។ នមោ តស្ស ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស។

# ទីឃនិកាយេ

# សីលក្ខន្ធវគ្គអភិនវដីកា

### គន្ថារម្ភកថា

យោ ទេសេត្វាន សទ្ធម្មំ, គម្ភីរំ ទុទ្ទសំ វរំ;
ទីឃទស្សី ចិរំ កាលំ, បតិដ្ឋាបេសិ សាសនំ។១។

វិនេយ្យជ្ឈាសយេ ឆេកំ, មហាមតិ មហាទយំ;
នត្វាន តំ សសទ្ធម្មគណំ គារវភាជនំ។២។

សង្គីតិត្តយមារូឡ្ហា, ទីឃាគមវរស្ស យា;
សំវណ្ណនា យា ច តស្សា, វណ្ណនា សាធុវណ្ណិតា។ ៣។

**អាចរិយធម្មបាល-** ត្ថេរេនេវាភិសង្ខតា;
សម្មា និបុណគម្ភីរ-ទុទ្ទសត្ថប្បកាសនា។៤។

កាមញ្ច សា តថាភូតា, បរម្បរាភតា បន;
បាឋតោ អត្ថតោ ចាបិ, ពហុប្បមាទលេខនា។៥។

សង្ខេបត្ថា ច សោតូហិ, សម្មា ញាតុំ សុទុក្ករា;
តស្មា សព្រហ្មចារីនំ, យាចនំ សមនុស្សរំ។៦។

យោ’នេកសេតនាគិន្ទោ, រាជា នានារដ្ឋិស្សរោ;
សាសនសោធនេ ទឡ្ហំ, សទា ឧស្សាហមានសោ។៧។

តំ និស្សាយ “មមេសោបិ, សត្ថុសាសនជោតនេ;
អប្បេវ នាមុបត្ថម្ភោ, ភវេយ្យា”តិ វិចិន្តយំ។៨។

វណ្ណនំ អារភិស្សាមិ, សាធិប្បាយមហាបយំ;
អត្ថំ តមុបនិស្សាយ, អញ្ញញ្ចាបិ យថារហំ។៩។

ចក្កាភិវុឌ្ឍិកាមានំ, ធីរានំ ចិត្តតោសនំ;
**សាធុវិលាសិនី** នាម, តំ សុណាថ សមាហិតាតិ។ ១០។

### គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា

នានានយនិបុណគម្ភីរវិចិត្រសិក្ខត្តយសង្គហស្ស ពុទ្ធានុពុទ្ធសំវណ្ណិតស្ស សទ្ធាវហគុណសម្បន្នស្ស ទីឃាគមវរស្ស គម្ភីរទុរនុពោធត្ថទីបកំ សំវណ្ណនមិមំ ករោន្តោ សកសមយសមយន្តរគហនជ្ជោគាហនសមត្ថោ មហាវេយ្យាករណោយមាចរិយោ សំវណ្ណនារម្ភេ រតនត្តយបណាមបយោជនាទិវិធានានិ ករោន្តោ បឋមំ តាវ រតនត្តយបណាមំ កាតុំ “**ករុណាសីតលហទយ**”ន្តិអាទិមាហ។ ឯត្ថ ច សំវណ្ណនារម្ភេ រតនត្តយបណាមករណប្បយោជនំ តត្ថ តត្ថ ពហុធា បបញ្ចេន្តិ អាចរិយា។ តថា ហិ វណ្ណយន្តិ –

“សំវណ្ណនារម្ភេ សត្ថុរិ បណាមករណំ ធម្មស្ស ស្វាក្ខាតភាវេន សត្ថរិ បសាទជននត្ថំ, សត្ថុ ច អវិតថទេសនភាវប្បកាសនេន ធម្មេ បសាទជននត្ថំ។ តទុភយប្បសាទា ហិ មហតោ អត្ថស្ស សិទ្ធិ ហោតី”តិ (ធ. ស. ដី. ១-១)។

អថ វា “រតនត្តយបណាមវចនំ អត្តនោ រតនត្តយប្បសាទស្ស វិញ្ញាបនត្ថំ, តំ បន វិញ្ញូនំ ចិត្តារាធនត្ថំ, តំ អដ្ឋកថាយ គាហណត្ថំ, តំ សព្ពសម្បត្តិនិប្ផាទនត្ថ”ន្តិ។ អថ វា “សំវណ្ណនារម្ភេ រតនត្តយវន្ទនា សំវណ្ណេតព្ពស្ស ធម្មស្ស បភវនិស្សយវិសុទ្ធិបដិវេទនត្ថំ, តំ បន ធម្មសំវណ្ណនាសុ វិញ្ញូនំ ពហុមានុប្បាទនត្ថំ, តំ សម្មទេវ តេសំ ឧគ្គហណធារណាទិក្កមលទ្ធព្ពាយ សម្មាបដិបត្តិយា សព្ពហិតសុខនិប្ផាទនត្ថ”ន្តិ។ អថ វា “មង្គលភាវតោ, សព្ពកិរិយាសុ បុព្ពកិច្ចភាវតោ, បណ្ឌិតេហិ សមាចរិតភាវតោ, អាយតិំ បរេសំ ទិដ្ឋានុគតិអាបជ្ជនតោ ច សំវណ្ណនាយំ រតនត្តយបណាមកិរិយា”តិ។ អថ វា “ចតុគម្ភីរភាវយុត្តំ ធម្មវិនយំ សំវណ្ណេតុកាមស្ស មហាសមុទ្ទំ ឱគាហន្តស្ស វិយ បញ្ញាវេយ្យត្តិយសមន្នាគតស្សាបិ មហន្តំ ភយំ សម្ភវតិ, ភយក្ខយាវហញ្ចេតំ រតនត្តយគុណានុស្សរណជនិតំ បណាមបូជាវិធានំ, តតោ ច សំវណ្ណនាយំ រតនត្តយបណាមកិរិយា”តិ។ អថ វា “អសត្ថរិបិ សត្ថាភិនិវេសស្ស លោកស្ស យថាភូតំ សត្ថរិ ឯវ សម្មាសម្ពុទ្ធេ សត្ថុសម្មាននត្ថំ, អសត្ថរិ ច សត្ថុសម្មាននបរិច្ចជាបនត្ថំ, ‘តថាគតប្បវេទិតំ ធម្មវិនយំ បរិយាបុណិត្វា អត្តនោ ទហតី’តិ (បារា. ១៩៥) ច វុត្តទោសបរិហរណត្ថំ សំវណ្ណនាយំ បណាមកិរិយា”តិ។ អថ វា “ពុទ្ធស្ស ភគវតោ បណាមវិធានេន សម្មាសម្ពុទ្ធភាវាធិគមាយ ពុទ្ធយានំ បដិបជ្ជន្តានំ ឧស្សាហជននត្ថំ, សទ្ធម្មស្ស ច បណាមវិធានេន បច្ចេកពុទ្ធភាវាធិគមាយ បច្ចេកពុទ្ធយានំ បដិបជ្ជន្តានំ ឧស្សាហជននត្ថំ, សង្ឃស្ស ច បណាមវិធានេន បរមត្ថសង្ឃភាវាធិគមាយ សាវកយានំ បដិបជ្ជន្តានំ ឧស្សាហជននត្ថំ សំវណ្ណនាយំ បណាមកិរិយា”តិ។ អថ វា “មង្គលាទិកានិ សត្ថានិ អនន្តរាយានិ, ចិរដ្ឋិតិកានិ, ពហុមតានិ ច ភវន្តីតិ ឯវំលទ្ធិកានំ ចិត្តបរិតោសនត្ថំ សំវណ្ណនាយំ បណាមកិរិយា”តិ។ អថ វា “សោតុជនានំ យថាវុត្តបណាមេន អនន្តរាយេន ឧគ្គហណធារណាទិនិប្ផាទនត្ថំ សំវណ្ណនាយំ បណាមកិរិយា។ សោតុជនានុគ្គហមេវ ហិ បធានំ កត្វា អាចរិយេហិ សំវណ្ណនារម្ភេ ថុតិបណាមបរិទីបកានិ វាក្យានិ និក្ខិបីយន្តិ, ឥតរថា វិនាបិ តំ និក្ខេបំ កាយមនោបណាមេនេវ យថាធិប្បេតប្បយោជនសិទ្ធិតោ កិមេតេន គន្ថគារវករណេនា”តិ ច ឯវមាទិនា។ មយំ បន ឥធាធិប្បេតមេវ បយោជនំ ទស្សយិស្សាម, តស្មា សំវណ្ណនារម្ភេ រតនត្តយបណាមករណំ យថាបដិញ្ញាតសំវណ្ណនាយ អនន្តរាយេន បរិសមាបនត្ថន្តិ វេទិតព្ពំ។ ឥទមេវ ច បយោជនំ អាចរិយេន ឥធាធិប្បេតំ។ តថា ហិ វក្ខតិ “ឥតិ មេ បសន្នមតិនោ ...បេ.... តស្សានុភាវេនា”តិ។ រតនត្តយបណាមករណញ្ហិ យថាបដិញ្ញាតសំវណ្ណនាយ អនន្តរាយេន បរិសមាបនត្ថំ រតនត្តយបូជាយ បញ្ញាបាដវភាវតោ, តាយ ច បញ្ញាបាដវំ រាគាទិមលវិធមនតោ។ វុត្តញ្ហេតំ –

“យស្មិំ មហានាម សមយេ អរិយសាវកោ តថាគតំ អនុស្សរតិ, នេវស្ស តស្មិំ សមយេ រាគបរិយុដ្ឋិតំ ចិត្តំ ហោតិ, ន ទោសបរិយុដ្ឋិតំ ចិត្តំ ហោតិ, ន មោហបរិយុដ្ឋិតំ ចិត្តំ ហោតិ, ឧជុគតមេវស្ស តស្មិំ សមយេ ចិត្តំ ហោតី”តិអាទិ (អ. និ. ៦.១០; អ. និ. ១១.១១)។

តស្មា រតនត្តយបូជាយ វិក្ខាលិតមលាយ បញ្ញាយ បាដវសិទ្ធិ។ អថ វា រតនត្តយបូជាយ បញ្ញាបទដ្ឋានសមាធិហេតុត្តា បញ្ញាបាដវំ។ វុត្តញ្ហេតំ –

“ឧជុគតចិត្តោ ខោ បន មហានាម អរិយសាវកោ លភតិ អត្ថវេទំ, លភតិ ធម្មវេទំ, លភតិ ធម្មូបសំហិតំ បាមោជ្ជំ, បមុទិតស្ស បីតិ ជាយតិ, បីតិមនស្ស កាយោ បស្សម្ភតិ, បស្សទ្ធកាយោ សុខំ វេទយតិ, សុខិនោ ចិត្តំ សមាធិយតី”តិ (អ. និ. ៦.១០; អ. និ. ១១.១១)។

សមាធិស្ស ច បញ្ញាយ បទដ្ឋានភាវោ “សមាហិតោ យថាភូតំ បជានាតី”តិ (សំ. និ. ៣.៥; ៤.៩៩; ៥.១០៧១; នេត្តិ. ៤០; បេដកោ. ៦៦; មិ. ប. ១៤) វុត្តោយេវ។ តតោ ឯវំ បដុភូតាយ បញ្ញាយ ខេទមភិភុយ្យ បដិញ្ញាតំ សំវណ្ណនំ សមាបយិស្សតិ។ តេន វុត្តំ “រតនត្តយបណាមករណញ្ហិ...បេ.... បញ្ញាបាដវភាវតោ”តិ។ អថ វា រតនត្តយបូជាយ អាយុវណ្ណសុខពលវឌ្ឍនតោ អនន្តរាយេន បរិសមាបនំ វេទិតព្ពំ។ រតនត្តយបណាមេន ហិ អាយុវណ្ណសុខពលានិ វឌ្ឍន្តិ។ វុត្តញ្ហេតំ –

“អភិវាទនសីលិស្ស, និច្ចំ វុឌ្ឍាបចាយិនោ;
ចត្តារោ ធម្មា វឌ្ឍន្តិ, អាយុ វណ្ណោ សុខំ ពល”ន្តិ។ (ធ. ប. ១០៩);

តតោ អាយុវណ្ណសុខពលវុទ្ធិយា ហោត្វេវ ការិយនិដ្ឋានន្តិ វុត្តំ “រតនត្តយបូជាយ អាយុ...បេ.... វេទិតព្ព”ន្តិ។ អថ វា រតនត្តយបូជាយ បដិភានាបរិហានាវហត្តា អនន្តរាយេន បរិសមាបនំ វេទិតព្ពំ។ អបរិហានាវហា ហិ រតនត្តយបូជា។ វុត្តញ្ហេតំ –

“សត្តិមេ ភិក្ខវេ, អបរិហានីយា ធម្មា, កតមេ សត្ត? សត្ថុគារវតា, ធម្មគារវតា, សង្ឃគារវតា, សិក្ខាគារវតា, សមាធិគារវតា, កល្យាណមិត្តតា, សោវចស្សតា”តិ (អ. និ. ៧.៣៤) តតោ បដិភានាបរិហានេន

ហោត្វេវ យថាបដិញ្ញាតបរិសមាបនន្តិ វុត្តំ “រតនត្តយ…បេ… វេទិតព្ព”ន្តិ។ អថ វា បសាទវត្ថូសុ បូជាយ បុញ្ញាតិសយភាវតោ អនន្តរាយេន បរិសមាបនំ វេទិតព្ពំ។ បុញ្ញាតិសយា ហិ បសាទវត្ថូសុ បូជា។ វុត្តញ្ហេតំ –

“បូជារហេ បូជយតោ, ពុទ្ធេ យទិវ សាវកេ;
បបញ្ចសមតិក្កន្តេ, តិណ្ណសោកបរិទ្ទវេ។

តេ តាទិសេ បូជយតោ, និព្ពុតេ អកុតោភយេ;
ន សក្កា បុញ្ញំ សង្ខាតុំ, ឥមេត្តមបិ កេនចី”តិ។ (ខុ. បា. ១៩៦; អប. ១.១០.២);

បុញ្ញាតិសយោ ច យថាធិប្បេតបរិសមាបនុបាយោ។ យថាហ –

“ឯស ទេវមនុស្សានំ, សព្ពកាមទទោ និធិ;
យំ យទេវាភិបត្ថេន្តិ, សព្ពមេតេន លព្ភតី”តិ។ (ខុ. បា. ៨.១០);

ឧបាយេសុ ច បដិបន្នស្ស ហោត្វេវ ការិយនិដ្ឋានន្តិ វុត្តំ “បសាទវត្ថូសុ…បេ… វេទិតព្ព”ន្តិ។ ឯវំ រតនត្តយបូជា និរតិសយបុញ្ញក្ខេត្តសម្ពុទ្ធិយា អបរិមេយ្យប្បភាវោ បុញ្ញាតិសយោតិ ពហុវិធន្តរាយេបិ លោកសន្និវាសេ អន្តរាយនិពន្ធនសកលសំកិលេសវិទ្ធំសនាយ បហោតិ, ភយាទិឧបទ្ទវញ្ច និវារេតិ។ តស្មា សុវុត្តំ “សំវណ្ណនារម្ភេ រតនត្តយបណាមករណំ យថាបដិញ្ញាតសំវណ្ណនាយ អនន្តរាយេន បរិសមាបនត្ថន្តិ វេទិតព្ព”ន្តិ។

ឯវំ បន សបយោជនំ រតនត្តយបណាមំ កត្តុកាមោ ពុទ្ធរតនមូលកត្តា សេសរតនានំ បឋមំ តស្ស បណាមំ កាតុមាហ – “**ករុណាសីតលហទយំ…បេ… គតិវិមុត្ត**”ន្តិ។ ពុទ្ធរតនមូលកានិ ហិ ធម្មសង្ឃរតនានិ, តេសុ ច ធម្មរតនមូលកំ សង្ឃរតនំ, តថាភាវោ ច “បុណ្ណចន្ទោ វិយ ភគវា, ចន្ទកិរណនិករោ វិយ តេន ទេសិតោ ធម្មោ, ចន្ទកិរណសមុប្បាទិតបីណិតោ លោកោ វិយ សង្ឃោ”តិ ឯវមាទីហិ អដ្ឋកថាយមាគត ឧបមាហិ វិភាវេតព្ពោ។ អថ វា សព្ពសត្តានំ អគ្គោតិ កត្វា បឋមំ ពុទ្ធោ, តប្បភវតោ, តទុបទេសិតតោ ច តទនន្តរំ ធម្មោ, តស្ស ធម្មស្ស សាធារណតោ , តទាសេវនតោ ច តទនន្តរំ សង្ឃោ វុត្តោ។ “សព្ពសត្តានំ វា ហិតេ វិនិយោជកោតិ កត្វា បឋមំ ពុទ្ធោ, សព្ពសត្តហិតត្តា តទនន្តរំ ធម្មោ, ហិតាធិគមាយ បដិបន្នោ អធិគតហិតោ ចាតិ កត្វា តទនន្តរំ សង្ឃោ វុត្តោ”តិ អដ្ឋកថាគតនយេន អនុបុព្ពតា វេទិតព្ពា។

ពុទ្ធរតនបណាមញ្ច ករោន្តោ កេវលបណាមតោ ថោមនាបុព្ពង្គមោវសាតិសយោតិ “**ករុណាសីតលហទយ**”ន្តិអាទិបទេហិ ថោមនាបុព្ពង្គមតំ ទស្សេតិ។ ថោមនាបុព្ពង្គមេន ហិ បណាមេន សត្ថុគុណាតិសយយោគោ, តតោ ចស្ស អនុត្តរវន្ទនីយភាវោ, តេន ច អត្តនោ បណាមស្ស ខេត្តង្គតភាវោ, តេន ចស្ស ខេត្តង្គតស្ស បណាមស្ស យថាធិប្បេតនិប្ផត្តិហេតុភាវោ ទស្សិតោតិ។ ថោមនាបុព្ពង្គមតញ្ច ទស្សេន្តោ យស្សា សំវណ្ណនំ កត្តុកាមោ, សា សុត្តន្តទេសនា ករុណាបញ្ញាប្បធានាយេវ, ន វិនយទេសនា វិយ ករុណាប្បធានា, នាបិ អភិធម្មទេសនា វិយ បញ្ញាប្បធានាតិ តទុភយប្បធានមេវ ថោមនមារភតិ។ ឯសា ហិ អាចរិយស្ស បកតិ, យទិទំ អារម្ភានុរូបថោមនា។ តេនេវ ច វិនយទេសនាយ សំវណ្ណនារម្ភេ “យោ កប្បកោដីហិបិ…បេ… មហាការុណិកស្ស តស្សា”តិ (បារា. អដ្ឋ. គន្ថារម្ភកថា) ករុណាប្បធានំ, អភិធម្មទេសនាយ សំវណ្ណនារម្ភេ “ករុណា វិយ…បេ… យថារុចី”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ១) បញ្ញាប្បធានញ្ច ថោមនមារទ្ធំ។ វិនយទេសនា ហិ អាសយាទិនិរបេក្ខកេវលករុណាយ បាកតិកសត្តេនាបិ អសោតព្ពារហំ សុណន្តោ, អបុច្ឆិតព្ពារហំ បុច្ឆន្តោ, អវត្តព្ពារហញ្ច វទន្តោ សិក្ខាបទំ បញ្ញបេសីតិ ករុណាប្បធានា។ តថា ហិ ឧក្កំសបរិយន្តគតហិរោត្តប្បោបិ ភគវា លោកិយសាធុជនេហិបិ បរិហរិតព្ពានិ “សិខរណី, សម្ភិន្នា”តិអាទិវចនានិ, (បារា. ១៨៥) យថាបរាធញ្ច គរហវចនានិ មហាករុណាសញ្ចោទិតមានសោ មហាបរិសមជ្ឈេ អភាសិ, តំតំសិក្ខាបទបញ្ញត្តិ ការណាបេក្ខាយ ច វេរញ្ជាទីសុ សារីរិកំ ខេទមនុភោសិ។ តស្មា កិញ្ចាបិ ភូមន្តរបច្ចយាការសមយន្តរកថានំ វិយ វិនយបញ្ញត្តិយាបិ សមុដ្ឋាបិកា បញ្ញា អនញ្ញសាធារណតាយ អតិសយកិច្ចវតី, ករុណាយ កិច្ចំ បន តតោបិ អធិកន្តិ វិនយទេសនាយ ករុណាប្បធានតា វុត្តា។ ករុណាព្យាបារាធិកតាយ ហិ ទេសនាយ ករុណាបធានតា, អភិធម្មទេសនា បន កេវលបញ្ញាប្បធានា បរមត្ថធម្មានំ យថាសភាវបដិវេធសមត្ថាយ បញ្ញាយ តត្ថ សាតិសយប្បវត្តិតោ។ សុត្តន្តទេសនា បន ករុណាបញ្ញាប្បធានា តេសំ តេសំ សត្តានំ អាសយានុសយាធិមុត្តិចរិតាទិភេទបរិច្ឆិន្ទនសមត្ថាយ បញ្ញាយ សត្តេសុ ច មហាករុណាយ តត្ថ សាតិសយប្បវត្តិតោ។ សុត្តន្តទេសនាយ ហិ មហាករុណាយ សមាបត្តិពហុលោ វិនេយ្យសន្តានេ តទជ្ឈាសយានុលោមេន គម្ភីរមត្ថបទំ បតិដ្ឋបេសិ។ តស្មា អារម្ភានុរូបំ ករុណាបញ្ញាប្បធានមេវ ថោមនំ កតន្តិ វេទិតព្ពំ, អយមេត្ថ សមុទាយត្ថោ។

អយំ បន អវយវត្ថោ – កិរតីតិ **ករុណា**, បរទុក្ខំ វិក្ខិបតិ បច្ចយវេកល្លករណេន អបនេតីតិ អត្ថោ។ ទុក្ខិតេសុ វា កិរិយតិ បសារិយតីតិ **ករុណា**។ អថ វា កិណាតីតិ **ករុណា**, បរទុក្ខេ សតិ ការុណិកំ ហឹសតិ វិពាធតិ, បរទុក្ខំ វា វិនាសេតីតិ អត្ថោ។ បរទុក្ខេ សតិ សាធូនំ កម្បនំ ហទយខេទំ ករោតីតិ វា **ករុណា**។ អថ វា កមិតិ សុខំ, តំ រុន្ធតីតិ **ករុណា**។ ឯសា ហិ បរទុក្ខាបនយនកាមតាលក្ខណា អត្តសុខនិរបេក្ខតាយ ការុណិកានំ សុខំ រុន្ធតិ វិពន្ធតីតិ, សព្ពត្ថ សទ្ទសត្ថានុសារេន បទនិប្ផត្តិ វេទិតព្ពា។ ឧណ្ហាភិតត្តេហិ សេវិយតីតិ សីតំ, ឧណ្ហាភិសមនំ។ តំ លាតិ គណ្ហាតីតិ **សីតលំ**, “ចិត្តំ វា តេ ខិបិស្សាមិ, ហទយំ វា តេ ផាលេស្សាមី”តិ (សំ. និ. ១.២៤៦; សុ. និ. អាឡវកសុត្ត) ឯត្ថ ឧរោ “ហទយ”ន្តិ វុត្តំ, “វក្កំ ហទយ”ន្តិ (ម. និ. ១.១១០; ២.១១៤; ៣.១៥៤) ឯត្ថ ហទយវត្ថុ, “ហទយា ហទយំ មញ្ញេ អញ្ញាយ តច្ឆតី”តិ (ម. និ. ១.៦៣) ឯត្ថ ចិត្តំ, ឥធាបិ ចិត្តមេវ អព្ភន្តរដ្ឋេន **ហទយំ**។ អត្តនោ សភាវំ វា ហរតីតិ **ហទយំ**, រ-ការស្ស ទ-ការំ កត្វាតិ នេរុត្តិកា។ ករុណាយ សីតលំ ហទយមស្សាតិ ករុណាសីតលហទយោ, តំ **ករុណាសីតលហទយំ**។

កាមញ្ចេត្ថ បរេសំ ហិតោបសំហារសុខាទិអបរិហានិជ្ឈានសភាវតាយ, ព្យាបាទាទីនំ ឧជុវិបច្ចនីកតាយ ច សត្តសន្តានគតសន្តាបវិច្ឆេទនាការប្បវត្តិយា មេត្តាមុទិតានម្បិ ចិត្តសីតលភាវការណតា ឧបលព្ភតិ, តថាបិ បរទុក្ខាបនយនាការប្បវត្តិយា បរូបតាបាសហនរសា អវិហឹសាភូតា ករុណាវ វិសេសេន ភគវតោ ចិត្តស្ស ចិត្តបស្សទ្ធិ វិយ សីតិភាវនិមិត្តន្តិ តស្សាយេវ ចិត្តសីតលភាវការណតា វុត្តា។ ករុណាមុខេន វា មេត្តាមុទិតានម្បិ ហទយសីតលភាវការណតា វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ន ហិ សព្ពត្ថ និរវសេសត្ថោ ឧបទិសីយតិ, បធានសហចរណាវិនាភាវាទិនយេហិបិ យថាលព្ភមានំ គយ្ហមានត្តា។ អបិចេត្ថ តំសម្បយុត្តញាណស្ស ឆអសាធារណញាណបរិយាបន្នតាយ អសាធារណញាណវិសេសនិពន្ធនភូតា សាតិសយំ, និរវសេសញ្ច សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ វិយ សវិសយព្យាបិតាយ មហាករុណាភាវមុបគតា អនញ្ញសាធារណសាតិសយភាវប្បត្តា ករុណាវ ហទយសីតលត្តហេតុភាវេន វុត្តា។ អថ វា សតិបិ មេត្តាមុទិតានំ បរេសំ ហិតោបសំហារសុខាទិអបរិហានិជ្ឈានសភាវតាយ សាតិសយេ ហទយសីតលភាវនិពន្ធនត្តេ សកលពុទ្ធគុណវិសេសការណតាយ តាសម្បិ ការណន្តិ ករុណាយ ឯវ ហទយសីតលភាវការណតា វុត្តា។ ករុណានិទានា ហិ សព្ពេបិ ពុទ្ធគុណា។ ករុណានុភាវនិព្ពាបិយមានសំសារទុក្ខសន្តាបស្ស ហិ ភគវតោ បរទុក្ខាបនយនកាមតាយ អនេកានិបិ កប្បានមសង្ខ្យេយ្យានិ អកិលន្តរូបស្សេវ និរវសេសពុទ្ធករធម្មសម្ភរណនិរតស្ស សមធិគតធម្មាធិបតេយ្យស្ស ច សន្និហិតេសុបិ សត្តសង្ខាតសមុបនីតហទយូបតាបនិមិត្តេសុ ន ឦសកម្បិ ចិត្តសីតិភាវស្ស អញ្ញថត្តមហោសីតិ។ តីសុ ចេត្ថ វិកប្បេសុ បឋមេ វិកប្បេ អវិសេសភូតា ពុទ្ធភូមិគតា, ទុតិយេ តថេវ មហាករុណាភាវូបគតា, តតិយេ បឋមាភិនីហារតោ បដ្ឋាយ តីសុបិ អវត្ថាសុ បវត្តា ភគវតោ ករុណា សង្គហិតាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

បជានាតីតិ **បញ្ញា**, យថាសភាវំ បការេហិ បដិវិជ្ឈតីតិ អត្ថោ។ បញ្ញបេតីតិ វា **បញ្ញា**, តំ តទត្ថំ បាកដំ ករោតីតិ អត្ថោ។ សាយេវ ញេយ្យាវរណប្បហានតោ បការេហិ ធម្មសភាវជោតនដ្ឋេន បជ្ជោតោតិ **បញ្ញាបជ្ជោតោ**។ បញ្ញវតោ ហិ ឯកបល្លង្កេនបិ និសិន្នស្ស ទសសហស្សិលោកធាតុ ឯកបជ្ជោតា ហោតិ។ វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា “ចត្តារោមេ ភិក្ខវេ, បជ្ជោតា។ កតមេ ចត្តារោ? ចន្ទបជ្ជោតោ, សូរិយបជ្ជោតោ, អគ្គិបជ្ជោតោ, បញ្ញាបជ្ជោតោ, ឥមេ ខោ ភិក្ខវេ, ចត្តារោ បជ្ជោតា។ ឯតទគ្គំ ភិក្ខវេ, ឥមេសំ ចតុន្នំ បជ្ជោតានំ យទិទំ បញ្ញាបជ្ជោតោ”តិ (អ. និ. ៤.១៤៥)។ តេន វិហតោ វិសេសេន សមុគ្ឃាដិតោតិ **បញ្ញាបជ្ជោតវិហតោ**, វិសេសតា ចេត្ថ ឧបរិ អាវិ ភវិស្សតិ។ មុយ្ហន្តិ តេន, សយំ វា មុយ្ហតិ, មុយ្ហនមត្តមេវ វា តន្តិ **មោហោ**, អវិជ្ជា។ ស្វេវ វិសយសភាវបដិច្ឆាទនតោ អន្ធការសរិក្ខតាយ តមោ វិយាតិ **មោហតមោ**។ សតិបិ តមសទ្ទស្ស សទិសកប្បនមន្តរេន អវិជ្ជាវាចកត្តេ មោហសទ្ទសន្និធានេន តព្ពិសេសកតាវេត្ថ យុត្តាតិ សទិសកប្បនា។ បញ្ញាបជ្ជោតវិហតោ មោហតមោ យស្សាតិ បញ្ញាបជ្ជោតវិហតមោហតមោ, តំ **បញ្ញាបជ្ជោតវិហតមោហតមំ**។

នន្វ ច សព្ពេសម្បិ ខីណាសវានំ បញ្ញាបជ្ជោតេន អវិជ្ជន្ធការហតតា សម្ភវតិ, អថ កស្មា អញ្ញសាធារណវិសេសគុណេន ភគវតោ ថោមនា វុត្តាតិ? សវាសនប្បហានេន អនញ្ញសាធារណវិសេសតាសម្ភវតោ។ សព្ពេសម្បិ ហិ ខីណាសវានំ បញ្ញាបជ្ជោតហតាវិជ្ជន្ធការត្តេបិ សតិ សទ្ធាធិមុត្តេហិ វិយ ទិដ្ឋិប្បត្តានំ សាវកបច្ចេកពុទ្ធេហិ សម្មាសម្ពុទ្ធានំ សវាសនប្បហានេន កិលេសប្បហានស្ស វិសេសោ វិជ្ជតេវាតិ។ អថ វា បរោបទេសមន្តរេន អត្តនោ សន្តានេ អច្ចន្តំ អវិជ្ជន្ធការវិគមស្ស និប្ផាទិតត្តា (និព្ពត្តិតត្តា ម. និ. ដី. ១.១), តត្ថ ច សព្ពញ្ញុតាយ ពលេសុ ច វសីភាវស្ស សមធិគតត្តា, បរសន្តតិយញ្ច ធម្មទេសនាតិសយានុភាវេន សម្មទេវ តស្ស បវត្តិតត្តា, ភគវាយេវ វិសេសតោ បញ្ញាបជ្ជោតវិហតមោហតមភាវេន ថោមេតព្ពោតិ។ ឥមស្មិញ្ច អត្ថវិកប្បេ បញ្ញាបជ្ជោតបទេន សសន្តានគតមោហវិធមនា បដិវេធបញ្ញា ចេវ បរសន្តានគតមោហវិធមនា ទេសនា

បញ្ញា ច សាមញ្ញនិទ្ទេសេន, ឯកសេសនយេន វា សង្គហិតា។ ន តុ បុរិមស្មឹ អត្ថវិកប្បេ វិយ បដិវេធបញ្ញាយេវាតិ វេទិតព្ពំ។

អបរោ នយោ – ភគវតោ ញាណស្ស ញេយ្យបរិយន្តិកត្តា សកលញេយ្យធម្មសភាវាវពោធនសមត្ថេន អនាវរណញាណសង្ខាតេន បញ្ញាបជ្ជោតេន សកលញេយ្យធម្មសភាវច្ឆាទកមោហតមស្ស វិហតត្តា អនាវរណញាណភូតេន អនញ្ញសាធារណបញ្ញាបជ្ជោតវិហតមោហតមភាវេន ភគវតោ ថោមនា វេទិតព្ពា។ ឥមស្មឹ បន អត្ថវិកប្បេ មោហតមវិធមនន្តេ អធិគតត្តា អនាវរណញាណំ ការណូបចារេន សកសន្តានេ មោហតមវិធមនន្តិ វេទិតព្ពំ។ អភិនីហារសម្បត្តិយា សវាសនប្បហានមេវ ហិ កិលេសានំ ញេយ្យាវរណប្បហានន្តិ, បរសន្តានេ បន មោហតមវិធមនស្ស ការណភាវតោ ផលូបចារេន អនាវរណញាណមេវ មោហតមវិធមនន្តិ វុច្ចតិ។ **អនាវរណញាណ**ន្តិ ច សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមេវ, យេន ធម្មទេសនាបច្ចវេក្ខណានិ ករោតិ។ តទិទញ្ហិ ញាណទ្វយំ អត្ថតោ ឯកមេវ។ អនវសេសសង្ខតាសង្ខតសម្មុតិធម្មារម្មណតាយ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ តត្ថាវរណាភាវតោ និស្សង្គចារមុបាទាយ អនាវរណញាណន្តិ, វិសយប្បវត្តិមុខេន បន អញ្ញេហិ អសាធារណភាវទស្សនត្ថំ ទ្វិធា កត្វា ឆឡាសាធារណញាណភេទេ វុត្តំ។

កឹ បនេត្ថ ការណំ អវិជ្ជាសមុគ្ឃាតោយេវេកោ បហានសម្បត្តិវសេន ភគវតោ ថោមនាយ គយ្ហតិ, ន បន សាតិសយំ និរវសេសកិលេសប្បហានន្តិ? វុច្ចតេ – តប្បហានវចនេនេវ ហិ តទេកដ្ឋតាយ សកលសំកិលេសសមុគ្ឃាតស្ស ជោតិតភាវតោ និរវសេសកិលេសប្បហានមេត្ថ គយ្ហតិ។ ន ហិ សោ សំកិលេសោ អត្ថិ, យោ និរវសេសាវិជ្ជាសមុគ្ឃាតនេន ន បហីយតីតិ។ អថ វា សកលកុសលធម្មុប្បត្តិយា, សំសារនិវត្តិយា ច វិជ្ជា វិយ និរវសេសាកុសលធម្មុប្បត្តិយា, សំសារប្បវត្តិយា ច អវិជ្ជាយេវ បធានការណន្តិ តព្ពិឃាតវចនេនេវ សកលសំកិលេសសមុគ្ឃាតវចនសិទ្ធិតោ សោយេវេកោ គយ្ហតីតិ។ អថ វា សកលសំកិលេសធម្មានំ មុទ្ធភូតត្តា អវិជ្ជាយ តំ សមុគ្ឃាតោយេវេកោ គយ្ហតិ។ យថាហ –

“អវិជ្ជា មុទ្ធាតិ ជានាហិ, វិជ្ជា មុទ្ធាធិបាតិនី;
សទ្ធាសតិសមាធីហិ, ឆន្ទវីរិយេន សំយុតា”តិ។ (សុ. និ. ១០៣២; ចូឡ. និ. ៥១);

**សនរាមរលោកគរុ**ន្តិ ឯត្ថ បន បឋមបកតិយា អភិភាគេន សត្តោបិ នរោតិ វុច្ចតិ, ឥធ បន ទុតិយបកតិយា មនុជបុរិសោយេវ, ឥតរថា លោកសទ្ទស្ស អវត្តព្ពតា សិយា។ “យថា ហិ បឋមបកតិភូតោ សត្តោ ឥតរាយ បកតិយា សេដ្ឋដ្ឋេន បុរេ ឧច្ចដ្ឋានេ សេតិ បវត្តតីតិ **បុរិសោ**តិ វុច្ចតិ, ឯវំ ជេដ្ឋភាវំ នេតីតិ **នរោ**តិ។ បុត្តភាតុភូតោបិ ហិ បុគ្គលោ មាតុជេដ្ឋភគិនីនំ បិតុដ្ឋានេ តិដ្ឋតិ, បគេវ ភត្តុភូតោ ឥតរាស”ន្តិ (វិ. អដ្ឋ. ៤៣-៤៦) នាវាវិមានវណ្ណនាយំ វុត្តំ។ ឯកសេសប្បកប្បនេន បុថុវចនន្តវិគ្គហេន វា នរា, មរណំ មរោ, សោ នត្ថិ យេសន្តិ **អមរា**, សហ នរេហិ, អមរេហិ ចាតិ **សនរាមរោ**។គរតិ ឧគ្គច្ឆតិ ឧគ្គតោ បាកដោ ភវតីតិ **គរុ**, គរុសទ្ទោ ហិ ឧគ្គមេ។ អបិច បាសាណច្ឆត្តំ វិយ ភារិយដ្ឋេន “គរូ”តិ វុច្ចតិ។

មាតាបិតាចរិយេសុ , ទុជ្ជរេ អលហុម្ហិ ច;
មហន្តេ ចុគ្គតេ ចេវ, និឆេកាទិករេសុ ច;
តថា វណ្ណវិសេសេសុ, **គរុ**សទ្ទោ បវត្តតិ។

ឥធ បន សព្ពលោកាចរិយេ តថាគតេ។ កេចិ បន “គរុ, គរូតិ ច ទ្វិធា គហេត្វា ភារិយវាចកត្តេ គរុសទ្ទោ, អាចរិយវាចកត្តេ តុ គរូសទ្ទោ”តិ វទន្តិ, តំ ន គហេតព្ពំ។ បាឡិវិសយេ ហិ សព្ពេសម្បិ យថាវុត្តានមត្ថានំ វាចកត្តេ គរុសទ្ទោយេវិច្ឆិតព្ពោ អការស្ស អាការភាវេន “គារវ”ន្តិ តទ្ធិតន្តបទស្ស សវុទ្ធិកស្ស ទស្សនតោ។ សក្កតភាសាវិសយេ បន គរុសទ្ទោយេវិច្ឆិតព្ពោ ឧការស្ស វុទ្ធិភាវេន អញ្ញថា តទ្ធិតន្តបទស្ស ទស្សនតោតិ។ សនរាមរោ ច សោ លោកោ ចាតិ សនរាមរលោកោ, តស្ស គរូតិ តថា, តំ **សនរាមរលោកគរុំ**។ **“សនរមរូលោកគរុ”**ន្តិបិ បឋន្តិ, តទបិ អរិយាគាថត្តា វុត្តិលក្ខណតោ, អត្ថតោ ច យុត្តមេវ។ អត្ថតោ ហិ ទីឃាយុកាបិ សមានា យថាបរិច្ឆេទំ មរណសភាវត្តា មរូតិ ទេវា វុច្ចន្តិ។ ឯតេន ទេវមនុស្សានំ វិយ តទវសិដ្ឋសត្តានម្បិ យថារហំ គុណវិសេសាវហតាយ ភគវតោ ឧបការកតំ ទស្សេតិ។ ននុ ចេត្ថ ទេវមនុស្សា បធានភូតា, អថ កស្មា តេសំ អប្បធានតា និទ្ទិសីយតីតិ? អត្ថតោ បធានតាយ គហេតព្ពត្តា។ អញ្ញោ ហិ សទ្ទក្កមោ, អញ្ញោ អត្ថក្កមោតិ សទ្ទក្កមានុសារេន បធានាបធានភាវោ ន ចោទេតព្ពោ។ ឯទិសេសុ ហិ សមាសបទេសុ បធានម្បិ អប្បធានំ វិយ និទ្ទិសីយតិ យថា តំ “សរាជិកាយ បរិសាយា”តិ, តស្មា សព្ពត្ថ អត្ថតោវ អធិប្បាយោ គវេសិតព្ពោ, ន ព្យញ្ជនមត្តេន។ យថាហុ បោរាណា –

“អត្ថញ្ហិ នាថោ សរណំ អវោច,
ន ព្យញ្ជនំ លោកហិតោ មហេសិ។
តស្មា អកត្វា រតិមក្ខរេសុ,
អត្ថេ និវេសេយ្យ មតី មតិមា”តិ។ (កង្ខា. អដ្ឋ. បឋមបារាជិកកណ្ឌវណ្ណនា);

កាមញ្ចេត្ថ សត្តសង្ខារភាជនវសេន តិវិធោ លោកោ, គរុភាវស្ស បន អធិប្បេតត្តា គរុករណសមត្ថស្សេវ យុជ្ជនតោ សត្តលោកវសេន អត្ថោ គហេតព្ពោ។ សោ ហិ លោកីយន្តិ ឯត្ថ បុញ្ញាបុញ្ញានិ , តព្ពិបាកោ ចាតិ **លោកោ,** ទស្សនត្ថេ ច លោកសទ្ទមិច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ។ អមរគ្គហណេន ចេត្ថ ឧបបត្តិទេវា អធិប្បេតា។ អបរោ នយោ – សមូហត្ថោ ឯត្ថ លោកសទ្ទោ សមុទាយវសេន លោកីយតិ បញ្ញាបីយតីតិ កត្វា។ សហ នរេហីតិ **សនរា,** តេយេវ អមរាតិ **សនរាមរា,** តេសំ លោកោ តថា, បុរិមនយេនេវ យោជេតព្ពំ។ អមរសទ្ទេន ចេត្ថ ឧបបត្តិទេវា វិយ វិសុទ្ធិទេវាបិ សង្គយ្ហន្តិ។ តេបិ ហិ បរមត្ថតោ មរណាភាវតោ **អមរា។** តមស្មិំ បន អត្ថវិកប្បេ នរាមរានមេវ គហណំ ឧក្កដ្ឋនិទ្ទេសវសេន យថា “សត្ថា ទេវមនុស្សាន”ន្តិ (ទី. និ. ១.១៥៧, ២៥៥)។ តថា ហិ សព្ពានត្ថបរិហានបុព្ពង្គមាយ និរវសេសហិតសុខវិធានតប្បរាយ និរតិសយាយ បយោគសម្បត្តិយា, សទេវមនុស្សាយ បជាយ អច្ចន្តមុបការិតាយ អបរិមិតនិរុបមប្បភាវគុណសមង្គិតាយ ច សព្ពសត្តុត្តមោ ភគវា អបរិមាណាសុ លោកធាតូសុ អបរិមាណានំ សត្តានំ ឧត្តមមនញ្ញសាធារណំ គារវដ្ឋានន្តិ។ កាមញ្ច តត្ថីនម្បិ តថាឧបការត្តា ភគវា គរុយេវ, បធានភូតំ បន លោកំ ទស្សេតុំ បុរិសលិង្គេន វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ នេរុត្តិកា បន អវិសេសនិច្ឆិតង្ខានេ តថា និទ្ទិដ្ឋមិច្ឆន្តិ យថា “នរា នាគា ច គន្ធព្ពា, អភិវាទេត្វាន បក្កមុ”ន្តិ (អប. ១.១.៤៨)។ តថា ចាហុ –

“នបុំសកេន លិង្គេន, សទ្ទោទាហុ បុមេន វា;
និទ្ទិស្សតីតិ ញាតព្ពមវិសេសវិនិច្ឆិតេ”តិ។

**វន្ទេ**តិ ឯត្ថ បន –

វត្តមានាយ បញ្ចម្យំ, សត្តម្យញ្ច វិភត្តិយំ;
ឯតេសុ តីសុ ឋានេសុ, **វន្ទេ**សទ្ទោ បវត្តតិ។

តេជ បន វត្តមានាយំ អញ្ញាសមសម្ភវតោ។ តត្ថ ច ឧត្តមបុរិសវសេនត្ថោ គហេតព្ពោ “អហំ វន្ទាមី”តិ។ នមនថុតិយត្ថេសុ ច វន្ទសទ្ទមិច្ឆន្តិ អាចរិយា, តេន ច សុគតបទំ, នាថបទំ វា អជ្ឈាហរិត្វា យោជេតព្ពំ។ សោភនំ គតំ គមនំ ឯតស្សាតិ **សុគតោ។** គមនញ្ចេត្ថ កាយគមនំ, ញាណគមនញ្ច, កាយគមនម្បិ វិនេយ្យជនោបសង្កមនំ, បកតិគមនញ្ចាតិ ទុព្ពិធំ។ ភគវតោ ហិ វិនេយ្យជនោបសង្កមនំ ឯកន្តេន តេសំ ហិតសុខនិប្ផាទនតោ សោភនំ, តថា លក្ខណានុព្យញ្ជនបដិមណ្ឌិតរូបកាយតាយ ទុតវិលម្ពិតខលិតានុកឌ្ឍននិប្បីឡនុក្កុដិក-កុដិលាកុលតាទិទោសរហិត- មវហសិតរាជហំស- វសភវារណមិគរាជគមនំ បកតិគមនញ្ច, វិមលវិបុលករុណាសតិវីរិយាទិគុណវិសេសសហិតម្បិ ញាណគមនំ អភិនីហារតោ បដ្ឋាយ យាវ មហាពោធិ, តាវ និរវជ្ជតាយ សោភនមេវាតិ។ អថ វា “សយម្ភូញាណេន សកលម្បិ លោកំ បរិញ្ញាភិសមយវសេន បរិជានន្តោ សម្មា គតោ អវគតោតិ **សុគតោ។** យោ ហិ គត្យត្ថោ, សោ ពុទ្ធយត្ថោ។ យោ ច ពុទ្ធយត្ថោ, សោ គត្យត្ថោតិ។ តថា លោកសមុទយំ បហានាភិសមយវសេន បជហន្តោ អនុប្បត្តិធម្មតមាបាទេន្តោ សម្មា គតោ អតីតោតិ **សុគតោ។** លោកនិរោធំ សច្ឆិកិរិយាភិសមយវសេន សម្មា គតោ អធិគតោតិ សុគតោ។ លោកនិរោធគាមិនី បដិបទំ ភាវនាភិសមយវសេន សម្មា គតោ បដិបន្នោតិ **សុគតោ,** អយញ្ចត្ថោ ‘សោតាបត្តិមគ្គេន យេ កិលេសា បហីនា, តេ កិលេសេ ន បុនេតិ ន បច្ចេតិ ន បច្ចាគច្ឆតី’តិ (មហានិ. ៣៨; ចូឡនិ. ២៧) **សុគតោ**តិអាទិនា និទ្ទេសនយេន វិភាវេតព្ពោ។

អបរោ នយោ – សុន្ទរំ សម្មាសម្ពោធិ, និព្ពានមេវ វា គតោ អធិគតោតិ **សុគតោ។** ភូតំ តច្ឆំ អត្ថសំហិតំ យថារហំ កាលយុត្តមេវ វាចំ វិនេយ្យានំ សម្មា គទតីតិ វា **សុគតោ,** ទ-ការស្ស ត-ការំ កត្វា, តំ **សុគតំ។** បុញ្ញាបុញ្ញកម្មេហិ ឧបបជ្ជនវសេន គន្តព្ពាតិ **គតិយោ,** ឧបបត្តិភវវិសេសា។ តា បន និរយាទិភេទេន បញ្ចវិធា, សកលស្សាបិ ភវគាមិកម្មស្ស អរិយមគ្គាធិគមេន អវិបាការហភាវករណេន និវត្តិតត្តា បញ្ចហិបិ តាហិ វិសំយុត្តោ ហុត្វា មុត្តោតិ **គតិវិមុត្តោ។** ឧទ្ធមុទ្ធភវគាមិនោ ហិ ទេវា តំតំកម្មវិបាកទានកាលានុរូបេន តតោ តតោ ភវតោ មុត្តាបិ មុត្តមត្តាវ, ន បន វិសញ្ញោគវសេន មុត្តា, គតិបរិយាបន្នា ច តំតំភវគាមិកម្មស្ស អរិយមគ្គេន អនិវត្តិតត្តា, ន តថា ភគវា។ ភគវា បន យថាវុត្តប្បការេន វិសំយុត្តោ ហុត្វា មុត្តោតិ។ តស្មា អនេន ភគវតោ កត្ថចិបិ គតិយា អបរិយាបន្នតំ ទស្សេតិ។ យតោ ច ភគវា “ទេវាតិទេវោ”តិ វុច្ចតិ។ តេនេវាហ –

“យេន ទេវូបបត្យស្ស, គន្ធព្ពោ វា វិហង្គមោ;
យក្ខត្តំ យេន គច្ឆេយ្យំ, មនុស្សត្តញ្ច អព្ពជេ;
តេ មយ្ហំ អាសវា ខីណា, វិទ្ធស្តា វិនឡីកតា”តិ។ (អ. និ. ៤.៣៦);

តំតំគតិសំវត្តនកានញ្ហិ កម្មកិលេសានំ មហាពោធិមូលេយេវ អគ្គមគ្គេន បហីនត្តា នត្ថិ ភគវតោ តំតំគតិបរិយាបន្នតាតិ អច្ចន្តមេវ ភគវា សព្ពភវយោនិគតិវិញ្ញាណដ្ឋិតិសត្តាវាសសត្តនិកាយេហិ បរិមុត្តោតិ។ អថ វា កាមំ សឧបាទិសេសាយបិ និព្ពានធាតុយា តាហិ គតីហិ វិមុត្តោ, ឯសា បន “បញ្ញាបជ្ជោតវិហតមោហតម”ន្តិ ឯត្ថេវន្តោគធាតិ ឥមិនា បទេន អនុបាទិសេសាយ និព្ពានធាតុយាវ ថោមេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

ឯត្ថ បន អត្តហិតសម្បត្តិបរហិតបដិបត្តិវសេន ទ្វីហាការេហិ ភគវតោ ថោមនា កតា ហោតិ។ តេសុ អនាវរណញាណាធិគមោ, សហ វាសនាយ កិលេសានមច្ចន្តប្បហានំ, អនុបាទិសេសនិព្ពានប្បត្តិ ច អត្តហិតសម្បត្តិ នាម, លាភសក្ការាទិនិរបេក្ខចិត្តស្ស បន សព្ពទុក្ខនិយ្យានិកធម្មទេសនាបយោគតោ ទេវទត្តាទីសុបិ វិរុទ្ធសត្តេសុ និច្ចំ ហិតជ្ឈាសយតា, វិនេតព្ពសត្តានំ ញាណបរិបាកកាលាគមនញ្ច អាសយតោ បរហិតបដិបត្តិ នាម។ សា បន អាសយបយោគតោ ទុវិធា, បរហិតបដិបត្តិ តិវិធា ច អត្តហិតសម្បត្តិ ឥមាយ គាថាយ យថារហំ បកាសិតា ហោតិ។ “ករុណាសីតលហទយ”ន្តិ ហិ ឯតេន អាសយតោ បរហិតបដិបត្តិ, សម្មា គទនត្ថេន សុគតសទ្ទេន បយោគតោ បរហិតបដិបត្តិ។ “បញ្ញាបជ្ជោតវិហតមោហតមំ គតិវិមុត្ត”ន្តិ ឯតេហិ, ចតុសច្ចបដិវេធត្ថេន ច សុគតសទ្ទេន តិវិធាបិ អត្តហិតសម្បត្តិ, អវសិដ្ឋង្គេន បន តេន, “សនរាមរលោកគរុ”ន្តិ ច ឯតេន សព្ពាបិ អត្តហិតសម្បត្តិ, បរហិតបដិបត្តិ ច បកាសិតា ហោតិ។

អថ វា ហេតុផលសត្តូបការវសេន តីហាការេហិ ថោមនា កតា។ តត្ថ **ហេតុ** នាម មហាករុណាសមាយោគោ, ពោធិសម្ភារសម្ភរណញ្ច, តទុភយម្បិ បឋមបទេន យថារុតតោ, សាមត្ថិយតោ ច បកាសិតំ។ **ផលំ** បន ញាណប្បហានអានុភាវរូបកាយសម្បទាវសេន ចតុព្ពិធំ ។ តត្ថ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបទដ្ឋានំ មគ្គញាណំ, តម្មូលកានិ ច ទសពលាទិញាណានិ ញាណសម្បទា, សវាសនសកលសំកិលេសានមច្ចន្តមនុប្បាទធម្មតាបាទនំ បហានសម្បទា, យថិច្ឆិតនិប្ផាទនេ អាធិបច្ចំ អានុភាវសម្បទា, សកលលោកនយនាភិសេកភូតា បន លក្ខណានុព្យញ្ជនបដិមណ្ឌិតា អត្តភាវសម្បត្តិ រូបកាយសម្បទា។ តាសុ ញាណប្បហានសម្បទា ទុតិយបទេន, សច្ចបដិវេធត្ថេន ច សុគតសទ្ទេន បកាសិតា, អានុភាវសម្បទា តតិយបទេន, រូបកាយសម្បទា សោភនកាយគមនត្ថេន សុគតសទ្ទេន លក្ខណានុព្យញ្ជនបារិបូរិយា វិនា តទភាវតោ។ យថាវុត្តា ទុវិធាបិ បរហិតបដិបត្តិ **សត្តូបការសម្បទា,** សា បន សម្មា គទនត្ថេន សុគតសទ្ទេន បកាសិតាតិ វេទិតព្ពា។

អបិច ឥមាយ គាថាយ សម្មាសម្ពោធិ តម្មូល – តប្បដិបត្តិយាទយោ អនេកេ ពុទ្ធគុណា អាចរិយេន បកាសិតា ហោន្តិ។ ឯសា ហិ អាចរិយានំ បកតិ, យទិទំ យេន កេនចិ បការេន អត្ថន្តរវិញ្ញាបនំ។ កថំ? “ករុណាសីតលហទយ”ន្តិ ហិ ឯតេន សម្មាសម្ពោធិយា មូលំ ទស្សេតិ ។ មហាករុណាសញ្ចោទិតមានសោ ហិ ភគវា សំសារបង្កតោ សត្តានំ សមុទ្ធរណត្ថំ កតាភិនីហារោ អនុបុព្ពេន បារមិយោ បូរេត្វា អនុត្តរំ សម្មាសម្ពោធិមធិគតោតិ ករុណា សម្មាសម្ពោធិយា មូលំ។ “បញ្ញាបជ្ជោតវិហតមោហតម”ន្តិ ឯតេន សម្មាសម្ពោធឹ ទស្សេតិ។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបទដ្ឋានញ្ហិ អគ្គមគ្គញាណំ, អគ្គមគ្គញាណបទដ្ឋានញ្ច សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ “សម្មាសម្ពោធី”តិ វុច្ចតិ។ សម្មា គមនត្ថេន សុគតសទ្ទេន សម្មាសម្ពោធិយា បដិបត្តឹ ទស្សេតិ លីនុទ្ធច្ចបតិដ្ឋានាយូហនកាមសុខត្តកិលមថានុយោគសស្សតុច្ឆេទាភិនិវេសាទិអន្តទ្វយរហិតាយ ករុណាបញ្ញាបរិគ្គហិតាយ មជ្ឈិមាយ បដិបត្តិយា បកាសនតោ, ឥតរេហិ សម្មាសម្ពោធិយា បធានាប្បធានប្បភេទំ បយោជនំ ទស្សេតិ។ សំសារមហោឃតោ សត្តសន្តារណញ្ហេត្ថ បធានំ, តទញ្ញមប្បធានំ។ តេសុ ច បធានេន បយោជនេន បរហិតបដិបត្តឹ ទស្សេតិ, ឥតរេន អត្តហិតសម្បត្តឹ, តទុភយេន ច អត្តហិតបដិបន្នាទីសុ ចតូសុ បុគ្គលេសុ ភគវតោ ចតុត្ថបុគ្គលភាវំ បកាសេតិ។ តេន ច អនុត្តរំ ទក្ខិណេយ្យភាវំ, ឧត្តមញ្ច វន្ទនីយភាវំ, អត្តនោ ច វន្ទនាយ ខេត្តង្គតភាវំ វិភាវេតិ។

អបិច ករុណាគ្គហណេន លោកិយេសុ មហគ្គតភាវប្បត្តាសាធារណគុណទីបនតោ សព្ពលោកិយគុណសម្បត្តិ ទស្សិតា, បញ្ញាគ្គហណេន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបទដ្ឋានមគ្គញាណទីបនតោ សព្ពលោកុត្តរគុណសម្បត្តិ។ តទុភយគ្គហណសិទ្ធោ ហិ អត្ថោ “សនរាមរលោកគរុ”ន្តិអាទិនា វិបញ្ចីយតីតិ។ ករុណាគ្គហណេន ច និរុបក្កិលេសមុបគមនំ ទស្សេតិ, បញ្ញាគ្គហណេន អបគមនំ។ តថា ករុណាគ្គហណេន លោកសមញ្ញានុរូបំ ភគវតោ បវត្តឹ ទស្សេតិ លោកវោហារវិសយត្តា ករុណាយ, បញ្ញាគ្គហណេន លោកសមញ្ញាយ អនតិធាវនំ។ សភាវានវពោធេន ហិ ធម្មានំ សភាវំ អតិធាវិត្វា សត្តាទិបរាមសនំ ហោតិ។ តថា ករុណាគ្គហណេន មហាករុណា

សមាបត្តិវិហារំ ទស្សេតិ, បញ្ញាគ្គហណេន តីសុ កាលេសុ អប្បដិហតញ្ញាណំ, ចតុសច្ចញ្ញាណំ, ចតុបដិសម្ភិទាញ្ញាណំ, ចតុវេសារជ្ជញ្ញាណំ, ករុណាគ្គហណេន មហាករុណាសមាបត្តិញ្ញាណស្ស គហិតត្តា សេសាសាធារណញ្ញាណានិ, ឆ អភិញ្ញា, អដ្ឋសុ បរិសាសុ អកម្បនញ្ញាណានិ, ទស ពលានិ, ចុទ្ទស ពុទ្ធគុណា, សោឡស ញាណចរិយា, អដ្ឋារស ពុទ្ធធម្មា, ចតុចត្តារីស ញាណវត្ថូនិ, សត្តសត្តតិ ញាណវត្ថូនីតិ ឯវមាទីនំ អនេកេសំ បញ្ញាបភេទានំ វសេន ញាណចារំ ទស្សេតិ។ តថា ករុណាគ្គហណេន ចរណសម្បត្តិំ, បញ្ញាគ្គហណេន វិជ្ជាសម្បត្តិំ។ ករុណាគ្គហណេន អត្តាធិបតិតា, បញ្ញាគ្គហណេន ធម្មាធិបតិតា។ ករុណាគ្គហណេន លោកនាថភាវោ, បញ្ញាគ្គហណេន អត្តនាថភាវោ។ តថា ករុណាគ្គហណេន បុព្ពការីភាវោ, បញ្ញាគ្គហណេន កតញ្ញុតា។ ករុណាគ្គហណេន អបរន្តបតា, បញ្ញាគ្គហណេន អនត្តន្តបតា។ ករុណាគ្គហណេន វា ពុទ្ធករធម្មសិទ្ធិ, បញ្ញាគ្គហណេន ពុទ្ធភាវសិទ្ធិ។ តថា ករុណាគ្គហណេន បរសន្តារណំ, បញ្ញាគ្គហណេន អត្តសន្តារណំ។ តថា ករុណាគ្គហណេន សព្ពសត្តេសុ អនុគ្គហចិត្តតា, បញ្ញាគ្គហណេន សព្ពធម្មេសុ វិរត្តចិត្តតា ទស្សិតា ហោតិ សព្ពេសញ្ច ពុទ្ធគុណានំ ករុណា អាទិ តន្និទានភាវតោ, បញ្ញា បរិយោសានំ តតោ ឧត្តរិ ករណីយាភាវតោ។ ឥតិ អាទិបរិយោសានទស្សនេន សព្ពេ ពុទ្ធគុណា ទស្សិតា ហោន្តិ។ តថា ករុណាគ្គហណេន សីលក្ខន្ធបុព្ពង្គមោ សមាធិក្ខន្ធោ ទស្សិតោ ហោតិ។ ករុណានិទានញ្ហិ សីលំ តតោ បាណាតិបាតាទិវិរតិប្បវត្តិតោ, សា ច ឈានត្តយសម្បយោគិនីតិ, បញ្ញាវចនេន បញ្ញាក្ខន្ធោ។ សីលញ្ច សព្ពពុទ្ធគុណានំ អាទិ, សមាធិ មជ្ឈេ, បញ្ញា បរិយោសានន្តិ ឯវម្បិ អាទិមជ្ឈបរិយោសានកល្យាណា សព្ពេ ពុទ្ធគុណា ទស្សិតា ហោន្តិ នយតោ ទស្សិតត្តា។ ឯសោ ឯវ ហិ និរវសេសតោ ពុទ្ធគុណានំ ទស្សនុបាយោ, យទិទំ នយគ្គាហណំ, អញ្ញថា កោ នាម សមត្ថោ ភគវតោ គុណេ អនុបទំ និរវសេសតោ ទស្សេតុំ។ តេនេវាហ –

“ពុទ្ធោបិ ពុទ្ធស្ស ភណេយ្យ វណ្ណំ,
កប្បម្បិ ចេ អញ្ញមភាសមានោ។
ខីយេថ កប្បោ ចិរទីឃមន្តរេ,
វណ្ណោ ន ខីយេថ តថាគតស្សា”តិ។

តេនេវ ច អាយស្មតា សារិបុត្តត្ថេរេនាបិ ពុទ្ធគុណបរិច្ឆេទនំ បតិ ភគវតា អនុយុត្តេន “នោ ហេតំ ភន្តេ”តិ បដិក្ខិបិត្វា “អបិ ច មេ ភន្តេ ធម្មន្វយោ វិទិតោ”តិ **សម្បសាទនីយសុត្តេ** វុត្តំ។

ឯវំ សង្ខេបេន សកលសព្ពញ្ញុគុណេហិ ភគវតោ ថោមនាបុព្ពង្គមំ បណាមំ កត្វា ឥទានិ សទ្ធម្មស្សាបិ ថោមនាបុព្ពង្គមំ បណាមំ ករោន្តោ “**ពុទ្ធោបី**”តិអាទិមាហ។ តត្ថាយំ សហ បទសម្ពន្ធេន សង្ខេបត្ថោ – យថាវុត្តវិវិធគុណគណសមន្នាគតោ **ពុទ្ធោបិ យំ** អរិយមគ្គសង្ខាតំ **ធម្មំ**, សហ បុព្ពភាគបដិបត្តិធម្មេន វា អរិយមគ្គភូតំ **ធម្មំ ភាវេត្វា ចេវ** យំ ផលនិព្ពានសង្ខាតំ ធម្មំ, បរិយត្តិធម្មបដិបត្តិធម្មេហិ វា សហ ផលនិព្ពានភូតំ ធម្មំ **សច្ឆិកត្វា ច** សម្មាសម្ពោធិសង្ខាតំ ពុទ្ធភាវមុបគតោ, វីតមលមនុត្តរំ តំ ធម្មម្បិ វន្ទេតិ។

តត្ថ ពុទ្ធសទ្ទស្ស តាវ “ពុជ្ឈិតា សច្ចានីតិ **ពុទ្ធោ។** ពោធេតា បជាយាតិ **ពុទ្ធោ**”តិអាទិនា និទ្ទេសនយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ អថ វា អគ្គមគ្គញ្ញាណាធិគមេន សវាសនាយ សម្មោហនិទ្ទាយ អច្ចន្តវិគមនតោ, អបរិមិតគុណគណាលង្កតសព្ពញ្ញុតញ្ញាណប្បត្តិយា វិកសិតភាវតោ ច ពុទ្ធវាតិ **ពុទ្ធោ** ជាគរណវិកសនត្ថវសេន។ អថ វា កស្សចិបិ ញេយ្យធម្មស្ស អនវពុទ្ធស្ស អភាវេន ញេយ្យវិសេសស្ស កម្មភាវាគហណតោ កម្មវចនិច្ឆាយាភាវេន អវគមនត្ថវសេន កត្តុនិទ្ទេសោវ លព្ភតិ, តស្មា ពុទ្ធវាតិ **ពុទ្ធោ**តិបិ វត្តព្ពោ។ បទេសគ្គហណេ ហិ អសតិ គហេតព្ពស្ស និប្បទេសតាវ វិញ្ញាយតិ យថា “ទិក្ខិតោ ន ទទាតី”តិ។ ឯវញ្ច កត្វា កម្មវិសេសានបេក្ខា កត្តរិ ឯវ ពុទ្ធសទ្ទសិទ្ធិ វេទិតព្ពា, អត្ថតោ បន បារមិតាបរិភាវិតោ សយម្ភុញាណេន សហ វាសនាយ វិហតវិទ្ធស្តនិរវសេសកិលេសោ មហាករុណាសព្ពញ្ញុតញ្ញាណាទិអបរិមេយ្យគុណគណាធារោ ខន្ធសន្តានោ ពុទ្ធោ, យថាហ –

“ពុទ្ធោតិ យោ សោ ភគវា សយម្ភូ អនាចរិយកោ បុព្ពេ អននុស្សុតេសុ ធម្មេសុ សាមំ សច្ចានិ អភិសម្ពុជ្ឈិ, តត្ថ ច សព្ពញ្ញុតំ បត្តោ, ពលេសុ ច វសីភាវ”ន្តិ (មហានិ. ១៩២; ចូឡនិ. ៩៧; បដិ. ម. ១៦១)។

**អបិ**សទ្ទោ សម្ភាវនេ, តេន ឯវំ គុណវិសេសយុត្តោ សោបិ នាម ភគវា ឦទិសំ ធម្មំ ភាវេត្វា, សច្ឆិកត្វា ច ពុទ្ធភាវមុបគតោ, កា នាម កថា អញ្ញេសំ សាវកាទិភាវមុបគមនេតិ ធម្មេ សម្ភាវនំ ទីបេតិ។ **ពុទ្ធភាវ**ន្តិ សម្មាសម្ពោធិំ។ យេន ហិ និមិត្តភូតេន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបទដ្ឋានេន អគ្គមគ្គញ្ញាណេន, អគ្គមគ្គញ្ញាណបទដ្ឋានេន ច សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន ភគវតិ “ពុទ្ធោ”តិ នាមំ, តទារម្មណញ្ច ញាណំ បវត្តតិ, តមេវិធ “ភាវោ”តិ វុច្ចតិ។ ភវន្តិ ពុទ្ធិសទ្ទា ឯតេនាតិ ហិ **ភាវោ។** តថា ហិ វទន្តិ –

“យេន យេន និមិត្តេន, ពុទ្ធិ សទ្ទោ ច វត្តតេ;
តំតំនិមិត្តកំ ភាវបច្ចយេហិ ឧទីរិត”ន្តិ។

**ភាវេត្វា**តិ ឧប្បាទេត្វា, វឌ្ឍេត្វា វា។ **សច្ឆិកត្វា**តិ បច្ចក្ខំ កត្វា។ **ចេវ**-សទ្ទោ **ច**-សទ្ទោ ច តទុភយត្ថ សមុច្ចយេ។ តេន ហិ សទ្ទទ្វយេន ន កេវលំ ភគវា ធម្មស្ស ភាវនាមត្តេន ពុទ្ធភាវមុបគតោ, នាបិ សច្ឆិកិរិយាមត្តេន, អថ ខោ តទុភយេនេវាតិ សមុច្ចិនោតិ។ **ឧបគតោ**តិ បត្តោ, អធិគតោតិ អត្ថោ។ ឯតស្ស “ពុទ្ធភាវ”ន្តិ បទេន សម្ពន្ធោ។ **វីតមល**ន្តិ ឯត្ថ វិរហវសេន ឯតិ បវត្តតីតិ វីតោ, មលតោ វីតោ, វីតំ វា មលំ យស្សាតិ វីតមលោ, តំ **វីតមលំ។ “គតមល”**ន្តិបិ បាឋោ ទិស្សតិ, ឯវំ សតិ សឧបសគ្គោ វិយ អនុបសគ្គោបិ គតសទ្ទោ វិរហត្ថវាចកោ វេទិតព្ពោ ធាតូនមនេកត្ថត្តា។ គច្ឆតិ អបគច្ឆតីតិ ហិ គតោ, ធម្មោ ។ គតំ វា មលំ, បុរិមនយេន សមាសោ។ **អនុត្តរ**ន្តិ ឧត្តរវិរហិតំ។ យថានុសិដ្ឋំ បដិបជ្ជមានេ អបាយតោ, សំសារតោ ច អបតមានេ កត្វា ធារេតីតិ **ធម្មោ**, នវវិធោ លោកុត្តរធម្មោ។ តប្បកាសនត្តា, សច្ឆិកិរិយាសម្មសនបរិយាយស្ស ចលព្ភមានត្តា បរិយត្តិធម្មោបិ ឥធ សង្គហិតោ ។ តថា ហិ “អភិធម្មនយសមុទ្ទំ អធិគច្ឆិ, តីណិ បិដកានិ សម្មសី”តិ ច អដ្ឋកថាយំ វុត្តំ, តថា “យំ ធម្មំ ភាវេត្វា សច្ឆិកត្វា”តិ ច វុត្តត្តា ភាវនាសច្ឆិកិរិយាយោគ្យតាយ ពុទ្ធករធម្មភូតាហិ បារមិតាហិ សហ បុព្ពភាគអធិសីលសិក្ខាទយោបិ ឥធ សង្គហិតាតិ វេទិតព្ពា។ តាបិ ហិ វិគតបដិបក្ខតាយ វីតមលា, អនញ្ញសាធារណតាយ អនុត្តរា ច។ កថំ បន តា ភាវេត្វា, សច្ឆិកត្វា ច ភគវា ពុទ្ធភាវមុបគតោតិ? វុច្ចតេ – សត្តានញ្ហិ សំសារវដ្ដទុក្ខនិស្សរណាយ [និស្សរណត្ថាយ (បណ្ណាស ដី.) និស្សរណេ (កត្ថចិ)] កតមហាភិនីហារោ មហាករុណាធិវាសនបេសលជ្ឈាសយោ បញ្ញាវិសេសបរិយោទាតនិម្មលានំ ទានទមសញ្ញមាទីនំ ឧត្តមធម្មានំ កប្បានំ សតសហស្សាធិកានិ ចត្តារិ អសង្ខ្យេយ្យានិ សក្កច្ចំ និរន្តរំ និរវសេសំ ភាវនាសច្ឆិកិរិយាហិ កម្មាទីសុ អធិគតវសីភាវោ អច្ឆរិយាចិន្តេយ្យមហានុភាវោ អធិសីលាធិចិត្តានំ បរមុក្កំសបារមិប្បត្តោ ភគវា បច្ចយាការេ ចតុវីសតិកោដិសតសហស្សមុខេន មហាវជិរញាណំ បេសេត្វា អនុត្តរំ សម្មាសម្ពោធិសង្ខាតំ ពុទ្ធភាវមុបគតោតិ។

ឥមាយ បន គាថាយ វិជ្ជាវិមុត្តិសម្បទាទីហិ អនេកេហិ គុណេហិ យថារហំ សទ្ធម្មំ ថោមេតិ។ កថំ? ឯត្ថ ហិ “ភាវេត្វា”តិ ឯតេន វិជ្ជាសម្បទាយ ថោមេតិ, “សច្ឆិកត្វា”តិ ឯតេន វិមុត្តិសម្បទាយ។ តថា បឋមេន ឈានសម្បទាយ, ទុតិយេន វិមោក្ខសម្បទាយ។ បឋមេន វា សមាធិសម្បទាយ, ទុតិយេន សមាបត្តិសម្បទាយ។ អថ វា បឋមេន ខយញាណភាវេន, ទុតិយេន អនុប្បាទញាណភាវេន។ បឋមេន វា វិជ្ជូបមតាយ, ទុតិយេន វជិរូបមតាយ។ បឋមេន វា វិរាគសម្បត្តិយា, ទុតិយេន និរោធសម្បត្តិយា។ តថា បឋមេន និយ្យានភាវេន, ទុតិយេន និស្សរណភាវេន។ បឋមេន វា ហេតុភាវេន, ទុតិយេន អសង្ខតភាវេន។ បឋមេន វា ទស្សនភាវេន, ទុតិយេន វិវេកភាវេន។ បឋមេន វា អធិបតិភាវេន, ទុតិយេន អមតភាវេន ធម្មំ ថោមេតិ។ អថ វា “យំ ធម្មំ ភាវេត្វា ពុទ្ធភាវំ ឧបគតោ”តិ ឯតេន ស្វាក្ខាតតាយ ធម្មំ ថោមេតិ, “សច្ឆិកត្វា”តិ ឯតេន សន្ទិដ្ឋិកតាយ។ តថា បឋមេន អកាលិកតាយ, ទុតិយេន ឯហិបស្សិកតាយ។ បឋមេន វា ឱបនេយ្យិកតាយ, ទុតិយេន បច្ចត្តំវេទិតព្ពតាយ។ បឋមេន វា សហ បុព្ពភាគសីលាទីហិ សេក្ខេហិ សីលសមាធិបញ្ញាក្ខន្ធេហិ , ទុតិយេន សហ អសង្ខតធាតុយា អសេក្ខេហិ ធម្មំ ថោមេតិ។

“វីតមល”ន្តិ ឥមិនា បន សំកិលេសាភាវទីបនេន វិសុទ្ធតាយ ធម្មំ ថោមេតិ, “អនុត្តរ”ន្តិ ឯតេន អញ្ញស្ស វិសិដ្ឋស្ស អភាវទីបនេន បរិបុណ្ណតាយ។ បឋមេន វា បហានសម្បទាយ, ទុតិយេន សភាវសម្បទាយ។ បឋមេន វា ភាវនាផលយោគ្យតាយ។ ភាវនាគុណេន ហិ សោ សំកិលេសមលសមុគ្ឃាតកោ, តស្មានេន ភាវនាកិរិយាផលមាហ។ ទុតិយេន សច្ឆិកិរិយាផលយោគ្យតាយ។ តទុត្តរិករណីយាភាវតោ ហិ អនញ្ញសាធារណតាយ អនុត្តរភាវោ សច្ឆិកិរិយានិព្ពត្តិតោ, តស្មានេន សច្ឆិកិរិយាផលមាហាតិ។

ឯវំ សង្ខេបេនេវ សព្ពសទ្ធម្មគុណេហិ សទ្ធម្មស្សាបិ ថោមនាបុព្ពង្គមំ បណាមំ កត្វា ឥទានិ អរិយសង្ឃស្សាបិ ថោមនាបុព្ពង្គមំ បណាមំ ករោន្តោ **“សុគតស្ស ឱរសាន”**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **សុគតស្សា**តិ សម្ពន្ធនិទ្ទេសោ, “បុត្តាន”ន្តិ ឯតេន សម្ពជ្ឈិតព្ពោ។ ឧរសិ ភវា, ជាតា, សំវុទ្ធា វា **ឱរសា**, អត្តជោ ខេត្តជោ អន្តេវាសិកោ ទិន្នកោតិ ចតុព្ពិធេសុ បុត្តេសុ អត្តជា, តំសរិក្ខតាយ បន អរិយបុគ្គលា “ឱរសា”តិ វុច្ចន្តិ។ យថា ហិ មនុស្សានំ ឱរសបុត្តា អត្តជាតតាយ បិតុសន្តកស្ស ទាយជ្ជស្ស វិសេសភាគិនោ ហោន្តិ, ឯវមេតេបិ សទ្ធម្មសវនន្តេ អរិយាយ ជាតិយា ជាតតាយ ភគវតោ សន្តកស្ស វិមុត្តិសុខស្ស ធម្មរតនស្ស ច ទាយជ្ជស្ស វិសេសភាគិនោតិ។ អថ វា ភគវតោ ធម្មទេសនានុភាវេន អរិយភូមឹ ឱក្កមមានា, ឱក្កន្តា ច អរិយសាវកា ភគវតោ ឧរេ វាយាមជនិតាភិជាតតាយ សទិសកប្បនមន្តរេន និប្បរិយាយេនេវ “ឱរសា”តិ វត្តព្ពតមរហន្តិ។ តថា ហិ តេ ភគវតា អាសយានុសយចរិយាធិមុត្តិអាទិឱលោកនេន, វជ្ជានុចិន្តនេន ច ហទយេ កត្វា វជ្ជតោ និវារេត្វា អនវជ្ជេ បតិដ្ឋាបេន្តេន សីលាទិធម្មសរីរបោសនេន សំវឌ្ឍាបិតា។ យថាហ ភគវា **ឥតិវុត្តកេ** “អហមស្មិ ភិក្ខវេ

ព្រាហ្មណោ...បេ.... តស្ស មេ តុម្ហេ បុត្តា ឱរសា មុខតោ ជាតា’’តិអាទិ (ឥតិវុ. ១០០)។ ននុ សាវកទេសិតាបិ ទេសនា អរិយភាវាវហាតិ? សច្ចំ, សា បន តម្មូលិកត្តា, លក្ខណាទិវិសេសាភាវតោ ច ‘‘ភគវតោ ធម្មទេសនា’’ ឥច្ចេវ សង្ខ្យំ គតា, តស្មា ភគវតោ ឱរសបុត្តភាវោយេវ តេសំ វត្តព្ពោតិ, ឯតេន ចតុព្ពិធេសុ បុត្តេសុ អរិយសង្ឃស្ស អត្តជបុត្តភាវំ ទស្សេតិ។ អត្តនោ កុលំ បុនេន្តិ សោធេន្តិ, មាតាបិតូនំ វា ហទយំ បូរេន្តីតិ **បុត្តា**, អត្តជាទយោ។ អរិយា បន ធម្មតន្តិវិសោធនេន, ធម្មានុធម្មបដិបត្តិយា ចិត្តារាធនេន ច តប្បដិភាគតាយ ភគវតោ **បុត្តា** នាម, តេសំ។ តស្ស ‘‘សមូហ’’ន្តិ បទេន សម្ពន្ធោ។

សំកិលេសនិមិត្តំ ហុត្វា គុណំ មារេតិ វិពាធតីតិ **មារោ**, ទេវបុត្តមារោ។ សិនាតិ បរេ ពន្ធតិ ឯតាយាតិ **សេនា**, មារស្ស សេនា តថា, មារញ្ច មារសេនញ្ច មថេន្តិ វិលោថេន្តីតិ **មារសេនមថនា** , តេសំ។ ‘‘មារមារសេនមថនាន’’ន្តិ ហិ វត្តព្ពេបិ ឯកទេសសរូបេកសេសវសេន ឯវំ វុត្តំ។ មារសទ្ទសន្និធានេន វា សេនាសទ្ទេន មារសេនា គហេតព្ពា, គាថាពន្ធវសេន ចេត្ថ រស្សោ។ ‘‘**មារសេនមទ្ទនាន**’’ន្តិបិ កត្ថចិ បាឋោ, សោ អយុត្តោវ អរិយាជាតិកត្តា ឥមិស្សា គាថាយ។ ននុ ច អរិយសាវកានំ មគ្គាធិគមសមយេ ភគវតោ វិយ តទន្តរាយករណត្ថំ ទេវបុត្តមារោ វា មារសេនា វា ន អបសាទេតិ, អថ កស្មា ឯវំ វុត្តន្តិ? អបសាទេតព្ពភាវការណស្ស វិមថិតត្តា។ តេសញ្ហិ អបសាទេតព្ពតាយ ការណេ សំកិលេសេ វិមថិតេ តេបិ វិមថិតា នាម ហោន្តីតិ។ អថ វា ខន្ធាភិសង្ខារមារានំ វិយ ទេវបុត្តមារស្សាបិ គុណមារណេ សហាយភាវូបគមនតោ កិលេសពលកាយោ ឥធ ‘‘មារសេនា’’តិ វុច្ចតិ យថាហ ភគវា –

‘‘កាមា តេ បឋមា សេនា, ទុតិយា អរតិ វុច្ចតិ;  
តតិយា ខុប្បិបាសា តេ, ចតុត្ថី តណ្ហា បវុច្ចតិ។

បញ្ចមំ ថិនមិទ្ធំ តេ, ឆដ្ឋា ភីរូ បវុច្ចតិ;  
សត្តមី វិចិកិច្ឆា តេ, មក្ខោ ថម្ភោ តេ អដ្ឋមោ។

លាភោ សិលោកោ សក្ការោ,  
មិច្ឆាលទ្ធោ ច យោ យសោ;  
យោ ចត្តានំ សមុក្កំសេ,  
បរេ ច អវជានតិ។

ឯសា នមុចិ តេ សេនា, កណ្ហស្សាភិប្បហារិនី;  
ន នំ អសូរោ ជិនាតិ, ជេត្វា ច លភតេ សុខ’’ន្តិ។ (សុ. និ. ៤៣៨; មហានិ. ២៨; ចូឡនិ. ៤៧);

សា ច តេហិ អរិយសាវកេហិ ទិយឌ្ឍសហស្សភេទា, អនន្តភេទា វា កិលេសវាហិនី សតិធម្មវិចយវីរិយសមថាទិគុណបហរណីហិ ឱធិសោ មថិតា, វិទ្ធំសិតា, វិហតា ច, តស្មា ‘‘មារសេនមថនា’’តិ វុច្ចន្តិ។ វិលោថនញ្ចេត្ថ វិទ្ធំសនំ, វិហននំ វា។ អបិច ខន្ធាភិសង្ខារមច្ចុទេវបុត្តមារានំ តេសំ សហាយភាវូបគមនតាយ សេនាសង្ខាតស្ស កិលេសមារស្ស ច មថនតោ ‘‘មារសេនមថនា’’តិបិ អត្ថោ គហេតព្ពោ។ ឯវញ្ច សតិ បញ្ចមារនិម្មថនភាវេន អត្ថោ បរិបុណ្ណោ ហោតិ។ អរិយសាវកាបិ ហិ សមុទយប្បហានបរិញ្ញាវសេន ខន្ធមារំ, សហាយវេកល្លករណេន សព្ពថា, អប្បវត្តិករណេន ច អភិសង្ខារមារំ, ពលវិធមនវិសយាតិក្កមនវសេន មច្ចុមារំ, ទេវបុត្តមារញ្ច សមុច្ឆេទប្បហានវសេន សព្ពសោ អប្បវត្តិករណេន កិលេសមារំ មថេន្តីតិ, ឥមិនា បន តេសំ ឱរសបុត្តភាវេ ការណំ, គីសុ បុត្តេសុ ច អនុជាតតំ ទស្សេតិ។ មារសេនមថនតាយ ហិ តេ ភគវតោ ឱរសបុត្តា, អនុជាតា ចាតិ។

**អដ្ឋន្ន**ន្តិ គណនបរិច្ឆេទោ, តេនសតិបិ តេសំ តំតំភេទេន អនេកសតសហស្សសង្ខ្យាភេទេ អរិយភាវករមគ្គផលធម្មភេទេន ឥមំ គណនបរិច្ឆេទំ នាតិវត្តន្តិ មគ្គដ្ឋផលដ្ឋភាវានតិវត្តនតោតិ ទស្សេតិ។ **បិ**-សទ្ទោ, **អបិ**-សទ្ទោ វា បទលិឡាទិនា ការណេន អដ្ឋានេ បយុត្តោ, សោ ‘‘អរិយសង្ឃ’’ន្តិ ឯត្ថ យោជេតព្ពោ, តេន ន កេវលំ ពុទ្ធធម្មេយេវ, អថ ខោ អរិយសង្ឃម្បីតិ សម្បិណ្ឌេតិ។ យទិបិ អវយវវិនិមុត្តោ សមុទាយោ នាម កោចិ នត្ថិ អវយវំ ឧបាទាយ សមុទាយស្ស វត្តព្ពត្តា, អវិញ្ញាយមានសមុទាយំ បន វិញ្ញាយមានសមុទាយេន វិសេសិតុមរហតីតិ អាហ ‘‘**អដ្ឋន្នម្បិ សមូហ**’’ន្តិ, ឯតេន ‘‘អរិយសង្ឃ’’ន្តិ ឯត្ថ ន យេន កេនចិ សណ្ឋានាទិនា, កាយសាមគ្គិយា វា សមុទាយភាវោ, អបិ តុ មគ្គដ្ឋផលដ្ឋភាវេនេវាតិ វិសេសេតិ។ អវយវមេវ សម្បិណ្ឌេត្វា ឩហិតព្ពោ វិតក្កេតព្ពោ, សំឩហនិតព្ពោ វា សង្ឃដិតព្ពោតិ **សមូហោ**, សោយេវ **សមោហោ** វចនសិលិដ្ឋតាទិនា។ ទ្វិធាបិ ហិ បាឋោ យុជ្ជតិ។ អារកត្តា កិលេសេហិ, អនយេ ន ឥរិយនតោ, អយេ ច ឥរិយនតោ **អរិយា**

និរុត្តិនយេន ។ អថ វា សទេវកេន លោកេន សរណន្តិ អរណីយតោ ឧបគន្តព្ពតោ, ឧបគតានញ្ច តទត្ថសិទ្ធិតោ **អរិយា**, ទិដ្ឋិសីលសាមញ្ញេន សំហតោ, សមគ្គំ វា កម្មំ សមុទាយវសេន សមុបគតោតិ **សង្ឃោ**, អរិយានំ សង្ឃោ, អរិយោ ច សោ សង្ឃោ ច យថាវុត្តនយេនាតិ វា អរិយសង្ឃោ, តំ **អរិយសង្ឃំ។** ភគវតោ អបរភាគេ ពុទ្ធធម្មរតនានម្បិ សមធិគមោ សង្ឃរតនាធីនោតិ អរិយសង្ឃស្ស ពហូបការតំ ទស្សេតុំ ឥធេវ **"សិរសា វន្ទេ"**តិ វុត្តំ។ អវស្សញ្ចាយមត្ថោ សម្បដិច្ឆិតព្ពោ វិនយដ្ឋកថាទីសុបិ (បារា. អដ្ឋ. គន្ថារម្ភកថា) តថា វុត្តត្តា។ កេចិ បន បុរិមគាថាសុបិ តំ បទមានេត្វា យោជេន្តិ, តទយុត្តមេវ រតនត្តយស្ស អសាធារណគុណប្បកាសនដ្ឋានត្តា, យថាវុត្តការណស្ស ច សព្ពេសម្បិ សំវណ្ណនាការានមធិប្បេតត្តាតិ។

ឥមាយ បន គាថាយ អរិយសង្ឃស្ស បភវសម្បទា បហានសម្បទាទយោ អនេកេ គុណា ទស្សិតា ហោន្តិ។ កថំ? "សុគតស្ស ឱរសានំ បុត្តាន"ន្តិ ហិ ឯតេន អរិយសង្ឃស្ស បភវសម្បទំ ទស្សេតិ សម្មាសម្ពុទ្ធបភវតាទីបនតោ។ "មារសេនមថនាន"ន្តិ ឯតេន បហានសម្បទំ សកលសំកិលេសប្បហានទីបនតោ។ "អដ្ឋន្នម្បិ សមូហ"ន្តិ ឯតេន ញាណសម្បទំ មគ្គដ្ឋផលដ្ឋភាវទីបនតោ ។ "អរិយសង្ឃ"ន្តិ ឯតេន សភាវសម្បទំ សព្ពសង្ឃានំ អគ្គភាវទីបនតោ។ អថ វា "សុគតស្ស ឱរសានំ បុត្តាន"ន្តិ អរិយសង្ឃស្ស វិសុទ្ធនិស្សយភាវទីបនំ។ "មារសេនមថនាន"ន្តិ សម្មាឧជុញាយសាមីចិបដិបន្នភាវទីបនំ។ "អដ្ឋន្នម្បិ សមូហ"ន្តិ អាហុនេយ្យាទិភាវទីបនំ។ "អរិយសង្ឃ"ន្តិ អនុត្តរបុញ្ញក្ខេត្តភាវទីបនំ។ តថា "សុគតស្ស ឱរសានំ បុត្តាន"ន្តិ ឯតេន អរិយសង្ឃស្ស លោកុត្តរសរណគមនសព្ភាវំ ទស្សេតិ។ លោកុត្តរសរណគមនេន ហិ តេ ភគវតោ ឱរសបុត្តា ជាតា។ "មារសេនមថនាន'ន្តិ ឯតេន អភិនីហារសម្បទាសិទ្ធំ បុព្ពភាគសម្មាបដិបត្តឹ ទស្សេតិ។ កតាភិនីហារា ហិ សម្មាបដិបន្នា មារំ, មារសេនំ វា អភិវិជិនន្តិ។ "អដ្ឋន្នម្បិ សមូហ"ន្តិ ឯតេន វិទ្ធស្តវិបក្ខេសេក្ខាសេក្ខធម្មេ ទស្សេតិ បុគ្គលាធិដ្ឋានេន មគ្គផលធម្មានំ ទស្សិតត្តា។ "អរិយសង្ឃ"ន្តិ ឯតេន អគ្គទក្ខិណេយ្យភាវំ ទស្សេតិ អនុត្តរបុញ្ញក្ខេត្តភាវស្ស ទស្សិតត្តា។ សរណគមនញ្ច សាវកានំ សព្ពគុណស្ស អាទិ, សបុព្ពភាគបដិបទា សេក្ខា សីលក្ខន្ធាទយោ មជ្ឈេ, អសេក្ខា សីលក្ខន្ធាទយោ បរិយោសានន្តិអាទិមជ្ឈបរិយោសានកល្យាណា សង្ខេបតោ សព្ពេបិ អរិយសង្ឃគុណា ទស្សិតា ហោន្តីតិ។

ឯវំ គាថាត្តយេន សង្ខេបតោ សកលគុណសំកិត្តនមុខេន រតនត្តយស្ស បណាមំ កត្វា ឥទានិ តំ និបច្ចការំ យថាធិប្បេតបយោជនេ បរិណាមេន្តោ **"ឥតិ មេ"**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទោ និទស្សនេ។ តេន គាថាត្តយេន យថាវុត្តនយំ និទស្សេតិ។ **មេ**តិ អត្តានំ ករណវចនេន កត្តុភាវេន និទ្ទិសតិ។ តស្ស "យំ បុញ្ញំ មយា លទ្ធ"ន្តិ បាឋសេសេន សម្ពន្ធោ, សម្បទាននិទ្ទេសោ វា ឯសោ, "អត្ថី"តិ បាឋសេសោ, សាមិនិទ្ទេសោ វា "យំ មម បុញ្ញំ វន្ទនាមយ"ន្តិ។ បសីទីយតេ **បសន្នា**, តាទិសា មតិ បញ្ញា, ចិត្តំ វា យស្សាតិ បសន្នមតិ, អញ្ញបទលិង្គប្បធានត្តា ឥមស្ស សមាសបទស្ស **"បសន្នមតិនោ"**តិ វុត្តំ។ រតឹ នយតិ, ជនេតិ, វហតីតិ វា **រតនំ**, សត្តវិធំ, ទសវិធំ វា រតនំ, តមិវ ឥមានីតិ នេរុត្តិកា។ សទិសកប្បនមញ្ញត្រ បន យថាវុត្តវចនត្ថេនេវ ពុទ្ធាទីនំ រតនភាវោ យុជ្ជតិ។ តេសញ្ហិ "ឥតិបិ សោ ភគវា"តិអាទិនា (ទី. និ. ១.១៥៧, ២៥៥) យថាភូតគុណេ អាវជ្ជន្តស្ស អមតាធិគមហេតុភូតំ អនប្បកំ បីតិបាមោជ្ជំ ឧប្បជ្ជតិ។ យថាហ –

"យស្មិំ មហានាម សមយេ អរិយសាវកោ តថាគតំ អនុស្សរតិ, នេវស្ស តស្មិំ សមយេ រាគបរិយុដ្ឋិតំ ចិត្តំ ហោតិ, ន ទោស...បេ.... ន មោហ...បេ.... ឧជុគតមេវស្ស តស្មិំ សមយេ ចិត្តំ ហោតិ តថាគតំ អារព្ភ។ ឧជុគតចិត្តោ ខោ បន មហានាម អរិយសាវកោ លភតិ អត្ថវេទំ, លភតិ ធម្មវេទំ, លភតិ ធម្មូបសំហិតំ បាមោជ្ជំ, បមុទិតស្ស បីតិ ជាយតី"តិអាទិ (អ. និ. ៦.១០; ១១.១១)។

ចិត្តីកតាទិភាវោ វា រតនដ្ឋោ។ វុត្តញ្ហេតំ អដ្ឋកថាសុ –

> "ចិត្តីកតំ មហគ្ឃញ្ច, អតុលំ ទុល្លភទស្សនំ;
> អនោមសត្តបរិភោគំ, រតនំ តេន វុច្ចតី"តិ។ (ខុ. បា. អដ្ឋ. ៦.៣; ឧទាន. អដ្ឋ. ៤៧; ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣៣; សុ. និ. ១.២២៦; មហានិ. អដ្ឋ. ១.២២៦);

ចិត្តីកតភាវាទយោ ច អនញ្ញសាធារណា សាតិសយតោ ពុទ្ធាទីសុយេវ លព្ភន្តីតិ។ វិត្ថារោ **រតនសុត្តវណ្ណនាយំ** (ខុ. បា. អដ្ឋ. ៦.៣; សុ. និ. អដ្ឋ. ១.២២៦) គហេតព្ពោ។ អយមត្ថោ បន និព្ពចនត្ថវសេន ន វុត្តោ, អថ កេនាតិ ចេ? លោកេ រតនសម្មតស្ស វត្ថុនោ គរុកាតព្ពតាទិអត្ថវសេនាតិ សទ្ទវិទូ។ សាធូនញ្ច រមនតោ, សំសារណ្ណវា ច តរណតោ, សុគតិនិព្ពានញ្ច នយនតោ **រតនំ** គុល្យត្ថសមាសវសេន, អលមតិបបញ្ចេន។ ឯកសេសបកប្បនេន, បុថុវចននិព្ពចនេន វា រតនានិ។ តិណ្ណំ សមូហោ, តីណិ វា សមាហដានិ, តយោ វា អវយវា អស្សាតិ **តយំ**, រតនានមេវ តយំ, នាញ្ញេសន្តិ **រតនត្តយំ។** អវយវវិនិមុត្តស្ស បន សមុទាយស្ស អភាវតោ

តីណិ ឯវ រតនានិ តថា វុច្ចន្តិ, ន សមុទាយមត្តំ, សមុទាយាបេក្ខាយ បន ឯកវចនំ កតំ។ វន្ទីយតេ **វន្ទនា,** សាវ **វន្ទនាមយំ** យថា “ទានមយំ សីលមយ”ន្តិ (ទី. និ. ៣.៣០៥; ឥតិវុ. ៦០; នេត្តិ. ៣៣)។ វន្ទនា ចេត្ថ កាយវាចាចិត្តេហិ តិណ្ណំ រតនានំ គុណនិន្នតា, ថោមនា វា។ អបិច តស្សា ចេតនាយ សហជាតាទោបការកោ សទ្ធាបញ្ញាសតិវីរិយាទិសម្បយុត្តធម្មោ វន្ទនា, តាយ បកតន្តិ **វន្ទនាមយំ** យថា “សោវណ្ណមយំ រូបិយមយ”ន្តិ, អត្ថតោ បន យថាវុត្តចេតនាវ។ រតនត្តយេ, រតនត្តយស្ស វា វន្ទនាមយំ **រតនត្តយវន្ទនាមយំ។** បុជ្ជភវផលនិព្ពត្តនតោ **បុញ្ញំ** និរុត្តិនយេន, អត្តនោ ការកំ, សន្តានំ វា បុនាតិ វិសោធេតីតិ **បុញ្ញំ,** សកម្មកត្តា ធាតុស្ស ការិតវសេន អត្ថវិវរណំ លព្ភតិ, សទ្ទនិប្ផត្តិ បន សុទ្ធវសេនេវាតិ សទ្ទវិទូ។

តំតំសម្បត្តិយា វិពន្ធនវសេន សត្តសន្តានស្ស អន្តរេ វេមជ្ឈេ ឯតិ អាគច្ឆតីតិ **អន្តរាយោ,** ទិដ្ឋធម្មិកាទិអនត្ថោ។ បណាមបយោជនេ វុត្តវិធិនា សុដ្ឋុ វិហតោ វិទ្ធស្តោ អន្តរាយោ អស្សាតិ **សុវិហតន្តរាយោ។** វិហនននញ្ចេត្ថ តទុប្បាទកហេតុបរិហរណវសេន តេសំ អន្តរាយានមនុប្បត្តិករណន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ហុត្វា**តិ បុព្ពកាលកិរិយា, តស្ស “អត្ថំ បកាសយិស្សាមី”តិ ឯតេន សម្ពន្ធោ។ **តស្សា**តិ យំ-សទ្ទេន ឧទ្ទិដ្ឋស្ស វន្ទនាមយបុញ្ញស្ស។ **អានុភាវេនា**តិ ពលេន។

> “តេជោ ឧស្សាហមន្តា ច, បភូ សត្តីតិ បញ្ចិមេ;
> ‘អានុភាវោ’តិ វុច្ចន្តិ, ‘បភាវោ’តិ ច តេ វទេ”តិ។ –

វុត្តេសុ ហិ អត្ថេសុ តេជ សត្តិយំ វត្តតិ។ អនុ បុនប្បុនំ តំសមង្គិំ ភាវេតិ វឌ្ឍេតីតិ ហិ អនុភាវោ, សោយេវ **អានុភាវោ**តិ **ឧទានដ្ឋកថាយំ** , អត្ថតោ បន យថាលទ្ធសម្បត្តិនិមិត្តកស្ស បុរិមកម្មស្ស ពលានុប្បទានវសេន វន្ទនាមយបុញ្ញស្ស សត្តិយេវ, សា ច សុវិហតន្តរាយតាយ ករណំ, ហេតុ វា សម្ភវតិ។

ឯត្ថ បន “បសន្នមតិនោ”តិ ឯតេន អត្តនោ បសាទសម្បត្តិំ ទស្សេតិ។ “រតនត្តយវន្ទនាមយ”ន្តិ ឯតេន រតនត្តយស្ស ខេត្តភាវសម្បត្តិំ, តតោ ច តស្ស បុញ្ញស្ស អត្តនោ បសាទសម្បត្តិយា, រតនត្តយស្ស ច ខេត្តភាវសម្បត្តិយាតិ ទ្វីហិ អង្គេហិ អត្ថសំវណ្ណនាយ ឧបឃាតកឧបទ្ទវានំ វិហនេន សមត្ថតំ ទីបេតិ។ ចតុរង្គសម្បត្តិយា ទានចេតនា វិយ ហិ ទ្វយង្គសម្បត្តិយា បណាមចេតនាបិ អន្តរាយវិហននេន ទិដ្ឋធម្មិកាតិ។

ឯវំ រតនត្តយស្ស និបច្ចការករណេ បយោជនំ ទស្សេត្វា ឥទានិ យស្សា ធម្មទេសនាយ អត្ថំ សំវណ្ណេតុកាមោ, តទបិ សំវណ្ណេតព្ពធម្មភាវេន ទស្សេត្វា គុណាភិត្ថវនវិសេសេន អភិត្ថវេតុំ **“ទីឃស្សា”**តិអាទិមាហ។ អយញ្ហិ អាចរិយស្ស បកតិ, យទិទំ តំតំសំវណ្ណនាសុ អាទិតោ តស្ស តស្ស សំវណ្ណេតព្ពធម្មស្ស វិសេសគុណកិត្តនេន ថោមនា។ តថា ហិ តេសុ តេសុ **បបញ្ចសូទនីសារត្ថបកាសនីមនោរថបូរណីអដ្ឋសាលិនី**អាទីសុ យថាក្កមំ “បរវាទមថនស្ស, ញាណប្បភេទជននស្ស, ធម្មកថិកបុង្គវានំ វិចិត្តបដិភានជននស្ស,

> តស្ស គម្ភីរញាណេហិ, ឱគាឡ្ហស្ស អភិណ្ហសោ;
> នានានយវិចិត្តស្ស, អភិធម្មស្ស អាទិតោ”តិ។ អាទិនា –

ថោមនា កតា។ តត្ថ **ទីឃស្សា**តិ ទីឃនាមកស្ស។ **ទីឃសុត្តង្កិតស្សា**តិ ទីឃេហិ អតិអាយតវចនប្បពន្ធវន្តេហិ សុត្តេហិ លក្ខិតស្ស, អនេន “ទីឃោ”តិ អយំ ឥមស្ស អាគមស្ស អត្ថានុគតា សមញ្ញាតិ ទស្សេតិ។ ននុ ច សុត្តានិយេវ អាគមោ, កថំ សោ តេហិ អង្កីយតីតិ? សច្ចមេតំ បរមត្ថតោ, បញ្ញត្តិតោ បន សុត្តានិ ឧបាទាយ អាគមភាវស្ស បញ្ញត្តត្តា អវយវេហិ សុត្តេហិ អវយវីភូតោ អាគមោ អង្កីយតិ។ យថេវ ហិ អត្ថព្យញ្ជនសមុទាយេ “សុត្ត”ន្តិ វោហារោ, ឯវំ សុត្តសមុទាយេ អាគមវោហារោតិ។ បដិច្ចសមុប្បាទាទិនិបុណត្ថភាវតោ **និបុណស្ស។** អាគច្ឆន្តិ អត្តត្ថបរត្ថាទយោ ឯត្ថ, ឯតេន, ឯតស្មាតិ វា **អាគមោ,** ឧត្តមដ្ឋេន, បត្ថនីយដ្ឋេន ច សោ វរោតិ **អាគមវរោ។** អបិច អាគមសម្មតេហិ ពាហិរកបវេទិតេហិ ភារតបុរាណកថានរសីហបុរាណកថាទីហិ វរោតិបិ **អាគមវរោ,** តស្ស។ ពុទ្ធានមនុពុទ្ធា **ពុទ្ធានុពុទ្ធា,** ពុទ្ធានំ សច្ចបដិវេធំ អនុគម្ម បដិវិទ្ធសច្ចា អគ្គសាវកាទយោ អរិយា, តេហិ អត្ថសំវណ្ណនាវសេន, គុណសំវណ្ណនាវសេន ច សំវណ្ណិតោតិ តថា។ អថ វា ពុទ្ធា ច អនុពុទ្ធា ច, តេហិ សំវណ្ណិតោ យថាវុត្តនយេនាតិ តថា, តស្ស។ សម្មាសម្ពុទ្ធេនេវ ហិ តិណ្ណម្បិ បិដកានំ អត្ថសំវណ្ណនាក្កមោ ភាសិតោ, តតោ បរំ សង្គាយនាទិវសេន សាវកេហីតិ អាចរិយា វទន្តិ។ វុត្តញ្ច មជ្ឈិមាគមដ្ឋកថាយ **ឧបាលិសុត្តវណ្ណនាយំ** “វេយ្យាករណស្សាតិ វិត្ថារេត្វា អត្ថទីបកស្ស។ ភគវតោ ហិ អព្យាកតំ តន្តិបទំ នាម នត្ថិ, សព្ពេសំយេវ អត្ថោ កថិតោ”តិ (ម. និ. អដ្ឋ. ៣.៧៦)។ **សទ្ធាវហគុណស្សា**តិ ពុទ្ធាទីសុ បសាទាវហគុណស្ស។ ននុ ច សព្ពម្បិ ពុទ្ធវចនំ តេបិដកំ សទ្ធាវហគុណមេវ, អថ កស្មា អយមញ្ញសាធារណគុណេន ថោមិតោតិ? សាតិសយតោ

ឥមស្ស តគ្គុណសម្បន្នត្តា។ អយញ្ហិ អាគមោ ព្រហ្មជាលាទីសុ សីលទិដ្ឋាទីនំ អនវសេសនិទ្ទេសាទិវសេន, មហាបទានាទីសុ (ទី. និ. ២.៣) បុរិមពុទ្ធានម្បិ គុណនិទ្ទេសាទិវសេន, បាថិកសុត្តាទីសុ (ទី. និ. ៣.១.៤) តិត្ថិយេ មទ្ទិត្វា អប្បដិវត្តិយសីហនាទនទនាទិវសេន, អនុត្តរិយសុត្តាទីសុ វិសេសតោ ពុទ្ធគុណវិភាវនេន រតនត្តយេ សាតិសយំ សទ្ធំ អាវហតីតិ។

ឯវំ សំវណ្ណេតព្ពធម្មស្ស អភិត្ថវនម្បិ កត្វា ឥទានិ សំវណ្ណនាយ សម្បតិ វក្ខមានាយ អាគមនវិសុទ្ធឹ ទស្សេតុំ “**អត្ថប្បកាសនត្ថ**”ន្តិអាទិមាហ។ ឥមាយ ហិ គាថាយ សង្គីតិត្តយមារុឡ្ហទីឃាគមដ្ឋកថាតោវ សីហឡភាសាមត្តំ វិនា អយំ វក្ខមានសំវណ្ណនា អាគតា, នាញ្ញតោ, តទេវ ការណំ កត្វា វត្តព្ពា, នាញ្ញន្តិ អត្តនោ សំវណ្ណនាយ អាគមនវិសុទ្ធឹ ទស្សេតិ។ អបរោ នយោ – បរមនិបុណគម្ភីរំ ពុទ្ធវិសយមាគមវរំ អត្តនោ ពលេនេវ វណ្ណយិស្សាមីតិ អញ្ញេហិ វត្តុម្បិ អសក្កុណេយ្យត្តា សំវណ្ណនានិស្សយំ ទស្សេតុមាហ “**អត្ថប្បកាសនត្ថ**”ន្តិអាទិ។ ឥមាយ ហិ បុព្ពាចរិយានុភាវំ និស្សាយេវ តស្ស អត្ថំ វណ្ណយិស្សាមីតិ អត្តនោ សំវណ្ណនានិស្សយំ ទស្សេតិ។ តត្ថ “**អត្ថប្បកាសនត្ថ**”ន្តិ បាឋត្ថោ, សភាវត្ថោ, ញេយ្យត្ថោ, បាឋានុរូបត្ថោ, តទនុរូបត្ថោ, សាវសេសត្ថោ, និរវសេសត្ថោ, នីតត្ថោ, នេយ្យត្ថោតិអាទិនា អនេកប្បការស្ស អត្ថស្ស បកាសនត្ថាយ, បកាសនាយ វា។ គាថាពន្ធសម្បត្តិយា ទ្វិភាវោ។ អត្ថោ កថីយតិ ឯតាយាតិ អត្ថកថា, សាយេវ **អដ្ឋកថា** ត្ថ-ការស្ស ដ្ឋ-ការំ កត្វា យថា “ទុក្ខស្ស បីឡនដ្ឋោ”តិ (បដិ. ម. ១.១៧; ២.៨), អយញ្ច សសញ្ញោគវិធិ អរិយាជាតិភាវតោ។ អក្ខរចិន្តកាបិ ហិ “តថានំដ្ឋ យុគ”ន្តិ លក្ខណំ វត្វា ឥទមេវុទាហរន្តិ។

យាយ’ត្ថមភិវណ្ណេន្តិ, ព្យញ្ជនត្ថបទានុគំ;
និទានវត្ថុសម្ពន្ធំ, ឯសា អដ្ឋកថា មតា។

**អាទិតោ**តិអាទិម្ហិ បឋមសង្គីតិយំ។ ឆឡភិញ្ញតាយ បរមេន ចិត្តវសីភាវេន សមន្នាគតត្តា, ឈានាទីសុ បញ្ចវសិតា សព្ភាវតោ ច **វសិនោ,** ថេរា មហាកស្សបាទយោ, តេសំ **សតេហិ បញ្ចហិ។ យា សង្គីតា**តិ យា អដ្ឋកថា អត្ថំ បកាសេតុំ យុត្តដ្ឋានេ “អយមេតស្ស អត្ថោ, អយមេតស្ស អត្ថោ”តិ សង្គហេត្វា វុត្តា។ **អនុសង្គីតា ច បច្ឆាបី**តិ ន កេវលំ បឋមសង្គីតិយមេវ, អថ ខោ បច្ឆា ទុតិយតតិយសង្គីតីសុបិ។ ន ច បញ្ចហិ វសិសតេហិ អាទិតោ សង្គីតាយេវ, អបិ តុ យសត្ថេរាទីហិ អនុសង្គីតា ចាតិ សហ សមុច្ចយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ សមុច្ចយទ្វយញ្ហិ បច្ចេកំ កិរិយាកាលំ សមុច្ចិនោតិ។

អថ បោរាណដ្ឋកថាយ វិជ្ជមានាយ កិមេតាយ អធុនា បុន កតាយ សំវណ្ណនាយាតិ បុនរុត្តិយា, និរត្ថកតាយ ច ទោសំ សមនុស្សរិត្វា តំ បរិហរន្តោ “**សីហឡទីប**”ន្តិអាទិមាហ។ តំ បរិហរណេនេវ ហិ ឥមិស្សា សំវណ្ណនាយ និមិត្តំ ទស្សេតិ។ តត្ថ សីហំ លាតិ គណ្ហាតីតិ **សីហឡោ** ល-ការស្ស ឡ-ការំ កត្វា យថា “គរុឡោ”តិ។ តស្មឹ វំសេ អាទិបុរិសោ សីហកុមារោ, តព្ពំសជាតា បន តម្ពបណ្ណិទីបេ ខត្តិយា, សព្ពេបិ ច ជនា តទ្ទិតវសេន, សទិសវោហារេន វា សីហឡា, តេសំ និវាសទីបោបិ តទ្ទិតវសេន, ឋានីនាមេន វា “សីហឡោ”តិ វេទិតព្ពោ។ ជលមជ្ឈេ ទិប្បតិ, ទ្វិធា វា អាបោ ឯត្ថ សន្ទតីតិ ទិបោ, សោយេវ **ទីបោ,** ភេទាបេក្ខាយ តេសំ ទីបោតិ តថា។ **បន** សទ្ទោ អរុចិសំសូចនេ, តេន កាមញ្ច សា សង្គីតិត្តយមារូឡ្ហា, តថាបិ បុន ឯវំភូតាតិ អរុចិយភាវំ សំសូចេតិ។ តទត្ថសម្ពន្ធតាយ បន បុរិមគាថាយ “កាមញ្ច សង្គីតា អនុសង្គីតា ចា”តិ សានុគ្គហត្ថយោជនា សម្ភវតិ។ អញ្ញត្ថាបិ ហិ តថា ទិស្សតីតិ។ **អាភតា**តិ ជម្ពុទីបតោ អានីតា។ **អថា**តិ សង្គីតិកាលតោ បច្ឆា, ឯវំ សតិ អាភតបទេន សម្ពន្ធោ។ **អថា**តិ វា មហាមហិន្ទត្ថេរេនាភតកាលតោ បច្ឆា, ឯវំ សតិ ឋបិតបទេន សម្ពន្ធោ។ សា ហិ ធម្មសង្គាហកត្ថេរេហិ បឋមំ តីណិ បិដកានិ សង្គាយិត្វា តស្ស អត្ថសំវណ្ណនានុរូបេនេវ វាចនាមគ្គំ អារោបិតត្តា តិស្សោ សង្គីតិយោ អារូឡ្ហាយេវ, តតោ បច្ឆា ច មហាមហិន្ទត្ថេរេន តម្ពបណ្ណិទីបមាភតា, បច្ឆា បន តម្ពបណ្ណិយេហិ មហាថេរេហិ និកាយន្តរលទ្ធិសង្ករបរិហរណត្ថំ **សីហឡភាសាយ ឋបិតា**តិ។ អាចរិយធម្មបាលត្ថេរោ បន បច្ឆិមសម្ពន្ធមេវ ទុទ្ទសត្តា បកាសេតិ។ តថា “**ទីបវាសីនមត្ថាយា**”តិ ឥទម្បិ “ឋបិតា”តិ ច “អបនេត្វា អារោបេន្តោ”តិ ច ឯតេហិ បទេហិ សម្ពជ្ឈិតព្ពំ។ ឯកបទម្បិ ហិ អាវុត្តិយាទិនយេហិ អនេកត្ថសម្ពន្ធមុបគច្ឆតិ។ បុរិមសម្ពន្ធេន ចេត្ថ សីហឡទីបវាសីនមត្ថាយ និកាយន្តរលទ្ធិសង្ករបរិហរណេន សីហឡភាសាយ ឋបិតាតិ តម្ពបណ្ណិយត្ថេរេហិ ឋបនបយោជនំ ទស្សេតិ។ បច្ឆិមសម្ពន្ធេន បន ឥមាយ សំវណ្ណនាយ ជម្ពុទីបវាសីនំ, អញ្ញទីបវាសីនញ្ច អត្ថាយ សីហឡភាសាបនយនស្ស, តន្តិនយានុច្ឆវិកភាសារោបនស្ស ច បយោជនន្តិ។ មហាឥស្សរិយត្តា **មហិន្ទោ**តិ រាជកុមារកាលេ នាមំ, បច្ឆា បន គុណមហន្តតាយ **មហាមហិន្ទោ**តិ វុច្ចតិ។ **សីហឡភាសា** នាម អនេកក្ខរេហិ ឯកត្ថស្សាបិ វោហរណតោ បរេសំ វោហរិតុំ អតិទុក្ករា កញ្ចុកសទិសា សីហឡានំ សមុទាចិណ្ណា ភាសា។

ឯវំ ហោតុ បោរាណដ្ឋកថាយ, អធុនា ករិយមានា បន អដ្ឋកថា កថំ ករិយតីតិ អនុយោគេ សតិ តមិស្សា អដ្ឋកថាយ ករណប្បការំ ទស្សេតុមាហ **“អបនេត្វានា”**តិអាទិ។ តត្ថ តតោ មូលដ្ឋកថាតោ សីហឡភាសំ អបនេត្វា បោត្ថកេ អនារោបិតភាវេន និរង្កត្វិាតិ សម្ពន្ធោ, ឯតេន អយំ វត្តមានា អដ្ឋកថា សង្គីតិត្តយមារោបិតាយ មូលដ្ឋកថាយ សីហឡភាសាបនយនមត្តមញ្ញត្រ អត្ថតោ សំសន្ទតិ ចេវ សមេតិ ច យថា “គង្គោទកេន យមុនោទក”ន្តិ ទស្សេតិ។ **“មនោរម”** មិច្ចាទីនិ “ភាស”ន្តិ ឯតស្ស សភាវនិរុត្តិភាវទីបកានិ វិសេសនានិ។ សភាវនិរុត្តិភាវេន ហិ បណ្ឌិតានំ មនំ រមយតីតិ **មនោរមា។** តនោតិ អត្ថមេតាយ, តនីយតិ វា អត្ថវសេន វិវរីយតិ, វដ្ឍតោ វា សត្តេ តាយតេិ , នានាត្ថវិសយំ វា កង្ខំ តរន្តិ ឯតាយាតិ **តន្តិ**, បាឡិ។ តស្សា នយសង្ខាតាយ គតិយា ឆវី ឆាយំ អនុគតាតិ **តន្តិនយានុច្ឆវិកា។** អសភាវនិរុត្តិភាសន្តរសំកិណ្ណទោសវិរហិតតាយ **វិគតទោសា**, តាទិសំ សភាវនិរុត្តិភូតំ –

> “សា មាគធី មូលភាសា, នរា យាយា’ទិកប្បិកា;
> ព្រហ្មានោ ចស្សុតាលាបា, សម្ពុទ្ធា ចាបិ ភាសរេ”តិ។ –

វុត្តំ បាឡិគតិភាសំ បោត្ថកេ លិខនវសេន អារោបេន្តោតិ អត្ថោ, តមិនា សទ្ទទោសាភាវមាហ។

**សមយំ អវិលោមេន្តោ**តិ សិទ្ធន្តមវិរោធេន្តោ, តមិនា បន អត្ថទោសាភាវមាហ។ អវិរុទ្ធត្តា ឯវ ហិ តេ ថេរវាទាបិ តេជ បកាសយិស្សន្តិ។ កេសំ បន សមយន្តិ អាហ **“ថេរាន”**ន្តិអាទិ, ឯតេន រាហុលាចរិយាទីនំ ជេតវនវាសីអភយគិរិវាសីនិកាយានំ សមយំ និវត្តេតិ។ ថិរេហិ សីលសុគឈានវិមុត្តិសង្ខាតេហិ គុណេហិ សមន្នាគតាតិ **ថេរា។** យថាហ “ចត្តារោមេ ភិក្ខវេ ថេរករណា ធម្មា។ កតមេ ចត្តារោ? តជ ភិក្ខវេ ភិក្ខុ សីលវា ហោតី”តិអាទិ (អ. និ. ៤.២២)។ អបិច សច្ចធម្មាទីហិ ថិរករណេហិ សមន្នាគតត្តា **ថេរា។** យថាហ ធម្មរាជា ធម្មបទេ –

> “យម្ហិ សច្ចញ្ច ធម្មោ ច, អហីសា សំយមោ ទមោ;
> ស វេ វន្តមលោ ធីរោ, **‘ថេរោ’**តតិ បវុច្ចតី”តិ។ (ធ. ប. ២៦០);

តេសំ។ មហាកស្សបត្ថេរាទីហិ អាគតា អាចរិយបរម្បរា ថេរវំសោ, តប្បរិយាបន្នា ហុត្វា អាគមាធិគមសម្បន្នត្តា បញ្ញាបជ្ជោតេន តស្ស សមុជ្ជលនតោ តំ បការេន ទីបេន្តិ, តស្មិំ វា បទីបសទិសាតិ **ថេរវំសបទិបា។** វិវិធេន អាការេន និច្ឆិយតីតិ **វិនិច្ឆយោ**, គណ្ឋិដ្ឋានេសុ ខីលមទ្ទនាការេន បវត្តា វិមតិច្ឆេទនីកថា, សុដ្ឋុ និបុណោ សណ្ហោ វិនិច្ឆយោ ឯតេសន្តិ **សុនិបុណវិនិច្ឆយា។** អថ វា វិនិច្ឆិនោតីតិ **វិនិច្ឆយោ**, យថាវុត្តវិសយំ ញាណំ, សុដ្ឋុ និបុណោ ឆេកោ វិនិច្ឆយោ ឯតេសន្តិ **សុនិបុណវិនិច្ឆយា។** មហាមេឃវនេ ឋិតោ វិហារោ **មហាវិហារោ**, យោ សត្ថុ មហាពោធិនា វិរោចតិ, តស្មិំ វសនសីលា **មហាវិហារវាសិនោ** , តាទិសានំ សមយំ អវិលោមេន្តោតិ អត្ថោ, ឯតេន មហាកស្សបាទិថេរបរម្បរាគតោ, តតោយេវ អវិបរិតោ សណ្ហសុខុមោ វិនិច្ឆយោតិ មហាវិហារវាសីនំ សមយស្ស បមាណភូតតំ បុគ្គលាធិដ្ឋានវសេន ទស្សេតិ។

**ហិត្វា បុនប្បុនភតមត្ថ**ន្តិ ឯកត្ថ វុតម្បិ បុន អញ្ញត្ថ អាភតមត្ថំ បុនវុត្តិភាវតោ, គន្ថគរុកភាវតោ ច ច ជហិត្វា តស្ស អាគមវរស្ស អត្ថំ បកាសយិស្សាមីតិ អត្ថោ។

ឯវំ ករណប្បការម្បិ ទស្សេត្វា “ទីបវាសីនមត្ថាយា”តិ វុត្តប្បយោជនតោ អញ្ញម្បិ សំវណ្ណនាយ បយោជនំ ទស្សេតុំ **“សុជនស្ស ចា”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **សុជនស្ស ចា**តិ **ច**-សទ្ទោ សមុច្ចយត្ថោ, តេន ន កេវលំ ជម្ពុទីបវាសីនមេវ អត្ថាយ, អថ ខោ សាធុជនតោសនត្ថញ្ចាតិ សមុច្ចិនោតិ។ តេនេវ ច តម្ពបណ្ណិទីបវាសីនម្បិ អត្ថាយាតិ អយមត្ថោ សិទ្ធោ ហោតិ ឧគ្គហណាទិសុករតាយ តេសម្បិ ពហូបការត្តា។ **ចិរដ្ឋិតត្ថញ្ចា**តិ ឯត្ថាបិ **ច**-សទ្ទោ ន កេវលំ តទុភយត្ថមេវ, អបិ តុ តិវិធស្សាបិ សាសនធម្មស្ស, បរិយត្តិធម្មស្ស វា បញ្ចវស្សសហស្ស បរិមាណំ ចិរកាលំ ឋិតត្ថញ្ចាតិ សមុច្ចយត្ថមេវ ទស្សេតិ។ បរិយត្តិធម្មស្ស ហិ ឋិតិយា បដិបត្តិធម្មបដិវេធធម្មានម្បិ ឋិតិ ហោតិ តស្សេវ តេសំ មូលភាវតោ។ បរិយត្តិធម្មោ បន សុនិក្ខិត្តេន បទព្យញ្ជនេន, តទត្ថេន ច ចិរំ សម្មា បតិដ្ឋាតិ, សំវណ្ណនាយ ច បទព្យញ្ជនំ អវិបរីតំ សុនិក្ខិត្តំ, តទត្ថោបិ អវិបរីតោ សុនិក្ខិត្តោ ហោតិ, តស្មា សំវណ្ណនាយ អវិបរីតស្ស បទព្យញ្ជនស្ស, តទត្ថស្ស ច សុនិក្ខិត្តស្ស ឧបាយភាវមុបាទាយ វុត្តំ **“ចិរដ្ឋិតត្ថញ្ច ធម្មស្សា”**តិ។ វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា –

“ទ្វេមេ ភិក្ខវេ ធម្មា សទ្ធម្មស្ស ឋិតិយា អសម្មោសាយ អនន្តរធានាយ សំវត្តន្តិ។ កតមេ ទ្វេ? សុនិក្ខិត្តញ្ច បទព្យញ្ជនំ, អត្ថោ ច សុនីតោ, ឥមេ ខោ...បេ.... សំវត្តន្តី”តិអាទិ (អ. និ. ២.២១)។

ឯវំ បយោជនម្បិ ទស្សេត្វា វក្ខមានាយ សំវណ្ណនាយ មហត្ថបរិច្ឆាគេន គន្ថគរុកភាវំ បរិហរិតុមាហ “**សីលកថា**”តិអាទិ។ តថា ហិ វុត្តំ “ន តំ វិចរយិស្សាមី”តិ។ អបរោ នយោ – យទដ្ឋកថំ កត្តុកាមោ, តទេកទេសភាវេន វិសុទ្ធិមគ្គោ គហេតព្ពោតិ កថិកានំ ឧបទេសំ ករោន្តោ តត្ថ វិចារិតធម្មេ ឧទ្ទេសវសេន ទស្សេតុមាហ “**សីលកថា**”តិអាទិ។ តត្ថ **សីលកថា**តិ ចារិត្តវារិត្តាទិវសេន សីលវិត្ថារកថា។ **ធុតធម្មា**តិ បិណ្ឌបាតិកង្គាទយោ តេរស កិលេសធុននកធម្មា។ **កម្មដ្ឋានានី**តិ ភាវនាសង្ខាតស្ស យោគកម្មស្ស បវត្តិដ្ឋានត្តា កម្មដ្ឋាននាមានិ ធម្មជាតានិ។ តានិ បន បាឡិយមាគតានិ អដ្ឋតឹ សេវ ន គហេតព្ពានិ, អថ ខោ អដ្ឋកថាយមាគតានិបិ ទ្វេតិ ញ្ញាបេតុំ “**សព្ពានិបី**”តិ វុត្តំ។ **ចរិ យាវិធានសហិតោ**តិ រាគចរិតាទីនំ សភាវាទិវិធានេន សហ បវត្តោ, ឥទំ បន “**ឈានសមាបត្តិវិត្ថារោ**”តិ ឥមស្ស វិសេសនំ។ ឯត្ថ ច រូបាវចរជ្ឈានានិ **ឈានំ**, អរូបាវចរជ្ឈានានិ **សមាបត្តិ។** តទុភយម្បិ វា បដិលទ្ធមត្តំ **ឈានំ**, សមាបជ្ជនវសីភាវប្បត្តំ **សមាបត្តិ។** អបិច តទបិ ឧភយំ **ឈាន**មេវ, ផលសមាបត្តិនិរោធសមាបត្តិយោ បន **សមាបត្តិ**, តាសំ វិត្ថារោតិ អត្ថោ។

លោកិយលោកុត្តរភេទានំ ឆន្នម្បិ អភិញ្ញានំ គហណត្ថំ “**សព្ពា ច អភិញ្ញាយោ**”តិ វុត្តំ។ ញាណវិភង្គាទីសុ (វិភ. ៧៥១) អាគតនយេន ឯកវិធាទិនា ភេទេន បញ្ញាយ សង្កលយិត្វា សម្បិណ្ឌេត្វា, គណេត្វា វា វិនិច្ឆយនំ **បញ្ញាសង្កលនវិនិច្ឆយោ។ អរិយានី**តិ ពុទ្ធាទីហិ អរិយេហិ បដិវិជ្ឈិតព្ពត្តា, អរិយភាវសាធកត្តា វា អរិយានិ ឧត្តរបទលោបេន។ អវិតថភាវេន វា អរណីយត្តា, អវគន្តព្ពត្តា **អរិយានិ**, “សច្ចានី”តិមស្ស វិសេសនំ។

ហេតាទិបច្ចយធម្មានំ ហេតុបច្ចយាទិភាវេន បច្ចយុប្បន្នធម្មានមុបការកតា **បច្ចយាការោ**, តស្ស ទេសនា តថា, បដិច្ចសមុប្បាទកថាតិ អត្ថោ។ សា បន និកាយន្តរលទ្ធិសង្ករហិតតាយ សុដ្ឋុ បរិសុទ្ធា, ឃនវិនិព្ភោគស្ស ច សុទុក្ករតាយ និបុណា, ឯកត្តាទិនយសហិតា ច តត្ថ វិចារិតាតិ អាហ “**សុបរិសុទ្ធនិបុណនយា**”តិ។ បទត្ថយម្បិ ហេតំ បច្ចយាការទេសនាយ វិសេសនំ។ បដិសម្ភិទាទីសុ អាគតនយំ អវិស្សជ្ជេត្វាវ វិចារិតត្តា អវិមុត្តោ តន្តិមគ្គោ យស្សាតិ **អវិមុត្តតន្តិ មគ្គា។ មគ្គោ**តិ ចេត្ថ បាឡិសង្ខាតោ ឧបាយោ តំតទត្ថានំ អវពោធស្ស, សច្ចបដិវេធស្ស វា ឧបាយភាវតោ។ បពន្ធោ វា ទីឃភាវេន បកតិមគ្គសទិសត្តា, ឥទំ បន “**វិបស្សនា, ភាវនា**”តិ បទទ្វយស្ស វិសេសនំ។

**ឥតិ បន សព្ព**ន្តិ ឯត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទោ បរិសមាបនេ យថាឧទ្ទិដ្ឋឧទ្ទេសស្ស បរិនិដ្ឋិតត្តា, ឯត្តកំ សព្ពន្តិ អត្ថោ។ **បនា**តិ វចនាលង្ការមត្តំ វិសុំ អត្ថាភាវតោ។ បទត្ថសំកិណ្ណស្ស, វត្តព្ពស្ស ច អវុត្តស្ស អវសេសស្ស អភាវតោ សុវិញ្ញេយ្យភាវេន **សុបរិសុទ្ធំ**, “សព្ព”ន្តិ ឥមិនា សម្ពន្ធោ, ភាវនបុំសកំ វា ឯតំ “វុត្ត”ន្តិ ឥមិនា សម្ពជ្ឈនតោ។ **ភិយ្យោ**តិ អតិរេកំ, អតិវិត្ថារន្តិ អត្ថោ, ឯតេន បទត្ថមត្តមេវ វិចារយិស្សាមីតិ ទស្សេតិ។ ឯតំ សព្ពំ ឥធ អដ្ឋកថាយ ន វិចារយិស្សាមិ បុនវុត្តិភាវតោ, គន្ថគរុកភាវតោ ចាតិ អធិប្បាយោ។ **វិចរយិស្សាមី**តិ ច គាថាភាវតោ ន វុទ្ធិភាវោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

ឯវម្បិ ឯស វិសុទ្ធិមគ្គោ អាគមានមត្ថំ ន បកាសេយ្យ, អថ សព្ពោបេសោ ឥធ វិចារិតព្ពោយេវាតិ ចោទនាយ តថា អវិចារណស្ស ឯកន្តការណំ និទ្ធារេត្វា តំ បរិហរន្តោ “**មជ្ឈេ វិសុទ្ធិមគ្គោ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **មជ្ឈេ**តិ ខុទ្ទកតោ អញ្ញេសំ ចតុន្នម្បិ អាគមានំ អព្ភន្តរេ។ **ហិ**-សទ្ទោ ការណេ, តេន យថាវុត្តំ ការណំ ជោតេតិ។ **តត្ថា**តិ តេសុ ចតូសុ អាគមេសុ។ **យថាភាសិត**ន្តិ ភគវតា យំ យំ ទេសិតំ, ទេសិតានុរូបំ វា។ អបិ ច សំវណ្ណកេហិ សំវណ្ណនាវសេន យំ យំ ភាសិតំ, ភាសិតានុរូបន្តិបិ អត្ថោ។ **ឥច្ចេវា**តិ ឯត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទេន យថាវុត្តំ ការណំ និទស្សេតិ, ឥមិនាវ ការណេន, ឥទមេវ វា ការណំ មនសិ សន្និធាយាតិ អត្ថោ។ **កតោ**តិ ឯត្ថាបិ “វិសុទ្ធិមគ្គោ ឯសា”តិ បទំ កម្មភាវេន សម្ពជ្ឈតិ អាវុត្តិយាទិនយេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **តម្បី**តិ តំ វិសុទ្ធិមគ្គម្បិ ញាណេន គហេត្វាន។ **ឯតាយា**តិ សុមង្គលវិលាសិនិយា នាម ឯតាយ អដ្ឋកថាយ។ ឯត្ថ ច “មជ្ឈេ ឋត្វា”តិ ឯតេន មជ្ឈត្តភាវទីបនេន វិសេសតោ ចតុន្នម្បិ អាគមានំ សាធារណដ្ឋកថា វិសុទ្ធិមគ្គោ, ន សុមង្គលវិលាសិនីអាទយោ វិយ អសាធារណដ្ឋកថាតិ ទស្សេតិ។ អវិសេសតោ បន វិនយាភិធម្មានម្បិ យថារហំ សាធារណដ្ឋកថា ហោតិយេវ, តេហិ សម្មិស្សតាយ ច តទវសេសស្ស ខុទ្ទកាគមស្ស វិសេសតោ សាធារណា សមានាបិ តំ ឋបេត្វា ចតុន្នមេវ អាគមានំ សាធារណាត្វេវ វុត្តាតិ។

ឥតិ សោឡសគាថាវណ្ណនា។

គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

**និទានកថាវណ្ណនា**

ឯវំ យថាវុត្តេន វិវិធេន នយេន បណាមាទិកំ បករណារម្ភវិធានំ កត្វា ឥទានិ វិភាគវន្តានំ សភាវវិភាវនំ វិភាគទស្សនវសេនេវ សុវិភាវិតំ, សុវិញ្ញាបិតញ្ច ហោតីតិ បឋមំ តាវ វគ្គសុត្តវសេន វិភាគំ ទស្សេតុំ **“តត្ថ ទីឃាគមោ នាមា”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **តត្ថាតិ** “ទីឃស្ស អាគមវរស្ស អត្ថំ បកាសយិស្សាមី”តិ យទិទំ វុត្តំ, តស្មិំ វចនេ។ “យស្ស អត្ថំ បកាសយិស្សាមី”តិ បដិញ្ញាតំ, សោ ទីឃាគមោ នាម វគ្គសុត្តវសេន ឯវំ វេទិតព្ពោ, ឯវំ វិភាគោតិ វា អត្ថោ។ អថ វា **តត្ថាតិ** “ទីឃាគមនិស្សិត”ន្តិ យំ វុត្តំ, ឯតស្មិំ វចនេ។ យោ ទីឃាគមោ វុត្តោ, សោ ទីឃាគមោ នាម វគ្គសុត្តវសេន។ ឯវំ វិភជិតព្ពោ, ឯទិសោតិ វា អត្ថោ។ “ទីឃស្សា”តិអាទិនា ហិ វុត្តំ ទូរវចនំ តំ-សទ្ទេន បដិនិទ្ទិសតិ វិយ “ទីឃាគមនិស្សិត”ន្តិ វុត្តំ អាសន្នវចនម្បិ តំ-សទ្ទេន បដិនិទ្ទិសតិ អត្តនោ ពុទ្ធិយំ បរម្មុខំ វិយ បរិវត្តមានំ ហុត្វា បវត្តនតោ។ ឯទិសេសុ ហិ ឋានេសុ អត្តនោ ពុទ្ធិយំ សម្មុខំ វា បរម្មុខំ វា បរិវត្តមានំ យថា តថា វា បដិនិទ្ទិសិតុំ វដ្ដតិ សទ្ទមគ្គបដិនិទ្ទេសេន អត្ថស្សាវិរោធនតោ។ វគ្គសុត្តាទីនំ និព្ពចនំ បរតោ អាវិ ភវិស្សតិ។ តយោ វគ្គា យស្សាតិ **តិវគ្គោ។** ចតុត្តឹស សុត្តានិ ឯត្ថ សង្គយ្ហន្តិ, តេសំ វា សង្គហោ គណនា ឯត្ថាតិ **ចតុត្តឹសសុត្តសង្គហោ។**

អត្តនោ សំវណ្ណនាយ បឋមសង្គីតិយំ និក្ខិត្តានុក្កមេនេវ បវត្តភាវំ ទស្សេតុំ **“តស្ស...បេ.... និទានមាទី”**តិ វុត្តំ។ អាទិភាវោ ហេត្ថ សង្គីតិក្កមេនេវ វេទិតព្ពោ។ កស្មា បន ចតូសុ អាគមេសុ ទីឃាគមោ បឋមំ សង្គីតោ, តត្ថ ច សីលក្ខន្ធវគ្គោ បឋមំ និក្ខិត្តោ, តស្មិញ្ច ព្រហ្មជាលសុត្តំ, តត្ថាបិ និទានន្តិ? នាយមនុយោគោ កត្ថចិបិ ន បវត្តតិ សព្ពត្ថេវ វចនក្កមមត្តំ បដិច្ច អនុយុញ្ជិតព្ពតោ។ អបិច សទ្ធាវហគុណត្តា ទីឃាគមោវ បឋមំ សង្គីតោ។ សទ្ធា ហិ កុសលធម្មានំ ពីជំ។ យថាហ “សទ្ធា ពីជំ តបោ វុដ្ឋី”តិ (សំ. និ. ២.១៩៧; សុ. និ. ៧៧)។ សទ្ធាវហគុណតា ចស្ស ហេដ្ឋា ទស្សិតាយេវ។ កិញ្ច ភិយ្យោ – កតិបយសុត្តសង្គហតាយ ចេវ អប្បបរិមាណតាយ ច ឧគ្គហណធារណាទិសុខតោ បឋមំ សង្គីតោ។ តថា ហេស ចតុត្តឹសសុត្តសង្គហោ, ចតុសដ្ឋិភាណវារបរិមាណោ ច។ សីលកថាពាហុល្លតោ បន **សីលក្ខន្ធវគ្គោ** បឋមំ និក្ខិត្តោ។ សីលញ្ហិ សាសនស្ស អាទិ សីលបតិដ្ឋានត្តា សព្ពគុណានំ ។ តេនេវាហ “តស្មា តិហ ត្វំ ភិក្ខុ អាទិមេវ វិសោធេហិ កុសលេសុ ធម្មេសុ។ កោ ចាទិ កុសលានំ ធម្មានំ? សីលញ្ច សុវិសុទ្ធ”ន្តិអាទិ (សំ. និ. ៥.៤៦៩)។ សីលក្ខន្ធកថាពាហុល្លតោ ហិ សោ “សីលក្ខន្ធវគ្គោ”តិ វុត្តោ។ ទិដ្ឋិវិនិវេឋនកថាភាវតោ បន សុត្តន្តបិដកស្ស និរវសេសទិដ្ឋិវិភជនំ **ព្រហ្មជាលសុត្តំ** បឋមំ និក្ខិត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ តេបិដកេ ហិ ពុទ្ធវចនេ ព្រហ្មជាលសទិសំ ទិដ្ឋិគតានិ និគ្គម្ម និជ្ជដំ កត្វា វិភត្តសុត្តំ នត្ថិ។ **និទានំ** បន បឋមសង្គីតិយំ មហាកស្សបត្ថេរេន បុដ្ឋេន អាយស្មតា អានន្ទេន ទេសកាលាទិនិទស្សនត្ថំ បឋមំ និក្ខិត្តន្តិ។ តេនាហ **“ព្រហ្មជាលស្សាបី”**តិអាទិ។ តត្ថ ច **“អាយស្មតា”**តិអាទិនា ទេសកំ និយមេតិ, **បឋមសង្គីតិកាលេ**តិ បន កាលន្តិ, អយមត្ថោ ឧបរិ អាវិ ភវិស្សតិ។

## បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា

ឥទានិ “បឋមមហាសង្គីតិកាលេ”តិ វចនប្បសង្គេន តំ បឋមមហាសង្គីតឹ ទស្សេន្តោ, យស្សំ វា បឋមមហាសង្គីតិយំ និក្ខិត្តានុក្កមេន សំវណ្ណនំ កត្តុកាមត្តា តំ វិភាវេន្តោ តស្សា តន្តិយា អារុឡ្ហាយបិ ឥធ វចនេ ការណំ ទស្សេតុំ **“បឋមមហាសង្គីតិ នាម ចេសា”**តិអាទិមាហ។ ឯត្ថ ហិ **កិញ្ចាបិ...បេ.... មារុឡ្ហា**តិ ឯតេន ននុ សា សង្គីតិក្ខន្ធកេ តន្តិមារុឡ្ហា, កស្មា ឥធ បុន វុត្តា, យទិ ច វុត្តា អស្ស និរត្ថកតា, គន្ថគរុតា ច សិយាតិ ចោទនាលេសំ ទស្សេតិ។ **“និទាន...បេ.... វេទិតព្ពា”**តិ បន ឯតេន និទានកោសល្លត្ថភាវតោ យថាវុត្តទោសតា ន សិយាតិ វិសេសការណទស្សនេន បរិហរតិ។ “បឋមមហាសង្គីតិ នាម ចេសា”តិ ឯត្ថ **ច**-សទ្ទោ វុត្តិវិសេសុ ឋានេសុ វត្តព្ពសម្បិណ្ឌនត្ថោ។ តេន ហិ បឋមមហាសង្គីតិកាលេ វុត្តំ និទានញ្ច អាទិ, ឯសា ច បឋមមហាសង្គីតិ នាម ឯវំ វេទិតព្ពាតិ ឥមមត្ថំ សម្បិណ្ឌេតិ។ ឧបញ្ញាសត្ថោ វា **ច**-សទ្ទោ, ឧបញ្ញាសោតិ ច វាក្យារម្ភោ វុច្ចតិ។ ឯសា ហិ គន្ថការានំ បកតិ, យទិទំ កិញ្ចិ វត្វា បុន អបរំ វត្តុមារភន្តានំ ច-សទ្ទបយោគោ។ យំ បន វជិរពុទ្ធិត្ថេរេន វុត្តំ “ឯត្ថ ច-សទ្ទោ អតិរេកត្ថោ, តេន អញ្ញាបិ អត្ថីតិ ទីបេតី”តិ (វជិរ ដី. ពាហិរនិទានកថាវណ្ណនា), តទយុត្តមេវ។ ន ហេត្ថ ច-សទ្ទេន តទត្ថោ វិញ្ញាយតិ។ យទិ ចេត្ថ តទត្ថទស្សនត្ថមេវ ច-ការោ អធិប្បេតោ សិយា, ឯវំ សតិ សោ ន កត្តព្ពោយេវ បឋមសទ្ទេនេវ អញ្ញាសំ ទុតិយាទិសង្គីតីនម្បិ អត្ថិភាវស្ស ទស្សិតត្តា។ ទុតិយាទិមុបាទាយ ហិ បឋមសទ្ទបយោគោ ទីឃាទិមុបាទាយ រស្សាទិសទ្ទបយោគោ វិយ។ យថាបច្ចយំ តត្ថ តត្ថ ទេសិតត្តា, បញ្ញត្តត្តា ច វិប្បកិណ្ណានំ ធម្មវិនយានំ សង្គហេត្វា គាយនំ កថនំ **សង្គីតិ,** ឯតេន តំ តំ សិក្ខាបទានំ, តំតំសុត្តានញ្ច អាទិបរិយោសានេសុ, អន្តរន្តរា ច សម្ពន្ធវសេន ឋបិតំ សង្គីតិការកវចនំ សង្គហិតំ ហោតិ។ មហាវិសយត្តា, បូជិតត្តា ច មហតី សង្គីតិ **មហាសង្គីតិ,** បឋមា មហាសង្គីតិ **បឋមមហាសង្គីតិ។ កិញ្ចាបី**តិ អនុគ្គហត្ថោ, តេន បាឡិយម្បិ សា សង្គីតិមារុឡ្ហាវាតិ អនុគ្គហំ ករោតិ, ឯវម្បិ តត្ថារុឡ្ហមត្តេន ឥធ សោតូនំ និទានកោសល្លំ ន ហោតីតិ **បន**-សទ្ទេន អរុចិយត្ថំ ទស្សេតិ។ និទទាតិ ទេសនំ ទេសកាលាទិវសេន អវិទិតំ វិទិតំ កត្វា និទស្សេតីតិ **និទានំ**, តស្មិំ **កោសល្លំ**, តទត្ថាយាតិ អត្ថោ។

ឥទានិ តំ វិត្ថារេត្វា ទស្សេតុំ **“ធម្មចក្កបវត្តនញ្ហិ”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ សត្ថានំ ទស្សនានុត្តរិយសរណាទិបដិលាភហេតុភូតាសុ វិជ្ជមានាសុបិ អញ្ញាសុ ភគវតោ កិរិយាសុ “ពុទ្ធោ ពោធេយ្យ”ន្តិ (ពុ. វំ. អដ្ឋ. អព្ភន្តរនិទាន ១; ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា; ឧទាន អដ្ឋ. ១៨) បដិញ្ញាយ អនុលោមនតោ វិនេយ្យានំ មគ្គផលុប្បត្តិហេតុភូតា កិរិយាវ និប្បរិយាយេន ពុទ្ធកិច្ចំ នាមាតិ តំ សរូបតោ ទស្សេតុំ **“ធម្មចក្កប្បវត្តនញ្ហិ...បេ.... វិនយនា”**តិ វុត្តំ។ ធម្មចក្កប្បវត្តនតោ បន បុព្ពភាគេ ភគវតា ភាសិតំ សុណន្តានម្បិ វាសនាភាគិយមេវ ជាតំ, ន សេក្ខភាគិយំ, ន និព្ពេធភាគិយំ តបុស្សភល្លិកានំ សរណទានំ វិយ។ ឯសា ហិ ធម្មតា, តស្មា តមេវ មរិយាទភាវេន វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ សទ្ធិន្ទ្រិយាទិ ធម្មោយេវ បវត្តនដ្ឋេន ចក្កន្តិ **ធម្មចក្កំ។** អថ វា **ចក្ក**ន្តិ អាណា, ធម្មតោ អនបេតត្តា ធម្មញ្ច តំ ចក្កញ្ចាតិ **ធម្មចក្កំ។** ធម្មេន ញាយេន ចក្កន្តិបិ **ធម្មចក្កំ។** វុត្តញ្ហិ បដិសម្ភិទាយំ –

“ធម្មញ្ច បវត្តេតិ ចក្កញ្ចាតិ ធម្មចក្កំ។ ចក្កញ្ច បវត្តេតិ ធម្មញ្ចាតិ ធម្មចក្កំ, ធម្មេន បវត្តេតីតិ ធម្មចក្កំ, ធម្មចរិយាយ បវត្តេតីតិ ធម្មចក្ក”ន្តិអាទិ (បដិ. ម. ២.៤០, ៤១)។

តស្ស បវត្តនំ តថា។ **បវត្តន**ន្តិ ច បវត្តយមានំ, បវត្តិតន្តិ បច្ចុប្បន្នាតីតវសេន ទ្វិធា អត្ថោ។ យំ សន្ធាយ អដ្ឋកថាសុ វុត្តំ “ធម្មចក្កបវត្តនសុត្តន្តំ ទេសេន្តោ ធម្មចក្កំ បវត្តេតិ នាម, អញ្ញាសិកោណ្ឌញ្ញត្ថេរស្ស មគ្គផលាធិគតតោ បដ្ឋាយ បវត្តិតំ នាមា”តិ (សំ. និ. អដ្ឋ. ៣.៥.១០៨១-១០៨៨; បដិ. ម. អដ្ឋ. ២.២.៤០)។ ឥធ បន បច្ចុប្បន្នវសេនេវ អត្ថោ យុត្តោ។ **យាវា**តិ បរិច្ឆេទត្ថេ និបាតោ, សុភទ្ទស្ស នាម បរិព្វាជកស្ស វិនយនំ អន្តោបរិច្ឆេទំ កត្វាតិ អភិវិធិវសេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ តញ្ហិ ភគវា បរិនិព្ពានមញ្ចេ និបន្នោយេវ វិនេសីតិ។ កតំ បរិនិដ្ឋាបិតំ ពុទ្ធកិច្ចំ យេនាតិ តថា, តស្មិំ។ កតពុទ្ធកិច្ចេ ភគវតិ លោកនាថេ បរិនិព្ពុតេតិ សម្ពន្ធោ, ឯតេន ពុទ្ធកត្តព្ពស្ស កិច្ចស្ស កស្សចិបិ អសេសិតភាវំ ទីបេតិ។ តតោយេវ ហិ ភគវា បរិនិព្ពុតោតិ។ ននុ ច សាវកេហិ វិនីតាបិ វិនេយ្យា ភគវតាយេវ វិនីតា នាម។ តថា ហិ សាវកភាសិតំ សុត្តំ “ពុទ្ធភាសិត”ន្តិ វុច្ចតិ។ សាវកវិនេយ្យា ច ន តាវ វិនីតា, តស្មា “កតពុទ្ធកិច្ចេ”តិ ន វត្តព្ពន្តិ? នាយំ ទោសោ តេសំ វិនយនុបាយស្ស សាវកេសុ ឋបិតត្តា។ តេនេវាហ –

“ន តាវាហំ បាបិម បរិនិព្ពាយិស្សាមិ, យាវ មេ ភិក្ខូ ន សាវកា ភវិស្សន្តិ វិយត្តា វិនីតា វិសារទា ពហុស្សុតា ធម្មធរា...បេ.... ឧប្បន្នំ បរប្បវាទំ សហ ធម្មេន សុនិគ្គហិតំ និគ្គហេត្វា សប្បាដិហារិយំ ធម្មំ ទេសេស្សន្តី”តិអាទិ (ទី. និ. ២.១៦៨; ឧទា. ៥១)។

“កុសិនារាយ”ន្តិអាទិនា ភគវតោ បរិនិព្ពុតទេសកាលវិសេសវចនំ “អបរិនិព្ពុតោ ភគវា”តិ គាហស្ស មិច្ឆាភាវទស្សនត្ថំ, លោកេ ជាតសំវឌ្ឍាទិភាវទស្សនត្ថញ្ច។ តថា ហិ មនុស្សភាវស្ស សុបាកដករណត្ថំ មហាពោធិសត្តា ចរិមភវេ ទារបរិគ្គហាទីនិបិ ករោន្តីតិ។ **កុសិនារាយ**ន្តិ ឯវំ នាមកេ នគរេ។ តញ្ហិ នគរំ កុសហត្ថំ បុរិសំ ទស្សនដ្ឋានេ មាបិតត្តា “កុសិនារា”ន្តិ វុច្ចតិ, សមីបត្ថេ ចេតំ ភុម្មំ។ **ឧបវត្តនេ មល្លានំ សាលវនេ**តិ តស្ស នគរស្ស ឧបវត្តនភូតេ មល្លរាជូនំ សាលវនេ។ តញ្ហិ សាលវនំ នគរំ បរិសិតុកាមា ឧយ្យានតោ ឧបច្ច វត្តន្តិ គច្ឆន្តិ ឯតេនាតិ **ឧបវត្តនំ។** យថា ហិ អនុរាធបុរស្ស ទក្ខិណបច្ឆិមទិសាយំ ថូបារាមោ, ឯវំ តំ ឧយ្យានំ កុសិនារាយ ទក្ខិណបច្ឆិមទិសាយំ ហោតិ។ យថា ច ថូបារាមតោ ទក្ខិណទ្វារេន នគរំ បវិសនមគ្គោ បាចីនមុខោ គន្ត្វា ឧត្តរេន និវត្តតិ, ឯវំ ឧយ្យានតោ សាលបន្តិ បាចីនមុខា គន្ត្វា ឧត្តរេន និវត្តា, តស្មា តំ “ឧបវត្តន”ន្តិ វុច្ចតិ។ អបរេ បន “តំ សាលវនមុបគន្ត្វា មិត្តសុហជ្ជេ អបលោកេត្វា និវត្តនតោ ឧបវត្តនន្តិ បាកដំ ជាតំ កិរា”តិ វទន្តិ។ **យមកសាលានមន្តរេ**តិ យមកសាលានំ វេមជ្ឈេ។ តត្ថ កិរ ភគវតោ បញ្ញត្តស្ស បរិនិព្ពានមញ្ចស្ស សីសភាគេ ឯកា សាលបន្តិ ហោតិ, បាទភាគេ ឯកា។ តត្រាបិ ឯកោ តរុណសាលោ សីសភាគស្ស អាសន្នោ ហោតិ, ឯកោ បាទភាគស្ស។ តស្មា “យមកសាលានមន្តរេ”តិ វុត្តំ។ អបិច “យមកសាលា នាម មូលក្ខន្ធវិដបបត្តេហិ អញ្ញមញ្ញំ សំសិព្ពេត្វា ឋិតសាលា”តិបិ មហាអដ្ឋកថាយំ វុត្តំ។ មា ឥតិ ចន្ទោ វុច្ចតិ តស្ស គតិយា ទិវសស្ស មិនិតព្ពតោ, តទា សព្ពកលាបារិបូរិយា បុណ្ណោ ឯវំ មាតិ **បុណ្ណមា។** សទ្ទវិទូ បន “មោ សិវោ ចន្ទិមា ចេវា”តិ វុត្តំ សក្កតភាសានយំ គហេត្វា ឱការន្តម្បិ ចន្ទិមវាចក ម-សទ្ទមិច្ឆន្តិ។ វិសាខាយ យុត្តោ បុណ្ណមា យត្ថាតិ **វិសាខាបុណ្ណមោ,** សោយេវ ទិវសោ តថា, តស្មិំ។ បច្ចូសតិ តិមិរំ វិនាសេតីតិ **បច្ចូសោ,** បតិ-បុព្ពោ ឧស-សទ្ទោ រុជាយន្តិ ហិ នេរុត្តិកា, សោយេវ សមយោតិ រត្តិយា បច្ឆិមយាមបរិយាបន្នោ កាលវិសេសោ វុច្ចតិ, តស្មិំ។ វិសាខាបុណ្ណមទិវសេ ឦទិសេ រត្តិយា បច្ឆិមសមយេតិ វុត្តំ ហោតិ។

ឧបាទីយតេ កម្មកិលេសេហីតិ **ឧបាទិ,** វិបាកក្ខន្ធា, កដត្តា ច រូបំ។ សោ បន ឧបាទិ កិលេសាភិសង្ខារមារនិម្មថនេ អនោស្សដ្ឋោ, ឥធ ខន្ធមច្ចុមារនិម្មថនេ ឱស្សដ្ឋោន សេសិតោ, តស្មា នត្ថិ ឯតិស្សា ឧបាទិសង្ខាតោ សេសោ, ឧបាទិស្ស វា សេសោតិ កត្វា **“អនុបាទិសេសា”**តិ វុច្ចតិ។ **និព្ពានធាតូ**តិ ចេត្ថ

និព្ពុតិមត្តំ អធិប្បេតំ, និព្ពានញ្ច តំ សភាវធារណតោ ធាតុ ចាតិ កត្វា។ និព្ពុតិយា ហិ ការណបរិយាយេន អសង្ខតធាតុ តថា វុច្ចតិ។ ឥត្ថម្ភូតលក្ខណេ ចាយំ ករណនិទ្ទេសោ។ អនុបាទិសេសតាសង្ខាតំ ឥមំ បការំ ភូតស្ស បត្តស្ស បរិនិព្ពុតស្ស ភគវតោ លក្ខណេ និព្ពានធាតុសង្ខាតេ អត្ថេ តតិយាតិ វុត្តំ ហោតិ។ ននុ ច “អនុបាទិសេសាយា”តិ និព្ពានធាតុយាវ វិសេសនំ ហោតិ, ន បរិនិព្ពុតស្ស ភគវតោ, អថ កស្មា តំ ភគវា បត្តោតិ វុត្តោតិ? និព្ពានធាតុយា សហចរណតោ។ តំសហចរណេន ហិ ភគវាបិ អនុបាទិសេសភាវំ បត្តោតិ វុច្ចតិ។ អថ វា អនុបាទិសេសភាវសង្ខាតំ ឥមំ បការំ បត្វាយ និព្ពានធាតុយា លក្ខណេ សញ្ជាននកិរិយាយ តតិយាតិបិ វត្តុំ យុជ្ជតិ។ **អនុបាទិសេសាយ និព្ពានធាតុយា**តិ ច អនុបាទិសេសនិព្ពានធាតុ ហុត្វាតិ អត្ថោ។ “ឱនបញ្ចពន្ធនេន បត្តេនា”តិ (បារា. ៦១២)។ ឯត្ថ ហិ ឱនបញ្ចពន្ធនបត្តោ ហុត្វាតិ អត្ថំ វទន្តិ។ អបិច និព្ពានធាតុយា អនុបាទិសេសាយ អនុបាទិសេសា ហុត្វា ភូតាយាតិបិ យុជ្ជតិ។ វុត្តញ្ហិ ឧទានដ្ឋកថាយ **នន្ទសុត្តវណ្ណនាយំ** “ឧបឌ្ឍល្លិខិតេហិ កេសេហីតិ ឥត្ថម្ភូតលក្ខណេ ករណវចនំ វិប្បកតុល្លិខិតេហិ កេសេហិ ឧបលក្ខិតាតិ អត្ថោ”តិ (ឧទា. អដ្ឋ. ២២) ឯសនយោ ឦទិសេសុ។ **ធាតុភាជនទិវសេ**តិ ជេដ្ឋមាសស្ស សុក្កបក្ខបញ្ចមីទិវសំ សន្ធាយ វុត្តំ, តញ្ច ន “សន្និបតិតាន”ន្តិ ឯតស្ស វិសេសនំ, “ឧស្សាហំ ជនេសី”តិ ឯតស្ស បន វិសេសនំ “ធាតុភាជនទិវសេ ភិក្ខូនំ ឧស្សាហំ ជនេសី”តិ ឧស្សាហជននស្ស កាលវសេន ភិន្នាធិករណវិសេសនភាវតោ។ ធាតុភាជនទិវសតោ ហិ បុរិមតរទិវសេសុបិ ភិក្ខូ សន្និបតិតាតិ។ អថ វា **“សន្និបតិតាន”**ន្តិ ឥទំ កាយសាមគ្គិវសេន សន្និបតនមេវ សន្ធាយ វុត្តំ, ន សមាគមនមត្តេន។ តស្មា “ធាតុភាជនទិវសេ”តិ ឥទំ “សន្និបតិតាន”ន្តិ ឯតស្ស វិសេសនំ សម្ភវតិ, ឥទញ្ច **ភិក្ខូនំ ឧស្សាហំ ជនេសី**តិ ឯត្ថ **“ភិក្ខូន”**ន្តិ ឯតេនបិ សម្ពជ្ឈនីយំ ។ សង្ឃស្ស ថេរោ **សង្ឃត្ថេរោ។** សោ បន សង្ឃោ កី បរិមាណោតិ អាហ **“សត្តន្នំ ភិក្ខុសតសហស្សាន”**ន្តិ។ សង្ឃសទ្ទេន ហិ អវិញ្ញាយមានស្ស បរិមាណស្ស វិញ្ញាបនត្ថមេវេតំ បុន វុត្តំ។ សទ្ទវិទូ បន វទន្តិ –

> “សមាសោ ច តទ្ធិតោ ច, វាក្យត្ថេសុ វិសេសកា;
> បសិទ្ធិយន្ត សាមញ្ញំ, តេលំ សុគតចីវរំ។

តស្មា នាមមត្តភូតស្ស សង្ឃត្ថេរស្ស វិសេសនត្ថមេវេតំ បុន វុត្តន្តិ, និច្ចសាបេក្ខតាយ ច ឯទិសេសុ សមាសោ យថា “ទេវទត្តស្ស គរុកុល”ន្តិ។ និច្ចសាបេក្ខតា ចេត្ថ សង្ឃសទ្ទស្ស ភិក្ខុសតសហស្សសទ្ទំ សាបេក្ខត្តេបិ អញ្ញបទន្តរាភាវេន វាក្យេ វិយ អបេក្ខិតព្ពត្ថស្ស គមកត្តា។ “សត្តន្នំ ភិក្ខុសតសហស្សាន”ន្តិ ហិ ឯតស្ស សង្ឃសទ្ទេ អវយវិភាវេន សម្ពន្ធោ, តស្សាបិ សាមិភាវេន ថេរសទ្ទេតិ។ “សត្តន្នំ ភិក្ខុសតសហស្សាន”ន្តិ ច គណបាមោក្ខភិក្ខូយេវ សន្ធាយ វុត្តំ។ តទា ហិ សន្និបតិតា ភិក្ខូ ឯត្តកាតិ គណនបថមតិក្កន្តា។ តថា ហិ វេឡុវគាមេ វេទនាវិក្ខម្ភនតោ បដ្ឋាយ “នចិរេនេវ ភគវា បរិនិព្ពាយិស្សតី”តិ សុត្វា តតោ តតោ អាគតេសុ ភិក្ខូសុ ឯកភិក្ខុបិ បក្កន្តោ នាម នត្ថិ។ យថាហុ –

> “សត្តសតសហស្សានិ , តេសុ បាមោក្ខភិក្ខវោ;
> ថេរោ មហាកស្សបោវ, សង្ឃត្ថេរោ តទា អហូ”តិ។

អាយស្មា មហាកស្សបោ អនុស្សរន្តោ មញ្ញមានោ ចិន្តយន្តោ ហុត្វា ឧស្សាហំ ជនេសិ, អនុស្សរន្តោ មញ្ញមានោ ចិន្តយន្តោ អាយស្មា មហាកស្សបោ ឧស្សាហំ ជនេសីតិ វា សម្ពន្ធោ។ មហន្តេហិ សីលក្ខន្ធាទីហិ សមន្នាគតត្តា មហន្តោ កស្សបោតិ **មហាកស្សបោ។** អបិច **“មហាកស្សបោ”**តិ ឧរុវេលកស្សបោ នទីកស្សបោ គយាកស្សបោ កុមារកស្សបោតិ ឥមេ ខុទ្ទានុខុទ្ទកេ ថេរេ ឧបាទាយ វុច្ចតិ។ កស្មា បនាយស្មា មហាកស្សបោ ឧស្សាហំ ជនេសីតិ អនុយោគេ សតិ តំ ការណំ វិភាវេន្តោ អាហ **“សត្តាហបរិនិព្ពុតេ”**តិអាទិ។ សត្ត អហានិ សមាហដានិ **សត្តាហំ។** សត្តាហំ បរិនិព្ពុតស្ស អស្សាតិ តថា យថា “អចិរបក្កន្តោ, មាសជាតោ”តិ, អន្តត្ថអញ្ញបទសមាសោយំ, តស្មឹ។ ភគវតោ បរិនិព្ពានទិវសតោ បដ្ឋាយ សត្តាហេ វីតិវត្តេតិ វុត្តំ ហោតិ, ឯតស្ស “វុត្តវចន”ន្តិ បទេន សម្ពន្ធោ, តថា **“សុភទ្ទេន វុឌ្ឍបព្ពជិតេនា”**តិ ឯតស្សាបិ។ តត្ថ **សុភទ្ទោ**តិ តស្ស នាមមត្តំ, វុឌ្ឍកាលេ បន បព្ពជិតត្តា **“វុឌ្ឍបព្ពជិតេនា”**តិ វុត្តំ, ឯតេន សុភទ្ទបរិព្ពាជកាទីហិ តំ វិសេសំ ករោតិ។ **“អលំ អាវុសោ”**តិអាទិនា តេន វុត្តវចនំ និទស្សេតិ។ សោ ហិ សត្តាហបរិនិព្ពុតេ ភគវតិ អាយស្មតា មហាកស្សបត្ថេរេន សទ្ធឹ បាវាយ កុសិនារំ អទ្ធានមគ្គបដិបន្នេសុ បញ្ចមត្តេសុ ភិក្ខុសតេសុ អវីតរាគេ ភិក្ខូ អន្តរាមគ្គេ ទិដ្ឋអាជីវកស្ស សន្តិកា ភគវតោ បរិនិព្ពានំ សុត្វា បត្តចីវរានិ ឆឌ្ឌេត្វា ពាហា បគ្គយ្ហ នានប្បការំ បរិទេវន្តេ ទិស្វា ឯវមាហ។

កស្មា បន សោ ឯវមាហាតិ? ភគវតិ អាឃាតេន។ អយំ កិរ សោ ខន្ធកេ អាគតេ **អាតុមាវត្ថុស្មឹ** (មហាវ. ៣០៣) នហាបិតបុព្ពកោ វុឌ្ឍបព្ពជិតោ ភគវតិ កុសិនារតោ និក្ខមិត្វា អឌ្ឍតេឡសេហិ ភិក្ខុសតេហិ សទ្ធឹ អាតុមំ គច្ឆន្តេ “ភគវា អាគច្ឆតី”តិ សុត្វា “អាគតកាលេ យាគុទានំ ករិស្សាមី”តិ សាមណេរភូមិយំ ឋិតេ ទ្វេ

បុត្តេ ឯតទវោច “ភគវា កិរ តាតា អាតុមំ អាគច្ឆតិ មហតា ភិក្ខុសង្ឃេន សទ្ធឹ អឌ្ឍតេឡសេហិ ភិក្ខុសតេហិ, គច្ឆថ តុម្ហេ តាតា, ខុរភណ្ឌំ អាទាយ នាឡិយា វា បសិព្ពកេន វា អនុឃរកំ អាហិណ្ឌថ, លោណម្បិ តេលម្បិ តណ្ឌុលម្បិ ខាទនីយម្បិ សំហរថ, ភគវតោ អាគតស្ស យាគុទានំ ករិស្សាមី”តិ។ តេ តថា អកំសុ។ អថ ភគវតិ អាតុមំ អាគន្ត្វា ភុសាគារកំ បវិដ្ឋេ សុភទ្ទោ សាយន្ហសមយំ គាមទ្វារំ គន្ត្វា មនុស្សេ អាមន្តេត្វា “ហត្ថកម្មមត្តំ មេ ទេថា”តិ ហត្ថកម្មំ យាចិត្វា “កឹ ភន្តេ ករោមា”តិ វុត្តេ “ឥទញ្ចិទញ្ច គណ្ហថា”តិ សព្ពុបករណានិ គាហាបេត្វា វិហារេ ឧទ្ធនានិ ការេត្វា ឯកំ កាឡកំ កាសាវំ និវាសេត្វា តាទិសមេវ បារុបិត្វា “ឥទំ ករោថ, ឥទំ ករោថា”តិ សព្ពរត្តឹ វិចារេន្តោ សតសហស្សំ វិស្សជ្ជេត្វា ភោជ្ជយាគុញ្ច មធុគោឡកញ្ច បដិយាទាបេសិ។ **ភោជ្ជយាគុ** នាម ភុញ្ជិត្វា បាតព្ពយាគុ, តត្ថ សប្បិមធុផាណិតមច្ឆមំសបុប្ផផលរសាទិ យំ កិញ្ចិ ខាទនីយំ នាម អត្ថិ, តំ សព្ពំ បវិសតិ។ កីឡិតុកាមានំ សីសមក្ខនយោគ្គា ហោតិ សុគន្ធគន្ធា។

អថ ភគវា កាលស្សេវ សរីរបដិជគ្គនំ កត្វា ភិក្ខុសង្ឃបរិវុតោ បិណ្ឌាយ ចរិតុំ អាតុមាភិមុខោ បាយាសិ។ អថ តស្ស អារោចេសុំ “ភគវា បិណ្ឌាយ គាមំ បវិសតិ, តយា កស្ស យាគុ បដិយាទិតា”តិ។ សោ យថានិវត្ថបារុតេហេវ តេហិ កាឡកកាសាវេហិ ឯកេន ហត្ថេន ទព្ពិញ្ច កដច្ឆុញ្ច គហេត្វា ព្រហ្មា វិយ ទក្ខិណំ ជាណុមណ្ឌលំ ភូមិយំ បតិដ្ឋបេត្វា វន្ទិត្វា “បដិគ្គណ្ហាតុ មេ ភន្តេ ភគវា យាគុ”ន្តិ អាហ។ តតោ “ជានន្តាបិ តថាគតា បុច្ឆន្តី”តិ ខន្ធកេ (មហាវ. ៣០៤) អាគតនយេន ភគវា បុច្ឆិត្វា ច សុត្វា ច តំ វុឌ្ឍបព្ពជិតំ វិគរហិត្វា តស្មឹ វត្ថុស្មឹ អកប្បិយសមាទានសិក្ខាបទំ, ខុរភណ្ឌបរិហរណសិក្ខាបទញ្ចាតិ ទ្វេ សិក្ខាបទានិ បញ្ញបេត្វា “អនេកកប្បកោដិយោ ភិក្ខវេ ភោជនំ បរិយេសន្តេហេវ វីតិនាមិតា , ឥទំ បន តុម្ហាកំ អកប្បិយំ, អធម្មេន ឧប្បន្នំ ភោជនំ ឥមំ បរិភុញ្ជិត្វា អនេកានិ អត្តភាវសហស្សានិ អបាយេស្វេវ និព្ពត្តិស្សន្តិ, អបេថ មា គណ្ហថា”តិ វត្វា ភិក្ខាចារាភិមុខោ អគមាសិ, ឯកភិក្ខុនាបិ ន កិញ្ចិ គហិតំ។ សុភទ្ទោ អនត្តមនោ ហុត្វា “អយំ សព្ពំ ជានាមី”តិ អាហិណ្ឌតិ, សចេ ន គហេតុកាមោ បេសេត្វា អារោចេតព្ពំ អស្ស, បក្កាហារោ នាម សព្ពចិរំ តិដ្ឋន្តោ សត្តាហមត្តំ តិដ្ឋេយ្យ, ឥទញ្ច មម យាវជីវំ បរិយត្តំ អស្ស, សព្ពំ តេន នាសិតំ, អហិតកាមោ អយំ មយ្ហ”ន្តិ ភគវតិ អាឃាតំ ពន្ធិត្វា ទសពលេ ធរមានេ កិញ្ចិ វត្តុំ នាសក្ខិ។ ឯវំ កិរស្ស អហោសិ “អយំ ឧច្ចា កុលា បព្ពជិតោ មហាបុរិសោ, សចេ កិញ្ចិ ធរន្តស្ស វក្ខាមិ, មមំយេវ សន្តជ្ជេស្សតី”តិ។

ស្វាយំ អជ្ជ មហាកស្សបត្ថេរេន សទ្ធឹ គច្ឆន្តោ “បរិនិព្ពុតោ ភគវា”តិ សុត្វា លទ្ធស្សាសោ វិយ ហដ្ឋតុដ្ឋោ ឯវមាហ។ ថេរោ បន តំ សុត្វា ហទយេ បហារំ វិយ, មត្ថកេ បតិតសុក្ខាសនី វិយ (សុក្ខាសនិ វិយ ទី. និ. អដ្ឋ. ៣.២៣២) មញ្ញិ, ធម្មសំវេគោ ចស្ស ឧប្បជ្ជិ “សត្តាហមត្តបរិនិព្ពុតោ ភគវា, អជ្ជាបិស្ស សុវណ្ណវណ្ណំ សរីរំ ធរតិយេវ, ទុក្ខេន ភគវតា អារាធិតសាសនេ នាម ឯវំ លហុំ មហន្តំ បាបំ កសដំ កណ្ដកោ ឧប្បន្នោ, អលំ ខោ បនេស បាបោ វឌ្ឍមានោ អញ្ញេបិ ឯវរូបេ សហាយេ លភិត្វា សាសនំ ឱសក្កាបេតុ”ន្តិ។

តតោ ថេរោ ចិន្តេសិ “សចេ ខោ បនាហំ ឥមំ មហល្លកំ ឥធេវ បិលោតិកំ និវាសេត្វា ឆារិកាយ ឱកិរាបេត្វា នីហរាបេស្សាមិ, មនុស្សា ‘សមណស្ស គោតមស្ស សរីរេ ធរមានេយេវ សាវកា វិវទន្តី’តិ អម្ហាកំ ទោសំ ទស្សេស្សន្តិ, អធិវាសេមិ តាវ។ ភគវតា ហិ ទេសិតធម្មោ អសង្គហិតបុប្ផរាសិសទិសោ, តត្ថ យថា វាតេន បហដបុប្ផានិ យតោ វា តតោ វា គច្ឆន្តិ, ឯវមេវ ឯវរូបានំ វសេន គច្ឆន្តេ គច្ឆន្តេ កាលេ វិនយេ ឯកំ ទ្វេ សិក្ខាបទានិ នស្សិស្សន្តិ, សុត្តេ ឯកោ ទ្វេ បញ្ហាវារា នស្សិស្សន្តិ, អភិធម្មេ ឯកំ ទ្វេ ភូមន្តរានិ នស្សិស្សន្តិ, ឯវំ អនុក្កមេន មូលេ នដ្ឋេ បិសាចសទិសា ភវិស្សាម, តស្មា ធម្មវិនយសង្គហំ ករិស្សាមិ, ឯវំ សតិ ទឡ្ហសុត្តេន សង្គហិតបុប្ផានិ វិយ អយំ ធម្មវិនយោ និច្ចលោ ភវិស្សតិ។ ឯតទត្ថញ្ហិ ភគវា មយ្ហំ តីណិ គាវុតានិ បច្ចុគ្គមនំ អកាសិ, តីហិ ឱវាទេហិ (សំ. និ. ២.១៤៩, ១៥០, ១៥១) ឧបសម្បទំ អកាសិ, កាយតោ ចីវរបរិវត្តនំ អកាសិ, អាកាសេ បាណឹ ចាលេត្វា ចន្ទោបមបដិបទំ កថេន្តោ មញ្ញេវ សក្ខឹ កត្វា កថេសិ, តិក្ខត្តុំ សកលសាសនរតនំ បដិច្ឆាបេសិ, មាទិសេ ភិក្ខុម្ហិ តិដ្ឋមានេ អយំ បាបោ សាសនេ វឌ្ឍឹ មា អលត្ថ, យាវ អធម្មោ ន ទិប្បតិ, ធម្មោ ន បដិពាហិយ្យតិ, អវិនយោ ន ទិប្បតិ, វិនយោ ន បដិពាហិយ្យតិ, អធម្មវាទិនោ ន ពលវន្តោ ហោន្តិ, ធម្មវាទិនោ ន ទុព្ពលា ហោន្តិ, អវិនយវាទិនោ ន ពលវន្តោ ហោន្តិ, វិនយវាទិនោ ន ទុព្ពលា ហោន្តិ, តាវ ធម្មញ្ច វិនយញ្ច សង្គាយិស្សាមិ, តតោ ភិក្ខូ អត្តនោ អត្តនោ បហោនកំ គហេត្វា កប្បិយាកប្បិយេ កថេស្សន្តិ, អថាយំ បាបោ សយមេវ និគ្គហំ បាបុណិស្សតិ, បុន សីសំ ឧក្ខិបិតុំ ន សក្ខិស្សតិ, សាសនំ ឥទ្ធញ្ចេវ ផីតញ្ច ភវិស្សតី”តិ ចិន្តេត្វា សោ “ឯវំ នាម មយ្ហំ ចិត្តំ ឧប្បន្ន”ន្តិ កស្សចិបិ អនារោចេត្វា ភិក្ខុសង្ឃំ សមស្សាសេត្វា អថ បច្ឆា ធាតុភាជនទិវសេ ធម្មវិនយសង្គាយនត្ថំ ភិក្ខូនំ ឧស្សាហំ ជនេសិ។ តេន វុត្តំ “អាយស្មា មហាកស្សបោ សត្តាហបរិនិព្ពុតេ…បេ.… ធម្មវិនយសង្គាយនត្ថំ ភិក្ខូនំ ឧស្សាហំ ជនេសី”តិ។

តត្ថ **អល**ន្តិ បដិក្ខេបវចនំ, ន យុត្តន្តិ អត្ថោ។ **អាវុសោ**តិ បរិទេវន្តេ ភិក្ខូ អាលបតិ។ **មា សោចិត្ថា**តិ ចិត្តេ ឧប្បន្នពលវសោកេន មា សោកមកត្ថ។ **មា បរិទេវិត្ថា**តិ វាចាយ មា វិលាបមកត្ថ។ “បរិទេវនំ វិលាបោ”តិ ហិ

វុត្តំ។ អសោចនាទីនំ ការណមាហ “**សុមុត្តា**”តិអាទិនា។ **តេន មហាសមណេនា**តិ និស្សក្កេ ករណវចនំ, ស្វាវចនស្ស វា នាព្យប្បទេសោ។ “**ឧបទ្ទុតា**”តិ បទេ បន កត្តរិ តតិយាវសេន សម្ពន្ធោ។ ឧភយាបេក្ខញ្ហេតំ បទំ។ **ឧបទ្ទុតា ច ហោមា**តិ តំកាលាបេក្ខវត្តមានវចនំ, “តទា”តិ សេសោ។ អតីតត្ថេ វា វត្តមានវចនំ, អហុម្ហាតិ អត្ថោ។ **អនុស្សរន្តោ** ធម្មសំវេគវសេនេវ, ន បន កោធាទិវសេន។ ធម្មសភាវចិន្តាវសេន ហិ បវត្តំ សហោត្តប្បញាណំ ធម្មសំវេគោ។ វុត្តញ្ហេតំ –

“សព្ពសង្ខតធម្មេសុ, ឱត្តប្បាការសណ្ឋិតំ;
ញាណមោហិតភារានំ, ធម្មសំវេគសញ្ញិត”ន្តិ។ (សារត្ថ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា);

អញ្ញំ ឧស្សាហជននការណំ ទស្សេតុំ “**ឆឡទិសស្សា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **ឆឡទិសស្ស ច សង្ឃសន្និបាតស្សា**តិ សត្តសតសហស្សគណបាមោក្ខត្ថេរប្បមុខគណនបថាតិក្កន្តសង្ឃសន្និបាតំ សន្ធាយ វទតិ។ “**ឋានំ ខោ បនេតំ វិជ្ជតី**”តិអាទិនាបិ អញ្ញំ ការណំ ទស្សេតិ។ តិដ្ឋតិ ឯត្ថ ផលំ តទាយត្តវុត្តិតាយាតិ **ឋានំ**, ហេតុ។ **ខោ**តិ អវធារណេ។ **បនា**តិ វចនាលង្ការេ, ឯតំ ឋានំ វិជ្ជតេវ, នោ ន វិជ្ជតីតិ អត្ថោ។ កី បន តន្តិ អាហ “**យំ បាបភិក្ខូ**”តិអាទិ។ **យ**ន្តិ និបាតមត្តំ, ការណនិទ្ទេសោ វា, យេន ឋានេន អន្តរធាបេយ្យុំ, តទេតំ ឋានំ វិជ្ជតិយេវាតិ។ បាបេន លាមកេន ឥច្ឆាវចរេន សមន្នាគតា ភិក្ខូ **បាបភិក្ខូ** ។ អតីតោ សត្ថា ឯត្ថ, ឯតស្សាតិ វា **អតីតសត្ថុកំ** យថា “ពហុកត្តុកោ”តិ។ បធានំ វចនំ **បាវចនំ។ បា**-សទ្ទោ ចេត្ថ និបាតោ “បា ឯវ វុត្យស្សា”តិអាទីសុ វិយ។ ឧបសគ្គបទំ វា ឯតំ, ទីឃំ កត្វា បន តថា វុត្តំ យថា “បាវទតី”តិបិ វទន្តិ។ **បក្ខ**ន្តិ អលជ្ជិបក្ខំ។ “**យាវ ចា**”តិអាទិនា សង្គីតិយា សាសនចិរដ្ឋិតិកភាវេ ការណំ, សាធកញ្ច ទស្សេតិ។ “តស្មា”តិ ហិ បទមជ្ឈាហរិត្វា “សង្គាយេយ្យ”ន្តិ បទេន សម្ពន្ធនីយំ។

តត្ថ **យាវ ច ធម្មវិនយោ តិដ្ឋតី**តិ យត្តកំ កាលំ ធម្មោ ច វិនយោ ច លជ្ជិបុគ្គលេសុ តិដ្ឋតិ។ បរិនិព្ពានមញ្ចកេ និបន្នេន ភគវតា មហាបរិនិព្ពានសុត្តេ (ទី. និ. ២.២១៦) វុត្តំ សន្ធាយ “**វុត្តញ្ហេត**”ន្តិអាទិមាហ។ **ហិ**-សទ្ទោ អាគមវសេន ទឡ្ហីជោតកោ។ **ទេសិតោ បញ្ញត្តោ**តិ ធម្មោបិ ទេសិតោ ចេវ បញ្ញត្តោ ច។ សុត្តាភិធម្មសង្គហិតស្ស ហិ ធម្មស្ស អតិសជ្ជនំ បពោធនំ ទេសនា, តស្សេវ បការតោ ញាបនំ វិនេយ្យសន្តានេ ឋបនំ បញ្ញាបនំ។ វិនយោបិ ទេសិតោ ចេវ បញ្ញត្តោ ច។ វិនយតន្តិសង្គហិតស្ស ហិ អត្ថស្ស អតិសជ្ជនំ បពោធនំ ទេសនា, តស្សេវ បការតោ ញាបនំ អសង្ករតោ ឋបនំ បញ្ញាបនំ, តស្មា កម្មទ្វយម្បិ កិរិយាទ្វយេន សម្ពជ្ឈនំ យុជ្ជតីតិ វេទិតព្ពំ។

**សោ**តិ សោ ធម្មោ ច វិនយោ ច។ **មមច្ចយេនា**តិ មម អច្ចយកាលេ។ “ភុម្មត្ថេ ករណនិទ្ទេសោ”តិ ហិ អក្ខរចិន្តកា វទន្តិ។ ហេត្វត្ថេ វា ករណវចនំ, មម អច្ចយហេតុ តុម្ហាកំ សត្ថា នាម ភវិស្សតីតិ អត្ថោ។ វុត្តញ្ហិ មហាបរិនិព្ពានសុត្តវណ្ណនាយំ “មយិ បរិនិព្ពុតេ តុម្ហាកំ សត្ថុកិច្ចំ សាធេស្សតី”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.២១៦)។ លក្ខណវចនញ្ហេត្ថ ហេត្វត្ថសាធកំ យថា “នេត្តេ ឧជុំ គតេ សតី”តិ (អ. និ. ៤.៧០; នេត្តិ. ១០.៩០, ៩៣)។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – មយា វោ ឋិតេនេវ “ឥទំ លហុកំ, ឥទំ គរុកំ, ឥទំ សតេកិច្ឆំ, ឥទំ អតេកិច្ឆំ, ឥទំ លោកវជ្ជំ, ឥទំ បណ្ណត្តិវជ្ជំ, អយំ អាបត្តិ បុគ្គលស្ស សន្តិកេ វុដ្ឋាតិ, អយំ គណស្ស, អយំ សង្ឃស្ស សន្តិកេ វុដ្ឋាតី”តិ សត្តន្នំ អាបត្តិក្ខន្ធានំ អវីតិក្កមនីយតាវសេន ឱតិណ្ណវត្ថុស្មឹ សខន្ធកបរិវារោ ឧភតោវិភង្គោ មហាវិនយោ នាម ទេសិតោ, តំ សកលម្បិ វិនយបិដកំ មយិ បរិនិព្ពុតេ តុម្ហាកំ សត្ថុកិច្ចំ សាធេស្សតិ “ឥទំ វោ កត្តព្ពំ, ឥទំ វោ ន កត្តព្ព”ន្តិ កត្តព្ពាកត្តព្ពស្ស វិភាគេន អនុសាសនតោ។ ឋិតេនេវ ច មយា “ឥមេ ចត្តារោ សតិបដ្ឋានា, ចត្តារោ សម្មប្បធានា, ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា, បញ្ចិន្ទ្រិយានិ, បញ្ច ពលានិ, សត្ត ពោជ្ឈង្គា, អរិយោ អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ”តិ តេន តេន វិនេយ្យានំ អជ្ឈាសយានុរូបេន បការេន ឥមេ សត្តតឹស ពោធិបក្ខិយធម្មេ វិភជិត្វា វិភជិត្វា សុត្តន្តបិដកំ ទេសិតំ, តំ សកលម្បិ សុត្តន្តបិដកំ មយិ បរិនិព្ពុតេ តុម្ហាកំ សត្ថុកិច្ចំ សាធេស្សតិ តំតំចរិយានុរូបំ សម្មាបដិបត្តិយា អនុសាសនតោ, ឋិតេនេវ ច មយា “ឥមេ បញ្ចក្ខន្ធា (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.២១៦), ទ្វាទសាយតនានិ, អដ្ឋារស ធាតុយោ, ចត្តារិ សច្ចានិ, ពាវីសតិន្ទ្រិយានិ, នវ ហេតូ, ចត្តារោ អាហារា, សត្ត ផស្សា, សត្ត វេទនា, សត្ត សញ្ញា, សត្ត ចេតនា, សត្ត ចិត្តានិ។ តត្រាបិ ឯត្តកា ធម្មា កាមាវចរា, ឯត្តកា រូបាវចរា, ឯត្តកា អរូបាវចរា, ឯត្តកា បរិយាបន្នា, ឯត្តកា អបរិយាបន្នា, ឯត្តកា លោកិយា, ឯត្តកា លោកុត្តរា”តិ ឥមេ ធម្មេ វិភជិត្វា វិភជិត្វា អភិធម្មបិដកំ ទេសិតំ, តំ សកលម្បិ អភិធម្មបិដកំ មយិ បរិនិព្ពុតេ តុម្ហាកំ សត្ថុកិច្ចំ សាធេស្សតិ ខន្ធាទិវិភាគេន ញាយមានំ ចតុសច្ចសម្ពោធាវហត្តា។ ឥតិ សព្ពម្បេតំ អភិសម្ពោធិតោ យាវ បរិនិព្ពានា បញ្ចចត្តាលីស វស្សានិ ភាសិតំ លបិតំ “តីណិ បិដកានិ, បញ្ច និកាយា, នវង្គានិ, ចតុរាសីតិ ធម្មក្ខន្ធសហស្សានី”តិ ឯវំ មហប្បភេទំ ហោតិ។ ឥមានិ ចតុរាសីតិ ធម្មក្ខន្ធសហស្សានិ តិដ្ឋន្តិ, អហំ ឯកោវ បរិនិព្ពាយិស្សាមិ, អហញ្ច បនិទានិ ឯកោវ ឱវទាមិ អនុសាសាមិ, មយិ បរិនិព្ពុតេ ឥមានិ ចតុរាសីតិ ពុទ្ធសហស្សានិ តុម្ហេ ឱវទិស្សន្តិ អនុសាសិស្សន្តិ ឱវាទានុសាសនកិច្ចស្ស និប្ផាទនតោតិ។

**សាសន**ន្តិ បរិយត្តិបដិបត្តិបដិវេធវសេន តិវិធម្បិ សាសនំ, និប្បរិយាយតោ បន សត្តតឹស ពោធិបក្ខិយធម្មា។ អទ្ធានំ គមិតុមលន្តិ **អទ្ធនិយំ,** អទ្ធានគាមិ អទ្ធានក្ខមន្តិ អត្ថោ។ ចិរំ ឋិតិ ឯតស្សាតិ **ចិរដ្ឋិតិកំ។** ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យេន បការេន ឥទំ សាសនំ អទ្ធនិយំ, តតោយេវ ច ចិរដ្ឋិតិកំ ភវេយ្យ, តេន បការេន ធម្មញ្ច វិនយញ្ច យទិ បនាហំ សង្គាយេយ្យំ, សាធុ វតាតិ។

ឥទានិ សម្មាសម្ពុទ្ធេន អត្តនោ កតំ អនុគ្គហវិសេសំ សមនុស្សរិត្វា ចិន្តនាការម្បិ ទស្សេន្តោ “**យញ្ចាហំ ភគវតា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ “យញ្ចាហ”ន្តិ ឯតស្ស “អនុគ្គហិតោ, បសំសិតោ”តិ ឯតេហិ សម្ពន្ធោ។ **យ**ន្តិ យស្មា, កិរិយាបរាមសនំ វា ឯតំ, តេន “អនុគ្គហិតោ, បសំសិតោ”តិ ឯត្ថ អនុគ្គហណំ, បសំសនញ្ច បរាមសតិ។ “ធារេស្សសី”តិអាទិកំ បន វចនំ ភគវា អញ្ញតរស្មឹ រុក្ខមូលេ មហាកស្សបត្ថេរេន បញ្ញត្តសង្ឃាដិយំ និសិន្នោ តំ សង្ឃាដឹ បទុមបុប្ផវណ្ណេន បាណិនា អន្តន្តេន បរាមសន្តោ អាហ។ វុត្តញ្ហេតំ កស្សបសំយុត្តេ (សំ. និ. ២.១៥៤) មហាកស្សបត្ថេរេនេវ អានន្ទត្ថេរំ អាមន្តេត្វា កថេន្តេន –

“អថ ខោ អាវុសោ ភគវា មគ្គា ឱក្កម្ម យេន អញ្ញតរំ រុក្ខមូលំ តេនុបសង្កមិ, អថ ខ្វាហំ អាវុសោ បដបិលោតិកានំ សង្ឃាដឹ ចតុគ្គុណំ បញ្ញបេត្វា ភគវន្តំ ឯតទវោចំ ‘ឥធ ភន្តេ ភគវា និសីទតុ, យំ មមស្ស ទីឃរត្តំ ហិតាយ សុខាយា’តិ ។ និសីទិ ខោ អាវុសោ ភគវា បញ្ញត្តេ អាសនេ, និសជ្ជ ខោ មំ អាវុសោ ភគវា ឯតទវោច ‘មុទុកា ខោ ត្យាយំ កស្សប បដបិលោតិកានំ សង្ឃាដី’តិ។ បដិគ្គណ្ហាតុ មេ ភន្តេ ភគវា បដបិលោតិកានំ សង្ឃាដឹ អនុកម្បំ ឧបាទាយាតិ។ ធារេស្សសិ បន មេ ត្វំ កស្សប សាណានិ បំសុកូលានិ និព្ពសនានីតិ។ ធារេស្សាមហំ ភន្តេ ភគវតោ សាណានិ បំសុកូលានិ និព្ពសនានីតិ។ សោ ខ្វាហំ អាវុសោ បដបិលោតិកានំ សង្ឃាដឹ ភគវតោ បាទាសឹ, អហំ បន ភគវតោ សាណានិ បំសុកូលានិ និព្ពសនានិ បដិបជ្ជិ”ន្តិ (សំ. និ. ២.១៥៤)។

តត្ថ **មុទុកា ខោ ត្យាយ**ន្តិ មុទុកា ខោ តេ អយំ។ កស្មា បន ភគវា ឯវមាហាតិ? ថេរេន សហ ចីវរំ បរិវត្តេតុកាមតាយ។ កស្មា បរិវត្តេតុកាមោ ជាតោតិ? ថេរំ អត្តនោ ឋានេ ឋបេតុកាមតាយ។ កឹ សារិបុត្តមោគ្គល្លានា នត្ថីតិ? អត្ថិ, ឯវំ បនស្ស អហោសិ “ឥមេ ន ចិរំ ឋស្សន្តិ, ‘កស្សបោ បន វីសវស្សសតាយុកោ, សោ មយិ បរិនិព្ពុតេ សត្តបណ្ណិគុហាយំ វសិត្វា ធម្មវិនយសង្គហំ កត្វា មម សាសនំ បញ្ចវស្សសហស្សបរិមាណកាលំ បវត្តនកំ ករិស្សតី”តិ អត្តនោ នំ ឋានេ ឋបេសិ, ឯវំ ភិក្ខូ កស្សបស្ស សុស្សូសិតព្ពំ មញ្ញិស្សន្តី”តិ តស្មា ឯវមាហ។ ថេរោ បន យស្មា ចីវរស្ស វា បត្តស្ស វា វណ្ណេ កថិតេ “ឥមំ តុម្ហេ គណ្ហថា”តិ វចនំ ចារិត្តមេវ, តស្មា “បដិគ្គណ្ហាតុ មេ ភន្តេ ភគវា”តិ អាហ។

**ធារេស្សសិ បន មេ ត្វំ កស្សបា**តិ កស្សប ត្វំ ឥមានិ បរិភោគជិណ្ណានិ បំសុកូលានិ បារុបិតុំ សក្ខិស្សសីតិ វទតិ។ តញ្ច ខោ ន កាយពលំ សន្ធាយ, បដិបត្តិបូរណំ បន សន្ធាយ ឯវមាហ។ អយញ្ហេត្ថ អធិប្បាយោ – អហំ ឥមំ ចីវរំ បុណ្ណំ នាម ទាសឹ បារុបិត្វា អាមកសុសានេ ឆឌ្ឌិតំ សុសានំ បវិសិត្វា តុម្ពមត្តេហិ បាណកេហិ សម្បរិកិណ្ណំ តេ បាណកេ វិធុនិត្វា មហាអរិយវំសេ ឋត្វា អគ្គហេសឹ, តស្ស មេ ឥមំ ចីវរំ គហិតទិវសេ ទសសហស្សចក្កវាឡេ មហាបថវី មហាវិរវំ វិរវមានា កម្បិត្ថ, អាកាសំ តដតដាយិ, ចក្កវាឡេ ទេវតា សាធុការំ អទំសុ, ឥមំ ចីវរំ គណ្ហន្តេន ភិក្ខុនា ជាតិបំសុកូលិកេន ជាតិអារញ្ញិកេន ជាតិឯកាសនិកេន ជាតិសបទានចារិកេន ភវិតុំ វដ្តតិ, ត្វំ ឥមស្ស ចីវរស្ស អនុច្ឆវិកំ កាតុំ សក្ខិស្សសីតិ។ ថេរោបិ អត្តនា បញ្ចន្នំ ហត្ថីនំ ពលំ ធារេតិ, សោ តំ អតក្កយិត្វា “អហមេតំ បដិបត្តឹ បូរេស្សាមី”តិ ឧស្សាហេន សុគតចីវរស្ស អនុច្ឆវិកំ កាតុកាមោ “ធារេស្សាមហំ ភន្តេ”តិ អាហ។ **បដិបជ្ជិ**ន្តិ បដិបន្នោស្មិ។ ឯវំ បន ចីវរបរិវត្តនំ កត្វា ថេរេន បារុបិតចីវរំ ភគវា បារុបិ, សត្ថុ ចីវរំ ថេរោ។ តស្មឹ សមយេ មហាបថវី ឧទកបរិយន្តំ កត្វា ឧន្នទន្តី កម្បិត្ថ។

**សាណានិ បំសុកូលានី**តិ មតកឡេវរំ បរិវេឋេត្វា ឆឌ្ឌិតានិ តុម្ពមត្តេ កិមី បប្ផោដេត្វា គហិតានិ សាណវាកមយានិ បំសុកូលចីវរានិ។ **និព្ពសនានី**តិ និដ្ឋិតវសនកិច្ចានិ, បរិភោគជិណ្ណានីតិ អត្ថោ។ ឯត្ថ ច កិញ្ចាបិ ឯកមេវ តំ ចីវរំ, អនេកាវយវត្តា បន ពហុវចនំ កតន្តិ **មជ្ឈិមគណ្ឋិបទេ** វុត្តំ។ **ចីវរេ សាធារណបរិភោគេនា**តិ ឯត្ថ អត្តនា សាធារណបរិភោគេនាតិ អត្ថស្ស វិញ្ញាយមានត្តា, វិញ្ញាយមានត្ថស្ស ច សទ្ទស្ស បយោគេ កាមាចារត្តា “អត្តនា”តិ ន វុត្តំ។ “ធារេស្សសិ បន មេ ត្វំ កស្សប សាណានិ បំសុកូលានី”តិ (សំ. និ. ២.១៥៤) ហិ វុត្តត្តា “អត្តនាវ សាធារណបរិភោគេនា”តិ វិញ្ញាយតិ, នាញ្ញេន។ ន ហិ កេវលំ សទ្ទតោយេវ សព្ពត្ថ អត្ថនិច្ឆយោ, អត្ថបករណាទិនាបិ យេភុយ្យេន អត្ថស្ស និយមិតត្តា។ អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន បនេត្ថ ឯវំ វុត្តំ “ចីវរេ សាធារណបរិភោគេនាតិ ឯត្ថ ‘អត្តនា សមសមដ្ឋបនេនា’តិ ឥធ វុត្តំ អត្តនា – សទ្ទមានេត្វា ‘ចីវរេ អត្តនា សាធារណបរិភោគេនា’តិ យោជេតព្ពំ។

យស្ស យេន ហិ សម្ពន្ធោ, ទូរដ្ឋម្បិ ច តស្ស តំ;
អត្ថតោ ហ្យសមានានំ, អាសន្នត្តមការណន្តិ។

អថ វា ភគវតា ចីវរេ សាធារណបរិភោគេន ភគវតា អនុគ្គហិតោតិ យោជនីយំ។ ឯកស្សាបិ ហិ ករណនិទ្ទេសស្ស សហាទិយោគកត្តុត្ថជោតកត្តសម្ភវតោ”តិ។ សមានំ ធារណមេតស្សាតិ **សាធារណោ**, តាទិសោ បរិភោគោតិ **សាធារណបរិភោគោ**, តេន។ សាធារណបរិភោគេន ច សមសមដ្ឋបនេន ច អនុគ្គហិតោតិ សម្ពន្ធោ។

តទានិ –

“អហំ ភិក្ខវេ, យាវទេ អាកង្ខាមិ វិវិច្ចេវ កាមេហិ វិវិច្ច អកុសលេហិ ធម្មេហិ សវិតក្កំ សវិចារំ វិវេកជំ បីតិសុខំ បឋមំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរាមិ, កស្សបោបិ ភិក្ខវេ យាវទេ អាកង្ខតិ វិវិច្ចេវ កាមេហិ វិវិច្ច អកុសលេហិ ធម្មេហិ សវិតក្កំ សវិចារំ វិវេកជំ បីតិសុខំ បឋមំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតី”តិអាទិនា (សំ. និ. ២.១៥២) –

នវានុបុព្ពវិហារឆឡភិញ្ញាបភេទេ ឧត្តរិមនុស្សធម្មេ អត្តនា សមសមដ្ឋបនត្ថាយ ភគវតា វុត្តំ កស្សបសំយុត្តេ (សំ. និ. ២.១៥១) អាគតំ បាឡិមិមំ បេយ្យាលមុខេន, អាទិគ្គហណេន ច សង្ខិបិត្វា ទស្សេន្តោ អាហ **“អហំ ភិក្ខវេ**”តិអាទិ។

តត្ថ **យាវទេ**តិ យាវទេវ, យត្តកំ កាលំ អាកង្ខាមិ, តត្តកំ កាលំ វិហរាមីតិ អត្ថោ។ តតោយេវ ហិ **មជ្ឈិមគណ្ឋិបទេ, ចូឡគណ្ឋិបទេ** ច **“យាវទេ**តិ យាវទេវាតិ វុត្តំ ហោតី”តិ លិខិតំ។ **សំយុត្តដ្ឋកថាយ**ម្បិ “យាវទេ អាកង្ខាមីតិ យាវទេវ ឥច្ឆាមី”តិ (សំ. និ. អដ្ឋ. ១.២.១៥២) អត្ថោ វុត្តោ។ តថា ហិ តត្ថ លីនត្ថបកាសនិយំ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** “យាវទេវាតិ ឥមិនា សមានត្ថំ ‘យាវទេ’តិ ឥទំ បទ”ន្តិ វុត្តំ។ បោត្ថកេសុ បន កត្ថចិ “យាវទេវា”តិ អយមេវ បាឋោ ទិស្សតិ។ អបិ ច **យាវទេ**តិ យត្តកំ សមាបត្តិវិហារំ វិហរិតុំ អាកង្ខាមិ, តត្តកំ សមាបត្តិវិហារំ វិហរាមីតិ សមាបត្តិដ្ឋានេ, យត្តកំ អភិញ្ញាវោហារំ វោហរិតុំ អាកង្ខាមិ, តត្តកំ អភិញ្ញាវោហារំ វោហរាមីតិ អភិញ្ញាឋានេ ច សហ បាឋសេសេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេនា**បិ តទេវត្ថំ យថាលាភនយេន ទស្សេតុំ “យត្តកេ សមាបត្តិវិហារេ, អភិញ្ញាវោហារេ វា អាកង្ខន្តោ វិហារាមិ ចេវ វោហរាមិ ច, តថា កស្សបោបីតិ អត្ថោ”តិ វុត្តំ។ អបរេ បន “យាវទេតិ ‘យំ បឋមជ្ឈានំ អាកង្ខាមិ, តំ បឋមជ្ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរាមី’តិអាទិនា សមាបត្តិដ្ឋានេ, ឥទ្ធិវិធាភិញ្ញាឋានេ ច អជ្ឈាហរិតស្ស ត-សទ្ទស្ស កម្មវសេន ‘យំ ទិព្ពសោតំ អាកង្ខាមិ, តេន ទិព្ពសោតេន សទ្ទេ សុណាមី’តិអាទិនា សេសាភិញ្ញាឋានេ ករណវសេន យោជនា វត្តព្ពា”តិ វទន្តិ។ **វិវិច្ចេវ កាមេហី**តិ ឯត្ថ **ឯវ**-សទ្ទោ និយមត្ថោ, ឧភយត្ថ យោជេតព្ពោ។ យមេត្ថ វត្តព្ពំ, តទុបរិ អាវិ ភវិស្សតិ។

**នវានុបុព្ពវិហារឆឡភិញ្ញាប្បភេទេ**តិ ឯត្ថ **នវានុបុព្ពវិហារា** នាម អនុបដិបាដិយា សមាបជ្ជិតព្ពត្តា ឯវំសញ្ញិតា និរោធសមាបត្តិយា សហ អដ្ឋ សមាបត្តិយោ។ **ឆឡភិញ្ញា** នាម អាសវក្ខយញាណេន សហ បញ្ចាភិញ្ញាយោ។ កត្ថចិ បោត្ថកេ ចេត្ថ អាទិសទ្ទោ ទិស្សតិ។ សោ អនធិប្បេតោ យថាវុត្តាយ បាឡិយា គហេតព្ពស្ស អត្ថស្ស អនវសេសត្តា។ មនុស្សេសុ, មនុស្សានំ វា ឧត្តរិភូតានំ, ឧត្តរីនំ វា មនុស្សានំ ឈាយីនញ្ចេវ អរិយានញ្ច ធម្មោតិ **ឧត្តរិមនុស្សធម្មោ,** មនុស្សធម្មា វា ឧត្តរីតិ **ឧត្តរិមនុស្សធម្មោ។** ទស កុសលកម្មបថា ចេត្ថ វិនា ភាវនាមនសិការេន បកតិយាវ មនុស្សេហិ និព្ពត្តេតព្ពតោ, មនុស្សត្តភាវាវហនតោ ច **មនុស្សធម្មោ** នាម, តតោ ឧត្តរិ បន ឈានាទិ ឧត្តរិមនុស្សធម្មោតិ វេទិតព្ពោ។ **សមសមដ្ឋបនេនា**តិ “អហំ យត្តកំ កាលំ, យត្តកេ វា សមាបត្តិវិហារេ, យត្តកា អភិញ្ញាយោ ច វឡញ្ជេមិ , តថា កស្សបោបី”តិ ឯវំ សមសមំ កត្វា ឋបនេន។ អនេកដ្ឋានេសុ ឋបនំ, កស្សចិបិ ឧត្តរិមនុស្សធម្មស្ស អសេសភាវេន ឯកន្តសមដ្ឋបនំ វា សន្ធាយ “សមសមដ្ឋបនេនា”តិ វុត្តំ, ឥទញ្ច នវានុបុព្ពវិហារឆឡភិញ្ញាភាវសាមញ្ញេន បសំសាមត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ន ហិ អាយស្មា មហាកស្សបោ ភគវា វិយ ទេវសិកំ ចតុវីសតិកោដិសតសហស្សសង្ខ្យា សមាបត្តិយោ សមាបជ្ជតិ, យមកបាដិហារិយាទិវសេន ច អភិញ្ញាយោ វឡញ្ជេតីតិ។ ឯត្ថ ច ឧត្តរិមនុស្សធម្មេ អត្តនា សមសមដ្ឋបនេនា”តិ ឥទំ និទស្សនមត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ តថា ហិ –

“ឱវទ កស្សប ភិក្ខូ, ករោហិ កស្សប ភិក្ខូនំ ធម្មិំ កថំ, អហំ វា កស្សប ភិក្ខូ ឱវទេយ្យំ, ត្វំ វា។ អហំ វា កស្សប ភិក្ខូនំ ធម្មិំ កថំ ករេយ្យំ, ត្វំ វា”តិ –

ឯវម្បិ អត្តនា សមសមដ្ឋបនមកាសិយេវាតិ។

**តថា**តិ រូបូបសំហារោ យថា អនុគ្គហិតោ, តថា បសំសិតោតិ។ **អាកាសេ បាណឹ ចាលេត្វា**តិ ភគវតា អត្តនោយេវ បាណឹ អាកាសេ ចាលេត្វា កុលេសុ អលគ្គចិត្តតាយ ចេវ ករណភូតាយ បសំសិតោតិ សម្ពន្ធោ។ **អលគ្គចិត្តតាយា**តិ វា អាធារេ ភុម្មំ, អាកាសេ បាណឹ ចាលេត្វា កុលូបកស្ស ភិក្ខុនោ អលគ្គចិត្តតាយ កុលេសុ អលគ្គនចិត្តេន ភវិតុំ យុត្តតាយ ចេវ មញ្ញេវ សក្ខឹ កត្វា បសំសិតោតិ អត្ថោ។ យថាហ –

“អថ ខោ ភគវា អាកាសេ បាណឹ ចាលេសិ សេយ្យថាបិ ភិក្ខវេ, អយំ អាកាសេ បាណិ ន សជ្ជតិ ន គយ្ហតិ ន ពជ្ឈតិ, ឯវមេវ ខោ ភិក្ខវេ យស្ស កស្សចិ ភិក្ខុនោ កុលានិ ឧបសង្កមតោ កុលេសុ ចិត្តំ ន សជ្ជតិ ន គយ្ហតិ ន ពជ្ឈតិ ‘លភន្តុ លាភកាមា, បុញ្ញកាមា ករោន្តុ បុញ្ញានី’តិ។ យថា សកេន លាភេន អត្តមនោ ហោតិ សុមនោ, ឯវំ បរេសំ លាភេន អត្តមនោ ហោតិ សុមនោ។ ឯវរូបោ ខោ ភិក្ខវេ ភិក្ខុ អរហតិ កុលានិ ឧបសង្កមិតុំ។ កស្សបស្ស ភិក្ខវេ កុលានិ ឧបសង្កមតោ កុលេសុ ចិត្តំ ន សជ្ជតិ ន គយ្ហតិ ន ពជ្ឈតិ ‘លភន្តុ លាភកាមា, បុញ្ញកាមា ករោន្តុ បុញ្ញានី’តិ។ យថា សកេន លាភេន អត្តមនោ ហោតិ សុមនោ, ឯវំ បរេសំ លាភេន អត្តមនោ ហោតិ សុមនោ”តិ (សំ. និ. ២.១៤៦)។

តត្ថ **អាកាសេ បាណឹ ចាលេសី**តិ នីលេ គគនន្តរេ យមកវិជ្ជុកំ សញ្ចាលយមានោ វិយ ហេដ្ឋាភាគេ , ឧបរិភាគេ, ឧភតោ ច បស្សេសុ បាណឹ សញ្ចាលេសិ, ឥទញ្ច បន តេបិដកេ ពុទ្ធវចនេ អសម្ភិន្នបទំ នាម។ **អត្តមនោ**តិ សកមនោ, ន ទោមនស្សេន បច្ឆិន្ទិត្វា គហិតមនោ។ **សុមនោ**តិ តុដ្ឋមនោ, ឥទានិ យោ ហីនាធិមុត្តិកោ មិច្ឆាបដិបន្នោ ឯវំ វទេយ្យ “សម្មាសម្ពុទ្ធោ ‘អលគ្គចិត្តតាយ អាកាសេ ចាលិតបាណូបមា កុលានិ ឧបសង្កមថា’តិ វទន្តោ អដ្ឋានេ ឋបេតិ, អសយ្ហភារំ អារោបេតិ, យំ ន សក្កា កាតុំ, តំ ការេហី”តិ, តស្ស វាទបថំ បច្ឆិន្ទិត្វា “សក្កា ច ខោ ឯវំ កាតុំ, អត្ថិ ឯវរូបោ ភិក្ខូ”តិ អាយស្មន្តំ មហាកស្សបត្ថេរមេវ សក្ខឹ កត្វា ទស្សេន្តោ “**កស្សបស្ស ភិក្ខវេ**”តិអាទិមាហ។

អញ្ញម្បិ បសំសនមាហ “**ចន្ទោបមបដិបទាយ ចា**”តិ, ចន្ទបដិភាគាយ បដិបទាយ ច ករណភូតាយ បសំសិតោ, តស្សំ វា អាធារភូតាយ មញ្ញេវ សក្ខឹ កត្វា បសំសិតោតិ អត្ថោ។ យថាហ –

“ចន្ទូបមា ភិក្ខវេ កុលានិ ឧបសង្កមថ អបកស្សេវ កាយំ, អបកស្ស ចិត្តំ និច្ចនវកា កុលេសុ អប្បគព្ភា។ សេយ្យថាបិ ភិក្ខវេ បុរិសោ ជរុទបានំ វា ឱលោកេយ្យ បព្ពតវិសមំ វា នទីវិទុគ្គំ វា អបកស្សេវ កាយំ, អបកស្ស ចិត្តំ, ឯវមេវ ខោ ភិក្ខវេ ចន្ទូបមា កុលានិ ឧបសង្កមថ អបកស្សេវ កាយំ, អបកស្ស ចិត្តំ និច្ចនវកា កុលេសុ អប្បគព្ភា។ កស្សបោ ភិក្ខវេ ចន្ទូបមោ កុលានិ ឧបសង្កមតិ អបកស្សេវ កាយំ, អបកស្ស ចិត្តំ និច្ចនវកោ កុលេសុ អប្បគព្ភោ”តិ (សំ. និ. ២.១៤៦)។

តត្ថ **ចន្ទូបមា**តិ ចន្ទសទិសា ហុត្វា។ កឹ បរិមណ្ឌលតាយ សទិសាតិ? នោ, អបិច ខោ យថា ចន្ទោ គគនតលំ បក្ខន្ទមានោ ន កេនចិ សទ្ធឹ សន្ថវំ វា សិនេហំ វា អាលយំ វា និកន្តឹ វា បត្ថនំ វា បរិយុដ្ឋានំ វា ករោតិ, ន ច ន ហោតិ មហាជនស្ស បិយោ មនាបោ, តុម្ហេបិ ឯវំ កេនចិ សទ្ធឹ សន្ថវាទីនំ អករណេន ពហុជនស្ស បិយា មនាបា ចន្ទូបមា ហុត្វា ខត្តិយកុលាទីនិ ចត្តារិ កុលានិ ឧបសង្កមថាតិ អត្ថោ។ អបិច យថា ចន្ទោ អន្ធការំ វិធមតិ, អាលោកំ ផរតិ, ឯវំ កិលេសន្ធការវិធមនេន, ញាណាលោកផរណេន ច ចន្ទូបមា ហុត្វាតិ ឯវមាទីហិបិ នយេហិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

**អបកស្សេវ កាយំ, អបកស្ស ចិត្ត**ន្តិ តេនេវ សន្ថវាទីនមករណេន កាយញ្ច ចិត្តញ្ច អបកស្សិត្វា, អកឌ្ឍិត្វា អបនេត្វាតិ អត្ថោ។ **និច្ចនវកា**តិ និច្ចំ នវិការ, អាគន្តុកសទិសា ឯវ ហុត្វាតិ អត្ថោ។ អាគន្តុកោ ហិ បដិបាដិយា សម្បត្តគេហំ បវិសិត្វា សចេ នំ ឃរសាមិកា ទិស្វា “អម្ហាកំ បុត្តភាតរោបិ វិប្បវាសគតា ឯវំ វិចរិំសូ”តិ អនុកម្បមានា និសីទាបេត្វា ភោជេន្តិ, ភុត្តមត្តោយេវ “តុម្ហាកំ ភាជនំ គណ្ហថា”តិ ឧដ្ឋាយ បក្កមតិ, ន តេហិ សទ្ធឹ សន្ថវំ វា ករោតិ, កិច្ចករណីយានិ វា សំវិទហតិ, ឯវំ តុម្ហេបិ បដិបាដិយា សម្បត្តឃរំ បវិសិត្វា យំ ឥរិយាបថេសុ បសន្នា មនុស្សា ទេន្តិ, តំ គហេត្វា បច្ឆិន្នសន្ថវា តេសំ កិច្ចករណីយេ អព្យាវដា ហុត្វា និក្ខមថាតិ ទីបេតិ។ **អប្បគព្ភា**តិ ន បគព្ភា, អដ្ឋដ្ឋានេន កាយបាគព្ភិយេន, ចតុដ្ឋានេន វចីបាគព្ភិយេន, អនេកដ្ឋានេន មនោបាគព្ភិយេន ច វិរហិតា កុលានិ ឧបសង្កមថាតិ អត្ថោ។

**ជរុទបាន**ន្តិ ជិណ្ណកូបំ។ **បព្ពតវិសម**ន្តិ បព្ពតេ វិសមំ បបាតដ្ឋានំ។ **នទីវិទុគ្គ**ន្តិ នទិយា វិទុគ្គំ ឆិន្នតដដ្ឋានំ។ **ឯវមេវ ខោ**តិ ឯត្ថ ឥទំ ឱបម្មសំសន្ទនំ – ជរុទបានាទយោ វិយ ហិ ចត្តារិ កុលានិ, ឱលោកនបុរិសោ វិយ ភិក្ខុ, យថា បន អនបកដ្ឋកាយចិត្តោ តានិ ឱលោកេន្តោ បុរិសោ តត្ថ បតតិ, ឯវំ អរក្ខិតេហិ កាយាទីហិ កុលានិ ឧបសង្កមន្តោ ភិក្ខុ កុលេសុ ពជ្ឈតិ, តតោ នានប្បការំ សីលបាទភញ្ជនាទិកំ អនត្ថំ បាបុណាតិ។ យថា

បន អបកដ្ឋកាយចិត្តោ បុរិសោ តត្ថ ន បតតិ, ឯវំ រត្តិតេនេវ កាយេន, រត្តិតាយ វាចាយ, រត្តិតេហិ ចិត្តេហិ, សូបដ្ឋិតាយ សតិយា អបកដ្ឋកាយចិត្តោ ហុត្វា កុលានិ ឧបសង្កមន្តោ ភិក្ខុ កុលេសុ ន ពជ្ឈតិ, អថស្ស សីលសទ្ធាសមាធិបញ្ញាសង្ខាតានិ បាទហត្ថកុច្ឆិសីសានិ ន ភញ្ជន្តិ, រាគកណ្ដកាទយោ ន វិជ្ឈន្តិ, សុខិតោ យេនកាមំ អគតបុព្ពំ និព្ពានទិសំ គច្ឆតិ, ឯវរូបោ អយំ មហាកស្សបោតិ ហីនាធិមុត្តិកស្ស មិច្ឆាបដិបន្នស្ស វាទបថបច្ឆិន្ទនត្ថំ មហាកស្សបត្ថេរំ ឯវំ សក្ខឹ កត្វា ទស្សេន្តោ "**កស្សបោ ភិក្ខវេ**"តិអាទិមាហាតិ។ ឯវម្បេត្ថ អត្ថមិច្ឆន្តិអលគ្គចិត្តតាសង្ខាតាយ ចន្ទោបមបដិបទាយ ករណភូតាយ បសំសិតោ, តស្សំ វា អាធារភូតាយ មញ្ញេវ សក្ខឹ កត្វា បសំសិតោតិ, ឯវំ សតិ ចេវ-សទ្ទោ, ច-សទ្ទោ ច ន បយុជ្ជិតព្ពោ ទិន្នំ បទានំ តុល្យាធិករណត្តា, អយមេវ អត្ថោ បាឡោ ច យុត្តតរោ វិយ ទិស្សតិ **បរិនិព្ពានសុត្តវណ្ណនាយំ** "អាកាសេ បាណឹ ចាលេត្វា ចន្ទូបមំ បដិបទំ កថេន្តោ មំ កាយសក្ខឹ កត្វា កថេសី"តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.២៣២) វុត្តត្តាតិ។

**តស្ស កិមញ្ញំ អាណណ្យំ ភវិស្សតិ**, អញ្ញត្រ ធម្មវិនយសង្គាយនាតិ អធិប្បាយោ។ តត្ថ **តស្សា**តិ យំ-សទ្ទស្ស ការណនិទស្សនេ "តស្មា"តិ អជ្ឈាហរិត្វា តស្ស មេតិ អត្ថោ, កិរិយាបរាមសនេ បន តស្ស អនុគ្គហណស្ស, បសំសនស្ស ចាតិ។ បោត្ថកេសុបិ កត្ថចិ "តស្ស មេ"តិ បាឋោ ទិស្សតិ, ឯវំ សតិ កិរិយាបរាមសនេ "តស្សា"តិ អបរំ បទមជ្ឈាហរិតព្វំ។ នត្ថិ ឥណំ យស្សាតិ អណណោ, តស្ស ភាវោ **អាណណ្យំ**។ ធម្មវិនយសង្គាយនំ ឋបេត្វា អញ្ញំ កឹ នាម តស្ស ឥណវិរហិតត្តំ ភវិស្សតិ, ន ភវិស្សតិ ឯវាតិ អត្ថោ។ "**ននុ មំ ភគវា**"តិអាទិនា វុត្តមេវត្ថំ ឧបមាវសេន វិភាវេតិ។ **សកកវចឥស្សរិយានុប្បទានេនា**តិ ឯត្ថ **កវចោ** នាម ឧរច្ឆទោ, យេន ឧរោ ឆាទីយតេ, តស្ស ច ចីវរនិទស្សនេន គហណំ, ឥស្សរិយស្ស បន អភិញ្ញាសមាបត្តិនិទស្សនេនាតិ ទដ្ឋព្វំ។ **កុលវំសប្បតិដ្ឋាបក**ន្តិ កុលវំសស្ស កុលបវេណិយា បតិដ្ឋាបកំ។ "**មេ**"តិ បទស្ស និច្ចសាបេក្ខត្តា **សទ្ធម្មវំសប្បតិដ្ឋាបកោ**តិ សមាសោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – សត្តសង្ឃនិម្មទ្ទនេន អត្តនោ កុលវំសប្បតិដ្ឋាបនត្ថំ សកកវចឥស្សរិយានុប្បទានេន កុលវំសប្បតិដ្ឋាបកំ បុត្តំ រាជា វិយ ភគវាបិ មំ ទីឃទស្សី "សទ្ធម្មវំសប្បតិដ្ឋាបកោ មេ អយំ ភវិស្សតី"តិ មន្នា សាសនបច្ចត្ថិកគណនិម្មទ្ទនេន សទ្ធម្មវំសប្បតិដ្ឋាបនត្ថំ ចីវរទានសមសមដ្ឋបនសង្ខាតេន ឥមិនា អសាធារណានុគ្គហេន អនុគ្គហេសិ ននុ, ឥមាយ ច ឧឡារាយ បសំសាយ បសំសិ ននូតិ។ **ឥតិ ចិន្តយន្តោ**តិ ឯត្ថ **ឥតិ**សទ្ទេន "អន្តរធាបេយ្យុំ, សង្គាយេយ្យំ, កិមញ្ញំ អាណណ្យំ ភវិស្សតី"តិ វចនបុព្ពង្គមំ, "ឋានំ ខោ បនេតំ វិជ្ជតី"តិអាទិ វាក្យត្តយំ និទស្សេតិ។

ឥទានិ យថាវុត្តមត្ថំ សង្គីតិក្ខន្ធកបាឡិយា សាធេន្តោ អាហ "**យថាហា**"តិអាទិ។ តត្ថ **យថាហា**តិ កឹ អាហ, មយា វុត្តស្ស អត្ថស្ស សាធកំ កឹ អាហាតិ វុត្តំ ហោតិ។ យថា វា យេន បការេន មយា វុត្តំ, តថា តេន បការេន បាឡិយម្បិ អាហាតិ អត្ថោ។ យថា វា យំ វចនំ បាឡិយំ អាហ, តថា តេន វចនេន មយា វុត្តវចនំ សំសន្ទតិ ចេវ សមេតិ ច យថា តំ គង្គោទកេន យមុនោទកន្តិបិ វត្តព្ពោ បាឡិយា សាធនត្ថំ ឧទាហរិតភាវស្ស បច្ចក្ខតោ វិញ្ញាយមានត្តា, វិញ្ញាយមានត្ថស្ស ច សទ្ទស្ស បយោគេ កាមាចារត្តា។ អធិប្បាយវិភាវនត្ថា ហិ អត្ថយោជនា។ យថា វា យេន បការេន ធម្មវិនយសង្គាយនត្ថំ ភិក្ខូនំ ឧស្សាហំ ជនេសិ, តថា តេន បការេន បាឡិយម្បិ អាហាតិ អត្ថោ។ ឯវមីទិសេសុ។

**ឯកមិទាហ**ន្តិ ឯត្ថ **ឥទ**ន្តិ និបាតមត្តំ។ **ឯកំ សមយ**ន្តិ ច ភុម្មត្ថេ ឧបយោគវចនំ, ឯកស្មឹ សមយេតិ អត្ថោ។ **បាវាយា**តិ បាវានគរតោ, តត្ថ បិណ្ឌាយ ចរិត្វា "កុសិនារំ គមិស្សាមី"តិ **អទ្ធានមគ្គប្បដិបន្នោ**តិ វុត្តំ ហោតិ។ **អទ្ធានមគ្គោ**តិ ច ទីឃមគ្គោ វុច្ចតិ, ទីឃបរិយាយោ ហេត្ថ អទ្ធានសទ្ទោ។ **មហតា**តិ គុណមហត្តេនបិ សង្ខ្យាមហត្តេនបិ មហតា។ "**បញ្ចមត្តេហី**"តិអាទិនា សង្ខ្យាមហត្តំ ទស្សេតិ, មត្តសទ្ទោ ច បមាណវចនោ "ភោជនេ មត្តញ្ញុតា"តិអាទីសុ (អ. និ. ៣.១៦) វិយ។ "ធម្មវិនយសង្គាយនត្ថំ ឧស្សាហំ ជនេសី"តិ ឯតស្សត្ថស្ស សាធនត្ថំ អាហតា "អថ ខោ"តិអាទិកា បាឡិ យថាវុត្តមត្ថំ ន សាធេតិ ។ ន ហេត្ថ ឧស្សាហជននប្បការោ អាគតោតិ ចោទនំ បរិហរិតុមាហ "**សព្ពំ សុភទ្ទកណ្ឌំ វិត្ថារតោ វេទិតព្ព**"ន្តិ។ ឯវម្បេសា ចោទនា តទវត្ថាយេវាតិ វុត្តំ "**តតោ បរំ អាហា**"តិអាទិ។ អបិច យថាវុត្តត្ថសាធិកា បាឡិ មហតរាតិ គន្ថគរុតាបរិហរណត្ថំ មជ្ឈេ បេយ្យាលមុខេន អាទិអន្តមេវ បាឡឹ ទស្សេន្តោ "**សព្ពំ សុភទ្ទកណ្ឌំ វិត្ថារតោ វេទិតព្ព**"ន្តិ អាហ។ តេន ហិ "អថ ខ្វាហំ អាវុសោ មគ្គា ឱក្កម្ម អញ្ញតរស្មឹ រុក្ខមូលេ និសីទី"តិ (ចូឡវ. ៤៣៧) វុត្តបាឡិតោ បដ្ឋាយ "យំ ន ឥច្ឆិស្សាម, ន តំ ករិស្សាមា"តិ (ចូឡវ. ៤៣៧) វុត្តបាឡិបរិយោសានំ សុភទ្ទកណ្ឌំ ទស្សេតិ។

"**តតោ បរ**"ន្តិអាទិនា បន តទវសេសំ "ហន្ទ មយំ អាវុសោ"តិអាទិកំ ឧស្សាហជននប្បការទស្សនបាឡឹ។ តស្មា **តតោ បរំ អាហា**តិ ឯត្ថ សុភទ្ទកណ្ឌតោ បរំ ឧស្សាហជននប្បការទស្សនវចនមាហាតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **មហាគណ្ឋិបទេបិ** ហិ សោយេវត្ថោ វុត្តោ។ អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេនាបិ (សារត្ថ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) តថេវ អធិប្បេតោ។ អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន បន "តតោ បរន្តិ តតោ ភិក្ខូនំ ឧស្សាហជននតោ បរតោ"តិ (ទី. និ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) វុត្តំ, តទេតំ វិចារេតព្ពំ ហេដ្ឋា ឧស្សាហជននប្បការស្ស

បាឡិយំ អវុត្តត្តា។ អយមេវ ហិ ឧស្សាហជននប្បការោ យទិទំ “ហន្ទ មយំ អាវុសោ ធម្មញ្ច វិនយញ្ច សង្គាយេយ្យាម, បុរេ អធម្មោ ទិប្បតី”តិអាទិ។ យទិ បន សុភទ្ទកណ្ឌមេវ ឧស្សាហជននហេតុភូតស្ស សុភទ្ទេន វុត្តវចនស្ស បកាសនត្ថា ឧស្សាហជនននន្តិ វទេយ្យ, នត្ថេវេត្ថ វិចារេតព្ពតាតិ។ **បុរេ អធម្មោ ទិប្បតី**តិ ឯត្ថ **អធម្មោ** នាម ទសកុសលកម្មបថបដិបក្ខភូតោ អធម្មោ។ ធម្មវិនយសង្គាយនត្ថំ ឧស្សាហជននប្បសង្គត្តា វា តទសង្គាយនហេតុកោ ទោសគណោបិ សម្ភវតិ, “អធម្មវាទិនោ ពលវន្តោ ហោន្តិ, ធម្មវាទិនោ ទុព្ពលា ហោន្តី”តិ វុត្តត្តា សីលវិបត្តិអាទិហេតុកោ បាបិច្ឆតាទិទោសគណោ អធម្មោតិបិ វទន្តិ។ **បុរេ ទិប្បតី**តិ អបិ នាម ទិប្បតិ។ សំសយត្ថេ ហិ បុរេ-សទ្ទោ។ អថ វា យាវ អធម្មោ ធម្មំ បដិពាហិតុំ សមត្ថោ ហោតិ, តតោ បុរេតរមេវាតិ អត្ថោ។ អាសន្នេ ហិ អនធិប្បេតេ អយំ បុរេ-សទ្ទោ។ **ទិប្បតី**តិ ទិប្បិស្សតិ, បុរេ-សទ្ទយោគេន ហិ អនាគតត្ថេ អយំ វត្តមានបយោគោ យថា “បុរា វស្សតិ ទេវោ”តិ។ តថា ហិ វុត្តំ –

> “អនាគតេ សន្និច្ចយេ, តថាតីតេ ចិរតនេ;
> កាលទ្វយេបិ កវីហិ, បុរេសទ្ទោ បយុជ្ជតេ”តិ។ (វជិរ. ដី. ពាហិរនិទានកថាវណ្ណនា);

> “បុរេយោវបុរាយោគេ , និច្ចំ វា ករហិ កទា;
> លច្ឆាយមបិ កី វុត្តេ, វត្តមានា ភវិស្សតី”តិ ច។

កេចិ បនេត្ថ ឯវំ វណ្ណយន្តិ – **បុរេ**តិ បច្ឆា អនាគតេ, យថា អទ្ធានំ គច្ឆន្តស្ស គន្តព្ពមគ្គោ “បុរេ”តិ វុច្ចតិ, តថា ឥធាបិ មគ្គគមននយេន អនាគតកាលោ “បុរេ”តិ វុច្ចតីតិ។ ឯវំ សតិ តំកាលាបេក្ខាយ ចេត្ថ វត្តមានបយោគោ សម្ភវតិ។ **ធម្មោ បដិពាហិយ្យតី**តិ ឯត្ថាបិ បុរេ-សទ្ទេន យោជេត្វា វុត្តនយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ, តថា ធម្មោបិ អធម្មវិបរីតវសេន, ឥតោ បរម្បិ ឯសេវ នយោ។ **អវិនយោ**តិ បហានវិនយសំវរវិនយានំ បដិបក្ខភូតោ អវិនយោ។ **វិនយវាទិនោ ទុព្ពលា ហោន្តី**តិ ឯវំ ឥតិ-សទ្ទេន បាហោ, សោ “តតោ បរំ អាហា”តិ ឯត្ថ អាហ-សទ្ទេន សម្ពន្ធិតព្ពោ។

**តេន ហី**តិ ឧយ្យោជនត្ថេ និបាតោ។ ឧច្ចិននេ ឧយ្យោជេន្តា ហិ មហាកស្សបត្ថេរំ ឯវមាហំសុ **“ភិក្ខូ ឧច្ចិនតូ”**តិ, សង្គីតិយា អនុរូបេ ភិក្ខូ ឧច្ចិនិត្វា ឧបធារេត្វា គណ្ហាតូតិ អត្ថោ។ **“សកល…បេ…. បរិគ្គហេសី”**តិ ឯតេន សុក្ខវិបស្សកខីណាសវបរិយន្តានំ យថាវុត្តបុគ្គលានំ សតិបិ អាគមាធិគមសម្ភវេ សហ បដិសម្ភិទាហិ បន តេវិជ្ជាទិគុណយុត្តានំ អាគមាធិគមសម្បត្តិយា ឧក្កំសគតត្តា សង្គីតិយា ពហូបការតំ ទស្សេតិ។ សកលំ សុត្តគេយ្យាទិកំ នវង្គំ ឯត្ថ, ឯតស្សាតិ វា **សកលនវង្គំ,** សត្ថុ ភគវតោ សាសនំ **សត្ថុសាសនំ** សាសីយតិ ឯតេនាតិ កត្វា, តទេវ សត្ថុសាសនន្តិ **សកលនវង្គសត្ថុសាសនំ។** នវ វា សុត្តគេយ្យាទីនិ អង្គានិ ឯត្ថ, ឯតស្សាតិ វា **នវង្គំ,** តមេវ សត្ថុសាសនំ, តញ្ច សកលមេវ, ន ឯកទេសន្តិ តថា។ អត្ថកាមេន បរិយាបុណិតព្ពា សិក្ខិតព្ពា, ទិដ្ឋធម្មិកាទិបុរិសត្ថំ វា និប្ផាទេតុំ បរិយត្តា សមត្ថាតិ **បរិយត្តិ,** តីណិ បិដកានិ, សកលនវង្គសត្ថុសាសនសង្ខាតា បរិយត្តិ, តំ ធារេន្តីតិ តថា, តាទិសេតិ អត្ថោ។ **បុថុជ្ជន…បេ…. សុក្ខវិបស្សកខីណាសវភិក្ខូ**តិ ឯត្ថ –

> “ទុវេ បុថុជ្ជនា វុត្តា, ពុទ្ធេនាទិច្ចពន្ធុនា;
> អន្ធោ បុថុជ្ជនោ ឯកោ, កល្យាណេកោ បុថុជ្ជនោ”តិ។ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៧; ម. និ. អដ្ឋ. ១.២; សំ. និ. អដ្ឋ. ២.៦១; អ. និ. អដ្ឋ. ១.៥១; ចូឡនិ. អដ្ឋ. ៨៨; បដិ. ម. អដ្ឋ. ២.១៣០); –

វុត្តេសុ កល្យាណបុថុជ្ជនាវ អធិប្បេតា សទ្ធន្តរសន្និធានេនបិ អត្ថវិសេសស្ស វិញ្ញាតព្ពត្តា។ សមថភាវនាសិនេហាភាវេន សុក្ខា លូខា អសិនិទ្ធា វិបស្សនា ឯតេសន្តិ **សុក្ខវិបស្សកា,** តេយេវ ខីណាសវាតិ តថា។ “ភិក្ខូ”តិ បន សព្ពត្ថ យោជេតព្ពំ។ វុត្តញ្ហិ –

> “យញ្ចត្ថវតោ សទ្ទេកសេសតោ វាបិ សុយ្យតេ;
> តំ សម្ពជ្ឈតេ បច្ចេកំ, យថាលាភំ កទាចិបី”តិ។

**តិបិដកសព្ពបរិយត្តិប្បភេទធរេ**តិ ឯត្ថ តិណ្ណំ បិដកានំ សមាហារោ **តិបិដកំ,** តំសង្ខាតំ នវង្គាទិវសេន អនេកភេទភិន្នំ សព្ពំ បរិយត្តិប្បភេទំ ធារេន្តីតិ តថា, តាទិសេ។ អនុ អនុ តំ សមង្គិនំ ភាវេតិ វឌ្ឍេតីតិ អនុភាវោ, សោយេវ **អានុភាវោ,** បភាវោ, មហន្តោ អានុភាវោ យេសំ តេ **មហានុភាវា។** “ឯតទគ្គំ ភិក្ខវេ”តិ ភគវតា វុត្តវចនមុបាទាយ បវត្តត្តា “ឯតទគ្គ”ន្តិ បទំ អនុករណជនាមំ នាម យថា “យេវាបនក”ន្តិ, តព្ពសេន វុត្តដ្ឋានន្តរមិធ **ឯតទគ្គំ,** តមារោបិតេតិ អត្ថោ។ ឯតទគ្គំ ឯសោ ភិក្ខុ អគ្គោតិ វា អារោបិតេបិ

វុឌ្ឍតិ។ តទនារោបិតាបិ អវសេសគុណសម្បន្នត្តា ឧច្ចិនិតា តត្ថ សន្តីតិ ទស្សេតុំ “**យេភុយ្យេនា**”តិ វុត្តំ។ តិស្សោ វិជ្ជា **តេវិជ្ជា**, តា អាទិ យេសំ ឆឡភិញ្ញាទីនន្តិ **តេវិជ្ជាទយោ**, តេ ភេទា អនេកប្បការា យេសន្តិ **តេវិជ្ជាទិភេទា។** អថ វា តិស្សោ វិជ្ជា អស្ស ខីណាសវស្សាតិ **តេវិជ្ជោ**, សោ អាទិ យេសំ ឆឡភិញ្ញាទីនន្តិ **តេវិជ្ជាទយោ**, តេយេវ ភេទា យេសន្តិ **តេវិជ្ជាទិភេទា។** តេវិជ្ជឆឡភិញ្ញាទិវសេន អនេកភេទភិន្នេ ខីណាសវភិក្ខូយេវាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **យេ សន្ធាយ វុត្ត**ន្តិ យេ ភិក្ខូ សន្ធាយ ឥទំ “អថ ខោ”តិអាទិវចនំ សង្គីតិក្ខន្ធកេ វុត្តំ។ ឥមិនា កិញ្ចាបិ បាឡិយំ អវិសេសតោវ វុត្តំ, តថាបិ វិសេសេន យថាវុត្តខីណាសវភិក្ខូយេវ សន្ធាយ វុត្តន្តិ បាឡិយា សំសន្ទនំ ករោតិ។

ននុ ច សកលនវង្គសត្ថុសាសនបរិយត្តិធរា ខីណាសវា អនេកសតា, អនេកសហស្សា ច, កស្មា ថេរោ ឯកេនូនមកាសីតិ ចោទនំ ឧទ្ធរិត្វា វិសេសការណទស្សនេន តំ បរិហរិតុំ “**កិស្ស បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **កិស្សា**តិ កស្មា។ បក្ខន្តរជោតកោ **បន**-សទ្ទោ។ **ឱកាសករណត្ថ**ន្តិ ឱកាសករណនិមិត្តំ ឱកាសករណហេតុ។ **អត្ថ**-សទ្ទោ ហិ “ឆណត្ថញ្ច នគរតោ និក្ខមិត្វា មិស្សកបព្ពតំ អភិរុហតូ”តិអាទីសុ វិយ ការណវចនោ, “កិស្ស ហេតូ”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.២៣៨) វិយ ច ហេតុត្ថេ បច្ចត្តវចនំ។ តថា ហិ វណ្ណយន្តិ “ឆណត្ថន្តិ ឆណនិមិត្តំ ឆណហេតូតិ អត្ថោ”តិ។ ឯវញ្ច សតិ បុច្ឆាសភាគតាវិស្សជ្ជនាយ ហោតិ, ឯស នយោ ឦទិសេសុ។

កស្មា បនស្ស ឱកាសមកាសីតិ អាហ “**តេនា**”តិអាទិ។ **ហិ**-សទ្ទោ ការណត្ថោ។ “**សោ ហាយស្មា**”តិអាទិនា “សហាបិ វិនាបិ ន សក្កា”តិ វុត្តវចនេ បច្ចេកំ ការណំ ទស្សេតិ។ កេចិ បន “តមត្ថំ វិវរតី”តិ វទន្តិ, តទយុត្តំ “តស្មា”តិ ការណវចនទស្សនតោ។ “តស្មា”តិអាទិនា ហិ ការណទស្សនដ្ឋានេ ការណជោតកោយេវ ហិ-សទ្ទោ។ សញ្ញាណមត្តជោតកា សាខាភង្គោបមា ហិ និបាតាតិ, ឯវមីទិសេសុ។ សិក្ខតីតិ **សេក្ខោ**, សិក្ខនំ វា **សិក្ខា**, សាយេវ តស្ស សីលន្តិ **សេក្ខោ។** សោ ហិ អបរិយោសិតសិក្ខត្តា, តទធិមុត្តត្តា ច ឯកន្តេន សិក្ខនសីលោ, ន អសេក្ខោ វិយ បរិនិដ្ឋិតសិក្ខោ តត្ថ បដិប្បស្សទ្ធុស្សាហោ, នាបិ វិស្សដ្ឋសិក្ខោ បចុរជនោ វិយ តត្ថ អនធិមុត្តោ, កិតវសេន វិយ ច តទ្ធិតវសេនាបិ តប្បកតិយត្ថោ គយ្ហតិ យថា “ការុណិកោ”តិ។ អថ វា អរិយាយ ជាតិយា តីសុបិ សិក្ខាសុ ជាតោ, តត្ថ វា ភវោតិ **សេក្ខោ។** អបិច ឥក្ខតិ ឯតាយាតិ **ឥក្ខា**, មគ្គផលសម្មាទិដ្ឋិ, សហ ឥក្ខាយាតិ **សេក្ខោ។** ឧបរិមគ្គត្តយកិច្ចស្ស អបរិយោសិតត្តា សហ ករណីយេនាតិ **សករណីយោ។ អស្សា**តិ អនេន, “អប្បច្ចក្ខំ នាមា”តិ ឯតេន សម្ពន្ធោ។ **អស្សា**តិ វា “នត្ថី”តិ ឯត្ថ កិរិយាបដិគ្គាហកវចនំ។ បគុណប្បវត្តិភាវតោ **អប្បច្ចក្ខំ** នាម នត្ថិ។ វិនយដ្ឋកថាយំ បន “អសម្មុខា បដិគ្គហិតំ នាម នត្ថី”តិ (បារា. អដ្ឋ. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) វុត្តំ, តំ” ទ្វេ សហស្សានិ ភិក្ខុតោ”តិ វុត្តម្បិ ភគវតោ សន្តិកេ បដិគ្គហិតមេវ នាមាតិ កត្វា វុត្តំ។ តថា ហិ សាវកភាសិតម្បិ សុត្តំ “ពុទ្ធភាសិត”ន្តិ វុច្ចតីតិ។

“**យថាហា**”តិអាទិនា អាយស្មតា អានន្ទេន វុត្តគាថមេវ សាធកភាវេន ទស្សេតិ។ អយញ្ហិ គាថា គោបកមោគ្គល្លានេន នាម ព្រាហ្មណេន “ពុទ្ធសាសនេ ត្វំ ពហុស្សុតោតិ បាកដោ, កិត្តកា ធម្មា តេ សត្ថារា ភាសិតា, តយា ច ធារិតា”តិ បុច្ឆិតេន តស្ស បដិវចនំ ទេន្តេន អាយស្មតា អានន្ទេនេវ គោបកមោគ្គល្លានសុត្តេ, អត្តនោ គុណទស្សនវសេន វា ថេរគាថាយម្បិ ភាសិតា។ តត្ថាយំ សង្ខេបត្ថោ – **ពុទ្ធតោ** សត្ថុ សន្តិកា **ទ្វាសីតិ** ធម្មក្ខន្ធ**សហស្សានិ** អហំ **គណ្ហិំ** អធិគណ្ហិំ, **ទ្វេ** ធម្មក្ខន្ធ**សហស្សានិ ភិក្ខុតោ** ធម្មសេនាបតិអាទីនំ ភិក្ខូនំ សន្តិកា **គណ្ហិំ។ យេ** ធម្មា **មេ** ជិវ្ហគ្គេ, ហទយេ វា **បវត្តិនោ** បគុណា វាចុគ្គតា, តេ ធម្មា តទុភយំ សម្បិណ្ឌេត្វា **ចតុរាសីតិ** ធម្មក្ខន្ធ**សហស្សានី**តិ។ កេចិ បន “យេមេតិ ឯត្ថ ‘យេ ឥមេ’តិ បទច្ឆេទំ កត្វា យេ ឥមេ ធម្មា ពុទ្ធស្ស, ភិក្ខូនញ្ច បវត្តិនោ បវត្តិតា, តេសុ ធម្មេសុ ពុទ្ធតោ ទ្វាសីតិ សហស្សានិ អហំ គណ្ហិំ, ទ្វេ សហស្សានិ ភិក្ខុតោ គណ្ហិំ, ឯវំ ចតុរាសីតិ ធម្មក្ខន្ធសហស្សានី”តិ សម្ពន្ធំ វទន្តិ, អយញ្ច សម្ពន្ធោ “ឯត្តកាយេវ ធម្មក្ខន្ធា”តិ សន្និដ្ឋានស្ស អវិញ្ញាយមានត្តា កេចិវាទោ នាម កតោ។

“សហាបិ ន សក្កា”តិ វត្តព្ពហេតុតោ “វិនាបិ ន សក្កា”តិ វត្តព្ពហេតុយេវ ពលវតរោ សង្គីតិយា ពហុការត្តា។ តស្មា តត្ថ ចោទនំ ទស្សេត្វា បរិហរិតុំ “**យទិ ឯវ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **យទិ ឯវ**ន្តិ ឯវំ វិនា យទិ ន សក្កា, តថា សតីតិ អត្ថោ។ **សេក្ខោបិ សមានោ**តិ សេក្ខបុគ្គលោ សមានោបិ។ មាន-សទ្ទោ ហេត្ថ លក្ខណោ។ **ពហុការត្តា**តិ ពហូបការត្តា។ ឧបការវចនោ ហិ ការ-សទ្ទោ “អប្បកម្បិ កតំ ការំ, បុញ្ញំ ហោតិ មហប្ផល”ន្តិអាទីសុ វិយ។ **អស្សា**តិ ភវេយ្យ។ **អថ**-សទ្ទោ បុច្ឆាយំ។ បញ្ហេ “អថ ត្វំ កេន វណ្ណេនា”តិ ហិ បយោគមុទាហរន្តិ។ “ឯវំ សន្តេ”តិ បន អត្ថោ វត្តព្ពោ។ **បរូបវាទវិវជ្ជនតោ**តិ យថាវុត្តការណំ អជានន្តានំ បរេសំ អារោបិតឧបវាទតោ វិវជ្ជិតុកាមត្តា។ តំ វិវរតិ “**ថេរោ ហី**”តិអាទិនា។ **អតិវិយ វិស្សត្ថោ**តិ អតិវេលំ វិស្សាសិកោ។ កេន វិញ្ញាយតីតិ អាហ “**តថា ហី**”តិអាទិ។ ទឡ្ហីករណំ វា ឯតំ វចនំ។ “វុត្តញ្ហិ, តថា ហិ ឥច្ចេតេ ទឡ្ហីករណត្ថេ”តិ ហិ វទន្តិ សទ្ទវិទូ។ **ន**ន្តិ អានន្ទត្ថេរំ។ “ឱវទតី”តិ ឥមិនា សម្ពន្ធោ។ អានន្ទត្ថេរស្ស យេភុយ្យេន នវកាយ បរិសាយ វិព្ភមនេ មហាកស្សបត្ថេរោ “ន វាយំ កុមារកោ មត្តមញ្ញាសី”តិ (សំ. និ. ២.១៥៤) អាហ។ តថា ហិ បរិនិព្ពុតេ ភគវតិ មហាកស្សបត្ថេរោ ភគវតោ បរិនិព្ពានេ សន្និបតិតស្ស ភិក្ខុសង្ឃស្ស មជ្ឈេ និសីទិត្វា ធម្មវិនយសង្គាយនត្ថំ

បញ្ចសតេ ភិក្ខូ ឧច្ចិនិត្វា “រាជគហេ អាវុសោ វស្សំ វសន្តា ធម្មវិនយំ សង្គាយិស្សាម, តុម្ហេ បុរេ វស្សូបនាយិកាយ អត្តនោ អត្តនោ បលិពោធំ បច្ឆិន្ទិត្វា រាជគហេ សន្និបតថា”តិ វត្វា អត្តនា រាជគហំ គតោ។

អានន្ទត្ថេរោបិ ភគវតោ បត្តចីវរមាទាយ មហាជនំ សញ្ញាបេន្តោ សាវត្ថិំ គន្ត្វា តតោ និក្ខម្ម រាជគហំ គច្ឆន្តោ ទក្ខិណាគិរិស្មិំ ចារិកំ ចរិ។ តស្មិំ សមយេ អានន្ទត្ថេរស្ស តីសមត្តា សទ្ធិវិហារិកា យេភុយ្យេន កុមារកា ឯកវស្សិកទុវស្សិកភិក្ខូ ចេវ អនុបសម្បន្នា ច វិព្ភមិំសុ។ កស្មា បនេតេ បព្ពជិតា, កស្មា ច វិព្ភមិំសូតិ? តេសំ កិរ មាតាបិតរោ ចិន្តេសុំ “អានន្ទត្ថេរោ សត្ថុវិស្សាសិកោ អដ្ឋ វរេ យាចិត្វា ឧបដ្ឋហតិ, ឥច្ឆិតិច្ឆិតដ្ឋានំ សត្ថារំ គហេត្វា គន្តុំ សក្កោតិ, អម្ហាកំ ទារកេ ឯតស្ស សន្តិកេ បព្ពាជេយ្យាម, ឯវំ សោ សត្ថារំ គហេត្វា អាគមិស្សតិ, តស្មិំ អាគតេ មយំ មហាសក្ការំ កាតុំ លភិស្សាមា”តិ។ ឥមិនា តាវ ការណេន នេសំ ញាតកា តេ បព្ពាជេសុំ, សត្ថរិ បន បរិនិព្ពុតេ តេសំ សា បត្ថនា ឧបច្ឆិន្នា, អថ នេ ឯកទិវសេនេវ ឧប្បព្ពាជេសុំ។ អថ អានន្ទត្ថេរំ ទក្ខិណាគិរិស្មិំ ចារិកំ ចរិត្វា រាជគហមាគតំ ទិស្វា មហាកស្សបត្ថេរោ ឯវមាហាតិ។ វុត្តញ្ហេតំ **កស្សបសំយុត្តេ** –

“អថ កិញ្ចរហិ ត្វំ អាវុសោ អានន្ទ ឥមេហិ នវេហិ ភិក្ខូហិ ឥន្ទ្រិយេសុ អគុត្តទ្វារេហិ ភោជនេ អមត្តញ្ញូហិ ជាគរិយំ អននុយុត្តេហិ សទ្ធិំ ចារិកំ ចរសិ, សស្សឃាតំ មញ្ញេ ចរសិ, កុលូបឃាតំ មញ្ញេ ចរសិ, ឱលុជ្ជតិ ខោ តេ អាវុសោ អានន្ទ បរិសា, បលុជ្ជន្តិ ខោ តេ អាវុសោ នវប្បាយា, ន វាយំ កុមារកោ មត្តមញ្ញាសីតិ។

អបិ មេ ភន្តេ កស្សប សិរស្មិំ បលិតានិ ជាតានិ, អថ ច បន មយំ អជ្ជាបិ អាយស្មតោ មហាកស្សបស្ស កុមារកវាទា ន មុច្ចាមាតិ។ តថា ហិ បន ត្វំ អាវុសោ អានន្ទ ឥមេហិ នវេហិ ភិក្ខូហិ ឥន្ទ្រិយេសុ អគុត្តទ្វារេហិ ភោជនេ អមត្តញ្ញូហិ ជាគរិយំ អននុយុត្តេហិ សទ្ធិំ ចារិកំ ចរសិ, សស្សឃាតំ មញ្ញេ ចរសិ, កុលូបឃាតំ មញ្ញេ ចរសិ, ឱលុជ្ជតិ ខោ តេ អាវុសោ អានន្ទ បរិសា, បលុជ្ជន្តិ ខោ តេ អាវុសោ នវប្បាយា, ន វាយំ កុមារកោ មត្តមញ្ញាសី”តិ (សំ. និ. ២.១៥៤)។

តត្ថ **សស្សឃាតំ មញ្ញេ ចរសី**តិ សស្សំ ឃាតេន្តោ វិយ អាហិណ្ឌសិ។ **កុលូបឃាតំ មញ្ញេ ចរសី**តិ កុលានិ ឧបឃាតេន្តោ វិយ អាហិណ្ឌសិ។ **ឱលុជ្ជតី**តិ បលុជ្ជតិ ភិជ្ជតិ។ **បលុជ្ជន្តិ ខោ តេ អាវុសោ នវប្បាយា**តិ អាវុសោ អានន្ទ ឯតេ តុយ្ហំ បាយេន យេភុយ្យេន នវកា ឯកវស្សិកទុវស្សិកទហរា ចេវ សាមណេរា ច បលុជ្ជន្តិ។ **ន វាយំ កុមារកោ មត្តមញ្ញាសី**តិ អយំ កុមារកោ អត្តនោ បមាណំ ន វត ជានាតីតិ ថេរំ តជ្ជេន្តោ អាហ។ **កុមារកវាទា ន មុច្ចាមា**តិ កុមារកវាទតោ ន មុច្ចាម។ **តថា ហិ បន ត្វ**ន្តិ ឥទមស្ស ឯវំ វត្តព្ពតាយ ការណទស្សនត្ថំ វុត្តំ។ អយញ្ហេត្ថ អធិប្បាយោ – យស្មា ត្វំ ឥមេហិ នវេហិ ឥន្ទ្រិយសំវររហិតេហិ ភោជនេ អមត្តញ្ញូហិ សទ្ធិំ វិចរសិ, តស្មា កុមារកេហិ សទ្ធិំ វិចរន្តោ “កុមារកោ”តិ វត្តព្ពតំ អរហសីតិ។

**ន វាយំ កុមារកោ មត្តមញ្ញាសី**តិ ឯត្ថ **វា**-សទ្ទោ បទបូរណោ។ វា-សទ្ទោ ហិ ឧបមានសមុច្ចយសំសយវិស្សគ្គវិកប្បបទបូរណាទីសុ ពហូសុ អត្ថេសុ ទិស្សតិ។ តថា ហេស “បណ្ឌិតោ វាបិ តេន សោ”តិអាទីសុ (ធ. ប. ៦៣) ឧបមានេ ទិស្សតិ, សទិសភាវេតិ អត្ថោ។ “តំ វាបិ ធីរា មុនិ វេទយន្តី”តិអាទីសុ (សុ. និ. ២១៣) សមុច្ចយេ។ “កេ វា ឥមេ កស្ស វា”តិអាទីសុ (បារា. ២៩៦) សំសយេ។ “អយំ វា ឥមេសំ សមណព្រាហ្មណានំ សព្ពពាលោ សព្ពមូឡ្ហោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១៨១) វវស្សគ្គេ។ “យេ ហិ កេចិ ភិក្ខវេ សមណា វា ព្រាហ្មណា វា”តិអាទីសុបិ (ម. និ. ១.១៧០; សំ. និ. ២.១៣) វិកប្បេ។ “ន វាហំ បណ្ណំ ភុញ្ជាមិ, ន ហេតំ មយ្ហ ភោជន”ន្តិអាទីសុ បទបូរណេ។ ឥធាបិ បទបូរណេ ទដ្ឋព្ពោ។ តេនេវ ច អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន វា-សទ្ទស្ស អត្ថុទ្ធារំ ករោន្តេន វុត្តំ “ន វាយំ កុមារកោ មត្តមញ្ញាសី”តិអាទីសុ បទបូរណេ”តិ។ **សំយុត្តដ្ឋកថាយម្បិ** ឥទមេវ វុត្តំ “ន វាយំ កុមារកោ មត្តមញ្ញាសីតិ អយំ កុមារកោ អត្តនោ បមាណំ ន វត ជានាសីតិ ថេរំ តជ្ជេន្តោ អាហា”តិ (សំ. និ. អដ្ឋ. ២.១៥៤)។ ឯត្ថាបិ “វតា”តិ វចនសិលិដ្ឋតាយ វុត្តំ។ “**ន វាយ**”ន្តិ ឯតស្ស វា “ន វេ អយ”ន្តិ បទច្ឆេទំ កត្វា វេ-សទ្ទស្សត្ថំ ទស្សេន្តេន “វតា”តិ វុត្តំ។ តថា ហិ វេ-សទ្ទស្ស ឯកំសត្ថភាវេ តទេវ បាឡឹ បយោគំ កត្វា ឧទាហរន្តិ នេរុត្តិកា។ វជិរពុទ្ធិត្ថេរោ បន ឯវំ វទតិ “**ន វាយ**ន្តិ ឯត្ថ ច **វា**តិ វិភាសា, អញ្ញាសិបិ ន អញ្ញាសិបី”តិ, (វជិរ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) តំ តស្ស មតិមត្តំ សំយុត្តដ្ឋកថាយ តថា អវុត្តត្តា។ ឥទមេកំ បរូបវាទសម្ភវការណំ “តត្ថ កេចី”តិអាទិនា សម្ពន្ធិតព្ពំ។

អញ្ញម្បិ ការណមាហ “**សក្យកុលប្បសុតោ ចាយស្មា**”តិ។ សាកិយកុលេ ជាតោ, សាកិយកុលភាវេន វា បាកដោ ច អាយស្មា អានន្ទោ។ តត្ថ...បេ.... ឧបវទេយ្យុន្តិ សម្ពន្ធោ។ អញ្ញម្បិ ការណំ វទតិ “**តថាគតស្ស ភាតា ចូឡបិតុបុត្តោ**”តិ។ **ភាតា**តិ ចេត្ថ កនិដ្ឋភាតា ចូឡបិតុបុត្តភាវេន, ន បន វយសា សហជាតភាវតោ។

“សុទ្ធោទនោ ធោតោទនោ, សក្កសុក្កាមិតោទនា;

អមិតា បាលិតា ចាតិ, ឥមេ បញ្ច ឥមា ទុវេ”តិ។

វុត្តេសុ ហិ សព្ពកនិដ្ឋស្ស អមិតោទនសក្កស្ស បុត្តោ អាយស្មា អានន្ទោ។ វុត្តញ្ហិ **មនោរថបូរណិយំ** –

“កប្បសតសហស្សំ បន ទានំ ទទមានោ អម្ហាកំ ពោធិសត្តេន សទ្ធឹ តុសិតបុរេ និព្ពត្តិត្វា តតោ ចុតោ អមិតោទនសក្កស្ស គេហេ និព្ពត្តិ, អថស្ស សព្ពេ ញាតកេ អានន្ទិតេ បមោទិតេ ករោន្តោ ជាតោតិ ‘អានន្ទោ’ត្វេវ នាមមកំសូ”តិ។

តថាយេវ វុត្តំ **បបញ្ចសូទនិយម្បិ** –

“អញ្ញេ បន វទន្តិ – នាយស្មា អានន្ទោ ភគវតា សហជាតោ, វយសា ច ចូឡបិតុបុត្តតាយ ច ភគវតោ កនិដ្ឋភាតាយេវ។ តថា ហិ **មនោរថបូរណិយំ** ឯកនិបាតវណ្ណនាយំ សហជាតគណនេ សោ ន វុត្តោ”តិ។

យំ វុច្ចតិ, តំ គហេតព្ពំ។ **តត្ថា**តិ តស្មឹ វិស្សត្ថាទិភាវេ សតិ។ អតិវិស្សត្ថសក្យកុលប្បសុតតថាគតភាតុភាវតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ ភាវេនភាវលក្ខណេ ហិ កត្ថចិ ហេត្វត្ថោ សម្បជ្ជតិ។ តថា ហិ អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន **នេត្តិដ្ឋកថាយំ** “គុន្នញ្ចេ តរមានាន”ន្តិ គាថាវណ្ណនាយំ វុត្តំ –

“**សព្ពា តា ជិម្ហំ គច្ឆន្តី**តិ សព្ពា តា គាវិយោ កុដិលមេវ គច្ឆន្តិ, កស្មា? នេត្តេ ជិម្ហគតេ សតិ នេត្តេ កុដិលំ គតេ សតិ, នេត្តស្ស កុដិលំ គតត្តាតិ អត្ថោ”តិ។

ឧទានដ្ឋកថាយម្បិ “ឥតិ ឥមស្មឹ សតិ ឥទំ ហោតី”តិ សុត្តបទវណ្ណនាយំ “ហេតុអត្ថតា ភុម្មវចនស្ស ការណស្ស ភាវេន តទវិនាភាវី ផលស្ស ភាវោ លក្ខីយតីតិ វេទិតព្ពា”តិ (ឧទា. អដ្ឋ. ១.១)។ **តត្ថា**តិ វា និមិត្តភូតេ វិស្សត្ថាទិម្ហីតិ អត្ថោ, តស្មឹ ឧច្ចិននេតិបិ វទន្តិ។ **ឆន្ទាគមនំ វិយា**តិ ឯត្ថ ឆន្ទា អាគមនំ វិយាតិ បទច្ឆេទោ។ **ឆន្ទា**តិ ច ហេតុម្ហិ និស្សក្កវចនំ, ឆន្ទេន អាគមនំ បវត្តនំ វិយាតិ អត្ថោ, ឆន្ទេន អកត្តព្ពករណមិវាតិ វុត្តំ ហោតិ, ឆន្ទំ វា អាគច្ឆតិ សម្បយោគវសេនាតិ **ឆន្ទាគមនំ**, តថា បវត្តោ អបាយគមនីយោ អកុសលចិត្តុប្បាទោ។ អថ វា អននុរូបំ គមនំ អគមនំ។ ឆន្ទេន អគមនំ **ឆន្ទាគមនំ**, ឆន្ទេន សិនេហេន អននុរូបំ គមនំ បវត្តនំ វិយ អកត្តព្ពករណំ វិយាតិ វុត្តំ ហោតិ។ អសេក្ខភូតា បដិសម្ភិទា, តំបត្តាតិ តថា, អសេក្ខា ច តេ បដិសម្ភិទាប្បត្តា ចាតិ វា តថា, តាទិសេ។ **សេក្ខបដិសម្ភិទាប្បត្ត**ន្តិ ឯត្ថាបិ ឯស នយោ។ **បរិវជ្ជេន្តោ**តិ ហេត្វត្ថេ អន្តសទ្ទោ, បរិវជ្ជនហេតូតិ អត្ថោ។ **អនុមតិយា**តិ អនុញ្ញាយ, យាចនាយាតិ វុត្តំ ហោតិ។

“**កិញ្ចាបិ សេក្ខោ**”តិ ឥទំ អសេក្ខានំយេវ ឧច្ចិនិតត្តា វុត្តំ, ន សេក្ខានំ អគតិគមនសម្ភវេន។ បឋមមគ្គេនេវ ហិ ចត្តារិ អគតិគមនានិ បហីយន្តិ, តស្មា កិញ្ចាបិ សេក្ខោ, តថាបិ ថេរោ អាយស្មន្តំ អានន្ទំ ឧច្ចិនតូតិ សម្ពន្ធោ។ ន បន កិញ្ចាបិ សេក្ខោ, តថាបិ អភព្ពោ អគតឹ គន្តុន្តិ។ “**អភព្ពោ**”តិអាទិនា បន ធម្មសង្គីតិយា តស្ស អរហភាវំ ទស្សេន្តោ វិជ្ជមានគុណេ កថេតិ, តេន សង្គីតិយា ធម្មវិនយវិនិច្ឆយេ សម្បត្តេ ឆន្ទាទិវសេន អញ្ញថា អកថេត្វា យថាភូតមេវ កថេស្សតីតិ ទស្សេតិ។ ន គន្តព្ពា, អននុរូបា វា គតីតិ **អគតិ,** តំ។ **បរិយត្តោ**តិ អធិគតោ ឧគ្គហិតោ។

“**ឯវ**”ន្តិអាទិនា សន្និដ្ឋានគណនំ ទស្សេតិ។ **ឧច្ចិនិតេនា**តិ ឧច្ចិនិត្វា គហិតេន។ អបិច **ឯវំ…បេ….ឧច្ចិនី**តិ និគមនំ, “**តេនាយស្មតា**”តិអាទិ បន សន្និដ្ឋានគណនទស្សនន្តិបិ វទន្តិ។

ឯវំ សង្គាយកវិចិននប្បការំ ទស្សេត្វា អញ្ញម្បិ សង្គាយនត្ថំ ទេសវិចិននាទិប្បការំ ទស្សេន្តោ “**អថ ខោ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឯតទហោសី**តិ ឯតំ បរិវិតក្កនំ អហោសិ។ នុ-សទ្ទេន ហិ បរិវិតក្កនំ ទស្សេតិ។ **រាជគហ**ន្តិ “រាជគហសាមន្តំ គហេត្វា វុត្ត”ន្តិ **គណ្ឋិបទេសុ** វទន្តិ។ គាវោ ចរន្តិ ឯត្ថាតិ **គោចរោ,** គុន្នំ ចរណដ្ឋានំ, សោ វិយាតិ **គោចរោ,** ភិក្ខូនំ ចរណដ្ឋានំ, មហន្តោ សោ អស្ស, ឯត្ថាតិ វា **មហាគោចរំ។** អដ្ឋារសន្នំ មហាវិហារានម្បិ អត្ថិតាយ **បហូតសេនាសនំ។**

**ថាវរកម្ម**ន្តិ ចិរដ្ឋាយិកម្មំ។ **វិសភាគបុគ្គលោ** សុភទ្ទសទិសោ។ **ឧក្កោដេយ្យា**តិ និវារេយ្យ។ **ឥតិ**-សទ្ទោ ឥទមត្ថេ, ឥមិនា មនសិការេន ហេតុភូតេន ឯតទហោសីតិ អត្ថោ។ គរុភាវជនកត្ថំ ញត្តិទុតិយេន កម្មេន សង្ឃំ សាវេសិ, ន អបលោកនញត្តិកម្មមត្តេនាតិ អធិប្បាយោ។

កទា បនាយំ កតាតិ អាហ “**អយំ បនា**”តិអាទិ។ ឯវំ កតភាវោ ច ឥមាយ គណនាយ វិញ្ញាយតីតិ ទស្សេតិ “**ភគវា ហិ**”តិអាទិនា។ **អថា**តិ អនន្តរត្ថេ និបាតោ, បរិនិព្ពានន្តរមេវាតិ អត្ថោ។ **សត្តាហ**ន្តិ ហិ បរិនិព្ពានទិវសម្បិ សង្គណ្ហិត្វា វុត្តំ។ **អស្សា**តិ ភគវតោ, “សរីរ”ន្តិ ឥមិនា សម្ពន្ធោ។ សំវេគវត្ថុំ កិត្តេត្វា កិត្តេត្វា អនិច្ចតាបដិសញ្ញុត្តានិ គីតានិ គាយិត្វា បូជាវសេន កីឡនតោ សុន្ទរំ កីឡនទិវសា **សាធុកីឡនទិវសា នាម,** សបរហិតសាធនដ្ឋេន វា សាធូតិ វុត្តានំ សប្បុរិសានំ សំវេគវត្ថុំ កិត្តេត្វា កិត្តេត្វា កីឡនទិវសាតិបិ យុជ្ជតិ។ ឥមស្មិញ្ច បុរិមសត្តាហេ ឯកទេសេនេវ សាធុកីឡនមកំសុ។ វិសេសតោ បន ធាតុបូជាទិវសេសុយេវ។ តថា ហិ វុត្តំ **មហាបរិនិព្ពានសុត្តដ្ឋកថាយំ** (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.២៣៥) –

“ឥតោ បុរិមេសុ ហិ ទ្វីសុ សត្តាហេសុ តេ ភិក្ខុសង្ឃស្ស ឋាននិសជ្ជោកាសំ ករោន្តា ខាទនីយំ ភោជនីយំ សំវិទហន្តា សាធុកីឡិកាយ ឱកាសំ ន លភិំសុ, តតោ នេសំ អហោសិ ‘ឥមំ សត្តាហំ សាធុកីឡិតំ កីឡិស្សាម, ឋានំ ខោ បនេតំ វិជ្ជតិ, យំ អម្ហាកំ បមត្តភាវំ ញត្វា កោចិទេវ អាគន្ត្វា ធាតុយោ គណ្ហេយ្យ, តស្មា អារក្ខំ ឋបេត្វា កីឡិស្សាមា’តិ, តេន តេ ឯវមកំសូ”តិ។

តថាបិ តេ ធាតុបូជាយបិ កតត្តា ធាតុបូជាទិវសា នាម។ ឥមេសុយេវ វិសេសេន ភគវតិ កត្តព្ពស្ស អញ្ញស្ស អភាវតោ ឯកទេសេន កតម្បិ សាធុកីឡនំ ឧបាទាយ “សាធុកីឡនទិវសា”តិ បាកដា ជាតាតិ អាហ “**ឯវំ សត្តាហំ សាធុកីឡនទិវសា នាម អហេសុ**”ន្តិ។

**ចិតកាយា**តិ វិសេសតោ គន្ធទារុចិតកាយ, បធានកិច្ចវសេនេវ ច សត្តាហំ ចិតកាយំ អគ្គិនា ឈាយីតិ វុត្តំ។ ន ហិ អច្ចន្តសំយោគវសេន និរន្តរំ សត្តាហមេវ អគ្គិនា ឈាយិ តត្ថ បច្ឆិមទិវសេយេវ ឈាយិតត្តា, តស្មា សត្តាហស្មិន្តិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ បុរិមបច្ឆិមានញ្ហិ ទ្វិន្នំ សត្តាហានមន្តរេ សត្តាហេ យត្ថ កត្ថចិបិ ទិវសេ ឈាយមានេ សតិ “សត្តាហេ ឈាយី”តិ វត្តុំ យុជ្ជតិ។ យថាហ –

“តេន ខោ បន សមយេន ចត្តារោ មល្លបាមោក្ខា សីសំ ន្ហាតា អហតានិ វត្ថានិ និវត្ថា ‘មយំ ភគវតោ ចិតកំ អាឡិម្បេស្សាមា’តិ ន សក្កោន្តិ អាឡិម្បេតុ”ន្តិអាទិ (ទី. និ. ២.២៣៣)។

**សត្តិបញ្ជរំ កត្វា**តិ សត្តិខគ្គាទិហត្ថេហិ បុរិសេហិ មល្លរាជូនំ ភគវតោ ធាតុអារក្ខករណំ ឧបលក្ខណវសេនាហ។ សត្តិហត្ថា បុរិសា ហិ សត្តិយោ យថា “កុន្តា បចរន្តី”តិ, តាហិ សមន្តតោ រក្ខាបនវសេន បញ្ជរបដិភាគត្តា សត្តិបញ្ជរំ។ **សន្ធាគារំ** នាម រាជូនំ ឯកា មហាសាលា។ ឧយ្យោគកាលាទីសុ ហិ រាជានោ តត្ថ ឋត្វា “ឯត្តកា បុរតោ គច្ឆន្តុ, ឯត្តកា បច្ឆតោ, ឯត្តកា ឧភោហិ បស្សេហិ, ឯត្តកា ហត្ថីសុ អភិរុហន្តុ, ឯត្តកា អស្សេសុ, ឯត្តកា រថេសូ”តិ ឯវំ សន្ធឹ ករោន្តិ មរិយាទំ ពន្ធន្តិ, តស្មា តំ ឋានំ “**សន្ធាគារ**”ន្តិ វុច្ចតិ។ អបិច ឧយ្យោគដ្ឋានតោ អាគន្ត្វាបិ យាវ គេហេសុ អល្លគោមយបរិភណ្ឌាទីនិ ករោន្តិ, តាវ ទ្វេ តីណិ ទិវសានិ រាជានោ តត្ថ សន្ថម្ភន្តិ វិស្សមន្តិ បរិស្សយំ វិនោទេន្តីតិបិ **សន្ធាគារំ,** រាជូនំ វា សហ អត្ថានុសាសនំ អគារន្តិបិ **សន្ធាគារំ** ហ-ការស្ស ធ-ការំ, អនុសរាគមញ្ច កត្វា, យស្មា វា រាជានោ តត្ថ សន្និបតិត្វា “ឥមស្មឹ កាលេ កសិតុំ វដ្ដតិ, ឥមស្មឹ កាលេ វបិតុ”ន្តិ ឯវមាទិនា នយេន ឃរាវាសកិច្ចានិ សម្មន្តយន្តិ, តស្មា ឆិន្នវិច្ឆិន្នំ ឃរាវាសំ តត្ថ សន្ធារេន្តីតិបិ **សន្ធាគារំ។** វិសាខបុណ្ណមិតោ បដ្ឋាយ យាវ វិសាខមាសស្ស អមាវាសី, តាវ សោឡស ទិវសា សីហឡវោហារវសេន គហិតត្តា, ជេដ្ឋមូលមាសស្ស សុក្កបក្ខេ ច បញ្ច ទិវសាតិ អាហ “**ឥតិ ឯកវីសតិ ទិវសា គតា**”តិ។ តត្ថ ចរិមទិវសេយេវ ធាតុយោ ភាជយីសុ, តស្មឹយេវ ច ទិវសេ អយំ កម្មវាចា កតា។ តេន វុត្តំ “**ជេដ្ឋមូលសុក្កបក្ខបញ្ចមិយ**”ន្តិអាទិ។ តត្ថ ជេដ្ឋនក្ខត្តំ វា មូលនក្ខត្តំ វា តស្ស មាសស្ស បុណ្ណមិយំ ចន្ទេន យុត្តំ, តស្មា សោ មាសោ “ជេដ្ឋមូលមាសោ”តិ វុច្ចតិ។ **អនាចារ**ន្តិ ហេដ្ឋា វុត្តំ អនាចារំ។

យទិ ឯវំ កស្មា **វិនយដ្ឋកថាយំ,** (បារា. អដ្ឋ. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **មង្គលសុត្តដ្ឋកថាយ**ញ្ច (ខុ. បា. អដ្ឋ. មង្គលសុត្តវណ្ណនា) “សត្តសុ សាធុកីឡនទិវសេសុ, សត្តសុ ច ធាតុបូជាទិវសេសុ វីតិវត្តេសូ”តិ វុត្តន្តិ? សត្តសុ ធាតុបូជាទិវសេសុ គហិតេសុ តទវិនាភាវតោ មជ្ឈេ ចិតកាយ ឈាយនសត្តាហម្បិ គហិតមេវាតិ កត្វា វិសុំ ន វុត្តំ វិយ ទិស្សតិ។ យទិ ឯវំ កស្មា “អឌ្ឍមាសោ អតិក្កន្តោ, ទិយឌ្ឍមាសោ សេសោ”តិ ច វុត្តន្តិ? នាយំ ទោសោ។ អប្បកញ្ហិ ឩនមធិកំ វា គណនូបគំ ន ហោតិ, តស្មា អប្បកេន អធិកោបិ សមុទាយោ អនធិកោ វិយ ហោតីតិ កត្វា អឌ្ឍមាសតោ អធិកេបិ បញ្ចទិវសេ “អឌ្ឍមាសោ អតិក្កន្តោ”តិ វុត្តំ ទ្វាសីតិខន្ធកវត្តានំ កត្ថចិ “អសីតិ ខន្ធកវត្តានី”តិ វចនំ វិយ, តថា អប្បកេន ឩនោបិ សមុទាយោ អនូនោ វិយ ហោតីតិ កត្វា ទិយឌ្ឍមាសតោ ឩនេបិ បញ្ចទិវសេ “ទិយឌ្ឍមាសោ សេសោ”តិ វុត្តំ **សតិបដ្ឋានវិភង្គដ្ឋកថាយំ** (វិភ. ៣៥៦) ឆមាសតោ ឩនេបិ អឌ្ឍមាសេ “ឆមាសំ សជ្ឈាយោ កាតព្ពោ”តិ វចនំ វិយ, អញ្ញថា អដ្ឋកថានំ អញ្ញមញ្ញវិរោធោ សិយា។ អបិច ទីឃភាណកានំ មតេន តិណ្ណំ សត្តាហានំ វសេន “ឯកវីសតិ ទិវសា គតា”តិ ឥធ វុត្តំ។ វិនយសុត្តនិបាត

ខុទ្ទកបាឋដ្ឋកថាសុ បន ខុទ្ទកភាណកានំ មតេន ឯកមេវ ឈាយនទិវសំ កត្វា តទវសេសានំ ទ្វិន្នំ សត្តាហានំ វសេន “អឌ្ឍមាសោ អតិក្កន្តោ, ទិយឌ្ឍមាសោ សេសោ”តិ ច វុត្តំ។ បឋមពុទ្ធវចនាទីសុ វិយ តំ តំ ភាណកានំ មតេន អដ្ឋកថាសុបិ វចនភេទោ ហោតីតិ គហេតព្ពំ។ ឯវម្បេត្ថ វទន្តិ – បរិនិព្ពានទិវសតោ បដ្ឋាយ អាទិម្ហិ ចត្តារោ សាធុកីឡនទិវសាយេវ, តតោ បរំ តយោ សាធុកីឡនទិវសា ចេវ ចិតកឈាយនទិវសា ច, តតោ បរំ ឯកោ ចិតកឈាយនទិវសោយេវ, តតោ បរំ តយោ ចិតកឈាយនទិវសា ចេវ ធាតុបូជាទិវសា ច, តតោ បរំ ចត្តារោ ធាតុបូជាទិវសាយេវ, ឥតិ តំ តំ កិច្ចានុរូបគណនវសេន តីណិ សត្តាហានិ បរិបូរេន្តិ, អគហិតគ្គហណេន បន អឌ្ឍមាសោវ ហោតិ។ “ឯកវីសតិ ទិវសា គតា”តិ ឥធ វុត្តវចនញ្ច តំ តំ កិច្ចានុរូបគណនេនេវ។ ឯវញ្ហិ ចតូសុបិ អដ្ឋកថាសុ វុត្តវចនំ សមេតីតិ វិចារេត្វា គហេតព្ពំ។ **វជិរពុទ្ធិត្ថេរេន** បន វុត្តំ “អឌ្ឍមាសោ អតិក្កន្តោតិ ឯត្ថ ឯកោ ទិវសោ នដ្ឋោ, សោ បាដិបទទិវសោ, កោលាហលទិវសោ នាម សោ, តស្មា ឥធ ន គហិតោ”តិ, (វជិរ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) តំ ន សុន្ទរំ **បរិនិព្ពានសុត្តន្តបាឡិយំ** (ទី. និ. ២.២២៧) បាដិបទទិវសតោយេវ បដ្ឋាយ សត្តាហស្ស វុត្តត្តា, អដ្ឋកថាយញ្ច បរិនិព្ពានទិវសេន សទ្ធឹ តិណ្ណំ សត្តាហានំ គណិតត្តា។ តថា ហិ បរិនិព្ពានទិវសេន សទ្ធឹ តិណ្ណំ សត្តាហានំ គណនេនេវ ជេដ្ឋមូលសុក្កបក្ខបញ្ចមី ឯកវីសតិមោ ទិវសោ ហោតិ។

**ចត្តាលីស ទិវសា**តិ ជេដ្ឋមូលសុក្កបក្ខឆដ្ឋទិវសតោ យាវ អាសឡ្ហី បុណ្ណមី, តាវ គណេត្វា វុត្តំ។ **ឯត្ថន្តរេ**តិ ចត្តាលីសទិវសព្ភន្តរេ។ រោគោ ឯវ **រោគបលិពោធោ។** អាចរិយុបជ្ឈាយេសុ កត្តព្ពកិច្ចមេវ **អាចរិយុបជ្ឈាយបលិពោធោ** , តថា **មាតាបិតុបលិពោធោ។** យថាធិប្បេតំ អត្ថំ, កម្មំ វា បរិពុន្ធេតិ ឧបរោធេតិ បវត្តិតុំ ន ទេតីតិ **បលិពោធោ** រ-ការស្ស ល-ការំ កត្វា។ **តំ បលិពោធំ ឆិន្ទិត្វា តំ ករណីយំ ករោតូ**តិ សង្គាហកេន ឆិន្ទិតព្ពំ តំ សព្ពំ បលិពោធំ ឆិន្ទិត្វា ធម្មវិនយសង្គាយនសង្ខាតំ តទេវ ករណីយំ ករោតុ។

**អញ្ញេបិ មហាថេរា**តិ អនុរុទ្ធត្ថេរាទយោ។ **សោកសល្លសមប្បិត**ន្តិ សោកសង្ខាតេន សល្លេន អនុបវិដ្ឋំ បដិវិទ្ធំ។ អសមុច្ឆិន្នអវិជ្ជាតណ្ហានុសយត្តា អវិជ្ជាតណ្ហាភិសង្ខាតេន កម្មុនា ភវយោនិគតិដ្ឋិតិសត្តាវាសេសុ ខន្ធបញ្ចកសង្ខាតំ អត្តភាវំ ជនេតិ អភិនិព្ពត្តេតីតិ **ជនោ។** កិលេសេ ជនេតិ, អជនិ, ជនិស្សតីតិ វា **ជនោ,** មហន្តោ ជនោ តថា, តំ។ **អាគតាគត**ន្តិ អាគតមាគតំ យថា “ឯកេកោ”តិ។ ឯត្ថ សិយា – “ថេរោ អត្តនោ បញ្ចសតាយ បរិសាយ បរិវុតោ រាជគហំ គតោ, អញ្ញេបិ មហាថេរា អត្តនោ អត្តនោ បរិវារេ គហេត្វា សោកសល្លសមប្បិតំ មហាជនំ អស្សាសេតុកាមា តំ តំ ទិសំ បក្កន្តា”តិ ឥធ វុត្តវចនំ សមន្តបាសាទិកាយ “មហាកស្សបត្ថេរោ ‘រាជគហំ អាវុសោ គច្ឆាមា’តិ ឧបឌ្ឍំ ភិក្ខុសង្ឃំ គហេត្វា ឯកំ មគ្គំ គតោ, អនុរុទ្ធត្ថេរោបិ ឧបឌ្ឍំ គហេត្វា ឯកំ មគ្គំ គតោ”តិ (បារា. អដ្ឋ. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) វុត្តវចនញ្ច អញ្ញមញ្ញំ វិរុទ្ធំ ហោតិ។ ឥធ ហិ មហាកស្សបត្ថេរាទយោ អត្តនោ អត្តនោ បរិវារភិក្ខូហិយេវ សទ្ធឹ តំ តំ ទិសំ គតាតិ អត្ថោ អាបជ្ជតិ, តត្ថ បន មហាកស្សបត្ថេរអនុរុទ្ធត្ថេរាយេវ បច្ចេកមុបឌ្ឍសង្ឃេន សទ្ធឹ ឯកេកំ មគ្គំ គតាតិ? វុច្ចតេ – តទុភយម្បិ ហិ វចនំ ន វិរុជ្ឈតិ អត្ថតោ សំសន្ទនត្តា។ ឥធ ហិ និរវសេសេន ថេរានំ បច្ចេកគមនវចនមេវ តត្ថ នយវសេន ទស្សេតិ, ឥធ អត្តនោ អត្តនោ បរិសាយ គមនវចនញ្ច តត្ថ ឧបឌ្ឍសង្ឃេន សទ្ធឹ គមនវចនេន។ **ឧបឌ្ឍសង្ឃោ**តិ ហិ សកសកបរិសាភូតោ ភិក្ខុគណោ គយ្ហតិ ឧបឌ្ឍសទ្ទស្ស អសមេបិ ភាគេ បវត្តត្តា។ យទិ ហិ សន្និបតិតេ សង្ឃេ ឧបឌ្ឍសង្ឃេន សទ្ធិន្តិ អត្ថំ គណ្ហេយ្យ, តទា សង្ឃស្ស គណនបថមតីតត្តា ន យុជ្ជតេវ , យទិ ច សង្គាយនត្ថំ ឧច្ចិនិតានំ បញ្ចន្នំ ភិក្ខុសតានំ មជ្ឈេ ឧបឌ្ឍសង្ឃេន សទ្ធិន្តិ អត្ថំ គណ្ហេយ្យ, ឯវម្បិ តេសំ គណបាមោក្ខានំយេវ ឧច្ចិនិតត្តា ន យុជ្ជតេវ។ បច្ចេកគណិនោ ហេតេ។ វុត្តញ្ហិ “សត្តសតសហស្សានិ, តេសុ បាមោក្ខភិក្ខវោ”តិ , ឥតិ អត្ថតោ សំសន្ទនត្តា តទេតំ ឧភយម្បិ វចនំ អញ្ញមញ្ញំ ន វិរុជ្ឈតីតិ។ តំតំភាណកានំ មតេនេវ វុត្តន្តិបិ វទន្តិ។

“អបរិនិព្ពុតស្ស ភគវតោ”តិអាទិនា យោជេតព្ពំ។ **បត្តចីវរមាទាយា**តិ ឯត្ថ ចតុមហារាជទត្តិយសេលមយបត្តំ, សុគតចីវរញ្ច គណ្ហិត្វាតិ អត្ថោ។ សោយេវ ហិ បត្តោ ភគវតា សទា បរិភុត្តោ។ វុត្តញ្ហិ **សមចិត្តបដិបទាសុត្តដ្ឋកថាយំ** “វស្សំវុត្ថានុសារេន អតិរេកវីសតិវស្សកាលេបិ តស្សេវ បរិភុត្តភាវំ ទីបេតុកាមេន បាតោវ សរីរបដិជគ្គនំ កត្វា សុនិវត្ថនិវាសនោ សុគតចីវរំ បារុបិត្វា សេលមយបត្តមាទាយ ភិក្ខុសង្ឃបរិវុតោ ទក្ខិណទ្វារេន នគរំ បវិសិត្វា បិណ្ឌាយ ចរន្តោ”តិ (អ. និ. អដ្ឋ. ២.៣៧) គន្ធមាលាទយោ នេសំ ហត្ថេតិ **គន្ធមាលាទិហត្ថា។**

**តត្រា**តិ តិស្សំ សាវត្ថិយំ។ **សុទ**ន្តិ និបាតមត្តំ។ **អនិច្ចតាទិបដិសំយុត្តាយា**តិ “សព្ពេ សង្ខារា អនិច្ចា”តិអាទិនា (ធ. ប. ២៧៧) អនិច្ចសភាវបដិសញ្ញុត្តាយ។ ធម្មេន យុត្តា, ធម្មស្ស វា បតិរូបាតិ **ធម្មី,** តាទិសាយ។ **សញ្ញាបេត្វា**តិ សុដ្ឋុ ជានាបេត្វា, សមស្សាសេត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **វសិតគន្ធកុដិ**ន្តិ និច្ចសាបេក្ខត្តា សមាសោ។ បរិភោគចេតិយភាវតោ **“គន្ធកុដឹ វន្ទិត្វា”**តិ វុត្តំ។ “វន្ទិត្វា”តិ ច “វិវរិត្វា”តិ ឯត្ថ បុព្ពកាលកិរិយា។

តថា ហិ អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន វុត្តំ “គន្ធកុដិយា ទ្វារំ វិវរិត្វាតិ បរិភោគចេតិយភាវតោ គន្ធកុដឹ វន្ទិត្វា គន្ធកុដិយា ទ្វារំ វិវរីតិ វេទិតព្ព”ន្តិ (សារត្ថ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថា) មិលាតា មាលា, សាយេវ កចវរំ, មិលាតំ វា មាលាសង្ខាតំ កចវរំ តថា។ **អតិហរិត្វា**តិ បឋមំ ឋបិតដ្ឋានមភិមុខំ ហរិត្វា។ **យថាឋានេ ឋបេត្វា**តិ បឋមំ ឋបិតដ្ឋានំ អនតិក្កមិត្វា យថាឋិតដ្ឋានេយេវ ឋបេត្វា។ **ភគវតោ ឋិតកាលេ ករណីយំ វត្តំ សព្ពមកាសី**តិ សេនាសនេ កត្តព្ពវត្តំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **កុរុមានោ ចា**តិ តំ សព្ពំ វត្តំ ករោន្តោ ច។ លក្ខណេ ហិ អយំ មាន-សទ្ទោ។ ន្ហានកោដ្ឋកស្ស សម្មជ្ជនញ្ច តស្មិំ ឧទកស្ស ឧបដ្ឋាបនញ្ច, តានិ អាទីនិ យេសំ ធម្មទេសនាឱវាទាទីនន្តិ តថា, តេសំ កាលេសូតិ អត្ថោ។ សីហស្ស មិគរាជស្ស សេយ្យា **សីហសេយ្យា**, តទ្ធិតវសេន, សទិសវោហារេន វា ភគវតោ សេយ្យាបិ “សីហសេយ្យា”តិ វុច្ចតិ។ តេជុស្សទឥរិយាបថត្តា ឧត្តមសេយ្យា វា, យំ សន្ធាយ វុត្តំ “អថ ខោ ភគវា ទក្ខិណេន បស្សេន សីហសេយ្យំ កប្បេសិ បាទេ បាទំ អច្ចាធាយ សតោ សម្បជានោ”តិ, (ទី. និ. ២.១៩៨) តំ។ កប្បនកាលោ ករណកាលោ នន្ទូតិ យោជេតព្ពំ។

“**យថា ត**”ន្តិអាទិនា យថាវុត្តមត្ថំ ឧបមាយ អាវិ ករោតិ។ តត្ថ យថា អញ្ញោបិ ភគវតោ…បេ…. បតិដ្ឋិតបេមោ ចេវ អខីណាសវោ ច អនេកេសុ…បេ…. ឧបការសញ្ជនិតចិត្តមទ្ទវោ ច អកាសិ, ឯវំ អាយស្មាបិ អានន្ទោ ភគវតោ គុណ…បេ…. មទ្ទវោ ច ហុត្វា អកាសីតិ យោជនា។ ន្តិ និបាតមត្តំ។ អបិច ឯតេន តថាករណហេតុំ ទស្សេតិ, យថា អញ្ញោបិ យថាវុត្តសភាវា អកំសុ, តថា អាយស្មាបិ អានន្ទោ ភគវតោ…បេ…. បតិដ្ឋិតបេមត្តា ចេវ អខីណាសវត្តា ច អនេកេសុ…បេ…. ឧបការសញ្ជនិតចិត្តមទ្ទវត្តា ចាតិ ហេតុអត្ថស្ស លព្ភមានត្តា។ ហេតុគព្ភានិ ហិ ឯតានិ បទានិ តទត្ថស្សេវ តថាករណហេតុភាវតោ។ ធនបាលទមន (ចូឡវ. ៣៤២), សុវណ្ណកក្កដ (ជា. ១.៥.៩៤), ចូឡហំស (ជា. ១.១៥.១៣៣) -មហាហំសជាតកាទីហិ (ជា. ២.២១.៨៩) ចេត្ថ វិភាវេតព្ពោ។ គុណានំ គណោ, សោយេវ អមតនិប្ផាទករសសទិសតាយ **អមតរសោ។** តំ ជាននបកតិតាយាតិ បតិដ្ឋិតបទេ ហេតុ។ **ឧបការ…បេ…. មទ្ទវោ**តិ ឧបការបុព្ពភាវេន សម្មាជនិតចិត្តមុទុកោ។ ឯវម្បិ សោ ឥមិនា ការណេន អធិវាសេសីតិ ទស្សេន្តោ “**ឥមេន**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឥមេន**ន្តិ តំ អាយស្មន្តំ អានន្ទំ។ ឯត-សទ្ទោ ហិ បទាលង្ការមត្តំ។ អយញ្ហិ សទ្ទបកតិ, យទិទំ ទ្វីសុ សព្ពនាមេសុ បុព្ពបទស្សេវ អត្ថបទតា។ **សំវេជេសី**តិ “ននុ ភគវតា បដិកច្ចេវ អក្ខាតំ ‘សព្ពេហេវ បិយេហិ មនាបេហិ នានាភាវោ វិនាភាវោ’តិអាទិនា (ទី. និ. ២.១៨៣; សំ. និ. ៥.៣៧៩; អ. និ. ១០.៤៨) សំវេគំ ជនេសី”តិ (ទី. និ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** វុត្តំ, ឯវំ សតិ “ភន្តេ…បេ…. អស្សាសេស្សថាតិ បឋមំ វត្វា”តិ សហ បាឋសេសេន យោជនា អស្ស។ យថារុតតោ បន អាទ្យត្ថេន ឥតិ-សទ្ទេន “ឯវមាទិនា សំវេជេសី”តិ យោជនាបិ យុជ្ជតេវ។ យេន កេនចិ ហិ វចនេន សំវេគំ ជនេសិ, តំ សព្ពម្បិ សំវេជនស្ស ករណំ សម្ភវតីតិ។ **សន្ថម្ភិត្វា**តិ បរិទេវនាទិវិរហេន អត្តានំ បដិពន្ធិត្វា បតិដ្ឋាបេត្វា។ **ឧស្សន្នធាតុក**ន្តិ ឧបចិតបិត្តសេម្ហាទិទោសំ។ បិត្តសេម្ហាទិវសេន ហិ តិស្សោ ធាតុយោ ឥធ ភេសជ្ជករណយោគ្យតាយ អធិប្បេតា, យា “ទោសា, មលា”តិ ច លោកេ វុច្ចន្តិ, បថវី អាបោ តេជោ វាយោ អាកាសោតិ ច ភេទេន បច្ចេកំ បញ្ចវិធា។ វុត្តញ្ហិ –

“វាយុបិត្តកផា ទោសា, ធាតវោ ច មលា តថា;
តត្ថាបិ បញ្ចធាខ្យាតា, បច្ចេកំ ទេហធារណា។

សរីរទូសនា ទោសា, មលិនករណា មលា;
ធារណា ធាតវោ តេ តុ, ឥត្ថមន្វត្ថសញ្ញកា”តិ។

**សមស្សាសេតុ**ន្តិ សន្តប្បេតុំ។ ទេវតាយ សំវេជិតទិវសតោ, ជេតវនវិហារំ បវិដ្ឋទិវសតោ វា **ទុតិយទិវសេ។** វិរិច្ចតិ ឯតេនាតិ **វិរេចនំ**, ឱសធបរិភាវិតំ ខីរមេវ វិរេចនំ តថា។ **យំ សន្ធាយា**តិ យំ ភេសជ្ជបានំ សន្ធាយ។ អង្គបច្ចង្គេន សោភតីតិ **សុភោ,** មនុនោ អបច្ចំ **មានវោ,** ន-ការស្ស បន ណ-ការេ កតេ មាណវោ។ **មនូ**តិ ហិ បឋមកប្បិកកាលេ មនុស្សានំ មាតាបិតុដ្ឋានេ ឋិតោ បុរិសោ, យោ សាសនេ “មហាសម្មតរាជា”តិ វុត្តោ។ សោ ហិ សកលលោកស្ស ហិតំ មនតិ ជានាតីតិ មនូតិ វុច្ចតិ។ ឯវម្បេត្ថ វទន្តិ “ទន្តជ ន-ការសហិតោ មានវសទ្ទោ សព្ពសត្តសាធារណវចនោ, មុទ្ធជ ណ-ការសហិតោ បន មាណវសទ្ទោ កុច្ឆិតមូឡ្ហាបច្ចវចនោ”តិ។ **ចូឡកម្មវិភង្គសុត្តដ្ឋកថាយ**ម្បិ (ម. និ. អដ្ឋ. ៤.២៨៩) ហិ មុទ្ធជ ណ-ការសហិតស្សេវ មាណវសទ្ទស្ស អត្ថោ វណ្ណិតោ។ តត្ថាបិ “យំ អបច្ចំ កុច្ឆិតំ មូឡ្ហំ វា, តត្ថ លោកេ មាណវវោហារោ, យេភុយ្យេន ច សត្តា ទហរកាលេ មូឡ្ហធាតុកា ហោន្តីតិ តស្សេវត្ថោ បកាសិតោ”តិ វទន្តិ អាចរិយា។ អញ្ញត្ថ ច វីសតិវស្សព្ភន្តរោ យុវា មាណវោ, ឥធ បន តព្ពោហារេន មហល្លកោបិ។ វុត្តញ្ហិ **ចូឡកម្មវិភង្គសុត្តវណ្ណនាយំ** “មាណវោតិ បន តំ តរុណកាលេ វោហរិំសុ, សោ មហល្លកកាលេបិ តេនេវ វោហារេន វោហរិយតី”តិ, (ម. និ. អដ្ឋ. ៤.២៨៩) សុភនាមកេន លទ្ធមាណវវោហារេនាតិ អត្ថោ។ សោ បន “សត្ថា បរិនិព្ពុតោ, អានន្ទត្ថេរោ កិរស្ស បត្តចីវរមាទាយ អាគតោ, មហាជនោ តំ ទស្សនាយ ឧបសង្កមតី”តិ សុត្វា “វិហារំ ខោ បន គន្ត្វា មហាជនមជ្ឈេ ន សក្កា សុខេន បដិសន្ថារំ វា កាតុំ,

ធម្មកថំ វា សោតុំ, គេហមាគតំយេវ នំ ទិស្វា សុខេន បដិសន្ថារំ ករិស្សាមិ , ឯកា ច មេ កង្ខា អត្ថិ, តម្បិ នំ បុច្ឆិស្សាមី”តិ ចិន្តេត្វា ឯកំ មាណវកំ បេសេសិ, តំ សន្ធាយាហ “**បហិតំ មាណវក**”ន្តិ ខុទ្ទកេ ចេត្ថ កបច្ចយោ។ **ឯតទវោចា**តិ ឯតំ “អកាលោ”តិអាទិកំ វចនំ អានន្ទត្ថេរោ អវោច។

**អកាលោ**តិ អជ្ជ គន្តុំ អយុត្តកាលោ។ កស្មាតិ ចេ “**អត្ថិ មេ**”តិអាទិមាហ។ **ភេសជ្ជមត្តា**តិ អប្បកំ ភេសជ្ជំ។ អប្បត្ថោ ហេត្ថ មត្តាសទ្ទោ “មត្តា សុខបរិច្ចាគា”តិអាទីសុ (ធ. ប. ២៩០) វិយ។ **បីតា**តិ បិវិតោ។ **ស្វេបី**តិ ឯត្ថ “**អបិ**-សទ្ទោ អបេក្ខោ មន្តា នុញ្ញាយា”តិ (វជិរ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **វជិរពុទ្ធិត្ថេរេន** វុត្តំ។ អយំ បន តស្សាធិប្បាយោ – “អប្បេវ នាមា”តិ សំសយមត្ថេ វុត្តេ អនុញ្ញាតភាវោ ន សិទ្ធោ, តស្មា តំ សាធនត្ថំ “អបី”តិ វុត្តំ, តេន ឥមមត្ថំ ទីបេតិ “អប្បេវ នាម ស្វេ មយំ ឧបសង្កមេយ្យាម, ឧបសង្កមិតុំ បដិពលា សមានា ឧបសង្កមិស្សាម ចា”តិ។

**ទុតិយទិវសេ**តិ ខីរវិរេចនបីតទិវសតោ ទុតិយទិវសេ។ **ចេតកត្ថេរេនា**តិ ចេតិយរដ្ឋេ ជាតត្តា **ចេតកោ**តិ ឯវំ លទ្ធនាមេន ថេរេន។ **បច្ឆាសមណេនា**តិ បច្ឆានុគតេន សមណេន។ សហត្ថេ ចេតំ ករណវចនំ។ **សុភេន មាណវេន បុដ្ឋោ**តិ “យេសុ ធម្មេសុ ភវំ គោតមោ ឥមំ លោកំ បតិដ្ឋបេសិ, តេ តស្ស អច្ចយេន នដ្ឋា នុ ខោ, ធរន្តិ នុ ខោ, សចេ ធរន្តិ, ភវំ (នត្ថិ ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៤៤៨) អានន្ទោ ជានិស្សតិ, ហន្ទ នំ បុច្ឆាមី”តិ ឯវំ ចិន្តេត្វា “យេសំ សោ ភវំ គោតមោ ធម្មានំ វណ្ណវាទី អហោសិ, យត្ថ ច ឥមំ ជនតំ សមាទបេសិ និវេសេសិ បតិដ្ឋាបេសិ, កតមេសានំ ខោ ភោ អានន្ទ ធម្មានំ សោ ភវំ គោតមោ វណ្ណវាទី អហោសី”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៤៤៨) បុដ្ឋោ, អថស្ស ថេរោ តីណិ បិដកានិ សីលក្ខន្ធាទីហិ តីហិ ខន្ធេហិ សង្គហេត្វា ទស្សេន្តោ “តិណ្ណំ ខោ មាណវ ខន្ធានំ សោ ភគវា វណ្ណវាទី”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៤៤៩) ឥធ សីលក្ខន្ធវគ្គេ ទសមំ សុត្តមភាសិ, តំ សន្ធាយាហ “**ឥមស្មិ...បេ. ... មភាសី**”តិ។

**ខណ្ឌ**ន្តិ ឆិន្នំ។ ផុល្លន្តិ ភិន្នំ, សេវាលាហិឆត្តកាទិវិកស្សនំ វា, តេសំ **បដិសង្ខរណំ** សម្មា បាកតិកករណំ, អភិនវបដិករណន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **ឧបកដ្ឋាយា**តិ អាសន្នាយ។ វស្សំ ឧបនេន្តិ ឧបគច្ឆន្តិ ឯត្ថាតិ **វស្សូបនាយិកា,** វស្សូបគតកាលោ, តាយ។ **សង្គីតិបាឡិយំ** (ចូឡវ. ៤៤០) សាមញ្ញេន វុត្តម្បិ វចនំ ឯវំ គតោយេវ សន្ធាយ វុត្តន្តិ សំសន្ទេតុំ សាធេតុំ វា អាហ “**ឯវញ្ហិ**”តិអាទិ។

**រាជគហំ បរិវារេត្វា**តិ ពហិនគរេ ឋិតភាវេន វុត្តំ។ **ឆឌ្ឌិតបតិតឧក្លាបា**តិ ឆឌ្ឌិតា ច បតិតា ច ឧក្លាបា ច។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – ភគវតោ បរិនិព្ពានដ្ឋានំ គច្ឆន្តេហិ ភិក្ខូហិ ឆឌ្ឌិតា វិស្សដ្ឋា, តតោយេវ ច ឧបចិកាទីហិ ខាទិតត្តា ឥតោ ចិតោ ច បតិតា, សម្មជ្ជនាភាវេន អាកិណ្ណកចវរត្តា ឧក្លាបា ចាតិ។ តទេវត្ថំ “**ភគវតោ ហី**”តិអាទិនា វិភាវេតិ។ អវកុថិ បូតិភាវមគមាសីតិ **ឧក្លាបោ** ថ-ការស្ស ល-ការំ កត្វា, ឧជ្ឈិដ្ឋោ វា កលាបោ សម្ហោតិ **ឧក្លាបោ,** វណ្ណសង្កមនវសេនេវំ វុត្តំ យថា “ឧបក្លេសោ, ស្នេហោ” – ឥច្ចាទិ, តេន យុត្តាតិ តថា។ បរិច្ឆេទវសេន វេណិយន្តិ ទិស្សន្តីតិ **បរិវេណា។ កុរុមានា**តិ កត្តុកាមា។ សេនាសនវត្តានំ បញ្ញត្តត្តា, សេនាសនក្ខន្ធកេ ច សេនាសនបដិពទ្ធានំ ពហូនម្បិ វចនានំ វុត្តត្តា សេនាសនបដិសង្ខរណម្បិ តស្ស បូជាយេវ នាមាតិ អាហ “**ភគវតោ វចនបូជនត្ថ**”ន្តិ។ **បឋមំ មាស**ន្តិ វស្សានស្ស បឋមំ មាសំ។ អច្ចន្តសំយោគេ ចេតំ ឧបយោគវចនំ។ “**តិត្ថិយវាទបរិមោចនត្ថញ្ច**”តិ វុត្តមត្ថំ បាកដំ កាតុំ “**តិត្ថិយា ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។

**យ**ន្តិ កតិកវត្តករណំ។ ឯទិសេសុ ហិ ឋានេសុ យំ-សទ្ទោ តំ-សទ្ទានបេក្ខោ តេនេវ អត្ថស្ស បរិបុណ្ណត្តា។ យំ វា កតិកវត្តំ សន្ធាយ “**អថ ខោ**”តិអាទិ វុត្តំ, តទេវ មយាបិ វុត្តន្តិ អត្ថោ។ ឯស នយោ ឦទិសេសុ **ភគវតា...បេ.... វណ្ណិត**ន្តិ សេនាសនវត្តំ បញ្ញបេន្តេន សេនាសនក្ខន្ធកេ (ចូឡវ. ៣០៨) ច សេនាសនបដិពទ្ធវចនំ កថេន្តេន វណ្ណិតំ។ **សង្កាយិស្សាមា**តិ ឯត្ថ ឥតិ-សទ្ទស្ស “វុត្តំ អហោសី”តិ ច ឧភយត្ថ សម្ពន្ធោ, ឯកស្ស វា ឥតិ-សទ្ទស្ស លោបោ។

**ទុតិយទិវសេ**តិ ឯវំ ចិន្តិតទិវសតោ ទុតិយទិវសេ, សោ ច ខោ វស្សូបនាយិកទិវសតោ ទុតិយទិវសោវ។ ថេរា ហិ អាសឡ្ហិបុណ្ណមិតោ បាដិបទទិវសេយេវ សន្និបតិត្វា វស្សមុបគន្ត្វា ឯវំ ចិន្តេសុន្តិ។ **រាជទ្វារេ**តិ រាជគេហទ្វារេ។ **ហត្ថកម្ម**ន្តិ ហត្ថកិរិយំ, ហត្ថកម្មស្ស ករណន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **បដិវេទេសុ**ន្តិ ជានាបេសុំ។ **វិសដ្ឋា**តិ និរាសង្កចិត្តា។ អាណាយេវ អប្បដិហតវុត្តិយា បវត្តនដ្ឋេន ចក្កន្តិ **អាណាចក្កំ។** តថា ធម្មោយេវ ចក្កន្តិ **ធម្មចក្កំ,** តំ បនិធ ទេសនាញាណបដិវេធញាណវសេន ទុវិធម្បិ យុជ្ជតិ តទុភយេនេវ សង្គីតិយា បវត្តនតោ។ “ធម្មចក្កន្តិ ចេតំ ទេសនាញាណស្សាបិ នាមំ, បដិវេធញាណស្សាបី”តិ (សំ. និ. អដ្ឋ. ២.៣.៧៨) ហិ **អដ្ឋកថាសុ** វុត្តំ។ **សន្និសជ្ជដ្ឋាន**ន្តិ សន្និបតិត្វា និសីទនដ្ឋានំ។ សត្ត បណ្ណានិ យស្សាតិ **សត្តបណ្ណិ,** យោ “ឆត្តបណ្ណោ, វិសមច្ឆទោ” តិបិ វុច្ចតិ, តស្ស ជាតគុហទ្វារេតិ អត្ថោ។

**វិស្សកម្មុនា**តិ សក្កស្ស ទេវានមិន្ទស្ស កម្មាកម្មវិធាយកំ ទេវបុត្តំ សន្ធាយាហ។ **សុវិភត្តភិត្តិថម្ភសោបាន**ន្តិ ឯត្ថ សុវិភត្តបទស្ស ទ្វន្ទតោ បុព្វេ សុយ្យមានត្តា សព្វេហិ ទ្វន្ទបទេហិ សម្ពន្ធោ, តថា “**នានាវិធ…បេ…. វិចិត្ត**”ន្តិអាទីសុបិ។ **រាជភវនវិភូតិ**ន្តិ រាជភវនសម្បត្តិំ, រាជភវនសោភំ វា។ **អវហសន្តមិវា**តិ អវហាសំ កុរុមានំ វិយ។ **សិរិយា**តិ សោភាសង្ខាតាយ លក្ខិយា។ **និកេតនមិវា**តិ វសនដ្ឋានមិវ, “ជលន្តមិវា”តិបិ បាឋោ។ ឯកស្មិំយេវ បានីយតិត្ថេ និបតន្តា បក្ខិនោ វិយ សព្វេសម្បិ ជនានំ ចក្ខូនិ មណ្ឌបេយេវ និបតន្តីតិ វុត្តំ “**ឯកនិបាត…បេ. … វិហង្គាន**”ន្តិ។ **នយនវិហង្គាន**ន្តិ នយនសង្ខាតវិហង្គានំ។ **លោករាមណេយ្យកមិវ សម្បិណ្ឌិត**ន្តិ យទិ លោកេ វិជ្ជមានំ រាមណេយ្យកំ សព្ពមេវ អានេត្វា ឯកត្ថ សម្បិណ្ឌិតំ សិយា, តំ វិយាតិ វុត្តំ ហោតិ, យំ យំ វា លោកេ រមិតុមរហតិ, តំ សព្ពំ សម្បិណ្ឌិតមិវាតិបិ អត្ថោ។ **ទដ្ឋព្ពសារមណ្ឌ**ន្តិ ផេគ្គុរហិតំ សារំ វិយ, កសដវិនិមុត្តំ បសន្នំ វិយ ច ទដ្ឋុមរហរូបេសុ សារភូតំ, បសន្នភូតញ្ច។ អបិច ទដ្ឋព្ពោ ទស្សនីយោ សារភូតោ វិសិដ្ឋតរោ មណ្ឌោ មណ្ឌនំ អលង្ការោ ឯតស្សាតិ **ទដ្ឋព្ពសារមណ្ឌោ**, តំ។ មណ្ឌំ សូរិយរស្មិំ បាតិ និវារេតិ, សព្វេសំ វា ជនានំ មណ្ឌំ បសន្នំ បាតិ រក្ខតិ, មណ្ឌនមលង្ការំ វា បាតិ បិវតិ អលង្ករិតុំ យុត្តភាវេនាតិ **មណ្ឌបោ**, តំ។

កុសុមទាមានិ ច តានិ ឱលម្ពកានិ ចេតិ **កុសុមទាមោលម្ពកានិ។** វិសេសនស្ស ចេត្ថ បរនិបាតោ យថា “អគ្យាហិតោ”តិ។ វិវិធានិយេវ កុសុមទាមោលម្ពកានិ តថា, តានិ វិនិគ្គលន្តំ វិសេសេន វមេន្តំ និក្ខាមេន្តមិវ ចារុ សោភនំ វិតានំ ឯត្ថាតិ តថា។ កុម្ភេន គហិតោ សមំ កតោតិ **កុម្ភិមោ, កោដ្ដិមោ** វា, តាទិសោយេវ មណីតិ **មណិកោដ្ដិមោ** , នានារតនេហិ វិចិត្តោ មណិកោដ្ដិមោ, តស្ស តលំ តថា។ អថ វា មណិយោ កោដ្ដេត្វា កតតលត្តា មណិកោដ្ដេន និប្ពត្តន្តិ **មណិកោដ្ដិមំ**, តមេវ តលំ, នានារតនវិចិត្តំ មណិកោដ្ដិមតលំ តថា។ តមិវ ច នានាបុប្ផូបហារវិចិត្តំ សុបរិនិដ្ឋិតភូមិកម្មន្តិ សម្ពន្ធោ។ បុប្ផបូជា **បុប្ផូបហារោ។** ឯត្ថ ហិ នានារតនវិចិត្តគ្គហណំ នានាបុប្ផូបហារវិចិត្តតាយនិទស្សនំ, មណិកោដ្ដិមតលគ្គហណំ សុបរិនិដ្ឋិតភូមិកម្មតាយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ នន្តិ មណ្ឌបំ។ **ព្រហ្មវិមានសទិស**ន្តិ ភាវនបុំសកំ, យថា ព្រហ្មវិមានំ សោភតិ, តថា អលង្ករិត្វាតិ អត្ថោ។ វិសេសេន មានេតព្ពន្តិ **វិមានំ។** សទ្ទវិទូ បន “វិហេ អាកាសេ មាយន្តិ គច្ឆន្តិ ទេវា យេនាតិ វិមាន”ន្តិ វទន្តិ។ វិសេសេន វា សុចរិតកម្មុនា មីយតិ និម្មីយតីតិ **វិមានំ, វី**តិ វា សកុណោ វុច្ចតិ, តំ សណ្ឋានេន មីយតិ និម្មីយតីតិ **វិមាន**ន្តិអាទិនាបិ វត្តព្ពោ។ **វិមានវត្ថុអដ្ឋកថាយំ** បន “ឯកយោជនទ្វិយោជនាទិភាវេន បមាណវិសេសយុត្តតាយ, សោភាតិសយយោគេន ច វិសេសតោ មាននីយតាយ វិមាន”ន្តិ (វិ. វ. អដ្ឋ. គន្ថារម្ភកថា) វុត្តំ។ នត្ថិ អគ្ឃមេតេសន្តិ **អនគ្ឃានិ**, អបរិមាណគ្ឃានិ អគ្ឃិតុមសក្កុណេយ្យានីតិ វុត្តំ ហោតិ។ បតិរូបំ, បច្ចេកំ វា អត្ថរិតព្ពានីតិ **បច្ចត្ថរណានិ**, តេសំ សតានិ តថា។ **ឧត្តរាភិមុខ**ន្តិ ឧត្តរទិសាភិមុខំ។ ធម្មោបិ សត្ថាយេវ សត្ថុកិច្ចនិប្ផាទនតោតិ វុត្តំ “**ពុទ្ធស្ស ភគវតោ អាសនារហំ ធម្មាសនំ បញ្ញបេត្វា**”តិ។ យថាហ “យោ ខោ…បេ…. មមច្ចយេន សត្ថា”តិអាទិ, (ទី. និ. ២.២១៦) តថាគតប្បវេទិតធម្មទេសកស្ស វា សត្ថុកិច្ចាវហត្តា តថារូបេ អាសនេ និសីទិតុមរហតីតិ ទស្សេតុម្បិ ឯវំ វុត្តំ។ **អាសនារហ**ន្តិ និសីទនារហំ។ **ធម្មាសន**ន្តិ ធម្មទេសកាសនំ, ធម្មំ វា កថេតុំ យុត្តាសនំ។ **ទន្តខចិត**ន្តិ ទន្តេហិ ខចិតំ, ហត្ថិទន្តេហិ កតន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ “ទន្តោ នាម ហត្ថិទន្តោ វុច្ចតី”តិ ហិ វុត្តំ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មិំ ធម្មាសនេ។ **មម កិច្ច**ន្តិ មម កម្មំ, មយា វា ករណីយំ។

ឥទានិ អាយស្មតោ អានន្ទស្ស អសេក្ខភូមិសមាបជ្ជនំ ទស្សេន្តោ “**តស្មិញ្ច បនា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **តស្មិញ្ច បន ទិវស**ឯតិ តថា វញ្ញា អារោចាបិតទិវសេ, សាវណមាសស្ស កាឡបក្ខចតុត្ថទិវសេតិ វុត្តំ ហោតិ។ អនត្ថជននតោ វិសសង្កាសតាយ កិលេសោ **វិសំ**, តស្ស ខីណាសវភាវតោ អញ្ញថាភាវសង្ខាតា សត្តិ **គន្ធោ។** តថា ហិ សោ ភគវតោ បរិនិព្ពានាទីសុ វិលាបាទិមកាសិ។ អបិច វិសជននកបុប្ផាទិគន្ធបដិភាគតាយ នានាវិធទុក្ខហេតុកិរិយាជននកោ កិលេសោវ “**វិសគន្ធោ**”តិ វុច្ចតិ។ តថា ហិ សោ “វិសំ ហរតីតិ វិសត្តិកា, វិសមូលាតិ វិសត្តិកា, វិសផលាតិ វិសត្តិកា, វិសបរិភោគាតិ វិសត្តិកា”តិអាទិនា (មហានិ. ៣) វុត្តោតិ។ អបិច **វិសគន្ធោ**នាម វិរូបោ មំសាទិគន្ធោ, តំសទិសតាយ បន កិលេសោ។ “វិស្សសទ្ទោ ហិ វិរូបេ”តិ (ធ. ស. ដី. ៦២៤) **អភិធម្មដីកាយំ** វុត្តំ។ **អទ្ធា**តិ ឯកំសតោ។ **សំវេគ**ន្តិ ធម្មសំវេគំ។ “ឱហិតភារាន”ន្តិ ហិ យេភុយ្យេន, បធានេន ច វុត្តំ។ ឯទិសេសុ បន ឋានេសុ តទញ្ញេសម្បិ ធម្មសំវេគោយេវ អធិប្បេតោ។ តថា ហិ “សំវេគោ នាម សហោត្តប្បំ ញាណំ, សោ តស្សា ភគវតោ ទស្សនេ ឧប្បជ្ជី”តិ (វិ. វ. អដ្ឋ. ៨៣៨) **វដ្ដមាលាវិមានវណ្ណនាយំ**វុត្តំ, សា ច តទា អវិញ្ញាតសាសនា អនាគតផលាតិ។ ឥតរថា ហិ ចិត្តុត្រាសវសេន ទោសោយេវ សំវេគោតិ អាបជ្ជតិ, ឯវញ្ច សតិ សោ តស្ស អសេក្ខភូមិសមាបជ្ជនស្ស ឯកំសការណំ ន សិយា។ ឯវមេភូតោ ច សោ ឥធ ន វត្តព្ពោយេវាតិ អលមតិបបញ្ចេន។ **តេនា**តិ តស្មា ស្វេ សង្ឃសន្និបាតស្ស វត្តមានត្តា, សេក្ខសករណីយត្តា វា។ **តេ ន យុត្ត**ន្តិ តវ ន យុត្តំ, តយា វា សន្និបាតំ គន្តុំ ន បតិរូបំ។

**មេត**ន្តិ មម ឯតំ គមនំ។ **យ្វាហ**ន្តិ យោ អហំ, **យ**ន្តិ វា កិរិយាបរាមសនំ, តេន “គច្ឆេយ្យ”ន្តិ ឯត្ថ គមនកិរិយំ បរាមសតិ, កិរិយាបរាមសនស្ស ច យំ តំ-សទ្ទស្ស អយំ បកតិ, យទិទំ នបុំសកលិង្គេន, ឯកវចនេន ច យោគ្យតា តថាយេវ តត្ថ តត្ថ ទស្សនតោ។ កិរិយាយ ហិ សភាវតោ នបុំសកត្តមេកត្តញ្ច ឥច្ឆន្តិ

សទ្ទវិទូ។ **អាវជ្ជេសី**តិ ឧបនាមេសិ។ **មុត្តា**តិ មុច្ចិតា។ **អប្បត្តញ្ច**តិ អគតញ្ច, ពិម្ពោហនេ ន តាវ បតិតន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **ឯតស្មិំ អន្តរេ**តិ ឯត្ថន្តរេ, ឥមិនា បទទ្វយេន ទស្សិតកាលានំ វេមជ្ឈក្ខណេ, តថាទស្សិតកាលទ្វយស្ស វា វិវរេតិ វុត្តំ ហោតិ។

> “ការណេ ចេវ ចិត្តេ ច, ខណស្មិំ វិវរេបិ ច;
> វេមជ្ឈាទិសុ អត្ថេសុ ‘អន្តរា’តិ រវោ គតោ”តិ។

ហិ វុត្តំ។ **អនុបាទាយា**តិ តណ្ហាទិដ្ឋិវសេន កញ្ចិ ធម្មំ អគ្គហេត្វា, យេហិ វា កិលេសេហិ មុច្ចតិ, តេសំ លេសមត្តម្បិ អគ្គហេត្វា។ **អាសវេហី**តិ ភវតោ អា ភវគ្គំ, ធម្មតោ ច អា គោត្រភុំ សវនតោ បវត្តនតោ អាសវសញ្ញិតេហិ កិលេសេហិ។ ឧបលក្ខណវចនមត្តញ្ចេតំ។ តទេកដ្ឋតាយ ហិ សព្ពេហិបិ កិលេសេហិ សព្ពេហិបិ បាបធម្មេហិ ចិត្តំ វិមុច្ចតិយេវ។ **ចិត្តំ វិមុច្ចី**តិ **ចិត្តំ** អរហត្តមគ្គក្ខណេ អាសវេហិ វិមុច្ចមានំ ហុត្វា អរហត្តផលក្ខណេ វិមុច្ចិ។ តទត្ថំ វិវរតិ “**អយញ្ហិ**”តិអាទិនា។ **ចង្កមេនា**តិ ចង្កមនកិរិយាយ។ **វិសេស**ន្តិ អត្តនា លទ្ធមគ្គផលតោ វិសេសមគ្គផលំ។ វិវដ្ដូបនិស្សយភូតំ កតំ ឧបចិតំ បុញ្ញំ យេនាតិ **កតបុញ្ញោ**, អរហត្តាធិគមាយ កតាធិការោតិ អត្ថោ។ **បធានមនុយុញ្ជា**តិ វីរិយមនុយុញ្ជាហិ, អរហត្តសមាបត្តិយា អនុយោគំ ករោហីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ហោហិសី**តិ ភវិស្សសិ។ **កថាទោសោ**តិ កថាយ ទោសោ វិតថភាវោ។ **អច្ចារទ្ធ**ន្តិ អតិវិយ អារទ្ធំ។ **ឧទ្ធច្ចាយា**តិ ឧទ្ធតភាវាយ។ **ហន្ទា**តិ វោស្សគ្គវចនំ។ តេន ហិ អធុនាយេវ យោជេមិ, ន បនាហំ បបញ្ចំ ករោមីតិ វោស្សគ្គំ ករោតិ។ **វីរិយសមតំ យោជេមី**តិ ចង្កមនវីរិយស្ស អធិមត្តត្តា តស្ស ហាបនវសេន សមាធិនា សមតាបាទនេន វីរិយស្ស សមតំ សមភាវំ យោជេមិ, វីរិយេន វា សមថសង្ខាតំ សមាធឹ យោជេមីតិបិ អត្ថោ។ ទ្វិធាបិ ហិ បាឋោ ទិស្សតិ។ **វិស្សមិស្សាមី**តិ អស្សសិស្សាមិ។ ឥទានិ តស្ស វិសេសតោ បសំសនាវហភាវំ ទស្សេតុំ “**តេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **តេនា**តិ ចតុឥរិយាបថវិរហិតតាការណេន។ “**អនិបន្នោ**”តិអាទីនិ បច្ចុប្បន្នវចនានេវ។ បរិនិព្ពុតោបិ សោ អាកាសេយេវ បរិនិព្ពាយិ។ តស្មា ថេរស្ស កិលេសបរិនិព្ពានំ, ខន្ធបរិនិព្ពានញ្ច វិសេសេន បសំសារហំ អច្ឆរិយព្ភុតមេវាតិ។

**ទុតិយទិវសេ**តិ ថេរេន អរហត្តបត្តទិវសតោ ទុតិយទិវសេ។ **បញ្ចមិយ**ន្តិ តិថិបេក្ខាយ វុត្តំ, “ទុតិយទិវសេ”តិ ឥមិនា តុល្យាធិករណំ។ ភិន្នលិង្គម្បិ ហិ តុល្យត្ថបទំ ទិស្សតិ យថា “គុណោ បមាណំ, វីសតិ ចិត្តានិ” ឥច្ចាទិ។ **កាឡបក្ខស្សា**តិ សាវណមាសកាឡបក្ខស្ស។ បឋមញ្ហិ មាសំ ខណ្ឌផុល្លបដិសង្ខរណមកំសុ, បឋមមាសភាវោ ច មជ្ឈិមប្បទេសវោហារេន។ តត្ថ ហិ បុរិមបុណ្ណមិតោ យាវ អបរា បុណ្ណមី, តាវ ឯកោ មាសោតិ វោហរន្តិ។ តតោ តីណិ ទិវសានិ រាជា មណ្ឌបមកាសិ, តតោ ទុតិយទិវសេ ថេរោ អរហត្តំ សច្ឆាកាសិ, តតិយទិវសេ បន សន្និបតិត្វា ថេរា សង្គីតិមកំសុ, តស្មា អាសឡ្ហិមាសកាឡបក្ខបាដិបទតោ យាវ សាវណមាសកាឡបក្ខបញ្ចមី , តាវ បញ្ចទិវសាធិកោ ឯកមាសោ ហោតិ។ **សមានោ**តិ ឧប្បជ្ជមានោ។ **ហដ្ឋតុដ្ឋចិត្តោ**តិ អតិវិយ សោមនស្សចិត្តោ, បាមោជ្ជេន វា ហដ្ឋចិត្តោ បីតិយា តុដ្ឋចិត្តោ។ **ឯកំស**ន្តិ ឯកស្មិំ អំសេ, វាមំសេតិ អត្ថោ។ តថា ហិ **វង្គីសសុត្តវណ្ណនាយំ** វុត្តំ –

“ឯកំសំ ចីវរន្តិ ឯត្ថ បុន សណ្ឋាបនវសេន ឯវំ វុត្តំ, ឯកំសន្តិ ច វាមំសំ បារុបិត្វា ឋិតស្សេតំ អធិវចនំ។ យតោ យថា វាមំសំ បារុបិត្វា ឋិតំ ហោតិ, តថា ចីវរំ កត្វាតិ ឯវមេត្ថ អត្ថោ វេទិតព្ពោ”តិ (សុ. និ. អដ្ឋ. ២.៣៤៥)។

**ពន្ធ…បេ.… វិយា**តិ វណ្ដតោ បរុត្តសុបរិបក្កតាលផលមិវ។ **បណ្ឌុ…បេ.… វិយា**តិ សិតបីតបភាយុត្តបណ្ឌុរោមជកម្ពលេ ឋបិតោ ជាតិមា មណិ វិយ, ជាតិវចនេន ចេត្ថ កុត្តិមំ និវត្តេតិ។ **សមុគ្គតបុណ្ណចន្ទោ វិយា**តិ ជុណ្ហបក្ខបន្នរសុបោសថេ សមុគ្គតោ សោឡសកលាបរិបុណ្ណោ ចន្ទោ វិយ។ **ពាលា… បេ.… វិយា**តិ តរុណសូរិយបភាសម្ផស្សេន ផុល្លិតសុវណ្ណវណ្ណបរាគគព្ភំ សតបត្តបទុមំ វិយ។ “បិញ្ជរសទ្ទោ ហិ ហេមវណ្ណបរិយាយោ”តិ (សារត្ថ. ដី. ១.២២) **សារត្ថទីបនិយំ** វុត្តោ។ **បរិយោទាតេនា**តិ បភស្សរេន។ **សប្បភេនា**តិ វណ្ណប្បភាយ, សីលប្បភាយ ច សមន្នាគតេន។ **សស្សិរិកេនា**តិ សរីរសោភគ្គាទិសង្ខាតាយ សិរិយា អតិវិយ សិរិមតា។ **មុខវរេនា**តិ យថាវុត្តសោភាសមលង្កតត្តា ឧត្តមមុខេន។ កាមំ “អហមស្មិ អរហត្តំ បត្តោ”តិ នារោចេសិ, តថារូបាយ បន ឧត្តមលីឡាយ គមនតោ បស្សន្តា សព្ពេបិ តមត្ថំ ជានន្តិ, តស្មា អារោចេន្តោ វិយ ហោតីតិ អាហ “**អត្តនោ អរហត្តប្បត្តឹ អារោចយមានោ វិយ អគមាសី**”តិ។

កិមត្ថំ បនាយំ ឯវមារោចយមានោ វិយ អគមាសីតិ? វុច្ចតេ – សោ ហិ “អត្តុបនាយិកំ អកត្វា អញ្ញព្យាករណំ ភគវតា សំវណ្ណិត”ន្តិ មនសិ ករិត្វា “សេក្ខតាយ ធម្មវិនយសង្គីតិយា គហេតុមយុត្តម្បិ ពហុស្សុតត្តា គណ្ហិស្សាមា”តិ និសិន្នានំ ថេរានំ អរហត្តប្បត្តិវិជាននេន សោមនស្សុប្បាទនត្ថំ, “អប្បមត្តោ ហោហី”តិ ភគវតោ ទិន្នឱវាទស្ស ច សផលតាទីបនត្ថំ ឯវមារោចយមានោ វិយ អគមាសីតិ។ **អាយស្មតោ មហាកស្សបស្ស**

**ឯតទហោសិ** សមសមដ្ឋបនាទិនា យថាវុត្តការណេន សត្ថុកប្បត្តា។ **ធរេយ្យា**តិ វិជ្ជមានោ ភវេយ្យ។ “សោភតិ វត តេ អាវុសោ អានន្ទ អរហត្តសមធិគមតា”តិអាទិនា សាធុការមទាសិ។ អយមិច ទីឃភាណកានំ វាទោ។ ខុទ្ទកភាណកេសុ ច សុត្តនិបាតខុទ្ទកបាឋភាណកានំ វាទោតិបិ យុជ្ជតិ តទដ្ឋកថាសុបិ តថា វុត្តត្តា។

មជ្ឈិមំ និកាយំ ភណន្តិ សីលេនាតិ **មជ្ឈិមភាណកា**, តប្បគុណា អាចរិយា។ **យថាវុឌ្ឍ**ន្តិ វុឌ្ឍបដិបាដឹ, តទនតិក្កមិត្វា វា។ **តត្ថា**តិ តស្មឹ ភិក្ខុសង្ឃេ។ អានន្ទស្ស ឯតមាសនន្តិ សម្ពន្ធោ។ **តស្មឹ សមយេ**តិ តស្មឹ ឯវំកថនសមយេ។ **ថេរោ ចិន្តេសិ** “កុហឹ គតោ”តិ បុច្ឆន្តានំ អត្តានំ ទស្សេន្តោ អតិវិយ បាកដភាវេន ភវិស្សមានត្តា, អយម្បិ មជ្ឈិមភាណកេស្វេវ ឯកច្ចានំ វាទោ, តស្មា ឥតិបិ ឯកេ វទន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ អាកាសេន អាគន្ត្វា អត្តនោ អាសនេយេវ អត្តានំ ទស្សេសីតិបិ តេសមេវ ឯកច្ចេ វទន្តិ។ បុល្លិង្គវិសយេ ហិ “ឯកេ”តិ វុត្តេ សព្ពត្ថ “ឯកច្ចេ”តិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ តីសុបិ ចេត្ថ វាទេសុ តេសំ តេសំ ភាណកានំ តេន តេនាការេន អាគតមត្តំ ឋបេត្វា វិសុំ វិសុំ វចនេ អញ្ញំ វិសេសការណំ នត្ថិ។ សត្ថុមាសំ កតាយ ហិ ធម្មវិនយសង្គីតិយា កទាចិ បកតិយាវ, កទាចិ បថវិយំ និមុជ្ជិត្វា, កទាចិ អាកាសេន អាគតត្តា តំ តទាគមនមុបាទាយ តថា តថា វទន្តិ។ អបិច សង្គីតិយា អាទិទិវសេយេវ បឋមំ បកតិយា អាគន្ត្វា តតោ បរំ អាកាសមព្ភុគ្គន្ត្វា បរិសំ បត្តកាលេ តតោ ឱតរិត្វា ភិក្ខុបន្តី អបីឡេន្តោ បថវិយំ និមុជ្ជិត្វា អាសនេ អត្តានំ ទស្សេសីតិបិ វទន្តិ។ យថា វា តថា វា អាគច្ឆតុ, អាគមនាការមត្តំ ន បមាណំ, អាគន្ត្វា គតកាលេ អាយស្មតោ មហាកស្សបស្ស សាធុការទានមេវ បមាណំ សត្ថារា ទាតព្ពសាធុការទាននេវ អរហត្តប្បត្តិយា អញ្ញេសម្បិ ញាបិតត្តា, ភគវតិ ធរមានេ បដិគ្គហេតព្ពាយ ច បសំសាយ ថេរស្ស បដិគ្គហិតត្តា។ តស្មា តមត្ថំ ទស្សេន្តោ **“យថា វា”**តិអាទិមាហ។ **សព្ពត្ថាបី**តិ សព្ពេសុបិ តីសុ វាទេសុ។

**ភិក្ខូ អាមន្តេសី**តិ ភិក្ខូ អាលបីតិ អយមេត្ថ អត្ថោ, អញ្ញត្រ បន ញាបនេបិ ទិស្សតិ យថា “អាមន្តយាមិ វោ ភិក្ខវេ, (ទី. និ. ២.២១៨) បដិវេទយាមិ វោ ភិក្ខវេ”តិ (អ. និ. ៧.៧២) បក្កោសនេបិ ទិស្សតិ យថា “ឯហិ ត្វំ ភិក្ខុ មម វចនេន សារិបុត្តំ អាមន្តេហី”តិ (អ. និ. ៩.១១) អាលបនេបិ ទិស្សតិ យថា “តត្រ ខោ ភគវា ភិក្ខូ អាមន្តេសិ ‘ភិក្ខវោ’តិ” (សំ. និ. ១.២៤៩), ឥធាបិ អាលបនេតិ សារត្ថទីបនិយំ (សារត្ថ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) វុត្តំ។ អាលបនមត្តស្ស បន អភាវតោ “កឹ បឋមំ សង្គាយាមា”តិអាទិនា វុត្តេន វិញ្ញាបិយមានត្ថន្តរេន ច សហចរណតោ ញាបនេវ វដ្ដតិ, តស្មា **អាមន្តេសី**តិ បដិវេទេសិ វិញ្ញាបេសីតិ អត្ថោ វត្តព្ពោ។ “តត្រ ខោ ភគវា ភិក្ខូ អាមន្តេសិ ‘ភិក្ខវោ’តិ, ‘ភទន្តេ’តិ តេ ភិក្ខូ ភគវតោ បច្ចស្សោសុ”ន្តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.២៤៩) ហិ អាលបនមត្តមេវ ទិស្សតិ, ន វិញ្ញាបិយមានត្ថន្តរំ, តំ បន “ភូតបុព្ពំ ភិក្ខវេ”តិអាទិនា (សំ. និ. ១.២៤៩) បច្ឆេកមេវ អារទ្ធំ។ តស្មា តាទិសេស្វេវ អាលបនេ វដ្ដតីតិ នោ តក្កោ។ សទ្ទវិទូ បន វទន្តិ “អាមន្តយិត្វា ទេវិន្ទោ, វិស្សកម្មំ មហិទ្ធិក’ន្តិអាទីសុ (ចរិយា. ១០៧) វិយ មន្តសទ្ទោ គុត្តភាសនេ។ តស្មា ‘អាមន្តេសី’តិ ឯតស្ស សម្មន្តយីតិ អត្ថោ”តិ។ **“អាវុសោ”**តិអាទិ អាមន្តនាការទីបនំ។ **ធម្មំ វា វិនយំ វា**តិ ឯត្ថ **វា**-សទ្ទោ វិកប្បនេ, តេន “កិមេកំ តេសុ បឋមំ សង្គាយាមា”តិ ទស្សេតិ។ កស្មា អាយូតិ អាហ **“វិនយេ ឋិតេ”**តិអាទិ។ “យស្មា, តស្មា”តិ ច អជ្ឈាហរិត្វា យោជេតព្ពំ។ **តស្មា**តិ តាយ អាយុសរិក្ខតាយ ។ **ធុរ**ន្តិ ជេដ្ឋកំ។ **នោ នប្បហោតី**តិ បហោតិយេវ។ ទ្វិបដិសេធោ ហិ សហ អតិសយេន បកត្យត្ថទីបកោ។

**ឯតទគ្គ**ន្តិ ឯសោ អគ្គោ។ លិង្គវិបល្លាសេន ហិ អយំ និទ្ទេសោ។ **យទិទ**ន្តិ ច យោ អយំ, យទិទំ ខន្ធបញ្ចកន្តិ វា យោជេតព្ពំ។ ឯវញ្ហិ សតិ “ឯតទគ្គ”ន្តិ យថាវុតលិង្គមេវ។ “យទិទ”ន្តិ បទស្ស ច អយំ សភាវោ, យា តស្ស តស្ស អត្ថស្ស វត្តព្ពស្ស លិង្គានុរូបេន “យោ អយ”ន្តិ វា “យា អយ”ន្តិ វា “យំ ឥទ”ន្តិ វា យោជេតព្ពតា តថាយេវស្ស តត្ថ តត្ថ ទស្សិតត្តា។ **ភិក្ខូនំ វិនយធរាន**ន្តិ និទ្ធារណឆដ្ឋីនិទ្ទេសោ។

**អត្តនាវ អត្តានំ សម្មន្នី**តិ សយមេវ អត្តានំ សម្មតំ អកាសិ។ “អត្តនា”តិ ហិ ឥទំ តតិយាវិសេសនំ ភវតិ, តញ្ច បរេហិ សម្មន្ននំ និវត្តេតិ, “អត្តនា”តិ វា អយំ វិភត្យន្តបតិរូបកោ អព្យយសទ្ទោ ។ កេចិ បន “លិង្គត្ថេ តតិយា អភិហិតកត្តុភាវតោ”តិ វទន្តិ។ តទយុត្តមេវ “ថេរោ”តិ កត្តុនោ វិជ្ជមានត្តា។ វិស្សជ្ជនត្ថាយ អត្តនាវ អត្តានំ សម្មន្នីតិ យោជេតព្ពំ។ បុច្ឆធាតុស្ស ទ្វិកម្មិកត្តា “ឧបាលឹ វិនយ”ន្តិ កម្មទ្វយំ វុត្តំ។

**ពីជនឹ គហេត្វា**តិ ឯត្ថ ពីជនីគហណំ ធម្មកថិកានំ ធម្មតាតិ វេទិតព្ពំ។ តាយ ហិ ធម្មកថិកានំ បរិសាយ ហត្ថកុក្កុច្ចមុខវិការាទិ បដិច្ឆាទីយតិ។ ភគវា ច ធម្មកថិកានំ ធម្មតាទស្សនត្ថមេវ វិចិត្រពីជនឹ គណ្ហាតិ។ អញ្ញថា ហិ សព្ពស្សបិ លោកស្ស អលង្ការភូតំ បរមុក្កំសគតសិក្ខាសំយមានំ ពុទ្ធានំ មុខចន្ទមណ្ឌលំ បដិច្ឆាទេតព្ពំ ន សិយា។ “បឋមំ អាវុសោ ឧបាលិ បារាជិកំ កត្ថ បញ្ញត្ត”ន្តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ តស្ស សង្គីតិយា បុរិមកាលេ បឋមភាវោ ន យុត្តោតិ? នោ ន យុត្តោ ភគវតា បញ្ញត្តានុក្កមេន, បាតិមោក្ខុទ្ទេសានុក្កមេន ច បឋមភាវស្ស សិទ្ធត្តា។ យេភុយ្យេន ហិ តីណិ បិដកានិ ភគវតោ ធរមានកាលេ ឋិតានុក្កមេនេវ សង្គីតានិ, វិសេសតោ

វិនយាភិធម្មបិដកានីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **កិស្មឹ វត្ថុស្មិន្តិ, មេថុនធម្មេ**តិ ច និមិត្តត្ថេ ភុម្មវចនំ។ “**កត្ថ បញ្ញត្ត**”ន្តិអាទិនា ទស្សិតេន សហ តទវសិដ្ឋម្បិ សង្គហេត្វា ទស្សេតុំ “**វត្ថុម្បិ បុច្ឆិ**”តិអាទិ វុត្តំ។

សង្គីតិការកវចនសម្មិស្សំ វា ន ខោ, សុទ្ធំ វា ពុទ្ធវចនន្តិ អាសង្កាបរិហរណត្ថំ, យថាសង្គីតស្សេវ បមាណភាវំ ទស្សេនត្ថញ្ច បុច្ឆំ សមុទ្ទិត្វា វិស្សជ្ជេន្តោ “**កិំ បនេត្ថា**”តិអាទិមាហ។ ឯត្ថ **បឋមបារាជិកេ**តិ ឯតិស្សំ តថាសង្គីតាយ បឋមបារាជិកបាឡិយំ។ តេនេវាហ “ន ហិ តថាគតា ឯកព្យញ្ជនម្បិ និរត្ថកំ វទន្តី”តិ។ **អបនេតព្ពន្តិ** អតិរេកភាវេន និរត្ថកតាយ, វិតថភាវេន វា អយុត្តតាយ ឆឌ្ឌេតព្ពវចនំ។ **បក្ខិបិតព្ពន្តិ** អសម្បុណ្ណតាយ ឧបនេតព្ពវចនំ។ កស្មាតិ អាហ “**ន ហិ**”តិអាទិ។ **សាវកានំ បន ទេវតានំ វា ភាសិតេ**តិ ភគវតោ បុច្ឆាថោមនាទិវសេន ភាសិតំ សន្ធាយាហ។ **សព្ពត្ថាបី**តិ ភគវតោ សាវកានំ ទេវតានញ្ច ភាសិតេបិ។ តំ បន បក្ខិបនំ សម្ពន្ធវចនមត្តស្សេវ, ន សភាវយុត្តិយា អត្ថស្សាតិ ទស្សេតិ “**កិំ បន ត**”ន្តិអាទិនា **សម្ពន្ធវចនមត្តន្តិ** បុព្ពាបរសម្ពន្ធវចនមេវ។ **ឥទំ បឋមបារាជិកន្តិ** វត្វា **ឋបេសុំ** ឥមិនាវ វាចនាមគ្គេន ឧគ្គហណធារណាទិកិច្ចនិប្ផាទនត្ថំ, តទត្ថមេវ ច **គណសជ្ឈាយមកំសុ “តេន...បេ.... វិហរតី**”តិ។ សជ្ឈាយារម្ភកាលេយេវ បថវី អកម្បិត្ថាតិ វទន្តិ, តទិទំ បន បថវីកម្បនំ ថេរានំ ធម្មសជ្ឈាយានុភាវេនាតិ ញាបេតុំ “**សាធុការំ ទទមានា វិយា**”តិ វុត្តំ។ **ឧទកបរិយន្តន្តិ** បថវីសន្ធារកឧទកបរិយន្តំ។ តស្មិញ្ហិ ចលិតេយេវ សាបិ ចលតិ, ឯតេន ច បទេសបថវីកម្បនំ និវត្តេតិ។

កិញ្ចាបិ បាឡិយំ គណនា នត្ថិ, សង្គីតិមារោបិតានិ បន ឯត្តកានេវាតិ ទីបេតុំ “**បញ្ចសត្តតិ សិក្ខាបទានី**”តិ វុត្តំ “**បុរិមនយេនេវា**”តិ ឯតេន សាធុការំ ទទមានា វិយាតិ អត្ថមាហ។ ន កេវលំ សិក្ខាបទកណ្ឌវិភង្គនិយមេនេវ, អថ ខោ បមាណនិយមេនាបីតិ ទស្សេតុំ “**ចតុសដ្ឋិភាណវារា**”តិ វុត្តំ។ ឯត្ថ ច **ភាណវារោ**តិ –

“អដ្ឋក្ខរា **ឯកបទំ, ឯកគាថា** ចតុប្បទំ;
គាថា ចេកា មតោ **គន្ថោ,** គន្ថោ ពាត្តឹសតក្ខរោ។

ពាត្តឹសក្ខរគន្ថានំ, បញ្ញាសទ្វិសតំ បន;
**ភាណវារោ** មតោ ឯកោ, ស្វដ្ឋក្ខរសហស្សកោ”តិ។

ឯវំ អដ្ឋក្ខរសហស្សបរិមាណោ បាឋោ វុច្ចតិ។ ភណិតព្ពោ វារោ យស្សាតិ ហិ **ភាណវារោ,** ឯកេន សជ្ឈាយនមគ្គេន កថេតព្ពវារោតិ អត្ថោ។ **ខន្ធកន្តិ** មហាវគ្គចូឡវគ្គំ។ ខន្ធានំ សមូហតោ, បកាសនតោ វា ខន្ធកោតិ ហិ វុច្ចតិ, **ខន្ធា**តិ ចេត្ថ បព្ពជ្ជូបសម្បទាទិវិនយកម្មសង្ខាតា, ចារិត្តវារិត្តសិក្ខាបទសង្ខាតា ច បញ្ញត្តិយោ អធិប្បេតា។ បព្ពជ្ជាទីនិ ហិ ភគវតា បញ្ញត្តត្តា បញ្ញត្តិយោតិ វុច្ចន្តិ។ បញ្ញត្តិយញ្ច ខន្ធសទ្ទោ ទិស្សតិ “ទារុក្ខន្ធោ, (អ. និ. ៦.៤១) អគ្គិក្ខន្ធោ (អ. និ. ៧.៧២), ឧទកក្ខន្ធោ”តិអាទីសុ (អ. និ. ៥.៤៥; ៦.៣៧) វិយ។ អបិច ភាគរាសដ្ឋតាបិ យុជ្ជតិយេវ តាសំ បញ្ញត្តីនំ ភាគតោ, រាសិតោ ច វិភត្តត្តា, តំ បន វិនយបិដកំ ភាណកេហិ រក្ខិតំ គោបិតំ សង្គហារុឡ្ហនយេនេវ ចិរកាលំ អនស្សមានំ ហុត្វា បតិដ្ឋហិស្សតីតិ អាយស្មន្តំ ឧបាលិត្ថេរំ បដិច្ឆាបេសុំ “អាវុសោ ឥមំ តុយ្ហំ និស្សិតកេ វាចេហី”តិ។

**ធម្មំ សង្គាយិតុកាមោ**តិ សុត្តន្តាភិធម្មសង្គីតិំ កត្តុកាមោ “ធម្មោ ច វិនយោ ច ទេសិតោ បញ្ញត្តោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.២១៦) វិយ បារិសេសនយេន ធម្មសទ្ទស្ស សុត្តន្តាភិធម្មេស្វេវ បវត្តនតោ។ អយមត្ថោ ឧបរិ អាវិ ភវិស្សតិ។

**សង្ឃំ ញាបេសី**តិ ឯត្ថ ហេដ្ឋា វុត្តនយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **កតរំ អាវុសោ បិដកន្តិ** វិនយាវសេសេសុ ទ្វីសុ បិដកេសុ កតរំ បិដកំ។ វិនយាភិធម្មានម្បិ ឧទ្ទេសសង្គីតិបរិយាបន្នត្តា តមន្តរេន វុត្តំ “**សុត្តន្តបិដកេ ចតស្សោ សង្គីតិយោ**”តិ។ **សង្គីតិយោ**តិ ច សង្គាយនកាលេ ទីឃាទិវសេន វិសុំ វិសុំ និយមេត្វា សង្គយ្ហមានត្តា និកាយាវ វុច្ចន្តិ។ តេនាហ “**ទីឃសង្គីតិ**”ន្តិអាទិ។ សុត្តានេវ សម្បិណ្ឌេត្វា វគ្គករណវសេន តយោ វគ្គា, នាញ្ញានីតិ ទស្សេតុំ “**ចតុត្តឹស សុត្តានិ តយោ វគ្គា**”តិ វុត្តំ។ តស្មា ចតុត្តឹសំ សុត្តានិ តយោ វគ្គា ហោន្តិ, សុត្តានិ វា ចតុត្តឹស, តេសំ វគ្គករណវសេន តយោ វគ្គា, តេសុ តីសុ វគ្គេស្វតិ យោជេតព្ពំ។ “ព្រហ្មជាលសុត្តំ នាម អត្ថិ, តំ បឋមំ សង្គាយាមា”តិ វុត្តេ កស្មាតិ ចោទនាសម្ភវតោ “**តិវិធសីលាលង្កត**”ន្តិអាទិមាហ។ ហេតុគព្ភានិ ហិ ឯតានិ។ ចូឡមជ្ឈិមមហាសីលវសេន តិវិធស្សាបិ សីលស្ស បកាសនត្តា តេន អលង្កតំ វិភូសិតំ តថា នានាវិធេ មិច្ឆាជីវភូតេ កុហនលបនាទយោ វិទ្ធំសេតីតិ **នានាវិធមិច្ឆាជីវកុហនលបនាទិវិទ្ធំសនំ។** តត្ថ **កុហនា**តិ កុហាយនា, បច្ចយបដិសេវនសាមន្តជប្បនឥរិយាបថសន្និស្សិតសង្ខាតេន តិវិធេន វត្ថុនា វិម្ហាបនាតិ អត្ថោ។ **លបនា**តិ វិហារំ អាគតេ មនុស្សេ ទិស្វា “កិមត្ថាយ ភោន្តោ អាគតា, កិំ ភិក្ខូ និមន្តេតុំ។ យទិ ឯវំ គច្ឆថ, អហំ បច្ឆតោ

ភិក្ខុ គហេត្វា អាគច្ឆាមី”តិ ឯវមាទិនា ភាសនា។ អាទិសទ្ទេន បុប្ផទានាទយោ, នេមិត្តិកតាទយោ ច សង្គណ្ហាតិ។ អបិចេត្ថ មិច្ឆាជីវសទ្ទេន កុហនលបនាហិ សេសំ អនេសនំ គណ្ហាតិ។ អាទិសទ្ទេន បន តទវសេសំ មហិច្ឆតាទិកំ ទុស្សីល្យន្តិ ទដ្ឋព្វំ។ ទ្វាសដ្ឋិ ទិដ្ឋិយោ ឯវ បលិវេឋនដ្ឋេន ជាលសរិក្ខតាយ **ជាលំ,** តស្ស វិនិវេឋនំ អបលិវេឋករណំ តថា។

**អន្តរា ច ភន្តេ រាជគហំ អន្តរា ច នាឡន្ទ**ន្តិ ឯត្ថ **អន្តរា**សទ្ទោ វិវរេ “អបិចាយំ ភិក្ខវេ តបោទាទ្វិន្នំ មហានិរយានំ អន្តរិកាយ អាគច្ឆតី”តិអាទីសុ (បារា. ២៣១) វិយ។ តស្មា រាជគហស្ស ច នាឡន្ទស្ស ច វិវរេតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ អន្តរាសទ្ទេន បន យុត្តត្តា ឧបយោគវចនំ កតំ។ ឦទិសេសុ ឋានេសុ អក្ខរចិន្តកា “អន្តរា គាមញ្ច នទិញ្ច យាតី”តិ ឯវំ ឯកមេវ អន្តរាសទ្ទំ បយុជ្ជន្តិ, សោ ទុតិយបទេនបិ យោជេតព្ពោ ហោតិ។ អយោជិយមានេ ហិ ឧបយោគវចនំ ន បាបុណាតិ សាមិវចនស្ស បសង្គេ អន្តរាសទ្ទយោគេន ឧបយោគវចនស្ស ឥច្ឆិតត្តា។ តត្ថ រញ្ញោ កីឡនត្ថំ បដិភានចិត្តវិចិត្រអគារមកំសុ, តំ **“រាជាគារក”**ន្តិ វុច្ចតិ, តស្មឹ។ **អម្ពលដ្ឋិកា**តិ រញ្ញោ ឧយ្យានំ។ តស្ស កិរ ទ្វារសមីបេ តរុណោ អម្ពរុក្ខោ អត្ថិ, តំ “អម្ពលដ្ឋិកា”តិ វទន្តិ, តស្ស សមីបេ បវត្តត្តា ឧយ្យានម្បិ “អម្ពលដ្ឋិកា” ត្វេវ សង្ខ្យំ គតំ យថា “វរុណនគរ”ន្តិ, តស្មា អម្ពលដ្ឋិកាយំ នាម ឧយ្យានេ រាជាគារកេតិ អត្ថោ។ អវិញ្ញាយមានស្ស ហិ វិញ្ញាបនត្ថំ ឯតំ អាធារទ្វយំ វុត្តំ រាជាគារមេតស្សាតិ វា **រាជាគារកំ,** ឧយ្យានំ, រាជាគារវតិ អម្ពលដ្ឋិកាយំ នាម ឧយ្យានេតិ អត្ថោ។ ភិន្នលិង្គម្បិ ហិ វិសេសនបទមត្ថី”តិ កេចិ វទន្តិ, ឯវំ សតិ រាជាគារំ អាធារោ ន សិយា។ **“រាជាគារកេ**តិ ឯវំនាមកេ ឧយ្យានេ អភិរមនារហំ កិរ រាជាគារម្បិ។ តត្ថ, យស្ស វសេនេតំ ឯវំ នាមំ លភតី”តិ (វជិរ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **វជិរពុទ្ធិត្ថេរោ**។ ឯវំ សតិ “អម្ពលដ្ឋិកាយ”ន្តិ អាសន្នតរុណម្ពរុក្ខេន វិសេសេត្វា “រាជាគារកេ”តិ ឧយ្យានមេវ នាមវសេន វុត្តន្តិ អត្ថោ អាបជ្ជតិ, តថា ច វុត្តទោសោវ សិយា។ **សុប្បិយញ្ច បរិព្ពាជក**ន្តិ សុប្បិយំ នាម សញ្ចយស្ស អន្តេវាសី ឆន្នបរិព្ពាជកញ្ច។ **ព្រហ្មទត្តញ្ច មាណវ**ន្តិ ឯត្ថ តរុណោ “មាណវោ”តិ វុត្តោ “អម្ពដ្ឋោ មាណវោ, អង្គកោ មាណវោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.២៥៩, ២១១) វិយ, តស្មា ព្រហ្មទត្តំ នាម តរុណបុរិសញ្ច អារព្ភាតិ អត្ថោ។ **វណ្ណាវណ្ណេ**តិ បសំសាយ ចេវ គរហាយ ច។ អថ វា គុណោ វណ្ណោ, អគុណោ អវណ្ណោ, តេសំ ភាសនំ ឧត្តរបទលោបេន តថា វុត្តំ យថា “រូបភវោ រូប”ន្តិ។

**“តតោ បរ”**ន្តិអាទិម្ហិ អយំ វចនក្កមោ – សាមញ្ញផលំ បនាវុសោ អានន្ទ កត្ថ ភាសិតន្តិ? រាជគហេ ភន្តេ ជីវកម្ពវនេតិ។ កេន សទ្ធិន្តិ? អជាតសត្តុនា វេទេហិបុត្តេន សទ្ធិន្តិ។ អថ ខោ អាយស្មា មហាកស្សបោ អាយស្មន្តំ អានន្ទំ សាមញ្ញផលស្ស និទានម្បិ បុច្ឆិ, បុគ្គលម្បិ បុច្ឆីតិ។ ឯត្ថ ហិ “កំ អារព្ភា”តិ អវត្វា “កេន សទ្ធិ”ន្តិ វត្តព្វំ។ កស្មាតិ ចេ? ន ភគវតា ឯវ ឯតំ សុត្តំ ភាសិតំ, រញ្ញាបិ “យថា នុ ខោ ឥមានិ បុថុសិប្បាយតនានី”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.១៦៣) កិញ្ចិ កិញ្ចិ វុត្តមត្ថិ, តស្មា ឯវមេវ វត្តព្ពន្តិ។ ឥមិនាវ នយេន សព្ពត្ថ “កំ អារព្ភា”តិ វា “កេន សទ្ធិ”ន្តិ វា យថារហំ វត្វា សង្គីតិមកាសីតិ ទដ្ឋព្វំ។ **ឥន្តិ**ន្តិ សុត្តវគ្គសមុទាយវសេន វត្តិតំ បាឡឹ។ ឯវញ្ច កត្វា “តិវគ្គសង្គហំ ចតុត្តឹសសុត្តបដិមណ្ឌិត”ន្តិ វចនំ ឧបបន្នំ ហោតិ។ **បរិហារថា**តិ ឧគ្គហណវាចនាទិវសេន ធារេថ។ តតោ អនន្តរំ សង្គាយិត្វាតិ សម្ពន្ធោ។

“ធម្មសង្គហោ ចា”តិអាទិនា សមាសោ។ ឯវំ សំវណ្ណិតំ បោរាណកេហីតិ អត្ថោ។ ឯតេន “មហាធម្មហទយេន, មហាធាតុកថាយ វា សទ្ធឹ សត្តប្បករណំ អភិធម្មបិដកំ នាមា”តិ វុត្តំ វិតណ្ឌវាទិមតំ បដិក្ខិបិត្វា “កថាវត្ថុនាវ សទ្ធិ”ន្តិ វុត្តំ សមានវាទិមតំ ទស្សេតិ។ សណ្ហញាណស្ស, សណ្ហញាណវន្តានំ វា វិសយភាវតោ **សុខុមញាណគោចរំ។**

ចូឡនិទ្ទេសមហានិទ្ទេសវសេន ទុវិធោបិ **និទ្ទេសោ។** ជាតកាទិកេ ខុទ្ទកនិកាយបរិយាបន្នេ, យេភុយ្យេន ច ធម្មនិទ្ទេសភូតេ តាទិសេ អភិធម្មបិដកេវ សង្គណ្ហិតុំ យុត្តំ, ន បន ទីឃនិកាយាទិប្បការេ សុត្តន្តបិដកេ, នាបិ បញ្ញត្តិនិទ្ទេសភូតេ វិនយបិដកេតិ **ទីឃភាណកា** ជាតកាទីនំ អភិធម្មបិដកេ សង្គហំ វទន្តិ។ ចរិយាបិដកពុទ្ធវំសានញ្ចេត្ថ អគ្គហណំ ជាតកគតិកត្តា, នេត្តិបេដកោបទេសាទីនញ្ច និទ្ទេសបដិសម្ភិទាមគ្គគតិកត្តា។ **មជ្ឈិមភាណកា** បន អដ្ឋុប្បត្តិវសេន ទេសិតានំ ជាតកាទីនំ យថានុលោមទេសនាភាវតោ តាទិសេ សុត្តន្តបិដកេ សង្គហោ យុត្តោ, ន បន សភាវធម្មនិទ្ទេសភូតេ យថាធម្មសាសនេ អភិធម្មបិដកេ, នាបិ បញ្ញត្តិនិទ្ទេសភូតេ យថាបរាធសាសនេ វិនយបិដកេតិ ជាតកាទីនំ សុត្តន្តបិដកបរិយាបន្នតំ វទន្តិ។ យុត្តមេត្ថ វិចារេត្វា គហេតព្វំ។

ឯវំ និមិត្តប្បយោជនកាលទេសការកករណប្បការេហិ បឋមំ សង្គីតឹ ទស្សេត្វា ឥទានិ តត្ថ វវត្ថាបិតេសុ ធម្មវិនយេសុ នានប្បការកោសល្លត្ថំ ឯកវិធាទិភេទំ ទស្សេតុំ **“ឯវមេត”**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **“ឯវ”**ន្តិ ឥមិនា ឯតសទ្ទេន បរាមសិតព្ពំ យថាវុត្តសង្គីតិប្បការំ និទស្សេតិ។ **“យញ្ហឹ”**តិអាទិ វិត្ថារោ។ **អនុត្តរំ សម្មាសម្ពោធិ**ន្តិ អនាវរណញាណបទដ្ឋានំ មគ្គញាណំ, មគ្គញាណបទដ្ឋានញ្ច អនាវរណញាណំ។ **ឯត្ថន្តរេ**តិ អភិសម្ពុជ្ឈនស្ស,

បរិនិព្ពាយនស្ស ច វិវរេ។ តទេតំ **បញ្ចចត្តាលីស វស្សានី**តិ កាលវសេន និយមេតិ។ **បច្ចវេក្ខន្តេន វា**តិ ឧទានាទិវសេន បវត្តធម្មំ សន្ធាយាហ។ យំ វចនំ វុត្តំ, សព្ពំ តន្តិ សម្ពន្ធោ។ កី បនេតន្តិ អាហ “**វិមុត្តិរសមេវា**”តិ, ន តទញ្ញរសន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ វិមុច្ចិត្ថាតិ **វិមុត្តិ**, រសិតព្ពំ អស្សាទេតព្ពន្តិ **រសំ**, វិមុត្តិសង្ខាតំ រសមេតស្សាតិ **វិមុត្តិរសំ**, អរហត្តផលស្សាទន្តិ អត្ថោ។ អយំ **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរស្ស** មតិ (សារត្ថ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា)។ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរោ** បន តំ កេចិវាទំ កត្វា ឥមមត្ថមាហ “វិមុច្ចតិ វិមុច្ចិត្ថាតិ **វិមុត្តិ**, យថារហំ មគ្គោ ផលញ្ច។ **រស**ន្តិ គុណោ, សម្បត្តិកិច្ចំ វា , វុត្តនយេន សមាសោ។ វិមុត្តានិសំសំ, វិមុត្តិសម្បត្តិកំ វា មគ្គផលនិប្ផាទនតោ, វិមុត្តិកិច្ចំ វា កិលេសានមច្ចន្តវិមុត្តិសម្បាទនតោតិ អត្ថោ”តិ (ទី. និ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា)។ **អង្គុត្តរដ្ឋកថាយំ** បន “អត្ថរសស្សាទីសុ អត្ថរសោ នាម ចត្តារិ សាមញ្ញផលានិ, ធម្មរសោ នាម ចត្តារោ មគ្គា, វិមុត្តិរសោ នាម អមតនិព្ពាន”ន្តិ (អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.៣៣៥) វុត្តំ។

កិញ្ចាបិ អវិសេសេន សព្ពម្បិ ពុទ្ធវចនំ កិលេសវិនយនេន **វិនយោ**, យថានុសិដ្ឋំ បដិបជ្ជមានេ អបាយបតនាទិតោ ធារណេន **ធម្មោ** ច ហោតិ, តថាបិ ឥធាធិប្បេតេយេវ ធម្មវិនយេ វត្តិច្ឆាវសេន សរូបតោ និទ្ធារេតុំ “**តត្ថ វិនយបិដក**”ន្តិអាទិមាហ។ **អវសេសំ ពុទ្ធវចនំ ធម្មោ** ខន្ធាទិវសេន សភាវធម្មទេសនាពាហុល្លតោ។ អថ វា យទិបិ វិនយោ ច ធម្មោយេវ បរិយត្តិយាទិភាវតោ, តថាបិ វិនយសទ្ទសន្និធានេ ភិន្នាធិករណភាវេន បយុត្តោ ធម្មសទ្ទោ វិនយតន្តិ វិបរីតំ តន្តិមេវ ទីបេតិ យថា “បុញ្ញញាណសម្ភារា, គោពលីពទ្ទា”ន្តិ។ បយោគវសេន តំ ទស្សេន្តេន “**តេនេវាហា**”តិអាទិ វុត្តំ។ យេន វិនយ...បេ.... ធម្មោ, តេនេវ តេសំ តថាភាវំ **សង្គីតិក្ខន្ធកេ** (ចូឡវ. ៣៤៧) អាហាតិ អត្ថោ។

“**អនេកជាតិសំសារ**”ន្តិ អយំ គាថា ភគវតា អត្តនោ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបទដ្ឋានំ អរហត្តប្បត្តិំ បច្ចវេក្ខន្តេន ឯកូនវីសតិមស្ស បច្ចវេក្ខណញាណស្ស អនន្តរំ ភាសិតា, តស្មា “**បឋមពុទ្ធវចន**”ន្តិ វុត្តា។ ឥទំ កិរ សព្ពពុទ្ធេហិ អវិជហិតំ ឧទានំ។ អយមស្ស សង្ខេបត្ថោ – អហំ ឥមស្ស អត្តភាវសង្ខាតស្ស គេហស្ស ការកំ តណ្ហាវឌ្ឍកិំ **គវេសន្តោ** យេន ញាណេន តំ ទដ្ឋុំ សក្កា, តស្ស ពោធិញាណស្សត្ថាយ ទីបង្ករបាទមូលេ កតាភិនីហារោ ឯត្តកំ កាលំ **អនេកជាតិសំសារំ** អនេកជាតិសតសហស្សសង្ខ្យំ សំសារវដ្ដំ **អនិព្ពិសំ** អនិព្ពិសន្តោ តំ ញាណំ អវិន្ទន្តោ អលភន្តោយេវ **សន្ធាវិស្សំ** សំសរិំ។ យស្មា ជរាព្យាធិមរណមិស្សតាយ **ជាតិ** នាមេសា **បុនប្បុនំ** ឧបគន្តុំ **ទុក្ខា**, ន ច សា តស្មិំ អទិដ្ឋេ និវត្តតិ, តស្មា តំ គវេសន្តោ សន្ធាវិស្សន្តិ អត្ថោ។ ឥទានិ ភោ អត្តភាវសង្ខាតស្ស គេហស្ស ការក តណ្ហាវឌ្ឍកិ ត្វំ មយា សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ បដិវិជ្ឈន្តេន **ទិដ្ឋោ អសិ។ បុន** ឥមំ អត្តភាវសង្ខាតំ មម **គេហំ ន កាហសិ** ន ករិស្សសិ។ តវ **សព្ពា** អវសេសកិលេស **ផាសុកា** មយា **ភគ្គា** ភញ្ជិតា ។ ឥមស្ស តយា កតស្ស អត្តភាវសង្ខាតស្ស គេហស្ស **កូដំ** អវិជ្ជាសង្ខាតំ កណ្ណិកមណ្ឌលំ **វិសង្ខតំ** វិទ្ធំសិតំ។ ឥទានិ មម **ចិត្តំ វិសង្ខារំ** និព្ពានំ អារម្មណករណវសេន **គតំ** អនុបវិដ្ឋំ។ អហញ្ច **តណ្ហានំ ខយ** សង្ខាតំ អរហត្តមគ្គំ, អរហត្តផលំ វា **អជ្ឈគា** អធិគតោ បត្តោស្មីតិ។ **គណ្ឋិបទេសុ** បន វិសង្ខារគតំ ចិត្តមេវ តណ្ហានំ ខយសង្ខាតំ អរហត្តមគ្គំ, អរហត្តផលំ វា អជ្ឈគា អធិគតន្តិ អត្ថោ វុត្តោ។

“សន្ធាវិស្ស”ន្តិ ឯត្ថ ច “គាថាយមតីតត្ថេ ឥមិស្ស”ន្តិ នេរុត្តិកា។ “តំកាលវចនិច្ឆាយមតីតេបិ ភវិស្សន្តី”តិ កេចិ។ **បុនប្បុន**ន្តិ អភិណ្ហត្ថេ និបាតោ។ បាតព្ពា រក្ខិតព្ពាតិ **ផាសុ** ប-ការស្ស ផ-ការំ កត្វា, ផុសិតព្ពាតិ វា **ផាសុ**, សាយេវ **ផាសុកា។ អជ្ឈគា**តិ ច “អជ្ជតនិយមាត្តមី វា អំ វា”តិ វទន្តិ។ យទិ បន ចិត្តមេវ កត្តា, តទា បរោក្ខាយេវ។ អន្តោជប្បនវសេន កិរ ភគវា “អនេកជាតិសំសារ”ន្តិ គាថាទ្វយមាហ, តស្មា ឯសា មនសា បវត្តិតធម្មានមាទិ។ “យទា ហវេ បាតុភវន្តិ ធម្មា”តិ អយំ បន វាចាយ បវត្តិតធម្មានន្តិ វទន្តិ។

**កេចី**តិ ខន្ធកភាណកា។ បឋមំ វុត្តោ បន ធម្មបទភាណកានំ វាទោ។ **យទា...បេ.... ធម្មា**តិ ឯត្ថ និទស្សនត្ថោ, អាទ្យត្ថោ ច ឥតិ-សទ្ទោ លុត្តនិទ្ទិដ្ឋោ។ និទស្សនេន ហិ មរិយាទវចនេន វិនា បទត្ថវិបល្លាសការិនាវ អត្ថោ បរិបុណ្ណោ ន ហោតិ។ តត្ថ អាទ្យត្ថមេវ ឥតិ-សទ្ទំ គហេត្វា ឥតិ-សទ្ទោ អាទិអត្ថោ, “តេន អាតាបិនោ...បេ.... សហេតុធម្ម’ន្តិអាទិគាថាត្តយំ សង្គណ្ហាតី”តិ (សារត្ថ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន** វុត្តំ។ **ខន្ធកេ**តិ មហាវគ្គេ។ **ឧទានគាថ**ន្តិ ជាតិយា ឯកវចនំ, តត្ថាបិ វា បឋមគាថមេវ គហេត្វា វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

ឯត្ថ ច **ខន្ធកភាណកា** ឯវំ វទន្តិ “ធម្មបទភាណកានំ គាថា មនសាវ ទេសិតត្តា តទា មហតោ ជនស្ស ឧបការាយ នាហោសិ, អម្ហាកំ បន គាថា វចីភេទំ កត្វា ទេសិតត្តា តទា សុណន្តានំ ទេវព្រហ្មានំ ឧបការាយ អហោសិ, តស្មា ឥទមេវ បឋមពុទ្ធវចន”ន្តិ។ **ធម្មបទភាណកា** បន “ទេសនាយ ជនស្ស ឧបការានុបការភាវោ បឋមភាវេ លក្ខណំ ន ហោតិ, ភគវតា មនសា បឋមំ ទេសិតត្តា ឥទមេវ បឋមពុទ្ធវចន”ន្តិ វទន្តិ ។ តស្មា ឧភយម្បិ ឧភយថា យុជ្ជតីតិ វេទិតព្ពំ។ ននុ ច យទិ “អនេកជាតិសំសារ”ន្តិ គាថា មនសាវ ទេសិតា, អថ កស្មា

**ធម្មបទដ្ឋកថាយំ** “អនេកជាតិសំសារ’ន្តិ ឥមំ ធម្មទេសនំ សត្ថា ពោធិរុក្ខមូលេ និសិន្នោ ឧទានវសេន ឧទានេត្វា អបរភាគេ អានន្ទត្ថេរេន បុដ្ឋោ កថេសី”តិ (ធ. ប. អដ្ឋ. ២.១៥២ ឧទានវត្ថុ) វុត្តន្តិ? អត្ថវសេន តថាយេវ គហេតព្ពត្តា។ តត្ថាបិ ហិ មនសា ឧទានេត្វាតិ អត្ថោយេវ គហេតព្ពោ។ ទេសនា វិយ ហិ ឧទានម្បិ មនសា ឧទានំ, វចសា ឧទានន្តិ ទ្វិធា វិញ្ញាយតិ។ យទិ ចាយំ វចសា ឧទានំ សិយា, ឧទានបាឡិយមារុឡ្ហា ភវេយ្យ , តស្មា ឧទានបាឡិយមនារុឡ្ហភាវោយេវ វចសា អនុទានេត្វា មនសា ឧទានភាវេ ការណន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ “**បាដិបទទិវសេ**”តិ ឥទំ “សព្ពញ្ញុភាវប្បត្តស្សា”តិ ឯតេន ន សម្ពជ្ឈិតព្ពំ, “បច្ចវេក្ខន្តស្ស ឧប្បន្នា”តិ ឯតេន បន សម្ពជ្ឈិតព្ពំ។ វិសាខបុណ្ណមាយមេវ ហិ ភគវា បច្ចូសសមយេ សព្ពញ្ញុតំ បត្តោ។ លោកិយសមយេ បន ឯវម្បិ សម្ពជ្ឈនំ ភវតិ, តថាបិ នេស សាសនសមយោតិ ន គហេតព្ពំ។ សោមនស្សមេវ **សោមនស្សមយំ** យថា “ទានមយំ, សីលមយ”ន្តិ, (ទី. និ. ៣.៣០៥; ឥតិវុ. ៦០; នេត្តិ. ៣៤) តំសម្បយុត្តញាណេនាតិ អត្ថោ។ សោមនស្សេន វា សហជាតាទិសត្តិយា បកតំ, តាទិសេន ញាណេនាតិបិ វដ្តតិ។

**ហន្ទា**តិ ចោទនត្ថេ និបាតោ។ ឥដ្ឋ សម្បាទេថាតិ ហិ ចោទេតិ។ **អាមន្តយាមី**តិ បដិវេទយាមិ, ពោធេមីតិ អត្ថោ។ **វោ**តិ បន “អាមន្តយាមី”តិ ឯតស្ស កម្មបទំ។ “អាមន្តនត្ថេ ទុតិយាយេវ, ន ចតុត្ថី”តិ ហិ វត្វា ត មេវុទាហរន្តិ អក្ខរចិន្តកា។ **វយធម្មា**តិ អនិច្ចលក្ខណមុខេន សង្ខារានំ ទុក្ខានត្តលក្ខណម្បិ វិភាវេតិ “យទនិច្ចំ, តំ ទុក្ខំ។ យំ ទុក្ខំ, តទនត្តា”តិ (សំ. និ. ២.១៥, ៤៥, ៧៦, ៧៧; ២.៣.១, ៤; បដិ. ម. ២.១០) វចនតោ។ លក្ខណត្តយវិភាវនេនយេវ ច តទារម្មណំ វិបស្សនំ ទស្សេន្តោ សព្ពតិត្ថិយានំ អវិសយភូតំ ពុទ្ធាវេណិកំ ចតុសច្ចកម្មដ្ឋានាធិដ្ឋានំ អវិបរីតំ និព្ពានគាមិនិបដិបទំ បកាសេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឥទានិ តត្ថ សម្មាបដិបត្តិយំ និយោជេតិ “អប្បមាទេន សម្បាទេថា”តិ, តាយ ចតុសច្ចកម្មដ្ឋានាធិដ្ឋានាយ អវិបរីតនិព្ពានគាមិនិបដិបទាយ អប្បមាទេន សម្បាទេថាតិ អត្ថោ។ អបិច “**វយធម្មា សង្ខារា**”តិ ឯតេន សង្ខេបេន សំវេជេត្វា “**អប្បមាទេន សម្បាទេថា**”តិ សង្ខេបេនេវ និរវសេសំ សម្មាបដិបត្តិំ ទស្សេតិ ។ អប្បមាទបទញ្ហិ សិក្ខត្តយសង្គហិតំ កេវលបរិបុណ្ណំ សាសនំ បរិយាទិយិត្វា តិដ្ឋតិ, សិក្ខត្តយសង្គហិតាយ កេវលបរិបុណ្ណាយ សាសនសង្ខាតាយ សម្មាបដិបត្តិយា អប្បមាទេន សម្បាទេថាតិ អត្ថោ។ **ឧភិន្នមន្តរេ**តិ ទ្វិន្នំ វចនានមន្តរាឡេ វេមជ្ឈេ។ ឯត្ថ ហិ កាលវសា កាលោបិ និទស្សិតោ តទវិនាភាវិត្តាតិ វេទិតព្ពោ។

**សុត្តន្តបិដក**ន្តិ ឯត្ថ សុត្តមេវ **សុត្តន្តំ** យថា “កម្មន្តំ, វនន្ត”ន្តិ។ **សង្គីតញ្ច អសង្គីតញ្ចា**តិ សព្ពសរូបមាហ។ “**អសង្គីត**ន្តិ ច សង្គីតិក្ខន្ធកកថាវត្ថុប្បករណាទិ។ កេចិ បន ‘សុភសុត្តំ (ទី. និ. ១.៤៤៤) បឋមសង្គីតិយមសង្គីត’ន្តិ វទន្តិ, តំ ន យុជ្ជតិ។ បឋមសង្គីតិតោ បុរេតរមេវ ហិ អាយស្មតា អានន្ទត្ថេរេន ជេតវនេ វិហរន្តេន សុភស្ស មាណវស្ស ភាសិត”ន្តិ (ទី. និ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** វុត្តំ។ សុភសុត្តំ បន “ឯវំ មេ សុតំ ឯកំ សមយំ អាយស្មា អានន្ទោ សាវត្ថិយំ វិហរតិ ជេតវនេ អនាថបិណ្ឌិកស្ស អារាមេ អចិរបរិនិព្ពុតេ ភគវតី”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៤៤៤) អាគតំ។ តត្ថ “ឯវំ មេ សុត”ន្តិអាទិវចនំ បឋមសង្គីតិយំ អាយស្មតា អានន្ទត្ថេរេនេវ វត្តុំ យុត្តរូបំ ន ហោតិ។ ន ហិ អានន្ទត្ថេរោ សយមេវ សុភសុត្តំ ទេសេត្វា “ឯវំ មេ សុត”ន្តិអាទីនិ វទតិ។ ឯវំ បន វត្តព្ពំ សិយា “ឯកមិទាហំ ភន្តេ សមយំ សាវត្ថិយំ វិហរាមិ ជេតវនេ អនាថបិណ្ឌិកស្ស អារាមេ”តិអាទិ។ តស្មា ទុតិយតតិយសង្គីតិការកេហិ “ឯវំ មេ សុត”ន្តិអាទិនា សុភសុត្តំ សង្គីតិមារោបិតំ វិយ ទិស្សតិ។ អថា**ចរិយធម្មបាលត្ថេរស្ស** ឯវមធិប្បាយោ សិយា “អានន្ទត្ថេរេនេវ វុត្តម្បិ សុភសុត្តំ បឋមសង្គីតិមារោបេត្វា តន្តី ឋបេតុកាមេហិ មហាកស្សបត្ថេរាទីហិ អញ្ញេសុ សុត្តេសុ អាគតនយេនេវ ‘ឯវំ មេ សុត’ន្តិអាទិនា តន្តិ ឋបិតា”តិ។ ឯវំ សតិ យុជ្ជេយ្យ។ អថ វា អាយស្មា អានន្ទោ សុភសុត្តំ សយំ ទេសេន្តោបិ សាមញ្ញផលាទីសុ ភគវតោ ទេសិតនយេនេវ ទេសេសីតិ ភគវតោ សម្មុខា លទ្ធនយេ ឋត្វា ទេសិតត្តា ភគវតា ទេសិតំ ធម្មំ អត្តនិ អទហន្តោ “ឯវំ មេ សុត”ន្តិអាទិមាហាតិ ឯវមធិប្បាយេបិ សតិ យុជ្ជតេវ។ “**អនុសង្គីតញ្ចា**”តិបិ បាឋោ។ ទុតិយតតិយសង្គីតីសុ បុន សង្គីតញ្ចាតិ អត្ថវសេន និទ្ទានាករណមេវ។ សមោធានេត្វា វិនយបិដកំ នាម វេទិតព្ពំ, សុត្ត...បេ.... អភិធម្មបិដកំ នាម វេទិតព្ពន្តិ យោជនា។

ភិក្ខុភិក្ខុនីបាតិមោក្ខវសេន **ឧភយានិ បាតិមោក្ខានិ។** ភិក្ខុភិក្ខុនីវិភង្គវសេន **ទ្វេ វិភង្គា។** មហាវគ្គចូឡវគ្គេសុ អាគតា **ទ្វាវីសតិ ខន្ធកា។** បច្ចេកំ សោឡសហិ វារេហិ ឧបលក្ខិតត្តា **សោឡស បរិវារា**តិ វុត្តំ។ បរិវារបាឡិយញ្ហិ មហាវិភង្គេ សោឡស វារា, ភិក្ខុនីវិភង្គេ សោឡស វារា ចាតិ ពាត្តឹស វារា អាគតា។ បោត្ថកេសុ បន កត្ថចិ “បរិវារា”តិ ឯត្តកមេវ ទិស្សតិ, ពហូសុ បន បោត្ថកេសុ វិនយដ្ឋកថាយំ, អភិធម្មដ្ឋកថាយញ្ច “សោឡស បរិវារា”តិ ឯវមេវ ទិស្សមានត្តា អយម្បិ បាឋោ ន សក្កា បដិពាហិតុន្តិ តស្សេវត្ថោ វុត្តោ។ “**ឥតី**”តិ យថាវុត្តំ ពុទ្ធវចនំ និទស្សេត្វា “**ឥទ**”ន្តិ តំ បរាមសតិ។ **ឥតិ**-សទ្ទោ វា ឥទមត្ថេ, **ឥទ**ន្តិ វចនសិលិដ្ឋតាមត្តំ, **ឥតិ ឥទ**ន្តិ វា បរិយាយទ្វយំ ឥទមត្ថេយេវ វត្តតិ “ឥទានេតរហិ វិជ្ជតី”តិអាទីសុ វិយ។ ឯស នយោ ព្លទិសេសុ។ ព្រហ្មជាលាទីនិ ចតុត្តឹស សុត្តានិ សង្គយ្ហន្តិ ឯត្ថ, ឯតេន វា, តេសំ វា សង្គហោ គណនា ឯតស្សាតិ **ព្រហ្ម**

**ជាលាទិចតុត្តិសសុត្តសង្គហោ។** ឯវមិតរេសុបិ។ ហេដ្ឋា វុត្តេសុ ទីឃភាណកមជ្ឈិមភាណកានំ វាទេសុ មជ្ឈិមភាណកានញ្ញេវ វាទស្ស យុត្តតរត្តា ខុទ្ទកបាឋាទយោបិ សុត្តន្តបិដកេយេវ សង្គហេត្វា ទស្សេន្តោ **"ខុទ្ទក...បេ.... សុត្តន្តបិដកំ នាមា"**តិ អាហ។ តត្ថ "សុណាថ ភាវិតត្តានំ, គាថា អត្ថូបនាយិកាតិ (ថេរគា. និទានគាថា) វុត្តត្តា "ថេរគាថា ថេរិគាថា"តិ ច បាឡេ យុត្តោ។

ឯវំ សរូបតោ បិដកត្តយំ និយមេត្វា ឥទានិ និព្ពចនំ ទស្សេតុំ **"តត្ថា"**តិអាទិ វុត្តំ។ **តត្ថា**តិ តេសុ តីព្ពិធេសុ បិដកេសុ។ **វិវិធវិសេសនយត្តា**តិ វិវិធនយត្តា, វិសេសនយត្តា ច។ **វិនយនតោ**តិ វិនយនភាវតោ, ភាវប្បធាននិទ្ទេសោយំ, ភាវលោបោ វា, ឥតរថា ទព្ពមេវ បធានំ សិយា, តថា ច សតិ វិនយនតាគុណសមង្គិនា វិនយទព្ពេនេវ ហេតុភូតេន វិនយោតិ អក្ខាតោ, ន បន វិនយនតាគុណេនាតិ អនធិប្បេតត្ថប្បសង្គោ ភវេយ្យ។ អយំ នយោ ឯទិសេសុ។ វិនីយតេ វា **វិនយនំ,** តតោតិ អត្ថោ។ **អយំ វិនយោ**តិ អត្ថបញ្ញត្តិភូតោ សញ្ញីសង្ខាតោ អយំ តន្តិ វិនយោ។ **វិនយោតិ អក្ខាតោ**តិ សទ្ទបញ្ញត្តិភូតោ សញ្ញាសង្ខាតោ វិនយោ នាមាតិ កថិតោ។ អត្ថបញ្ញត្តិយា ហិ នាមបញ្ញត្តិវិភាវនំ និព្ពចនន្តិ។

ឥទានិ ឥមិស្សា គាថាយ អត្ថំ វិភាវេន្តោ អាហ **"វិវិធា ហី"**តិអាទិ។ "វិវិធា ឯត្ថ នយា, តស្មា វិវិធនយត្តា វិនយោតិ អក្ខាតោ"តិអាទិនា យោជេតព្ពំ។ វិវិធត្តំ សរូបតោ ទស្សេតិ **"បញ្ចវិធា"**តិអាទិនា, តថា វិសេសត្តម្បិ **"ទឡ្ហីកម្មា"**តិអាទិនា។ លោកវជ្ជេសុ សិក្ខាបទេសុ **ទឡ្ហីកម្មបយោជនា,** បណ្ណត្តិវជ្ជេសុ **សិថិលករណបយោជនា។** សញ្ញមវេលំ អភិភវិត្វា បវត្តោ អាចារោ **អជ្ឈាចារោ,** វីតិក្កមោ, កាយេ, វាចាយ ច បវត្តោ សោ, តស្ស និសេធនំ តថា, តេន តថានិសេធនមេវ បរិយាយេន កាយវាចាវិនយនំ នាមាតិ ទស្សេតិ។ **"តស្មា"**តិ វត្វា តស្សានេកធា បរាមសនមាហ **"វិវិធនយត្តា"**តិអាទិ។ យថាវុត្តា ច គាថា ព្លទិសស្ស និព្ពចនស្ស បកាសនត្ថំ វុត្តាតិ ទស្សេតុំ **"តេនា"**តិអាទិ វុត្តំ។ **តេនា**តិ វិវិធនយត្តាទិហេតុនា ករណភូតេនាតិ វទន្តិ។ អបិច "វិវិធា ហី"តិអាទិវាក្យស្ស យថាវុត្តស្ស គុណំ ទស្សេន្តោ **"តេនា"**តិអាទិមាហាតិបិ សម្ពន្ធំ វទន្តិ។ ឯវំ សតិ **តេនា**តិ វិវិធនយត្តាទិនា ហេតុភូតេនាតិ អត្ថោ។ អថ វា យថាវុត្តវចនមេវ សន្ធាយ បោរាណេហិ អយំ គាថា វុត្តាតិ សំសន្ទេតុំ **"តេនា"**តិអាទិ វុត្តន្តិបិ វទន្តិ, ទុតិយនយេ វិយ "តេនា"តិ បទស្ស អត្ថោ។ **ឯតន្តិ** គាថាវចនំ។ **ឯតស្សា**តិ វិនយសទ្ទស្ស, "វចនត្ថា"តិ បទេន សម្ពន្ធោ។ "វចនស្ស អត្ថោ"តិ ហិ សម្ពន្ធេ វុត្តេបិ តស្ស វចនសាមញ្ញតោ វិសេសំ ទស្សេតុំ **"ឯតស្សា"**តិ បុន វុត្តំ។ នេរុត្តិកា បន សមាសគទ្ធិតេសុ សិទ្ធេសុ សាមញ្ញត្តា, នាមសទ្ទត្តា ច ឯទិសេសុ សទ្ទន្តរេន វិសេសិតភាវំ ឥច្ឆន្តិ។

"អត្ថានន្តិ បទំ "សូចនតោ...បេ.... សុត្តាណា"តិ បទេហិ យថារហំ កម្មសម្ពន្ធវសេន យោជេតព្ពំ។ តមត្ថំ វិវរតិ **"តញ្ហី"**តិអាទិនា។ **អត្តត្ថបរត្ថាទិភេទេ អត្ថេ**តិ យោ តំ សុត្តំ សជ្ឈាយតិ, សុណាតិ, វាចេតិ, ចិន្តេតិ, ទេសេតិ ច, សុត្តេន សង្គហិតោ សីលាទិអត្ថោ តស្សបិ ហោតិ, តេន បរស្ស សាធេតព្ពតោ បរស្សបីតិ តទុភយំ តំ សុត្តំ សូចេតិ ទីបេតិ, តថា ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកត្ថេ លោកិយលោកុត្តរត្ថេ ចាតិ ឯវមាទិភេទេ អត្ថេ **អាទិ-**សទ្ទេន សង្គណ្ហាតិ។ អត្ថសទ្ទោ ចាយំ ហិតបរិយាយោ, ន ភាសិតត្ថវចនោ។ យទិ សិយា, សុត្តំ អត្តនោបិ ភាសិតត្ថំ សូចេតិ, បរស្សបីតិ អយមនធិប្បេតត្ថោ វុត្តោ សិយា។ សុត្តេន ហិ យោ អត្ថោ បកាសិតោ, សោ តស្សេវ បកាសកស្ស សុត្តស្ស ហោតិ, តស្មា ន តេន បរត្ថោ សូចិតោ, តេន សូចេតព្ពស្ស បរត្ថស្ស និវត្តេតព្ពស្ស អភាវា អត្តត្ថគ្គហណញ្ច ន កត្តព្ពំ។ អត្តត្ថបរត្ថវិនិមុត្តស្ស ភាសិតត្ថស្ស អភាវា អាទិគ្គហណញ្ច ន កត្តព្ពំ, តស្មា យថាវុត្តស្ស ហិតបរិយាយស្ស អត្ថស្ស សុត្តេ អសម្ភវតោ សុត្តាធារស្ស បុគ្គលស្ស វសេន អត្តត្ថបរត្ថា វុត្តា។

អថ វា សុត្តំ អនបេក្ខិត្វា យេ អត្តត្ថាទយោ អត្ថប្បភេទា "ន ហ'ញ្ញទត្ថ'ត្ថិ បសំសលាភា"តិ ឯតស្ស បទស្ស និទ្ទេសេ (មហានិ. ៦៣) វុត្តា "អត្តត្ថោ, បរត្ថោ, ឧភយត្ថោ, ទិដ្ឋធម្មិកោ អត្ថោ, សម្បរាយិកោ អត្ថោ, ឧត្តានោ អត្ថោ, គម្ភីរោ អត្ថោ, គូឡ្ហោ អត្ថោ, បដិច្ឆន្នោ អត្ថោ, នេយ្យោ អត្ថោ, នីតោ អត្ថោ, អនវជ្ជោ អត្ថោ, និក្កិលេសោ អត្ថោ, វោទានោ អត្ថោ, បរមត្ថោ"តិ, (មហានិ. ៦៣) តេ អត្ថប្បភេទេ សូចេតីតិ អត្ថោ គហេតព្ពោ។ កិញ្ចាបិ ហិ សុត្តនិរបេក្ខំ អត្តត្ថាទយោ វុត្តា សុត្តត្ថភាវេន អនិទ្ទិដ្ឋត្តា, តេសុ បន ឯកោបិ អត្ថប្បភេទោ សុត្តេន ទីបេតព្ពតំ នាតិវត្តតីតិ។ ឥមស្មិញ្ច អត្ថវិកប្បេ អត្ថសទ្ទោ ភាសិតត្ថបរិយាយោបិ ហោតិ។ ឯត្ថ ហិ បុរិមកា បញ្ច អត្ថប្បភេទា ហិតបរិយាយា, តតោ បរេ ឆ ភាសិតត្ថប្បភេទា, បច្ឆិមកា ចត្តារោ ឧភយសភាវា។ តត្ថ សុវិញ្ញេយ្យតាយ វិភាវេន អនគាធភាវោ **ឧត្តានោ។** ទុរធិគមតាយ វិភាវេន អគាធភាវោ **គម្ភីរោ។** អវិវដោ **គូឡ្ហោ។** មូលុទកាទយោ វិយ បំសុនា អក្ខរសន្និវេសាទិនា តិរោហិតោ **បដិច្ឆន្នោ។** និទ្ធារេត្វា ញាបេតព្ពោ **នេយ្យោ។** យថារុតវសេន វេទិតព្ពោ **នីតោ។ អនវជ្ជនិក្កិលេសវោទានា** បរិយាយវសេន វុត្តា, កុសលវិបាកកិរិយាធម្មវសេន វា យថាក្កមំ យោជេតព្ពា។ **បរមត្ថោ** និព្ពានំ, ធម្មានំ អវិបរីតសភាវោ ឯវ វា។

អថ វា “អត្តនា ច អប្បិច្ឆោ ហោតី”តិ អត្តត្ថំ, “អប្បិច្ឆកថញ្ច បរេសំ កត្តា ហោតី”តិ បរត្ថំ សូចេតិ។ ឯវំ “អត្តនា ច បាណាតិបាតា បដិវិរតោ ហោតិ, បរញ្ច បាណាតិបាតា វេរមណិយា សមាទបេតី”តិអាទិសុត្តានិ (អ. និ. ៤.៩៩, ២៦៥) យោជេតព្ពានិ។ អបរេ បន “យថាសភាវំ ភាសិតំ អត្តត្ថំ, បូរណកស្សបាទីនមញ្ញតិត្ថិយានំ សមយភូតំ បរត្ថំ សូចេតិ, សុត្តេន វា សង្គហិតំ អត្តត្ថំ, សុត្តានុលោមភូតំ បរត្ថំ, សុត្តន្តនយភូតំ វា អត្តត្ថំ, វិនយាភិធម្មនយភូតំ បរត្ថំ សូចេតី”តិបិ វទន្តិ។ វិនយាភិធម្មេហិ ច វិសេសេត្វា សុត្តសទ្ទស្ស អត្ថោ វត្តព្ពោ, តស្មា វេនេយ្យជ្ឈាសយវសប្បវត្តាយ ទេសនាយ សាតិសយំ អត្តហិតបរហិតាទីនិ បកាសិតានិ ហោន្តិ តប្បធានភាវតោ, ន បន អាណាធម្មសភាវ-វសប្បវត្តាយាតិ ឥទមេវ “អត្ថានំ សូចនតោ សុត្ត”ន្តិ វុត្តំ។ សូច-សទ្ទស្ស ចេត្ថ រស្សោ។ “ឯវញ្ច កត្វា ‘ឯត្តកំ តស្ស ភគវតោ សុត្តាគតំ សុត្តបរិយាបន្ន’ន្តិ (បាចិ. ៦៥៥, ១២៤២) ច សកវាទេ បញ្ច សុត្តសតានី’តិ (អដ្ឋសា. និទានកថា, កថា. អដ្ឋ. និទានកថា) ច ឯវមាទីសុ សុត្តសទ្ទោ ឧបចរិតោតិ គហេតព្ពោ”តិ (សារត្ថ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន** វុត្តំ។ អញ្ញេ បន យថាវុត្តសទិសេនេវ និព្ពចនេន សុត្តសទ្ទស្ស វិនយាភិធម្មានម្បិ វាចកត្តំ វទន្តិ។

សុត្តេ ច អាណាធម្មសភាវោ វេនេយ្យជ្ឈាសយមនុវត្តតិ, ន វិនយាភិធម្មេសុ វិយ វេនេយ្យជ្ឈាសយោ អាណាធម្មសភាវេ, តស្មា វេនេយ្យានំ ឯកន្តហិតបដិលាភសំវត្តនិកា សុត្តន្តទេសនាតិ អាហ “**សុវុត្តា ចេត្ថ អត្ថា**”តិអាទិ។ “ឯកន្តហិតបដិលាភសំវត្តនិកា សុត្តន្តទេសនា”តិ ឥទម្បិ វេនេយ្យានំ ហិតសម្បាទនេ សុត្តន្តទេសនាយ តប្បរភាវមេវ សន្ធាយ វុត្តំ។ **តប្បរភាវោ** ច វេនេយ្យជ្ឈាសយានុលោមតោ ទដ្ឋព្ពោ។ តេនេវាហ “**វេនេយ្យជ្ឈាសយានុលោមេន វុត្តត្តា**”តិ។ ឯតេន ច ហេតុនា ននុ វិនយាភិធម្មាបិ សុវុត្តា, អថ កស្មា ឥទមេវ ឯវំ វុត្តន្តិ អនុយោគំ បរិហរតិ។

អនុបុព្ពសិក្ខាទិវសេន កាលន្តរេន អត្ថាភិនិប្ផត្តិំ ទស្សេតុំ “**សស្សមិវ ផល**”ន្តិ វុត្តំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យថា សស្សំ នាម វបនរោបនាទិក្ខណេយេវ ផលំ ន បសវតិ, អនុបុព្ពជគ្គនាទិវសេន កាលន្តរេនេវ បសវតិ, តថា ឥទម្បិ សវនធារណាទិក្ខណេយេវ អត្ថេ ន បសវតិ, អនុបុព្ពសិក្ខាទិវសេន កាលន្តរេនេវ បសវតីតិ។ **បសវតី**តិ ច ផលតិ, អភិនិប្ផាទេតីតិ អត្ថោ។ អភិនិប្ផាទនមេវ ហិ ផលនំ។ ឧបាយសមង្គីនញ្ញេវ អត្ថាភិនិប្ផត្តិំ ទស្សេន្តោ “**ធេនុ វិយ ខីរ**”ន្តិ អាហ។ អយមេត្ថ អធិប្បាយោ – យថា ធេនុ នាម កាលេ ជាតវច្ឆា ថនំ គហេត្វា ទុហតំ ឧបាយវន្តានមេវ ខីរំ បគ្ឃរាបេតិ, ន អកាលេ អជាតវច្ឆា។ កាលេបិ វា វិសាណាទិកំ គហេត្វា ទុហតំ អនុបាយវន្តានំ, តថា ឥទម្បិ និស្សរណាទិនា សវនធារណាទីនិ កុរុតំ ឧបាយវន្តានមេវ សីលាទិអត្ថេ បគ្ឃរាបេតិ, ន អលគទ្ទូបមាយ សវនធារណាទីនិ កុរុតំ អនុបាយវន្តានន្តិ។ យទិបិ “**សូទតី**”តិ ឯតស្ស យរតិ សិញ្ចតីតិ អត្ថោ, តថាបិ សកម្មិកធាតុត្តា **បគ្ឃរាបេតី**តិ ការិតវសេន អត្ថោ វុត្តោ យថា “គរតី”តិ ឯតស្ស និបាតេតីតិ អត្ថោ”តិ។ “**សុត្តាណា**”តិ ឯតស្ស អត្ថមាហ “**សុដ្ឋុ ច នេ តាយតី**”តិ។ **នេ**តិ អត្ថេ។

**សុត្តសភាគ**ន្តិ សុត្តសទិសំ។ តព្ភាវំ ទស្សេតិ “**យថា ហី**”តិអាទិនា។ **តច្ឆកានំ សុត្ត**ន្តិ វឌ្ឍកីនំ កាឡសុត្តំ។ **បមាណំ ហោតិ** តទនុសារេន តច្ឆនតោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យថា កាឡសុត្តំ បសារេត្វា សញ្ញាណេ កតេ គហេតព្ពំ, វិស្សជ្ជេតព្ពញ្ច បញ្ញាយតិ, តស្មា តំ តច្ឆកានំ បមាណំ ហោតិ, ឯវំ វិវាទេសុ ឧប្បន្នេសុ សុត្តេ អានីតមត្តេ “ឥទំ គហេតព្ពំ, ឥទំ វិស្សជ្ជេតព្ព”ន្តិ បាកដត្តា វិវាទោ វូបសម្មតិ, តស្មា ឯតំ វិញ្ញូនំ បមាណន្តិ។ ឥទានិ អញ្ញថាបិ សុត្តសភាគតំ វិភាវេន្តោ “**យថា ចា**”តិអាទិមាហ។ **សុត្តេនា**តិ បុប្ផាវុតេន យេន កេនចិ ថិរសុត្តេន។ **សង្គហិតានី**តិ សុដ្ឋុ, សមំ វា គហិតានិ, អាវុតានីតិ អត្ថោ។ **ន វិកិរិយន្តី**តិ ឥតោ ចិតោ ច វិប្បកិណ្ណភាវមាហ, **ន វិទ្ធំសីយន្តី**តិ ឆេជ្ជភេជ្ជភាវំ។ អយមេត្ថាធិប្បាយោ – យថា ថិរសុត្តេន សង្គហិតានិ បុប្ផានិ វាតេន ន វិកិរិយន្តិ ន វិទ្ធំសីយន្តិ, ឯវំ សុត្តេន សង្គហិតា អត្ថា មិច្ឆាវាទេន ន វិកិរិយន្តិ ន វិទ្ធំសីយន្តីតិ។ វេនេយ្យជ្ឈាសយវសប្បវត្តាយ ច ទេសនាយ អត្តត្ថបរត្ថាទីនំ សាតិសយប្បកាសនតោ អាណាធម្មសភាវេហិ វិនយាភិធម្មេហិ វិសេសេត្វា ឥមស្សេវ សុត្តសភាគតា វុត្តា។ “**តេនា**”តិអាទីសុ វុត្តនយានុសារេន សម្ពន្ធោ ចេវ អត្ថោ ច យថារហំ វត្តព្ពោ។ ឯត្ថ ច “សុត្តន្តបិដក”ន្តិ ហេដ្ឋា វុត្តេបិ អន្តសទ្ទស្ស អវចនំ តស្ស វិសុំ អត្ថាភាវទស្សនត្ថំ តព្ភាវវុត្តិតោ។ សហយោគស្ស ហិ សទ្ទស្ស អវចនេន សេសតា តស្ស តុល្យាធិករណតំ, អនត្ថកតំ វា ញាបេតិ។

**យ**ន្តិ ឯស និបាតោ ការណេ, យេនាតិ អត្ថោ។ ឯត្ថ អភិធម្មេ វុឌ្ឍិមន្តោ ធម្មា យេន វុត្តា, តេន អភិធម្មោ នាម អក្ខាតោតិ បច្ចេកំ យោជេតព្ពំ។ អភិ-សទ្ទស្ស អត្ថវសេនាយំ បភេទោតិ តស្ស តទត្ថប្បវត្តតាទស្សនេន តមត្ថំ សាធេន្តោ “**អយញ្ហី**”តិអាទិមាហ។ អភិ-សទ្ទោ កមនកិរិយាយ វុឌ្ឍិភាវសង្ខាតមតិរេកត្ថំ ទីបេតីតិ វុត្តំ “**អភិក្កមន្តីតិអាទីសុ វុឌ្ឍិយំ អាគតោ**”តិ។ **អភិញ្ញាតា**តិ អឌ្ឍចន្ទាទិនា កេនចិ សញ្ញាណេន ញាតា, បញ្ញាតា បាកដាតិ វុត្តំ ហោតិ។ អឌ្ឍចន្ទាទិភាវោ ហិ រត្តិយា ឧបលក្ខណវសេន បញ្ញាណំ ហោតិ “យស្មា អឌ្ឍោ, តស្មា អដ្ឋមី។ យស្មា ឩនោ, តស្មា ចាតុទ្ទសី។ យស្មា បុណ្ណោ, តស្មា បន្នរសី”តិ។ **អភិលក្ខិតា**តិ ឯត្ថាបិ អយមេវត្ថោ

វេទិតព្ពោ, ឥទំ បន មូលបណ្ណាសកេ **ភយភេរវសុត្តេ** (ម. និ. ១.៣៤) អភិលក្ខិតសទ្ទបរិយាយោ អភិញ្ញាត សទ្ទោតិ អាហ “**អភិញ្ញាតា អភិលក្ខិតាតិអាទីសុ លក្ខណេ**”តិ។ យជ្ជេវំ លក្ខិតសទ្ទស្សេវ លក្ខណត្ថទីបនតោ អភិ-សទ្ទោ អនត្ថកោវ សិយាតិ? នេវំ ទដ្ឋព្ពំ តស្សាបិ តទត្ថជោតនតោ។ វាចកសទ្ទសន្និធានេ ហិ ឧបសគ្គនិបាតា តទត្ថជោតកមត្តាតិ លក្ខិតសទ្ទេន វាចកភាវេន បកាសិតស្ស លក្ខណត្ថស្សេវ ជោតកភាវេន បកាសនតោ អភិ-សទ្ទោបិ លក្ខណេ បវត្តតីតិ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **រាជាភិរាជា**តិ បរេហិ រាជូហិ បូជិតុមរហោ រាជា។ **បូជិតេ**តិ បូជារហេ។ ឥទំ បន សុត្តនិបាតេ សេលសុត្តេ (សុ. និ. ៥៥៣ អាទយោ)។

**អភិធម្មេ**តិ “សុបិនន្តេន សុក្កវិសដ្ឋិយា អនាបត្តិភាវេបិ អកុសលចេតនា ឧបលព្ភតី”តិអាទិនា (សារត្ថ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) វិនយបញ្ញត្តិយា សង្កររិរហិតេ ធម្មេ។ បុព្ពាបរវិរោធាភាវេន យថាវុត្តធម្មាន មេវ អញ្ញមញ្ញសង្កររិរហិតោ អញ្ញមញ្ញសង្កររិរហិតេ ធម្មេតិបិ វទន្តិ។ “បាណាតិបាតោ អកុសល”ន្តិ (ម. និ. ២.១៩២) ឯវមាទីសុ វា មរណាធិប្បាយស្ស ជីវិតិន្ទ្រិយុបច្ឆេទកបយោគសមុដ្ឋាបិកា ចេតនា អកុសលោ, ន បាណសង្ខាតជីវិតិន្ទ្រិយស្ស ឧបច្ឆេទសង្ខាតោ អតិបាតោ។ តថា “អទិន្នស្ស បរសន្តកស្ស អាទានសង្ខាតា វិញ្ញត្តិ អព្យាកតោ ធម្មោ, តំវិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបិកា ថេយ្យចេតនា អកុសលោ ធម្មោ”តិ ឯវមាទិនាបិ អញ្ញមញ្ញ សង្កររិរហិតេ ធម្មេតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **អភិវិនយេ**តិ ឯត្ថ បន “ជាតរូបរជតំ ន បដិគ្គហេតព្ព”ន្តិ វទន្តោ វិនយេ វិនេតិ នាម។ ឯត្ថ ច “ឯវំ បដិគ្គណ្ហតោ បាចិត្តិយំ, ឯវំ បន ទុក្កដ”ន្តិ វទន្តោ អភិវិនយេ វិនេតិ នាមាតិ វទន្តិ។ តស្មា ជាតរូបរជតំ បរសន្តកំ ថេយ្យចិត្តេន គណ្ហន្តស្ស យថាវត្ថុំ បារាជិកថុល្លច្ចយទុក្កដេសុ អញ្ញតរំ, ភណ្ឌាគារិកសីសេន គណ្ហន្តស្ស បាចិត្តិយំ, អត្តនោ អត្ថាយ គណ្ហន្តស្ស និស្សគ្គិយំ បាចិត្តិយំ, កេវលំ លោលតាយ គណ្ហន្តស្ស អនាមាសទុក្កដំ, រូបិយឆឌ្ឌកសម្មតស្ស អនាបត្តីតិ ឯវំ អញ្ញមញ្ញសង្កររិរហិតេ វិនយេបិ បដិពលោ វិនេតុន្តិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯវំ បន បរិច្ឆិន្នតំ សរូបតោ សង្ខេបេនេវ ទស្សេន្តោ “**អញ្ញមញ្ញ...បេ.... ហោតី**”តិ អាហ។

**អភិក្កន្តេនា**តិ ឯត្ថ កន្តិយា អធិកត្តំ អភិ-សទ្ទោ ទីបេតីតិ វុត្តំ “**អធិកេ**”តិ។ ននុ ច “អភិក្កមន្តី”តិ ឯត្ថ អភិ-សទ្ទោ កមនកិរិយាយ វុឌ្ឍិភាវំ អតិរេកត្តំ ទីបេតិ, “អភិញ្ញាតា អភិលក្ខិតា”តិ ឯត្ថ ញាណលក្ខណកិរិយានំ សុបាកដតំ វិសេសំ, “អភិក្កន្តេនា”តិ ឯត្ថ កន្តិយា អធិកត្តំ វិសិដ្ឋភាវំ ទីបេតីតិ ឥទំ តាវ យុត្តំ កិរិយាវិសេស កត្តា ឧបសគ្គស្ស។ “បាទយោ កិរិយាយោគេ ឧបសគ្គា”តិ ហិ **សទ្ទសត្ថេ** វុត្តំ។ “អភិរាជា, អភិវិនយេ”តិ បន បូជិតបរិច្ឆិន្នេសុ រាជវិនយេសុ អភិ-សទ្ទោ វត្តតីតិ កថមេតំ យុជ្ជេយ្យ។ ន ហិ អសត្វវាចី សទ្ទោ សត្វវាចកោ សម្ភវតីតិ? នត្ថិ អត្រ ទោសោ បូជនបរិច្ឆេទនកិរិយានម្បិ ទីបនតោ, តាហិ ច កិរិយាហិ យុត្តេសុ រាជ វិនយេសុបិ បវត្តត្តា។ អភិបូជិតោ រាជាតិ ហិ អត្ថេន កិរិយាការកសម្ពន្ធំ និមិត្តំ កត្វា កម្មសាធនភូតំ រាជទព្ពំ អភិ-សទ្ទោ បធានតោ វទតិ, បូជនកិរិយំ បន អប្បធានតោ។ តថា អភិបរិច្ឆិន្នោ វិនយោតិ អត្ថេន កិរិយា ការកសម្ពន្ធំ និមិត្តំ កត្វា កម្មសាធនភូតំ វិនយទព្ពំ អភិ-សទ្ទោ បធានតោ វទតិ, បរិច្ឆិន្ទនកិរិយំ បន អប្បធានតោ។ តស្មា អតិមាលាទីសុ អតិ-សទ្ទោ វិយ អភិ-សទ្ទោ ឯត្ថ សហ សាធនេន កិរិយំ វទតីតិ អភិរាជ អភិវិនយសទ្ទា សោបសគ្គាវ សិទ្ធា។ ឯវំ អភិធម្មសទ្ទេបិ អភិសទ្ទោ សហ សាធនេន វុឌ្ឍិយាទិកិរិយំ វទតីតិ អយមត្ថោ ទស្សិតោតិ វេទិតព្ពំ។

ហោតុ អភិ-សទ្ទោ យថាវុត្តេសុ អត្ថេសុ, តប្បយោគេន បន ធម្មសទ្ទេន ទីបិតា វុឌ្ឍិមន្តាទយោ ធម្មា ឯត្ថ វុត្តា ន ភវេយ្យុំ, កថំ អយមត្ថោ យុជ្ជេយ្យាតិ អនុយោគេ សតិ តំ បរិហរន្តោ “**ឯត្ថ ចា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មិំ អភិធម្មេ។ ឧបន្យាសេ **ច**-សទ្ទោ។ **ភាវេតី**តិ ចិត្តស្ស វឌ្ឍនំ វុត្តំ, **ផរិត្វា**តិ អារម្មណស្ស វឌ្ឍនំ, តស្មា តាហិ ភាវនាផរណវុឌ្ឍីហិ វុឌ្ឍិមន្តោបិ ធម្មា វុត្តាតិ អត្ថោ ។ **អារម្មណាទីហី**តិ អារម្មណសម្បយុត្តកម្មទ្វារ បដិបទាទីហិ។ ឯកន្តតោ លោកុត្តរធម្មានញ្ញេវ បូជារហត្តា “**សេក្ខា ធម្មា**”តិអាទិនា តេយេវ បូជិតាតិ ទស្សិតា។ “**បូជារហា**”តិ ឯតេន កត្តាទិសាធនំ, អតីតាទិកាលំ, សក្កាណេយ្យត្តំ វា និវត្តេតិ។ បូជិតព្ពាយេវ ហិ ធម្មា កាល វិសេសនិយមរហិតា បូជារហា ឯត្ថ វុត្តាតិ អធិប្បាយោ ទស្សិតោ។ **សភាវបរិច្ឆិន្នត្តា**តិ ផុសនាទិសភាវេន បរិច្ឆិន្នត្តា។ កាមាវចរេហិ មហន្តភាវតោ មហគ្គតា ធម្មា អធិកា, តតោបិ ឧត្តរវិរហតោ អនុត្តរា ធម្មាតិ ទស្សេតិ “**មហគ្គតា**”តិអាទិនា។ **តេនា**តិ “វុឌ្ឍិមន្តោ”តិអាទិនា វចនេន ករណភូតេន, ហេតុភូតេន វា។

**យំ បនេត្ថា**តិ ឯតេសុ វិនយាទីសុ តីសុ អញ្ញមញ្ញវិសិដ្ឋេសុ យំ **អវិសិដ្ឋំ** សមានំ, **តំ** បិដកន្តិ អត្ថោ។ វិនយាទយោ ហិ តយោ សទ្ទា អញ្ញមញ្ញាសាធារណត្តា វិសិដ្ឋា នាម, បិដកសទ្ទោ បន តេហិ តីហិបិ សាធារណត្តា “អវិសិដ្ឋោ”តិ វុច្ចតិ។ **បរិយត្តិព្ភាជនត្ថតោ**តិ បរិយាបុណិតព្ពត្ថបតិដ្ឋានត្ថេហិ ករណភូតេហិ, វិសេសនភូតេហិ វា។ អបិច **បរិយត្តិព្ភាជនត្ថតោ** បរិយត្តិភាជនត្ថន្តិ អាហូតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ បច្ចត្តត្ថេ ហិ តោ-សទ្ទោ ឥតិ-សទ្ទេន និទ្ទិសិតព្ពត្តា។ ឥតិនា និទ្ទិសិតព្ពេហិតោ – សទ្ទមិច្ឆន្តិ នេរុត្តិកា យថា “អនិច្ចតោ ទុក្ខតោ អនត្តតោ វិបស្សន្តី”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤០៦, ៤០៨, ៤១១) ឯតេន បរិយាបុណិតព្ពតោ, តំតទត្ថានំ ភាជនតោ ច **បិដកំ**

នាមាតិ ទស្សេតិ។ អនិប្ផន្នបាដិបទិកបទញ្ចេតំ។ សទ្ទវិទូ បន “បិដ សទ្ទសង្ឃាដេសូ”តិ វត្វា តថ វុត្តមេវ បយោគមុទាហរន្តិ, តស្មា តេសំ មតេន បិដីយតិ សទ្ទីយតិ បរិយាបុណីយតីតិ **បិដកំ,** បិដីយតិ វា សង្ឃាដីយតិ តំតទត្ថោ ឯត្ថាតិ **បិដក**ន្តិ និព្ពចនំ កាតព្ពំ។ **“តេនា”**តិអាទិនា សមាសំ ទស្សេតិ។

**មា បិដកសម្បទានេនា**តិ កាលាមសុត្តេ, (អ. និ. ៣.៦៦) សាឡ្ហសុត្តេ (អ. និ. ៣.៦៧) ច អាគតំ បាឡិមាហ។ តទដ្ឋកថាយញ្ច “អម្ហាកំ បិដកតន្តិយា សទ្ធឹ សមេតីតិ មា គណ្ហិត្ថា”តិ (អ. និ. អដ្ឋ. ២.៣.៦៦) អត្ថោ វុត្តោ។ **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន** បន “បាឡិសម្បទានវសេន មា គណ្ហថា”តិ (សារត្ថ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) វុត្តំ។ **កុទាលបិដកមាទាយា**តិ កុទាលញ្ច បិដកញ្ច អាទាយ។ **កុ** វុច្ចតិ បថវី, តស្សា ទាលនតោ វិទាលនតោ អយោមយឧបករណវិសេសោ **កុទាលំ** នាម។ តេសំ តេសំ វត្ថូនំ ភាជនភាវតោ តាលបណ្ណវេត្តលតាទីហិ កតោ ភាជនវិសេសោ **បិដកំ** នាម។ ឥទំ បន មូលបណ្ណាសកេ **កកចូបមសុត្តេ** (ម. និ. ១.២២៧)។

“តេន…បេ…. ញេយ្យា”តិ គាថាបទំ ឧល្លិង្គេត្វា **“តេនា”**តិអាទិនា វិវរតិ។ សព្ពាទីហិ សព្ពនាមេហិ វុត្តស្ស វា លិង្គមាទិយតេ, វុច្ចមានស្ស វា, តថ បន វត្តិច្ឆាយ វុត្តស្សេវាតិ កត្វា **“វិនយោ ច សោ បិដកញ្ចា”**តិ វុត្តំ។ **“យថាវុត្តេនេវ នយេនា”**តិ ឥមិនា “ឯវំ ទុវិធត្ថេន…បេ…. កត្វា”តិ ច “បរិយត្តិភាវតោ, តស្ស តស្ស អត្ថស្ស ភាជនតោ ចា”តិ ច វុត្តំ សព្ពមតិទិសតិ។ **តយោបី**តិ ឯត្ថ **អបិ**សទ្ទោ, **បិ**-សទ្ទោ វា អវយវសម្បិណ្ឌនត្ថោ។ “អបី”តិ អវត្វា “បី”តិ វទន្តោ ហិ អបិ-សទ្ទោ វិយ បិ-សទ្ទោបិ វិសុំ និបាតោ អត្ថីតិ ទស្សេតិ។

កថេតព្ពានំ អត្ថានំ ទេសកាយត្តេន អាណាទិវិធិនា អតិសជ្ជនំ បពោធនំ **ទេសនា។** សាសិតព្ពបុគ្គលគតេន យថាបរាធាទិសាសិតព្ពភាវេន អនុសាសនំ វិនយនំ **សាសនំ។** កថេតព្ពស្ស សំវរាសំវរាទិនោ អត្ថស្ស កថនំ វចនបដិពទ្ធតាករណំ **កថា,** ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – ទេសិតារំ ភគវន្តមបេក្ខិត្វា **ទេសនា,** សាសិតព្ពបុគ្គលវសេន **សាសនំ,** កថេតព្ពស្ស អត្ថស្ស វសេន **កថា**តិ ឯវមិមេសំ នានាករណំ វេទិតព្ពន្តិ។ ឯត្ថ ច កិញ្ចាបិ ទេសនាទយោ ទេសេតព្ពាទិនិរបេក្ខា ន ហោន្តិ, អាណាទយោ បន វិសេសតោ ទេសកាទិអធីនាតិ តំ តំ វិសេសយោគវសេន ទេសនាទីនំ ភេទោ វុត្តោ។ យថា ហិ អាណាវិធានំ វិសេសតោ អាណារហាធីនំ តត្ថ កោសល្លយោគតោ, ឯវំ វោហារបរមត្ថវិធានានិ ច វិធាយកាធីនានីតិ អាណាទិវិធិនោ ទេសកាយត្តតា វុត្តា។ អបរាធជ្ឈាសយានុរូបំ វិយ ច ធម្មានុរូបម្បិ សាសនំ វិសេសតោ, តថា វិនេតព្ពបុគ្គលាបេក្ខន្តិ សាសិតព្ពបុគ្គលវសេន សាសនំ វុត្តំ។ សំវរាសំវរនាមរូបានំ វិយ ច វិនិព្ពេឋេតព្ពាយ ទិដ្ឋិយា កថនំ សតិ វាចាវត្ថុស្មឹ, នាសតីតិ វិសេសតោ តទធីនំ, តស្មា កថេតព្ពស្ស អត្ថស្ស វសេន កថា វុត្តា។ ហោន្តិ ចេត្ថ –

“ទេសកស្ស វសេនេត្ថ, ទេសនា បិដកត្តយំ;
សាសិតព្ពវសេនេតំ, សាសនន្តិ បវុច្ចតិ។

កថេតព្ពស្ស អត្ថស្ស, វសេនាបិ កថាតិ ច;
ទេសនាសាសនកថា-ភេទម្បេវំ បកាសយេ”តិ។

បទត្តយម្បេតំ សមោធានេត្វា តាសំ ភេទោតិ កត្វា ភេទសទ្ទោ វិសុំ វិសុំ យោជេតព្ពោ ទ្វន្ទបទតោ បរំ សុយ្យមានត្តា “ទេសនាភេទំ, សាសនភេទំ, កថាភេទញ្ច យថារហំ បរិទីបយេ”តិ។ **ភេទ**ន្តិ ច នានត្តំ, វិសេសំ វា។ **តេសុ** បិដកេសុ។ សិក្ខា ច បហានញ្ច គម្ភីរភាវោ ច, តញ្ច **យថារហំ បរិទីបយេ។**

ទុតិយគាថាយ **បរិយត្តិភេទំ** បរិយាបុណនស្ស បការំ, វិសេសញ្ច វិភាវយេ។ **យហឹ** វិនយាទិកេ បិដកេ។ យំ សម្បត្តឹ, វិបត្តិញ្ច យថា ភិក្ខុ បាបុណាតិ, តថា តម្បិ សព្ពំ តហឹ វិភាវយេតិ សម្ពន្ធោ។ អថ វា យំ បរិយត្តិភេទំ សម្បត្តឹ, វិបត្តិញ្ច យហឹ យថា ភិក្ខុ បាបុណាតិ, តថា តម្បិ សព្ពំ តហឹ វិភាវយេតិ យោជេតព្ពំ។ **យថា**តិ ច យេហិ ឧបារម្ភាទិហេតុបរិយាបុណនាទិប្បការេហិ, ឧបារម្ភនិស្សរណធម្មកោសរក្ខណហេតុបរិយាបុណនំ សុប្បដិបត្តិទុប្បដិបត្តីតិ ឯតេហិ បការេហីតិ វុត្តំ ហោតិ។ សន្តេសុបិ ច អញ្ញេសុ តថា បាបុណន្តេសុ ជេដ្ឋសេដ្ឋាសន្នសទាសន្និហិតភាវតោ, យថានុសិដ្ឋំ សម្មាបដិបជ្ជនេន ធម្មាធិដ្ឋានភាវតោ ច **ភិក្ខូ**តិ វុត្តំ។

**តត្រា**តិ តាសុ គាថាសុ។ **អយ**ន្តិ អធុនា វក្ខមានា កថា។ **បរិទីបនា**តិ សមន្តតោ បកាសនា, កិញ្ចិមត្តម្បិ អសេសេត្វា វិភជនាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **វិភាវនា**តិ ឯវំ បរិទីបនាយបិ សតិ គូឡ្ហំ បដិច្ឆន្នមកត្វា សោតូនំ សុវិញ្ញេយ្យភាវេន អាវិភាវនា។ សង្ខេបេន បរិទីបនា, វិត្ថារេន វិភាវនាតិបិ វទន្តិ។ អបិច ឯតំ បទទ្វយំ ហេដ្ឋា វុត្តានុរូបតោ កថិតំ, អត្ថតោ បន ឯកមេវ។ តស្មា បរិទីបនា បឋមគាថាយ, វិភាវនា ទុតិយគាថាយាតិ

យោជេតព្ពំ។ ច-សទ្ទេន ឧភយត្ថំ អញ្ញមញ្ញំ សមុច្ចេតិ។ កស្មា, វុច្ចន្តីតិ អាហ “**ឯត្ថ ហី**”តិអាទិ។ **ហី**តិ ការណេ និបាតោ “អក្ខរវិបត្តិយំ ហី”តិអាទីសុ វិយ។ យស្មា, កស្មាតិ វា អត្ថោ។ អាណំ បណេតុំ [ឋបេតុំ (សារត្ថ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា)] អរហតីតិ **អាណារហោ**, សម្មាសម្ពុទ្ធត្តា, មហាការុណិកតាយ ច អវិបរីតហិតោបទេសកភាវេន បមាណវចនត្តា អាណារហេន ភគវតាតិ អត្ថោ។ វោហារបរមត្ថធម្មានម្បិ តត្ថ សព្ភាវតោ “**អាណាពាហុល្លតោ**”តិ វុត្តំ, តេន យេភុយ្យេនយំ ទស្សេតិ។ ឥតោ បរេសុបិ ឯសេវ នយោ។ វិសេសេន សត្តានំ មនំ អវហរតីតិ **វោហារោ**, បណ្ណត្តិ, តស្មិំ កុសលោ, តេន។

បចុរោ ពហុលោ អបរាធោ ទោសោ វីតិក្កមោ យេសំ តេ **បចុរាបរាធា**, សេយ្យសកត្ថេរាទយោ។ **យថាបរាធ**ន្តិ ទោសានុរូបំ។ “**អនេកជ្ឈាសយា**”តិអាទីសុ អាសយោវ **អជ្ឈាសយោ**, សោ អត្ថតោ ទិដ្ឋិ, ញាណញ្ច, បភេទតោ បន ចតុព្ពិធោ ហោតិ។ វុត្តញ្ច –

“សស្សតុច្ឆេទទិដ្ឋី ច, ខន្តិ ចេវានុលោមិកា;
យថាភូតញ្ច យំ ញាណំ, ឯតំ អាសយសទ្ទិត”ន្តិ។

តត្ថ សព្ពទិដ្ឋីនំ សស្សតុច្ឆេទទិដ្ឋីហិ សង្គហិតត្តា សព្ពេបិ ទិដ្ឋិគតិកា សត្តា ឥមា ឯវ ទ្វេ ទិដ្ឋិយោ សន្និស្សិតា។ យថាហ “ទ្វយនិស្សិតោ ខោ បនាយំ កច្ចាន លោកោ យេភុយ្យេន អត្ថិតញ្ច នត្ថិតញ្ចា”តិ, (សំ. និ. ២.១៥) **អត្ថិតា**តិ ហិ សស្សតគ្គាហោ អធិប្បេតោ, **នត្ថិតា**តិ ឧច្ឆេទគ្គាហោ។ អយំ តាវ វដ្ដនិស្សិតានំ បុថុជ្ជនានំ អាសយោ។ វិវដ្ដនិស្សិតានំ បន សុទ្ធសត្តានំ អនុលោមិកា ខន្តិ, យថាភូតញ្ញាណន្តិ ទុវិធោ អាសយោ។ តត្ថ ច **អនុលោមិកា ខន្តិ** វិបស្សនាញាណំ។ **យថាភូតញាណំ** បន កម្មស្សកតាញាណំ។ ចតុព្ពិធោ បេសោ អាសយន្តិ សត្តា ឯត្ថ និវសន្តិ, ចិត្តំ វា អាគម្ម សេតិ ឯត្ថាតិ **អាសយោ** មិគាសយោ វិយ។ យថា មិគោ គោចរាយ គន្ត្វាបិ បច្ចាគន្ត្វា តត្ថេវ វនគហនេ សយតីតិ តំ តស្ស “អាសយោ”តិ វុច្ចតិ, តថា ចិត្តំ អញ្ញថាបិ បវត្តិត្វា យត្ថ បច្ចាគម្ម សេតិ, តស្ស សោ “អាសយោ”តិ។ កាមរាគាទយោ សត្ត **អនុសយា។** មូសិកវិសំ វិយ ការណលាភេ ឧប្បជ្ជមានារហា អនាគតា, អតីតា, បច្ចុប្បន្នា ច តំសភាវត្តា តថា វុច្ចន្តិ។ ន ហិ ធម្មានំ កាលភេទេន សភាវភេទោតិ។ **ចរិយា**តិ រាគចរិយាទិកា ឆ មូលចរិយា, អន្តរភេទេន អនេកវិធា, សំសគ្គវសេន បន តេសដ្ឋិ ហោន្តិ។ អថ វា **ចរិយា**តិ សុចរិតទុច្ចរិតវសេន ទុវិធំ ចរិតំ។ តញ្ហិ វិភង្គេ ចរិតនិទ្ទេសេ និទ្ទិដ្ឋំ។

“**អធិមុត្តិ** នាម ‘អជ្ជេវ បព្ពជិស្សាមិ, អជ្ជេវ អរហត្តំ គណ្ហិស្សាមី’តិអាទិនា តន្និន្នភាវេន បវត្តមានំ សន្និដ្ឋាន”ន្តិ (សារត្ថ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **គណ្ឋិបទេសុ** វុត្តំ។ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** បន “អធិមុត្តិ នាម សត្តានំ បុព្ពចរិយវសេន អភិរុចិ, សា ទុវិធា ហីនបណីតភេទេនា’តិ (ទី. និ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) វុត្តំ។ តថា ហិ យាយ ហីនាធិមុត្តិកា សត្តា ហីនាធិមុត្តិកេយេវ សត្ថេ សេវន្តិ, បណីតាធិមុត្តិកា បណីតាធិមុត្តិកេយេវ ។ សចេ ហិ អាចរិយុបជ្ឈាយា សីលវន្តោ ន ហោន្តិ, សទ្ធិវិហារិកា សីលវន្តោ, តេ អត្តនោ អាចរិយុបជ្ឈាយេបិ ន ឧបសង្កមន្តិ, អត្តនា សទិសេ សារុប្បភិក្ខូយេវ ឧបសង្កមន្តិ។ សចេ អាចរិយុបជ្ឈាយា សារុប្បភិក្ខូ, ឥតរេ អសារុប្បា, តេបិ ន អាចរិយុបជ្ឈាយេ ឧបសង្កមន្តិ, អត្តនា សទិសេ អសារុប្បភិក្ខូយេវ ឧបសង្កមន្តិ។ ធាតុសំយុត្តវសេន (សំ. និ. ២.៨៥ អាទយោ) ចេស អត្ថោ ទីបេតព្ពោ។ ឯវមេយំ ហីនាធិមុត្តិកាទីនំ អញ្ញមញ្ញោ បសេវនាទិនិយមិតា អភិរុចិ អជ្ឈាសយធាតុ “អធិមុត្តី”តិ វេទិតព្ពា។ អនេកា អជ្ឈាសយាទយោ តេ យេសំ អត្ថិ, អនេកា វា អជ្ឈាសយាទយោ យេសន្តិ តថា យថា “ពហុកត្តុកោ, ពហុនទិកោ”តិ។ **យថានុលោម**ន្តិ អជ្ឈាសយាទីនំ អនុលោមំ អនតិក្កម្ម, យេ យេ វា អជ្ឈាសយាទយោ អនុលោមា, តេហិ តេហីតិ អត្ថោ។ អាសយាទីនំ អនុលោមស្ស វា អនុរូបន្តិបិ វទន្តិ។ ឃនវិនិព្ភោគាភាវតោ ទិដ្ឋិមានតណ្ហាវសេន “អហំ មម សន្តក”ន្តិ ឯវំ បវត្តស**ញ្ញិនោ។ យថាធម្ម**ន្តិ “នត្ថេត្ថ អត្តា, អត្តនិយំ វា, កេវលំ ធម្មមត្តមេវេត”ន្តិ ឯវមាទិនា ធម្មសភាវានុរូបន្តិ អត្ថោ។

សំវរណំ **សំវរោ**, កាយវាចាហិ អវីតិក្កមោ។ មហន្តោ សំវរោ **អសំវរោ។** វុឌ្ឍិអត្ថោ ហិ អយំ អ-ការោ យថា “អសេក្ខា ធម្មា”តិ (ធ. ស. តិកមាតិកា ២១) តំយោគតាយ ច ខុទ្ទកោ សំវរោ បារិសេសាទិនយេន សំវរោ, តស្មា ខុទ្ទកោ, មហន្តោ ច សំវរោតិ អត្ថោ។ តេនាហ “**សំវរា សំវរោ**”តិអាទិ។ **ទិដ្ឋិវិនិវេឋនា**តិ ទិដ្ឋិយា វិមោចនំ, អត្ថតោ បន តស្ស ឧជុវិបច្ចនិកា សម្មាទិដ្ឋិអាទយោ ធម្មា។ តថា ចាហ “**ទ្វាសដ្ឋិទិដ្ឋិបដិបក្ខភូតា**”តិ។ នាមស្ស, រូបស្ស, នាមរូបស្ស ច បរិច្ឆិន្ទនំ **នាមរូបបរិច្ឆេទោ**, សោ បន “រាគាទិបដិបក្ខភូតោ”តិ វចនតោ តថាបវត្តមេវ ញាណំ។

“**តីសុបិ**”តិអាទិនា អបរម្បិ វិសេសំ វិភាវេតិ។ តីសុបិ តាសំ វចនសម្ភវតោ “**វិសេសេនា**”តិ វុត្តំ។ តទេតំ សព្ពត្ថ យោជេតព្ពំ។ តត្រ “យាយំ អធិសីលសិក្ខា, អយំ ឥមស្មិំ អត្ថេ អធិប្បេតា សិក្ខា”តិ វចនតោ អាហ “**វិនយ**

**បិដកេ អធិសីលសិក្ខា**”តិ។ **សុត្តន្តបាឡិយំ** “វិវិច្ចេវ កាមេហី”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២២៦; សំ. និ. ១.១៥២; អ. និ. ៤.១២៣) សមាធិទេសនាពាហុល្លតោ “**សុត្តន្ត បិដកេ អធិចិត្តសិក្ខា**”តិ វុត្តំ។ នាមរូបបរិច្ឆេទស្ស អធិបញ្ញាបទដ្ឋានតោ, អធិបញ្ញាយ ច អត្ថាយ តទវសេសនាមរូបធម្មកថនតោ អាហ “**អភិធម្មបិដកេ អធិបញ្ញាសិក្ខា**”តិ។

**កិលេសាន**ន្តិ សំក្លេសធម្មានំ, កម្មកិលេសានំ វា, ឧភយាបេក្ខញ្ចេតំ “យោ កាយវចីទ្វារេហិ កិលេសានំ វីតិក្កមោ, តស្ស បហានំ, តស្ស បដិបក្ខត្តា”តិ ច។ “វីតិក្កមោ”តិ អយំ “បដិបក្ខ”ន្តិ ភាវយោគេ សម្ពន្ធោ, “សីលស្សា”តិ បន ភាវបច្ចយេ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។ អនុសយវសេន សន្តានេ អនុវត្តន្តា កិលេសា ការណលាភេ បរិយុដ្ឋិតាបិ សីលភេទភយវសេន វីតិក្កមិតុំ ន លភន្តីតិ អាហ “**វីតិក្កមបដិបក្ខត្តា សីលស្សា**”តិ។ ឱកាសាទានវសេន កិលេសានំ ចិត្តេ កុសលប្បវត្តិំ បរិយាទិយិត្វា ឧដ្ឋានំ **បរិយុដ្ឋានំ**, តស្ស បហានំ, ចិត្តសន្តានេ ឧប្បត្តិវសេន កិលេសានំ បរិយុដ្ឋានស្ស បហានន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ “កិលេសាន”ន្តិ ហិ អធិការោ, តំ បន បរិយុដ្ឋានប្បហានំ ចិត្តសមាទហនវសេន ភវតីតិ អាហ “**បរិយុដ្ឋានបដិបក្ខត្តា សមាធិស្សា**”តិ។ អប្បហីនភាវេន សន្តានេ អនុ អនុ សយនកា អនុរូបការណលាភេ ឧប្បជ្ជនារហា ថាមគតា កាមរាគាទយោ សត្ត កិលេសា **អនុសយា**, តេសំ បហានំ, តេ បន សព្ពសោ អរិយមគ្គបញ្ញាយ បហីយន្តីតិ អាហ “**អនុសយបដិបក្ខត្តា បញ្ញាយា**”តិ។

ទីបាលោកេន វិយ តមស្ស ទានាទិបុញ្ញកិរិយវត្ថុគតេន តេន តេន កុសលង្គេន តស្ស តស្ស អកុសលស្ស បហានំ **តទង្គប្បហានំ។** តថ បន អធិសីលសិក្ខាយ វុត្តដ្ឋានត្តា តេន តេន សុសីល្យង្គេន តស្ស តស្ស ទុស្សីល្យង្គស្ស បហានំ “តទង្គប្បហាន”ន្តិ គហេតព្ពំ។ ឧបចារប្បនាភេទេន សមាធិនា បវត្តិនិវារណេន ឃដប្បហារេន វិយ ជលតលេ សេវាលស្ស តេសំ តេសំ នីវរណាទិធម្មានំ វិក្ខម្ភនវសេន បហានំ **វិក្ខម្ភនប្បហានំ។** ចតុន្នំ អរិយមគ្គានំ ភាវិតត្តា តំ តំ មគ្គវតោ សន្តានេ សមុទយបក្ខិកស្ស កិលេសគណស្ស អច្ចន្តមប្បវត្តិសង្ខាត សមុច្ឆិន្ទនវសេន បហានំ **សមុច្ឆេទប្បហានំ។** ទុដ្ឋុ ចរិតំ, សំកិលេសេហិ វា ទូសិតំ ចរិតំ **ទុច្ចរិតំ។** តទេវ យត្ថ ឧប្បន្នំ, តំ សន្តានំ សម្មា កិលិសតិ វិពាធតិ, ឧបតាបេតិ ចាតិ **សំកិលេសោ,** តស្ស បហានំ។ កាយវចីទុច្ចរិតវសេន បវត្តសំកិលេសស្ស តទង្គវសេន បហានំ វុត្តំ សីលស្ស ទុច្ចរិតបដិបក្ខត្តា។ សិក្ខត្តយានុសារេន ហិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ តសតីតិ **តណ្ហា,** សាវ វុត្តនយេន សំកិលេសោ, តស្ស វិក្ខម្ភនវសេន បហានំ វុត្តំ សមាធិស្ស កាមច្ឆន្ទបដិបក្ខត្តា។ **ទិដ្ឋិ**យេវ យថាវុត្តនយេន **សំកិលេសោ,** តស្ស សមុច្ឆេទវសេន បហានំ វុត្តំ បញ្ញាយ អត្តាទិវិនិមុត្តសភាវ ធម្មប្បកាសនតោ។

**ឯកមេកស្មិញ្ចេត្ថា**តិ ឯតេសុ តីសុ បិដកេសុ ឯកមេកស្មិំ បិដកេ, **ច**-សទ្ទោ វាក្យារម្ភេ, បក្ខន្តរេ វា។ **បិ**-សទ្ទោ, **អបិ**-សទ្ទោ វា អវយវសម្បិណ្ឌនេ, តេន ន កេវលំ ចតុព្ពិធស្សេវ គម្ភីរភាវោ, អថ ខោ បច្ចេកំ តទវយវានម្បីតិ សម្បិណ្ឌនំ ករោតិ។ ឯស នយោ ព្ពាទិសេសុ។ ឥទានិ តេ សរូបតោ ទស្សេតុំ “**តត្ថា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **តន្តី**តិ បាឡិ។ សា ហិ ឧក្កដ្ឋានំ សីលាទិអត្ថានំ ពោធនតោ, សភាវនិរុត្តិភាវតោ, ពុទ្ធាទីហិ ភាសិតត្តា ច បកដ្ឋានំ វចនានំ អាឡិ បន្តីតិ “**បាឡី**”តិ វុច្ចតិ។

តថ បន **វិនយគណ្ឋិបទការាទីនំ** សទ្ទវាទីនំ មតេន បុព្ពេ វវត្ថាបិតា បរមត្ថសទ្ទប្បពន្ធភូតា តន្តិ **ធម្មោ** នាម។ **ឥតិ**-សទ្ទោ ហិ នាមត្ថេ, “ធម្មោ”តិ វា វុច្ចតិ។ **តស្សាយេវា**តិ តស្សា យថាវុត្តាយ ឯវ តន្តិយា អត្ថោ។ **មនសា វវត្ថាបិតាយា**តិ ឧគ្គហណ-ធារណាទិវសប្បវត្តេន មនសា បុព្ពេ វវត្ថាបិតាយ យថាវុត្តាយ បរមត្ថសទ្ទប្បពន្ធភូតាយ តស្សា តន្តិយា។ **ទេសនា**តិ បច្ឆា បរេសមវពោធនត្ថំ ទេសនាសង្ខាតា បរមត្ថសទ្ទប្បពន្ធភូតា តន្តិយេវ។ អបិច យថាវុត្តតន្តិ សង្ខាតសទ្ទសមុដ្ឋាបកោ ចិត្តុប្បាទោ **ទេសនា។ តន្តិយា, តន្តិអត្ថស្ស ចា**តិ យថាវុត្តាយ ទុវិធាយបិ តន្តិយា, តទត្ថស្ស ច យថាភូតាវពោធោតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ តេ ហិ ភគវតា វុច្ចមានស្ស អត្ថស្ស, វោហារស្ស ច ទីបកោ សទ្ទោយេវ **តន្តិ** នាមាតិ វទន្តិ។ តេសំ បន វាទេ ធម្មស្សាបិ សទ្ទសភាវត្តា ធម្មទេសនានំ កោ វិសេសោតិ ចេ? តេសំ តេសំ អត្ថានំ ពោធកភាវេន ញាតោ, ឧគ្គហណាទិវសេន ច បុព្ពេ វវត្ថាបិតោ បរមត្ថសទ្ទប្បពន្ធោ **ធម្មោ,** បច្ឆា បរេសំ អវពោធនត្ថំ បវត្តិតោ តំ តទត្ថប្បកាសកោ សទ្ទោ **ទេសនា**តិ អយមិមេសំ វិសេសោតិ។ អថ វា យថាវុត្តសទ្ទសមុដ្ឋាបកោ ចិត្តុប្បាទោ **ទេសនា** ទេសីយតិ សមុដ្ឋាបីយតិ សទ្ទោ ឯតេនាតិ កត្វា មុសាវាទាទយោ វិយ តត្ថាបិ ហិ មុសាវាទាទិសមុដ្ឋាបិកា ចេតនា មុសាវាទាទិសទ្ទេហិ វោហរីយតីតិ។ កិញ្ចាបិ អក្ខរាវលិភូតោ បញ្ញត្តិសទ្ទោយេវ អត្ថស្ស ញាបកោ, តថាបិ មូលការណភាវតោ “អក្ខរសញ្ញាតោ”តិអាទីសុ វិយ តស្សាយេវ អត្ថោតិ បរមត្ថសទ្ទោយេវ អត្ថស្ស ញាបកភាវេន វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “តស្សា តន្តិយា ទេសនា”តិ ច សទិសវោហារេន វុត្តំ យថា “ឧប្បន្នា ច កុសលាធម្មា ភិយ្យោភាវាយ វេបុល្លាយ សំវត្តន្តី”តិ។

**អភិធម្មគណ្ឋិបទការាទីនំ** បន បណ្ណត្តិវាទីនំ មតេន សម្មុតិបរមត្ថភេទស្ស អត្ថស្ស អនុរូបវាចកភាវេន បរមត្ថសទ្ទេសុ ឯកន្តេន ភគវតា មនសា វវត្ថាបិតា នាមបញ្ញត្តិបពន្ធភូតា តន្តិ **ធម្មោ** នាម, “ធម្មោ”តិ វា វុច្ចតិ។ **តស្សាយេវា**តិ តស្សា នាមបញ្ញត្តិភូតាយ តន្តិយា ឯវ អត្ថោ។ **មនសា វវត្ថាបិតាយា**តិ សម្មុតិបរមត្ថភេទស្ស អត្ថស្សានុរូបវាចកភាវេន បរមត្ថសទ្ទេសុ ភគវតា មនសា វវត្ថាបិតាយ នាមបណ្ណត្តិបពន្ធភូតាយ តស្សា តន្តិយា។ **ទេសនា**តិ បរេសំ បពោធនេន អតិសជ្ជនា វាចាយ បកាសនា វចីភេទភូតា បរមត្ថសទ្ទប្បពន្ធសង្ខាតា តន្តិ។ **តន្តិយា, តន្តិអត្ថស្ស ចា**តិ យថាវុត្តាយ ទុព្ពិធាយបិ តន្តិយា, តទត្ថស្ស ច យថាភូតាវពោធោតិ អត្ថោ។ តេ ហិ ឯវំ វទន្តិ – សភាវត្ថស្ស, សភាវវោហារស្ស ច អនុរូបវសេនេវ ភគវតា មនសា វវត្ថាបិតា បណ្ណត្តិ ឥធ “តន្តី”តិ វុច្ចតិ។ យទិ ច សទ្ទវាទីនំ មតេន សទ្ទោយេវ ឥធ តន្តិ នាម សិយា។ តន្តិយា, ទេសនាយ ច នានត្តេន ភវិតព្ពំ, មនសា វវត្ថាបិតាយ ច តន្តិយា វចីភេទករណមត្តំ ឋបេត្វា ទេសនាយ នានត្តំ នត្ថិ។ តថា ហិ ទេសនំ ទស្សេន្តេន មនសា វវត្ថាបិតាយ តន្តិយា ទេសនាតិ វចីភេទករណមត្តំ វិនា តន្តិយា សហ ទេសនាយ អនញ្ញតា វុត្តា។ តថា ច ឧបរិ “ទេសនាតិ បញ្ញត្តី”តិ វុត្តត្តា ទេសនាយ អនញ្ញភាវេន តន្តិយាបិ បណ្ណត្តិភាវោ កថិតោ ហោតិ។

អបិច យទិ តន្តិយា អញ្ញាយេវ ទេសនា សិយា, “តន្តិយា ច តន្តិអត្ថស្ស ច ទេសនាយ ច យថាភូតាវពោធោ”តិ វត្តព្ពំ សិយា។ ឯវំ បន អវត្វា “តន្តិយា ច តន្តិអត្ថស្ស ច យថាភូតាវពោធោ”តិ វុត្តត្តា តន្តិយា, ទេសនាយ ច អនញ្ញភាវោ ទស្សិតោ ហោតិ។ ឯវញ្ច កត្វា ឧបរិ “ទេសនា នាម បញ្ញត្តី”តិ ទស្សេន្តេន ទេសនាយ អនញ្ញភាវតោ តន្តិយា បណ្ណត្តិភាវោ កថិតោ ហោតីតិ។ តទុភយម្បិ បន បរមត្ថតោ សទ្ទោយេវ បរមត្ថវិនិមុត្តាយ សម្មុតិយា អភាវា, ឥមមេវ ច នយំ គហេត្វា កេចិ អាចរិយា “ធម្មោ ច ទេសនា ច បរមត្ថតោ សទ្ទោ ឯវា”តិ វោហរន្តិ, តេបិ អនុបវជ្ជាយេវ។ យថា កាមាវចរបដិសន្ធិវិបាកា “បរិត្តារម្មណា”តិ វុច្ចន្តិ, ឯវំ សម្បទមិទំ ទដ្ឋព្ពំ។ ន ហិ កាមាវចរបដិសន្ធិវិបាកា “និព្ពត្តិតបរមត្ថវិសយាយេវា”តិ សក្កា វត្តុំ ឥត្ថិបុរិសាទិអាការបរិវិតក្កបុព្ពកានំ រាគាទិអកុសលានំ, មេត្តាទិកុសលានញ្ច អារម្មណំ គហេត្វាបិ សមុប្បជ្ជនតោ។ បរមត្ថធម្មមូលកត្តា បនស្ស បរិកប្បស្ស បរមត្ថវិសយតា សក្កា បញ្ញបេតុំ, ឯវមិធាបិ ទដ្ឋព្ពន្តិ ច។ ឯវម្បិ បណ្ណត្តិវាទីនំ មតំ ហោតុ, សទ្ទវាទីនំ មតេបិ ធម្មទេសនានំ នានត្តំ វុត្តនយេនេវ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរា** ទីហិ បកាសិតន្តិ។ ហោតិ ចេត្ថ –

“សទ្ទោ ធម្មោ ទេសនា ច, ឥច្ចាហុ អបរេ គរូ;
ធម្មោ បណ្ណត្តិ សទ្ទោ តុ, ទេសនា វាតិ ចាបរេ”តិ។

**តីសុបិ ចេតេសុ ឯតេ ធម្មត្ថទេសនាបដិវេធា**តិ ឯត្ថ តន្តិអត្ថោ, តន្តិទេសនា, តន្តិអត្ថបដិវេធោ ចាតិ ឥមេ តយោ តន្តិវិសយា ហោន្តីតិ វិនយបិដកាទីនំ អត្ថទេសនាបដិវេធាធារភាវោ យុត្តោ, បិដកានិ បន តន្តិយេវាតិ តេសំ ធម្មាធារភាវោ កថំ យុជ្ជេយ្យាតិ? តន្តិសមុទាយស្ស អវយវតន្តិយា អាធារភាវតោ។ សមុទាយោ ហិ អវយវស្ស បរិកប្បនាមត្តសិទ្ធេន អាធារភាវេន វុច្ចតិ យថា “រុក្ខេ សាខា”តិ។ ឯត្ថ ច ធម្មាទីនំ ទុក្ខោគាហភាវតោ តេហិ ធម្មាទីហិ វិនយាទយោ គម្ភីរាតិ វិនយាទីនម្បិ ចតុព្ពិធោ គម្ភីរភាវោ វុត្តោយេវ, តស្មា ធម្មាទយោ ឯវ ទុក្ខោគាហត្តា គម្ភីរា, ន វិនយាទយោតិ ន ចោទេតព្ពមេតំ សមុខេន, វិសយវិសយីមុខេន ច វិនយាទីនញ្ញេវ គម្ភីរភាវស្ស វុត្តត្តា។ ធម្មោ ហិ វិនយាទយោ ឯវ អភិន្នត្តា។ តេសំ វិសយោ អត្ថោ វាចកភូតានំ តេសមេវ វាច្ចភាវតោ, វិសយិនោ ទេសនាបដិវេធា ធម្មត្ថវិសយភាវតោតិ។ តត្ថ បដិវេធស្ស ទុក្ករភាវតោ ធម្មត្ថានំ, ទេសនាញាណស្ស ទុក្ករភាវតោ ទេសនាយ ច ទុក្ខោគាហភាវោ វេទិតព្ពោ, បដិវេធស្ស បន ឧប្បាទេតុំ អសក្កុណេយ្យត្តា, តព្ពិសយញាណុប្បត្តិយា ច ទុក្ករភាវតោ ទុក្ខោគាហតា វេទិតព្ពា។ ធម្មត្ថទេសនានំ គម្ភីរភាវតោ តព្ពិសយោ បដិវេធោបិ គម្ភីរោ យថា តំ គម្ភីរស្ស ឧទកស្ស បមាណគ្គហណេ ទីឃេន បមាណេន ភវិតព្ពំ, ឯវំសម្បទមិទន្តិ (វជិរ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **វជិរពុទ្ធិត្ថេរោ។** បិដកាវយវានំ ធម្មាទីនំ វុច្ចមានោ គម្ភីរភាវោ តំសមុទាយស្ស បិដកស្សាបិ វុត្តោយេវ, តស្មា តថា ន ចោទេតព្ពន្តិបិ វទន្តិ, វិចារេតព្ពមេតំ សព្ពេសម្បិ តេសំ បិដកាវយវាសម្ភវតោ។ មហាសមុទ្ទោ ទុក្ខោគាហោ, អលព្ភនេយ្យបតិដ្ឋោ វិយ ចាតិ សម្ពន្ធោ។ អត្ថវសា ហិ វិភត្តិវចនលិង្គបរិណាមោតិ។ ទុក្ខេន ឱគយ្ហន្តិ, ទុក្ខោ វា ឱគាហោ អន្តោ បវិសនមេតេសូតិ **ទុក្ខោគាហា។** ន លភិតព្ពោតិ អលព្ភនីយោ, សោយេវ **អលព្ភនេយ្យោ**, លភីយតេ វា លព្ភនំ, តំ នារហតីតិ **អលព្ភនេយ្យោ។** បតិដ្ឋហន្តិ ឯត្ថ ឱកាសេតិ **បតិដ្ឋោ**, បតិដ្ឋហនំ វា **បតិដ្ឋោ**, អលព្ភនេយ្យោ សោ យេសុ តេ **អលព្ភនេយ្យបតិដ្ឋា។** ឯកទេសេន ឱគាហន្តេហិបិ មន្ទពុទ្ធីហិ បតិដ្ឋា លទ្ធុំ ន សក្កាយេវាតិ ទស្សេតុំ ឯតំ បុន វុត្តំ។ **“ឯវ”**ន្តិអាទិ និគមនំ។

ឥទានិ ហេតុហេតុផលាទីនម្បិ វសេន គម្ភីរភាវំ ទស្សេន្តោ **“អបរោ នយោ”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ហេតូ**តិ បច្ចយោ។ សោ ច អត្តនោ ផលំ ទហតិ វិទហតីតិ **ធម្មោ** ទ-ការស្ស ធ-ការំ កត្វា។ ធម្មសទ្ទស្ស ចេត្ថ ហេតុ

បរិយាយតោ កថំ វិញ្ញាយតីតិ អាហ **“វុត្តញ្ហេតំ”**ន្តិអាទិ។ **វុត្តំ** បដិសម្ភិទាវិភង្គេ (វិភ. ៧១៨)។ ននុ ច “ហេតុម្ហិ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា”តិ ឯតេន វចនេន ធម្មស្ស ហេតុភាវោ កថំ វិញ្ញាយតីតិ? “ធម្មបដិសម្ភិទា”តិ ឯតស្ស សមាសបទស្ស អវយវបទត្ថំ ទស្សេន្តេន “ហេតុម្ហិ ញាណ”ន្តិ វុត្តត្តា។ “ធម្មេ បដិសម្ភិទា ធម្មបដិសម្ភិទា”តិ ឯត្ថ ហិ “ធម្មេ”តិ ឯតស្ស អត្ថំ ទស្សេន្តេន “ហេតុម្ហី”តិ វុត្តំ, “បដិសម្ភិទា”តិ ឯតស្ស អត្ថំ ទស្សេន្តេន **“ញាណ”**ន្តិ។ តស្មា ហេតុធម្មសទ្ទា ឯកត្ថា, ញាណបដិសម្ភិទា សទ្ទា ចាតិ ឥមមត្ថំ វទន្តេន សាធិតោ ធម្មស្ស ហេតុភាវោតិ។ តថា **“ហេតុផលេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា”**តិ ឯតេន វចនេន សាធិតោ អត្ថស្ស ហេតុផលភាវោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ ហេតុនោ ផលំ **ហេតុផលំ**, តញ្ហិ ហេតុអនុសារេន អរីយតិ អធិគមីយតីតិ **អត្ថោ**តិ វុច្ចតិ។

**ទេសនាតិ បញ្ញត្តី**តិ ឯត្ថ សទ្ទវាទីនំ វាទេ អត្ថព្យញ្ជនកា អវិបរីតាភិលាបធម្មនិរុត្តិភូតា បរមត្ថសទ្ទប្បពន្ធសង្ខាតា តន្តិ “ទេសនា”តិ វុច្ចតិ, ទេសនា នាមាតិ វា អត្ថោ។ ទេសីយតិ អត្ថោ ឯតាយាតិ ហិ **ទេសនា។** បការេន ញាបីយតិ អត្ថោ ឯតាយ, បការតោ វា ញាបេតីតិ **បញ្ញត្តិ។** តមេវ សរូបតោ ទស្សេតុំ **“យថាធម្មំ ធម្មាភិលាបោតិ អធិប្បាយោ”**តិ វុត្តំ។ **យថាធម្ម**ន្តិ ឯត្ថ បន ធម្មសទ្ទោ ហេតុំ, ហេតុផលញ្ច សព្ពំ សង្គណ្ហាតិ។ សភាវវាចកោ ហេស ធម្មសទ្ទោ, ន បរិយត្តិហេតុអាទិវាចកោ, តស្មា យោ យោ អវិជ្ជាសង្ខារាទិធម្មោ, តស្មឹ តស្មិន្តិ អត្ថោ។ តេសំ តេសំ អវិជ្ជាសង្ខារាទិធម្មានំ អនុរូបំ វា យថាធម្មំ។ ទេសនាបិ ហិ បដិវេធោ វិយ អវិបរីតសវិសយវិភាវនតោ ធម្មានុរូបំ បវត្តតិ, តតោយេវ ច អវិបរីតាភិលាបោតិ វុច្ចតិ។ **ធម្មាភិលាបោ**តិ ហិ អត្ថព្យញ្ជនកោ អវិបរីតាភិលាបោ ធម្មនិរុត្តិភូតោ តន្តិសង្ខាតោ បរមត្ថសទ្ទប្បពន្ធោ។ សោ ហិ អភិលប្បតិ ឧច្ចារីយតីតិ **អភិលាបោ,** ធម្មោ អវិបរីតោ សភាវភូតោ អភិលាបោ ធម្មាភិលាបោតិ វុច្ចតិ, ឯតេន “តត្រ ធម្មនិរុត្តាភិលាបេ ញាណំ និរុត្តិបដិសម្ភិទា”តិ (វិភ. ៧១៨) ឯត្ថ វុត្តំ ធម្មនិរុត្តឹ ទស្សេតិ សទ្ទសភាវត្តា ទេសនាយ។ តថា ហិ និរុត្តិបដិសម្ភិទាយ បរិត្តារម្មណាទិភាវោ **បដិសម្ភិទាវិភង្គបាឡិយំ** (វិភ. ៧១៨) វុត្តោ។ **តទដ្ឋកថាយ** ច “តំ សភាវនិរុត្តឹ សទ្ទំ អារម្មណំ កត្វា”តិអាទិនា (វិភ. អដ្ឋ. ៧១៨) តស្សា សទ្ទារម្មណតា ទស្សិតា។ “ឥមស្ស អត្ថស្ស អយំ សទ្ទោ វាចកោ”តិ ហិ វចនវចនត្ថេ វវត្ថបេត្វា តំ តំ វចនត្ថវិភាវនវសេន បវត្តិតោ សទ្ទោ “ទេសនា”តិ វុច្ចតិ។ **“អធិប្បាយោ”**តិ ឯតេន “ទេសនាតិ បញ្ញត្តី”តិ ឯតំ វចនំ ធម្មនិរុត្តាភិលាបំ សន្ធាយ វុត្តំ, ន តតោ វិនិមុត្តំ បញ្ញត្តឹ សន្ធាយាតិ ទស្សេតិ អនេកជា អត្ថសម្ភវេ អត្តនា អធិប្បេតត្ថស្សេវ វុត្តត្តាតិ អយំ សទ្ទវាទីនំ វាទតោ វិនិច្ឆយោ។

បញ្ញត្តិវាទីនំ វាទេ បន សម្មុតិបរមត្ថភេទស្ស អត្ថស្សានុរូបវាចកភាវេន បរមត្ថសទ្ទេសុ ភគវតា មនសា វវត្ថាបិតា តន្តិសង្ខាតា នាមបញ្ញត្តិ **ទេសនា** នាម, “ទេសនា”តិ វា វុច្ចតីតិ អត្ថោ។ តទេវ មូលការណភូតស្ស សទ្ទស្ស ទស្សនវសេន ការណូបចារេន ទស្សេតុំ **“យថាធម្មំ ធម្មាភិលាបោតិ អធិប្បាយោ”**តិ វុត្តំ។ កិញ្ចាបិ ហិ “ធម្មាភិលាបោ”តិ ឯត្ថ អភិលប្បតិ ឧច្ចារីយតីតិ **អភិលាបោ**តិ សទ្ទោ វុច្ចតិ, ន បណ្ណត្តិ, តថាបិ សទ្ទេ វុច្ចមានេ តទនុរូបំ វោហារំ គហេត្វា តេន វោហារេន ទីបិតស្ស អត្ថស្ស ជាននតោ សទ្ទេ កថិតេ តទនុរូបា បណ្ណត្តិបិ ការណូបចារេន កថិតាយេវ ហោតិ។ អបិច “ធម្មាភិលាបោតិ អត្ថោ”តិ អវត្វា “ធម្មាភិលាបោតិ អធិប្បាយោ”តិ វុត្តត្តា ទេសនា នាម សទ្ទោ ន ហោតីតិ ទីបិតមេវ។ តេន ហិ អធិប្បាយមត្តមេវ មូលការណសទ្ទវសេន កថិតំ, ន ឥធ គហេតព្ពោ “ទេសនា”តិ ឯតស្ស អត្ថោតិ អយំ បញ្ញត្តិវាទីនំ វាទតោ វិនិច្ឆយោ។ អត្ថន្តរមាហ **“អនុលោម…បេ…. កថន”**ន្តិ, ឯតេន ហេដ្ឋា វុត្តំ ទេសនាសមុដ្ឋាបកំ ចិត្តុប្បាទំ ទស្សេតិ។ កថីយតិ អត្ថោ ឯតេនាតិ ហិ **កថនំ។** អាទិសទ្ទេន នីតនេយ្យាទិកា បាឡិគតិយោ, ឯកត្តាទិនន្ទិយាវត្តាទិកា បាឡិនិស្សិតា ច នយា សង្គហិតា។

សយមេវ បដិវិជ្ឈតិ, ឯតេន វា បដិវិជ្ឈន្តីតិ **បដិវេធោ,** ញាណំ។ តទេវ អភិសមេតិ, ឯតេន វា អភិសមេន្តីតិ **អភិសមយោ**តិបិ វុច្ចតិ។ ឥទានិ តំ បដិវេធំ អភិសមយប្បភេទតោ, អភិសមយាការតោ, អារម្មណតោ, សភាវតោ ច បាកដំ កាតុំ **“សោ ចា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ ហិ **លោកិយលោកុត្តរោ**តិ បភេទតោ, **វិសយតោ, អសម្មោហតោ**តិ អាការតោ, **ធម្មេសុ, អត្ថេសុ, បញ្ញត្តីសូ**តិ អារម្មណតោ, **អត្ថានុរូបំ, ធម្មានុរូបំ, បញ្ញត្តិបថានុរូប**ន្តិ សភាវតោ ច បាកដំ ករោតិ។ តត្ថ វិសយតោ អត្ថាទិអនុរូបំ ធម្មាទីសុ អវពោធោ នាម អវិជ្ជាទិធម្មារម្មណោ, សង្ខារាទិអត្ថារម្មណោ, តទុភយបញ្ញាបនារម្មណោ ច **លោកិយោ អភិសមយោ។** អសម្មោហតោ អត្ថាទិអនុរូបំ ធម្មាទីសុ អវពោធោ នាម និព្ពានារម្មណោ មគ្គសម្បយុត្តោ យថាវុត្តធម្មត្ថបញ្ញត្តីសុ សម្មោហវិទ្ធំសនោ **លោកុត្តរោ អភិសមយោ។** តថា ហិ “អយំ ហេតុ, ឥទមស្ស ផលំ, អយំ តទុភយានុរូបោ វោហារោ”តិ ឯវំ អារម្មណករណវសេន លោកិយញាណំ វិសយតោ បដិវិជ្ឈតិ, លោកុត្តរញាណំ បន តេសុ ហេតុហេតុផលាទីសុ សម្មោហស្សញាណេន សមុច្ឆិន្នត្តា អសម្មោហតោ បដិវិជ្ឈតិ។ លោកុត្តរោ បន បដិវេធោ វិសយតោ និព្ពានស្ស, អសម្មោហតោ ច ឥតរស្សាតិបិ វទន្តិ ឯកេ។

**អត្ថានុរូបំ ធម្មេសូ**តិ “អវិជ្ជា ហេតុ, សង្ខារា ហេតុសមុប្បន្នា, សង្ខារេ ឧប្បាទេតិ អវិជ្ជា”តិ ឯវំ ការិយានុរូបំ ការណេសូតិ អត្ថោ។ អថ វា “បុញ្ញាភិសង្ខារអបុញ្ញាភិសង្ខារអានេញ្ជាភិសង្ខារេសុ តីសុ អបុញ្ញាភិសង្ខារស្ស អវិជ្ជា សម្បយុត្តបច្ចយោ, ឥតរេសំ យថានុរូប”ន្តិអាទិនា ការិយានុរូបំ ការណេសុ បដិវេធោតិបិ អត្ថោ។ **ធម្មានុរូបំ អត្ថេសូ**តិ “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិអាទិនា (ម. និ. ៣.១២៦; សំ. និ. ២.១; ឧទា. ១; វិភ. ២២៥) ការណានុរូបំ ការិយេសុ។ ធម្មាធាយ បញ្ញត្តិយា បថោ **បញ្ញត្តិបថោ,** តស្ស អនុរូបំ តថា, បញ្ញត្តិយា វុច្ចមានធម្មានុរូបំ បញ្ញត្តីសុ អវពោធោតិ អត្ថោ។ អភិសមយតោ អញ្ញម្បិ បដិវេធត្ថំ ទស្សេតុំ **“តេស”**ន្តិអាទិមាហ។ បដិវិជ្ឈីយតីតិ បដិវេធោតិ ហិ តំតំរូបាទិធម្មានំ អវិបរីតសភាវោ វុច្ចតិ។ **តត្ថ តត្ថា**តិ តស្មិំ តស្មិំ បិដកេ, បាឡិបទេសេ វា។ **សលក្ខណសង្ខាតោ**តិ រុប្បននមនផុសនាទិសកសកលក្ខណសង្ខាតោ។

យថាវុត្តេហិ ធម្មាទីហិ បិដកានំ គម្ភីរភាវំ ទស្សេតុំ **“ឥទានី”**តិអាទិមាហ។ **ធម្មជាត**ន្តិ ការណប្បភេទោ, ការណមេវ វា។ **អត្ថជាត**ន្តិ ការិយប្បភេទោ, ការិយមេវ វា។ យា ចាយំ ទេសនាតិ សម្ពន្ធោ។ តទត្ថវិជាននវសេន **អភិមុខោ** ហោតិ។ **យោ ចេត្ថាតិ** យោ ឯតាសុ តំ តំ បិដកាគតាសុ ធម្មត្ថទេសនាសុ បដិវេធោ, យោ ច ឯតេសុ បិដកេសុ តេសំ តេសំ ធម្មានំ អវិបរីតសភាវោតិ អត្ថោ។ សម្ភរិតព្ពតោ កុសលមេវ **សម្ភារោ,** សោ សម្មា អនុបចិតោ យេហិ តេ **អនុបចិតកុសលសម្ភារា,** តតោយេវ **ទុប្បញ្ញេហិ,** និប្បញ្ញេហីតិ អត្ថោ។ ន ហិ បញ្ញវតោ, បញ្ញាយ វា ទុដ្ឋភាវោ ទូសិតភាវោ ច សម្ភវតីតិ និប្បញ្ញត្តាយេវ ទុប្បញ្ញា យថា “ទុស្សីលោ”តិ (អ. និ. ៥.២១៣; ១០.៧៥; បារា. ២៩៥; ធ. ប. ៣០៨)។ ឯត្ថ ច អវិជ្ជាសង្ខារាទីនំ ធម្មត្ថានំ ទុប្បដិវិជ្ឈតាយ ទុក្ខោគាហតា, តេសំ បញ្ញាបនស្ស ទុក្ករភាវតោ តំទេសនាយ, អភិសមយសង្ខាតស្ស បដិវេធស្ស ឧប្បាទនវិសយីករណានំ អសក្កុណេយ្យត្តា, អវិបរីតសភាវសង្ខាតស្ស បដិវេធស្ស ទុព្ពិញ្ញេយ្យតាយ ទុក្ខោគាហតា វេទិតព្ពា។ **ឯវម្បីតិ បិ-**សទ្ទោ បុព្ពេ វុត្តំ បការន្តរំ សម្បិណ្ឌេតិ។ ឯវំ បឋមគាថាយ អត្ថំ បរិបុណ្ណំ បរិទីបិតត្ថភាវំ ទស្សេន្តោ **“ឯត្តាវតា”**តិអាទិមាហ។ “សិទ្ធេ ហិ សត្យារម្ភោ អត្ថន្តរវិញ្ញាបនាយ វា ហោតិ, និយមាយ វា”តិ ឥមិនា បុនារម្ភវចនេន អត្ថំ បរិបុណ្ណំ បរិទីបិតត្ថភាវំ ទស្សេតិ។ **ឯត្តាវតា**តិ បរិច្ឆេទត្ថេ និបាតោ, ឯត្តកេន វចនក្កមេនាតិ អត្ថោ។ ឯតំ វា បរិមាណំ យស្សាតិ **ឯត្តាវំ,** តេន, ឯតបរិមាណវតា សទ្ទត្ថក្កមេនាតិ អត្ថោ។ “សទ្ទេ ហិ វុត្តេ តទត្ថោបិ វុត្តោយេវ នាមា”តិ វទន្តិ។ វុត្តោ សំវណ្ណិតោ អត្ថោ យស្សាតិ **វុត្តត្ថា។**

**ឯត្ថា**តិ ឯតិស្សា គាថាយ។ ឯវំ អត្ថោ, វិនិច្ឆយោតិ វា សេសោ។ **តីសុ បិដកេសូ**តិ ឯត្ថ “ឯកេកស្មិ”ន្តិ អធិការោ, បករណតោ វា វេទិតព្ពំ។ “ឯកមេកស្មិញ្ចេត្ថា”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថា) ហិ ហេដ្ឋា វុត្តំ។ អថ វា វត្តិច្ឆានុបុព្ពិកត្តា សទ្ទបដិបត្តិយា និទ្ធារណមិធ អវត្តុកាមេន អាធារោយេវ វុត្តោ។ ន ចេត្ថ ចោទេតព្ពំ “តីសុយេវ បិដកេសុ តិវិធោ បរិយត្តិភេទោ ទដ្ឋព្ពោ សិយា”តិ សមុទាយវសេន វុត្តស្សាបិ វាក្យស្ស អវយវាធិប្បាយសម្ភវតោ។ ទិស្សតិ ហិ អវយវវាក្យនិប្ផត្តិ “ព្រាហ្មណាទយោ ភុញ្ជន្តូ”តិអាទីសុ, តស្មា អលមតិបបញ្ចេន។ យថា អត្ថោ ន វិរុជ្ឈតិ, តថាយេវ គហេតព្ពោតិ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។ **បរិយត្តិភេទោ**តិ បរិយាបុណនំ **បរិយត្តិ។** បរិយាបុណនវាចកោ ហេត្ថ បរិយត្តិសទ្ទោ, ន បន បាឡិបរិយាយោ, តស្មា បរិយាបុណនប្បការោតិ អត្ថោ។ អថ វា តីហិ បការេហិ បរិយាបុណិតព្ពា បាឡិយោ ឯវ **“បរិយត្តី”**តិ វុច្ចន្តិ។ តថា ចេវ អភិធម្មដ្ឋកថាយ សីហឡគណ្ឋិបទេ វុត្តន្តិ វទន្តិ។ ឯវម្បិ ហិ អលគទ្ទូបមាបរិយាបុណនយោគតោ “អលគទ្ទូបមា បរិយត្តី”តិ បាឡិបិ សក្កា វត្តុំ។ ឯវញ្ច កត្វា “ទុគ្គហិតា ឧបារម្ភាទិហេតុ បរិយាបុដា អលគទ្ទូបមា”តិ បរតោ និទ្ទេសវចនម្បិ ឧបបន្នំ ហោតិ។ តត្ថ ហិ បាឡិយេវ “ទុគ្គហិតា, បរិយាបុដា”តិ ច វត្តុំ យុត្តា។

អលគទ្ទោ អលគទ្ទគ្គហណំ ឧបមា ឯតិស្សាតិ **អលគទ្ទូបមា។** អលគទ្ទស្ស គហណញ្ចេត្ថ អលគទ្ទសទ្ទេន វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ អាបូបិកោតិ ឯត្ថ អាបូប-សទ្ទេន អាបូបខាទនំ វិយ, វេណិកោតិ ឯត្ថ វីណាសទ្ទេន វីណាវាទនគ្គហណំ វិយ ច។ អលគទ្ទគ្គហណេន ហិ បរិយត្តិ ឧបមីយតិ , ន អលគទ្ទេន។ “អលគទ្ទគ្គហណូបមា”តិ វា វត្តព្ពេ មជ្ឈេបទលោបំ កត្វា “អលគទ្ទូបមា”តិ វុត្តំ “ឱដ្ឋមុខោ”តិអាទីសុ វិយ។ អលគទ្ទោតិ ច អាសីវិសោ វុច្ចតិ។ **គទោ**តិ ហិ វិសស្ស នាមំ, តញ្ច តស្ស អលំ បរិបុណ្ណំ អត្ថិ, តស្មា អលំ បរិយត្តោ បរិបុណ្ណោ គទោ អស្សាតិ **អលគទ្ទោ** អនុនាសិកលោបំ, ទ-ការាគមញ្ច កត្វា, អលំ វា ជីវិតហរណេ សមត្ថោ គទោ យស្សាតិ **អលគទ្ទោ** វុត្តនយេន។ វដ្ដទុក្ខតោ និស្សរណំ អត្ថោ បយោជនមេតិស្សាតិ **និស្សរណត្ថា។** ភណ្ឌាគារេ និយុត្តោ **ភណ្ឌាគារិកោ,** រាជរតនានុបាលកោ, សោ វិយាតិ តថា, ធម្មរតនានុបាលកោ ខីណាសវោ។ អញ្ញមត្ថមនបេក្ខិត្វា ភណ្ឌាគារិកស្សេវ សតោ បរិយត្តិ **ភណ្ឌាគារិកបរិយត្តិ។**

**ទុគ្គហិតា**តិ ទុដ្ឋុ គហិតា។ តទេវ សរូបតោ និយមេតុំ **“ឧបារម្ភាទិហេតុ បរិយាបុដា”**តិ អាហ, ឧបារម្ភឥតិវាទប្បមោក្ខាទិហេតុ ឧគ្គហិតាតិ អត្ថោ។ លាភសក្ការាទិហេតុ បរិយាបុណនម្បិ ឯត្ថេវ សង្គហិតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ វុត្តញ្ហេតំ **អលគទ្ទសុត្តដ្ឋកថាយំ –**

“យោ ពុទ្ធវចនំ ឧគ្គហេត្វា ‘ឯវំ ចីវរាទីនិ វា លភិស្សាមិ, ចតុបរិសមជ្ឈេ វា មំ ជានិស្សន្តី’តិ លាភសក្ការហេតុ បរិយាបុណាតិ, តស្ស សា បរិយត្តិ **អលគទ្ទបរិយត្តិ** នាម។ ឯវំ បរិយាបុណនតោ ហិ ពុទ្ធវចនំ អបរិយាបុណិត្វា និទ្ទោក្កមនំ វរតរ”ន្តិ (ម. និ. អដ្ឋ. ២.២៣៩)។

ននុ ច អលគទ្ទគ្គហណូបមា បរិយត្តិ “អលគទ្ទូបមា”តិ វុច្ចតិ, ឯវញ្ច សតិ សុគ្គហិតាបិ បរិយត្តិ “អលគទ្ទូបមា”តិ វត្តុំ វដ្ដតិ តត្ថាបិ អលគទ្ទគ្គហណស្ស ឧបមាភាវេន បាឡិយំ វុត្តត្តា។ វុត្តញ្ហេតំ –

“សេយ្យថាបិ, ភិក្ខវេ, បុរិសោ អលគទ្ទត្ថិកោ អលគទ្ទគវេសី អលគទ្ទបរិយេសនំ ចរមានោ, សោ បស្សេយ្យ មហន្តំ អលគទ្ទំ, តមេនំ អជបទេន ទណ្ឌេន សុនិគ្គហិតំ និគ្គណ្ហេយ្យ , អជបទេន ទណ្ឌេន សុនិគ្គហិតំ និគ្គហិត្វា គីវាយ សុគ្គហិតំ គណ្ហេយ្យ។ កិញ្ចាបិ សោ ភិក្ខវេ, អលគទ្ទោ តស្ស បុរិសស្ស ហត្ថំ វា ពាហំ វា អញ្ញតរំ វា អង្គបច្ចង្គំ ភោគេហិ បលិវេឋេយ្យ ។ អថ ខោ សោ នេវ តតោនិទានំ មរណំ វា និគច្ឆេយ្យ មរណមត្តំ វា ទុក្ខំ។ តំ កិស្ស ហេតុ, សុគ្គហិតត្តា ភិក្ខវេ, អលគទ្ទស្ស។ ឯវមេវ ខោ ភិក្ខវេ, ឥធេកច្ចេ កុលបុត្តា ធម្មំ បរិយាបុណន្តិ សុត្តំ គេយ្យ”ន្តិអាទិ (ម. និ. ១.២៣៩)។

តស្មា ឥធ ទុគ្គហិតា ឯវ បរិយត្តិ អលគទ្ទូបមាតិ អយំ វិសេសោ កុតោ វិញ្ញាយតិ, យេន ទុគ្គហិតា ឧបារម្ភាទិហេតុ បរិយាបុដា “អលគទ្ទូបមា”តិ វុច្ចតីតិ? សច្ចមេតំ, ឥទំ បន បារិសេសញាយេន វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថា ហិ និស្សរណត្ថភណ្ឌាគារិកបរិយត្តីនំ វិសុំ គហិតត្តា បារិសេសតោ អលគទ្ទស្ស ទុគ្គហណូបមាយេវ បរិយត្តិ “អលគទ្ទូបមា”តិ វិញ្ញាយតិ។ អលគទ្ទស្ស សុគ្គហណូបមា ហិ បរិយត្តិ និស្សរណត្ថា វា ហោតិ, ភណ្ឌាគារិកបរិយត្តិ វា។ តស្មា សុវុត្តមេតំ “ទុគ្គហិតា...បេ.... បរិយត្តី”តិ។ ឥទានិ តមត្ថំ បាឡិយា សាធេន្តោ “យំ **សន្ធាយា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **យន្តិ** យំ បរិយត្តិទុគ្គហណំ។ មជ្ឈិមនិកាយេ មូលបណ្ណាសកេ អលគទ្ទសុត្តេ (ម. និ. ១.២៣៩) ភគវតា វុត្តំ។

**អលគទ្ទត្ថិកោ**តិ អាសីវិសេន, អាសីវិសំ វា អត្ថិកោ, អលគទ្ទំ គវេសតិ បរិយេសតិ សីលេនាតិ **អលគទ្ទគវេសី។ អលគទ្ទបរិយេសនំ ចរមានោ**តិ អាសីវិសបរិយេសនត្ថំ ចរមានោ។ តទត្ថេ ហេតំ បច្ចត្តវចនំ, ឧបយោគវចនំ វា, អលគទ្ទបរិយេសនដ្ឋានំ វា ចរមានោ។ អលគទ្ទំ បរិយេសន្តិ ឯត្ថាតិ ហិ **អលគទ្ទបរិយេសនំ។ តមេន**ន្តិ តំ អលគទ្ទំ។ **ភោគេ**តិ សរីរេ។ “ភោគោ តុ ផណិនោ តនូ”តិ ហិ វុត្តំ។ ភុជីយតិ កុដិលំ ករិយតីតិ **ភោគោ។ តស្សា**តិ បុរិសស្ស។ ហត្ថេ វា ពាហាយ វាតិ សម្ពន្ធោ។ មណិពន្ធតោ បដ្ឋាយ យាវ អគ្គនខា **ហត្ថោ។** សទ្ធឹ អគ្គពាហាយ អវសេសា **ពាហា**, កត្ថចិ បន កប្បរតោ បដ្ឋាយ យាវ អគ្គនខា **“ហត្ថោ”**តិ វុត្តំ ពាហាយ វិសុំ អនាគតត្តា។ វុត្តលក្ខណំ ហត្ថញ្ច ពាហញ្ច ឋបេត្វា អវសេសំ សរីរំ **អង្គបច្ចង្គំ។ តតោនិទាន**ន្តិ តន្និទានំ, តំការណាតិ អត្ថោ។ តំ ហត្ថាទីសុ ឌំសនំ និទានំ ការណំ ឯតស្សាតិ “តន្និទាន”ន្តិ ហិ វត្តព្ពេ “តតោនិទាន”ន្តិ បុរិមបទេ បច្ចត្តត្ថេ និស្សក្កវចនំ កត្វា, តស្ស ច លោបមកត្វា និទ្ទេសោ, ហេត្វត្ថេ ច បច្ចត្តវចនំ។ ការណត្ថេ និបាតបទមេតន្តិបិ វទន្តិ។ អបិច “តតោនិទាន”ន្តិ ឯតំ “មរណំ វា មរណមត្តំ វា ទុក្ខ”ន្តិ ឯត្ថ វុត្តនយេន វិសេសនំ។ **តំ កិស្ស ហេតូ**តិ យំ វុត្តំ ហត្ថាទីសុ ឌំសនំ, តន្និទានញ្ច មរណាទិឧបគមនំ , តំ កិស្ស ហេតុ កេន ការណេនាតិ ចេ? **តស្ស បុរិសស្ស អលគទ្ទស្ស ទុគ្គហិតត្តា។**

**ឥធា**តិ ឥមស្មឹ សាសនេ។ **មោឃបុរិសា**តិ គុណសាររហិតតាយ តុច្ឆបុរិសា។ **ធម្ម**ន្តិ បាឡិធម្មំ។ **បរិយាបុណន្តី**តិ ឧគ្គណ្ហន្តិ, សជ្ឈាយន្តិ ចេវ វាចុគ្គតំ ករោន្តា ធារេន្តិ ចាតិ វុត្តំ ហោតិ។ “ធម្ម”ន្តិ សាមញ្ញតោ វុត្តមេវ សរូបេន ទស្សេតិ “**សុត្ត**”ន្តិអាទិនា។ ន ហិ សុត្តាទិនវង្គតោ អញ្ញោ ធម្មោ នាម អត្ថិ។ តថា ហិ វុត្តំ “**តេសំ ធម្មាន**”ន្តិ។ **អត្ថ**ន្តិ ចេត្ថ សម្ពន្ធីនិទ្ទេសោ ឯសោ, **អត្ថ**ន្តិ ច យថាភូតំ ភាសិតត្ថំ, បយោជនត្ថញ្ច សាមញ្ញនិទ្ទេសេន, ឯកសេសនយេន វា វុត្តំ។ យញ្ហិ បទំ សុតិសាមញ្ញេន អនេកធា អត្ថំ ទីបេតិ, តំ សាមញ្ញនិទ្ទេសេន, ឯកសេសនយេន វាតិ សព្ពត្ថ វេទិតព្ពំ។ **ន ឧបបរិក្ខន្តី**តិ ន បរិគ្គណ្ហន្តិ ន វិចារេន្តិ។ ឥក្ខ សទ្ទស្ស ហិ ទស្សនង្កេសុ ឥធ ទស្សនមេវ អត្ថោ, តស្ស ច បរិគ្គណ្ហនចក្ខុលោចនេសុ បរិគ្គណ្ហនមេវ, តញ្ច វិចារណា បរិយាទានវសេន ទុព្ពិធេសុ វិចារណាយេវ, សា ច វីមំសាយេវ, ន វិចារោ, វីមំសា ច នាមេសា ភាសិតត្ថវីមំសា, បយោជនត្ថវីមំសា ចាតិ ឥធ ទុព្ពិធាវ អធិប្បេតា, តាសុ “ឥមស្មឹ ឋានេ សីលំ កថិតំ, ឥមស្មឹ សមាធិ, ឥមស្មឹ បញ្ញា, មយញ្ច តំ បូរេស្សាមា”តិ ឯវំ ភាសិតត្ថវីមំសញ្ចេវ “សីលំ សមាធិស្ស ការណំ, សមាធិ វិបស្សនាយា”តិអាទិនា បយោជនត្ថវីមំសញ្ច ន ករោន្តីតិ អត្ថោ។ **អនុបបរិក្ខត**ន្តិ អនុបបរិក្ខន្តានំ តេសំ មោឃបុរិសានំ។ **ន និជ្ឈានក្ខមន្តី**តិ និជ្ឈានំ និស្សេសេន បេក្ខនំ បញ្ញំ ន ខមន្តិ។ ឈេ-សទ្ទោ ហិ ឥធ បេក្ខនេយេវ, ន ចិន្តនឈាបនេសុ, តញ្ច ញាណបេក្ខនមេវ, ន ចក្ខុបេក្ខនំ, អារម្មណូបនិជ្ឈានមេវ វា, ន លក្ខណូបនិជ្ឈានំ, តស្មា បញ្ញាយ ទិស្វា រោចេត្វា គហេតព្ពា ន ហោន្តីតិ អធិប្បាយោ វេទិតព្ពោ។ និស្សេសេន ឈាយតេ បេក្ខតេតិ ហិ **និជ្ឈានំ។** សន្ធិវសេន អនុស្សារលោបោ និជ្ឈានក្ខមន្តីតិ, **“និជ្ឈានំ ខមន្តី”**តិបិ បាឋោ,

តេន ឥមមត្ថំ ទីបេតិ “តេសំ បញ្ញាយ អត្ថស្ស អនុបបរិក្ខនតោ តេ ធម្មា ន ឧបដ្ឋហន្តិ, ឥមស្មិំ ឋានេ សីលំ, សមាធិ, វិបស្សនា, មគ្គោ, វដ្ដំ, វិវដ្ដំ កថិតន្តិ ឯវំ ជានិតុំ ន សក្កា ហោន្តី”តិ។

**ឧបារម្ភានិសំសា ចេវា**តិ បរេសំ វាទេ ទោសារោបនានិសំសា ច ហុត្វា។ កុសោ អារម្ភនញ្ហិ បរេសំ វាទេ ទោសារោបនំ **ឧបារម្ភោ**, បរិយត្តិំ និស្សាយ បរវម្ភនន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ តថា ហេស “បរវជ្ជានុបនយនលក្ខណោ”តិ វុត្តោ។ **ឥតិ វាទប្បមោក្ខានិសំសា ចា**តិ ឥតិ ឯវំ ឯតាយ បរិយត្តិយា វាទប្បមោក្ខានិសំសា អត្តនោ ឧបរិ បរេហិ អារោបិតស្ស វាទស្ស និគ្គហស្ស អត្តតោ, សកវាទតោ វា បមោក្ខបយោជនា ច ហុត្វា។ **ឥតិ** សទ្ទោ ឥទមត្ថេ, តេន “បរិយាបុណន្តី”តិ ឯត្ថ បរិយាបុណនំ បរាមសតិ។ វទន្តិ និគ្គណ្ហន្តិ ឯតេនាតិ **វាទោ**, ទោសោ, បមុច្ចនំ, បមុច្ចាបនំ វា **បមោក្ខោ**, អត្តនោ ឧបរិ អារោបិតស្ស បមោក្ខោ អានិសំសោ យេសំ តថា។ អារោបិតវាទោ ហិ “វាទោ”តិ វុត្តោ យថា “ទេវេន ទត្តោ ទត្តោ”តិ។ **វាទោ**តិ វា ឧបវាទោនិន្ទា យថាវុត្តនយេនេវ សមាសោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – បរេហិ សកវាទេ ទោសេ អារោបិតេ, និន្ទាយ វា អារោបិតាយ តំ ទោសំ, និន្ទំ វា ឯវញ្ច ឯវញ្ច មោចេស្សាមាតិ ឥមិនា ច ការណេន បរិយាបុណន្តីតិ។ អថ វា សោ សោ វាទោ **ឥតិ វាទោ** ឥតិ-សទ្ទស្ស សហ វិច្ឆាយ ត-សទ្ទត្ថេ បវត្តត្តា។ ឥតិវាទស បមោក្ខោ យថាវុត្តនយេន, សោ អានិសំសោ យេសំ តថា, តំ តំ វាទបមោចនានិសំសា ហុត្វាតិ អត្ថោ។ **យស្ស ចត្ថាយា**តិ យស្ស ច សីលាទិបូរណស្ស, មគ្គផលនិព្ពានភូតស្ស វា អនុបាទាវិមោក្ខស្ស អត្ថាយ។ អភេទេបិ ភេទវោហារោ ឯសោ យថា “បដិមាយ សរីរ”ន្តិ, ភេទ្យភេទកំ វា ឯតំ យថា “កថិនស្សត្ថាយ អាភតំ ទុស្ស”ន្តិ។ “តញ្ចស្ស អត្ថ”ន្តិ ហិ វុត្តំ។ **ច**-សទ្ទោ អវធារណេ, តេន តទត្ថាយ ឯវ បរិយាបុណនំ សម្ភវតិ, នាញ្ញត្ថាយាតិ វិនិច្ឆិនោតិ។ **ធម្មំ បរិយាបុណន្តី**តិ ហិ ជាតិអាចារវសេន ទុវិធាបិ កុល បុត្តា ញាយេន ធម្មំ បរិយាបុណន្តីតិ អត្ថោ។ **តញ្ចស្ស អត្ថំ នានុភោន្តី**តិ អស្ស ធម្មស្ស សីលាទិបូរណសង្ខាតំ, មគ្គផលនិព្ពានភូតំ វា អនុបាទាវិមោក្ខសង្ខាតំ អត្ថំ ឯតេ ទុគ្គហិតគាហិនោ នានុភោន្តិ ន វិន្ទន្តិយេវ។

អបរោ នយោ – យស្ស ឧបារម្ភស្ស, ឥតិវាទប្បមោក្ខស្ស វា អត្ថាយ យេ មោឃបុរិសា ធម្មំ បរិយាបុណន្តិ, តេ បរេហិ “អយមត្ថោ ន ហោតី”តិ វុត្តេ ទុគ្គហិតត្តាយេវ “តទត្ថោវ ហោតី”តិ បដិបាទនក្ខមា ន ហោន្តិ, តស្មា បរស្ស វាទេ ឧបារម្ភំ អារោបេតុំ អត្តនោ វាទំ បមោចេតុញ្ច អសក្កោន្តាបិ តំ អត្ថំ នានុភោន្តិ ច ន វិន្ទន្តិយេវាតិ ឯវម្បេត្ថ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឥធាបិ ហិ ច-សទ្ទោ អវធារណត្ថោវ។ **“តេស”**ន្តិអាទីសុ តេសំ តេ ធម្មា ទុគ្គហិតត្តា ឧបារម្ភមានទព្ពមក្ខបលាសាទិហេតុភាវេន ទីឃរត្តំ អហិតាយ ទុក្ខាយ សំវត្តន្តីតិ អត្ថោ។ **ទុគ្គហិតា**តិ ហិ ហេតុគព្ភវចនំ។ តេនាហ “ទុគ្គហិតត្តា ភិក្ខវេ, ធម្មាន”ន្តិ (ម. និ. ១.២៣៨)។ ឯត្ថ ច ការណេ ផល វោហារវសេន “តេ ធម្មា អហិតាយ ទុក្ខាយ សំវត្តន្តី”តិ វុត្តំ យថា “យតមាយុ, ទធិ ពល”ន្តិ។ តថា ហិ កិញ្ចាបិ ន តេ ធម្មា អហិតាយ ទុក្ខាយ សំវត្តន្តិ, តថាបិ វុត្តនយេន បរិយាបុណន្តានំ សជ្ឈាយនកាលេ, វិវាទកាលេ ច តម្មូលកានំ ឧបារម្ភាទីនំ អនេកេសំ អកុសលានំ ឧប្បត្តិសម្ភវតោ “តេ…បេ…. សំវត្តន្តី”តិ វុច្ចតិ។ **តំ កិស្ស ហេតូ**តិ ឯត្ថ ន្តិ យថាវុត្តស្សត្ថស្ស អននុភវនំ, តេសញ្ច ធម្មានំ អហិតាយ ទុក្ខាយ សំវត្តនំ បរាមសតិ។ **កិស្សា**តិ សាមិវចនំ ហេត្វត្ថេ, តថា **ហេតូ**តិ បច្ចត្តវចនញ្ច។

**យា បនា**តិ ឯត្ថ កិរិយា បាឡិវសេន វុត្តនយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ តត្ថ កិរិយាបក្ខេ យា សុគ្គហិតាតិ អភេទេបិ ភេទវោហារោ “ចារិកំ បក្កមតិ, ចារិកំ ចរមានោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.២៥៤, ៣០០) វិយ។ តទេវត្ថំ វិវរតិ **“សីលក្ខន្ធាទី”**តិអាទិនា, **អាទិ**សទ្ទេន ចេត្ថ សមាធិវិបស្សនាទីនំ សង្គហោ។ យោ ហិ ពុទ្ធវចនំ ឧគ្គណ្ហិត្វា សីលស្ស អាគតដ្ឋានេ សីលំ បូរេត្វា, សមាធិនោ អាគតដ្ឋានេ សមាធឹ គព្ភំ គណ្ហាបេត្វា, វិបស្សនាយ អាគតដ្ឋានេ វិបស្សនំ បដ្ឋបេត្វា, មគ្គផលានំ អាគតដ្ឋានេ “មគ្គំ ភាវេស្សាមិ, ផលំ សច្ឆិករិស្សាមី”តិ ឧគ្គណ្ហាតិ, តស្សេវ សា បរិយត្តិ និស្សរណត្ថា នាម ហោតិ។ **យន្តិ** យំ បរិយត្តិសុគ្គហណំ។ **វុត្តំ** អលគទ្ទសុត្តេ។ **ទីឃរត្តំ ហិតាយ សុខាយ សំវត្តន្តី**តិ សីលាទីនំ អាគតដ្ឋានេ សីលាទីនិ បូរេន្តានម្បិ អរហត្តំ បត្វា បរិសមជ្ឈេ ធម្មំ ទេសេត្វា ធម្មទេសនាយ បសន្នេហិ ឧបនីតេ ចត្តារោ បច្ចយេ បរិភុញ្ជន្តានម្បិ បរេសំ វាទេ សហធម្មេន ឧបារម្ភំ អារោបេន្តានម្បិ សកវាទតោ បរេហិ អារោបិតទោសំ បរិហរន្តានម្បិ ទីឃរត្តំ ហិតាយ សុខាយ សំវត្តន្តីតិ អត្ថោ។ តថា ហិ ន កេវលំ សុគ្គហិតបរិយត្តិំ និស្សាយ មគ្គភាវនាផលសច្ឆិកិរិយាទីនិយេវ, អបិ តុ បរវាទនិគ្គហសកវាទបតិដ្ឋាបនានិបិ ឥជ្ឈន្តិ។ តថា ច វុត្តំ **បរិនិព្ពានសុត្តា** ទីសុ “ឧប្បន្នំ បរប្បវាទំ សហធម្មេន សុនិគ្គហិតំ និគ្គហេត្វា សប្បាដិហារិយំ ធម្មំ ទេសេស្សន្តី”តិអាទិ (ទី. និ. ២.៦៨)។

**យំ បនា**តិ ឯត្ថាបិ វុត្តនយេន ទុវិធេន អត្ថោ។ ទុក្ខបរិជាននេន **បរិញ្ញាតក្ខន្ធោ។** សមុទយប្បហានេន **បហីនកិលេសោ។** បដិវិទ្ធារហត្តផលតាយ **បដិវិទ្ធាកុប្បោ។ អកុប្ប**ន្តិ ច អរហត្តផលស្សេតំ នាមំ។ សតិបិ ហិ ចត្តន្នំ មគ្គានំ, ចតុន្នញ្ច ផលានំ អវិនស្សនភាវេ សត្តន្នំ សេក្ខានំ សកសកនាមបរិច្ចាគេន ឧបរូបរិ នាមន្តរុប្បត្តិតោ តេសំ មគ្គផលាតិ “អកុប្បាមិ”តិ ន វុច្ចន្តិ។ អរហា បន សព្ពទាបិ អរហាយេវ នាមាតិ តស្សេវ ផលំ បុគ្គលនាមវសេន “អកុប្ប”ន្តិ វុត្តំ, ឥមិនា ច ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ “ខីណាសវស្សេវ បរិយត្តិ ភណ្ឌាគារិក

បរិយត្តិ នាមា”តិ។ តស្ស ហិ អបរិញ្ញាតំ, អប្បហីនំ អភាវិតំ, អសច្ឆិកតំ វា នត្ថិ, តស្មា សោ ពុទ្ធវចនំ បរិយាបុណន្តោបិ តន្តិធារកោ បវេណីបាលកោ វំសានុរក្ខកោវ ហុត្វា បរិយាបុណាតិ, តេនេវាហ **“បវេណីបាលនត្ថាយា”**តិអាទិ។ **បវេណី** ចេត្ថ ធម្មសន្តតិ ធម្មស្ស អវិច្ឆេទេន បវត្តិ។ ពុទ្ធស្ស ភគវតោ **វំសោ**តិ ច យថាវុត្តបវេណិយេវ។

ននុ ច យទិ បវេណីបាលនត្ថាយ ពុទ្ធវចនស្ស បរិយាបុណនំ ភណ្ឌាគារិកបរិយត្តិ, អថ កស្មា “ខីណាសវោ”តិ វិសេសេត្វា វុត្តំ។ ឯកច្ចស្ស ហិ បុថុជ្ជនស្សាបិ អយំ នយោ លព្ភតិ។ តថា ហិ ឯកច្ចោ បុថុជ្ជនោ ភិក្ខុ ឆាតកភយាទិនា គន្ថធុរេសុ ឯកស្មឹ ឋានេ វសិតុមសក្កោន្តេសុ សយំ ភិក្ខាចារេន អតិកិលមមានោ “អតិមធុរំ ពុទ្ធវចនំ មា នស្សតុ, តន្តឹ ធារេស្សាមិ, វំសំ ឋបេស្សាមិ, បវេណឹ បាលេស្សាមី”តិ បរិយាបុណាតិ។ តស្មា តស្សាបិ បរិយត្តិ ភណ្ឌាគារិកបរិយត្តិ នាម កស្មា ន ហោតីតិ? វុច្ចតេ – ឯវំ សន្តេបិ ហិ បុថុជ្ជនស្ស បរិយត្តិ ភណ្ឌាគារិកបរិយត្តិ នាម ន ហោតិ។ កិញ្ចាបិ ហិ បុថុជ្ជនោ “បវេណឹ បាលេស្សាមី”តិ អជ្ឈាសយេន បរិយាបុណាតិ, អត្តនោ បន ភវកន្តារតោ អវិតិណ្ណត្តា តស្ស សា បរិយត្តិ និស្សរណត្ថាយេវ នាម ហោតិ, តស្មា បុថុជ្ជនស្ស បរិយត្តិ អលគទ្ទូបមា វា ហោតិ, និស្សរណត្ថា វា។ សត្តន្នំ សេក្ខានំ និស្សរណត្ថាវ។ ខីណាសវានំ ភណ្ឌាគារិកបរិយត្តិយេវាតិ វេទិតព្ពំ។ ខីណាសវោ ហិ ភណ្ឌាគារិក សទិសត្តា “ភណ្ឌាគារិកោ”តិ វុច្ចតិ។ យថា ហិ ភណ្ឌាគារិកោ អលង្ការភណ្ឌំ បដិសាមេត្វា បសាធនកាលេ តទុបិយំ អលង្ការភណ្ឌំ រញ្ញោ ឧបនាមេត្វា តំ អលង្ករោតិ, ឯវំ ខីណាសវោបិ ធម្មរតនភណ្ឌំ សម្បដិច្ឆិត្វា មោក្ខាធិគមាយ ភព្ពរូបេ សហេតុកេ សត្តេ បស្សិត្វា តទនុរូបំ ធម្មទេសនំ វឌ្ឍេត្វា មគ្គង្គពោជ្ឈង្គាទិសង្ខាតេន លោកុត្តរេន អលង្ការេន អលង្ករោតីតិ។

ឯវំ តិស្សោ បរិយត្តិយោ វិភជិត្វា ឥទានិ តីសុបិ បិដកេសុ យថារហំ សម្បត្តិវិបត្តិយោ និទ្ធារេត្វា វិភជន្តោ **“វិនយេ បនា”**តិអាទិមាហ។ **“សីលសម្បទំ និស្សាយ តិស្សោ វិជ្ជា បាបុណាតី”**តិអាទីសុ យស្មា សីលំ វិសុជ្ឈមានំ សតិសម្បជញ្ញពលេន, កម្មស្សកតាញាណពលេន ច សំកិលេសមលតោ វិសុជ្ឈតិ, បារិបូរិញ្ច គច្ឆតិ, តស្មា សីលសម្បទា សិជ្ឈមានា ឧបនិស្សយសម្បត្តិភាវេន សតិពលំ, ញាណពលញ្ច បច្ចុបដ្ឋបេតីតិ តស្សា វិជ្ជត្តយូបនិស្សយតា វេទិតព្ពា សភាគហេតុសម្បាទនតោ។ សតិពលេន ហិ បុព្ពេនិវាសវិជ្ជាសិទ្ធិ។ សម្បជញ្ញពលេន សព្ពកិច្ចេសុ សុទិដ្ឋការិតាបរិចយេន ចុតូបបាតញាណានុពទ្ធាយ ទុតិយវិជ្ជាយ សិទ្ធិ។ វីតិក្កមាភាវេន សំកិលេសប្បហានសព្ភាវតោ វិវដ្ដូបនិស្សយតាវសេន អជ្ឈាសយសុទ្ធិយា តតិយវិជ្ជាសិទ្ធិ។ បុរេតរសិទ្ធានំ សមាធិបញ្ញានំ បារិបូរិ វិនា សីលស្ស អាសវក្ខយញាណូបនិស្សយតា សុក្ខវិបស្សកខីណាសវេហិ ទីបេតព្ពា។ “សមាហិតោ យថាភូតំ បជានាតី”តិ (សំ. និ. ៣.៥; ៥.១០៧១; នេត្តិ. ៤០; មិ. ប. ១៤) វចនតោ សមាធិសម្បទា ឆឡភិញ្ញតាយ ឧបនិស្សយោ។ “យោគា វេ ជាយតេ ភូរី”តិ (ធ. ប. ២៨២) វចនតោ បុព្ពយោគេន គរុវាសទេសភាសាកោសល្លឧគ្គហណបរិបុច្ឆាទីហិ ច បរិភាវិតា បញ្ញាសម្បទា បដិសម្ភិទាប្បភេទស្ស ឧបនិស្សយោ។ ឯត្ថ ច “សីលសម្បទំ និស្សាយា”តិ វុត្តត្តា យស្ស សមាធិវិជម្ភនភូតា អនវសេសា ឆ អភិញ្ញា ន ឥជ្ឈន្តិ, តស្ស ឧក្កដ្ឋបរិច្ឆេទវសេន ន សមាធិសម្បទា អត្ថីតិ សតិបិ វិជ្ជានំ អភិញ្ញេកទេសភាវេ សីលសម្បទាសមុទាគតា ឯវ តិស្សោ វិជ្ជា គហិតា, យថា ច បញ្ញាសម្បទាសមុទាគតា ចតស្សោ បដិសម្ភិទា ឧបនិស្សយសម្បន្នស្ស មគ្គេនេវ ឥជ្ឈន្តិ មគ្គក្ខណេយេវ តាសំ បដិលទ្ធត្តា។ ឯវំ សីលសម្បទាសមុទាគតា តិស្សោ វិជ្ជា, សមាធិសម្បទាសមុទាគតា ច ឆ អភិញ្ញា ឧបនិស្សយសម្បន្នស្ស មគ្គេនេវ ឥជ្ឈន្តីតិ មគ្គាធិគមេនេវ តាសំ អធិគមោ វេទិតព្ពោ។ បច្ចេកពុទ្ធានំ, សម្មាសម្ពុទ្ធានញ្ច បច្ចេកពោធិសម្មាសម្ពោធិសមធិគមសទិសា ហិ ឥមេសំ អរិយានំ ឥមេ វិសេសាធិគមាតិ។

**តាសំយេវ ច តត្ថ បភេទវចនតោ**តិ ឯត្ថ “តាសំយេវា”តិ អវធារណំ បាបុណិតព្ពានំ ឆឡភិញ្ញាចតុបដិសម្ភិទានំ វិនយេ បភេទវចនាភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **វេរញ្ជកណ្ឌេ** (បារា. ១២) ហិ តិស្សោ វិជ្ជាវ វិភត្តាតិ។ **ច** សទ្ទេន សមុច្ចិននញ្ច តាសំ ឯត្ថ ឯកទេសវចនំ សន្ធាយ វុត្តំ អភិញ្ញាបដិសម្ភិទានម្បិ ឯកទេសានំ តត្ថ វុត្តត្តា។ ទុតិយេ “តាសំយេវា”តិ អវធារណំ ចតស្សោ បដិសម្ភិទា អបេក្ខិត្វា កតំ, ន តិស្សោ វិជ្ជា។ តា ហិ ឆសុ អភិញ្ញាសុ អន្តោគធត្តា សុត្តេ វិភត្តាយេវាតិ។ ច-សទ្ទេន ច បដិសម្ភិទានមេកទេសវចនំ សមុច្ចិនោតិ។ តតិយេ “តាសញ្ចា”តិ ច-សទ្ទេន សេសានម្បិ តត្ថ អត្ថិភាវំ ទីបេតិ។ អភិធម្មេ ហិ តិស្សោ វិជ្ជា, ឆ អភិញ្ញា, ចតស្សោ ច បដិសម្ភិទា វុត្តាយេវ។ បដិសម្ភិទានំ បន អញ្ញត្ថ បភេទវចនាភាវំ, តត្ថេវ ច សម្មា វិភត្តភាវំ ទីបេតុកាមោ ហេដ្ឋា វុត្តនយេន អវធារណមកត្វា **“តត្ថេវា”**តិ បរិវត្តេត្វា អវធារណំ បបេតិ។ “អភិធម្មេ បន តិស្សោ វិជ្ជា, ឆ អភិញ្ញា, ចតស្សោ ច បដិសម្ភិទា អញ្ញេ ច សម្មប្បធានាទយោ គុណវិសេសា វិភត្តា។ កិញ្ចាបិ វិភត្តា, វិសេសតោ បន បញ្ញាជាតិកត្តា ចតស្សោវ បដិសម្ភិទា បាបុណាតីតិ ទស្សនត្ថំ ‘តាសញ្ច តត្ថេវា’តិ អវធារណវិបល្លាសោ កតោ”តិ **វជិរពុទ្ធិត្ថេរោ**។ **“ឯវ”**ន្តិអាទិ និគមនំ។

សុខោ សម្ផស្សោ ឯតេសន្តិ **សុខសម្ផស្សានិ,** អនុញ្ញាតានិយេវ តាទិសានិ អត្ថរណបាវុរណាទីនិ, តេសំ ផស្ស សាមញ្ញតោ សុខោ វា សម្ផស្សោ តថា, អនុញ្ញាតោ សោ យេសន្តិ **អនុញ្ញាតសុខសម្ផស្សានិ,** តាទិសានិ អត្ថរណបាវុរណាទីនិ តេសំ ផស្សេន សមានតាយ។ **ឧបាទិន្នកផស្សោ** ឥត្ថិផស្សោ, មេថុនធម្មោយេវ។ **វុត្តំ** អរិដ្ឋេន នាម គទ្ធពាធិបុព្ពេន ភិក្ខុនា (ម. និ. ២៣៤; បាចិ. ៤១៧)។ សោ ហិ ពហុស្សុតោ ធម្មកថិកោ កម្ម កិលេសវិបាកឧបវាទអាណាវីតិក្កមវសេន បញ្ចវិធេសុ អន្តរាយិកេសុ អាណាវីតិក្កមន្តរាយិកំ ន ជានាតិ, សេសន្តរាយិកេយេវ ជានាតិ, តស្មា សោ រហោគតោ ឯវំ ចិន្តេសិ “ឥមេ អគារិកា បញ្ច កាមគុណេ បរិភុញ្ជន្តា សោតាបន្នាបិ សកទាគាមិនោបិ អនាគាមិនោបិ ហោន្តិ, ភិក្ខូបិ មនាបិកានិ ចក្ខុវិញ្ញេយ្យានិ រូបានិ បស្សន្តិ ...បេ.... កាយវិញ្ញេយ្យេ ផោដ្ឋព្ពេ ផុសន្តិ, មុទុកានិ អត្ថរណបាវុរណានិ បរិភុញ្ជន្តិ, ឯតំ សព្ពម្បិ វដ្ដតិ, កស្មា ឥត្ថីនំយេវ រូបសទ្ទគន្ធរសផោដ្ឋព្ពា ន វដ្ដន្តិ, ឯតេបិ វដ្ដន្តិយេវា”តិ អនវជ្ជេន បច្ចយបរិភោគរសេន សាវជ្ជំ កាមគុណបរិភោគរសំ សំសន្ទិត្វា សឆន្ទរាគបរិភោគញ្ច និច្ឆន្ទរាគបរិភោគញ្ច ឯកំ កត្វា ថុល្លវាកេហិ សទ្ធឹ អតិសុខុមសុត្តំ ឃដេន្តោ វិយ, សាសបេន សទ្ធឹ សិនេរុនោ សទិសតំ ឧបសំហរន្តោ វិយ ច បាបកំ ទិដ្ឋិគតំ ឧប្បាទេត្វា “កឹ ភគវតា មហាសមុទ្ទំ ពន្ធន្តេន វិយ មហតា ឧស្សាហេន បឋមបារាជិកំ បញ្ញត្តំ, នត្ថិ ឯត្ថ ទោសោ”តិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន សទ្ធឹ បដិវិរុជ្ឈន្តោ វេសារជ្ជញាណំ បដិពាហន្តោ អរិយមគ្គេ ខាណុកណ្ដកាទីនិ បក្ខិបន្តោ “មេថុនធម្មេ ទោសោ នត្ថី”តិ ជិនចក្កេ បហារមទាសិ, តេនាហ **“តថាហ”**ន្តិអាទិ។

អនតិក្កមនត្ថេន អន្តរាយេ និយុត្តា, អន្តរាយំ វា ផលំ អរហន្តិ, អន្តរាយស្ស វា ករណសីលាតិ **អន្តរាយិកា,** សគ្គមោក្ខានំ អន្តរាយករាតិ វុត្តំ ហោតិ។ តេ ច កម្មកិលេសវិបាកឧបវាទអាណាវីតិក្កមវសេន បញ្ចវិធា។ វិត្ថារោ អរិដ្ឋសិក្ខាបទវណ្ណនាទីសុ (បាចិ. អដ្ឋ. ៤១៧) គហេតព្ពោ។ អយំ បនេត្ថ បទត្ថសម្ពន្ធោ – យេ ឥមេ ធម្មា អន្តរាយិកា ឥតិ ភគវតា វុត្តា ទេសិតា ចេវ បញ្ញត្តា ច, តេ ធម្មេ បដិសេវតោ បដិសេវន្តស្ស យថា យេន បការេន តេ ធម្មា អន្តរាយាយ សគ្គមោក្ខានំ អន្តរាយករណត្ថំ នាលំ សមត្ថា ន ហោន្តិ, តថា តេន បការេន អហំ ភគវតា ទេសិតំ ធម្មំ អាជានាមីតិ។ **តតោ ទុស្សីលភាវំ បាបុណាតីតិ** តតោ អនវជ្ជសញ្ញិភាវហេតុតោ វីតិក្កមិត្វា ទុស្សីលភាវំ បាបុណាតិ។

**ចត្តារោ...បេ....អាទីសូ**តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន –

“ចត្តារោមេ ភិក្ខវេ, បុគ្គលា សន្តោ សំវិជ្ជមានា លោកស្មឹ។ កតមេ ចត្តារោ? អត្តហិតាយ បដិបន្នោ នោ បរហិតាយ, បរហិតាយ បដិបន្នោ នោ អត្តហិតាយ, នេវត្តហិតាយ បដិបន្នោ នោ បរហិតាយ, អត្តហិតាយ ចេវ បដិបន្នោ បរហិតាយ ច...បេ.... ឥមេ ខោ ភិក្ខវេ...បេ.... លោកស្មិ”ន្តិ (អ. និ. ៤.៩៦) –

ឯវមាទិនា **បុគ្គលទេសនាបដិសញ្ញុត្តសុត្តន្តបាឡឹ** និទស្សេតិ។ **អធិប្បាយ**ន្តិ “អយំ បុគ្គលទេសនាវោហារវសេន, ន បរមត្ថតោ”តិ ឯវំ ភគវតោ អធិប្បាយំ។ វុត្តញ្ហិ –

“ទុវេ សច្ចានិ អក្ខាសិ, សម្ពុទ្ធោ វទតំ វរោ;
សម្មុតឹ បរមត្ថញ្ច, តតិយំ នូបលព្ភតិ។

សង្កេតវចនំ សច្ចំ, លោកសម្មុតិការណា;
បរមត្ថវចនំ សច្ចំ, ធម្មានំ ភូតការណា។

តស្មា វោហារកុសលស្ស, លោកនាថស្ស សត្ថុនោ;
សម្មុតឹ វោហរន្តស្ស, មុសាវាទោ ន ជាយតី”តិ។ (ម. និ. អដ្ឋ. ១.៥៧; អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.១៧០; ឥតិវុ. អដ្ឋ. ២៤);

ន ហិ លោកសម្មុតឹ ពុទ្ធា ភគវន្តោ វិជហន្តិ, លោកសមញ្ញាយ លោកនិរុត្តិយា លោកាភិលាបេ ឋិតាយេវ ធម្មំ ទេសេន្តិ។ អបិច “ហិរោត្តប្បទីបនត្ថំ, កម្មស្សកតាទីបនត្ថ”ន្តិ (ម. និ. អដ្ឋ. ១.៥៧; អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.២០២; ឥតិវុ. អដ្ឋ. ២៤; កថា. អនុដី. ១) ឯវមាទីហិបិ អដ្ឋហិ ការណេហិ ភគវា បុគ្គលកថំ កថេតី”តិ ឯវំ អធិប្បាយមជានន្តោ។ អយមត្ថោ ឧបរិ អាវិ ភវិស្សតិ។ **ទុគ្គហិតំ គណ្ហាតីតិ** “តថាហំ ភគវតា ធម្មំ ទេសិតំ អាជានាមិ, យថា តទេវិទំ វិញ្ញាណំ សន្ធាវតិ សំសរតិ អនញ្ញ”ន្តិអាទិនា (ម. និ. ១.១៤៤) ទុគ្គហិតំ កត្វា គណ្ហាតិ, វិបរីតំ គណ្ហាតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ទុគ្គហិត**ន្តិ ហិ ភាវនបុំសកនិទ្ទេសោ កិរិយាយវិសេសនភាវេន នបុំសកលិង្គេន និទ្ទិសិតព្ពត្តា។ អយញ្ហិ ភាវនបុំសកបទស្ស បកតិ, យទិទំ នបុំសកលិង្គេន និទ្ទិសិតព្ពត្តា, ភាវប្បធានតា, សកម្មាកម្មកិរិយានុយោគំ បច្ចត្តោបយោគវចនតា ច។ តេន វុត្តំ “ទុគ្គហិតំ កត្វា”តិ។ **យ**ន្តិ ទុគ្គហិតគាហំ។

មជ្ឈិមនិកាយេ មូលបណ្ណាសកេ **មហាតណ្ហាសង្ខយសុត្តេ** (ម. និ. ១.៤៤៤) តថាវាទីនំ សាធិនាមកំ កេវដ្ដបុត្តំ ភិក្ខុំ អារព្ភ ភគវតា **វុត្តំ។** អត្តនា ទុគ្គហិតេន ធម្មេនាតិ បាបសេសោ, មិច្ឆាសភាវេនាតិ អត្ថោ។ អថ វា ទុគ្គហណំ ទុគ្គហិតំ, **អត្តនា**តិ ច សាមិអត្ថេ ករណវចនំ, វិភត្តិយន្តបតិរូបកំ វា អព្យយបទំ, តស្មា អត្តនោ ទុគ្គហណេន វិបរីតគាហេនាតិ អត្ថោ។ **អព្ភាចិក្ខតី**តិ អព្ភក្ខានំ ករោតិ។ អត្តនោ កុសលមូលានិ ខនន្តោ **អត្តានំ ខនតិ** នាម។ **តតោ**តិ ទុគ្គហិតភាវហេតុតោ។

**ធម្មចិន្ត**ន្តិ ធម្មសភាវវិចារំ។ **អតិធាវន្តោ**តិ ឋាតព្ពមរិយាទាយំ អដ្ឋត្វា "ចិត្តុប្បាទមត្តេនបិ ទានំ ហោតិ, សយមេវ ចិត្តំ អត្តនោ អារម្មណំ ហោតិ, សព្ពម្បិ ចិត្តំ សភាវធម្មារម្មណមេវ ហោតី"តិ ច ឯវមាទិនា អតិក្កមិត្វា បវត្តយមានោ។ ចិន្តេតុមសក្កុណេយ្យានិ , អនវហរូបានិ វា **អចិន្តេយ្យានិ** នាម, តានិ ទស្សេន្តោ **"វុត្តញ្ហេត"**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **អចិន្តេយ្យានី**តិ តេសំ សភាវទស្សនំ។ **ន ចិន្តេតព្ពានី**តិ តត្ថ កត្តព្ពកិច្ចទស្សនំ។ **"យានី"**តិអាទិ តស្ស ហេតុទស្សនំ។ យានិ ចិន្តេន្តោ ឧម្មាទស្ស ចិត្តក្ខេបស្ស, វិឃាតស្ស វិហេសស្ស ច ភាគី អស្ស, អចិន្តេយ្យានិ ឥមានិ ចត្តារិ ន ចិន្តេតព្ពានិ, ឥមានិ វា ចត្តារិ អចិន្តេយ្យានិ នាម ន ចិន្តេតព្ពានិ, យានិ វា... បេ.... អស្ស, តស្មា ន ចិន្តេតព្ពានិ អចិន្តេតព្ពភូតានិ ឥមានិ ចត្តារិ អចិន្តេយ្យានិ នាមាតិ យោជនា។ **ឥតិ-**សទ្ទេន បន –

"កតមានិ ចត្តារិ? ពុទ្ធានំ ភិក្ខវេ ពុទ្ធវិសយោ អចិន្តេយ្យោ ន ចិន្តេតព្ពោ, យំ ចិន្តេន្តោ ឧម្មាទស្ស វិឃាតស្ស ភាគី អស្ស។ ឈាយិស្ស ភិក្ខវេ ឈានវិសយោ អចិន្តេយ្យោ...បេ.... កម្មវិបាកោ ភិក្ខវេ អចិន្តេយ្យោ... បេ.... លោកចិន្តា ភិក្ខវេ អចិន្តេយ្យា...បេ.... ឥមានិ...បេ.... អស្សា"តិ (អ. និ. ៤.៧៧) –

ចតុរង្គុត្តរេ វុត្តំ **អចិន្តេយ្យសុត្តំ** អាទឹ កត្វា សព្ពំ អចិន្តេយ្យភាវទីបកំ បាឡឹ សង្គណ្ហាតិ។ កាមំ អចិន្តេយ្យានិ ឆ អសាធារណញ្ញាណាទីនិ, តានិ បន អនុស្សរន្តស្ស កុសលុប្បត្តិហេតុភាវតោ ចិន្តេតព្ពានិ, ឥមានិ បន ឯវំ ន ហោន្តិ អផលភាវតោ, តស្មា ន ចិន្តេតព្ពានិ។ **"ទុស្សីល្យ...បេ.... បភេទ"**ន្តិ ឥមិនា វិបត្តឹ សរូបតោ ទស្សេតិ។ "កថំ? បិដកវសេនា"តិអាទិវចនសម្ពន្ធេនេន បុព្ពាបរសម្ពន្ធំ ទស្សេន្តោ **"ឯវំ នានប្ប ការតោ"**តិអាទិមាហ។ បុព្ពាបរសម្ពន្ធវិរហិតញ្ហិ វចនំ ព្យាកុលំ។ សោតូនញ្ច អត្ថវិញ្ញាបកំ ន ហោតិ, បុព្ពាបរញ្ញូនមេវ ច តថាវិធាវិតវចនំ វិសយោ។ យថាហ –

> "បុព្ពាបរញ្ញូ អត្ថញ្ញូ, និរុត្តិបទកោវិទោ;
> សុគ្គហិតញ្ច គណ្ហាតិ, អត្ថញ្ចោ' បបរិក្ខតី"តិ។ (ថេរគា. ១០៣១);

**តេស**ន្តិ បិដកានំ។ **ឯត**ន្តិ ពុទ្ធវចនំ។

សីលក្ខន្ធវគ្គមហាវគ្គបាថិកវគ្គសង្ខាតេហិ តីហិ វគ្គេហិ សង្គហោ ឯតេសន្តិ **តិវគ្គសង្គហានិ។** គាថាយ បន **យស្ស** និកាយស្ស សុត្តគណនតោ **ចតុត្តិំសេវ សុត្តន្តា។** វគ្គសង្គហវសេន តយោ វគ្គា អស្ស សង្គហស្សាតិ **តិវគ្គោ សង្គហោ។ បឋមោ ឯស** និកាយោ **ទីឃនិកាយោ**តិ **អនុលោមិកោ** អបច្ចនីកោ, អត្ថានុលោមនតោ អត្ថានុលោមនាមិកោ វា, អន្វត្ថនាមោតិ អត្ថោ។ តត្ថ "តិវគ្គោ សង្គហោ"តិ ឯតំ "យស្សា"តិ អន្តរិកេបិ សមាសោយេវ ហោតិ, ន វាក្យន្តិ ទដ្ឋព្ពំ "នវំ បន ភិក្ខុនា ចីវរលាភេនា"តិ (បាចិ. ៣៦៨) ឯត្ថ "នវចីវរលាភេនា"តិ បទំ វិយ។ តថា ហិ អដ្ឋកថាចរិយា វណ្ណយន្តិ "អលព្ភីតិ លភោ, លភោ ឯវ លាភោ។ កឹ អលព្ភិ? ចីវរំ។ កីទិសំ? នវំ, ឥតិ 'នវចីវរលាភេនា'តិ វត្តព្ពេ អនុនាសិកលោបំ អកត្វា 'នវំចីវរលាភេនា'តិ វុត្តំ, បដិលទ្ធនវចីវរេនាតិ អត្ថោ។ មជ្ឈេ ឋិតបទទ្វយេ បនាតិ និបាតោ។ ភិក្ខុនាតិ យេន លទ្ធំ, តស្ស និទស្សន"ន្តិ (បាចិ. អដ្ឋ. ៣៦៨)។ ឥធាបិ សទ្ទតោ, អត្ថតោ ច វាក្យេ យុត្តិយាអភាវតោ សមាសោយេវ សម្ភវតិ។ "តិវគ្គោ"តិ បទញ្ហិ "សង្គហោ"តិ ឯត្ថ យទិ ករណំ, ឯវំ សតិ ករណវចនន្តមេវ សិយា។ យទិ ច បទទ្វយមេតំ តុល្យាធិករណំ, តថា ច សតិ នបុំសកលិង្គមេវ សិយា "តិលោក"ន្តិអាទិបទំ វិយ។ តថា "តិវគ្គោ"តិ ឯតស្ស "សង្គហោ"តិ បទមន្តរេន អញ្ញត្ថាសម្ពន្ធោ ន សម្ភវតិ, តត្ថ ច តាទិសេន វាក្យេន សម្ពជ្ឈនំ ន យុត្តំ, តស្មា សមានេបិ បទន្តរន្តរិកេ សទ្ទត្ថាវិរោធភាវោយេវ សមាសតាការណន្តិ សមាសោ ឯវ យុត្តោ។ តយោ វគ្គា អស្ស សង្គហស្សាតិ ហិ **តិវគ្គោសង្គហោ** អការស្ស ឱការាទេសំ, ឱការាគមំ វា កត្វា យថា "សត្តាហបរិនិព្ពុតោ, អចិរបក្កន្តោ, មាសជាតោ"តិអាទិ, **អស្ស សង្គហស្សា**តិ ច សង្គហិតស្ស អស្ស និកាយស្សាតិ អត្ថោ។ អបរេ បន "តយោ វគ្គា យស្សាតិ កត្វា 'សង្គហោ'តិ បទេន តុល្យាធិករណមេវ សម្ភវតិ, សង្គហោតិ ច គណនា។ **ដីកាចរិយេហិ** (សារត្ថ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) បន 'តយោ វគ្គា អស្ស សង្គហស្សា'តិ បទទ្វយស្ស តុល្យាធិករណតាយេវ ទស្សិតា"តិ វទន្តិ, តទយុត្តមេវ សង្ខ្យាសង្ខ្យេយ្យានំ មិស្សកត្តា, អបាកដត្តា ច។

អត្ថានុលោមិកត្តំ វិភាវេតុមាហ “**តស្មា**”តិអាទិ។ គុណោបចារេន, តទ្ធិតវសេន វា ទីឃ-សទ្ទេន ទីឃប្បមាណានិ សុត្តានិយេវ គហិតានិ , និកាយសទ្ទោ ច រុឡ្ហិវសេន សមូហនិវាសត្ថេសុ វត្តតីតិ ទស្សេតិ “**ទីឃប្បមាណាន**”ន្តិអាទិនា។ សង្កេតសិទ្ធត្តា វចនីយវាចកានំ បយោគតោ តទត្ថេសុ តស្ស សង្កេតសិទ្ធតំ ញាបេន្តោ “**នាហ**”ន្តិអាទិមាហ។ **ឯកនិកាយម្បីតិ** ឯកសមូហម្បិ។ **ឯវំ ចិត្តន្តិ** ឯវំ វិចិត្តំ។ **យថយិទន្តិ** យថា ឥមេ តិរច្ឆានគតា បាណា។ បោណិកា, ចិក្ខល្លិកា ច ខត្តិយា, តេសំ និវាសោ “**បោណិកនិកាយោ ចិក្ខល្លិកនិកាយោ**”តិ វុច្ចតិ។ **ឯត្ថាតិ** និកាយសទ្ទស្ស សមូហនិវាសានំ វាចកភាវេ។ **សាធកានីតិ** អធិប្បេតស្សត្ថស្ស សាធនតោ ឧទាហរណានិ វុច្ចន្តិ។ “សមានីតានី”តិ បាឋសេសេន ចេតស្ស សម្ពន្ធោ, សក្ខីនិ វា យថាវុត្តនយេន សាធកានិ។ យញ្ហិ និទ្ទារេត្វា អធិប្បេតត្ថំ សាធេន្តិ , តំ “សក្ខី”តិ វទន្តិ។ តថា ហិ **មនោរថបូរណិយំ** វុត្តំ “បញ្ចក វុជាតកំ (ជា. ១.១.១៣២) បន សក្ខិភាវត្ថាយ អាហរិត្វា កថេតព្ព”ន្តិ (អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.៥) **សាសនតោតិ** សាសនបយោគតោ, សាសនេ វា។ **លោកតោតិ** លោកិយបយោគតោ, លោកេ វា។ ឥទំ បន បិដកត្តយេ ន វិជ្ជតិ, តស្មា ឯវំ វុត្តន្តិ វទន្តិ។ ឯត្ថ ច បឋមមុទាហរណំ សាសនតោ សាធកវចនំ, ទុតិយំ លោកតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

មូលបរិយាយ វគ្គាទិវសេន បញ្ចទសវគ្គសង្គហានិ។ អឌ្ឍេន ទុតិយំ **ទិយឌ្ឍំ**, តទេវ សតំ, ឯកសតំ, បញ្ញាស ច សុត្តានីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **យត្ថាតិ** យស្មិំ និកាយេ។ **បញ្ចទសវគ្គបរិគ្គហោតិ** បញ្ចទសហិ វគ្គេហិ បរិគ្គហិតោ សង្គហិតោ។

សំយុជ្ជន្តិ ឯត្ថាតិ **សំយុត្តំ,** កេសំ សំយុត្តំ? សុត្តវគ្គានំ។ យថា ហិ ព្យញ្ជនសមុទាយេ បទំ, បទសមុទាយេ ច វាក្យំ, វាក្យសមុទាយេ សុត្តំ, សុត្តសមុទាយេ វគ្គោតិ សមញ្ញា, ឯវំ វគ្គសមុទាយេ សំយុត្តសមញ្ញា។ ទេវតាយ បុច្ឆិតេន កថិតសុត្តវគ្គាទីនំ សំយុត្តត្តា ទេវតាសំយុត្តាទិភាវោ (សំ. និ. ១.១), តេនាហ “**ទេវតាសំយុត្តាទិវសេនា**”តិអាទិ។ “សុត្តន្តានំ សហស្សានិ សត្ត សុត្តសតានិ ចា”តិ បាឋេ សុត្តន្តានំ សត្ត សហស្សានិ, សត្ត សុត្តសតានិ ចាតិ យោជេតព្ពំ។ “**សត្ត សុត្តសហស្សានិ, សត្ត សុត្តសតានិ ចា**”តិបិ បាឋោ។ **សំយុត្តសង្គហោតិ** សំយុត្តនិកាយស្ស សង្គហោ គណនា។

ឯកេកេហិ អង្គេហិ ឧបរូបរិ ឧត្តរោ អធិកោ ឯត្ថាតិ **អង្គុត្តរោ**តិ អាហ “**ឯកេកអង្គាតិរេកវសេនា**”តិអាទិ។ តត្ថ ហិ ឯកេកតោ បដ្ឋាយ យាវ ឯកាទស អង្គានិ កថិតានិ។ **អង្គន្តិ** ច ធម្មកោដ្ឋាសោ។

**បុព្ពេ**តិ សុត្តន្តបិដកនិទ្ទេសេ។ វុត្តមេវ បការន្តរេន សង្ខិបិត្វា អវិសេសេត្វា ទស្សេតុំ “**ឋបេត្វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ “**សកលំ វិនយបិដក**”ន្តិអាទិនា វុត្តមេវ ហិ ឥមិនា បការន្តរេន សង្ខិបិត្វា ទស្សេតិ។ អបិច យថាវុត្តតោ អវសិដ្ឋំ យំ កិញ្ចិ ភគវតា ទិន្នំនយេ ឋត្វា ទេសិតំ, ភគវតា ច អនុមោទិតំ នេត្តិបេដកោបទេសាទិកំ, តំ សព្ពម្បិ ឯត្ថេវ បរិយាបន្នន្តិ អនវសេសបរិយាទានវសេន ទស្សេតុំ ឯវំ វុត្តន្តិបិ ទដ្ឋព្ពំ។ សិទ្ធេបិ ហិ សតិ អារម្ភោ អត្ថន្តរវិញ្ញាបនាយ វា ហោតិ, និយមាយ វាតិ។ ឯត្ថ ច យថា “ទីឃប្បមាណាន”ន្តិអាទិ វុត្តំ, ឯវំ “ខុទ្ទកប្បមាណាន”ន្តិអាទិមវត្វា សរូបស្សេវ កថនំ វិនយាភិធម្មាទីនំ ទីឃប្បមាណានម្បិ តទន្តោគធតាយាតិ ទដ្ឋព្ពំ, តេន ច វិញ្ញាយតិ “ន សព្ពត្ថ ខុទ្ទកបរិយាបន្នេសុ តស្ស អន្វត្ថសមញ្ញតា, ទីឃនិកាយាទិសភាវវិបរីតភាវសាមញ្ញេន បន កត្ថចិ តព្ពោហារតា”តិ។ **តទញ្ញន្តិ** តេហិ ចតូហិ និកាយេហិ អញ្ញំ, អវសេសន្តិ អត្ថោ។

**នវប្បភេទន្តិ** ឯត្ថ កថំ បនេតំ នវប្បភេទំ ហោតិ។ តថា ហិ នវហិ អង្គេហិ វវត្ថិតេហិ អញ្ញមញ្ញសង្ករហិតេហិ ភវិតព្ពំ, តថា ច សតិ អសុត្តសភាវានេវ គេយ្យង្គាទីនិ សិយុំ, អថ សុត្តសភាវានេវ គេយ្យង្គាទីនិ, ឯវំ សតិ សុត្តន្តិ វិសុំ សុត្តង្គមេវ ន សិយា, ឯវំ សន្តេ អដ្ឋង្គំ សាសនន្តិ អាបជ្ជតិ។ អបិច “សគាថកំ សុត្តំ គេយ្យំ, និគ្គាថកំ សុត្តំ វេយ្យាករណ”ន្តិ (ទី. និ. អដ្ឋ., បារា. អដ្ឋ. បឋមមហាសង្គីតិកថា) **អដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ។ សុត្តញ្ច នាម សគាថកំ វា សិយា, និគ្គាថកំ វា, តស្មា អង្គទ្វយេនេវ តទុភយំ សង្គហិតន្តិ តទុភយវិនិមុត្តំ សុត្តំ ឧទានាទិវិសេសសញ្ញារហិតំ នត្ថិ, យំ សុត្តង្គំ សិយា, អថាបិ កថញ្ចិ វិសុំ សុត្តង្គំ សិយា, **មង្គលសុត្តាទីនំ** (ខុ. បា. ១; សុ. និ. ២៦១) សុត្តង្គសង្គហោ ន សិយា គាថាភាវតោ ធម្មបទាទីនំ វិយ។ គេយ្យង្គសង្គហោ វា សិយា សគាថកត្តា សគាថាវគ្គស្ស វិយ។ តថា ឧភតោវិភង្គាទីសុ សគាថកប្បទេសានន្តិ? វុច្ចតេ –

> សុត្តន្តិ សាមញ្ញវិធិ, វិសេសវិធយោ បរេ;
> សនិមិត្តា និរុឡ្ហត្តា, សហតាញ្ញេន នាញ្ញតោ។ (ទី. និ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថា);
>
> យថាវុត្តស្ស ទោសស្ស, នត្ថិ ឯត្ថាវគាហណំ;
> តស្មា អសង្ករំយេវ, នវង្គំ សត្ថុសាសនំ។ (សារត្ថ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថា);

សព្ពស្សាបិ ហិ ពុទ្ធវចនស្ស **សុត្តន្តិ** អយំ **សាមញ្ញវិធិ**។ តថា ហិ “ឯត្តកំ តស្ស ភគវតោ សុត្តាគតំ សុត្តបរិយាបន្នំ, (បាចិ. អដ្ឋ. ៦៥៥, ១២៤២) សាវត្ថិយា សុត្តវិភង្គេ, (ចូឡវ. ៤៥៦) សកវាទេ បញ្ច សុត្តសតានី”តិអាទិ (ធ. ស. អដ្ឋ. និទានកថា) វចនតោ វិនយាភិធម្មបរិយត្តិ វិសេសេសុបិ សុត្តវោហារោ ទិស្សតិ។ តេនេវ ច អាយស្មា មហាកច្ចាយនោ **នេត្តិយំ** អាហ “នវវិធសុត្តន្តបរិយេដ្ឋី”តិ (នេត្តិ. សង្គហវារវណ្ណនា) តត្ថ ហិ សុត្តាទិវសេន នវង្គស្ស សាសនស្ស បរិយេដ្ឋិ បរិយេសនា អត្ថវិចារណា “នវវិធ សុត្តន្តបរិយេដ្ឋី”តិ វុត្តា។ តទេកទេសេសុ បន **បរេ** គេយ្យាទយោ **សនិមិត្តា វិសេសវិធយោ** តេន តេន និមិត្តេន បតិដ្ឋិតា។ តថា ហិ គេយ្យស្ស សគាថកត្តំ តព្ភាវនិមិត្តំ។ លោកេបិ ហិ សសិលោកំ សគាថកំ ចុណ្ណិយគន្ថំ “គេយ្យ”ន្តិ វទន្តិ, គាថាវិរហេ បន សតិ បុច្ឆំ កត្វា វិស្សជ្ជនភាវោ វេយ្យាករណស្ស តព្ភាវនិមិត្តំ។ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនញ្ហិ “ព្យាករណ”ន្តិ វុច្ចតិ, ព្យាករណមេវ វេយ្យាករណំ។ ឯវំ សន្តេ សគាថកាទីនម្បិ បុច្ឆំ កត្វា វិស្សជ្ជនវសេន បវត្តានំ វេយ្យាករណភាវោ អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ គេយ្យាទិសញ្ញានំ អនោកាសភាវតោ។ សឱកាសវិធិតោ ហិ អនោកាសវិធិ ពលវា។ អបិច “គាថាវិរហេ សតី”តិ វិសេសិតត្តា។ យថាធិប្បេតស្ស ហិ អត្ថស្ស អនធិប្បេតតោ ព្យវច្ឆេទកំ វិសេសនំ។ តថា ហិ ធម្មបទាទីសុ កេវល គាថាពន្ធេសុ, សគាថកត្តេបិ សោមនស្សញាណមយិកគាថាបដិសញ្ញុត្តេសុ, “វុត្តំ ហេត”ន្តិអាទិវចន សម្ពន្ធេសុ, អព្ភុតធម្មបដិសំយុត្តេសុ ច សុត្តវិសេសេសុ យថាក្កមំ គាថាឧទានឥតិវុត្តក អព្ភុតធម្មសញ្ញា បតិដ្ឋិតា។ ឯត្ថ ហិ សតិបិ សញ្ញាន្តរនិមិត្តយោគេ អនោកាសសញ្ញានំ ពលវភាវេនេវ គាថាទិសញ្ញា បតិដ្ឋិតា, តថា សតិបិ គាថាពន្ធភាវេ ភគវតោ អតីតាសុ ជាតីសុ ចរិយានុភាវប្បកាសកេសុ ជាតកសញ្ញា បតិដ្ឋិតា, សតិបិ បញ្ហាវិស្សជ្ជនភាវេ , សគាថកត្តេ ច កេសុចិ សុត្តន្តេសុ វេទស្ស លភាបនតោ វេទល្លសញ្ញា បតិដ្ឋិតា, ឯវំ តេន តេន សគាថកត្តាទិនា និមិត្តេន តេសុ តេសុ សុត្តវិសេសេសុ គេយ្យាទិសញ្ញា បតិដ្ឋិតាតិ វិសេសវិធយោ សុត្តង្គតោ បរេ គេយ្យាទយោ, យំ បនេត្ថ គេយ្យង្គាទិនិមិត្តរហិតំ, តំ សុត្តង្គមេវ វិសេសសញ្ញាបរិហារេន សាមញ្ញសញ្ញាយ បវត្តនតោ។ ននុ ច ឯវំ សន្តេបិ សគាថកំ សុត្តំ គេយ្យំ, និគ្គាថកំ សុត្តំ វេយ្យាករណន្តិ តទុភយវិនិមុត្តស្ស សុត្តស្ស អភាវតោ វិសុំ សុត្តង្គមេវ ន សិយាតិ ចោទនា តទវត្ថា ឯវាតិ? ន តទវត្ថា សោធិតត្តា។ សោធិតញ្ហិ បុព្ពេ គាថាវិរហេ សតិ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនភាវោ វេយ្យាករណស្ស តព្ភាវនិមិត្តន្តិ។

យញ្ច វុត្តំ “គាថាភាវតោ **មង្គលសុត្តាទីនំ** (ខុ. បា. ១; សុ. និ. ២៦១) សុត្តង្គសង្គហោ ន សិយា”តិ, តម្បិ ន, និរុឡ្ហត្តា។ និរុឡ្ហោ ហិ **មង្គលសុត្តាទីនំ** សុត្តភាវោ។ ន ហិ តានិ ធម្មបទពុទ្ធវំសាទយោ វិយ គាថាភាវេន សញ្ញិតានិ, អថ ខោ សុត្តភាវេនេវ។ តេនេវ ហិ អដ្ឋកថាយំ “សុត្តនាមក”ន្តិ នាមគ្គហណំ កតំ។ យញ្ច បន វុត្តំ “សគាថកត្តា គេយ្យង្គសង្គហោ វា សិយា”តិ, តម្បិ នត្ថិ។ កស្មាតិ ចេ? យស្មា **សហតាញ្ញេន**, តស្មា។ សហភាវោ ហិ នាម អត្ថតោ អញ្ញេន ហោតិ។ សហ គាថាហីតិ ច សគាថកំ, ន ច **មង្គលសុត្តាទីសុ** គាថាវិនិមុត្តោ កោចិ សុត្តបទេសោ អត្ថិ, យោ “សហ គាថាហី”តិ វុច្ចេយ្យ, ននុ ច គាថាសមុទាយោ តទេកទេសាហិ គាថាហិ អញ្ញោ ហោតិ, យស្ស វសេន “សហ គាថាហី”តិ សក្កា វត្តុន្តិ? តំ ន។ ន ហិ អវយវវិនិមុត្តោ សមុទាយោ នាម កោចិ អត្ថិ, យោ តទេកទេសេហិ សហ ភវេយ្យ។ កត្ថចិ បន “ទីឃសុត្តង្កិតស្សា”តិអាទីសុ សមុទាយេកទេសានំ វិភាគវចនំ វោហារមត្តំ បតិ បរិយាយវចនមេវ, អយញ្ច និប្បរិយាយេន បភេទវិភាគទស្សនកថាតិ ។ យម្បិ វុត្តំ “ឧភតោវិភង្គាទីសុ សគាថកប្បទេសានំ គេយ្យង្គសង្គហោ សិយា”តិ, តម្បិ ន, អញ្ញតោ។ អញ្ញាយេវ ហិ តា គាថា ជាតកាទិបរិយាបន្នត្តា។ តាទិសាយេវ ហិ ការណានុរូបេន តត្ថ ទេសិតា, អតោ ន តាហិ ឧភតោវិភង្គាទីនំ គេយ្យង្គភាវោតិ។ ឯវំ សុត្តាទិនវង្គានំ អញ្ញមញ្ញសង្ករាភាវោ វេទិតព្ពោតិ។

ឥទានិ ឯតានិ នវង្គានិ វិភជិត្វា ទស្សេន្តោ **“តត្ថា”**តិអាទិមាហ។ និទ្ទេសោ នាម **សុត្តនិបាតេ** –

“កាមំ កាមយមានស្ស, តស្ស ចេ តំ សមិជ្ឈតិ;
អទ្ធា បីតិមនោ ហោតិ, លទ្ធា មច្ចោ យទិច្ឆតី”តិអាទិនា។ (សុ. និ. ៧៧២); –

អាគតស្ស អដ្ឋកវគ្គស្ស;

“កេនស្សុ និវុតោ លោកោ, (ឥច្ចាយស្មា អជិតោ);
កេនស្សុ ន បកាសតិ;
កិស្សាភិលេបនំ ព្រូសិ,
កឹសុ តស្ស មហព្ភយ”ន្តិអាទិនា។ (សុ. និ. ១០៣៨); –

អាគតស្ស បារាយនវគ្គស្ស;

“សព្ពេសុ ភូតេសុ និធាយ ទណ្ឌំ,

អវិហេឋយំ អញ្ញតរម្បិ តេសំ;
ន បុត្តមិច្ឆេយ្យ កុតោ សហាយំ,
ឯកោ ចរេ ខគ្គវិសាណកប្បោ”តិអាទិនា។ (សុ. និ. ៣៥); –

អាគតស្ស ខគ្គវិសាណសុត្តស្ស ច អត្ថវិភាគវសេន សត្ថុកប្បេន អាយស្មតា **ធម្មសេនាបតិសារិបុត្តត្ថេរេន** កតោ និទ្ទេសោ, យោ “មហានិទ្ទេសោ, ចូឡនិទ្ទេសោ”តិ វុច្ចតិ។ ឯវមិធ និទ្ទេសស្ស សុត្តង្គសង្គហោ **ភទន្តពុទ្ធឃោសាចរិយេន** ទស្សិតោ, តថា អញ្ញត្ថាបិ វិនយដ្ឋកថាទីសុ , **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេនា**បិ នេត្តិប្បករណដ្ឋកថាយំ។ អបរេ បន និទ្ទេសស្ស គាថាវេយ្យាករណង្គេសុ ទ្វីសុ សង្គហំ វទន្តិ។ វុត្តញ្ហេតំ និទ្ទេសដ្ឋកថាយំ ឧបសេនត្ថេរេន –

“សោ បនេស វិនយបិដកំ...បេ.... អភិធម្មបិដកន្តិ តីសុ បិដកេសុ សុត្តន្តបិដកបរិយាបន្នោ, ទីឃនិកាយោ...បេ.... ខុទ្ទកនិកាយោតិ បញ្ចសុ និកាយេសុ ខុទ្ទកមហានិកាយបរិយាបន្នោ, សុត្តំ...បេ.... វេទល្លន្តិ នវសុ សត្ថុសាសនង្គេសុ យថាសម្ភវំ គាថង្គវេយ្យាករណង្គទ្វយសង្គហិតោ”តិ (មហានិ. អដ្ឋ. គន្ថារម្ភកថា)។

ឯត្ថ តាវ កត្ថចិ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនសព្ភាវតោ និទ្ទេសេកទេសស្ស វេយ្យាករណង្គសង្គហោ យុជ្ជតុ, អគាថាភាវតោ គាថង្គសង្គហោ កថំ យុជ្ជេយ្យាតិ វីមំសិតព្ពមេតំ។ ធម្មបទាទីនំ វិយ ហិ កេវលំ គាថាពន្ធភាវោ គាថង្គស្ស តព្ភាវនិមិត្តំ។ ធម្មបទាទីសុ ហិ កេវលំ គាថាពន្ធេសុ គាថាសមញ្ញា បតិដ្ឋិតា, និទ្ទេសេ ច ន កោចិ កេវលោ គាថាពន្ធប្បទេសោ ឧបលព្ភតិ។ សម្មាសម្ពុទ្ធេន ភាសិតានំយេវ ហិ អដ្ឋកវគ្គាទិសង្គហិតានំ គាថានំ និទ្ទេសមត្តំ ធម្មសេនាបតិនា កតំ។ អត្ថវិភជនត្ថំ អានីតាបិ ហិ តា អដ្ឋកវគ្គាទិសង្គហិតា និទ្ទិសិតព្ពា មូលគាថាយោ សុត្តនិបាតបរិយាបន្នត្តា អញ្ញាយេវាតិ ន និទ្ទេសសង្ខ្យំ គច្ឆន្តិ ឧភតោវិភង្គាទីសុ អាគតាបិ តំវោហារមលភមានា ជាតកាទិបរិយាបន្នា គាថាយោ វិយ, តស្មា ការណន្តរមេត្ថ គវេសិតព្ពំ, យុត្តតរំ វា គហេតព្ពំ។

**នាលកសុត្តំ** នាម ធម្មចក្កប្បវត្តិត ទិវសតោ សត្តមេ ទិវសេ នាលកត្ថេរស្ស “មោនេយ្យំ តេ ឧបញ្ញិស្ស”ន្តិអាទិនា (សុ. និ. ៧០៦) ភគវតា ភាសិតំ មោនេយ្យ បដិបទាបរិទីបកំ សុត្តំ។ **តុវដ្ដកសុត្តំ** នាម មហាសមយសុត្តន្តទេសនាយ សន្និបតិតេសុ ទេវេសុ “កា នុ ខោ អរហត្តប្បត្តិយា បដិបត្តី”តិ ឧប្បន្នចិត្តានំ ឯកច្ចានំ ទេវតានំ តមត្ថំ បកាសេតុំ និម្មិតពុទ្ធេន អត្តានំ បុច្ឆាបេត្វា “មូលំ បបញ្ចសង្ខាយា”តិអាទិនា (សុ. និ. ៩២២) ភគវតោ ភាសិតំ សុត្តំ។ ឯវមិធ សុត្តនិបាតេ អាគតានំ មង្គលសុត្តាទីនំ សុត្តង្គសង្គហោ ទស្សិតោ, តត្ថេវ អាគតានំ អសុត្តនាមិកានំ សុទ្ធិកគាថានំ គាថង្គសង្គហញ្ច ទស្សយិស្សតិ, ឯវំ សតិ សុត្តនិបាតដ្ឋកថារម្ភេ –

“គាថាសតសមាកិណ្ណោ, គេយ្យព្យាករណង្កិតោ;
កស្មា សុត្តនិបាតោតិ, សង្ខមេស គតោតិ ចេ”តិ។ (សុ. និ. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា); –

សកលស្សាបិ សុត្តនិបាតស្ស គេយ្យវេយ្យាករណង្គសង្គហោ កស្មា ចោទិតោតិ? នាយំ វិរោធោ។ កេវលញ្ហិ តត្ថ ចោទកេន សគាថកត្តំ, កត្ថចិ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនត្តញ្ច គហេត្វា ចោទនាមត្តំ កតំ, អញ្ញថា សុត្តនិបាតេ និក្ខាថកស្ស សុត្តស្សេវ អភាវតោ វេយ្យាករណង្គសង្គហោ ន ចោទេតព្ពោ សិយា, តស្មា ចោទកស្ស វចនមេតំ អប្បមាណន្តិ តថ, អញ្ញាសុ ច វិនយដ្ឋកថាទីសុ វុត្តនយេនេវ តស្ស សុត្តង្គគាថង្គសង្គហោ ទស្សិតោតិ។ **សុត្ត**ន្តិ ចុណ្ណិយសុត្តំ។ **វិសេសេនា**តិ រាសិភាវេន ឋិតំ សន្ធាយាហ។ សគាថាវគ្គោ គេយ្យន្តិ សម្ពន្ធោ។

“អដ្ឋហិ អង្គេហិ អសង្គហិតំ នាម បដិសម្ភិទាទី”តិ តីសុបិ កិរ **គណ្ឋិបទេសុ** វុត្តំ។ អបរេ បន បដិសម្ភិទាមគ្គស្ស គេយ្យវេយ្យាករណង្គទ្វយសង្គហំ វទន្តិ។ វុត្តញ្ហេតំ **តទដ្ឋកថាយំ** “នវសុ សត្ថុសាសនង្គេសុ យថាសម្ភវំ គេយ្យវេយ្យាករណង្គទ្វយសង្គហិត”ន្តិ (បដិ. ម. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា), ឯត្ថាបិ គេយ្យង្គសង្គហិតភាវោ វុត្តនយេន វីមំសិតព្ពោ។ **នោ សុត្តនាមិកា**តិ អសុត្តនាមិកា សង្គីតិកាលេ សុត្តសមញ្ញាយ អបញ្ញាតា។ “សុទ្ធិកគាថា នាម វត្ថុគាថា”តិ តីសុបិ កិរ **គណ្ឋិបទេសុ** វុត្តំ, **វត្ថុគាថា**តិ ច បារាយនវគ្គស្ស និទានមារោបេន្តេន អាយស្មតា អានន្ទត្ថេរេន សង្គីតិកាលេ វុត្តា ឆប្បញ្ញាស គាថាយោ, នាលកសុត្តស្ស និទានមារោបេន្តេន តេនេវ តទា វុត្តា វីសតិមត្តា គាថាយោ ច វុច្ចន្តិ។ **សុត្តនិបាតដ្ឋកថាយំ** (សុ. និ. អដ្ឋ. ២.៦៨៥) បន “បរិនិព្ពុតេ ភគវតិ សង្គីតឹ ករោន្តេនាយស្មតា មហាកស្សបេន តមេវ មោនេយ្យបដិបទំ បុដ្ឋោ អាយស្មា អានន្ទោ យេន, យទា ច សមាទបិតោ នាលកត្ថេរោ ភគវន្តំ បុច្ឆិ, តំ សព្ពំ បាកដំ កត្វា ទស្សេតុកាមោ ‘អានន្ទ

ជាតេ’តិអាទិកា (សុ. និ. ៦៨៤) វីសតិ វត្ថុគាថាយោ វត្វា វិស្សជ្ជេសិ, តំ សព្ពម្បិ ‘នាលកសុត្ត”ន្តិ វុច្ចតី”តិ អាគតត្តា នាលកសុត្តស្ស វត្ថុគាថាយោ នាលកសុត្តគ្គហណេនេវ គហិតាតិ បារាយនវគ្គស្ស វត្ថុគាថាយោ ឥធ សុទ្ធិកគាថាតិ គហេតព្ពំ។ តត្ថេវ ច បារាយនវគ្គេ អជិតមាណវកាទីនំ សោឡសន្នំ ព្រាហ្មណានំ បុច្ឆាគាថា, ភគវតោ វិស្សជ្ជនគាថា ច បាឡិយំ សុត្តនាមេន អវត្វា ‘អជិតមាណវកបុច្ឆា, តិស្ស មេត្តេយ្យមាណវកបុច្ឆា”តិអាទិនា (សុ. និ. ១០៣៨) អាគតត្តា, ចុណ្ណិយគន្ថេ ហិ អសម្មិស្សត្តា ច “នោ សុត្តនាមិកា សុទ្ធិកគាថា នាមា”តិ វត្តុំ វដ្ដតិ។

**“សោមនស្សញាណមយិកគាថាបដិសំយុត្តា”**តិ ឯតេន ឧទានដ្ឋេន ឧទានន្តិ អន្វត្ថសញ្ញតំ ទស្សេតិ (ឧទា. អដ្ឋ. គន្ថារម្ភកថា) កិមិទំ ឧទានំ នាម? បីតិវេគសមុដ្ឋាបិតោ ឧទាហារោ។ យថា ហិ យំ តេលាទិ មិនិតព្ពវត្ថុ មានំ គហេតុំ ន សក្កោតិ, វិស្សន្ទិត្វា គច្ឆតិ, តំ “អវសេសកោ”តិ វុច្ចតិ។ យញ្ច ជលំ តឡាកំ គហេតុំ ន សក្កោតិ, អជ្ឈោត្ថរិត្វា គច្ឆតិ, តំ “មហោឃោ’តិ វុច្ចតិ, ឯវមេវ យំ បីតិវេគសមុដ្ឋាបិតំ វិតក្កវិប្ផារំ អន្តោហទយំ សន្ធារេតុំ ន សក្កោតិ, សោ អធិកោ ហុត្វា អន្តោ អសណ្ឋហិត្វា ពហិ វចីទ្វារេន និក្ខន្តោ បដិគ្គាហកនិរបេក្ខោ ឧទាហារវិសេសោ “ឧទាន”ន្តិ វុច្ចតិ (ឧទា. អដ្ឋ. គន្ថារម្ភកថា) “ឧទ មោទេ កីឡាយញ្ចា”តិ ហិ **អក្ខរចិន្តកា** វទន្តិ, ឥទញ្ច យេភុយ្យេន វុត្តំ ធម្មសំវេគវសេន ឧទិតស្សាបិ “សចេ ភាយថ ទុក្ខស្សា”តិអាទិឧទានស្ស (ឧទា. ៤៤) **ឧទានបាឡិយំ** អាគតត្តា, តថា“គាថាបដិសំយុត្តា”តិ ឥទម្បិ យេភុយ្យេនេវ “អត្ថិ ភិក្ខវេ, តទាយតនំ, យត្ថ នេវ បថវី, ន អាបោ”តិអាទិកស្ស (ឧទា. ៧១) ចុណ្ណិយវាក្យវសេន ឧទិតស្សាបិ តត្ថ អាគតត្តា។ ននុ ច ឧទានំ នាម បីតិសោមនស្សសមុដ្ឋាបិតោ, ធម្មសំវេគសមុដ្ឋាបិតោ វា ធម្មបដិគ្គាហកនិរបេក្ខោ គាថាពន្ធវសេន, ចុណ្ណិយវាក្យវសេន ច បវត្តោ ឧទាហារោ, តថា ចេវ សព្ពត្ថ អាគតំ, ឥធ កស្មា “ភិក្ខវេ”តិ អាមន្តនំ វុត្តន្តិ? តេសំ ភិក្ខូនំ សញ្ញាបនត្ថំ ឯវ, ន បដិគ្គាហកករណត្ថំ។ និព្ពានបដិសំយុត្តញ្ហិ ភគវា ធម្មំ ទេសេត្វា និព្ពានគុណានុស្សរណេន ឧប្បន្នបីតិសោមនស្សេន ឧទានំ ឧទានេន្តោ “អយំ និព្ពានធម្មោ កថមបច្ចយោ ឧបលព្ភតី”តិ តេសំ ភិក្ខូនំ ចេតោបរិវិតក្កមញ្ញាយ តេសំ តមត្ថំ ញាបេតុកាមេន “តទាយតន”ន្តិ វុត្តំ, ន បន ឯកន្តតោ តេ បដិគ្គាហកេ កត្វាតិ វេទិតព្ពន្តិ។

តយិទំ សព្ពញ្ញុពុទ្ធភាសិតំ បច្ចេកពុទ្ធភាសិតំ សាវកភាសិតន្តិ តិព្ពិធំ ហោតិ។ តត្ថ បច្ចេកពុទ្ធភាសិតំ –

“សព្ពេសុ ភូតេសុ និធាយ ទណ្ឌំ,
អវិហេឋយំ អញ្ញតរម្បិ តេស”ន្តិ។ អាទិនា (សុ. និ. ៣៥) –

ខគ្គវិសាណសុត្តេ អាគតំ។ សាវកភាសិតម្បិ –

“សព្ពោ រាគោ បហីនោ មេ,
សព្ពោ ទោសោ សមូហតោ;
សព្ពោ មេ វិហតោ មោហោ,
សីតិភូតោស្មិ និព្ពុតោ”តិ។ អាទិនា (ថេរគា. ៧៩) –

**ថេរគាថាសុ** ,

“កាយេន សំវុតា អាសឹ, វាចាយ ឧទ ចេតសា;
សមូលំ តណ្ហមព្ពុយ្ហ, សីតិភូតាម្ហិ និព្ពុតា”តិ។ (ថេរីគា. ១៥); –

**ថេរីគាថាសុ** ច អាគតំ។ អញ្ញានិបិ សក្កាទីហិ ទេវេហិ ភាសិតានិ “អហោ ទានំ បរមទានំ, កស្សបេ សុប្បតិដ្ឋិត”ន្តិអាទីនិ (ឧទា. ២៧)។ សោណទណ្ឌព្រាហ្មណាទីហិ មនុស្សេហិ ច ភាសិតានិ “នមោ តស្ស ភគវតោ”តិអាទីនិ (ទី. និ. ២.៣៧១; ម. និ. ១.២៩០; ២.២៩០, ៣៥៧; សំ. និ. ១១៨៧; ២.៣៨; អ. និ. ៥.១៩៤) តិស្សោ សង្គីតិយោ អារុឡ្ហានិ ឧទានានិ សន្តិ ឯវ, តានិ សព្ពានិបិ ឥធ ន អធិប្បេតានិ។ យំ បន សម្មាសម្ពុទ្ធេន សាមំ អាហច្ចភាសិតំ ជិនវចនភូតំ, តទេវ ធម្មសង្គាហកេហិ “ឧទាន”ន្តិ សង្គីតំ, តទេវ ច សន្ធាយ ភគវតា បរិយត្តិធម្មំ នវធា វិភជិត្វា ឧទ្ទិសន្តេន “ឧទាន”ន្តិ វុត្តំ។ យា បន “អនេកជាតិសំសារ”ន្តិអាទិកា (ធ. ប. ១៥៣) គាថា ភគវតា ពោធិមូលេ ឧទានវសេន បវត្តិតា, អនេកសតសហស្សានំ សម្មាសម្ពុទ្ធានំ ឧទានភូតា ច, តា អបរភាគេ ធម្មភណ្ឌាគារិកស្ស ភគវតោ ទេសិតត្តា ធម្មសង្គាហកេហិ **ឧទានបាឡិយំ** សង្គហំ អនារោបេត្វា **ធម្មបទេ** សង្គហិតា, យញ្ច “អញ្ញាសិ វត ភោ កោណ្ឌញ្ញោ អញ្ញាសិ វត ភោ កោណ្ឌញ្ញោ”តិ (សំ. និ. ៥.១០៨១; មហាវ. ១៧; បដិ. ម. ២.៣០) ឧទានវចនំ ទសសហស្សិលោកធាតុយា ទេវមនុស្សានំ បវេទនសមត្ថ

និគ្គោសវិប្ផារំ ភគវតា ភាសិតំ, តទបិ បឋមពោធិយំ សព្ពេសំ ឯវ ភិក្ខូនំ សម្មាបដិបត្តិបច្ចវេក្ខណហេតុកំ "អារាធយិំសុ វត មំ ភិក្ខូ ឯកំ សមយ"ន្តិអាទិវចនំ (ម. និ. ១.២២៥) វិយ ធម្មចក្កប្បវត្តនសុត្តន្តទេសនា បរិយោសានេ អត្តនាបិ អធិគតធម្មេកទេសស្ស យថាទេសិតស្ស អរិយមគ្គស្ស សព្ពបឋមំ សាវកេសុ ថេរេន អធិគតត្តា អត្តនោ បរិស្សមស្ស សផលភាវបច្ចវេក្ខណហេតុកំ បីតិសោមនស្សជនិតំ ឧទាហារមត្តំ, ន បន "យទា ហវេ បាតុភវន្តិ ធម្មា"តិអាទិវចនំ វិយ (មហាវ. ១; ឧទា. ១) បវត្តិយា, និវត្តិយា វា បកាសនន្តិ ធម្មសង្គាហកេហិ **ឧទានបាឡិយំ** ន សង្គីតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ឧទានបាឡិយំ** បន អដ្ឋសុ វគ្គេសុ ទស ទស កត្វា អសីតិយេវ សុត្តន្តា សង្គីតា។ តថា ហិ **តទដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ –

"អសីតិយេវ សុត្តន្តា, វគ្គា អដ្ឋ សមាសតោ"តិ។ (ឧទា. អដ្ឋ. គន្ថារម្ភកថា)។

ឥធ បន "ទ្វេអសីតិ សុត្តន្តា"តិ វុត្តំ, តំ ឧទានបាឡិយា ន សមេតិ, តស្មា "អសីតិ សុត្តន្តា"តិ បាឋេន ភវិតព្ពំ។ អបិច ន កេវលំ ឥធេវ, អថ ខោ អញ្ញាសុបិ (វិ. អដ្ឋ. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថា) វិនយាភិធម្មដ្ឋកថាសុ (ធ. សំ. និទានកថា) តថាយេវ វុត្តត្តា "អប្បកំ បន ឩនមធិកំ វា គណនូបគំ ន ហោតី"តិ បរិយាយេន អនេកំសេន វុត្តំ សិយា។ យថា វា តថា វា អនុមានេន គណនមេវ ហិ តត្ថ តត្ថ ឩនាធិកសង្ខ្យា, ឥតរថា តាយេវ ន សិយុន្តិបិ វទន្តិ, បច្ឆា បមាទលេខវចនំ វា ឯតំ។

**វុត្តញ្ហេតំ ភគវតាតិអាទិនយប្បវត្តាតិ** ឯត្ថ **អាទិ**សទ្ទេន "វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា, វុត្តមរហតាតិ មេ សុតំ។ ឯកធម្មំ ភិក្ខវេ, បជហថ, អហំ វោ បាដិភោគោ អនាគាមិតាយ។ កតមំ ឯកធម្មំ? លោភំ ភិក្ខវេ, ឯកធម្មំ បជហថ, អហំ វោ បាដិភោគោ អនាគាមិតាយា"តិ (ឥតិវុ. ១) ឯវមាទិនា ឯកទុកតិកចតុក្កនិបាតវសេន វុត្តំ ទ្វាទសុត្តរសតសុត្តសមូហំ សង្គណ្ហាតិ។ តថា ហិ ឥតិវុត្តកបាឡិយមេវ ឧទានគាថាហិ ទ្វាទសុត្តរសតសុត្តានិ គណេត្វា សង្គីតានិ, **តទដ្ឋកថាយម្បិ** (ឥតិវុ. អដ្ឋ. និទានវណ្ណនា) តថាយេវ វុត្តំ។ តស្មា "ទ្វាទសុត្តរសតសុត្តន្តា" ឥច្ចេវ បាឋេន ភវិតព្ពំ, យថាវុត្តនយេន វា អនេកំសតោ វុត្តន្តិបិ វត្តុំ សក្កា, តថាបិ ព្លិទិសេ ឋានេ បមាណំ ទស្សេន្តេន យាថាវតោវ និយមេត្វា ទស្សេតព្ពន្តិ "ទសុត្តរសតសុត្តន្តា"តិ ឥទំ បច្ឆា បមាទលេខមេវាតិ គហេតព្ពន្តិ វទន្តិ។ ឥតិ ឯវំ ភគវតា វុត្តំ **ឥតិវុត្តំ។** ឥតិវុត្តន្តិ សង្គីតំ **ឥតិវុត្តកំ។** វុឡ្ហិនាមំ វា ឯតំ យថា "យេវាបនកំ, នតុម្ហាកវគ្គោ"តិ, វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា, វុត្តមរហតាតិ មេ សុតន្តិ និទានវចនេន សង្គីតំ យថាវុត្តសុត្តសមូហំ។

ជាតំ ភូតំ បុរាវុត្ថំ ភគវតោ បុព្ពចរិតំ កាយតិ កថេតិ បកាសេតិ ឯតេនាតិ **ជាតកំ,** តំ បន ឥមានីតិ ទស្សេតុំ **"អបណ្ណកជាតកាទីនី"**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **"បញ្ញាសាធិកានិ បញ្ចជាតកសតានី"**តិ ឥទំ អប្បកំ បន ឩនមធិកំ វា គណនូបគំ ន ហោតីតិ កត្វា អនេកំសេន, វោហារសុខតាមត្តេន ច វុត្តំ។ ឯកំសតោ ហិ សត្តចត្តាលីសាធិកានិយេវ យថាវុត្តគណនតោ តីហិ ឩនត្តា។ តថា ហិ ឯកនិបាតេ បញ្ញាសសតំ, ទុកនិបាតេ សតំ, តិកនិបាតេ បញ្ញាស, តថា ចតុក្កនិបាតេ, បញ្ចកនិបាតេ បញ្ចវីស, ឆក្កនិបាតេ វីស, សត្តនិបាតេ ឯកវីស, អដ្ឋនិបាតេ ទស, នវនិបាតេ ទ្វាទស, ទសនិបាតេ សោឡស, ឯកាទសនិបាតេ នវ, ទ្វាទសនិបាតេ ទស, តថា តេរសនិបាតេ, បកិណ្ណកនិបាតេ តេរស, វីសតិនិបាតេ ចុទ្ទស, តីសនិបាតេ ទស, ចត្តាលីសនិបាតេ បញ្ច, បណ្ណាសនិបាតេ តីណិ, សដ្ឋិនិបាតេ ទ្វេ, តថា សត្តតិនិបាតេ, អសីតិនិបាតេ បញ្ច, មហានិបាតេ ទសាតិ សត្តចត្តាលីសាធិកានេវ បញ្ច ជាតកសតានិ សង្គីតានីតិ។

អព្ភុតោ ធម្មោ សភាវោ វុត្តោ យត្ថាតិ **អព្ភុតធម្មំ,** តំ បនិទន្តិ អាហ **"ចត្តារោមេ"**តិអាទិ។ **អាទិ**សទ្ទេន ចេត្ថ –

"ចត្តារោមេ ភិក្ខវេ, អច្ឆរិយា អព្ភុតា ធម្មា អានន្ទេ។ កតមេ ចត្តារោ? សចេ ភិក្ខវេ, ភិក្ខុបរិសា អានន្ទំ ទស្សនាយ ឧបសង្កមតិ, ទស្សនេនបិ សា អត្តមនា ហោតិ។ តត្រ ចេ អានន្ទោ, ធម្មំ ភាសតិ, ភាសិតេនបិ សា អត្តមនា ហោតិ, អតិត្តាវ ភិក្ខវេ ភិក្ខុបរិសា ហោតិ, អថ អានន្ទោ តុណ្ហី ភវតិ។ សចេ ភិក្ខវេ, ភិក្ខុនីបរិសា… បេ.… ឧបាសកបរិសា…បេ.… ឧបាសិកា – បរិសា…បេ.… តុណ្ហី ភវតិ។ ឥមេ ខោ ភិក្ខវេ…បេ.… អានន្ទេ"តិ (អ. និ. ៤.១២៩) –

ឯវមាទិនយប្បវត្តំ តត្ថ តត្ថ ភាសិតំ សព្ពម្បិ អច្ឆរិយព្ភុតធម្មបដិសំយុត្តំ សុត្តន្តំ សង្គណ្ហាតិ។

ចូឡវេទល្លាទីសុ (ម. និ. ១.៤៦០) វិសាខេន នាម ឧបាសកេន បុដ្ឋាយ ធម្មទិន្នាយ នាម ភិក្ខុនិយា ភាសិតំ សុត្តំ **ចូឡវេទល្លំ** នាម។ មហាកោដ្ឋិកត្ថេរេន បុច្ឆិតេន អាយស្មតា **សារិបុត្តត្ថេរេន** ភាសិតំ **មហាវេទល្លំ**

(ម. និ. ១.៤៤៩) នាម។ **សម្មាទិដ្ឋិសុត្តម្បិ** (ម. និ. ១.៨៩) ភិក្ខូហិ បុដ្ឋេន តេនេវ ភាសិតំ, ឯតានិ មជ្ឈិមនិកាយបរិយាបន្នានិ។ **សក្កបញ្ហំ** (ទី. និ. ២.៣៤៤) បន សក្កេន បុដ្ឋោ ភគវា អភាសិ, តំ ទីឃនិកាយបរិយាបន្នំ។ **មហាបុណ្ណមសុត្តំ** (ម. និ. ៣.៨៥) បន តទហុបោសថេ បន្នរសេ បុណ្ណមាយ រត្តិយា អញ្ញតរេន ភិក្ខុនា បុដ្ឋេន ភគវតា ភាសិតំ, តំ មជ្ឈិមនិកាយបរិយាបន្នំ។ ឯវមាទយោ **សព្ពេបិ** តត្ថ តត្ថាគតា **វេទញ្ច តុដ្ឋិញ្ច លទ្ធា លទ្ធា បុច្ឆិតសុត្តន្តា “វេទល្ល”ន្តិ វេទិតព្ពំ។ វេទ**ន្តិ ញាណំ។ **តុដ្ឋិ**ន្តិ យថាភាសិតធម្មទេសនំ វិទិត្វា “សាធុ អយ្យោ សាធាវុសោ”តិអាទិនា អព្ភនុមោទនវសប្បវត្តំ បីតិសោមនស្សំ។ **លទ្ធា លទ្ធា**តិ លភិត្វា លភិត្វា, បុនប្បុនំ លភិត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ, ឯតេន **វេទ**សទ្ទោ ញាណេ, សោមនស្សេ ច ឯកសេសនយេន, សាមញ្ញនិទ្ទេសេន វា បវត្តតិ, វេទម្ហិ និស្សិតំ តស្ស លភាបនវសេនាតិ **វេទល្ល**ន្តិ ច ទស្សេតិ។

ឯវំ អង្គវសេន សកលម្បិ ពុទ្ធវចនំ វិភជិត្វា ឥទានិ ធម្មក្ខន្ធវសេន វិភជិតុកាមោ “**កថ**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ធម្មក្ខន្ធវសេនា**តិ ធម្មរាសិវសេន។ “**ទ្វាសីតិ**”តិ អយំ គាថា វុត្តត្ថាវ។ **ឯវំ បរិទីបិតធម្មក្ខន្ធវសេនា**តិ គោបកមោគ្គល្លានេន នាម ព្រាហ្មណេន បុដ្ឋេន គោបក**មោគ្គល្លានសុត្តេ** (ម. និ. ៣.៧៩) អត្តនោ គុណប្បកាសនត្ថំ វា **ថេរគាថាយំ** (ថេរគា. ១០១៧ អាទយោ) អាយស្មតា អានន្ទត្ថេរេន សមន្តតោ ទីបិតធម្មក្ខន្ធវសេន ឥមិនា ឯវំ តេន អបរិទីបិតាបិ ធម្មក្ខន្ធា សន្តីតិ បកាសេតិ, តស្មា កថាវត្ថុប្បករណ **មាធុរិយសុត្តាទីនំ** (ម. និ. ២.៣១៧) វិមានវត្ថាទីសុ កេសញ្ចិ គាថានញ្ច វសេន ចតុរាសីតិសហស្សតោបិ ធម្មក្ខន្ធានំ អធិកតា វេទិតព្ពា។

ឯត្ថ ច **សុភសុត្តំ** (ទី. និ. ១.៤៤៤), **គោបកមោគ្គល្លានសុត្តញ្ច** បរិនិព្ពុតេ ភគវតិ អានន្ទត្ថេរេន ភាសិតត្តា ចតុរាសីតិធម្មក្ខន្ធសហស្សេសុ អន្តោគធំ ហោតិ, ន ហោតីតិ? **បដិសម្ភិទាគណ្ឋិបទេ** តាវ ឥទំ វុត្តំ “សយំ វុត្តធម្មក្ខន្ធានម្បិ ភិក្ខុតោ គហិតេយេវ សង្គហេត្វា ឯវមាហាតិ ទដ្ឋព្ព”ន្តិ, ភគវតោ បន ទិន្ននយេ ឋត្វា ភាសិតត្តា “សយំ វុត្តម្បិ ចេតំ សុត្តទ្វយំ ភគវតោ គហិតេយេវ សង្គហេត្វា វុត្ត”ន្តិ ឯវម្បិ វត្តុំ យុត្តតរំ វិយ ទិស្សតិ។ ភគវតា ហិ ទិន្ននយេ ឋត្វា សាវកា ធម្មំ ទេសេន្តិ, តេនេវ សាវកភាសិតម្បិ កថាវត្ថាទិកំ ពុទ្ធភាសិតំ នាម ជាតំ, តតោយេវ ច អត្តនា ភាសិតម្បិ សុភសុត្តាទិកំ សង្គីតិមារោបេន្តេន អាយស្មតា អានន្ទត្ថេរេន “ឯវំ មេ សុត”ន្តិ វុត្តំ។

**ឯកានុសន្ធិកំ សុត្តំ** សតិបដ្ឋានាទិ។ សតិបដ្ឋានសុត្តញ្ហិ “ឯកាយនោ អយំ ភិក្ខវេ, មគ្គោ សត្តានំ វិសុទ្ធិយា”តិអាទិនា (ទី. និ. ២.៣៧៣; ម. និ. ១.១០៦; សំ. និ. ៣.៣៦៧-៣៨៤) ចត្តារោ សតិបដ្ឋានេ អារភិត្វា តេសំយេវ វិភាគទស្សនវសេន បវត្តត្តា “ឯកានុសន្ធិក”ន្តិ វុច្ចតិ។ **អនេកានុសន្ធិកំ** បរិនិព្ពានសុត្តាទិ (ទី. និ. ២.១៣១ អាទយោ) បរិនិព្ពានសុត្តញ្ហិ នានាឋានេសុ នានាធម្មទេសនានំ វសេន បវត្តត្តា “អនេកានុសន្ធិក”ន្តិ វុច្ចតិ។

> “កតិ ឆិន្ទេ កតិ ជហេ, កតិ ចុត្តរិ ភាវយេ;
> កតិ សង្គាតិគោ ភិក្ខុ, ‘ឱឃតិណ្ណោ’តិ វុច្ចតី”តិ។ (សំ. និ. ១.៥); –

ឯវមាទិនា បញ្ហាបុច្ឆនំ គាថាពន្ធេសុ ឯកោ ធម្មក្ខន្ធោ។

> “បញ្ច ឆិន្ទេ បញ្ច ជហេ, បញ្ច ចុត្តរិ ភាវយេ;
> បញ្ច សង្គាតិគោ ភិក្ខុ, ‘ឱឃតិណ្ណោ’តិ វុច្ចតី”តិ។ (សំ. និ. ១.៥); –

ឯវមាទិនា ច វិស្សជ្ជនំ ឯកោ ធម្មក្ខន្ធោ។

**តិកទុកភាជនំ** ធម្មសង្គណិយំ និក្ខេបកណ្ឌអដ្ឋកថាកណ្ឌវសេន គហេតព្ពំ។ តស្មា យំ **កុសលត្តិកមាតិកាបទស្ស** (ធ. ស. ១) វិភជនវសេន **និក្ខេបកណ្ឌេ** វុត្តំ –

“កតមេ ធម្មា កុសលា? តីណិ កុសលមូលានិ…បេ… ឥមេ ធម្មា កុសលា។ កតមេ ធម្មា អកុសលា? តីណិ អកុសលមូលានិ…បេ… ឥមេ ធម្មា អកុសលា។ កតមេ ធម្មា អព្យាកតា”? កុសលាកុសលានំ ធម្មានំ វិបាកា…បេ… ឥមេ ធម្មា អព្យាកតា”តិ (ធ. ស. ១៨៧),

អយមេកោ ធម្មក្ខន្ធោ។ ឯស នយោ សេសត្តិកទុកបទវិភជនេសុបិ។ យទបិ **អដ្ឋកថាកណ្ឌេ** វុត្តំ –

“កតមេ ធម្មា កុសលា? ចតូសុ ភូមីសុ កុសលំ។ ឥមេ ធម្មា កុសលា។ កតមេ ធម្មា អកុសលា? ទ្វាទស អកុសលចិត្តុប្បាទា។ ឥមេ ធម្មា អកុសលា។ កតមេ ធម្មា អព្យាកតា? ចតូសុ ភូមីសុ វិបាកោ តីសុ ភូមីសុ កិរិយាព្យាកតំ រូបញ្ច និព្ពានញ្ច។ ឥមេ ធម្មា អព្យាកតា”តិ (ធ. ស. ១៣៨៦),

អយំ កុសលត្តិកមាតិកាបទស្ស វិភជនវសេន បវត្តោ ឯកោ ធម្មក្ខន្ធោ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ **ចិត្តវារភាជនំ** បន **ចិត្តុប្បាទកណ្ឌ** វសេន (ធ. ស. ១) គហេតព្ពំ។ យញ្ហិ តត្ថ វុត្តំ កុសលចិត្តវិភជនត្ថំ –

“កតមេ ធម្មា កុសលា? យស្មឹ សមយេ កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ សោមនស្សសហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ រូបារម្មណំ វា…បេ…. តស្មឹ សមយេ ផស្សោ ហោតិ…បេ…. អវិក្ខេបោ ហោតី”តិ (ធ. ស. ១),

អយមេកោ ធម្មក្ខន្ធោ។ ឯវំ សេសចិត្តវារវិភជនេសុ។ **ឯកោ ធម្មក្ខន្ធោ**តិ (ឯកមេកោ ធម្មក្ខន្ធោ ឆឡអដ្ឋ.) ច ឯកេកោ ធម្មក្ខន្ធោតិ អត្ថោ។ “ឯកមេកំ តិកទុកភាជនំ, ឯកមេកំ ចិត្តវារភាជន”ន្តិ ច វចនតោ ហិ “ឯកេកោ”តិ អវុត្តេបិ អយមត្ថោ សាមត្ថិយតោ វិញ្ញាយមានោវ ហោតិ។

**វត្ថុ** នាម សុទិន្នកណ្ឌាទិ។ **មាតិកា** នាម “យោ បន ភិក្ខុ ភិក្ខូនំ សិក្ខាសាជីវសមាបន្នោ”តិអាទិនា (បារា. ៤៤) តស្មឹ តស្មឹ អជ្ឈាចារេ បញ្ញត្តំ ឧទ្ទេស សិក្ខាបទំ។ **បទភាជនិយ**ន្តិ តស្ស តស្ស សិក្ខាបទស្ស “យោ បនាតិ យោ យាទិសោ”តិអាទិ (បារា. ៤៥) នយប្បវត្តំ បទវិភជនំ។ **អន្តរាបត្តី**តិ “បដិលាតំ ឧក្ខិបតិ, អាបត្តិ ទុក្កដស្សា”តិ (បាចិ. ៣៥៥) ឯវមាទិនា សិក្ខាបទន្តរេសុ បញ្ញត្តា អាបត្តិ។ **អាបត្តី**តិ តំតំសិក្ខាបទានុរូបំ វុត្តោ តិកច្ឆេទមុត្តោ អាបត្តិវារោ។ **អនាបត្តី**តិ “អនាបត្តិ អជានន្តស្ស អសាទិយន្តស្ស ខិត្តចិត្តស្ស វេទនាដ្ដស្ស អាទិកម្មិកស្សា”តិអាទិ (បារា. ៦៦) នយប្បវត្តោ អនាបត្តិវារោ។ **តិកច្ឆេទោ**តិ “ទសាហាតិក្កន្តេ អតិក្កន្តសញ្ញី និស្សគ្គិយំ បាចិត្តិយំ, ទសាហាតិក្កន្តេ វេមតិកោ…បេ…. ទសាហាតិក្កន្តេ អនតិក្កន្តសញ្ញី និស្សគ្គិយំ បាចិត្តិយ”ន្តិ (បារា. ៤៦៨) ឯវមាទិនយប្បវត្តោ តិកបាចិត្តិយ-តិក-ទុក្កដាទិភេទោ តិកបរិច្ឆេទោ។ **តត្ថា**តិ តេសុ វត្ថុមាតិកាទីសុ។

ឯវំ អនេកនយសមលង្កតំ សង្គីតិប្បការំ ទស្សេត្វា “អយំ ធម្មោ, អយំ វិនយោ…បេ…. ឥមានិ ចតុរាសីតិ ធម្មក្ខន្ធសហស្សានី”តិ ពុទ្ធវចនំ ធម្មវិនយាទិភេទេន វវត្ថបេត្វា សង្គាយន្តេន មហាកស្សបប្បមុខេន វសីគណេន អនេកច្ឆរិយបាតុភាវបដិមណ្ឌិតាយ សង្គីតិយា ឥមស្ស ទីឃាគមស្ស ធម្មភាវោ, មជ្ឈិមពុទ្ធវចនាទិភាវោ ច វវត្ថាបិតោតិ ទស្សេន្តោ **“ឯវមេត”**ន្តិអាទិមាហ។ សាធារណវចនេន ទស្សិតេបិ ហិ “យទត្ថំ សំវណ្ណេតុំ ឥទមារភតិ, សោយេវ បធានវសេន ទស្សិតោ”តិ អាចរិយេហិ អយំ សម្ពន្ធោ វុត្តោ។ អបរោ នយោ – ហេដ្ឋា វុត្តេសុ ឯកវិធាទិភេទភិន្នេសុ បការេសុ ធម្មវិនយាទិភាវោ សង្គីតិការកេ ហេវ សង្គីតិកាលេ វវត្ថាបិតោ, ន បច្ឆា កប្បនមត្តសិទ្ធោតិ ទស្សេន្តោ **“ឯវមេត”**ន្តិអាទិមាហាតិបិ វត្តព្ពោ។ ន កេវលំ យថាវុត្តប្បការមេវ វវត្ថាបេត្វា សង្គីតំ, អថ ខោ អញ្ញម្បីតិ ទស្សេតិ **“ន កេវលញ្ច”**តិអាទិនា។ **ឧទានសង្គហោ** នាម បឋមបារាជិកាទីសុ អាគតានំ វិនីតវត្ថុអាទីនំ សង្ខេបតោ សង្គហទស្សនវសេន ធម្មសង្គាហកេហិ ឋបិតា –

“មក្កដី វជ្ជិបុត្តា ច, គិហី នគ្គោ ច តិត្ថិយា;
ទារិកុប្បលវណ្ណា ច, ព្យញ្ជនេហិ បរេ ទុវេ”តិ។ អាទិកា (បារា. ៦៦); –

គាថាយោ។ វុច្ចមានស្ស ហិ វុត្តស្ស វា អត្ថស្ស វិប្បកិណ្ណភាវេន បវត្តិតុំ អទត្វា ឧទ្ធំ ទានំ រក្ខណំ **ឧទានំ**, សង្គហវចនន្តិ អត្ថោ។ សីលក្ខន្ធវគ្គមូលបរិយាយវគ្គាទិវសេន **វគ្គសង្គហោ។ វគ្គោ**តិ ហិ ធម្មសង្គាហកេហេវ កតា សុត្តសមុទាយស្ស សមញ្ញា។ ឧត្តរិមនុស្សបេយ្យាលនីលបេយ្យាលាទិវសេន **បេយ្យាលសង្គហោ។** បាតុំ រក្ខិតុំ, វិត្ថារិតុំ វា អលន្តិ ហិ **បេយ្យាលំ**, សង្ខិបិត្វា ទស្សនវចនំ។ អង្គុត្តរនិកាយាទីសុ **និបាតសង្គហោ**, គាថង្គាទិវសេន និបាតនំ។ សមុទាយករណញ្ហិ និបាតោ។ ទេវតាសំយុត្តាទិវសេន (សំ. និ. ១.១) **សំយុត្តសង្គហោ។** វគ្គសមុទាយេ ឯវ ធម្មសង្គាហកេហិ កតា សំយុត្តសមញ្ញា។ មូលបណ្ណាសកាទិវសេន **បណ្ណាសសង្គហោ**, បញ្ញាស បញ្ញាស សុត្តានិ គណេត្វា សង្គហោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **អាទិ**សទ្ទេន តស្សំ តស្សំ បាឡិយំ ទិស្សមានំ សង្គីតិការកវចនំ សង្គណ្ហាតិ។ ឧទានសង្គហ…បេ…. បណ្ណាសសង្គហាទីហិ អនេកវិធំ តថា។ **សត្តហិ មាសេហី**តិ កិរិយាបវគ្គេ តតិយា “ឯកាហេនេវ ពារាណសី បាយាសិ។ នវហិ មាសេហិ វិហារំ និដ្ឋាបេសី”តិអាទីសុ វិយ។ កិរិយាយ អាសុំ បរិនិដ្ឋាបនញ្ហិ កិរិយាបវគ្គោ។

តទា អនេកច្ឆរិយបាតុភាវទស្សនេន សាធូនំ បសាទជននត្ថមាហ **“សង្គីតិបរិយោសានេ ចស្សា”**តិអាទិ។ អស្ស ពុទ្ធវចនស្ស សង្គីតិបរិយោសានេ សញ្ជាតប្បមោទា វិយ, សាធុការំ ទទមានា វិយ ច សង្កម្បិ…បេ….

បាតុរហេសុន្តិ សម្ពន្ធោ។ **វិយា**តិ ហិ ឧភយត្ថ យោជេតព្ពំ។ បវត្តនេ, បវត្តនាយ វា សមត្ថំ **បវត្តនសមត្ថំ។ ឧទកបរិយន្ត**ន្តិ បឋវិសន្ធារកឧទកបរិយោសានំ កត្វា, សហ តេន ឧទកេន, តំ វា ឧទកំ អាហច្ចាតិ វុត្តំ ហោតិ, តេន ឯកទេសកម្បនំ និវារេតិ។ **សង្កម្បី**តិ ឧទ្ធំ ឧទ្ធំ គច្ឆន្តី សុដ្ឋុ កម្បិ។ **សម្បកម្បី**តិ ឧទ្ធមធោ ច គច្ឆន្តី សម្មា បការេន កម្បិ។ **សម្បវេធី**តិ ចតូសុ ទិសាសុ គច្ឆន្តី សុដ្ឋុ ភិយ្យោ បវេធិ។ ឯវំ ឯតេន បទត្តយេន ឆប្បការំ បឋវិចលនំ ទស្សេតិ។ អថ វា បុរត្ថិមតោ, បច្ឆិមតោ ច ឧន្នមនឱនមនវសេន **សង្កម្បិ។** ឧត្តរតោ, ទក្ខិណតោ ច ឧន្នមនឱនមនវសេន **សម្បកម្បិ។** មជ្ឈិមតោ, បរិយន្តតោ ច ឧន្នមនឱនមនវសេន **សម្បវេធិ។** ឯវម្បិ ឆប្បការំ បឋវិចលនំ ទស្សេតិ, យំ សន្ធាយ **អដ្ឋកថាសុ** វុត្តំ --

"បុរត្ថិមតោ ឧន្នមតិ បច្ឆិមតោ ឱនមតិ, បច្ឆិមតោ ឧន្នមតិ បុរត្ថិមតោ ឱនមតិ, ឧត្តរតោ ឧន្នមតិ ទក្ខិណតោ ឱនមតិ, ទក្ខិណតោ ឧន្នមតិ ឧត្តរតោ ឱនមតិ , មជ្ឈិមតោ ឧន្នមតិ បរិយន្តតោ ឱនមតិ, បរិយន្តតោ ឧន្នមតិ មជ្ឈិមតោ ឱនមតីតិ ឯវំ ឆប្បការំ...បេ.... អកម្បិត្ថា"តិ (ពុ. វំ. អដ្ឋ. ៧១)។

អច្ឆរំ បហរិតុំ យុត្តានិ **អច្ឆរិយានិ**, បុប្ផវស្សចេលុក្ខេបាទីនិ អញ្ញាយបិ សា សមញ្ញាយ បាកដាតិ ទស្សេន្តោ អាហ **"យា លោកេ"**តិអាទិ។ យា បឋមមហាសង្គីតិ ធម្មសង្គាហកេហិ មហាកស្សបាទីហិ បញ្ចហិ សតេហិ យេន កតា សង្គីតា, តេន បញ្ច សតានិ ឯតិស្សាតិ **"បញ្ចសតា"**តិ ច ថេរេហេវ កតត្តា ថេរា មហាកស្សបាទយោ ឯតិស្សា, ថេរេហិ វា កតាតិ **"ថេរិកា"**តិ ច លោកេ បវុច្ចតិ, អយំ បឋមមហាសង្គីតិ នាមាតិ សម្ពន្ធោ។

ឯវំ បឋមមហាសង្គីតិ ទស្សេត្វា យទត្ថំ សា ឥធ ទស្សិតា, ឥទានិ តំ និទានំ និគមនវសេន ទស្សេន្តោ **"ឥមិស្សា"**តិអាទិមាហ។ **អាទិនិកាយស្សា**តិ សុត្តន្តបិដកបរិយាបន្នេសុ បញ្ចសុ និកាយេសុ អាទិភូតស្ស ទីឃនិកាយស្ស។ ខុទ្ទកបរិយាបន្នោ ហិ វិនយោ បឋមំ សង្គីតោ។ តថា ហិ វុត្តំ **"សុត្តន្ត បិដកេ"**តិ។ **តេនា**តិ តថា វុត្តត្តា, ឥមិនា យថាវុត្តបឋមមហាសង្គីតិយំ តថាវចនមេវ សន្ធាយ មយា ហេដ្ឋា ឯវំ វុត្តន្តិ បុព្ពាបរសម្ពន្ធំ, យថាវុត្តវិត្ថារវចនស្ស វា គុណំ ទស្សេតីតិ។

ឥតិ សុមង្គលវិលាសិនិយា ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ បរមសុខុមគម្ភីរទុរនុពោធត្ថបរិទីបនាយ សុវិមលវិបុល បញ្ញាវេយ្យត្តិយជននាយ អជ្ជវមទ្ទវសោរច្ចសទ្ធាសតិធិតិពុទ្ធិខន្តិ វីរិយាទិធម្មសមង្គិនា សាដ្ឋកថេ បិដកត្តយេ អសង្គាសំហីរវិសារទញាណចារិនា អនេកប្បភេទសកសមយសមយន្តរគហនជ្ឈោគាហិនា មហាគណិនា មហាវេយ្យាករណេន ញាណាភិវំសធម្មសេនាបតិនាមថេរេន មហាធម្មរាជាធិរាជគរុនា កតាយ សាធុ វិលាសិនិយា នាម លីនត្ថបកាសនិយា ពាហិរនិទានវណ្ណនាយ លីនត្ថបកាសនា។

និទានកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

# ១. ព្រហ្មជាលសុត្តំ

## បរិព្ពាជកកថាវណ្ណនា

**១**. ឯត្ថាវតា ច បរមសណ្ហសុខុមគម្ភីរទុទ្ទសានេកវិធនយសមលង្កតំ ព្រហ្មជាលស្ស សាធារណតោ ពាហិរនិទានំ ទស្សេត្វា ឥទានិ អព្ភន្តរនិទានំ សំវណ្ណេន្តោ អត្ថាធិគមស្ស សុនិក្ខិត្តបទមូលកត្តា, សុនិក្ខិត្តបទភាវស្ស ច “ឥទមេវ”ន្តិ សភាវវិភាវនេន បទវិភាគេន សាធេតព្ពត្តា បឋមំ តាវ បទវិភាគំ ទស្សេតុំ “**តត្ថ ឯវ**”ន្តិអាទិមាហ។ បទវិភាគេន ហិ “ឥទំ នាម ឯតំ បទ”ន្តិ វិជាននេន តំតំបទានុរូបំ លិង្គវិភត្តិ វចនកាលបយោគាទិកំ សម្មាបតិដ្ឋាបនតោ យថាវុត្តស្ស បទស្ស សុនិក្ខិត្តតា ហោតិ, តាយ ច អត្ថស្ស សមធិគមិយតា។ យថាហ “សុនិក្ខិត្តស្ស ភិក្ខវេ – បទព្យញ្ជនស្ស អត្ថោបិ សុនយោហោតី”តិអាទិ។ អបិច សម្ពន្ធតោ, បទតោ, បទវិភាគតោ, បទត្ថតោ អនុយោគតោ, បរិហារតោ ចាតិ ឆហាការេហិ អត្ថវណ្ណនា កាតព្ពា។ តត្ថ **សម្ពន្ធោ** នាម ទេសនាសម្ពន្ធោ, យំ លោកិយា “ឧម្ឃាតោ”តិបិ វទន្តិ, សោ បន បាឡិយា និទានបាឡិវសេន, និទានបាឡិយា ច សង្គីតិវសេន វេទិតព្ពោ។ បឋមមហាសង្គីតី ទស្សេន្តេន ហិ និទានបាឡិយា សម្ពន្ធោ ទស្សិតោ, តស្មា បទាទិវសេនេវ សំវណ្ណនំ ករោន្តោ “**ឯវ**”ន្តិអាទិមាហ។ ឯត្ថ ច “**ឯវន្តិ និបាតបទ**”ន្តិអាទិនា បទតោ, បទវិភាគតោ ច សំវណ្ណនំ ករោតិ បទានំ តព្ពិសេសានញ្ច ទស្សិតត្តា។ **បទវិភាគោ**តិ ហិ បទានំ វិសេសោយេវ អធិប្បេតោ, ន បទវិគ្គហោ។ បទានិ ច បទវិភាគោ ច **បទវិភាគោ។** អថ វា បទវិភាគោ ច បទវិគ្គហោ ច **បទវិភាគោ**តិ ឯកសេសវសេន បទបទវិគ្គហាបិ បទវិភាគសទ្ទេន វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ បទវិគ្គហតោ បន “ភិក្ខូនំ សង្ឃោ”តិអាទិនា ឧបរិ សំវណ្ណនំ ករិស្សតិ, តថា បទត្ថានុយោគបរិហារេហិបិ។ **ឯវ**ន្តិ ឯត្ថ លុត្តនិទ្ទិដ្ឋឥតិ-សទ្ទោ អាទិអត្ថោ អន្តរាសទ្ទ ច សទ្ទាទីនម្បិ សង្គហិតត្តា, នយគ្គហណេន វា តេ គហិតា។ តេនាហ “**មេតិអាទីនិ នាមបទានី**”តិ។ ឥតរថា ហិ អន្តរាសទ្ទំ ច សទ្ទាទីនម្បិ និបាតភាវោ វត្តព្ពោ សិយា។ **មេតិអាទីនី**តិ ឯត្ថ បន **អាទិ**-សទ្ទេន យាវ បដិសទ្ទោ , តាវ តទវសិដ្ឋាយេវ សទ្ទា សង្គហិតា។ **បដីតិ ឧបសគ្គបទំ** បតិសទ្ទស្ស ការិយភាវតោ។

ឥទានិ អត្ថុទ្ធារក្កមេន បទត្ថតោ សំវណ្ណនំ ករោន្តោ “**អត្ថតោ បនា**”តិអាទិមាហ។ ឥមស្មឹ បន ឋានេ សោតូនំ សំវណ្ណនានយកោសល្លត្ថំ សំវណ្ណនាប្បការា វត្តព្ពា។ កថំ?

ឯកនាឡិកា កថា ច, ចតុរស្សា តថាបិ ច;
និសិន្នវត្តិកា ចេវ, តិធា សំវណ្ណនំ វទេ។

តត្ថ បាឡឹ វត្វា ឯកេកបទស្ស អត្ថកថនំ ឯកាយ នាឡិយា មិនិតសទិសត្តា, ឯកេកំ វា បទំ នាឡំ មូលំ, ឯកមេកំ បទំ វា នាឡិកា អត្ថនិគ្គមនមគ្គោ ឯតិស្សាតិ កត្វា **ឯកនាឡិកា** នាម។ បដិបក្ខំ ទស្សេត្វា, បដិបក្ខស្ស ច ឧបមំ ទស្សេត្វា, សបក្ខំ ទស្សេត្វា, សបក្ខស្ស ច ឧបមំ ទស្សេត្វា, កថនំ ចតូហិ ភាគេហិ វុត្តត្តា, ចត្តារោ វា រស្សា សល្លក្ខណូបាយា ឯតិស្សាតិ កត្វា **ចតុរស្សា** នាម, វិសភាគធម្មវសេនេវ បរិយោសានំ គន្ត្វា បុន សភាគធម្មវសេនេវ បរិយោសានគមនំ និសីទាបេត្វា បតិដ្ឋាបេត្វា អាវត្តនយុត្តត្តា, និយមតោ វា និសិន្នស្ស អារទ្ធស្ស វត្តោ សំវត្តោ ឯតិស្សាតិ កត្វា **និសិន្នវត្តិកា** នាម, យថារទ្ធស្ស អត្ថស្ស វិសុំ វិសុំ បរិយោសានាបិ និយុត្តាតិ វុត្តំ ហោតិ, សោទាហរណា បន កថា អង្គុត្តរដ្ឋកថាយ តដ្ឋីកាយំ ឯកាទសនិបាតេ គោបាលកសុត្តវណ្ណនាតោ គហេតព្ពា។

ភេទកថា តត្វកថា, បរិយាយកថាបិ ច;
ឥតិ អត្ថក្កមេ វិទ្វា, តិធា សំវណ្ណនំ វទេ។

តត្ថ បកតិអាទិវិចារណា **ភេទកថា** យថា “ពុជ្ឈតីតិ ពុទ្ធោ”តិអាទិ។ សរូបវិចារណា **តត្វកថា** យថា “ពុទ្ធោតិ យោ សោ ភគវា សយម្ភូ អនាចរិយកោ”តិអាទិ (មហានិ. ១៩២; ចូឡនិ. ៩៧; បដិ. ម. ១.១៦១)។ វេវចនវិចារណា **បរិយាយកថា** យថា “ពុទ្ធោ ភគវា សព្ពញ្ញូ លោកនាយកោ”តិអាទិ (នេត្តិ. ៣៨ វេវចនាហារវិភង្គនិស្សិតោ បាឡិ)។

បយោជនញ្ច បិណ្ឌត្ថោ, អនុសន្ធិ ច ចោទនា;
បរិហារោ ច សព្ពត្ថ, បញ្ចធា វណ្ណនំ វទេ។

តត្ថ **បយោជនំ** នាម ទេសនាផលំ, តំ បន សុតមយញាណាទិ។ **បិណ្ឌត្ថោ** នាម វិប្បកិណ្ណស្ស អត្ថស្ស សុវិជាននត្ថំ សម្បិណ្ឌេត្វា កថនំ។ **អនុសន្ធិ** នាម បុច្ឆានុសន្ធាទិ។ **ចោទនា** នាម យថាវុត្តស្ស វចនស្ស វិរោធិកថនំ។ **បរិហារោ** នាម តស្ស អវិរោធិកថនំ។

ឧម្មគ្ឃាតោ បទញ្ចេវ, បទត្ថោ បទវិគ្គហោ;
ចាលនា បច្ចុបដ្ឋានំ, ឆធា សំវណ្ណនំ វទេ។ (វជិរ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិវណ្ណនា);

តត្ថ អជ្ឈត្តិកាទិនិទានំ **ឧម្មគ្ឃាតោ**។ “ឯវមិទ”ន្តិ នានាវិធេន បទវិសេសតាកថនំ **បទំ,** សទ្ទត្ថាធិប្បាយត្ថាទិ **បទត្ថោ**។ អនេកធា និព្ពចនំ **បទវិគ្គហោ**។ **ចាលនា** នាម ចោទនា។ **បច្ចុបដ្ឋានំ** បរិហារោ។

សមុដ្ឋានំ បទត្ថោ ច, ភាវានុវាទវិធយោ;
វិរោធោ បរិហារោ ច, និគមនន្តិ អដ្ឋធា។

តត្ថ **សមុដ្ឋាន**ន្តិ អជ្ឈត្តិកាទិនិទានំ។ **បទត្ថោ**តិ អធិប្បេតានធិប្បេតាទិវសេន អនេកធា បទស្ស អត្ថោ។ **ភាវោ**តិ អធិប្បាយោ។ **អនុវាទវិធយោ**តិ បឋមវចនំ **វិធិ,** តទាវិករណវសេន បច្ឆា វចនំ **អនុវាទោ,** វិសេសន វិសេស្យានំ វា **វិធានុវាទ** សមញ្ញា។ **វិរោធោ**តិ អត្ថនិច្ឆយនត្ថំ ចោទនា។ **បរិហារោ**តិ តស្សា សោធនា។ **និគមន**ន្តិ អនុសន្ធិយា អនុរូបំ អប្បនា។

អាទិតោ តស្ស និទានំ, វត្តព្ពំ តប្បយោជនំ;
បិណ្ឌត្ថោ ចេវ បទត្ថោ, សម្ពន្ធោ អធិប្បាយកោ;
ចោទនា សោធនា ចេតិ, អដ្ឋធា វណ្ណនំ វទេ។

តត្ថ **សម្ពន្ធោ** នាម បុព្ពាបរសម្ពន្ធោ, យោ “អនុសន្ធី”តិ វុច្ចតិ។ សេសា វុត្តត្ថាវ, ឯវមាទិនា តត្ថ តត្ថាគតេ សំវណ្ណនាប្បការេ ញត្វា សព្ពត្ថ យថារហំ វិចេតព្ពាតិ។

ឯវមនេកត្ថប្បភេទតា បយោគតោវ ញាតព្ពាតិ តព្ពសេន តំ សមត្ថេតុំ **“តថា ហេសា”**តិអាទិ វុត្តំ។ អថ វា អយំ សទ្ទោ ឥមស្សត្ថស្ស វាចកោតិ សង្កេតវវត្ថិតាយេវ សទ្ទា តំ តទត្ថស្ស វាចកា , សង្កេតោ ច នាម បយោគវសេន សិទ្ធោតិ ទស្សេតុម្បិ ឥទំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯវមីទិសេសុ។ ននុ ច –

“យថាបិ បុប្ផរាសិម្ហា, កយិរា មាលាគុណេ ពហូ;
ឯវំ ជាតេន មច្ចេន, កត្តព្ពំ កុសលំ ពហុ”ន្តិ។ (ធ. ប. ៥៣);

ឯត្ថ ឯវំ-សទ្ទេន ឧបមាការស្សេវ វុត្តត្តា អាការត្ថោយេវ ឯវំ-សទ្ទោ សិយាតិ? ន, វិសេសសព្ភាវតោ។ “ឯវំ ព្យាខោ”តិអាទីសុ (ម. និ. ២៣៤, ៣៩៦) ហិ អាការមត្តវាចកោយេវ អាការត្ថោតិ អធិប្បេតោ, ន បន អាការវិសេសវាចកោ។ ឯត្ថ ហិ កិញ្ចាបិ បុប្ផរាសិសទិសតោ មនុស្សូបបត្តិ សប្បុរិសូបនិស្សយ សទ្ធម្មសវន យោនិសោមនសិការភោគសម្បត្តិអាទិទានាទិបុញ្ញកិរិយាហេតុសមុទាយតោ សោភាសុគន្ធតាទិគុណយោគេន មាលាគុណសទិសិយោ ពហុកា បុញ្ញកិរិយា មរិតព្ពសភាវតាយ មច្ចេន សត្តេន កត្តព្ពាតិ អត្ថស្ស ជោតិតត្តា បុប្ផរាសិមាលាគុណាវ ឧបមា នាម ឧបមីយតិ ឯតាយាតិ កត្វា, តេសំ ឧបមាការោ ច យថាសទ្ទេន អនិយមតោ ជោតិតោ, តស្មា “ឯវំ-សទ្ទោ និយមតោ ឧបមាការនិគមនត្ថោ”តិ វត្តុំ យុត្តំ, តថាបិ សោ ឧបមាការោ និយមិយមានោ អត្ថតោ ឧបមាវ ហោតិ និស្សយភូតំ តមន្តរេន និស្សិតភូតស្ស ឧបមាការស្ស អលព្ភមានត្តាតិ អធិប្បាយេនាហ **“ឧបមាយំ អាគតោ”**តិ។ អថ វា ឧបមីយនំ សទិសីករណន្តិ កត្វា បុប្ផរាសិមាលាគុណេហិ សទិសភាវសង្ខាតោ ឧបមាការោយេវ ឧបមា នាម។ “សទ្ធម្មត្ថំ សិយោបមា”តិ ហិ វុត្តំ, តស្មា អាការមត្តវាចកោវ អាការត្ថោ ឯវំ-សទ្ទោ។ ឧបមាសង្ខាតអាការវិសេសវាចកោ បន ឧបមាត្ថោយេវាតិ វុត្តំ “ឧបមាយំ អាគតោ”តិ។

តថា “ឯវំ ឥមិនា អាការេន អភិក្កមិតព្ព”ន្តិអាទិនា ឧបទិសិយមានាយ សមណសារុប្បាយ អាកប្បសម្បត្តិយា ឧបទិសនាការោបិ អត្ថតោ ឧបទេសោយេវាតិ អាហ **“ឯវំ...បេ.... ឧបទេសេ”**តិ។ **ឯវមេត**ន្តិ ឯត្ថ បន ភគវតា យថាវុត្តមត្ថំ អវិបរីតតោ ជានន្តេហិ កតំ តត្ថ សំវិជ្ជមានគុណានំ បការេហិ ហំសនំ ឧទគ្គតាករណំ **សម្បហំសនំ**។ តត្ថ សម្បហំសនាការោបិ អត្ថតោ សម្បហំសនមេវាតិ វុត្តំ **“សម្បហំសនេ**តិ។ **ឯវ**

**មេវ បនាយ**ន្តិ ឯត្ថ ច ទោសវិភាវនេន គារយ្ហវចនំ **គរហណំ**, តទាការោបិ អត្ថតោ គរហណំ នាម, តស្មា “**គរហណេ**”តិ វុត្តំ។ សោ ចេត្ថ គរហណាការោ “វសលី”តិអាទិខុំសនសទ្ទសន្និធានតោ ឯវំ-សទ្ទេន បកាសិតោតិ វិញ្ញាយតិ, យថា ចេត្ថ ឯវំ ឧបមាការាទយោបិ ឧបមាទិវសេន វុត្តានំ បុប្ផរាសិអាទិសទ្ទានំ សន្និធានតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ជោតកមត្តា ហិ និបាតាតិ។ **ឯវមេវា**តិ ច អធុនា ភាសិតាការេនេវ។ អយំ វសលគុណយោគតោ វសលី កាឡកណ្ណី យស្មឹ វា តស្មឹ វា ឋានេ ភាសតីតិ សម្ពន្ធោ។ **ឯវំ ភន្តេ**តិ សាធុ ភន្តេ, សុដ្ឋុ ភន្តេតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯត្ថ បន ធម្មស្ស សាធុកំ សវនមនសិការេ សន្និយោជិតេហិ ភិក្ខូហិ តត្ថ អត្តនោ ឋិតភាវស្ស បដិជាននមេវ **វចនសម្បដិគ្គហោ**, តទាការោបិ អត្ថតោ វចនសម្បដិគ្គហោយេវ នាម, តេនាហ “**វចនសម្បដិគ្គហេ**”តិ។

**ឯវំ ព្យា ខោ**តិ ឯវំ វិយ ខោ។ ឯវំ ខោតិ ហិ ឥមេសំ បទានមន្តរេ វិយសទ្ទស្ស ព្យាបទេសោតិ នេរុត្តិកា “វ-ការស្ស, ព-ការំ, យ-ការសំយោគញ្ច កត្វា ទីឃវសេន បទសិទ្ធី”តិបិ វទន្តិ។ **អាការេ**តិ អាការមត្តេ។ **អប្បាពាធ**ន្តិ វិសភាគវេទនាភាវំ។ **អប្បាតង្ក**ន្តិ កិច្ចជីវិតករោគាភាវំ។ **លហុដ្ឋាន**ន្តិ និគ្គេលញ្ញតាយ លហុតាយុត្តំ ឧដ្ឋានំ។ **ពល**ន្តិ កាយពលំ។ **ផាសុវិហារ**ន្តិ ចតូសុ ឥរិយាបថេសុ សុខវិហារំ។ វិត្ថារោ ទសម **សុភសុត្តដ្ឋកថាយ** មេវ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៤៤៥) អាវិ ភវិស្សតិ។ **ឯវញ្ច វទេហី**តិ យថាហំ វទាមិ, ឯវម្បិ សមណំ អានន្ទំ វទេហិ។ “**សាធុ កិរ ភវ**”ន្តិអាទិកំ ឥទានិ វត្តព្ពវចនំ, សោ ច វទនាការោ ឥធ ឯវំ-សទ្ទេន និទស្សីយតីតិ វុត្តំ “**និទស្សនេ**”តិ។ **កាលាមា**តិ កាលាមគោត្តសម្ពន្ធេ ជនេ អាលបតិ។ “**ឥមេ...បេ.... វា**”តិ យំ មយា វុត្តំ, តំ កឹ មញ្ញថាតិ អត្ថោ។ **សមត្តា**តិ បរិបូរិតា។ **សមាទិន្នា**តិ សមាទិយិតា។ សំវត្តន្តិ វា នោ វា សំវត្តន្តិ ឯត្ថ វចនទ្វយេ កថំ វោ តុម្ហាកំ មតិ ហោតីតិ យោជេតព្ពំ។ **ឯវំ នោ**តិ ឯវមេវ អម្ហាកំ មតិ ឯត្ថ ហោតិ, អម្ហាកមេត្ថ មតិ ហោតិ យេវាតិបិ អត្ថោ។ ឯត្ថ ច តេសំ យថាវុត្តធម្មានំ អហិតទុក្ខាវហភាវេ សន្និដ្ឋានជននត្ថំ អនុមតិគ្គហណវសេន “សំវត្តន្តិ នោ វា, កថំ វោ ឯត្ថ ហោតី”តិ បុច្ឆាយ កតាយ “ឯវំ នោ ឯត្ថ ហោតី”តិ វុត្តត្តា តទាការសន្និដ្ឋានំ ឯវំ-សទ្ទេន វិភាវិតំ, សោ ច តេសំ ធម្មានំ អហិតាយ ទុក្ខាយ សំវត្តនាការោ និយមិយមានោ អត្ថតោ អវធារណមេវាតិ វុត្តំ “**អវធារណេ**”តិ។ អាការត្ថមញ្ញត្រ សព្ពត្ថ វុត្តនយេន ចោទនា, សោធនា ច វេទិតព្ពា។

**អាទិ**សទ្ទេន ចេត្ថ ឥទមត្ថបុច្ឆាបរិមាណាទិអត្ថានំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ តថា ហិ “ឯវំគតានិ, ឯវំវិធោ, ឯវមាការោ”តិ ច អាទីសុ **ឥទមត្ថេ**, គតវិធាការសទ្ទា បន បការបរិយាយា។ គតវិធយុត្តាការសទ្ទេ ហិ លោកិយា បការត្ថេ វទន្តិ។ “ឯវំ សុ តេ សុន្ហាតា សុវិលិត្តា កប្បិតកេសមស្សូ អាមុត្តមណិកុណ្ឌលាភរណា ឱទាតវត្ថវសនា បញ្ចហិ កាមគុណេហិ សមប្បិតា សមង្គីភូតា បរិចារេន្តិ, សេយ្យថាបិ ត្វំ ឯតរហិ សាចរិយកោតិ? នោ ហិទំ ភោ គោតមា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.២៨៦) **បុច្ឆាយំ**។ “ឯវំ លហុបរិវត្តំ (អ. និ. ១.៤៨), ឯវមាយុបរិយន្តោ”តិ (បារា. ១២) ច អាទីសុ **បរិមាណេ។** ឯត្ថាបិ “សុន្ហាតា សុវិលិត្តា”តិអាទិវចនំ បុច្ឆា, លហុបរិវត្តំ, អាយូនំ បមាណញ្ច បរិមាណំ, តទាការោបិ អត្ថតោ បុច្ឆា ច បរិមាណញ្ច នាម, តស្មា ឯតេសុ បុច្ឆត្ថោ, បរិមាណត្ថោ ច ឯវំសទ្ទោ វេទិតព្ពោតិ។ ឥធ បន សោ កតមេសុ ភវតិ, សព្ពត្ថ វា, អនិយមតោ បទេសេ វាតិ ចោទនាយ “**ស្វាយមិធា**”តិអាទិ វុត្តំ។

ននុ ឯកស្មឹយេវ អត្ថេ សិយា, កស្មា តីសុបីតិ ច, ហោតុ តិព្ពិធេសុ អត្ថេសុ, កេន កិមត្ថំ ទីបេតីតិ ច អនុយោគំ បរិហរន្តោ “**តត្ថា**”តិអាទិមាហ។ **តត្ថា**តិ តេសុ តីសុ អត្ថេសុ។ ឯកត្តនានត្តអព្យាបារឯវំធម្មតាសង្ខាតា, នន្ទិយាវត្តតិបុក្ខលសីហវិក្កីឡិតអង្កុសទិសាលោចនសង្ខាតា វា អាធារាទិភេទវសេន នានាវិធា នយា **នានានយា**, បាឡិគតិយោ វា នយា, តា ច បញ្ញត្តិអនុបញ្ញត្តិ អាទិវសេន, សង្ខេបវិត្ថារាទិវសេន, សំកិលេសភាគិយាទិលោកិយាទិតទុភយវោមិស្សកាទិវសេន, កុសលាទិវសេន, ខន្ធាទិវសេន, សង្គហាទិវសេន, សមយវិមុត្តាទិវសេន, ឋបនាទិវសេន, កុសលមូលាទិវសេន, តិកបដ្ឋានាទិវសេន ច បិដកត្តយានុរូបំ នានាប្បការាតិ **នានានយា។** តេហិ **និបុណំ** សណ្ហំ សុខុមំ តថា។ អាសយោវ **អជ្ឈាសយោ**, តេ ច សស្សតាទិភេទេន, តត្ថ ច អប្បរជក្ខតាទិវសេន អនេកា, អត្តជ្ឈាសយាទយោ ឯវ វា សមុដ្ឋានមុប្បត្តិហេតុ ឯតស្សាតិ តថា, ឧបនេតព្ពាភាវតោ អត្ថព្យញ្ជនេ ហិ សម្បន្នំ បរិបុណ្ណំ តថា។ អបិច សង្កាសនបកាសនវិវរណវិភជនឧត្តានីករណបញ្ញត្តិវសេន ឆហិ អត្ថបទេហិ, អក្ខរបទព្យញ្ជនអាការនិរុត្តិនិទ្ទេសវសេន ឆហិ ព្យញ្ជនបទេហិ ច សម្បន្នំ សមន្នាគតំ តថា។ អថ វា វិញ្ញូនំ ហទយង្គមតោ, សវនេ អតិត្តិជននតោ, ព្យញ្ជនរសវសេន បរមគម្ភីរភាវតោ, វិចារណេ អតិត្តិជននតោ, អត្ថរសវសេន ច សម្បន្នំ សាទុរសំ តថា។

បាដិហារិយបទស្ស វចនត្ថំ “បដិបក្ខហរណតោ រាគាទិកិលេសាបនយនតោ **បាដិហារិយ**”ន្តិ វទន្តិ។ ភគវតោ បន បដិបក្ខា រាគាទយោ ន សន្តិ, យេ ហរិតព្ពា ពោធិមូលេយេវ សវាសនសកលសំកិលេសានំ បហីនត្តា។ បុថុជ្ជនានម្បិ ច វិគតូបក្កិលេសេ អដ្ឋគុណសមន្នាគតេ ចិត្តេ ហតបដិបក្ខេ សតិយេវ ឥទ្ធិវិធំ បវត្តតិ, តស្មា បុថុជ្ជនេសុ បវត្តវោហារេនបិ ន សក្កា ឥធ “បាដិហារិយ”ន្តិ វត្តុំ, សចេ បន មហាការុណិកស្ស ភគវតោ

វេនេយ្យគតាវ កិលេសា បដិបក្ខា សំសារបង្កនិមុគ្គស្ស សត្តនិកាយស្ស សមុទ្ធរិតុកាមតោ, តស្មា តេសំ វេនេយ្យគតកិលេសសង្ខាតានំ បដិបក្ខានំ ហរណតោ បាដិហារិយន្តិ វុត្តំ អស្ស, ឯវំ សតិ យុត្តមេតំ។

អថ វា ភគវតោ សាសនស្ស បដិបក្ខា តិត្ថិយា, តេសំ តិត្ថិយភូតានំ បដិបក្ខានំ ហរណតោ បាដិហារិយន្តិបិ យុជ្ជតិ។ កាមញ្ចេត្ថ តិត្ថិយា ហរិតព្ពា នាស្សុ, តេសំ បន សន្តានគតទិដ្ឋិហរណវសេន ទិដ្ឋិប្បកាសនេ អសមត្ថតាការណេន ច ឥទ្ធិអាទេសនានុសាសនីសង្ខាតេហិ តីហិបិ បាដិហារិយេហិ តេ ហរិតា អបនីតា នាម ហោន្តិ។ **បដី**តិ វា អយំ សទ្ទោ “បច្ឆា”តិ ឯតស្ស អត្ថំ ពោធេតិ “តស្មិំ បដិបវិដ្ឋម្ហិ, អញ្ញោ អាគញ្ឆិ ព្រាហ្មណោ”តិអាទីសុ (សុ. និ. ៩៨៥; ចូឡនិ. ៤) វិយ, តស្មា សមាហិតេ ចិត្តេ វិគតូបក្កិលេសេ កតកិច្ចេន បច្ឆា ហរិតព្ពំ បវត្តេតព្ពន្តិ បដិហារិយំ, តទេវ ទីឃវសេន, សកត្ថវុត្តិបច្ចយវសេន វា **បាដិហារិយំ,** អត្តនោ វា ឧបក្កិលេសេសុ ចតុត្ថជ្ឈានមគ្គេហិ ហរិតេសុ បច្ឆា តទញ្ញេសំ ហរណំ **បាដិហារិយំ** វុត្តនយេន។ ឥទ្ធិអាទេសនានុសាសនិយោ ហិ វិគតូបក្កិលេសេន, កតកិច្ចេន ច សត្តហិតត្ថំ បុន បវត្តេតព្ពា, ហតេសុ ច អត្តនោ ឧបក្កិលេសេសុ បរសត្តានំ ឧបក្កិលេសហរណានិ ច ហោន្តីតិ តទុភយម្បិ និព្ពចនំ យុជ្ជតិ។

អបិច យថាវុត្តេហិ និព្ពចនេហិ ឥទ្ធិអាទេសនានុសាសនីសង្ខាតោ សមុទាយោ បដិហារិយំ នាម។ ឯកេកំ បន តស្មិំ ភវំ **“បាដិហារិយ”**ន្តិ វុច្ចតិ វិសេសត្ថជោតកបច្ចយន្តរេន សទ្ទរចនាវិសេសសម្ភវតោ, បដិហារិយំ វា ចតុត្ថជ្ឈានំ, មគ្គោ ច បដិបក្ខហរណតោ, តត្ថ ជាតំ, តស្មិំ វា និមិត្តភូតេ, តតោ វា អាគតន្តិ **បាដិហារិយំ។** វិចិត្រា ហិ តទ្ធិតវុត្តិ។ តស្ស បន ឥទ្ធិអាទេសនានុសាសនីភេទេន, វិសយភេទេន ច ពហុវិធស្ស ភគវតោ ទេសនាយ លព្ភមានត្តា **“វិវិធបាដិហារិយ**ន្តិ វុត្តំ។ ភគវា ហិ កទាចិ ឥទ្ធិវសេនាបិ ទេសនំ ករោតិ និម្មិតពុទ្ធេន សហ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនាទីសុ, កទាចិ អាទេសនាវសេនាបិ អាមគន្ធព្រាហ្មណស្ស ធម្មទេសនាទីសុ (សុ. និ. អដ្ឋ. ១.២៤១), យេភុយ្យេន បន អនុសាសនិយា។ អនុសាសនីបាដិហារិយញ្ហិ ពុទ្ធានំ សតតំ ធម្មទេសនា។ ឥតិ តំតំ ទេសនាការេន អនេកវិធបាដិហារិយតា ទេសនាយ លព្ភតិ។ អយមត្ថោ ឧបរិ ឯកាទសមស្ស កេវដ្ដសុត្តស្ស វណ្ណនាយ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៤៨១) អាវិ ភវិស្សតិ។ អថ វា តស្ស វិវិធស្សាបិ បាដិហារិយស្ស ភគវតោ ទេសនាយ សំសូចនតោ **“វិវិធបាដិហារិយ”**ន្តិ វុត្តំ, អនេកវិធបាដិហារិយទស្សនន្តិ អត្ថោ។

ធម្មនិរុត្តិយាវ ភគវតិ ធម្មំ ទេសេន្តេ សព្ពេសំ សុណន្តានំ នានាភាសិតានំ តំតំភាសានុរូបតោ ទេសនា សោតបថមាគច្ឆតីតិ អាហ **“សព្ព...បេ.... មាគច្ឆន្ត”**ន្តិ។ សោតមេវ **សោតបថោ,** សវនំ វា **សោតំ,** តស្ស បថោ តថា, សោតទ្វារន្តិ អត្ថោ។ **សព្ពាការេនា**តិ យថាទេសិតាការេន។ **កោ សមត្ថោ វិញ្ញាតុំ,** អសមត្ថោយេវ, តស្មាតិ បាឋសេសោ។ **បនា**តិ ឯកំសត្ថេ , តេន សទ្ធាសតិធិតិវីរិយាទិពលសង្ខាតេន **សព្ពថាមេន** ឯកំសេនេវ សោតុកាមតាសង្ខាតកុសលច្ឆន្ទស្ស ជននំ ទស្សេតិ។ **ជនេត្វាបី**តិ ឯត្ថ **បិ**-សទ្ទោ, **អបិ**-សទ្ទោ វា សម្ភាវនត្ថោ “ពុទ្ធោបិ ពុទ្ធភាវំ ភាវេត្វា”តិអាទីសុ (ទី. និ. អដ្ឋ ១; ម. និ. អដ្ឋ. ១; សំ. និ. អដ្ឋ. ១; អ. និ. អដ្ឋ ១.បឋមគន្ថារម្ភកថា) វិយ, តេន “សព្ពថាមេន ឯកំសេនេវ សោតុកាមតំ ជនេត្វាបិ នាម ឯកេនាការេន សុតំ, កិមង្គំ បន អញ្ញថា”តិ តថាសុតេ ធម្មេ សម្ភាវនំ ករោតិ។ កេចិ បន “ឯទិសេសុ គរហត្ថោ”តិ វទន្តិ, តទយុត្តមេវ គរហត្ថស្ស អវិជ្ជមានត្តា, វិជ្ជមានត្ថស្សេវ ច ឧបសគ្គនិបាតានំ ជោតកត្តា។ “នានានយនិបុណ”ន្តិអាទិនា ហិ សព្ពប្បការេន សោតុមសក្កុណេយ្យភាវេន ធម្មស្ស ឥធ សម្ភាវនមេវ ករោតិ, តស្មា “អបិ ទិព្ពេសុ កាមេសុ, រតិំ សោ នាធិគច្ឆតី”តិអាទីសុយេវ (ធ. ប. ១៨៧) គរហត្ថសម្ភវេសុ គរហត្ថោ វេទិតព្ពោតិ។ **អបិ**-សទ្ទោ ច ព្ហទិសេសុ ឋានេសុ និបាតោយេវ, ន ឧបសគ្គោ។ តថា ហិ “អបិ-សទ្ទោ ច និបាត បក្ខិកោ កាតព្ពោ, យត្ថ កិរិយាវាចកតោ បុព្ពោ ន ហោតី”តិ អក្ខរចិន្តកា វទន្តិ។ **មយាបី**តិ ឯត្ថ បន ន កេវលំ មយាវ, អថ ខោ អញ្ញេហិបិ តថារូបេហីតិ សម្បិណ្ឌនត្ថោ គហេតព្ពោ។

សាមំ ភវតីតិ **សយម្ភូ,** អនាចរិយកោ។ **ន មយំ ឥទំ សច្ឆិកត**ន្តិ ឯត្ថ បន “ន អត្តនោ ញាណេនេវ អត្តនា សច្ឆិកត”ន្តិ បករណតោ អត្ថោ វិញ្ញាយតិ។ សាមញ្ញវចនស្សាបិ ហិ សម្បយោគវិប្បយោគសហចរណវិរោធ សទ្ទន្តរសន្និធានលិង្គឱចិត្យកាលទេសបករណាទិវសេន វិសេសត្ថគ្គហណំ សម្ភវតិ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។ **បរិមោចេន្តោ**តិ “បុន ចបរំ ភិក្ខវេ, ឥធេកច្ចោ បាបភិក្ខុ តថាគតប្បវេទិតំ ធម្មវិនយំ បរិយាបុណិត្វា អត្តនោ ទហតី”តិ (បារា. ១៩៥) វុត្តទោសតោ បរិមោចាបនហេតុ។ ហេត្វត្ថេ ហិ អន្ត-សទ្ទោ “អសម្ពុធំ ពុទ្ធនិសេវិត”ន្តិអាទីសុ (វិ. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា) វិយ។ ឥមស្ស សុត្តស្ស សំវណ្ណនាប្បការវិចារណេន អត្តនោ ញាណស្ស បច្ចក្ខតំ សន្ទាយ **“ឥទានិ វត្តព្ព”**ន្តិ វុត្តំ។ ឯសា ហិ សំវណ្ណនាការានំ បកតិ, យទិទំ សំវណ្ណេតព្ពធម្មេ សព្ពត្ថ “អយមិមស្ស អត្ថោ, ឯវមេធ សំវណ្ណយិស្សាមី”តិ បុរេតរមេវ សំវណ្ណនាប្បការវិចារណា។

ឯតទគ្គបទស្សត្ថោ វុត្តោវ។ **“ពាហុស្សុតាន”**ន្តិអាទីសុ បន អញ្ញេបិ ថេរា ពហុស្សុតា, សតិមន្តោ, គតិមន្តោ, ធិតិមន្តោ, ឧបដ្ឋាកា ច អត្ថិ, អយំ បនាយស្មា ពុទ្ធវចនំ គណ្ហន្តោ ទសពលស្ស សាសនេ ភណ្ឌាគារិកបរិយត្តិយំ

ឋត្វា គណ្ហិ, តស្មា ពហុស្សុតានំ អគ្គោ នាម ជាតោ។ ឥមស្ស ច ថេរស្ស ពុទ្ធវចនំ ឧគ្គហេត្វា ធារណសតិ អញ្ញេហិ ថេរេហិ ពលវតរា អហោសិ, តស្មា សតិមន្តានំ អគ្គោ នាម ជាតោ។ អយមេវាយស្មា ឯកបទេ ឋត្វា សដ្ឋិបទសហស្សានិ គណ្ហន្តោ សត្ថារា កថិតនិយាមេន សព្ពបទានិ ជានាតិ, តស្មា គតិមន្តានំ អគ្គោ នាម ជាតោ ។ តស្សេវ ចាយស្មតោ ពុទ្ធវចនំ ឧគ្គណ្ហនវីរិយំ, សជ្ឈាយនវីរិយញ្ច អញ្ញេហិ អសទិសំ អហោសិ, តស្មា ធិតិមន្តានំ អគ្គោ នាម ជាតោ។ តថាគតំ ឧបដ្ឋហន្តោ ចេស ន អញ្ញេសំ ឧបដ្ឋាកភិក្ខូនំ ឧបដ្ឋហនាការេន ឧបដ្ឋហតិ។ អញ្ញេបិ ហិ តថាគតំ ឧបដ្ឋហឹសុ, ន ច បន ពុទ្ធានំ មនំ គហេត្វា ឧបដ្ឋហិតុំ សក្កោន្តិ, អយំ បន ថេរោ ឧបដ្ឋាកដ្ឋានំ លទ្ធទិវសតោ បដ្ឋាយ អារទ្ធវីរិយោ ហុត្វា តថាគតស្ស មនំ គហេត្វា ឧបដ្ឋហិ, តស្មា ឧបដ្ឋាកានំ អគ្គោ នាម ជាតោ។ **អត្ថកុសលោ**តិ ភាសិតត្ថេ, បយោជនត្ថេ ច ឆេកោ។ **ធម្មោ**តិ បាឡិធម្មោ, នានាវិធោ វា ហេតុ។ **ព្យញ្ជន**ន្តិ អក្ខរំ អត្ថស្ស ព្យញ្ជនតោ។ បទេន ហិ ព្យញ្ជិតោបិ អត្ថោ អក្ខរមូលកត្តា បទស្ស “អក្ខរេន ព្យញ្ជិតោ”តិ វុច្ចតិ។ អត្ថស្ស វិយញ្ជនតោ វា វាក្យម្បិ ឥធ **ព្យញ្ជនំ** នាម។ វាក្យេន ហិ អត្ថោ បរិបុណ្ណំ ព្យញ្ជីយតិ, យតោ “ព្យញ្ជនេហិ វិវរតី”តិ អាយស្មតា មហាកច្ចាយនត្ថេរេន វុត្តំ។ **និរុត្តី**តិ និព្ពចនំ, បញ្ចវិធា វា និរុត្តិនយា។ តេសម្បិ ហិ សទ្ទវចនាវិសេសេន អត្ថាធិគមហេតុតោ ឥធ គហណំ យុជ្ជតិ។ **បុព្ពាបរំ** នាម បុព្ពាបរានុសន្ធិ, សុត្តស្ស វា បុព្ពភាគេន អបរភាគស្ស សំសន្ទនំ។ ភគវតា ច បញ្ចវិធឯតទគ្គដ្ឋានេន ធម្មសេនាបតិនា ច បញ្ចវិធកោសល្លេន បសដ្ឋភាវានុរូបន្តិ សម្ពន្ធោ។ **ធារណពល**ន្តិ ធារណសង្ខាតំ ពលំ, ធារណេ វា ពលំ, ឧភយត្ថាបិ ធារេតុំ សាមត្ថិយន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **ទស្សេន្តោ** ហុត្វា, ទស្សនហេតូតិបិ អត្ថោ។ **តញ្ច ខោ អត្ថតោ វា ព្យញ្ជនតោ វា អនូនមនធិក**ន្តិ អវធារណផលមាហ។ **ន អញ្ញថា ទដ្ឋព្ព**ន្តិ បន និវត្តេតព្ពត្ថំ។ **ន អញ្ញថា**តិ ច ភគវតោ សម្មុខា សុតាការតោ ន អញ្ញថា, ន បន ភគវតា ទេសិតាការតោ។ អចិន្តេយ្យានុភាវា ហិ ភគវតោ ទេសនា, ឯវញ្ច កត្វា “សព្ពប្បការេន កោ សមត្ថោ វិញ្ញាតុ”ន្តិ ហេដ្ឋា វុត្តវចនំ សមត្ថិតំ ហោតិ, ឥតរថា ភគវតា ទេសិតាការេនេវ សោតុំ សមត្ថត្តា តទេតំ ន វត្តព្ពំ សិយា។ យថាវុត្តេន បន អត្ថេន ធារណពលទស្សនញ្ច ន វិរុជ្ឈតិ សុតាការាវិរុជ្ឈនវសេន ធារណស្ស អធិប្បេតត្តា, អញ្ញថា ភគវតា ទេសិតាការេនេវ ធារិតុំ សមត្ថនតោ ហេដ្ឋា វុត្តវចនេន វិរុជ្ឈេយ្យ។ ន ហេត្ថ ទ្វិន្នំ អត្ថានំ អត្ថន្តរតាបរិហារោ យុត្តោ តេសំ ទ្វិន្នម្បិ អត្ថានំ សុតភាវទីបនេន ឯកវិសយត្តា, ឥតរថា ថេរោ ភគវតោ ទេសនាយ សព្ពថា បដិគ្គហណេ បច្ឆិមត្ថវសេន សមត្ថោ, បុរិមត្ថវសេន ច អសមត្ថោតិ អាបជ្ជេយ្យាតិ។

“យោ បរោ ន ហោតិ, សោ អត្តា”តិ វុត្តាយ និយកជ្ឈត្តសង្ខាតាយ សន្តតិយា បវត្តនកោ តិវិធោបិ មេ-សទ្ទោ, តស្មា កិញ្ចាបិ និយកជ្ឈត្តសន្តតិវសេន ឯកស្មឹ យេវត្ថេ មេ-សទ្ទោ ទិស្សតិ, តថាបិ ករណសម្បទានសាមិនិទ្ទេសវសេន វិជ្ជមានវិភត្តិភេទំ សន្ធាយ វុត្តំ “**តីសុ អត្ថេសុ ទិស្សតី**”តិ, តីសុ វិភត្តិយត្ថេសុ អត្តនា សញ្ញត្តវិភត្តិតោ ទិស្សតីតិ អត្ថោ ។ **គាថាភិគីត**ន្តិ គាថាយ អភិគីតំ អភិមុខំ គាយិតំ។ **អភោជនេយ្យ**ន្តិ ភោជនំ កាតុមនរហរូបំ។ អភិគីតបទស្ស កត្តុបេក្ខត្តា មយាតិ អត្ថោ។ ឯវំ សេសេសុបិ យថារហំ។ សុតសទ្ទស្ស កម្មភាវសាធនវសេន ទ្វាធិប្បាយិកបទត្តា យថាយោគំ “មយា សុត”ន្តិ ច “មម សុត”ន្តិ ច អត្ថទ្វយេ យុជ្ជតិ។

កិញ្ចាបិ ឧបសគ្គោ កិរិយំ វិសេសេតិ, ជោតកមត្តភាវតោ បន សតិបិ តស្មឹ សុតសទ្ទោយេវ តំ តំ អត្ថំ វទតីតិ អនុបសគ្គស្ស សុតសទ្ទស្ស អត្ថុទ្ធារេ សឧបសគ្គស្ស គហណំ ន វិរុជ្ឈតីតិ អាហ “**សឧបសគ្គោ ច អនុបសគ្គោ ចា**”តិ។ **អស្សា**តិ សុតសទ្ទស្ស។ ឧបសគ្គវសេនបិ ធាតុសទ្ទោ វិសេសត្ថវាចកោ យថា “អនុភវតិ បរាភវតី”តិ វុត្តំ “**គច្ឆន្តោតិ អត្ថោ**”តិ។ តថា អនុបសគ្គោបិ ធាតុសទ្ទោ សឧបសគ្គោ វិយ វិសេសត្ថវាចកោតិ អាហ “**វិស្សុតធម្មស្សាតិ អត្ថោ**”តិ។ ឯវមីទិសេសុ។ **សោតវិញ្ញេយ្យ**ន្តិ សោតទ្វារនិស្សិតេន វិញ្ញាណេន វិញ្ញាតព្ពំ, សសម្ភារកថា វា ឯសា, សោតទ្វារេន វិញ្ញាតព្ពន្តិ អត្ថោ។ **សោតទ្វារានុសារវិញ្ញាតធរោ**តិ សោតទ្វារានុសារេន មនោវិញ្ញាណេន វិញ្ញាតធម្មធរោ។ ន ហិ សោតទ្វារនិស្សិតវិញ្ញាណមត្តេន ធម្មោ វិញ្ញាយតិ, អថ ខោ តទនុសារមនោវិញ្ញាណេនេវ, **សុតធរោ**តិ ច តថា វិញ្ញាតធម្មធរោ វុត្តោ, តស្មា តទត្ថោយេវ សម្ភវតីតិ ឯវំ វុត្តំ។ កម្មភាវសាធនានិ សុតសទ្ទេ សម្ភវន្តីតិ ទស្សេតុំ “**ឥធ បនា**”តិអាទិមាហ។ បុព្ពាបរបទសម្ពន្ធវសេន អត្ថស្ស ឧបបន្នតា, អនុបបន្នតា ច វិញ្ញាយតិ, តស្មា សុតសទ្ទស្សេវ វសេន អយមត្ថោ “ឧបបន្នោ, អនុបបន្នោ”តិ វា ន វិញ្ញាតព្ពោតិ ចោទនាយ បុព្ពាបរបទសម្ពន្ធវសេន ឯតទត្ថស្ស ឧបបន្នតំ ទស្សេតុំ “**មេ-សទ្ទស្ស ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ **មយាតិ អត្ថេ សតី**តិ កត្តុត្ថេ ករណនិទ្ទេសវសេន មយាតិ អត្ថេ វត្តព្ពេ សតិ, យទា មេ-សទ្ទស្ស កត្តុវសេន ករណនិទ្ទេសោ, តទាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **មមាតិ អត្ថេ សតី**តិ សម្ពន្ធីយត្ថេ សាមិនិទ្ទេសវសេន មមាតិ អត្ថេ វត្តព្ពេ សតិ, យទា សម្ពន្ធវសេន សាមិ និទ្ទេសោ, តទាតិ វុត្តំ ហោតិ។

ឯវំ សទ្ទតោ ញាតព្ពមត្ថំ វិញ្ញាបេត្វា ឥទានិ តេហិ ទស្សេតព្ពមត្ថំ និទស្សេន្តោ “**ឯវមេតេសូ**”តិអាទិមាហ។ សុតសទ្ទសន្និធានេ បយុត្តេន **ឯវំ**-សទ្ទេន សវនកិរិយាជោតកេនេវ ភវិតព្ពំ វិជ្ជមានត្ថស្ស ជោតកមត្តត្តា និបាតានន្តិ វុត្តំ “**ឯវន្តិ សោតវិញ្ញាណាទិវិញ្ញាណកិច្ចនិទស្សន**”ន្តិ។ សវនាយ ឯវ ហិ អាការោ, និទស្សនំ, អវធារណម្បិ, តស្មា យថាវុត្តោ ឯវំ-សទ្ទស្ស តិវិធោបិ អត្ថោ សវនកិរិយាជោតកភាវេន ឥធាធិប្បេតោតិ។ **អាទិ-**

សទ្ទេន ចេត្ថ សម្បដិច្ឆនាទីនំ សោតទ្វារិកវិញ្ញាណានំ, តទភិនិបាតានញ្ច មនោទ្វារិក វិញ្ញាណានំ គហណំ វេទិតព្ពំ, យតោ សោតទ្វារានុសារវិញ្ញាតត្ថេ ឥធ សុតសទ្ទោតិ វុត្តោ។ អវធារណផលត្តា សទ្ទបយោគស្ស សព្ពម្បិ វាក្យំ អន្តោគធាវធារណំ, តស្មា **“សុត”**ន្តិ ឯតស្ស សុតមេវាតិ អយមត្ថោ លព្ភតីតិ អាហ **“អស្សវនភាវបដិក្ខេបតោ”**តិ។ ឯតេន ហិ វចនេន អវធារណេន និរាកតំ ទស្សេតិ។ យថា បន យំ សុតំ សុតមេវាតិ និយមេតព្ពំ, តថា ច តំ សុតំ សម្មា សុតំ ហោតីតិ អវធារណផលំ ទស្សេតុំ វុត្តំ **“អនូនាធិកាវិបរីតគ្គហណនិទស្សនំ”**ន្តិ។ អថ វា សទ្ទន្តរត្ថាបោហនវសេន សទ្ទោ អត្ថំ វទតិ, តស្មា **“សុត”**ន្តិ ឯតស្ស អសុតំ ន ហោតីតិ អយមត្ថោ លព្ភតីតិ សន្ធាយ **“អស្សវនភាវបដិក្ខេបតោ”**តិ វុត្តំ, ឥមិនា ទិដ្ឋាទិនិវត្តនំ ករោតិ ទិដ្ឋាទីនំ “អសុត”ន្តិ សទ្ទន្តរត្ថភាវេន និវត្តេតព្ពត្តា។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – ន ឥទំ មយា អត្តនោ ញាណេន ទិដ្ឋំ, ន ច សយម្ភុញាណេន សច្ឆិកតំ, អថ ខោ សុតំ, តញ្ច ខោ សុតំ សម្មទេវាតិ។ តទេវ សម្មា សុតភាវំ សន្ធាយាហ **“អនូនា…បេ…. ទស្សនំ”**ន្តិ។ ហោតិ ចេត្ថ –

> “ឯវាទិសត្តិយា ចេវ, អញ្ញត្ថាបោហនេន ច;
> ទ្វិធា សទ្ទោ អត្ថន្តរំ, និវត្តេតិ យថារហ”ន្តិ។

អបិច អវធារណត្ថេ ឯវំ-សទ្ទេ អយមត្ថយោជនា ករីយតីតិ តទបេក្ខស្ស សុតសទ្ទស្ស សាវធារណត្ថោ វុត្តោ **“អស្សវនភាវបដិក្ខេបតោ”**តិ, តទវធារណផលំ ទស្សេតិ **“អនូ…បេ…. ទស្សនំ”**ន្តិ ឥមិនា។ សវន-សទ្ទោ ចេត្ថ ភាវសទ្ទេន យោគតោ កម្មសាធនោ វេទិតព្ពោ “សុយ្យតី”តិ។ អនូនាធិកតាយ ភគវតោ សម្មុខា សុតាការតោ អវិបរីតំ , អវិបរីតស្ស វា សុត្តស្ស គហណំ, តស្ស និទស្សនំ តថា, ឥតិ សវនហេតុ សុណន្តបុគ្គលសវនវិសេសវសេន អយំ យោជនា កតា។

ឯវំ បទត្តយស្ស ឯកេន បការេន អត្ថយោជនំ ទស្សេត្វា ឥទានិ បការន្តរេនាបិ តំ ទស្សេតុំ **“តថា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **តស្សា**តិ យា ភគវតោ សម្មុខា ធម្មស្សវនាការេន បវត្តា មនោទ្វារិកវិញ្ញាណវីថិ, តស្សា។ សា ហិ នានាប្បការេន អារម្មណេ បវត្តិតុំ សមត្ថា, ន សោតទ្វារិក វិញ្ញាណវីថិ ឯការម្មណេយេវ បវត្តនតោ, តថា ចេវ វុត្តំ **“សោតទ្វារានុសារេនា”**តិ។ តេន ហិ សោតទ្វារិកវិញ្ញាណវីថិ និវត្តេតិ។ **នានប្បការេនា**តិ វក្ខមានេន អនេកវិហិតេន ព្យញ្ជនត្ថគ្គហណាការសង្ខាតេន នានាវិធេន អាការេន, ឯតេន ឥមិស្សា យោជនាយ អាការត្ថោ ឯវំ-សទ្ទោ គហិតោតិ ទស្សេតិ។ **បវត្តិភាវប្បកាសន**ន្តិ បវត្តិយា អត្ថិភាវប្បកាសនំ។ យស្មឹ បការេ វុត្តប្បការា វិញ្ញាណវីថិ នានប្បការេន បវត្តា, តទេវ អារម្មណំ សន្ធាយ **“ធម្មប្បកាសន”**ន្តិ វុត្តំ, ន បន សុតសទ្ទស្ស ធម្មត្ថំ, តេន វុត្តំ “អយំ ធម្មោ សុតោ”តិ។ តស្សា ហិ វិញ្ញាណវីថិយា អារម្មណមេវ “អយំ ធម្មោ សុតោ”តិ វុច្ចតិ។ តញ្ច និយមិយមានំ យថាវុត្តាយ វិញ្ញាណវីថិយា អារម្មណភូតំ សុត្តមេវ។ **អយញ្ចេត្ថា**តិអាទិ វុត្តស្សេវត្ថស្ស បាកដីករណំ។ តប្បាកដីករណត្ថោ ហេត្ថ **ហិ**-សទ្ទោ។ **វិញ្ញាណវីថិយា** ករណភូតាយ **មយា ន អញ្ញំ កតំ, ឥទំ បន** អារម្មណំ **កតំ។** កឹ បន តន្តិ ចេ? **អយំ ធម្មោ សុតោ**តិ។ អយំ បនេត្ថាធិប្បាយោ – អាការត្ថេ ឯវំ-សទ្ទេ “ឯកេនាការេនា”តិ យោ អាការោ វុត្តោ, សោ អត្ថតោ សោតទ្វារានុសារវិញ្ញាណវីថិយា នានប្បការេន អារម្មណេ បវត្តិភាវោយេវ, តេន ច តទារម្មណភូតស្ស ធម្មស្សេវ សវនំ កតំ, ន អញ្ញន្តិ។ ឯវំ សវនកិរិយាយ ករណកត្តុកម្មវិសេសោ ឥមិស្សា យោជនាយ ទស្សិតោ។

អញ្ញម្បិ យោជនមាហ **“តថា”**តិអាទិនា។ និទស្សនត្ថំ ឯវំ-សទ្ទំ គហេត្វា និទស្សនេន ច និទស្សិតព្ពស្សាវិនាភាវតោ **“ឯវន្តិ និទស្សិតព្ពប្បកាសន”**ន្តិ វុត្តំ។ ឥមិនា ហិ តទវិនាភាវតោ ឯវំសទ្ទេន សកលម្បិ សុត្តំ បច្ចាមដ្ឋន្តិ ទស្សេតិ, សុតសទ្ទស្ស កិរិយាបរត្តា, សវនកិរិយាយ ច សាធារណវិញ្ញាណប្បពន្ធបដិពទ្ធត្តា តស្មិញ្ច វិញ្ញាណប្បពន្ធេ បុគ្គលវោហារោតិ វុត្តំ **“បុគ្គលកិច្ចប្បកាសន”**ន្តិ។ សាធារណវិញ្ញាណប្បពន្ធោ ហិ បណ្ណត្តិយា ឥធ **បុគ្គលោ** នាម, សវនកិរិយា បន តស្ស **កិច្ចំ** នាម។ ន ហិ បុគ្គលវោហាររហិតេ ធម្មប្បពន្ធេ សវនកិរិយា លព្ភតិ វោហារវិសយត្តា តស្សា កិរិយាយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **“ឥទ”**ន្តិអាទិ បិណ្ឌត្ថទស្សនំ **មយា**តិ យថាវុត្តវិញ្ញាណប្បពន្ធសង្ខាតបុគ្គលភូតេន មយា។ **សុត**ន្តិ សវនកិរិយាសង្ខាតេន បុគ្គលកិច្ចេន យោជិតំ, ឥមិស្សា បន យោជនាយ បុគ្គលព្យាបារវិសយស្ស បុគ្គលស្ស, បុគ្គលព្យាបារស្ស ច និទស្សនំ កតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

អាការត្ថមេវ ឯវំ-សទ្ទំ គហេត្វា បុរិមយោជនាយ អញ្ញថាបិ អត្ថយោជនំ ទស្សេតុំ **“តថា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **ចិត្តសន្តានស្សា**តិ យថាវុត្តវិញ្ញាណប្បពន្ធស្ស។ **នានាការប្បវត្តិយា**តិ នានប្បការេន អារម្មណេ បវត្តិយា។ នានប្បការំ អត្ថព្យញ្ជនស្ស គហណំ, នានប្បការស្ស វា អត្ថព្យញ្ជនស្ស គហណំ តថា, តតោយេវ សា “អាការបញ្ញត្តី”តិ វុត្តាតិ តទេវត្ថំ សមត្ថេតិ **“ឯវន្តិ ហី”**តិអាទិនា។ **អាការបញ្ញត្តី**តិ ច ឧបាទាបញ្ញត្តិយេវ, ធម្មានំ បន បវត្តិអាការមុបាទាយ បញ្ញត្តត្តា តទញ្ញាយ ឧបាទាបញ្ញត្តិយា វិសេសនត្ថំ **“អាការបញ្ញត្តិ”**តិ វុត្តា **វិសយនិទ្ទេសោ**តិ ឧប្បត្តិដ្ឋាននិទ្ទេសោ។ សោតព្ពភូតោ ហិ ធម្មោ សវនកិរិយាកត្តុភូតស្ស បុគ្គលស្ស សវនកិរិយាវសេន បវត្តិដ្ឋានំ

កិរិយាយ កត្តុកម្មដ្ឋត្តា តព្ពសេន ច តទាធារស្សាបិ ទព្ពស្ស អាធារភាវស្ស ឥច្ឆិតត្តា, ឥធ បន កិរិយាយ កត្តុបវត្តិដ្ឋានភាវោ ឥច្ឆិតោតិ កម្មមេវ អាធារវសេន វុត្តំ, តេនាហ “កត្តុ វិសយគ្គហណសន្និដ្ឋាន”ន្តិ, អារម្មណមេវ វា វិសយោ។ អារម្មណញ្ហិ តទារម្មណិកស្ស បវត្តិដ្ឋានំ។ ឯវម្បិ ហិ អត្ថោ សុវិញ្ញេយ្យតរោ ហោតិ។ យថាវុត្តវចនេ បិណ្ឌត្ថំ ទស្សេតុំ “**ឯត្តាវតា**”តិអាទិ វុត្តំ។ ឯត្តាវតា ឯត្តកេន យថាវុត្តត្ថេន បទត្ថយេន, កតំ ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។ **នានាការប្បវត្តេនា**តិ នានប្បការេន អារម្មណេ បវត្តេន។ **ចិត្តសន្តានេនា**តិ យថាវុត្តវិញ្ញាណវីថិសង្ខាតេន ចិត្តប្បពន្ធេន។ គហណសទ្ទេ ចេតំ ករណំ។ ចិត្តសន្តានវិនិមុត្តស្ស កស្សចិ កត្តុ បរមត្ថតោ អភាវេបិ សទ្ទវោហារេន ពុទ្ធិបរិកប្បិតភេទវចនិច្ឆាយ ចិត្តសន្តានតោ អញ្ញមិវ តំសមង្គឹ កត្វា អភេទេបិ ភេទវោហារេន “**ចិត្តសន្តានេន តំសមង្គិនោ**”តិ វុត្តំ។ វោហារវិសយោ ហិ សទ្ទោ នេកន្តបរមត្ថិកោតិ (ការករូបសិទ្ធិយំ យោការេតិ សហេតុសុត្តំ បស្សិតព្ពំ) សវនកិរិយាវិសយោបិ សោតព្ពធម្មោ សវនកិរិយាវសេន បវត្តចិត្តសន្តានស្ស ឥធ បរមត្ថតោ កត្តុភាវតោ តស្ស វិសយោយេវាតិ វុត្តំ “**កត្តុ វិសយគ្គហណសន្និដ្ឋាន**”**ន្តិ។**

អបិច សវនវសេន ចិត្តប្បវត្តិយា ឯវ សវនកិរិយាភាវតោ តំវសេន តទញ្ញនាមរូបធម្មសមុទាយភូតស្ស តំកិរិយាកត្តុ ច វិសយោ ហោតីតិ កត្វា តថា វុត្តំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – បុរិមនយេ សវនកិរិយា, តក្កត្តា ច បរមត្ថតោ តថាបវត្តចិត្តសន្តានមេវ, តស្មា កិរិយាវិសយោបិ “កត្តុ វិសយោ”តិ វុត្តោ។ បច្ឆិមនយេ បន តថាបវត្តចិត្តសន្តានំ កិរិយា, តទញ្ញធម្មសមុទាយោ បន កត្តា, តស្មា កាមំ ឯកន្តតោ កិរិយាវិសយោយេវេស ធម្មោ, តថាបិ កិរិយាវសេន “តព្ពន្តកត្តុ វិសយោ”តិ វុត្តោតិ។ **តំសមង្គិនោ**តិ តេន ចិត្តសន្តានេន សមង្គិនោ។ **កត្តុ**តិ កត្តារស្ស។ **វិសយោ**តិ អារម្មណវសេន បវត្តិដ្ឋានំ, អារម្មណមេវ វា។ សុតាការស្ស ច ថេរស្ស សម្មា និច្ឆិតភាវតោ “គហណសន្និដ្ឋាន”ន្តិ វុត្តំ។

អបរោ នយោ – **យស្ស…បេ…. អាការបញ្ញត្តី**តិ អាការត្ថេន ឯវំ-សទ្ទេន យោជនំ កត្វា តទេវ អវធារណត្ថម្បិ គហេត្វា ឥមស្មឹយេវ នយេ យោជេតុំ “គហណំ កតំ” ឥច្ចេវ អវត្វា “**គហណសន្និដ្ឋានំ កត**”ន្តិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ អវធារណេន ហិ សន្និដ្ឋានមិធាធិប្បេតំ, តស្មា “**ឯត្តាវតា**”តិអាទិនា អវធារណត្ថម្បិ ឯវំ-សទ្ទំ គហេត្វា អយមេវ យោជនា កតាតិ ទស្សេតីតិ វេទិតព្ពំ, ឥមិស្សា បន យោជនាយ គហណាការគាហកតព្ពិសយវិសេសនិទស្សនំ កតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

អញ្ញម្បិ យោជនមាហ “**អថ វា**”តិអាទិនា។ បុព្ពេ អត្ថនា សុតានំ នានាវិហិតានំ សុត្តសង្ខាតានំ អត្ថព្យញ្ជនានំ ឧបធារិតរូបស្ស អាការស្ស និទស្សនស្ស, អវធារណស្ស វា បកាសនសភាវោ **ឯវំ**-សទ្ទោតិ តទាការាទិភូតស្ស ឧបធារណស្ស បុគ្គលបញ្ញត្តិយា ឧបាទានភូតធម្មប្បពន្ធព្យាបារតាយ “**បុគ្គលកិច្ចនិទ្ទេសោ**”តិ វុត្តំ អត្ថនា សុតានញ្ហិ អត្ថព្យញ្ជនានំ បុន ឧបធារណំ អាការាទិត្ថយំ, តញ្ច ឯវំ-សទ្ទស្ស អត្ថោ។ សោ បន យំ ធម្មប្បពន្ធំ ឧបាទាយ បុគ្គលបញ្ញត្តិ បវត្តា, តស្ស ព្យាបារភូតំ កិច្ចមេវ , តស្មា ឯវំ-សទ្ទេន បុគ្គលកិច្ចំ និទ្ទិសីយតីតិ។ កាមំ សវនកិរិយា បុគ្គលព្យាបារោបិ អវិសេសេន, តថាបិ វិសេសតោ វិញ្ញាណព្យាបារោវាតិ វុត្តំ “**វិញ្ញាណកិច្ចនិទ្ទេសោ**”តិ។ តថា ហិ បុគ្គលវាទីនម្បិ សវនកិរិយា វិញ្ញាណនិរបេក្ខា នត្ថិ សវនាទីនំ វិសេសតោ វិញ្ញាណព្យាបារភាវេន ឥច្ឆិតត្តា។ **មេ**តិ សទ្ទប្បវត្តិយា ឯកន្តេនេវ សត្តវិសយត្តា, វិញ្ញាណកិច្ចស្ស ច សត្តវិញ្ញាណានមភេទករណវសេន តត្ថេវ សមោទហិតព្ពតោ “**ឧភយកិច្ចយុត្តបុគ្គលនិទ្ទេសោ**”តិ វុត្តំ។ “អយ”ន្តិអាទិ តប្បាកដីករណំ។ ឯត្ថ ហិ **សវនកិច្ចវិញ្ញាណសមង្គិនា**តិ **ឯវំ**-សទ្ទេន និទ្ទិដ្ឋំ បុគ្គលកិច្ចំ សន្ធាយ វុត្តំ, តំ បន បុគ្គលស្ស សវនកិច្ចវិញ្ញាណសមង្គីភាវេន បុគ្គលកិច្ចំ នាមាតិ ទស្សេតុំ “បុគ្គលកិច្ចសមង្គិនា”តិ អវត្វា “**សវនកិច្ចវិញ្ញាណសមង្គិនា**”តិ អាហ, តស្មា “បុគ្គលកិច្ច”ន្តិ និទ្ទិដ្ឋសវនកិច្ចវតា វិញ្ញាណេន សមង្គិនាតិ អត្ថោ។ **វិញ្ញាណវសេន, លទ្ធសវនកិច្ចវោហារេនា**តិ ច សុតសទ្ទេន និទ្ទិដ្ឋំ វិញ្ញាណកិច្ចំ សន្ធាយ វុត្តំ។ សវនមេវ កិច្ចំ យស្សាតិ តថា។ សវនកិច្ចន្តិ វោហារោ **សវនកិច្ចវោហារោ**, លទ្ធោ សោ យេនាតិ តថា។ **លទ្ធសវនកិច្ចវោហារេន** វិញ្ញាណសង្ខាតេន វសេន សាមត្ថិយេនាតិ អត្ថោ។ អយំ បន សម្ពន្ធោ – សវនកិច្ចវិញ្ញាណសមង្គិនា បុគ្គលេន មយា លទ្ធសវនកិច្ចវោហារេន វិញ្ញាណវសេន ករណភូតេន សុតន្តិ។

អបិច “**ឯវ**”ន្តិ សទ្ទស្សត្ថោ អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ, “**សុត**”ន្តិ សទ្ទស្សត្ថោ វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ, តស្មា តេ តថារូបបញ្ញត្តិ ឧបាទានភូតបុគ្គលព្យាបារភាវេនេវ ទស្សេន្តោ អាហ “**ឯវន្តិ បុគ្គលកិច្ចនិទ្ទេសោ។ សុតន្តិ វិញ្ញាណកិច្ចនិទ្ទេសោ**”តិ។ ន ហិ បរមត្ថតោយេវ និយមិយមានេ សតិ បុគ្គលកិច្ចវិញ្ញាណកិច្ចវសេន អយំ វិភាគោ លព្ភតីតិ។ ឥមិស្សា បន យោជនាយ កត្តុព្យាបារករណព្យាបារកត្តុនិទ្ទេសោ កតោតិ វេទិតព្ពោ។

សព្ពស្សាបិ សទ្ទាធិគមនីយស្ស អត្ថស្ស បញ្ញត្តិមុខេនេវ បដិបជ្ជិតព្ពត្តា, សព្ពាសញ្ច បញ្ញត្តីនំ វិជ្ជមានាទិវសេន ឆសុ បញ្ញត្តិភេទេសុ អន្តោគធត្តា តាសុ “ឯវ”ន្តិអាទីនំ បញ្ញត្តីនំ សរូបំ និទ្ធារេត្វា ទស្សេន្តោ “**ឯវន្តិ ចា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ “ឯវ”ន្តិ ច “មេ”តិ ច វុច្ចមានស្ស អត្ថស្ស អាការាទិភូតស្ស ធម្មានំ

អសល្លក្ខណភាវតោ អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិភាវោតិ អាហ “**សច្ចិកដ្ឋបរមត្ថវសេន អវិជ្ជមានបញ្ញត្តី**”តិ។ **សច្ចិកដ្ឋបរមត្ថវសេនា**តិ ច ភូតត្ថឧត្តមត្ថវសេនាតិ អត្ថោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យោ មាយាមរីចិអាទយោ វិយ អភូតត្ថោ, អនុស្សវាទីហិ គហេតព្ពោ វិយ អនុត្តមត្ថោ ច ន ហោតិ, សោ រូបសទ្ទាទិសភាវោ, រុប្បនានុភវនាទិសភាវោ វា អត្ថោ “សច្ចិកដ្ឋោ, បរមត្ថោ”តិ ច វុច្ចតិ, “ឯវំ មេ”តិ បទានំ បន អត្ថោ អភូតត្ថា, អនុត្តមត្ថា ច ន តថា វុច្ចតិ, តស្មា ភូតត្ថឧត្តមត្ថសង្ខាតេន សច្ចិកដ្ឋបរមត្ថវសេន វិសេសនភូតេន អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិយេវាតិ។ ឯតេន ច វិសេសនេន ពាលជនេហិ “អត្ថី”តិ បរិកប្បិតំ បញ្ញត្តិមត្ថំ និវត្តេតិ។ តទេវត្ថំ បាកដំ ករោតិ, ហេតុនា វា សាធេតិ “**កិញ្ហេត្ថ ត**”ន្តិអាទិនា។ យំ ធម្មជាតំ, អត្ថជាតំ វា “ឯវ”ន្តិ វា “មេ”តិ វា និទ្ទេសំ លភេថ, **តំ ឯត្ថ** រូបផស្សាទិធម្មសមុទាយេ, “ឯវំ មេ”តិ បទានំ វា អត្ថេ។ បរមត្ថតោ ន អត្ថីតិ យោជនា។ រូបផស្សាទិភាវេន និទ្ទិដ្ឋោ បរមត្ថតោ ឯត្ថ អត្ថេវ, “ឯវំ មេ”តិ បន និទ្ទិដ្ឋោ នត្ថីតិ អធិប្បាយោ។ **សុត**ន្តិ បន សទ្ទាយតនំ សន្ធាយាហ “**វិជ្ជមានបញ្ញត្តី**”តិ។ “សច្ចិកដ្ឋបរមត្ថវសេនា”តិ ចេត្ថ អធិការោ។ “**យញ្ហិ**”តិអាទិ តប្បាកដីករណំ, ហេតុទស្សនំ វា។ **យំ តំ** សទ្ទាយតនំ **សោតេន** សោតទ្វារេន, តន្និស្សិតវិញ្ញាណេន វា **ឧបលទ្ធំ** អធិគមិតព្ពន្តិ អត្ថោ។ តេន ហិ សទ្ទាយតនមិធ គហិតំ កម្មសាធនេនាតិ ទស្សេតិ។

ឯវំ អដ្ឋកថានយេន បញ្ញត្តិសរូបំ និទ្ធារេត្វា ឥទានិ អដ្ឋកថាមុត្តកេនាបិ នយេន វុត្តេសុ ឆសុ បញ្ញត្តិភេទេសុ “ឯវ”ន្តិអាទីនំ បញ្ញត្តីនំ សរូបំ និទ្ធារេន្តោ “**តថា**”តិអាទិមាហ។ ឧបាទាបញ្ញត្តិ អាទយោ ហិ បោរាណដ្ឋកថាតោ មុត្តា សង្គហការេនេវ អាចរិយេន វុត្តា។ វិត្ថារោ អភិធម្មដ្ឋកថាយ គហេតព្ពោ។ **តំ ត**ន្តិ តំ តំ ធម្មជាតំ, សោតបថមាគតេ ធម្មេ ឧបាទាយ តេសំ ឧបធារិតាការនិទស្សនាវធារណស្ស បច្ចាមសនវសេន **ឯវន្តិ ច** សសន្តតិបរិយាបន្នេ ខន្ធេ ឧបាទាយ **មេតិ ច** វត្តព្ពត្តាតិ អត្ថោ។ រូបវេទនាទិភេទេហិ ធម្មេ ឧបាទាយ និស្សាយ ការណំ កត្វា បញ្ញត្តិ **ឧបាទាបញ្ញត្តិ** យថា “តានិ តានិ អង្គានិ ឧបាទាយ រថោ គេហំ, តេ តេ រូបរសាទយោ ឧបាទាយ ឃដោ បដោ, ចន្ទិមសូរិយបរិវត្តនាទយោ ឧបាទាយ កាលោ ទិសា”តិអាទិ។ បញ្ញាបេតព្ពដ្ឋេន ចេសា បញ្ញត្តិ នាម, ន បញ្ញាបនដ្ឋេន។ យា បន តស្ស អត្ថស្ស បញ្ញាបនា, អយំ អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិយេវ។ **ទិដ្ឋាទីនិ ឧបនិធាយ វត្តព្ពតោ**តិ ទិដ្ឋមុតវិញ្ញាតេ ឧបនិធាយ ឧបត្ថម្ភំ កត្វា អបេក្ខិត្វា វត្តព្ពត្តា។ ទិដ្ឋាទិសភាវរហិតេ សទ្ទាយតនេ វត្តមានោបិ ហិ សុតវោហារោ “ទុតិយំ តតិយ”ន្តិអាទិកោ វិយ បឋមាទីនិ ទិដ្ឋមុតវិញ្ញាតេ អបេក្ខិត្វា បវត្តោ “**ឧបនិធាបញ្ញត្តី**”តិ វុច្ចតេ។ សា បនេសា អនេកវិធា តទញ្ញាបេក្ខូបនិធា ហត្ថគតូបនិធា សម្បយុត្តូបនិធាសមារោបិតូបនិធា អវិទូរគតូបនិធា បដិភាគូបនិធា តព្ពហុលូបនិធាតព្ពិសិដ្ឋូបនិធា”តិអាទិនា។ តាសុ អយំ “ទុតិយំ តតិយ”ន្តិអាទិកា វិយ បឋមាទីនំ ទិដ្ឋាទីនំ អញ្ញមញ្ញមបេក្ខិត្វា វុត្តត្តា តទញ្ញាបេក្ខូបនិធាបញ្ញត្តិ នាម។

ឯវំ បញ្ញត្តិយាបិ អត្ថាធិគមនីយតាសង្ខាតំ ទស្សេតព្ពត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ សទ្ទសាមត្ថិយេន ទីបេតព្ពមត្ថំ និទ្ធារេត្វា ទីបេន្តោ “**ឯត្ថ ចា**”តិអាទិមាហ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មឹ វចនត្តយេ។ **ច**-សទ្ទោ ឧបន្យាសោ អត្ថន្តរំ អារភិតុកាមេន យោជិតត្តា។ “សុត”ន្តិ វុត្តេ អសុតំ ន ហោតីតិ បកាសិតោយមត្ថោ, តស្មា តថា សុត-សទ្ទេន បកាសិតា អត្តនា បដិវិទ្ធសុត្តស្ស បការវិសេសា “**ឯវ**”ន្តិ ថេរេន បច្ចាមដ្ឋាតិ តេន ឯវំ-សទ្ទេន អសម្មោហោ ទីបិតោ នាម, តេនាហ “**ឯវន្តិ វចនេន អសម្មោហំ ទីបេតី**”តិ។ **អសម្មោហ**ន្តិ ច យថាសុតេ សុត្តេ អសម្មោហំ។ តទេវ យុត្តិយា, ព្យតិរេកេន ច សមត្ថេហិ “**ន ហី**”តិអាទិនា វក្ខមានញ្ច សុត្តំ នានប្បការំ ទុប្បដិវិទ្ធញ្ច។ ឯវំ នានប្បការេ ទុប្បដិវិទ្ធេ សុត្តេ កថំ សម្មូឡ្ហោ នានប្បការបដិវេធសមត្ថោ ភវិស្សតិ។ ឥមាយ យុត្តិយា, ឥមិនា ច ព្យតិរេកេន ថេរស្ស តត្ថ អសម្មូឡ្ហភាវសង្ខាតោ ទីបេតព្ពោ អត្ថោ វិញ្ញាយតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯវមីទិសេសុ យថារហំ។ ភគវតោ សម្មុខា សុតាការស្ស យាថាវតោ ឧបរិ ថេរេន ទស្សិយមានត្តា “**សុត្តស្ស អសម្មោសំ ទីបេតី**”តិ វុត្តំ។ **កាលន្តរេនា**តិ សុតកាលតោ អបរេន កាលេន។ **យស្ស...បេ.... បដិជានាតិ,** ថេរស្ស បន សុវណ្ណភាជនេ បក្ខិត្តសីហវសា វិយ អនស្សមានំ អសម្មុដ្ឋំ តិដ្ឋតិ, តស្មា សោ ឯវំ បដិជានាតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯវំ ទីបិតេន បន អត្ថេន កឹ បកាសិតន្តិ អាហ “**ឥច្ចស្សា**”តិអាទិ។ តត្ថ **ឥច្ចស្សា**តិ ឥតិ អស្ស, តស្មា អសម្មោហស្ស, អសម្មោសស្ស ច ទីបិតត្តា អស្ស ថេរស្សបញ្ញាសិទ្ធីតិអាទិនា សម្ពន្ធោ។ **អសម្មោហេនា**តិ សម្មោហាភាវេន។ បញ្ញាវជ្ជិតសមាធិអាទិធម្មជាតេន តំសម្បយុត្តាយ បញ្ញាយ សិទ្ធិ សហជាតាទិសត្តិយា សិជ្ឈនតោ។ សម្មោហបដិបក្ខេន វា បញ្ញាសង្ខាតេន ធម្មជាតេន។ សវនកាលសម្ភូតាយ ហិ បញ្ញាយ តទុត្តរិកាលបញ្ញាសិទ្ធិ ឧបនិស្សយាទិកោដិយា សិជ្ឈនតោ។ ឥតរត្ថាបិ យថារហំ នយោ នេតព្ពោ។

ឯវំ បកាសិតេន បន អត្ថេន កឹ វិភាវិតន្តិ អាហ “**តត្ថា**”តិអាទិ។ **តត្ថា**តិ តេសុ ទុព្ពិធេសុ ធម្មេសុ។ ព្យញ្ជនានំ បដិវិជ្ឈិតព្ពោ អាការោ នាតិគម្ភីរោ, យថាសុតធារណមេវ តត្ថ ករណីយំ, តស្មា តត្ថ សតិយា ព្យាបារោ អធិកោ, បញ្ញា បន គុណីភូតាតិ វុត្តំ “**បញ្ញាបុព្ពង្គមាយា**”តិអាទិ។ បញ្ញាយ បុព្ពង្គមា **បញ្ញាបុព្ពង្គមា**តិ ហិ និព្ពចនំ, បុព្ពង្គមតា ចេត្ថ បធានភាវោ “មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា”តិអាទីសុ (ធ. ប. ១) វិយ។ អបិច យថា ចក្ខុវិញ្ញាណាទីសុ អាវជ្ជនាទយោ បុព្ពង្គមា សមានាបិ តទារម្មណស្ស អវិជាននតោ

អប្បធានភូតា, ឯវំ បុព្ពង្គមាយបិ អប្បធានត្តេ សតិ បញ្ញាបុព្ពង្គមា ឯតិស្សាតិ និព្ពចនម្បិ យុជ្ជតិ។ បុព្ពង្គមតា ចេត្ថ បុរេចារិកភាវោ។ តតិ សហជាតបុព្ពង្គមោ បុរេជាតបុព្ពង្គមោតិ ទុវិធោបិ បុព្ពង្គមោ គជ សម្ភវតិ, យថា ចេត្ថ, ឯវំ សតិ "បុព្ពង្គមាយា"តិ ឯត្ថាបិ យថាសម្ភវមេស នយោ វេទិតព្ពោ។ ឯវំ វិភាវិតេន សមត្ថតាវចនេន កិមនុភាវិតន្តិ អាហ "**តទុភយសមត្ថតាយោគេនា**"តិអាទិ។ តត្ថ **អត្ថព្យញ្ជនសម្បន្នស្សា**តិ អត្ថព្យញ្ជនេន បរិបុណ្ណស្ស, សង្កាសនាទីហិ វា ឆហិ អត្ថបទេហិ, អក្ខរាទីហិ ច ឆហិ ព្យញ្ជនបទេហិ សមន្នាគតស្ស, អត្ថព្យញ្ជនសង្ខាតេន វា រសេន សាទុរសស្ស។ បរិយត្តិធម្មោយេវ នវលោកុត្តររតនសន្និធានតោ សត្ថុវិធស្ស, ទសវិធស្ស វា រតនស្ស សន្និធានោ កោសោ វិយាតិ **ធម្មកោសោ,** តថា ធម្មភណ្ឌាគារោ, តត្ថ និយុត្តោតិ **ធម្មភណ្ឌាគារិកោ។** អថ វា នានារាជភណ្ឌរក្ខកោ ភណ្ឌាគារិកោ វិយាតិ **ភណ្ឌាគារិកោ,** ធម្មស្ស អនុរក្ខកោ ភណ្ឌាគារិកោតិ តមេវ សទិសតាការណទស្សនេន វិសេសេត្វា "**ធម្មភណ្ឌាគារិកោ**"តិ វុត្តោ។ យថាហ –

> "ពហុស្សុតោ ធម្មធរោ, សព្ពបាបី ច សាសនេ;
> អានន្ទោ នាម នាមេន, ធម្មារក្ខោ តវំ មុនេ"តិ។ (អប. ១.៥៤២);

អញ្ញថាបិ ទីបេតព្ពមត្ថំ ទីបេតិ "**អបរោ នយោ**"តិអាទិនា, ឯវំ សទ្ទេន វុច្ចមានានំ អាការនិទស្សនាវធារណត្ថានំ អវិបរីតសទ្ធម្មវិសយត្តា តព្ពិសយេហិ តេហិ អត្ថេហិ យោនិសោ មនសិការស្ស ទីបនំ យុត្តន្តិ វុត្តំ "**យោនិ…បេ…. ទីបេតី**"តិ។ "**អយោនិសោ**"តិអាទិនា ព្យតិរេកេន ញាបកហេតុទស្សនំ។ តត្ថ កត្ថចិ ហិ-សទ្ទោ ទិស្សតិ, សោ ការណេ, កស្មាតិ អត្ថោ, តមិនា វចនេនេវ យោនិសោ មនសិករោតោ នានប្បការបដិវេធសម្ភវតោ អគ្គិ វិយ ធូមេន ការិយេន ការណភូតោ សោ វិញ្ញាយតីតិ តទទ្វយម្បិ អត្ថាបត្តិយា ទស្សេតិ។ ឯស នយោ សព្ពត្ថ យថារហំ។ "ព្រហ្មជាលំ អារុសោ កត្ថ ភាសិត"ន្តិអាទិ បុច្ឆាវសេន អធុនា បករណប្បត្តស្ស វក្ខមានស្ស សុត្តស្ស "សុត"ន្តិ បទេន វុច្ចមានំ ភគវតោ សម្មុខា សវនំ សមាធានមន្តរេន ន សម្ភវតីតិ កត្វា វុត្តំ "**អវិក្ខេបំ ទីបេតី**"តិ។ "**វិក្ខិត្តចិត្តស្សា**"តិអាទិនា ព្យតិរេកការណេន ញាបកហេតុំ ទស្សេត្វា តទេវ សមត្ថេតិ "**តថា ហី**"តិអាទិនា។ **សព្ពសម្បត្តិយា**តិ សព្ពេន អត្ថព្យញ្ជនទេសកបយោជនាទិនា សម្បត្តិយា។ កឹ តមិនា បកាសិតន្តិ អាហ "**យោនិសោ មនសិការេន ចេត្ថា**"តិអាទិ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មឹ ធម្មទ្វយេ។ "**ន ហិ វិក្ខិត្តចិត្តោ**"តិអាទិនា ការណភូតេន អវិក្ខេបេន, សប្បុរិសូបនិស្សយេន ច ផលភូតស្ស សទ្ធម្មស្សវនស្ស សិទ្ធិយា ឯវំ សមត្ថនំ វុត្តំ, អវិក្ខេបេន បន សប្បុរិសូបនិស្សយស្ស សិទ្ធិយា សមត្ថនំ ន វុត្តំ។ កស្មាតិ ចេ? វិក្ខិត្តចិត្តានំ សប្បុរិសេ បយិរុបាសនាភាវស្ស អត្ថតោ សិទ្ធត្តា។ អត្ថវសេនេវ ហិ សោ បាកដោតិ ន វុត្តោ។

ឯត្ថាហ – យថា យោនិសោ មនសិការេន ផលភូតេន អត្តសម្មាបណិធិបុព្ពេកតបុញ្ញតានំ ការណភូតានំ សិទ្ធិ វុត្តា តទវិនាភាវតោ, ឯវំ អវិក្ខេបេន ផលភូតេន សទ្ធម្មស្សវនសប្បុរិសូបនិស្សយានំ ការណភូតានំ សិទ្ធិ វត្តព្ពា សិយា អស្សុតវតោ, សប្បុរិសូបនិស្សយវិរហិតស្ស ច តទភាវតោ។ ឯវំ សន្តេបិ "ន ហិ វិក្ខិត្តចិត្តោ"តិអាទិ សមត្ថនវចនេន អវិក្ខេបេន, សប្បុរិសូបនិស្សយេន ច ការណភូតេន សទ្ធម្មស្សវនស្សេវ ផលភូតស្ស សិទ្ធិ វុត្តា, កស្មា បនេវំ វុត្តាតិ? វុច្ចតេ – អធិប្បាយន្តរសម្ភវតោ ហិ តថា សិទ្ធិ វុត្តា។ អយំ បនេត្ថាធិប្បាយោ – សទ្ធម្មស្សវនសប្បុរិសូបនិស្សយា ន ឯកន្តេន អវិក្ខេបស្ស ការណំ ពាហិរការណត្តា, អវិក្ខេបោ បន សប្បុរិសូបនិស្សយោ វិយ សទ្ធម្មស្សវនស្ស ឯកន្តការណំ អជ្ឈត្តិកការណត្តា, តស្មា ឯកន្តការណេ ហោន្តេ កិមត្ថិយា អនេកន្តការណំ បតិផលភាវបរិកប្បនាតិ តថាយេវេតស្ស សិទ្ធិ វុត្តាតិ។ ឯត្ថ ច បឋមំ ផលេន ការណស្ស សិទ្ធិទស្សនំ នទីបូរេន វិយ ឧបរិ វុឌ្ឍិសព្ភាវស្ស, ទុតិយំ ការណេន ផលស្ស សិទ្ធិទស្សនំ ឯកន្តវស្សិនា វិយ មេឃវុដ្ឋានេន វុឌ្ឍិបវត្តិយា។

"**អបរោ នយោ**"តិអាទិនា អញ្ញថាបិ ទីបេតព្ពត្ថមាហ, យស្មា ន ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។ **ឯវន្តិ…បេ…. នានាការនិទ្ទេសោ**តិ ហេដ្ឋា **វុត្តំ, សោ ច អាការោ**តិ សោតទ្វារានុសារវិញ្ញាណវីថិសង្ខាតស្ស ចិត្តសន្តានស្ស នានាការេន អារម្មណេ បវត្តិយា នានត្ថព្យញ្ជនគ្គហណសង្ខាតោ សោ ភគវតោ វចនស្ស អត្ថព្យញ្ជនប្បភេទបរិច្ឆេទវសេន សកលសាសនសម្បត្តិឱគាហនាការោ។ **ឯវំ ភទ្ទកោ**តិ និរវសេសបរហិតបារិបូរិភាវការណត្តា ឯវំ យថាវុត្តេន នានត្ថព្យញ្ជនគ្គហណេន សុន្ទរោ សេដ្ឋោ, សមាសបទំ វា ឯតំ ឯវំ ព្លទិសោ ភទ្ទោ យស្សាតិ កត្វា។ ន បណិហិតោ **អប្បណិហិតោ,** សម្មា អប្បណិ ហិតោ អត្តា យស្សាតិ តថា, តស្ស។ **បច្ឆិមចក្កទ្វយសម្បត្តិ**ន្តិ អត្តសម្មាបណិធិបុព្ពេកតបុញ្ញតាសង្ខាតគុណទ្វយសម្បត្តឹ។ គុណស្សេវ ហិ អបរាបរវុត្តិយា បវត្តនដ្ឋេន ចក្កភាវោ។ ចរន្តិ វា ឯតេន សត្តា សម្បត្តិភវំ, សម្បត្តិភវេសូតិ វា **ចក្កំ។** យំ សន្ធាយ វុត្តំ "ចត្តារិមានិ ភិក្ខវេ, ចក្កានិ, យេហិ សមន្នាគតានំ ទេវមនុស្សានំ ចតុចក្កំ វត្តតី"តិអាទិ (អ. និ. ៤.៣១) បច្ឆិមភាវោ ចេត្ថ ទេសនាក្កមវសេនេវ។ **បុរិមចក្កទ្វយសម្បត្តិ**ន្តិ បតិរូបទេសវាសសប្បុរិសូបនិស្សយសង្ខាតគុណទ្វយសម្បត្តឹ។ សេសំ វុត្តនយមេវ។ **តស្មា**តិ បុរិមការណំ បុរិមស្សេវាតិ ឥជ ការណមាហ "**ន ហី**"តិអាទិនា។

តេន កី បកាសិតន្តិ អាហ “**ឥច្ចស្សា**”តិអាទិ។ **ឥតិ** ឥមាយ ចតុចក្កសម្បត្តិយា ការណភូតាយ។ **អស្ស** ថេរស្ស។ **បច្ឆិមចក្កទ្វយសិទ្ធិយា**តិ បច្ឆិមចក្កទ្វយស្ស អត្ថិភាវេន សិទ្ធិយា ។ **អាសយសុទ្ធី**តិ វិបស្សនាញាណសង្ខាតាយ អនុលោមិកខន្តិយា, កម្មស្សកតាញាណ-មគ្គញាណសង្ខាតស្ស យថាភូតញាណស្ស ចាតិ ទុវិធស្សាបិ អាសយស្ស អសុទ្ធិហេតុភូតានំ កិលេសានំ ទូរីភាវេន **សុទ្ធិ។** តទេវ ហិ ទ្វយំ វិវដ្ដនិស្សិតានំ សុទ្ធសត្តានំ អាសយោ។ សម្មាបណិហិតត្តោ ហិ បុព្ពេ ច កតបុញ្ញោ សុទ្ធាសយោ ហោតិ។ តថា ហិ វុត្តំ “សម្មាបណិហិតំ ចិត្តំ, សេយ្យសោ នំ តតោ ករេ”តិ, (ធ. ប. ៤៣) “កតបុញ្ញោសិ ត្វំ អានន្ទ, បធានមនុយុញ្ជ ខិប្បំ ហោហិសិ អនាសវោ”តិ (ទី. និ. ២.២០៧) ច។ កេចិ បន “កត្តុកម្យតាឆន្ទោ អាសយោ”តិ វទន្តិ, តទយុត្តមេវ “តាយ ច អាសយសុទ្ធិយា អធិគមព្យត្តិសិទ្ធី”តិ វចនេន វិរោធតោ។ ឯវម្បិ មគ្គញាណសង្ខាតស្ស អាសយស្ស សុទ្ធិ ន យុត្តា តាយ អធិគមព្យត្តិសិទ្ធិយា អវត្តព្ពតោតិ? នោ ន យុត្តោ បុរិមស្ស មគ្គស្ស, បច្ឆិមានំ មគ្គានំ, ផលានញ្ច ការណភាវតោ។ **បយោគសុទ្ធី**តិ យោនិសោមនសិការបុព្ពង្គមស្ស ធម្មស្សវនបយោគស្ស វិសទភាវេន សុទ្ធិ, សព្ពស្ស វា កាយវចីបយោគស្ស និទ្ទោសភាវេន សុទ្ធិ។ បតិរូបទេសវាសី, ហិ សប្បុរិសសេវី ច យថាវុត្តវិសុទ្ធបយោគោ ហោតិ។ តថាវិសុទ្ធេន យោនិសោមនសិការបុព្ពង្គមេន ធម្មស្សវនបយោគេន, វិប្បដិសារាភាវហេន ច កាយវចីបយោគេន អវិក្ខិត្តចិត្តោ បរិយត្តិយំ វិសារទោ ហោតិ, តថាភូតោ ច ថេរោ, តេន វិញ្ញាយតិ បុរិមចក្កទ្វយសិទ្ធិយា ថេរស្ស បយោគសុទ្ធិ សិទ្ធាវាតិ។ តេន កី វិភាវិតន្តិ អាហ “**តាយ ចា**”តិអាទិ។ **អធិគមព្យត្តិសិទ្ធី**តិ បដិវេធសង្ខាតេ អធិគមេ ឆេកភាវសិទ្ធិ។ អធិគមេតព្ពតោ ហិ បដិវិជ្ឈិតព្ពតោ បដិវេធោ “**អធិគមោ**”តិ អដ្ឋកថាសុ វុត្តោ, **អាគមោ**តិ ច បរិយត្តិ អាគច្ឆន្តិ អត្តត្ថបរត្ថាទយោ ឯតេន, អាភុសោ វា គមិតព្ពោ ញាតព្ពោតិ កត្វា។

តេន កិមនុភាវិតន្តិ អាហ “**ឥតី**”តិអាទិ។ **ឥតី**តិ ឯវំ វុត្តនយេន, តស្មា សិទ្ធត្តាតិ វា ការណនិទ្ទេសោ។ **វចន**ន្តិ និទានវចនំ លោកតោ, ធម្មតោ ច សិទ្ធាយ ឧបមាយ តមត្ថំ ញាបេតុំ “**អរុណុគ្គំ វិយា**”តិអាទិមាហ។ “ឧបមាយ មិធេកច្ចេ, អត្ថំ ជានន្តិ បណ្ឌិតា”តិ (ជា. ២.១៩.២៤) ហិ វុត្តំ។ **អរុណោ**តិ សូរិយស្ស ឧទយតោ បុព្ពភាគេ ឧដ្ឋិតរំសិ, តស្ស **ឧគ្គំ** ឧគ្គមនំ **ឧទយតោ** ឧទយន្តស្ស ឧទយាវាសមុគ្គច្ឆតោ **សូរិយស្ស បុព្ពង្គមំ** បុរេចរំ **ភវិតុំ អរហតិ វិយា**តិ សម្ពន្ធោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – អាគមាធិគមព្យត្តិយា ឦទិសស្ស ថេរស្ស វុត្តនិទានវចនំ ភគវតោ វចនស្ស បុព្ពង្គមំ ភវិតុមរហតិ, និទានភាវំ គតំ ហោតីតិ ឥទមត្ថជាតំ អនុភាវិតន្តិ។

ឥទានិ អបរម្បិ បុព្ពេ វុត្តស្ស អសម្មោហាសម្មោសសង្ខាតស្ស ទីបេតព្ពស្សត្ថស្ស ទីបកេហិ ឯវំ-សទ្ទ សុត-សទ្ទេហិ បកាសេតព្ពមត្ថំ បកាសេន្តោ “**អបរោ នយោ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ ហិ “នានប្បការបដិវេធទីបកេន , សោតព្ពប្បភេទបដិវេធទីបកេនា”តិ ច ឥមិនា តេហិ សទ្ទេហិ បុព្ពេ ទីបិតំ អសម្មោហាសម្មោសសង្ខាតំ ទីបេតព្ពត្ថមាហ អសម្មោហេន នានប្បការបដិវេធស្ស, អសម្មោសេន ច សោតព្ពប្បភេទបដិវេធស្ស សិជ្ឈនតោ។ “**អត្តនោ**”តិអាទីហិ បន បកាសេតព្ពត្ថំ។ តេន វុត្តំ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** “នានប្បការបដិវេធទីបកេនាតិអាទិនា ឯវំ-សទ្ទ សុត-សទ្ទានំ ថេរស្ស អត្ថព្យញ្ជនេសុ អសម្មោហាសម្មោសទីបនតោ ចតុបដិសម្ភិទាវសេន អត្ថយោជនំ ទស្សេតី”តិ (ទី. និ. ដី. ១.១)។ ហេតុគព្ភញ្ចេតំ បទទ្វយំ, នានប្បការបដិវេធសង្ខាតស្ស, សោតព្ពប្បភេទ-បដិវេធសង្ខាតស្ស ច ទីបេតព្ពត្ថស្ស ទីបកត្តាតិ វុត្តំ ហោតិ។ សន្តស្ស វិជ្ជមានស្ស ភាវោ **សព្ភាវោ**, អត្ថបដិភានបដិសម្ភិទាហិ សម្បត្តិយា សព្ភាវោ តថា។ “សម្ភវ”ន្តិបិ បាឋោ, សម្ភវនំ **សម្ភវោ**, អត្ថបដិភានបដិសម្ភិទាសម្បត្តីនំ សម្ភវោ តថា។ ឯវំ ឥតរត្ថាបិ។ “**សោតព្ពប្បភេទបដិវេធទីបកេនា**”តិ ឯតេន បន អយំ សុត-សទ្ទោ ឯវំ-សទ្ទសន្និធានតោ, វក្ខមានាបេក្ខាយ វា សាមញ្ញេនេវ វុត្តោបិ សោតព្ពធម្មវិសេសំ អាមសតីតិ ទស្សេតិ។ ឯត្ថ ច សោតព្ពធម្មសង្ខាតាយ បាឡិយា និទស្សេតព្ពានំ ភាសិតត្ថបយោជនត្ថានំ, តីសុ ច ញាណេសុ បវត្តញាណស្ស នានប្បការភាវតោ តព្ភាវបដិវេធទីបកេន ឯវំ-សទ្ទេន អត្ថបដិភានបដិសម្ភិទាសម្បត្តិសព្ភាវទីបនំ យុត្តំ, សោតព្ពធម្មស្ស បន អត្ថាធិគមហេតុតោ, តំវសេន ច តទវសេសហេតុប្បភេទស្ស គហិតត្តា, និរុត្តិភាវតោ ច សោតព្ពប្បភេទទីបកេន សុត-សទ្ទេន ធម្មនិរុត្តិបដិសម្ភិទាសម្បត្តិសព្ភាវទីបនំ យុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ តទេវត្ថញ្ហិ ញាបេតុំ “អសម្មោហទីបកេន, អសម្មោសទីបកេនា”តិ ច អវត្វា តថា វុត្តន្តិ។

ឯវំ អសម្មោហាសម្មោសសង្ខាតស្ស ទីបេតព្ពស្សត្ថស្ស ទីបកេហិ ឯវំ-សទ្ទ សុត-សទ្ទេហិ បកាសេតព្ពមត្ថំ បកាសេត្វា ឥទានិ យោនិសោមនសិការាវិក្ខេបសង្ខាតស្ស ទីបេតព្ពស្សត្ថស្ស ទីបកេហិបិ តេហិ បកាសេតព្ពមត្ថំ បកាសេន្តោ “**ឯវន្តិ ចា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ ហិ “**ឯវន្តិ…បេ…. ភាសមានោ, សុតន្តិ ឥទំ…បេ.… ភាសមានោ**”តិ ច ឥមិនា តេហិ សទ្ទេហិ បុព្ពេ ទីបិតំ យោនិសោមនសិការាវិក្ខេបសង្ខាតំ ទីបេតព្ពត្ថមាហ, “**ឯតេ មយា**”តិអាទីហិ បន បកាសេតព្ពត្ថំ **សវនយោគទីបក**ន្តិ ច អវិក្ខេបវសេន សវនយោគស្ស សិជ្ឈនតោ តទេវ សន្ធាយាហ ។ តថា ហិ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** វុត្តំ “សវនធារណវចីបរិចរិយា បរិយត្តិធម្មានំ វិសេសេន សោតាវធារណបដិពទ្ធាតិ តេ អវិក្ខេបទីបកេន សុតសទ្ទេន យោជេត្វា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.១)។ មនោទិដ្ឋីហិ

បរិយត្តិធម្មានំ អនុបេក្ខនសុប្បដិវេធា វិសេសតោ មនសិការបដិពទ្ធា, តស្មា តទ្ទីបកវចនេនេវ ឯតេ មយា ធម្មា មនសានុបេក្ខិតា ទិដ្ឋិយា សុប្បដិវិទ្ធាតិ ឥមមត្ថំ បកាសេតីតិ វុត្តំ "ឯវន្តិ ច...បេ.... ទីបេតី"តិ តត្ថ **ធម្មា**តិ បរិយត្តិធម្មា។ **មនសានុបេក្ខិតា**តិ "ឥធ សីលំ កថិតំ, ឥធ សមាធិ, ឥធ បញ្ញា, ឯត្តកា ឯត្ថ អនុសន្ធយោ"តិអាទិភេទេន មនសា អនុបេក្ខិតា។ **ទិដ្ឋិយា សុប្បដិវិទ្ធា**តិ និជ្ឈានក្ខន្តិសង្ខាតាយ, ញាតបរិញ្ញាសង្ខាតាយ វា ទិដ្ឋិយា តត្ថ វុត្តរូបារូបធម្មេ "ឥតិ រូបំ, ឯត្តកំ រូប"ន្តិអាទិនា សុដ្ឋុ វវត្ថបេត្វា បដិវិទ្ធា។

សវនធារណវចីបរិចយា ច បរិយត្តិធម្មានំ វិសេសេន សោតាវធារណបដិពទ្ធា, តស្មា តទ្ទីបកវចនេនេវ ពហូ មយា ធម្មា សុតា ធាតា វចសា បរិចិតាតិ ឥមមត្ថំ បកាសេតីតិ វុត្តំ "**សុតន្តិ ឥទំ...បេ.... ទីបេតី**"តិ។ តត្ថ **សុតា**តិ សោតទ្វារានុសារេន វិញ្ញាតា។ **ធាតា**តិ សុវណ្ណភាជនេ បក្ខិត្តសីហវសា វិយ មនសិ សុប្បតិដ្ឋិតភាវសាធនេន ឧបធារិតា។ **វចសា បរិចិតា**តិ បគុណភាសម្បាទនេន វាចាយ បរិចិតា សជ្ឈាយិតា។ ឥទានិ បកាសេតព្ពត្ថទ្វយទីបកេន យថាវុត្តសទ្ទទ្វយេន វិភាវេតព្ពមត្ថំ វិភាវេន្តោ "**តទុភយេនបី**"តិអាទិមាហ។ តត្ថ **តទុភយេនា**តិ បុរិមនយេ, បច្ឆិមនយេ ច យថាវុត្តស្ស បកាសេតព្ពស្សត្ថស្ស បកាសកេន តេន ទុព្ពិធេន សទ្ទេន។ **អត្ថព្យញ្ជនបារិបូរិ ទីបេន្តោ**តិ អាទរជននស្ស ការណវចនំ។ តទេវ ការណំ ព្យតិរេកេន វិវរតិ, យុត្តិយា វា ទឡ្ហំ ករោតិ "**អត្ថព្យញ្ជនបរិបុណ្ណញ្ហី**"តិអាទិនា។ **អសុណន្តោ**តិ ចេត្ថ លក្ខណេ, ហេតុម្ហិ វា អន្ត-សទ្ទោ។ **មហតា ហិតា**តិ មហន្តតោ ហិតស្មា។ **បរិពាហិរោ**តិ សព្ពតោ ភាគេន ពាហិរោ។

ឯតេន បន វិភាវេតព្ពត្ថទីបកេន សទ្ទទ្វយេន អនុភាវេតព្ពត្ថមនុភាវេន្តោ "**ឯវំ មេ សុតន្តិ ឥមិនា**"តិអាទិមាហ។ បុព្ពេ វិសុំ វិសុំ អត្ថេ យោជិតាយេវ ឯតេ សទ្ទា ឥធ ឯកស្សេវានុភាវត្ថស្ស អនុភាវកភាវេន គហិតាតិ ញាបេតុំ "**សកលេនា**"តិ វុត្តំ។ កាមញ្ច មេ-សទ្ទោ ឥមស្មិំ ឋានេ បុព្ពេន យោជិតោ, តទបេក្ខានំ បន ឯវំ-សទ្ទ សុត-សទ្ទានំ សហចរណតោ, អវិនាភាវតោ ច តថា វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **តថាគតប្បវេទិត**ន្តិ តថាគតេន បការតោ វិទិតំ, ភាសិតំ វា។ **អត្តនោ អទហន្តោ**តិ អត្តនិ "មមេទ"ន្តិ អដ្ឋបេន្តោ។ កុម្មត្ថេ ចេតំ សាមិវចនំ។ **អសប្បុរិសភូមិ**ន្តិ អសប្បុរិសវិសយំ, សោ ច អត្ថតោ អបកតញ្ញុតាសង្ខាតា "ឥធេកច្ចោ បាបភិក្ខុ តថាគតប្បវេទិតំ ធម្មវិនយំ បរិយាបុណិត្វា អត្តនោ ទហតី"តិ (បារា. ១៩៥) ឯវំ មហាចោរទីបកេន ភគវតា វុត្តា អនរិយវោហារាវត្ថា, តថា ចាហ "**តថាគត...បេ.... អទហន្តោ**"តិ។ ហុត្វាតិ ចេត្ថ សេសោ។ តថា **សាវកត្តំ បដិជានន្តោ**តិ សប្បុរិសភូមិឱក្កមនស្សុបកថនំ។ ននុ ច អានន្ទត្ថេរស្ស "មមេតំ វចន"ន្តិ អធិមានស្ស, មហាកស្សបត្ថេរាទីនញ្ច តទាសង្កាយ អភាវតោ អសប្បុរិសភូមិសមតិក្កមាទិវចនំ និរត្ថកំ សិយាតិ? នយិទមេវំ "ឯវំ មេ សុត"ន្តិ វទន្តេន អយម្បិ អត្ថោ អនុភាវិតោតិ អត្ថស្សេវ ទស្សនតោ។ តេន ហិ អនុភាវេតព្ពមត្ថំយេវ តថា ទស្សេតិ, ន បន អានន្ទត្ថេរស្ស អធិមានស្ស, មហាកស្សបត្ថេរាទីនញ្ច តទាសង្កាយ សម្ភវន្តិ និដ្ឋមេត្ថ គន្តព្ពំ។ កេចិ បន "ទេវតានំ បរិវិតក្កាបេក្ខំ តថាវចនំ, តស្មា ឯទិសី ចោទនា អនវកាសា"តិ វទន្តិ។ តស្មិំ កិរ សមយេ ឯកច្ចានំ ទេវតានំ ឯវំ ចេតសោ បរិវិតក្កោ ឧទបាទិ "ភគវា ច បរិនិព្ពុតោ, អយញ្ចាយស្មា អានន្ទោ ទេសនាកុសលោ, ឥទានិ ធម្មំ ទេសេតិ, សក្យកុលប្បសុតោ តថាគតស្ស ភាតា, ចូឡបិតុបុត្តោ ច, កឹ នុ ខោ សោ សយំ សច្ឆិកតំ ធម្មំ ទេសេតិ, ឧទាហុ ភគវតោយេវ វចនំ យថាសុត"ន្តិ, តេសមេវ ចេតោបរិវិតក្កមញ្ញាយ តទភិបរិហរណត្ថំ អសប្បុរិសភូមិសមតិក្កមនាទិអត្ថោ អនុភាវិតោតិ។ សាយេវ យថាវុត្តា អនរិយវោហារាវត្ថា **អសទ្ធម្មោ,** តទវត្ថានោក្កមនសង្ខាតា ច សាវកត្តបដិជាននា **សទ្ធម្មោ។** ឯវំ សតិ បរិយាយន្តរេន បុរិមត្ថមេវ ទស្សេតីតិ គហេតព្ពំ។ អបិច កុហនលបនាទិវសេន បវត្តោ អកុសលរាសិ **អសទ្ធម្មោ,** តព្ពិរហិតភាវោ ច **សទ្ធម្មោ។** "**កេវល**"ន្តិអាទិនាបិ វុត្តស្សេវត្ថស្ស បរិយាយន្តរេន ទស្សនំ, យថាវុត្តាយ អនរិយវោហារាវត្ថាយ **បរិមោចេតិ។** សាវកត្តំ បដិជាននេន **សត្ថារំ អបទិសតី**តិ អត្ថោ។ អបិច សត្ថុកប្បាទិកិរិយតោ **អត្តានំ បរិមោចេតិ** តក្កិរិយាសង្កាយ សម្ភវតោ។ "សត្ថុ ភគវតោយេវ វចនំ មយាសុត"ន្តិ សត្ថារំ **អបទិសតី**តិ អត្ថន្តរមនុភាវនំ ហោតិ។ "**ជិនវចន**"ន្តិអាទិបិ បរិយាយន្តរទស្សនំ, អត្ថន្តរមនុភាវនមេវ វា។ **អប្បេតី**តិ និទស្សេតិ។ ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកបរមត្ថេសុ យថារហំ សត្តេ នេតីតិ **នេត្តិ,** ធម្មោយេវ នេត្តិ តថា។ វុត្តនយេន ចេត្ថ ឧភយថា អធិប្បាយោ វេទិតព្ពោ។

អបរម្បិ អនុភាវេតព្ពមត្ថមនុភាវេតិ "**អបិចា**"តិអាទិនា។ តត្ថ **ឧប្បាទិតភាវត**ន្តិ ទេសនាវសេន បវត្តិតភាវំ។ **បុរិមវចនំ វិវរន្តោ**តិ ភគវតា ទេសិតវសេន បុរិមតរំ សំវិជ្ជមានំ ភគវតា វចនមេវ ឧត្តានី ករោន្តោ, ឥទំ វចនន្តិ សម្ពន្ធោ។ ចតូហិ វេសារជ្ជញាណេហិ វិសារទស្ស, វិសារទហេតុភូតចតុវេសារជ្ជញាណសម្បន្នស្ស វា។ ទសញាណពលធរស្ស។ សម្មាសម្ពុទ្ធភាវសង្ខាតេ ឧត្តមដ្ឋានេ ឋិតស្ស, ឧសភស្ស ឥទន្តិ វា អត្ថេន អាសភសង្ខាតេ អកម្បនសភាវភូតេ ឋានេ ឋិតស្ស។ "ឯវមេវ ខោ ភិក្ខវេ, យទា តថាគតោ លោកេ ឧប្បជ្ជតិ...បេ.... សោ ធម្មំ ទេសេតី"តិអាទិនា (អ. និ. ៤.៣៣) **សីហោបមសុត្តាទីសុ** អាគតេន អនេកនយេន សីហនាទនទិនោ។ សព្ពសត្តេសុ, សព្ពសត្ថានំ វា ឧត្តមស្ស។ ន ចេត្ថ និទ្ទារណលក្ខណាភាវតោ

និទ្ទារណវសេន សមាសោ។ សព្ពត្ថ ហិ សក្កតគន្ថេសុ, សាសនគន្ថេសុ ច ឯវមេវ វុត្តំ។ ធម្មេន សត្ថានមិស្សរស្ស។ ធម្មស្សេវ ឥស្សរស្ស តទុប្បាទនវសេនាតិបិ វទន្តិ។ សេសបទទ្វយំ តស្សេវត្ថស្ស បរិយាយន្តរទីបនំ។ ធម្មេន លោកស្ស បទីបមិវ ភូតស្ស, តទុប្បាទកភាវេន វា ធម្មសង្ខាតបទីបសម្បន្នស្ស។ “ធម្មកាយោតិ ភិក្ខវេ, តថាគតស្សេតំ អធិវចន”ន្តិ (ទី. និ. ៣.១១៨) ហិ វុត្តំ។ ធម្មេន លោកបដិសរណភូតស្ស, ធម្មសង្ខាតេន វា បដិសរណេន សម្បន្នស្ស។ “យំនូនាហំ...បេ.... តមេវ ធម្មំ សក្កត្វា គរុំ កត្វា មានេត្វា បូជេត្វា ឧបនិស្សាយ វិហរេយ្យ”ន្តិ (អ. និ. ៤.២១; សំ. និ. ១.១៧៣) ហិ វុត្តំ។ សទ្ធិន្ទ្រិយាទិសទ្ធម្មសង្ខាតស្ស វរចក្កស្ស បវត្តិនោ, សទ្ធម្មានមេតស្ស វា អាណាចក្កវរស្ស បវត្តិនោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស តស្ស ភគវតោ ឥទំ វចនំ សម្មុខាវ មយា បដិគ្គហិតន្តិ យោជេតព្ពំ។ **ព្យញ្ជនេ**តិ បទសមុទាយភូតេ វាក្យេ។ **កង្ខា វា វិមតិ វា**តិ ឯត្ថ ទន្ធុតរំ និវិដ្ឋា វិចិកិច្ឆា **កង្ខា។** នាតិសំសប្បនំ មតិភេទមត្តំ **វិមតិ។ សម្មុខា បដិគ្គហិតមិទំ មយា**តិ តថា អកត្តព្ពភាវការណវចនំ។ **អត្តនា ឧប្បាទិតភាវំ អប្បដិជានន្តោ បុរិមវចនំ វិវរន្តោ**តិ បន អស្សទ្ធិយវិនាសនស្ស, សទ្ធាសម្បទមុប្បាទនស្ស ច ការណវចនំ។ **“តេនេត”**ន្តិអាទិនា យថាវុត្តមេវត្ថំ ឧទានវសេន ទស្សេតិ។

**“ឯវំ មេ សុត”**ន្តិ ឯវំ វទន្តោ គោតមគោត្តស្ស សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស សាវកោ, គោតមគោត្តសម្ពន្ធោ វា សាវកោ អាយស្មា អានន្ទោ ភគវតា ភាសិតភាវស្ស, សម្មុខា បដិគ្គហិតភាវស្ស ច សូចនតោ, តថាសូចនេនេវ ច ខលិតទុន្និរុត្តាទិគហណទោសាភាវស្ស សិជ្ឈនតោ សាសនេ អស្សទ្ធំ វិនាសយតិ, សទ្ធំ វឌ្ឍេតីតិ អត្ថោ។ ឯត្ថ ច បឋមាទយោ តិស្សោ អត្ថយោជនា អាការាទិអត្ថេសុ អគ្គហិតវិសេសមេវ ឯវំ-សទ្ទំ គហេត្វា ទស្សិតា, តតោ បរា តិស្សោ អាការត្ថមេវ ឯវំ-សទ្ទំ គហេត្វា វិភាវិតា, បច្ឆិមា បន តិស្សោ យថាក្កមំ អាការត្ថំ, និទស្សនត្ថំ, អវធារណត្ថញ្ច ឯវំ-សទ្ទំ គហេត្វា យោជិតាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ហោន្តិ ចេត្ថ –

> “ទស្សនំ ទីបនញ្ចាបិ, បកាសនំ វិភាវនំ;
> អនុភាវនមិច្ចត្ថោ, កិរិយាយោគេន បញ្ចធា។
>
> ទស្សិតោ បរម្បរាយ, សិទ្ធោ នេកត្ថវុត្តិយា;
> ឯវំ មេ សុតមិច្ចេត្ថ, បទត្តយេ នយញ្ញុនា”តិ។

ឯក-សទ្ទោ បន អញ្ញសេដ្ឋាសហាយសង្ខ្យាទីសុ ទិស្សតិ។ តថា ហេស “សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ច, ឥទមេវ សច្ចំ មោឃមញ្ញន្តិ ឥត្ថេកេ អភិវទន្តី”តិអាទីសុ (ម. និ. ៣.២៧) អញ្ញត្ថេ ទិស្សតិ, “ចេតសោ ឯកោទិភាវ”ន្តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.២២៨; បារា. ១១) សេដ្ឋេ, “ឯកោវូបកដ្ឋោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.៤០៥; ទី. និ. ២.២១៥; ម. និ. ១.៨០; សំ. និ. ៣.៦៣; វិភ. ៤.៤៤៥) អសហាយេ, “ឯកោវ ខោ ភិក្ខវេ, ខណោ ច សមយោ ច ព្រហ្មចរិយវាសាយា”តិអាទីសុ (អ. និ. ៨.២៩) សង្ខ្យាយំ, ឥធាបិ សង្ខ្យាយមេវាតិ ទស្សេន្តោ អាហ **“ឯកន្តិ គណនបរិច្ឆេទនិទ្ទេសោ”**តិ (ឥតិវុ. អដ្ឋ. ១; ទី. និ. ដី. ១.បរិព្ពាជកកថាវណ្ណនា) ឯកោយេវេស សមយោ, ន ទ្វេ វា តយោ វាតិ ឧនាធិកាភាវេន គណនស្ស បរិច្ឆេទនិទ្ទេសោ ឯកន្តិ អយំ សទ្ទោតិ អត្ថោ, តេន កស្ស បរិច្ឆិន្ទនន្តិ អនុយោគេ សតិ “សមយ”ន្តិ វុត្តន្តិ ទស្សេន្តោ អាហ **“សមយន្តិ បរិច្ឆិន្នននិទ្ទេសោ”**តិ។ ឯវំ បរិច្ឆេទបរិច្ឆិន្នវសេន វុត្តេបិ “អយំ នាម សមយោ”តិ សរូបតោ អនិយមិតត្តា អនិយមិតវចនមេវាតិ ទស្សេតិ **“ឯកំ... បេ..... ទីបន”**ន្តិ ឥមិនា។

ឥទានិ សមយសទ្ទស្ស អនេកត្ថវុត្តិតំ អត្ថុទ្ធារវសេន ទស្សេត្វា ឥធាធិប្បេតមត្ថំ និយមេន្តោ **“តត្ថា”**តិអាទិមាហ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ “ឯកំ សមយ”ន្តិ បទទ្វយេ, សមភិនិវិដ្ឋោ សមយ សទ្ទោតិ សម្ពន្ធោ។ ន បន ទិស្សតីតិ តេស្វេកស្មិំយេវ អត្ថេ ឥធ បវត្តនតោ។ **សមវាយេ**តិ បច្ចយសាមគ្គិយំ, ការណសមវាយេតិ អត្ថោ។ **ខណេ**តិ ឱកាសេ។ **ហេតុទិដ្ឋីសូ**តិ ហេតុម្ហិ ចេវ លទ្ធិយញ្ច។ **អស្សា**តិ សមយសទ្ទស្ស។ **កាលញ្ច សមយញ្ច ឧបាទាយា**តិ ឯត្ថ **កាលោ** នាម ឧបសង្កមនស្ស យុត្តកាលោ។ **សមយោ** នាម តស្សេវ បច្ចយសាមគ្គី, អត្ថតោ បន តទនុរូបសរីរពលញ្ចេវ តប្បច្ចយបរិស្សយាភាវោ ច។ **ឧបាទានំ** នាម ញាណេន តេសំ គហណំ, តស្មា យថាវុត្តំ កាលញ្ច សមយញ្ច បញ្ញាយ គហេត្វា ឧបធារេត្វាតិ អត្ថោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – សចេ អម្ហាកំ ស្វេ គមនស្ស យុត្តកាលោ ភវិស្សតិ, កាយេ ពលមត្តា ច ផរិស្សតិ, គមនបច្ចយា ច អញ្ញោ អផាសុវិហារោ ន ភវិស្សតិ, អថេតំ កាលញ្ច គមនការណសមវាយសង្ខាតំ សមយញ្ច ឧបធារេត្វា អប្បេវ នាម ស្វេបិ អាគច្ឆេយ្យាមាតិ។ **ខណោ**តិ ឱកាសោ។ តថាគតុប្បាទាទិកោ ហិ មគ្គព្រហ្មចរិយស្ស ឱកាសោ តប្បច្ចយបដិលាភហេតុត្តា។ ខណោ ឯវ ច សមយោ។ យោ “ខណោ”តិ ច “សមយោ”តិ ច វុច្ចតិ, សោ ឯកោវាតិ អធិប្បាយោ។ ទិយឌ្ឍោ មាសោ សេសោ គិម្ហានំ **ឧណ្ហសមយោ។** វស្សានស្ស បឋមោ មាសោ **បរិឡាហសមយោ។ មហាសមយោ**តិ មហាសមូហោ។ សមាសោ វា ឯស, ព្យាសោ វា។ បវុទ្ធំ វនំ **បវនំ**, តស្មិំ, កបិលវត្ថុសាមន្តេ មហាវនសង្ខាតេ វនសណ្ឌេតិ អត្ថោ។ **សមយោបិ ខោ**តិ ឯត្ថ **សមយោ**តិ សិក្ខាបទបូរណស្ស ហេតុ។ **ភទ្ទាលី**តិ តស្ស ភិក្ខុស្ស នាមំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – តយា ភទ្ទាលិ

បដិវិជ្ឈិតព្ពយុត្តកំ ឯកំ ការណំ អត្ថិ, តម្បិ តេ ន បដិវិទ្ធំ ន សល្លក្ខិតន្តិ។ កឹ តំ ការណន្តិ អាហ “**ភគវាបិ ខោ**”តិអាទិ។

“**ឧគ្គហមានោ**”តិអាទីសុ **មានោ**តិ តស្ស បរិព្ពាជកស្ស បកតិនាមំ, កិញ្ចិ កិញ្ចិ បន សិប្បំ ឧគ្គហេតុំ សមត្ថតាយ “ឧគ្គហមានោ”តិ នំ សញ្ជានន្តិ, តស្មា “**ឧគ្គហមានោ**”តិ វុច្ចតិ។ សមណមុណ្ឌិកស្ស បុត្តោ **សមណមុណ្ឌិកាបុត្តោ។** សោ កិរ ទេវទត្តស្ស ឧបដ្ឋាកោ។ សមយំ ទិដ្ឋឹ បការេន វទន្តិ ឯត្ថាតិ **សមយប្បវាទកោ,** តស្មឹ, ទិដ្ឋិប្បវាទកេតិ អត្ថោ។ តស្មឹ កិរ ឋានេ ចង្កីតារុក្ខបោក្ខរសាតិប្បភូតយោ ព្រាហ្មណា, និគណ្ឋាចេលកបរិព្ពាជកាទយោ ច បព្ពជិតា សន្និបតិត្វា អត្តនោ អត្តនោ សមយំ បការេន វទន្តិ កថេន្តិ ទីបេន្តិ, តស្មា សោ អារាមោ “សមយប្បវាទកោ”តិ វុច្ចតិ។ ស្វេវ តិន្ទុកាចីរសង្ខាតាយ តិម្ពរូសករុក្ខបន្តិយា បរិក្ខិត្តត្តា “**តិន្ទុកាចីរោ**”តិ វុច្ចតិ។ ឯកា សាលា ឯត្ថាតិ **ឯកសាលកោ។** យស្មា បនេត្ថ បឋមំ ឯកា សាលា អហោសិ, បច្ឆា បន មហាបុញ្ញំ បោដ្ឋបាទបរិព្ពាជកំ និស្សាយ ពហូ សាលា កតា, តស្មា តមេវ បឋមំ កតំ ឯកំ សាលំ ឧបាទាយ លទ្ធបុព្ពនាមវសេន “ឯកសាលកោ”តិ វុច្ចតិ។ មល្លិកាយ នាម បសេនទិរញ្ញោ ទេវិយា ឧយ្យានភូតោ សោ បុប្ផផលសញ្ឆន្នោ អារាមោ, តេន វុត្តំ “**មល្លិកាយ អារាមេ**”តិ។ **បដិវសតី**តិ តស្មឹ ផាសុតាយ វសតិ។

**ទិដ្ឋេ ធម្មេ**តិ បច្ចក្ខេ អត្តភាវេ។ **អត្ថោ**តិ វុឌ្ឍិ។ កម្មកិលេសវសេន សម្បរេតព្ពតោ សម្មា បាបុណិតព្ពតោ **សម្បរាយោ**, បរលោកោ, តត្ថ និយុត្តោ សម្បរាយិកោ, បរលោកត្ថោ។ **អត្ថាភិសមយា**តិ យថាវុត្តឧភយត្ថសង្ខាតហិតបដិលាភា។ សម្បរាយិកោបិ ហិ អត្ថោ ការណស្ស និប្ផន្នត្តា បដិលទ្ធោ នាម ហោតីតិ តំ អត្ថទ្វយមេកតោ កត្វា “អត្ថាភិសមយា”តិ វុត្តំ។ ធិយា បញ្ញាយ តំតទត្ថេ រាតិ គណ្ហាតិ, ធី វា បញ្ញា ឯតស្សត្ថីតិ **ធីរោ។ បណ្ឌា** វុច្ចតិ បញ្ញា។ សា ហិ សុខុមេសុបិ អត្ថេសុ បឌតិ គច្ឆតិ, ទុក្ខាទីនំ វា បីឡនាទិអាការំ ជានាតីតិ **បណ្ឌា។** តាយ ឥតោ គតោតិ **បណ្ឌិតោ។** អថ វា ឥតា សញ្ជាតា បណ្ឌា ឯតស្ស, បឌតិ វា ញាណគតិយា គច្ឆតីតិ **បណ្ឌិតោ។ សម្មា មានាភិសមយា**តិ មានស្ស សម្មា បហានេន។ **សម្មា**តិ ចេត្ថ អគ្គមគ្គញាណេន សមុច្ឆេទប្បហានំ វុត្តំ។ **អន្ត**ន្តិ អវសានំ។ **បីឡនំ** តំសមង្គិនោ ហឹសនំ អវិប្ផារិកាករណំ។ តទេវ អត្ថោ តថា ត្ថ-ការស្ស ដ្ឋ-ការំ កត្វា។ សមេច្ច បច្ចយេហិ កតភាវោ **សង្ខតដ្ឋោ។** ទុក្ខទុក្ខតាទិវសេន សន្តាបនំ បរិទហនំ **សន្តាបដ្ឋោ។** ជរាយ, មរណេន ចាតិ ទ្វិធា វិបរិណាមេតព្ពោ **វិបរិណាមដ្ឋោ** ។ អភិសមេតព្ពោ បដិវិជ្ឈិតព្ពោ **អភិសមយដ្ឋោ**, បីឡនាទីនិយេវ។ តានិ ហិ អភិសមេតព្ពភាវេន ឯកីភាវមុបនេត្វា “អភិសមយដ្ឋោ”តិ វុត្តានិ។ អភិសមយស្ស វា បដិវេធស្ស អត្ថោ គោចរោ អភិសមយដ្ឋោតិ តានិយេវ តព្ពិសយ-ភាវូបគមន-សាមញ្ញតោ ឯកត្តេន វុត្តានិ។ ឯត្ថ ច ឧបសគ្គានំ ជោតកមត្តត្តា តស្ស តស្ស អត្ថស្ស វាចកោ សមយសទ្ទោ ឯវាតិ សមយសទ្ទស្ស អត្ថុទ្ធារេបិ សឧបសគ្គោ អភិសមយោ វុត្តោ។

តេសុ បន អត្ថេសុ អយំ វចនត្ថោ – សហការីការណវសេន សន្និជ្ឈំ សមេតិ សមវេតីតិ **សមយោ,** សមវាយោ។ សមេតិ សមាគច្ឆតិ មគ្គព្រហ្មចរិយមេត្ថ តទាធារបុគ្គលវសេនាតិ **សមយោ,** ខណោ។ សមេន្តិ ឯត្ថ, ឯតេន វា សំគច្ឆន្តិ ធម្មា, សត្តា វា សហជាតាទីហិ, ឧប្បាទាទីហិ ចាតិ **សមយោ,** កាលោ។ ធម្មប្បវត្តិមត្តតាយ ហិ អត្ថតោ អភូតោបិ កាលោ ធម្មប្បវត្តិយា អធិករណំ, ករណំ វិយ ច បរិកប្បនាមត្តសិទ្ធេន រូបេន វោហរីយតិ។ សមំ, សម្មា វា អវយវានំ អយនំ បវត្តិ អវដ្ឋានន្តិ **សមយោ,** សមូហោ យថា “សមុទាយោ”តិ។ អវយវានំ សហាវដ្ឋានមេវ ហិ សមូហោ, ន បន អវយវវិនិមុត្តោ សមូហោ នាម កោចិ បរមត្ថតោ អត្ថិ។ បច្ចយន្តរសមាគមេ ឯតិ ផលំ ឧប្បជ្ជតិ, បវត្តតិ វា ឯតស្មាតិ **សមយោ,** ហេតុ យថា “សមុទយោ”តិ។ សោ ហិ បច្ចយន្តរសមាគមនេនេវ អត្តនោ ផលំ ឧប្បាទដ្ឋិតិសមង្គីភាវំ ករោតិ។ សមេតិ សំយោជនភាវតោ សម្ពន្ធោ ហុត្វា ឯតិ អត្តនោ វិសយេ បវត្តតិ, ទឡ្ហគ្គហណភាវតោ វា តំសញ្ញុត្តា សត្តា អយន្តិ ឯតេន យថាភិនិវេសំ បវត្តន្តីតិ **សមយោ**, ទិដ្ឋិ។ ទិដ្ឋិសំយោជនេន ហិ សត្តា អតិវិយ ពជ្ឈន្តិ។ សមិតិ សង្គតិ សមោធានំ **សមយោ**, បដិលាភោ។ សមស្ស និរោធស្ស យានំ បាបុណនំ, សម្មា វា យានំ អបគមោ អប្បវត្តិ **សមយោ**, បហានំ។ អភិមុខំ ញាណេន សម្មា ឯតព្ពោ អភិគន្តព្ពោតិ **អភិសមយោ**, ធម្មានំ អវិបរីតោ សភាវោ។ អភិមុខភាវេន តំ តំ សភាវំ សម្មា ឯតិ គច្ឆតិ ពុជ្ឈតីតិ **អភិសមយោ**, ធម្មានំ យថាភូតសភាវាវពោធោ។

ននុ ច អត្ថមត្តំ យថាធិប្បេតំ បតិ សទ្ទា អភិនិវិសន្តីតិ ន ឯកេន សទ្ទេន អនេកេ អត្ថា អភិធីយន្តិ, អថ កស្មា ឥធ សមយសទ្ទស្ស អនេកធា អត្ថោ វុត្តោតិ? សច្ចមេតំ សទ្ទវិសេសេ អបេក្ខិតេ សទ្ទវិសេសេ ហិ អបេក្ខិតេ ន ឯកេន សទ្ទេន អនេកត្ថាភិធានំ សម្ភវតិ។ ន ហិ យោ កាលាទិអត្ថោ សមយ-សទ្ទោ, សោយេវ សមូហាទិអត្ថំ វទតិ។ ឯត្ថ បន តេសំ តេសមត្ថានំ សមយសទ្ទវចនីយតាសាមញ្ញមុបាទាយ អនេកត្ថតា សមយ-សទ្ទស្ស វុត្តាតិ។ ឯវំ សព្ពត្ថ អត្ថុទ្ធារេ។ ហោតិ ចេត្ថ –

“សាមញ្ញវចនីយតំ, ឧបាទាយ អនេកធា;
អត្ថំ វទេ ន ហិ សទ្ទោ, ឯកោ នេកត្ថកោ សិយា”តិ។

សមវាយាទិអត្ថានំ ឥធ អសម្ភវតោ, កាលស្សេវ ច អបទិសិតព្ពត្តា “**ឥធ បនស្ស កាលោ អត្ថោ**”តិ វុត្តំ។ ទេសទេសកាទីនំ វិយ ហិ កាលស្ស និទានភាវេន អធិប្បេតត្តា សោបិ ឥធ អបទិសីយតិ។ ‘ឥមិនា កីទិសំ កាលំ ទីបេតីតិ អាហ “**តេនា**”តិអាទិ។ **តេនា**តិ កាលត្ថេន សមយ-សទ្ទេន។ អឌ្ឍមាសោ បក្ខវសេន វុត្តោ, បុព្ពណ្ហាទិកោ ទិវសភាគវសេន, បឋមយាមាទិកោ បហារវសេន។ **អាទិ**-សទ្ទេន ខណលយាទយោ សង្គហិតា, អនិយមិតវសេន **ឯកំ កាលំ ទីបេតី**តិ អត្ថោ។

កស្មា បនេត្ថ អនិយមិតវសេន កាលោ និទ្ទិដ្ឋោ, ន ឧតុសំវច្ឆរាទិនា និយមិតវសេនាតិ អាហ “**តត្ថ កិញ្ចាបី**”តិអាទិ។ កិញ្ចាបិ បញ្ញាយ វិទិតំ សុវវត្ថាបិតំ, តថាបីតិ សម្ពន្ធោ។ វចសា **ធារេតុំ វា** សយំ **ឧទ្ទិសិតុំ វា** បរេន **ឧទ្ទិសាបេតុំ វា ន សក្កា** នានប្បការភាវតោ **ពហុ ច វត្តព្ពំ ហោតិ** យាវ កាលប្បភេទោ, តាវ វត្តព្ពត្តា។ “**ឯកំ សមយ**”ន្តិ វុត្តេ បន ន សោ កាលប្បភេទោ អត្ថិ, យោ ឯត្ថានន្តោគធោ សិយាតិ ទស្សេតិ “**ឯកេនេវ បទេន តមត្ថំ សមោធានេត្វា**”តិ ឥមិនា។ ឯវំ លោកិយសម្មតកាលវសេន សមយត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ សាសនេ បាកដកាលវសេន សមយត្ថំ ទស្សេតុំ “**យេ វា ឥមេ**”តិអាទិ វុត្តំ។ អបិច ឧតុសំវច្ឆរាទិវសេន និយមំ អកត្វា សមយសទ្ទស្ស វចនេ អយម្បិ គុណោ លទ្ធោយេវាតិ ទស្សេន្តោ “**យេ វា ឥមេ**”តិអាទិមាហ។ សាមញ្ញជោតនា ហិ វិសេសេ អវតិដ្ឋតិ តស្សា វិសេសបរិហារវិសយត្តា។ តត្ថ យេ ឥមេ សមយាតិ សម្ពន្ធោ។ ភគវតោ មាតុកុច្ឆិឱក្កមនកាលោ ចេត្ថ **គព្ភោក្កន្តិសមយោ។** ចត្តារិ និមិត្តានិ បស្សិត្វា សំវេជនកាលោ **សំវេគសមយោ។** ឆព្ពស្សានិ សម្ពោធិសមធិគមាយ ចរិយកាលោ **ទុក្ករការិកសមយោ។** ទេវសិកំ ឈានផលសមាបត្តីហិ វីតិនាមនកាលោ **ទិដ្ឋធម្មសុខវិហារសមយោ,** វិសេសតោ បន សត្តសត្តាហានិ ឈានសមាបត្តិវឡញ្ជនកាលោ។ បញ្ចចត្តាលីសវស្សានិ តំតំធម្មទេសនាកាលោ **ទេសនាសមយោ។ អាទិ**-សទ្ទេន យមកបាដិហារិយសមយាទយោ សង្គណ្ហាតិ។ **បកាសា**តិ ទសសហស្សិលោកធាតុបកម្បនឱភាសបាតុភាវាទីហិ បាកដា។ “ឯកំ សមយ”ន្តិ វុត្តេ តទញ្ញេបិ សមយា សន្តីតិ អត្ថាបត្តិតោ តេសុ សមយេសុ ឥធ ទេសនាសមយសង្ខាតោ សមយវិសេសោ “ឯកំ សមយ”ន្តិ វុត្តោតិ ទីបេតីតិ អធិប្បាយោ។

យថាវុត្តប្បភេទេសុយេវ សមយេសុ ឯកទេសំ បការន្តរេហិ សង្គហេត្វា ទស្សេតុំ “**យោ ចាយ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ ហិ ញាណកិច្ចសមយោ, អត្តហិតបដិបត្តិសមយោ ច **អភិសម្ពោធិសមយោយេវ។** អរិយតុណ្ហីភាវសមយោ **ទិដ្ឋធម្មសុខវិហារសមយោ។** ករុណាកិច្ចបរហិតបដិបត្តិធម្មិកថាសមយោ **ទេសនាសមយោ,** តស្មា តេសុ វុត្តប្បភេទេសុ សមយេសុ ឯកទេសោវ បការន្តរេន ទស្សិតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “សន្និបតិតានំ វោ ភិក្ខវេ ទ្វយំ ករណីយំ ធម្មី កថា វា អរិយោ វា តុណ្ហីភាវោ”តិ (ឧទា. ១២) វុត្តសមយេ សន្ធាយ “**សន្និបតិតានំ ករណីយ ទ្វយសមយេសូ**”តិ វុត្តំ។ **តេសុបិ សមយេសូ**តិ ករុណាកិច្ចបរហិតបដិបត្តិធម្មិកថាទេសនាសមយេសុបិ។ អញ្ញតរំ សមយំ សន្ធាយ “ឯកំ សមយ”ន្តិ វុត្តំ អត្ថតោ អភេទត្តា។

អញ្ញត្ថ វិយ ភុម្មវចនេន ច ករណវចនេន ច និទ្ទេសមកត្វា ឥធ ឧបយោគវចនេន និទ្ទេសបយោជនំ និទ្ធារេតុកាមោ បរម្មុខេន ចោទនំ សមុដ្ឋបេតិ “**កស្មា បនេត្ថា**”តិអាទិនា។ **ឯត្ថា**តិ “ឯកំ សមយ”ន្តិ ឥមស្មឹ បទេ, ករណវចនេន និទ្ទេសោ កតោ យថាតិ សម្ពន្ធោ។ ភវន្តិ ឯត្ថាតិ **ភុម្មំ,** ឱកាសោ, តត្ថ បវត្តំ វចនំ វិភត្តិ **ភុម្មវចនំ។** ករោតិ កិរិយមភិនិប្ផាទេតិ ឯតេនាតិ **ករណំ,** កិរិយានិប្ផត្តិការណំ។ ឧបយុជ្ជិតព្ពោ កិរិយាយាតិ **ឧបយោគោ,** កម្មំ, តត្ថ វចនំ តថា។ “**តត្ថា**”តិអាទិនា យថាវុត្តចោទនំ បរិហរតិ។ **តត្ថា**តិ តេសុ អភិធម្មតទញ្ញសុត្តបទវិនយេសុ។ **តថា**តិ ភុម្មវចនករណវចនេហិ អត្ថសម្ភវតោ ចាតិ យោជេតព្ពំ, អធិករណភាវេនភាវលក្ខណត្ថានំ, ហេតុករណត្ថានញ្ច សម្ភវតោតិ អត្ថោ។ **ឥធា**តិ ឥធស្មឹ សុត្តបទេ។ **អញ្ញថា**តិ ឧបយោគវចនេន។ **អត្ថសម្ភវតោ**តិ អច្ចន្តសំយោគត្ថស្ស សម្ភវតោ។

“**តត្ថ ហី**”តិអាទិ តព្ពិវរណំ។ **ឥតោ**តិ “ឯកំ សមយ”ន្តិ សុត្តបទតោ។ **អធិករណត្ថោ**តិ អាធារត្ថោ។ ភវនំ **ភាវោ,** កិរិយា, កិរិយាយ កិរិយន្តរលក្ខណំ **ភាវេនភាវលក្ខណំ,** តទេវត្ថោ តថា។ កេន សមយត្ថេន ឥទំ អត្ថទ្វយំ សម្ភវតីតិ អនុយោគេ សតិ តទត្ថទ្វយសម្ភវានុរូបេន សមយត្ថេន, តំ ទឡ្ហំ ករោន្តោ “**អធិករណញ្ហី**”តិអាទិមាហ។ បទត្ថតោយេវ ហិ យថាវុត្តមត្ថទ្វយំ សិទ្ធំ, វិភត្តិ បន ជោតកមត្តា។ តត្ថ កាលសង្ខាតោ, កាលសទ្ទស្ស វា អត្ថោ យស្សាតិ **កាលត្ថោ។** សមូហសង្ខាតោ, ‘សមូហសទ្ទស្ស វា អត្ថោ យស្សាតិ **សមូហត្ថោ,** កោ សោ? សមយោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – កាលត្ថោ, សមូហត្ថោ ច សមយោ តត្ថ អភិធម្មេ វុត្តានំ ផស្សាទិធម្មានំ អធិករណំ អាធារោតិ, យស្មឹ កាលេ, ធម្មបុញ្ជេ វា កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ, តស្មឹយេវ កាលេ, ធម្មបុញ្ជេ វា ផស្សាទយោបិ ហោន្តីតិ អយញ្ហិ តត្ថ អត្ថោ។ ននុ ចាយំ ឧបាទាបញ្ញត្តិមត្តោ

កាលោ, វោហារមត្តោ ច សមូហោ, សោ កថំ អធិករណំ សិយា តត្ថ វុត្តធម្មានន្តិ? នាយំ ទោសោ។ យថា ហិ កាលោ សយំ បរមត្ថតោ អវិជ្ជមានោបិ សភាវធម្មបរិច្ឆិន្នត្តា អាធារភាវេន បញ្ញាតោ, សភាវធម្មបរិច្ឆិន្នោ ច តង្ខណប្បវត្តានំ តតោ បុព្ពេ, បរតោ ច អភាវតោ “បុព្ពណ្ហេជាតោ, សាយន្ហេ អាគច្ឆតី”តិអាទីសុ, សមូហោ ច អវយវវិនិមុត្តោ វិសុំ អវិជ្ជមានោបិ កប្បនាមត្តសិទ្ធត្តា អវយវានំ អាធារភាវេន បញ្ញាបីយតិ “រុក្ខេ សាខា, យវរាសិយំ បត្តសម្ភូតោ”តិអាទីសុ, ឯវមិធាបិ សភាវធម្មបរិច្ឆិន្នត្តា, កប្បនាមត្តសិទ្ធត្តា ច តទុភយំ តត្ថ វុត្តធម្មានំ អធិករណភាវេន បញ្ញាបីយតីតិ។

“**ខណសមវាយហេតុសង្ខាតស្សា**”តិអាទិ ភាវេនភាវលក្ខណត្ថសម្ភវទស្សនំ។ តត្ថ **ខណោ** នាម អដ្ឋក្ខណវិនិមុត្តោ នវមោ ពុទ្ធុប្បាទក្ខណោ, យានិ វា បនេតានិ “ចត្តារិមានិ ភិក្ខវេ, ចក្កានិ, យេហិ សមន្នាគតានំ ទេវមនុស្សានំ ចតុចក្កំ បវត្តតី”តិ (អ. និ. ៤.៣១) ឯត្ថ បតិរូបទេសវាសោ សប្បុរិសូបនិស្សយោ អត្តសម្មាបណិធិ បុព្ពេកតបុញ្ញតាតិ ចត្តារិ ចក្កានិ វុត្តានិ, តានិ ឯកជ្ឈំ កត្វា ឱកាសដ្ឋេន “ខណោ”តិ វេទិតព្ពានិ។ តានិ ហិ កុសលុប្បត្តិយា ឱកាសភូតានិ។ **សមវាយោ** នាម “ចក្ខុញ្ច បដិច្ច រូបេ ច ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណ”ន្តិអាទិនា (ម. និ. ១.២០៤; ៣.៤២១, ៤២៥, ៤២៦; សំ. និ. ២.៤៣, ៤៤; សំ. និ. ៣.៦០; កថា. ៤៦៥, ៤៦៧) និទ្ទិដ្ឋា ចក្ខុវិញ្ញាណាទិសាធារណផលនិប្ផាទកត្តេន សណ្ឋិតា ចក្ខុរូបាទិបច្ចយសាមគ្គី។ ចក្ខុរូបាទីនញ្ហិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទិ សាធារណផលំ។ **ហេតុ** នាម យោនិសោមនសិការាទិជនកហេតុ។ យថាវុត្តស្ស ខណសង្ខាតស្ស, សមវាយសង្ខាតស្ស, ហេតុសង្ខាតស្ស ច សមយស្ស សត្តាសង្ខាតេន ភាវេន តេសំ ផស្សាទីនំ ធម្មានំ សត្តាសង្ខាតោ ភាវោ លក្ខីយតិ វិញ្ញាយតីតិ អត្ថោ។ តទំ វុត្តំ ហោតិ – យថា “គាវីសុ ទុយ្ហមានាសុ គតោ, ទុទ្ធាសុ អាគតោ”តិ ឯត្ថ ទោហនកិរិយាយ គមនកិរិយា លក្ខីយតិ, ឯវមិធាបិ យថាវុត្តស្ស សមយស្ស សត្តាកិរិយាយ ចិត្តស្ស ឧប្បាទកិរិយា, ផស្សាទីនំ ភវនកិរិយា ច លក្ខីយតីតិ។ ននុ ចេត្ថ សត្តាកិរិយា អវិជ្ជមានាវ, កថំ តាយ លក្ខីយតីតិ? សច្ចំ, តថាបិ “យស្មឹ សមយេ”តិ ច វុត្តេ សតីតិ អយមត្ថោ វិញ្ញាយមានោ ឯវហោតិ អញ្ញកិរិយាសម្ពន្ធាភាវេ បទត្ថស្ស សត្តាវិរហាភាវតោ, តស្មា អត្ថតោ គម្យមានាយ តាយ សត្តាកិរិយាយ លក្ខីយតីតិ។ អយញ្ហិ តត្ថ អត្ថោ – យស្មឹ យថាវុត្តេ ខណេ, បច្ចយសមវាយេ, ហេតុម្ហិ វា សតិ កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ, តស្មិំយេវ ខណេ, បច្ចយសមវាយេ, ហេតុម្ហិ វា សតិ ផស្សាទយោបិ ហោន្តីតិ។ អយំ បន អត្ថោ អភិធម្មេយេវ (អដ្ឋសា. កាមាវចរកុសលបទភាជនីយេ) និទស្សនវសេន វុត្តោ, យថារហមេស នយោ អញ្ញេសុបិ សុត្តបទេសូតិ។ **តស្មា**តិ អធិករណត្ថស្ស, ភាវេនភាវលក្ខណត្ថស្ស ច សម្ភវតោ។ **តទត្ថជោតនត្ថ**ន្តិ តទុភយត្ថស្ស សមយសទ្ទត្ថភាវេន វិជ្ជមានស្សេវ ភុម្មវចនវសេន ទីបនត្ថំ។ វិភត្តិយោ ហិ បទីបោ វិយ វត្ថុនោ វិជ្ជមានស្សេវ អត្ថស្ស ជោតកាតិ, អយមត្ថោ សទ្ទសត្ថេសុ បាកដោយេវ។

**ហេតុអត្ថោ, ករណត្ថោ ច សម្ភវតី**តិ “អន្នេន វសតិ, វិជ្ជាយ វសតី”តិអាទីសុ វិយ ហេតុអត្ថោ, “ផរសុនា ឆិន្ទតិ, កុទាលេន ខណតី”តិអាទីសុ វិយ ករណត្ថោ ច សម្ភវតិ។ កថំ បន សម្ភវតីតិ អាហ **“យោ ហិ សោ”**តិអាទិ។ **វិនយេ** (បារា. ២០) អាគតសិក្ខាបទបញ្ញត្តិយាចនវត្ថុវសេន ថេរំ មរិយាទំ កត្វា **“សារិបុត្តាទីហិបិ ទុវិញ្ញេយ្យោ”**តិ វុត្តំ។ **តេន សមយេន ហេតុភូតេន ករណភូតេនា**តិ ឯត្ថ បន តំតំវត្ថុវីតិក្កមោវ សិក្ខាបទបញ្ញត្តិយា ហេតុ ចេវ ករណញ្ច។ តថា ហិ យទា ភគវា សិក្ខាបទបញ្ញត្តិយា បឋមមេវ តេសំ តេសំ តត្ថ តត្ថ សិក្ខាបទបញ្ញត្តិហេតុភូតំ តំ តំ វីតិក្កមំ អបេក្ខមានោ វិហរតិ , តទា តំ តំ វីតិក្កមំ អបេក្ខិត្វា តទត្ថំ វសតីតិ សិទ្ធោ វត្ថុវីតិក្កមស្ស សិក្ខាបទបញ្ញត្តិហេតុភាវោ “អន្នេនវសតី”តិអាទីសុ អន្នមបេក្ខិត្វា តទត្ថំ វសតីតិអាទិនា ការណេន អន្នាទីនំ ហេតុភាវោ វិយ។ សិក្ខាបទបញ្ញត្តិកាលេ បន តេនេវ បុព្ពសិទ្ធេន វីតិក្កមេន សិក្ខាបទំ បញ្ញបេតិ, តស្មា សិក្ខាបទបញ្ញត្តិយា សាធកតមត្តា ករណភាវោបិ វីតិក្កមស្សេវ សិទ្ធោ “អសិនា ឆិន្ទតី”តិអាទីសុ អសិនា ឆិន្ទនកិរិយំ សាធេតីតិអាទិនា ការណេន អសិអាទីនំ ករណភាវោ វិយ។ ឯវំ សន្តេបិ វីតិក្កមំ អបេក្ខមានោ តេនេវ សទ្ធឹ តន្និស្សិតម្បិ កាលំ អបេក្ខិត្វា វិហរតីតិ កាលស្សាបិ ឥធ ហេតុភាវោ វុត្តោ, សិក្ខាបទំ បញ្ញបេន្តោ ច តំ តំ វីតិក្កមកាលំ អនតិក្កមិត្វា តេនេវ កាលេន សិក្ខាបទំ បញ្ញបេតីតិ វីតិក្កមនិស្សយស្ស កាលស្សាបិ ករណភាវោ វុត្តោ, តស្មា ឥមិនា បរិយាយេន កាលស្សាបិ ហេតុភាវោ, ករណភាវោ ច លព្ភតីតិ វុត្តំ “តេន សមយេន ហេតុភូតេន ករណភូតេនា”តិ, និប្បរិយាយេន បន វីតិក្កមោយេវ ហេតុភូតោ, ករណភូតោ ច។ សោ ហិ វីតិក្កមក្ខណេ ហេតុ ហុត្វា បច្ឆា សិក្ខាបទបញ្ញាបនក្ខណេ ករណម្បិ ហោតីតិ។ **សិក្ខាបទានិ បញ្ញាបយន្តោ**តិ វីតិក្កមំ បុច្ឆិត្វា ភិក្ខុសង្ឃំ សន្និបាតាបេត្វា ឱតិណ្ណវត្ថុំ តំ បុគ្គលំ បដិបុច្ឆិត្វា, វិគរហិត្វា ច តំ តំ វត្ថុឱតិណ្ណកាលំ អនតិក្កមិត្វា តេនេវ កាលេន ករណភូតេន សិក្ខាបទានិ បញ្ញបេន្តោ។ **សិក្ខាបទបញ្ញត្តិហេតុញ្ច អបេក្ខមានោ**តិ តតិយបារាជិកាទីសុ (បារា. ១៦២) វិយ សិក្ខាបទបញ្ញត្តិយា ហេតុភូតំ តំ តំ វត្ថុវីតិក្កមសមយំ អបេក្ខមានោ តេន សមយេន ហេតុភូតេន ភគវា តត្ថ តត្ថ វិហាសីតិ អត្ថោ។

“សិក្ខាបទានិ បញ្ញាបយន្តោ, សិក្ខាបទបញ្ញត្តិហេតុញ្ច អបេក្ខមានោ”តិ ឥទំ យថាក្កមំ ករណភាវស្ស, ហេតុភាវស្ស ច សមត្ថនវចនំ, តស្មា តទនុរូបំ “តេនសមយេន ករណភូតេន ហេតុភូតេនា”តិ ឯវំ វត្តព្ពេបិ

បឋមំ “ហេតុភូតេនា”តិ ឧប្បដិបាដិវចនំ តត្ថ ហេតុភាវស្ស សាតិសយមធិប្បេតត្តា វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ “ភគវា ហិ វេរញ្ជាយំ វិហរន្តោ ធម្មសេនាបតិត្ថេរស្ស សិក្ខាបទបញ្ញត្តិយាចនហេតុភូតំ បរិវិតក្កសមយំ អបេក្ខមានោ តេន សមយេន ហេតុភូតេន វិហាសី”តិ តីសុបិ កិរ **គណ្ឋិបទេសុ** វុត្តំ។ “កឹ បនេត្ថ យុត្តិចិន្តាយ, អាចរិយស្ស ឥធ កមវចនិច្ឆា នត្ថីតិ ឯវមេតំ គហេតព្ពំ – អញ្ញាសុបិ ហិ អដ្ឋកថាសុ អយមេវ អនុក្កមោ វុត្តោ, ន ច តាសុ ‘តេន សមយេន វេរញ្ជាយំ វិហរតី’តិ វិនយបាឡិបទេ ហេតុអត្ថស្សេវ សាតិសយំ អធិប្បេតភាវទីបនត្ថំ វុត្តោ អវិសយត្តា, សិក្ខាបទានិ បញ្ញាបយន្តោ ហេតុភូតេន, ករណភូតេន ច សមយេន វិហាសិ, សិក្ខាបទបញ្ញត្តិហេតុញ្ច អបេក្ខមានោ ហេតុភូតេន សមយេន វិហាសីតិ ឯវមេត្ថ យថាលាភំ សម្ពន្ធភាវតោ ឯវំ វុត្តោ”តិបិ វទន្តិ។ **តស្មា**តិ យថាវុត្តស្ស ទុវិធស្សាបិ អត្ថស្ស សម្ភវតោ។ **តទត្ថជោតនត្ថ**ន្តិ វុត្តនយេន ករណវចនេន តទុភយត្ថស្ស ជោតនត្ថំ។ **តត្ថា**តិ តស្មឹ វិនយេ។ ឯត្ថ ច សិក្ខាបទបញ្ញត្តិយា ឯវំ វីតិក្កមសមយស្ស សាធកតមត្តា តស្ស ករណភាវេ “សិក្ខាបទានិ បញ្ញាបយន្តោ”តិ អជ្ឈាហរិតបទេន សម្ពន្ធោ, ហេតុភាវេ បន តទបេក្ខនមត្តត្តា “វិហរតី”តិ បទេនេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថាយេវ ហិ វុត្តំ “តេន សមយេន ហេតុភូតេន, ករណភូតេន ច សិក្ខាបទានិ បញ្ញាបយន្តោ, សិក្ខាបទបញ្ញត្តិហេតុញ្ច អបេក្ខមានោ ភគវា តត្ថ តត្ថ វិហាសី”តិ។ ករណញ្ហិ កិរិយត្ថំ, ន ហេតុ វិយ កិរិយាការណំ។ ហេតុ បន កិរិយាការណំ, ន ករណំ វិយ កិរិយត្ថោតិ។

“**ឥធ បនា**”តិអាទិនា ឧបយោគវចនស្ស អច្ចន្តសំយោគត្ថសម្ភវទស្សនំ, អច្ចន្តមេវ ទព្ពគុណកិរិយាហិ សំយោគោ **អច្ចន្តសំយោគោ**, និរន្តរមេវ តេហិ សំយុត្តភាវោតិ វុត្តំ ហោតិ។ សោយេវត្ថោ តថា។ **ឯវំជាតិកេ**តិ ឯវំសភាវេ។ កថំ សម្ភវតីតិ អាហ “**យញ្ហិ**”តិអាទិ។ **អច្ចន្តមេវា**តិ អារព្ភតោ បដ្ឋាយ យាវ ទេសនានិដ្ឋានំ, តាវ ឯកំសមេវ, និរន្តរមេវាតិ អត្ថោ។ **ករុណាវិហារេនា**តិ បរហិតបដិបត្តិសង្ខាតេន ករុណាវិហារេន។ តថា ហិ ករុណានិទានត្តា ទេសនាយ ឥធ បរហិតបដិបត្តិ “ករុណាវិហារោ”តិ វុត្តា, ន បន ករុណាសមាបត្តិវិហារោ។ ន ហិ ទេសនាកាលេ ទេសេតព្ពធម្មវិសយស្ស ទេសនាញាណស្ស សត្តវិសយាយ មហាករុណាយ សហុប្បត្តិ សម្ភវតិ ភិន្នវិសយត្តា, តស្មា ករុណាយ បវត្តោ វិហារោតិ កត្វា បរហិតបដិបត្តិវិហារោ ឥធ “ករុណាវិហារោ”តិ វេទិតព្ពោ។ **តស្មា**តិ អច្ចន្តសំយោគត្ថសម្ភវតោ។ **តទត្ថជោតនត្ថ**ន្តិ វុត្តនយេន ឧបយោគវិភត្តិយា តទត្ថស្ស ជោតនត្ថំ ឧបយោគនិទ្ទេសោ កតោ យថា “មាសំ សជ្ឈាយតិ, ទិវសំ ភុញ្ជតី”តិ។ **តេនា**តិ យេន ការណេន អភិធម្មេ, ឥតោ អញ្ញេសុ ច សុត្តបទេសុ ភុម្មវចនស្ស អធិករណត្ថោ, ភាវេនភាវលក្ខណត្ថោ ច, វិនយេ ករណវចនស្ស ហេតុអត្ថោ, ករណត្ថោ ច ឥធ ឧបយោគវចនស្ស អច្ចន្តសំយោគត្ថោ សម្ភវតិ, តេនាតិ អត្ថោ។ **ឯត**ន្តិ យថាវុត្តស្សត្ថស្ស សង្គហគាថាបទំ **អញ្ញត្រា**តិ អភិធម្មេ ឥតោ អញ្ញេសុ សុត្តបទេសុ, វិនយេ ច។ **សមយោ**តិ សមយសទ្ទោ។ សទ្ទោយេវ ហិ វិភត្តិបរា ភវតិអត្ថេ អសម្ភវតោ។ **សោ**តិ ស្វេវ សមយសទ្ទោ។

ឯវំ អត្តនោ មតឹ ទស្សេត្វា ឥទានិ បោរាណាចរិយមតឹ ទស្សេតុំ “**បោរាណា បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **បោរាណា**តិ ច បុរិមា អដ្ឋកថាចរិយា។ “តស្មឹ សមយេ”តិ វា...បេ.... “ឯកំ សមយ”ន្តិ វា ឯស ភេទោតិ សម្ពន្ធោ។ **អភិលាបមត្តភេទោ**តិ វចនមត្តេន ភេទោ វិសេសោ, ន បន អត្ថេន, តេនាហ “**សព្ពត្ថ ភុម្មមេវត្ថោ**”តិ, សព្ពេសុបិ អត្ថតោ អាធារោ ឯវំ អត្ថោតិ វុត្តំ ហោតិ ។ ឥមិនា ច វចនេន សុត្តវិនយេសុ វិភត្តិវិបរិណាមោ កតោ, ភុម្មត្ថេ វា ឧបយោគករណវិភត្តិយោ សិទ្ធាតិ ទស្សេតិ។ “**តស្មា**”តិអាទិនា តេសំ មតិទស្សនេ គុណមាហ។

ភារិយដ្ឋេន **គរុ**។ តទេវត្ថំ សង្កេតតោ សមត្ថេតិ “**គរុំ ហី**”តិអាទិនា សង្កេតវិសយោ ហិ សទ្ទោ តំវត្ថិតោយេវ ចេស អត្ថពោធកោតិ។ **គរុ**ន្តិ គរុកាតព្ពំ ជនំ។ “**លោកេ**”តិ ឥមិនា ន កេវលំ សាសនេយេវ, លោកេបិ គរុកាតព្ពដ្ឋេន **ភគវា**តិ សង្កេតសិទ្ធីតិ ទស្សេតិ។ យទិ គរុកាតព្ពដ្ឋេន ភគវា, អថ អយមេវ សាតិសយំ ភគវា នាមាតិ ទស្សេន្តោ “អយញ្ហ”តិអាទិមាហ។ តថា ហិ លោកនាថោ អបរិមិតនិរុបមប្បភាវសីលាទិគុណវិសេសសមង្គិតាយ, សព្ពានត្ថបរិហារបុព្ពង្គមាយ និរវសេសហិតសុខវិធានតប្បរាយ និរតិសយាយ បយោគសម្បត្តិយា សទេវមនុស្សាយ បជាយ អច្ចន្តូបការិតាយ ច អបរិមាណាសុ លោកធាតូសុ អបរិមាណានំ សត្តានំ ឧត្តមំ គារវដ្ឋានន្តិ។ ន កេវលំ លោកេយេវ, អថ ខោ សាសនេបីតិ ទស្សេតិ “**បោរាណេហី**”តិអាទិនា, **បោរាណេហី**តិ ច អដ្ឋកថាចរិយេហីតិ អត្ថោ។ សេដ្ឋវាចកវចនម្បិ សេដ្ឋគុណសហចរណតោ សេដ្ឋមេវាតិ វុត្តំ “**ភគវាតិ វចនំ សេដ្ឋ**”ន្តិ។ វុច្ចតិ អត្ថោ, ឯតេនាតិ ហិ **វចនំ**, សទ្ទោ។ អថ វា វុច្ចតីតិ **វចនំ**, អត្ថោ, តស្មា យោ “ភគវា”តិ វចនេន វចនីយោ អត្ថោ, សោ សេដ្ឋោតិ អត្ថោ។ **ភគវាតិ វចនមុត្តម**ន្តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **គារវយុត្តោ**តិ គរុភាវយុត្តោ គរុគុណយោគត្តា, សាតិសយំ វា គរុករណារហតាយ **គារវយុត្តោ**, គារវារហោតិ អត្ថោ។ យេន ការណត្តយេន សោ តថាគតោ គរុ ភារិយដ្ឋេន, តេន “ភគវា”តិ វុច្ចតីតិ សម្ពន្ធោ។ គរុតាការណទស្សនញ្ចេតំ បទត្តយំ។ “សិប្បាទិសិក្ខាបកាបិ គរូយេវ នាម ហោន្តិ, ន ច គារវយុត្តា, អយំ បន តាទិសោ ន ហោតិ, តស្មា គរូតិ កត្វា ‘គារវយុត្តោ’តិ វុត្ត”ន្តិ កេចិ។ ឯវំ សតិ តទេតំ វិសេសនបទមត្តំ, បុរិមបទទ្វយមេវ ការណទស្សនំ សិយា។

**អបិចា**តិ អត្ថន្តរវិកប្បត្ថេ និបាតោ, អបរោ នយោតិ អត្ថោ។ តត្ថ –

“វណ្ណាគមោ វណ្ណវិបរិយាយោ,
ទ្វេ ចាបរេ វណ្ណវិការនាសា;
ធាតូនមត្ថាតិសយេន យោគោ,
តទុច្ចតេ បញ្ចវិធា និរុត្តី”តិ។ –

វុត្តំ និរុត្តិលក្ខណំ គហេត្វា, “បិសោទរាទីនិ យថោបទិដ្ឋ”ន្តិ វុត្តសទ្ទនយេន វា បិសោទរាទិអាកតិគណបក្ខេប លក្ខណំ គហេត្វា លោកិយ លោកុត្តរសុខាភិនិព្ពត្តកំ សីលាទិបារប្បត្តំ ភាគ្យមស្ស អត្ថីតិ “ភាគ្យវា”តិ វត្តព្ពេ “ភគវា”តិ វុត្តន្តិ អាហ **“ភាគ្យវា”**តិ។ តថា អនេកភេទភិន្នកិលេសសតសហស្សានិ, សង្ខេបតោ វា បញ្ចមារេ អភញ្ជីតិ “ភគ្គវា”តិ វត្តព្ពេ “ភគវា”តិ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ **“ភគ្គវា”**តិ ឥមិនា។ លោកេ ច ភគ-សទ្ទោ ឥស្សរិយធម្មយសសិរិកាមបយត្តេសុ ឆសុ ធម្មេសុ បវត្តតិ, តេ ច ភគសង្ខាតា ធម្មា អស្ស សន្តីតិ ភគវាតិ អត្ថំ ទស្សេតុំ **“យុត្តោ ភគេហិ ចា”**តិ វុត្តំ។ កុសលាទីហិ អនេកភេទេហិ សព្ពធម្មេ ភជិ វិភជិ វិភជិត្វា វិវរិត្វា ទេសេសីតិ “វិភត្តវា”តិ វត្តព្ពេ “ភគវា”តិ វុត្តន្តិ អាហ **“វិភត្តវា”**តិ។ ទិព្ពព្រហ្មអរិយវិហារេ, កាយចិត្តឧបធិវិវេកេ, សុញ្ញតា និមិត្តាប្បណិហិតវិមោក្ខេ, អញ្ញេ ច លោកិយលោកុត្តរេ ឧត្តរិមនុស្សធម្មេ ភជិ សេវិ ពហុលមកាសីតិ “ភត្តវា”តិ វត្តព្ពេ “ភគវា”តិ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ **“ភត្តវា”**តិ ឥមិនា។ តីសុ ភវេសុ តណ្ហាសង្ខាតំ គមនមនេន វន្តំ វមិតន្តិ “ភវេសុ វន្តគមនោ”តិ វត្តព្ពេ ភវសទ្ទតោ ភ-ការំ គមនសទ្ទតោ គ-ការំ វន្តសទ្ទតោ វ-ការំ អាទាយ, តស្ស ច ទីឃំ កត្វា វណ្ណវិបរិយាយេន “ភគវា”តិ វុត្តន្តិ ទស្សេតុំ **“វន្តគមនោ ភវេសូ”**តិ វុត្តំ។ “យតោ ភាគ្យវា, តតោ ភគវា”តិអាទិនា បច្ចេកំ យោជេតព្ពំ។ **អស្ស បទស្សា**តិ “ភគវា”តិ បទស្ស។ **វិត្ថារត្ថោ**តិ វិត្ថារភូតោ អត្ថោ។ **“សោ ចា”**តិអាទិនា គន្ថមហត្តំ បរិហរតិ។ **វុត្តោយេវ,** ន បន ឥធ បន វត្តព្ពោ វិសុទ្ធិមគ្គស្ស ឥមិស្សា អដ្ឋកថាយ ឯកទេសភាវតោតិ អធិប្បាយោ។

អបិច ភគេ វនិ, វមីតិ វា **ភគវា។** សោ ហិ ភគេ សីលាទិគុណេ វនិ ភជិ សេវិ, តេ វា ភគសង្ខាតេ សីលាទិគុណេ វិនេយ្យសន្តានេសុ “កថំ នុ ខោ ឧប្បជ្ជេយ្យុ”ន្តិ វនិ យាចិ បត្ថយិ, ឯវំ ភគេ វនីតិ **ភគវា,** ភគេ វា សិរិំ, ឥស្សរិយំ, យសញ្ច វមិ ខេឡបិណ្ឌំ វិយ ឆឌ្ឌយិ។ តថា ហិ ភគវា ហត្ថគតំ ចក្កវត្តិសិរិំ, ចតុទីបិស្សរិយំ, ចក្កវត្តិសម្បត្តិសន្និស្សយញ្ច សត្តរតនសមុជ្ជលំ យសំ អនបេក្ខោ ឆឌ្ឌយិ។ អថ វា ភានិ នាម នក្ខត្តានិ, តេហិ សមំ គច្ឆន្តិ បវត្តន្តីតិ **ភគា** អាការស្ស វស្សំ កត្វា, សិនេរុយុគន្ធរាទិគតា ភាជនលោកសោភា។ តា ភគា វមិ តប្បដិពទ្ធឆន្ទរាគប្បហានេន បជហិ, ឯវំ ភគេ វមីតិ **ភគវា**តិ ឯវមាទីហិ តត្ថ តត្ថាគតនយេហិ ចស្ស អត្ថោ វត្តព្ពោ, អម្ហេហិ បន សោ គន្ថភីរុជនានុគ្គហណត្ថំ, គន្ថគរុតាបរិហរណត្ថញ្ច អជ្ឈុបេក្ខិតោតិ។

ឯវមេតេសំ អវយវត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ សមុទាយត្ថំ ទស្សេន្តោ បុរិមបទត្តយស្ស សមុទាយត្ថេន វុត្តាវសេសេន តេសមត្ថានំ បដិយោគិតាយ តេនាបិ សហ ទស្សេតុំ **“ឯត្តាវតា”**តិអាទិមាហ។ **ឯត្តាវតា**តិ ឯតស្ស “ឯវំ មេ សុត”ន្តិ វចនេន “ឯកំ សមយំ ភគវា” តិវចនេនាតិ ឥមេហិ សម្ពន្ធោ។ **ឯត្តា**តិ ឯតស្មិំ និទានវចនេ។ **យថាសុតំ ធម្មំ ទេសេន្តោ**តិ ឯត្ថ **អន្ត**-សទ្ទោ ហេតុអត្ថោ។ តថាទេសិតត្តា ហិ បច្ចក្ខំ ករោតិ នាម។ ឯស នយោ អបរត្ថាបិ។ “យោ ខោ អានន្ទ, មយា ធម្មោ ច...បេ.... សត្ថា”តិ វចនតោ ធម្មស្ស សត្ថុភាវបរិយាយោ វិជ្ជតេវាតិ កត្វា **“ធម្មសរីរំ បច្ចក្ខំ ករោតី”**តិ វុត្តំ។ **ធម្មកាយ**ន្តិ ហិ ភគវតោ សម្ពន្ធីភូតំ ធម្មសង្ខាតំ កាយន្តិ អត្ថោ។ តថា ច វុត្តំ “ធម្មកាយោតិ ភិក្ខវេ, តថាគតស្សេតំ អធិវចន”ន្តិ។ តំ បន កិមត្ថិយន្តិ អាហ **“តេនា”**តិអាទិ។ **តេនា**តិ ច តាទិសេន បច្ចក្ខករណេនាតិ អត្ថោ។ **ឥទំ** អធុនា វក្ខមានសុត្តំ **បាវចនំ** បកដ្ឋំ ឧត្តមំ ពុទ្ធស្ស ភគវតោ វចនំ នាម។ តស្មា តុម្ហាកំ **អតិក្កន្តសត្ថុកំ** អតីតសត្ថុកភាវោ **ន** ហោតីតិ អត្ថោ។ ភាវប្បធានោ ហិ អយំ និទ្ទេសោ, ភាវលោបោ វា, ឥតរថា បាវចនមេវ អនតិក្កន្តសត្ថុកំ, សត្ថុអទស្សនេន បន ឧក្កណ្ឋិតស្ស ជនស្ស អតិក្កន្តសត្ថុកភាវោតិ អត្ថោ អាបជ្ជេយ្យ, ឯវញ្ច សតិ “អយំ វោ សត្ថាតិ សត្ថុអទស្សនេន ឧក្កណ្ឋិតំ ជនំ សមស្សាសេតី” តិវចនេន សហ វិរោធោ ភវេយ្យាតិ វទន្តិ។ ឥទំ បាវចនំ សត្ថុកិច្ចនិប្ផាទនេន ន អតីតសត្ថុកន្តិ បន អត្ថោ។ **សត្ថូ**តិ កម្មត្ថេ ឆដ្ឋី, សមាសបទំ វា ឯតំ **សត្ថុអទស្សនេនា**តិ។ ឧក្កណ្ឋនំ **ឧក្កណ្ឋោ,** កិច្ឆជីវិតា។ “កប កិច្ឆជីវនេ”តិ ហិ វទន្តិ។ តមិតោ បត្តោតិ ឧក្កណ្ឋិតោ, អនភិរតិយា វា បីឡិតោ វិក្ខិត្តចិត្តោ ហុត្វា សីសំ ឧក្ខិបិត្វា ឧទ្ធំ កណ្ឋំ កត្វា ឥតោ ចិតោ ច ឱលោកេន្តោ អាហិណ្ឌតិ, វិហរតិ ចាតិ ឧក្កណ្ឋិតោ និរុត្តិនយេន, តំ **ឧក្កណ្ឋិតំ។** សទ្ទសាមត្ថិយាធិគតមត្ថោ ចេស, វោហារតោ បន អនភិរតិយា បីឡិតន្តិ អត្ថោ។ ឯស នយោ សព្ពត្ថ។ **សមស្សាសេតី**តិ អស្សាសំ ជនេតិ។

**តស្មិំ សមយេ**តិ ឥមស្ស សុត្តស្ស សង្គីតិសមយេ។ កាមំ វិជ្ជមានេបិ ភគវតិ ឯវំ វត្តុមរហតិ, ឥធ បន អវិជ្ជមានេយេវ តស្មិំ ឯវំ វទតិ, តស្មា សន្ទាយភាសិតវសេន តទត្ថំ ទស្សេតីតិ អាហ **“អវិជ្ជមានភាវ**

**ទស្សេន្តោ**”តិ។ **បរិនិព្ពាន**ន្តិ អនុបាទិសេសនិព្ពានធាតុវសេន ខន្ធបរិនិព្ពានំ។ **តេនា**តិ តថាសាធនេន។ **ឯវំវិធស្សា**តិ ឯវំបការស្ស, ឯវំសភាវស្សាតិបិ អត្ថោ។ **នាម**-សទ្ទោ គរហាយំ និបាតោ “អត្ថិ នាម អានន្ទ ថេរំ ភិក្ខុំ វិហេសិយមានំ អជ្ឈុបេក្ខិស្សថា”តិអាទីសុ (អ. និ. ៥.១៦៦) វិយ, តេន ឯទិសោ អបិ ភគវា បរិនិព្ពុតោ, កា នាម កថា អញ្ញេសន្តិ គរហត្ថំ ជោតេតិ។ **អរិយធម្មស្សា**តិ អរិយានំ ធម្មស្ស, អរិយភូតស្ស វា ធម្មស្ស។ ទសវិធស្ស កាយពលស្ស, ញាណពលស្ស ច វសេន **ទសពលធរោ**។ វជិរស្ស នាម មណិវិសេសស្ស សង្ឃាតោ សមូហោ ឯកគ្ឃនោ, តេន សមានោ កាយោ យស្សាតិ តថា។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យថា វជិរសង្ឃាតោ នាម ន អញ្ញេន មណិនា វា បាសាណេន វា ភេជ្ជោ, អបិ តុ សោយេវ អញ្ញំ មណឹ វា បាសាណំ វា ភិន្ទតិ។ តេនេវ វុត្តំ “វជិរស្ស នត្ថិ កោចិ អភេជ្ជោ មណិ វា បាសាណោ វា”តិ, ឯវំ ភគវាបិ កេនចិ អភេជ្ជសរីរោ។ ន ហិ ភគវតោ រូបកាយេ កេនចិ អន្តរាយោ កាតុំ សក្កាតិ។ នាមសទ្ទស្ស គរហាជោតកត្តា បិ-សទ្ទោ សម្បិណ្ឌនជោតកោ “ន កេវលំ ភគវាយេវ, អថ ខោ អញ្ញេបី”តិ។ ឯត្ថ ច ឯវំគុណសមន្នាគតត្តា អបរិនិព្ពុតសភាវេន ភវិតុំ យុត្តោបិ ឯស បរិនិព្ពុតោ ឯវាតិ បករណានុរូបមត្ថំ ទស្សេតុំ “ឯវ”ន្តិអាទិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **អាសា** បត្ថនា កេន **ជនេតព្ពា,** ន ជនេតព្ពា ឯវាតិ អត្ថោ។ “អហំ ចិរំ ជីវិំ, ចិរំ ជីវាមិ, ចិរំ ជីវិស្សាមិ, សុខំ ជីវិំ, សុខំ ជីវាមិ, សុខំ ជីវិស្សាមី”តិ មជ្ជនវសេន ឧប្បន្នោ មានោ **ជីវិតមទោ** នាម, តេន មត្តោ បមត្តោ តថា។ **សំវេជេតី**តិ សំវេគំ ជនេតិ, តតោយេវ អស្ស ជនស្ស សទ្ធម្មេ ឧស្សាហំ ជនេតិ។ សំវេជនញ្ហិ ឧស្សាហហេតុ “សំវិគ្គោ យោនិសោ បទហតី”តិ វចនតោ។

**ទេសនាសម្បត្តិំ និទ្ទិសតិ** វក្ខមានស្ស សកលសុត្តស្ស “ឯវ”ន្តិ និទស្សនតោ។ **សាវកសម្បត្តិ**ន្តិ សុណន្តបុគ្គលសម្បត្តិំ និទ្ទិសតិ បដិសម្ភិទាប្បត្តេន បញ្ចសុ ឋានេសុ ភគវតា ឯតទគ្គេ ឋបិតេន, បញ្ចសុ ច កោសល្លេសុ អាយស្មតា ធម្មសេនាបតិនា បសំសិតេន មយា មហាសាវកេន សុតំ, តញ្ច ខោ សយមេវ សុតំ ន អនុស្សុតំ, ន ច បរម្បរាភតន្តិ អត្ថស្ស ទីបនតោ។ **កាលសម្បត្តិំ** និទ្ទិសតិ ភគវាតិសទសន្និធានេ បយុត្តស្ស សមយសទ្ទស្ស ពុទ្ធុប្បាទ-បដិមណ្ឌិត-សមយ-ភាវ-ទីបនតោ។ ពុទ្ធុប្បាទបរមា ហិ កាលសម្បទា។ តេនេតំ វុច្ចតិ –

> “កប្បកសាយកលិយុគេ , ពុទ្ធុប្បាទោ អហោ មហច្ឆរិយំ;
> ហុតវហមជ្ឈេ ជាតំ, សមុទិតមករន្ទមរវិន្ទ”ន្តិ។ (ទី. និ. ដី. ១.១; សំ. និ. ដី. ១.១);

តស្សាយមត្ថោ – កប្បសង្ខាតកាលសញ្ចយស្ស លេខនវសេន បវត្តេ កលិយុគសង្ខាតេ សករាជសម្មតេ វស្សាទិសមូហេ ជាតោ ពុទ្ធុប្បាទខណសង្ខាតោ ទិនសមូហោ អន្ធស្ស បព្ពតារោហនមិវ កទាចិ បវត្តនដ្ឋេន, អច្ឆរំ បហរិតុំ យុត្តដ្ឋេន ច មហច្ឆរិយំ ហោតិ។ កិមិវ ជាតន្តិ ចេ? ហុតវហសង្ខាតស្ស បាវកស្ស មជ្ឈេ សម្មា ឧទិតមធុមន្តំ អរវិន្ទសង្ខាតំ វារិជមិវ ជាតន្តិ។ **ទេសកសម្បត្តិំ** និទ្ទិសតិ គុណវិសិដ្ឋសត្តុត្តមគារវាធិវចនតោ។

ឯវំ បទឆក្កស្ស បទានុក្កមេន នានប្បការតោ អត្ថវណ្ណនំ កត្វា ឥទានិ “អន្តរា ច រាជគហ”ន្តិអាទីនំ បទានមត្ថវណ្ណនំ ករោន្តោ **“អន្តរា ចា**”តិអាទិមាហ។ **អន្តរា ច រាជគហំ អន្តរា ច នាឡន្ទ**ន្តិ ឯត្ថ សមភិនិវិដ្ឋោ អន្តរា-សទ្ទោ ទិស្សតិ សាមញ្ញវចនីយត្ថមបេក្ខិត្វា បករណាទិសាមត្ថិយាទិគតត្ថមន្តរេនាតិ អត្ថោ។ ឯវំ បនស្ស នានត្ថភាវោ បយោគតោ អវគមីយតីតិ ទស្សេតិ **“តទន្តរ**”ន្តិអាទិនា។ តត្ថ **តទន្តរ**ន្តិ តំ ការណំ។ មញ្ច តញ្ច មន្តេន្តិ, កិមន្តរំ កឹ ការណន្តិ អត្ថោ។ **វិជ្ជន្តរិកាយា**តិ វិជ្ជុនិច្ឆរណក្ខណេ។ ជោវន្តី ឥត្ថី អទ្ទសាតិ សម្ពន្ធោ។ **អន្តរតោ**តិ ហទយេ។ **កោបា**តិ ចិត្តកាលុស្សិយករណតោ ចិត្តបកោបា រាគាទយោ។ **អន្តរា វោសាន**ន្តិ អារម្ភនិប្ផត្តីនំ វេមជ្ឈេ បរិយោសានំ អាបាទិ។ **អបិចា**តិ តថាបិ, ឯវំ បករសម្បន្នេបីតិ អត្ថោ។ **ទ្វិន្នំ មហានិរយាន**ន្តិ លោហកុម្ភីនិរយេ សន្ធាយាហ។ **អន្តរិកាយា**តិ អន្តរេន។ រាជគហនគរំ កិរ អាវិជ្ឈិត្វា មហាបេតលោកោ។ តត្ថ ទ្វិន្នំ មហាលោហកុម្ភីនិរយានំ អន្តរេន អយំ តបោទា នទី អាគច្ឆតិ, តស្មា សា កុថិតា សន្ទតីតិ។ **ស្វាយមិធ វិវរេ បវត្តតិ** តទញ្ញេសមសម្ភវតោ។ ឯត្ថ ច “តទន្តរំ កោ ជានេយ្យ, (អ. និ. ៦.៤៤; ១០.៧៥) ឯតេសំ អន្តរា កប្បា, គណនាតោ អសង្ខិយា, (ពុ. វំ. ២៨.៩) អន្តរន្តរា កថំ ឱបាតេតី”តិអាទីសុ (ម. និ. ២.៤២៦; បហា. វ. ៦៦; ចូឡវ. ៣៧៦) វិយ ការណវេមជ្ឈេសុ វត្តមានា អន្តរាសទ្ទាយេវ ឧទាហរិតព្ពា សិយុំ, ន បន ចិត្តខណវិវរេសុ វត្តមានា អន្តរិកអន្តរសទ្ទា ។ អន្តរាសទ្ទស្ស ហិ អយមត្ថុទ្ធារោតិ។ អយំ បនេត្ថាធិប្បាយោ សិយា – យេសុ អត្ថេសុ អន្តរិកសទ្ទោ, អន្តរសទ្ទោ ច បវត្តតិ, តេសុ អន្តរាសទ្ទោបីតិ សមានត្ថត្តា អន្តរាសទ្ទត្ថេ វត្តមានោ អន្តរិកសទ្ទោ, អន្តរសទ្ទោ, ច ឧទាហដោតិ។ អថ វា អន្តរាសទ្ទោយេវ “យស្សន្តរតោ”តិ (ឧទា. ២០) ឯត្ថ គាថាពន្ធសុខត្ថំ រស្សំ កត្វា វុត្តោ –

> “យស្សន្តរតោ ន សន្តិ កោបា,
> ឥតិភវាភវតញ្ច វីតិវត្តោ;
> តំ វិគតភយំ សុខឹ អសោកំ,

ទេវា នានុភវន្តិ ទស្សនាយា”តិ។ (ឧទា. ២០); –

ហិ អយំ ឧទានេ **ភទ្ទិយសុត្តេ** គាថា។ សោយេវ ឥក-សទ្ទេន សកត្ថបវត្តេន បទំ វឌ្ឍេត្វា “អន្តរិកាយា”តិ ច វុត្តោ, តស្មា ឧទាហរណោទាហរិតព្ពានមេត្ថ វិរោធាភាវោ វេទិតព្ពោតិ។ កិមត្ថំ អត្ថវិសេសនិយមោ កតោតិ អាហ **“តស្មា”**តិអាទិ។ ននុ ចេត្ថ ឧបយោគវចនមេវ, អថ កស្មា សម្ពន្ធីយត្ថោ វុត្តោ, សម្ពន្ធីយត្ថេ វា កស្មា ឧបយោគវចនំ កតន្តិ អនុយោគសម្ភវតោ តំ បរិហរិតុំ **“អន្តរាសទ្ទេន បនា”**តិអាទិ វុត្តំ, តេន សម្ពន្ធីយត្ថេ សាមិវចនប្បសង្គេ សទ្ទន្តរយោគេន លទ្ធមិទំ ឧបយោគវចនន្តិ ទស្សេតិ, ន កេវលំ សាសនេវ, លោកេបិ ឯវមេវិទំ លទ្ធន្តិ ទស្សេន្តោ **“ឦទិសេសុ ចា”**តិអាទិមាហ។ វិសេសយោគតាទស្សនមុខេន ហិ អយមត្ថោបិ ទស្សិតោ។ ឯកេនបិ អន្តរា-សទ្ទេន យុត្តត្តា ទ្វេ ឧបយោគវចនានិ កាតព្ពានិ។ ទ្វីហិ បន យោគេ កា កថាតិ អត្ថស្ស សិជ្ឈនតោ។ អក្ខរំ ចិន្តេន្តិ លិង្គវិភត្តិយាទីហីតិ **អក្ខរចិន្តកា,** សទ្ទវិទូ។ អក្ខរ-សទ្ទេន ចេត្ថ តម្មូលកានិ បទាទីនិបិ គហេតព្ពានិ។ យទិបិ សទ្ទតោ ឯកមេវ យុជ្ជន្តិ, អត្ថតោ បន សោ ទ្វិក្ខត្តុំ យោជេតព្ពោ ឯកស្សាបិ បទស្ស អាវុត្តិយាទិនយេន អនេកជា សម្បជ្ជនតោតិ ទស្សេតិ **“ទុតិយបទេនបី”**តិអាទិនា។ កោ បន ទោសោ អយោជិតេតិ អាហ **“អយោជិយមានេ ឧបយោគវចនំ ន បាបុណាតី”**តិ។ ទុតិយបទំ ន បាបុណាតីតិ អត្ថោ សទ្ទន្តរយោគវសា សទ្ទេយេវ សាមិវចនប្បសង្គេ ឧបយោគវិភត្តិយា ឥច្ឆិតត្តា។ សទ្ទាធិការោ ហិ វិភត្តិបយោគោ។

**អទ្ធាន**-សទ្ទោ ទីឃបរិយាយោតិ អាហ **“ទីឃមគ្គ”**ន្តិ។ កិត្តាវតា បន សោ ទីឃោ នាម តទត្ថភូតោតិ ចោទនមបនេតិ **“អទ្ធានគមនសមយស្ស ហី”**តិអាទិនា។ **អទ្ធានគមនសមយស្ស វិភង្គេ**តិ គណភោជនសិក្ខាបទាទីសុ អទ្ធានគមនសមយសទ្ទស្ស បទភាជនីយភូតេ វិភង្គេ (បាចិ. ២១៧)។ **អឌ្ឍយោជនម្បិ អទ្ធានមគ្គោ,** បគេវ តទុត្តរិ។ អឌ្ឍមេវ យោជនស្ស **អឌ្ឍយោជនំ,** ទ្វិគាវុតមត្តំ។ ឥធ បន ចតុគាវុតប្បមាណំ យោជនមេវ, តស្មា “អទ្ធានមគ្គបដិបន្នោ”តិ វទតីតិ អធិប្បាយោ។

មហន្តសទ្ទោ ឧត្តមត្ថោ, ពហ្វត្ថោ ច ឥធាធិប្បេតោតិ អាហ **“មហតា”**តិអាទិ។ **គុណមហត្តេនា**តិ អប្បិច្ឆតាទិគុណមហន្តភាវេន។ **សង្ខ្យាមហត្តេនា**តិ គណនមហន្តភាវេន។ តទេវត្ថំ សមត្ថេតិ **“សោ ហី”**តិអាទិនា។ **សោ ភិក្ខុសង្ឃោ**តិ ឥធ អាគតោ តទា បរិវារភូតោ ភិក្ខុសង្ឃោ។ **មហា**តិ ឧត្តមោ។ វាក្យេបិ ហិ តមិច្ឆន្តិ បយោគវសា។ **អប្បិច្ឆតា**តិ និល្លោភតា សទ្ទោ ចេត្ថ សាវសេសោ, អត្ថោ បន និរវសេសោ។ ន ហិ “អប្បលោភតាតិ អភិក្ខុវិតុមរហតី”តិ **អដ្ឋកថាសុ** វុត្តំ។ មជ្ឈិមាគមដីកាការោ បន **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរោ** ឯវមាហ “អប្បសទ្ទស្ស បរិត្តបរិយាយំ មនសិ កត្វា ‘ព្យញ្ជនំ សាវសេសំ វិយា’តិ (មហានិ. អដ្ឋ. ៨៥) **អដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ។ អប្បសទ្ទោ បនេត្ថ ‘អភាវត្ថោ’ តិបិ សក្កា វិញ្ញាតុំ ‘អប្បាពាធតញ្ចសញ្ជានាមី’តិអាទីសុ (ម. និ. ១.២២៥) វិយា”តិ។ **សង្ខ្យាយបិ មហា**តិ គណនាយបិ ពហុ អហោសិ, “ភិក្ខុសង្ឃោ”តិ បទាវត្តិកន្តវចនវសេន សំវណ្ណេតព្ពបទស្ស ឆេទនមិវ ហោតីតិ តទបរាមសិត្វា “តេន ភិក្ខុសង្ឃេនា”តិ បុន វាក្យាវត្តិកន្តវចនវសេន សំវណ្ណេតព្ពបទេន សទិសីករណំ។ ឯសា ហិ សំវណ្ណនកានំ បកតិ, យទិទំ វិភត្តិយានបេក្ខាវសេន យថារហំ សំវណ្ណេតព្ពបទត្ថំ សំវណ្ណេត្វា បុន តត្ថ វិជ្ជមានវិភត្តិវសេន បរិវត្តេត្វា និក្ខិបនន្តិ។ ទិដ្ឋិសីលសាមញ្ញេន សំហតត្តា សង្ឃោតិ ឥមមត្ថំ វិភាវេន្តោ អាហ **“ទិដ្ឋិសីលសាមញ្ញសង្ខាតេន សមណគណេនា”**តិ។ ឯត្ថ បន “យាយំ ទិដ្ឋិ អរិយា និយ្យានិកា និយ្យាតិ តក្ករស្ស សម្មា ទុក្ខក្ខយាយ, តថារូបាយ ទិដ្ឋិយា ទិដ្ឋិសាមញ្ញគតោ វិហរតី”តិ (ទី. និ. ៣.៣២៤, ៣៥៦; ម. និ. ១.៤៩២; ៣.៥៤; បរិ. ២៧៤) ឯវំ វុត្តាយ ទិដ្ឋិយា។ “យានិ តានិ សីលានិ អខណ្ឌានិ អច្ឆិទ្ទានិ អសពលានិ អកម្មាសានិ ភុជិស្សានិ វិញ្ញុប្បសត្ថានិ អបរាមដ្ឋានិ សមាធិសំវត្តនិកានិ, តថារូបេសុ សីលេសុ សីលសាមញ្ញគតោ វិហរតី”តិ (ទី. និ. ៣.៣២៣; ម. និ. ១.៤៩២; ៣.៥៤; អ. និ. ៦.១១; បរិ. ២៧៤) ឯវំ វុត្តានញ្ច សីលានំ សាមញ្ញេន សង្ខាតោ សង្ឃដិតោ សមេតោតិ **ទិដ្ឋិសីលសាមញ្ញសង្ខាតោ,** សមណគណោ, ទិដ្ឋិសីលសាមញ្ញេន សំហតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **“ទិដ្ឋិសីលសាមញ្ញសង្ខាដសង្ខាតេនា”** តិបិ បាឋោ។ តថា សង្ខាតេន កតិតេនាតិ អត្ថោ។ តថា ហិ ទិដ្ឋិសីលាទីនំ និយតសភាវត្តា សោតាបន្នាបិ អញ្ញមញ្ញំ ទិដ្ឋិសីលសាមញ្ញេន សំហតា, បគេវ សកទាគាមិអាទយោ, តថា ច វុត្តំ “និយតោ សម្ពោធិបរាយណោ”តិ, (សំ. និ. ២.៤១; ៥.១៩៨, ១០០៤) “អដ្ឋានមេតំ ភិក្ខវេ, អនវកាសោ, យំ ទិដ្ឋិសម្បន្នោ បុគ្គលោ សញ្ចិច្ចបាណំ ជីវិតា វោរោបេយ្យ, នេតំ ឋានំ វិជ្ជតី”តិ ច អាទិ។ អរិយបុគ្គលស្ស ហិ យត្ថ កត្ថចិ ទូរេ ឋិតាបិ អត្តនោ គុណសាមគ្គិយា សំហតតាយេវ, “តថារូបាយ ទិដ្ឋិយា ទិដ្ឋិសាមញ្ញគតោ វិហរតិ, (ម. និ. ១.៤៩២) តថារូបេសុ សីលេសុ សីលសាមញ្ញគតោ វិហរតី”តិ (ម. និ. ១.៤៩២) វចនតោ បន បុថុជ្ជនានម្បិ ទិដ្ឋិសីលសាមញ្ញេន សំហតភាវោ លព្ភតិយេវ។ **សទ្ធឹ**-សទ្ទោ ឯកតោតិ អត្ថេ និបាតោ។ **បញ្ច…បេ…. មត្តានី**តិ បញ្ច-សទ្ទេន មត្តសទ្ទំ សង្ខិបិត្វា ពាហិរត្ថសមាសោ វុត្តោ។ **ឯតេស**ន្តិ ភិក្ខុសតានំ។ បុន បញ្ច មត្តា បមាណាតិ ព្យាសោ, និការលោបោ ចេត្ថ នបុំសកលិង្គត្តា។

**សុប្បិយោ**តិ តស្ស នាមមេវ, ន គុណាទិ។ ន កេវលំ ភិក្ខុសង្ឃេន សទ្ធឹ ភគវាយេវ, អថ ខោ សុប្បិយោបិ បរិព្ពាជកោ ព្រហ្មទត្តេន មាណវេន សទ្ធិន្តិ បុគ្គលំ សម្បិណ្ឌេតិ, តញ្ច ខោ មគ្គបដិបន្នសភាគតាយ ឯវ, ន សីលាចារាទិសភាគតាយាតិ វុត្តំ “**បិ-ការោ**”តិអាទិ។ សុខុច្ចារណវសេន បុព្ពាបរបទានំ សម្ពន្ធមត្តករភាវំ សន្ធាយ “**បទសន្ធិករោ**”តិ វុត្តំ, ន បន សរព្យញ្ជនាទិសន្ធិភាវំ, តេនាហ “**ព្យញ្ជនសិលិដ្ឋតាវសេន វុត្តោ**”តិ, ឯតេន បទបូរណមត្តន្តិ ទស្សេតិ។ អបិច អវធារណត្ថោបិ ខោ-សទ្ទោ យុត្តោ “អស្សោសិ ខោ វេរញ្ជោ ព្រាហ្មណោ”តិអាទីសុ (បារា. ១) វិយ, តេន អទ្ធានមគ្គបដិបន្នោ អហោសិយេវ, នាស្ស មគ្គបដិបត្តិយា កោចិ អន្តរាយោ អហោសីតិ អយមត្ថោ ទីបិតោ ហោតិ។ **សញ្ចយស្សា**តិ រាជគហវាសិនោ សញ្ចយនាមស្ស បរិព្ពាជកស្ស, យស្ស សន្តិកេ បឋមំ ឧបតិស្សកោលិតាបិ បព្ពជឹសុ ឆន្នបរិព្ពាជកោវ , ន អចេលកបរិព្ពាជកោ។ “**យទា, តទា**”តិ ច ឯតេន សមកាលមេវ អទ្ធានមគ្គបដិបន្នតំ ទស្សេតិ។ **អតីតកាលត្ថោ** បាឡិយំ **ហោតិសទ្ទោ** យោគវិភាគេន, តំកាលាបេក្ខាយ វា ឯវំ វុត្តំ, តទា ហោតីតិ អត្ថោ។

**អន្តេ**តិ សមីបេ។ **វសតី**តិ វត្តបដិវត្តាទិករណវសេន សព្ពិរិយាបថសាធារណវចនំ, អវចរតីតិ វុត្តំ ហោតិ, តេនេវាហ “**សមីបចារោ សន្តិកាវចរោ សិស្សោ**”តិ។ **ចោទិតា ទេវទូតេហី**តិ ទហរកុមារោ ជរាជិណ្ណសត្តោ គិលានោ កម្មការណា, កម្មការណិកា វា មតសត្តោតិ ឥមេហិ បញ្ចហិ ទេវទូតេហិ **ចោទិតា** ឱវទិតា សំវេគំ ឧប្បាទិតា សមានាបិ។ តេ ហិ ទេវា វិយ ទូតា, វិសុទ្ធិទេវានំ វា ទូតាតិ **ទេវទូតា។ ហីនកាយូបគា**តិ អបាយកាយមុបគតា។ នរសង្ខាតា តេ មាណវាតិ សម្ពន្ធោ។ សាមញ្ញវសេន ចេត្ថ សត្តោ “មាណវោ”តិ វុត្តោ, ឥតរេ បន វិសេសវសេន។ បករណាធិគតោ ហេស អត្ថុទ្ធារោតិ។ **កតកម្មេហី**តិ កតចោរកម្មេហិ។ **តរុណោ**តិ សោឡសវស្សតោ បដ្ឋាយ បត្តវីសតិវស្សោ, **ឧទានដ្ឋកថាយញ្ហិ** “សត្តា ជាតទិវសតោ បដ្ឋាយ យាវ បញ្ចទសវស្សកា, តាវ ‘កុមារកា, ពាលា’តិ ច វុច្ចន្តិ។ តតោ បរំ វីសតិវស្សានិ ‘យុវានោ’”តិ (ឧទា. អដ្ឋ. ៤៤) វុត្តំ។ តរុណោ, មាណវោ, យុវាតិ ច អត្ថតោ ឯកំ, លោកិយា បន “ទ្វាទសវស្សតោ បដ្ឋាយ យាវ ជរមប្បត្តោ, តាវ តរុណោ”តិបិ វទន្តិ។

**តេសុ វា ទ្វីសុ ជនេសូ**តិ និទ្ធារណេ ភុម្មំ។ យោ វា “ឯកំ សមយ”ន្តិ បុព្ពេ អធិគតោ កាលោ, តស្ស បដិនិទ្ទេសោ **តត្រា**តិ យញ្ហិ សមយំ ភគវា អន្តរា រាជគហញ្ច នាឡន្ទញ្ច អទ្ធានមគ្គបដិបន្នោ, តស្មឹយេវ សមយេ សុប្បិយោបិ តំ អទ្ធានមគ្គំ បដិបន្នោ អវណ្ណំ ភាសតិ, ព្រហ្មទត្តោ ច វណ្ណំ ភាសតីតិ។ **និបាតមត្ត**ន្តិ ឯត្ថ **មត្ត**សទ្ទេន វិសេសត្ថាភាវតោ បទបូរណត្តំ ទស្សេតិ។ **មធុបិណ្ឌិកបរិយាយោ**តិ មធុបិណ្ឌិកទេសនា នាម ឥតិ នំ សុត្តន្តំ **ធារេហិ, រាជញ្ញា**តិ បាយាសិរាជញ្ញនាមកំ រាជានមាលបតិ។ បរិយាយតិ បរិវត្តតីតិ **បរិយាយោ**, វារោ។ បរិយាយេតិ ទេសេតព្ពមត្ថំ បដិបាទេតីតិ **បរិយាយោ**, ទេសនា។ បរិយាយតិ អត្តនោ ផលំ បដិគ្គហេត្វា បវត្តតីតិ **បរិយាយោ**, ការណំ។ អនេកសទ្ទេនេវ អនេកវិធេនាតិ អត្ថោ វិញ្ញាយតិ អធិប្បាយមត្តេនាតិ អាហ “**អនេកវិធេនា**”តិ។ ការណញ្ចេត្ថ ការណបតិរូបកមេវ, ន ឯកំសការណំ អវណ្ណការណស្ស អភូតត្តា, តស្មា **ការណេនា**តិ ការណបតិរូបកេនាតិ អត្ថោ។ តថា ហិ វក្ខតិ “អការណមេវ ‘ការណ’ន្តិ វត្វា”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១)។ ជាតិវសេនិទំ ពហ្វត្ថេ ឯកវចនន្តិ ទស្សេតិ “**ពហូហី**”តិអាទិនា។

“**អវណ្ណវិរហិតស្ស អសមានវណ្ណសមន្នាគតស្សបី**”តិ វក្ខមានការណស្ស អការណភាវហេតុទស្សនត្ថំ វុត្តំ, ទោសវិរហិតស្សបិ អសទិសគុណសមន្នាគតស្សាបីតិ អត្ថោ។ ពុទ្ធស្ស ភគវតោ អវណ្ណំ ទោសំ និន្ទន្តិ សម្ពន្ធោ។ “**យំ លោកេ**”តិអាទិនា អរសរូបនិព្ភោគអកិរិយវាទឧច្ឆេទវាទជេគុច្ឆីវេនយិកតបស្សីអបគព្ភភាវានំ ការណបតិរូបកំ ទស្សេតិ។ **តស្មា**តិ ហិ ឯតំ “អរសរូបោ...បេ.... អបគព្ភោ”តិ ឥមេហិ បទេហិ សម្ពន្ធិតព្ពំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – លោកសម្មតោ អភិវាទនបច្ចុដ្ឋានអញ្ជលិកម្មសាមីចិកម្មអាសនាភិនិមន្តនសង្ខាតោ សាមគ្គីរសោ សមណស្ស គោតមស្ស នត្ថិ, តស្មា សោ សាមគ្គីរសសង្ខាតេន រសេន អសម្បន្នសភាវោ, តេន សាមគ្គីរសសង្ខាតេន បរិភោគេន អសមន្នាគតោ។ តស្ស អកត្តព្ពតាវាទោ, ឧច្ឆិជ្ជិតព្ពតាវាទោ ច, តំ សព្ពំ គូថំ វិយ មណ្ឌនជាតិយោ បុរិសោ ជេគុច្ឆី។ តស្ស វិនាសកោ សោវ តទករណតោ វិនេតព្ពោ។ តទករណេន វយោវុឌ្ឍេ តាបេតិ តទាចារវិរហិតតាយ វា កបណបុរិសោ។ តទករណេន ទេវលោកគព្ភតោ អបគតោ, តទករណតោ វា សោ ហីនគព្ភោ ចាតិ ឯវំ តទេវ អភិវាទនាទិអករណំ អរសរូបតាទីនំ ការណបតិរូបកំ ទដ្ឋព្ពំ។ “**នត្ថិ...បេ.... វិសេសោ**”តិ ឯតស្ស បន “សុន្ទរិកាយ នាម បរិព្ពាជិកាយ មរណានវពោធោ, សំសារស្ស អាទិកោដិយា អបញ្ញាយនបដិញ្ញា, ឋបនីយបុច្ឆាយ អព្យាកតវត្ថុព្យាករណ”ន្តិ ឯវមាទីនិ ការណបតិរូបកានិ និទ្ធារិតព្ពានិ, តថា “**តក្កបរិយាហតំ សមណោ...បេ.... សយម្បដិភាន**”ន្តិ ឯតស្ស “អនាចរិយកេន សាមំ បដិវេធេន តត្ថ តត្ថ តថា តថា ធម្មទេសនា, កត្ថចិ បរេសំ បដិបុច្ឆាកថនំ, មហាមោគ្គល្លានាទីហិ អារោចិតនយេនេវ ព្យាករណ”ន្តិ ឯវមាទីនិ, “**សមណោ...បេ.... ន អគ្គបុគ្គលោ**”តិ ឯតេសំ បន “សព្ពធម្មានំ កមេនេវ អនវពោធោ, លោកន្តស្ស អជាននំ, អត្តនា ឥច្ឆិតតបចារាភាវោ”តិ ឯវមាទីនិ។ ឈានវិមោក្ខាទិ ហេដ្ឋា វុត្តនយេន **ឧត្តរិមនុស្សធម្មោ។** អរិយំ វិសុទ្ធំ, ឧត្តមំ វា ញាណសង្ខាតំ ទស្សនំ, អលំ កិលេសវិទ្ធំសនសមត្ថំ អរិយញាណទស្សនំ ឯត្ថ, ឯតស្សាតិ វា **អលមរិយញាណទស្សនោ។** ស្វេវ **វិសេសោ** តថា។ អរិយញាណទស្សនមេវ

វា វិសេសំ វុត្តនយេន អលំ បរិយត្តំ យស្ស, យស្មិន្តិ វា **អលមរិយញាណទស្សនវិសេសោ**, ឧត្តរិមនុស្សធម្មោ។ **តក្កបរិយាហត**ន្តិ កប្បនាមត្តេន សមន្តតោ អាហរិតំ, វិតក្កេន វា បរិយដិតំ។ **វីមំសានុចរិត**ន្តិ វីមំសនាយ បុនប្បុនំ បរិមជ្ជិតំ។ **សយម្បដិភាន**ន្តិ សយមេវ អត្តនោ វិភូតំ, តាទិសំ ធម្មន្តិ សម្ពន្ធោ។ **អការណ**ន្តិ អយុត្តំ អនុបបត្តិំ។ ការណបទេ ចេតំ វិសេសនំ។ ន ហិ អរសរូបតាទយោ ទោសា ភគវតិ សំវិជ្ជន្តិ, ធម្មសង្ឃេសុ ច ទុរក្ខាតទុប្បដិបន្នាទយោ **អការណ**ន្តិ វា យុត្តិការណរហិតំ អត្តនា បដិញ្ញាមត្តំ។ បកតិកម្មបទញ្ចេតំ។ ឥមស្មិញ្ច អត្ថេ **ការណំ វត្វា**តិ ឯត្ថ ការណំ ឥវាតិ ឥវ-សទ្ទត្ថោ រូបកនយេន យោជេតព្ពោ បតិរូបកការណស្ស អធិប្បេតត្តា។ **តថា តថា**តិ ជាតិវុឌ្ឍានមនភិវាទនាទិនា តេន តេន អាការេន។ **វណ្ណ**សទ្ទស្ស គុណបសំសាសុ បវត្តនតោ យថាក្កមំ “អវណ្ណំ ទោសំ និន្ទ”ន្តិ វុត្តំ។

**ទុរក្ខាតោ**តិ ទុដ្ឋុមាក្ខាតោ, តថា **ទុប្បដិវេទិតោ។** វដ្ដតោ និយ្យាតីតិ **និយ្យានំ**, តទេវ **និយ្យានិកោ**, តតោ វា និយ្យានំ និស្សរណំ, តត្ថ និយុត្តោតិ **និយ្យានិកោ។** វដ្ដតោ វា និយ្យាតីតិ **និយ្យានិកោ** យ-ការស្ស ក-ការំ, ឦ-ការស្ស ច រស្សំ កត្វា។ “អនីយ-សទ្ទោ ហិ ពហុលា កត្តុអភិធាយកោ”តិ សទ្ទវិទូ វទន្តិ, ន និយ្យានិកោ តថា។ សំសារទុក្ខស្ស **អនុបសមសំវត្តនិកោ** វុត្តនយេន។ **បច្ចនីកបដិបទ**ន្តិ សម្មាបដិបត្តិយា វិរុទ្ធបដិបទំ។ **អននុលោមបដិបទ**ន្តិ សប្បុរិសានំ អននុលោមបដិបទំ។ **អធម្មានុលោមបដិបទ**ន្តិ លោកុត្តរធម្មស្ស អននុលោមបដិបទំ។ កស្មា បនេត្ថ “អវណ្ណំ ភាសតិ, វណ្ណំ ភាសតី”តិ ច វត្តមានកាលនិទ្ទេសោ កតោ, ននុ សង្គីតិកាលតោ សោ អវណ្ណវណ្ណានំ ភាសនកាលោ អតីតោតិ? សច្ចមេតំ, “អទ្ធានមគ្គបដិបន្នោ ហោតី”តិ ឯត្ថ ហោតិ-សទ្ទោ វិយ អតីតកាលត្ថត្តា បន ភាសតិ-សទ្ទស្ស ឯវំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ អថ វា យស្មិំ កាលេ តេហិ អវណ្ណោ វណ្ណោ ច ភាសីយតិ, តមបេក្ខិត្វា ឯវំ វុត្តំ, ឯវញ្ច កត្វា “តត្រា”តិ បទស្ស កាលបដិនិទ្ទេសវិកប្បនំ អដ្ឋកថាយំ អវុត្តម្បិ សុបបន្នំ ហោតិ។

“សុប្បិយស្ស បន…បេ…. ភាសតី”តិ បាឡិយា សម្ពន្ធទស្សនំ **“អន្តេវាសី បនស្សា”**តិអាទិវចនំ។ **អបរាមសិតព្ពំ** អរិយូបវាទកម្មំ, តថា **អនក្កមិតព្ពំ។ ស្វាយ**ន្តិ សោ អាចរិយោ។ **អសិធារ**ន្តិ អសិនា តិខិណភាគំ។ **កកចទន្ត បន្តិយ**ន្តិ ខន្ធកកចស្ស ទន្តសង្ខាតាយ វិសមបន្តិយា។ ហត្ថេន វា បាទេន វា យេន កេនចិ វា អង្គបច្ចង្គេន បហរិត្វា **កីឡមានោ វិយ។** អក្ខិកណ្ណកោសសង្ខាតដ្ឋានវសេន តីហិ បការេហិ ភិន្នោ មទោ យស្សាតិ **បភិន្នមទោ**, តំ។ **អវណ្ណំ ភាសមានោ**តិ អវណ្ណំ ភាសនហេតុ។ ហេតុអត្ថោ ហិ អយំ មាន-សទ្ទោ។ ន អយោ វុឌ្ឍិ **អនយោ។** សោយេវ **ព្យសនំ**, អតិរេកព្យសនន្តិ អត្ថោ, តំ **បាបុណិស្សតិ** ឯកន្តមហាសាវជ្ជត្តា រតនត្តយោបវាទស្ស។ តេនេវាហ –

> “យោ និន្ទិយំ បសំសតិ,
> តំ វា និន្ទតិ យោ បសំសិយោ;
> វិចិនាតិ មុខេន សោ កលិំ,
> កលិនា តេន សុខំ ន វិន្ទតី”តិ។ (សុ. និ. ៦៦៣; សំ និ. ១.១៨០-១៨១; នេត្តិ. ៩២);

**“អម្ហាកំ អាចរិយោ”**តិអាទិនា ព្រហ្មទត្តស្ស សំវេគុប្បត្តិំ, អត្តនោ អាចរិយេ ច ការុញ្ញុប្បត្តិំ ទស្សេត្វា កិញ្ចាបិ អន្តេវាសិនា អាចរិយស្ស អនុកូលេន ភវិតព្ពំ, អយំ បន បណ្ឌិតជាតិកត្តា ន ឦទិសេសុ ឋានេសុ តមនុវត្តតីតិ ឥទានិស្ស កម្មស្សកតាញាណប្បវត្តិំ ទស្សេន្តោ **“អាចរិយេ ខោ បនា”**តិអាទិមាហ។ **ហលាហល**ន្តិ តង្ខណញ្ញេវ មារណកំ វិសំ។ ហនតីតិ ហិ **ហលោ** ន-ការស្ស ល-ការំ កត្វា, ហលានម្បិ វិសេសោ ហលោ **ហលាហលោ** មជ្ឈេទីឃវសេន, ឯតេន ច អញ្ញេ អដ្ឋវិធេ វិសេ និវត្តេតិ។ វុត្តញ្ច –

> “បុមេ បណ្ណេ ច កាកោល, កាឡកូដហលាហលា;
> សរោត្ថិកោសុង្គិកេ យោ, ព្រហ្មបុត្តោ បទីបនោ;
> ទារទោ វច្ឆនាភោ ច, វិសភេទា ឥមេ នវា”តិ។

**ខរោទក**ន្តិ ចណ្ឌសោតោទកំ។ **“ខារោទក”**ន្តិបិ បាឋោ, អតិលោណតាយ តិត្តោទកន្តិ អត្ថោ។ **នរកបបាត**ន្តិ ចោរបបាតំ។ **មាណវកា**តិ អត្តានមេវ ឱវទិតុំ អាលបតិ “សមយោបិ ខោ តេ ភទ្ទាលិ អប្បដិវិទ្ធោអហោសី”តិអាទីសុ (ម. និ. ២.១៣៥) វិយ។ “កម្មស្សកា”តិ កម្មមេវ អត្តសន្តកភាវំ វត្វា តទេវ វិវរតិ **“អត្តនោ កម្មានុរូបមេវ គតិំ គច្ឆន្តី”**តិអាទិនា។ **យោនិសោ**តិ ឧបាយេន ញាយេន។ **ឧម្មុជ្ជិត្វា**តិ អាចរិយោ វិយ អយោនិសោ អរិយូបវាទេ អនិម្មុជ្ជន្តោ យោនិសោ អរិយូបវាទតោ ឧម្មុជ្ជិត្វា, ឧទ្ធំ ហុត្វាតិ អត្ថោ។ **មន្ទមានោ**តិ មន្ទន្តោ ភិន្ទន្តោ។ ឯកំសការណមេវ ឥធ ការណន្តិ ទស្សេតុកាមេន **“សម្មា”**តិ វុត្តំ។ **“យថា ត”**ន្តិអាទិនា តស្ស សមារទ្ធភាវំ ទស្សេតិ, ន្តិ ច និបាតមត្តំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យថា អញ្ញោ បណ្ឌិតសភាវោ ជាតិ អាចារវសេន កុល

ហុត្វា អនេកបរិយាយេន តិណ្ណំ រតនានំ វណ្ណំ ភាសិតុមារភតិ, តថា អយម្បិ អារទ្ធោ, តញ្ច ខោ អបិ នាមាយមាចរិយោ ឯត្តកេនាបិ រតនត្តយាវណ្ណភាសតោ ឱរមេយ្យាតិ។

**សប្បរាជវណ្ណោ**ន្តិ អហិរាជវណ្ណំ។ **វណ្ណបោក្ខរតាយា**តិ វណ្ណសុន្ទរតាយ, វណ្ណសរីរេន វា។ **វារិជំ** កមលំ ន **បហរាមិ ន ភញ្ជាមិ, អារា** ទូរតោវ ឧបសិង្ឃាមីតិ អត្ថោ។ **អថា**តិ ឯវំ សន្តេបិ។ **គន្ធត្ថេនោ**តិ គន្ធចោរោ។ **សញ្ញទ្ធា**តិ គន្ថិតា ពន្ធិតា។ **គហបតី**តិ ឧបាលិគហបតី នាដបុត្តស្ស អាលបនំ។ ឯត្ថ ច វណ្ណិតព្ពោ “អយមីទិសោ”តិ បកាសេតព្ពោតិ **វណ្ណោ,** សណ្ឋានំ។ វណ្ណីយតិ អសង្ករតោ វវត្ថាបីយតីតិ **វណ្ណោ,** ជាតិ។ វណ្ណេតិ វិការមាបជ្ជមានំ ហទយង្គតភាវំ បកាសេតីតិ **វណ្ណោ,** រូបាយតនំ។ វណ្ណីយតិ ផលមេតេន យថាសភាវតោ វិភាវីយតីតិ **វណ្ណោ,** ការណំ។ វណ្ណីយតិ អប្បមហន្តាទិវសេន បមីយតីតិ **វណ្ណោ,** បមាណំ។ វណ្ណីយតិ បសំសីយតីតិ **វណ្ណោ** , គុណោ។ វណ្ណនំ គុណសំកិត្តនំ **វណ្ណោ,** បសំសា។ ឯវំ តត្ថ តត្ថ វណ្ណសទ្ទស្សប្បវត្តិ វេទិតព្ពា។ អាទិសទ្ទេន ជាតរូបបុឡិនក្ខរាទយោ សង្គណ្ហាតិ។ “តេ ច គុណោបិ បសំសាបី”តិ វុត្តមេវ សមត្ថេតិ **“អយំ កិរា”**តិអាទិនា។ **កិរា**តិ ចេត្ថ អនុស្សវនត្ថេ, បទបូរណមត្តេ វា។ **គុណូបសញ្ហិត**ន្តិ គុណោបសញ្ហិតំ។ “គុណូបសញ្ហិតំ បសំស”ន្តិ បន វទន្តោ បសំសាយ ឯវ គុណភាសនំ សិទ្ធំ តស្សា តទវិនាភាវតោ, តស្មា តទមត្ថទ្វយំ យុជ្ជតីតិ ទស្សេតិ។

កថំ ភាសតីតិ អាហ **“តត្ថា”**តិអាទិ។ ឯកោ ច សោ បុគ្គលោ ចាតិ **ឯកបុគ្គលោ។** កេនដ្ឋេន ឯកបុគ្គលោ? អសទិសដ្ឋេន, គុណវិសិដ្ឋដ្ឋេន, អសមសមដ្ឋេន ច។ សោ ហិ បឋមាភិនីហារកាលេ ទសន្នំ បារមីនំ បដិបាដិយា អាវជ្ជនំ អាទី កត្វា ពោធិសម្ភារសម្ភរណគុណេហិ ចេវ ពុទ្ធគុណេហិ ច សេសមហាជនេន អសទិសោ។ យេ ចស្ស គុណា, តេបិ អញ្ញសត្តានំ គុណេហិ វិសិដ្ឋា, បុរិមកា ច សម្មាសម្ពុទ្ធា សព្ពសត្តេហិ **អសមា,** តេហិ បន អយមេវេកោ រូបកាយនាមកាយេហិ **សមោ។ លោកេ**តិ សត្តលោកេ។ **“ឧប្បជ្ជមានោ ឧប្បជ្ជតី”**តិ បន តទំ ឧភយម្បិ វិប្បកតវចនមេវ ឧប្បាទកិរិយាយ វត្តមានកាលិកត្តា។ **ឧប្បជ្ជមានោ** ពហុជនហិតាយ **ឧប្បជ្ជតិ,** ន អញ្ញេន ការណេនាតិ ឯវំ បនេត្ថ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ លក្ខណេ ហេស មាន-សទ្ទោ, ឯវរូបញ្ចេត្ថ លក្ខណំ ន សក្កា អញ្ញេន សទ្ទលក្ខណេន បដិពាហិតុំ។ អបិច ឧប្បជ្ជមានោ នាម, ឧប្បជ្ជតិ នាម, ឧប្បន្នោ នាមាតិ អយមេត្ថ ភេទោ វេទិតព្ពោ។ ឯស ហិ ទីបង្ករបាទមូលតោ បដ្ឋាយ យាវ អនាគាមិផលំ, តាវ ឧប្បជ្ជមានោ នាម, អរហត្តមគ្គក្ខណេ ឧប្បជ្ជតិ នាម, អរហត្តផលក្ខណេ ឧប្បន្នោ នាម។ ពុទ្ធានញ្ហិ សាវកានំ វិយ ន បដិបាដិយា ឥទ្ធិវិធញាណាទីនិ ឧប្បជ្ជន្តិ, សហេវ បន អរហត្តមគ្គេន សកលោបិ សព្ពញ្ញុគុណរាសិ អាគតោវ នាម ហោតិ, តស្មា និព្ពត្តសព្ពកិច្ចត្តា អរហត្តផលក្ខណេ ឧប្បន្នោ នាម, តទនិព្ពត្តត្តា តទញ្ញក្ខណេ យថារហំ “ឧប្បជ្ជមានោ ឧប្បជ្ជតិ” ច្ចេវ វុច្ចតិ។ ឥមស្មិម្បិ សុត្តេ អរហត្តផលក្ខណំយេវ សន្ធាយ “ឧប្បជ្ជតី”តិ វុត្តំ។ អតីតកាលិកស្សាបិ វត្តមានបយោគស្ស កត្ថចិ ទិដ្ឋត្តា ឧប្បន្នោ ហោតីតិ អយញ្ហេត្ថ អត្ថោ។ ឯវំ សតិ “ឧប្បជ្ជមានោ”តិ ចេត្ថ មាន-សទ្ទោ សាមត្ថិយត្ថោ។ យាវតា សាមត្ថិយេន មហាពោធិសត្តានំ ចរិមភវេ ឧប្បត្តិ ឥច្ឆិតព្ពា, តាវតា សាមត្ថិយេន ពោធិសម្ភារភូតេន បរិបុណ្ណេន សមន្នាគតោ ហុត្វាតិ អត្ថោ។ តថាសាមត្ថិយយោគេន ហិ ឧប្បជ្ជមានោ នាមាតិ។ សព្ពសត្តេហិ **អសមោ,** អសមេហិ បុរិមពុទ្ធេហេវ **សមោ** មជ្ឈេ ភិន្នសុវណ្ណេ និក្ខំ វិយ និព្ពិសិដ្ឋោ, “ឯកបុគ្គលោ”តិ ចេតស្ស វិសេសនំ។ អាលយសង្ខាតំ តណ្ហំ សមុគ្ឃាតេតិ សមុច្ឆិន្ទតីតិ **អាលយសមុគ្ឃាតោ។** វដ្ដំ ឧបច្ឆិន្ទតីតិ **វដ្ដុបច្ឆេទោ។**

**បហោន្តេនា**តិ សក្កោន្តេន។ “បញ្ចនិកាយេ”តិ វត្វាបិ អនេកាវយវត្តា តេសំ ន ឯត្តកេន សព្ពថា បរិយាទានន្តិ **“នវង្គំ សត្ថុសាសនំ ចតុរាសីតិ ធម្មក្ខន្ធសហស្សានី”**តិ វុត្តំ។ **អតិត្ថេនា**តិ អនោតរណដ្ឋានេន។ ន វត្តព្ពោ អបរិមាណវណ្ណត្តា ពុទ្ធាទីនំ, និរវសេសានញ្ច តេសំ ឥធ បកាសនេន បាឡិសំវណ្ណនាយ ឯវ សម្បជ្ជនតោ, ចិត្តសម្បហំសនកម្មដ្ឋានសម្បជ្ជនវសេន ច សផលត្តា។ **ថាមោ វេទិតព្ពោ** សព្ពថាមេន បកាសិតត្តា។ កី បន សោ តថា ឱកាហេត្វា ភាសតីតិ អាហ។ **“ព្រហ្មទត្តោ បនា”**តិអាទិ។ អនុក្កមេន បុនប្បុនំ វា សវនំ **អនុស្សវោ,** បរម្បរសវនំ។ **អាទិ**-សទ្ទេន អាការបរិវិតក្កទិដ្ឋិនិជ្ឈានក្ខន្តិយោ សង្គណ្ហាតិ។ តត្ថ “សុន្ទរមិទំ ការណ”ន្តិ ឯវំ សយមេវ ការណបរិវិតក្កនំ **អាការបរិវិតក្កោ។** អត្តនោ ទិដ្ឋិយា និជ្ឈាយិត្វា ខមនំ រុច្ចនំ **ទិដ្ឋិនិជ្ឈានក្ខន្តី**តិ **អដ្ឋកថាសុ** វុត្តំ, តេហិយេវ សម្ពន្ធិតេនាតិ អត្ថោ។ **មត្ត**-សទ្ទោ ហេត្ថ វិសេសនិវត្តិអត្ថោ, តេន យថាវុត្តំ ការណំ និវត្តេតិ។ **អត្តនោ ថាមេនា**តិ អត្តនោ ញាណពលេនេវ, ន បន ពុទ្ធាទីនំ គុណានុរូបន្តិ អធិប្បាយោ។ អសង្ខ្យេយ្យាបរិមេយ្យប្បភេទា ហិ ពុទ្ធាទីនំ គុណា។ វុត្តញ្ហេតំ –

“ពុទ្ធោបិ ពុទ្ធស្ស ភណេយ្យ វណ្ណំ,
កប្បម្បិ ចេ អញ្ញមភាសមានោ;
ខីយេថ កប្បោ ចិរទីឃមន្តរេ,
វណ្ណោ ន ខីយេថ តថាគតស្សា”តិ។ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៣០៤; ៣.១៤១; ម. និ. អដ្ឋ. ២.៤២៥; ឧទា. អដ្ឋ. ៥៣; ពុ. វំ. អដ្ឋ. ៤.១; អប. អដ្ឋ. ២.៩១; ចរិយា. អដ្ឋ. ៩, ៣២៩);

តថាបិ វក្ខតិ “អប្បមត្តកំ ខោ បនេត”ន្តិអាទិ។

**ឥតិ**-សទ្ទោ និទស្សនត្ថោ វុត្តប្បការំ និទស្សេតិ។ **ហ**-ការោ និបាតមត្តន្តិ អាហ **“ឯវំ តេ”**តិ។ **អញ្ញមញ្ញស្សា**”តិ ឥទំ វុឡ្ហិបទំ “ឯកោ ឯកាយា”តិ (បារា. ៤៤៤, ៤៥២) បទំ វិយាតិ ទស្សេន្តោ **“អញ្ញោអញ្ញស្សា”**តិ វុឡ្ហិបទេនេវ វិវរតិ។ **“ឧជុមេវា”**តិ សាវធារណសមាសតំ វត្វា តេន និវត្តេតព្ពត្ថំ អាហ **“ឦសកម្បិ អបរិហរិត្វា”**តិ, ថោកតរម្បិ អវិវជ្ជិត្វាតិ អត្ថោ។ កថន្តិ អាហ **“អាចរិយេន ហី”**តិអាទិ។ បុព្ពេ ឯកវារម្បិ អវណ្ណវណ្ណភាសនេ និទ្ទិដ្ឋេបិ “ឧជុវិបច្ចនីកវាទា”តិ (ទី. និ. ១.១) វុត្តត្តា អនេកវារមេវ តេ ឯវំ ភាសន្តីតិ វេទិតព្ពន្តិ ទស្សេតុំ **“បុន ឥតរោ អវណ្ណំ ឥតរោ វណ្ណ”**ន្តិ វុត្តំ។ តេន ហិ វិសទ្ទស្ស វិវិធត្ថតំ សមត្ថេតិ។ **សារផលកេ**តិ សារទារុផលកេ , ឧត្តមផលកេ វា។ **វិសរុក្ខអាណិ**ន្តិ វិសទារុមយបដាណឹ។ **ឥរិយាបថានុពន្ធនេន អនុពន្ធា ហោន្តិ**, ន សម្មាបដិបត្តិអនុពន្ធនេន។

**សីសានុលោកិនោ**តិ សីសេន អនុលោកិនោ, សីសំ ឧក្ខិបិត្វា មគ្គានុក្កមេន ឱលោកយមានាតិ អត្ថោ។ **តស្មឹ កាលេ**តិ យម្ហិ សំវច្ឆរេ, ឧតុម្ហិ, មាសេ, បក្ខេ វា ភគវា តំ អទ្ធានមគ្គំ បដិបន្នោ, តស្មឹ កាលេ។ តេន ហិ អនិយមតោ សំវច្ឆរឧតុមាសឌ្ឍមាសាវ និទ្ទិសិតា “តំ ទិវស”ន្តិ ទិវសស្ស វិសុំ និទ្ទិដ្ឋត្តា, មុហុត្តាទីនញ្ច ទិវសបរិយាបន្នតោ។ “តំ អទ្ធានំ បដិបន្នោ”តិ ចេត្ថ អាធារវចនមេតំ។ តេនេវ ហិ កិរិយាវិច្ឆេទទស្សនវសេន “រាជគហេ បិណ្ឌាយ ចរតី”តិ សហ បុព្ពកាលកិរិយាហិ វត្តមាននិទ្ទេសោ កតោ, ឥតរថា តស្មឹ កាលេ រាជគហេ បិណ្ឌាយ ចរតិ, តំ អទ្ធានមគ្គញ្ច បដិបន្នោតិ អនធិប្បេតត្ថោ អាបជ្ជេយ្យ។ ន ហិ អសមានវិសយា កិរិយា ឯកាធារា សម្ភវន្តិ, យា ចេត្ថ អធិប្បេតា អទ្ធានបដិបជ្ជនកិរិយា, សា ច អនិយមិតា ន យុត្តាតិ។ **រាជគហបរិវត្តកេសូ**តិ រាជគហំ បរិវត្តេត្វា ឋិតេសុ។ **“អញ្ញតរស្មិ”**ន្តិ ឥមិនា តេសុ ភគវតោ អនិពទ្ធវាសំ ទស្សេតិ។ **សោ**តិ ឯវំ រាជគហេ វសមានោ សោ ភគវា។ បិណ្ឌាយ ចរណេនបិ ហិ តត្ថ បដិពទ្ធភាវវចនតោ សន្និវាសត្ថមេវ ទស្សេតិ។ យទិ បន “បិណ្ឌាយ ចរមានោ សោ ភគវា”តិ បច្ចាមសេយ្យ, យថាវុត្តោវ អនធិប្បេតត្ថោ អាបជ្ជេយ្យាតិ។ **តំ ទិវស**ន្តិ យំ ទិវសំ អទ្ធានមគ្គំ បដិបន្នោ, តំ ទិវសំ។ **តំ អទ្ធានំ បដិបន្នោតិ** ឯត្ថ អច្ចន្តសំយោគវចនមេតំ។ ភត្តភុញ្ជនតោ បច្ឆា **បច្ឆាភត្តំ**, តស្មឹ បច្ឆាភត្តសមយេ។ **បិណ្ឌបាតបដិក្កន្តោ**តិ យត្ថ បិណ្ឌបាតត្ថាយ ចរិត្វា ភុញ្ជន្តិ, តតោ អបក្កន្តោ។ **តំ អទ្ធានំ បដិបន្នោ**តិ “នាឡន្ទាយំ វេនេយ្យានំ វិវិធហិតសុខនិប្ផត្តិំ អាកង្ខមានោ ឥមិស្សា អដ្ឋុប្បត្តិយា តិវិធសីលាលង្កតំ នានាវិធកុហនលបនាទិមិច្ឆាជីវវិទ្ធំសនំ ទ្វាសដ្ឋិទិដ្ឋិជាលវិនិវេឋនំ ទសសហស្សិលោកធាតុបកម្បនំ ព្រហ្មជាលសុត្តំ ទេសេស្សាមី”តិ តំ យថាវុត្តំ ទីឃមគ្គំ បដិបន្នោ, ឥទំ បន ការណំ បករណតោវ បាកដន្តិ ន វុត្តំ។ ឯត្តាវតា “កស្មា បន ភគវា តំ អទ្ធានំ បដិបន្នោ”តិ ចោទនា វិសោធិតា ហោតិ។

ឥទានិ ឥតរម្បិ ចោទនំ វិសោធិតុំ **“សុប្បិយោបី”**តិ វុត្តំ។ តស្មឹ កាលេ, តំ ទិវសំ អនុពន្ធោតិ ច វុត្តនយេន សម្ពន្ធោ។ បាតោ អសិតព្ពោតិ **បាតរាសោ**, សោ ភុត្តោ យេនាតិ **ភុត្តបាតរាសោ។ ឥច្ចេវា**តិ ឯវមេវ មនសិសន្និធាយ, ន បន “ភគវន្តំ, ភិក្ខុសង្ឃញ្ច បិដ្ឋិតោ បិដ្ឋិតោ អនុពន្ធិស្សាមី”តិ។ តេន វុត្តំ **“ភគវតោ តំ មគ្គំ បដិបន្នភាវំ អជានន្តោវា”**តិ, តថា អជានន្តោ ឯវ ហុត្វា អនុពន្ធោតិ អត្ថោ។ ន ហិ សោ ភគវន្តំ ទដ្ឋុមេវ ឥច្ឆតិ, តេនាហ **“សចេ បន ជានេយ្យ, នានុពន្ធេយ្យា”**តិ។ ឯត្តាវតា “កស្មា ច សុប្បិយោ អនុពន្ធោ”តិ ចោទនា វិសោធិតា ហោតិ។ **“សោ”**តិអាទិនា អបរម្បិ ចោទនំ វិសោធេតិ។ កទាចិ បន ភគវា អញ្ញតរវេសេនេវ គច្ឆតិ អង្គុលិមាលទមនបក្កុសាតិអភិគ្គមនាទីសុ, កទាចិ ពុទ្ធសិរិយា, តថាបិ ឦទិសាយ ពុទ្ធសិរិយាតិ ទស្សេតុំ **“ពុទ្ធសិរិយា សោភមាន”**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ **សិរី**តិ ចេត្ថ សរីរសោភគ្គាទិសម្បត្តិ, តទេវ ឧបមាវសេន ទស្សេតិ **“រត្តកម្ពលបរិក្ខិត្តមិវា”**តិអាទិនា។ គច្ឆតីតិ ជង្គមោ យថា “ចង្កមោ”តិ។ ចញ្ចលមានោ គច្ឆន្តោ **គិរិ**, តាទិសស្ស កនកគិរិនោ សិខរមិវាតិ អត្ថោ។

**“តស្មឹ កិរ”**តិអាទិ តព្ពិវរណំ, បាឡិយំ អទស្សិតត្តា, បោរាណដ្ឋកថាយញ្ច អនាគតត្តា អនុស្សវសិទ្ធា អយំ កថាតិ ទស្សេតុំ **“កិរ”**តិ វុត្តន្តិ វទន្តិ, តថា វា ហោតុ អញ្ញថា វា, អត្តនា អទិដ្ឋំ, អសុតំ, អមុតញ្ច អនុស្សវមេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ នីលបីតលោហិតោទាតមញ្ជិដ្ឋបភស្សរវសេន **ឆព្ពណ្ណា។ សមន្តា**តិ សមន្តតោ ទសហិ ទិសាហិ។ **អសីតិហត្ថប្បមាណេ**តិ តេសំ រស្មីនំ បកតិយា បវត្តិដ្ឋានវសេន វុត្តំ, តស្មា សមន្តតោ, ឧបរិ ច បច្ចេកំ អសីតិហត្ថមត្តេ បទេសេ បកតិយាវ ឃនីភូតា រស្មិយោ តិដ្ឋន្តីតិ ទដ្ឋព្ពំ, **វិនយដីកាយំ** បន “តាយេវ ព្យាមប្បភានាម។ យតោ ឆព្ពណ្ណា រស្មិយោ តឡាកតោ មាតិកា វិយ ទសសុ ទិសាសុ ធាវន្តិ, សា យស្មា ព្យាមមត្តា វិយ ខាយតិ, តស្មា ព្យាមប្បភាតិ វុច្ចតី”តិ វុត្តំ, (វិ. វិ. ដី. ១.១៦) **សង្គីតិសុត្តវណ្ណនាយំ** បន វក្ខតិ “បុរត្ថិមកាយតោ សុវណ្ណវណ្ណា រស្មិ ឧដ្ឋហិត្វា អសីតិហត្ថំ ឋានំ គណ្ហាតិ។ បច្ឆិមកាយតោ។ ទក្ខិណហត្ថតោ។ វាមហត្ថតោ សុវណ្ណវណ្ណា រស្មិ ឧដ្ឋហិត្វា អសីតិហត្ថំ ឋានំ គណ្ហាតិ។ ឧបរិ កេសន្តតោ បដ្ឋាយ សព្ពកេសាវដ្ដេហិ មោរគីវវណ្ណា រស្មិ ឧដ្ឋហិត្វា គគនតលេ អសីតិហត្ថំ ឋានំ គណ្ហាតិ។ ហេដ្ឋា បាទតលេហិ បវាឡវណ្ណា រស្មិ ឧដ្ឋហិត្វា ឃនបថវិយំ អសីតិហត្ថំ

ឋានំ គណ្ហាតិ។ ឯវំ សមន្តា អសីតិហត្ថមត្តំ ឋានំ ឆព្ពណ្ណា ពុទ្ធរស្មិយោ វិជ្ជោតមានា វិប្ផន្ទមានា វិធាវន្តី”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ៣.២៩៩) កេចិ បន អញ្ញថាបិ បរិកប្បនាមត្តេន វទន្តិ, តំ ន គហេតព្ពំ តថា អញ្ញត្ថ អនាគតត្តា, អយុត្តត្តា ច។ តាសំ បន ពុទ្ធរស្មីនំ តទា អនិគ្គូហិតភាវទស្សនត្ថំ “តស្មឹ កិរ សមយេ”តិ វុត្តំ។ បក្កុសាតិអភិគ្គមនាទីសុ វិយ ហិ តទា តាសំ និគ្គូហនេ កិញ្ចិ ការណំ នត្ថិ។ **អាធាវន្តី**តិ អភិមុខំ ទិសំ ធាវន្តិ។ **វិធាវន្តី**តិ វិវិធា ហុត្វា វិទិសំ ធាវន្តិ។

តស្មឹ វនន្តរេ ទិស្សមានាការេន តាសំ រស្មីនំ សោភា វិញ្ញាយតីតិ អាហ “**រតនាវេឡា**”តិអាទិ។ **រតនាវេឡា** នាម រតនមយវដំសកំ មុទ្ធំ អវតិ រក្ខតីតិ ហិ **អវេឡា, អាវេឡា** វា, មុទ្ធមាលា។ **ឧក្កា** នាម យា សជោតិភូតា, តាសំ សតំ, និបតនំ **និបាតោ**, តស្ស និបាតោ, តេន សមាកុលំ តថា។ បិសិតព្ពត្តា **បិដ្ឋំ**, ចីនទេសេ ជាតំ បិដ្ឋំ **ចីនបិដ្ឋំ**, រត្តចុណ្ណំ, យំ “**សិន្ទូរោ**”តិបិ វុច្ចតិ, ចីនបិដ្ឋមេវ ចុណ្ណំ។ វាយុនោ វេគេន ឥតោ ចិតោ ច ខិត្តំ តន្តិ តថា។ ឥន្ទស្ស ធនុ លោកសង្កេតវសេនាតិ **ឥន្ទធនុ**, សូរិយរស្មិវសេន គគនេ បញ្ញាយមានាការវិសេសោ។ កុដិលំ អចិរដ្ឋាយិត្តា វិរូបំ ហុត្វា ជវតិ ធាវតីតិ **វិជ្ជុ**, សាយេវ **លតា** តំសទិសភាវេនាតិ តថា, វាយុវេគតោ វលាហកយដ្ឋនេនេវ ជាតរស្មិ។ តាយតិ អវិជហនវសេន អាកាសំ បាលេតីតិ **តារា**, គណសទ្ទោ បច្ចេកំ យោជេតព្ពោ។ តស្ស បភា តថា។ **វិប្ផុរិតវិច្ឆុរិតមិវា**តិ អាភាយ វិវិធំ ផរមានំ, វិជ្ជោតយមានំ វិយ ច។ វនស្ស អន្តរំ វិវរំ **វនន្តរំ**, ភគវតា បត្តបត្តវនប្បទេសន្តិ វុត្តំ ហោតិ។

អសីតិយា អនុព្យញ្ជនេហិ តម្ពនខតាទីហិ អនុរញ្ជិតំ តថា។ **កមលំ** បទុមបុណ្ឌរីកានិ, អវសេសំ នីលរត្តសេតភេទំ សរោរុហំ **ឧប្បលំ**, ឥតិ បញ្ចវិធា បង្កជជាតិ បរិគ្គហិតា ហោតិ។ វិកសិតំ ផុល្លិតំ តទុភយំ យស្ស សវស្ស តថា។ សព្ពេន បការេន បរិតោ សមន្តតោ ផុល្លតិ វិកសតីតិ **សព្ពបាលិផុល្លំ** អ-ការស្ស អា-ការំ, រ-ការស្ស ច ល-ការំ កត្វា យថា “បាលិភទ្ទោ”តិ, តារានំ មរីចិ បភា, តាយ វិកសិតំ វិជ្ជោតិតំ តថា។ ព្យាមប្បភាយ បរិក្ខេបោ បរិមណ្ឌលោ, តេន វិលាសិនី សោភិនី តថា។ មហាបុរិសលក្ខណានិ អញ្ញមញ្ញបដិពទ្ធត្តា មាលាការេនេវ ឋិតានីតិ វុត្តំ “**ទ្វត្តឹសវរលក្ខណមាលា**”តិ។ ទ្វត្តឹសចន្ទាទីនំ មាលា កេនចិ គន្ថេត្វា បដិបាដិយា ច បបិតាតិ ន វត្តព្ពា “យទិ សិយា”តិ បរិកប្បនាមត្តេន ហិ “**គន្ថេត្វា ឋបិតទ្វត្តឹសចន្ទមាលាយា**”តិអាទិ វុត្តំ។ បរិកប្បោបមា ហេសា, លោកេបិ ច ទិស្សតិ។

“មយេវ មុខសោភាស្សេ, ត្យលមិន្ទុវិកត្ថនា;
យតោម្ពុជេបិ សាត្ថីតិ, បរិកប្បោបមា អយ”ន្តិ។

ទ្វត្តឹសចន្ទមាលាយ សិរី អត្តនោ សិរិយា អភិភវន្តី ឥវាតិ សម្ពន្ធោ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។

ឯវំ ភគវតោ តទា សោភំ ទស្សេត្វា ឥទានិ ភិក្ខុសង្ឃស្សាបិ សោភំ ទស្សេន្តោ “**តញ្ច បនា**”តិអាទិមាហ ។ ចតុព្ពិធាយ អប្បិច្ឆតាយ **អប្បិច្ឆា។** ទ្វាទសហិ សន្តោសេហិ **សន្តុដ្ឋា។** តិវិធេន វិវេកេន **បវិវិត្តា។** រាជរាជមហាមត្តាទីហិ **អសំសដ្ឋា។** ទុប្បដិបត្តិកានំ **ចោទកា។ បាបេ** អកុសលេ **គរហិនោ** បរេសំ ហិតបដិបត្តិយា **វត្តារោ។** បរេសញ្ច **វចនក្ខមា។ វិមុត្តិញាណទស្សនំ** នាម បច្ចវេក្ខណញាណំ។ “**តេស**”ន្តិអាទិនា តទភិសម្ពន្ធេន ភគវតោ សោភំ ទស្សេតិ។ រត្តបទុមានំ សណ្ឌោ សមូហោ វនំ, តស្ស មជ្ឈេ គតា តថា។ “រត្តំ **បទុមំ**, សេតំ **បុណ្ឌរីក**”ន្តិ បត្តនិយមមន្តរេន តថា វុត្តំ, បត្តនិយមេន បន សតបត្តំ **បទុមំ**, ឩនកសតបត្តំ **បុណ្ឌរីកំ។ បវាឡំ** វិទ្ទុមោ, តេន កតាយ វេទិកាយ បរិក្ខិត្តោ វិយ។ **មិគបក្ខីនម្បី**តិ **បិ**-សទ្ទោ, **អបិ**-សទ្ទោ វា សម្ភាវនាយំ, តេនាហ “**បគេវ ទេវមនុស្សាន**”ន្តិ។ **មហាថេរា**តិ មហាសាវកេ សន្ធាយាហ។ សុរញ្ជិតភាវេន ព្លិសកំ កណ្ហវណ្ណតាយ **មេឃវណ្ណំ។ ឯកំសំ ករិត្វា**តិ ឯកំសបារុបនវសេន វាមំសេ ករិត្វា។ កត្តរស្ស ជិណ្ណស្ស អាលម្ពនោ ទណ្ឌោ **កត្តរទណ្ឌោ**, ពាហុល្លវសេនាយំ សមញ្ញា។ **សុវម្មំ** នាម សោភណុរច្ឆទោ, តេន **វម្មិតា** សន្នទ្ធាតិ **សុវម្មវម្មិតា**, ឥទំ តេសំ បំសុកូលធារណនិទស្សនំ។ យេសំ កុច្ឆិគតំ សព្ពម្បិ តិណបលាសាទិ គន្ធជាតមេវ ហោតិ, តេ **គន្ធហត្ថិនោ** នាម, យេ “ហេមវតា”តិបិ វុច្ចន្តិ, តេសម្បិ ថេរានំ សីលាទិគុណគន្ធតាយ តំសទិសតា។ អន្តោជដាពហិជដាសង្ខាតាយ តណ្ហាជដាយ វិជដិតភាវតោ **វិជដិតជដា។** តណ្ហាពន្ធនាយ ឆិន្នត្តា **ឆិន្នពន្ធនា។** “**សោ**”តិអាទិ យថាវុត្តវចនស្ស គុណទស្សនំ។ **អនុពុទ្ធេហី**តិ ពុទ្ធានមនុពុទ្ធេហិ។ តេបិ ហិ ឯកទេសេន ភគវតា បដិវិទ្ធបដិភាគេនេវ ចត្តារិ សច្ចានិ ពុជ្ឈន្តិ។ **បត្តបរិវារិត**ន្តិ បុប្ផទលេន បរិវារិតំ។ **កំ** វុច្ចតិ កមលាទិ, តស្មឹ សរតិ វិរាជតីតិ **កេសរំ**, កិញ្ជក្ខោ។ កណ្ណេ ករីយតីតិ **កណ្ណិកា។** កណ្ណាលង្ការោ, តំសទិសណ្ឋានតាយ **កណ្ណិកា**, ពីជកោសោ។ ឆន្នំ ហំសកុលានំ សេដ្ឋោ **ធតរដ្ឋោ ហំសរាជា វិយ, ហារិតោ** នាម **មហាព្រហ្មា វិយ។**

ឯវំ គច្ឆន្តំ ភគវន្តំ, ភិក្ខូ ច ទិស្វា អត្តនោ បរិសំ ឱលោកេសីតិ សម្ពន្ធោ។ **កាជទណ្ឌកេ**តិ កាជសង្ខាតេ ភារវហទណ្ឌកេ, កាជស្មឹ វា ភារលគ្គិតទណ្ឌកេ។ ខុទ្ទកំ បីឋំ **បីឋកំ។** មូលេ, អគ្គេ ច តិធា កតោ ទណ្ឌោ **តិ**

**ទណ្ឌោ។** មោរហត្ថកោ **មោរបិញ្ឆំ។** ឧទ្ទកំ បសិព្ពំ **បសិព្ពកំ។ កុណ្ឌិកា** កមណ្ឌលុ។ សា ហិ កំ ឧទកំ ឧទេតិ បសវេតិ, រក្ខតីតិ វា **កុណ្ឌិកា** និរុត្តិនយេន។ គហិតំ ឱមកតោ លុង្ឃិតំ, វិវិធំ លុង្ឃិតញ្ច បីឋក...បេ.... កុណ្ឌិកាទិ អនេកបរិក្ខារសង្ខាតំ ភារំ ភរតិ វហតីតិ **គហិត...បេ.... ភារភរិតា។ ឥតី**តិ និទស្សនត្ថោ។ **ឯវ**ន្តិ ឥទមត្ថោ។ ឯវំ ឥទំ វចនមាទិ យស្ស វចនស្ស តថា, តទេវ និរត្ថកំ វចនំ យស្សាតិ **ឯវមាទិនិរត្ថកវចនា។** មុខំ ឯតស្ស អត្ថីតិ **មុខរា,** សព្ពេបិ មុខវន្តា ឯវ, អយំ បន ផរុសាភិលាបមុខវតី, តស្មា ឯវំ វុត្តំ។ និទ្ទាយញ្ហិ អយំ របច្ចយោ។ មុខេន វា អមនាបំ កម្មំ រាតិ គណ្ហាតីតិ **មុខរា។** វិវិធា កិណ្ណា វាចា យស្សាតិ **វិកិណ្ណវាចា។ តស្សា**តិ សុប្បិយស្ស បរិព្ពាជកស្ស។ ន្តិ យថាវុត្តប្បការំ បរិសំ។

**ឥទានី**តិ តស្ស តថារូបាយ បរិសាយ ទស្សនក្ខណេ។ **បនា**តិ អរុចិសំសូចនត្ថោ, តថាបីតិ អត្ថោ។ **លាភ...បេ.... ហានិយា ចេវ** ហេតុភូតាយ។ កថំ ហានីតិ អាហ **"អញ្ញតិត្ថិយានញ្ហី"**តិអាទិ។ **និស្សិរីកត**ន្តិ និសោភតំ, អយមត្ថោ មោរជាតកាទីហិបិ ទីបេតព្ពោ។ **"ឧបតិស្សកោលិតានញ្ច"**តិអាទិនា បក្ខហានិតាយ វិត្ថារោ។ អាយស្មតោ សារិបុត្តស្ស, មហាមោគ្គល្លានស្ស ច ភគវតោ សន្តិកេ បព្ពជ្ជំ សន្ធាយ **"តេសុ បន បក្កន្តេសូ"**តិ វុត្តំ។ តេសំ បព្ពជិតកាលេយេវ អឌ្ឍតេយ្យសតំ បរិព្ពាជកបរិសា បព្ពជិ, តតោ បរម្បិ តទនុបព្ពជិតា បរិព្ពាជកបរិសា អបរិមាណាតិ ទស្សេតិ **"សាបិ តេសំ បរិសា ភិន្នា"**តិ ឥមិនា។ យាយ កាយចិ ហិ បរិព្ពាជកបរិសាយ បព្ពជិតាយ តស្ស បរិសា ភិន្នាយេវ នាម សមានគណត្តាតិ តថា វុត្តំ។ **"ឥមេហី"**តិអាទិនា លាភបក្ខហានីនិគមនវសេន ទស្សេតិ។ ឧសូយសង្ខាតស្ស វិសស្ស ឧគ្គារោ ឧគ្គិលនំ **ឧសូយវិសុគ្គារោ,** តំ។ ឯត្ថ ច "យស្មា បនេសា"តិអាទិនាវ "កស្មា ច សោ រតនត្តយស្ស អវណ្ណំ ភាសតី"តិ ចោទនំ វិសោធេតិ, **"សចេ"**តិអាទិកំ បន សព្ពម្បិ តប្បរិវារវចនមេវាតិ តេហិបិ សា វិសោធិតាយេវ នាម។ ភគវតោ វិរោធានុនយាភាវវីមំសនត្ថំ ឯតេ អវណ្ណំ វណ្ណំ ភាសន្តិ។ "មារេន អន្វាវិដ្ឋា ឯវំ ភាសន្តី"តិ ច កេចិ វទន្តិ, តទយុត្តមេវ អដ្ឋកថាយ ឧជុវិបច្ចនីកត្តា។ បាកដោយេវាយមត្ថោតិ។

**២**. យស្មា អត្ថង្គតោ សូរិយោ, តស្មា អកាលោ ទានិ គន្តុន្តិ សម្ពន្ធោ។

**អម្ពលដ្ឋិកា**តិ សាមីបិកវោហារោ យថា "វរុណនគរំ, គោទាគាមោ"តិ អាហ **"តស្ស កិរ"**តិអាទិ។ តរុណបរិយាយោ **លដ្ឋិកា**-សទ្ទោ រុក្ខវិសយេ យថា "មហាវនំ អជ្ឈោគាហេត្វា ពេលុវលដ្ឋិកាយ មូលេ ទិវាវិហារំ និសីទី"តិអាទីសូតិ ទស្សេតិ" **"តរុណម្ពរុក្ខោ"**តិ ឥមិនា។ កេចិ បន "អម្ពលដ្ឋិកា នាម វុត្តនយេន ឯកោ គាមោ"តិ វទន្តិ, តេសំ មតេ **អម្ពលដ្ឋិកាយ**ន្តិ សមីបត្ថេ ភុម្មវចនំ។ **ឆាយូទកសម្បន្ន**ន្តិ ឆាយាយ ចេវ ឧទកេន ច សម្បន្នំ។ **មញ្ជូសា**តិ បេឡា។ **បដិភានចិត្តវិចិត្ត**ន្តិ ឥត្ថិបុរិសសញ្ញោគាទិនា បដិភានចិត្តេន វិចិត្តំ, ឯតេន រញ្ញោ **អគារំ,** តទេវ **រាជាគារក**ន្តិ ទស្សេតិ។ រាជាគារកំ នាម វេស្សវណមហារាជស្ស ទេវាយតនន្តិ ឯកេ។

**ពហុបរិស្សយោ**តិ ពហុបទ្ទវោ។ កេហីតិ វុត្តំ "ចោរេ'ហិបី"តិអាទិ។ **ហន្ទា**តិ វចនវោស្សគ្គត្ថេ និបាតោ, តទានុភាវតោ និប្បរិស្សយត្ថាយ ឥទានិ ឧបគន្ត្វា ស្វេ គមិស្សាមីតិ អធិប្បាយោ។ **"សទ្ធឹ អន្តេវាសិនា ព្រហ្មទត្តេន មាណវេនា"** តិច្ចេវ សីហឡដ្ឋកថាយំ វុត្តំ, តញ្ច ខោ បាឡិអារុឡ្ហវសេនេវ, ន បន តទា សុប្បិយស្ស បរិសាយ អភាវតោតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ **"សទ្ធឹ អត្តនោ បរិសាយា"**តិ ឥធ វុត្តំ។ កស្មា បនេត្ថ ព្រហ្មទត្តោយេវ បាឡិយមារុឡ្ហោ, ន បន តទវសេសា សុប្បិយស្ស បរិសាតិ ? ទេសនានធីនភាវេន បយោជនាភាវតោ។ យថា ចេតំ, ឯវំ អញ្ញម្បិ ឯទិសំ បយោជនាភាវតោ សង្គីតិការកេហិ ន សង្គីតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ កេចិ បន "បាឡិយំ វុត្ត"ន្តិ អាធារំ វត្វា 'តទេតំ ន សីហឡដ្ឋកថានយទស្សនំ, បាឡិយំ វុត្តភាវទស្សនមេវា'តិ" វទន្តិ, តំ ន យុជ្ជតិ។ បាឡិអារុឡ្ហវសេនេវ បាឡិយំ វុត្តន្តិ អធិប្បេតត្ថស្ស អាបជ្ជនតោ។ តស្មា យថាវុត្តនយេនេវ អត្ថោ គហេតព្ពោតិ។ **"វុត្ត**ន្តិ វា អម្ហេហិបិ ឥធ វត្តព្ពន្តិ អត្ថោ។ ឯវញ្ហិ តទា អញ្ញាយបិ បរិសាយ វិជ្ជមានភាវទស្សនត្ថំ ឯវំ វុត្តំ, បាឡិយមារុឡ្ហវសេន បន អញ្ញថាបិ ឥធ វត្តព្ពន្តិ អធិប្បាយោ យុត្តោ"តិ វទន្តិ។

ឥទានិ "តត្រាបិ សុទ"ន្តិអាទិបាឡិយា សម្ពន្ធំ ទស្សេតុំ **"ឯវំ វាសំ ឧបគតោ បនា"**តិអាទិ វុត្តំ។ បរិវារេត្វា និសិន្នោ ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។ កុច្ឆិតំ កត្តព្ពន្តិ **កុកតំ,** តស្ស ភាវោ **កុក្កុច្ចំ,** កុច្ឆិតកិរិយា, ឥតោ ចិតោ ច ចញ្ចលនន្តិ អត្ថោ, ហត្ថស្ស កុក្កុច្ចំ តថា។ **"សា ហី"**តិអាទិនា តថាភូតតាយ ការណំ ទស្សេតិ។ **និវាតេ**តិ វាតវិរហិតដ្ឋានេ។ យថាវុត្តទោសាភាវេន **និច្ចលា។ តំ វិភូតិ**ន្តិ តាទិសំ សោភំ។ **វិប្បលបន្តី**តិ សតិវោស្សគ្គវសេន វិវិធា លបន្តិ។ **និល្លាលិតជិវ្ហា**តិ ឥតោ ចិតោ ច និក្ខន្តជិវ្ហា។ **កាកច្ឆមានា**តិ កាកានំ សទ្ទសទិសំ សទ្ទំ កុរុមានា។ **ឃរុឃរុបស្សាសិនោ**តិ ឃរុឃរុតិ សទ្ទំ ជនេត្វា បស្សសន្តា។ **ឥស្សាវសេនា**តិ យថាវុត្តេហិ ទ្វីហិ ការណេហិ ឧសូយនវសេន។ **"សព្ពំ វត្តព្ព"**ន្តិ ឥមិនា "អាទិបេយ្យាលនយោយ"ន្តិ ទស្សេតិ។

**៣**. សម្មា បហោន្តិ តំ តំ កម្មន្តិ **សម្បហុលា**, ពហវោ, តេនាហ “**ពហុកាន**”ន្តិ។ សព្ពន្តិមេន បរិច្ឆេទេន ចតុវគ្គសង្ឃេនេវ វិនយកម្មស្ស កត្តព្ពត្តា “**វិនយបរិយាយេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **តយោ ជនា**តិ ចេស ឧបលក្ខណនិទ្ទេសោ ទ្វិន្នម្បិ សម្បហុលត្តា។ តត្ថ តត្ថ តថាយេវាគតត្តា “**សុត្តន្តបរិយាយេនា**”តិអាទិមាហ។ តំ តំ បាឡិយា អាគតវោហារវសេន ហិ អយំ ភេទោ។ តយោ ជនា តយោ ឯវ នាម, តតោ បដ្ឋាយ ឧត្តរិ ចតុបញ្ចជនាទិកា សម្បហុលាតិ អត្ថោ។ **តតោ**តិ ចាយំ មរិយាទាវធិ។ **មណ្ឌលមាឡោ**តិ អនេកត្ថបវត្តា សមញ្ញា, ឥធ បន ឦទិសាយ ឯវាតិ និយមេន្តោ អាហ “**កត្ថចី**”តិអាទិ។ **កណ្ណិកា** វុច្ចតិ កូដំ។ **ហំសវដ្ដកច្ឆន្នេនា**តិ ហំសមណ្ឌលាការឆន្នេន។ តទេវ ឆន្នំ អញ្ញត្ថ “សុបណ្ណវង្កច្ឆទន”ន្តិ វុត្តំ។ កូដេន យុត្តោ អគារោ, សោយេវ សាលាតិ **កូដាគារសាលា**។ **ថម្ភបន្តី បរិក្ខិបិត្វា**តិ ថម្ភមាលំ បរិវារេត្វា, បរិមណ្ឌលាការេន ថម្ភបន្តី កត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ឧបដ្ឋានសាលា** នាម បយិរុបាសនសាលា។ យត្ថ ឧបដ្ឋានមត្តំ ករោន្តិ, ន ឯករត្តទិវត្តាទិវសេន និសីទនំ, ឥធ បន តថាកតា និសីទនសាលាយេវាតិ ទស្សេតិ “**ឥធ បនា**”តិអាទិនា។ តេនេវ បាឡិយំ “សន្និបតិតាន” ន្តេវ អវត្វា “សន្និសិន្នាន”ន្តិបិ វុត្តំ។ មានិតព្ពោតិ **មាឡោ**, មីយតិ បមីយតីតិ វា **មាឡោ**។ មណ្ឌលាការេន បដិច្ឆន្នោ មាឡោតិ **មណ្ឌលមាឡោ**, អនេកកោណវន្តោ បដិស្សយវិសេសោ។ “**សន្និសិន្នាន**”ន្តិ **និសជ្ជនវសេន** វុត្តំ, **និសជ្ជនវសេន** វា “**សន្និសិន្នាន**”ន្តិ សំវណ្ណេតព្ពបទមជ្ឈាហរិត្វា សម្ពន្ធោ។ ឥមិនា និសីទនឥរិយាបថំ, កាយសាមគ្គីវសេន ច សមោធានំ សន្ធាយ បទទ្វយមេតំ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ។ **សង្ខិយា វុច្ចតិ កថា** សម្មា ខិយនតោ កថនតោ។ **កថាធម្មោ**តិ កថាសភាវោ, ឧបបរិក្ខា វិធីតិ កេចិ។

“**អច្ឆរិយ**”ន្តិអាទិ តស្ស រូបទស្សនន្តិ អាហ “**កតមោ បន សោ**”តិអាទិ។ **សោ**តិ កថាធម្មោ។ “នីយតីតិ **នយោ**, អត្ថោ, សទ្ទសត្ថំ អនុគតោ នយោ **សទ្ទនយោ**”តិ (ទី. និ. ដី. ១.៣) **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** វុត្តំ។ នីយតិ អត្ថោ ឯតេនាតិ វា **នយោ**, ឧបាយោ, សទ្ទសត្ថេ អាគតោ នយោ អត្ថគហណូបាយោ **សទ្ទនយោ**។ តត្ថ ហិ អនភិណ្ហវុត្តិកេ អច្ឆរិយ-សទ្ទោ ឥច្ឆិតោ រុឡ្ហិវសេន។ តេនេវាហ “**អន្ធស្ស បព្ពតារោហណំ វិយា**”តិអាទិ។ តស្ស ហិ តទារោហណំ ន និច្ចំ, កទាចិយេវ សិយា, ឯវមិទម្បិ។ អច្ឆរាយោគ្គំ **អច្ឆរិយំ** និរុត្តិនយេន យោគ្គសទ្ទស្ស លោបតោ, តទ្ធិតវសេន វា ណិយបច្ចយស្ស វិចិត្រវុត្តិតោ, សោ បន បោរាណដ្ឋកថាយមេវ អាគតត្តា “**អដ្ឋកថានយោ**”តិ វុត្តោ។ បុព្ពេ អភូតន្តិ **អភូតបុព្ពំ**, ឯតេន ន ភូតំ អភូតន្តិ និព្ពចនំ, ភូត-សទ្ទស្ស ច អតីតត្ថំ ទស្សេតិ។ **យាវញ្ចិទ**ន្តិ សន្ធិវសេន និគ្គហិតាគមោតិ អាហ “**យាវ ច ឥទ**”ន្តិ, ឯតស្ស ច “សុប្បដិវិទិតា”តិ ឯតេន សម្ពន្ធោ។ **យាវ ច**យត្តកំ **ឥទំ** អយំ នានាធិមុត្តិកតា សុប្បដិវិទិតា, តំ “ឯត្តកមេវា”តិ ន សក្កា អម្ហេហិ បដិវិជ្ឈិតុំ, អក្ខាតុញ្ចាតិ សបាឋសេសត្ថោ។ តេនេវាហ “**តេន សុប្បដិវិទិតតាយ អប្បមេយ្យតំ ទស្សេតី**”តិ។

“**ភគវតា**”តិអាទីហិ បទេហិ សមានាធិករណភាវេន វុត្តត្តា **តេនា**តិ ឯត្ថ **ត**-សទ្ទោ សកត្ថបដិនិទ្ទេសោ, តស្មា យេន អភិសម្ពុទ្ធភាវេន ភគវា បកតោ សមានោ សុបាកដោ នាម ហោតិ, តទភិសម្ពុទ្ធភាវំ សទ្ធឹ អាគមនបដិបទាយ តស្ស អត្ថភាវេន ទស្សេន្តោ “**យោ សោ**”តិអាទិមាហ ។ ន ហេត្ថ សោ បុព្ពេ វុត្តោ អត្ថិ, យោ អត្ថោ តេហិ ថេរេហិ ត-សទ្ទេន បរាមសិតព្ពោ ភវេយ្យ។ តស្មា យថាវុត្តគុណសង្ខាតំ សកត្ថំយេវេស បធានភាវេន បរាមសតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **អនុត្តរំ សម្មាសម្ពោធិ**ន្តិ អគ្គមគ្គញាណបទដ្ឋានំ អនាវរណញាណំ, អនាវរណញាណបទដ្ឋានញ្ច អគ្គមគ្គញាណំ។ តទុភយញ្ហិ សម្មា អវិបរីតំ សយមេវ ពុជ្ឈតិ, សម្មា វា បសដ្ឋា សុន្ទរំ ពុជ្ឈតីតិ **សម្មាសម្ពោធិ**។ សា បន ពុទ្ធានំ សព្ពគុណសម្បត្តឹ ទេតិ អភិសេកោ វិយ រញ្ញោ សព្ពលោកិស្សរិយភាវំ, តស្មា “អនុត្តរា សម្មាសម្ពោធី”តិ វុច្ចតិ។ **អភិសម្ពុទ្ធោ**តិ អព្ភញ្ញាសិ បដិវិជ្ឈិ, តេន តាទិសេន ភគវតាតិ អត្ថោ។ សតិបិ ញាណទស្សនានំ ឥធ បញ្ញាវេវចនភាវេ តេន តេន វិសេសេន នេសំ វិសយវិសេសប្បវត្តឹ ទស្សេន្តោ “**តេសំ តេសំ សត្តាន**”ន្តិអាទិមាហ។ ឯត្ថ ហិ បឋមមត្ថំ អសាធារណញាណវសេន ទស្សេតិ។ អាសយានុសយញាណេន **ជានតា** សព្ពញ្ញុតានាវរណញាណេហិ **បស្សតា**តិ អត្ថោ។

ទុតិយំ វិជ្ជត្តយវសេន។ **បុព្ពេនិវាសាទីហី**តិ បុព្ពេនិវាសាសវក្ខយញាណេហិ។ តតិយំ អភិញ្ញានាវរណញាណវសេន។ អភិញ្ញាបរិយាបន្នេបិ “**តីហិ វិជ្ជាហី**”តិ តាសំ រាសិភេទទស្សនត្ថំ វុត្តំ។ អនាវរណញាណសង្ខាតេន **សមន្តចក្ខុនា** បស្សតាតិ អត្ថោ។ ចតុត្ថំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមំសចក្ខុវសេន។ **បញ្ញាយា**តិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន។ **កុដ្ដស្ស** ភិត្តិយា **តិរោ** បរំ, អន្តោ វា, តទាទីសុ គតានិ។ **អតិវិសុទ្ធេនា**តិ អតិវិយ វិសុទ្ធេន បញ្ចវណ្ណសមន្នាគតេន សុនីលបាសាទិកអក្ខិលោមសមលង្កតេន រត្តិញ្ចេវ ទិវា ច សមន្តា យោជនំ បស្សន្តេន **មំសចក្ខុនា**។ បញ្ចមំ បដិវេធទេសនាញាណវសេន។ “**អត្តហិតសាធិកាយា**”តិ ឯកំសតោ វុត្តំ, បរិយាយតោ បនេសា បរហិតសាធិកាបិ ហោតិ។ តាយ ហិ ធម្មសភាវបដិច្ឆាទកកិលេសសមុគ្ឃាតាយ ទេសនាញាណាទិ សម្ភវតិ។ **បដិវេធបញ្ញាយា**តិ អរិយមគ្គបញ្ញាយ។ វិបស្សនាសហគតោ សមាធិ បទដ្ឋានំ អាសន្នការណមេតិស្សាតិ **សមាធិបទដ្ឋានា**, តាយ។ **ទេសនាបញ្ញាយា**តិ ទេសនាកិច្ចនិប្ផាទកេន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន។ **អរីន**ន្តិ កិលេសារីនំ, បញ្ចមារានំ វា, សាសនបច្ចត្ថិកានំ វា អញ្ញតិត្ថិយានំ។ តេសំ ហននំ បាដិហារិយេហិ អភិភវនំ

អប្បដិភានតាការណំ, អជ្ឈុបេក្ខនញ្ច មជ្ឈិមបណ្ណាសកេ បញ្ចមវគ្គេ សង្គីតំ **ចង្កីសុត្ត**ញ្ចេត្ថ (ម. និ. ២.៤២២) និទស្សនំ, ឯតេន អរយោ ហតា អនេនាតិ និរុត្តិនយេន បទសិទ្ធិមាហ។ អតោ នាវចនស្ស តាព្យប្បទេសោ មហាវិសយេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អបិច អរយោ ហនតីតិ អន្តសទ្ទេន បទសិទ្ធិ, ឥការស្ស ច អការោ។ បច្ចយាទីនំ សម្បទានភូតានំ, តេសំ វា បដិគ្គហណំ, បដិគ្គហិតុំ វា អរហតីតិ អរហន្តិ ទស្សេតិ “**បច្ចយាទីនញ្ច អរហត្តា**”តិ ឥមិនា។ **សម្មា**តិ អវិបរីតំ។ **សាមញ្ញា**តិ សយមេវ, អបរនេយ្យោ ហុត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ កថំ បនេត្ថ “សព្ពធម្មាន”ន្តិ អយំ វិសេសោ លព្ភតីតិ? សាមញ្ញជោតនាយ វិសេសេ អវដ្ឋានតោ, វិសេសត្ថិនា ច វិសេសស្ស អនុបយោជេតព្ពតោ យជ្វេវ “ធម្មាន”ន្តិ វិសេសោវានុបយោជិតោ សិយា, កស្មា សព្ពធម្មានន្តិ អយមត្ថោ អនុបយោជីយតីតិ? ឯកទេសស្ស អគ្គហណតោ។ បទេសគ្គហណេ ហិ អសតិ គហេតព្ពស្ស និប្បទេសតា វិញ្ញាយតិ យថា “ទិក្ខិតោ ន ទទាតី”តិ, ឯស នយោ ឦទិសេសុ។

ឥទានិ ច ចតូហិ បទេហិ ចតុវេសារជ្ជវសេន អត្តនា អធិប្បេតតរំ ឆដ្ឋមត្ថំ ទស្សេតុំ “**អន្តរាយិកធម្មេ វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តថា ហិ តទេវ និគមនំ ករោតិ “**ឯវ**”ន្តិអាទិនា។ តត្ថ អន្តរាយករធម្មញ្ញាណេន **ជានតា**, និយ្យានិកធម្មញ្ញាណេន **បស្សតា**, អាសវក្ខយញ្ញាណេន **អរហតា**, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន **សម្មាសម្ពុទ្ធេន**អាតិ យថាក្កមំ យោជេតព្ពំ។ អនត្ថចរណេន កិលេសា ឯវ អរយោតិ **កិលេសារយោ**, តេសំ **កិលេសារីនំ**។ ឯត្ថាហ – យស្ស ញាណស្ស វសេន សម្មា សាមញ្ច សព្ពធម្មានំ ពុទ្ធត្តា ភគវា សម្មាសម្ពុទ្ធោ នាម ជាតោ, កឹ បនិទំ ញាណំ សព្ពធម្មានំ ពុជ្ឈនវសេន បវត្តមានំ សកឹយេវ សព្ពស្មឹ វិសយេ បវត្តតិ, ឧទាហុ កមេនាតិ។ កិញ្ចេត្ថ – យទិ តាវ សកឹយេវ សព្ពស្មឹ វិសយេ បវត្តតិ, ឯវំ សតិ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នអជ្ឈត្តពហិទ្ធាទិភេទភិន្នានំ សង្ខតធម្មានំ, អសង្ខតសម្មុតិធម្មានញ្ច ឯកជ្ឈំ ឧបដ្ឋានេ ទូរតោ ចិត្តបដំ បេក្ខន្តស្ស វិយ បដិភាគេនាវពោធោ ន សិយា, តថា ច សតិ “សព្ពេ ធម្មា អនត្តា”តិ (អ. និ. ៣.១៣៧; ធ. ប. ២៧៩; មហានិ. ២៧; ចូឡនិ. ៨, ១០; នេត្តិ. ៥) វិបស្សន្តានំ អនត្តាការេន វិយ សព្ពេ ធម្មា អនិរូបិតរូបេន ភគវតោ ញាណវិសយា ហោន្តីតិ អាបជ្ជតិ។ យេបិ “សព្ពញេយ្យធម្មានំ ឋិតិលក្ខណវិសយំ វិកប្បរហិតំ សព្ពកាលំ ពុទ្ធានំ ញាណំ បវត្តតិ, តេន តេ ‘សព្ពវិទូ’តិ វុច្ចន្តិ។ ឯវញ្ច កត្វា –

‘គច្ឆំ សមាហិតោ នាគោ, ឋិតោ នាគោ សមាហិតោ;
សេយ្យំ សមាហិតោ នាគោ, និសិន្នោបិ សមាហិតោ’តិ។ (អ. និ. ៦.៤៣); –

ឥទម្បិ សព្ពទា ញាណប្បវត្តិទីបកំ អង្គុត្តរាគមេ នាគោបមសុត្តវចនំ សុវុត្តំ នាម ហោតី”តិ វទន្តិ, តេសម្បិ វាទេ វុត្តទោសា នាតិវត្តិ។ ឋិតិលក្ខណារម្មណតាយ ច អតីតានាគតធម្មានំ តទភាវតោ ឯកទេសវិសយមេវ ភគវតោ ញាណំ សិយា, តស្មា សកិញ្ញេវ សព្ពស្មឹ វិសយេ ញាណំ បវត្តតីតិ ន យុជ្ជតិ។ អថ កមេន សព្ពស្មិម្បិ វិសយេ ញាណំ បវត្តតិ, ឯវម្បិ ន យុជ្ជតិ។ ន ហិ ជាតិភូមិសភាវាទិវសេន, ទិសាទេសកាលាទិវសេន ច អនេកភេទភិន្នេ ញេយ្យេ កមេន គយ្ហមានេ តស្ស អនវសេសបដិវេធោ សម្ភវតិ អបរិយន្តភាវតោ ញេយ្យស្ស។ យេ បន “អត្ថស្ស អវិសំវាទនតោ ញេយ្យស្ស ឯកទេសំ បច្ចក្ខំ កត្វា សេសេបិ ឯវន្តិ អធិមុច្ចិត្វា វវត្ថាបនេន សព្ពញ្ញូ នាម ភគវា ជាតោ, តញ្ច ញាណំ ន អនុមានិកំ នាម សំសយាភាវតោ។ សំសយានុពទ្ធញ្ហិ ញាណំ លោកេ អនុមានិក”ន្តិ វទន្តិ, តេសម្បិ តំ ន យុត្តមេវ។ សព្ពស្ស ហិ អប្បច្ចក្ខភាវេ អត្ថាវិសំវាទនេន ញេយ្យស្ស ឯកទេសំ បច្ចក្ខំ កត្វា សេសេបិ ឯវន្តិ អធិមុច្ចិត្វា វវត្ថាបនស្សេវ អសម្ភវតោ តថា អសក្កុណេយ្យត្តា ច។ យញ្ហិ សេសំ, តទបច្ចក្ខមេវ, អថ តម្បិ បច្ចក្ខំ, តស្ស សេសភាវោ ឯវ ន សិយា, អបរិយន្តភាវតោ ញេយ្យស្ស តថាវវត្ថិតុមេវ ន សក្កាតិ? សព្ពមេតំ អការណំ។ កស្មា? អវិសយវិចារណភាវតោ។ វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា “ពុទ្ធានំ ភិក្ខវេ, ពុទ្ធវិសយោ អចិន្តេយ្យោ ន ចិន្តេតព្ពោ, យំ ចិន្តេន្តោ ឧម្មាទស្ស វិឃាតស្ស ភាគី អស្សា”តិ (អ. និ. ៤.៧៧) ឥទំ បនេត្ថ សន្និដ្ឋានំ – យំ កិញ្ចិ ភគវតា ញាតុំ ឥច្ឆិតំ, សកលមេកទេសោ វា, តត្ថ តត្ថ អប្បដិហតវុត្តិតាយ បច្ចក្ខតោ ញាណំ បវត្តតិ និច្ចសមាធានញ្ច វិក្ខេបាភាវតោ, ញាតុំ ឥច្ឆិតស្ស ច សកលស្ស អវិសយភាវេ តស្ស អាកង្ខាបដិពទ្ធវុត្តិតា ន សិយា, ឯកន្តេនេវ សា ឥច្ឆិតព្ពា, សព្ពេ ធម្មា ពុទ្ធស្ស ភគវតោ អាវជ្ជនបដិពទ្ធា អាកង្ខាបដិពទ្ធា មនសិការបដិពទ្ធា ចិត្តុប្បាទបដិពទ្ធាតិ (មហានិ. ៦៩, ១៥៦; ចូឡនិ. ៨៥; បដិ. ម. ៣.៥) វចនតោ។ អតីតានាគតវិសយម្បិ ភគវតោ ញាណំ អនុមានាគមតក្កគហណវិរហិតត្តា បច្ចក្ខមេវ។

ននុ ច ឯតស្មិម្បិ បក្ខេ យទា សកលំ ញាតុំ ឥច្ឆិតំ, តទា សកឹយេវ សកលវិសយតាយ អនិរូបិតរូបេន ភគវតោ ញាណំ បវត្តេយ្យាតិ វុត្តទោសា នាតិវត្តិយេវាតិ? ន, តស្ស វិសោធិតត្តា។ វិសោធិតោ ហិ សោ ពុទ្ធវិសយោ អចិន្តេយ្យោតិ។ អញ្ញថា បចុរជនញាណសមានវុត្តិតាយ ពុទ្ធានំ ភគវន្តានំ ញាណស្ស អចិន្តេយ្យតា ន សិយា, តស្មា សកលធម្មារម្មណម្បិ តំ ឯកធម្មារម្មណំ វិយ សុវវត្ថាបិតេយេវ តេ ធម្មេ កត្វា បវត្តតីតិ ឥទមេត្ថ អចិន្តេយ្យំ, “យាវតកំ នេយ្យំ, តាវតកំ ញាណំ។ យាវតកំ ញាណំ, តាវតកំ នេយ្យំ។ នេយ្យបរិយន្តិកំ ញាណំ, ញាណបរិយន្តិកំ នេយ្យំ។ នេយ្យំ អតិក្កមិត្វា ញាណំ នប្បវត្តតិ, ញាណំ អតិក្កមិត្វា នេយ្យបថោ នត្ថិ។

អញ្ញមញ្ញបរិយន្តង្ហាយិនោ តេ ធម្មា, យថា ទ្វិន្នំ សមុគ្គបដលានំ សម្មា ផុសិតានំ ហេដ្ឋិមំ សមុគ្គបដលំ ឧបរិមំ នាតិវត្តតិ, ឧបរិមំ សមុគ្គបដលំ ហេដ្ឋិមំ នាតិវត្តតិ។ អញ្ញមញ្ញបរិយន្តង្ហាយិនោ, ឯវមេវ ពុទ្ធស្ស ភគវតោ នេយ្យញ្ច ញាណញ្ច អញ្ញមញ្ញបរិយន្តង្ហាយិនោ...បេ.... តេ ធម្មា''តិ (មហានិ. ៦៩, ១៥៦; ចូឡនិ. ៨៥; បដិ. ម. ៣.៥) ឯវមេកជ្ឈំ, វិសុំ, សកឹ, កមេន វា ឥច្ឆានុរូបំ បវត្តស្ស តស្ស ញាណស្ស វសេន សម្មា សាមញ្ច សព្ពធម្មានំ ពុទ្ធត្តា ភគវា សម្មាសម្ពុទ្ធោ នាម ជាតោតិ។

អយំ បនេត្ថ អដ្ឋកថាមុត្តកោ នយោ – ឋានាឋានាទីនិ ឆព្ពិសយានិ ឆហិ ញាណេហិ **ជានតា,** យថាកម្មូបគេ សត្តេ ចុតូបបាតទិព្ពចក្ខុញាណេហិ **បស្សតា,** សវាសនានមាសវានំ អាសវក្ខយញាណេន ខីណត្តា **អរហតា,** ឈានាទិធម្មេ សំកិលេសវោទានវសេន សាមំយេវ អវិបរីតាវពោធតោ **សម្មាសម្ពុទ្ធេន,** ឯវំ ទសពលញាណវសេន ចតូហាការេហិ ថោមិតេន។ អបិច តីសុ កាលេសុ អប្បដិហតញាណតាយ **ជានតា,** តិណ្ណម្បិ កម្មានំ ញាណានុបរិវត្តិតោ និសម្មការិតាយ **បស្សតា,** ទវាទីនំ ឆន្ទមភាវសាធិកាយ បហានសម្បទាយ **អរហតា,** ឆន្ទាទីនំ ឆន្ទមហានិហេតុភូតាយ អបរិក្ខយបដិភានសាធិកាយ សព្ពញ្ញុតាយ **សម្មាសម្ពុទ្ធេន** , ឯវំ អដ្ឋារសាវេណិកពុទ្ធធម្មវសេន (ទី. និ. អដ្ឋ. ៣.៣០៥) ចតូហាការេហិ ថោមិតេនាតិ ឯវមាទិនា តេសំ តេសំ ញាណទស្សនបហានពោធនត្ថេហិ សង្គហិតានំ ពុទ្ធគុណានំ វសេន យោជនា កាតព្ពាតិ។

ចតុវេសារជ្ជំ សន្ធាយ **''ចតូហាការេហី''**តិ វុត្តំ។ **''ថោមិតេនា''**តិ ឯតេន ឥមេសំ ''ភគវតា''តិ បទស្ស វិសេសនតំ ទស្សេតិ។ យទិបិ ហីនបណីតភេទេន ទុវិធាវ អធិមុត្តិ បាឡិយំ វុត្តា, បវត្តិអាការវសេន បន អនេកភេទភិន្នាវាតិ អាហ **''នានាធិមុត្តិកតា''**តិ។ សា បន អធិមុត្តិ អជ្ឈាសយធាតុយេវ, តទបិ តថា តថា ទស្សនំ, ខមនំ, រោចនញ្ចាតិ អត្ថំ វិញ្ញាបេតិ **''នានជ្ឈាសយតា''**តិ ឥមិនា។ តថា ហិ វក្ខតិ ''នានាធិមុត្តិកតា នានជ្ឈាសយតា នានាទិដ្ឋិកតា នានក្ខន្តិតា នានារុចិតា''តិ។ ''យាវញ្ចិទ''ន្តិ ឯតស្ស ''សុប្បដិវិទិតា''តិ ឥមិនា សម្ពន្ធោ។ តត្ថ ច **ឥទ**ន្តិ បទបូរណមត្តំ, **''នានាធិមុត្តិកតា''**តិ ឯតេន វា បទេន សមានាធិករណំ, តស្សត្ថោ បន បាកដោយេវាតិ អាហ **''យាវ ច សុដ្ឋុ បដិវិទិតា''**តិ។

**''យា ច អយ''**ន្តិអាទិនា ធាតុសំយុត្តបាឡឹ ទស្សេន្តោ តទេវ សំយុត្តំ មនសិ ករិត្វា តេសំ អវណ្ណវណ្ណភាសនេន សទ្ធឹ យដេត្វា ថេរានមយំ សង្ខិយធម្មោ ឧទបាទីតិ ទស្សេតិ។ អតោ **អស្ស** ភគវតោ ធាតុសំយុត្តទេសនានយេន តាសំ **សុប្បដិវិទិតភាវំ** សមត្ថនវសេន **ទស្សេតុំ ''អយំ ហី''តិអាទិមាហា**តិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ សុប្បដិវិទិតភាវសមត្ថនញ្ហិ **''អយំ ហី''**តិអាទិវចនំ។ តត្ថ យា អយំ នានាធិមុត្តិកតា...បេ.... រុចិតាតិ សម្ពន្ធោ។ **ធាតុសោ**តិ អជ្ឈាសយធាតុយា។ **សំសន្ទន្តី**តិ សម្ពន្ធេន្តិ វិស្សាសេន្តិ។ **សមេន្តី**តិ សម្មា, សហ វា ភវន្តិ។ **''ហីនាធិមុត្តិកា''**តិអាទិ តថាភាវវិភាវនំ។ **អតីតម្បិ អទ្ធាន**ន្តិ អតីតស្មឹ កាលេ, អច្ចន្តសំយោគេ វា ឯតំ ឧបយោគវចនំ។ **នានាធិមុត្តិកតា**-បទស្ស **នានជ្ឈាសយតា**តិ អត្ថវចនំ។ **នានាទិដ្ឋិ...បេ.... រុចិតា**តិ តស្ស សរូបទស្សនំ។ សស្សតាទិលទ្ធិវសេន **នានាទិដ្ឋិកតា។** បាបាចារកល្យាណាចារាទិបកតិវសេន **នានក្ខន្តិតា។** បាបិច្ឆាអប្បិច្ឆាទិវសេន **នានារុចិតា។ នាឡិយា**តិ តុម្ពេន, អាឡ្ហកេន វា។ **តុលាយា**តិ មានេន។ **នានាធិមុត្តិកតាញាណ**ន្តិ ចេត្ថ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមេវ អធិប្បេតំ, ន ទសពលញាណន្តិ អាហ **''សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេនា''**តិ។ ឯវំ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** (ទី. និ. ដី. ១.៣) វុត្តំ, អភិធម្មដ្ឋកថាយំ, ទសពលសុត្តដ្ឋកថាសុ (ម. និ. អដ្ឋ. ១.១៤៩; អ. និ. អដ្ឋ. ៣.១០.២១; វិភ. អដ្ឋ. ៨៣១) ច ឯវមាគតំ។

បរវាទី បនាហ ''ទសពលញាណំ នាម បាដិយេក្កំ នត្ថិ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្សេវាយំ បភេទោ''តិ, តំ តថា ន ទដ្ឋព្ពំ។ អញ្ញមេវ ហិ ទសពលញាណំ, អញ្ញំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ។ ទសពលញាណញ្ហិ សកកិច្ចមេវ ជានាតិ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ បន តម្បិ តតោ អវសេសម្បិ ជានាតិ។ ទសពលញាណេសុ ហិ បឋមំ ការណាការណមេវ ជានាតិ, ទុតិយំ កម្មន្តរវិបាកន្តរមេវ, តតិយំ កម្មបរិច្ឆេទមេវ, ចតុត្ថំ ធាតុនានត្តការណមេវ, បញ្ចមំ សត្តានមជ្ឈាសយាធិមុត្តិមេវ, ឆដ្ឋំ ឥន្ទ្រិយានំ តិក្ខមុទុភាវមេវ, សត្តមំ ឈានាទីហិ សទ្ធឹ តេសំ សំកិលេសាទិមេវ, អដ្ឋមំ បុព្ពេនិវុត្ថក្ខន្ធសន្តតិមេវ, នវមំ សត្តានំ ចុតិបដិសន្ធិមេវ, ទសមំ សច្ចបរិច្ឆេទមេវ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ បន ឯតេហិ ជានិតព្ពញ្ច តតោ ឧត្តរិញ្ច ជានាតិ, ឯតេសំ បន កិច្ចំ ន សព្ពំ ករោតិ។ តញ្ហិ ឈានំ ហុត្វា អប្បេតុំ ន សក្កោតិ, ឥទ្ធិ ហុត្វា វិកុព្ពិតុំ ន សក្កោតិ, មគ្គោ ហុត្វា កិលេសេ ខេបេតុំ ន សក្កោតិ។ អបិច បរវាទី ឯវំ បុច្ឆិតព្ពោ ''ទសពលញាណំ នាម ឯតំ សវិតក្កសវិចារំ អវិតក្កវិចារមត្តំ អវិតក្កអវិចារំ, កាមាវចរំ រូបាវចរំ អរូបាវចរំ, លោកិយំ លោកុត្តរ''ន្តិ។ ជានន្តោ បដិបាដិយា សត្ត ញាណានិ ''សវិតក្កសវិចារានី''តិ វក្ខតិ, តតោ បរានិ ទ្វេ ''អវិតក្កអវិចារានី''តិ វក្ខតិ, អាសវក្ខយញាណំ ''សិយា សវិតក្កសវិចារំ, សិយា អវិតក្កវិចារមត្តំ, សិយា អវិតក្កអវិចារ''ន្តិ វក្ខតិ, តថា បដិបាដិយា សត្ត កាមាវចរានិ, តតោ បរំ ទ្វេ រូបាវចរានិ, អវសានេ ឯកំ ''លោកុត្តរ'ន្តិ វក្ខតិ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ បន សវិតក្កសវិចារមេវ, កាមាវចរមេវ, លោកិយមេវាតិ។ ឥតិ អញ្ញទេវ ទសពលញាណំ, អញ្ញំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណន្តិ, តស្មា បញ្ចមពលញាណសង្ខាតេន នានាធិមុត្តិកតាញាណេន ច

សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន ច វិទិតាតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ ច-ការោបិ ហិ បោត្ថកេសុ ទិស្សតិ។ **សាតិ** យថាវុត្តា នានាធិមុត្តិកតា។ “**ទ្វេបិ នាមា**”តិអាទិនា យថាវុត្តសុត្តស្សត្ថំ សង្ខេបេន ទស្សេត្វា “**ឥមេសុ ចាបី**”តិអាទិនា តស្ស សង្គីយធម្មស្ស តទភិសម្ពន្ធតំ អាវិ ករោតិ។ **ឥតិ ហ មេ**តិ ឯត្ថ ឯវំសទ្ទត្ថេ **ឥតិ**-សទ្ទោ, **ហ**-ការោ និបាត មត្តំ, អាគមោ វា។ សន្ធិវសេន ឥការលោបោ, អការាទេសោ វាតិ ទស្សេតិ “**ឯវំ ឥមេ**”តិ ឥមិនា។

៤. “វិទិត្វា”តិ ឯត្ថ បកតិយត្ថភូតា វិជាននកិរិយា សាមញ្ញេន អភេទវតីបិ សមានា តំតំករណយោគ្យតាយ អនេកប្បភេទាតិ ទស្សេតុំ “**ភគវា ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ **វត្ថូនី**តិ យាវត្ថូនិ។ “សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន ទិស្វា អញ្ញាសី”តិ ច វោហារវចនមត្តមេតំ។ ន ហិ តេន ទស្សនតោ អញ្ញំ ជាននំ នាម នត្ថិ។ តទិទំ ញាណំ អាវជ្ជនបដិពទ្ធំ អាកង្ខាបដិពទ្ធំ មនសិការបដិពទ្ធំ ចិត្តុប្បាទបដិពទ្ធំ ហុត្វា បវត្តតិ។ កឹ នាម ករោន្តោ ភគវា តេន ញាណេន អាវជ្ជនាទិបដិពទ្ធេន អញ្ញាសីតិ សោតូនមត្ថស្ស សុវិញ្ញាបនត្ថំ បរម្មុខា វិយ ចោទនំ សមុដ្ឋាបេតិ “**កឹ ករោន្តោ អញ្ញាសី**”តិ ឥមិនា, បច្ឆិមយាមកិច្ចំ ករោន្តោ តំ ញាណំ អាវជ្ជនាទិបដិពទ្ធំ ហុត្វា តេន តថា អញ្ញាសីតិ វុត្តំ ហោតិ។ សាមញ្ញស្មិំ សតិ វិសេសវចនំ សាត្ថកំ សិយាតិ អនុយោគេនាហ “**កិច្ចញ្ច នាមេត**”ន្តិអាទិ។ **អរហត្តមគ្គេន សមុគ្ឃាតំ កតំ** តស្ស សមុដ្ឋាបកកិលេសសមុគ្ឃាដនេន, យតោ “នត្ថិ អព្យាវដមនោ”តិ អដ្ឋារសសុ ពុទ្ធធម្មេសុ វុច្ចតិ។ និរត្ថកោ ចិត្តសមុទាចារោ នត្ថីតិ ហេត្ថ អត្ថោ។ ឯវម្បិ វុត្តានុយោគោ តទវត្ថោយេវាតិ ចោទនមបនេតិ “**តំ បញ្ចវិធ**”ន្តិអាទិនា។ តត្ថ បុរិមកិច្ចទ្វយំ ទិវសភាគវសេន, ឥតរត្តយំ រត្តិភាគវសេន គហេតព្ពំ តថាយេវ វក្ខមានត្តា។

“**ឧបដ្ឋាកានុគ្គហណត្ថំ, សរីរផាសុកត្ថញ្ចា**”តិ ឯតេន អនេកកប្បសមុបចិតបុញ្ញសម្ភារជនិតំ ភគវតោ មុខវរំ ទុគ្គន្ធាទិទោសំ នាម នត្ថិ, តទុភយត្ថមេវ បន មុខធោវនាទីនិ ករោតីតិ ទស្សេតិ។ សព្ពោបិ ហិ ពុទ្ធានំ កាយោ ពាហិរព្ភន្តរេហិ មលេហិ អនុបក្កិលិដ្ឋោ សុធោតមណិ វិយ ហោតិ។ **វិវិត្តាសនេ**តិ ផលសមាបត្តីនមនុរូបេ វិវេកានុព្រូហនាសនេ។ **វីតិនាមេត្វា**តិ ផលសមាបត្តីហិ វីតិនាមនំ វុត្តំ, តម្បិ ន វិវេកនិន្នតាយ, បរេសញ្ច ទិដ្ឋានុគតិ អាបជ្ជនត្ថំ។ សុវត្ថទុបដ្ដំ អន្តរវាសកំ វិហារនិវាសនបរិវត្តនវសេន និវាសេត្វា វិជ្ជុលតាសទិសំ កាយពន្ធនំ ពន្ធិត្វា មេឃវណ្ណំ សុគតចីវរំ បារុបិត្វា សេលមយបត្តំ អាទាយាតិ អធិប្បាយោ។ តថាយេវ ហិ តត្ថ តត្ថ វុត្តោ។ “**កទាចិ ឯកកោ**”តិអាទិ តេសំ តេសំ វិនេយ្យានំ វិនយនានុកូលំ ភគវតោ ឧបសង្កមនទស្សនំ។ **គាមំ វា និគមំ វា**តិ ឯត្ថ **វា**-សទ្ទោ វិកប្បនត្ថោ, តេន នគរម្បិ វិកប្បេតិ។ យថារុចិ វត្តមានេហិ អនេកេហិ បាដិហារិយេហិ បវិសតីតិ សម្ពន្ធោ។

“**សេយ្យថិទ**”ន្តិអាទិនា បច្ឆិមបក្ខំ វិត្ថារេតិ។ **សេយ្យថិទ**ន្តិ ច តំ កតមន្តិ អត្ថេ និបាតោ, ឥទំ វា សប្បាដិហីរបវិសនំ កតមន្តិបិ វដ្ដតិ។ **មុទុគតវាតា**តិ មុទុភូតា, មុទុភាវេន វា គតា វាតា។ **ឧទកផុសិតានី**តិ ឧទកពិន្ទូនិ។ **មុញ្ចន្តា**តិ ឱសិញ្ចន្តា។ **រេណុំ វូបសមេត្វា**តិ រជំ សន្និសីទាបេត្វា ឧបរិ **វិតានំ ហុត្វា តិដ្ឋន្តិ** ចណ្ឌ-វាតាតប-ហិមបាតាទិ-ហរណេន វិតានកិច្ចនិប្ផាទកត្តា, តតោ តតោ ហិមវន្តាទីសុ បុប្ផូបគរុក្ខតោ ឧបសំហរិត្វាតិ អត្ថស្ស វិញ្ញាយមានត្តា តថា ន វុត្តំ។ សមភាគករណមត្តេន **ឱនមន្តិ, ឧន្នមន្តិ** ច, តតោយេវ **បាទនិក្ខេបសមយេ សមាវ ភូមិ ហោតិ**។ និទស្សនមត្តញ្ចេតំ សក្ខរកថលកណ្ដកសង្កលលាទិអបគមនស្សាបិ សម្ភវតោ, តញ្ច សុប្បតិដ្ឋិតបាទតាលក្ខណស្ស និស្សន្ទផលំ, ន ឥទ្ធិនិម្មានំ។ **បទុមបុប្ផានិ វា**តិ ឯត្ថ **វា**-សទ្ទោ វិកប្បនត្ថោ, តេន “យទិ យថាវុត្តនយេន សមា ភូមិ ហោតិ, ឯវំ សតិ តានិ ន បដិគ្គណ្ហន្តិ, តថា បន អសតិយេវ បដិគ្គណ្ហន្តី”តិ ភគវតោ យថារុចិ បវត្តនំ ទស្សេតិ។ សព្ពទាវ ភគវតោ គមនំ បឋមំ ទក្ខិណ បាទុទ្ធរណសង្ខាតានុព្យញ្ជនបដិមណ្ឌិតន្តិ អាហ “**ឋបិតមត្តេ ទក្ខិណបាទេ**”តិ។ ពុទ្ធានំ សព្ពទក្ខិណតាយ តថា វុត្តន្តិ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរោ**,(ទី. និ. ដី. ១.៤) **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរោ** (អ. និ. អដ្ឋ. ១.៥៣) ច វទតិ, សព្ពេសំ ឧត្តមតាយ ឯវំ វុត្តន្តិ អត្ថោ។ ឯវំ សតិ ឧត្តមបុរិសានំ តថាបកតិតាយាតិ អាបជ្ជតិ។ ឋបិតមត្តេ និក្ខមិត្វា ធាវន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ ឥទញ្ច យាវទេវ វិនេយ្យជនវិនយនត្ថំ សត្ថុ បាដិហារិយន្តិ តេសំ ទស្សនដ្ឋានំ សន្ធាយ វុត្តំ។ “**ឆព្ពណ្ណរស្មិយោ**”តិ វត្វាបិ “**សុវណ្ណរសបិញ្ជរានិ វិយា**”តិ វចនំ ភគវតោ សរីរេ បីតាភាយ យេភុយ្យតាយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “**រស**-សទ្ទោ ចេត្ថ ឧទកបរិយាយោ, **បិញ្ជរ**-សទ្ទោ ហេមវណ្ណបរិយាយោ, សុវណ្ណជលធារា វិយ សុវណ្ណវណ្ណានីតិ អត្ថោ”តិ (សារត្ថ. ដី. ១.ពុទ្ធាចិណ្ណកថា.២២) **សារត្ថទីបនិយំ** វុត្តំ។ **បាសាទកូដាគារាទីនិ** តេសុ តេសុ គាមនិគមាទីសុ សំវិជ្ជមានានិ **អលង្ករោន្តិយោ** ហុត្វា។

“**តថា**”តិអាទិនា សយមេវ ធម្មតាវសេន តេសំ សទ្ទករណំ ទស្សេតិ។ តទា កាយំ ឧបគច្ឆន្តីតិ **កាយូបគានិ**, ន យត្ថ កត្ថចិ ឋិតានិ។ “**អន្តរវីថិ**”ន្តិ ឥមិនា ភគវតោ បិណ្ឌាយ គមនានុរូបវីថឹ ទស្សេតិ។ ន ហិ ភគវា លោលុប្បចារបិណ្ឌចារិកោ វិយ យត្ថ កត្ថចិ គច្ឆតិ។ យេ បឋមំ គតា, យេ វា តទនុច្ឆវិកំ បិណ្ឌបាតំ ទាតុំ សមត្ថា, តេ **ភគវតោបិ បត្តំ** គណ្ហន្តីតិ វេទិតព្ពំ។ **បដិមានេន្តី**តិ បតិស្សមានសា បូជេន្តិ, ភគវន្តំ វា បដិមានាបេន្តិ បដិមានន្តំ ករោន្តិ។ វោហារមត្តញ្ចេតំ, ភគវតោ បន អបដិមាននា នាម នត្ថិ។ **ចិត្ត**

**សន្តានានី**តិ អតីតេ, ឯតរហិ ច បវត្តចិត្តសន្តានានិ។ យថា កេចិ អរហត្តេ បតិដ្ឋហន្តិ, តថា ធម្មំ ទេសេតីតិ សម្ពន្ធោ។ **កេចិ បព្ពជិត្វា**តិ ច អរហត្តសមាបន្នានំ បព្ពជ្ជាសង្ខេបគតទស្សនត្ថំ , ន បន គិហីនំ អរហត្តសមាបន្នតាបដិក្ខេបនត្ថំ។ អយញ្ហិ អរហត្តប្បត្តានំ គិហីនំ សភាវោ, យា តទហេវ បព្ពជ្ជា វា, កាលំ កិរិយា វាតិ។ តថា ហិ វុត្តំ អាយស្មតា **នាគសេនត្ថេរេន** "វិសមំ មហារាជ, គិហិលិង្គំ, វិសមេ លិង្គេ លិង្គទុព្ពលតាយ អរហត្តំ បត្តោ គិហី តស្មិយេវ ទិវសេ បព្ពជតិ វា បរិនិព្ពាយតិ វា នេសោ មហារាជ, ទោសោ អរហត្តស្ស, គិហិលិង្គស្សេវេសោ ទោសោ យទិទំ លិង្គទុព្ពលតា"តិ (មិ. ប. ៥.២.២) សព្ពំ វត្តព្ពំ។ ឯត្ថ ច សប្បាដិហីរប្បវេសនសម្ពន្ធេនេវ មហាជនានុគ្គហណំ ទស្សិតំ, អប្បាដិហីរប្បវេសនេន ច បន "តេ សុនិវត្ថា សុបារុតា"តិអាទិវចនំ យថារហំ សម្ពន្ធិត្វា មហាជនានុគ្គហណំ អត្ថតោ វិភាវេតព្ពំ ហោតិ។ តម្បិ ហិ បុរេភត្តកិច្ចមេវាតិ។ ឧបដ្ឋានសាលា ចេត្ថ **មណ្ឌលមាឡោ។ តត្ថ គន្ធា មណ្ឌលមាឡេ**តិ ឥធ បាឋោ លិខិតោ។ "គន្ធមណ្ឌលមាឡេ"តិបិ (អ. និ. អដ្ឋ. ១.៥៣) **មនោរថបូរណិយា** ទិស្សតិ, តដ្ឋីកាយញ្ច "ចតុជ្ជាតិយគន្ធេន បរិភណ្ឌេ មណ្ឌលមាឡេ"តិ វុត្តំ។ **គន្ធកុដឹ បវិសតី**តិ ច បវិសនកិរិយាសម្ពន្ធតាយ, តស្សមីបតាយ ច វុត្តំ, តស្មា បវិសិតុំ គច្ឆតីតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ, ន បន អន្តោ តិដ្ឋតីតិ។ ឯវញ្ហិ "អថ ខោ ភគវា"តិអាទិវចនំ (ទី. និ. ១.៤) សូបបន្នំ ហោតិ។

**អថ ខោតិ** ឯវំ គន្ធកុដឹ បវិសិតុំ គមនកាលេ។ **ឧបដ្ឋានេ**តិ សមីបបទេសេ។ "**បាទេ បក្ខាលេត្វា បាទបីឋេ ឋត្វា ភិក្ខុសង្ឃំ ឱវទតី**"តិ ឯត្ថ បាទេ បក្ខាលេន្តោវ បាទបីឋេ តិដ្ឋន្តោ ឱវទតីតិ វេទិតព្ពំ។ ឯតទត្ថំយេវ ហិ ភិក្ខូនំ ភត្តកិច្ចបរិយោសានំ អាគមយមានោ និសីទិ។ **ទុល្លភា សម្បត្តី**តិ សតិបិ មនុស្សត្តបដិលាភេ បតិរូបទេសវាសឥន្ទ្រិយាវេកល្លសទ្ធាបដិលាភាទយោ សម្បត្តិសង្ខាតា គុណា ទុល្លភាតិ អត្ថោ។ បោត្ថកេសុ បន "ទុល្លភា សទ្ធាសម្បត្តី"តិ បាឋោ ទិស្សតិ, សោ អយុត្តោវ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ បាទបីឋេ ឋត្វា ឱវទនកាលេ, តេសុ វា ភិក្ខូសុ, រត្តិយា វសនំ ឋានំ **រត្តិដ្ឋានំ**, តថា **ទិវាឋានំ**។ "**កេចី**"តិអាទិ តព្ពិវរណំ។ **ចាតុមហារាជិកភវន**ន្តិ ចាតុមហារាជិកទេវលោកេ សុញ្ញវិមានានិ សន្ធាយ វុត្តំ។ ឯស នយោ **តាវតឹសភវនាទីសុបិ។** តតោ ភគវា គន្ធកុដឹ បវិសិត្វា បច្ឆាភត្តំ តយោ ភាគេ កត្វា បឋមភាគេ សចេ អាកង្ខតិ, ទក្ខិណេន បស្សេន សីហសេយ្យំ កប្បេតិ, សចេ នាកង្ខតិ, ពុទ្ធាចិណ្ណំ ផលសមាបត្តិំ សមាបជ្ជតិ, អថ យថាកាលបរិច្ឆេទំ តតោ វុដ្ឋហិត្វា ទុតិយភាគេ បច្ឆិមយាមស្ស តតិយកោដ្ឋាសេ វិយ លោកំ វោលោកេតិ វេនេយ្យានំ ញាណបរិបាកំ បស្សិតុំ, តេនាហ "**សចេ អាកង្ខតី**"តិអាទិ។ **សីហសេយ្យ**ន្តិអាទីនមត្ថោ ហេដ្ឋា វុត្តោវ។ យញ្ហិ អបុព្ពំ បទំ អនុត្តានំ, តទេវ វណ្ណយិស្សាម។ សម្មា អស្សាសិតព្ពោតិ កាហាបនវសេន ឧបត្ថម្ភិតព្ពោតិ **សមស្សាសិតោ។** តាទិសោ កាយោ យស្សាតិ តថា។ ធម្មស្សវនត្ថំ **សន្និបតតិ។** តស្សា បរិសាយ ចិត្តាចារំ ញត្វា កតភាវំ សន្ធាយាហ "**សម្បត្តបរិសាយអនុរូបេន បាដិហារិយេនា**"តិ។ យត្ថ ធម្មំ សហ ភាសន្តិ, សា **ធម្មសភា** នាម។ **កាលយុត្ត**ន្តិ "តមិស្សា វេលាយ តមស្ស ឯវំ វត្តព្ព"ន្តិ តំតំកាលានុរូបំ។ **សមយយុត្ត**ន្តិ តស្សេវ វេវចនំ, អដ្ឋុប្បត្តិអនុរូបំ វា **សមយយុត្តំ។** អថ វា **សមយយុត្ត**ន្តិ ហេតុទាហរណេហិ យុត្តំ។ កាលេន សាបទេសញ្ហិ ភគវា ធម្មំ ទេសេតិ។ **កាលំ វិទិត្វា បរិសំ ឧយ្យោជេតិ,** ន យាវ សមន្តការា ធម្មំ ទេសេតីតិ អធិប្បាយោ។ "សមយំ វិទិត្វា បរិសំ ឧយ្យោជេសី"តិបិ កត្ថចិ បរិយាយវចនបាឋោ ទិស្សតិ, សោ បច្ឆា បមាទលិខិតោ។

**គត្តានី**តិ កាយោយេវ អនេកាវយវត្តា វុត្តោ។ "**ឧតុំ គណ្ហាបេតី**"តិ តមិនា ឧតុគណ្ហាបនត្ថមេវ ឱសិញ្ចនំ, ន បន មលវិក្ខាលនត្ថន្តិ ទស្សេតិ។ ន ហិ ភគវតោ កាយេ រជោជល្លំ ឧបលិម្បតីតិ។ ចតុជ្ជាតិកេន គន្ធេន បរិភាវិតា កុដិ **គន្ធកុដិ។** តស្សា បរិវេណំ តថា។ ផលសមាបត្តិហិ **មុហុត្តំ បដិសល្លីនោ។ តតោ តតោ**តិ អត្តនោ អត្តនោ រត្តិដ្ឋានទិវាឋានតោ, ឧបគន្ត្វា, សមីបេ វា ឋានំ **ឧបដ្ឋានំ,** ភជនំ សេវនន្តិ អត្ថោ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ និសីទនដ្ឋានេ, បុរិមយាមេ វា, តេសុ វា ភិក្ខូសុ។

បញ្ហាកថនាទិវសេន អធិប្បាយំ សម្បាទេន្តោ "ទសសហស្សិលោកធាតូ"តិ ឯវំ អវត្វា តស្សា អនេកាវយវសង្គហណត្ថំ "**សកលទសសហស្សិលោកធាតូ**"តិ វុត្តំ។ បុរេភត្តបច្ឆាភត្តបុរិមយាមេសុ មនុស្សបរិសាពាហុល្លតោ ឱកាសំ អលភិត្វា ឥទានិ មជ្ឈិមយាមេយេវ ឱកាសំ លភមានា, ភគវតា វា កតោកាសតាយ ឱកាសំ លភមានាតិ អធិប្បាយោ។ កីទិសំ បន បុច្ឆន្តីតិ អាហ "**យថាភិសង្ខតំ អន្តមសោ ចតុរក្ខរម្បី**"តិ។ **យថាភិសង្ខត**ន្តិ អភិសង្ខតានុរូបំ, តទនតិក្កម្ម វា, ឯតេន យថា តថា អត្តនោ បដិភានានុរូបំ បុច្ឆន្តីតិ ទស្សេតិ។

បច្ឆាភត្តកាលស្ស តីសុ ភាគេសុ បឋមភាគេ សីហសេយ្យាកប្បនំ ឯកន្តំ ន ហោតីតិ អាហ "**បុរេភត្តតោ បដ្ឋាយ និសជ្ជាយ បីឡិតស្ស សរីរស្សា**"តិ។ តេនេវ ហិ បុព្ពេ "សចេ អាកង្ខតី"តិ តទា សីហសេយ្យាកប្បនស្ស អនិពទ្ធតា វិភាវិតា។ **កិលាសុភាវោ** កិលមថោ។ សរីរស្ស កិលាសុភាវមោចនត្ថំ ចង្កមេន វីតិនាមេតិ សីហសេយ្យំ កប្បេតីតិ សម្ពន្ធោ។ **ពុទ្ធចក្ខុនា**តិ អាសយានុសយឥន្ទ្រិយបរោបរិយត្តញាណសង្ខាតេន

បញ្ចមជ្ឈពលភូតេន ពុទ្ធចក្ខុនា។ តេន ហិ លោកវោលោកនពាហុល្លតាយ តំ “ពុទ្ធចក្ខូ”តិ វុច្ចតិ, ឥទញ្ច បច្ឆិមយាមេ ភគវតោ ពហុលំ អាចិណ្ណវសេន វុត្តំ។ អប្បេកទា អវសិដ្ឋពលញាណេហិ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេនេវ ច ភគវា តមត្ថំ សាធេតិ។

“បច្ឆិមយាមកិច្ចំ ករោន្តោ អញ្ញាសី”តិ បុព្ពេ វុត្តមត្ថំ សមត្ថេន្តោ “**តស្មិំ បន ទិវសេ**”តិអាទិមាហ។ ពុទ្ធានំ ភគវន្តានំ យត្ថ កត្ថចិ វសន្តានំ ឥទំ បញ្ចវិធំ កិច្ចំ អវិជហិតមេវ ហោតិ សព្ពកាលំ សុប្បតិដ្ឋិតសតិសម្បជញ្ញត្តា, តស្មា តទហេបិ តទវិជហនភាវទស្សនត្ថំ ឥធ បញ្ចវិធកិច្ចបយោជនន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ចង្កមន្តិ** តត្ថ ចង្កមនានុរូប ដ្ឋានំ។ ចង្កមមានោ អញ្ញាសីតិ យោជេតព្ពំ។ បុព្ពេ វុត្តេ អត្ថទ្វយេ បច្ឆិមត្ថញ្ញេវ គហេត្វា “**សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ អារព្ភា**”តិ វុត្តំ។ បុរិមត្ថោ ហិ បករណាធិគតត្តា សុវិញ្ញេយ្យោតិ។

“អថ ខោ ភគវា តេសំ ភិក្ខូនំ ឥមំ សង្ខិយធម្មំ វិទិត្វា យេន មណ្ឌលមាឡោ, តេនុបសង្កមី”តិ អយំ សាវសេសបាឋោ, តស្មា ឯតំ វិទិត្វា, ឯវំ ចិន្តេត្វា ច ឧបសង្កមីតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោតិ ទស្សេតុំ “**ញត្វា ច បនស្សា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **អស្ស ឯតទហោសីតិ** អស្ស ភគវតោ ឯតំ បរិវិតក្កនំ, ឯសោ វា ចេតសោ បរិវិតក្កោ អហោសិ, លិង្គវិបល្លាសោយំ “ឯតទគ្គ”ន្តិអាទីសុ (អ. និ. ១.១៨៨ អាទយោ) វិយ។ **សព្ពញ្ញុតញ្ញាណកិច្ចំ ន** សព្ពថា **បាកដំ។ និរន្តរន្តិ** អនុបុព្ពារោចនវសេន និព្ពិវរំ, យថាភាសិតស្ស វា អារោចនវសេន និព្ពិសេសំ។ ភាវនបុំសកញ្ចេតំ។ **តំ អដ្ឋុប្បត្តិំ កត្វាតិ** តំ យថារោចិតំ វចនំ ឥមស្ស សុត្តស្ស ឧប្បត្តិការណំ កត្វា, ឥមស្ស វា សុត្តស្ស ទេសនាយ ឧប្បន្នំ ការណំ កត្វាតិបិ អត្ថោ។ **អដ្ឋ**-សទ្ទោ ចេត្ថ ការណេ, តេន ឥមស្ស សុត្តស្ស អដ្ឋុប្បត្តិកំ និក្ខេបំ ទស្សេតិ។ **ទ្វាសដ្ឋិយា ឋានេសូតិ** ទ្វាសដ្ឋិទិដ្ឋិគតដ្ឋានេសុ។ **អប្បដិវត្តិយន្តិ** សមណេន វា ព្រាហ្មណេន វា ទេវេន វា មារេន វា ព្រហ្មុនា វា កេនចិ វា លោកស្មិំ អនិវត្តិយំ។ **សីហនាទំ នទន្តោតិ** សេដ្ឋនាទសង្ខាតំ អភីតនាទំ នទន្តោ។ យំ បន លោកិយា វទន្តិ –

> “ឧត្តរស្មិំ បទេ ព្យគ្ឃបុង្គវោសភកុញ្ជរា;
> សីហសទ្ទូលនាគាទ្យា, បុមេ សេដ្ឋត្ថគោចរា”តិ។

តំ យេភុយ្យវសេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ សីហនាទសទិសំ វា នាទំ នទន្តោ។ អយមត្ថោ សីហនាទសុត្តេន (អ. និ. ៦.៦៤; ១០.២១) ទីបេតព្ពោ។ យថា វា កេសរោ មិគរាជា សហនតោ, ហននតោ, ច “សីហោ”តិ វុច្ចតិ, ឯវំ តថាគតោបិ លោកធម្មានំ សហនតោ, បរប្បវាទានំ ហននតោ ច “សីហោ”តិ វុច្ចតិ។ តស្មា សីហស្ស តថាគតស្ស នាទំ ន ទន្តោតិបិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ យថា ហិ សីហោ សីហពលេន សមន្នាគតោ សព្ពត្ថ វិសារទោ វិគតលោមហំសោ សីហនាទំ នទតិ, ឯវំ តថាគតសីហោបិ តថាគតពលេហិ សមន្នាគតោ អដ្ឋសុ បរិសាសុ វិសារទោ វិគតលោមហំសោ “ឥមេ ទិដ្ឋិដ្ឋានា”តិអាទិនា នយេន នានាវិធទេសនាវិលាសសម្បន្នំ សីហនាទំ នទតិ ។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ “សីហោតិ ខោ ភិក្ខវេ, តថាគតស្សេតំ អធិវចនំ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស។ យំ ខោ ភិក្ខវេ, តថាគតោ បរិសាយ ធម្មំ ទេសេតិ, ឥទមស្ស ហោតិ សីហនាទស្មិ”ន្តិ (អ. និ. ១០.២១)។ “ឥមេ ទិដ្ឋិដ្ឋានា”តិអាទិកា ហិ ឥធ វត្តមានទេសនាយេវ **សីហនាទោ។** តេសំ “វេទនាបច្ចយា តណ្ហា”តិអាទិនា វត្តមាននយេន បច្ចយាការស្ស សមោធានម្បិ វេទិតព្ពំ។ **សិនេរុំ…បេ…. វិយ ចាតិ** ឧបមាទ្វយេន ព្រហ្មជាលទេសនាយ អនញ្ញសាធារណត្តា សុទុក្ករតំ ទស្សេតិ។ **សុវណ្ណកូដេនាតិ** សុវណ្ណមយបហរណោបករណវិសេសេន។ រតនទិកូដេន វិយ អគារំ **អរហត្តនិកូដេន** ព្រហ្មជាលសុត្តន្តំ និដ្ឋបេន្តោ, **និកូដេនាតិ** ច និដ្ឋានគតេន អច្ចុគ្គតកូដេនាតិ អត្ថោ។ ឥទញ្ហ អរហត្តផលបរិយោសានត្តា សព្ពគុណានំ តទេវ សព្ពេសំ ឧត្តរិតរន្តិ វុត្តំ។ បុរិមោ បន **មេ**-សទ្ទោ ទេសនាបេក្ខោតិ បរិនិព្ពុតស្សាបិ មេ សា ទេសនា អបរភាគេ បញ្ចវស្សសហស្សានីតិ អត្ថោ យុត្តោ។ សវនឧគ្គហណធារណវាចនាទិវសេន បរិចយំ ករោន្តេ, តថា ច បដិបន្នេ និព្វានំ សម្បាបិកា ភវិស្សតីតិ អធិប្បាយោ។

យទគ្គេន **យេនាតិ** ករណនិទ្ទេសោ, តទគ្គេន **តេនា** តិបិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ឯតន្តិ** “យេន តេនា”តិ ឯតំ បទទ្វយំ។ **តត្ថាតិ** ហិ តស្មិំ មណ្ឌលមាឡេតិ អត្ថោ។ **យេនាតិ** វា ភុម្មត្ថេ ករណវចនំ។ **តេនាតិ** បន ឧបយោគត្ថេ។ តស្មា **តត្ថាតិ** តំ មណ្ឌលមាឡន្តិបិ វទន្តិ។ **ឧបសង្កមីតិ** ច ឧបសង្កមន្តោតិ អត្ថោ បច្ចុប្បន្នកាលស្ស អធិប្បេតត្តា, តទុបសង្កមនស្ស បន អតីតភាវស្ស សូចនតោ “ឧបសង្កមី”តិ តក្កាលាបេក្ខនវសេន អតីតបយោគោ វុត្តោ។ ឯវញ្ហិ “ឧបសង្កមិត្វា”តិ វចនំ សូបបន្នំ ហោតិ។ ឥតរថា ទ្វិន្នម្បិ វចនានំ អតីតកាលិកត្តា តថាវត្តព្ពមេវ ន សិយា។ ឧបសង្កមនស្ស ច គមនំ, ឧបគមនញ្ចាតិ ទ្វិធា អត្ថោ, ឥធ បន គមនមេវ។ សម្បត្តកាមតាយ ហិ យំ កិញ្ចិ ឋានំ គច្ឆន្តោ តំ តំ បទេសាតិក្កមនវសេន “តំ ឋានំ ឧបសង្កមិ ឧបសង្កមន្តោ”តិ វត្តព្ពតំ លភតិ, តេនាហ “**តត្ថ គតោ**”តិ, តេន ឧបគមនត្ថំ និវត្តេតិ។ យញ្ហិ ឋានំ បត្តុមិច្ឆន្តោ គច្ឆតិ, តំ បត្តតាយេវ “ឧបគមន”ន្តិ វុច្ចតិ។ យមេត្ថ ន សំវណ្ណិតំ “**ឧបសង្កមិត្វា**”តិ បទំ, តំ ឧបសង្កមនបរិយោសានទីបនំ។ អថ វា

**គតោ**តិ ឧបគតោ។ អនុបសគ្គោបិ ហិ សទ្ទោ សឧបសគ្គោ វិយ អត្ថន្តរំ វទតិ សឧបសគ្គោបិ អនុបសគ្គោ វិយាតិ។ អតោ “**ឧបសង្កមិត្វា**”តិ បទស្ស ឯវំ ឧបគតោ តតោ អាសន្នតរំ ភិក្ខូនំ សមីបសង្ខាតំ បញ្ហំ វា កថេតុំ, ធម្មំ វា ទេសេតុំ សក្កុណេយ្យដ្ឋានំ ឧបគន្ត្វាតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ អបិច **យេនា**តិ ហេតុម្ហិ ករណវចនំ។ យេន ការណេន ភគវតា សោ មណ្ឌលមាឡោ ឧបសង្កមិតព្ពោ, តេន ការណេន ឧបសង្កមីតិ អត្ថោ។ ការណំ បន “ឥមេ ភិក្ខូ”តិអាទិនា អដ្ឋកថាយំ វុត្តមេវ។

**បញ្ញត្តេ អាសនេ និសីទី**តិ ឯត្ថ កេនិទំ បញ្ញត្តន្តិ អនុយោគេ សតិ ភិក្ខូហីតិ ទស្សេតុំ “**ពុទ្ធកាលេ កិរ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ពុទ្ធកាលេ**តិ ធរមានស្ស ភគវតោ កាលេ។ **វិសេស**ន្តិ យថាលទ្ធតោ ឧត្តរិ ឈានមគ្គផលំ។ **អថា**តិ សំសយត្ថេ និបាតោ, យទិ បស្សតីតិ អត្ថោ។ វិតក្កយមានំ នំ ភិក្ខុន្តិ សម្ពន្ធោ, តថា **តតោ** បស្សនហេតុ ទស្សេត្វា, ឱវទិត្វាតិ ច។ **អនមតគ្គេ**តិ អនាទិមតិ។ **អាកាសំ ឧប្បតិត្វា**តិ អាកាសេ ឧគ្គន្ត្វា។ ឦទិសេសុ ហិ ភុម្មត្ថោ ឯវ យុជ្ជតីតិ **ឧទានដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ។ **ភារោ**តិ តង្ខណេយេវ ភគវតោ អនុច្ឆវិកាសនស្ស ទុល្លភត្តា គរុកម្មំ។ **ផលក**ន្តិ និសីទនត្ថាយ កតំ ផលំ។ **កដ្ឋក**ន្តិ និសីទនយោគ្យំ ផលកតោ អញ្ញំ ទារុក្ខន្ធំ។ **សង្កឌ្ឍិត្វា**តិ សំហរិត្វា។ **តត្ថា**តិ បុរាណបណ្ណេសុ, កេវលំ តេសុ ឯវ និសីទិតុមននុច្ឆវិកត្តា តថា វុត្តំ, **តត្ថា**តិ វា តេសុ បីឋាទីសុ។ ឯវំ សតិ សង្កឌ្ឍិត្វា បញ្ញបេន្តីតិ អត្ថវសា វិភត្តិ វិបរិណាមេត្វា សម្ពន្ធោ។ **បប្ផោដេត្វា**តិ យថាឋិតំ រជោជល្លាទិ-សំកិណ្ណមននុរូបន្តិ តព្ពិសោធនត្ថំ សញ្ចាលេត្វា។ “អម្ហាកំ ឦទិសា កថា អញ្ញតរិស្សា ទេសនាយ ការណំ ភវិតុំ យុត្តា, អវស្សំ ភគវា អាគមិស្សតី”តិ ញត្វា យថានិសីទនំ សន្ធាយ ឯវំ វុត្តំ។ ឯត្ថ ច “ឥធាគតោ សមណោ វា ព្រាហ្មណោ វា តាវកាលិកំ គណ្ហិត្វា បរិភុញ្ជតូ”តិ រញ្ញា ឋបិតំ, តេន ច អាគតកាលេ បរិភុត្តំ អាសនំ **រញ្ញោ និសីទនាសន**ន្តិ វេទិតព្ពំ។ ន ហិ តថា អដ្ឋបិតំ ភិក្ខូហិ បរិភុញ្ជិតុំ, ភគវតោ ច បញ្ញបេតុំ វដ្ដតិ។ តស្មា តាទិសំ រញ្ញោ និសីទនាសនំ បាឡិយំ កថិតន្តិ ទស្សេតុំ “**តំ សន្ធាយា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **អធិមុត្តិញាណ**ន្តិ ច សត្តានំ នានាធិមុត្តិកតារម្មណំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ, ពលញាណញ្ច, វុត្តោវាយមត្ថោ។

“**និសជ្ជា**”តិ ឥទំ និសីទនបរិយោសានទីបនន្តិ ទស្សេតិ “**ឯវ**”ន្តិអាទិនា។ “តេសំ ភិក្ខូនំ ឥមេ សង្ខិយធម្មំ វិទិត្វា”តិ វុត្តត្តា ជានន្តោយេវ បុច្ឆីតិ អយមត្ថោ សិទ្ធោតិ អាហ “**ជានន្តោយេវា**”តិ។ អសតិ កថាវត្ថុម្ហិ តទនុរូបា ឧបរូបរិ វត្តព្ពា វិសេសកថា ន សម្មូបព្រូហតីតិ កថាសមុដ្ឋាបនត្ថំ បុច្ឆនំ វេទិតព្ពំ។ **នុ**-ឥតិ បុច្ឆនត្ថេ។ **អស**-សទ្ទោ បវត្តនត្ថេតិ វុត្តំ “**កតមាយ នុ…បេ…. ភវថា**”តិ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មឹ ឋានេ សន្ធិវសេន ឧការស្ស ឱការាទេសោវ, ន បឋមាយ បាឡិយា អត្ថតោ វិសេសោតិ ទស្សេតិ “**តស្សាបិ បុរិមោយេវ អត្ថោ**”តិ ឥមិនា។ **បុរិមោយេវត្ថោ**តិ ច “កតមាយ នុ ភវថា”តិ ឯវំ វុត្តោ អត្ថោ។

“កា ច បនា”តិ ឯត្ថ **ច**-សទ្ទោ ព្យតិរេកេ “យោ ច ពុទ្ធញ្ច ធម្មញ្ច, សង្ឃញ្ច សរណំ គតោ”តិអាទីសុ វិយ។ ព្យតិរេកោ ច នាម បុព្ពេ វុត្តត្ថាបេក្ខកោ វិសេសាតិរេកត្ថោ, សោ ច តំ បុព្ពេ យថាបុច្ឆិតាយ កថាយ វក្ខមានំ វិប្បកតភាវសង្ខាតំ ព្យតិរេកត្ថំ ជោតេតិ។ បន-សទ្ទោ វចនាលង្ការោ ។ តាទិសោ បន អត្ថោ សទ្ទសត្ថតោវ សុវិញ្ញេយ្យោតិ កត្វា តទញ្ញេសមេវ អត្ថំ ទស្សេតុំ “**អន្តរាកថាតិ កម្មដ្ឋាន…បេ…. កថា**”តិអាទិមាហ។ កម្មដ្ឋានមនសិការឧទ្ទេសបរិបុច្ឆាទយោ សមណករណីយភូតាតិ អន្តរាសទ្ទេន អបេក្ខិតេ ករណីយវិសេសេ សម្ពន្ធាបាទានភាវេន វត្តព្ពេ តេសមេវ វត្តព្ពរូបត្តា “**កម្មដ្ឋានមនសិការឧទ្ទេសបរិបុច្ឆាទីន**”ន្តិ វុត្តំ។ យាយ ហិ កថាយ តេ ភិក្ខូ សន្និសិន្នា, សា ឯវ អន្តរាកថា វិប្បកតា វិសេសេន បុន បុច្ឆីយតិ, ន តទញ្ញា កម្មដ្ឋានមនសិការឧទ្ទេសបរិបុច្ឆាទយោតិ។ អន្តរាសទ្ទស្ស អញ្ញត្ថមាហ “**អញ្ញា, ឯកា**”តិ ច។ បរិយាយវចនព្ពេតំ បទទ្វយំ។ យស្មា អញ្ញត្ថេ អយំ អន្តរាសទ្ទោ “ភូមន្តរំ, សមយន្តរ”ន្តិអាទីសុ វិយ។ តស្មា “**កម្មដ្ឋានមនសិការឧទ្ទេស បរិបុច្ឆាទីន**”ន្តិ និស្សក្កត្ថេ សាមិវចនំ ទដ្ឋព្ពំ។ វេមជ្ឈេ វា អន្តរាសទ្ទោ, សា បន តេសំ វេមជ្ឈភូតត្តា អញ្ញាយេវ, តេហិ ច អសម្មិស្សត្តា វិសុំ ឯកាយេវាតិ អធិប្បាយំ ទស្សេតុំ “**អញ្ញា, ឯកា**”តិ ច វុត្តំ។ បការេន ករណំ **បកតោ,** តតោ វិគតា, វិគតំ វា បកតំ យស្សាតិ **វិប្បកតា**, អបរិនិដ្ឋិតា។ **សិខ**ន្តិ បរិយោសានំ។ អយំ បន តទភិសម្ពន្ធវសេន ឧត្តរិ កថេតុកម្យតាបុច្ឆា, តំ សន្ធាយាហ “**នាហ**”ន្តិអាទិ។ **កថាភង្គត្ថ**ន្តិ កថាយ ភញ្ជនត្ថំ។ អត្ថតោ អាបន្នត្តា **សព្ពញ្ញុបវារណំ បវារេតិ។** អនិយ្យានិកត្តា សគ្គមោក្ខមគ្គានំ តិរច្ឆានភូតា កថា **តិរច្ឆានកថា។ តិរច្ឆានភូតា**តិ ច តិរោករណភូតា, វិពន្ធនភូតាតិ អត្ថោ។ **អាទិ**-សទ្ទេន ចេត្ថ ចោរមហាមត្តសេនាភយកថាទិកំ អនេកវិហិតំ និរត្ថកកថំ សង្គណ្ហាតិ។ អយំ កថា ឯវាតិ អន្តោគធាវធារណតំ , អញ្ញត្ថាបោហនំ វា សន្ធាយ ចេតំ វុត្តំ។ **អថា**តិ តស្សា អវិប្បកតកាលេយេវ។ “**តំ នោ**”តិអាទិនា អត្ថតោ អាបន្នមាហ។ ឯស នយោ ឦទិសេសុ។ ននុ ច តេហិ ភិក្ខូហិ សា កថា “ឥតិ ហ មេ”តិអាទិនា យថាធិប្បាយំ និដ្ឋាបិតាយេវាតិ? ន និដ្ឋាបិតា ភគវតោ ឧបសង្កមនេន ឧបច្ឆិន្នត្តា។ យទិ ហិ ភគវា តស្មឹ ខណេ ន ឧបសង្កមេយ្យ, ភិយ្យោបិ តប្បដិពទ្ធាយេវ តថា បវត្តេយ្យុំ, ភគវតោ ឧបសង្កមនេន បន ន បវត្តេសុំ, តេនេវាហ “**អយំ នោ…បេ…. អនុប្បត្តោ**”តិ។

ឥទានិ និទានស្ស, និទានវណ្ណនាយ វា បរិនិដ្ឋិតភាវំ ទស្សេន្តោ តស្ស ភគវតោ វចនស្សានុកូលភាវម្បិ សមត្ថេតុំ “**ឯត្តាវតា**”តិអាទិមាហ។ **ឯត្តាវតា**តិ ហិ ឯត្តកេន “ឯវំ មេ សុត”ន្តិអាទិវចនក្កមេន យំ និទានំ ភាសិតន្តិ វា ឯត្តកេន “តត្ថ ឯវន្តិ និបាតបទ”ន្តិអាទិវចនក្កមេន អត្ថវណ្ណនា សមត្តាតិ វា ទ្វិធា អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ “**កមល...បេ.... សលិលាយា**”តិអាទិនា បន តស្ស និទានស្ស ភគវតោ វចនស្សានុកូលភាវំ ទីបេតិ។ តត្ថ **កមលកុវលយុជ្ជលវិមលសាធុរសសលិលាយា**តិ កមលសង្ខាតេហិ បទុមបុណ្ឌរីកសេតុប្បលរត្តុប្បលេហិ ចេវ កុវលយសង្ខាតេន នីលុប្បលេន ច ឧជ្ជលវិមលសាធុរសសលិលវតិយា។ **និម្មលសិលាតលរចនវិលាសសោភិតរតនសោបាន**ន្តិ និម្មលេន សិលាតលេន រចនាយ វិលាសេន លីលាយ សោភិតរតនសោបានវន្តំ, និម្មលសិលាតលេន វា រចនវិលាសេន, សុសង្ខតកិរិយាសោភេន ច សោភិតរតនសោបានំ, វិលាសសោភិតសទ្ទេហិ វា អតិវិយ សោភិតភាវោ វុត្តោ។ **វិប្បកិណ្ណមុត្តាតលសទិសវាលុកាចុណ្ណបណ្ឌរភូមិភាគ**ន្តិ វិវិធេន បកិណ្ណាយ មុត្តាយ តលសទិសានំ វាលុកានំ ចុណ្ណេហិ បណ្ឌរវណ្ណភូមិភាគវន្តំ។ **សុវិភត្តភិត្តិវិចិត្រវេទិកាបរិក្ខិត្តស្សា**តិ សុដ្ឋុ វិភត្តាហិ ភិត្តីហិ វិចិត្រស្ស, វេទិកាហិ បរិក្ខិត្តស្ស ច។ ឧច្ចតរេន នក្ខត្តបថំ អាកាសំ ផុសិតុកាមតាយ វិយ, វិជម្ភិតសទ្ទេន ចេតស្ស សម្ពន្ធោ។ **វិជម្ភិតសមុស្សយស្សា**តិ វិក្កីឡនសមូហវន្តស្ស។ **ទន្តមយសណ្ហមុទុផលកកញ្ចនលតាវិនទ្ធមណិគណប្បភាសមុទយុជ្ជលសោភ**ន្តិ ទន្តមយេ អតិវិយ សិនិទ្ធផលកេ កញ្ចនមយាហិ លតាហិ វិនទ្ធានំ មណីនំ គណប្បភាសមុទាយេន សមុជ្ជលសោភាសម្បន្នំ។ **សុវណ្ណវលយនុបុរាទិសង្ឃដ្ដនសទ្ទសម្មិស្សិតកថិតហសិត- មធុរស្សរគេហជនវិចរិតស្សា**តិ សុវណ្ណមយនិយុរបាទកដកាទីនំ អញ្ញមញ្ញំ សង្ឃដ្ដនេន ជនិតសទ្ទេហិ សម្មិស្សិតកថិតសរហសិតសរសង្ខាតេន មធុរស្សរេន សម្បន្នានំ គេហនិវាសីនំ នរនារីនំ វិចរិតដ្ឋានភូតស្ស។ **ឧឡារិស្សរិយវិភវសោភិតស្សា**តិ ឧឡារតាសម្បន្នជនឥស្សរិយសម្បន្នជនវិភវសម្បន្នជនេហិ, តន្និវាសីនំ វា នរនារីនំ ឧត្តមាធិបច្ចភោគេហិ សោភិតស្ស។ **សុវណ្ណរជតមណិមុត្តាបវាឡាទិជុតិវិស្សរវិជ្ជោតិតសុប្បតិដ្ឋិតវិសាល ទ្វារពាហ**ន្តិ សុវណ្ណរជតនានាមណិមុត្តាបវាឡាទីនំ ជុតីហិ បភស្សរវិជ្ជោតិតសុប្បតិដ្ឋិតវិត្ថតទ្វារពាហំ។

តិវិធសីលាទិទស្សនវសេន ពុទ្ធស្ស គុណានុភាវំ សម្មា សូចេតីតិ **ពុទ្ធគុណានុភាវសំសូចកំ**, តស្ស។ កាលោ ច ទេសោ ច ទេសកោ ច វត្ថុ ច បរិសា ច, តាសំ អបទេសេន និទស្សនេន បដិមណ្ឌិតំ តថា។

កិមត្ថំ បនេត្ថ ធម្មវិនយសង្គហេ ករិយមានេ និទានវចនំ វុត្តំ, ននុ ភគវតា ភាសិតវចនស្សេវ សង្គហោ កាតព្ពោតិ? វុច្ចតេ – ទេសនាយ ឋិតិអសម្មោសសទ្ធេយ្យភាវសម្បាទនត្ថំ។ កាលទេសទេសកវត្ថុបរិសាបទេសេហិ ឧបនិពន្ធិត្វា ឋបិតា ហិ ទេសនា ចិរដ្ឋិតិកា ហោតិ, អសម្មោសធម្មា, សទ្ធេយ្យា ច ទេសកាលវត្ថុហេតុនិមិត្តេហិ ឧបនិពន្ធោ វិយ វោហារវិនិច្ឆយោ, តេនេវ ចាយស្មតា មហាកស្សបេន “ព្រហ្មជាលំ អាវុសោ អានន្ទ កត្ថ ភាសិត”ន្តិអាទិនា (ចូឡវ. ៤៣៩) ទេសាទិបុច្ឆាសុ កតាសុ តាសំ វិស្សជ្ជនំ ករោន្តេន ធម្មភណ្ឌាគារិកេន អាយស្មតា អានន្ទត្ថេរេន និទានំ ភាសិតន្តិ តទេវិធាបិ វុត្តំ “**កាលទេសទេសកវត្ថុបរិសាបទេសបដិមណ្ឌិតំ និទាន**”ន្តិ។

អបិច សត្ថុសម្បត្តិបកាសនត្ថំ និទានវចនំ។ តថាគតស្ស ហិ ភគវតោ បុព្ព-រចនា-នុមានាគម-តក្កាភាវតោ សម្មាសម្ពុទ្ធត្តសិទ្ធិ។ សម្មាសម្ពុទ្ធភាវេន ហិស្ស បុរេតរំ រចនាយ, “ឯវម្បិ នាម ភវេយ្យា”តិ អនុមានស្ស, អាគមន្តរំ និស្សាយ បរិវិតក្កស្ស ច អភាវោ សព្ពត្ថ អប្បដិហតញាណចារតាយ ឯកប្បមាណត្តា ញេយ្យធម្មេសុ។ តថា អាចរិយមុដ្ឋិធម្មមច្ឆរិយសាសនសាវកានុរោធភាវតោ ខីណាសវត្តសិទ្ធិ។ ខីណាសវតាយ ហិ អាចរិយមុដ្ឋិអាទីនមភាវោ, វិសុទ្ធា ច បរានុគ្គហប្បវត្តិ។ ឥតិ ទេសកសំកិលេសភូតានំ ទិដ្ឋិសីលសម្បត្តិទូសកានំ អវិជ្ជាតណ្ហានំ អភាវសំសូចកេហិ , ញាណប្បហានសម្បទាភិព្យញ្ជនកេហិ ច សម្ពុទ្ធវិសុទ្ធភាវេហិ បុរិមវេសារជ្ជទ្វយសិទ្ធិ។ តតោយេវ ច អន្តរាយិកនិយ្យានិកេសុ សម្មោហាភាវសិទ្ធិតោ បច្ឆិមវេសារជ្ជទ្វយសិទ្ធីតិ ភគវតោ ចតុវេសារជ្ជសមន្នាគមោ, អត្តហិតបរហិតបដិបត្តិ ច និទានវចនេន បកាសិតា ហោតិ សម្បត្តបរិសាយ អជ្ឈាសយានុរូបំ ឋានុប្បត្តិកបដិភានេន ធម្មទេសនាទីបនតោ, “ជានតា បស្សតា”តិអាទិវចនតោ ច, តេន វុត្តំ “សត្ថុសម្បត្តិបកាសនត្ថំ និទានវចន”ន្តិ។

អបិច សាសនសម្បត្តិបកាសនត្ថំ និទានវចនំ។ ញាណករុណាបរិគ្គហិតសព្ពកិរិយស្ស ហិ ភគវតោ នត្ថិ និរត្ថិកា បវត្តិ, អត្តហិតត្ថា វា, តស្មា បរេសំយេវ ហិតាយ បវត្តសព្ពកិរិយស្ស សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស សកលម្បិ កាយវចីមនោកម្មំ យថាបវត្តំ វុច្ចមានំ ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកបរមត្ថេហិ យថារហំ សត្តានំ អនុសាសនដ្ឋេន សាសនំ, ន កព្ពរចនា។ តយិទំ សត្ថុ ចរិតំ កាលទេសទេសកវត្ថុបរិសាបទេសេហិ សទ្ធឹ តត្ថ តត្ថ និទានវចនេហិ យថាសម្ភវំ បកាសីយតិ។ អថ វា សត្ថុនោ បមាណភាវប្បកាសនេន សាសនស្ស បមាណភាវប្បកាសនត្ថំ និទានវចនំ, តញ្ចស្ស បមាណភាវទស្សនំ “ភគវា”តិ ឥមិនា តថាគតស្ស គុណវិសិដ្ឋសព្ពសត្តុត្តមភាវទីបនេន ចេវ “ជានតា បស្សតា”តិអាទិនា អាសយានុសយញាណាទិបយោគទីបនេន ច វិភាវិតំ ហោតិ, ឥទមេត្ថ

និទានវចនបយោជនស្ស មុខមត្តនិទស្សនំ។ កោ ហិ សមត្ថោ ពុទ្ធានុពុទ្ធេន ធម្មភណ្ឌាគារិកេន ភាសិតស្ស និទានស្ស បយោជនានិ និរវសេសតោ វិភាវិតុន្តិ។ ហោន្តិ ចេត្ថ –

“ទេសនាចិរដ្ឋិតត្ថំ, អសម្មោសាយ ភាសិតំ;
សទ្ធាយ ចាបិ និទានំ, វេទេហេន យសស្សិនា។

សត្ថុសម្បត្តិយា ចេវ, សាសនសម្បទាយ ច;
តស្ស បមាណភាវស្ស, ទស្សនត្ថម្បិ ភាសិត”ន្តិ។

ឥតិ សុមង្គលវិលាសិនិយា ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ បរមសុខុមគម្ភីរទុរនុពោធត្ថបរិទីបនាយ សុវិមលវិបុលបញ្ញាវេយ្យត្តិយជននាយ អជ្ជវមទ្ទវសោរច្ចសទ្ធាសតិធិតិពុទ្ធិខន្តិវីរិយាទិធម្មសមង្គិនា សាដ្ឋកថេ បិដកត្តយេ អសង្គាសំហីរវិសារទញាណចារិនា អនេកប្បភេទសកសមយសមយន្តរគហនជ្ឈោគាហិនា មហាគណិនា មហាវេយ្យាករណេន ញាណាភិវំសធម្មសេនាបតិនាមថេរេន មហាធម្មរាជាធិរាជគរុនា កតាយ សាធុវិលាសិនិយា នាម លីនត្ថបកាសនិយា អព្ភន្តរនិទានវណ្ណនាយ លីនត្ថបកាសនា។

និទានវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

**៥**. ឯវំ អព្ភន្តរនិទានសំវណ្ណនំ កត្វា ឥទានិ យថានិក្ខិត្តស្ស សុត្តស្ស សំវណ្ណនំ ករោន្តោ អនុបុព្ពាវិរោធិនី សំវណ្ណនា កមានតិក្កមនេន ព្យាកុលទោសប្បហាយិនី, វិញ្ញូនញ្ច ចិត្តារាធិនី, អាគតភារោ ច អវស្សំ អារោហិតព្ពោតិ សំវណ្ណកស្ស សម្បត្តភារាវហនេន បណ្ឌិតាចារសមតិក្កមាភាវវិភាវិនី, តស្មា តទាវិករណសាធកំ សំវណ្ណនោកាសវិចារណំ កាតុមាហ **“ឥទានី”**តិអាទិ។ **និក្ខិត្តស្សា**តិ ទេសិតស្ស, “ទេសនា និក្ខេបោ”តិ ហិ ឯតំ អត្ថតោ ភិន្នម្បិ សរូបតោ ឯកមេវ, ទេសនាបិ ហិ ទេសេតព្ពស្ស សីលាទិអត្ថស្ស វេនេយ្យសន្តានេសុ និក្ខិបនតោ “និក្ខេបោ”តិ វុច្ចតិ។ ននុ សុត្តមេវ សំវណ្ណីយតីតិ អាហ **“សា បនេសា”**តិអាទិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – សុត្តនិក្ខេបំ វិចារេត្វា វុច្ចមានា សំវណ្ណនា “អយំ ទេសនា ឯវំសមុដ្ឋានា”តិ សុត្តស្ស សម្មទេវ និទានបរិជ្ញានេន តព្ពណ្ណនាយ សុវិញ្ញេយ្យត្តា បាកដា ហោតិ, តស្មា តទេវ សាធារណតោ បឋមំ វិចារយិស្សាមាតិ។ យា ហិ សា កថា សុត្តត្ថសំវណ្ណនាបាកដការិនី, សា សព្ពាបិ សំវណ្ណកេន វត្តព្ពា។ តទត្ថវិជាននុបាយត្តា ច សា បរិយាយេន សំវណ្ណនាយេវាតិ។ ឥធ បន តស្មិំ វិចារិតេ យស្សា អដ្ឋុប្បត្តិយា ឥទំ សុត្តំ និក្ខិត្តំ, តស្សា វិភាគវសេន “មមំ វា ភិក្ខវេ”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៥), “អប្បមត្តកំ ខោ បនេត”ន្តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៧), “អត្ថិ ភិក្ខវេ”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២៨) ច វុត្តានំ សុត្តបទេសានំ សំវណ្ណនា វុច្ចមានា តំតំអនុសន្ធិទស្សនសុខតាយ សុវិញ្ញេយ្យាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តត្ថ យថា អនេកសតអនេកសហស្សភេទានិបិ សុត្តន្តានិ សំកិលេសភាគិយាទិសាសនបដ្ឋាននយេន សោឡសវិធភាវំ នាតិវត្តន្តិ, ឯវំ អត្តជ្ឈាសយាទិ-សុត្ត-និក្ខេបវសេន ចតុព្ពិធភាវន្តិ អាហ **“ចត្តារោ សុត្តនិក្ខេបា”**តិ។ ននុ សំសគ្គភេទោបិ សម្ភវតិ, អថ កស្មា “ចត្តារោ សុត្តនិក្ខេបា”តិ វុត្តន្តិ? សំសគ្គភេទស្ស សព្ពត្ថ អលព្ភមានត្តា។ អត្តជ្ឈាសយស្ស, ហិ អដ្ឋុប្បត្តិយា ច បរជ្ឈាសយបុច្ឆាវសិកេហិ សទ្ធិំ សំសគ្គភេទោ សម្ភវតិ។ “អត្តជ្ឈាសយោ ច បរជ្ឈាសយោ ច, អត្តជ្ឈាសយោ ច បុច្ឆាវសិកោ ច, អត្តជ្ឈាសយោ ច បរជ្ឈាសយោ ច បុច្ឆាវសិកោ ច, អដ្ឋុប្បត្តិកោ ច បរជ្ឈាសយោ ច អដ្ឋុប្បត្តិកោ ច បុច្ឆាវសិកោ ច, អដ្ឋុប្បត្តិកោ ច បរជ្ឈាសយោ ច បុច្ឆាវសិកោ ចា”តិ អជ្ឈាសយបុច្ឆានុសន្ធិសព្ភាវតោ។ អត្តជ្ឈាសយដ្ឋុប្បត្តីនំ បន អញ្ញមញ្ញំ សំសគ្គោ នត្ថិ, តស្មា និរវសេសំ បត្ថារនយេន សំសគ្គភេទស្ស អលព្ភនតោ ឯវំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

អថ វា អដ្ឋុប្បត្តិយា អត្តជ្ឈាសយេនបិ សិយា សំសគ្គភេទោ, តទន្តោគធត្តា បន សំសគ្គវសេន វុត្តានំ សេសនិក្ខេបានំ មូលនិក្ខេបេយេវ សន្ធាយ “ចត្តារោ សុត្តនិក្ខេបា”តិ វុត្តំ។ ឥមស្មិំ បន អត្ថវិកប្បេ យថារហំ ឯកកទុកតិកចតុក្កវសេន សាសនបដ្ឋាននយេន សុត្តនិក្ខេបា វត្តព្ពាតិ នយមត្តំ ទស្សេតីតិ វេទិតព្ពំ។ តត្រាយំ វចនត្ថោ – និក្ខិបនំ កថនំ **និក្ខេបោ**, សុត្តស្ស និក្ខេបោ **សុត្តនិក្ខេបោ**, សុត្តទេសនាតិ អត្ថោ។ និក្ខិបីយតីតិ វា **និក្ខេបោ**, សុត្តមេវ និក្ខេបោ **សុត្តនិក្ខេបោ។** អត្តនោ អជ្ឈាសយោ **អត្តជ្ឈាសយោ**, សោ អស្ស អត្ថិ ការណវសេនាតិ **អត្តជ្ឈាសយោ**, អត្តនោ អជ្ឈាសយោ វា ឯតស្ស យថាវុត្តនយេនាតិ **អត្តជ្ឈាសយោ។** បរជ្ឈាសយេបិ ឯសេវ នយោ។ បុច្ឆាយ វសោ **បុច្ឆាវសោ**, សោ ឯតស្ស អត្ថិ យថាវុត្តនយេនាតិ **បុច្ឆាវសិកោ។** អរណីយតោ អវគន្តព្ពតោ **អត្ថោ** វុច្ចតិ សុត្តទេសនាយ វត្ថុ, តស្ស ឧប្បត្តិ អត្ថុប្បត្តិ, សា ឯវ **អដ្ឋុប្បត្តិ** ត្ថ-ការស្ស ដ្ឋ-ការំ កត្វា, សា ឯតស្ស អត្ថិ វុត្តនយេនាតិ **អដ្ឋុប្បត្តិកោ។** អបិច និក្ខិបីយតិ សុត្តមេតេនាតិ **និក្ខេបោ**, អត្តជ្ឈាសយាទិសុត្តទេសនាការណមេវ។ ឯតស្មិំ បន អត្ថវិកប្បេ អត្តនោ អជ្ឈាសយោ **អត្តជ្ឈាសយោ។** បរេសំ អជ្ឈាសយោ **បរជ្ឈាសយោ។** បុច្ឆីយតីតិ **បុច្ឆា**, បុច្ឆិតព្ពោ អត្ថោ។ តស្សា បុច្ឆាយ វសេន បវត្តំ ធម្ម

បដិគ្គាហកានំ វចនំ បុច្ឆាវសិកំ។ តទេវ និក្ខេបសទ្ទាបេក្ខាយ បុល្លិង្គវសេន វុត្តំ “**បុច្ឆាវសិកោ**”តិ។ វុត្តនយេន អដ្ឋុប្បត្តិយេវ **អដ្ឋុប្បត្តិកោ**តិ ឯវំ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

ឯត្ថ ច បរេសំ ឥន្ទ្រិយបរិបាកាទិការណំ និរបេក្ខិត្វា អត្តនោ អជ្ឈាសយេនេវ ធម្មតន្តិឋបនត្ថំ បវត្តិតទេសនត្តា អត្តជ្ឈាសយស្ស វិសុំ និក្ខេបភាវោ យុត្តោ។ តេនេវ វក្ខតិ “អត្តនោ អជ្ឈាសយេនេវ កថេតី”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៥)។ បរជ្ឈាសយបុច្ឆាវសិកានំ បន បរេសំ អជ្ឈាសយបុច្ឆានំ ទេសនានិមិត្តភូតានំ ឧប្បត្តិយំ បវត្តត្តា កថំ អដ្ឋុប្បត្តិកេ អនវរោធោ សិយា, បុច្ឆាវសិកដ្ឋុប្បត្តិកានំ វា បរជ្ឈាសយានុរោធេន បវត្តិតទេសនត្តា កថំ បរជ្ឈាសយេ អនវរោធោ សិយាតិ ន ចោទេតព្ពមេតំ។ បរេសញ្ហិ អភិនីហារបរិបុច្ឆាទិវិនិមុត្តស្សេវ សុត្តទេសនាការណុប្បាទស្ស អដ្ឋុប្បត្តិវសេន គហិតត្តា បរជ្ឈាសយបុច្ឆាវសិកានំ វិសុំ គហណំ។ តថា ហិ **ធម្មទាយាទសុត្តាទីនំ** (ម. និ. ១.២៩) អាមិសុប្បាទាទិទេសនានិមិត្តំ “អដ្ឋុប្បត្តី”តិ វុច្ចតិ។ បរេសំ បុច្ឆំ វិនា អជ្ឈាសយមេវ និមិត្តំ កត្វា ទេសិតោ **បរជ្ឈាសយោ**។ បុច្ឆាវសេន ទេសិតោ **បុច្ឆាវសិកោ**តិ បាកដោវាយមត្ថោ។

**អនជ្ឈិដ្ឋោ**តិ បុច្ឆាទិនា អនជ្ឈេសិតោ អយាចិតោ, **អត្តនោ អជ្ឈាសយេនេវ កថេតិ** ធម្មតន្តិឋបនត្ថន្តិ អធិប្បាយោ។ **ហារោ**តិ អាវឡិ យថា “មុត្តាហារោ”តិ, ស្វេវ ហារកោ, សម្មប្បធានសុត្តន្តានំ ហារកោ តថា។ អនុបុព្ពេន ហិ សំយុត្តកេ និទ្ទិដ្ឋានំ សម្មប្បធានបដិសំយុត្តានំ សុត្តន្តានំ អាវឡិ “**សម្មប្បធានសុត្តន្តហារកោ**”តិ វុច្ចតិ, តថា **ឥទ្ធិបាទហារកាទិ។ ឥទ្ធិបាទឥន្ទ្រិយពលពោជ្ឈង្គមគ្គង្គសុត្តន្តហារកោ**តិ បុព្ពបទេសុ បរបទលោបោ, ទ្វន្ទគព្ភសមាសោ វា ឯសោ, បេយ្យាលនិទ្ទេសោ វា។ **តេស**ន្តិ យថាវុត្តសុត្តានំ។

**បរិបក្កា**តិ បរិណតា។ **វិមុត្តិបរិបាចនីយា**តិ អរហត្តផលំ បរិបាចេន្តា សទ្ធិន្ទ្រិយាទយោ ធម្មា។ **ខយេ**តិ ខយនត្ថំ, ខយការណភូតាយ វា ធម្មទេសនាយ។ **អជ្ឈាសយ**ន្តិ អធិមុត្តិំ។ **ខន្តិ**ន្តិ ទិដ្ឋិនិជ្ឈានក្ខន្តិំ។ **មន**ន្តិ ចិត្តំ។ **អភិនីហារ**ន្តិ បណិធានំ។ **ពុជ្ឈនភាវ**ន្តិ ពុជ្ឈនសភាវំ, ពុជ្ឈនាការំ វា។ **អវេក្ខិត្វា**តិ បច្ចវេក្ខិត្វា, អបេក្ខិត្វា វា។

**ចត្តារោ វណ្ណា**តិ ចត្តារិ កុលានិ, ចត្តារោ វា រូបាទិបមាណា សត្តា។ **មហារាជានោ**តិ ចត្តារោ មហារាជានោ **ទេវា**។ វុច្ចន្តិ កី, បញ្ហាបាទានក្ខន្ធា កិន្តិ អត្ថោ។

កស្មាតិ អាហ “**អដ្ឋុប្បត្តិយំ ហី**”តិអាទិ។ **វណ្ណាវណ្ណេ**តិ និមិត្តេ ភុម្មំ, វណ្ណសទ្ទេន ចេត្ថ “អច្ឆរិយំ អាវុសោ”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៤) ភិក្ខុសង្ឃេន វុត្តោបិ វណ្ណោ សង្គហិតោ។ តម្បិ ហិ អដ្ឋុប្បត្តិំ កត្វា “អត្ថិ ភិក្ខវេ អញ្ញេ ធម្មា”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២៨) ឧបរិ ទេសនំ អារភិស្សតិ។ តទេវ វិវរតិ “**អាចរិយោ**”តិអាទិនា។ “មមំ វា ភិក្ខវេ, បរេ វណ្ណំ ភាសេយ្យុ”ន្តិ ឥមិស្សា ទេសនាយ ព្រហ្មទត្តេន វុត្តំ វណ្ណំ អដ្ឋុប្បត្តិំ កត្វា ទេសិតត្តា អាហ “**អន្តេវាសី វណ្ណ**”ន្តិ។ ឥទានិ បាឡិយា សម្ពន្ធំ ទស្សេតុំ “**ឥតី**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ទេសនាកុសលោ**តិ “ឥមិស្សា អដ្ឋុប្បត្តិយា អយំ ទេសនា សម្ភវតី”តិ ទេសនាយ កុសលោ, ឯតេន បករណានុគុណំ ភគវតោ ថោមនមកាសិ។ ឯសា ហិ សំវណ្ណនកានំ បកតិ, យទិទំ តត្ថ តត្ថ បករណាធិគតគុណេន ភគវតោ ថោមនា។ **វា**-សទ្ទោ ចេត្ថ ឧបមានសមុច្ចយសំសយវចនវោស្សគ្គបទបូរណសទិសវិកប្បាទីសុ ពហូស្វត្ថេសុ ទិស្សតិ។ តថា ហេស “បណ្ឌិតោវាបិ តេន សោ”តិអាទីសុ ឧបមានេ ទិស្សតិ, សទិសភាវេតិ អត្ថោ។ “តំ វាបិ ធីរា មុនី បវេទយន្តី”តិអាទីសុ (សុ. និ.២១៣) សមុច្ចយេ។ “កេ វា ឥមេ កស្ស វា”តិអាទីសុ (បារា. ២៩៦) សំសយេ។ “អយំ វា (អយញ្ហ) (ទី. និ. ១.១៨១) ឥមេសំ សមណព្រាហ្មណានំ សព្ពពាលោ សព្ពមូឡ្ហោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.១៨១) វចនវោស្សគ្គេ។ “ន វាយំ កុមារកោ មត្តមញ្ញាសី”តិអាទីសុ (សំ. និ. ២.១៥៤) បទបូរណេ។ “មធុំ វា មញ្ញតិ ពាលោ, យាវ បាបំ ន បច្ចតី”តិអាទីសុ (ធ. ប. ៦៩) សទិសេ។ “យេ ហិ កេចិ ភិក្ខវេ, សមណា វា ព្រាហ្មណា វា”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.១៧០; សំ. និ. ៥.១០៩២) វិកប្បេ។ ឥធាបិ វិកប្បេយេវ។ មម វា ធម្មស្ស វា សង្ឃស្ស វាតិ វិវិធា វិសុំ វិកប្បនស្ស ជោតកត្តាតិ អាហ “**វា-សទ្ទោ វិកប្បនត្ថោ**”តិ។ **បរ**-សទ្ទោ បន អត្ថេវ អញ្ញត្ថោ “អហញ្ចេវ ខោ បន ធម្មំ ទេសេយ្យំ, បរេ ច មេ ន អាជានេយ្យុ”ន្តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.៦៤; ម. និ. ១.២៨១; ២.៣៣៧; មហាវ. ៧, ៨) អត្ថិ អធិកត្ថោ “ឥន្ទ្រិយបរោបរិយត្ត”ន្តិអាទីសុ (វិភ. ៨១៤; អ. និ. ១០.២១; ម. និ. ១.១៤៨; បដិ. ម. ១.៦៨; ១.១១១) អត្ថិ បច្ឆាភាគត្ថោ “បរតោ អាគមិស្សតី”តិអាទីសុ។ អត្ថិ បច្ចនីកត្ថោ “ឧប្បន្នំ បរប្បវាទំ សហធម្មេន សុនិគ្គហិតំ និគ្គហេត្វា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.១៦៨; សំ. និ. ៥.៨២២; អ. និ. ៨.៧០; ឧទា. ៥១) ឥធាបិ បច្ចនីកត្ថោតិ ទស្សេតិ “**បដិវិរុទ្ធា សត្តា**”តិ ឥមិនា។ សាសនស្ស បច្ចនីកភូតា បច្ចត្ថិកា សត្តាតិ អត្ថោ។ ត-សទ្ទោ បរេតិ វុត្តមត្ថំ អវណ្ណភាសនកិរិយាវិសិដ្ឋំ បរាមសតីតិ វុត្តំ “**យេ អវណ្ណំ វទន្តិ, តេស្វ**”តិ។

ននុ តេសំ អាយាតោ នត្ថិ គុណមហត្តត្តា, អថ កស្មា ឯវំ វុត្តន្តិ ចោទនាលេសំ ទស្សេត្វា តទបនេតិ “**កិញ្ចាបី**”តិអាទិនា។ កិញ្ចាបិ នត្ថិ, អថ ខោ តថាបីតិ អត្ថោ។ **តន្និសេសុបី**តិ ឯត្ថ **បិ**-សទ្ទោ សម្ភាវនត្ថោ, តេន រតនត្តយនិមិត្តម្បិ អកុសលចិត្តំ ន ឧប្បាទេតព្ពំ, បគេវ វដ្ដាមិសលោកាមិសនិមិត្តន្តិ សម្ភាវេតិ។ បរិយត្តិ

ធម្មោយេវ សទ្ធម្មនយនដ្ឋេន នេត្តីតិ **ធម្មនេត្តិ។ អាហនតីតិ** អាកុសោ យដ្ឋេតិ, ហឹសតិ វា, វិពាធតិ, ឧបតាបេតិ ចាតិ អត្ថោ។ កត្ថចិ “ឯត្ថា”តិ បាឋោ ទិស្សតិ, សោ បច្ឆាលិខិតោ បោរាណបាឋានុគតាយ ដីកាយ វិរោធត្តា, អត្ថយុត្តិយា ច អភាវតោ។ យទិបិ ទោមនស្សាទយោ ច អាហនន្តិ, កោបេយេវ បនាយំ និរុឡ្ហោតិ ទស្សេតិ “**កោបស្សេតំ អធិវចន**”ន្តិ ឥមិនា។ អវយវត្ថញ្ហិ ទស្សេត្វា តត្ថ បរិយាយេន អត្ថំ ទស្សេន្តោ ឯវមាហ។ **អធិវចន**ន្តិ ច អធិកិច្ច បវត្តំ វចនំ, បសិទ្ធំ វា វចនំ, នាមន្តិ អត្ថោ។ ឯវមិតរេសុបិ។ ឯត្ថ ច សភាវធម្មតោ អញ្ញស្ស កត្តុអភាវជោតនត្ថំ “អាហនតី”តិ កត្តុត្ថេ អាឃាតសទ្ទំ ទស្សេតិ។ អាហនតិ ឯតេន, អាហននមត្តំ វា **អាឃាតោ**តិ ករណភាវត្ថាបិ សម្ភវន្តិយេវ។ “**អប្បតីតា**”តិ ឯតស្សត្ថោ “**អតុដ្ឋា អសោមនស្សិកា**”តិ វុត្តោ, ឥទំ បន បាកដបរិយាយេន អបច្ចយសទ្ទស្ស និព្ពចនទស្សនំ, តម្ពុខេន បន ន បច្ចេតិ តេនាតិ **អប្បច្ចយោ**តិ កាតព្ពំ។ **អភិរាធយតី**តិ សាធយតិ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតេសុ តីសុ បទេសុ។ **ទ្វីហី**តិ អាឃាតអនភិរទ្ធិបទេហិ។ **ឯកេនា**តិ អបច្ចយបទេន។ ឯត្តកេសុ គហិតេសុ តំសម្បយុត្តា អគ្គហិតា សិយុំ, ន ច សក្កា តេបិ អគ្គហិតុំ ឯកុប្បាទាទិសភាវត្តាតិ ចោទនំ វិសោធេតុំ “**តេស**”ន្តិអាទិ វុត្តំ, **តេស**ន្តិ យថាវុត្តានំ សង្ខារក្ខន្ធវេទនាក្ខន្ធេកទេសានំ។ **សេសាន**ន្តិ សញ្ញាវិញ្ញាណាវសិដ្ឋសង្ខារក្ខន្ធេកទេសានំ។ **ករណ**ន្តិ ឧប្បាទនំ។ អាឃាតាទីនញ្ហិ បវត្តិយា បច្ចយសមវាយនំ ឥធ “ករណ”ន្តិ វុត្តំ, តំ បន អត្ថតោ ឧប្បាទនមេវ។ តទនុប្បាទនញ្ហិ សន្ធាយ បាឡិយំ “ន ករណីយា”តិ វុត្តំ។ **បដិក្ខិត្តមេវ** យថារហំ ឯកុប្បាទនិរោធារម្មណវត្ថុភាវតោ។

**តត្ថា**តិ តស្មឹ មនោបទោសេ។ “**តេសុ អវណ្ណភាសកេសូ**”តិ ឥមិនា អាធារត្ថេ ភុម្មំ ទស្សេតិ។ និមិត្តត្ថេ, ភាវលក្ខណេ វា ឯតំ ភុម្មន្តិ អាហ “**តស្មឹ វា អវណ្ណេ**”តិ។ ន ហិ អគុណោ, និន្ទា វា កោបទោមនស្សានំ អាធារោ សម្ភវតិ តព្ពាសកាយត្តត្តា តេសំ។ **អស្សថា**តិ សត្តមិយា រូបំ ថេ-សទ្ទយោគេន បរិកប្បនវិសយត្តាតិ ទស្សេតិ “**ភវេយ្យាថា**”តិ ឥមិនា។ “ភវេយ្យាថ ចេ, យទិ ភវេយ្យាថា’តិ ច វទន្តោ ‘យថាក្កមំ បុព្ពាបរយោគិនោ ឯតេ សទ្ទា’តិ ញាបេតី”តិ វទន្តិ។ “**កុបិតា កោបេន អនត្តមនា ទោមនស្សេនា**”តិ ឥមិនា “ឯវំ បឋមេន នយេនា”តិអាទិនា វុត្តវចនំ អត្ថន្តរាភាវទស្សនេន សមត្ថេតិ។ “**តុម្ហាក**”ន្តិ ឥមិនា សមានត្ថោ “**តុម្ហ**”ន្តិ ឯកោ សទ្ទោ “អម្ហាក”ន្តិ ឥមិនា សមានត្ថោ “អម្ហ”ន្តិ សទ្ទោ វិយ យថា “តស្មា ហិ អម្ហំ ទហរា ន មីយរេ”តិ (ជា. ១.៩៣) អាហ “**តុម្ហាកំយេវា**”តិ។ អត្ថវសា លិង្គវិបរិយាយោតិ កត្វា “**តាយ ច អនត្តមនតាយា**”តិ វុត្តំ។ “អន្តរាយោ”តិ វុត្តេ សមណធម្មវិសេសានន្តិ អត្ថស្ស បករណតោ វិញ្ញាយមានត្តា, វិញ្ញាយមានត្ថស្ស ច សទ្ទស្ស បយោគេ កាមចារត្តា “**បឋមជ្ឈានាទីនំ អន្តរាយោ**”តិ វុត្តំ។ ឯត្ថ ច “**អន្តរាយោ**”តិ ឥទំ មនោបទោសស្ស អករណីយតាយ ការណវចនំ។ យស្មា តុម្ហាកមេវ តេន កោបាទិនា បឋមជ្ឈានាទីនមន្តរាយោ ភវេយ្យ, តស្មា តេ កោបាទិបរិយាយេន វុត្តា អាឃាតាទយោ ន ករណីយាតិ អធិប្បាយោ, តេន “នាហំ សព្ពញ្ញូ”តិ ឥស្សរភាវេន តុម្ហេ តតោ និវារេមិ, អថ ខោ ឥមិនាវ ការណេនាតិ ទស្សេតិ។ តំ បន ការណវចនំ យស្មា អាទីនវវិភាវនំ ហោតិ, តស្មា “អាទីនវំ ទស្សេន្តោ”តិ ហេដ្ឋា វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

សោ បន មនោបទោសោ ន កេវលំ កាលន្តរភាវិនោយេវ ហិតសុខស្ស អន្តរាយករោ, អថ ខោ តង្ខណប វត្តនារហស្សបិ ហិតសុខស្ស អន្តរាយករោតិ មនោបទោសេ អាទីនវំ ទឡ្ហតរំ កត្វា ទស្សេតុំ “**អបិ ន្នូ**”តិអាទិមាហាតិបិ សម្ពន្ធោ វត្តព្ពោ។ **បរេស**ន្តិ យេ អត្តតោ អញ្ញេ, តេសន្តិ អត្ថោ, ន បន “បរេ អវណ្ណំ ភាសេយ្យុ”ន្តិអាទីសុ វិយ បដិវិរុទ្ធសត្តានន្តិ អាហ “**យេសំ កេសញ្ចី**”តិ។ តទេវត្ថំ សមត្ថេតិ “**កុបិតោ ហី**”តិអាទិនា។ បាឡិយំ សុភាសិតទុព្ភាសិតវចនជាននម្បិ តទត្ថជាននេនេវ សិទ្ធន្តិ អាហ “**សុភាសិត ទុព្ភាសិតស្ស អត្ថ**”ន្តិ។

**អន្ធំតម**ន្តិ អន្ធភាវករំ តមំ, អតិវិយ វា តមំ។ យំ នរំ សហតេ អភិភវតិ, តស្ស អន្ធតមន្តិ សម្ពន្ធោ។ **យ**ន្តិ វា ភុម្មត្ថេ បច្ចត្តវចនំ, យស្មឹ កាលេ សហតេ, តទា អន្ធតមំ ហោតីតិ អត្ថោ , ការណនិទ្ទេសោ វា, យេន ការណេន សហតេ, តេន អន្ធតមន្តិ។ ឯវំ សតិ យំតំ-សទ្ទានំ និច្ចសម្ពន្ធត្តា “យទា”តិ អជ្ឈាហរិតព្ពំ។ កិរិយាបរាមសនំ វា ឯតំ, “កោធោ សហតេ”តិ យទេតំ កោធស្ស អភិភវនំ វុត្តំ, ឯតំ អន្ធតមន្តិ។ តតោ ច កុទ្ធោ អត្ថំ ន ជានាតិ, កុទ្ធោ ធម្មំ ន បស្សតីតិ យោជេតព្ពំ។ **អត្ថំ ធម្ម**ន្តិ បាឡិអត្ថំ, បាឡិធម្មញ្ច។ **ចិត្តប្បកោបនោ**តិ ចិត្តស្ស បកតិភាវវិជហនេន បទូសកោ។ **អន្តរតោ**តិ អព្ភន្តរតោ, ចិត្តតោ វា កោធវសេន ភយំ ជាតំ។ ន្តិ តថាសភាវំ កោធំ, កោធស្ស វា អនត្ថជននាទិប្បការំ។

**សព្ពត្ថាបី**តិ សព្ពេសុបិ បឋមទុតិយតតិយនយេសុ។ “អវណ្ណេ បដិបជ្ជិតព្ពាការ”ន្តិ អធិការោ។ អវណ្ណភាសកានមវិសយត្តា “**តត្រា**”តិ បទស្ស តស្មឹ អវណ្ណេតិ អត្ថោវ ទស្សិតោ។ **អភូត**ន្តិ កត្តុភូតំ វចនំ, យំ វចនំ អភូតំ ហោតីតិ អត្ថោ។ **អភូតតោ**តិ បន អភូតតាកិរិយាវ ភាវប្បធានត្តា, ភាវលោបត្តា ចាតិ ទស្សេតិ “**អភូតភាវេនេវា**”តិ ឥមិនា។ “ឥតិបេត”ន្តិអាទិ និព្ពេឋនាការនិទស្សនន្តិ ទស្សេតុំ “**កថ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ **តត្រា**តិ តស្មឹ វចនេ។ **យោជនា**តិ អធិប្បាយបយោជនា។ **តុណ្ហី**តិ អភាសនត្ថេ និបាតោ, ភាវនបុំសកោ ចេស។

“ឥតិបេតំ អភូត”ន្តិ វត្វា **“យំ តុម្ហេហី”**តិអាទិនា តទត្ថំ វិវរតិ។ **ឥមិនាបីតិ បិ**-សទ្ទេន អនេកវិធំ ការណំ សម្បិណ្ឌេតិ។ ការណសរូបមាហ **“សព្ពញ្ញុយេវា”**តិអាទិនា។ **ឯវ**-សទ្ទោ តីសុបិ បទេសុ យោជេតព្ពោ, សព្ពញ្ញុភាវតោ ន អសព្ពញ្ញុ, ស្វាក្ខាតត្តា ន ទុរក្ខាតោ, សុប្បដិបន្នត្តា ន ទុប្បដិបន្នោតិ ឥមិនាបិ ការណេន និព្ពេឋេតព្ពន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ “កស្មា បន សព្ពញ្ញូ”តិអាទិបដិចោទនាយបិ តំការណទស្សនេន និព្ពេឋេតព្ពមេវាតិ អាហ **“តត្រ ឥទញ្ចិទញ្ច ការណ”**ន្តិ។ **តត្រាតិ** តេសុ សព្ពញ្ញុតាទីសុ។ **ឥទញ្ច ឥទញ្ច ការណ**ន្តិ អនេកវិធេន ការណានុការណំ ទស្សេត្វា “ន សព្ពញ្ញូ”តិអាទិវចនំ និព្ពេឋេតព្ពន្តិ អត្ថោ។ តត្រិទំ ការណំ – សព្ពញ្ញូ ឯវ អម្ហាកំ សត្ថា អវិបរីតធម្មទេសនត្តា។ ស្វាក្ខាតោ ឯវ ធម្មោ ឯកន្តនិយ្យានិកត្តា។ សុប្បដិបន្នោ ឯវ សង្ឃោ សំកិលេស រហិតត្តាតិ។ ការណានុការណទស្សនម្បេត្ថ អសព្ពញ្ញុតាទិវចន-និព្ពេឋនមេវ តថាទស្សនស្ស តេសម្បិ ការណភាវតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ការណការណម្បិ ហិ “ការណ”ន្ត្វេវ វុច្ចតិ, បតិដ្ឋានបតិដ្ឋានម្បិ “បតិដ្ឋាន”ន្ត្វេវ យថា “តិណេហិ ភត្តំ សិទ្ធិទ្ធំ, បាសាទេ ធម្មមជ្ឈាយតី”តិ។ **ទុតិយំ បទ**ន្តិ “អតច្ឆ”ន្តិ បទំ។ **បឋមស្ស បទស្សាតិ** “អភូត”ន្តិ បទស្ស។ **ចតុត្ថ**ន្តិ “ន ច បនេតំ អម្ហេសុ សំវិជ្ជតី”តិ បទំ។ **តតិយស្សាតិ** “នត្ថិ ចេតំ អម្ហេសូ”តិ បទស្ស។ វិវិធមេកត្ថោយេវ បវត្តំ វចនំ វិវចនំ, តទេវ **វេវចនំ, វចន**ន្តិ វា អត្ថោ សទ្ទេន វចនីយត្តា “ភគវាតិ វចនំ សេដ្ឋំ, ភគវាតិ វចនមុត្តម”ន្តិអាទីសុ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១ ម. និ. អដ្ឋ. ១.១; អ. និ. ១.រូបាទិវគ្គវណ្ណនា; បារា. អដ្ឋ. ១.១) វិយ។ នានាសភាវតោ វិគតំ វចនំ យស្សាតិ **វេវចនំ** វុត្តនយេន, បរិយាយវចនន្តិ អត្ថោ។

ឯត្ថាហ – កស្មា បនេត្ថ បរិយាយវចនំ វុត្តំ, ននុ ឯកេកបទវសេនេវ អធិប្បេតោ អត្ថោ សិទ្ធោ, ឯវំ សិទ្ធេ សតិ កិមេតេ តេន បរិយាយវចនេន។ តទេតញ្ហិ គន្ថគារវាទិអនេកទោសករំ, យទិ ច តំ វត្តព្ពំ សិយា, តទេវ វុត្តំ អស្ស, ន តទញ្ញន្តិ? វុច្ចតេ – ទេសនាកាលេ, ហិ អាយតិញ្ច កស្សចិ កថញ្ចិ តទត្ថបដិវេធនត្ថំ បរិយាយវចនំ វុត្តំ។ ទេសនាបដិគ្គាហកេសុ ហិ យោ តេសំ បរិយាយវចនានំ យំ បុព្ពេ សង្កេតំ ករោតិ “ឥទមិមស្សត្ថស្ស វចន”ន្តិ, តស្ស តេនេវ តទត្ថបដិវេធោ ហោតិ។ អបិច តស្មិំ ខណេ វិក្ខិត្តចិត្តានំ អញ្ញវិហិតានំ វិបរិយាយានំ អញ្ញេន បរិយាយេន តទត្ថាវពោធនត្ថម្បិ បរិយាយវចនំ វុត្តំ។ យញ្ហិ យេ ន សុណន្តិ, តប្បរិហាយនវសេន តេសំ សព្ពថា បរិបុណ្ណស្ស យថាវុត្តស្ស អត្ថស្ស អនវពោធោ សិយា, បរិយាយវចនេ បន វុត្តេ តព្ពសេន បរិបុណ្ណមត្ថាវពោធោ ហោតិ។ អថ វា មន្ទពុទ្ធីនំ បុនប្បុនំ តទត្ថលក្ខណេន អសម្មោហនត្ថំ បរិយាយវចនំ វុត្តំ។ មន្ទពុទ្ធីនញ្ហិ ឯកេនេវ បទេន ឯកត្ថស្ស សល្លក្ខណេន សម្មោហោ ហោតិ, អនេកេន បរិយាយេន បន ឯកត្ថស្ស សល្លក្ខណេន តថាសម្មោហោ ន ហោតិ អនេកប្បវត្តិនិមិត្តេន ឯកត្ថេយេវ បវត្តសទ្ទេន យថាធិប្បេតស្ស អត្ថស្ស និច្ឆិតត្តា។

អបរោ នយោ – “អនេកេបិ អត្ថា សមានព្យញ្ជនា ហោន្តី”តិ យា អត្ថន្តរបរិកប្បនា សិយា, តស្សា បរិវជ្ជនត្ថម្បិ បរិយាយវចនំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ អនេកេសម្បិ ហិ អត្ថានំ ឯកបទវចនីយតាវសេន សមានព្យញ្ជនត្តា យថាវុត្តស្ស បទស្ស “អយមត្ថោ នុ ខោ អធិប្បេតោ, ឧទាហុ អយមត្ថោវា”តិ បវត្តំ សោតូនមត្ថន្តរបរិកប្បនំ វេវចនំ អញ្ញមញ្ញំ ភេទករវសេន បរិវជ្ជេតិ។ វុត្តញ្ច –

“នេកត្ថវុត្តិយា សទ្ទោ, ន វិសេសត្ថញាបកោ;
បរិយាយេន យុត្តោ តុ, បរិយាយោ ច ភេទកោ”តិ។

អបរោ នយោ – អនញ្ញស្សាបិ បរិយាយវចនស្ស វចនេ អនេកាហិ តាហិ តាហិ នាមបញ្ញត្តីហិ តេសំ តេសំ អត្ថានំ បញ្ញាបនត្ថម្បិ បរិយាយវចនំ វត្តព្ពំ ហោតិ។ តថា ហិ បរិយាយវចនេ វុត្តេ “ឥមស្សត្ថស្ស ឥទមិទម្បិ នាម”ន្តិ សោតូនំ អនេកធា នាមបញ្ញត្តិវិជាននំ។ តតោ ច តំតំបញ្ញត្តិកោសល្លំ ហោតិ សេយ្យថាបិ និឃណ្ដុសត្ថេ បរិចយតំ។ អបិច ធម្មកថិកានំ តន្តិអត្ថុបនិពន្ធនបរាវពោធនានំ សុខសិទ្ធិយាបិ បរិយាយវចនំ។ តព្ពចនេន ហិ ធម្មទេសកានំ តន្តិអត្ថស្ស អត្តនោ ចិត្តេ ឧបនិពន្ធនេន ឋបនេន បរេសំ សោតូនមវពោធនំ សុខសិទ្ធំ ហោតិ។ អថ វា សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស អត្តនោ ធម្មនិរុត្តិបដិសម្ភិទាសម្បត្តិយា វិភាវនត្ថំ, វេនេយ្យានញ្ច តត្ថ ពីជវាបនត្ថំ បរិយាយវចនំ ភគវា និទ្ទិសតិ។ តទសម្បត្តិកស្ស ហិ តថាវចនំ ន សម្ភវតិ។ តេន ច បរិយាយវចនេន យថាសុតេន តស្សំ ធម្មនិរុត្តិបដិសម្ភិទាសម្បត្តិយំ តប្បរិចរណេន, តទញ្ញសុចរិតសមុបព្រូហនេន ច បុញ្ញសង្ខាតស្ស ពីជស្ស វបនំ សម្ភវតិ។ កោ ហិ ព្ឋទិសាយ សម្បត្តិយា វិញ្ញាយមានាយ តទេតំ នាភិបត្ថេយ្យាតិ, កឹ វា ពហុនា។ យស្សា ធម្មធាតុយា សុប្បដិវិទ្ធត្តា សម្មាសម្ពុទ្ធោ យថា សព្ពស្មិំ អត្ថេ អប្បដិហតញាណចារោ, តថា សព្ពស្មិំ សទ្ទវោហារេតិ ឯកម្បិ អត្ថំ អនេកេហិ បរិយាយេហិ ពោធេតិ, នត្ថិ តត្ថ ទន្ធាយិតត្តំ វិត្ថាយិតត្តំ, នាបិ ធម្មទេសនាយ ហានិ, អាវេណិកោ ចាយំ ពុទ្ធធម្មោ។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្ស ហិ សុប្បដិវិទិតភាវេន បដិសម្ភិទាញាណេហិ វិយ តេនបិ ញាណេន អត្ថេ, ធម្មេ, និរុត្តិយា ច អប្បដិហតវុត្តិតាយ ពុទ្ធលីឡាយ ឯកម្បិ អត្ថំ អនេកេហិ បរិយាយេហិ ពោធេតិ, ន បន តស្មិំ សទ្ទវោហារេ, តថាពោធនេ វា មន្ទភាវោ សម្មាពោធនស្ស សាធនត្តា, ន ច តេន អត្ថស្ស វិត្ថារភាវោ ឯកស្សេវត្ថស្ស ទេសេតព្ពស្ស សុព្ពិជាននេន

ការណត្តា, នាបិ តព្ពចនេន ធម្មទេសនាហានិ តស្ស ទេសនាសម្បត្តិភាវតោ។ តស្មា សាត្ថកំ បរិយាយវចនំ, ន ចាបិ តំ គន្ថគារវាទិអនេកទោសករន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ យំ បនេតំ វុត្តំ “យទិ ច តំ វត្តព្ពំ សិយា, តទេវ វុត្តំ អស្ស, ន តទញ្ញ”ន្តិ, តម្បិ ន យុត្តំ បយោជនន្តរសម្ភវតោ។ តទេវ ហិ អវត្វា តទញ្ញស្ស វចនេន ទេសនាក្ខណេ សមាហិតចិត្តានម្បិ សម្មទេវ បដិគ្គណ្ហន្តានំ តំតំបទន្តោគធបវត្តិនិមិត្តមារព្ភ តទត្ថាធិគមោ ហោតិ, ឥតរថា តស្មឹយេវ បទេ បុនប្បុនំ វុត្តេ តេសំ តទត្ថានធិគតតា សិយាតិ។ ហោន្តិ ចេត្ថ –

“យេន កេនចិ អត្ថស្ស, ពោធាយ អញ្ញសទ្ទតោ;
វិក្ខិត្តកមនានម្បិ, បរិយាយកថា កតា។

មន្ទានញ្ច អមូឡ្ហត្ថំ, អត្ថន្តរនិសេធយា;
តំតំនាមនិរុឡ្ហត្ថំ, បរិយាយកថា កតា។

ទេសកានំ សុករត្ថំ, តន្តិអត្ថាវពោធនេ;
ធម្មនិរុត្តិពោធត្ថំ, បរិយាយកថា កតា។

វេនេយ្យានំ តត្ថ តត្ថ ពីជវាបនត្ថញ្ច អត្តនោ;
ធម្មធាតុយា លីឡាយ, បរិយាយកថា កតា។

តទេវ តុ អវត្វាន, តទញ្ញេហិ បពោធនំ;
សម្មាបដិគ្គណ្ហន្តានំ, អត្ថាធិគមាយ កត”ន្តិ។

ឥទំ បន និព្ពេឋនំ ឦទិសេយេវ, ន សព្ពត្ថ កាតព្ពន្តិ ទស្សេន្តោ **“ឥទញ្ច”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **អវណ្ណេយេវា**តិ ការណបតិរូបំ វត្វា, អវត្វា វា ទោសបតិដ្ឋាបនវសេន និន្ទាយ ឯវ។ **ន សព្ពត្ថា**តិ ន កេវលំ អក្កោសនខុំសនវម្ភនាទីសុ សព្ពត្ថ និព្ពេឋនំ កាតព្ពន្តិ អត្ថោ។ តទេវត្ថំ **“យទិ ហី”**តិអាទិនា បាកដំ ករោតិ។ “សាសង្កនីយោ ហោតី”តិ វុត្តំ តថានិព្ពេឋេតព្ពតាយ ការណមេវ **“តស្មា”**តិ បដិនិទ្ទិសតិ។ **“ឱដ្ឋោសី”**តិអាទិ “ន សព្ពត្ថា”តិ ឯតស្ស វិវរណំ។ ជាតិនាមគោត្តកម្មសិប្បអាពាធ លិង្គ កិលេស អាបត្តិ អក្កោសនសង្ខាតេហិ **ទសហិ អក្កោសវត្ថូហិ។** អធិវាសនមេវ ខន្តិ, ន ទិដ្ឋិនិជ្ឈានក្ខមនាទយោតិ **អធិវាសនខន្តិ។**

**៦**. ឯវំ អវណ្ណភូមិយា សំវណ្ណនំ កត្វា ឥទានិ វណ្ណភូមិយាបិ សំវណ្ណនំ កាតុមាហ **“ឯវ”**ន្តិអាទិ។ តត្ថ **អវណ្ណភូមិយ**ន្តិ អវណ្ណប្បកាសនដ្ឋានេ។ **តាទិលក្ខណ**ន្តិ ឯត្ថ “បញ្ចហាការេហិ តាទី ឥដ្ឋានិដ្ឋេ តាទី, ចត្តាវីតិ តាទី, តិណ្ណាវីតិ តាទី, មុត្តាវីតិ តាទី, តំនិទ្ទេសា តាទី”តិ (មហានិ. ៣៨) និទ្ទេសនយេន បញ្ចសុ អត្ថេសុ ឥធ បឋមេនត្ថេន តាទី។ តត្រាយំ និទ្ទេសោ –

កថំ អរហា ឥដ្ឋានិដ្ឋេ តាទី, អរហា លាភេបិ តាទី, អលាភេបិ តាទី, យសេបិ, អយសេបិ, បសំសាយបិ, និន្ទាយបិ, សុខេបិ , ទុក្ខេបិ តាទី, ឯកញ្ចេ ពាហំ គន្ធេន លិម្បេយ្យុំ, ឯកញ្ចេ ពាហំ វាសិយា តច្ឆេយ្យុំ, អមុស្មឹ នត្ថិ រាគោ, អមុស្មឹ នត្ថិ បដិឃោ , អនុនយបដិឃវិប្បហីនោ ឧគ្ឃាដិនិគ្ឃាដិវីតិវត្តោ, អនុរោធវិរោធសមតិក្កន្តោ, ឯវំ អរហា ឥដ្ឋានិដ្ឋេ តាទីតិ (មហានិ. ៣៨)។

វចនត្ថោ បន តមិវ ទិស្សតីតិ **តាទី**, ឥដ្ឋមិវ អនិដ្ឋម្បិ បស្សតីតិ អត្ថោ។ តស្ស លក្ខណំ **តាទិលក្ខណំ,** ឥដ្ឋានិដ្ឋេសុ សមបេក្ខនសភាវោ។ អថ វា តមិវ ទិស្សតេ **តាទី**, សោ ឯវ សភាវោ, តទេវ លក្ខណំ **តាទិលក្ខណ**ន្តិ។ វណ្ណភូមិយំ តាទិលក្ខណំ ទស្សេតុន្តិ សម្ពន្ធោ។ **បរ**-សទ្ទោ អញ្ញត្ថេតិ អាហ **“យេ កេចី”**តិអាទិ។ អានន្ទន្តិ ភុសំ បមោទន្តិ តំសមង្គិនោ សត្តា ឯតេនាតិ អានន្ទសទ្ទស្ស ករណត្ថតំ ទស្សេតិ។ សោភនមនោ **សុមនោ,** ចិត្តំ, សោភនំ វា មនោ យស្សាតិ **សុមនោ,** តំសមង្គីបុគ្គលោ។ ននុ ច ចិត្តវាចកភាវេ សតិ ចេតសិកសុខស្ស ភាវត្ថតា យុត្តា, បុគ្គលវាចកភាវេ បន ចិត្តមេវ ភាវត្ថោ សិយា, ន ចេតសិកសុខំ, សុមនសទ្ទស្ស ទព្ពនិមិត្តំ បតិបវត្តត្តា យថា “ទណ្ឌិត្តំ សិខិត្ត”ន្តិអាទីតិ? សច្ចមេតំ ទព្ពេ អបេក្ខិតេ, ឥធ បន តទនបេក្ខិត្វា តេន ទព្ពេន យុត្តំ មូលនិមិត្តភូតំ ចេតសិកសុខមេវ អបេក្ខិត្វា សុមនសទ្ទោ បវត្តោ, តស្មា ឯត្ថាបិ ចេតសិកសុខមេវ ភាវត្ថោ សម្ភវតិ, តេនាហ **“ចេតសិកសុខស្សេតំ អធិវចន”**ន្តិ។ ឯតេន ហិ វចនេន តទញ្ញចេតសិកានម្បិ ចិត្តបដិពទ្ធត្តា, ចិត្តកិរិយត្តា ច យថាសម្ភវំ សោមនស្សភាវោ អាបជ្ជតីតិ ចោទនំ នាបជ្ជតេវ រុឡ្ហិសទ្ទត្តា តស្ស យថា “បង្កជ”ន្តិ បរិហរតិ។ ឧព្ពិលយតីតិ ឧព្ពិលំ, ភិន្ទតិ បុរិមាវត្ថាយ វិសេសំ អាបជ្ជតីតិ អត្ថោ។ តទេវ **ឧព្ពិលាវិតំ** បច្ចយន្តរាគមាទិវសេន។ ឧទ្ធំ បលវតីតិ វា **ឧព្ពិលាវិតំ** អការានំ ឥការំ, អាការញ្ច កត្វា, ចិត្តមេវ

“ចេតសោ”តិ វុត្តត្តា។ តទ្ទិតេ បន សិទ្ធេ តំ អព្យតិរិត្តំ តស្មឹ បទេ វចនីយស្ស សាមញ្ញភាវតោ, តស្ស វា សទ្ទស្ស នាមបទត្តា, តស្មា កស្សាតិ សម្ពន្ធីវិសេសានុយោគេ “ចេតសោ”តិ វុត្តន្តិ ទស្សេតុំ **“កស្សា”**តិអាទិ វុត្តំ។ ឯស នយោ ឦទិសេសុ។ យាយ ឧប្បន្នាយ កាយចិត្តំ វាតបូរិតភស្តា វិយ ឧទ្ធមាយនាការប្បត្តំ ហោតិ តស្សា គេហសិតាយ ឱទគ្យបីតិយា ឯតំ អធិវចនន្តិ សរូបំ ទស្សេតិ **“ឧទ្ធច្ចាវហាយា”**តិអាទិនា។ **ឧទ្ធច្ចាវហាយា**តិ ឧទ្ធតភាវាវហាយ។ ឧប្បិលាបេតិ ចិត្តំ ឧប្បិលាវិតំ ករោតីតិ **ឧព្ពិលាបនា**, សា ឯវ បីតិ, តស្សា។ ខន្ធវសេន ធម្មវិសេសត្តំ អាហ **“ឥធាបី”**តិអាទិនា។ អវណ្ណភូមិមបេក្ខាយ អបិ-សទ្ទោ “អយម្បិ បារាជិកោ”តិអាទីសុ (បារា. ១.៨៩, ៩១, ១៦៧, ១៧១, ១៩៥, ១៩៧) វិយ, ឥធ ច កិញ្ចាបិ តេសំ ភិក្ខូនំ ឧព្ពិលាវិតមេវ នត្ថិ, អថ ខោ អាយតឹ កុលបុត្តានំ ឯទិសេសុបិ ឋានេសុ អកុសលុប្បត្តឹ បដិសេធេន្តោ ធម្មនេត្តឹ ឋបេតីតិ។ **ទ្វីហិ បទេហិ សង្ខារក្ខន្ធោ, ឯកេន វេទនាក្ខន្ធោ វុត្តោ**តិ ឯត្ថាបិ “តេសំ វសេន សេសានំ សម្បយុត្តធម្មានំ ករណំ បដិក្ខិត្តមេវា”តិ ច អដ្ឋកថាយំ វុត្តនយេន សក្កា វិញ្ញាតុន្តិ ន វុត្តំ។ “បិ-សទ្ទោ សម្ភាវនត្ថោ”តិអាទិនា វុត្តនយេន ចេត្ថ អត្ថោ យថាសម្ភវំ វេទិតព្ពោ។

**តុម្ហំយេវស្ស តេន អន្តរាយោ**តិ ឯត្ថាបិ **“អន្តរាយោ”**តិ ឥទំ “ឧព្ពិលាវិតត្តស្ស អករណីយតាការណវចន”តិអាទិនា ហេដ្ឋា អវណ្ណបក្ខេ អម្ហេហិ វុត្តនយានុសារេន អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯត្ថ ច “អានន្ទិនោ ឧព្ពិលាវិតា”តិ ទីបិតំ បីតិមេវ គហេត្វា **“តេន ឧព្ពិលាវិតត្តេនា”**តិ វចនំ សោមនស្សរហិតាយ បីតិយា អភាវតោ តព្ពចនេនេវ “សុមនា”តិ ទីបិតំ សោមនស្សម្បិ សិទ្ធមេវាតិ កត្វា វុត្តំ។ អថ វា សោមនស្សស្ស អន្តរាយករតា បាកដា, ន តថា បីតិយាតិ ឯវំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **កស្មា បនេត**ន្តិ យថាវុត្តំ អត្ថំ អវិភាគតោ មនសិ កត្វា ចោទេតិ។ អាចរិយោ **“សច្ច”**ន្តិ តមត្ថំ បដិជានិត្វា **“តំ បនា”**តិអាទិនា វិភជ្ជព្យាករណវសេន បរិហរតិ។

តត្ថ **ឯត**ន្តិ អានន្ទាទីនមករណីយតាវចនំ, ននុ ភគវតា វណ្ណិតន្តិ សម្ពន្ធោ។ **ពុទ្ធោតិ កិត្តយន្តស្សា**តិ “ពុទ្ធោ”តិ វចនំ គុណានុស្សរណវសេន កថេន្តស្ស សាធុជនស្ស។ **កសិណេនា**តិ កសិណតាយ សកលភាវេន។ **ជម្ពុទីបស្សា**តិ ចេតស្ស អវយវភាវេន សម្ពន្ធីវចនំ។ អបរេ បន **“ជម្ពុទីបស្សា**តិ ករណវចនត្ថេ សាមិវចន”តិ វទន្តិ, តេសំ មតេន កសិណជម្ពុទីបសទ្ទានំ សមានាធិករណភាវោ ទដ្ឋព្ពោ, ករណវចនញ្ច និស្សក្កត្ថេ។ បគេវ ឯកទេសតោ បនាតិ **អបិ**-សទ្ទោ សម្ភាវនេ។ **អាទិ**-សទ្ទេន ចេត្ថ –

“មា សោចិ ឧទាយិ, អានន្ទោ អវីតរាគោ កាលំ ករេយ្យ, តេន ចិត្តប្បសាទេន សត្តក្ខត្តុំ ទេវរជ្ជំ ការេយ្យ, សត្តក្ខត្តុំ ឥមស្មិំយេវ ជម្ពុទីបេ មហារជ្ជំ ការេយ្យ, អបិច ឧទាយិ អានន្ទោ ទិដ្ឋេវ ធម្មេ បរិនិព្ពាយិស្សតី”តិអាទិសុត្តំ (អ. និ. ៣.៨១) –

សង្គហិតំ។ ន្តិ សុត្តន្តរេ វុត្តំ បីតិសោមនស្សំ។ **នេក្ខម្មស្សិត**ន្តិ កាមតោ និក្ខមនេ កុសលធម្មេ និស្សិតំ។ **ឥធា**តិ ឥមស្មឹ សុត្តេ។ **គេហស្សិត**ន្តិ គេហវាសីនំ សមុទាចិណ្ណតោ គេហសង្ខាតេ កាមគុណេ និស្សិតំ។ កស្មា តទេវិធាធិប្បេតន្តិ អាហ **“ឥទញ្ហី”**តិអាទិ។ “អាយស្មតោ ឆន្នស្ស ឧប្បន្នសទិស”ន្តិ វុត្តមត្ថំ បាកដំ កាតុំ, សមត្ថេតុំ វា **“តេនេវា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **វិសេសំ និព្ពត្តេតុំ នាសក្ខិ** ភគវតិ, ធម្មេ ច បវត្តគេហស្សិតបេមតាយ។ **បរិនិព្ពានកាលេ**តិ បរិនិព្ពានាសន្នកាលេ ភគវតា បញ្ញត្តេន តជ្ជិតោតិ វា សម្ពន្ធោ។ **បរិនិព្ពានកាលេ**តិ វា ភគវតោ បរិនិព្ពុតកាលេ សង្ឃេន តជ្ជិតោ និព្ពត្តេតីតិ វា សម្ពន្ធោ។ **ព្រហ្មទណ្ឌេនា**តិ “ភិក្ខូហិ ឥត្ថន្នាមោ នេវ វត្តព្ពោ, ន ឱវទិតព្ពោ, នានុសាសិតព្ពោ”តិ (ចូឡវ. ៤៤៥) កតេន ព្រហ្មទណ្ឌេន។ **តជ្ជិតោ**តិ សំវេជិតោ។ **តស្មា**តិ យស្មា គេហស្សិតបីតិសោមនស្សំ ឈានាទីនំ អន្តរាយករំ, តស្មា។ វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា **សក្កបញ្ហសុត្តេ** “សោមនស្សំបាហំ ទេវានមិន្ទ, ទុវិធេន វទាមិ សេវិតព្ពម្បិ អសេវិតព្ពម្បី”តិ (ទី. និ. ២.៣៥៩)។

**“អយញ្ហី”**តិអាទិនា តទេវត្ថំ ការណតោ សមត្ថេតិ។ រាគសហិតត្តា ហិ សា អន្តរាយករាតិ។ ឯត្ថ បន “ឥទញ្ហិ រាគសញ្ហិតំ បីតិសោមនស្ស”ន្តិ វត្តព្ពំ សិយា, តថាបិ បីតិគ្គហណេន សោមនស្សម្បិ គហិតមេវ ហោតិ សោមនស្សរហិតាយ បីតិយា អភាវតោតិ ហេដ្ឋា វុត្តនយេន បីតិយេវ គហិតា។ អបិច សេវិតព្ពាសេវិតព្ពវិភាគស្ស សុត្តេ វចនតោ សោមនស្សស្ស បាកដោ អន្តរាយករភាវោ, ន តថា បីតិយាតិ សាយេវ រាគសហិតត្តេន វិសេសេត្វា វុត្តា។ អវណ្ណភូមិយា សទ្ធឹ សម្ពន្ធិត្វា បាកដំ កាតុំ **“លោភោ ចា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **កោធសទិសោវា**តិ អវណ្ណភូមិយំ វុត្តកោធសទិសោ ឯវ។ **“លុទ្ធោ”**តិអាទិគាថានំ “កុទ្ធោ”តិអាទិគាថាសុ វុត្តនយេន អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

“មមំ វា ភិក្ខវេ បរេ វណ្ណំ ភាសេយ្យុំ, ធម្មស្ស វា វណ្ណំ ភាសេយ្យុំ, សង្ឃស្ស វា វណ្ណំ ភាសេយ្យុំ, តត្រ ចេ តុម្ហេ អស្សថ អានន្ទិនោ សុមនា ឧព្ពិលាវិតា , អបិ នុ តុម្ហេ បរេសំ សុភាសិតទុព្ភាសិតំ អាជានេយ្យាថាតិ? នោ ហេតំ ភន្តេ”តិ អយំ តតិយវារោ នាម អវណ្ណភូមិយំ វុត្តនយវសេន តតិយវារដ្ឋានេ នីហរិតព្ពត្តា, សោ ទេសនា

កាលេ តេន វារេន ពោធេតព្ពបុគ្គលាភាវតោ ទេសនាយ **អនាគតោបិ** តទត្ថសម្ភវតោ **អត្ថតោ អាគតោយេវ។** យថា តំ វិត្ថារវសេន កថាវត្ថុប្បករណន្តិ ទស្សេតុំ “**តតិយវារោ បនា**”តិអាទិ វុត្តំ, ឯតេន សំវណ្ណនាកាលេ តថាពុជ្ឈនកសត្តានំ វសេន សោ វារោ អានេត្វា សំវណ្ណេតព្ពោតិ ទស្សេតិ។ “**យថេវ ហី**”តិអាទិនា តទេវត្ថសម្ភវំ វិភាវេតិ។ កុទ្ធោ អត្ថំ ន ជានាតិ យថេវាតិ សម្ពន្ធោ។

**បដិបជ្ជិតព្ពាការទស្សនវារេ**តិ យថាវុត្តំ តតិយវារំ ឧបាទាយ វុត្តព្ពេ ចតុត្ថវារេ។ “តុម្ហាកំ សត្ថា”តិ វចនតោ បភុតិ យាវ “ឥមិនាបិ ការណេន តច្ឆ”ន្តិ វចនំ, តាវ យោជនា។ “**សោ ហិ ភគវា**”តិអាទិ តព្ពិវរណំ។ តត្ថ **ឥតិបី**តិ ឥមិនាបិ ការណេន។ វិត្ថារោ វិសុទ្ធិមគ្គេ (វិសុទ្ធិ. ១២៣ អាទយោ) “អនាបត្តិ ឧបសម្បន្នស្ស ភូតំ អារោចេតី”តិ (បាចិ. ៧៧) វុត្តេបិ សភាគានមេវ អារោចនំ យុត្តន្តិ អាហ “**សភាគានំ ភិក្ខូនំយេវ បដិជានិតព្ព**”ន្តិ។ តេយេវ ហិ តស្ស អត្ថកាមា, សទ្ទេយ្យវចនត្តញ្ច មញ្ញន្តិ, តតោ ច “សាសនស្ស អមោឃតា ទីបិតា ហោតី”តិ វុត្តត្ថសមត្ថនំ សិយា។ “**ឯវញ្ហី**”តិអាទិ ការណវចនំ។ បាបិច្ឆតា ចេវ បរិវជ្ជិតា, កត្តុភូតា វា សា, ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។ **អមោឃតា**តិ និយ្យានិកភាវេន អតុច្ឆតា។ **វុត្តនយេនា**តិ “តត្រ តុម្ហេហីតិ តស្មិំ វណ្ណេ តុម្ហេហី”តិអាទិនា ចេវ “ទុតិយំ បទំ បឋមស្ស បទស្ស, ចតុត្ថញ្ច តតិយស្ស វេវចន”ន្តិអាទិនា ច វុត្តនយេន។

## ចូឡសីលវណ្ណនា

**៧. កោ អនុសន្ធី**តិ បុច្ឆា “ននុ ឯត្តកេនេវ យថាវុត្តេហិ អវណ្ណវណ្ណេហិ សម្ពន្ធា ទេសនាមត្ថកំ បត្តា”តិ អនុយោគសម្ភវតោ កតា។ **វណ្ណេន ច អវណ្ណេន ចា**តិ តទុភយបទេន។ អត្ថនិទ្ទេសោ វិយ ហិ សទ្ទនិទ្ទេសោបីតិ អក្ខរចិន្តកា។ អថ វា តថាភាសនស្ស ការណត្តា, កោដ្ឋាសត្តា ច “**បទេហី**”តិ វុត្តំ។ **អវណ្ណេន ច វណ្ណេន ចា**តិ បន អគុណគុណវសេន, និន្ទាបសំសាវសេន ច សរូបទស្សនំ។ “**និវត្តោ** អមូលកតាយ វិស្សជ្ជេតព្ពតាភាវតោ”តិ (ទី. និ. ដី. ១.៧) **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** វុត្តំ។ តំ វិត្ថារេត្វា ទេសនាយ ពោធេតព្ពបុគ្គលាភាវតោ ឯត្តកាវ សាយុត្តរូបាតិ ភគវតោ អជ្ឈាសយេនេវ អទេសនាភាវេន **និវត្តោ,** យថា តំ វណ្ណភូមិយំ តតិយវារោតិបិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថា ពោធេតព្ពបុគ្គលសម្ភវេន វិស្សជ្ជេតព្ពតាយ អធិគតភាវតោ **អនុវត្តតិយេវ។ ឥតិបេតំ ភូត**ន្តិ ឯត្ថ **ឥតិ-**សទ្ទោ អាទិអត្ថោ តទុបរិបិ អនុវត្តកត្តា, តេន វក្ខតិ “**ឥធ បនា**”តិអាទិ។ ឯត្តាវតា អយំ វណ្ណានុសន្ធីតិ ទស្សេត្វា ទុវិធេសុ បន តេសុ វណ្ណេសុ ព្រហ្មទត្តស្ស វណ្ណានុសន្ធីតិ ទស្សេន្តោ “**សោ បនា**”តិអាទិមាហ។ **ឧបរិ សុញ្ញតាបកាសនេ អនុសន្ធី ទស្សេស្សតិ** “អត្ថិ ភិក្ខវេ”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២៨)។

ឯវំ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនាមុខេន សមុទាយត្ថំ វត្វា ឥទានិ អវយវត្ថំ ទស្សេតិ “**តត្ថា**”តិអាទិនា។ អប្បមេវ បរិតោ សមន្តតោ ខណ្ឌិតត្តា **បរិត្តំ** នាមាតិ អាហ “**អប្បមត្តកន្តិ បរិត្តស្ស នាម**”ន្តិ។ **មត្តា វុច្ចតិ បមាណំ** មីយតេ បរិមីយតេតិ កត្វា។ សមាសន្តកការេន **អប្បមត្តកំ** យថា “ពហុបុត្តកោ”តិ, ឯវំ **ឱរមត្តកេ**បិ។ ឯតេនេវ “អប្បា មត្តា **អប្បមត្តា**, សា ឯតស្សាតិ **អប្បមត្តក**”ន្តិអាទិនា កបច្ចយស្ស សាត្ថកតម្បិ ទស្សេតិ អត្ថតោ អភិន្នត្តា។ មត្តកសទ្ទស្ស អនត្ថកភាវតោ **សីលមេវ សីលមត្តកំ។ អនត្ថកភាវោ**តិ ច សកត្ថតា បុរិមបទត្ថេយេវ បវត្តនតោ។ ន ហិ សទ្ទា កេវលំ អនត្ថកា ភវន្តីតិ អក្ខរចិន្តកា។ ននុ ច ភគវតោ បារមិតានុភាវេន និរត្ថកមេកក្ខរម្បិ មុខវរំ នារោហតិ, សកលញ្ច បរិយត្តិសាសនំ បទេ បទេ ចតុសច្ចប្បកាសនន្តិ វុត្តំ, កថំ តស្ស អនត្ថកតា សម្ភវតីតិ? សច្ចំ, តម្បិ បទន្តរាភិហិតស្ស អត្ថស្ស វិសេសនវសេន តទភិហិតំ អត្ថំ វទតិ ឯវ, សោ បន អត្ថោ វិនាបិ តេន បទន្តរេនេវ សក្កា វិញ្ញាតុន្តិ អនត្ថកមិច្ចេវ វុត្តន្តិ។ ននុ អវោចុម្ហ “អនត្ថកភាវោ...បេ.... បវត្តនតោ”តិ។ អបិច វិនេយ្យជ្ឈាសយានុរូបវសេន ភគវតោ ទេសនា បវត្តតិ, វិនេយ្យា ច អនាទិមតិសំសារេ លោកិយេសុយេវ សទ្ទេសុ បរិភាវិតចិត្តា, លោកេ ច អសតិបិ អត្ថន្តរាវពោធេ វាចាសិលិដ្ឋតាទិវសេន សទ្ទបយោគោ ទិស្សតិ “លព្ភតិ បលព្ភតិ, ខញ្ជតិ និខញ្ជតិ, អាគច្ឆតិ បច្ចាគច្ឆតី”តិអាទិនា។ តថាបរិចិតានញ្ច តថាវិធេនេវ សទ្ទបយោគេន អត្ថាវគមោ សុខោ ហោតីតិ អនត្ថកសទ្ទបយោគោ វុត្តោតិ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។ ហោតិ ចេត្ថ –

“បទន្តរវចនីយ-ស្សត្ថស្ស វិសេសនាយ;
ពោធនាយ វិនេយ្យានំ, តថានត្ថបទំ វទេ”តិ។

អថ វា **សីលមត្តក**ន្តិ ឯត្ថ **មត្ត**-សទ្ទោ វិសេសនិវត្តិអត្ថោ “អវិតក្កវិចារមត្តា ធម្មា (ធ. ស. តិកមាតិកា) មនោមត្តា ធាតុ មនោធាតូ”តិ (ធ. ស. មូលដី. ៤៩៩) ច អាទីសុ វិយ។ “អប្បមត្តកំ ឱរមត្តក”ន្តិ បទទ្វយេន សាមញ្ញតោ វុត្តោយេវ ហិ អត្ថោ “សីលមត្តក”ន្តិ បទេន វិសេសតោ វុត្តោ, តេន ច សីលំ ឯវ សីលមត្តំ, តទេវ សីលមត្តកន្តិ និព្ពចនំ កាតព្ពន្តិ ទស្សេតុំ “**សីលមេវ សីលមត្តក**”ន្តិ វុត្តំ។

អយំ បន អដ្ឋកថាមុត្តកោ នយោ – **ឱរមត្តកន្តិ** ឯត្ថ ឱរន្តិ អបារភាគោ “ឱរតោ ភោគំ (មហាវ. ៦៦) ឱរំ បារ”ន្តិអាទីសុ វិយ។ អថ វា ហេដ្ឋាអត្ថោ ឱរសទ្ទោ ឱរំ អាគមនាយ យេ បច្ចយា, តេ ឱរម្ភាគិយានិ សំយោជនានីតិអាទីសុ វិយ។ សីលញ្ហិ សមាធិបញ្ញាយោ អបេក្ខិត្វា អបារភាគេ, ហេដ្ឋាភាគេ ច ហោតិ, ឧភយត្ថាបិ “ឱរេ បវត្តំ មត្តំ យស្សា”តិអាទិនា វិគ្គហោ។ **សីលមត្តកន្តិ** ឯត្ថាបិ **មត្ត**សទ្ទោ អមហត្ថវាចកោ “ភេសជ្ជមត្តា”តិអាទីសុ វិយ។ អថ វា សីលេបិ តទេកទេសស្សេវ សង្គហណត្ថំ អមហត្ថវាចកោ ឯត្ថ មត្តសទ្ទោ វុត្តោ។ តថា ហិ ឥន្ទ្រិយសំវរបច្ចយសន្និស្សិតសីលានិ ឥធ ទេសនំ អនារូឡ្ហានិ។ កស្មាតិ ចេ? យស្មា តានិ បាតិមោក្ខសំវរអាជីវបារិសុទ្ធិសីលានិ វិយ ន សព្ពបុថុជ្ជនេសុ បាកដានីតិ។ **មត្តន្តិ** ចេត្ថ វិសេសនិវត្តិអត្ថេ នបុំសកលិង្គំ។ បមាណប្បកត្ថេសុ បន “មត្ត”ន្តិ វា “មត្តា”តិ វា នបុំសកិត្ថិលិង្គំ។

**“ឥទំ វុត្តំ ហោតី”**តិអាទិនា សហ យោជនាយ បិណ្ឌត្ថំ ទស្សេតិ។ យេន សីលេន វទេយ្យ, ឯតំ សីលមត្តកំ នាមាតិ សម្ពន្ធោ។ **“វណ្ណំ វទាមីតិ ឧស្សាហំ កត្វាបី”**តិ ឥទំ “វណ្ណំ វទមានោ”តិ ឯតស្ស វិវរណំ។ ឯតេន ហិ “ឯកបុគ្គលោ ភិក្ខវេ, លោកេ ឧប្បជ្ជមានោ ឧប្បជ្ជតី”តិអាទីសុ (អ. និ. ១.១៧០) វិយ មានសទ្ទស្ស សាមត្ថិយត្ថតំ ទស្សេតិ។ “ឧស្សាហំ កុរុមានោ”តិ អវត្វា “កត្វា”តិ ច វចនំ ត្វាទិបច្ចយន្តបទានមិវ មានន្តបច្ចយន្តបទានម្បិ បរកិរិយាបេក្ខមេវាតិ ទស្សនត្ថំ។ **“តត្ថ សិយា”**តិអាទិនា សន្ទាយភាសិតមត្ថំ អជានិត្វា នីតត្ថមេវ គហេត្វា សុត្តន្តរវិរោធិតំ មញ្ញមានស្ស កស្សចិ ឦទិសី ចោទនា សិយាតិ ទស្សេតិ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ “អប្បមត្តកំ ខោ បនេត”ន្តិអាទិវចនេ (ទី. និ. ១.៧)។ កម្មដ្ឋានភាវនេ យុញ្ជតិ សីលេនាតិ **យោគី,** តស្ស។

អលង្ករណំ វិភូសនំ **អលង្ការោ,** បសាធនកិរិយា។ អលំ ករោតិ ឯតេនេវាតិ វា **អលង្ការោ,** កុណ្ឌលាទិបសាធនំ។ មណ្ឌីយតេ **មណ្ឌនំ,** ឩនដ្ឋានបូរណំ។ មណ្ឌីយតិ ឯតេនាតិ វា **មណ្ឌនំ,** មុខចុណ្ណាទិឩនបូរណោបករណំ។ ឥធ បន សទិសវោហារេន, តទ្ធិតវសេន វា សីលមេវ តថា វុត្តំ។ **មណ្ឌនេ**តិ មណ្ឌនហេតុ, មណ្ឌនកិរិយានិមិត្តំ គតោតិ អត្ថោ។ អថ វា មណ្ឌតិ សីលេនាតិ **មណ្ឌនោ,** មណ្ឌនជាតិកោ បុរិសោ។ ពហុម្ហិ ចេតំ ជាត្យាបេក្ខាយ ឯកវចនំ។ ឧព្ពាហនត្ថេបិ ហិ ឯកវចនមិច្ឆន្តិ កេចិ, តទយុត្តមេវ សទ្ទសត្ថេ អនាគតត្តា, អត្ថយុត្តិយា ច អភាវតោ។ កថញ្ហិ ឯកវចននិទ្ទិដ្ឋតោ ឧព្ពាហនករណំ យុត្តំ សិយា ឯកស្មិំ យេវត្ថេ ឧព្ពាហិតព្ពស្ស អញ្ញស្សត្ថស្ស អភាវតោ។ តស្មា វិបល្លាសវសេន ពហ្វត្ថេ ឥទំ ឯកវចនំ ទដ្ឋព្ពំ, មណ្ឌនសីលេសូតិ អត្ថោ។ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេនបិ** ហិ អយមេវធ វិនិច្ឆយោ (ទី. និ. ដី. ១.៧) វុត្តោ។ **អគ្គត**ន្តិ ឧត្តមភាវំ។

***អស្សំ*** ភវិស្សាមីតិ អាកង្ខេយ្យាតិ សម្ពន្ធោ។ **អស្សា**តិ ភវេយ្យ។ ***បរិបូរការី***តិ ចេត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទោ អាទិអត្ថោ, បការត្ថោ វា, តេន សកលម្បិ សីលថោមនសុត្តំ ទស្សេតិ។

***កិកីវ អណ្ឌ***ន្តិ ឯត្ថាបិ តទត្ថេន **ឥតិ**-សទ្ទេន –

> “កិកីវ អណ្ឌំ ចមរីវ វាលធី,
> បិយំវ បុត្តំ នយនំវ ឯកកំ;
> តថេវ សីលំ អនុរក្ខមានា,
> សុបេសលា ហោថ សទា សគារវា”តិ។ (វិសុទ្ធិ. ១.១៩); –

គាថំ សង្គណ្ហាតិ។ “បុប្ផគន្ធោ”តិ វត្វា តទេកទេសេន ទស្សេតុំ **“ន ចន្ទន”**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ ចន្ទនំ តគរំ មល្លិកាតិ ហិ តំសហចរណតោ តេសំ គន្ធោវ វុត្តោ។ **បុប្ផគន្ធោ**តិ ច បុប្ផញ្ច តទវសេសោ គន្ធោ ចាតិ អត្ថោ។ តគរមល្លិកាហិ វា អវសិដ្ឋោ “បុប្ផគន្ធោ”តិ វុត្តោ។ **សតញ្ច គន្ធោ**តិ ឯត្ថ សីលមេវ សទិសវោហារេន វា តទ្ធិតវសេន វា គន្ធោ។ សីលនិពន្ធនោ វា ថុតិឃោសោ វុត្តនយេន “គន្ធោ”តិ អធិប្បេតោ។ សីលញ្ហិ កិត្តិយា និមិត្តំ។ យថាហ “សីលវតោ កល្យាណោ កិត្តិសទ្ទោ អព្ភុគ្គច្ឆតី”តិ (ទី. និ. ២.១៥០; ៣.៣១៦; អ. និ. ៥.២១៣; មហាវ. ៧៨៥; ឧទា. ៧៦)។ **សប្បុរិសោ បវាយតិ** បការេហិ គន្ធតិ តស្ស គន្ធូបករុក្ខបដិភាគត្តា។

***វស្សិកី***តិ សុមនបុប្ផំ, **“វស្សិក”**ន្តិបិ បាឋោ, តទត្ថោវ។ គន្ធា ឯវ **គន្ធជាតា,** គន្ធប្បការា វា។ **ឃ្វាយ**ន្តិ យទិទំ, ឧត្តមោ គន្ធោ វាតីតិ សម្ពន្ធោ។

**សម្មទញ្ញា វិមុត្តាន**ន្តិ សម្មា អញ្ញាយ ជានិត្វា, អគ្គមគ្គេន វា វិមុត្តានំ។ **មគ្គំ ន វិន្ទតី**តិ ការណំ ន លភតិ, ន ជានាតិ វា។

“**សីលេ បតិដ្ឋាយា**”តិ គាថាយ បដិសន្ធិបញ្ញាយ **សបញ្ញោ អាតាបី** វីរិយវា បារិហារិកបញ្ញាយ **និបកោ** នរសង្ខាតោ **ភិក្ខុ** សីលេ បតិដ្ឋាយ **ចិត្តំ** តប្បធានេន វុត្តំ សមាធឹ ភាវយំ ភាវយន្តោ ភាវនាហេតុ តថា **បញ្ញំ** វិបស្សនញ្ច **ឥមំ** អន្តោជដាពហិជដាសង្ខាតំ **ជដំ វិជដយេ** វិជដេយ្យ វិជដិតុំ សមត្ថោយ្យាតិ សង្ខេបត្ថោ។

**បថវិ និស្សាយា**តិ បថវី រសក្កហណវសេន និស្សាយ, សីលស្មឹ បន បរិបូរណវសេន និស្សាយ បតិដ្ឋានំ ទដ្ឋព្ពំ។

អប្បកមហន្តតាយ បារាបារាទិ វិយ ឧបនិធាបញ្ញត្តិភាវតោ អញ្ញមញ្ញំ ឧបនិធាយ អាហាតិ វិស្សជ្ជេតុំ “**ឧបរិ គុណេ ឧបនិធាយា**”តិ វុត្តំ។ **សីលញ្ហី**តិ ឯត្ថ **ហិ**-សទ្ទោ ការណត្ថោ, តេនិទំ ការណំ ទស្សេតិ “យស្មា សីលំ កិញ្ចាបិ បតិដ្ឋាភាវេន សមាធិស្ស ពហុបការំ, បភាវាទិគុណវិសេសេ បនស្ស ឧបនិធាយ កលម្បិ ភាគំ ន ឧបេតិ, តថា សមាធិ ច បញ្ញាយា”តិ។ តេនេវាហ “**តស្មា**”តិអាទិ។ **ន បាបុណាតី**តិ គុណសមភាវេន ន សម្បាបុណាតិ, ន សមេតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ឧបរិមន្តិ** សមាធិបញ្ញំ។ **ឧបនិធាយា**តិ ឧបត្ថម្ភំ កត្វា។ តញ្ហិ តាទិសាយ បញ្ញត្តិយា ឧបត្ថម្ភនំ ហោតិ។ **ហេដ្ឋិមន្តិ** សីលសមាធិទ្វយំ។

“**កថ**”ន្តិអាទិ វិត្ថារវចនំ។ កណ្ឌម្ពមូលិកបាដិហារិយកថនញ្ចេត្ថ យថាកថញ្ចិបិ សីលស្ស សមាធិមបាបុណតាសិទ្ធិយេវិធាធិប្បេតាតិ បាកដតរបាដិហារិយភាវេន, និទស្សនេនយេន ចាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “**អភិ…បេ…. តិត្ថិយមទ្ទន**”ន្តិ ឥទំ បន តស្ស យមកបាដិហារិយស្ស សុបាកដភាវទស្សនត្ថំ, អញ្ញេហិ ពោធិមូលេ ញាតិសមាគមាទីសុ ច កតបាដិហារិយេហិ វិសេសទស្សនត្ថញ្ច វុត្តំ។ សម្ពោធិតោ ហិ អដ្ឋមេបិ ទិវសេ ទេវតានំ “ពុទ្ធោ វា នោ វា”តិ ឧប្បន្នកង្ខាវិធមនត្ថំ អាកាសេ រតនចង្កមំ មាបេត្វា ចង្កមន្តោ បាដិហារិយំ អកាសិ, តតោ ទុតិយសំវច្ឆរេ កុលនគរគតោ កបិលវត្ថុបុរេ និគ្រោធារាមេ ញាតីនំ សមាគមេបិ តេសំ មានមទប្បហានត្ថំ យមកបាដិហារិយំ អកាសិ។ តត្ថ **អភិសម្ពោធិតោ**តិ អភិសម្ពុជ្ឈនកាលតោ។ **សាវត្ថិនគរទ្វារេ**តិ សាវត្ថិនគរស្ស ទក្ខិណទ្វារេ។ **កណ្ឌម្ពរុក្ខមូលេ**តិ កណ្ឌេន នាម បសេនទិរញ្ញោ ឧយ្យានបាលេន រោបិតត្តា កណ្ឌម្ពនាមកស្ស រុក្ខស្ស មូលេ។ យមកបាដិហារិយករណត្ថាយ ភគវតោ ចិត្តេ ឧប្បន្នេ “តទនុច្ឆវិកំ ឋានំ ឥច្ឆិតព្ព”ន្តិ រតនមណ្ឌបាទិ សក្កេន ទេវរញ្ញា អាណត្តេន វិស្សកម្មុនា កតន្តិ វទន្តិ កេចិ។ ភគវតា និម្មិតន្តិ អបរេ។ **អដ្ឋកថាសុ** បន អនេកាសុ “សក្កេន ទេវានមិន្ទេន អាណាបិតេន វិស្សកម្មទេវបុត្តេន មណ្ឌបោ កតោ, ចង្កមោ បន ភគវតា និម្មិតោ”តិ វុត្តំ។ **ទិព្ពសេតច្ឆត្តេ** ទេវតាហិ **ធារិយមានេ**តិ អត្ថោ វិញ្ញាយតិ អញ្ញេសមសម្ភវតោ។ “**ទ្វាទសយោជនាយ បរិសាយា**”តិ ឥទំ ចតូសុ ទិសាសុ បច្ចេកំ ទ្វាទសយោជនំ មនុស្សបរិសំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តទា កិរ ទសសហស្សិលោកធាតុតោ ចក្កវាឡគព្ភំ បរិបូរេត្វា ទេវព្រហ្មានោបិ សន្និបតីសុ។ យោ កោចិ ឯវរូបំ បាដិហារិយំ កាតុំ សមត្ថោ ចេ, សោ អាគច្ឆតូតិ ចោទនាសទិសត្តា វុត្តំ “**អត្តាទានបរិទីបន**”ន្តិ។ **អត្តាទាន**ញ្ហិ អនុយោគោ បដិបក្ខស្ស អត្តស្ស អាទានំ គហណន្តិ កត្វា។ **តិត្ថិយមទ្ទន**ន្តិ “បាដិហារិយំ ករិស្សាមា”តិ កុហាយនវសេន បុព្ពេ ឧដ្ឋិតានំ តិត្ថិយានំ មទ្ទនំ, តញ្ច តថា កាតុំ អសមត្ថតាសម្បាទនមេវ។ តទេតំ បទទ្វយំ “**យមកបាដិហារិយ**”ន្តិ ឯតេន សម្ពន្ធិតព្ពំ។ រាជគហសេដ្ឋិនោ ចន្ទនឃដិកុប្បត្តិតោ បដ្ឋាយ សព្ពមេវ ចេត្ថ វត្តព្ពំ។

**ឧបរិមកាយតោ**តិអាទិ បដិសម្ភិទាមគ្គេ (បដិ. ម. ១.១១៦) អាគតនយទស្សនំ, តេន វុត្តំ “**ឥតិអាទិនយប្បវត្ត**”ន្តិ, “**សព្ពំ វិត្ថារេតព្ព**”ន្តិ ច។ តត្ថាយំ បាឡិសេសោ –

“ហេដ្ឋិមកាយតោ អគ្គិក្ខន្ធោ បវត្តតិ, ឧបរិមកាយតោ ឧទកធារា បវត្តតិ។ បុរត្ថិមកាយតោ អគ្គិ, បច្ឆិមកាយតោ ឧទកំ។ បច្ឆិមកាយតោ អគ្គិ, បុរត្ថិមកាយតោ ឧទកំ។ ទក្ខិណអក្ខិតោ អគ្គិ, វាមអក្ខិតោ ឧទកំ។ វាមអក្ខិតោ អគ្គិ, ទក្ខិណអក្ខិតោ ឧទកំ។ ទក្ខិណកណ្ណសោតតោ អគ្គិ, វាមកណ្ណសោតតោ ឧទកំ។ វាមកណ្ណសោតតោ អគ្គិ, ទក្ខិណកណ្ណសោតតោ ឧទកំ។ ទក្ខិណនាសិកាសោតតោ អគ្គិ, វាមនាសិកាសោតតោ ឧទកំ។ វាមនាសិកាសោតតោ អគ្គិ, ទក្ខិណនាសិកាសោតតោ ឧទកំ។ ទក្ខិណអំសកូដតោ អគ្គិ, វាមអំសកូដតោ ឧទកំ។ វាមអំសកូដតោ អគ្គិ, ទក្ខិណអំសកូដតោ ឧទកំ។ ទក្ខិណហត្ថតោ អគ្គិ, វាមហត្ថតោ ឧទកំ។ វាមហត្ថតោ អគ្គិ, ទក្ខិណហត្ថតោ ឧទកំ។ ទក្ខិណបស្សតោ អគ្គិ, វាមបស្សតោ ឧទកំ។ វាមបស្សតោ អគ្គិ, ទក្ខិណបស្សតោ ឧទកំ។ ទក្ខិណបាទតោ អគ្គិ, វាមបាទតោ ឧទកំ។ វាមបាទតោ អគ្គិ, ទក្ខិណបាទតោ ឧទកំ។ អង្គុលង្គុលេហិ អគ្គិ, អង្គុលន្តរិកាហិ ឧទកំ។ អង្គុលន្តរិកាហិ អគ្គិ, អង្គុលង្គុលេហិ ឧទកំ។ ឯកេកលោមតោ អគ្គិ, ឯកេកលោមតោ ឧទកំ។ លោមកូបតោ លោមកូបតោ អគ្គិក្ខន្ធោ បវត្តតិ, លោមកូបតោ លោមកូបតោ ឧទកធារា បវត្តតី”តិ។

អដ្ឋកថាយំ បន “ឯកេកលោមកូបតោ” ឥច្චេវ (បដិ. ម. អដ្ឋ. ២.១.១១៦) អាគតំ។

**ឆន្នំ វណ្ណានន្តិ** ឯត្ថាបិ នីលានំ បីតកានំ លោហិតកានំ ឱទាតានំ មញ្ជិដ្ឋានំ បភស្សរានន្តិ អយំ សព្ពោបិ បាឡិសេសោ បេយ្យាលនយេន, អាទិ-សទ្ទេន ច ទស្សិតោ។ ឯត្ថ ច ឆន្នំ វណ្ណានំ ឧព្ពាហនភូតានំ យមកា យមកា វណ្ណា បវត្តន្តីតិ បាឋសេសេន សម្ពន្ធោ, តេន វក្ខតិ “ទុតិយា ទុតិយា រស្មិយោ”តិអាទិ។ តត្ថ ហិ តាសំ យមកំ យមកំ បវត្តនាការេន សហ អាវជ្ជនបរិកម្មាធិដ្ឋានានំ វិសុំ បវត្តិ ទស្សិតា។ កេចិ បន “ឆន្នំ វណ្ណាន”ន្តិ ឯតស្ស “អគ្គិក្ខន្ធោ ឧទកធារា”តិ បុរិមេហិ បទេហិ សម្ពន្ធំ វទន្តិ, តទយុត្តមេវ អគ្គិក្ខន្ធឧទកធារានំ អត្តាយ តេជោកសិណវាយោកសិណានំ សមាបជ្ជនស្ស វក្ខមានត្តា។ **ឆន្នំ វណ្ណានំ** ឆព្ពណ្ណា បវត្តន្តីតិ កត្តុវសេន វា សម្ពន្ធោ យថា “ឯកស្ស ចេបិ ភិក្ខុនោ ន បដិភាសេយ្យ តំ ភិក្ខុនី អបសាទេតុ”ន្តិ (បាចិ. ៥៥៨)។ កត្តុកម្មេសុ ហិ ពហុលា សាមិវចនំ អាខ្យាតបយោគេបិ ឥច្ឆន្តិ នេរុត្តិកា។

ឯវំ បាឡិនយេន យមកបាដិហារិយំ ទស្សេត្វា ឥទានិ តំ អដ្ឋកថានយេន វិវរន្តោ បច្ចាសត្តិនយេន “ឆន្នំ វណ្ណាន”ន្តិ បទមេវ បឋមំ វិវរិតុំ **“តស្សា”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **តស្សា**តិ ភគវតោ។ **“សុវណ្ណវណ្ណា រស្មិយោ”**តិ ឥទំ តាសំ បីតាភានំ យេភុយ្យតាយ វុត្តំ, ឆព្ពណ្ណាហិ រស្មីហិ អលង្ករណកាលោ វិយាតិ អត្ថោ។ តាបិ ហិ ចក្កវាឡគព្ភតោ ឧគ្គន្ត្វា ព្រហ្មលោកមាហច្ច បដិនិវត្តិត្វា ចក្កវាឡមុខវដ្ដិមេវ គណ្ហីសុ។ ឯកចក្កវាឡគព្ភំ វង្គោបានសិកំ វិយ ពោធិយំ អហោសិ ឯកាលោកំ។ **ទុតិយា ទុតិយា រស្មិយោ**តិ បុរិមបុរិមតោ បច្ឆា បច្ឆា និក្ខន្តា រស្មិយោ។ កស្មា សទិសាការវសេន “វិយា”តិ វចនំ វុត្តន្តិ អាហ **“ទ្វិន្នញ្ហិ”**តិអាទិ។ **ទ្វិន្នញ្ហ ចិត្តានំ ឯកក្ខណេ បវត្តិ នាម នត្ថិ,** យេហិ តា ឯវំ សិយុំ, តថាបិ ឥមិនា ការណទ្វយេន ឯវមេវ ខាយន្តីតិ អធិប្បាយោ។ **ភវង្គបរិវាសស្សា**តិ ភវង្គវសេន បរិវសនស្ស, ភវង្គសង្ខាតស្ស បរិវសនស្ស វា, ភវង្គបតនស្សាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **អាចិណ្ណវសិតាយា**តិ អាវជ្ជនសមាបជ្ជនាទីហិ បញ្ចហាការេហិ សមាចិណ្ណបរិចយតាយ។ ននុ ច ឯកស្សាបិ ចិត្តស្ស បវត្តិយា ទ្វេ កិស្សោ រស្មិយោបិ សម្ភវេយ្យុន្តិ អនុយោគមបនេតិ **“តស្សា តស្សា បន រស្មិយា”**តិអាទិនា។ ចិត្តាវាននានត្តា **អាវជ្ជនបរិកម្ម**ចិត្តានិ, កសិណនានត្តា **អធិដ្ឋាន**ចិត្តវារានិបិ **វិសុំ វិសុំយេវ បវត្តន្តិ**។ អាវជ្ជនាវសានេ តិក្ខត្តុំ បវត្តជវនានិ បរិកម្មនាមេនេវ ឥធ វុត្តានិ។

កថន្តិ អាហ **“នីលរស្មិអត្ថាយ ហិ”**តិអាទិ។ “មញ្ជិដ្ឋរស្មិអត្ថាយ លោហិតកសិណំ, បភស្សររស្មិអត្ថាយ បីតកសិណ”ន្តិ ឥទំ លោហិតបីតរស្មីនំ ការណេយេវ វុត្តេ សិទ្ធន្តិ ន វុត្តំ។ តាសមេវ ហិ មញ្ជិដ្ឋបភស្សររស្មិយោ វិសេសបភេទភូតាតិ។ **“អគ្គិក្ខន្ធត្ថាយា”**តិអាទិនា **“ឧបរិមកាយតោ”**តិអាទីនំ វិវរណំ។ អគ្គិក្ខន្ធឧទកក្ខន្ធាបិ អញ្ញមញ្ញអសម្មិស្សា យាវ ព្រហ្មលោកា ឧគ្គន្ត្វា ចក្កវាឡមុខវដ្ដិយំ បតីសុ, តំ ទិវសំ បន សត្ថា យោ យោ យស្មឹ យស្មឹ ធម្មេ ច បាដិហារិយេ ច បសន្នោ, តស្ស តស្ស អជ្ឈាសយវសេន តំ តំ ធម្មញ្ច កថេសិ, បាដិហារិយញ្ច ទស្សេសិ, ឯវំ ធម្មេ ភាសិយមានេ, បាដិហារិយេ ច ករិយមានេ មហាជនោ ធម្មាភិសមយោ អហោសិ។ តស្មិញ្ច សមាគមេ អត្តនោ មនំ គហេត្វា បញ្ហំ បុច្ឆិតុំ សមត្ថំ អទិស្វា និម្មិតំ ពុទ្ធំ មាបេសិ, តេន បុច្ឆិតំ បញ្ហំ សត្ថា វិស្សជ្ជេសិ។ សត្ថារា បុច្ឆិតំ បញ្ហំ សោ វិស្សជ្ជេសិ, សត្ថុ ចង្កមនកាលេ និម្មិតោ ឋានាទីសុ អញ្ញតរំ កប្បេសិ, តស្ស ចង្កមនកាលេ សត្ថា ឋានាទីសុ អញ្ញតរំ កប្បេសីតិ ឯតមត្ថំ ទស្សេតុំ **“សត្ថា ចង្កមតី”**តិអាទិ វុត្តំ។ **“សព្ពំ វិត្ថារេតព្ព”**ន្តិ ឯតេន “សត្ថា តិដ្ឋតិ, និម្មិតោ ចង្កមតិ វា និសីទតិ វា សេយ្យំ វា កប្បេតី”តិអាទិនា (បដិ. ម. ១.១១៦) ចតូសុ ឥរិយាបថេសុ ឯកេកមូលកា សត្ថុបក្ខេ ចត្តារោ , និម្មិតបក្ខេ ចត្តារោតិ សព្ពេ អដ្ឋ វារា វិត្ថារេត្វា វត្តព្ពាតិ ទស្សេតិ។ យស្មា សីលំ សមាធិស្ស បតិដ្ឋាមត្តមេវ ហុត្វា និវត្តតិ, សមាធិយេវ តត្ថ បតិដ្ឋាយ យថាវុត្តំ សព្ពំ បាដិហារិយកិច្ចំ បវត្តេតិ, តស្មា តទេតំ សមាធិកិច្ចមេវាតិ វុត្តំ **“ឯត្ថ ឯកម្បី”**តិអាទិ។

**“យំ បនា”**តិអាទិនា សមាធិស្ស បញ្ញមបាបុណតា វិភាវិតា, យំ បន **បដិវិជ្ឈិ, ឥទំ** បដិវិជ្ឈនំ **បញ្ញាកិច្ច**ន្តិ អត្ថោ។ តំ អនុក្កមតោ ទស្សេតិ **“ភគវា”**តិអាទិនា។ **“កប្បសតសហស្សាធិកានិ ចត្តារិ អសង្ខ្យេយ្យានី”**តិ ឥទំ ទីបង្ករបាទមូលេ កតបឋមាភិនីហារតោ បដ្ឋាយ វុត្តំ, តតោ បុព្ពេបិ យត្តកេន តស្មឹ ភវេ ឥច្ឆន្តោ សាវកពោធឹ បត្តុំ សក្កុណេយ្យ, តត្តកំ បុញ្ញសម្ភារំ សមុបចិនីតិ វេទិតព្ពំ។ តតោយេវ ហិ “មនុស្សត្តំ លិង្គសម្បត្តិ, ហេតុ សត្ថារទស្សន”ន្តិអាទិនា (ពុ. វំ. ៥៩) វុត្តេសុ អដ្ឋធម្មេសុ ហេតុសម្បន្នតា អហោសិ។ កេចិ បន មនោបណិធានវចីបណិធានវសេន អនេកជា អសង្ខ្យេយ្យបរិច្ឆេទំ កត្វា បុព្ពសម្ភារំ វទន្តិ, តទយុត្តមេវ សង្គហារុឡ្ហាសុ អដ្ឋកថាសុ តថា អវុត្តត្តា។ តាសុ ហិ យថាវុត្តនយេន បឋមាភិនីហារតោ បុព្ពេ ហេតុសម្បន្នតាយេវ ទស្សិតា។ ឯកូនតីសវស្សកាលេ និក្ខម្ម បព្ពជិត្វាតិ សម្ពន្ធោ។ ចក្កវត្តនារហបុញ្ញវន្តតាយ ពោធិសត្តោ ចក្កវត្តិសិរិសម្បន្នោតិ តស្ស និវាសភវនំ **“ចក្កវត្តិសិរិនិវាសភូត”**ន្តិ វុត្តំ។ **ភវនា**តិ រម្មសុរម្មសុភសង្ខាតា និកេតនា។ **បធានយោគ**ន្តិ ទុក្ករចរិយាយ ឧត្តមវីរិយានុយោគំ។

ឧរុវេលាយំ កិរ សេនានិគមេ កុដុម្ពិកស្ស ធីតា សុជាតា នាម ទារិកា វយប្បត្តា នេរញ្ជរាយ តីរេ និគ្រោធមូលេ បត្ថនមកាសិ “សចាហំ សមជាតិកំ កុលឃរំ គន្ត្វា បឋមគព្ភេ បុត្តំ លភិស្សាមិ, ឋវិបាយាសេន ពលិកម្មំ ករិស្សាមី”តិ, (ម. និ. អដ្ឋ. ២.២៨៤; ជា. អដ្ឋ. ១.អវិទូរេ និទានកថា) តស្សា សា បត្ថនា សមិជ្ឈិ។ សា សត្ត

ធេនុយោ លដ្ឋិវនេ ខាទាបេត្វា តាសម្បិ ធីតរោ គាវិយោ លទ្ធា តថេវ ខាទាបេត្វា បុន តាសម្បិ ធីតរោ តថេវាតិ សត្តបុត្តិនត្តិបនត្តិបរម្បរាគតាហិ ធេនូហិ ខីរំ គហេត្វា ខីរបាយាសំ បចិតុមារភិ។ តស្មិំ ខណេ មហាព្រហ្មា តិយោជនិកំ សេតច្ឆត្តំ ឧបរិ ធារេសិ, សក្កោ ទេវរាជា អគ្គិំ ឧជ្ជាលេសិ, សកលលោកេ វិជ្ជមានរសំ ទេវតា បក្ខិបឹសុ, បាយាសំ ទក្ខិណាវដ្ដំ ហុត្វា បចតិ, តំ សា សុវណ្ណបាតិយា សតសហស្សគ្ឃនិកាយ សហេវ ពោធិសត្តស្ស ទត្វា បក្កាមិ។ អថ ពោធិសត្តោ តំ គហេត្វា នេរញ្ជរាយ តីរេ សុប្បតិដ្ឋិតេ នាម តិត្ថេ ឯកតាលដ្ឋិប្បមាណេ ឯកូនបញ្ញាសបិណ្ឌេ ករោន្តោ បរិភុញ្ជិ, តំ សន្ធាយ វុត្តំ “**វិសាខាបុណ្ណមាយំ ឧរុវេលគាមេ សុជាតាយ ទិន្នំ បក្ខិត្តទិព្ពោជំ មធុបាយាសំ បរិភុញ្ជិត្វា**”តិ។ តត្ថ **សុជាតាយា**តិ អាយស្មតោ យសត្ថេរស្ស មាតុភូតាយ បច្ឆា សរណគមនដ្ឋានេ ឯតទគ្គប្បត្តាយ សុជាតាយ នាម សេដ្ឋិភរិយាយ។ អង្គមង្គានុសារិនោ រសស្ស សារោ ឧបត្ថម្ភពលករោ ភូតនិស្សិតោ ឯកោ វិសេសោ **ឱជា** នាម, សា ទិវិ ភវា បក្ខិត្តា ឯត្ថាតិ **បក្ខិត្តទិព្ពោជោ**, តំ។ បាតព្ពោ ច សោ អសិតព្ពោ ចាតិ **បាយាសោ**, រសំ កត្វា បិវិតុំ, អាលោបំ កត្វា ច ភុញ្ជិតុំ យុត្តោ ភោជនវិសេសោ, មធុនា សិត្តោ បាយាសោ **មធុបាយាសោ**, តំ។

តតោ នេរញ្ជរាយ តីរេ មហាសាលវនេ នានាសមាបត្តីហិ ទិវាវិហារស្ស កតត្តា “**សាយន្ហសមយេ**”តិអាទិ វុត្តំ។ វិត្ថារោ តត្ថ តត្ថ គហេតព្ពោ។ **ទក្ខិណុត្តរេនា**តិ ទិវាវិហារតោ ពោធិយា បរិសនមគ្គំ សន្ធាយាហ, ឧជុកំ ទក្ខិណុត្តរគតេន ទេវតាហិ អលង្កតេន មគ្គេនាតិ អត្ថោ ។ ឯវម្បិ វទន្តិ “**ទក្ខិណុត្តរេនា**តិ ទក្ខិណបច្ឆិមុត្តរេន អាទិអវសានគហណេន មជ្ឈិមស្សាបិ គហិតត្តា, តថា លុត្តបយោគស្ស ច ទស្សនតោ។ ឯវញ្ហិ សតិ ‘ទក្ខិណបច្ឆិមុត្តរទិសាភាគេន ពោធិមណ្ឌំ បរិសិត្វា តិដ្ឋតី’តិ (ជា. អដ្ឋ. ១.អវិទូរេនិទានកថា) **ជាតកនិទានេ** វុត្តវចនេន សមេតី”តិ។ ទក្ខិណទិសតោ គន្តព្ពោ ឧត្តរទិសាភាគោ **ទក្ខិណុត្តរោ**, តេន បរិសិត្វាតិ អបរេ។ កេចិ បន “ឧត្តរសទ្ទោ ចេត្ថ មគ្គវាចកោ។ យទិ ហិ ទិសាវាចកោ ភវេយ្យ, ‘ទក្ខិណុត្តរាយា’តិ វទេយ្យា”តិ, តំ ន “ឧត្តរេន នទី សីទា, គម្ភីរា ទុរតិក្កមា”តិអាទិនា ទិសាវាចកស្សាបិ ឯនយោគស្ស ទស្សនតោ, ឧត្តរសទ្ទស្ស ច មគ្គវាចកស្ស អនាគតត្តា។ អបិច ទិសាភាគំ សន្ធាយ ឯវំ វុត្តំ។ ទិសាភាគោបិ ហិ ទិសា ឯវាតិ។ អថ អន្តរាមគ្គេ សោត្ថិយេន នាម តិណហារកព្រាហ្មណេន ទិន្នា អដ្ឋ កុសតិណមុដ្ឋិយោ គហេត្វា អសិតញ្ជនគិរិសង្កាសំ សព្ពពោធិសត្តានមស្សាសជននដ្ឋានេ សមារុឡ្ហំ ពោធិយា មណ្ឌនភូតំ ពោធិមណ្ឌមុបគន្ត្វា តិក្ខត្តុំ បទក្ខិណំ កត្វា ទក្ខិណទិសាភាគេ អដ្ឋាសិ, សោ បន បទេសោ បទុមិនិបត្តេ ឧទកពិន្ទុ វិយ បកម្បិត្ថ, តតោ បច្ឆិមទិសាភាគំ, ឧត្តរទិសាភាគញ្ច គន្ត្វា តិដ្ឋន្តេបិ មហាបុរិសេ តថេវ តេ អកម្បឹសុ, តតោ “នាយំ សព្ពោបិ បទេសោ មម គុណំ សន្ធារេតុំ សមត្ថោ”តិ បុរត្ថិមទិសាភាគមគមាសិ, តត្ថ បល្លង្កប្បមាណំ និច្ចលមហោសិ, តស្សេវ ច និប្បរិយាយេន ពោធិមណ្ឌសមញ្ញា, មហាបុរិសោ “ឥទំ កិលេសវិទ្ធំសនដ្ឋាន”ន្តិ សន្និដ្ឋានំ កត្វា បុព្ពុត្តរទិសាភាគេ ឋិតោ តត្ថ អកម្បនប្បទេសេ តានិ តិណានិ អគ្គេ គហេត្វា សញ្ចាលេសិ, តាវទេវ ចុទ្ទសហត្ថោ បល្លង្កោ អហោសិ, តានិបិ តិណានិ វិចិត្តាការេន តូលិកាយ លេខា គហិតានិ វិយ អហេសុំ។ សោ តត្ថ តិសន្ធិបល្លង្កំ អាភុជិត្វា ចតុរង្គសមន្នាគតំ មេត្តាកម្មដ្ឋានំ បុព្ពង្គមំ កត្វា ចតុរង្គិកំ វីរិយំ អធិដ្ឋហិត្វា និសីទិ, តមត្ថំ សង្ខិបិត្វា ទស្សេន្តោ “**ពោធិមណ្ឌំ បរិសិត្វា**”តិអាទិមាហ។

តត្ថ **ពោធិ** វុច្ចតិ អរហត្តមគ្គញាណំ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណញ្ច, សា មណ្ឌតិ ថាមគតតាយ បសីទតិ ឯត្ថាតិ **ពោធិមណ្ឌោ**, និប្បរិយាយេន យថាវុត្តប្បទេសោ, បរិយាយេន បន ឥជ ទុមរាជា។ តថា ហិ **អាចរិយានន្ទត្ថេរេន** វុត្តំ “ពោធិមណ្ឌសទ្ទោបឋមាភិសម្ពុទ្ធដ្ឋានេ ឯវ ទដ្ឋព្ពោ, ន យត្ថ កត្ថចិ ពោធិរុក្ខស្ស បតិដ្ឋិតដ្ឋានេ”តិ, តំ។

មារវិជយសព្ពញ្ញុតញ្ញាណបដិលាភាទីហិ ភគវន្តំ អស្សាសេតីតិ **អស្សត្ថោ។** អាបុព្ពញ្ហិ សាសសទ្ទំ អនុសិដ្ឋិតោសនេសុ ឥច្ឆន្តិ, យំ តុ លោកេ “ចលទលោ, កុញ្ជរាសនោ” តិបិ វទន្តិ។ អច្ឆរុគ្គតភាវេន, អជេយ្យភូមិសីសគតភាវេន, សកលសព្ពញ្ញុគុណបដិលាភដ្ឋានវិរូឡ្ហភាវេន ច ទុមានំ រាជាតិ **ទុមរាជា**, អស្សត្ថោ ច សោ ទុមរាជា ចាតិ **អស្សត្ថទុមរាជា** តំ។ ទ្វិន្នំ ឩរុជាណុសន្ធីនំ, ឩរុមូលកដិសន្ធិស្ស ច វសេន តយោ សន្ធយោ, សណ្ឋានវសេន វា តយោ កោណា យស្សាតិ **តិសន្ធិ**, ស្វេវ បល្លង្កោ ឩរុពទ្ធាសនំ បរិសមន្តតោ អង្កនំ អាសនន្តិ អត្ថេន រ-ការស្ស ល-ការំ, ទ្វិភាវញ្ច កត្វា, តីហិ វា សន្ធីហិ លក្ខិតោ បល្លង្កោ **តិសន្ធិបល្លង្កោ**, តំ។ **អាភុជិត្វា**តិ អាពន្ធិត្វា, ឧភោ បាទេ សមញ្ជិតេ កត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ វិត្ថារោ **សាមញ្ញផលសុត្តវណ្ណនាយំ** (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.២១៦) អាគមិស្សតិ។ អត្តា, មិត្តោ, មជ្ឈត្តោ, វេរីតិ ចតូសុបិ សមប្បវត្តនវសេន **ចតុរង្គសមន្នាគតំ មេត្តាកម្មដ្ឋានំ។** “ចតុរង្គសមន្នាគត”ន្តិ ឥទំ បន “វីរិយាធិដ្ឋាន”ន្តិ ឯតេនាបិ យោជេតព្ពំ។ តម្បិ ហិ –

កាមំ តចោ ច ន្ហារុ ច អដ្ឋិ ច អវសិស្សតុ, ឧបសុស្សតុ សរីរេ មំសលោហិតំ, យំ តំ បុរិសថាមេន បុរិសវីរិយេន បុរិសបរក្កមេន បត្តព្ពំ, ន តំ អបាបុណិត្វា វីរិយស្ស សណ្ឋានំ ភវិស្សតី”តិ (ម. និ. ២.១៨៤; សំ. និ. ១.២៦៦; អ. និ. ៣.៥១; អ. និ. ៨.១៣; មហានិ. ១៧, ១៩៦) –

វុត្តនយេន ចតុរង្គសមន្នាគតមេវ។

ចុទ្ទស ហត្ថា វិត្ថតប្បមាណភាវេន យស្សាតិ **ចុទ្ទសហត្ថោ។** បរិសមន្តតោ អង្គីយតេ លក្ខីយតេ បរិច្ឆេទវសេនាតិ **បល្លង្កោ** រ-ការស្ស ល-ការំ, តស្ស ច ទ្វិត្តំ កត្វា។ អបិច “ឥទំ កិលេសវិទ្ធំសនដ្ឋាន”ន្តិ អដ្ឋកថាសុ វចនតោ បល្លំ កិលេសវិទ្ធំសនំ ករោតិ ឯត្ថាតិ **បល្លង្កោ** និគ្គហិតាគមវសេន, អលុត្តសមាសវសេន វា, ចុទ្ទសហត្ថោ ច សោ បល្លង្កោ ច, ស្វេវ ឧត្តមដ្ឋេន បត្ថនីយដ្ឋេន ច វរោតិ **ចុទ្ទសហត្ថបល្លង្កវរោ,** តត្ថ គតោ បវត្តោ និសិន្នោ តថា។ ចុទ្ទសហត្ថតា ចេត្ថ វិត្ថារវសេន គហេតព្ពា។ តានិយេវ ហិ តិណានិ អបរិមិតបុញ្ញានុភាវតោ ចុទ្ទសហត្ថវិត្ថតបល្លង្កភាវេន បវត្តានិ, ន ច តានិ អដ្ឋមុដ្ឋិប្បមាណានិ ចុទ្ទសហត្ថអច្ឆុគ្គតានិ សម្ភវន្តិ ។ តតោយេវ ច ឥធ “តិណសន្ថរំ សន្ថរិត្វា”តិ វុត្តំ, **ធម្មបទដ្ឋកថាទីសុ** ច “តិណានិ សន្ថរិត្វា…បេ…. បុរត្ថិមាភិមុខោ និសីទិត្វា”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ១.សារិបុត្តេរវណ្ណនា; ធ. ស. អដ្ឋ. ១.និទានកថា)។ អញ្ញត្ថ ច “តិណាសនេ ចុទ្ទសហត្ថសម្មតេ”តិ។ កេចិ បន “អច្ចុគ្គតភាវេនេវ ចុទ្ទសហត្ថោ”តិ យថា តថា បរិកប្បនាវសេន វទន្តិ, តំ ន គហេតព្ពំ យថាវុត្តេន ការណេន, សាធកេន ច វិរុទ្ធត្តា។ កាមញ្ច មនោរថបូរណិយា **ចតុរង្គុត្តរវណ្ណនាយ** “តិក្ខត្តុំ ពោធឹ បទក្ខិណំ កត្វា ពោធិមណ្ឌំ អារុយ្ហ ចុទ្ទសហត្ថុព្ពេធេ ឋានេ តិណសន្ថរំ សន្ថរិត្វា ចតុរង្គវីរិយំ អធិដ្ឋាយ និសិន្នកាលតោ”តិ (អ. និ. អដ្ឋ. ២.៤.៣៣) បាឋោ ទិស្សតិ, តថាបិ តត្ថ ឧព្ពេធសទ្ទោ វិត្ថារវាចកោតិ វេទិតព្ពោ, យថា “តិរិយំ សោឡសុព្ពេធោ, ឧទ្ធមាហុ សហស្សធា”តិ (ជា. ១.៣.៤០) **មហាបនាទជាតកេ។** តថា ហិ តទដ្ឋកថាយំ វុត្តំ “តិរិយំ សោឡសុព្ពេធោតិ វិត្ថារតោ សោឡសកណ្ឌបាតវិត្ថារោ អហោសី”តិ (ជាតក អដ្ឋ. ២-៣០២ បិដ្ឋេ)។ អញ្ញថា ហិ អាកាសេយេវ ឧក្ខិបិត្វា តិណសន្ថរណំ កតំ, ន អចលបទេសេតិ អត្ថោ អាបជ្ជេយ្យ សន្ថរណកិរិយាធារភាវតោ តស្ស, សោ ចត្ថោ អនធិប្បេតោ អញ្ញត្ថ អនាគតត្តាតិ។

វជតក្ខន្ធំ បិណ្ឌិតោ កត្វា វិយាតិ សម្ពន្ធោ។ **អត្ថ**ន្តិ បច្ឆិមបព្ពតំ។ **មារពល**ន្តិ មារំ, មារពលញ្ច, មារស្ស វា សាមត្ថិយំ។ **បុព្ពេនិវាស**ន្តិ បុព្ពេ និវុត្ថក្ខន្ធំ។ **ទិព្ពចក្ខុ**ន្តិ ទិព្ពចក្ខុញាណំ។ “កិច្ឆំ វតាយំ លោកោ អាបន្នោ”តិអាទិនា (ទី. និ. ២.៥៧; សំ. និ. ២.៤) ជរាមរណមុខេន **បច្ចយាការេ ញាណំ ឱតារេត្វា។ អានាបានចតុត្ថជ្ឈាន**ន្តិ ឯត្ថាបិ “សព្ពពុទ្ធានំ អាចិណ្ណ”ន្តិ វិភត្តិវិបរិណាមំ កត្វា យោជេតព្ពំ។ តម្បិ ហិ ពុទ្ធានមាចិណ្ណមេវាតិ វទន្តិ។ **បាទកំ កត្វា**តិ ការណំ, បតិដ្ឋានំ វា កត្វា។ “**វិបស្សនំ វឌ្ឍេត្វា**តិ ឆត្តឹសកោដិសតសហស្សមុខេន អាសវក្ខយញាណសង្ខាតមហាវជិរញាណគព្ភំ គណ្ហាបនវសេន វិបស្សនំ ភាវេត្វា។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណាធិគមាយ អនុបទធម្មវិបស្សនាវសេន អនេកាការវោការេ សង្ខារេ សម្មសតោ ឆត្តឹសកោដិសតសហស្សមុខេន បវត្តំ វិបស្សនាញាណម្បិ ហិ “មហាវជិរញាណ”ន្តិ វុច្ចតិ, ចតុវីសតិកោដិសតសហស្សសង្ខ្យាយ ទេវសិកំ វឡញ្ជនកសមាបត្តីនំ បុរេចរានុចរញាណម្បិ។ ឥធ បន មគ្គញាណមេវ, វិសេសតោ ច អគ្គមគ្គញាណំ, តស្មា តស្សេវ វិបស្សនាគព្ភភាវោ វេទិតព្ពោតិ។ **សព្ពពុទ្ធគុណេ**តិ សព្ពញ្ញុតាទិនិរវសេសពុទ្ធគុណេ។ តស្សា បាទកំ កត្វា សមាធិ និវត្តោតិ វុត្តំ “**ឥទមស្ស បញ្ញាកិច្ច**”ន្តិ។ **អស្សា**តិ ភគវតោ។

“**តត្ថ យថា ហត្ថេ**”តិអាទិនា ឧបមាយ បាកដីករណំ។ **ហត្ថេ**តិ ហត្ថបសតេ, ករបុដេ វា។ **បាតិយ**ន្តិ សរាវកេ។ **ឃដេ**តិ ឧទកហរណឃដេ។ ទ្វត្តឹសទោណគណ្ហនប្បមាណំ កុណ្ឌំ **កោលម្ពោ។** តតោ មហតរា **ចាដិ។** តតោបិ មហតី **មហាកុម្ភី។** សោណ្ឌិ **កុសោព្ភោ។** នទីភាគោ **កន្ទរោ។** ចក្កវាឡបាទេសុ សមុទ្ទោ **ចក្កវាឡមហាសមុទ្ទោ។ សិនេរុបាទកេ មហាសមុទ្ទេ**តិ សីទន្តរសមុទ្ទំ សន្ធាយាហ។ “**បាតិយ**”ន្តិអាទិនាបិ តទេវត្ថំ បការន្តរេន វិភាវេតិ។ បរិត្តំ ហោតិ យថាតិ សម្ពន្ធោ។ យស្សា បាឡិយា អត្ថវិភាវនត្ថាយ យា សំវណ្ណនា វុត្តា, តទេវ តស្សា គុណភាវេន ទស្សេតុំ “**តេនាហ**”តិអាទិ វុត្តំ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។

“**ទុវេ បុថុជ្ជនា**”តិអាទិ បុថុជ្ជនេសុ លព្ភមានវិភាគទស្សនត្ថមេវ វុត្តំ, ន បន **មូលបរិយាយសំវណ្ណនាទីសុ** (ម. និ. អដ្ឋ. ១.២) វិយ បុថុជ្ជនវិសេសនិទ្ធារណត្ថំ និរវសេសបុថុជ្ជនស្សេវ ឥធ អធិប្បេតត្តា។ សព្ពោបិ ហិ បុថុជ្ជនោ ភគវតោ ឧបរិគុណេ វិភាវេតុំ ន សក្កោតិ, តិដ្ឋតុ តាវ បុថុជ្ជនោ, អរិយសាវកបច្ចេកពុទ្ធានម្បិ អវិសយា ឯវ ពុទ្ធគុណា។ តថា ហិ វក្ខតិ “សោតាបន្នោ”តិអាទិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៧)។ គោត្តសម្ពន្ធតាយ អាទិច្ចស្ស សូរិយទេវបុត្តស្ស ពន្ធូតិ **អាទិច្ចពន្ធុ,** តេន វុត្តំ **និទ្ទេសេ** –

“អាទិច្ចោ វុច្ចតិ សូរិយោ។ សូរិយោ គោតមោ គោត្តេន, ភគវាបិ គោតមោ គោត្តេន, ភគវា សូរិយស្ស គោត្តញាតកោ គោត្តពន្ធុ, តស្មា ពុទ្ធោ អាទិច្ចពន្ធូ”តិ (មហានិ. ១៥០; ចូឡនិ. ៩៩)។

សទ្ទវិទូ បន “ពុទ្ធស្សាទិច្ចពន្ធុនា”តិ បាឋមិច្ឆន្តិ។ អាទិច្ចស្ស ពន្ធុនា គោត្តេន សមានោ គោត្តសង្ខាតោ ពន្ធុ យស្ស, ពុទ្ធោ ច សោ អាទិច្ចពន្ធុ ចាតិ កត្វា។ យស្មា បន ខន្ធកថាទិកោសល្លេនាបិ ឧបក្កិលេសានុបក្កិលេសានំ ជាននហេតុភូតំ ពាហុសច្ចំ ហោតិ, យថាហ –

“កិត្តាវតា នុ ខោ ភន្តេ ពហុស្សុតោ ហោតីតិ? យតោ ខោ ភិក្ខុ ខន្ធកុសលោ ហោតិ។ ធាតុ…បេ…. អាយតន…បេ…. បដិច្ចសមុប្បាទកុសលោ ហោតិ, ឯត្តាវតា ខោ ភិក្ខុ ពហុស្សុតោ ហោតី”តិ។

តស្មា “**យស្ស ខន្ធធាតុអាយតនាទីសុ**”តិអាទិ វុត្តំ។ **អាទិ**-សទ្ទេន ចេត្ថ យាវ បដិច្ចសមុប្បាទា សង្គណ្ហាតិ។ តត្ថ វាចុគ្គតករណំ **ឧគ្គហោ**។ អត្ថស្ស បរិបុច្ឆនំ **បរិបុច្ឆា**។ អដ្ឋកថាវសេន អត្ថស្ស សោតទ្វារបដិពទ្ធតាករណំ **សវនំ**។ ព្យញ្ជនត្ថានំ សុនិក្ខេបសុនយនេន ធម្មស្ស បរិហរណំ **ធារណំ**។ ឯវំ សុតធាតបរិចិតានំ វិតក្កនំ មនសានុបេក្ខនំ **បច្ចវេក្ខណំ**។

ឯវំ បភេទំ ទស្សេត្វា វចនត្ថម្បិ ទស្សេតិ “**ទុវិធោ**”តិអាទិនា។ **បុថូន**ន្តិ អនេកវិធានំ កិលេសាទីនំ។ **បុថុជ្ជនន្តោគធត្តា**តិ ពហូនំ ជនានំ អព្ភន្តរេ សមវរោធភាវតោ បុថុជ្ជនោតិ សម្ពន្ធោ។ **បុថុចាយំ ជនោ**តិ បុថុ ឯវ វិសុំយេវ អយំ សង្ខ្យំ គតោ។ **ឥតី**តិ តស្មា បុថុជ្ជនោតិ សម្ពន្ធោ។ ឯវំ គាថាពន្ធេន សង្ខេបតោ ទស្សិតមត្ថំ “**សោ ហី**”តិអាទិនា វិវរតិ។ “**នានប្បការាន**”ន្តិ ឥមិនា **បុថុ**-សទ្ទោ ឥធ ពហ្វត្ថោតិ ទស្សេតិ។

អាទិ-សទ្ទេន សង្គហិតមត្ថំ, តទត្ថស្ស ច សាធកំ អម្ពសេចនគរុសិនាននយេន និទ្ទេសបាឡិយា ទស្សេន្តោ “**យថាហា**”តិអាទិមាហ។ **អវិហតា** សក្កាយទិដ្ឋិយោ, បុថុ ពហុកា តា ឯតេសន្តិ **បុថុអវិហតសក្កាយទិដ្ឋិកា,** ឯតេន អវិហតត្តា បុថុ សក្កាយទិដ្ឋិយោ ជនេន្តិ, បុថូហិ វា សក្កាយទិដ្ឋីហិ ជនិតាតិ អត្ថំ ទស្សេតិ។ អវិហតត្ថមេវ វា ជនសទ្ទោ វទតិ, តស្មា បុថុ សក្កាយទិដ្ឋិយោ ជនេន្តិ ន វិហនន្តិ, ជនា វា អវិហតា បុថុ សក្កាយទិដ្ឋិយោ ឯតេសន្តិ អត្ថំ ទស្សេតីតិបិ វដ្ដតិ, វិសេសនបរនិបាតនញ្ចេត្ថ ទដ្ឋព្ពំ យថា “អគ្យាហិតោ”តិ។ “**បុថុ សត្ថារានំ មុខុល្លោកិកា**”តិ ឯតេន បុថុ ពហវោ ជនា សត្ថារោ ឯតេសន្តិ និព្ពចនំ ទស្សិតំ។ **បុថុ សព្ពគតីហិ អវុដ្ឋិតា**តិ ឯត្ថ បន កម្មកិលេសេហិ ជនេតព្ពា, ជាយន្តិ វា សត្តា ឯត្ថាតិ **ជនា,** គតិយោ, បុថុ សព្ពា ឯវ ជនា គតិយោ ឯតេសន្តិ វចនត្ថោ។ “**បុថុ នានាភិសង្ខារេ អភិសង្ខរោន្តី**”តិ ឯតេន ច ជាយន្តិ ឯតេហិ សត្តាតិ **ជនា,** បុញ្ញាភិសង្ខារាទយោ, បុថុ នានាវិធា ជនា សង្ខារា ឯតេសំ វិជ្ជន្តិ, បុថុ វា នានាភិសង្ខារេ ជនេន្តិ អភិសង្ខរោន្តីតិ អត្ថមាហ។ តតោ បរំ បន “**បុថុ នានាឱឃេហិ វុយ្ហន្តី**”តិអាទិអត្ថត្តយំ ជនេន្តិ ឯតេហិ សត្តាតិ **ជនា,** កាមោឃាទយោ, រាគសន្តាបាទយោ, រាគបរិឡាហាទយោ ច, សព្ពេបិ វា កិលេសបរិឡាហា។ បុថុ នានប្បការា តេ ឯតេសំ វិជ្ជន្តិ, តេហិ វា ជនេន្តិ វុយ្ហន្តិ, សន្តាបេន្តិ, បរិឌហន្តិ ចាតិ និព្ពចនំ ទស្សេតុំ វុត្តំ។ “**រត្តា គិទ្ធា**”តិអាទិ បរិយាយវចនំ។

អបិ ច **រត្តា**តិ វត្ថំ វិយ រង្គជាតេន ចិត្តស្ស វិបរិណាមករេន ឆន្ទរាគេន រត្តា។ **គិទ្ធា**តិ អភិកង្ខនសភាវេន អភិគិជ្ឈនេន គិទ្ធា។ **គធិតា**តិ គន្ថិតា វិយ ទុម្មោចនីយភាវេន តត្ថ បដិពទ្ធា។ **មុច្ឆិតា**តិ កិលេសាវិសនវសេន វិសញ្ញីភូតា វិយ អនញ្ញកិច្ចមោហំ សមាបន្នា។ **អជ្ឈោសន្នា**តិ អនញ្ញសាធារណេ វិយ កត្វា គិលិត្វា បរិនិដ្ឋបេត្វា ឋិតា។ **លគ្គា**តិ គាវោ កណ្ដកេ វិយ អាសត្តា, មហាបលិបេ វា បតនេន នាសិកគ្គបលិបន្នបុរិសោ វិយ ឧទ្ធរិតុមសក្កុណេយ្យភាវេន និមុគ្គា។ **លគ្គិតា**តិ មក្កដាលេបេន វិយ មក្កដោ បញ្ចន្នំ ឥន្ទ្រិយានំ វសេន អាសង្គិតា, **បលិពុទ្ធា**តិ សម្ពន្ធា, ឧបទ្ទុតា វាតិ អយមត្ថោ **អង្គុត្តរដីកាយំ** (អ. និ. អដ្ឋ. ១.៥១) វុត្តោ។ ឯតេន ជាយតីតិ **ជនោ,** “រាគោ គេធោ”តិ ឯវមាទិកោ, បុថុ នានាវិធោ ជនោ រាគាទិកោ ឯតេសំ, បុថូសុ វា បញ្ចសុ កាមគុណេសុ ជនា រត្តា គិទ្ធា…បេ…. បលិពុទ្ធាតិ អត្ថំ ទស្សេតិ។

“**អាវុតា**”តិអាទិបិ បរិយាយវចនមេវ។ អបិច “**អាវុតា**តិ អាវរិតា។ **និវុតា**តិ និវារិតា។ **ឱផុតា**តិ បលិគុណ្ឋិតា, បរិយោនទ្ធា វា។ **បិហិតា**តិ បិទហិតា។ **បដិច្ឆន្នា**តិ ឆាទិតា។ **បដិកុជ្ជិតា**តិ ហេដ្ឋាមុខជាតា”តិ តត្ថេវ (អ. និ. អដ្ឋ. ១.៥១) វុត្តំ។ ឯត្ថ ច ជនេន្តិ ឯតេហីតិ **ជនា,** នីវរណា, បុថុ នានាវិធា ជនា នីវរណា ឯតេសំ, បុថូហិ វា នីវរណេហិ ជនា អាវុតា…បេ…. បដិកុជ្ជិតាតិ និព្ពចនំ ទស្សេតិ។ បុថូសុ នីចធម្មសមាចារេសុ ជាយតិ, បុថូនំ វា អព្ភន្តរេ ជនោ អន្តោគធោ, បុថុ វា ពហុកោ ជនោតិ អត្ថំ ទស្សេតិ “**បុថូន**”ន្តិអាទិនា, ឯតេន ច តតិយបាទំ វិវរតិ, សមត្ថេតិ វា។ “**បុថុវា**”តិអាទិនា បន ចតុត្ថបាទំ។ បុថុ វិសុំសង្ខ្យោ ឯវ ជនោ បុថុជ្ជនោតិ អយញ្ចេត្ថ វចនត្ថោ។

យេហិ គុណវិសេសេហិ និមិត្តភូតេហិ ភគវតិ “តថាគតោ”តិ អយំ សមញ្ញា បវត្តា, តំ ទស្សនត្ថំ “**អដ្ឋហិ ការណេហិ ភគវា តថាគតោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ ឯកោបិ ហិ សទ្ទោ អនេកបវត្តិនិមិត្តមធិកិច្ច អនេកធា អត្ថប្បកាសកោ, ភគវតោ ច សព្ពេបិ នាមសទ្ទា អនេកគុណនេមិត្តិកាយេវ។ យថាហ –

“អសង្ខ្យេយ្យានិ នាមានិ, សគុណេន មហេសិនោ;

គុណេន នាមមុទ្ទេយ្យំ, អបិ នាមសហស្សតោ’’តិ។ (ធ. ស. ១៣១៣; ឧទា. អដ្ឋ. ៥៧; បដិ. ម. អដ្ឋ. ១.៧៦; ទី. និ. ដី. ១.៤១៣);

កានិ បន តានីតិ អនុយោគេ សតិ បឋមំ តស្សរូបំ សង្ខេបតោ ឧទ្ទិសិត្វា **‘‘កថ’’**ន្តិអាទិនា និទ្ទិសតិ។ **តថា អាគតោ**តិ ឯត្ថ អាការនិយមនវសេន ឱបម្មសម្បដិបាទនត្ថោ **តថា**-សទ្ទោ។ សាមញ្ញជោតនាយ វិសេសាវដ្ឋានតោ, វិសេសត្ថិនា ច សាមញ្ញសទ្ទស្សាបិ វិសេសត្ថេយេវ អនុបយុជ្ជិតព្ពតោ បដិបទាគមនត្ថោ **អាគត** សទ្ទោ ទដ្ឋព្ពោ, ន ញាណគមនត្ថោ តថលក្ខណំ អាគតោ’’តិអាទីសុ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៧; ម. និ. អដ្ឋ. ១.១២; សំ. និ. អដ្ឋ. ២.៣.៧៨; អ. និ. អដ្ឋ. ១.១៧០; ថេរគា. អដ្ឋ. ១.៤៣; ឥតិវុ. អដ្ឋ. ៣៨; បដិ. ម. អដ្ឋ. ១.៣៧; ពុ. វំ. អដ្ឋ. ២; មហានិ. អដ្ឋ. ១៤) វិយ , នាបិ កាយគមនាទិ អត្ថោ ‘‘អាគតោ ខោ មហាសមណោ, មាគធានំ គិរិព្ពជ’’ន្តិអាទីសុ (មហាវ. ៥៣) វិយ។ តត្ថ យស្ស អាការស្ស និយមនវសេន ឱបម្មសម្បដិបាទនត្ថោ តថា-សទ្ទោ, តទាការំ ករុណាបធានត្តា តស្ស មហាករុណាមុខេន បុរិមពុទ្ធានំ អាគមនបដិបទាយ ឧទាហរណវសេន សាមញ្ញតោ ទស្សេន្តោ **‘‘យថា សព្ពលោកេ’’**តិអាទិមាហ។ យំតំ-សទ្ទានំ ឯកន្តសម្ពន្ធភាវតោ ចេត្ថ តថា-សទ្ទស្សត្ថទស្សនេ យថា-សទ្ទេន អត្ថោ វិភាវិតោ។ តទេវ វិត្ថារេតិ **‘‘យថា វិបស្សី ភគវា’’**តិអាទិនា, វិបស្សីអាទីនញ្ចេត្ថ ឆន្នំ សម្មាសម្ពុទ្ធានំ មហាបទានសុត្តាទីសុ (ទី. និ. ២.៤) សម្បហុលនិទ្ទេសេន (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.សម្ពហុលបរិច្ឆេទវណ្ណនា) សុបាកដត្តា, អាសន្នត្តា ច តេសំ វសេន តំ បដិបទំ ទស្សេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អាគតោ យថា, តថា អាគតោតិ សព្ពត្រ សម្ពន្ធោ។ **‘‘កឹ វុត្តំ ហោតី’’**តិអាទិនាបិ តទេវ បដិនិទ្ទិសតិ។ តត្ថ **យេន អភិនីហារេនា**តិ មនុស្សត្តលិង្គសម្បត្តិហេតុសត្ថារទស្សនបព្ពជ្ជាគុណសម្បត្តិអធិការឆន្ទានំ វសេន អដ្ឋង្គសមន្នាគតេន មហាបណិធានេន ។ សព្ពេសញ្ហិ ពុទ្ធានំ បឋមបណិធានំ ឥមិនាវ នីហារេន សមិជ្ឈតិ។ អភិនីហារោតិ ចេត្ថ មូលបណិធានស្សេតំ អធិវចនន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

ឯវំ មហាភិនីហារវសេន ‘‘តថាគតោ’’តិ បទស្ស អត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ បារមីបូរណវសេនបិ ទស្សេតុំ **‘‘អថ វា’’**តិអាទិមាហ។ ‘‘ឯត្ថ ច សុត្តន្តិកានំ មហាពោធិយានបដិបទាយ កោសល្លជននត្ថំ បារមីសុ អយំ វិត្ថារកថា’’តិអាទិនា **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** (ទី. និ. ដី. ១.៧) យា បារមីសុ វិនិច្ឆយកថា វុត្តា, កិញ្ចាបិ សា អម្ហេហិ ឥធ វុច្ចមានា គន្ថវិត្ថារករា វិយ ភវិស្សតិ, យស្មា បនាយំ សំវណ្ណនា ឯតិស្សំ បច្ឆា បមាទលេខវិសោធនវសេន, តទវសេសត្ថបរិយាទានវសេន ច បវត្តា, តស្មា សាបិ បារមីកថា ឥធ វត្តព្ពាយេវាតិ តតោ ចេវ ចរិយាបិដកដ្ឋកថាតោ ច អាហរិត្វា យថារហំ គាថាពន្ធេហិ សមលង្ករិត្វា អត្ថមធិប្បាយញ្ច វិសោធយមានា ភវិស្សតិ។ កថំ?

កា បនេតា បារមិយោ, កេនដ្ឋេន កតីវិធា;
កោ ច តាសំ កមោ កានិ, លក្ខណាទីនិ សព្ពថា។

កោ បច្ចយោ, សំកិលេសោ, វោទានំ បដិបក្ខកោ;
បដិបត្តិវិភាគោ ច, សង្គហោ សម្បទា តថា។

កិត្តកេន សម្បាទនំ, អានិសំសោ ច កឹ ផលំ;
បញ្ហមេតំ វិស្សជ្ជិត្វា, ភវិស្សតិ វិនិច្ឆយោ។

តត្រិទំ វិស្សជ្ជនំ –

**កា បនេតា បារមិយោ**តិ –

តណ្ហាមានាទិមញ្ញត្រ, ឧបាយកុសលេន យា;
ញាណេន បរិគ្គហិតា, បារមី សា វិភាវិតា។

តណ្ហាមានាទិនា ហិ អនុបហតា ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតា ទានាទយោ គុណសង្ខាតា ឯតា កិរិយា ‘‘បារមី’’តិ វិភាវិតា។

**កេនដ្ឋេន បារមិយោ**តិ –

បរមោ ឧត្តមដ្ឋេន, តស្សាយំ បារមី តថា;

កម្មំ ភាវេតិ ទានាទិ, តទ្ទិកតោ តិធា មតា។

បូរេតិ មវតិ បរេ, បរំ មជ្ជតិ មយតិ;
មុនាតិ មិនោតិ តថា, មិនាតីតិ វា បរមោ។

បារេ មជ្ជតិ សោធេតិ, មវតិ មយតីតិ វា;
មាយេតិ តំ វា មុនាតិ, មិនោតិ មិនាតិ តថា។

បារមីតិ មហាសត្តោ, វុត្តានុសារតោ បន;
តទ្ទិតត្ថត្តយេនេវ, បារមីតិ អយំ មតា។

ទានសីលាទិគុណវិសេសយោគេន ហិ សត្តុត្តមតាយ មហាពោធិសត្តោ **បរមោ**, តស្ស អយំ, ភាវោ, កម្មន្តិ វា **បារមី**, ទានាទិកិរិយា។ អថ វា បរតិ បូរេតីតិ **បរមោ** និរុត្តិនយេន, ទានាទិគុណានំ បូរកោ, បាលកោ ច ពោធិសត្តោ, បរមស្ស អយំ, ភាវោ, កម្មំ វា **បារមី។** អបិច បរេ សត្តេ មវតិ អត្តនិ ពន្ធតិ គុណវិសេសយោគេន, បរំ វា អតិរេកំ មជ្ជតិ សំកិលេសមលតោ, បរំ វា សេដ្ឋំ និព្ពានំ វិសេសេន មយតិ គច្ឆតិ, បរំ វា លោកំ បមាណភូតេន ញាណវិសេសេន ឥធលោកមិវ មុនាតិ បរិច្ឆិន្ទតិ, បរំ វា អតិវិយ សីលាទិគុណគណំ អត្តនោ សន្តានេ មិនោតិ បក្ខិបតិ, បរំ វា អត្តភូតតោ ធម្មកាយតោ អញ្ញំ, បដិបក្ខំ វា តទនត្ថករំ កិលេសចោរគណំ មិនាតិ ហឹសតីតិ **បរមោ,** មហាសត្តោ, “បរមស្ស អយ”ន្តិអាទិនា វុត្តនយេន **បារមី។** បារេ វា និព្ពានេ មជ្ជតិ សុជ្ឈតិ, សត្តេ ច សោធេតិ, តត្ថ វា សត្តេ មវតិ ពន្ធតិ យោជេតិ, តំ វា មយតិ គច្ឆតិ, សត្តេ ច មាយេតិ គមេតិ, តំ វា យាថាវតោ មុនាតិ បរិច្ឆិន្ទតិ, តត្ថ វា សត្តេ មិនោតិ បក្ខិបតិ, តត្ថ វា សត្តានំ កិលេសារី មិនាតិ ហឹសតីតិ **បារមី,** មហាសត្តោ, “តស្ស អយ”ន្តិអាទិនា ទានាទិកិរិយាវ **បារមី**តិ។ ឥមិនា នយេន បារមីនំ វចនត្ថោ វេទិតព្ពោ។

**កតិវិធា**តិ សង្ខេបតោ ទសវិធា, តា បន **ពុទ្ធវំសបាឡិយំ** (ពុ. វំ. ១.៧៦) សរូបតោ អាគតាយេវ។ យថាហ “វិចិនន្តោ តទាទក្ខឹ, បឋមំ ទានបារមិ”ន្តិអាទិ (ពុ. វំ. ២.១១៦)។ យថា ចាហ –

“កតិ នុ ខោ ភន្តេ ពុទ្ធការកា ធម្មាតិ? ទស ខោ សារិបុត្ត ពុទ្ធការកា ធម្មា, កតមេ ទស? ទានំ ខោ សារិបុត្ត ពុទ្ធការកោ ធម្មោ, សីលំ នេក្ខម្មំ បញ្ញា វីរិយំ ខន្តិ សច្ចំ អធិដ្ឋានំ មេត្តា ឧបេក្ខា ពុទ្ធការកោ ធម្មោ, ឥមេ ខោ សារិបុត្ត ទស ពុទ្ធការកា ធម្មាតិ។ ឥទមវោច ភគវា, ឥទំ វត្វាន សុគតោ អថាបរំ ឯតទវោច សត្ថា –

‘ទានំ សីលញ្ច នេក្ខម្មំ, បញ្ញាវីរិយេន បញ្ចមំ;
ខន្តិសច្ចមធិដ្ឋានំ, មេត្តុបេក្ខាតិ តេ ទសា’តិ”។ (ពុ. វំ. ១.៧៦);

កេចិ បន “ឆព្ពិធា”តិ វទន្តិ, តំ ឯតាសំ សង្គហវសេន វុត្តំ។ សោ បន សង្គហោ បរតោ អាវិ ភវិស្សតិ។

**កោ ច តាសំ កមោ**តិ ឯត្ថ **កមោ** នាម ទេសនាក្កមោ, សោ ច បឋមសមាទានហេតុកោ, សមាទានំ បវិចយហេតុកំ, ឥតិ យថា អាទិម្ហិ បឋមាភិនីហារកាលេ បវិចិតា, សមាទិន្នា ច, តថា ទេសិតា។ យថាហ “វិចិនន្តោ តទាទក្ខឹ, បឋមំ ទានបារមិ”ន្តិអាទិ (ពុ. វំ. ២.១១៦) តេនេតំ វុច្ចតិ –

“បឋមំ សមាទានតា-វសេនាយំ កមោ រុតោ;
អថ វា អញ្ញមញ្ញស្ស, ពហូបការតោបិ ចា”តិ។

តត្ថ ហិ ទានំ សីលស្ស ពហូបការំ, សុករញ្ចាតិ តំ អាទិម្ហិ វុត្តំ។ ទានំ បន សីលបរិគ្គហិតំ មហប្ផលំ ហោតិ មហានិសំសន្តិ ទានានន្តរំ សីលំ វុត្តំ។ សីលំ នេក្ខម្មបរិគ្គហិតំ…បេ… នេក្ខម្មំ បញ្ញាបរិគ្គហិតំ…បេ… បញ្ញា វីរិយបរិគ្គហិតា…បេ… វីរិយំ ខន្តិបរិគ្គហិតំ…បេ… ខន្តិ សច្ចបរិគ្គហិតា…បេ… សច្ចំ អធិដ្ឋានបរិគ្គហិតំ…បេ… អធិដ្ឋានំ មេត្តាបរិគ្គហិតំ…បេ… មេត្តា ឧបេក្ខាបរិគ្គហិតា មហប្ផលា ហោតិ មហានិសំសាតិ មេត្តានន្តរំ ឧបេក្ខា វុត្តា។ ឧបេក្ខា បន ករុណាបរិគ្គហិតា, ករុណា ច ឧបេក្ខាបរិគ្គហិតាតិ វេទិតព្ពា។ កថំ បន មហាការុណិកា ពោធិសត្តា សត្តេសុ ឧបេក្ខកា ហោន្តីតិ? ឧបេក្ខិតព្ពយុត្តកេសុ កញ្ចិ កាលំ ឧបេក្ខកា ហោន្តិ, ន បន សព្ពត្ថ, សព្ពទា ចាតិ កេចិ។ អបរេ បន ន ច សត្តេសុ ឧបេក្ខកា, សត្តកតេសុ បន វិប្បការេសុ ឧបេក្ខកា ហោន្តីតិ, ឥទមេវេត្ថ យុត្តំ។

អបរោ នយោ –

> សព្ពសាធារណតាទិ-ការណេហិបិ ឦរិតំ;
> ទានំ អាទិម្ហិ សេសា តុ, បុរិមេបិ អបេក្ខកា។

បច្ចុជនេសុបិ ហិ បវត្តិយា សព្ពសត្តសាធារណត្តា, អប្បផលត្តា, សុករត្តា ច **ទានំ** អាទិម្ហិ វុត្តំ។ សីលេន ទាយកបដិគ្គាហកសុទ្ធិតោ បរានុគ្គហំ វត្វា បរបីឡានិវត្តិវចនតោ, កិរិយធម្មំ វត្វា អកិរិយធម្មវចនតោ, ភោគសម្បត្តិហេតុំ វត្វា ភវសម្បត្តិហេតុវចនតោ ច ទានស្សានន្តរំ **សីលំ** វុត្តំ។ នេក្ខម្មេន សីលសម្បត្តិសិទ្ធិតោ, កាយវចីសុចរិតំ វត្វា មនោសុចរិតវចនតោ, វិសុទ្ធសីលស្ស សុខេនេវ ឈានសមិជ្ឈនតោ, កម្មាបរាធប្បហានេន បយោគសុទ្ធីំ វត្វា កិលេសាបរាធប្បហានេន អាសយសុទ្ធិវចនតោ, វីតិក្កមប្បហានេ បិតស្ស បរិយុដ្ឋានប្បហានវចនតោ ច សីលស្សានន្តរំ **នេក្ខម្មំ** វុត្តំ។ បញ្ញាយ នេក្ខម្មស្ស សិទ្ធិបរិសុទ្ធិតោ, ឈានាភាវេ បញ្ញាភាវវចនតោ។ សមាធិបទដ្ឋានា ហិ បញ្ញា, បញ្ញាបច្ចុបដ្ឋានោ ច សមាធិ។ សមថនិមិត្តំ វត្វា ឧបេក្ខានិមិត្តវចនតោ, បរហិតជ្ឈានេន បរហិតករណូបាយកោសល្លវចនតោ ច នេក្ខម្មស្សានន្តរំ **បញ្ញា** វុត្តា។ វីរិយារម្ភេន បញ្ញាកិច្ចសិទ្ធិតោ, សត្តសុញ្ញតាធម្មនិជ្ឈានក្ខន្តី វត្វា សត្តហិតាយ អារម្ភស្ស អច្ឆរិយតាវចនតោ, ឧបេក្ខានិមិត្តំ វត្វា បគ្គហនិមិត្តវចនតោ, និសម្មការិតំ វត្វា ឧដ្ឋានវចនតោ ច។ និសម្មការិនោ ហិ ឧដ្ឋានំ ផលវិសេសមាវហតីតិ បញ្ញាយានន្តរំ **វីរិយំ** វុត្តំ។

វីរិយេន តិតិក្ខាសិទ្ធិតោ។ វីរិយវា ហិ អារទ្ធវីរិយត្តា សត្តសង្ខារេហិ ឧបនីតំ ទុក្ខំ អភិភុយ្យ វិហរតិ។ វីរិយស្ស តិតិក្ខាលង្ការភាវតោ។ វីរិយវតោ ហិ តិតិក្ខា សោភតិ។ បគ្គហនិមិត្តំ វត្វា សមថនិមិត្តវចនតោ, អច្ចារម្ភេន ឧទ្ធច្ចទោសប្បហានវចនតោ។ ធម្មនិជ្ឈានក្ខន្តិយា ហិ ឧទ្ធច្ចទោសោ បហីយតិ។ វីរិយវតោ សាតច្ចករណវចនតោ។ ខន្តិពហុលោ ហិ អនុទ្ធតោ សាតច្ចការី ហោតិ។ អប្បមាទវតោ បរហិតកិរិយារម្ភេ បច្ចុបការតណ្ហាភាវវចនតោ។ យាថាវតោ ធម្មនិជ្ឈានេ ហិ សតិ តណ្ហា ន ហោតិ។ បរហិតារម្ភេ បរមេបិ បរកត ទុក្ខសហនតាវចនតោ ច វីរិយស្សានន្តរំ **ខន្តិ** វុត្តា។ សច្ចេន ខន្តិយា ចិរាធិដ្ឋានតោ, អបការិនោ អបការខន្តីំ វត្វា តទុបការករណេ អវិសំវាទវចនតោ, ខន្តិយា អបវាទវាចាវិកម្បនេន ភូតវាទិតាយ អវិជហនវចនតោ, សត្តសុញ្ញតាធម្ម-និជ្ឈានក្ខន្តីំ វត្វា តទុបព្រូហិតញាណសច្ចស្ស វចនតោ ច ខន្តិយានន្តរំ **សច្ចំ** វុត្តំ។ អធិដ្ឋានេន សច្ចសិទ្ធិតោ។ អចលាធិដ្ឋានស្ស ហិ វិរតិ សិជ្ឈតិ។ អវិសំវាទិតំ វត្វា តត្ថ អចលភាវវចនតោ។ សច្ចសន្ធោ ហិ ទានាទីសុ បដិញ្ញានុរូបំ និច្ចលោ បវត្តតិ។ ញាណសច្ចំ វត្វា សម្ភារេសុ បវត្តិនិដ្ឋាបនវចនតោ។ យថាភូតញាណវា ហិ ពោធិសម្ភារេសុ អធិដ្ឋាតិ, តេ ច និដ្ឋាបេតិ។ បដិបក្ខេហិ អកម្បិយភាវតោ ច សច្ចស្សានន្តរំ **អធិដ្ឋានំ** វុត្តំ។ មេត្តាយ បរហិតករណសមាទានាធិដ្ឋានសិទ្ធិតោ, អធិដ្ឋានំ វត្វា ហិតូបសំហារវចនតោ។ ពោធិសម្ភារេ ហិ អធិតិដ្ឋមានោ មេត្តាវិហារី ហោតិ។ អចលាធិដ្ឋានស្ស សមាទានាវិកោបនេន សមាទានសម្ភវតោ ច អធិដ្ឋានស្សានន្តរំ **មេត្តា** វុត្តា។ ឧបេក្ខាយ មេត្តាវិសុទ្ធិតោ, សត្តេសុ ហិតូបសំហារំ វត្វា តទបរាធេសុ ឧទាសីនតាវចនតោ, មេត្តាភាវនំ វត្វា តន្និស្សន្ទភាវនាវចនតោ, “ហិតកាមសត្តេបិ ឧបេក្ខកោ”តិ អច្ឆរិយគុណតាវចនតោ ច មេត្តាយានន្តរំ **ឧបេក្ខា** វុត្តាតិ ឯវមេតាសំ កមោ វេទិតព្ពោ។

**កានិ លក្ខណាទីនិ សព្ពថា**តិ ឯត្ថ បន អវិសេសេន –

> បរេសមនុគ្គហណំ , **លក្ខណ**ន្តិ បវុច្ចតិ;
> ឧបការោ អកម្បោ ច, **រសោ** ហិតេសិតាបិ ច។
>
> ពុទ្ធត្តំ **បច្ចុបដ្ឋានំ**, ទយា ញាណំ បវុច្ចតិ;
> **បទដ្ឋាន**ន្តិ តាសន្តុ, បច្ចេកំ តានិ ភេទតោ។

សព្ពាបិ ហិ បារមិយោ បរានុគ្គហលក្ខណា, បរេសំ ឧបការករណរសា, អវិកម្បនរសា វា, ហិតេសិតាបច្ចុបដ្ឋានា, ពុទ្ធត្តបច្ចុបដ្ឋានា វា, មហាករុណាបទដ្ឋានា, ករុណូបាយកោសល្លបទដ្ឋានា វា។

វិសេសេន បន យស្មា ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតា អត្តូបករណបរិច្ចាគចេតនា **ទានបារមី។** ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតំ កាយវចីសុចរិតំ អត្ថតោ អកត្តព្ពវិរតិ, កត្តព្ពករណចេតនាទយោ ច **សីលបារមី។** ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតោ អាទីនវទស្សនបុព្ពង្គមោ កាមភវេហិ និក្ខមនចិត្តុប្បាទោ **នេក្ខម្មបារមី។** ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតោ ធម្មានំ សាមញ្ញវិសេសលក្ខណាវពោធោ **បញ្ញាបារមី។** ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតោ កាយចិត្តេហិ បរហិតារម្ភោ **វីរិយបារមី។** ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតោ សត្ត

សង្ខារាបរាធសហនសង្ខាតោ អទោសប្បធានោ តទាការប្បវត្តោ ចិត្តុប្បាទោ **ខន្តិបារមី។** ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតំ វិរតិចេតនាទិភេទំ អវិសំវាទនំ **សច្ចបារមី** ។ ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតោ អចលសមាទានាធិដ្ឋានសង្ខាតោ តទាការប្បវត្តោ ចិត្តុប្បាទោ **អធិដ្ឋានបារមី។** ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតោ លោកស្ស ហិតសុខូបសំហារោ អត្ថតោ អព្យាបាទោ **មេត្តាបារមី។** ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតា អនុនយបដិឃវិទ្ធំសនសង្ខាតា ឥដ្ឋានិដ្ឋេសុ សត្តសង្ខារេសុ សមប្បវត្តិ **ឧបេក្ខាបារមី។**

តស្មា បរិច្ចាគលក្ខណំ **ទានំ,** ទេយ្យធម្មេ លោភវិទ្ធំសនរសំ, អនាសត្តិបច្ចុបដ្ឋានំ, ភវវិភវសម្បត្តិបច្ចុបដ្ឋានំ វា, បរិច្ចជិតព្ពវត្ថុបទដ្ឋានំ។ សីលនលក្ខណំ **សីលំ,** សមាធានលក្ខណំ, បតិដ្ឋានលក្ខណំ វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ ទុស្សីល្យវិទ្ធំសនរសំ, អនវជ្ជរសំ វា, សោចេយ្យបច្ចុបដ្ឋានំ, ហិរោត្តប្បបទដ្ឋានំ។ កាមតោ, ភវតោ ច និក្ខមនលក្ខណំ **នេក្ខម្មំ,** តទាទីនវវិភាវនរសំ, តតោយេវ វិមុខភាវបច្ចុបដ្ឋានំ, សំវេគបទដ្ឋានំ។ យថាសភាវបដិវេធលក្ខណា **បញ្ញា,** អក្ខលិតបដិវេធលក្ខណា វា កុសលិស្សាសខិត្តឧសុបដិវេធោ វិយ, វិសយោភាសនរសា បទីបោ វិយ, អសម្មោហបច្ចុបដ្ឋានា អរញ្ញគតសុទេសកោ វិយ, សមាធិបទដ្ឋានា , ចតុសច្ចបទដ្ឋានា វា។ ឧស្សាហលក្ខណំ **វីរិយំ,** ឧបត្ថម្ភនរសំ, អសំសីទនបច្ចុបដ្ឋានំ, វីរិយារម្ភវត្ថុបទដ្ឋានំ, សំវេគបទដ្ឋានំ វា។

ខមនលក្ខណា **ខន្តិ,** ឥដ្ឋានិដ្ឋសហនរសា, អធិវាសនបច្ចុបដ្ឋានា, អវិរោធបច្ចុបដ្ឋានា វា, យថាភូតទស្សនបទដ្ឋានា។ អវិសំវាទនលក្ខណំ **សច្ចំ,** យាថាវវិភាវនរសំ, សាធុតាបច្ចុបដ្ឋានំ, សោរច្ចបទដ្ឋានំ។ ពោធិសម្ភារេសុ អធិដ្ឋានលក្ខណំ **អធិដ្ឋានំ,** តេសំ បដិបក្ខាភិភវនរសំ, តត្ថ អចលតាបច្ចុបដ្ឋានំ, ពោធិសម្ភារបទដ្ឋានំ។ ហិតាការប្បវត្តិលក្ខណា **មេត្តា,** ហិតូបសំហាររសា, អាឃាតវិនយនរសា វា, សោម្មភាវបច្ចុបដ្ឋានា, សត្តានំ មនាបភាវទស្សនបទដ្ឋានា។ មជ្ឈត្តាការប្បវត្តិលក្ខណា **ឧបេក្ខា,** សមភាវទស្សនរសា, បដិឃានុនយវូបសមបច្ចុបដ្ឋានា, កម្មស្សកតាបច្ចវេក្ខណបទដ្ឋានា។ ឯត្ថ ច ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតតា ទានាទីនំ បរិច្ចាគាទិលក្ខណស្ស វិសេសនភាវេន វត្តព្ពា, យតោ តានិ បារមីសង្ខ្យំ លភន្តិ។ ន ហិ សម្មាសម្ពោធិយាទិបត្ថនមញ្ញត្រ អករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតានិ វដ្ដគាមីនិ ទានាទីនិ បារមីសង្ខ្យំ លភន្តីតិ។

**កោ បច្ចយោ**តិ –

> អភិនីហារោ ច តាសំ, ទយា ញាណញ្ច បច្ចយោ;
> ឧស្សាហុម្មង្គវត្តានំ, ហិតាចារាទយោ តថា។

អភិនីហារោ តាវ បារមីនំ សព្ពាសម្បិ បច្ចយោ។ យោ ហិ អយំ "មនុស្សត្តំ លិង្គសម្បត្តី"តិអាទិ (ពុ. វំ. ២.៥៩) អដ្ឋធម្មសមោធានសម្បាទិតោ "តិណ្ណោ តារេយ្យំ មុត្តោ មោចេយ្យំ, ពុទ្ធោ ពោធេយ្យំ សុទ្ធោ សោធេយ្យំ, ទន្តោ ទមេយ្យំ, សន្តោ សមេយ្យំ, អស្សត្ថោ អស្សាសេយ្យំ, បរិនិព្ពុតោ បរិនិព្ពាបេយ្យ"ន្តិអាទិនា បវត្តោ **អភិនីហារោ,** សោ អវិសេសេន សព្ពបារមីនំ បច្ចយោ។ តប្បវត្តិយា ហិ ឧទ្ធំ បារមីនំ បវិចយុបដ្ឋានសមាទានាធិដ្ឋាននិប្ផត្តិយោ មហាបុរិសានំ សម្ភវន្តិ, អភិនីហារោ ច នាមេស អត្ថតោ ភេសមដ្ឋង្គានំ សមោធានេន តថាបវត្តោ ចិត្តុប្បាទោ, "អហោ វតាហំ អនុត្តរំ សម្មាសម្ពោធិំ អភិសម្ពុជ្ឈេយ្យំ, សព្ពសត្តានំ ហិតសុខំ និប្ផាទេយ្យ"ន្តិអាទិបត្ថនាសង្ខាតោ អចិន្តេយ្យំ ពុទ្ធភូមិំ, អបរិមាណំ លោកហិតញ្ច អារព្ភ បវត្តិយា សព្ពពុទ្ធការកធម្មមូលភូតោ បរមភទ្ទកោ បរមកល្យាណោ អបរិមេយ្យប្បភាវោ បុញ្ញវិសេសោតិ ទដ្ឋព្ពោ។

តស្ស ច ឧប្បត្តិយា សហេវ មហាបុរិសោ មហាពោធិយានបដិបត្តិំ ឱតិណ្ណោ នាម ហោតិ, និយតភាវសមធិគមនតោ, តតោ ច អនិវត្តនសភាវតោ "ពោធិសត្តោ"តិ សមញ្ញំ លភតិ, សព្ពភាគេន សម្មាសម្ពោធិយំ សម្មាសត្តមានសតា, ពោធិសម្ភារេ សិក្ខាសមត្ថតា ចស្ស សន្តិដ្ឋតិ។ យថាវុត្តាភិនីហារសមិជ្ឈនេន ហិ មហាបុរិសា សព្ពញ្ញុតញ្ញាណាធិគមនបុព្ពលិង្គេន សយម្ភុញាណេន សម្មទេវ សព្ពបារមិយោ វិចិនិត្វា សមាទាយ អនុក្កមេន បរិបូរេន្តិ, យថា តំ កតមហាភិនីហារោ សុមេធបណ្ឌិតោ។ យថាហ –

> "ហន្ទ ពុទ្ធករេ ធម្មេ, វិចិនាមិ ឥតោ ចិតោ;
> ឧទ្ធំ អធោ ទស ទិសា, យាវតា ធម្មធាតុយា;
> វិចិនន្តោ តទា ទក្ខិំ, បឋមំ ទានបារមិ"ន្តិ។ (ពុ. វំ. ២.១១៥, ១១៦); –

វិត្ថារោ។ លក្ខណាទិតោ បនេស សម្មទេវ សម្មាសម្ពោធិបណិធានលក្ខណោ, "អហោ វតាហំ អនុត្តរំ សម្មាសម្ពោធិំ អភិសម្ពុជ្ឈេយ្យំ, សព្ពសត្តានំ ហិតសុខំ និប្ផាទេយ្យ"ន្តិអាទិបត្ថនារសោ, ពោធិសម្ភារហេតុភាវបច្ចុបដ្ឋានោ, មហាករុណាបទដ្ឋានោ, ឧបនិស្សយសម្បត្តិបទដ្ឋានោ វា។

តស្ស បន អភិនីហារស្ស ចត្តារោ បច្ចយា, ចត្តារោ ហេតូ, ចត្តារិ ច ពលានិ វេទិតព្ពានិ។ តត្ថ កតមេ **ចត្តារោ បច្ចយា** មហាភិនីហារាយ? ឥធ មហាបុរិសោ បស្សតិ តថាគតំ មហតា ពុទ្ធានុភាវេន អច្ឆរិយព្ភុតំ បាដិហារិយំ ករោន្តំ, តស្ស តំ និស្សាយ តំ អារម្មណំ កត្វា មហាពោធិយំ ចិត្តំ សន្តិដ្ឋតិ "មហានុភាវា វតាយំ ធម្មធាតុ, យស្សា សុប្បដិវិទ្ធត្តា ភគវា ឯវំ អច្ឆរិយព្ភុតធម្មោ, អចិន្តេយ្យានុភាវោ ចា"តិ, សោ តមេវ មហានុភាវទស្សនំ និស្សាយ តំ បច្ចយំ កត្វា សម្ពោធិយំ អធិមុច្ចន្តោ តត្ថ ចិត្តំ ឋបេតិ, អយំ **បឋមោ បច្ចយោ** មហាភិនីហារាយ។

ន ហេវ ខោ បស្សតិ តថាគតស្ស យថាវុត្តំ មហានុភាវតំ, អបិច ខោ សុណាតិ "ឯទិសោ ច ឯទិសោ ច ភគវា"តិ, សោ តំ និស្សាយ តំ បច្ចយំ កត្វា សម្ពោធិយំ អធិមុច្ចន្តោ តត្ថ ចិត្តំ ឋបេតិ, អយំ **ទុតិយោ បច្ចយោ** មហាភិនីហារាយ។

ន ហេវ ខោ បស្សតិ តថាគតស្ស យថាវុត្តំ មហានុភាវតំ, នាបិ តំ បរតោ សុណាតិ, អបិច ខោ តថាគតស្ស ធម្មំ ទេសេន្តស្ស "ទសពលសមន្នាគតោ ភិក្ខវេ, តថាគតោ"តិអាទិនា (សំ. និ. ២.២១) ពុទ្ធានុភាវបដិសំយុត្តំ ធម្មំ សុណាតិ, សោ តំ និស្សាយ...បេ.... អយំ **តតិយោ បច្ចយោ** មហាភិនីហារាយ។

ន ហេវ ខោ បស្សតិ តថាគតស្ស យថាវុត្តំ មហានុភាវតំ, នាបិ តំ បរតោ សុណាតិ, នាបិ តថាគតស្ស ធម្មំ សុណាតិ, អបិច ខោ ឧឡារជ្ឈាសយោ កល្យាណាធិមុត្តិកោ "អហមេតំ ពុទ្ធវំសំ ពុទ្ធតន្តិំ ពុទ្ធបវេណិំ ពុទ្ធធម្មតំ បរិបាលេស្សាមី"តិ យាវទេវ ធម្មញ្ញេវ សក្ករោន្តោ គរុំ ករោន្តោ មានេន្តោ បូជេន្តោ ធម្មំ អបចយមានោ តំ និស្សាយ...បេ.... ឋបេតិ, អយំ **ចតុត្ថោ បច្ចយោ** មហាភិនីហារាយាតិ។

កតមេ **ចត្តារោ ហេតូ** មហាភិនីហារាយ? ឥធ មហាបុរិសោ បកតិយា ឧបនិស្សយសម្បន្នោ ហោតិ បុរិមកេសុ ពុទ្ធេសុ កតាធិការោ, អយំ **បឋមោ ហេតុ** មហាភិនីហារាយ។ បុន ចបរំ មហាបុរិសោ បកតិយាបិ ករុណាជ្ឈាសយោ ហោតិ ករុណាធិមុត្តោ សត្តានំ ទុក្ខំ អបនេតុកាមោ, អបិច អត្តនោ កាយញ្ច ជីវិតញ្ច បរិច្ចជិ, អយំ **ទុតិយោ ហេតុ** មហាភិនីហារាយ។ បុន ចបរំ មហាបុរិសោ សកលតោបិ វដ្ដទុក្ខតោ សត្តហិតាយ ទុក្ករចរិយតោ សុចិរម្បិ កាលំ ឃដេន្តោ វាយមន្តោ អនិព្ពិន្នោ ហោតិ អនុត្រាសី, យាវ ឥច្ឆិតត្ថនិប្ផត្តិ, អយំ **តតិយោ ហេតុ** មហាភិនីហារាយ។ បុន ចបរំ មហាបុរិសោ កល្យាណមិត្តសន្និស្សិតោ ហោតិ, យោ អហិតតោ នំ និវារេតិ, ហិតេ បតិដ្ឋាបេតិ, អយំ **ចតុត្ថោ ហេតុ** មហាភិនីហារាយ។

តត្រាយំ មហាបុរិសស្ស ឧបនិស្សយសម្បទា – ឯកន្តេនេវស្ស យថា អជ្ឈាសយោ សម្ពោធិនិន្នោ ហោតិ សម្ពោធិបោណោ សម្ពោធិបព្ភារោ, តថា សត្តានំ ហិតចរិយាយ, យតោ អនេន បុរិមពុទ្ធានំ សន្តិកេ សម្ពោធិយា បណិធានំ កតំ ហោតិ មនសា, វាចាយ ច "អហម្បិ ឯទិសោ សម្មាសម្ពុទ្ធោ ហុត្វា សម្មទេវ សត្តានំ ហិតសុខំ និប្ផាទេយ្យ"ន្តិ។ ឯវំ សម្បន្នូបនិស្សយស្ស បនស្ស ឥមានិ ឧបនិស្សយសម្បត្តិយា លិង្គានិ សម្ភវន្តិ, យេហិ សមន្នាគតស្ស សាវកពោធិសត្តេហិ, បច្ចេកពោធិសត្តេហិ ច មហាវិសេសោ មហន្តំ នានាករណំ បញ្ញាយតិ ឥន្ទ្រិយតោ, បដិបត្តិតោ, កោសល្លតោ ច។ ឥធ ហិ ឧបនិស្សយសម្បន្នោ មហាបុរិសោ យថា វិសទិន្ទ្រិយោ ហោតិ វិសទញាណោ, ន តថា ឥតរេ។ បរហិតាយ បដិបន្នោ ហោតិ, នោ អត្តហិតាយ។ តថា ហិ សោ យថា ពហុជនហិតាយ ពហុជនសុខាយ លោកានុកម្បាយ អត្ថាយ ហិតាយ សុខាយ ទេវមនុស្សានំ បដិបជ្ជិ, ន តថា ឥតរេ, តត្ថ ច កោសល្លំ អាវហតិ ឋានុប្បត្តិកបដិភានេន, ឋានាឋានកុសលតាយ ច។

តថា មហាបុរិសោ បកតិយា ទានជ្ឈាសយោ ហោតិ ទានាភិរតោ, សតិ ទេយ្យធម្មេ ទេតិយេវ, ន ទានតោ សង្កោចំ អាបជ្ជតិ, សតតំ សមិតំ សំវិភាគសីលោ ហោតិ, បមុទិតោវ ទេតិ អាទរជាតោ, ន ឧទាសីនចិត្តោ, មហន្តម្បិ ទានំ ទត្វា នេវ ទានេន សន្តុដ្ឋោ ហោតិ, បគេវ អប្បំ។ បរេសញ្ច ឧស្សាហំ ជនេន្តោ ទានេ វណ្ណំ ភាសតិ, ទានបដិសំយុត្តំ ធម្មកថំ ករោតិ, អញ្ញេ ច បរេសំ ទេន្តេ ទិស្វា អត្តមនោ ហោតិ, ភយដ្ឋានេសុ ច បរេសំ អភយំ ទេតីតិ ឯវមាទីនិ ទានជ្ឈាសយស្ស មហាបុរិសស្ស ទានបារមិយា លិង្គានិ។

តថា បាណាតិបាតាទីហិ បាបធម្មេហិ ហិរីយតិ ឱត្តប្បតិ, សត្តានំ អវិហេឋនជាតិកោ ហោតិ, សោរតោ សុខសីលោ អសឋោ អមាយាវី ឧជុជាតិកោ សុព្ពចោ សោវចស្សករណីយេហិ ធម្មេហិ សមន្នាគតោ មុទុជាតិកោ អថទ្ធោ អនតិមានី, បរសន្តកំ នាទិយតិ អន្តមសោ តិណសលាកមុបាទាយ, អត្តនោ ហត្ថេ និក្ខិត្តំ ឥណំ វា គហេត្វា បរំ ន វិសំវាទេតិ, បរស្មិំ វា អត្តនោ សន្តកេ ព្យាមូឡ្ហេ, វិស្សរិតេ វា តំ សញ្ញាបេត្វា បដិបាទេតិ យថា តំ ន បរហត្ថគតំ ហោតិ, អលោលុប្បោ ហោតិ, បរបរិគ្គហិតេសុ បាបកំ ចិត្តម្បិ ន ឧប្បាទេតិ, ឥត្ថិព្យសនាទីនិ ទូរតោ បរិវជ្ជេតិ, សច្ចវាទី សច្ចសន្ធោ ភិន្នានំ សន្ធាតា សហិតានំ អនុប្បទាតា បិយវាទី មិហិតបុព្ពង្គមោ

បុព្ពភាសី អត្ថវាទី ធម្មវាទី អនភិជ្ឈាលុ អព្យាបន្នចិត្តោ អវិបរីតទស្សនោ កម្មស្សកតាញាណេន, សច្ចានុលោមិកញាណេន ច, កតញ្ញូ កតវេទី វុឌ្ឍាបចាយី សុវិសុទ្ធាជីវោ ធម្មកាមោ, បរេសម្បិ ធម្មេ សមាទបេតា សព្ពេន សព្ពំ អកិច្ចតោ សត្តេ និវារេតា កិច្ចេសុ បតិដ្ឋបេតា អត្តនា ច តត្ថ កិច្ចេ យោគំ អាបជ្ជិតា, កត្វា វា បន សយំ អកត្តព្ពំ សីឃញ្ញេវ តតោ បដិវិរតោ ហោតីតិ ឯវមាទីនិ សីលជ្ឈាសយស្ស មហាបុរិសស្ស សីលបារមិយា លិង្គានិ។

តថា មន្ទកិលេសោ ហោតិ មន្ទនីវរណោ បវិវេកជ្ឈាសយោ អវិក្ខេបពហុលោ, ន តស្ស បាបកា វិតក្កា ចិត្តមន្វាស្សវន្តិ, វិវេកគតស្ស ចស្ស អប្បកសិរេនេវ ចិត្តំ សមាធិយតិ, អមិត្តបក្ខេបិ ខិប្បំ មេត្តចិត្តតា សន្តិដ្ឋតិ, បគេវ ឥតរស្មឹ, សតិមា ច ហោតិ ចិរកតម្បិ ចិរភាសិតម្បិ សុសរិតា អនុស្សរិតា, មេធាវី ច ហោតិ ធម្មោជបញ្ញាយ សមន្នាគតោ, និបកោ ច ហោតិ តាសុ តាសុ ឥតិកត្តព្ពតាសុ, អារទ្ធវីរិយោ ច ហោតិ សត្តានំ ហិតកិរិយាសុ, ខន្តិពលសមន្នាគតោ ច ហោតិ សព្ពសហោ, អចលាធិដ្ឋានោ ច ហោតិ ទឡ្ហសមាទានោ, អជ្ឈុបេក្ខកោ ច ហោតិ ឧបេក្ខាឋានីយេសុ ធម្មេសូតិ ឯវមាទីនិ មហាបុរិសស្ស នេក្ខម្មជ្ឈាសយាទីនំ វសេន នេក្ខម្មបារមិយាទីនំ លិង្គានិ វេទិតព្ពានិ។

ឯវមេតេហិ ពោធិសម្ភារលិង្គេហិ សមន្នាគតស្ស មហាបុរិសស្ស យំ វុត្តំ “មហាភិនីហារាយ កល្យាណមិត្តសន្និស្សយោ ហេតូ”តិ, តត្រិទំ សង្ខេបតោ កល្យាណមិត្តលក្ខណំ – ឥធ កល្យាណមិត្តោ សទ្ធាសម្បន្នោ ហោតិ សីលសម្បន្នោ សុតសម្បន្នោ ចាគវីរិយសតិសមាធិបញ្ញាសម្បន្នោ។ តត្ថ សទ្ធាសម្បត្តិយា សទ្ទហតិ តថាគតស្ស ពោធឹ កម្មំ, កម្មផលញ្ច, តេន សម្មាសម្ពោធិយា ហេតុភូតំ សត្តេសុ ហិតេសិតំ ន បរិច្ចជតិ។ សីលសម្បត្តិយា សត្តានំ បិយោ ហោតិ មនាបោ គរុ ភាវនីយោ ចោទកោ បាបគរហិកោ វត្តា វចនក្ខមោ។ សុតសម្បត្តិយា សត្តានំ ហិតសុខាវហំ គម្ភីរំ ធម្មកថំ កត្តា ហោតិ។ ចាគសម្បត្តិយា អប្បិច្ឆោ ហោតិ សមាហិតោ សន្តុដ្ឋោ បវិវិត្តោ អសំសដ្ឋោ។ វីរិយសម្បត្តិយា អារទ្ធវីរិយោ ហោតិ សត្តានំ ហិតបដិបត្តិយា។ សតិសម្បត្តិយា ឧបដ្ឋិតស្សតី ហោតិ អនវជ្ជេសុ ធម្មេសុ។ សមាធិសម្បត្តិយា អវិក្ខិត្តោ ហោតិ សមាហិតចិត្តោ។ បញ្ញាសម្បត្តិយា អវិបរីតំ បជានាតិ។ សោ សតិយា កុសលានំ ធម្មានំ គតិយោ សមន្វេសមានោ បញ្ញាយ សត្តានំ ហិតាហិតំ យថាភូតំ ជានិត្វា សមាធិនា តត្ថ ឯកគ្គចិត្តោ ហុត្វា វីរិយេន អហិតា សត្តេ និសេធេត្វា ហិតេ និយោជេតិ។ តេនាហ –

> “បិយោ គរុ ភាវនីយោ, វត្តា ច វចនក្ខមោ;
> គម្ភីរញ្ច កថំ កត្តា, នោ ចដ្ឋានេ និយោជកោ”តិ។ (អ. និ. ៧.៣៧; នេត្តិ. ១១៣);

ឯវំ គុណសមន្នាគតំ កល្យាណមិត្តំ ឧបនិស្សាយ មហាបុរិសោ អត្តនោ ឧបនិស្សយសម្បត្តឹ សម្មទេវ បរិយោទបេតិ។ សុវិសុទ្ធាសយបយោគោ ហុត្វា ចតូហិ ពលេហិ សមន្នាគតោ នចិរេនេវ អដ្ឋង្គេ សមោធានេត្វា មហាភិនីហារំ ករោន្តោ ពោធិសត្តភាវេ បតិដ្ឋហតិ អនិវត្តិធម្មោ និយតោ សម្ពោធិបរាយណោ។

តស្សិមានិ **ចត្តារិ ពលានិ អជ្ឈត្តិកពលំ** យា សម្មាសម្ពោធិយំ អត្តសន្និស្សយា ធម្មគារវេន អភិរុចិ ឯកន្តនិន្នជ្ឈាសយតា, យាយ មហាបុរិសោ អត្តាធិបតិលជ្ជាសន្និស្សយោ, អភិនីហារសម្បន្នោ ច ហុត្វា បារមិយោ បូរេត្វា សម្មាសម្ពោធឹ បាបុណាតិ។ **ពាហិរពលំ** យា សម្មាសម្ពោធិយំ បរសន្និស្សយា អភិរុចិ ឯកន្តនិន្នជ្ឈាសយតា, យាយ មហាបុរិសោ លោកាធិបតិឱត្តប្បនសន្និស្សយោ, អភិនីហារសម្បន្នោ ច ហុត្វា បារមិយោ បូរេត្វា សម្មាសម្ពោធឹ បាបុណាតិ។ **ឧបនិស្សយពលំ** យា សម្មាសម្ពោធិយំ ឧបនិស្សយសម្បត្តិយា អភិរុចិ ឯកន្តនិន្នជ្ឈាសយតា, យាយ មហាបុរិសោ តិក្ខិន្ទ្រិយោ, វិសទធាតុកោ, សតិសន្និស្សយោ, អភិនីហារសម្បន្នោ ច ហុត្វា បារមិយោ បូរេត្វា សម្មាសម្ពោធឹ បាបុណាតិ។ **បយោគពលំ** យា សម្មាសម្ពោធិយា តជ្ជា បយោគសម្បទា សក្កច្ចការិតា សាតច្ចការិតា, យាយ មហាបុរិសោ វិសុទ្ធបយោគោ, និរន្តរការី, អភិនីហារសម្បន្នោ ច ហុត្វា បារមិយោ បូរេត្វា សម្មាសម្ពោធឹ បាបុណាតិ។ ឯវមយំ ចតូហិ បច្ចយេហិ, ចតូហិ ហេតូហិ, ចតូហិ ច ពលេហិ សម្បន្នសមុទាគមោ អដ្ឋង្គសមោធានសម្បាទិតោ អភិនីហារោ បារមីនំ បច្ចយោ ហោតិ មូលការណភាវតោ។

យស្ស ច បវត្តិយា មហាបុរិសេ **ចត្តារោ អច្ឆរិយា អព្ភុតា ធម្មា** បតិដ្ឋហន្តិ, សព្ពំ សត្តនិកាយំ អត្តនោ ឱរសបុត្តំ វិយ បិយចិត្តេន បរិគ្គណ្ហាតិ, ន ចស្ស ចិត្តំ បុន សំកិលេសវសេន សំកិលិស្សតិ, សត្តានំ ហិតសុខាវហោ ចស្ស អជ្ឈាសយោ, បយោគោ ច ហោតិ, អត្តនោ ច ពុទ្ធការកធម្មា ឧបរូបរិ វឌ្ឍន្តិ, បរិបច្ចន្តិ ច, យតោ មហាបុរិសោ ឧឡារតរេន បុញ្ញាភិសន្ទេន កុសលាភិសន្ទេន បវឌ្ឍិយា [បវត្តិយា (ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា)] បច្ចយេន សុខស្សាហារេន សមន្នាគតោ សត្តានំ ទក្ខិណេយ្យោ ឧត្តមំ គារវដ្ឋានំ, អសទិសំ បុញ្ញក្ខេត្តញ្ច ហោតិ។ ឯវមនេកគុណោ អនេកានិសំសោ មហាភិនីហារោ បារមីនំ បច្ចយោតិ វេទិតព្ពោ។

យថា ច មហាភិនីហារោ, ឯវំ មហាករុណា, ឧបាយកោសល្លញ្ច។ តត្ថ **ឧបាយកោសល្លំ** នាម ទានាទីនំ ពោធិសម្ភារភាវស្ស និមិត្តភូតា បញ្ញា, យាហិ មហាករុណូបាយកោសល្លតាហិ មហាបុរិសានំ អត្តសុខនិរបេក្ខតា, និរន្តរំ បរសុខករណបសុតតា, សុទុក្ករេហិ មហាពោធិសត្តចរិតេហិ វិសាទាភាវោ, បសាទសំវុទ្ធិទស្សន សវនានុស្សរណាវត្ថាសុបិ សត្តានំ ហិតសុខបដិលាភហេតុភាវោ ច សម្បជ្ជតិ។ តថា ហិ តស្ស បញ្ញាយ ពុទ្ធភាវសិទ្ធិ, ករុណាយ ពុទ្ធកម្មសិទ្ធិ។ បញ្ញាយ សយំ តរតិ, ករុណាយ បរេ តារេតិ។ បញ្ញាយ បរទុក្ខំ បរិជានាតិ, ករុណាយ បរទុក្ខបដិការំ អារភតិ។ បញ្ញាយ ទុក្ខំ និព្ពិន្ទតិ, ករុណាយ ទុក្ខំ សម្បដិច្ឆតិ។ បញ្ញាយ និព្ពានាភិមុខោ ហោតិ, ករុណាយ តំ ន បាបុណាតិ។ តថា ករុណាយ សំសារាភិមុខោ ហោតិ, បញ្ញាយ តត្រ នាភិរមតិ។ បញ្ញាយ សព្ពត្ថ វិរជ្ជតិ, ករុណានុគតត្តា ន ច ន សព្ពេសមនុគ្គហាយ បវត្តោ, ករុណាយ សព្ពេបិ អនុកម្បតិ, បញ្ញានុគតត្តា ន ច ន សព្ពត្ថ វិរត្តចិត្តោ។ បញ្ញាយ អហំការមមំការាភាវោ, ករុណាយ អាលសិយទីនតាភាវោ។

តថា បញ្ញាករុណាហិ យថាក្កមំ អត្តនាថបរនាថតា, ធីរវីរភាវោ, អនត្តន្តបាបរន្តបតា, អត្តហិតបរហិតនិប្ផត្តិ, និព្ភយាភីសនកភាវោ, ធម្មាធិបតិលោកាធិបតិតា, កតញ្ញុបុព្ពការិភាវោ, មោហតណ្ហាវិគមោ, វិជ្ជាចរណសិទ្ធិ, ពលវេសារជ្ជនិប្ផត្តីតិ សព្ពស្សាបិ បារមិតាផលស្ស វិសេសេន ឧបាយភាវតោ បញ្ញា ករុណា បារមីនំ បច្ចយោ។ ឥទំ បន ទ្វយំ បារមីនំ វិយ បណិធានស្សាបិ បច្ចយោ។

តថា ឧស្សាហឧម្មង្គអវត្ថានហិតចរិយា ច បារមីនំ បច្ចយោតិ វេទិតព្ពោ។ យា ច ពុទ្ធភាវស្ស ឧប្បត្តិដ្ឋានតាយ “**ពុទ្ធភូមិយោ**”តិ វុច្ចន្តិ។ តត្ថ **ឧស្សាហោ** នាម ពោធិសម្ភារានំ អព្ភុស្សាហនវីរិយំ។ ឧម្មង្គោ នាម ពោធិសម្ភារេសុ ឧបាយកោសល្លភូតា បញ្ញា។ **អវត្ថានំ** នាម អធិដ្ឋានំ, អចលាធិដ្ឋានតា។ **ហិតចរិយា** នាម មេត្តាភាវនា, ករុណាភាវនា ច។ យថាហ –

“កតិ បន ភន្តេ, ពុទ្ធភូមិយោតិ? ចតស្សោ ខោ សារិបុត្ត, ពុទ្ធភូមិយោ។ កតមា ចតស្សោ? ឧស្សាហោ ច ហោតិ វីរិយំ, ឧម្មង្គោ ច ហោតិ បញ្ញាភាវនា, អវត្ថានញ្ច ហោតិ អធិដ្ឋានំ, ហិតចរិយា ច ហោតិ មេត្តាភាវនា។ ឥមា ខោ សារិបុត្ត, ចតស្សោ ពុទ្ធភូមិយោ”តិ (សុ. និ. អដ្ឋ. ១.៣៤)។

តថា នេក្ខម្មបវិវេកអលោភាទោសាមោហនិស្សរណប្បភេទា ច **ឆ អជ្ឈាសយា។** វុត្តញ្ហេតំ –

“នេក្ខម្មជ្ឈាសយា ច ពោធិសត្តា កាមេសុ, ឃរាវាសេ ច ទោសទស្សាវិនោ, បវិវេកជ្ឈាសយា ច ពោធិសត្តា សង្គណិកាយ ទោសទស្សាវិនោ។ អលោភ…បេ… លោភេ…បេ… អទោស…បេ… ទោសេ…បេ… អមោហ…បេ… មោហេ…បេ… និស្សរណ…បេ… សព្ពភវេសុ ទោសទស្សាវិនោ”តិ (សុ. និ. អដ្ឋ. ១.៣៤; វិសុទ្ធិ. ១.៤៩)។

តស្មា ឯតេ ច ឆ អជ្ឈាសយាបិ បារមីនំ បច្ចយាតិ វេទិតព្ពា។ ន ហិ លោភាទីសុ អាទីនវទស្សនេន, អលោភាទីនំ អធិកភាវេន ច វិនា ទានាទិបារមិយោ សម្ភវន្តិ។ អលោភាទីនញ្ហិ អធិកភាវេន បរិច្ចាគាទិនិន្នចិត្តតា, អលោភជ្ឈាសយាទិតា ចាតិ, យថា ចេតេ, ឯវំ ទានជ្ឈាសយតាទយោបិ។ យថាហ –

“កតិ បន ភន្តេ ពោធាយ ចរន្តានំ ពោធិសត្តានំ អជ្ឈាសយាតិ? ទស ខោ សារិបុត្ត, ពោធាយ ចរន្តានំ ពោធិសត្តានំ អជ្ឈាសយា។ កតមេ ទស? ទានជ្ឈាសយា សារិបុត្ត, ពោធិសត្តា មច្ឆេរេ ទោសទស្សាវិនោ។ សីល…បេ… អសំវរេ…បេ… នេក្ខម្ម…បេ… កាមេសុ…បេ… យថាភូតញាណ…បេ… វិចិកិច្ឆាយ។…បេ. … វីរិយ …បេ… កោសជ្ជេ…បេ… ខន្តិ…បេ… អក្ខន្តិយំ…បេ… សច្ច…បេ… វិសំវាទនេ…បេ… អធិដ្ឋាន…បេ… អនធិដ្ឋានេ…បេ… មេត្តា…បេ… ព្យាបាទេ…បេ… ឧបេក្ខា…បេ… សុខទុក្ខេសុ អាទីនវទស្សាវិនោ”តិ។

ឯតេសុ ហិ មច្ឆេរអសំវរកាមវិចិកិច្ឆាកោសជ្ជអក្ខន្តិវិសំវាទនអនធិដ្ឋាន- ព្យាបាទសុខទុក្ខសង្ខាតេសុ អាទីនវទស្សនបុព្ពង្គមា ទានាទិនិន្នចិត្តតាសង្ខាតា ទានជ្ឈាសយតាទយោ ទានាទិបារមីនំ និព្ពត្តិយា បច្ចយោ។ តថា អបរិច្ចាគបរិច្ចាគាទីសុ យថាក្កមំ អាទីនវានិសំសបច្ចវេក្ខណម្បិ ទានាទិបារមីនំ បច្ចយោ ហោតិ។

តត្រាយំ បច្ចវេក្ខណាវិធិ – ខេត្តវត្ថុហិរញ្ញសុវណ្ណគោមហឹសទាសិទាសបុត្តទារាទិបរិគ្គហព្យាសត្តចិត្តានំ សត្តានំ ខេត្តាទីនំ វត្ថុកាមភាវេន ពហុបត្ថនីយភាវតោ, រាជចោរាទិសាធារណភាវតោ, វិវាទាធិដ្ឋានតោ, សបត្តករណតោ, និស្សារតោ, បដិលាភបរិបាលនេសុ បរវិហេឋនហេតុភាវតោ, វិនាសនិមិត្តញ្ច សោកាទិ

អនេកវិហិតព្យសនាវហតោ តទាសត្តិនិទានញ្ច មច្ឆេរមលបរិយុដ្ឋិតចិត្តានំ អបាយូបបត្តិហេតុភាវតោតិ ឯវំ វិវិធវិបុលានត្ថាវហានិ បរិគ្គហិតវត្ថូនិ នាម, តេសំ បរិច្ចាគោយេវេកោ សោត្ថិភាវោតិ បរិច្ចាគេ អប្បមាទោ ករណីយោ។

អបិច "យាចកោ យាចមានោ អត្តនោ គុយ្ហស្ស អាចិក្ខនតោ មយ្ហំ វិស្សាសិកោ"តិ ច "បហាយ គមនីយំ អត្តនោ សន្តកំ គហេត្វា បរលោកំ យាហីតិឧបទិសនតោ មយ្ហំ ឧបទេសកោ"តិ ច "អាទិត្តេ វិយ អគារេ មរណគ្គិនា អាទិត្តេ លោកេ តតោ មយ្ហំ សន្តកស្ស អបហរណតោ អបវាហកសហាយោ"តិ ច "អបវាហិតស្ស ចស្ស អជ្ឈាបននិក្ខេបដ្ឋានភូតោ"តិ ច "ទានសង្ខាតេ កល្យាណកម្មស្មឹ សហាយភាវតោ, សព្ពសម្បត្តីនំ អគ្គភូតាយ បរមទុល្លភាយ ពុទ្ធភូមិយា សម្បត្តិហេតុភាវតោ ច បរមោ កល្យាណមិត្តោ"តិ ច បច្ចវេក្ខិតព្ពំ។

តថា "ឧឡារេ កម្មនិ អនេនាហំ សម្ភាវិតោ, តស្មា សា សម្ភាវនា អវិតថា កាតព្ពា"តិ ច "ឯកន្តភេទិតាយ ជីវិតស្ស អាយាចិតេនាបិ មយា ទាតព្ពំ, បគេវ យាចិតេនា"តិ ច "ឧឡារជ្ឈាសយេហិ គវេសិត្វាបិ ទាតព្ពោ, [ទាតព្ពតោ (ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថាវណ្ណនា)] សយមេវាគតោ មម បុញ្ញេនា"តិ ច "យាចកស្ស ទានា បទេសេន មយ្ហមេវាយមនុគ្គហោ"តិ ច "អហំ វិយ អយំ សព្ពោបិ លោកោ មយា អនុគ្គហេតព្ពោ"តិ ច "អសតិ យាចកេ កថំ មយ្ហំ ទានបារមី បូរេយ្យា"តិ ច "យាចកានមេវត្ថាយ មយា សព្ពោបិ បរិគ្គហេតព្ពោ"តិ ច "អយាចិត្វាបិ មំ មម សន្តកំ យាចកា កទា សយមេវ គណ្ហេយ្យុ"ន្តិ ច "កថមហំ យាចកានំ បិយោ ចស្សំ មនាបោ"តិ ច "កថំ វា តេ មយ្ហំ បិយា ចស្សុ មនាបា"តិ ច "កថំ វាហំ ទទមានោ ទត្វាបិ ច អត្តមនោ អស្សំ បមុទិតោ បីតិសោមនស្សជាតោ"តិ ច "កថំ វា មេ យាចកា ភវេយ្យុំ, ឧឡារោ ច ទានជ្ឈាសយោ"តិ ច "កថំ វាហមយាចិតោ ឯវ យាចកានំ ហទយមញ្ញាយ ទទេយ្យ"ន្តិ "សតិ ធនេ, យាចកេ ច អបរិច្ចាគោ មហតី មយ្ហំ វញ្ចនា"តិ ច "កថមហំ អត្តនោ អង្គានិ, ជីវិតញ្ចាបិ បរិច្ចជេយ្យ"ន្តិ ច ចាគនិន្នតា ឧបដ្ឋបេតព្ពា។

អបិច "អត្ថោ នាមាយំ និរបេក្ខំ ទាយកមនុគច្ឆតិ យថា តំ និរបេក្ខំ ខេបកំ កិដកោ"តិ អត្ថេ និរបេក្ខតាយ ចិត្តំ ឧប្បាទេតព្ពំ។ យាចមានោ បន យទិ បិយបុគ្គលោ ហោតិ "បិយោ មំ យាចតី"តិ សោមនស្សំ ឧប្បាទេតព្ពំ។ អថ ឧទាសីនបុគ្គលោ ហោតិ "អយំ មំ យាចមានោ អទ្ធា ឥមិនា បរិច្ចាគេន មិត្តោ ហោតី"តិ សោមនស្សំ ឧប្បាទេតព្ពំ។ ទទន្តោ ហិ យាចកានំ បិយោ ហោតីតិ។ អថ បន វេរីបុគ្គលោ យាចតិ, "បច្ចត្ថិកោ មំ យាចតិ, អយំ មំ យាចមានោ អទ្ធា ឥមិនា បរិច្ចាគេន វេរីបិ បិយោ មិត្តោ ហោតី"តិ វិសេសតោ សោមនស្សំ ឧប្បាទេតព្ពំ។ ឯវំ បិយបុគ្គលេ វិយ មជ្ឈត្តវេរីបុគ្គលេសុបិ មេត្តាបុព្ពង្គមំ ករុណំ ឧបដ្ឋបេត្វាវ ទាតព្ពំ។

សចេ បនស្ស ចិរកាលំ បរិភាវិតត្តា លោភស្ស ទេយ្យធម្មវិសយា លោភធម្មា ឧប្បជ្ជេយ្យុំ, តេន ពោធិសត្តបដិញ្ញេន ឥតិ បដិសញ្ចិក្ខិតព្ពំ "ននុ តយា សប្បុរិស សម្ពោធាយ អភិនីហារំ ករោន្តេន សព្ពសត្តានមុបការាយ អយំ កាយោ និស្សដ្ឋោ, តប្បរិច្ចាគមយញ្ច បុញ្ញំ, តត្ថ នាម តេ ពាហិរេបិ វត្ថុស្មឹ អភិសង្គប្បវត្តិ ហត្ថិសិនានសទិសី ហោតិ, តស្មា តយា ន កត្ថចិ អភិសង្គោ ឧប្បាទេតព្ពោ។ សេយ្យថាបិ នាម មហតោ ភេសជ្ជរុក្ខស្ស តិដ្ឋតោ មូលំ មូលត្ថិកា ហរន្តិ, បបដិកំ, តចំ, ខន្ធំ, វិដបំ, សាខំ, បលាសំ, បុប្ផំ, ផលំ ផលត្ថិកា ហរន្តិ, ន តស្ស រុក្ខស្ស 'មយ្ហំ សន្តកំ ឯតេ ហរន្តី'តិ វិតក្កសមុទាចារោ ហោតិ, ឯវមេវ សព្ពលោកហិតាយ ឧស្សុក្កមាបជ្ជន្តេន មយា មហាទុក្ខេ អកតញ្ញុកេ និច្ចាសុចិម្ហិ កាយេ បរេសំ ឧបការាយ វិនិយុជ្ជមានេ អណុមត្តោបិ មិច្ឆាវិតក្កោ ន ឧប្បាទេតព្ពោ។ កោ វា ឯត្ថ វិសេសោ អជ្ឈត្តិកពាហិរេសុ មហាភូតេសុ ឯកន្តភេទនវិកិរណវិទ្ធំសនធម្មេសុ។ កេវលំ បន សម្មោហវិជម្ភិតមេតំ, យទិទំ 'ឯតំ មម, ឯសោហមស្មិ, ឯសោ មេ អត្តា'តិ អភិនិវេសោ, តស្មា ពាហិរេសុ មហាភូតេសុ វិយ អជ្ឈត្តិកេសុបិ ករចរណនយនាទីសុ, មំសាទីសុ ច អនបេក្ខេន ហុត្វា 'តំ តទត្ថិកា ហរន្តូ'តិ និស្សដ្ឋចិត្តេន ភវិតព្ព"ន្តិ។ ឯវំ បដិសញ្ចិក្ខតោ ចស្ស សម្ពោធាយ បហិតត្តស្ស កាយជីវិតេសុ និរបេក្ខស្ស អប្បកសិរេនេវ កាយវចីមនោកម្មានិ សុវិសុទ្ធានិ ហោន្តិ, សោ វិសុទ្ធកាយវចីមនោកម្មន្តោ វិសុទ្ធាជីវោ ញាយបដិបត្តិយំ ឋិតោ អាយាបាយុបាយកោសល្លសមន្នាគមេន ភិយ្យោសោមត្តាយ ទេយ្យធម្មបរិច្ចាគេន, អភយទានសទ្ធម្មទានេហិ ច សព្ពសត្តេ អនុគ្គណ្ហិតុំ សមត្ថោ ហោតិ, អយំ តាវ **ទានបារមិយំ** បច្ចវេក្ខណានយោ។

**សីលបារមិយំ** បន ឯវំ បច្ចវេក្ខិតព្ពំ – "ឥទញ្ហិ សីលំ នាម គង្គោទកាទីហិ វិសោធេតុំ អសក្កុណេយ្យស្ស ទោសមលស្ស វិក្ខាលនជលំ, ហរិចន្ទនាទីហិ វិនេតុំ អសក្កុណេយ្យស្ស រាគាទិបរិឡាហស្ស វិនយនំ, មុត្តាហារមកុដកុណ្ឌលាទីហិ បចុរជនាលង្ការេហិ អសាធារណោ សាធូនមលង្ការវិសេសោ, សព្ពទិសាវាយនកោ អកិត្តិមោ [សព្ពទិសាវាយនតោ អកិត្តិមោ (ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថាវណ្ណនា; ទី. និ. ដី. ១.៧)] សព្ពកាលានុរូបោ ច សុរភិគន្ធោ, ខត្តិយមហាសាលាទីហិ, ទេវតាហិ ច វន្ទនីយាទិភាវាវហនតោ បរមោ វសីករណមន្តោ, ចាតុមហា

រាជិកាទិទេវលោការោហណសោបានបន្តិ, ឈានាភិញ្ញានំ អធិគមូបាយោ, និព្ពានមហានគរស្ស សម្បាបកមគ្គោ, សាវកពោធិបច្ចេកពោធិសម្មាសម្ពោធីនំ បតិដ្ឋានភូមិ, យំ យំ វា បនិច្ឆិតំ បត្ថិតំ, តស្ស តស្ស សមិជ្ឈនូបាយភាវតោ ចិន្តាមណិកប្បរុក្ខាទិកេ ច អតិសេតិ។ វុត្តញ្ចេតំ ភគវតា "ឥជ្ឈតិ ភិក្ខវេ, សីលវតោ ចេតោបណិធិ វិសុទ្ធត្តា"តិ (ទី. និ. ៣.៣៣៧; សំ. និ. ៤.៣៥២; អ. និ. ៨.៣៥)។ អបរម្បិ វុត្តំ "អាកង្ខេយ្យ ចេ ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ សព្រហ្មចារីនំ បិយោ ច អស្សំ មនាបោ ច គរុ ច ភាវនីយោ ចាតិ, សីលេស្វេវស្ស បរិបូរការី"តិអាទិ (ម. និ. ១.៦៥)។ តថា "អវិប្បដិសារត្ថានិ ខោ អានន្ទ កុសលានិ សីលានី"តិ, (អ. និ. ១០.១; ១១.១) "បញ្ចិមេ គហបតយោ, អានិសំសា សីលវតោ សីលសម្បទាយា"តិអាទិសុត្តានញ្ច (ទី. និ. ២.១៥០; អ. និ. ៥.២១៣; ឧទា. ៧៦; មហាវ. ៣៨៥) វសេន សីលគុណា បច្ចវេក្ខិតព្ពា។ តថា អគ្គិក្ខន្ធោបមសុត្តាទីនំ (អ. និ. ៧.៧២) វសេន សីលវិរហេ អាទីនវា។

អបិច បីតិសោមនស្សនិមិត្តតោ, អត្តានុវាទបរានុវាទទណ្ឌទុគ្គតិភយាភាវតោ, វិញ្ញូហិ បាសំសភាវតោ, អវិប្បដិសារហេតុតោ, បរមសោត្ថិដ្ឋានតោ, កុលសាបតេយ្យាធិបតេយ្យជីវិតរូបដ្ឋានពន្ធុមិត្តសម្បត្តីនំ អតិសយនតោ ច សីលំ បច្ចវេក្ខិតព្ពំ។ សីលវតោ ហិ អត្តនោ សីលសម្បទាហេតុ មហន្តំ បីតិសោមនស្សំ ឧប្បជ្ជតិ "កតំ វត មយា កុសលំ, កតំ កល្យាណំ, កតំ ភីរុត្តាណ"ន្តិ។

តថា សីលវតោ អត្តា ន ឧបវទតិ, ន ច បរេ វិញ្ញូ, ទណ្ឌទុគ្គតិភយានញ្ច សម្ភវោយេវ នត្ថិ, "សីលវា បុរិសបុគ្គលោ កល្យាណធម្មោ"តិ វិញ្ញូនំ បាសំសោ ច ហោតិ។ តថា សីលវតោ យ្វាយំ "កតំ វត មយា បាបំ, កតំ លុទ្ទំ, កតំ កិព្ពិស"ន្តិ ទុស្សីលស្ស វិប្បដិសារោ ឧប្បជ្ជតិ, សោ ន ហោតិ។ សីលញ្ច នាមេតំ អប្បមាទាធិដ្ឋានតោ, ភោគព្យសនាទិបរិហារមុខេន មហតោ អត្ថស្ស សាធនតោ, មង្គលភាវតោ, បរមំ សោត្ថិដ្ឋានំ។ និហីនជច្ចោបិ សីលវា ខត្តិយមហាសាលាទីនំ បូជនីយោ ហោតីតិ កុលសម្បត្តិំ អតិសេតិ សីលសម្បទា, "តំ កឹ មញ្ញសិ មហារាជ, ឥធ តេ អស្ស ទាសោ កម្មករោ"តិអាទិ (ទី. និ. ១.១៨៣) វត្ថុមានសាមញ្ញសុត្តវចនញ្ចេត្ថ សាធកំ, ចោរាទីហិ អសាធារណតោ, បរលោកានុគមនតោ, មហប្ផលភាវតោ, សមថាទិគុណាធិដ្ឋានតោ ច ពាហិរធនំ សាបតេយ្យំ អតិសេតិ សីលំ។ បរមស្ស ចិត្តិស្សរិយស្ស អធិដ្ឋានភាវតោ ខត្តិយាទីនមិស្សរិយំ អតិសេតិ សីលំ។ សីលនិមិត្តញ្ហិ តំតំសត្តនិកាយេសុ សត្តានមិស្សរិយំ, វស្សសតាទិទីឃប្បមាណតោ ច ជីវិតតោ ឯកាហម្បិ សីលវតោ ជីវិតស្ស វិសិដ្ឋតាវចនតោ, សតិបិ ជីវិតេ សិក្ខានិក្ខិបនស្ស មរណតាវចនតោ ច សីលំ ជីវិតតោ វិសិដ្ឋតរំ។ វេរីនម្បិ មនុញ្ញភាវាវហនតោ, ជរារោគវិបត្តីហិ អនភិភវនីយតោ ច រូបសម្បត្តិំ អតិសេតិ សីលំ។ បាសាទហម្មិយាទិដ្ឋានប្បភេទេ រាជយុវរាជសេនាបតិអាទិឋានវិសេសេ ច សុខវិសេសាធិដ្ឋានភាវតោ អតិសេតិ សីលំ។ សភាវសិនិទ្ធេ សន្តិកាវចរេបិ ពន្ធុជនេ, មិត្តជនេ ច ឯកន្តហិតសម្បាទនតោ, បរលោកានុគមនតោ ច អតិសេតិ សីលំ។ "ន តំ មាតា បិតា កយិរា"តិអាទិ (ធ. ប. ៤៣) វចនញ្ចេត្ថ សាធកំ។ តថា ហត្ថិអស្សរថបត្តិពលកាយេហិ, មន្តាគទសោត្ថានបយោគេហិ ច ទុរារក្ខានមនាថានំ អត្តាធីនតោ, អនបរាធីនតោ, មហាវិសយតោ ច អារក្ខភាវេន សីលមេវ វិសិដ្ឋតរំ។ តេនេវាហ "ធម្មោ ហវេ រក្ខតិ ធម្មចារិ"ន្តិអាទិ (ថេរគា. ៣០៣; ជា. ១.១០.១០២)។ ឯវមនេកគុណសមន្នាគតំ សីលន្តិ បច្ចវេក្ខន្តស្ស អបរិបុណ្ណា ចេវ សីលសម្បទា បារិបូរឹ គច្ឆតិ, អបរិសុទ្ធា ច បារិសុទ្ធឹ។

សចេ បនស្ស ទីឃរត្តំ បរិចយេន សីលបដិបក្ខធម្មា ទោសាទយោ អន្តរន្តរា ឧប្បជ្ជេយ្យុំ, តេន ពោធិសត្តបដិញ្ញេន ឯវំ បដិសញ្ចិក្ខិតព្ពំ "ននុ តយា ពោធាយ បណិធានំ កតំ, សីលវេកល្លេន ច ន សក្កា ន ច សុករា លោកិយាបិ សម្បត្តិយោ បាបុណិតុំ, បគេវ លោកុត្តរា"តិ។ សព្ពសម្បត្តីនមគ្គភូតាយ សម្មាសម្ពោធិយា អធិដ្ឋានភូតេន សីលេន បរមុក្កំសគតេន ភវិតព្ពំ, តស្មា "កិកីវ អណ្ឌ"ន្តិអាទិនា (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៧; វិសុទ្ធិ. ១.១៩) វុត្តនយេន សម្មទេវ សីលំ រក្ខន្តេន សុដ្ឋុ តយា បេសលេន ភវិតព្ពំ។

អបិច តយា ធម្មទេសនាយ យានត្តយេ សត្តានមវតារណបរិបាចនានិ កាតព្ពានិ, សីលវេកល្លស្ស ច វចនំ ន បច្ចេតព្ពំ ហោតិ, អសប្បាយាហារវិចារស្ស វិយ វេជ្ជស្ស តិកិច្ឆនំ, តស្មា "កថាហំ សទ្ទេយ្យោ ហុត្វា សត្តានមវតារណបរិបាចនានិ ករេយ្យ"ន្តិ សភាវបរិសុទ្ធសីលេន ភវិតព្ពំ។ កិញ្ច ឈានាទិគុណវិសេសយោគេន មេ សត្តានមុបការករណសមត្ថតា, បញ្ញាបារមីអាទិបរិបូរណញ្ច ឈានាទយោ គុណា ច សីលបារិសុទ្ធឹ វិនា ន សម្ភវន្តីតិ សម្មទេវ សីលំ សោធេតព្ពំ។

តថា "សម្ពាធោ ឃរាវាសោ រជោបថោ"តិអាទិនា (ទី. និ. ១.១៩១; ម. និ. ១.២៩១, ៣៧១; ២.១០; ៣.១៣, ២១៨; សំ. និ. ២.១៥៤; ៥.១០០២; អ. និ. ១០.៩៩; នេត្តិ. ៩៤) ឃរាវាសេ, "អដ្ឋិកង្កលូបមា កាមា"តិអាទិនា (ម. និ. ១.២៣៤; ២.៤២; បាចិ. ៤១៧; ចូឡនិ. ១៤៧) "មាតាបិ បុត្តេន វិវទតី"តិអាទិនា (ម. និ. ១.១៦៨) ច កាមេសុ, "សេយ្យថាបិ បុរិសោ ឥណំ អាទាយ កម្មន្តេ បយោជេយ្យា"តិអាទិនា (ម. និ. ១.៤២៦) កាមច្ឆន្ទាទីសុ

អាទីនវទស្សនបុព្ពង្គមា, វុត្តបរិយាយេន “អព្ភោកាសោ បព្ពជ្ជា”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.១៩១, ៣៩៨; ម. និ. ១.២៩១, ៣៧១; ២.១០; ៣.១៣, ២១៨; សំ. និ. ១.២៩១; សំ. និ. ៥.១០០២; អ. និ. ១០.៩៩; នេត្តិ. ៩៨) បព្ពជ្ជាទីសុ អានិសំសាបដិសង្ខាវសេន **នេក្ខម្មបារមិយំ** បច្ចវេក្ខណា កាតព្ពា។ អយមេត្ថ សង្ខេបោ, វិត្ថារោ បន ទុក្ខក្ខន្ធអាសិវិសោបមសុត្តាទិ (ម. និ. ១.១៦៣, ១៧៥; សំ. និ. ៤.២៣៨) វសេន វេទិតព្ពោ។

តថា “បញ្ញាយ វិនា ទានាទយោ ធម្មា ន វិសុជ្ឈន្តិ, យថាសកំ ព្យាបារសមត្ថា ច ន ហោន្តី”តិ បញ្ញាយ គុណា មនសិ កាតព្ពា។ យថេវ ហិ ជីវិតេន វិនា សរីរយន្តំ ន សោភតិ, ន ច អត្តនោ កិរិយាសុ បដិបត្តិសមត្ថំ ហោតិ។ យថា ច ចក្ខាទីនិ ឥន្ទ្រិយានិ វិញ្ញាណេន វិនា យថាសកំ វិសយេសុ កិច្ចំ កាតុំ នប្បហោន្តិ, ឯវំ សទ្ធាទីនិ ឥន្ទ្រិយានិ បញ្ញាយ វិនា សកកិច្ចបដិបត្តិយមសមត្ថានីតិ បរិច្ចាគាទិបដិបត្តិយំ បញ្ញា បធានការណំ។ ឧម្មីលិតបញ្ញាចក្ខុកា ហិ មហាសត្តា ពោធិសត្តា អត្តនោ អង្គបច្ចង្គានិបិ ទត្វា អនត្តុក្កំសកា, អបរវម្ភកា ច ហោន្តិ, ភេសជ្ជរុក្ខា វិយ វិកប្បរហិតា កាលត្តយេបិ សោមនស្សជាតា។ បញ្ញាវសេន ហិ ឧបាយកោសល្លយោគតោ បរិច្ចាគោ បរហិតបវត្តិយា ទានបារមិភាវំ ឧបេតិ។ អត្តត្ថញ្ហិ ទានំ មុទ្ទសទិសំ [វុទ្ធិសទិសំ (ទី. និ. ដី. ១.៧)] ហោតិ។

តថា បញ្ញាយ អភាវេន តណ្ហាទិសំកិលេសាវិយោគតោ សីលស្ស វិសុទ្ធិយេវ ន សម្ភវតិ, កុតោ សព្ពញ្ញុគុណាធិដ្ឋានភាវោ។ បញ្ញវា ឯវ ច ឃរាវាសេ កាមគុណេសុ សំសារេ ច អាទីនវំ, បព្ពជ្ជាយ ឈានសមាបត្តិយំ និព្ពានេ ច អានិសំសំ សុដ្ឋុ សល្លក្ខេន្តោ បព្ពជិត្វា ឈានសមាបត្តិយោ និព្ពត្តេត្វា និព្ពាននិន្នោ, បរេ ច តត្ថ បតិដ្ឋបេតិ។

វីរិយញ្ច បញ្ញារហិតំ យថិច្ឆិតមត្ថំ ន សាធេតិ ទុរារម្ភភាវតោ។ អនារម្ភោយេវ ហិ ទុរារម្ភតោ សេយ្យោ, បញ្ញាសហិតេន បន វីរិយេន ន កិញ្ចិ ទុរធិគមំ ឧបាយបដិបត្តិតោ។ តថា បញ្ញវា ឯវ បរាបការាទីនមធិវាសកជាតិយោ ហោតិ, ន ទុប្បញ្ញោ។ បញ្ញាវិរហិតស្ស ច បរេហិ ឧបនីតា អបការា ខន្តិយា បដិបក្ខមេវ អនុព្រូហេន្តិ។ បញ្ញវតោ បន តេ ខន្តិសម្បត្តិយា អនុព្រូហនវសេន អស្សា ថិរភាវាយ សំវត្តន្តិ។ បញ្ញវា ឯវ តីណិបិ សច្ចានិ តេសំ ការណានិ បដិបក្ខេ ច យថាភូតំ ជានិត្វា បរេសំ អវិសំវាទកោ ហោតិ។ តថា បញ្ញាពលេន អត្តានមុបត្ថម្ភេត្វា ធិតិសម្បទាយ សព្ពបារមីសុ អចលសមាទានាធិដ្ឋានោ ហោតិ។ បញ្ញវា ឯវ ច បិយមជ្ឈត្តវេរីវិភាគមកត្វា សព្ពត្ថ ហិតូបសំហារកុសលោ ហោតិ។ តថា បញ្ញាវសេន លាភាលាភាទិលោកធម្មសន្និបាតេ និព្ពិការតាយ មជ្ឈត្តោ ហោតិ។ ឯវំ សព្ពាសំ បារមីនំ បញ្ញាវ បារិសុទ្ធិហេតូតិ **បញ្ញាគុណា** បច្ចវេក្ខិតព្ពា។

អបិច បញ្ញាយ វិនា ន ទស្សនសម្បត្តិ, អន្តរេន ច ទិដ្ឋិសម្បទំ ន សីលសម្បទា, សីលទិដ្ឋិសម្បទារហិតស្ស ច ន សមាធិសម្បទា, អសមាហិតេន ច ន សក្កា អត្តហិតមត្តម្បិ សាធេតុំ, បគេវ ឧក្កំសគតំ បរហិតន្តិ។ “ននុ តយា បរហិតាយ បដិបន្នេន សក្កច្ចំ បញ្ញាបារិសុទ្ធិយា អាយោគោ ករណីយោ”តិ ពោធិសត្តេន អត្តា ឱវទិតព្ពោ។ បញ្ញានុភាវេន ហិ មហាសត្តោ ចតុរធិដ្ឋានាធិដ្ឋិតោ ចតូហិ សង្គហវត្ថូហិ លោកំ អនុគ្គណ្ហន្តោ សត្តេ និយ្យានមគ្គេ អវតារេតិ, ឥន្ទ្រិយានិ ច នេសំ បរិបាចេតិ។ តថា បញ្ញាពលេន ខន្ធាយតនាទីសុ បវិចយពហុលោ បវត្តិនិវត្តិយោ យាថាវតោ បរិជានន្តោ ទានាទយោ គុណវិសេសេ និព្ពេធភាគិយភាវំ នយន្តោ ពោធិសត្តសិក្ខាយ បរិបូរការី ហោតីតិ ឯវមាទិនា អនេកាការវោការេ បញ្ញាគុណេ វវត្ថបេត្វា បញ្ញាបារមី អនុព្រូហេតព្ពា។

តថា ទិស្សមានបារានិបិ លោកិយានិ កម្មានិ និហីនវីរិយេន បាបុណិតុមសក្កុណេយ្យានិ, អគណិតខេទេន បន អារទ្ធវីរិយេន ទុរធិគមំ នាម នត្ថិ។ និហីនវីរិយោ ហិ “សំសារមហោឃតោ សព្ពសត្តេ សន្តារេស្សាមី”តិ អារភិតុមេវ ន សក្កុណោតិ។ មជ្ឈិមោ បន អារភិត្វាន អន្តរាវោសានមាបជ្ជតិ។ ឧក្កដ្ឋវីរិយោ បន អត្តសុខនិរបេក្ខោ អារភិត្វា បារមធិគច្ឆតីតិ វីរិយសម្បត្តិ បច្ចវេក្ខិតព្ពា។

អបិច “យស្ស អត្តនោ ឯវ សំសារបង្កតោ សមុទ្ធរណត្ថមារម្ភោ, តស្សាបិ វីរិយស្ស សិថិលភាវេន មនោរថានំ មត្ថកប្បត្តិ ន សក្កា សម្ភាវេតុំ, បគេវ សទេវកស្ស លោកស្ស សមុទ្ធរណត្ថំ កតាភិនីហារេនា”តិ ច “រាគាទីនំ ទោសគណានំ មត្តមហានាគានមិវ ទុន្និវារណភាវតោ, តន្និទានានញ្ច កម្មសមាទានានំ ឧក្ខិត្តាសិកវធកសទិសភាវតោ, តន្និមិត្តានញ្ច ទុគ្គតីនំ សព្ពទា វិវដមុខភាវតោ, តត្ថ និយោជកានញ្ច បាបមិត្តានំ សទា សន្និហិតភាវតោ, តទោវាទការិតាយ ច វសលស្ស បុថុជ្ជនភាវស្ស សតិ សម្ភវេ យុត្តំ សយមេវ សំសារទុក្ខតោ និស្សរិតុ”ន្តិ ច “មិច្ឆាវិតក្កា វីរិយានុភាវេន ទូរី ភវន្តី”តិ ច “យទិ បន សម្ពោធិ អត្តាធីនេន វីរិយេន សក្កា សមធិគន្តុំ, កិមេត្ថ ទុក្ករ”ន្តិ ច ឯវមាទិនា នយេន **វីរិយគុណា** បច្ចវេក្ខិតព្ពា។

តថា “ខន្តិ នាមាយំ និរវសេសគុណបដិបក្ខស្ស កោធស្ស វិធមនតោ គុណសម្បាទនេ សាធូនំ អប្បដិហតមាយុធំ, បរាភិភវនេ សមត្ថានមលង្ការោ, សមណព្រាហ្មណានំ ពលសម្បទា, កោធគ្គិវិនយនា ឧទកធារា, កល្យាណកិត្តិសទ្ទស្ស សញ្ជាតិទេសោ, បាបបុគ្គលានំ វចីវិសវូបសមករោ មន្តាគទោ, សំវរេ ឋិតានំ បរមា ធីរបកតិ, គម្ភីរាសយតាយ សាគរោ, ទោសមហាសាគរស្ស វេលា, អបាយទ្វារស្ស បិធានកវាដំ ទេវព្រហ្មលោកានំ អារោហណសោបានំ, សព្ពគុណានមធិវាសភូមិ, ឧត្តមា កាយវចីមនោវិសុទ្ធី”តិ មនសិ កាតព្ពំ។ អបិច “ឯតេ សត្តា ខន្តិសម្បត្តិយា អភាវតោ ឥធលោកេ តបន្តិ, បរលោកេ ច តបនីយធម្មានុយោគតោ”តិ ច “យទិបិ បរាបការនិមិត្តំ ទុក្ខំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្ស បន ទុក្ខស្ស ខេត្តភូតោ អត្តភាវោ, ពីជភូតញ្ច កម្មំ មយាវ អភិសង្ខត”ន្តិ ច “តស្ស ច ទុក្ខស្ស អាណណ្យករណមេត”ន្តិ ច “អបការកេ អសតិ កថំ មយ្ហំ ខន្តិសម្បទា សម្ភវតី”តិ ច “យទិបាយំ ឯតរហិ អបការកោ , អយំ នាម បុព្ពេ អនេន មយ្ហំ ឧបការោ កតោ”តិ ច “អបការោ ឯវ វា ខន្តិនិមិត្តតាយ ឧបការោ”តិ ច “សព្ពេបិមេ សត្តា មយ្ហំ បុត្តសទិសា, បុត្តកតាបរាធេសុ ច កោ កុជ្ឈិស្សតី”តិ ច “យេន កោធភូតាវេសេន អយំ មយ្ហំ អបរជ្ឈតិ, ស្វាយំ កោធភូតាវេសោ មយា វិនេតព្ពោ”តិ ច “យេន អបការេន ឥទំ មយ្ហំ ទុក្ខំ ឧប្បន្នំ, តស្ស អហម្បិ និមិត្ត”ន្តិ ច “យេហិ ធម្មេហិ អបការោ កតោ, យត្ថ ច កតោ, សព្ពេបិ តេ តស្មិំយេវ ខណេ និរុទ្ធា, កស្សិទានិ កេន កោបោ កាតព្ពោ”តិ ច “អនត្តតាយ សព្ពធម្មានំ កោ កស្ស អបរជ្ឈតី”តិ ច បច្ចវេក្ខន្តេន ខន្តិសម្បទា ព្រូហេតព្ពា។

យទិ បនស្ស ទីឃរត្តំ បរិចយេន បរាបការនិមិត្តកោ កោធោ ចិត្តំ បរិយាទាយ តិដ្ឋេយ្យ, តេន ឥតិ បដិសញ្ចិក្ខិតព្ពំ “ខន្តិ នាមេសា បរាបការស្ស បដិបក្ខបដិបត្តីនំ បច្ចុបការការណ”ន្តិ ច “អបការោ ច មយ្ហំ ទុក្ខុប្បាទនេន ទុក្ខុបនិសាយ សទ្ធាយ, សព្ពលោកេ អនភិរតិសញ្ញាយ ច បច្ចយោ”តិ ច “ឥន្ទ្រិយបកតិរេសា, យទិទំ ឥដ្ឋានិដ្ឋវិសយសមាយោគោ, តត្ថ អនិដ្ឋវិសយសមាយោគោ មយ្ហំ ន សិយាតិ តំ កុតេត្ថ លព្ភា”តិ ច “កោធវសិកោ សត្តោ កោធេន ឧម្មត្តោ វិក្ខិត្តចិត្តោ, តត្ថ កី បច្ចុបការេនា”តិ ច “សព្ពេបិមេ សត្តា សម្មាសម្ពុទ្ធេន ឱរសបុត្តា វិយ បរិបាលិតា, តស្មា ន តត្ថ មយា ចិត្តកោបោ កាតព្ពោ”តិ ច “អបរាធកេ ច សតិ គុណេ គុណវតិ មយា កោបោ ន កាតព្ពោ”តិ ច “អសតិ គុណេ កស្សចិបិ គុណស្សាភាវតោ វិសេសេន ករុណាយិតព្ពោ”តិ ច “កោបេន មយ្ហំ គុណយសា និហីយន្តី”តិ ច “កុជ្ឈនេន មយ្ហំ ទុព្ពណ្ណទុក្ខសេយ្យាទយោ សបត្តកន្តា អាគច្ឆន្តី”តិ ច “កោធោ ច នាមាយំ សព្ពទុក្ខាហិតការកោ សព្ពសុខហិតវិនាសកោ ពលវា បច្ចត្ថិកោ”តិ ច “សតិ ច ខន្តិយា ន កោចិ បច្ចត្ថិកោ”តិ ច “អបរាធកេន អបរាធនិមិត្តំ យំ ទុក្ខំ អាយតឹ លទ្ធព្ពំ, សតិ ច ខន្តិយា មយ្ហំ តទភាវោ”តិ ច “ចិន្តេន្តេន, កុជ្ឈន្តេន ច មយា បច្ចត្ថិកោយេវ អនុវត្តិតោ”តិ ច “កោធេ ច មយា ខន្តិយា អភិភូតេ តស្ស ទាសភូតោ បច្ចត្ថិកោ សម្មទេវ អភិភូតោ”តិ ច “កោធនិមិត្តំ ខន្តិគុណបរិច្ចាគោ មយ្ហំ ន យុត្តោ”តិ ច “សតិ ច កោធេ គុណវិរោធបច្ចនីកធម្មេ កថំ មេ សីលាទិធម្មា បារិបូរិំ គច្ឆេយ្យុំ, អសតិ ច តេសុ កថាហំ សត្តានំ ឧបការពហុលោ បដិញ្ញានុរូបំ ឧត្តមំ សម្បត្តិំ បាបុណិស្សាមី”តិ ច “ខន្តិយា ច សតិ ពហិទ្ធា វិក្ខេបាភាវតោ សមាហិតស្ស សព្ពេ សង្ខារា អនិច្ចតោ ទុក្ខតោ សព្ពេ ធម្មា អនត្តតោ និព្ពានំ អសង្ខតាមតសន្តបណីតតាទិភាវតោ និជ្ឈានំ ខមន្តិ, ‘ពុទ្ធធម្មា ច អចិន្តេយ្យាបរិមេយ្យប្បភាវា’តិ”, តតោ ច “អនុលោមិកខន្តិយំ ឋិតោ ‘កេវលា ឥមេ អត្តត្តនិយភាវរហិតា ធម្មមត្តា យថាសកំ បច្ចយេហិ ឧប្បជ្ជន្តិ វិនស្សន្តិ, ន កុតោចិ អាគច្ឆន្តិ, ន កុហិញ្ចិ គច្ឆន្តិ, ន ច កត្ថចិ បតិដ្ឋិតា, ន ចេត្ថ កោចិ កស្សចិ ព្យាបារោ’តិ អហំការមមំការានធិដ្ឋានតា និជ្ឈានំ ខមតិ, យេន ពោធិសត្តោ ពោធិយា និយតោ អនាវត្តិធម្មោ ហោតី”តិ ឯវមាទិនា **ខន្តិបារមិយា** បច្ចវេក្ខណា វេទិតព្ពា។

តថា “សច្ចេន វិនា សីលាទីនមសម្ភវតោ, បដិញ្ញានុរូបបដិបត្តិយា អភាវតោ, សច្ចធម្មាតិក្កមេ ច សព្ពបាបធម្មានំ សមោសរណភាវតោ, អសច្ចសន្ធស្ស អប្បច្ចយិកភាវតោ, អាយតិញ្ច អនាទេយ្យវចនតាវហនតោ, សម្បន្នសច្ចស្ស សព្ពគុណាធិដ្ឋានភាវតោ, សច្ចាធិដ្ឋានេន សព្ពសម្ភារានំ បារិសុទ្ធិ បារិបូរិសមន្នាយតោ, សភាវធម្មាវិសំវាទនេន សព្ពពោធិសម្ភារកិច្ចករណតោ , ពោធិសត្តបដិបត្តិយា ច បរិនិប្ផត្តិតោ”តិអាទិនា **សច្ចបារមិយា** សម្បត្តិយោ បច្ចវេក្ខិតព្ពា។

តថា “ទានាទីសុ ទឡ្ហសមាទានំ, តប្បដិបក្ខសន្និបាតេ ច នេសំ អចលាធិដ្ឋានំ, តត្ថ ច ធីរវីរភាវំ វិនា ន ទានាទិសម្ភារា សម្ពោធិនិមិត្តា សម្ភវន្តី”តិអាទិនា **អធិដ្ឋានគុណា** បច្ចវេក្ខិតព្ពា។

តថា “អត្តហិតមត្តេ អវតិដ្ឋន្តេនាបិ សត្តេសុ ហិតចិត្តតំ វិនា ន សក្កា ឥធលោកបរលោកសម្បត្តិយោ បាបុណិតុំ, បគេវ សព្ពសត្តេ និព្ពានសម្បត្តិយំ បតិដ្ឋាបេតុកាមេនា”តិ ច “បច្ឆា សព្ពសត្តានំ លោកុត្តរសម្បត្តិមាកង្ខន្តេន ឥទានិ លោកិយសម្បត្តិមាកង្ខា យុត្តរូបា”តិ ច “ឥទានិ អាសយមត្តេន បររស់ហិតសុខូបសំហារំ កាតុមសក្កោន្តោ កទា បយោគេន តំ សាធយិស្សាមី”តិ ច “ឥទានិ មយា ហិតសុខូបសំហារេន សំវទ្ធិតា បច្ឆា ធម្មសំវិភាគសហាយា មយ្ហំ ភវិស្សន្តី”តិ ច “ឯតេហិ វិនា ន មយ្ហំ ពោធិសម្ភារា

សម្ភវន្តិ, តស្មា សព្ពពុទ្ធគុណវិភូតិនិប្ផត្តិការណត្តា មយ្ហំ ឯតេ បរមំ បុញ្ញក្ខេត្តំ អនុត្តរំ កុសលាយតនំ ឧត្តមំ គារវដ្ឋាន”ន្តិ ច “សវិសេសំ សព្ពេសុបិ សត្តេសុ ហិតជ្ឈាសយតា បច្ចុបដ្ឋបេតព្ពា, កិញ្ច ករុណាធិដ្ឋានតោបិ សព្ពសត្តេសុ មេត្តា អនុព្រូហេតព្ពា។ វិមរិយាទីកតេន ហិ ចេតសា សត្តេសុ ហិតសុខូបសំហារនិរតស្ស តេសំ អហិតទុក្ខាបនយនកាមតា ពលវតី ឧប្បជ្ជតិ ទឡ្ហមូលា, ករុណា ច សព្ពេសំ ពុទ្ធការកធម្មានំ អាទិ ចរណំ បតិដ្ឋា មូលំ មុខំ បមុខ”ន្តិ ឯវមាទិនា **មេត្តាគុណា** បច្ចវេក្ខិតព្ពា។

តថា “ឧបេក្ខាយ អភាវេ សត្តេហិ កតា វិប្បការា ចិត្តស្ស វិការំ ឧប្បាទេយ្យុំ, សតិ ច ចិត្តវិការេ ទានាទិសម្ភារានំ សម្ភវោ ឯវ នត្ថី”តិ ច “មេត្តាសិនេហេន សិនេហិតេ ចិត្តេ ឧបេក្ខាយ វិនា សម្ភារានំ បារិសុទ្ធិ ន ហោតី”តិ ច “អនុបេក្ខកោ សង្ខារេសុ បុញ្ញសម្ភារំ, តព្ពិបាកញ្ច សត្តហិតត្ថំ បរិណាមេតុំ ន សក្កោតី”តិ ច ឧបេក្ខាយ អភាវេ ទេយ្យធម្មបដិគ្គាហកានំ វិភាគមកត្វា បរិច្ចជិតុំ ន សក្កោតី”តិ ច “ឧបេក្ខារហិតេន ជីវិតបរិក្ខារានំ, ជីវិតស្ស វា អន្តរាយំ អមនសិករិត្វា សីលវិសោធនំ កាតុំ ន សក្កា”តិ ច តថា “ឧបេក្ខាវសេន អរតិរតិសហស្សេវ នេក្ខម្មពលសិទ្ធិតោ, ឧបបត្តិតោ ឥក្ខនវសេនេវ សព្ពសម្ភារកិច្ចនិប្ផត្តិតោ, អច្ចារទ្ធវីរិយស្ស អនុបេក្ខនេ បធានកិច្ចាករណតោ, ឧបេក្ខតោ ឯវ តិតិក្ខានិជ្ឈានសម្ភវតោ, ឧបេក្ខាវសេន សត្តសង្ខារានំ អវិសំវាទនតោ, លោកធម្មានំ អជ្ឈុបេក្ខនេន សមាទិន្នធម្មេសុ អចលាធិដ្ឋានសិទ្ធិតោ, បរាបការាទីសុ អនាភោគវសេនេវ មេត្តាវិហារនិប្ផត្តិតោតិ សព្ពសម្ភោធិសម្ភារានំ សមាទានាធិដ្ឋានបារិបូរិនិប្ផត្តិយោ ឧបេក្ខានុភាវេន សម្បជ្ជន្តី”តិ ឯវមាទិនា នយេន **ឧបេក្ខាបារមី** បច្ចវេក្ខិតព្ពា។ ឯវំ អបរិច្ចាគបរិច្ចាគាទីសុ យថាក្កមំ អាទីនវានិសំសបច្ចវេក្ខណា ទានាទិបារមីនំ បច្ចយោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

តថា សបរិក្ខារា បញ្ចទស ចរណធម្មា បញ្ច ច អភិញ្ញាយោ។ តត្ថ **ចរណធម្មា** នាម សីលសំវរោ, ឥន្ទ្រិយេសុ គុត្តទ្វារតា, ភោជនេ មត្តញ្ញុតា ជាគរិយានុយោគោ, សត្ត សទ្ធម្មា, ចត្តារិ ឈានានិ ច។ តេសុ **សីលាទីនំ** ចតុន្នំ តេរសបិ ធុតង្គធម្មា, អប្បិច្ឆតាទយោ ច បរិក្ខារា។ សទ្ធម្មេសុ **សទ្ធាយ** ពុទ្ធធម្មសង្ឃសីលចាគទេវតុបសមានុស្សតិ លូខបុគ្គលបរិវជ្ជនា, សិនិទ្ធបុគ្គលសេវនា, សម្បសាទនីយធម្មបច្ចវេក្ខណា, តទធិមុត្តតា ច បរិក្ខារា។ ហិរោត្តប្បានំ អកុសលាទីនវបច្ចវេក្ខណា, អបាយាទីនវបច្ចវេក្ខណា , កុសលធម្មុបត្ថម្ភភាវបច្ចវេក្ខណា, ហិរោត្តប្បរហិតបុគ្គលបរិវជ្ជនា, ហិរោត្តប្បសម្បន្នបុគ្គលសេវនា, តទធិមុត្តតា ច។ **ពាហុសច្ចស្ស** បុព្ពយោគោ, បរិបុច្ឆកភាវោ, សទ្ធម្មាភិយោគោ, អនវជ្ជវិជ្ជាដ្ឋានាទិបរិចយោ, បរិបក្កិន្ទ្រិយតា, កិលេសទូរីភាវោ, អប្បស្សុតបុគ្គលបរិវជ្ជនា ពហុស្សុតបុគ្គលសេវនា, តទធិមុត្តតា ច។ **វីរិយស្ស** អបាយភយបច្ចវេក្ខណា, គមនវីថិបច្ចវេក្ខណា, ធម្មមហត្តបច្ចវេក្ខណា, ថិនមិទ្ធវិនោទនា, កុសីតបុគ្គលបរិវជ្ជនា, អារទ្ធវីរិយបុគ្គលសេវនា, សម្មប្បធានបច្ចវេក្ខណា, តទធិមុត្តតា ច។ **សតិយា** សតិសម្បជញ្ញំ, មុដ្ឋស្សតិបុគ្គលបរិវជ្ជនា ឧបដ្ឋិតស្សតិបុគ្គលសេវនា, តទធិមុត្តតា ច។ បញ្ញាយ បរិបុច្ឆកភាវោ, វត្ថុវិសទកិរិយា, ឥន្ទ្រិយសមត្តបដិបាទនា, ទុប្បញ្ញបុគ្គលបរិវជ្ជនា, បញ្ញវន្តបុគ្គលសេវនា, គម្ភីរញាណចរិយសុត្តន្តបច្ចវេក្ខណា, ធម្មមហត្តបច្ចវេក្ខណា, តទធិមុត្តតា ច។ **ចតុន្នំ ឈានានំ** សីលាទិចតុក្កំ, អដ្ឋតឹសាយ អារម្មណេសុ បុព្ពភាគភាវនា, អាវជ្ជនាទិវសីភាវករណញ្ច បរិក្ខារា។

តត្ថ សីលាទីហិ បយោគសុទ្ធិយា សត្តានំ អភយទានេ, អាសយសុទ្ធិយា អាមិសទានេ, ឧភយសុទ្ធិយា ធម្មទានេ សមត្ថោ ហោតីតិអាទិនា ចរណាទីនំ ទានាទិសម្ភារបច្ចយតា យថារហំ និទ្ធារេតព្ពា។ អតិវិត្ថារភយេន បន មយំ ន វិត្ថារយិម្ហ។ តថា សម្បត្តិចក្កាទយោបិ ទានាទីនំ បច្ចយោតិ វេទិតព្ពា។

**កោ សំកិលេសោ**តិ ឯត្ថ –

> តណ្ហាទីហិ បរាមដ្ឋ-ភាវោ តាសំ កិលិស្សនំ;
> សាមញ្ញតោ វិសេសេន, យថារហំ វិកប្បតា។

អវិសេសេន ហិ តណ្ហាទីហិ បរាមដ្ឋភាវោ បារមីនំ សំកិលេសោ។ វិសេសេន បន ទេយ្យធម្មបដិគ្គាហកវិកប្បា ទានបារមិយា សំកិលេសោ។ សត្តកាលវិកប្បា សីលបារមិយា។ កាមភវតទុបសមេសុ អភិរតិអនភិរតិវិកប្បា នេក្ខម្មបារមិយា។ “អហំ មមា”តិ វិកប្បា បញ្ញាបារមិយា។ លីនុទ្ធច្ចវិកប្បា វីរិយបារមិយា។ អត្តបរវិកប្បា ខន្តិបារមិយា។ អទិដ្ឋាទីសុ ទិដ្ឋាទិវិកប្បា សច្ចបារមិយា។ ពោធិសម្ភារតព្ពិបក្ខេសុ ទោសគុណវិកប្បា អធិដ្ឋានបារមិយា។ ហិតាហិតវិកប្បា មេត្តាបារមិយា។ ឥដ្ឋានិដ្ឋវិកប្បា ឧបេក្ខាបារមិយា សំកិលេសោតិ វេទិតព្ពោ។

**កឹ វោទាន**ន្តិ –

តណ្ហាទីហិ អឃាតតា, រហិតតា វិកប្បានំ;
វោទានន្តិ វិជានិយា, សព្ពាសមេវ តាសម្បិ។

អនុបឃាតា ហិ តណ្ហា មាន ទិដ្ឋិ កោធុ បនាហ មក្ខ បលាស ឥស្សាមច្ឆរិយ មាយា សាឋេយ្យ ថម្ភ សារម្ភ មទ បមាទាទីហិ កិលេសេហិ ទេយ្យបដិគ្គាហកវិកប្បាទិរហិតា ច ទានាទិបារមិយោ បរិសុទ្ធា បភស្សរា ភវន្តីតិ។

**កោ បដិបក្ខោ**តិ –

អកុសលា កិលេសា ច, បដិបក្ខា អភេទតោ;
ភេទតោ បន បុព្ពេបិ, វុត្តា មច្ឆរិយាទយោ។

អវិសេសេន ហិ សព្ពេបិ អកុសលា ធម្មា, សព្ពេបិ កិលេសា ច ឯតាសំ បដិបក្ខា។ វិសេសេន បន បុព្ពេ វុត្តា មច្ឆរិយាទយោតិ វេទិតព្ពា។ អបិច ទេយ្យបដិគ្គាហកទានផលេសុ អលោភាទោសាមោហគុណយោគតោ លោភទោសមោហបដិបក្ខំ ទានំ, កាយាទិទោសត្តយវង្កាបគមតោ លោភាទិបដិបក្ខំ សីលំ, កាមសុខបរូបឃាតអត្តកិលមថបរិវជ្ជនតោ ទោសត្តយបដិបក្ខំ នេក្ខម្មំ, លោភាទីនំ អន្ធីករណតោ, ញាណស្ស ច អនន្ធីករណតោ លោភាទិបដិបក្ខា បញ្ញា, អលីនានុទ្ធតញាយារម្ភវសេន លោភាទិបដិបក្ខំ វីរិយំ, ឥដ្ឋានិដ្ឋសុញ្ញតានំ ខមនតោ លោភាទិបដិបក្ខា ខន្តិ, សតិបិ បរេសំ ឧបការេ, អបការេ ច យថាភូតប្បវត្តិយា លោភាទិបដិបក្ខំ សច្ចំ, លោកធម្មេ អភិភុយ្យ យថាសមាទិន្នេសុ សម្ភារេសុ អចលនតោ លោភាទិបដិបក្ខំ អធិដ្ឋានំ, នីវរណវិវេកតោ លោភាទិបដិបក្ខា មេត្តា, ឥដ្ឋានិដ្ឋេសុ អនុនយបដិឃវិទ្ធំសនតោ, សមប្បវត្តិតោ ច លោភាទិបដិបក្ខា ឧបេក្ខាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

**កា បដិបត្តី**តិ –

ទានាការាទយោ ឯវ, ឧប្បាទិតា អនេកធា;
បដិបត្តីតិ វិញ្ញេយ្យា, បារមីបូរណក្កមេ។

ទានបារមិយា ហិ តាវ សុខូបករណសរីរជីវិតបរិច្ចាគេន, ភយាបនយនេន, ធម្មោបទេសេន ច ពហុធា សត្តានំ អនុគ្គហករណំ បដិបត្តិ។ តត្ថ អាមិសទានំ អភយទានំ ធម្មទានន្តិ ទាតព្ពវត្ថុវសេន តិវិធំ ទានំ។ តេសុ ពោធិសត្តស្ស ទាតព្ពវត្ថុ អជ្ឈត្តិកំ, ពាហិរន្តិ ទុវិធំ។ តត្ថ **ពាហិរំ** អន្នំ បានំ វត្ថំ យានំ មាលា គន្ធំ វិលេបនំ សេយ្យា អាវសថំ បទីបេយ្យន្តិ ទសវិធំ។ អន្នាទីនំ ខាទនីយភោជនីយាទិវិភាគេន អនេកវិធញ្ច។ តថា រូបារម្មណំ យាវ ធម្មារម្មណន្តិ អារម្មណតោ ឆព្ពិធំ។ រូបារម្មណាទីនញ្ច នីលាទិវិភាគេន អនេកវិធំ។ តថា មណិកនករជតមុត្តាបវាឡាទិខេត្តវត្ថុអារាមាទិ ទាសីទាសគោមហឹសាទិនានាវិធវត្ថូបករណវសេន អនេកវិធំ។

តត្ថ មហាបុរិសោ ពាហិរំ វត្ថុំ ទេន្តោ “យោ យេន អត្ថិកោ, តំ តស្សេវ ទេតិ។ ទេន្តោ ច តស្ស អត្ថិកោ”តិ សយមេវ ជានន្តោ អយាចិតោបិ ទេតិ, បគេវ យាចិតោ។ មុត្តចាគោ ទេតិ, នោ អមុត្តចាគោ។ បរិយត្តំ ទេតិ, នោ អបរិយត្តំ។ សតិ ទេយ្យធម្មេ បច្ចុបការសន្និស្សិតោ ន ទេតិ, អសតិ ទេយ្យធម្មេ, បរិយត្តេ ច សំវិភាគារហំ វិភជតិ។ ន ច ទេតិ បរូបឃាតាវហំ សត្ថវិសមជ្ជាទិកំ, នាបិ កីឡនកំ, យំ អនត្ថុបសំហិតំ, បមាទាវហញ្ច, ន ច គិលានស្ស យាចកស្ស បានភោជនាទិអសប្បាយំ, បមាណរហិតំ វា ទេតិ, បមាណយុត្តំ បន សប្បាយមេវ ទេតិ។

តថា យាចិតោ គហដ្ឋានំ គហដ្ឋានុច្ឆវិកំ ទេតិ, បព្ពជិតានំ បព្ពជិតានុច្ឆវិកំ ទេតិ។ មាតាបិតរោ ញាតិសាលោហិតា មិត្តាមច្ចា បុត្តទារទាសកម្មករាតិ ឯតេសុ កស្សចិ បីឡំ អជនេន្តោ ទេតិ, ន ច ឧឡារំ ទេយ្យធម្មំ បដិជានិត្វា លូខំ ទេតិ, ន ច លាភសក្ការសិលោកសន្និស្សិតោ ទេតិ, ន ច បច្ចុបការសន្និស្សិតោ ទេតិ, ន ច ផលបាដិកង្ខី ទេតិ អញ្ញត្រ សម្មាសម្ពោធិយា, ន ច យាចិតោ, ទេយ្យធម្មំ វា ជិគុច្ឆន្តោ ទេតិ, ន ច អសញ្ញតានំ យាចកានំ អក្កោសកបរិភាសកានម្បិ អបវិទ្ធា ទានំ ទេតិ, អញ្ញទត្ថុ បសន្នចិត្តោ អនុកម្បន្តោ សក្កច្ចមេវ ទេតិ, ន ច កោតូហលមង្គលិកោ ហុត្វា ទេតិ, កម្មផលមេវ បន សទ្ទហន្តោ ទេតិ, នាបិ យាចកេ បយិរុបាសនាទីហិ សំកិលមេត្វា ទេតិ, អបរិកិលមេន្តោ ឯវ បន ទេតិ, ន ច បរេសំ វញ្ចនាធិប្បាយោ, ភេទាធិប្បាយោ វា ទានំ ទេតិ, អសំកិលិដ្ឋចិត្តោវ ទេតិ, នាបិ ផរុសវាចោ ភាកុដិកមុខោ ទានំ ទេតិ, បិយវាទី ច បន បុព្ពភាសី មិហិតសិតវចនោ ហុត្វា ទេតិ, យស្មឹ ចេ ទេយ្យធម្មេ ឧឡារមនុញ្ញតាយ វា ចិរបរិចយេន វា គេធសភាវតាយ វា លោភធម្មោ អធិមត្តោ ហោតិ, ជានន្តោ ពោធិសត្តោ តំ ខិប្បមេវ បដិវិនោទយិត្វា យាចកេ បរិយេសេត្វាបិ ទេតិ, យញ្ច ទេយ្យវត្ថុ បរិត្តំ, យាចកោបិ បច្ចុបដ្ឋិតោ, តំ អចិន្តេត្វា អបិ អត្តានំ ធារិត្វា ទេន្តោ យាចកំ

សម្មានេតិ យថា តំ អកិត្តិបណ្ឌិតោ, ន ច មហាបុរិសោ អត្តនោ បុត្តទារទាសកម្មករបោរិសេ យាចិតោ តេ អសញ្ញាបិតេ ទោមនស្សប្បត្តេ យាចកានំ ទេតិ, សម្មទេវ បន សញ្ញាបិតេ សោមនស្សប្បត្តេ ទេតិ, ទេន្តោ ច យក្ខរក្ខសបិសាចាទីនំ វា មនុស្សានំ វា កុរូរកម្មន្តានំ ជានន្តោ ន ទេតិ, តថា រជ្ជម្បិ តាទិសានំ ន ទេតិ, យេ លោកស្ស អហិតាយ ទុក្ខាយ អនត្ថាយ បដិបជ្ជន្តិ, យេ បន ធម្មិកា ធម្មេន លោកំ បាលេន្តិ, តេសំ រជ្ជទានំ ទេតិ។ ឯវំ តាវ ពាហិរទានេ បដិបត្តិ វេទិតព្ពា។

**អជ្ឈត្តិកទាន**ម្បិ ទ្វីហាការេហិ វេទិតព្ពំ។ កថំ? យថា នាម កោចិ បុរិសោ ឃាសច្ឆាទនហេតុ អត្តានំ បរស្ស និស្សជ្ជតិ, វិធេយ្យភាវំ ឧបគច្ឆតិ ទាសព្យំ, ឯវមេវ មហាបុរិសោ សម្ពោធិហេតុ និរាមិសចិត្តោ សត្តានំ អនុត្តរំ ហិតសុខំ ឥច្ឆន្តោ អត្តនោ ទានបារមី បរិបូរេតុកាមោ អត្តានំ បរស្ស និស្សជ្ជតិ, វិធេយ្យភាវំ ឧបគច្ឆតិ យថាកាមករណីយតំ, ករចរណនយនាទិអង្គបច្ចង្គំ តេន តេន អត្ថិកានំ អកម្បិតោ អលីនោ អនុប្បទេតិ, ន តត្ថ សជ្ជតិ, ន សង្កោចំ អាបជ្ជតិ យថា តំ ពាហិរវត្ថុស្មឹ។ តថា ហិ មហាបុរិសោ ទ្វីហាការេហិ ពាហិរវត្ថុំ បរិច្ចជតិ យថាសុខំ បរិភោគាយ វា យាចកានំ, តេសំ មនោរថំ បូរេន្តោ អត្តនោ វសីភាវាយ វា។ តត្ថ សព្ពេន សព្ពំ មុត្តចាគោ ឯវមាហ “និស្សង្គភាវេនាហំ សម្ពោធឹ បាបុណិស្សាមី”តិ, ឯវំ អជ្ឈត្តិកវត្ថុស្មិម្បិ វេទិតព្ពំ។

តត្ថ យំ អជ្ឈត្តិកវត្ថុ ទិយ្យមានំ យាចកស្ស ឯកន្តេនេវ ហិតាយ សំវត្តតិ, តំ ទេតិ, ន ឥតរំ។ ន ច មហាបុរិសោ មារស្ស, មារកាយិកានំ វា ទេវតានំ វិហឹសាធិប្បាយានំ អត្តនោ អត្តភាវំ , អង្គបច្ចង្គានិ វា ជានមានោ ទេតិ “មា តេសំ អនត្ថោ អហោសី”តិ។ យថា ច មារកាយិកានំ, ឯវំ តេហិ អន្វាវិដ្ឋានម្បិ ន ទេតិ, នាបិ ឧម្មត្តកានំ, ឥតរេសំ បន យាចិយមានោ សមនន្តរមេវ ទេតិ តាទិសាយ យាចនាយ ទុល្លភភាវតោ, តាទិសស្ស ច ទានស្ស ទុក្ករភាវតោ។

**អភយទានំ** បន រាជតោ ចោរតោ អគ្គិតោ ឧទកតោ វេរិបុគ្គលតោ សីហព្យគ្ឃាទិវាឡមិគតោ នាគយក្ខរក្ខសបិសាចាទិតោ សត្តានំ ភយេ បច្ចុបដ្ឋិតេ តតោ បរិត្តាណភាវេន ទាតព្ពំ។

**ធម្មទានំ** បន អសំកិលិដ្ឋចិត្តស្ស អវិបរីតធម្មទេសនា។ ឱបាយិកោ ហិ តស្ស ឧបទេសោ ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកបរមត្ថវសេន, យេន សាសនេ អនោតិណ្ណានំ អវតារណំ ឱតិណ្ណានំ បរិបាចនំ។ តត្ថាយំ នយោ – សង្ខេបតោ តាវ ទានកថា សីលកថា សគ្គកថា កាមានំ អាទីនវោ សំកិលេសោ ឱការោ ច នេក្ខម្មេ អានិសំសោ។ វិត្ថារតោ បន សាវកពោធិយំ អធិមុត្តចិត្តានំ សរណគមនំ, សីលសំវរោ, ឥន្ទ្រិយេសុ គុត្តទ្វារតា, ភោជនេ មត្តញ្ញុតា, ជាគរិយានុយោគោ, សត្ត សទ្ធម្មា, អដ្ឋតឹសាយ អារម្មណេសុ កម្មករណវសេន សមថានុយោគោ, រូបមុខាទីសុ វិបស្សនាភិនិវេសេសុ យថារហំ អភិនិវេសនមុខេន វិបស្សនានុយោគោ, តថា វិសុទ្ធិបដិបទាយ សម្មត្តគហណំ, តិស្សោ វិជ្ជា, ឆ អភិញ្ញា, ចតស្សោ បដិសម្ភិទា, សាវកពោធីតិ ឯតេសំ គុណសំកិត្តនវសេន យថារហំ តត្ថ តត្ថ បតិដ្ឋាបនា, បរិយោទបនា ច។ តថា បច្ចេកពោធិយំ, សម្មាសម្ពោធិយញ្ច អធិមុត្តចិត្តានំ យថារហំ ទានាទិបារមីនំ សភាវសរសលក្ខណាទិសំកិត្តនមុខេន តីសុបិ អវត្ថាភេទេសុ តេសំ ពុទ្ធានំ មហានុភាវតាវិភាវនេន យានទ្វយេ បតិដ្ឋាបនា, បរិយោទបនា ច។ ឯវំ មហាបុរិសោ សត្តានំ ធម្មទានំ ទេតិ។

តថា មហាបុរិសោ អាមិសទានំ ទេន្តោ “ឥមិនាហំ ទានេន សត្តានំ អាយុវណ្ណសុខពលបដិភានាទិសម្បត្តិញ្ច រមណីយំ អគ្គផលសម្បត្តិញ្ច និប្ផាទេយ្យ”ន្តិ **អន្នំ** ទេតិ, តថា សត្តានំ កាមកិលេសបិបាសវូបសមាយ **បានំ** ទេតិ, តថា សុវណ្ណវណ្ណតាយ, ហិរោត្តប្បាលង្ការស្ស ច និប្ផត្តិយា **វត្ថានិ** ទេតិ, តថា ឥទ្ធិវិធស្ស ចេវ និព្ពានសុខស្ស ច និប្ផត្តិយា **យានំ** ទេតិ, តថា សីលគន្ធនិប្ផត្តិយា **គន្ធំ** ទេតិ, តថា ពុទ្ធគុណសោភានិប្ផត្តិយា **មាលាវិលេបនំ** ទេតិ, តថា ពោធិមណ្ឌាសននិប្ផត្តិយា **អាសនំ** ទេតិ, តថាគតសេយ្យនិប្ផត្តិយា **សេយ្យំ** ទេតិ, សរណភាវនិប្ផត្តិយា **អាវសថំ** ទេតិ, បញ្ចចក្ខុបដិលាភាយ **បទីបេយ្យំ** ទេតិ។

ព្យាមប្បភានិប្ផត្តិយា **រូបទានំ** ទេតិ, ព្រហ្មស្សរនិប្ផត្តិយា **សទ្ទទានំ** ទេតិ, សព្ពលោកស្ស បិយភាវាយ **រសទានំ** ទេតិ, ពុទ្ធសុខុមាលភាវាយ **ផោដ្ឋព្ពទានំ** ទេតិ, អជរាមរណភាវាយ ភេសជ្ជទានំ ទេតិ, កិលេសទាសព្យវិមោចនត្ថំ ទាសានំ ភុជិស្សតាទានំ ទេតិ, សទ្ធម្មាភិរតិយា អនវជ្ជខិឌ្ឌារតិហេតុទានំ ទេតិ, សព្ពេបិ សត្តេ អរិយាយ ជាតិយា អត្តនោ បុត្តភាវូបនយនាយ បុត្តទានំ ទេតិ, សកលស្សាបិ លោកស្ស បតិភាវូបគមនាយ ទារទានំ ទេតិ, សុភលក្ខណសម្បត្តិយា សុវណ្ណមណិមុត្តាបវាឡាទិទានំ, អនុព្យញ្ជនសម្បត្តិយា នានាវិធវិភូសនទានំ, សទ្ធម្មកោសាធិគមាយ វិត្តកោសទានំ, ធម្មរាជភាវាយ រជ្ជទានំ, ទានាទិសម្បត្តិយា អារាមុយ្យានាទិវនទានំ, ចក្កង្កិតេហិ បាទេហិ ពោធិមណ្ឌូបសង្កមនាយ ចរណទានំ,

ចតុរោយនិគ្គរណេ សត្តានំ សទ្ធម្មហត្ថទានត្ថំ ហត្ថទានំ, សទ្ធិន្ទ្រិយាទិបដិលាភាយ កណ្ណនាសាទិទានំ, សមន្តចក្ខុបដិលាភាយ ចក្ខុទានំ, "ទស្សនសវនានុស្សរណបារិចរិយាទីសុ សព្ពកាលំ សព្ពសត្តានំ ហិតសុខាវហោ សព្ពលោកេន ច ឧបជីវិតព្ពោ មេ កាយោ ភវេយ្យា"តិ មំសលោហិតាទិទានំ។ "សព្ពលោកុត្តមោ ភវេយ្យ"ន្តិ ឧត្តមង្គទានំ ទេតិ។

ឯវំ ទទន្តោ ច ន អនេសនាយ ទេតិ, ន បរោបឃាតេន, ន ភយេន, ន លជ្ជាយ, ន ទក្ខិណេយ្យរោសនេន, ន បណីតេ សតិ លូខំ, ន អត្តុក្កំសនេន, ន បរវម្ភនេន, ន ផលាភិកង្ខាយ, ន យាចកជិគុច្ឆាយ, ន អចិត្តីការេន, អថ ខោ សក្កច្ចំ ទេតិ, សហត្ថេន ទេតិ, កាលេន ទេតិ, ចិត្តីំ កត្វា ទេតិ, អវិភាគេន ទេតិ, តីសុ កាលេសុ សោមនស្សិកោ ទេតិ, តតោ ឯវ ច ទត្វា ន បច្ឆានុតាបី ហោតិ, ន បដិគ្គាហកវសេន មានាវមានំ ករោតិ, បដិគ្គាហកានំ បិយសមុទាចារោ ហោតិ វទញ្ញូ យាចយោគោ សបរិវារទាយកោ។ អន្នទានញ្ហិ ទេន្តោ "តំ សបរិវារំ កត្វា ទស្សាមី"តិ វត្ថាទីហិ សទ្ធឹ ទេតិ, តថា វត្ថទានំ ទេន្តោ "តំ សបរិវារំ កត្វា ទស្សាមី"តិ អន្នាទីហិ សទ្ធឹ ទេតិ។ បានទានាទីសុបិ ឯសេវ នយោ, តថា រូបទានំ ទេន្តោ ឥតរារម្មណានិបិ តស្ស បរិវារំ កត្វា ទេតិ, ឯវំ សេសេសុបិ។

តត្ថ រូបទានំ នាម នីលបីតលោហិតោទាតាទិវណ្ណាទីសុ បុប្ផវត្ថធាតូសុ អញ្ញតរំ លភិត្វា រូបវសេន អាភុជិត្វា "រូបទានំ ទស្សាមិ, រូបទានំ មយ្ហ"ន្តិ ចិន្តេត្វា តាទិសេ ទក្ខិណេយ្យេ ទានំ បតិដ្ឋាបេតិ, ឯតំ **រូបទានំ** នាម។

សទ្ទទានំ បន ភេរិសទ្ទាទិវសេន វេទិតព្ពំ។ តត្ថ សទ្ទំ កន្ទមូលានិ វិយ ឧប្បាដេត្វា, នីលុប្បលហត្ថកំ វិយ ច ហត្ថេ ឋបេត្វា ទាតុំ ន សក្កោតិ, សវត្ថុកំ បន កត្វា ទទន្តោ សទ្ទទានំ ទេតិ នាម, តស្មា យទា "សទ្ទទានំ ទស្សាមី"តិ ភេរិមុទិង្គាទីសុ អញ្ញតរេន តូរិយេន តិណ្ណំ រតនានំ ឧបហារំ ករោតិ, ការេតិ ច, "សទ្ទទានំ ទស្សាមិ, សទ្ទទានំ មេ"តិ ភេរិអាទីនិ ឋបាបេតិ, ធម្មកថិកានំ បន សទ្ទភេសជ្ជំ, តេលផាណិតាទីនិ ច ទេតិ, ធម្មស្សវនំ ឃោសេតិ, សរភញ្ញំ ភណតិ, ធម្មកថំ កថេតិ, ឧបនិសិន្នកថំ, អនុមោទនកថញ្ច ករោតិ, ការេតិ ច, តទា **សទ្ទទានំ** នាម ហោតិ។

តថា មូលគន្ធាទីសុ អញ្ញតរំ រជនីយំ គន្ធវត្ថុំ, បិសិតមេវ វា គន្ធំ យំ កិញ្ចិ លភិត្វា គន្ធវសេន អាភុជិត្វា "គន្ធទានំ ទស្សាមិ, គន្ធទានំ មយ្ហ"ន្តិ ពុទ្ធរតនាទីនំ បូជំ ករោតិ, ការេតិ ច, គន្ធបូជនត្ថាយ អគរុចន្ទនាទិកេ គន្ធវត្ថុកេ បរិច្ចជតិ, ឥទំ **គន្ធទានំ។**

តថា មូលរសាទីសុ យំ កិញ្ចិ រជនីយំ រសវត្ថុំ លភិត្វា រសវសេន អាភុជិត្វា "រសទានំ ទស្សាមិ, រសទានំ មយ្ហ"ន្តិ ទក្ខិណេយ្យានំ ទេតិ, រសវត្ថុមេវ វា អញ្ញំ គវាទិកំ បរិច្ចជតិ, ឥទំ **រសទានំ។**

តថា ផោដ្ឋព្ពទានំ មញ្ចបីឋាទិវសេន, អត្ថរណបាវុរណាទិវសេន ច វេទិតព្ពំ។ យទា ហិ មញ្ចបីឋភិសិពិព្ពោហនាទិកំ, និវាសនបារុបនាទិកំ វា សុខសម្ផស្សំ រជនីយំ អនវជ្ជំ ផោដ្ឋព្ពវត្ថុំ លភិត្វា ផោដ្ឋព្ពវសេន អាភុជិត្វា "ផោដ្ឋព្ពទានំ ទស្សាមិ, ផោដ្ឋព្ពទានំ មយ្ហ"ន្តិ ទក្ខិណេយ្យានំ ទេតិ។ យថាវុត្តំ ផោដ្ឋព្ពវត្ថុំ លភិត្វា បរិច្ចជតិ, ឯតំ **ផោដ្ឋព្ពទានំ។**

ធម្មទានំ បន ធម្មារម្មណស្ស អធិប្បេតត្តា ឱជាបានជីវិតវសេន វេទិតព្ពំ។ ឱជាទីសុ ហិ អញ្ញតរំ រជនីយំ ធម្មវត្ថុំ លភិត្វា ធម្មារម្មណវសេន អាភុជិត្វា "ធម្មទានំ ទស្សាមិ, ធម្មទានំ មយ្ហ"ន្តិ សប្បិនវនីតាទិ **ឱជទានំ** ទេតិ, អម្ពបានាទិអដ្ឋវិធំ **បានទានំ** ទេតិ, **ជីវិតទាន**ន្តិ អាភុជិត្វា សលាកភត្តបក្ខិកភត្តាទីនិ ទេតិ។ អផាសុកភាវេន អភិភូតានំ ព្យាធិកានំ វេជ្ជំ បដ្ឋបេតិ, ជាលំ ផាលាបេតិ, កុមីនំ វិទ្ធំសាបេតិ, សកុណបញ្ជរំ វិទ្ធំសាបេតិ, ពន្ធនេន ពទ្ធានំ សត្តានំ ពន្ធនមោក្ខំ ការេតិ, មាឃាតភេរិំ ចរាបេតិ, អញ្ញានិបិ សត្តានំ ជីវិតបរិត្តាណត្ថំ ឯវរូបានិ កម្មានិ ករោតិ, ការាបេតិ ច, ឥទំ **ធម្មទានំ** នាម។

សព្ពម្បេតំ យថាវុត្តទានសម្បទំ សកលលោកហិតសុខាយ បរិណាមេតិ អត្តនោ ច អកុប្បាយ វិមុត្តិយា អបរិក្ខយស្ស ឆន្ទស្ស អបរិក្ខយស្ស វីរិយស្ស អបរិក្ខយស្ស សមាធិស្ស អបរិក្ខយស្ស បដិភានស្ស អបរិក្ខយស្ស ឈានស្ស អបរិក្ខយាយ សម្មាសម្ពោធិយា បរិណាមេតិ , ឥមញ្ច ទានបារមី បដិបជ្ជន្តេន មហាសត្តេន ជីវិតេ អនិច្ចសញ្ញា បច្ចុបដ្ឋបេតព្ពា។ តថា ភោគេសុ, ពហុសាធារណតា ច នេសំ មនសិ កាតព្ពា, សត្តេសុ ច មហាករុណា សតតំ សមិតំ បច្ចុបដ្ឋបេតព្ពា។ ឯវញ្ហិ ភោគេហិ គហេតព្ពសារំ គណ្ហន្តោ អាទិត្តតោ វិយ អគារតោ សព្ពំ សាបតេយ្យំ, អត្តានញ្ច ពហិ នីហរន្តោ ន កិញ្ចិ សេសេតិ, ន កត្ថចិ វិភាគំ ករោតិ, អញ្ញទត្ថុ និរបេក្ខោ និស្សជ្ជតិ ឯវ។ អយំ តាវ **ទានបារមិយា** បដិបត្តិក្កមោ។

**សីលបារមិយា** បន អយំ បដិបត្តិក្កមោ – យស្មា សព្ពញ្ញុសីលាលង្ការេហិ សត្តេ អលង្កត្តុកាមេន មហាបុរិសេន អាទិតោ អត្តនោ ឯវ តាវ សីលំ វិសោធេតព្ពំ។ តត្ថ ចតូហាការេហិ សីលំ វិសុជ្ឈតិ អជ្ឈាសយវិសុទ្ធិតោ, សមាទានតោ, អវីតិក្កមនតោ, សតិ វីតិក្កមេ បុន បាកដីករណតោ ច។ វិសុទ្ធាសយតាយ ហិ ឯកច្ចោ អត្តាធិបតិ ហុត្វា បាបជិគុច្ឆនសភាវោ អជ្ឈត្តំ ហិរិធម្មំ បច្ចុបដ្ឋបេត្វា សុបរិសុទ្ធសមាចារោ ហោតិ, តថា បរតោ សមាទានេ សតិ ឯកច្ចោ លោកាធិបតិ ហុត្វា បាបតោ ឧត្តសន្តោ ឱត្តប្បធម្មំ បច្ចុបដ្ឋបេត្វា សុបរិសុទ្ធសមាចារោ ហោតិ, ឥតិ ឧភយថាបិ ឯតេ អវីតិក្កមនតោ សីលេ បតិដ្ឋហន្តិ។ អថ ច បន កទាចិ សតិសម្មោសេន សីលស្ស ខណ្ឌាទិភាវោ សិយា, តាយយេវ យថាវុត្តាយ ហិរោត្តប្បសម្បត្តិយា ខិប្បមេវ នំ វុដ្ឋានាទិនា បដិបាកតិកំ ករោន្តីតិ។

តយិទំ សីលំ វារិត្តំ ចារិត្តន្តិ ទុវិធំ។ តត្ថាយំ ពោធិសត្តស្ស វារិត្តសីលេ បដិបត្តិក្កមោ – តេន សព្ពសត្តេសុ តថា ទយាបន្នចិត្តេន ភវិតព្ពំ, យថា សុបិនន្តេនបិ ន អាឃាតោ ឧប្បជ្ជេយ្យ, បរូបករណវិរតតាយ បរសន្តកោ អលគទ្ទោ វិយ ន បរាមសិតព្ពោ។ សចេ បព្ពជិតោ ហោតិ, អព្រហ្មចរិយតោបិ អារាចារី ហោតិ សត្តវិធមេថុនសំយោគវិរតោ, បគេវ បរទារគមនតោ។ គហដ្ឋោ សមានោ បរេសំ ទារេសុ សទា បាបកំ ចិត្តម្បិ ន ឧប្បាទេតិ។ កថេន្តោ សច្ចំ ហិតំ បិយំ បរិមិតមេវ ច កាលេន ធម្មីំ កថំ ភាសិតា ហោតិ។ សព្ពត្ថ អនភិជ្ឈាលុ , អព្យាបន្នចិត្តោ, អវិបរីតទស្សនោ កម្មស្សកតាញាណេន ច សមន្នាគតោ។ សមគ្គតេសុ សម្មាបដិបន្នេសុ និវិដ្ឋសទ្ធោ ហោតិ និវិដ្ឋបេមោតិ។

ឥតិ ចតុរាបាយវដ្ដទុក្ខានំ បថភូតេហិ អកុសលកម្មបថេហិ, អកុសលធម្មេហិ ច ឱរមិត្វា សគ្គមោក្ខានំ បថភូតេសុ កុសលកម្មបថេសុ, កុសលធម្មេសុ ច បតិដ្ឋិតស្ស មហាបុរិសស្ស បរិសុទ្ធាសយបយោគតោ យថាភិបត្ថិតា សត្តានំ ហិតសុខូបសញ្ហិតា មនោរថា សីឃំ សីឃំ អភិនិប្ផជ្ជន្តិ, បារមិយោ បរិបូរេន្តិ។ ឯវំភូតោ ហិ អយំ។ តត្ថ ហឹសានិវត្តិយា សព្ពសត្តានំ អភយទានំ ទេតិ, អប្បកសិរេនេវ មេត្តាភាវនំ សម្បាទេតិ, ឯកាទសមេត្តានិសំសេ អធិគច្ឆតិ, អប្បាពាធោ ហោតិ អប្បាតង្កោ, ទីឃាយុកោ សុខពហុលោ, លក្ខណវិសេសេ បាបុណាតិ, ទោសវាសនញ្ច សមុច្ឆិន្ទតិ។ តថា អទិន្នាទាននិវត្តិយា ចោរាទីហិ អសាធារណេ ភោគេ អធិគច្ឆតិ, បរេហិ អនាសង្កនីយោ, បិយោ, មនាបោ, វិស្សាសនីយោ, ភវសម្បត្តីសុ អលគ្គចិត្តោ បរិច្ចាគសីលោ, លោភវាសនញ្ច សមុច្ឆិន្ទតិ។ អព្រហ្មចរិយនិវត្តិយា អលោភោ ហោតិ សន្តកាយចិត្តោ, សត្តានំ បិយោ ហោតិ មនាបោ អបរិសង្កនីយោ, កល្យាណោ ចស្ស កិត្តិសទ្ទោ អព្ភុគ្គច្ឆតិ, អលគ្គចិត្តោ ហោតិ មាតុគាមេសុ អលុទ្ធាសយោ, នេក្ខម្មពហុលោ, លក្ខណវិសេសេ អធិគច្ឆតិ, លោភវាសនញ្ច សមុច្ឆិន្ទតិ។

មុសាវាទនិវត្តិយា សត្តានំ បមាណភូតោ ហោតិ បច្ចយិកោ ថេតោ អាទេយ្យវចនោ ទេវតានំ បិយោ មនាបោ សុរភិគន្ធមុខោ អសទ្ធម្មារក្ខិតកាយវចីសមាចារោ, លក្ខណវិសេសេ អធិគច្ឆតិ, កិលេសវាសនញ្ច សមុច្ឆិន្ទតិ។ បេសុញ្ញនិវត្តិយា បរូបក្កមេហិ អភេជ្ជកាយោ ហោតិ អភេជ្ជបរិវារោ, សទ្ធម្មេ ច អភេជ្ជនកសទ្ធោ, ទឡ្ហមិត្តោ ភវន្តរបរិចិតានម្បិ សត្តានំ ឯកន្តបិយោ, អសំកិលេសពហុលោ។ ផរុសវាចានិវត្តិយា សត្តានំ បិយោ ហោតិ មនាបោ សុខសីលោ មធុរវចនោ សម្ភាវនីយោ, អដ្ឋង្គសមន្នាគតោ ចស្ស សរោ និព្ពត្តតិ។ សម្ផប្បលាបនិវត្តិយា សត្តានំ បិយោ ហោតិ មនាបោ, គរុភាវនីយោ ច, អាទេយ្យវចនោ បរិមិតាលាបោ, មហេសក្ខោ ច ហោតិ មហានុភាវោ, ឋានុប្បត្តិកេន បដិភានេន បញ្ហាព្យាករណកុសលោ, ពុទ្ធភូមិយញ្ច ឯកាយ ឯវ វាចាយ អនេកភាសានំ សត្តានំ អនេកេសំ បញ្ហានំ ព្យាករណសមត្ថោ ហោតិ។

អនភិជ្ឈាលុតាយ អកិច្ឆលាភី ហោតិ, ឧឡារេសុ ច ភោគេសុ រុចឹ បដិលភតិ, ខត្តិយមហាសាលាទីនំ សម្មតោ ហោតិ, បច្ចត្ថិកេហិ អនភិភវនីយោ, ឥន្ទ្រិយវេកល្លំ ន បាបុណាតិ, អប្បដិបុគ្គលោ ច ហោតិ។ អព្យាបាទេន បិយទស្សនោ ហោតិ សត្តានំ សម្ភាវនីយោ, បរហិតាភិនន្ទិតាយ ច សត្តេ អប្បកសិរេនេវ បសាទេតិ, អលូខសភាវោ ច ហោតិ មេត្តាវិហារី, មហេសក្ខោ ច ហោតិ មហានុភាវោ។ មិច្ឆាទស្សនាភាវេន កល្យាណេ សហាយេ បដិលភតិ, សីសច្ឆេទំ បាបុណន្តោបិ បាបកម្មំ ន ករោតិ, កម្មស្សកតាទស្សនតោ អកោតូហលមង្គលិកោ ច ហោតិ, សទ្ធម្មេ ចស្ស សទ្ធា បតិដ្ឋិតា ហោតិ មូលជាតា, សទ្ទហតិ ច តថាគតានំ ពោធឹ, សមយន្តរេសុ នាភិរមតិ ឧក្ការដ្ឋានេ រាជហំសោ វិយ, លក្ខណត្តយវិជាននេ កុសលោ ហោតិ, អន្តេ ច អនាវរណញាណលាភី, យាវ ច ពោធឹ ន បាបុណាតិ, តាវ តស្មឹ តស្មឹ សត្តនិកាយេ ឧក្កដ្ឋុក្កដ្ឋោ ហោតិ, ឧឡារុឡារសម្បត្តិយោ បាបុណាតិ។

“ឥតិ ហិទំ សីលំ នាម សព្ពសម្បត្តីនំ អធិដ្ឋានំ, សព្ពពុទ្ធគុណានំ បភវភូមិ, សព្ពពុទ្ធការកធម្មានំ អាទិចរណំ ការណំ មុខំ បមុខ”ន្តិ ពហុមានំ ឧប្បាទេត្វា កាយវចីសំយមេ, ឥន្ទ្រិយទមនេ, អាជីវបារិសុទ្ធិយំ, បច្ចយបរិភោគេ ច សតិសម្បជញ្ញពលេន អប្បមត្តោ ហោតិ, លាភសក្ការសិលោកំ ឧក្ខិត្តាសិកបច្ចត្ថិកំ វិយ សល្លក្ខេ

ត្វា “កិកីវ អណ្ឌ”ន្តិអាទិនា (វិសុទ្ធិ. ១.៧; ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៧) វុត្តនយេន សក្កច្ចំ សីលំ សម្បាទេតព្ពំ។ អយំ តាវ **វារិត្តសីលេ** បដិបត្តិក្កមោ។

**ចារិត្តសីលេ** បន បដិបត្តិ ឯវំ វេទិតព្ពា – ឥធ ពោធិសត្តោ កល្យាណមិត្តានំ គរុដ្ឋានិយានំ អភិវាទនំ បច្ចុដ្ឋានំ អញ្ជលិកម្មំ សាមីចិកម្មំ កាលេន កាលំ កត្តា ហោតិ, តថា តេសំ កាលេន កាលំ ឧបដ្ឋានំ កត្តា ហោតិ, គិលានានំ កាយវេយ្យាវដិកំ, វាចាយ បុច្ឆនញ្ច កត្តា ហោតិ, សុភាសិតបទានិ សុត្វា សាធុការំ កត្តា ហោតិ, គុណវន្តានំ គុណេ វណ្ណេតា, បរេសំ អបការេ ខន្តា, ឧបការេ អនុស្សរិតា, បុញ្ញានិ អនុមោទិតា, អត្តនោ បុញ្ញានិ សម្មាសម្ពោធិយា បរិណាមេតា, សព្ពកាលំ អប្បមាទវិហារី កុសលេសុ ធម្មេសុ, សតិ អច្ចយេ អច្ចយតោ ទិស្វា តាទិសានំ សហធម្មិកានំ យថាភូតំ អាវិ កត្តា, ឧត្តរិញ្ច សម្មាបដិបត្តិំ សម្មទេវ បរិបូរេតា។

តថា អត្តនោ អនុរូបាសុ អត្ថូបសំហិតាសុ សត្តានំ ឥតិកត្តព្ពតាបុរេក្ខារោ អនលសោ សហាយភាវំ ឧបគច្ឆតិ។ ឧប្បន្នេសុ ច សត្តានំ ព្យាធិអាទិទុក្ខេសុ យថារហំ បតិការវិធាយកោ, ញាតិភោគាទិព្យសនបតិតេសុ សោកបនោទនោ, ឧល្លុម្បនសភាវាវដ្ឋិតោ ហុត្វា និគ្គហារហានំ ធម្មេនេវ និគ្គណ្ហនកោ យាវទេវ អកុសលា វុដ្ឋាបេត្វា កុសលេ បតិដ្ឋាបនាយ, បគ្គហារហានំ ធម្មេនេវ បគ្គណ្ហនកោ។ យានិ បុរិមកានំ មហាពោធិសត្តានំ ឧឡារតមានិ បរមទុក្ករានិ អចិន្តេយ្យានុភាវានិ សត្តានំ ឯកន្តហិតសុខាវហានិ ចរិតានិ, យេហិ នេសំ ពោធិសម្ភារា សម្មទេវ បរិបាកំ អគមឹសុ, តានិ សុត្វា អនុព្ពិគ្គោ អនុត្រាសោ “តេបិ មហាបុរិសា មនុស្សា ឯវ, អនុក្កមេន បន សិក្ខាបារិបូរិយា ភាវិតត្តា តាទិសាយ ឧឡារតមាយ អានុភាវសម្បត្តិយា ពោធិសម្ភារេសុ ឧក្កំសបារមិប្បត្តា អហេសុំ, តស្មា មយាបិ សីលាទិសិក្ខាសុ សម្មទេវ តថា បដិបជ្ជិតព្ពំ, យាយ បដិបត្តិយា អហម្បិ អនុក្កមេន សិក្ខំ បរិបូរេត្វា ឯកន្តតោ បទំ អនុបាបុណិស្សាមី”តិ សទ្ធាបុរេចារិកំ វីរិយំ អវិស្សជ្ជេន្តោ សម្មទេវ សីលេសុ បរិបូរការី ហោតិ។

តថា បដិច្ឆន្នកល្យាណោ ហោតិ វិវដាបរាធោ, អប្បិច្ឆោ សន្តុដ្ឋោ បវិវិត្តោ អសំសដ្ឋោ ទុក្ខសហោ អវិបរីតទស្សនជាតិកោ អនុទ្ធតោ អនុន្នឡោ អចបលោ អមុខរោ អវិកិណ្ណវាចោ សំវុតិន្ទ្រិយោ សន្តមានសោ កុហនាទិមិច្ឆាជីវវិរហិតោ អាចារគោចរសម្បន្នោ, អណុមត្តេសុ វជ្ជេសុ ភយទស្សាវី សមាទាយ សិក្ខតិ សិក្ខាបទេសុ, អារទ្ធវីរិយោ បហិតត្តោ កាយេ ច ជីវិតេ ច និរបេក្ខោ, អប្បមត្តកម្បិ កាយេ, ជីវិតេ វា អបេក្ខំ នាធិវាសេតិ បជហតិ វិនោទេតិ, បគេវ អធិមត្តំ។ សព្ពេបិ ទុស្សីល្យហេតុភូតេ កោធុបនាហាទិកេ កិលេសុបក្កិលេសេ បជហតិ វិនោទេតិ, អប្បមត្តកេន វិសេសាធិគមេន អបរិតុដ្ឋោ ហោតិ, ន សង្កោចំ អាបជ្ជតិ, ឧបរូបរិវិសេសាធិគមាយ វាយមតិ។

យេន យថាលទ្ធា សម្បត្តិ ហានភាគិយា វា ឋិតិភាគិយា វា ន ហោតិ, តថា មហាបុរិសោ អន្ធានំ បរិណាយកោ ហោតិ, មគ្គំ អាចិក្ខតិ, ពធិរានំ ហត្ថមុទ្ទាយ សញ្ញំ ទេតិ, អត្ថមនុគ្គាហេតិ, តថា មូគានំ។ បីឋសប្បិកានំ បីឋំ ទេតិ, វាហេតិ វា។ អស្សទ្ធានំ សទ្ធាបដិលាភាយ វាយមតិ, កុសីតានំ ឧស្សាហជននាយ, មុដ្ឋស្សតីនំ សតិសមាយោគាយ។ វិព្ភន្តត្តានំ សមាធិសម្បទាយ, ទុប្បញ្ញានំ បញ្ញាធិគមាយ វាយមតិ។ កាមច្ឆន្ទបរិយុដ្ឋិតានំ កាមច្ឆន្ទបដិវិនោទនាយ វាយមតិ។ ព្យាបាទថិនមិទ្ធឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចវិចិកិច្ឆាបរិយុដ្ឋិតានំ វិចិកិច្ឆាវិនោទនាយ វាយមតិ។ កាមវិតក្កាទិបកតានំ កាមវិតក្កាទិមិច្ឆាវិតក្កវិនោទនាយ វាយមតិ។ បុព្ពការីនំ សត្តានំ កតញ្ញុតំ និស្សាយ បុព្ពភាសី បិយវាទី សង្គាហកោ សទិសេន, អធិកេន វា បច្ចុបការេ សម្មានេតា ហោតិ។

អាបទាសុ សហាយកិច្ចំ អនុតិដ្ឋតិ, តេសំ តេសញ្ច សត្តានំ បកតឹ, សភាវញ្ច បរិជានិត្វា យេហិ យថា សំវសិតព្ពំ ហោតិ, តេហិ តថា សំវសតិ។ យេសុ ច យថា បដិបជ្ជិតព្ពំ ហោតិ, តេសុ តថា បដិបជ្ជតិ។ តញ្ច ខោ អកុសលតោ វុដ្ឋាបេត្វា កុសលេ បតិដ្ឋាបនវសេន, ន អញ្ញថា។ បរចិត្តានុរក្ខណា ហិ ពោធិសត្តានំ យាវទេវ កុសលាភិវឌ្ឍិយា។ តថា ហិតជ្ឈាសយេនាបិ បរោ ន សាហសិតព្ពោ, ន ភណ្ឌិតព្ពោ, ន មង្កុភាវមាបាទេតព្ពោ, ន បរស្ស កុក្កុច្ចំ ឧប្បាទេតព្ពំ, ន និគ្គហដ្ឋានេ ចោទេតព្ពោ, ន នីចតរំ បដិបន្នស្ស អត្តា ឧច្ចតរេ ឋបេតព្ពោ, ន ច បរេសុ សព្ពេន សព្ពំ អសេវិនា ភវិតព្ពំ, ន អតិសេវិនា, ន អកាលសេវិនា ភវិតព្ពំ។

យុត្តេ បន សត្តេ ទេសកាលានុរូបំ សេវតិ, ន ច បរេសំ បុរតោ បិយេបិ គរហតិ, អប្បិយេ វា បសំសតិ, ន អធិដ្ឋាយ វិស្សាសី ហោតិ, ន ធម្មិកំ ឧបនិមន្តនំ បដិក្ខិបតិ, ន បញ្ញត្តឹ ឧបគច្ឆតិ, នាធិកំ បដិគ្គណ្ហាតិ, សទ្ធាសម្បន្នេ សទ្ធានិសំសកថាយ សម្បហំសេតិ, សីលសុតចាគបញ្ញាសម្បន្នេ បញ្ញានិសំសកថាយ សម្បហំសេតិ។ សចេ បន ពោធិសត្តោ អភិញ្ញាពលប្បត្តោ ហោតិ, បមាទាបន្នេ សត្តេ អភិញ្ញាពលេន យថារហំ និរយាទិកេ ទស្សេន្តោ សំវេជេត្វា អស្សទ្ធាទិកេ សទ្ធាទីសុ បតិដ្ឋាបេតិ, សាសនេ ឱតារេតិ, សទ្ធាទិគុណសម្បន្នេ បរិបាចេតិ។

ឯវមេស្ស មហាបុរិសស្ស ចារិត្តភូតោ អបរិមាណោ បុញ្ញាភិសន្ទោ កុសលាភិសន្ទោ ឧបរូបរិ អភិវឌ្ឍតីតិ វេទិតព្ពំ។

អបិច យា សា “កឹ សីលំ, កេនដ្ឋេន សីល”ន្តិអាទិនា បុច្ឆំ កត្វា “បាណាតិបាតាទីហិ វិរមន្តស្ស, វត្តបដិបត្តឹ វា បូរេន្តស្ស ចេតនាទយោ ធម្មា សីល”ន្តិអាទិនា នយេន នានប្បការតោ សីលស្ស វិត្ថារកថា **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ១.៦) វុត្តា, សា សព្ពាបិ ឥធ អាហរិត្វា វត្តព្ពា។ កេវលញ្ហិ តត្ថ សាវកពោធិសត្តវសេន សីលកថា អាគតា, ឥធ មហាពោធិសត្តវសេន ករុណូបាយកោសល្លបុព្ពង្គមំ កត្វា វត្តព្ពាតិ អយមេវ វិសេសោ។ យតោ ឥទំ សីលំ មហាបុរិសោ យថា ន អត្តនោ ទុគ្គតិយំ បរិកិលេសវិមុត្តិយា, សុគតិយម្បិ ន រជ្ជសម្បត្តិយា, ន ចក្កវត្តី, ន ទេវ, ន សក្ក, ន មារ, ន ព្រហ្មសម្បត្តិយា បរិណាមេតិ, តថា ន អត្តនោ តេវិជ្ជតាយ, ន ឆឡភិញ្ញតាយ, ន ចតុបដិសម្ភិទាធិគមាយ, ន សាវកពោធិយា, ន បច្ចេកពោធិយា បរិណាមេតិ, អថ ខោ សព្ពញ្ញុភាវេន សព្ពសត្តានំ អនុត្តរសីលាលង្ការសម្បាទនត្ថមេវ បរិណាមេតីតិ អយំ **សីលបារមិយា** បដិបត្តិក្កមោ។

តថា យស្មា ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតា អាទីនវទស្សនបុព្ពង្គមា កាមេហិ ច ភវេហិ ច និក្ខមនវសេន បវត្តា កុសលចិត្តុប្បត្តិ នេក្ខម្មបារមី, តស្មា សកលសំកិលេសនិវាសនដ្ឋានតាយ, បុត្តទារាទីហិ មហាសម្ពាធតាយ, កសិវាណិជ្ជាទិនានាវិកម្មន្តាធិដ្ឋានព្យាកុលតាយ ច ឃរាវាសស្ស នេក្ខម្មសុខាទីនំ អនោកាសតំ, កាមានញ្ច “សត្ថធារាលគ្គមធុពិន្ទុ វិយ ច កទលី វិយ ច អវលេយ្យមានបរិត្តស្សាទវិបុលានត្ថានុពន្ធា”តិ ច វិជ្ជុលតោភាសេន គហេតព្ពំ នច្ចំ វិយ បរិត្តកាលូបលព្ភា, ឧម្មត្តកាលង្ការោ វិយ វិបរីតសញ្ញាយ អនុភវិតព្ពា, ករីសាវច្ឆាទនមុខំ វិយ បដិការភូតា, ឧទកេ តេមិតង្គុលិយា និសារុទកបានំ វិយ អតិត្តិករា, ឆាតជ្ឈត្តភោជនំ វិយ សាពាធា, ពលិសាមិសំ វិយ ព្យសនុបនិបាតការណា (ព្យសនសន្និបាតការណា – ទី. និ. ដី. ១.៧), អគ្គិសន្តាបោ វិយ កាលត្តយេបិ ទុក្ខុប្បត្តិហេតុភូតា, មក្កដាលេបោ វិយ ពន្ធននិមិត្តា, ឃាតកាវច្ឆាទនកិមាលយោ វិយ អនត្ថច្ឆាទនា, សបត្តគាមវាសោ វិយ ភយដ្ឋានភូតា, បច្ចត្ថិកបោសកោ វិយ កិលេសមារាទីនំ អាមិសភូតា, ឆណសម្បត្តិយោ វិយ វិបរិណាមទុក្ខា, កោដរគ្គិ វិយ អន្តោទាហកា, បុរាណកូបាវលម្ពពីរណមធុបិណ្ឌំ វិយ អនេកាទីនវា, លោណូទកបានំ វិយ បិបាសាហេតុភូតា, សុរាមេរយំ វិយ នីចជនសេវិតា , អប្បស្សាទតាយ អដ្ឋិកង្កលូបមា”តិអាទិនា ច នយេន អាទីនវំ សល្លក្ខេត្វា តព្ពិបរិយាយេន នេក្ខម្មេ អានិសំសំ បស្សន្តេន នេក្ខម្មបវិវេកឧបសមសុខាទីសុ និន្នបោណបព្ភារចិត្តេន នេក្ខម្មបារមិយំ បដិបជ្ជិតព្ពំ។

យស្មា បន នេក្ខម្មំ បព្ពជ្ជាមូលកំ, តស្មា បព្ពជ្ជា តាវ អនុដ្ឋាតព្ពា។ បព្ពជ្ជមនុតិដ្ឋន្តេន មហាសត្តេន អសតិ ពុទ្ធុប្បាទេ កម្មវាទីនំ កិរិយវាទីនំ តាបសបរិព្ពាជកានំ បព្ពជ្ជា អនុដ្ឋាតព្ពា។ ឧប្បន្នេសុ បន សម្មាសម្ពុទ្ធេសុ តេសំ សាសនេ ឯវ បព្ពជិតព្ពំ។ បព្ពជិត្វា ច យថាវុត្តេ សីលេ បតិដ្ឋិតេន តស្សា ឯវ សីលបារមិយា វោទាបនត្ថំ ធុតគុណា សមាទាតព្ពា។ សមាទិន្នធុតធម្មា ហិ មហាបុរិសា សម្មទេវ តេ បរិហរន្តា អប្បិច្ឆសន្តុដ្ឋសល្លេខបវិវេកអសំសគ្គវីរិយារម្ភសុភរតាទិគុណសលិលវិក្ខាលិតកិលេសមលតាយ អនវជ្ជសីលវតគុណបរិសុទ្ធសមាចារា បោរាណេ អរិយវំសត្តយេ បតិដ្ឋិតា ចតុត្ថំ ភាវនារាមតាសង្ខាតំ អរិយវំសំ គន្តុំ ចត្តាលីសាយ អារម្មណេសុ យថារហំ ឧបចារប្បនាភេទំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរន្តិ។ ឯវញ្ហិស្ស សម្មទេវ នេក្ខម្មបារមី បារិបូរិតា ហោតិ។ ឥមស្មឹ បន ឋានេ តេរសហិ ធុតធម្មេហិ សទ្ធឹ ទស កសិណានិ ទសាសុភានិ ទសានុស្សតិយោ ចត្តារោ ព្រហ្មវិហារា ចត្តារោ អារុប្បា ឯកា សញ្ញា ឯកំ វវត្ថានន្តិ ចត្តាលីស សមាធិភាវនាកម្មដ្ឋានានិ, ភាវនាវិធានញ្ច វិត្ថារតោ វត្តព្ពានិ, តំ បនេតំ សព្ពំ យស្មា **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ១.២២, ៤៧) សព្ពាការតោ វិត្ថារេត្វា វុត្តំ, តស្មា តត្ថ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ កេវលញ្ហិ តត្ថ សាវកពោធិសត្តស្ស វសេន វុត្តំ, ឥធ មហាពោធិសត្តស្ស វសេន ករុណូបាយកោសល្លបុព្ពង្គមំ កត្វា វត្តព្ពន្តិ អយមេវ វិសេសោ។ ឯវមេត្ថ **នេក្ខម្មបារមិយា** បដិបត្តិក្កមោ វេទិតព្ពោ។

តថា បញ្ញាបារមី សម្បាទេតុកាមេន យស្មា បញ្ញា អាលោកោ វិយ អន្ធការេន មោហេន សហ ន វត្តតិ, តស្មា មោហការណានិ តាវ ពោធិសត្តេន បរិវជ្ជេតព្ពានិ។ តត្រិមានិ មោហការណានិ-អរតិ តន្ទី វិជម្ភិតា អាលសិយំ គណសង្គណិការាមតា និទ្ទាសីលតា អនិច្ឆយសីលតា ញាណស្មឹ អកុតូហលតា មិច្ឆាធិមានោ អបរិបុច្ឆកតា កាយស្ស នសម្មាបរិហារោ អសមាហិតចិត្តតា ទុប្បញ្ញានំ បុគ្គលានំ សេវនា បញ្ញវន្តានំ អបយិរុបាសនា អត្តបរិភវោ មិច្ឆាវិកប្បោ វិបរីតាភិនិវេសោ កាយទឡ្ហីពហុលតា អសំវេគសីលតា បញ្ច នីវរណានិ, សង្ខេបតោ យេវាបនធម្មេ អាសេវតោ អនុប្បន្នា បញ្ញា នុប្បជ្ជតិ, ឧប្បន្នា បរិហាយតិ , ឥតិ ឥមានិ មោហការណានិ, តានិ បរិវជ្ជន្តេន ពាហុសច្ចេ, ឈានាទីសុ ច យោគោ ករណីយោ។

តត្ថាយំ ពាហុសច្ចស្ស វិសយវិភាគោ – បញ្ចក្ខន្ធា ទ្វាទសាយតនានិ អដ្ឋារស ធាតុយោ ចត្តារិ សច្ចានិ ពាវីសតិន្ទ្រិយានិ ទ្វាទសបទិកោ បដិច្ចសមុប្បាទោ, តថា សតិបដ្ឋានាទយោ កុសលាទិធម្មប្បភេទា ច, យានិ ច លោកេ អនវជ្ជានិ វិជ្ជាដ្ឋានានិ, យោ ច សត្តានំ ហិតសុខវិធាននយោ ព្យាករណវិសេសោ។ ឥតិ ឯវំ បការំ សកលមេវ សុតវិសយំ ឧបាយកោសល្លបុព្ពង្គមាយ បញ្ញាយ, សតិយា, វីរិយេន ច សាធុកំ ឧគ្គហណសវនធារណបរិចយបរិបុច្ឆាហិ ឱគាហេត្វា តត្ថ ច បរេសំ បតិដ្ឋាបនេន សុតមយា បញ្ញា និព្ពត្តេតព្ពា, តថា សត្តានំ ឥតិកត្តព្ពតាសុ ឋានុប្បត្តិកា បដិភានភូតា, អាយាបាយឧបាយកោសល្លភូតា ច បញ្ញា ហិតេសិតំ និស្សាយ តត្ថ តត្ថ យថារហំ បវត្តេតព្ពា, តថា ខន្ធាទីនំ សភាវធម្មានំ អាការបរិតក្កនមុខេន ចេវ និជ្ឈានំ ខមាបេន្តេន ច ចិន្តាមយា បញ្ញា និព្ពត្តេតព្ពា។

ខន្ធាទីនំយេវ បន សលក្ខណសាមញ្ញលក្ខណបរិគ្គហណវសេន លោកិយបរិញ្ញំ និព្ពត្តេន្តេន បុព្ពភាគភាវនាបញ្ញា សម្បាទេតព្ពា។ ឯវញ្ហិ “នាមរូបមត្តមិទំ, យថារហំ បច្ចយេហិ ឧប្បជ្ជតិ ចេវ និរុជ្ឈតិ ច, ន ឯត្ថ កោចិ កត្តា វា ការេតា វា, ហុត្វា អភាវដ្ឋេន អនិច្ចំ, ឧទយព្ពយបដិបីឡនដ្ឋេន ទុក្ខំ, អវសវត្តនដ្ឋេន អនត្តា”តិ អជ្ឈត្តិកធម្មេ, ពាហិរកធម្មេ ច និព្ពិសេសំ បរិជានន្តោ តត្ថ អាសង្គំ បជហន្តោ, បរេ ច តត្ថ តំ បជហាបេន្តោ កេវលំ ករុណាវសេនេវ យាវ ន ពុទ្ធគុណា ហត្ថគតំ អាគច្ឆន្តិ, តាវ យានត្តយេ សត្តេ អវតារណបរិបាចនេហិ បតិដ្ឋាបេន្តោ, ឈានវិមោក្ខសមាធិសមាបត្តិយោ, អភិញ្ញាយោ ច លោកិយវសីភាវំ បាបេន្តោ បញ្ញាយ មត្ថកំ បាបុណាតិ។

តត្ថ យាចិមា ឥទ្ធិវិធញាណំ ទិព្ពសោតធាតុញាណំ ចេតោបរិយញាណំ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណំ ទិព្ពចក្ខុញាណំ យថាកម្មូបគញាណំ អនាគតំសញាណន្តិ សបរិភណ្ឌា បញ្ចលោកិយាភិញ្ញាសង្ខាតា ភាវនាបញ្ញា, យា ច ខន្ធាយតនធាតុឥន្ទ្រិយសច្ចបដិច្ចសមុប្បាទាទិភេទេសុ ចតុភូមកេសុ ធម្មេសុ ឧគ្គហបរិបុច្ឆាវសេន ញាណបរិចយំ កត្វា សីលវិសុទ្ធិ ចិត្តវិសុទ្ធីតិ មូលភូតាសុ ឥមាសុ ទ្វីសុ វិសុទ្ធីសុ បតិដ្ឋាយ ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិ មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិ បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិ ញាណទស្សនវិសុទ្ធីតិ សរីរភូតា ឥមា បញ្ចវិសុទ្ធិយោ សម្បាទេន្តេន ភាវេតព្ពា លោកិយលោកុត្តរភេទា ភាវនាបញ្ញា, តាសំ សម្បាទនវិធានំ យស្មា “តត្ថ ‘ឯកោបិ ហុត្វា ពហុធា ហោតី’តិអាទិកំ ឥទ្ធិវិកុព្ពនំ កាតុកាមេន អាទិកម្មិកេន យោគិនា”តិអាទិនា, (វិសុទ្ធិ. ២.៣៦៥) “ខន្ធាតិ បញ្ច ខន្ធា រូបក្ខន្ធោ វេទនាក្ខន្ធោ សញ្ញាក្ខន្ធោ សង្ខារក្ខន្ធោ វិញ្ញាណក្ខន្ធោ”តិអាទិនា (វិសុទ្ធិ. ២.៤៣១) ច វិសយវិសយិវិភាគេន (វិសយវិភាគេន – ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា) សទ្ធិំ វិសុទ្ធិមគ្គេ សព្ពាការតោ វិត្ថារេត្វា វុត្តំ, តស្មា តត្ថ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ កេវលញ្ហិ តត្ថ សាវកពោធិសត្តស្ស វសេន បញ្ញា អាគតា, ឥធ មហាពោធិសត្តស្ស វសេន ករុណូបាយកោសល្លបុព្ពង្គមំ កត្វា វត្តព្ពា។ ញាណទស្សនវិសុទ្ធី អបាបេត្វា បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិយំយេវ វិបស្សនា ឋបេតព្ពាតិ អយមេវ វិសេសោតិ។ ឯវមេត្ថ **បញ្ញាបារមិយា** បដិបត្តិក្កមោ វេទិតព្ពោ។

តថា យស្មា សម្មាសម្ពោធិយា កតាភិនីហារេន មហាសត្តេន បារមីបរិបូរណត្ថំ សព្ពកាលំ យុត្តប្បយុត្តេន ភវិតព្ពំ អាពទ្ធបរិករណេន, តស្មា កាលេន កាលំ “កោ នុ ខោ អជ្ជ មយា បុញ្ញសម្ភារោ, ញាណសម្ភារោ វា ឧបចិតោ, កីំ វា មយា បរហិតំ កត”ន្តិ ទិវសេ ទិវសេ បច្ចវេក្ខន្តេន សត្តហិតត្ថំ ឧស្សាហោ ករណីយោ, សព្ពេសម្បិ សត្តានំ ឧបការាយ អត្តនោ បរិគ្គហភូតំ វត្ថុំ, កាយំ, ជីវិតញ្ច និរបេក្ខចិត្តេន ឱស្សជ្ជិតព្ពំ, យំ កិញ្ចិ កម្មំ ករោតិ កាយេន, វាចាយ វា, តំ សព្ពំ សម្ពោធិយំ និន្នចិត្តេនេវ កាតព្ពំ, ពោធិយា បរិណាមេតព្ពំ, ឧឡារេហិ, ឥត្តរេហិ ច កាមេហិ វិនិវត្តចិត្តេនេវ ភវិតព្ពំ, សព្ពាសុ ច ឥតិកត្តព្ពតាសុ ឧបាយកោសល្លំ បច្ចុបដ្ឋបេត្វា បដិបជ្ជិតព្ពំ។

តស្មឹ តស្មិញ្ច សត្តហិតេ អារទ្ធវីរិយេន ភវិតព្ពំ ឥដ្ឋានិដ្ឋាទិសព្ពសហេន អវិសំវាទិនា។ សព្ពេបិ សត្តា អនោធិសោ មេត្តាយ, ករុណាយ ច ផរិតព្ពា។ យា កាចិ សត្តានំ ទុក្ខុប្បត្តិ, សព្ពា សា អត្តនិ បាដិកង្ខិតព្ពា។ សព្ពេសញ្ច សត្តានំ បុញ្ញំ អព្ភនុមោទិតព្ពំ, ពុទ្ធានំ មហន្តតា មហានុភាវតា អភិណ្ហំ បច្ចវេក្ខិតព្ពា, យញ្ច កិញ្ចិ កម្មំ ករោតិ កាយេន, វាចាយ វា, តំ សព្ពំ ពោធិចិត្តបុព្ពង្គមំ កាតព្ពំ។ ឥមិនា ហិ ឧបាយេន ទានាទីសុ យុត្តប្បយុត្តស្ស ថាមវតោ ទឡ្ហបរក្កមស្ស មហាសត្តស្ស ពោធិសត្តស្ស អបរិមេយ្យោ បុញ្ញសម្ភារោ, ញាណសម្ភារោ ច ទិវសេ ទិវសេ ឧបចីយតិ។

អបិច សត្តានំ បរិភោគត្ថំ, បរិបាលនត្ថញ្ច អត្តនោ សរីរំ, ជីវិតញ្ច បរិច្ចជិត្វា ខុប្បិបាសសីតុណ្ហវាតាតបាទិទុក្ខបតិការោ បរិយេសិតព្ពោ ច ឧប្បាទេតព្ពោ ច, យញ្ច យថាវុត្តទុក្ខបតិការជំ សុខំ អត្តនា បដិលភតិ, តថា រមណីយេសុ អារាមុយ្យានបាសាទតឡាកាទីសុ , អរញ្ញាយតនេសុ ច កាយចិត្តសន្តាបាភាវេន អភិនិព្ពុតត្តា អត្តនា សុខំ បដិលភតិ, យញ្ច សុណាតិ “ពុទ្ធានុពុទ្ធបច្ចេកពុទ្ធា, មហាពោធិសត្តា ច នេក្ខម្ម

បដិបត្តិយំ បិតា”តិ ច “ទិដ្ឋធម្មិកសុខវិហារភូតំ ឦទិសំ នាម ឈានសមាបត្តិសុខមនុភវន្តី”តិ ច, តំ សព្ពំ សត្តេសុ អនោធិសោ ឧបសំហរតិ។ អយំ តាវ នយោ អសមាហិតភូមិយំ បតិដ្ឋិតស្ស។

សមាហិតភូមិយំ បន បតិដ្ឋិតោ អត្តនា យថានុភូតំ វិសេសាធិគមនិព្ពត្តំ បីតឹ, បស្សទ្ធឹ, សុខំ, សមាធឹ, យថាភូតញាណញ្ច សត្តេសុ អធិមុច្ចន្តោ ឧបសំហរតិ បរិណាមេតិ, តថា មហតិ សំសារទុក្ខេ, តស្ស ច និមិត្តភូតេ កិលេសាភិសង្ខារទុក្ខេ និមុគ្គំ សត្តនិកាយំ ទិស្វា តត្រាបិ ខាទនឆេទនភេទនសេទនបិសនហឹសន អគ្គិសន្តាបាទិជនិតា ទុក្ខា តិព្ពា ខរា កដុកា វេទនា និរន្តរំ ចិរកាលំ វេទយន្តេ នរកេ, អញ្ញមញ្ញំ កុជ្ឈន សន្តាសនវិសោធនហឹសនបរាធីនតាទីហិ មហាទុក្ខំ អនុភវន្តេ តិរច្ឆានគតេ, ជោតិមាលាកុលសរីរេ ខុប្បិបាស វាតាតបាទីហិ ឌយ្ហមានេ, វិសុស្សមានេ ច វន្តខេឡាទិអាហារេ, ឧទ្ធពាហុ វិរវន្តេ និជ្ឈាមតណ្ហិកាទិកេ មហាទុក្ខំ វេទយមានេ បេតេ ច បរិយេដ្ឋិមូលកំ មហន្តំ អនយព្យសនំ បាបុណន្តេ ហត្ថច្ឆេទាទិការណយោគេន ទុព្ពណ្ណទុទ្ទសិកទលិទ្ទាទិភាវេន ខុប្បិបាសាទិអាពាធយោគេន ពលវន្តេហិ អភិភវនីយតោ, បរេសំ វហនតោ, បរាធីនតោ ច នរកេ, បេតេ, តិរច្ឆានគតេ ច អតិសយន្តេ អបាយទុក្ខនិព្ពិសេសំ ទុក្ខមនុភវន្តេ មនុស្សេ ច តថា វិសយបរិភោគវិក្ខិត្តចិត្តតាយ រាគាទិបរិឡាហេន ឌយ្ហមានេ វាតវេគសមុដ្ឋិតជាលាសមិទ្ធ សុក្ខកដ្ឋសន្និបាតេ អគ្គិក្ខន្ធេ វិយ អនុបសន្តបរិឡាហវុត្តិកេ អនុបសន្តនិហតបរាធីនេ (អនិហតបរាធីនេ ទី. និ. ដី. ១.៧) កាមាវចរទេវេ ច មហតា វាយាមេន វិទូរមាកាសំ វិគាហិតសកុន្តា វិយ, ពលវតា ទូរេ បាណិនា ខិត្តសរា វិយ ច “សតិបិ ចិរប្បវត្តិយំ អនច្ចន្តិកតាយ បាតបរិយោសានា អនតិក្កន្តជាតិជរាមរណា ឯវា”តិ រូបាវចរារូបាវចរទេវេ ច បស្សន្តេន មហន្តំ សំវេគំ បច្ចុបដ្ឋាបេត្វា មេត្តាយ, ករុណាយ ច អនោធិសោ សត្តា ផរិតព្ពា។ ឯវំ កាយេន, វាចាយ, មនសា ច ពោធិសម្ភារេ និរន្តរំ ឧបចិនន្តេន យថា បារមិយោ បរិបូរេន្តិ, ឯវំ សក្កច្ចការិនា សាតច្ចការិនា អនោលីនវុត្តិនា ឧស្សាហោ បវត្តេតព្ពោ, វីរិយបារមី បរិបូរេតព្ពា។

អបិច “អចិន្តេយ្យាបរិមេយ្យវិបុលោឡារវិមលនិរុបមនិរុបក្កិលេសគុណគណនិចយនិទានភូតស្ស ពុទ្ធភាវស្ស ឧស្សក្កិត្វា សម្បាហំសនយោគ្គំ វីរិយំ នាម អចិន្តេយ្យានុភាវមេវ, យំ ន បចុរជនា សោតុម្បិ សក្កុណន្តិ, បគេវ បដិបជ្ជិតុំ។ តថា ហិ តិវិធា អភិនីហារចិត្តុប្បត្តិ, ចតស្សោ ពុទ្ធភូមិយោ, (សុ. និ. អដ្ឋ. ១.៣៤) ចត្តារិ សង្គហវត្ថូនិ , (ទី. និ. ៣.២១០; អ. និ. ៤.៣២) ករុណេករសតា, ពុទ្ធធម្មេសុ សច្ឆិករណេន វិសេសប្បច្ចយោ, និជ្ឈានក្ខន្តិ, សព្ពធម្មេសុ និរុបលេបោ, សព្ពសត្តេសុ បិយបុត្តសញ្ញា, សំសារទុក្ខេហិ អបរិខេទោ, សព្ពទេយ្យធម្មបរិច្ចាគោ, តេន ច និរតិមានតា, អធិសីលាទិអធិដ្ឋានំ, តត្ថ ច អចញ្ចលតា, កុសលកិរិយាសុ បីតិបាមោជ្ជតា, វិវេកនិន្នចិត្តតា, ឈានានុយោគោ, អនវជ្ជធម្មេសុ អតិត្តិយតា, យថាសុតស្ស ធម្មស្ស បរេសំ ហិតជ្ឈាសយេន ទេសនាយ អារម្ភទឡ្ហតា, ធីរវីរភាវោ, បរាបវាទបរាបការេសុ វិការាភាវោ, សច្ចាធិដ្ឋានំ, សមាបត្តីសុ វសីភាវោ, អភិញ្ញាសុ ពលប្បត្តិ, លក្ខណត្តយាវពោធោ, សតិបដ្ឋានាទីសុ អភិយោគេន លោកុត្តរមគ្គសម្ភារសម្ភរណំ, នវលោកុត្តរាវក្កន្តី”តិ ឯវមាទិកា សព្ពាបិ ពោធិសម្ភារបដិបត្តិ វីរិយានុភាវេនេវ សមិជ្ឈតីតិ អភិនីហារតោ យាវ មហាពោធិ អនោស្សជ្ជន្តេន សក្កច្ចំ និរន្តរំ វីរិយំ យថា ឧបរូបរិ វិសេសាវហំ ហោតិ, ឯវំ សម្បាទេតព្ពំ។ សម្បជ្ជមានេ ច យថាវុត្តេ វីរិយេ, ខន្តិសច្ចាធិដ្ឋានាទយោ ច ទានសីលាទយោ ច សព្ពេបិ ពោធិសម្ភារា តទធីនវុត្តិតាយ សម្បន្នា ឯវ ហោន្តីតិ ខន្តិអាទីសុបិ ឥមិនាវ នយេន បដិបត្តិ វេទិតព្ពា។

ឥតិ សត្តានំ សុខូបករណបរិច្ចាគេន ពហុធានុគ្គហករណំ ទានេន បដិបត្តិ, សីលេន តេសំ ជីវិតសាបតេយ្យទាររក្ខាភេទបិយហិតវចនាវិហឹសាទិករណានិ, នេក្ខម្មេន តេសំ អាមិសបដិគ្គហណធម្មទានាទិនា អនេកវិធា ហិតចរិយា, បញ្ញាយ តេសំ ហិតករណូបាយកោសល្លំ, វីរិយេន តត្ថ ឧស្សាហារម្ភអសំហីរករណានិ, ខន្តិយា តទបរាធសហនំ, សច្ចេន នេសំ អវញ្ចនតទុបការកិរិយាសមាទានាវិសំវាទនាទិ, អធិដ្ឋានេន តទុបករណេ អនត្ថសម្បាតេបិ អចលនំ, មេត្តាយ នេសំ ហិតសុខានុចិន្តនំ, ឧបេក្ខាយ នេសំ ឧបការាបការេសុ វិការានាបត្តីតិ ឯវំ អបរិមាណេ សត្តេ អារព្ភ អនុកម្បិតសព្ពសត្តស្ស ពោធិសត្តស្ស បុថុជ្ជនេហិ អសាធារណោ អបរិមាណោ បុញ្ញញាណសម្ភារុបចយោ ឯត្ថ បដិបត្តីតិ វេទិតព្ពំ។ យោ ចេតាសំ បច្ចយោ វុត្តោ, តត្ថ ច សក្កច្ចំ សម្បាទនំ។

**កោ វិភាគោ**តិ –

> សាមញ្ញភេទតោ ឯតា, ទសវិធា វិភាគតោ;
> តិធា ហុត្វាន បច្ចេកំ, សមតឹសវិធា សមំ។

ទស បារមិយោ ទស ឧបបារមិយោ ទស បរមត្ថបារមិយោតិ ហិ សមតឹស បារមិយោ។ តត្ថ “កតាភិនីហារស្ស ពោធិសត្តស្ស បរហិតករណាភិនិន្នាសយបយោគស្ស កណ្ហធម្មវោកិណ្ណា សុក្កា ធម្មា បារមិយោ, តេហិ

អវោកិណ្ណា សុក្កា ធម្មា ឧបបារមិយោ, អកណ្ហា អសុក្កា ធម្មា បរមត្ថបារមិយោ”តិ **កេចិ។** “សមុទាគមនកាលេសុ បូរិយមានា បារមិយោ, ពោធិសត្តភូមិយំ បុណ្ណា ឧបបារមិយោ, ពុទ្ធភូមិយំ សព្ពាការបរិបុណ្ណា បរមត្ថបារមិយោ។ ពោធិសត្តភូមិយំ វា បរហិតករណតោ បារមិយោ, អត្តហិតករណតោ ឧបបារមិយោ, ពុទ្ធភូមិយំ ពលវេសារជ្ជសមធិគមេន ឧភយហិតបរិបូរណតោ បរមត្ថបារមិយោតិ ឯវំ អាទិមជ្ឈបរិយោសានេសុ បណិធានារម្ភបរិនិដ្ឋានេសុ តេសំ វិភាគោ”តិ **អបរេ។** “ទោសុបសមករុណាបកតិកានំ ភវសុខវិមុត្តិសុខបរមសុខប្បត្តានំ បុញ្ញូបចយភេទតោ តព្ពិភាគោ”តិ **អញ្ញេ។**

“លជ្ជាសតិមានាបស្សយានំ លោកុត្តរធម្មាធិបតីនំ សីលសមាធិបញ្ញាគរុកានំ តារិតតរិតតារយិតូនំ អនុពុទ្ធបច្ចេកពុទ្ធសម្មាសម្ពុទ្ធានំ បារមីឧបបារមីបរមត្ថបារមីហិ ពោធិត្តយប្បត្តិតោ យថាវុត្តវិភាគោ”តិ **កេចិ។** “ចិត្តបណិធិតោ យាវ វចីបណិធិ, តាវ បវត្តា សម្ភារា បារមិយោ , វចីបណិធិតោ យាវ កាយបណិធិ, តាវ បវត្តា ឧបបារមិយោ, កាយបណិធិតោ បភុតិ បរមត្ថបារមិយោ”តិ **អបរេ។ អញ្ញេ** បន “បរបុញ្ញានុមោទនវសេន បវត្តា សម្ភារា បារមិយោ, បរេសំ ការាបនវសេន បវត្តា ឧបបារមិយោ, សយំ ករណវសេន បវត្តា បរមត្ថបារមិយោ”តិ វទន្តិ។ តថា “ភវសុខាវហោ បុញ្ញញាណសម្ភារោ បារមី, អត្តនោ និព្ពានសុខាវហោ ឧបបារមី, បរេសំ តទុភយសុខាវហោ បរមត្ថបារមី”តិ **ឯកេ។**

បុត្តទារធនាទិឧបករណបរិច្ចាគោ បន ទានបារមី, អត្តនោ អង្គបរិច្ចាគោ ទានឧបបារមី, អត្តនោ ជីវិតបរិច្ចាគោ ទានបរមត្ថបារមី។ តថា បុត្តទារាទិកស្ស តិវិធស្សាបិ ហេតុ អវីតិក្កមនវសេន តិស្សោ សីលបារមិយោ, តេសុ ឯវ តិវិធេសុ វត្ថូសុ អាលយំ ឧបច្ឆិន្ទិត្វា និក្ខមនវសេន តិស្សោ នេក្ខម្មបារមិយោ, ឧបករណអង្គជីវិតតណ្ហំ សមូហនិត្វា សត្តានំ ហិតាហិតវិនិច្ឆយករណវសេន តិស្សោ បញ្ញាបារមិយោ, យថាវុត្តភេទានំ បរិច្ចាគាទីនំ វាយមនវសេន តិស្សោ វីរិយបារមិយោ, ឧបករណអង្គជីវិតន្តរាយករានំ ខមនវសេន តិស្សោ ខន្តិបារមិយោ, ឧបករណអង្គជីវិតហេតុ សច្ចាបរិច្ចាគវសេន តិស្សោ សច្ចបារមិយោ, ទានាទិបារមិយោ អកុប្បាធិដ្ឋានវសេនេវ សមិជ្ឈន្តីតិ ឧបករណាទិវិនាសេបិ អចលាធិដ្ឋានវសេន តិស្សោ អធិដ្ឋានបារមិយោ, ឧបករណាទិវិឃាតកេសុបិ សត្តេសុ មេត្តាយ អវិជហនវសេន តិស្សោ មេត្តាបារមិយោ, យថាវុត្តវត្ថុត្តយស្ស ឧបការាបការេសុ សត្តសង្ខារេសុ មជ្ឈត្តតាបដិលាភវសេន តិស្សោ ឧបេក្ខាបារមិយោតិ ឯវមាទិនា ឯតាសំ វិភាគោ វេទិតព្ពោ។

**កោ សង្គហោតិ** ឯត្ថ បន –

យថា វិភាគតោ តីស-វិធា សង្គហតោ ទស;
ឆព្ពការាវ ឯតាសុ, យុគឡាទីហិ សាធយេ។

យថា ហិ ឯសា វិភាគតោ តីសវិធាបិ ទានបារមិអាទិភាវតោ ទសវិធា, ឯវំ ទានសីលខន្តិវីរិយឈានបញ្ញាសភាវេន ឆព្ពិធា។ ឯតាសុ ហិ នេក្ខម្មបារមី សីលបារមិយា សង្គហិតា តស្សា បព្ពជ្ជាភាវេ។ នីវរណវិវេកភាវេ បន ឈានបារមិយា, កុសលធម្មភាវេ ឆហិបិ សង្គហិតា, សច្ចបារមី សីលបារមិយា ឯកទេសា ឯវ វចីសច្ចវិរតិសច្ចបក្ខេ។ ញាណសច្ចបក្ខេ បន បញ្ញាបារមិយា សង្គហិតា, មេត្តាបារមី ឈានបារមិយា ឯវ, ឧបេក្ខាបារមី ឈានបញ្ញាបារមីហិ, អធិដ្ឋានបារមី សព្ពាហិបិ សង្គហិតាតិ។

ឯតេសញ្ច ទានាទីនំ ឆន្នំ គុណានំ អញ្ញមញ្ញសម្ពន្ធានំ បញ្ចទស យុគឡាទីនិ បញ្ចទស យុគឡាទិសាធកានិ ហោន្តិ។ សេយ្យថិទំ? ទានសីលយុគឡេន បរហិតាហិតានំ ករណាករណយុគឡសិទ្ធិ, ទានខន្តិយុគឡេន អលោភាទោសយុគឡសិទ្ធិ, ទានវីរិយយុគឡេន ចាគសុតយុគឡសិទ្ធិ, ទានឈានយុគឡេន កាមទោសប្បហានយុគឡសិទ្ធិ, ទានបញ្ញាយុគឡេន អរិយយានធុរយុគឡសិទ្ធិ, សីលខន្តិទ្វយេន បយោគាសយសុទ្ធទ្វយសិទ្ធិ, សីលវីរិយទ្វយេន ភាវនាទ្វយសិទ្ធិ, សីលឈានទ្វយេន ទុស្សីល្យបរិយុដ្ឋានប្បហានទ្វយសិទ្ធិ, សីលបញ្ញាទ្វយេន ទានទ្វយសិទ្ធិ, ខន្តិវីរិយទ្វយេន ខមាតេជទ្វយសិទ្ធិ, ខន្តិឈានទុកេន វិរោធានុរោធប្បហានទុកសិទ្ធិ, ខន្តិបញ្ញាទុកេន សុញ្ញតាខន្តិបដិវេធទុកសិទ្ធិ, វីរិយឈានទុកេន បគ្គហាវិក្ខេបទុកសិទ្ធិ, វីរិយបញ្ញាទុកេន សរណទុកសិទ្ធិ, ឈានបញ្ញាទុកេន យានទុកសិទ្ធិ។ ទានសីលខន្តិតិកេន លោភទោសមោហប្បហានតិកសិទ្ធិ, ទានសីលវីរិយតិកេន ភោគជីវិតកាយសារាទានតិកសិទ្ធិ, ទានសីលឈានតិកេន បុញ្ញកិរិយវត្ថុតិកសិទ្ធិ, ទានសីលបញ្ញាតិកេន អាមិសាភយធម្មទានតិកសិទ្ធីតិ ឯវំ ឥតរេហិបិ តិកេហិ, ចតុក្កាទីហិ ច យថាសម្ភវំ តិកានិ, ចតុក្កាទីនិ ច យោជេតព្ពានិ។

ឯវំ ឆព្ពិធានម្បិ បន ឥមាសំ បារមីនំ ចតូហិ អធិដ្ឋានេហិ សង្គហោ វេទិតព្ពោ។ សព្ពបារមីនំ សមូហសង្គហតោ ហិ ចត្តារិ អធិដ្ឋានានិ។ សេយ្យថិទំ? សច្ចាធិដ្ឋានំ, ចាគាធិដ្ឋានំ, ឧបសមាធិដ្ឋានំ, បញ្ញាធិដ្ឋានន្តិ។ តត្ថ អធិតិដ្ឋតិ ឯតេន, ឯត្ថ វា អធិតិដ្ឋតិ, អធិដ្ឋានមត្តមេវ វា តន្តិ **អធិដ្ឋានំ,** សច្ចញ្ច តំ អធិដ្ឋានញ្ច, សច្ចស្ស វា អធិដ្ឋានំ, សច្ចំ វា អធិដ្ឋានមេតស្សាតិ **សច្ចាធិដ្ឋានំ។** ឯវំ សេសេសុបិ។ តត្ថ អវិសេសតោ តាវ កតាភិនីហារស្ស អនុកម្បិតសព្ពសត្តស្ស មហាសត្តស្ស បដិញ្ញានុរូបំ សព្ពបារមីបរិគ្គហតោ **សច្ចាធិដ្ឋានំ,** តេសំ បដិបក្ខបរិច្ចាគតោ **ចាគាធិដ្ឋានំ,** សព្ពបារមិតាគុណេហិ ឧបសមនតោ **ឧបសមាធិដ្ឋានំ។** តេហិ ឯវ បរហិតេសុ ឧបាយកោសល្លតោ **បញ្ញាធិដ្ឋានំ។**

វិសេសតោ បន "យាចកានំ ជនានំ អវិសំវាទេត្វា ទស្សាមី"តិ បដិជាននតោ, បដិញ្ញំ អវិសំវាទេត្វា ទានតោ, ទានំ អវិសំវាទេត្វា អនុមោទនតោ , មច្ឆរិយាទិបដិបក្ខបរិច្ចាគតោ, ទេយ្យបដិគ្គាហកទានទេយ្យធម្មក្ខយេសុ លោភទោសមោហភយវូបសមនតោ, យថារហំ យថាកាលំ យថាវិធានញ្ច ទានតោ, បញ្ញុត្តរតោ ច កុសលធម្មានំ ចតុរធិដ្ឋានបទដ្ឋានំ ទានំ។ តថា សំវរសមាទានស្ស អវីតិក្កមនតោ, ទុស្សីល្យបរិច្ចាគតោ, ទុច្ចរិតវូបសមនតោ, បញ្ញុត្តរតោ ច ចតុរធិដ្ឋានបទដ្ឋានំ សីលំ។ យថាបដិញ្ញំ ខមនតោ, កតាបរាធវិកប្បបរិច្ចាគតោ, កោធបរិយុដ្ឋានវូបសមនតោ, បញ្ញុត្តរតោ ច ចតុរធិដ្ឋានបទដ្ឋានា ខន្តិ។ បដិញ្ញានុរូបំ បរហិតករណតោ, វិសយបរិច្ចាគតោ, អកុសលវូបសមនតោ, បញ្ញុត្តរតោ ច ចតុរធិដ្ឋានបទដ្ឋានំ វីរិយំ។ បដិញ្ញានុរូបំ លោកហិតានុចិន្តនតោ, នីវរណបរិច្ចាគតោ, ចិត្តវូបសមនតោ, បញ្ញុត្តរតោ ច ចតុរធិដ្ឋានបទដ្ឋានំ ឈានំ។ យថាបដិញ្ញំ បរហិតូបាយកោសល្លតោ, អនុបាយកិរិយបរិច្ចាគតោ, មោហជបរិឡាហវូបសមនតោ, សព្ពញ្ញុតាបដិលាភតោ ច ចតុរធិដ្ឋានបទដ្ឋានា បញ្ញា។

តត្ថ ញេយ្យបដិញ្ញានុវិធានេហិ សច្ចាធិដ្ឋានំ, វត្ថុកាមកិលេសកាមបរិច្ចាគេហិ ចាគាធិដ្ឋានំ, ទោសទុក្ខវូបសមេហិ ឧបសមាធិដ្ឋានំ, អនុពោធបដិវេធេហិ បញ្ញាធិដ្ឋានំ។ តិវិធសច្ចបរិគ្គហិតំ ទោសត្តយវិរោធិ សច្ចាធិដ្ឋានំ, តិវិធចាគបរិគ្គហិតំ ទោសត្តយវិរោធិ ចាគាធិដ្ឋានំ, តិវិធវូបសមបរិគ្គហិតំ ទោសត្តយវិរោធិ ឧបសមាធិដ្ឋានំ, តិវិធញាណបរិគ្គហិតំ ទោសត្តយវិរោធិ បញ្ញាធិដ្ឋានំ។ សច្ចាធិដ្ឋានបរិគ្គហិតានិ ចាគូបសមបញ្ញាធិដ្ឋានានិ អវិសំវាទនតោ, បដិញ្ញានុវិធានតោ ច។ ចាគាធិដ្ឋានបរិគ្គហិតានិ សច្ចូបសមបញ្ញាធិដ្ឋានានិ បដិបក្ខបរិច្ចាគតោ, សព្ពបរិច្ចាគផលត្តា ច។ ឧបសមាធិដ្ឋានបរិគ្គហិតានិ សច្ចចាគបញ្ញាធិដ្ឋានានិ កិលេសបរិឡាហូបសមនតោ, កម្មបរិឡាហូបសមនតោ ច។ បញ្ញាធិដ្ឋានបរិគ្គហិតានិ សច្ចចាគូបសមាធិដ្ឋានានិ ញាណបុព្ពង្គមតោ, ញាណានុបរិវត្តនតោ ចាតិ ឯវំ សព្ពាបិ បារមិយោ សច្ចប្បភាវិតា ចាគបរិព្យញ្ជិតា ឧបសមោបព្រូហិតា បញ្ញាបរិសុទ្ធា។ សច្ចញ្ហិ ឯតាសំ ជនកហេតុ, ចាគោ បដិគ្គាហកហេតុ, ឧបសមោ បរិវុទ្ធិហេតុ បញ្ញា បារិសុទ្ធិហេតុ។ តថា អាទិម្ហិ សច្ចាធិដ្ឋានំ សច្ចបដិញ្ញត្តា, មជ្ឈេ ចាគាធិដ្ឋានំ កតបណិធានស្ស បរហិតាយ អត្តបរិច្ចាគតោ, អន្តេ ឧបសមាធិដ្ឋានំ សព្ពូបសមបរិយោសានត្តា។ អាទិមជ្ឈបរិយោសានេសុ បញ្ញាធិដ្ឋានំ តស្មឹ សតិ សម្ភវតោ, អសតិ អសម្ភវតោ, យថាបដិញ្ញញ្ច សម្ភវតោ។

តត្ថ មហាបុរិសា សតតំ អត្តហិតបរហិតករេហិ គរុបិយភាវករេហិ សច្ចចាគាធិដ្ឋានេហិ គិហិភូតា អាមិសទានេន បរេ អនុគ្គណ្ហន្តិ។ តថា អត្តហិតបរហិតករេហិ, គរុបិយភាវករេហិ, ឧបសមបញ្ញាធិដ្ឋានេហិ ច បព្ពជិតភូតា ធម្មទានេន បរេ អនុគ្គណ្ហន្តិ។

តត្ថ អន្តិមភវេ ពោធិសត្តស្ស ចតុរធិដ្ឋានបរិបូរណំ។ បរិបុណ្ណចតុរធិដ្ឋានស្ស ហិ ចរិមកភវូបបត្តីតិ ឯកេ។ តត្រាបិ ហិ គព្ភាវក្កន្តិអភិនិក្ខមនេសុ បញ្ញាធិដ្ឋានសមុទាគមេន សតោ សម្បជានោ សច្ចាធិដ្ឋានបារិបូរិយា សម្បតិជាតោ ឧត្តរាភិមុខោ សត្តបទវីតិហារេន គន្ត្វា សព្ពា ទិសា ឱលោកេត្វា សច្ចានុបរិវត្តិនា វចសា "អគ្គោហមស្មិ លោកស្ស, ជេដ្ឋោហមស្មិ លោកស្ស, សេដ្ឋោហមស្មិ លោកស្សា"តិ (ទី. និ. ២.៣១; ម. និ. ៣.២០៧) តិក្ខត្តុំ សីហនាទំ នទិ, ឧបសមាធិដ្ឋានសមុទាគមេន ជិណ្ណាតុរមតបព្ពជិតទស្សាវិនោ ចតុធម្មប្បទេសកោវិទស្ស យោព្ពនារោគ្យជីវិតសម្បត្តិមទានំ ឧបសមោ, ចាគាធិដ្ឋានសមុទាគមេន មហតោ ញាតិបរិវដ្ដស្ស, ហត្ថគតស្ស ច ចក្កវត្តិរជ្ជស្ស អនបេក្ខបរិច្ចាគោតិ។

ទុតិយេ ឋានេ អភិសម្ពោធិយំ ចតុរធិដ្ឋានបរិបូរណន្តិ កេចិ។ តត្ថ ហិ យថាបដិញ្ញំ សច្ចាធិដ្ឋានសមុទាគមេន ចតុន្នំ អរិយសច្ចានំ អភិសមយោ។ តតោ ហិ សច្ចាធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណំ។ ចាគាធិដ្ឋានសមុទាគមេន សព្ពកិលេសុបក្កិលេសបរិច្ចាគោ។ តតោ ហិ ចាគាធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណំ។ ឧបសមាធិដ្ឋានសមុទាគមេន បរមូបសមសម្បត្តិ។ តតោ ហិ ឧបសមាធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណំ។ បញ្ញាធិដ្ឋានសមុទាគមេន អនាវរណញាណបដិលាភោ។ តតោ ហិ បញ្ញាធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណន្តិ, តំ អសិទ្ធំ អភិសម្ពោធិយាបិ បរមត្ថភាវតោ។

តតិយេ ឋានេ ធម្មចក្កប្បវត្តនេ ចតុរធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណន្តិ អញ្ញេ។ តត្ថ ហិ សច្ចាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស ទ្វាទសហិ អាការេហិ អរិយសច្ចទេសនាយ សច្ចាធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណំ, ចាគាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស សទ្ធម្មមហាយាគករណេន ចាគាធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណំ, ឧបសមាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស សយំ ឧបសន្តស្ស បរេសំ ឧបសមនេន ឧបសមាធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណំ, បញ្ញាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស វិនេយ្យានំ អាសយាទិបរិជាននេន បញ្ញាធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណន្តិ, តទបិ អសិទ្ធំ អបរិយោសិតត្តា ពុទ្ធកិច្ចស្ស។

ចតុត្ថេ ឋានេ បរិនិព្ពានេ ចតុរធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណន្តិ អបរេ។ តត្រ ហិ បរិនិព្ពុតត្តា បរមត្ថសច្ចសម្បត្តិយា សច្ចាធិដ្ឋានបរិបូរណំ, សព្ពូបធិបដិនិស្សគ្គេន ចាគាធិដ្ឋានបរិបូរណំ, សព្ពសង្ខារូបសមេន ឧបសមាធិដ្ឋាន បរិបូរណំ, បញ្ញាបយោជនបរិនិព្ពានេន បញ្ញាធិដ្ឋានបរិបូរណន្តិ។

តត្រ មហាបុរិសស្ស វិសេសេន មេត្តាខេត្តេ អភិជាតិយំ សច្ចាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស សច្ចាធិដ្ឋាន បរិបូរណមភិព្យត្តំ, វិសេសេន ករុណាខេត្តេ អភិសម្ពោធិយំ បញ្ញាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស បញ្ញាធិដ្ឋាន បរិបូរណមភិព្យត្តំ, វិសេសេន មុទិតាខេត្តេ ធម្មចក្កប្បវត្តនេ ចាគាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស ចាគាធិដ្ឋាន បរិបូរណមភិព្យត្តំ, វិសេសេន ឧបេក្ខាខេត្តេ បរិនិព្ពានេ ឧបសមាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស ឧបសមាធិដ្ឋាន បរិបូរណមភិព្យត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

តត្រាបិ សច្ចាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស សំវាសេន សីលំ វេទិតព្ពំ, ចាគាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស សំវោហារេន សោចេយ្យំ វេទិតព្ពំ, ឧបសមាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស អាបទាសុ ថាមោ វេទិតព្ពោ, បញ្ញាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស សាកច្ឆាយ បញ្ញា វេទិតព្ពា។ ឯវំ សីលាជីវចិត្តទិដ្ឋិវិសុទ្ធិយោ វេទិតព្ពា។ តថា សច្ចាធិដ្ឋានសមុទាគមេន ទោសាគតឹ ន គច្ឆតិ អវិសំវាទនតោ, ចាគាធិដ្ឋានសមុទាគមេន ឆន្ទាគតឹ ន គច្ឆតិ អនភិសង្គតោ, ឧប សមាធិដ្ឋានសមុទាគមេន ភយាគតឹ ន គច្ឆតិ អនុបរោធតោ, បញ្ញាធិដ្ឋានសមុទាគមេន មោហាគតឹ ន គច្ឆតិ យថាភូតាវពោធតោ។

តថា បឋមេន អទុដ្ឋោ អធិវាសេតិ, ទុតិយេន អលុទ្ធោ បដិសេវតិ, តតិយេន អភីតោ បរិវជ្ជេតិ, ចតុត្ថេន អសម្មូឡ្ហោ វិនោទេតិ។ បឋមេន នេក្ខម្មសុខុប្បត្តិ, ឥតរេហិ បវិវេកឧបសមសម្ពោធិសុខុប្បត្តិយោ ហោន្តិ។ តថា វិវេកជបីតិសុខសមាធិជបីតិសុខអបីតិជកាយសុខ សតិបារិសុទ្ធិជឧបេក្ខាសុខុប្បត្តិយោ ឯតេហិ ចតូហិ យថាក្កមំ ហោន្តីតិ។ ឯវមនេកគុណានុពន្ធេហិ ចតូហិ អធិដ្ឋានេហិ សព្ពបារមិសម្ពូហសង្គហោ វេទិតព្ពោ។ យថា ច ចតូហិ អធិដ្ឋានេហិ សព្ពបារមិសង្គហោ, ឯវំ ករុណាបញ្ញាហិបីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ សព្ពោបិ ហិ ពោធិសម្ភារោ ករុណាបញ្ញាហិ សង្គហិតោ។ ករុណាបញ្ញាបរិគ្គហិតា ហិ ទានាទិគុណា មហាពោធិសម្ភារា ភវន្តិ ពុទ្ធត្តសិទ្ធិបរិយោសានាតិ។ ឯវមេតាសំ សង្គហោ វេទិតព្ពោ។

**កោ សម្បាទនូបាយោ**តិ –

> សព្ពាសំ បន តាសម្បិ, ឧបាយោតិ សម្បាទនេ;
> អវេកល្លាទយោ អត្ថ-និយ្យាតនាទយោ មតា។

សកលស្សាបិ ហិ បុញ្ញាទិសម្ភារស្ស សម្មាសម្ពោធឹ ឧទ្ទិស្ស **អនវសេសសម្ភរណំ** អវេកល្លការិតាយោគេន, តត្ថ ច **សក្កច្ចការិតា** អាទរពហុមានយោគេន, **សាតច្ចការិតា** និរន្តរបយោគេន, **ចិរកាលាទិយោគោ** ច អន្តរា អវោសានាបជ្ជនេនាតិ។ តំ បនស្ស កាលបរិមាណំ បរតោ អាវិ ភវិស្សតិ។ ឥតិ ចតុរង្គយោគោ ឯតាសំ បារមីនំ សម្បាទនូបាយោ។

តថា មហាសត្តេន ពោធាយ បដិបជ្ជន្តេន សម្មាសម្ពោធាយ ពុទ្ធានំ បុរេតរមេវ អត្តា និយ្យាតេតព្ពោ "ឥមាហំ អត្តភាវំ ពុទ្ធានំ និយ្យាតេមី"តិ។ តំ តំ បរិគ្គហវត្ថុញ្ច បដិលាភតោ បុរេតរមេវ ទានមុខេ និស្សជ្ជិតព្ពំ "យំ កិញ្ចិ មយ្ហំ ឧប្បជ្ជនកំ ជីវិតបរិក្ខារជាតំ, តំ សព្ពំ សតិ យាចកេ ទស្សាមិ, តេសំ បន ទិន្នាវសេសំ ឯវ មយា បរិភុញ្ជិតព្ព"ន្តិ។

ឯវញ្ហិស្ស សម្មទេវ បរិច្ចាគាយ កតេ ចិត្តាភិសង្ខារេ យំ ឧប្បជ្ជតិ បរិគ្គហវត្ថុ អវិញ្ញាណកំ, សវិញ្ញាណកំ វា, តត្ថ យេ ឥមេ បុព្ពេ ទានេ អកតបរិចយោ, បរិគ្គហវត្ថុស្ស បរិត្តភាវោ, ឧឡារមនុញ្ញតា, បរិក្ខយចិន្តាតិ **ចត្តារោ ទានវិនិពន្ធា។** តេសុ យទា មហាពោធិសត្តស្ស សំវិជ្ជមានេសុ ទេយ្យធម្មេសុ, បច្ចុបដ្ឋិតេ ច យាចកជនេ ទានេ ចិត្តំ ន បក្ខន្ទតិ ន កមតិ, តេន និដ្ឋមេត្ថ គន្តព្ពំ "អទ្ធាហំ ទានេ បុព្ពេ អកតបរិចយោ,

តេន មេ ឯកវាហិ ទាតុកម្យតា ចិត្តេ ន សណ្ឋាតី”តិ។ សោ “ឯវំ មេ ឥតោ បរំ ទានាភិរតំ ចិត្តំ ភវិស្សតិ, ហន្ទាហំ ឥតោ បដ្ឋាយ ទានំ ទស្សាមិ, ននុ មយា បដិកច្ចេវ បរិគ្គហវត្ថុំ យាចកានំ បរិច្ចត្ត”ន្តិ ទានំ ទេតិ មុត្តចាគោ បយតបាណិ វោស្សគ្គរតោ យាចយោគោ ទានសំវិភាគរតោ។ ឯវំ មហាសត្តស្ស **បឋមោ ទានវិនិពន្ធោ** ហតោ ហោតិ វិហតោ សមុច្ឆិន្នោ។

តថា មហាសត្តោ ទេយ្យធម្មស្ស បរិត្តភាវេ សតិ បច្ចយវេកល្លេ ឥតិ បដិសញ្ចិក្ខតិ “អហំ ខោ បុព្ពេ អទានសីលតាយ ឯតរហិ ឯវំ បច្ចយវេកល្លោ ជាតោ, តស្មា ឥទានិ មយា បរិត្តេន វា ហីនេន វា យថាលទ្ធេន ទេយ្យធម្មេន អត្តានំ បីឡេត្វាបិ ទានមេវ ទាតព្ពំ, យេនាហំ អាយតិម្បិ ទានបារមី មត្ថកំ បាបេស្សាមី”តិ សោ ឥតរីតរេន ទានំ ទេតិ មុត្តចាគោ បយតបាណិ វោស្សគ្គរតោ យាចយោគោ ទានសំវិភាគរតោ។ ឯវំ មហាសត្តស្ស **ទុតិយោ ទានវិនិពន្ធោ** ហតោ ហោតិ វិហតោ សមុច្ឆិន្នោ។

តថា មហាសត្តោ ទេយ្យធម្មស្ស ឧឡារមនុញ្ញតាយ អទាតុកម្យតាចិត្តេ ឧប្បជ្ជមានេ ឥតិ បដិសញ្ចិក្ខតិ “ននុ តយា សប្បុរិស ឧឡារតមា សព្ពសេដ្ឋា សម្មាសម្ពោធិ អភិបត្ថិតា, តស្មា តទត្ថំ តយា ឧឡារមនុញ្ញេ ឯវ ទេយ្យធម្មេ ទាតុំ យុត្តរូប”ន្តិ។ សោ ឧឡារំ, មនុញ្ញញ្ច ទានំ ទេតិ មុត្តចាគោ បយតបាណិ វោស្សគ្គរតោ យាចយោគោ ទានសំវិភាគរតោ។ ឯវំ មហាបុរិសស្ស **តតិយោ ទានវិនិពន្ធោ** ហតោ ហោតិ វិហតោ សមុច្ឆិន្នោ។

តថា មហាសត្តោ ទានំ ទេន្តោ យទា ទេយ្យធម្មស្ស បរិក្ខយំ បស្សតិ, សោ ឥតិ បដិសញ្ចិក្ខតិ “អយំ ខោ ភោគានំ សភាវោ, យទិទំ ខយធម្មតា វយធម្មតា, អបិច មេ បុព្ពេ តាទិសស្ស ទានស្ស អកតត្តា ឯវំ ភោគានំ បរិក្ខយោ ទិស្សតិ, ហន្ទាហំ យថាលទ្ធេន ទេយ្យធម្មេន បរិត្តេន វា, វិបុលេន វា ទានមេវ ទទេយ្យំ, យេនាហំ អាយតិំ ទានបារមិយា មត្ថកំ បាបុណិស្សាមី’តិ។ សោ យថាលទ្ធេន ទានំ ទេតិ មុត្តចាគោ បយតបាណិ វោស្សគ្គរតោ យាចយោគោ ទានសំវិភាគរតោ។ ឯវំ មហាសត្តស្ស **ចតុត្ថោ ទានវិនិពន្ធោ** ហតោ ហោតិ វិហតោ សមុច្ឆិន្នោ។ ឯវំ យេ យេ ទានបារមិយា វិនិពន្ធភូតា អនត្ថា, តេសំ តេសំ យថារហំ បច្ចវេក្ខិត្វា បដិវិនោទនំ ឧបាយោ។ យថា ច ទានបារមិយា, ឯវំ សីលបារមិអាទីសុបិ ទដ្ឋព្ពំ។

អបិច យំ មហាសត្តស្ស ពុទ្ធានំ អត្តសន្និយ្យាតនំ, តំ សម្មទេវ សព្ពបារមីនំ សម្បាទនូបាយោ, ពុទ្ធានញ្ហិ អត្តានំ និយ្យាតេត្វា ឋិតោ មហាបុរិសោ តត្ថ តត្ថ ពោធិសម្ភារបារិបូរិយា ឃដេន្តោ វាយមន្តោ សរីរស្ស, សុខូបករណានញ្ច ឧបច្ឆេទកេសុ ទុស្សហេសុបិ កិច្ចេសុ (កិច្ចេសុ ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា) ទុរភិសម្ភវេសុបិ សត្តសង្ខារសមុបនីតេសុ អនត្ថេសុ តិព្ពេសុ បាណហរេសុ “អយំ មយា អត្តភាវោ ពុទ្ធានំ បរិច្ចត្តោ, យំ វា តំ វា ឯត្ថ ហោតូ”តិ តន្និមិត្តំ ន កម្បតិ ន វេធតិ ឦសកម្បិ អញ្ញថត្តំ ន គច្ឆតិ, កុសលារម្ភេ អញ្ញទត្ថុ អចលាធិដ្ឋានោ ច ហោតិ, ឯវំ **អត្តសន្និយ្យាតនម្បិ** ឯតាសំ សម្បាទនូបាយោ។

អបិច សមាសតោ កតាភិនីហារស្ស អត្តនិ សិនេហស្ស បរិយាទានំ, (បរិសោសនំ ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា) បរេសុ ច សិនេហស្ស បរិវឌ្ឍនំ ឯតាសំ សម្បាទនូបាយោ។ សម្មាសម្ពោធិសមធិគមាយ ហិ កតមហាបណិធានស្ស មហាសត្តស្ស យាថាវតោ បរិជាននេន សព្ពេសុ ធម្មេសុ អនុបលិត្តស្ស អត្តនិ សិនេហោ បរិក្ខយំ បរិយាទានំ គច្ឆតិ, មហាករុណាសមាយោគវសេន (សមាសេវនេន ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា) បន បិយបុត្តេ វិយ សព្ពសត្តេ សម្បស្សមានស្ស តេសុ មេត្តាករុណាសិនេហោ បរិវឌ្ឍតិ, តតោ ច តំ តទាវត្ថានុរូបំ អត្តបរសន្តានេសុ លោភទោសមោហវិគមេន វិទូរីកតមច្ឆរិយាទិពោធិសម្ភារបដិបក្ខោ មហាបុរិសោ ទានបិយវចនអត្ថចរិយា សមានត្តតាសង្ខាតេហិ ចតូហិ សង្គហវត្ថូហិ (ទី. និ. ៣.៣១៣; អ. និ. ៤.៣២) ចតុរធិដ្ឋានានុគតេហិ អច្ចន្តំ ជនស្ស សង្គហករណេន ឧបរិ យានត្តយេ អវតារណំ, បរិបាចនញ្ច ករោតិ។

មហាសត្តានញ្ហិ មហាករុណា, មហាបញ្ញា ច ទានេន អលង្កតា, ទានំ បិយវចនេន, បិយវចនំ អត្ថចរិយាយ, អត្ថចរិយា សមានត្តតាយ អលង្កតា, សង្គហិតា ច។ តេសញ្ហិ សព្ពេបិ សត្តេ អត្តនា និព្ពិសេសេ កត្វា ពោធិសម្ភារេសុ បដិបជ្ជន្តានំ សព្ពត្ថ សមានសុខទុក្ខតាយ សមានត្តតាសិទ្ធិ។ ពុទ្ធភូតានម្បិ ច តេហេវ ចតូហិ សង្គហវត្ថូហិ ចតុរធិដ្ឋានេន បរិបូរិតាភិពុទ្ធេហិ ជនស្ស អច្ចន្តិកសង្គហករណេន អភិវិនយនំ សិជ្ឈតិ។ ទានញ្ហិ សម្មាសម្ពុទ្ធានំ ចាគាធិដ្ឋានេន បរិបូរិតាភិពុទ្ធំ។ បិយវចនំ សច្ចាធិដ្ឋានេន, អត្ថចរិយា បញ្ញាធិដ្ឋានេន, សមានត្តតា ឧបសមាធិដ្ឋានេន បរិបូរិតាភិពុទ្ធា។ តថាគតានញ្ហិ សព្ពសាវកបច្ចេកពុទ្ធេហិ សមានត្តតា បរិនិព្ពានេ។ តត្រ ហិ នេសំ អវិសេសតោ ឯកីភាវោ។ តេនេវាហ “នត្ថិ វិមុត្តិយា នានត្ត”ន្តិ។ ហោន្តិ ចេត្ថ –

> “សច្ចោ ចាគី ឧបសន្តោ, បញ្ញវា អនុកម្បកោ;
> សម្ភតសព្ពសម្ភារោ, កំ នាមត្ថំ ន សាធយេ។

មហាការុណិកោ សត្ថា, ហិតេសី ច ឧបេក្ខកោ;
និរបេក្ខោ ច សព្ពត្ថ, អហោ អច្ឆរិយោ ជិនោ។

វិរត្តោ សព្ពធម្មេសុ, សត្តេសុ ច ឧបេក្ខកោ;
សទា សត្តហិតេ យុត្តោ, អហោ អច្ឆរិយោ ជិនោ។

សព្ពទា សព្ពសត្តានំ, ហិតាយ ច សុខាយ ច;
ឧយ្យុត្តោ អកិលាសូ ច, អហោ អច្ឆរិយោ ជិនោ”តិ។ (ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា);

**កិត្តកេន កាលេន សម្បាទន**ន្តិ –

បញ្ញាធិកាទិភេទេន, ឧគ្ឃដិតញ្ញុអាទិនា;
តិណ្ណម្បិ ពោធិសត្តានំ, វសា កាលោ តិធា មតោ។

ហេដ្ឋិមេន ហិ តាវ បរិច្ឆេទេន ចត្តារិ អសង្ខ្យេយ្យានិ, មហាកប្បានំ សតសហស្សញ្ច, មជ្ឈិមេន អដ្ឋ អសង្ខ្យេយ្យានិ, មហាកប្បានំ សតសហស្សញ្ច, ឧបរិមេន បន សោឡស អសង្ខ្យេយ្យានិ, មហាកប្បានំ សតសហស្សញ្ច។ ឯតេ ច ភេទា យថាក្កមំ បញ្ញាធិកសទ្ធាធិកវីរិយាធិកវសេន វេទិតព្ពា។ បញ្ញាធិកានញ្ហិ សទ្ធា មន្ទា ហោតិ, បញ្ញា តិក្ខា។ សទ្ធាធិកានំ បញ្ញា មជ្ឈិមា ហោតិ។ វីរិយាធិកានំ បញ្ញា មន្ទា។ បញ្ញានុភាវេន ច សម្មាសម្ពោធិ អភិគន្តព្ពាតិ (សុ. និ. អដ្ឋ. ១.៣៤ អត្ថតោ សមានំ) **អដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ។

អបរេ បន “វីរិយស្ស តិក្ខមជ្ឈិមមុទុភាវេន ពោធិសត្តានំ អយំ កាលវិភាគោ”តិ វទន្តិ, អវិសេសេន បន វិមុត្តិបរិបាចនីយានំ ធម្មានំ តិក្ខមជ្ឈិមមុទុភាវេន យថាវុត្តកាលភេទេន ពោធិសម្ភារា តេសំ បារិបូរឹ គច្ឆន្តីតិ តយោបេតេ កាលភេទា យុត្តាតិបិ វទន្តិ។ ឯវំ តិវិធា ហិ ពោធិសត្តា អភិនីហារក្ខណេ ភវន្តិ ឯកោ ឧគ្ឃដិតញ្ញូ, ឯកោ វិបញ្ចិតញ្ញូ, ឯកោ នេយ្យោតិ។ តេសុ យោ ឧគ្ឃដិតញ្ញូ, សោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស សម្មុខា ចតុប្បទគាថំ សុណន្តោ គាថាយ តតិយបទេ អបរិយោសិតេ ឯវ ឆហិ អភិញ្ញាហិ សហ បដិសម្ភិទាហិ អរហត្តំ អធិគន្តុំ សមត្ថូបនិស្សយោ ហោតិ, សចេ សាវកពោធិយំ អធិមុត្តោ សិយា។

ទុតិយោ ភគវតោ សម្មុខា ចតុប្បទគាថំ សុណន្តោ អបរិយោសិតេ ឯវ គាថាយ ចតុត្ថបទេ ឆហិ អភិញ្ញាហិ អរហត្តំ អធិគន្តុំ សមត្ថូបនិស្សយោ ហោតិ, យទិ សាវកពោធិយំ អធិមុត្តោ សិយា។

ឥតរោ បន ភគវតោ សម្មុខា ចតុប្បទគាថំ សុត្វា បរិយោសិតាយ គាថាយ ឆហិ អភិញ្ញាហិ អរហត្តំ អធិគន្តុំ សមត្ថូបនិស្សយោ ហោតិ។

តយោបេតេ វិនា កាលភេទេន កតាភិនីហារា, ពុទ្ធានំ សន្តិកេ លទ្ធព្យាករណា ច អនុក្កមេន បារមិយោ បូរេន្តា យថាក្កមំ យថាវុត្តភេទេន កាលេន សម្មាសម្ពោធឹ បាបុណន្តិ។ តេសុ តេសុ បន កាលភេទេសុ អបរិបុណ្ណេសុ តេ តេ មហាសត្តា ទិវសេ ទិវសេ វេស្សន្តរទានសទិសំ មហាទានំ ទេន្តាបិ តទនុរូបេ សីលាទិសព្ពបារមិធម្មេ អាចិនន្តាបិ បញ្ច មហាបរិច្ចាគេ បរិច្ចជន្តាបិ ញាតត្ថចរិយំ លោកត្ថចរិយំ ពុទ្ធត្ថចរិយំ បរមកោដឹ បាបេន្តាបិ អន្តរាវ សម្មាសម្ពុទ្ធា ភវិស្សន្តីតិ នេតំ ឋានំ វិជ្ជតិ។ កស្មា? ញាណស្ស អបរិបច្ចនតោ, ពុទ្ធការកធម្មានញ្ច អបរិនិដ្ឋានតោ។ បរិច្ឆិន្នកាលនិប្ផាទិតំ វិយ ហិ សស្សំ យថាវុត្តកាលបរិច្ឆេទេន បរិនិប្ផាទិតា សម្មាសម្ពោធិ តទន្តរា បន សព្ពុស្សាហេន វាយមន្តេនាបិ ន សក្កា អធិគន្តុន្តិ បារមិបារិបូរិ យថាវុត្តកាលវិសេសេន សម្បជ្ជតីតិ វេទិតព្ពំ។

**កោ អានិសំសោ**តិ –

យេ តេ កតាភិនីហារានំ ពោធិសត្តានំ –

“ឯវំ សព្ពង្គសម្បន្នា, ពោធិយា និយតា នរា;
សំសរំ ទីឃមទ្ធានំ, កប្បកោដិសតេហិបិ។

អវីចិម្ហិ នុប្បជ្ជន្តិ, តថា លោកន្តរេសុ ច;
និជ្ឈាមតណ្ហា ខុប្បិបាសា, ន ហោន្តិ កាលកញ្ជិកា។ (កាលកញ្ជិកា ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា);

ន ហោន្តិ ឧទ្ទកា បាណា, ឧបបជ្ជន្តាបិ ទុគ្គតឹ;
ជាយមានា មនុស្សេសុ, ជច្ចន្ធា ន ភវន្តិ តេ។

សោតវេកល្លតា នត្ថិ, ន ភវន្តិ មូគបក្ខិកា;
ឥត្ថិភាវំ ន គច្ឆន្តិ, ឧភតោព្យញ្ជនបណ្ឌកា។

ន ភវន្តិ បរិយាបន្នា, ពោធិយា និយតា នរា;
មុត្តា អានន្តរិកេហិ, សព្ពត្ថ សុទ្ធគោចរា។

មិច្ឆាទិដ្ឋឹ ន សេវន្តិ, កម្មកិរិយទស្សនា;
វសមានាបិ សគ្គេសុ, អសញ្ញំ នុបបជ្ជរេ។

សុទ្ធាវាសេសុ ទេវេសុ, ហេតុ នាម ន វិជ្ជតិ;
នេក្ខម្មនិន្នា សប្បុរិសា, វិសំយុត្តា ភវាភវេ;
ចរន្តិ លោកត្ថចរិយាយោ, បូរេន្តិ សព្ពបារមី”តិ។ (អដ្ឋសា. និទានកថា; ចរិយា. បកិណ្ណកកថា; អប. អដ្ឋ. ១.ទូរេនិទានកថា; ជា. អដ្ឋ. ១.ទូរេនិទានកថា; ពុ. វំ. អដ្ឋ. ២៧.ទូរេនិទានកថា); –

ឯវំ សំវណ្ណិតា អានិសំសា, យេ ច “សតោ សម្បជានោ អានន្ទ ពោធិសត្តោ តុសិតា កាយា ចវិត្វា មាតុកុច្ឆឹ ឱក្កមតី”តិអាទិនា (ម. និ. ៣.២០៤) សោឡស អច្ឆរិយព្ភុតធម្មប្បការា, យេ ច “សីតំ ព្យបគតំ ហោតិ, ឧណ្ហញ្ច វូបសមតី”តិអាទិនា, (ខុ. និ. ៤-៣១៣ បិដ្ឋេ) “ជាយមានេ ខោ សារិបុត្ត, ពោធិសត្តេ អយំ ទសសហស្សិលោកធាតុ សង្កម្បតិ សម្បកម្បតិ សម្បវេធតី”តិអាទិនា ច ទ្វត្តឹស បុព្ពនិមិត្តប្បការា, យេ វា បនញ្ញេបិ ពោធិសត្តានំ អធិប្បាយសមិជ្ឈនំ, កម្មាទីសុ ច វសិភាវោតិ ឯវមាទយោ តត្ថ តត្ថ ជាតកពុទ្ធវំសាទីសុ ទស្សិតប្បការា អានិសំសា, តេ សព្ពេបិ ឯតាសំ អានិសំសា, តថា យថានិទស្សិតភេទា អលោភាទោសាទិគុណយុគឡាទយោ ចាតិ វេទិតព្ពា។

អបិច យស្មា ពោធិសត្តោ អភិនីហារតោ បដ្ឋាយ សព្ពសត្តានំ បិតុសមោ ហោតិ ហិតេសិតាយ, ទក្ខិណេយ្យកោ គរុ ភាវនីយោ បរមញ្ច បុញ្ញក្ខេត្តំ ហោតិ គុណវិសេសយោគេន, យេភុយ្យេន ច មនុស្សានំ បិយោ ហោតិ, អមនុស្សានំ បិយោ ហោតិ, ទេវតាហិ អនុបាលីយតិ, មេត្តាករុណាបរិភាវិតសន្តានតាយ វាឡមិគាទីហិ ច អនភិភវនីយោ ហោតិ, យស្មឹ យស្មិញ្ច សត្តនិកាយេ បច្ចាជាយតិ, តស្មឹ តស្មឹ ឧឡារេន វណ្ណេន ឧឡារេន យសេន ឧឡារេន សុខេន ឧឡារេន ពលេន ឧឡារេន អាធិបតេយ្យេន អញ្ញេ សត្តេ អភិភវតិ បុញ្ញវិសេសយោគតោ។

អប្បាពាធោ ហោតិ អប្បាតង្កោ, សុវិសុទ្ធា ចស្ស សទ្ធា ហោតិ សុវិសទា, សុវិសុទ្ធំ វីរិយំ, សតិ សមាធិ បញ្ញា សុវិសទា, មន្ទកិលេសោ ហោតិ មន្ទទរថោ មន្ទបរិឡាហោ, កិលេសានំ មន្ទភាវេនេវ សុព្ពចោ ហោតិ បទក្ខិណគ្គាហី, ខមោ ហោតិ សោរតោ, សខិលោ ហោតិ បដិសន្ថារកុសលោ , អកោធនោ ហោតិ អនុបនាហី, អមក្ខី ហោតិ អបឡាសី, អនិស្សុកី ហោតិ អមច្ឆរី, អសឋោ ហោតិ អមាយាវី, អថទ្ធោ ហោតិ អនតិមានី, អសារទ្ធោ ហោតិ អប្បមត្តោ , បរតោ ឧបតាបសហោ ហោតិ បរេសំ អនុបតាបី, យស្មិញ្ច គាមខេត្តេ បដិវសតិ, តត្ថ សត្តានំ ភយាទយោ ឧបទ្ទវា យេភុយ្យេន អនុប្បន្នា នុប្បជ្ជន្តិ, ឧប្បន្នា ច វូបសមន្តិ, យេសុ ច អបាយេសុ ឧប្បជ្ជតិ, ន តត្ថ បចុរជនោ វិយ ទុក្ខេន អធិមត្តំ បីឡីយតិ, ភិយ្យោសោ មត្តាយ សំវេគភយមាបជ្ជតិ។ តស្មា មហាបុរិសស្ស យថារហំ តស្មឹ តស្មឹ ភវេ លព្ភមានា ឯតេ សត្តានំ បិតុសមតាទក្ខិណេយ្យតាទយោ គុណវិសេសា អានិសំសាតិ វេទិតព្ពា។

តថា អាយុសម្បទា រូបសម្បទា កុលសម្បទា ឥស្សរិយសម្បទា អាទេយ្យវចនតា មហានុភាវតាតិ ឯតេបិ មហាបុរិសស្ស បារមីនំ អានិសំសាតិ វេទិតព្ពា។ តត្ថ **អាយុសម្បទា** នាម តស្សំ តស្សំ ឧបបត្តិយំ ទីឃាយុកតា ចិរដ្ឋិតិកតា, តាយ យថារទ្ធានិ កុសលសមាទានានិ បរិយោសាបេតិ, ពហុញ្ច កុសលំ ឧបចិនោតិ។ **រូបសម្បទា** នាម អភិរូបតា ទស្សនីយតា បាសាទិកតា, តាយ រូបប្បមាណានំ សត្តានំ បសាទាវហោ ហោតិ សម្ភាវនីយោ។ **កុលសម្បទា** នាម ឧឡារេសុ កុលេសុ អភិនិព្ពត្តិ, តាយ [ជាតិមទាទិមទសត្តានម្បិ (មទមត្តានម្បិ ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា)] ឧបសង្កមនីយោ ហោតិ បយិរុបាសនីយោ, តេន តេ និព្ពិសេវនេ ករោន្តិ។ **ឥស្សរិយសម្បទា** នាម មហាវិភវតា, មហេសក្ខតា, មហាបរិវារតា ច, តាហិ សង្គហិតព្ពេ ចតូហិ សង្គហវត្ថូហិ (ទី. និ. ៣.៣១៣; អ. និ. ១.២៥៦) សង្គហិតុំ, និគ្គហេតព្ពេ ធម្មេន និគ្គហេតុញ្ច សមត្ថោ ហោតិ។ **អាទេយ្យវចនតា** នាម

សទ្ទេយ្យតា បច្ចយិកតា, តាយ សត្តានំ បមាណភូតោ ហោតិ, អលង្ឃនីយា ចស្ស អាណា ហោតិ។ **មហានុភាវតា** នាម បភាវមហន្តតា, តាយ បរេហិ ន អភិភុយ្យតិ, សយមេវ បន បរេ អញ្ញទត្ថុ អភិភវតិ ធម្មេន, សមេន, យថាភូតគុណេហិ ច, ឯវមេតេសំ អាយុសម្បទាទយោ មហាបុរិសស្ស បារមីនំ អានិសំសា, សយញ្ច អបរិមាណស្ស បុញ្ញសម្ភារស្ស បរិវុឌ្ឍិហេតុភូតា យានត្តយេ សត្តានំ អវតារណស្ស បរិបាចនស្ស ការណភូតាតិ វេទិតព្ពា។

**កឹ ផល**ន្តិ –

> សម្មាសម្ពុទ្ធតា តាសំ, ផញ្ញា ផលំ សមាសតោ;
> វិត្ថារតោ អនន្តាប-មេយ្យា គុណគណា មតា។

សមាសតោ ហិ តាវ សម្មាសម្ពុទ្ធភាវោ ឯតាសំ ផលំ។ វិត្ថារតោ បន ពាត្តឹសមហាបុរិសលក្ខណ (ទី. និ. ២.៣៣ អាទយោ; ៣.១៩៨; ម. និ. ២.៣៨៦) អសីតានុព្យញ្ជន, ព្យាមប្បភាទិអនេកគុណគណសមុជ្ជលរូបកាយសម្បត្តិអធិដ្ឋានា ទសពល- (ម. និ. ៤.៨; អ. និ. ១០.២១) ចតុវេសារជ្ជ- (អ. និ. ៤.៨) ឆអសាធារណញាណអដ្ឋារសាវេណិកពុទ្ធធម្ម- (ទី. និ. អដ្ឋ. ៣.៣០៥;) បភុតិអនន្តាបរិមាណគុណសមុទយោបសោភិនី ធម្មកាយសិរី, យាវតា បន ពុទ្ធគុណា យេ អនេកេហិបិ កប្បេហិ សម្មាសម្ពុទ្ធេនាបិ វាចាយ បរិយោសាបេតុំ ន សក្កា, ឥទមេវ តាសំ ផលំ។ វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា –

> “ពុទ្ធោបិ ពុទ្ធស្ស ភណេយ្យ វណ្ណំ,
> កប្បម្បិ ចេ អញ្ញមភាសមានោ;
> ខីយេថ កប្បោ ចិរទីឃមន្តរេ,
> វណ្ណោ ន ខីយេថ តថាគតស្សា”តិ។ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៣០៤; ៣.១៤១; ឧទា. អដ្ឋ. ៥៣; ចរិយា. អដ្ឋ. និទានកថា, បកិណ្ណកកថា) –

ឯវមេត្ថ បារមីសុ បកិណ្ណកកថា វេទិតព្ពា។

ឯវំ យថាវុត្តាយ បដិបទាយ យថាវុត្តវិភាគានំ បារមីនំ បូរិតភាវំ សន្ធាយាហ “**សមតឹស បារមិយោ បូរេត្វា**”តិ។ សតិបិ មហាបរិច្ចាគានំ ទានបារមិភាវេ បរិច្ចាគវិសេសភាវទស្សនត្ថំ, វិសេសសម្ភារតាទស្សនត្ថំ, សុទុក្ករភាវទស្សនត្ថញ្ច តេសំ វិសុំ គហណំ, តតោយេវ ច អង្គបរិច្ចាគតោ នយនបរិច្ចាគស្ស, បរិគ្គហបរិច្ចាគភាវសាមញ្ញេបិ ធនរជ្ជបរិច្ចាគតោ បុត្តទារបរិច្ចាគស្ស វិសុំ គហណំ កតំ, តថាយេវ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** (ទី. និ. ដី. ១.៧) វុត្តំ។ អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេនបិ **អង្គុត្តរដីកាយំ,** (អ. និ. ដី. ១.ឯកបុគ្គលវគ្គស្ស បឋមេ) កត្ថចិ បន បុត្តទារបរិច្ចាគេ វិសុំ កត្វា នយនបរិច្ចាគមញ្ញត្រ ជីវិតបរិច្ចាគំ វា បក្ខិបិត្វា រជ្ជបរិច្ចាគមញ្ញត្រ បញ្ច មហាបរិច្ចាគេ វទន្តិ។

គតបច្ចាគតិកវត្តសង្ខាតាយ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៩; ម. និ. អដ្ឋ. ១.១០.៩; សំ. និ. អដ្ឋ. ៣.៥.៣៦៨; វិភ. អដ្ឋ. ៥២៣; សុ. និ. អដ្ឋ. ១.១.៣៥) បុព្ពភាគបដិបទាយ សទ្ធឹ អភិញ្ញាសមាបត្តិនិប្ផាទនំ **បុព្ពយោគោ។** ទានាទីសុយេវ សាតិសយបដិបត្តិនិប្ផាទនំ **បុព្ពចរិយា។** យា វា ចរិយាបិដកសង្គហិតា, សា **បុព្ពចរិយា។** កេចិ បន “អភិនីហារោ **បុព្ពយោគោ។** ទានាទិបដិបត្តិ វា កាយវិវេកវសេន ឯកចរិយា វា **បុព្ពចរិយា**”តិ វទន្តិ។ ទានាទីនញ្ចេវ អប្បិច្ឆតាទីនញ្ច សំសារនិព្ពានេសុ អាទីនវានិសំសានញ្ច វិភាវនវសេន, សត្តានំ ពោធិត្តយេ បតិដ្ឋាបនបរិបាចនវសេន ច បវត្តា កថា **ធម្មក្ខានំ។** ញាតីនមត្ថស្ស ចរិយា **ញាតត្ថចរិយា,** សាបិ ករុណាយនវសេនេវ។ **អាទិ-**សទ្ទេន **លោកត្ថចរិយា**ទយោ សង្គណ្ហាតិ។ កម្មស្សកតាញាណវសេន, អនវជ្ជកម្មាយតនសិប្បាយតនវិជ្ជាដ្ឋានបរិចយវសេន, ខន្ធាយតនាទិបរិចយវសេន, លក្ខណត្តយតីរណវសេន ច ញាណចារោ **ពុទ្ធិចរិយា,** សា បនត្ថតោ បញ្ញាបារមីយេវ, ញាណសម្ភារទស្សនត្ថំ បន វិសុំ គហណំ។ **កោដិ**ន្តិ បរិយន្តំ ឧក្កំសំ។ **តថា អម្ហាកម្បិ ភគវា អាគតោ**តិ ឯត្ថាបិ “ទានបារមី បូរេត្វា”តិអាទិនា សម្ពន្ធោ។

ឯវំ បារមិបូរណវសេន “**តថា អាគតោ**”តិ បទស្សត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ ពោធិបក្ខិយធម្មវសេនបិ ទស្សេន្តោ “**ចត្តារោ សតិបដ្ឋានេ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ សតិបដ្ឋានាទិគ្គហណេន អាគមនបដិបទំ មត្ថកំ បាបេត្វា ទស្សេតិ មគ្គផលបក្ខិកានញ្ចេវ គហេតព្ពត្តា, វិបស្សនាសង្គហិតា ឯវ វា សតិបដ្ឋានាទយោ ទដ្ឋព្ពា បុព្ពភាគបដិបទាយ គហណតោ។ **ភាវេត្វា**តិ ឧប្បាទេត្វា។ **ព្រូហេត្វា**តិ វឌ្ឍេត្វា។ ឯត្ថ ច “យេន អភិនីហារេនា”តិអាទិនា អាគមនបដិបទាយអាទឹ ទស្សេតិ, “ទានបារមី បូរេត្វា”តិអាទិនា មជ្ឈេ, “ចត្តារោ សតិបដ្ឋានេ”តិអាទិនា

បរិយោសានំ។ តស្មា “អាគតោ”តិ វុត្តស្ស អាគមនស្ស ការណភូតបដិបទាវិសេសទស្សនំយេវ តិណ្ណំ នយានំ វិសេសោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឥទានិ យថាវុត្តេន អត្ថយោជនត្តយេន សិទ្ធំ បឋមការណមេវ គាថាពន្ធវសេន ទស្សេតុំ **“យថេវា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ ឥធលោកម្ហិ វិបស្សិអាទយោ មុនយោ សព្ពញ្ញុភាវំ យថាវុត្តេន ការណត្តយេន អាគតា យថេវ, តថា បញ្ចហិ ចក្ខូហិ ចក្ខុមា អយំ សក្យមុនិបិ យេន ការណេន អាគតោ, តេនេស តថាគតោ នាម វុច្ចតីតិ យោជនា។

**សម្បតិជាតោ**តិ មនុស្សានំ ហត្ថតោ មុច្ចិត្វា មុហុត្តជាតោ, ន បន មាតុកុច្ឆិតោ និក្ខន្តមត្តោ។ មាតុកុច្ឆិតោ និក្ខន្តមត្តញ្ហិ មហាសត្តំ បឋមំ ព្រហ្មានោ សុវណ្ណជាលេន បដិគ្គណ្ហឹសុ, តេសំ ហត្ថតោ ចត្តារោ មហារាជានោ អជិនប្បវេណិយា, តេសំ ហត្ថតោ មនុស្សា ទុកូលចុម្ពដកេន បដិគ្គណ្ហឹសុ, “មនុស្សានំ ហត្ថតោ មុច្ចិត្វា បថវិយំ បតិដ្ឋិតោ”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣១) វក្ខតិ។ **“កថញ្ចា”**តិអាទិ វិត្ថារទស្សនំ។ **យថាហ** ភគវា មហាបទានទេសនាយំ។ **សេតម្ហិ ឆត្តេ**តិ ទិព្ពសេតច្ឆត្តេ។ **អនុហីរមានេ**តិ ធារិយមានេ។ **“អនុធារិយមានេ”**តិបិ ឥទានិ បាឋោ។ “ឯត្ថ ច ឆត្តគ្គហណេនេវ ខគ្គាទីនិ បញ្ច កកុធភណ្ឌានិបិ គហិតានេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ខគ្គតាលវណ្ដមោរហត្ថកវាលពីជនីឧណ្ហីសបដ្ដាបិ ហិ ឆត្តេន សហ តទា ឧបដ្ឋិតា អហេសុំ។ ឆត្តាទីនិយេវ ច តទា បញ្ញាយឹសុ, ន ឆត្តាទិគាហកា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.៧) **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** វុត្តំ, អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេនាបិ **អង្គុត្តរដីកាយំ** (អ. និ. ដី. ១.ឯកបុគ្គលវគ្គស្ស បឋមេ) ឯវំ សតិ តាលវណ្ដាទីនម្បិ កកុធភណ្ឌសមញ្ញា។ អបិច ខគ្គាទីនិ កកុធភណ្ឌានិ, តទញ្ញានិបិ តាលវណ្ដាទីនិ តទា ឧបដ្ឋិតានីតិ អធិប្បាយេន តថា វុត្តំ។

**សព្ពា ច ទិសា**តិ ទស ទិសា។ **អនុវិលោកេតី**តិ បុញ្ញានុភាវេន លោកវិវរណបាដិហារិយេ ជាតេ បញ្ញាយមានំ ទសសហស្សិលោកធាតុំ មំសចក្ខុនាវ ឱលោកេតីតិ អត្ថោ។ នយិទំ សព្ពទិសានុវិលោកនំ សត្តបទវីតិហារុត្តរកាលំ បឋមមេវានុវិលោកនតោ។ មហាសត្តោ ហិ មនុស្សានំ ហត្ថតោ មុច្ចិត្វា បុរត្ថិមំ ទិសំ ឱលោកេសិ។ តត្ថ ទេវមនុស្សា គន្ធមាលាទីហិ បូជយមានា “មហាបុរិស ឥធ តុម្ហេហិ សទិសោបិ នត្ថិ, កុតោ តយា ឧត្តរិតរោ”តិ អាហំសុ។ ឯវំ ចតស្សោ ទិសា ចតស្សោ អនុទិសា ហេដ្ឋា ឧបរីតិ សព្ពា ទិសាអនុវិលោកេត្វា សព្ពត្ថ អត្តនា សទិសមទិស្វា “អយំ ឧត្តរា ទិសា”តិ សត្តបទវីតិហារេន អគមាសីតិ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** (ទី. និ. ដី. ១.៧) **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន** (អ. និ. ដី. ១.ឯកបុគ្គលវគ្គស្ស បឋមេ) ច វុត្តំ។ **មហាបទានសុត្តដ្ឋកថាយ**ម្បិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣១) ឯវមេវ វណ្ណិតំ។ តស្មា សត្តបទវីតិហារតោ បឋមំ សព្ពទិសានុវិលោកនំ កត្វា សត្តបទវីតិហារេន គន្ត្វា តទុបរិ អាសភឹ វាចំ ភាសតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឥធ, បន អញ្ញាសុ ច អដ្ឋកថាសុ សមេហិ បាទេហិ បតិដ្ឋហនតោ បដ្ឋាយ យាវ អាសភីវាចាភាសនំ តាវ យថាក្កមំ ឯវំ បុព្ពនិមិត្តភាវំ វិភាវេន្តោ “សត្តមបទូបរិ ឋត្វា សព្ពទិសានុវិលោកនំ សព្ពញ្ញុតានាវរណញាណបដិលាភស្សា”តិអាទីនិ វទតិ, ឯវម្បិ យថា ន វិរុជ្ឈតិ, តថា ឯវ អត្ថោ គហេតព្ពោ។ “សត្តមបទូបរិ ឋត្វា”តិ ច បាឋោ បច្ឆា បមាទលេខវសេន ឯទិសេន វចនក្កមេន មហាបទានដ្ឋកថាយមទិស្សមានត្តាតិ។ **អាសភិ**ន្តិ ឧត្តមំ, អកម្បនិកំ វា, និព្ភយន្តិ អត្ថោ។ ឧសភស្ស ឥទន្តិ ហិ **អាសភំ**, សូរភាវោ, តេន យុត្តត្តា បនាយំ វាចា “អាសភី”តិ វុច្ចតិ។ **អគ្គោ**តិ សព្ពបឋមោ។ **ជេដ្ឋោ, សេដ្ឋោ**តិ ច តស្សេវ វេវចនំ។ សទ្ទត្ថមត្តតោ បន **អគ្គោ**តិ គុណេហិ សព្ពបធានោ។ **ជេដ្ឋោ**តិ គុណវសេនេវ សព្ពេសំ វុទ្ធតមោ, គុណេហិ មហល្លកតមោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **សេដ្ឋោ**តិ គុណវសេនេវ សព្ពេសំ បសដ្ឋតមោ។ **លោកស្សា**តិ វិភត្តាវធិភូតេ និស្សក្កត្ថេ សាមិវចនំ។ **អយមន្តិមា ជាតិ, នត្ថិ ទានិ បុនព្ភវោ**តិ ឥមស្មឹ អត្តភាវេ បត្តព្ពំ អរហត្តំ ព្យាកាសិ តព្ពសេនេវ បុនព្ភវាភាវតោ។

ឥទានិ តថាគមនំ សម្ភាវេន្តោ **“តញ្ចស្សា”**តិអាទិមាហ។ បុព្ពនិមិត្តភាវេន តថំ អវិតថន្តិ សម្ពន្ធោ។ **វិសេសាធិគមាន**ន្តិ គុណវិសេសាធិគមានំ។ តទេវត្ថំ វិត្ថារតោ ទស្សេតិ **“យញ្ហី”**តិអាទិនា ។ តត្ថ **យ**ន្តិ កិរិយាបរាមសនំ, តេន “បតិដ្ឋហី”តិ ឯត្ថ បកតិយត្ថំបតិដ្ឋានកិរិយំ បរាមសតិ។ **ឥទមស្សា**តិ ឥទំ បតិដ្ឋហនំ អស្ស ភគវតោ។ បដិលាភសទ្ទេ សាមិនិទ្ទេសោ ចេស, កត្តុនិទ្ទេសោ វា។ **បុព្ពនិមិត្ត**ន្តិ តប្បដិលាភសង្ខាតស្ស អាយតឹ ឧប្បជ្ជមានកស្ស ហិតស្ស បឋមំ បវត្តំ សញ្ញាននការណំ។ ភគវតោ ហិ អច្ឆរិយព្ភុតគុណវិសេសាធិគមនេ បញ្ច មហាសុបិនាទយោ វិយ ឯតានិ សញ្ញាននិមិត្តានិ បាតុភវន្តិ, យថា តំ លោកេ បុញ្ញវន្តានំ បុញ្ញផលវិសេសាធិគមនេតិ។

**សព្ពលោកុត្តរភាវស្សា**តិ សព្ពលោកានមុត្តមភាវស្ស, សព្ពលោកាតិក្កមនភាវស្ស វា។ សត្ត បទានិ **សត្តបទំ**, តស្ស វីតិហារោ វិសេសេន អតិហរណំ **សត្តបទវីតិហារោ**, សត្តបទនិក្ខេបោតិ អត្ថោ។ សោ បន សមគមនេ ទ្វិន្នំ បទានមន្តរេ មុដ្ឋិរតនមត្តន្តិ វុត្តំ។

“អនេកសាខញ្ច សហស្សមណ្ឌលំ,

ឆត្តំ មរូ ធារយុមន្តលិក្ខេ;
សុវណ្ណទណ្ឌា វីតិបតន្តិ ចាមរា,
ន ទិស្សរេ ចាមរឆត្តគាហកា”តិ។ (សុ. និ. ៦៩៣); –

សុត្តនិបាតេ នាឡកសុត្តេ អាយស្មតា អានន្ទត្ថេរេន វុត្តំ និទានគាថាបទំ សន្ធាយ “**សុវណ្ណទណ្ឌា វីតិបតន្តិ ចាមរាតិ ឯត្ថា**”តិ វុត្តំ។ **ឯត្ថា**តិ ហិ ឯតស្មិំ គាថាបទេតិ អត្ថោ។ មហាបទានសុត្តេ អនាគតត្តា បន ចាមរុក្ខេបស្ស តថា វចនំ ទដ្ឋព្ពំ។ តត្ថ អាគតានុសារេន ហិ ឥធ បុព្ពនិមិត្តភាវំ វទតិ, **ចមរោ** នាម មិគវិសេសោ។ យស្ស វាលេន រាជកកុធភូតំ វាលពីជនី ករោន្តិ, តស្ស អយន្តិ **ចាមរី។** តស្សា ឧក្ខេបោ តថា, វុត្តោ សោតិ **វុត្តចាមរុក្ខេបោ។ អរហត្តវិមុត្តិវរវិមលសេតច្ឆត្តបដិលាភស្សា**តិ អរហត្តផលសមាបត្តិសង្ខាតវរវិមលសេតច្ឆត្តបដិលាភស្ស។ **សត្តមបទូបរី**តិ ឯត្ថ **បទ**-សទ្ទោ បទវឡញ្ជនវាចកោ, តស្មា សត្តមស្ស បទវឡញ្ជនស្ស ឧបរីតិ អត្ថោ។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមេវ សព្ពត្ថ អប្បដិហតចារតាយ អនាវរណន្តិ អាហ “**សព្ពញ្ញុតានាវរណញាណបដិលាភស្សា**”តិ។ **តថា អយំ ភគវា…បេ…. បុព្ពនិមិត្តភាវេនា**តិ ឯត្ថ “យញ្ហិ”តិអាទិ អធិកាវត្ថា, គម្យមានត្ថា ច ន វុត្តំ, ឯតេន ច អភិជាតិយំ ធម្មតាវសេន ឧប្បជ្ជនកវិសេសា សព្ពពោធិសត្តានំ សាធារណាតិ ទស្សេតិ។ បារមិតានិស្សន្ទា ហិ តេ។

**បោរាណា**តិ អដ្ឋកថាចរិយា។ គវម្បតិ ឧសភោ សមេហិ បាទេហិ វសុនំ រតនានំ ធារណតោ វសុន្ធរសង្ខាតំ ភូមិំ ផុសិ យថា, តថា មនុស្សានំ ហត្ថតោ មុច្ចិត្វា មុហុត្តជាតោ សោ គោតមោ សមេហិ បាទេហិ វសុន្ធរំ ផុសីតិ អត្ថោ។ **វិក្កមី**តិ អគមាសិ។ **សត្ត បទានី**តិ សត្តបទវឡញ្ជនដ្ឋានានិ។ អច្ចន្តសំយោគេ ចេតំ ឧបយោគវចនំ, សត្តបទវារេហីតិ វា ករណត្ថោ ឧត្តរបទលោបវសេន ទដ្ឋព្ពោ។ **មរូ**តិ ទេវា យថាមរិយាទំ មរណសភាវតោ។ **សមា**តិ វិលោកនសមតាយ សមា សទិសិយោ។ មហាបុរិសោ ហិ យថា ឯកំ ទិសំ វិលោកេសិ, ឯវំ សេសទិសាបិ, ន កត្ថចិ វិលោកនេ វិនិពន្ធោ តស្ស អហោសិ, សមាតិ វា វិលោកេតុំ យុត្តាតិ អត្ថោ។ ន ហិ តទា ពោធិសត្តស្ស វិរូបពីភច្ឆវិសមរូបានិ វិលោកេតុមយុត្តានិ ទិសាសុ ឧបដ្ឋហន្តិ , វិស្សដ្ឋមញ្ជុវិញ្ញេយ្យាទិវសេន អដ្ឋង្គុបេតំ គិរំ អព្ភុទីរយិ បព្ពតមុទ្ធនិដ្ឋិតោ សីហោ យថា អភិនទីតិ អត្ថោ។

ឯវំ កាយគមនត្ថេន គតសទ្ទេន តថាគតសទ្ទំ និទ្ទិសិត្វា ឥទានិ ញាណគមនត្ថេន និទ្ទិសិតុំ “**អថ វា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ “យថា វិបស្សី ភគវា”តិអាទីសុបិ “នេក្ខម្មេន កាមច្ឆន្ទំ បហាយា”តិអាទិនា យោជេតព្ពំ។ **នេក្ខម្មេនា**តិ អលោភបធានេន កុសលចិត្តុប្បាទេន។ កុសលា ហិ ធម្មា ឥធ នេក្ខម្មំ តេសំ សព្ពេសម្បិ កាមច្ឆន្ទបដិបក្ខត្តា, ន បព្ពជ្ជាទយោ ឯវ។ “បឋមជ្ឈានេនា”តិបិ វទន្តិ កេចិ, តទយុត្តមេវ បឋមជ្ឈានស្ស បុព្ពភាគបដិបទាយ ឯវ ឥធ ឥច្ឆិតត្តា។ **បហាយា**តិ បជហិត្វា។ **គតោ**តិ ឧត្តរិវិសេសំ ញាណគមនេន បដិបន្នោ។ **បហាយា**តិ វា បហានហេតុ, បហានេ វា សតិ។ ហេតុលក្ខណត្ថេសុ ហិ អយំ ត្វា-សទ្ទោ “សក្កោ ហុត្វា និព្ពត្តី”តិអាទីសុ (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣៥៥) វិយ។ កាមច្ឆន្ទាទិប្បហានហេតុកញ្ច “គតោ”តិ ឯត្ថ វុត្តំ អវពោធសង្ខាតំ, បដិបត្តិសង្ខាតំ វា គមនំ កាមច្ឆន្ទាទិប្បហានេន ច តំ លក្ខីយតិ, ឯស នយោ “**បទាលេត្វា**”តិអាទីសុបិ។ **អព្យាបាទេនា**តិ មេត្តាយ។ **អាលោកសញ្ញាយា**តិ វិភូតំ កត្វា មនសិការេន ឧបដ្ឋិតាលោកសញ្ជាននេន។ **អវិក្ខេបេនា**តិ សមាធិនា។ **ធម្មវវត្ថានេនា**តិ កុសលាទិធម្មានំ យាថាវនិច្ឆយេន, សប្បច្ចយនាមរូបវវត្ថានេនាតិបិ វទន្តិ។

ឯវំ កាមច្ឆន្ទាទិនីវរណប្បហានេន “អភិជ្ឈំ លោកេ បហាយា”តិអាទិនា វុត្តាយ បឋមជ្ឈានស្ស បុព្ពភាគបដិបទាយ ភគវតោ ញាណគមនវិសិដ្ឋំ តថាគតភាវំ ទស្សេត្វា ឥទានិ សហ ឧបាយេន អដ្ឋហិ សមាបត្តីហិ, អដ្ឋារសហិ ច មហាវិបស្សនាហិ តំ ទស្សេតុំ “**ញាណេនា**”តិអាទិមាហ។ នាមរូបបរិគ្គហកង្ខាវិតរណានញ្ហិ វិនិពន្ធភូតស្ស មោហស្ស ទូរីករណេន ញាតបរិញ្ញាយំ ឋិតស្ស អនិច្ចសញ្ញាទយោ សិជ្ឈន្តិ, តស្មា អវិជ្ជាបទាលនំ វិបស្សនាយ ឧបាយោ។ តថា ឈានសមាបត្តីសុ អភិរតិនិមិត្តេន បាមោជ្ជេន, តត្ថ អនភិរតិយា វិនោទិតាយ ឈានាទីនំ សមធិគមោតិ សមាបត្តិយា អរតិវិនោទនំ ឧបាយោ។ សមាបត្តិវិបស្សនានុក្កមេន បន ឧបរិ វក្ខមាននយេន និទ្ទិសិតព្ពេបិ នីវរណសភាវាយ អវិជ្ជាយ ហេដ្ឋា កាមច្ឆន្ទាទិវសេន ទស្សិតនីវរណេសុបិ សង្គហទស្សនត្ថំ ឧប្បដិបាដិនិទ្ទេសោ ទដ្ឋព្ពោ។

សមាបត្តិវិហារប្បវេសននិពន្ធនេន នីវរណានិ កវាដសទិសានីតិ អាហ “**នីវរណកវាដំ ឧគ្ឃាដេត្វា**”តិ។ “រត្តិំ អនុវិតក្កេត្វា អនុវិចារេត្វា ទិវា កម្មន្តេ បយោជេតី”តិ មជ្ឈិមាគមវរេ មូលបណ្ណាសកេ **វម្មិកសុត្តេ** (ម. និ. ១.២៥៩) វុត្តដ្ឋានេ វិយ វិតក្កវិចារា វូបសមា [ធូមាយនា (ទី. និ. ដី. ១.៧)] អធិប្បេតាតិ សន្ធាយ “**វិតក្កវិចារធូមំ វូបសមេត្វា**”តិ វុត្តំ, វិតក្កវិចារសង្ខាតំ ធូមំ វូបសមេត្វាតិ អត្ថោ។ “វិតក្កវិចារ”មិច្ចេវ អធុនា បាឋោ, សោ ន បោរាណោ អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន, អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន ច យថាវុត្តបាឋស្សេវ ឧទ្ធតត្តា។ **វិរាជេ**

**ត្វា**តិ ជិគុច្ឆិត្វា, សមតិក្កមិត្វា វា។ តទុភយត្ថោ ហេស “បីតិយា ច វិរាគា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.៧; ម. និ. ៣.១៥៥; បារា. ១១; វិភ. ៦២៥) វិយ។ កាមំ បឋមជ្ឈានូបចារេ ឯវ ទុក្ខំ, ចតុត្ថជ្ឈានូបចារេ ឯវ ច សុខំ បហីយតិ, អតិសយប្បហានំ បន សន្ធាយាហ “**ចតុត្ថជ្ឈានេន សុខទុក្ខំ បហាយា**”តិ។

**រូបសញ្ញា**តិ សញ្ញាសីសេន រូបាវចរជ្ឈានានិ ចេវ តទារម្មណានិ ច វុត្តានិ។ រូបាវចរជ្ឈានម្បិ ហិ “រូប”ន្តិ វុច្ចតិ ឧត្តរបទលោបេន “រូបី រូបានិ បស្សតី”តិអាទីសុ (ធ. ស. ២៤៨) តស្ស អារម្មណម្បិ កសិណរូបំ បុរិមបទលោបេន “ពហិទ្ធា រូបានិ បស្សតិ សុវណ្ណទុព្ពណ្ណានី”តិអាទីសុ (ធ. ស. ២២៣ អាទយោ) តស្មា ឥធ រូបេ រូបជ្ឈានេ តំសហគតា សញ្ញា រូបសញ្ញាតិ ឯវំ សញ្ញាសីសេន រូបាវចរជ្ឈានានិ វុត្តានិ, រូបំ សញ្ញា អស្សាតិ **រូបសញ្ញំ,** រូបសញ្ញាសមន្នាគតន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯវំ បថវីកសិណាទិភេទស្ស តទារម្មណស្ស ចេតំ អធិវចនន្តិ វេទិតព្វំ។ **បដិឃសញ្ញា**តិ ចក្ខាទីនំ វត្ថូនំ, រូបាទីនំ អារម្មណានញ្ច បដិឃាតេន បដិហននេន វិសយិវិសយសមោធានេន សមុប្បន្នា ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណសហគតា សញ្ញា។ **នានត្តសញ្ញា**តិ អដ្ឋ កាមាវចរកុសលសញ្ញា, ទ្វាទស អកុសលសញ្ញា, ឯកាទស កាមាវចរកុសលវិបាកសញ្ញា, ទ្វេ អកុសលវិបាកសញ្ញា, ឯកាទស កាមាវចរកិរិយសញ្ញាតិ ឯតាសំ ចតុចត្តាលីសសញ្ញានមេតំ អធិវចនំ។ ឯតា ហិ យស្មា រូបសទ្ទាទិភេទេ នានត្តេ នានាសភាវេ គោចរេ បវត្តន្តិ, យស្មា ច នានត្តា នានាសភាវា អញ្ញមញ្ញំ អសទិសា, តស្មា “នានត្តសញ្ញា”តិ វុច្ចន្តិ។

អនិច្ចស្ស , អនិច្ចន្តិ វា អនុបស្សនា **អនិច្ចានុបស្សនា,** តេភូមកធម្មានំ អនិច្ចតំ គហេត្វា បវត្តាយ វិបស្សនាយេតំ នាមំ។ **និច្ចសញ្ញ**ន្តិ សង្ខតធម្មេ “និច្ចា សស្សតា”តិ បវត្តមិច្ឆាសញ្ញំ, សញ្ញាសីសេន ចេត្ថ ទិដ្ឋិចិត្តានម្បិ គហណំ ទដ្ឋព្វំ។ ឯស នយោ ឥតោ បរេសុបិ។ **និព្ពិទានុបស្សនាយា**តិ សង្ខារេសុ និព្ពិន្ទនាការេន បវត្តាយ អនុបស្សនាយ។ **នន្ទិ**ន្តិ សប្បីតិកតណ្ហំ។ **វិរាគានុបស្សនាយា**តិ សង្ខារេសុ វិរជ្ជនាការេន បវត្តាយ អនុបស្សនាយ។ **និរោធានុបស្សនាយា**តិ សង្ខារានំ និរោធស្ស អនុបស្សនាយ, “តេ សង្ខារា និរុជ្ឈន្តិយេវ, អាយតឹ សមុទយវសេន ន ឧប្បជ្ជន្តី”តិ ឯវំ វា អនុបស្សនា **និរោធានុបស្សនា។** តេនេវាហ “និរោធានុបស្សនាយ និរោធេតិ, នោ សមុទេតី”តិ។ មុញ្ចិតុកម្យតា ហិ អយំ ពលប្បត្តាតិ។ បដិនិស្សជ្ជនាការេន បវត្តា អនុបស្សនា **បដិនិស្សគ្គានុបស្សនា។** បដិសង្ខាសន្តិដ្ឋនា ហិ អយំ។ **អាទាន**ន្តិ និច្ចាទិវសេន គហណំ។ សន្តតិសមូហកិច្ចារម្មណានំ វសេន ឯកត្តគ្គហណំ **ឃនសញ្ញា។ អាយូហនំ** អភិសង្ខរណំ។ អវត្ថាវិសេសាបត្តិ **វិបរិណាមោ។ ធុវសញ្ញ**ន្តិ ថិរភាវគ្គហណសញ្ញំ។ **និមិត្ត**ន្តិ សមូហាទិឃនវសេន សកិច្ចបរិច្ឆេទតាយ សង្ខារានំ សវិគ្គហតំ។ **បណិធិ**ន្តិ រាគាទិបណិធឹ។ សា បនត្ថតោ តណ្ហាវសេន សង្ខារេសុ និន្នតា។

**អភិនិវេស**ន្តិ អត្តានុទិដ្ឋឹ។ អនិច្ចាទិវសេន សព្ពធម្មតីរណំ **អធិបញ្ញាធម្មវិបស្សនា។ សារាទានាភិនិវេស**ន្តិ អសារេ សារគ្គហណវិបល្លាសំ។ ឥស្សរកុត្តាទិវសេន លោកោ សមុប្បន្នោតិ អភិនិវេសោ **សម្មោហាភិនិវេសោ** នាម។ កេចិ បន “អហោសឹ នុ ខោ អហមតីតមទ្ធាន”ន្តិអាទិនា បវត្តសំសយាបត្តិ **សម្មោហាភិនិវេសោ**”តិ វទន្តិ។ សង្ខារេសុ លេណតាណភាវគ្គហណំ **អាលយាភិនិវេសោ។** “អាលយរតា អាលយសមុទិតា”តិ (ទី. និ. ២.៦៤; ម. និ. ១.២៨១; ២.៣៣៧; មហាវ. ៧, ៨) វចនតោ **អាលយោ** វុច្ចតិ តណ្ហា, សាយេវ ចក្ខាទីសុ, រូបាទីសុ ច អភិនិវេសវសេន បវត្តិយា **អាលយាភិនិវេសោ**តិ កេចិ។ “ឯវំវិធា សង្ខារា បដិនិស្សជ្ជីយន្តី”តិ បវត្តញាណំ **បដិសង្ខានុបស្សនា។** វដ្ដតោ វិគតត្តា វិវដ្ដំ, និព្ពានំ, តត្ថ អារម្មណករណសង្ខាតេន អនុបស្សនេន បវត្តិយា **វិវដ្ដានុបស្សនា,** គោត្រភុ។ **សំយោគាភិនិវេស**ន្តិ សំយុជ្ជនវសេន សង្ខារេសុ អភិនិវិសនំ។ **ទិដ្ឋេកដ្ឋេ**តិ ទិដ្ឋិយា សហជាតេកដ្ឋេ, បហានេកដ្ឋេ ច។ **ឱឡារិកេ**តិ ឧបរិមគ្គវជ្ឈេ កិលេសេ អបេក្ខិត្វា វុត្តំ, អញ្ញថា ទស្សនបហាតព្ពា ច ទុតិយមគ្គវជ្ឈេហិបិ ឱឡារិកាតិ តេសម្បិ តព្ពចនីយតា សិយា។ **អណុសហគតេ**តិ អណុភូតេ។ តព្ភាវវុត្តិកោ ហិ ឯត្ថ **សហគត**សទ្ទោ។ ឥទំ បន ហេដ្ឋិមមគ្គវជ្ឈេ អបេក្ខិត្វា វុត្តំ ។ **សព្ពកិលេសេ**តិ អវសិដ្ឋសព្ពកិលេសេ។ ន ហិ បឋមាទិមគ្គេហិ បហីនា កិលេសា បុន បហីយន្តិ។ **សព្ព**សទ្ទោ ចេត្ថ សប្បទេសវិសយោ “សព្ពេ តសន្តិ ទណ្ឌស្សា”តិអាទីសុ វិយ (ធ. ប. ១២៩)។

**កក្ខឡត្តំ** កឋិនភាវោ។ **បគ្ឃរណំ** ទ្រវភាវោ។ លោហិតយាយុនា ភស្តស្ស វិយ យេន តំតំកលាបស្ស ឧទ្ធុមាយនំ, ថម្ភភាវោ វា, តំ **វិត្ថម្ភនំ។** វិជ្ជមានេបិ កលាបន្តរភូតានំ កលាបន្តរភូតេហិ ផុដ្ឋភាវេ តំតំភូតវិវិត្តតា រូបបរិយន្តោ អាកាសោតិ យេសំ យោ បរិច្ឆេទោ, តេហិ សោ អសម្ផុដ្ឋោវ, អញ្ញថា ភូតានំ បរិច្ឆេទភាវោ ន សិយា ព្យាបិតភាវាបត្តិតោ។ យស្មិំ កលាបេ ភូតានំ បរិច្ឆេទោ, តេហិ តត្ថ អសម្ផុដ្ឋភាវោ **អសម្ផុដ្ឋលក្ខណំ,** តេនាហ ភគវា **អាកាសធាតុនិទ្ទេសេ** “អសម្ផុដ្ឋោ ចតូហិ មហាភូតេហី”តិ (ធ. ស. ៦៣៧)។

វិរោធិបច្ចយសន្និបាតេ វិសទិសុប្បត្តិ **រុប្បនំ។** ចេតនាបធានត្តា សង្ខារក្ខន្ធធម្មានំ ចេតនាវសេនេតំ វុត្តំ “**សង្ខារានំ អភិសង្ខរណលក្ខណ**”ន្តិ។ តថា ហិ សុត្តន្តភាជនិយេ **សង្ខារក្ខន្ធវិភង្គេ** “ចក្ខុសម្ផស្សជា ចេតនា”តិអាទិនា (វិភ. ១២) ចេតនាវ វិភត្តា។ អភិសង្ខារលក្ខណា ច ចេតនា។ យថាហ “តត្ថ កតមោ បុញ្ញាភិ

សង្ខារោ, កុសលា ចេតនា”តិអាទិ (វិភ. ២២៦) សម្បយុត្តធម្មានំ អារម្មណេ ឋបនំ **អភិនិរោបនំ។** អារម្មណានមនុពន្ធនំ **អនុមជ្ជនំ។** សវិប្ផារិកតា **ផរណំ។** អធិមុច្ចនំ សទ្ទហនំ **អធិមោក្ខោ។ អស្សទ្ធិយេ**តិ អស្សទ្ធិយហេតុ។ និមិត្តត្ថេ ចេតំ ភុម្មំ។ ឯស នយោ **កោសជ្ជា**ទីសុបិ។ កាយចិត្តបរិឡាហូបសមោ **វូបសមលក្ខណំ។** លីនុទ្ធច្ចរហិតេ អធិចិត្តេ វត្តមានេ បគ្គហនិគ្គហសម្បហំសនេសុ អព្យាវដតាយ អជ្ឈុបេក្ខនំ **បដិសង្ខានំ** បក្ខបាតុបច្ឆេទតោ។

មុសាវាទាទីនំ វិសំវាទនាទិកិច្ចតាយ លូខានំ អបរិគ្គាហកានំ បដិបក្ខភាវតោ បរិគ្គាហកសភាវា សម្មាវាចា សិនិទ្ធភាវតោ សម្បយុត្តធម្មេ, សម្មាវាចាបច្ចយសុភាសិតំ សោតារញ្ច បុគ្គលំ បរិគ្គណ្ហាតីតិ សា **បរិគ្គហលក្ខណា។** កាយិកកិរិយា កិញ្ចិ កត្តព្ពំ សមុដ្ឋាបេតិ, សយញ្ច សមុដ្ឋានំ ឃដនំ ហោតីតិ សម្មាកម្មន្តសង្ខាតា វិរតិ **សមុដ្ឋានលក្ខណា**តិ ទដ្ឋព្ពា, សម្បយុត្តធម្មានំ វា ឧក្ខិបនំ **សមុដ្ឋានំ** កាយិកកិរិយាយ ភារុក្ខិបនំ វិយ។ ជីវមានស្ស សត្តស្ស, សម្បយុត្តធម្មានំ វា ជីវិតិន្ទ្រិយវុត្តិយា, អាជីវស្សេវ វា សុទ្ធិ **វោទានំ។**

“សង្ខារា”តិ ឥធ ចេតនា អធិប្បេតា, ន បន “សង្ខារា សង្ខារក្ខន្ធោ”តិអាទីសុ (ធ. ស. ៥៨៣, ៩៨៥; វិភ. ១, ២០, ៥២) វិយ សមបញ្ញាសចេតសិកាតិ វុត្តំ **“សង្ខារានំ ចេតនាលក្ខណ”**ន្តិ។ អវិជ្ជាបច្ចយា ហិ បុញ្ញាភិសង្ខារាទិការ ចេតនា។ អារម្មណាភិមុខភាវោ **នមនំ។ អាយតនំ** បវត្តនំ។ សឡាយតនវសេន ហិ ចិត្តចេតសិកានំ បវត្តិ។ **តណ្ហាយ ហេតុលក្ខណ**តិ ឯត្ថ វដ្ដស្ស ជនកហេតុភាវោ តណ្ហាយ ហេតុលក្ខណំ, មគ្គស្ស បន វក្ខមានស្ស និព្ពានសម្បាបកត្តន្តិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ អារម្មណស្ស **គហណលក្ខណំ។** បុន ឧប្បត្តិយា **អាយូហនលក្ខណំ។** សត្តជីវតោ **សុញ្ញតាលក្ខណំ។ បទហនំ** ឧស្សាហនំ។ **ឥជ្ឈនំ** សម្បត្តិ។ វដ្ដតោ និស្សរណំ **និយ្យានំ។** អវិបរីតភាវោ **តថលក្ខណំ។** អញ្ញមញ្ញានតិវត្តនំ **ឯករសោ,** អនូនាធិកភាវោវ។ **យុគនទ្ធា** នាម សមថវិបស្សនា អញ្ញមញ្ញោបការតាយ យុគឡវសេន ពន្ធិតព្ពតោ។ “សទ្ធាបញ្ញា បគ្គហាវិក្ខេបា”តិបិ វទន្តិ។ **ចិត្តវិសុទ្ធិ** នាម សមាធិ។ **ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ** នាម បញ្ញា។ **ខយោ**តិ កិលេសក្ខយោ មគ្គោ, តស្មឹ បវត្តស្ស សម្មាទិដ្ឋិសង្ខាតស្ស **ញាណស្ស សមុច្ឆេទនលក្ខណំ។** កិលេសានមនុប្បាទបរិយោសានតាយ **អនុប្បាទោ,** ផលំ។ កិលេសវូបសមោ **បស្សទ្ធិ។ ឆន្ទស្សា**តិ កត្តុកាមតាឆន្ទស្ស។ បតិដ្ឋាភាវោ **មូលលក្ខណំ។** អារម្មណបដិបាទកតាយ សម្បយុត្តធម្មានមុប្បត្តិហេតុតា **សមុដ្ឋាបនលក្ខណំ។** វិសយាទិសន្និបាតេន គហេតព្ពាការោ **សមោធានំ។** យា “សង្គតី”តិ វុច្ចតិ “តិណ្ណំ សង្គតិ ផស្សោ”តិអាទីសុ។ សមំ, សម្មា វា ឱទហន្តិ សម្បិណ្ឌិតា ភវន្តិ សម្បយុត្តធម្មា អនេនាតិបិ **សមោធានំ,** ផស្សោ, តព្ភាវោ **សមោធានលក្ខណំ។** សមោសរន្តិ សន្និបតន្តិ ឯត្ថាតិ **សមោសរណំ,** វេទនា។ តាយ ហិ វិនា អប្បវត្តមានា សម្បយុត្តធម្មា វេទនានុភវននិមិត្តំ សមោសដា វិយ ហោន្តីតិ ឯវំ វុត្តំ, តព្ភាវោ **សមោសរណលក្ខណំ។** បាសាទាទីសុ គោបានសីនំ កូដំ វិយ សម្បយុត្តធម្មានំ បាមោក្ខភាវោ **បមុខលក្ខណំ។** សតិយា សព្ពត្ថកត្តា សម្បយុត្តានំ អធិបតិភាវោ **អាធិបតេយ្យលក្ខណំ។** តតោ សម្បយុត្តធម្មតោ, តេសំ វា សម្បយុត្តធម្មានំ ឧត្តរិ បធានំ **តតុត្តរិ,** តព្ភាវោ **តតុត្តរិយលក្ខណំ។** បញ្ញុត្តរា ហិ កុសលា ធម្មា។ **វិមុត្តី**តិ ផលំ កិលេសេហិ វិមុច្ចិត្ថាតិ កត្វា។ តំ បន សីលាទិគុណសារស្ស បរមុក្កំសភាវេន **សារំ។** តតោ ឧត្តរិ ធម្មស្សាភាវតោ **បរិយោសានំ។** អយញ្ច លក្ខណវិភាគោ ឆធាតុបញ្ចឈានង្គាទិវសេន តំតំសុត្តបទានុសារេន បោរាណដ្ឋកថាយមាគតនយេន វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថា ហិ បុព្ពេ វុត្តោបិ កោចិ ធម្មោ បរិយាយន្តរប្បកាសនត្ថំ បុន ទស្សិតោ។ តតោ ឯវ ច “ឆន្ទមូលកា ធម្មា មនសិការសមុដ្ឋានា ផស្សសមោធានា វេទនាសមោសរណា”តិ “បញ្ញុត្តរា កុសលា ធម្មា”តិ, “វិមុត្តិសារមិទំ ព្រហ្មចរិយ”ន្តិ, “និព្ពានោគធញ្ហិ អាវុសោ ព្រហ្មចរិយំ និព្ពានបរិយោសាន”ន្តិ [សំ. និ. ៣.៥១២ (អត្ថតោ សមានំ)] ច សុត្តបទានំ វសេន ឆន្ទស្ស មូលលក្ខណ”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តេសំ តេសំ ធម្មានំ តថំ អវិតថំ លក្ខណំ អាគតោតិ អត្ថំ ទស្សេតិ **“ឯវ”**ន្តិអាទិនា។ តំ បន គមនំ ឥធ ញាណគមនមេវាតិ វុត្តំ **“ញាណគតិយា”**តិ។ សតិបិ គតសទ្ទស្ស អវពោធនត្ថភាវេ ញាណគមនត្ថេនេវេសោ សិទ្ធោតិ ន វុត្តោ។ អា-សទ្ទស្ស ចេត្ថ គតសទ្ទានុវត្តិមត្តមេវ។ តេនាហ **“បត្តោ អនុប្បត្តោ”**តិ។

អវិបរីតសភាវត្តា **“តថធម្មា នាម ចត្តារិ អរិយសច្ចានី”**តិ វុត្តំ។ អវិបរីតសភាវតោ **តថានិ។** អមុសាសភាវតោ **អវិតថានិ។** អញ្ញាការរហិតតោ **អនញ្ញថានិ។** សច្ចសំយុត្តាទីសុ អាគតំ បរិបុណ្ណសច្ចចតុក្កកថំ សន្ធាយ **“ឥតិ វិត្ថារោ”**តិ អាហ។ **“តស្មា”**តិ វត្វា តទបរាមសិតព្ពមេវ ទស្សេតិ **“តថានំ អភិសម្ពុទ្ធត្តា”**តិ ឥមិនា។ ឯស នយោ ឦទិសេសុ។

ឯវំ សច្ចវសេន ចតុត្ថការណំ ទស្សេត្វា ឥទានិ បច្ចយបច្ចយុប្បន្នភាវេន អវិបរីតសភាវត្តា តថភូតានំ បដិច្ចសមុប្បាទង្គានំ វសេនាបិ ទស្សេន្តោ **“អបិចា”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ជាតិបច្ចយសម្ភូតសមុទាគតដ្ឋោ**តិ ជាតិបច្ចយា សម្ភូតំ ហុត្វា សហិតស្ស អត្តនោ បច្ចយានុរូបស្ស ឧទ្ធំ ឧទ្ធំ អាគតសភាវោ, អនុបវត្តដ្ឋោតិ **អត្ថោ។** អថ វា សម្ភូតដ្ឋោ ច សមុទាគតដ្ឋោ ច **សម្ភូតសមុទាគតដ្ឋោ** បុព្ពបទេ ឧត្តរបទលោបវសេន។ សមាហារទ្វន្ទេបិ ហិ បុល្លិង្គមិច្ឆន្តិ នេរុត្តិកា។ ន ចេត្ថ ជាតិតោ ជរាមរណំ ន ហោតិ, ន ច ជាតឹ វិនា អញ្ញតោ ហោតីតិ

**ជាតិបច្ចយសម្ភូតដ្ឋោ។** ឥត្ថមេវ ជាតិតោ សមុទាគច្ឆតីតិ ជាតិ **បច្ចយសមុទាគតដ្ឋោ។** ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យា យា ជាតិ យថា យថា បច្ចយោ ហោតិ, តទនុរូបំ បាតុភូតសភាវោតិ។ បច្ចយបក្ខេ បន **អវិជ្ជាយ សង្ខារានំ បច្ចយដ្ឋោ**តិ ឯត្ថ ន អវិជ្ជា សង្ខារានំ បច្ចយោ ន ហោតិ, ន ច អវិជ្ជំ វិនា សង្ខារា ឧប្បជ្ជន្តិ។ យា យា អវិជ្ជា យេសំ យេសំ សង្ខារានំ យថា យថា បច្ចយោ ហោតិ, អយំ អវិជ្ជា សង្ខារានំ បច្ចយដ្ឋោ បច្ចយសភាវោតិ អត្ថោ។ **តថានំ ធម្មាន**ន្តិ បច្ចយាការធម្មានំ។ "សុគតោ"តិអាទីសុ (បារា. ១) វិយ គមុសទ្ទស្ស ពុទ្ធិយត្ថតំ សន្ធាយ **"អភិសម្ពុទ្ធត្ថា"**តិ វុត្តំ, ន ញាណគមនត្ថំ។ គតិពុទ្ធិយត្ថា ហិ សទ្ទា អញ្ញមញ្ញបរិយាយា។ តស្មា "អភិសម្ពុទ្ធត្ថោ ហេត្ថ គតសទ្ទោ"តិ អធិការោ, គម្យមានត្ថា វា ន បយុត្តោ។

យំ រូបារម្មណំ នាម អត្ថិ, តំ ភគវា ជានាតិ បស្សតីតិ សម្ពន្ធោ។ **សទេវកេ...បេ.... បជាយា**តិ អាធារោ "អត្ថិ"តិ បទេតិ បុន **អបរិមាណាសុ លោកធាតូសុ**ឱតិ តំនិវាសសត្តាបេក្ខាយ, អាបាថគមនាបេក្ខាយ វា វុត្តំ។ តេន ភគវតា វិភជ្ជមានំ តំ រូបាយតនំ តថមេវ ហោតីតិ យោជេតព្ពំ។ តថាវិតថភាវេ ការណមាហ **"ឯវំ ជានតា បស្សតា"**តិ។ សព្ពាការតោ ញាតត្ថា បស្សិតត្ថាតិ ហិ ហេតុន្តោគធមេតំ បទទ្វយំ។ **ឥដ្ឋានិដ្ឋាទិវសេនា**តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន មជ្ឈត្តំ សង្គណ្ហាតិ។ តថា អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នបរិត្ត អជ្ឈត្តពហិទ្ធាតទុភយាទិភេទម្បិ។ **លព្ភមានកបទវសេនា**តិ "រូបាយតនំ ទិដ្ឋំ សទ្ទាយតនំ សុតំ គន្ធាយតនំ រសាយតនំ ផោដ្ឋព្ពាយតនំ មុតំ សព្ពំ រូបំ មនសា វិញ្ញាត"ន្តិ (ធ. ស. ៩៦៦) វចនតោ ទិដ្ឋបទញ្ច វិញ្ញាតបទញ្ច រូបារម្មណេ លព្ភតិ។ រូបារម្មណំ ឥដ្ឋំ អនិដ្ឋំ មជ្ឈត្តំ បរិត្តំ អតីតំ អនាគតំ បច្ចុប្បន្នំ អជ្ឈត្តំ ពហិទ្ធា ទិដ្ឋំ វិញ្ញាតំ រូបំ រូបាយតនំ រូបធាតុ វណ្ណនិភា សនិទស្សនំ សប្បដិឃំ នីលំ បីតកន្តិ ឯវមាទីហិ **អនេកេហិ នាមេហិ។** "ឥដ្ឋានិដ្ឋាទិវសេនា"តិអាទិនា ហិ អនេកនាមភាវំ សរូបតោ និទស្សេតិ។ **តេរសហិ វារេហី**តិ ធម្មសង្គណិយំ រូបកណ្ឌេ (ធ. ស. ៦១៥) អាគតេ តេរស និទ្ទេសវារេ សន្ធាយាហ។ ឯកេកស្មិំ វារេ ចេត្ថ ចតុន្នំ ចតុន្នំ វវត្ថាបននយានំ វសេន **"ទ្វិបញ្ញាសាយ នយេហី"**តិ វុត្តំ។ **តថមេវា**តិ យថាវុត្តេន ជាននេន អប្បដិវត្តិយទេសនតាយ, យថាវុត្តេន ច បស្សនេន អវិបរីតទស្សិតាយ សច្ចមេវ។ តមត្ថំ ចតុរង្គុត្តរេ **កាឡការាមសុត្តេន** (អ. និ. ៤.២៤) សាធេន្តោ **"វុត្តញ្ចេត"**ន្តិអាទិមាហ។ **ច**-សទ្ទោ ចេត្ថ ទឡ្ហីករណជោតកោ, តេន យថាវុត្តស្សត្ថស្ស ទឡ្ហីករណំ ជោតេតិ, សម្បិណ្ឌនត្ថោ វា អដ្ឋានបយុត្តោ, ន កេវលំ មយា ឯវ, អថ ខោ ភគវតាបីតិ។ **អនុវិចរិត**ន្តិ បរិចរិតំ។ **ជានាមិ អព្ភញ្ញាសិ**ន្តិ បច្ចុប្បន្នាតីតកាលេសុ ញាណប្បវត្តិទស្សនេន អនាគតេបិ ញាណប្បវត្តិ ទស្សិតាយេវ នយតោ ទស្សិតត្តា។ **វិទិត**-សទ្ទោ បន អនាមដ្ឋកាលវិសេសោ កាលត្តយសាធារណត្តា "ទិដ្ឋំ សុតំ មុត"ន្តិអាទីសុ (ទី. និ. ៣.១៨៧; ម. និ. ១.៧; សំ. និ. ២.២០៨; អ. និ. ៤.២៣; បដិ. ម. ១.១២១) វិយ, បាកដំ កត្វា ញាតន្តិ អត្ថោ, ឥមិនា ចេតំ ទស្សេតិ "អញ្ញេ ជានន្តិយេវ, មយា បន បាកដំ កត្វា វិទិត"ន្តិ។ ភគវតា ហិ ឥមេហិ បទេហិ សព្ពញ្ញុភូមិ នាម កថិតា។ **ន ឧបដ្ឋាសី**តិ តំ ឆទ្វារិកមារម្មណំ តណ្ហាយ វា ទិដ្ឋិយា វា តថាគតោ អត្តត្តនិយវសេន ន ឧបដ្ឋាសិ ន ឧបគច្ឆតិ, ឥមិនា បន បទេន ខីណាសវភូមិ កថិតា។ យថា រូបារម្មណាទយោ ធម្មា យំសភាវា, យំបការា ច, តថា តេ ធម្មេ តំសភាវេ តំបការេ គមតិ បស្សតិ ជានាតីតិ **តថាគតោ**តិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយ **"តថទស្សីអត្ថេ"**តិ វុត្តំ។ អនេកត្ថា ហិ ធាតុសទ្ទា។ កេចិ បន និរុត្តិនយេន, បិសោទរាទិគណបក្ខេបេន (បារា. អដ្ឋ. ១; វិសុទ្ធិ. ១.១៤២) វា ទស្សី-សទ្ទលោបំ, អាគត-សទ្ទស្ស ចាគមំ កត្វា "តថាគតោ"តិ បទសិទ្ធិមេត្ថ វណ្ណេន្តិ, តទយុត្តមេវ វិជ្ជមានបទំ ឆឌ្ឌេត្វា អវិជ្ជមានបទស្ស គហណតោ។ វុត្តញ្ច **ពុទ្ធវំសដ្ឋកថាយំ –**

"តថាការេន យោ ធម្មេ, ជានាតិ អនុបស្សតិ;
តថទស្សីតិ សម្ពុទ្ធោ, តស្មា វុត្តោ តថាគតោ"តិ។ (ពុ. វំ. អដ្ឋ. រតនចង្កមនកណ្ឌវណ្ណនា);

ឯត្ថ **"អនុបស្សតី"**តិ អាគតសទ្ទត្ថំ វត្វា តទិទំ ញាណបស្សនមេវាតិ ទស្សេតុំ **"ជានាតី"**តិ, សទ្ទាធិគតមត្ថំ បន វិភាវេតុំ **"តថទស្សី"**តិ ច វុត្តំ។

**យំ រត្តិ**ន្តិ យស្សំ រត្តិយំ, អច្ចន្តសំយោគេ វា ឯតំ ឧបយោគវចនំ រត្តេកទេសភូតស្ស អភិសម្ពុជ្ឈនក្ខណស្ស អច្ចន្តសំយោគត្តា, សកលាបិ វា ឯសា រត្តិ អភិសម្ពោធាយ បទហនកាលត្តា បរិយាយេន អច្ចន្តសំយោគភូតាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ បថវិបុក្ខលនិរុត្តរភូមិសីសគតត្តា ន បរាជិតោ អញ្ញេហិ ឯត្ថាតិ **អបរាជិតោ,** ស្វេវ បល្លង្កោតិ **អបរាជិតបល្លង្កោ,** តស្មិំ។ **តិណ្ណំមារាន**ន្តិ កិលេសាភិសង្ខារទេវបុត្តមារានំ, ឥទញ្ច និប្បរិយាយតោ វុត្តំ, បរិយាយតោ បន ហេដ្ឋា វុត្តនយេន បញ្ចន្នម្បិ មារានំ មទ្ទនំ វេទិតព្ពំ។ **មត្ថក**ន្តិ សាមត្ថិយសង្ខាតំ សីសំ។ **ឯត្ថន្តរេ**តិ ឧភិន្នំ រត្តីនមន្តរេ។ **"បឋមពោធិយាបិ"**តិអាទិនា បញ្ចចត្តាលីសវស្សបរិមាណកាលមេវ អន្តោគធភេទេន និយមេត្វា វិសេសេតិ។ តាសុ បន វីសតិវស្សបរិច្ឆិន្នា បឋមពោធីតិ **វិនយគណ្ឋិបទេ** វុត្តំ, តញ្ច តទដ្ឋកថាយមេវ "ភគវតោ ហិ បឋមពោធិយំ វីសតិវស្សន្តរេ និពទ្ធុបដ្ឋាកោ នាម នត្ថី"តិ (បារា. អដ្ឋ. ១.១៦) កថិតត្តា បឋមពោធិ នាម វីសតិវស្សានីតិ គហេត្វា វុត្តំ។ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** បន

“បញ្ចចត្តាលីសាយ វស្សេសុ អាទិតោ បន្នរស វស្សានិ បឋមពោធី”តិ វុត្តំ, ឯវញ្ច សតិ មជ្ឈេ បន្នរស វស្សានិ មជ្ឈិមពោធិ, អន្តេ បន្នរស វស្សានិ បច្ឆិមពោធីតិ តិណ្ណំ ពោធីនំ សមប្បមាណតា សិយា, តម្បិ យុត្តំ។ បន្នរសតិកេន ហិ បញ្ចចត្តាលីសវស្សានិ បរិបូរេន្តិ។ អដ្ឋកថាយំ បន បន្នរសវស្សប្បមាណាយ បឋមពោធិយា វីសតិវស្សេសុយេវ អន្តោគធត្តា “បឋមពោធិយំ វីសតិវស្សន្តរេ”តិ វុត្តន្តិ ឯវម្បិ សក្កា វិញ្ញាតុំ។ “យំ សុត្វា”ន្តិអាទិនា សម្ពន្ធោ។

និទ្ទោសតាយ **អនុបវជ្ជំ** អនុបវទនីយំ។ បក្ខិបិតព្ពាភាវេន **អនូនំ។** អបនេតព្ពាភាវេន **អនធិកំ។** អត្ថព្យញ្ជនាទិសម្បត្តិយា **សព្ពាការបរិបុណ្ណំ។** និម្មទនហេតុ **និម្មទនំ។ វាលគ្គមត្តម្បី**តិ វាលធិលោមស្ស កោដិប្បមាណម្បិ។ **អវក្ខលិត**ន្តិ វិរាធិតំ មុសា ភណិតំ។ **ឯកមុទ្ទិកាយា**តិ ឯករាជលញ្ឆនេន។ **ឯកនាឡិយា**តិ ឯកានាឡិកេន, ឯកតុម្ពេន វា។ **ឯកតុលាយា**តិ ឯកមានេន។ **“តថមេវា”**តិ វុត្តមេវត្ថំ **នោ អញ្ញថា**តិ ព្យតិរេកតោ ទស្សេតិ, តេន យទត្ថំ ភាសិតំ, ឯកន្តេន តទត្ថនិប្ផាទនតោ យថា ភាសិតំ ភគវតា, តថាយេវាតិ អវិបរីតទេសនតំ ទស្សេតិ។ **“គទត្ថោ”**តិ ឯតេន តថំ គទតិ ភាសតីតិ **តថាគតោ ទ**-ការស្ស ត-ការំ, និរុត្តិនយេន ច អាការាគមំ កត្វា, ធាតុសទ្ទានុគតេន វា អាការេនាតិ និព្ពចនំ ទស្សេតិ។

ឯវំ “សុគតោ”តិអាទីសុ (បារា. ១) វិយ ធាតុសទ្ទនិប្ផត្តិបរិកប្បេន និរុត្តិំ ទស្សេត្វា ពាហិរត្ថសមាសេនបិ ទស្សេតុំ **“អបិចា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **អាគទន**ន្តិ សព្ពហិតនិប្ផាទនតោ ភុសំ កថនំ វចនំ, តព្ភាវមត្តោ វា **អា**-សទ្ទោ។

តថា គតមស្សាតិ **តថាគតោ។** យថា វាចាយ គតំ បវត្តិ, តថា កាយស្ស, យថា វា កាយស្ស គតំ បវត្តិ, តថា វាចាយ អស្ស, តស្មា តថាគតោតិ អត្ថោ។ តទេវ និព្ពចនំ ទស្សេតុំ **“ភគវតោ”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ ហិ **“គតោ បវត្តោ, គតា បវត្តា”**តិ ច ឯតេន កាយវចីកិរិយានំ អញ្ញមញ្ញានុលោមនវចនិច្ឆាយ កាយស្ស, វាចាយ ច បវត្តិ ឥធ គត-សទ្ទេន កថិតាតិ ទស្សេតិ, **“ឯវំភូតស្សា”**តិអាទិនា ពាហិរត្ថសមាសំ, **“យថា តថា”**តិ ឯតេន យំតំ-សទ្ទានំ អព្យភិចារិតសម្ពន្ធតាយ “តថា”តិ វុត្តេ “យថា”តិ អយមត្ថោ ឧបដ្ឋិតោយេវ ហោតីតិ តថាសទ្ទត្ថំ, **“វាទី ការី”**តិ ឯតេន បវត្តិសរូបំ, **“ភគវតោ ហី”**តិ ឯតេន យថាវាទីតថាការិតាទិការណន្តិ។ **“ឯវំភូតស្សា”**តិ យថាវាទីតថាការិតាទិនា បការេន បវត្តស្ស, ឥមំ បការំ វា បត្តស្ស។ **ឥតី**តិ វុត្តប្បការំ និទ្ទិសតិ។ យស្មា បនេត្ថ គត-សទ្ទោ វាចាយ បវត្តិម្បិ ទស្សេតិ, តស្មា កាមំ តថាវាទិតាយ តថាគតោតិ អយម្បិ អត្ថោ សិទ្ធោ ហោតិ, សោ បន បុព្ពេ បការន្តរេន ទស្សិតោតិ បារិសេសនយេន តថាការិតាអត្ថមេវ ទស្សេតុំ **“ឯវំ តថាការិតាយ តថាគតោ”**តិ វុត្តំ។ វុត្តញ្ច –

> “យថា វាចា គតា យស្ស,
> តថា កាយោ គតោ យតោ;
> យថា កាយោ តថា វាចា,
> តតោ សត្ថា តថាគតោ”តិ។

ភវគ្គំ បរិយន្តំ កត្វាតិ សម្ពន្ធោ។ យំ បនេកេ វទន្តិ “តិរិយំ វិយ ឧបរិ, អធោ ច សន្តិ អបរិមាណា លោកធាតុយោ”តិ, តេសំ តំ បដិសេធេតុំ ឯវំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **វិមុត្តិយា**តិ ផលេន។ **វិមុត្តិញាណទស្សនេនា**តិ បច្ចវេក្ខណាញាណសង្ខាតេន ទស្សនេន។ **តុលោ**តិ សទិសោ។ **បមាណ**ន្តិ មិនានការណំ។ បរេ អភិភវតិ គុណេន អជ្ឈោត្ថរតិ អធិកោ ភវតីតិ **អភិភូ។** បរេហិ ន អភិភូតោ អជ្ឈោត្ថដោតិ **អនភិភូតោ។ អញ្ញទត្ថូ**តិ ឯកំសវចនេ និបាតោ។ ទស្សនវសេន **ទសោ,** សព្ពំ បស្សតីតិ អត្ថោ។ បរេ អត្តនោ វសំ វត្តេតីតិ **វសវត្តី។**

“អភិភវនដ្ឋេន តថាគតោ”តិ អយំ ន សទ្ទតោ លព្ភតិ, សទ្ទតោ បន ឯវន្តិ ទស្សេតុំ **“តត្រេវ”**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **អគទោ**តិ ទិព្ពាគទោ អគំ រោគំ ទាតិ អវខណ្ឌតិ, នត្ថិ វា គទោ រោគោ ឯតេនាតិ កត្វា , តស្សទិសដ្ឋេន ឥធ ទេសនាវិលាសស្ស, បុញ្ញុស្សយស្ស ច អគទតា លព្ភតីតិ អាហ **“អគទោ វិយា”**តិ។ យាយ ធម្មធាតុយា ទេសនាវិជម្ភនប្បត្តា, សា **ទេសនាវិលាសោ។ ធម្មធាត**ឧតិ ច សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមេវ។ តេន ហិ ធម្មានមាការភេទំ ញត្វា តទនុរូបំ ទេសនំ និយាមេតិ។ ទេសនាវិលាសោយេវ **ទេសនាវិលាសមយោ** យថា “ទានមយំ សីលមយ”ន្តិ (ទី. និ. ៣.៣០៥; ឥតិវុ. ៦០; នេត្តិ. ៣៤) អធុនា បន បោត្ថកេសុ ពហូសុបិ មយ-សទ្ទោ ន ទិស្សតិ។ **បុញ្ញុស្សយោ**តិ ឧស្សន្នំ, អតិរេកំ វា ញាណាទិសម្ភារភូតំ បុញ្ញំ។ **“តេនា”**តិអាទិ ឱបម្មសម្បាទនំ។ **តេនា**តិ ច តទុភយេន ទេសនាវិលាសេន ចេវ បុញ្ញុស្សយេន ច សោ ភគវា អភិភវតីតិ សម្ពន្ធោ។ **“ឥតី”**តិអាទិនា ពាហិរត្ថសមាសំ ទស្សេតិ។ សព្ពលោកាភិភវនេន **តថោ,** ន អញ្ញថាតិ វុត្តំ ហោតិ។

**តថាយ គតោ**តិ បុរិមសច្ចត្តយំ សន្ធាយាហ, **តថំ គតោ**តិ បន បច្ឆិមសច្ចំ។ ចតុសច្ចានុក្កមេន ចេត្ថ គត-សទ្ទស្ស អត្ថចតុក្កំ វុត្តំ។ វាចកសទ្ទសន្និធានេ ឧបសគ្គនិបាតានំ តទត្ថជោតនភាវេន បវត្តនតោ គត-សទ្ទោយេវ អនុបសគ្គោ អវគតត្ថំ, អតីតត្ថញ្ច វទតីតិ ទស្សេតុំ "**អវគតោ អតីតោ**"តិ ឥមិនា។

"**តត្ថា**"តិអាទិ តព្ពិវរណំ។ **លោក**ន្តិ ទុក្ខសច្ចភូតំ លោកំ។ តថាយ តីរណបរិញ្ញាយាតិ យោជេតព្ពំ។ **លោកនិរោធគាមិនី បដិបទ**ន្តិ អរិយមគ្គំ, ន បន អភិសម្ពុជ្ឈនមត្តំ។ តត្ថ កត្តព្ពកិច្ចម្បិ កតមេវាតិ ទស្សេតុំ "**លោកស្មា តថាគតោ វិសំយុត្តោ**"តិអាទិនា សច្ចចតុក្កេបិ ទុតិយបត្ថំ វុត្តំ, អភិសម្ពុជ្ឈនហេតុំ វា ឯតេហិ ទស្សេតិ។ តតោយេវ ហិ តានិ អភិសម្ពុទ្ធោតិ។ "យំ ភិក្ខវេ, សទេវកស្ស លោកស្ស សមារកស្ស សព្រហ្មកស្ស សស្សមណព្រាហ្មណិយា បជាយ សទេវមនុស្សាយ ទិដ្ឋំ សុតំ មុតំ វិញ្ញាតំ បត្តំ បរិយេសិតំ អនុវិចរិតំ មនសា, សព្ពំ តំ តថាគតេន អភិសម្ពុទ្ធំ, តស្មា តថាគតោតិ វុច្ចតី"តិ (អ. និ. ៤.២៣) អង្គុត្តរាគមេ **ចតុក្កនិបាតេ** អាគតំ បាឡិមិមំ បេយ្យាលមុខេន ទស្សេតិ, តញ្ច អត្ថសម្ពន្ធតាយ ឯវ, ន ឥមស្សត្ថស្ស សាធកតាយ។ សា ហិ បេយ្យាលនិទ្ទិដ្ឋា បាឡិ តថទស្សិតា អត្ថស្ស សាធិកាតិ។ "**តស្សបិ ឯវំ អត្ថោ វេទិតព្ពោ**"តិ ឥមិនា សាធ្យសាធកសំសន្ទនំ ករោតិ។ "**ឥទម្បិ ចា**"តិអាទិនា តថាគតបទស្ស មហាវិសយតំ , អដ្ឋវិធស្សាបិ យថាវុត្តការណស្ស និទស្សនមត្តញ្ច ទស្សេតិ។ តត្ថ **ឥទ**ន្តិ អតិព្យាសរូបេន វុត្តំ អដ្ឋវិធំ ការណំ, **បិ**-សទ្ទោ, **អបិ**-សទ្ទោ វា សម្ភាវនេ "ឥត្ថម្បិ មុខមត្តមេវ, បគេវ អញ្ញថា"តិ។ **តថាគតភាវទីបនេ**តិ តថាគតនាមទីបនេ។ គុណេន ហិ ភគវា តថាគតោ នាម, នាមេន ច ភគវតិ តថាគត-សទ្ទោតិ។ "អសង្ខ្យេយ្យានិ នាមានិ, សគុណេន មហេសិនោ"តិអាទិ (ឧទា. អដ្ឋ. ៣០៦; បដិ. ម. អដ្ឋ. ១.២៧៧) ហិ វុត្តំ។ អប្បមាទបទំ វិយ សកលកុសលធម្មបដិបត្តិយា សព្ពពុទ្ធគុណានំ តថាគតបទំ សង្គាហកន្តិ ទស្សេតុំ "**សព្ពាការេនា**"តិអាទិមាហ ។ **វណ្ណេយ្យា**តិ បរិកប្បវចនមេតំ "វណ្ណេយ្យ វា, ន វា វណ្ណេយ្យា"តិ។ វុត្តញ្ច –

"ពុទ្ធោបិ ពុទ្ធស្ស ភណេយ្យ វណ្ណំ,
កប្បម្បិ ចេ អញ្ញមភាសមានោ;
ខីយេថ កប្បោ ចិរទីឃមន្តរេ,
វណ្ណោ ន ខីយេថ តថាគតស្សា"តិ។ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៣០៤; ៣.១៤១; ឧទា. អដ្ឋ. ៥២; អប. អដ្ឋ. ២.៧.២០; ពុ. វំ. អដ្ឋ. កោណ្ឌញ្ញពុទ្ធវំសវណ្ណនា; ចរិយា. បកិណ្ណកកថា); –

សមត្ថនេ វា ឯតំ "សោ ឥមំ វិជដយេ ជដ"ន្តិអាទីសុ (សំ. និ. ២.២៣) វិយាតិបិ វទន្តិ កេចិ។

អយំ បនេត្ថ អដ្ឋកថាមុត្តកោ នយោ – អភិនីហារតោ បដ្ឋាយ យាវ សម្មាសម្ពោធិ, ឯត្ថន្តរេ មហាពោធិយានបដិបត្តិយា ហានដ្ឋានសំកិលេសនិវត្តីនំ អភាវតោ យថាបណិធានំ តថាគតោ អភិនីហារានុរូបំ បដិបន្នោតិ **តថាគតោ។** អថ វា មហិទ្ធិកតាយ, បដិសម្ភិទានំ ឧក្កំសាធិគមេន អនាវរណញាណតាយ ច កត្ថចិបិ បដិឃាតាភាវតោ យថារុចិ, តថា កាយវចីចិត្តានំ គតានិ គមនានិ បវត្តិយោ ឯតស្សាតិ **តថាគតោ។** អបិច យស្មា លោកេ វិធយុត្តគតបការសទ្ទា សមានត្ថា ទិស្សន្តិ, តស្មា យថា វិធា វិបស្សិអាទយោ ភគវន្តោ និខិលសព្ពញ្ញុគុណសមង្គិតាយ, អយម្បិ ភគវា តថា វិធោតិ **តថាគតោ,** យថា យុត្តា ច តេ ភគវន្តោ វុត្តនយេន, អយម្បិ ភគវា តថា យុត្តោតិ **តថាគតោ។** អបរោ នយោ-យស្មា សច្ចំ តច្ឆំ តថន្តិ ញាណស្សេតំ អធិវចនំ, តស្មា តថេន ញាណេន អាគតោតិ **តថាគតោ**តិ។

"បហាយ កាមាទិមលេ យថា គតា,
សមាធិញាណេហិ វិបស្សិអាទយោ;
មហេសិនោ សក្យមុនី ជុតិន្ធរោ,
តថា គតោ តេន **តថាគតោ** មតោ។

តថញ្ច ធាតាយតនាទិលក្ខណំ,
សភាវសាមញ្ញវិភាគភេទតោ;
សយម្ភុញាណេន ជិនោ សមាគតោ,
**តថាគតោ** វុច្ចតិ សក្យបុង្គវោ។

តថានិ សច្ចានិ សមន្តចក្ខុនា,
តថា ឥទប្បច្ចយតា ច សព្ពសោ;
អនញ្ញនេយ្យេន យតោ វិភាវិតា,

យាថាវតោ តេន ជិនោ **តថាគតោ**។

អនេកភេទាសុបិ លោកធាតូសុ,
ជិនស្ស រូបាយតនាទិគោចរេ;
វិចិត្តភេទេ តថមេវ ទស្សនំ,
**តថាគតោ** តេន សមន្តលោចនោ។

យតោ ច ធម្មំ តថមេវ ភាសតិ,
ករោតិ វាចាយនុលោមមត្តនោ;
គុណេហិ លោកំ អភិភុយ្យិរិយតិ,
**តថាគតោ** តេនបិ លោកនាយកោ។

យថាភិនីហារមតោ យថារុចិ,
បវត្តវាចាតនុចិត្តភាវតោ;
យថាវិធា យេន បុរា មហេសិនោ,
តថាវិធោ តេន ជិនោ **តថាគតោ**។

យថា ច យុត្តា សុគតា បុរាតនា,
តថាវ យុត្តោ តថញាណតោ ច សោ;
សមាគតោ តេន សមន្តលោចនោ,
**តថាគតោ** វុច្ចតិ សក្យបុង្គវោ”តិ។ (ឥតិវុ. អដ្ឋ. ៣៨ ថោកំ វិសទិសំ); –

សង្គហគាថា។

“កតមញ្ច តំ ភិក្ខវេ”តិ អយំ កស្ស បុច្ឆាតិ អាហ **“យេនា”**តិអាទិ។ ឯវំ សាមញ្ញតោ យថាវុត្តស្ស សីលមត្តកស្ស បុច្ឆាភាវំ ទស្សេត្វា ឥទានិ បុច្ឆាវិសេសភាវញាបនត្ថំ **មហានិទ្ទេសេ** (មហានិ. ១៥០) អាគតា សព្ពាវ បុច្ឆា អត្ថុទ្ធារវសេន ទស្សេតិ **“តត្ថ បុច្ឆា នាមា”**តិអាទិនា។ តត្ថ **តត្ថា**តិ “តំ កតមន្តិ បុច្ឆតី”តិ ឯត្ថ យទេតំ សាមញ្ញតោ បុច្ឆាវចនំ វុត្តំ, តស្មិំ។

**បកតិយា**តិ អត្តនោ ធម្មតាយ, សយមេវាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **លក្ខណ**ន្តិ យោ កោចិ ញាតុមិច្ឆិតោ សភាវោ។ **អញ្ញាត**ន្តិ ទស្សនាទិវិសេសយុត្តេន, ឥតរេន វា យេន កេនចិបិ ញាណេន អញ្ញាតំ។ អវត្ថាវិសេសានិ ហិ ញាណទស្សនតុលនតីរណានិ។ **អទិដ្ឋ**ន្តិ ទស្សនភូតេន ញាណេន បច្ចក្ខមិវ អទិដ្ឋំ។ **អតុលិត**ន្តិ “ឯត្តកមេត”ន្តិ តុលនភូតេន អតុលិតំ។ **អតីរិត**ន្តិ “ឯវមេវិទ”ន្តិ តីរណភូតេន អកតញាណកិរិយាសមាបនំ។ **អវិភូត**ន្តិ ញាណស្ស អបាកដភូតំ។ **អវិភាវិត**ន្តិ ញាណេន អបាកដកតំ។ **តស្សា**តិ យថាវុត្តលក្ខណស្ស។ អទិដ្ឋំ ជោតីយតិ បកាសីយតិ ឯតាយាតិ **អទិដ្ឋជោតនា។ សំសន្ទនត្ថាយា**តិ សាកច្ឆាវសេន វិនិច្ឆយករណត្ថាយ។ សំសន្ទនញ្ហិ សាកច្ឆាវសេន វិនិច្ឆយករណំ។ ទិដ្ឋំ សំសន្ទីយតិ ឯតាយាតិ **ទិដ្ឋសំសន្ទនា។ “សំសយបក្ខន្ទោ”**តិអាទីសុ ទុទ្ទសតរំនិវិដ្ឋា វិចិកិច្ឆា **សំសយោ**។ នាតិសំសប្បនមតិភេទមត្តំ **វិមតិ**។ តតោបិ អប្បតរំ “ឯវំ នុ ខោ, ន នុ ខោ”តិអាទិនា ទ្វិធា វិយ បវត្តំ **ទ្វេឡ្ហកំ**។ ទ្វិធា ឯលតិ កម្បតិ ចិត្តមេតេនាតិ ហិ **ទ្វេឡ្ហកំ** ហបច្ចយំ, សកត្ថវុត្តិកបច្ចយញ្ច កត្វា, តេន ជាតោ, តំ វា ជាតំ យស្សាតិ **ទ្វេឡ្ហកជាតោ**។ វិមតិ ឆិជ្ជតិ ឯតាយាតិ **វិមតិច្ឆេទនា។ អនត្តលក្ខណសុត្តាទីសុ** (សំ. និ. ៣.៥៩) អាគតំ ខន្ធបញ្ចកបដិសំយុត្តំ បុច្ឆំ សន្ធាយាហ **“សព្ពំ វត្តព្ព”**ន្តិ។ អនុមតិយា បុច្ឆា **អនុមតិបុច្ឆា។ “តំ កិំ មញ្ញថ ភិក្ខវេ”**តិអាទិបុច្ឆាយ ហិ “កា តុម្ហាកំ អនុមតី”តិ អនុមតិ បុច្ឆិតា ហោតិ។ **កថេតុកម្យតា**តិ កថេតុកាមតាយ។ “អញ្ញាណតា អាបជ្ជតី”តិអាទីសុ (បារា. ២៩៥) វិយ ហិ ឯត្ថ យ-ការលោបោ, ករណត្ថេ វា បច្ចត្តវចនំ, កថេតុកម្យតាយ វា បុច្ឆា **កថេតុកម្យតាបុច្ឆា**តិបិ វដ្ដតិ។ អត្ថតោ បន សព្ពាបិ តថា បវត្តវចនំ, តទុប្បាទកោ វា ចិត្តុប្បាទោតិ វេទិតព្ពំ។

យទត្ថំ បនាយំ និទ្ទេសនយោ អាហរិតោ, តស្ស បុច្ឆាវិសេសភាវស្ស ញាបនត្ថំ **“ឥមាសូ”**តិអាទិមាហ។ ចិត្តាភោគោ **សមន្នាហារោ**។ ភុសំ, សមន្តតោ ច សំសប្បនា កង្ខា **អាសប្បនា, បរិសប្បនា** ច។ **សព្ពា កង្ខា ឆិន្នា** សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបទដ្ឋានេន អគ្គមគ្គេន សមុច្ឆិន្នត្តា។ បរេសំ អនុមតិយា, កថេតុកម្យតាយ ច ធម្មទេសនាសម្ភវតោ, តថា ឯវំ តត្ថ តត្ថ ទិដ្ឋត្តា ច វុត្តំ **“អវសេសា បន ទ្វេ បុច្ឆា ពុទ្ធានំ អត្ថី”**តិ។ យា បនេតា “សត្តាធិដ្ឋានា បុច្ឆា ធម្មាធិដ្ឋានា បុច្ឆា ឯកាធិដ្ឋានា បុច្ឆា អនេកាធិដ្ឋានា បុច្ឆា”តិអាទិនា អបរាបិ

អនេកធា បុច្ឆាយោ និទ្ទេសេ អាគតា, តា សព្ពាបិ និទ្ធារេត្វា ឥធ អវិចយនំ “អលំ ឯត្តាវតាវ, អត្ថិកេហិ បន ឥមិនា នយេន និទ្ធារេត្វា វិចេតព្ពា”តិ នយទានស្ស សិជ្ឈនតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៨. បុច្ឆា ច នាមេសា វិស្សជ្ជនាយ សតិយេវ យុត្តរូបាតិ ចោទនាយ “**ឥទានិ**”តិអាទិ វុត្តំ។ អតិបាតនំ **អតិបាតោ។ អតិ**-សទ្ទោ ចេត្ថ អតិរេកត្ថោ។ សីឃភាវោ ឯវ ច អតិរេកតា, តស្មា សរសេនេវ បតនសភាវស្ស អន្តរា ឯវ អតិរេកំ បាតនំ, សណិកំ បតិតុំ អទត្វា សីឃំ បាតនន្តិ អត្ថោ, អភិភវនត្ថោ វា, អតិក្កម្ម សត្ថាទីហិ អភិភវិត្វា បាតនន្តិ វុត្តំ ហោតិ, វោហារវចនមេតំ “អតិបាតោ”តិ។ អត្ថតោ បន បករណាទិវសេនាធិគតត្តា **បាណវធោ បាណឃាតោតិ វុត្តំ ហោតី**តិ អធិប្បាយោ។ **វោហារតោ**តិ បញ្ញត្តិតោ។ **សត្តោ**តិ ខន្ធសន្តានោ។ តត្ថ ហិ សត្តបញ្ញត្តិ។ វុត្តញ្ច –

“យថា ហិ អង្គសម្ភារា, ហោតិ សទ្ទោ រថោ ឥតិ;
ឯវំ ខន្ធេសុ សន្តេសុ, ហោតិ សត្តោតិ សម្មុតី”តិ។ (សំ. និ. ១.១៧១);

**ជីវិតិន្ទ្រិយ**ន្តិ រូបារូបជីវិតិន្ទ្រិយំ។ រូបជីវិតិន្ទ្រិយេ ហិ វិកោបិតេ ឥតរម្បិ តំសម្ពន្ធតាយ វិនស្សតិ។ កស្មា បនេត្ថ “បាណស្ស អតិបាតោ”តិ, “បាណោតិ ចេត្ថ វោហារតោ សត្តោ”តិ ច ឯកវចននិទ្ទេសោ កតោ, ននុ និរវសេសានំ បាណានំ អតិបាតតោ វិរតិ ឥធ អធិប្បេតា។ តថា ហិ វក្ខតិ “សព្ពបាណភូតហិតានុកម្បីតិ សព្ពេ បាណភូតេ”តិអាទិនា (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៧) ពហុវចននិទ្ទេសន្តិ? សច្ចមេតំ, បាណភាវសាមញ្ញេន បនេត្ថ ឯកវចននិទ្ទេសោ កតោ, តត្ថ បន សព្ពសទ្ទសន្និធានេន បុថុត្តំ សុវិញ្ញេយមានមេវាតិ សាមញ្ញនិទ្ទេសមកត្វា ភេទវចនិច្ឆាវសេន ពហុវចននិទ្ទេសោ កតោ។ កិញ្ច ភិយ្យោ – សាមញ្ញតោ សំវរសមាទានំ, តព្ពិសេសតោ សំវរភេទោតិ ឥមស្ស វិសេសស្ស ញាបនត្ថម្បិ អយំ វចនភេទោ កតោតិ វេទិតព្ពោ។ “**បាណស្ស អតិបាតោ**”តិអាទិ ហិ សំវរភេទទស្សនំ។ “សព្ពេ បាណភូតេ”តិអាទិ បន សំវរសមាទានទស្សនន្តិ។ សទ្ទវិទូ បន “ព្លទិសេសុ ឋានេសុ ជាតិទព្ពាបេក្ខវសេន វចនភេទមត្តំ, អត្ថតោ សមាន”ន្តិ វទន្តិ។

**តស្មិំ បន បាណេ**តិ យថាវុត្តេ ទុព្ពិធេបិ បាណេ។ **បាណសញ្ញិនោ**តិ បាណសញ្ញាសមង្គិនោ បុគ្គលស្ស ។ យាយ បន ចេតនាយ បវត្តមានស្ស ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស និស្សយភូតេសុ មហាភូតេសុ ឧបក្កមករណហេតុ តំមហាភូតបច្ចយា ឧប្បជ្ជនកមហាភូតា នុប្បជ្ជិស្សន្តិ, សា តាទិសបយោគសមុដ្ឋាបិកា ចេតនា បាណាតិបាតោតិ អាហ “**ជីវិតិន្ទ្រិយុបច្ឆេទកឧបក្កមសមុដ្ឋាបិកា**”តិ, ជីវិតិន្ទ្រិយុបច្ឆេទកស្ស កាយវចីបយោគស្ស តន្និស្សយេសុ មហាភូតេសុ សមុដ្ឋាបិកាតិ អត្ថោ។ លទ្ធុបក្កមានិ ហិ ភូតានិ បុរិមភូតានិ វិយ ន វិសទានិ, តស្មា សមានជាតិយានំ ភូតានំ ការណានិ ន ហោន្តីតិ តេសុយេវ ឧបក្កមេ កតេ តតោ បរានំ អសតិ អន្តរាយេ ឧប្បជ្ជមានានំ ភូតានំ, តន្និស្សិតស្ស ច ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស ឧបច្ឆេទោ ហោតិ។ “**កាយវចីទ្វារាន**”ន្តិ ឯតេន វិតណ្ឌវាទិមតំ មនោទ្វារេ បវត្តាយ វធកចេតនាយ បាណាតិបាតភាវំ បដិក្ខិបតិ។

បយោគវត្ថុមហន្តតាទីហិ មហាសាវជ្ជតា តេហិ បច្ចយេហិ ឧប្បជ្ជមានាយ ចេតនាយ ពលវភាវតោ វេទិតព្ពា។ ឯកស្សាបិ ហិ បយោគស្ស សហសា និប្ផាទនវសេន, កិច្ចសាធិកាយ ពហុក្ខត្តុំ បវត្តជវនេហិ លទ្ធាសេវនាយ ច សន្និដ្ឋាបកចេតនាយ វសេន បយោគស្ស មហន្តភាវោ។ សតិបិ កទាចិ ខុទ្ទកេ ចេវ មហន្តេ ច បាណេ បយោគស្ស សមភាវេ មហន្តំ ហនន្តស្ស ចេតនា តិព្ពតរា ឧប្បជ្ជតីតិ វត្ថុស្ស មហន្តភាវោ។ ឥតិ ឧភយម្បេតំ ចេតនាយ ពលវភាវេនេវ ហោតិ។ សតិបិ ច បយោគវត្ថូនំ អមហន្តភាវេ ហន្តព្ពស្ស គុណមហត្តេនបិ តត្ថ បវត្តឧបការចេតនា វិយ ខេត្តវិសេសនិប្ផត្តិយា អបការចេតនាបិ ពលវតី, តិព្ពតរា ច ឧប្បជ្ជតីតិ តស្សា មហាសាវជ្ជតា ទដ្ឋព្ពា ។ តេនាហ “**គុណវន្តេសុ**”តិអាទិ។ “**កិលេសាន**”ន្តិអាទិនា បន សតិបិ បយោគវត្ថុគុណានំ អមហន្តភាវេ កិលេសុបក្កមានំ មុទុតិព្ពតាយ ចេតនាយ ទុព្ពលពលវភាវវសេន អប្បសាវជ្ជមហាសាវជ្ជភាវោ វេទិតព្ពោតិ ទស្សេតិ។

សម្ភរិយន្តិ សហរិយន្តិ ឯតេហីតិ **សម្ភារា**, អង្គានិ។ តេសុ បាណសញ្ញិតា, វធកចិត្តញ្ច បុព្ពភាគិយានិបិ ហោន្តិ។ **ឧបក្កមោ** បន វធកចេតនាសមុដ្ឋាបិតោ សហជាតោវ។ បញ្ចសម្ភារវតី បន បាណាតិបាតចេតនាតិ សា បញ្ចសម្ភារវិនិមុត្តា ទដ្ឋព្ពា។ ឯស នយោ អទិន្នាទានាទីសុបិ។

ឯត្ថាហ – ខណេ ខណេ និរុជ្ឈនសភាវេសុ សង្ខារេសុ កោ ហន្តិ, កោ វា ហញ្ញតិ, យទិ ចិត្តចេតសិកសន្តានោ, ឯវំ សោ អនុបតាបនឆេទនភេទនាទិវសេន ន វិកោបនសមត្ថោ, នាបិ វិកោបនីយោ, អថ រូបសន្តានោ, ឯវម្បិ សោ អចេតនតាយ កដ្ឋកលិង្គរូបមោតិ ន តត្ថ ឆេទនាទិនា បាណាតិបាតោ លព្ភតិ យថា មតសរីរេ។ បយោគោបិ បាណាតិបាតស្ស បហរណប្បការាទិអតីតេសុ វា សង្ខារេសុ ភវេយ្យ, អនាគតេសុ វា បច្ចុប្បន្នេសុ វា។

តត្ថ ន តាវ អតីតានាគតេសុ សម្ភវតិ តេសំ អភាវតោ។ បច្ចុប្បន្នេសុ ច សង្ខារានំ ខណិកត្តា សរសេនេវ និរុជ្ឈនសភាវតាយ វិនាសាភិមុខេសុ និប្បយោជនោ ឯវ បយោគោ សិយា។ វិនាសស្ស ច ការណរហិតត្តា ន បហរណប្បការាទិបយោគហេតុកំ មរណំ, និរីហកតាយ ច សង្ខារានំ កស្ស សោ បយោគោ, ខណិកត្តា វធាធិប្បាយសមកាលភិជ្ជនកស្ស កិរិយាបរិយោសានកាលានវដ្ឋានតោ កស្ស វា បាណាតិបាតកម្មពទ្ធោតិ?

វុច្ចតេ – វធកចេតនាសហិតោ សង្ខារានំ បុញ្ជោ សត្តសង្ខាតោ ហន្តិ, តេន បវត្តិតវធប្បយោគនិមិត្តាបគតុស្មាវិញ្ញាណជីវិតិន្ទ្រិយោ មតវោហារប្បវត្តិនិពន្ធនោ យថាវុត្តវធប្បយោគាករណេ ឧប្បជ្ជនារហោ រូបារូបធម្មសមូហោ ហញ្ញតិ, កេវលោ វា ចិត្តចេតសិកសន្តានោ, វធប្បយោគាវិសយភាវេបិ តស្ស បញ្ចវោការភវេ រូបសន្តានាធីនវុត្តិតាយ រូបសន្តានេ បរេន បយោជិតជីវិតិន្ទ្រិយុបច្ឆេទកបយោគវសេន តន្និព្ពត្តិវិពន្ធកវិសទិសរូបុប្បត្តិយា វិហតេ វិច្ឆេទោ ហោតីតិ ន បាណាតិបាតស្ស អសម្ភវោ, នាបិ អហេតុកោ បាណាតិបាតោ, ន ច បយោគោ និប្បយោជនោ បច្ចុប្បន្នេសុ សង្ខារេសុ កតបយោគវសេន តទនន្តរំ ឧប្បជ្ជនារហស្ស សង្ខារកលាបស្ស តថាអនុប្បត្តិតោ, ខណិកានំ សង្ខារានំ ខណិកមរណស្ស ឥធ មរណភាវេន អនធិប្បេតត្តា សន្តតិមរណស្ស ច យថាវុត្តនយេន សហេតុកភាវតោ ន អហេតុកំ មរណំ, ន ច កត្តុរហិតោ បាណាតិបាតប្បយោគោ និរីហកេសុបិ សង្ខារេសុ សន្និហិតតាមត្តេន ឧបការកេសុ អត្តនោ អត្តនោ អនុរូបផលុប្បាទននិយតេសុ ការណេសុ កត្តុវោហារសិទ្ធិតោ យថា “បទីបោ បកាសេតិ, និសាករោ ចន្ទិមា”តិ, ន ច កេវលស្ស វធាធិប្បាយសហភុនោ ចិត្តចេតសិកកលាបស្ស បាណាតិបាតោ ឥច្ឆិតោ សន្តានវសេន អវដ្ឋិតស្សេវ បដិជាននតោ, សន្តានវសេន បវត្តមានានញ្ច បទីបាទីនំ អត្ថកិរិយាសិទ្ធិ ទិស្សតីតិ អត្ថេវ បាណាតិបាតេន កម្មពទ្ធោតិ។ អយញ្ច វិចារោ អទិន្នាទានាទីសុបិ យថាសម្ភវំ វិភាវេតព្ពោ។

**សាហត្ថិកោ**តិ សយំ មារេន្តស្ស កាយេន វា កាយបដិពទ្ធេន វា បហរណំ។ **អាណត្តិកោ**តិ អញ្ញំ អាណាបេន្តស្ស “ឯវំ វិជ្ឈិត្វា វា បហរិត្វា វា មារេហី”តិ អាណាបនំ។ **និស្សគ្គិយោ**តិ ទូរេ ឋិតំ មារេតុកាមស្ស កាយេន វា កាយបដិពទ្ធេន វា ឧសុយន្តបាសាណាទីនំ និស្សជ្ជនំ។ **ថាវរោ**តិ អសញ្ចារិមេន ឧបករណេន មារេតុកាមស្ស ឱបាតាបស្សេនឧបនិក្ខិបនំ, ភេសជ្ជសំវិធានញ្ច។ **វិជ្ជាមយោ**តិ មារណត្ថំ មន្តបរិជប្បនំ អាថព្ពណិកាទីនំ វិយ។ អាថព្ពណិកា ហិ អាថព្ពណំ បយោជេន្តិ នគរេ វា រុទ្ធេ សង្គាមេ វា បច្ចុបដ្ឋិតេ បដិសេនាយ បច្ចត្ថិកេសុ បច្ចាមិត្តេសុ ឦតឹ ឧប្បាទេន្តិ ឧបទ្ទវំ ឧប្បាទេន្តិ រោគំ ឧប្បាទេន្តិ បជ្ជរកំ ឧប្បាទេន្តិ សូចិកំ ឧប្បាទេន្តិ វិសូចិកំ ករោន្តិ បក្ខន្ទិយំ ករោន្តិ។ វិជ្ជាធរា ច វិជ្ជំ បរិវត្តេត្វា នគរេ វា រុទ្ធេ…បេ… បក្ខន្ទិយំ ករោន្តិ។ **ឥទ្ធិមយោ**តិ កម្មវិបាកជិទ្ធិមយោ ទាឋាកោដនាទីនិ វិយ។ បិតុរញ្ញោ កិរ សីហឡនរិន្ទស្ស ទាឋាកោដនេន ចូឡសុមនកុដុម្ពិយស្ស មរណំ ហោតិ។ **“ឥមស្មឹ បនត្ថេ”**តិអាទិនា គន្ថគារវំ បរិហរិត្វា តស្ស អន្ធនភាវម្បិ ករោតិ **“អត្ថិកេហី”**តិអាទិនា។ ឥធ អវុត្តោបិ ហិ ឯស អត្ថោ អតិទិសនេន វុត្តោ វិយ អន្ធនោ បរិបុណ្ណោតិ។

ទុស្សីលស្ស ភាវោ **ទុស្សីល្យំ,** យថាវុត្តា ចេតនា។ “បហាយា”តិ ឯត្ថ ត្វា-សទ្ទោ បុព្ពកាលេតិ អាហ **“បហីន កាលតោ បដ្ឋាយា”**តិ, ហេតុអត្ថតំ វា សន្ធាយ ឯវំ វុត្តំ។ ឯតេន ហិ បហានហេតុកា ឥធាធិប្បេតា សមុច្ឆេទនិកា វិរតីតិ ទស្សេតិ។ កម្មក្ខយញាណេន ហិ បាណាតិបាតទុស្សីល្យស្ស បហីនត្តា ភគវា អច្ចន្តមេវ តតោ បដិវិរតោតិ វុច្ចតិ សមុច្ឆេទវសេន បហានវិរតីនមធិប្បេតត្តា។ កិញ្ចាបិ “បហាយ បដិវិរតោ”តិ បទេហិ វុត្តានំ បហានវិរមណានំ បុរិមបច្ឆិមកាលតា នត្ថិ, មគ្គធម្មានំ បន សម្មាទិដ្ឋិអាទីនំ, បច្ចយភូតានំ សម្មាវាចាទីនញ្ច បច្ចយុប្បន្នភូតានំ បច្ចយបច្ចយុប្បន្នភាវេ អបេក្ខិតេ សហជាតានម្បិ បច្ចយបច្ចយុប្បន្នភាវេន គហណំ បុរិមបច្ឆិមភាវេន វិយ ហោតិ។ បច្ចយោ ហិ បុរិមតរំ បច្ចយសត្តិយា ឋិតោ, តតោ បរំ បច្ចយុប្បន្នំ បច្ចយសត្តឹ បដិច្ច បវត្តតិ, តស្មា គហណប្បវត្តិអាការវសេន សហជាតាទិបច្ចយភូតេសុ សម្មាទិដ្ឋិអាទីសុ បហាយកធម្មេសុ បហានកិរិយាយ បុរិមកាលវោហារោ, តប្បច្ចយុប្បន្នាសុ ច វិរតីសុ វិរមណកិរិយាយ អបរកាលវោហារោ សម្ភវតិ។ តស្មា “សម្មាទិដ្ឋិអាទីហិ បាណាតិបាតំ បហាយ សម្មាវាចាទីហិ បាណាតិបាតា បដិវិរតោ”តិ បាឡិយំ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

អយំ បនេត្ថ អដ្ឋកថាមុត្តកោ នយោ – បហានំ សមុច្ឆេទវសេន វិរតិបដិប្បស្សទ្ធិវសេន យោជេតព្ពា, តស្មា មគ្គេន បាណាតិបាតំ បហាយ ផលេន បាណាតិបាតា បដិវិរតោតិ អត្ថោ។ អបិច បាណោ អតិបាតីយតិ ឯតេនាតិ បាណាតិបាតោ, បាណឃាតហេតុភូតោ ធម្មសមូហោ។ កោ បនេសោ? អហិរិកានោត្តប្បទោសមោហវិហឹសាទយោ កិលេសា។ តេ ហិ ភគវា អរិយមគ្គេន បហាយ សមុគ្ឃាដេត្វា បាណាតិបាតទុស្សីល្យតោ អច្ចន្តមេវ បដិវិរតោ កិលេសេសុ បហីនេសុ តន្និមិត្តកម្មស្ស អនុប្បជ្ជនតោ, តស្មា មគ្គេន បាណាតិបាតំ យថាវុត្តកិលេសំ បហាយ តេនេវ បាណាតិបាតា ទុស្សីល្យចេតនា បដិវិរតោតិ អត្ថោ។ ឯស នយោ “អទិន្នាទានំ បហាយា”តិអាទីសុបិ។

**ឱរតោ វិរតោ**តិ បរិយាយវចនមេតំ, បតិ-វិសទ្ទានំ វា បច្ចេកំ យោជេតព្ពតោ តថា វុត្តំ។ **ឱរតោ**តិ ហិ អវរតោ អភិមុខំ រតោ, តេន ឧជុកំ វិរមណវសេន សាតិសយតំ ទស្សេតិ។ បដិរតស្ស ចេតំ អត្ថវចនំ។ **វិរតោ**តិ វិសេសេន រតោ, តេន សហ វាសនាយ វិរមណភាវំ, ឧភយេន បន សមុច្ឆេទវិរតិភាវំ វិភាវេតិ។ **ឯវ**-សទ្ទោ បន តស្សា វិរតិយា កាលាទិវសេន អបរិយន្តតំ ទស្សេតុំ វុត្តោ។ សោ ឧភយត្ថ យោជេតព្ពោ។ យថា ហិ អញ្ញេ សមាទិន្នវិរតិកាបិ អនវដ្ឋិតចិត្តតាយ លាភជីវិតាទិហេតុ សមាទានំ ភិន្ទន្តិ, ន ឯវំ ភគវា, សព្ពសោ បហីន បាណាតិបាតត្តា បនេស អច្ចន្តវិរតោ ឯវាតិ។ “**នត្ថិ តស្សា**”តិអាទិនា **ឯវ**-សទ្ទេន ទស្សិតំ យថាវុត្តមត្ថំ និវត្តេតព្ពត្ថវសេន សមត្ថេតិ។ តត្ថ **វីតិក្កមិស្សាមី**តិ ឧប្បជ្ជនកា ធម្មាតិ សហ បាបសេសេន សម្ពន្ធោ។ តេ បន អនវជ្ជធម្មេហិ វោកិណ្ណា អន្តរន្តរា ឧប្បជ្ជនកា ទុព្ពលា សាវជ្ជា ធម្មា, យស្មា ច “កាយវចីបយោគំ ឧបលភិត្វា តមស្ស កិលេសា ឧប្បន្នា”តិ វិញ្ញាតា សក្កា ញាតុំ, តស្មា តេ ឥមិនាវ បរិយាយេន “**ចក្ខុសោតវិញ្ញេយ្យា**”តិ វុត្តា, ន បន ចក្ខុសោតវិញ្ញាណារម្មណត្តា។ អតោ សសម្ភារកថាយ ចក្ខុសោតេហិ, តន្និស្សិតវិញ្ញាណេហិ វា កាយិក វាចសិកបយោគមុបលភិត្វា មនោវិញ្ញាណេន វិញ្ញេយ្យាតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ **កាយិកា**តិ កាយេន កតា បាណាតិបាតាទិនិប្ផាទកា ពលវន្តោ អកុសលា។ “កាឡកា” តិបិ ដីកាយំ ឧទ្ធតបាឋោ, កណ្ហបក្ខិកា ពលវន្តោ អកុសលាតិ អត្ថោ។ “**ឥមិនាវា**”តិអាទិនា នយទានំ ករោតិ, តញ្ច ខោ “អទិន្នាទានំ បហាយ អទិន្នាទានា បដិវិរតោ”តិអាទិបទេសុ។

បាបេ សមេតីតិ **សមណោ**, គោតមសមញ្ញា, តេន គោត្តេនសម្ពន្ធោ គោតមោតិ អត្ថំ សន្ធាយ “**សមណោតិ ភគវា**”តិអាទិ វុត្តំ។ គោត្តវសេន លទ្ធវោហារោតិ សម្ពន្ធោ។ ព្រហ្មទត្តេន ភាសិតវណ្ណានុសន្ធិយា ឥមិស្សា ទេសនាយ បវត្តនតោ, តេន ច ភិក្ខុសង្ឃវណ្ណស្សាបិ ភាសិតត្តា ភិក្ខុសង្ឃវណ្ណោបិ វុត្តនយេន ទេសិតព្ពោ, សោ ន ទេសិតោ។ កឹ សោ បាណាតិបាតា បដិវិរតភាវោ ភិក្ខុសង្ឃស្ស ន វិជ្ជតីតិ អនុយោគមបនេន្តោ “**ន កេវលញ្ហ**”តិអាទិមាហ។ ឯវំ សតិ កស្មា ន ទេសិតោតិ បុនានុយោគំ បរិហរតិ “**ទេសនា បនា**”តិអាទិនា។ **ឯវន្តិ** ឯវមេវ។

ឯត្ថាយមធិប្បាយោ –“អត្ថិ ភិក្ខវេ, អញ្ញេ ច ធម្មា”តិអាទិនា អនញ្ញសាធារណេ ពុទ្ធគុណេ អារព្ភ ឧបរិ ទេសនំ វឌ្ឍេតុកាមោ ភគវា អាទិតោ បដ្ឋាយ “តថាគតស្ស វណ្ណំ វទមានោ វទេយ្យា”តិអាទិនា ពុទ្ធគុណវសេនេវ ទេសនំ អារភិ, ន ភិក្ខុសង្ឃគុណវសេនាបិ។ ឯសា ហិ ភគវតោ ទេសនាយ បកតិ, យទិទំ ឯកវសេនេវ ទេសនំ ទស្សេតុំ លព្ភមានស្សាបិ កស្សចិ អគ្គហណំ។ តថា ហិ រូបកណ្ឌេ ទុកាទីសុ, តន្និទ្ទេសេសុ ច ហទយវត្ថុ ន គហិតំ។ ឥតរវត្ថូហិ អសមានគតិកត្តា ទេសនាភេទោ ហោតីតិ។ យថា ហិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ ឯកន្តតោ ចក្ខាទិនិស្សយានិ, ន ឯវំ មនោវិញ្ញាណំ ឯកន្តេន ហទយវត្ថុនិស្សយំ អារុប្បេ តទភាវតោ, និស្សយនិស្សិតវសេន ច វត្ថុទុកាទិទេសនា បវត្តា “អត្ថិ រូបំ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស វត្ថុ, អត្ថិ រូបំ ន ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស វត្ថូ”តិអាទិនា។ យម្បិ មនោវិញ្ញាណំ ឯកន្តតោ ហទយវត្ថុនិស្សយំ, តស្ស វសេន “អត្ថិ រូបំ មនោវិញ្ញាណស្ស វត្ថូ”តិអាទិនា ទុកាទីសុ វុច្ចមានេសុបិ ន តទនុរូបា អារម្មណទុកាទយោ សម្ភវន្តិ។ ន ហិ “អត្ថិ រូបំ មនោវិញ្ញាណស្ស អារម្មណំ, អត្ថិ រូបំ ន មនោវិញ្ញាណស្ស អារម្មណ”ន្តិ សក្កា វត្តុំ តទនារម្មណរូបស្សាភាវតោតិ វត្ថារម្មណទុកា ភិន្ទគតិកា សិយុំ, តស្មា ន ឯករសា ទេសនា ភវេយ្យាតិ ន វុត្តំ, តថា និក្ខេបកណ្ឌេ ចិត្តុប្បាទវិភាគេន វិសុំ អវុច្ចមានត្តា អវិតក្កអ វិចារបទវិស្សជ្ជនេ “វិចារោ ចា”តិ វត្តុំ ន សក្កាតិ អវិតក្កវិចារមត្តបទវិស្សជនេ លព្ភមានោបិ វិតក្កោ ន ឧទ្ធតោ។ អញ្ញថា ហិ “វិតក្កោ ចា”តិ វត្តព្ពំ សិយា, ឯវមេវិធាបិ ភិក្ខុសង្ឃគុណោ ន ទេសិតោតិ។ កាមំ សទ្ធតោ ឯវំ ន ទេសិតោ, អត្ថតោ បន ព្រហ្មទត្តេន ភាសិតវណ្ណស្ស អនុសន្ធិទស្សនវសេន ឥមិស្សា ទេសនាយ អារទ្ធត្តា ទីបេតុំ វដ្ដតីតិ អាហ “**អត្ថំ បនា**”តិអាទិ។

តត្ថាយំ ទីបនា – “បាណាតិបាតំ បហាយ បាណាតិបាតា បដិវិរតោ សមណស្ស គោតមស្ស សាវកសង្ឃោ និហិតទណ្ឌោ និហិតសត្ថោ”តិ វិត្ថារេតព្ពំ។ ននុ ធម្មស្សាបិ វណ្ណោ ព្រហ្មទត្តេន ភាសិតោតិ? សច្ចំ ភាសិតោ, សោ បន សម្មាសម្ពុទ្ធបភវត្តា, អរិយសង្ឃាធារត្តា ច ធម្មស្ស ធម្មានុភាវសិទ្ធត្តា ច តេសំ, តទុភយវណ្ណទីបនេនេវ ទីបិតោតិ វិសុំ ន ឧទ្ធតោ។ សទ្ធម្មានុភាវេនេវ ហិ ភគវា, ភិក្ខុសង្ឃោ ច បាណាតិបាតាទិប្បហានសមត្ថោ ហោតិ។ អត្ថាបត្តិវសេន បរិហេបនស្ស បរិវជ្ជិតភាវទីបនត្ថំ ទណ្ឌសត្ថានំ និក្ខេបវចនន្តិ អាហ “**បរូបឃាតត្ថាយា**”តិអាទិ។ **អវត្តនតោ**តិ អបវត្តនតោ, អសញ្ចរណតោ វា។ និក្ខិត្តោ ទណ្ឌោ យេនាតិ **និក្ខិត្តទណ្ឌោ**។ តថា **និក្ខិត្តសត្ថោ**។ មជ្ឈិមស្ស បុរិសស្ស ចតុហត្ថប្បមាណោ ចេត្ថ **ទណ្ឌោ**។ តទវសេសោ មុគ្គរខគ្គាទយោ **សត្ថំ**, តេន វុត្តំ “**ឯត្ថ ចា**”តិអាទិ។ **វិហេឋនភាវតោ**តិ វិហឹ សនភាវតោ, ឯតេន សសតិ ហឹសតិ អនេនាតិ **សត្ថន្តិ** អត្ថំ ទស្សេតិ។ “បរូបឃាតត្ថាយា”តិអាទិនា អាបន្នមត្ថំ វិវរិតុំ “**យំ បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **កតរោ** ជិណ្ណោ, តស្ស, តេនវា អាលម្ពិតោ ទណ្ឌោ **កត្តរទណ្ឌោ**។ ទន្តសោធនំ កាតុំ យោគ្គំ កដ្ឋំ **ទន្តកដ្ឋំ,** ន បន ទន្តសោធនកដ្ឋំ។ “ទន្តកដ្ឋវាសី វា”តិបិ បាឋោ, ទន្តកដ្ឋច្ឆេទនកវាសិន្តិ អត្ថោ។ ឧទកំ នខច្ឆេទនាទិកិច្ចនិប្ផាទកំ

សត្តំ **បិប្ផលិកំ។** ឥទំ បន ភិក្ខុសង្ឃាធីនវចនំ។ “**ភិក្ខុសង្ឃវសេនបិ ទីបេតុំ វដ្ដតី**”តិ វុត្តតា តស្សាបិ ឯកទេសេន ទីបនត្ថំ វុត្តំ។

លជ្ជា-សទ្ទោ ហិរិអត្ថោតិ អាហ “**បាបជិគុច្ឆនលក្ខណាយា**”តិ។ ធម្មគរុតាយ ហិ ពុទ្ធានំ, ធម្មស្ស ច អត្តាធីនត្តា អត្តាធិបតិភូតា លជ្ជាវ វុត្តា, ន លោកាធិបតិភូតំ ឱត្តប្បំ។ អបិច “លជ្ជី”តិ ឯត្ថ វុត្តលជ្ជាយ ឱត្តប្បម្បិ វុត្តមេវ, តស្មា **លជ្ជា**តិ ហិរិឱត្តប្បានមធិវចនំ ទដ្ឋព្ពំ។ ន ហិ បាបជិគុច្ឆនំ បាបុត្តាសនរហិតំ, បាបភយំ វា អលជ្ជនំ នាម អត្ថីតិ។ “ទយំ មេត្តចិត្តតំ អាបន្នោ”តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ ទយា-សទ្ទោ “ទយាបន្នោ”តិអាទីសុ ករុណាយបិ វត្តតីតិ? សច្ចមេតំ, អយំ បន ទយាសទ្ទោ អនុរក្ខណត្ថំ អន្តោនីតំ កត្វា បវត្តមានោ មេត្តាយ, ករុណាយ ច បវត្តតីតិ ឥធ មេត្តាយ បវត្តមានោ វុត្តោ ករុណាយ, វក្ខមានត្តា។ មិទតិ សិនេហតីតិ **មេត្តា**, សា ឯតស្ស អត្ថីតិ **មេត្តំ**, មេត្តំ ចិត្តំ ឯតស្សាតិ **មេត្តចិត្តោ**, មេត្តាយ សម្បយុត្តំ ចិត្តំ ឯតស្សាតិ វា, តស្ស ភាវោ **មេត្តចិត្តតា** មេត្តា ឯវ មូលភូតេន តន្និមិត្តេន បុគ្គលស្មឹ ពុទ្ធិយា, សទ្ទស្ស ច បវត្តនតោ។

“**បាណភូតេ**តិ បាណជាតេ”តិ វុត្តំ។ ឯវំ សតិ បាណោ ភូតោ យេសន្តិ បាណភូតាតិ និព្ពចនំ កត្តព្ពំ។ អថ វា ជីវិតិន្ទ្រិយសមង្គិតាយ បាណសង្ខាតេ តំតំកម្មានុរូបំ បវត្តនតោ ភូតនាមកេ សត្តេតិ អត្ថោ។ **អនុកម្បកោ**តិ ករុណាយនកោ។ យស្មា បន មេត្តា ករុណាយ វិសេសបច្ចយោ ហោតិ, តស្មា បុរិមបទត្ថភូតា មេត្តា ឯវ បច្ចយភាវេន “**តាយ ឯវ ទយាបន្នតាយា**”តិ វុត្តា។ ឥមិនា ហិ បទេន ករុណាយ គហិតាយ យេហិ ធម្មេហិ បាណាតិបាតា បដិវិរតិ សម្បជ្ជតិ, តេហិ លជ្ជាមេត្តាករុណាហិ សមង្គិភាវោ យថាក្កមំ បទត្តយេន ទស្សិតោ។ បរទុក្ខាបនយនកាមតាបិ ហិ ហិតានុកម្បនមេវាតិ អវស្សំ អយមត្ថោ សម្បដិច្ឆិតព្ពោតិ។ ឥមាយ បាឡិយា, សំវណ្ណនាយ ច តស្សា វិរតិយា សត្តវសេន អបរិយន្តតំ ទស្សេតិ។

**វិហរតី**តិ ឯត្ថ **វិ**-សទ្ទោ វិច្ឆិន្ទនត្ថេ, **ហរ**-សទ្ទោ នយនត្ថេ, នយនញ្ច នាមេតំ ឥធ បវត្តនំ, យាបនំ, បាលនំ វាតិ អាហ “**ឥរិយតិ យបេតិ យាបេតិ បាលេតី**”តិ។ **យបេតិ យាបេតី**តិ ចេត្ថ បរិយាយវចនំ។ តស្មា យថាវុត្តប្បការោ ហុត្វា ឯកស្មឹ ឥរិយាបថេ ឧប្បន្នំ ទុក្ខំ អញ្ញេន ឥរិយាបថេន វិច្ឆិន្ទិត្វា ហរតិ បវត្តេតិ, អត្តភាវំ វា យាបេតិ បាលេតីតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **ឥតិ វា ហី**តិ ឯត្ថ **ហិ**-សទ្ទោ វចនសិលិដ្ឋតាមត្តេ កស្សចិបិ តេន ជោតិតត្ថស្ស អភាវតោ។ តេនាហ “**ឯវំ វា ភិក្ខវេ**”តិ។ វិសុំ កប្បនមេវ អត្ថោ **វិកប្បត្ថោ**តិ សោ អនេកភិន្នេសុយេវ អត្ថេសុ លព្ភតិ, អនេកភេទា ច អត្ថា ឧបរិវក្ខមានា ឯវាតិ វុត្តំ “**ឧបរិ អទិន្នា...បេ.... អបេក្ខិត្វា**”តិ។ “**ឯវ**”ន្តិអាទិ គន្ថគារវបរិហរណំ, នយទានំ វា។

ឥទានិ សម្បិណ្ឌនត្ថំ ទស្សេន្តោ “**អយំ បនេត្ថា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ន ហនតី**តិ ន ហឹសតិ។ **ន ឃាតេតី**តិ ន វធតិ។ **តត្ថា**តិ បាណាតិបាតេ។ **សមនុញ្ញោ**តិ សន្តុដ្ឋោ។ **អហោ វត យេ**តិ ភោន្តោ ឯកំសតោ អច្ឆរិយាតិ អត្ថោ។ **អាចារសីលមត្តក**ន្តិ សាធុជនាចារមត្តកំ, **មត្ត**-សទ្ទោ ចេត្ថ វិសេសនិវត្តិអត្ថោ, តេន ឥន្ទ្រិយសំវរាទិគុណេហិបិ លោកិយបុថុជ្ជនោ តថាគតស្ស វណ្ណំ វត្តុំ ន សក្កោតីតិ ទស្សេតិ។ តថា ហិ ឥន្ទ្រិយសំវរបច្ចយបរិភោគសីលានិ ឥធ ន វិភត្តានិ។ **ឯវ**-សទ្ទោ បទបូរណមត្តំ, មត្ត-សទ្ទេន វា យថាវុត្តត្ថស្សាវធារណំ ករោតិ, ឯវ-សទ្ទេន អាចារសីលមេវ វត្តុំ សក្កោតីតិ សន្និដ្ឋានំ។ ឯវមីទិសេសុ។ “ឥតិ វា ហិ ភិក្ខវេ បុថុជ្ជនោ តថាគតស្ស វណ្ណំ វទមានោ វទេយ្យា”តិ វចនសាមត្ថិយេនេវ តទុត្តរិ គុណំ វត្តុំ ន សក្ខិស្សតិ។ “តំ វោ ឧបរិ វក្ខាមី”តិ ច អត្ថស្សាបជ្ជនតោ តថាបន្នមត្ថំ ទស្សេតុំ “**ឧបរិ អសាធារណភាវ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ “**ន កេវលញ្ហ**”តិអាទិនា បុគ្គលវិវេចនេន បន “បុថុជ្ជនោ”តិ ឥទំ និទស្សនមត្តន្តិ ទស្សិតំ។ “**ឥតោ បរ**”ន្តិអាទិនា គន្ថគារវំ បរិហរតិ។ បុព្ពេ វុត្តំ បទំ **បុព្ពបទំ**,ន បុព្ពបទំ តថា, ន បុព្ពំ វា **អបុព្ពំ**, តមេវ បទំ តថា។

សទ្ទន្តរយោគេន ធាតូនមត្ថវិសេសវាចកត្តា “**អាទាន**”ន្តិ ឯតស្ស គហណន្តិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ, តេនាហ “**ហរណ**”ន្តិអាទិ។ **បរស្សា**តិ អត្តសន្តកតោ បរភូតស្ស សន្តកស្ស, យោ វា អត្តតោ អញ្ញោ, សោ បុគ្គលោ បរោ នាម, តស្ស ឥទំ **បរ**ន្តិបិ យុជ្ជតិ, “**បរសំហរណ**”ន្តិបិ បាឋោ, **សំ**-សទ្ទោ ចេត្ថ ធនត្ថោ,បរសន្តកហរណន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **ថេនោ** វុច្ចតិ ចោរោ, តស្ស ភាវោ **ថេយ្យំ**, ចោរកម្មំ។ **ចោរិកា**តិ ចោរស្ស កិរិយា។ តទត្ថំ វិរតិ “**តត្ថា**”តិអាទិនា។ **តត្ថា**តិ “អាទិន្នាទាន”ន្តិ បទេ។ បរបរិគ្គហិតមេវ ឯត្ថ **អទិន្នំ**, ន បន ទន្តបោណសិក្ខាបទេ វិយ អប្បដិគ្គហិតកំ អត្តសន្តកន្តិ អធិប្បាយោ។ “**យត្ថ បរោ**”តិអាទិ ឧភយត្ថ សម្ពន្ធោ អាវុត្តិយាទិនយេន។ តស្មា “តំ បរបរិគ្គហិតំ នាម, តស្មឹ បរបរិគ្គហិតេ”តិ ច យោជេតព្ពំ។ យថាកាមំ ករោតីតិ **យថាកាមការី**, តស្ស ភាវោ **យថាកាមការិតា**, តំ។ តថារុចិករណំ អាបជ្ជន្តោតិ អត្ថោ។ សសន្តកត្តា **អទណ្ឌារហោ** ធនទណ្ឌរាជទណ្ឌវសេន។ **អនុបវជ្ជោ ច** ចោទនាសារណាទិវសេន។ តំ បរបរិគ្គហិតំ អាទិយតិ ឯតេនាតិ **តទាទាយកោ**, ស្វេវ ឧបក្កមោ, តំ សមុដ្ឋាបេតីតិ **តទាទាយកឧបក្កមសមុដ្ឋាបិកា។** ថេយ្យា ឯវ ចេតនា **ថេយ្យចេតនា។** ខុទ្ទកតា អប្បគ្ឃតាទិវសេន **ហីនេ។** មហន្តតាមហគ្ឃតាទិវសេន **បណីតេ។** កស្មា? វត្ថុហីនតាយាតិ គម្យមានត្តា ន វុត្តំ,

ហីនេ, ហីនគុណានំ សន្តកេ ច ចេតនា ទុព្ពលា, បណីតេ, បណីតគុណានំ សន្តកេ ច ពលវតីតិ ហេដ្ឋា វុត្តនយេន តេហិ ការណេហិ អប្បសាវជ្ជមហាសាវជ្ជតា វេទិតព្វា។ អាចរិយា បន ហីនបណីតតោ ឧទុក្ខមហន្តេ វិសុំ គហេត្វា "ឥជាបិ ឧទុក្ខេ បរសន្តកេ អប្បសាវជ្ជំ, មហន្តេ មហាសាវជ្ជំ។ កស្មា? បយោគមហន្តតាយ។ វត្ថុគុណានំ បន សមភាវេ សតិ កិលេសានមុបក្កមានញ្ច មុទុតាយ អប្បសាវជ្ជំ, តិព្វតាយ មហាសាវជ្ជន្តិ អយម្បិ នយោ យោជេតព្វោ"តិ វទន្តិ។

**សាហត្ថិកាទយោ**តិ ឯត្ថ បរសន្តកស្ស សហត្ថា គហណំ **សាហត្ថិកោ។** អញ្ញេ អាណាបេត្វា គហណំ **អាណត្តិកោ។** អន្តោសុង្កឃាតេ ឋិតេន ពហិសុង្កឃាតំ បាតេត្វា គហណំ **និស្សគ្គិយោ។** "អសុកំ ភណ្ឌំ យទា សក្កោសិ, តទា អវហរា"តិ អត្ថសាធកការហារនិប្ជាទកេន, អាណាបនេន វា, យទា កទាចិ បរសន្តកវិនាសកេន សប្បិតេលកុម្ភិអាទីសុ ទុក្កូលសាដកចម្មខណ្ឌាទិបក្ខិបនាទិនា វា គហណំ **ថាវរោ។** មន្តបរិជប្បនេន គហណំ **វិជ្ជាមយោ។** វិនា មន្តេន, កាយវចីបយោគេហិ តាទិសឥទ្ធិយោគេន បរសន្តកស្ស អាកឌ្ឍនំ **ឥទ្ធិមយោ។** កាយវចីបយោគេសុ ហិ សន្តេសុយេវ ឥទ្ធិមយោ អវហរណបយោគោ ហោតិ, នោ អសន្តេសុ។ តថា ហិ វុត្តំ "អនាបត្តិ ភិក្ខវេ, ឥទ្ធិមស្ស ឥទ្ធិវិសយេ"តិ (បារា. ១៥៩), តេ ច ខោ បយោគា យថានុរូបំ បវត្តាតិ សម្ពន្ធោ។ តេសំ បន បយោគានំ សព្ពេសំ សព្ពត្ថ អវហារេសុ អសម្ភវតោ **"យថានុរូប"**ន្តិ វុត្តំ។

សន្ធិច្ឆេទាទីនិ កត្វា អទិស្សមានេន វា, កូដមានកូដកហាបណាទីហិ វញ្ចនេន វា, អវហរណំ **ថេយ្យាវហារោ។** បសយ្ហ ពលសា អភិភុយ្យ សន្តជ្ជេត្វា, ភយំ ទស្សេត្វា វា អវហរណំ **បសយ្ហាវហារោ។** បរភណ្ឌំ បដិច្ឆាទេត្វា អវហរណំ **បដិច្ឆន្នាវហារោ។** ភណ្ឌោកាសបរិកប្បវសេន បរិកប្បេត្វា អវហរណំ **បរិកប្បាវហារោ។** កុសំ សង្កាមេត្វា អវហរណំ **កុសាវហារោ។ ឥតិ**-សទ្ទេន ចេត្ថ អាទិអត្ថេន, និទស្សននយេន វា អវសេសា ចត្តារោ បញ្ចកាបិ គហិតាតិ វេទិតព្វំ។ បញ្ចន្នញ្ហិ បញ្ចកានំ សមោធានភូតា បញ្ចវីសតិ អវហារា សព្ពេបិ អទិន្នាទានមេវ, អវិញ្ញត្តិយា វា អរិយាយ វិញ្ញត្តិយា វា ទិន្នមេវាតិ អត្ថោ។ **"ទិន្នាទាយី"**តិ ឥទំ បយោគតោ បរិសុទ្ធភាវទស្សនំ។ **"ទិន្នបាដិកង្ខី"**តិ ឥទំ បន អាសយតោតិ អាហ **"ចិត្តេនា"**តិអាទិ។

**អថេនេនា**តិ ឯត្ថ -សទ្ទោ ន-សទ្ទស្ស ការិយោ, អ-សទ្ទោ វា ឯកោ និបាតោ ន-សទ្ទត្ថោតិ ទស្សេតុំ **"ន ថេនេនា"**តិ វុត្តំ។ បាឡិយំ ទិស្សមានវាក្យាវត្ថិកវិភត្តិយន្តបដិរូបកតាករណេន សទ្ធិំ សមាសទស្សនមេតំ។ បករណាធិគតេ បន អត្ថេ វិវេចិយមានេ ឥជ អថេនតោយេវ សុចិភូតតា អធិគមីយតិ អទិន្នាទានាធិការត្តាតិ អាហ **"អថេនត្តាយេវ សុចិភូតេនា"**តិ តេន ហេតាលង្ការវចនមេតន្តិ ទស្សេតិ។ អាហិតោ អហំមានោ ឯត្ថាតិ **អត្តា,** អត្តភាវោ។ ភគវតោ បន សោ វុឡ្ហិយា យថា តំ និច្ចន្ទវាគេសុ សត្តវោហារោ។ អទតិ វា សំសារទុក្ខន្តិ **អត្តា,** តេនាហ **"អត្តភាវេនា"**តិ។ បទត្តយេបិ ឥត្ថម្ភូតលក្ខណេ ករណវចនន្តិ ញាបេតុំ **"អថេនំ...បេ.... កត្វា"**តិ វុត្តំ។ អថេនេន អត្តនា អថេនត្តា ហុត្វា សុចិភូតេន អត្តនា សុចិភូតត្តា ហុត្វា វិហរតីតិបិ អត្ថោ។

**សេសន្តិ** "បហាយ បដិវិរតោ"តិ ឯវមាទិកំ។ តញ្ហិ បុព្វេ វុត្តនយំ។ កិញ្ចាបិ នយិធ សិក្ខាបទវោហារេន វិរតិ វុត្តា, ឥតោ អញ្ញេសុ បន សុត្តបទេសេសុ, វិនយាភិធម្មេសុ ច បវត្តវោហារេន វិរតិយោ, ចេតនា ច អធិសីលសិក្ខានមធិដ្ឋានភាវតោ, តេសមញ្ញតរកោដ្ឋាសភាវតោ ច "សិក្ខាបទ"ន្នេវ វត្តព្វាតិ អាហ **"បឋមសិក្ខាបទេ"**តិ។ កាមញ្ចេត្ថ "លជ្ជី ទយាបន្នោ"តិ ន វុត្តំ, អធិការវសេន, បន អត្ថតោ ច វុត្តមេវាតិ វេទិតព្វំ។ យថា ហិ លជ្ជាទយោ បាណាតិបាតប្បហានស្ស វិសេសបច្ចយោ, ឯវំ អទិន្នាទានប្បហានស្សាបីតិ។ ឯស នយោ ឥតោ បរេសុបិ។ អថ វា **សុចិភូតេនា**តិ ហិរោត្តប្បាទិសមន្នាគមនំ, អហិរិកាទីនញ្ច បហានំ វុត្តមេវាតិ "លជ្ជី ទយាបន្នោ"តិ ន វុត្តំ។

**ព្រហ្ម**-សទ្ទោ ឥជ សេដ្ឋវាចកោ, អព្រហ្មានំ និហីនានំ, អព្រហ្មំ វា និហីនំ ចរិយំ វុត្តិ **អព្រហ្មចរិយំ,** មេថុនធម្មោ។ **ព្រហ្មំ សេដ្ឋំ អាចារ**ន្តិ មេថុនវិរតិ។ ន អាចរតីតិ **អនាចារី,** [អារាចារី (ទី. និ. ១.៨)] តទាចារវិរហិតោតិ អត្ថោ, តេនាហ **"អព្រហ្មចរិយតោ ទូរចារី"**តិ។ ទូរេ មេថុនសង្ខាតោ អាចារោ, សោ វិរហេន យស្សត្ថីតិ **ទូរចារី,** មេថុនធម្មតោ វា ទូរេ ហុត្វា តព្ពិរតី អាចរតីតិ **ទូរចារី**តិបិ វដ្ដតិ។ មិថុនានំ រាគបរិយុដ្ឋានេន សទិសានំ ឧភិន្នំ អយំ **មេថុនោ**តិ អត្ថំ ទស្សេតិ **"រាគបរិយុដ្ឋានវសេនា"**តិអាទិនា។ អសតំ ធម្មោ អាចារោតិ **អសទ្ធម្មោ,** តស្មា។ អភេទវោហារេន គាមសទ្ទេនេវ គាមវាសិនោ គហិតាតិ វុត្តំ **"គាមវាសីន"**ន្តិ, គាមេ វសតំ ធម្មោតិបិ យុជ្ជតិ។ **"ទូរចារី"**តិ ចេត្ថ វចនតោ, បាឡិយំ វា "មេថុនា" ត្វេវ អវត្វា "គាមធម្មា"តិបិ វុត្តត្តា

"ឥធ ព្រាហ្មណ, ឯកច្ចោ សមណោ វា ព្រាហ្មណោ វា សម្មា ព្រហ្មចារី បដិជានមានោ ន ហេវ ខោ មាតុគាមេន សទ្ធិំ ទ្វយំទ្វយសមាបត្តិំ សមាបជ្ជតិ, អបិច ខោ មាតុគាមស្ស ឧច្ឆាទនបរិមទ្ទនន្ហាបនសម្ពាហនំ សាទិយតិ, សោ តំ អស្សាទេតិ, តំ និកាមេតិ, តេន ច វិត្តឹ អាបជ្ជតិ, ឥទម្បិ ខោ ព្រាហ្មណ ព្រហ្មចរិយស្ស

ខណ្ឌម្បិ ឆិទ្ទម្បិ សពលម្បិ កម្មាសម្បិ, អយំ វុច្ចតិ ព្រាហ្មណ អបរិសុទ្ធំ ព្រហ្មចរិយំ ចរតិ សំយុត្តោ មេថុនេន សំយោគេន, ន បរិមុច្ចតិ ជាតិយា ជរាយ មរណេន សោកេហិ បរិទេវេហិ ទុក្ខេហិ ទោមនស្សេហិ ឧបាយាសេហិ, ន បរិមុច្ចតិ ទុក្ខស្មាតិ វទាមិ។

បុន ចបរំ...បេ.... នបិ មាតុគាមស្ស ឧច្ឆាទនបរិមទ្ទនន្ហាបនសម្ពាហនំ សាទិយតិ, អបិច ខោ មាតុគាមេន សទ្ធឹ សញ្ជគ្ឃតិ សំកីឡតិ សំកេលាយតិ...បេ.... នបិ មាតុគាមេន សទ្ធឹ សញ្ជគ្ឃតិ សំកីឡតិ សំកេលាយតិ, អបិច ខោ មាតុគាមស្ស ចក្ខុនា ចក្ខុំ ឧបនិជ្ឈាយតិ បេក្ខតិ...បេ.... នបិ មាតុគាមស្ស ចក្ខុនា ចក្ខុំ ឧបនិជ្ឈាយតិ បេក្ខតិ, អបិច ខោ មាតុគាមស្ស សទ្ទំ សុណាតិ តិរោកុដ្ដំ វា តិរោបាការំ វា ហសន្តិយា វា ភណន្តិយា វា គាយន្តិយា វា រោទន្តិយា វា...បេ.... នបិ មាតុគាមស្ស សទ្ទំ សុណាតិ តិរោកុដ្ដំ វា តិរោបាការំ វា ហសន្តិយា វា ភណន្តិយា វា គាយន្តិយា វា រោទន្តិយា វា, អបិច ខោ យានិស្ស តានិ បុព្ពេ មាតុគាមេន សទ្ធឹ ហសិតលបិតកីឡិតានិ, តានិ អនុស្សរតិ...បេ.... នបិ យានិស្ស តានិ បុព្ពេ មាតុគាមេន សទ្ធឹ ហសិតលបិតកីឡិតានិ, តានិ អនុស្សរតិ, អបិច ខោ បស្សតិ គហបតឹ វា គហបតិបុត្តំ វា បញ្ចហិ កាមគុណេហិ សមប្បិតំ សមង្គិភូតំ បរិចារយមានំ...បេ.... នបិ បស្សតិ គហបតឹ វា គហបតិបុត្តំ វា បញ្ចហិ កាមគុណេហិ សមប្បិតំ សមង្គិភូតំ បរិចារយមានំ, អបិច ខោ អញ្ញតរំ ទេវនិកាយំ បណិធាយ ព្រហ្មចរិយំ ចរតិ “ឥមិនាហំ សីលេន វា វតេន វា តបេន វា ព្រហ្មចរិយេន វា ទេវោ វា ភវិស្សាមិ ទេវញ្ញតរោ វា”តិ។ សោ តំ អស្សាទេតិ, តំ និកាមេតិ, តេន ច វិត្តឹ អាបជ្ជតិ។ ឥទម្បិ ខោ ព្រាហ្មណ ព្រហ្មចរិយស្ស ខណ្ឌម្បិ ឆិទ្ទម្បិ សពលម្បិ កម្មាសម្បិ។ អយំ វុច្ចតិ ព្រាហ្មណ, អបរិសុទ្ធំ ព្រហ្មចរិយំ ចរតិ សំយុត្តោ មេថុនេន សំយោគេន, ន បរិមុច្ចតិ ជាតិយា ជរាយ មរណេន សោកេហិ បរិទេវេហិ ទុក្ខេហិ ទោមនស្សេហិ ឧបាយាសេហិ, ន បរិមុច្ចតិ ទុក្ខស្មាតិ វទាមី”តិ (អ. និ. ៧.៥០) –

អង្គុត្តរាគមេ សត្តកនិបាតេ ជាណុសោណិសុត្តេ អាគតា សត្តវិធមេថុនសំយោគាបិ បដិវិរតិ ទស្សិតាតិ ទដ្ឋព្ពា។ ឥធាបិ អសទ្ធម្មសេវនាធិប្បាយេន កាយទ្វារប្បវត្តា មគ្គេនមគ្គបដិបត្តិសមុដ្ឋាបិកា ចេតនា អព្រហ្មចរិយំ ។ បញ្ចសិក្ខាបទកម្មេ មិច្ឆាចារេ បន អគមនីយដ្ឋានវីតិក្កមចេតនា យថាវុត្តា កាមេសុមិច្ឆាចារោតិ យោជេតព្ពំ។

តត្ថ អគមនីយដ្ឋានំ នាម បុរិសានំ តាវ មាតុរក្ខិតាទយោ ទស, ធនក្កីតាទយោ ទសាតិ វីសតិ ឥត្ថិយោ។ ឥត្ថីសុ បន ទសន្នំ ធនក្កីតាទីនំ, សារក្ខសបរិទណ្ឌានញ្ច វសេន ទ្វាទសន្នំ អញ្ញេ បុរិសា។ យេ បនេកេ វទន្តិ “ចត្តារោ កាមេសុ មិច្ឆាចារា អកាលេ, អទេសេ, អនង្គេ, អធម្មេ ចា”តិ, តេ វិប្បដិបត្តិមត្តំ បតិ បរិកប្បេត្វា វទន្តិ។ ន ហិ សាគមនីយដ្ឋានេ បវត្តា វិប្បដិបត្តិ មិច្ឆាចារោ នាម សម្ភវតិ។ សា បនេសា ទុវិធាបិ វិប្បដិបត្តិ គុណវិរហិតេ អប្បសាវជ្ជា, គុណសម្បន្នេ មហាសាវជ្ជា។ គុណរហិតេបិ ច អភិភវិត្វា វិប្បដិបត្តិ មហាសាវជ្ជា, ឧភិន្នំ សមានច្ឆន្ទភាវេ អប្បសាវជ្ជា, សមានច្ឆន្ទភាវេបិ កិលេសានំ, ឧបក្កមានញ្ច មុទុតាយ អប្បសាវជ្ជា, តិព្ពតាយ មហាសាវជ្ជាតិ វេទិតព្ពំ។

តស្ស បន អព្រហ្មចរិយស្ស ទ្វេ សម្ភារា សេវេតុកាមតាចិត្តំ, មគ្គេនមគ្គបដិបត្តីតិ។ មិច្ឆាចារស្ស បន ចត្តារោ សម្ភារា អគមនីយវត្ថុ, តស្មឹ សេវនចិត្តំ, សេវនាបយោគោ, មគ្គេនមគ្គបដិបត្តិអធិវាសនន្តិ ឯវំ អដ្ឋកថាសុ “ចត្តារោ សម្ភារា”តិ (ធ. ស. អកុសលកម្មបថកថា; ម. និ. អដ្ឋ. ១.១.៨៩; សំ. និ. អដ្ឋ. ២.១០៩-១១១) វុត្តត្តា អភិភវិត្វា វីតិក្កមនេ មគ្គេនមគ្គបដិបត្តិអធិវាសនេ សតិបិ បុរិមុប្បន្នសេវនាភិសន្ធិបយោគាភាវតោ អភិភុយ្យមានស្ស មិច្ឆាចារោ ន ហោតីតិ វទន្តិ កេចិ។ សេវនចិត្តេ សតិ បយោគាភាវោ ន បមាណំ ឥត្ថិយា សេវនបយោគស្ស យេភុយ្យេន អភាវតោ, បុរិសស្សេវ យេភុយ្យេន សេវនបយោគោ ហោតីតិ ឥត្ថិយា បុរេតរំ សេវនចិត្តំ ឧបដ្ឋបេត្វា និសិន្នាយ [និបន្នាយ (ធ. ស. អនុដី. កម្មកថាវណ្ណនា)] មិច្ឆាចារោ ន សិយាតិ អាបជ្ជតិ។ តស្មា បុរិសស្ស វសេន ឧក្កំសតោ “ចត្តារោ សម្ភារា”តិ វុត្តំ។ អញ្ញថា ហិ ឥត្ថិយា បុរិសកិច្ចករណកាលេ បុរិសស្សាបិ សេវនាបយោគាភាវតោ មិច្ឆាចារោ ន សិយាតិ វទន្តិ ឯកេ។

ឥទំ បនេត្ថ សន្និដ្ឋានំ – អត្តនោ រុចិយា បវត្តិតស្ស សេវនាបយោគេនេវ សេវនចិត្តតាសិទ្ធិតោ អគមនីយវត្ថុ, សេវនាបយោគោ, មគ្គេនមគ្គបដិបត្តិអធិវាសនន្តិ តយោ, ពលក្ការេន បវត្តិតស្ស បុរិមុប្បន្នសេវនាភិសន្ធិបយោគាភាវតោ អគមនីយវត្ថុ, តស្មឹ សេវនចិត្តំ , មគ្គេនមគ្គបដិបត្តិអធិវាសនន្តិ តយោ, អនវសេសគ្គហណេន បន វុត្តនយេន ចត្តារោតិ, តម្បិ កេចិយេវ វទន្តិ, វីមំសិត្វា គហេតព្ពន្តិ **អភិធម្មានុដីកាយំ** (ធ. ស. អនុដី. អកុសលកម្មបថកថាវណ្ណនា) វុត្តំ។ ឯកោ បយោគោ សាហត្ថិកោវ។

៩. **មុសាតិ** គតិយន្តោ, ទុតិយន្តោ វា និបាតោ មិច្ឆាបរិយាយោ, កិរិយាបធានោតិ អាហ “**វិសំវាទនបុរេក្ខារស្សា**”តិអាទិ។ បុរេ ករណំ **បុរេក្ខារោ,** វិសំវាទនស្ស បុរេក្ខារោ យស្សាតិ តថា, តស្ស កម្មបថប្បត្តមេវ ទស្សេតុំ “**អត្ថភញ្ជនកោ**”តិ វុត្តំ, បរស្ស ហិតវិនាសកោតិ អត្ថោ។ មុសាវាទោ បន សសន្តកស្ស អទាតុកាមតាយ, ហសាធិប្បាយេន ច ភវតិ។ វចសា កតា វាយាមប្បធានា កិរិយា **វចីបយោគោ។** តថា កាយេន កតា **កាយបយោគោ។ វិសំវាទនាធិប្បាយោ** បុព្ពភាគក្ខណេ, តង្ខណេ ច។ វុត្តញ្ហិ “បុព្ពេវស្ស ហោតិ ‘មុសា ភណិស្ស’ន្តិ, ភណន្តស្ស ហោតិ ‘មុសា ភណាមី’តិ” (បារា. ២០០; បាចិ. ៤) ឯតទេវ ហិ ទ្វយំ អង្គភូតំ។ ឥតរំ “ភណិតស្ស ហោតិ ‘មុសា មយា ភណិត’ន្តិ” (បារា. ២០០; បាចិ. ៤) វុត្តំ បន ហោតុ វា, មា វា, អការណមេតំ។ **អស្សាតិ** វិសំវាទកស្ស។ “ចេតនា”តិ ឯតេន សម្ពន្ធោ។ វិសំ វាទេតិ ឯតេនាតិ **វិសំវាទនំ,** តទេវ កាយវចីបយោគោ, តំ សមុដ្ឋាបេតីតិ តថា, តមិនា មុសាសង្ខាតេន កាយវចីបយោគេន, មុសាសង្ខាតំ វា កាយវចីបយោគំ វទតិ វិញ្ញាបេតិ, សមុដ្ឋាបេតិ វា ឯតេនាតិ **មុសាវាទោ**តិ អត្ថមាហ។ “វាទោ”តិ វុត្តេ វិសំវាទនចិត្តំ, តជ្ជោ វាយាមោ, បរស្ស តទត្ថវិជាននន្តិ លក្ខណត្តយំ វិភាវិតមេវ ហោតិ។

“អតថំ វត្ថុ”ន្តិ លក្ខណំ បន អវិភាវិតមេវ មុសា-សទ្ទស្ស បយោគសង្ខាតកិរិយាវាចកត្តា។ តស្មា ឥធ នយេ លក្ខណស្ស អព្យាបិតតាយ, មុសា-សទ្ទស្ស ច វិសំវាទិតព្ពត្ថវាចកតាសម្ភវតោ បរិបុណ្ណំ កត្វា មុសាវាទលក្ខណំ ទស្សេតុំ “**អបរោ នយោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ **លក្ខណតោ**តិ សភាវតោ។ **តថា**តិ តេន តថាការេន។ កាយវចីវិញ្ញត្តិយោ សមុដ្ឋាបេតីតិ **វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបិកា។** ឥមស្មិំ បន នយេ មុសា វត្ថុ វទីយតិ វុច្ចតិ ឯតេនាតិ **មុសាវាទោ**តិ និព្ពចនំ ទដ្ឋព្ពំ។ “**សោ យមត្ថ**”ន្តិអាទិនា កម្មបថប្បត្តស្ស វត្ថុវសេន អប្បសាវជ្ជមហាសាវជ្ជភាវមាហ។ យស្ស អត្ថំ ភញ្ជតិ, តស្ស អប្បគុណតាយ អប្បសាវជ្ជោ , មហាគុណតាយ មហាសាវជ្ជោតិ អទិន្នាទានេ វិយ គុណវសេនាបិ យោជេតព្ពំ។ កិលេសានំ មុទុតិព្ពតាវសេនាបិ អប្បសាវជ្ជមហាសាវជ្ជតា លព្ភតិយេវ។

“**អបិចា**”តិអាទិនា មុសាវាទសាមញ្ញស្សាបិ អប្បសាវជ្ជមហាសាវជ្ជភាវំ ទស្សេតិ។ **អត្តនោ សន្តកំ អទាតុកាមតាយា**តិ, ហិ **ហសាធិប្បាយេនា**តិ ច មុសាវាទសាមញ្ញតោ វុត្តំ។ ឧភយត្ថាបិ ច វិសំវាទនបុរេក្ខារេនេវ មុសាវាទោ, ន បន វចនមត្តេន។ តត្ថ បន ចេតនា ពលវតី ន ហោតីតិ អប្បសាវជ្ជតា វុត្តា។ **នទី មញ្ញេ**តិ នទី វិយ។ អប្បតាយ ឩនស្ស អត្ថស្ស បូរណវសេន បវត្តា កថា **បូរណកថា,** ពហុតរភាវេន វុត្តកថាតិ វុត្តំ ហោតិ។

តេនាការេន ជាតោ **តជ្ជោ,** តស្ស វិសំវាទនស្ស អនុរូបោតិ អត្ថោ។ **វាយាមោ**តិ វាយាមសីសេន បយោគមាហ។ វីរិយប្បធានា ហិ កាយិកវាចសិកកិរិយា ឥធ អធិប្បេតា, ន វាយាមមត្តំ។ វិសំវាទនាធិប្បាយេន បយោគេ កតេបិ អបរេន តស្មិំ អត្ថេ អវិញ្ញាតេ វិសំវាទនស្ស អសិជ្ឈនតោ បរស្ស តទត្ថវិជាននម្បិ ឯកសម្ភារភាវេន វុត្តំ។ កេចិ បន “អភូតវចនំ, វិសំវាទនចិត្តំ, បរស្ស តទត្ថវិជានន”ន្តិ តយោ សម្ភារេ វទន្តិ។ កាយិកោវ សាហត្ថិកោតិ កោចិ មញ្ញេយ្យាតិ តំ និវារណត្ថំ “**សោ កាយេន វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តាយ ចេ កិរិយាយ បរោ តមត្ថំ ជានាតីតិ តង្ខណេ វា ទន្ធតាយ វិចារេត្វា បច្ឆា វា ជាននំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **អយ**ន្តិ វិសំវាទកោ។ **កិរិយសមុដ្ឋាបិកចេតនាក្ខណេយេវា**តិ កាយិកវាចសិកកិរិយសមុដ្ឋាបិកាយ ចេតនាយ បវត្តក្ខណេ ឯវ។ **មុសាវាទកម្មុនា ពជ្ឈតី**តិ វិសំវាទនចេតនាសង្ខាតេន មុសាវាទកម្មុនា សម្ពន្ធីយតិ, អល្លីយតីតិ វា អត្ថោ។ សចេបិ ទន្ធតាយ វិចារេត្វា បច្ឆា ចិរេនាបិ បរោ តទត្ថំ ជានាតិ, សន្និដ្ឋាបកចេតនាយ និព្ពត្តត្តា តង្ខណេយេវ ពជ្ឈតីតិ វុត្តំ ហោតិ។

“**ឯកោ បយោគោ សាហត្ថិកោវា**”តិ ឥទំ បោរាណដ្ឋកថាសុ អាគតនយេន វុត្តន្តិ ឥធ សង្គហដ្ឋកថាយ សង្គហការស្ស អត្តនោ មតិភេទំ ទស្សេតុំ “**យស្មា បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ “**យថា…បេ…. តថា**”តិ ឯតេន សាហត្ថិកោ វិយ អាណត្តិកាទយោបិ គហេតព្ពា, អគ្គហណេ ការណំ នត្ថិ បរស្ស វិសំវាទនភាវេន តស្សទិសត្តាតិ ទស្សេតិ , “**ឥទមស្ស…បេ…. អាណាបេន្តោបី**”តិ អាណត្តិកស្ស គហណេ ការណំ, “**បណ្ណំ…បេ…. និស្សជ្ជេន្តោបី**”តិ និស្សគ្គិយស្ស, “**អយមត្ថោ…បេ…. ឋបេន្តោបី**”តិ ថាវរស្ស។ យស្មា វិសំវាទេតីតិ សព្ពត្ថ សម្ពន្ធោ។ **បណ្ណំ លិខិត្វា**តិ តាលាទីនំ បណ្ណំ អក្ខរេន លិខិត្វា, **បណ្ណ**ន្តិ វា ភុម្មត្ថេ ឧបយោគវចនំ។ តេន វុត្តំ “តិរោកុដ្ដាទីសូ”តិ [កុដ្ឌាទីសុ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៨)] បណ្ណេ អក្ខរំ លេខនិយា លិខិត្វាតិ អត្ថោ។ **វីមំសិត្វា គហេតព្ពា**តិ អត្តនោមតិយា សព្ពទុព្ពលត្តា អនត្តក្កំសនេន វុត្តំ។ កិញ្ចេត្ថ វិចារេតព្ពការណំ អត្ថិ សយមេវ វិចារិតត្តា។

**សច្ច**ន្តិ វចីសច្ចំ, **សច្ចេន សច្ច**ន្តិ បុរិមេន វចីសច្ចេន បច្ឆិមំ វចីសច្ចំ។ បច្ចយវសេន ធាតុបទន្តលោបំ សន្ធាយ “**សន្ទហតី**”តិ វុត្តំ។ សទ្ទវិទូ បន –

“វិបុព្ពោ ធា ករោត្យត្ថេ, អភិបុព្ពោ តុ ភាសនេ;

ន្យាសំបុណ្ណោ យថាយោគំ, ន្យាសារោបនសទ្ទិស្ស”តិ។ –

**ធា**-សទ្ទមេវ យជនត្ថេ បឋន្តិ។ តស្មា បរិយាយវសេន “**សន្ទហតី**”តិ វុត្តន្តិបិ ទដ្ឋព្វំ។ តទធិប្បាយំ ទស្សេតិ “**ន អន្តរន្តរា**”តិអាទិនា។ “**យោ ហី**”តិអាទិ តព្ពិវរណំ។ **អន្តរិតត្តា**តិ អន្តរា បរិច្ឆិន្នត្តា។ **ន តាទិសោ**តិ ន ឯវំវទនសភាវោ។ **ជីវិតហេតុបិ,** បគេវ អញ្ញហេតូតិ **អបិ**-សទ្ទោ សម្ភាវនត្ថោ។

“សច្ចតោ ថេតតោ”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.១៩) វិយ **ថេត**-សទ្ទោ ថិរបរិយាយោ, ថិរភាវោ ច សច្ចវាទិតាធិការត្តា កថាវសេន វេទិតព្ពោតិ អាហ “**ថិរកថោតិ អត្ថោ**”តិ។ ថិតស្ស ភាវោតិ ហិ **ថេតោ,** ថិរភាវោ, តេន យុត្តត្តា បុគ្គលោ ឥធ **ថេតោ** នាម។ **ហលិទ្ទី**តិ សុវណ្ណវណ្ណកន្ទនិប្ផត្តកោ គច្ឆវិសេសោ។ **ថុសោ** នាម ធញ្ញត្តចោ, ធញ្ញបលាសោ ច។ **កុម្ភណ្ឌ**ន្តិ មហាផលោ សូបសម្បាទកោ លតាវិសេសោ។ **ឥន្ទខីលោ** នាម គម្ភីរនេមោ ឯសិកាថម្ភោ។ យថា ហលិទ្ទិរាគាទយោ អនវដ្ឋិតសភាវតាយ ន បិតា, ឯវំ ន បិតា កថា ឯតស្សាតិ **នបិតកថោ** [នថិរកថោ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៨)] យថា បាសាណលេខាទយោ អវដ្ឋិតសភាវតាយ បិតា, ឯវំ បិតា កថា ឯតស្សាតិ **បិតកថោ**តិ [ថិរកថោ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៨)] ហលិទ្ទិរាគាទយោ យថា កថាយ ឧបមាយោ ហោន្តិ, ឯវំ យោជេតព្ពំ។ កថាយ ហិ ឯតា ឧបមាយោតិ។

បត្តិសង្ខាតា សទ្ធា អយតិ បវត្តតិ ឯត្ថាតិ **បច្ចយិកោ**តិ អាហ “**បត្តិយាយិតព្ពកោ**”តិ។ បត្តិយា អយិតព្ពា បវត្តេតព្ពាតិ **បត្តិយាយិតព្ពា** យ-ការាគមេន, វាចា។ សា ឯតស្សាតិ **បត្តិយាយិតព្ពកោ,** តេនាហ “**សទ្ធាយិតព្ពកោ**”តិ។ តទេវត្ថំ ព្យតិរេកេន, អន្វយេន ច ទស្សេតុំ “**ឯកច្ចោ ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ **វត្តព្ពតំ អាបជ្ជតិ** វិសំវាទនតោ។ ឥតរបក្ខេ ច អវិសំវាទនតោតិ អធិប្បាយោ។ “**លោក**”ន្តិ ឯតេន “**លោកស្ស**”តិ ឯត្ថ កម្មត្ថេ ឆដ្ឋីតិ ទស្សេតិ។

សតិបិ បច្ចេកំ បាបកម្មេ អញ្ញាសុ **អភិធម្មដ្ឋកថា** ទីសុ (ធ. ស. អដ្ឋ. អកុសលកម្មបថកថា; ម. និ. ១.៨៩) សំវណ្ណនាក្កមេន តិណ្ណម្បិ បទានំ ឯកត្ថសំវណ្ណនំ កាតុំ “**យាយ វាចាយា**”តិអាទិមាហ, យាយ វាចាយ ករោតីតិ សម្ពន្ធោ។ **បរស្សា**តិ យំ ភិន្ទិតុំ តំ វាចំ ភាសតិ, តស្ស។ **ច**-សទ្ទោ អដ្ឋានបយុត្តោ, សោ ទ្វន្នម្បិ កាតព្ពភាវំ ជោតេតុំ កម្មទ្វយេ បយុជ្ជិតព្ពោ។ **សុញ្ញភាវ**ន្តិ បិយវិរហិតតាយ រិត្តភាវំ។ **សា**តិ យថាវុត្តា សទ្ទសភាវា **វាចា,** ឯតេន បិយញ្ច សុញ្ញញ្ច បិយសុញ្ញំ, តំ ករោតិ ឯតាយាតិ **បិសុណា** និរុត្តិនយេនាតិ វចនត្ថំ ទស្សេតិ, បិសតីតិ វា **បិសុណា,** សមគ្គេ សត្តេ អវយវភូតេ វគ្គភិន្នេ ករោតីតិ អត្ថោ។

**ផរុស**ន្តិ សិនេហាភាវេន លូខំ។ **សយម្បិ ផរុសា**តិ ទោមនស្សសមុដ្ឋិតត្តា សភាវេន សយម្បិ កក្កសា។ ផរុសសភាវតោ **នេវ កណ្ណសុខា។** អត្ថវិបន្នតាយ **ន ហទយង្គមា។** ឯត្ថ បន បឋមនយេ ផរុសំ ករោតីតិ វចនត្ថេន វា ផលូបចារេន វា វាចាយ ផរុសសទ្ទប្បវត្តិ វេទិតព្ពា។ ទុតិយនយេ មម្មច្ឆេទវសេន បវត្តិយា ឯកន្តនិដ្ឋុរតាយ រុឡ្ហិសទ្ទវសេន សភាវេន, ការណូបចារេន វា វាចាយ ផរុសសទ្ទប្បវត្តិ ទដ្ឋព្ពា។

**យេនា**តិ បលាបសង្ខាតេន និរត្ថកវចនេន។ **សម្ផ**ន្តិ “**ស**”ន្តិ វុត្តំ សុខំ, ហិតញ្ច ផលតិ បហរតិ វិនាសេតីតិ អត្ថេន “សម្ផ”ន្តិ លទ្ធនាមំ អត្តនោ, បរេសញ្ច អនុបការកំ យំ កិញ្ចិ អត្ថំ, តេនាហ “**និរត្ថក**”ន្តិ, ឥមិនា សម្ផំ បលបតិ ឯតេនាតិ **សម្ផប្បលាបោ**តិ វចនត្ថំ ទស្សេតិ។

“**តេស**”ន្តិអាទិនា ចេតនាយ ផលវោហារេន បិសុណាទិសទ្ទប្បវត្តិ វុត្តា។ “**សា ឯវា**”តិអាទិនា បន ចេតនាយ បវត្តិបរិកប្បនាយ ហេតុំ វិភាវេតិ។ តត្ថ “បហាយា”តិអាទិវចនសន្និធានតោ តស្សាយេវ ច បហាតព្ពតា យុត្តិតោ អធិប្បេតាតិ អត្ថោ។

**តត្ថា**តិ តាសុ បិសុណវាចាទីសុ។ **សំកិលិដ្ឋចិត្តស្សា**តិ លោភេន, ទោសេន វា វិពាធិតចិត្តស្ស, ឧបតាបិតចិត្តស្ស វា, ទូសិតចិត្តស្សាតិ វុត្តំ ហោតិ, “ចេតនា”តិ ឯតេន សម្ពន្ធោ។ យេន សហ បរេសំ ភេទាយ វទតិ, តស្ស អត្តនោ បិយកម្យតាយាតិ អត្ថោ។ **ចេតនា បិសុណវាចា** នាម បិសុណំ វទន្តិ ឯតាយាតិ កត្វា។ សមាសវិសយេ ហិ មុខ្យវសេន អត្ថោ គហេតព្ពោ, ព្យាសវិសយេ ឧបចារវសេនាតិ ទដ្ឋព្វំ។ យស្ស យតោ ភេទំ ករោតិ, តេសុ អភិន្នេសុ អប្បសាវជ្ជំ, ភិន្នេសុ មហាសាវជ្ជំ។ តថា កិលេសានំ មុទុតិព្ពតាវិសេសេសុបិ យោជេតព្វំ។

យស្ស បេសុញ្ញំ ឧបសំហរតិ, សោ ភិជ្ជតុ វា, មា វា, តស្ស តទត្ថវិញ្ញាបនមេវ បមាណន្តិ អាហ “**តស្ស តទត្ថវិជាននេ**”ន្តិ។ ភេទបុរេក្ខារតាបិយកម្យតានមេកេកបក្ខិបនេន ចត្តារោ។ កម្មបថប្បត្តិ បន ភិន្នេ ឯវ។ **ឥ**

**មេសន្តិ** អនិយមតាយ បរម្មុខាបវត្តានម្បិ អត្ថនោ ពុទ្ធិយំ បរិវត្តមានេ សន្ធាយ វុត្តន្តិ ទស្សេតុំ **“យេស”**ន្តិអាទិមាហ។ **ឥតោ**តិ ឥធ បទេសេ, វុត្តានំ យេសំ សន្តិកេ សុតន្តិ យោជេតព្ពំ។

**“ទ្វិន្ន”**ន្តិ និទស្សនវចនំ ពហូនម្បិ សន្ធានតោ។ **“មិត្តាន”**ន្តិអាទិ **“សន្ធាន”**ន្តិ ឯត្ថ កម្មំ, តេន បាឡិយំ “ភិន្នាន”ន្តិ ឯតស្ស កម្មភាវំ ទស្សេតិ។ សន្ធានករណញ្ច នាម តេសមនុរូបករណមេវាតិ វុត្តំ **“អនុកត្តា”**តិ។ **អនុប្បទាតា**តិ អនុពលប្បទាតា, អនុវត្តនវសេន វា បទាតា។ កស្ស បន អនុពលប្បទានំ, អនុវត្តនញ្ចាតិ? “សហិតាន”ន្តិ វុត្តត្តា សន្ធានស្សាតិ វិញ្ញាយតីតិ អាហ **“សន្ធានានុប្បទាតា”**តិ។ យស្មា បន អនុពលវសេន, អនុវត្តនវសេន ច សន្ធានស្ស បទានំ អាទានំ, រក្ខណំ វា ទឡ្ហីករណំ ហោតិ, តស្មា វុត្តំ **“ទឡ្ហីកម្មំ កត្តា”**តិ។ អារមន្តិ ឯត្ថាតិ **អារាមោ។** រមិតព្ពដ្ឋានំ សមគ្គោតិ ហិ តទធិដ្ឋានានំ វសេន តព្ពិសេសនតា វុត្តា។ “សមគ្គេ”តិបិ បឋន្តិ, តទយុត្តំ **“យត្ថា”**តិអាទិវចនេន វិរុទ្ធត្តា។ យស្មា បន អាការេន វិនាបិ អយមត្ថោ លព្ភតិ, តស្មា **“អយមេវេត្ថ អត្ថោ”**តិ វុត្តំ **សមគ្គេសូ**តិ សមគ្គភូតេសុ ជនកាយេសុ, តេនាហ **“តេ បហាយា”**តិអាទិ។ តប្បកតិយត្ថោបិ កត្តុអត្ថោវាតិ ទស្សេតិ **“នន្ទតី”**តិ ឥមិនា។ តប្បកតិយត្ថេន ហិ “ទិស្វាបិ សុត្វាបី”តិ វចនំ សុបបន្នំ ហោតិ។ សមគ្គេ ករោតិ ឯតាយាតិ **សមគ្គករណី។** សាយេវ វាចា, តំ ភាសិតាតិ អត្ថមាហ **“យា វាចា”**តិអាទិនា។ តាយ វាចាយ សមគ្គករណំ នាម។ “សុខា សង្ឃស្ស សាមគ្គី, សមគ្គានំ តបោ សុខោ”តិអាទិនា (ធ. ប. ១៩៤) សមគ្គានិសំសទស្សនមេវាតិ វុត្តំ **“សាមគ្គិគុណបរិទីបិកមេវា”**តិ។ **ឥតរ**ន្តិ តព្ពិបរីតំ ភេទនិកំ វាចំ។

**មម្មានី**តិ ទុដ្ឋារូនិ, តស្សទិសតាយ បន ឥធ អក្កោសវត្ថូនិ “មម្មានី”តិ វុច្ចន្តិ។ យថា ហិ ទុដ្ឋារូសុ យេន កេនចិ វត្ថុនា ឃដិតេសុ ចិត្តំ អធិមត្តំ ទុក្ខប្បត្តំ ហោតិ, តថា តេសុ ទសសុជាតិអាទីសុ អក្កោសវត្ថូសុ ផរុសវាចាយ ផុសិតមត្តេសូតិ។ តថា ហិ វុត្តំ “មម្មានិ វិយ មម្មានិ, យេសុ ផរុសវាចាយ ឆុបិតមត្តេសុ ទុដ្ឋារូសុ វិយ ឃដ្ដិតេសុ ចិត្តំ អធិមត្តំ ទុក្ខប្បត្តំ ហោតិ, កានិ បន តានិ? ជាតិអាទីនិ អក្កោសវត្ថូនី”តិ (ទី. និ. ដី. ១.៩) “យស្ស សរីរប្បទេសស្ស សត្ថាទិបឋិហនេន ភុសំ រុជ្ជនំ, សោ មម្មំ នាម។ ឥធ បន យស្ស ចិត្តស្ស ផរុសវាចាវសេន ទោមនស្សសង្ខាតំ ភុសំ រុជ្ជនំ, តំ មម្មំ វិយាតិ មម្ម”ន្តិ អបរេ។ តានិ មម្មានិ ឆិជ្ជន្តិ ភិជ្ជន្តិ យេនាតិ **មម្មច្ឆេទកោ**, ស្វេវ កាយវចីបយោគោ, តានិ សមុដ្ឋាបេតីតិ តថា។ **ឯកន្តផរុសចេតនា ផរុសា វាចា** ផរុសំ វទន្តិ ឯតាយាតិ កត្វា។ “ផរុសចេតនា” ឥច្ចេវ អវត្វា **“ឯកន្តផរុសចេតនា”**តិ វចនំ ទុដ្ឋចិត្តតាយ ឯវ ផរុសចេតនា អធិប្បេតា, ន បន សវនផរុសតាមត្តេនាតិ ញាបនត្ថំ។ **តស្សា**តិ ឯកន្តផរុសចេតនាយ ឯវ។ **អាវិភាវត្ថ**ន្តិ ផរុសវាចាភាវស្ស បាកដករណត្ថំ។ **តស្សា**តិ វា ឯកន្តផរុសចេតនាយ ឯវ, ផរុសវាចាភាវស្សាតិ អត្ថោ។ **តថេវា**តិ មាតុ វុត្តាការេនេវ, **ឧដ្ឋាសិ** អនុពន្ធិតុន្តិ អត្ថោ។ **សច្ចកិរិយ**ន្តិ យំ “ចណ្ឌា តំ មហីសី អនុពន្ធតូ”តិ វចនំ មុខេន កថេសិ, តំ មាតុចិត្តេ នត្ថិ, តស្មា “តំ មា ហោតុ, យំ បន ឧប្បលបត្តម្បិ មយ្ហំ ឧបរិ ន បតតូ”តិ ការណំ ចិត្តេន ចិន្តេសិ, តទេវ មាតុចិត្តេ អត្ថិ, តស្មា “តមេវ ហោតូ”តិ សច្ចករណំ, កត្តព្ពសច្ចំ វា។ **តត្ថេវា**តិ ឧដ្ឋានដ្ឋានេយេវ។ **ពទ្ធា វិយា**តិ យោត្តាទិនា បរិពន្ធិ វិយ។ **ឯវំ មម្មច្ឆេទកោ**តិ ឯត្ថ សវនផរុសតាមត្តេន មម្មច្ឆេទកតា វេទិតព្ពា។

**បយោគោ**តិ វចីបយោគោ។ **ចិត្តសណ្ហតាយា**តិ ឯកន្តផរុសចេតនាយ អភាវមាហ។ តតោយេវ ហិ ផរុសវាចា ន ហោតិ កម្មបថប្បត្តា, កម្មភាវំ បន ន សក្កា វារេតុន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **“មាតាបិតរោ ហី”**តិអាទិនាបិ តទេវត្ថំ សមត្ថេតិ។ ឯវំ ព្យតិរេកវសេន ចេតនាផរុសតាយ ផរុសវាចាភាវំ សាធេត្វា ឥទានិ តមេវ អន្វយវសេន សាធេតុំ **“យថា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **អផរុសា វាចា ន ហោតិ** ផរុសា វាចា ហោតិយេវាតិ អត្ថោ **សា**តិ ផរុសវាចា។ **យ**ន្តិ បុគ្គលំ។

ឯត្ថាបិ កម្មបថភាវំ អប្បត្តា អប្បសាវជ្ជា, ឥតរា មហាសាវជ្ជា។ តថា កិលេសានំ មុទុតិព្ពតាភេទេបិ យោជេតព្ពំ។ កេចិ បន “យំ ឧទ្ទិស្ស ផរុសវាចា បយុជ្ជតិ, តស្ស សម្មុខាយេវ សីសំ ឯតី”តិ វទន្តិ, ឯកេ បន “បរម្មុខាបិ ផរុសវាចា ហោតិយេវា”តិ។ តត្ថាយមធិប្បាយោ យុត្តោ សិយា, សម្មុខា បយោគេ អគារវាទីនំ ពលវភាវតោ សិយា ចេតនា ពលវតី, បរស្ស ច តទត្ថវិជាននំ, ន តថា បរម្មុខា។ យថា បន អក្កោសិតេ មតេ អាឡាហនេ កតា ខមនា ឧបវាទន្តរាយំ និវត្តេតិ, ឯវំ បរម្មុខា បយុត្តាបិ ផរុសវាចា ហោតិយេវាតិ សក្កា ញាតុន្តិ, តស្មា ឧភយត្ថាបិ ផរុសវាចា សម្ភវតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថា ហិ បរស្ស តទត្ថវិជាននមញ្ញត្រ តយោវ តស្សា សម្ភារា **អដ្ឋកថាសុ** វុត្តាតិ។ **កុបិតចិត្ត**ន្តិ អក្កោសនាធិប្បាយេនេវ វុត្តំ, ន បន មរណាធិប្បាយេន។ មរណាធិប្បាយេន ហិ សតិ ចិត្តកោបេ អត្ថសិទ្ធិយា, តទភាវេ ច យថារហំ បាណាតិបាតព្យាបាទាវ ហោន្តិ។

**ឯលំ វុច្ចតិ ទោសោ** ឥលតិ ចិត្តំ, បុគ្គលោ វា កម្បតិ ឯតេនាតិ កត្វា។ **ឯត្ថា**តិ –

“នេលង្គោ សេតបច្ឆាទោ, ឯការោ វត្តតី រថោ;

អនីឃំ បស្ស អាយន្តំ, ឆិន្នសោតំ អពន្ធន”ន្តិ។ (សំ. និ. ៤.៣៤៧; ឧទា. ៦៥; បេដកោ. ២៥); –

ឥមិស្សា ឧទានគាថាយ។ សីលញ្ចេត្ថ និទ្ទោសតាយ “នេល”ន្តិ វុត្តំ។ តេនេវាហ ចិត្តោ គហបតិ អាយស្មតា កាមភូថេរេន បុដ្ឋោ សំយុត្តាគមវរេ សឡាយតនវគ្គេ “នេលង្គ”ន្តិ ខោ ភន្តេ សីលានមេតំ អធិវចន”ន្តិ (សំ. និ. ៤.៣៤៧) វាចា នាម សទ្ទសភាវា តំតទត្ថនិពន្ធនាតិ សាទុរសសទិសត្តា មធុរមេវ ព្យញ្ជនំ, អត្ថោ ច តព្ភាវតោតិ អត្ថមេវ សន្ធាយ **ព្យញ្ជនមធុរតាយ , អត្ថមធុរតាយា**”តិ ច វុត្តំ។ វិសេសនបរនិបាតោបិ ហិ លោកេ ទិស្សតិ “អគ្យាហិតោ”តិអាទីសុ។ អបិច អវយវាបេក្ខនេ សតិ “មធុរំ ព្យញ្ជនំ យស្សា”តិអាទិនា វត្តព្ពោ។ **សុខា**តិ សុខករណី, សុខហេតូតិ វុត្តំ ហោតិ។ **កណ្ណសូល**ន្តិ កណ្ណសង្កុំ។ កណ្ណសទ្ទេន ចេត្ថ សោតវិញ្ញាណបដិពទ្ធតទនុវត្តកា វិញ្ញាណវីថិយោ គហិតា។ វោហារកថា ហេសា សុត្តន្តទេសនា, តស្សា វណ្ណនា ច, តថា ចេវ វុត្តំ “**សកលសរីរេ កោបំ, បេម**”ន្តិ ច។ ន ហិ ហទយវត្ថុនិស្សិតោ កោបោ, បេមោ ច សកលសរីរេ វត្តតិ។ ឯស នយោ ឦទិសេសុ។ **សុខេន ចិត្តំ បវិសតិ** យថាវុត្តការណទ្វយេនាតិ អត្ថោ, អលុត្តសមាសោ ចេស យថា “អមតង្គតោ”តិ។ **បុរេ**តិ គុណបារិបុរេ, តេនាហ “**គុណបរិបុណ្ណតាយា**”តិ។ បុរេ សំវឌ្ឍា **បោរី,** តាទិសា នារី វិយាតិ វាចាបិ **បោរី**តិ អត្ថមាហ “**បុរេ**”តិអាទិនា។ **សុកុមារា**តិ សុតរុណា។ ឧបមេយ្យបក្ខេ បន អផរុសតាយ មុទុកភាវោ ឯវ សុកុមារតា។ **បុរស្សា**តិ ឯត្ថ **បុរ**-សទ្ទោ តន្និវាសីវាចកោ សហចរណវសេន “គាមោ អាគតោ”តិអាទីសុ វិយ, តេនេវាហ “**នគរវាសីន**”ន្តិ។ **ឯសា**តិ តំសម្ពន្ធីនិទ្ទេសា វាចា។ **ឯវរូបី កថា**តិ អត្ថត្តយេន បកាសិតា កថា។ **កន្តា**តិ កាមិតា តុដ្ឋា យថា “បក្កន្តោ”តិ, មាន-សទ្ទស្ស វា អន្តព្យប្បទេសោ, កាមិយមានាតិ អត្ថោ។ យថា “អនាបត្តិ អសមនុភាសន្តស្សា”តិ (បារា. ៤១៦, ៤៣០, ៤៤១) **មនំ** អប្បេតិ វឌ្ឍេតីតិ **មនាបា,** តេន វុត្តំ “**ចិត្តវុឌ្ឍិករា**”តិ។ តថាការិនីតិ អត្ថោ។ អតោ **ពហុនោ ជនស្សា**តិ ឥធ សម្ពន្ធេ សាមិវចនំ, ន តុ បុរិមស្មឹ វិយ កត្តរិ។

កាមំ តេហិ វត្តមិច្ឆិតោ អត្ថោ សម្ភវតិ, សោ បន អផលត្តា ភាសិតត្ថបរិយាយេន អត្ថោយេវ នាម ន ហោតីតិ អាហ “**អនត្ថវិញ្ញាបិកា**”តិ។ អបិច បយោជនត្ថាភាវតោ **អនត្ថា,** វាចា, តំ វិញ្ញាបិកាតិបិ វដ្ដតិ។ **អកុសលចេតនា សម្ផប្បលាបោ** សម្ផំ បលបន្តិ ឯតាយាតិ កត្វា។ **អាសេវនំ** ភាវនំ ពហុលីករណំ។ យំ ជនំ គាហាបយិតុំ បវត្តិតោ, តេន អគ្គហិតេ អប្បសាវជ្ជោ, គហិតេ មហាសាវជ្ជោ។ កិលេសានំ មុទុតិព្ពតាវសេនាបិ អប្បសាវជ្ជមហាសាវជ្ជតា យោជេតព្ពា។ **ភារត**នាមកានំ ទ្វេភាតុករាជូនំ **យុទ្ធកថា,** ទសគិរិយក្ខេន **សីតាយ** នាម ទេវិយា **អាហរណកថា,** រាមរញ្ញោ បច្ចាហរណកថា , យថា តំ អធុនា ពាហិរកេហិ បរិចយិតា សក្កដភាសាយ គណ្ឋិតា រាមបុរាណភារតបុរាណាទិកថាតិ, ឯវមាទិកា និរត្ថកកថា សម្ផប្បលាបោតិ វុត្តំ “**ភារត...បេ.... បុរេក្ខារតា**”តិ។

“**កាលវាទី**”តិអាទិ សម្ផប្បលាបា បដិវិរតស្ស បដិបត្តិសន្ទស្សនំ យថា “បាណាតិបាតា បដិវិរតោ”តិអាទិ (ទី. និ. ១.៨, ១៩៤) បាណាតិបាតប្បហានស្ស បដិបត្តិទស្សនំ។ “បាណាតិបាតំ បហាយ វិហរតី”តិ ហិ វុត្តេ កថំ បាណាតិបាតប្បហានំ ហោតីតិ អបេក្ខាសម្ភវតោ “បាណាតិបាតា បដិវិរតោ ហោតី”តិ វុត្តំ។ សា បន វិរតិ កថន្តិ អាហ “និហិតទណ្ឌោ និហិត សត្ថោ”តិ។ តញ្ច ទណ្ឌសត្ថនិធានំ កថន្តិ វុត្តំ “លជ្ជី”តិអាទិ។ ឯវំ ឧត្តរុត្តរំ បុរិមស្ស បុរិមស្ស ឧបាយសន្ទស្សនំ។ តថា អទិន្នាទានាទីសុបិ យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពំ។ តេន វុត្តំ “កាលវាទីតិអាទិ សម្ផប្បលាបា បដិវិរតស្ស បដិបត្តិសន្ទស្សន”ន្តិ។ អត្ថសំហិតាបិ ហិ វាចា អយុត្តកាលបយោគេន អត្ថាវហា ន សិយាតិ អនត្ថវិញ្ញាបនភាវំ អនុលោមេតិ, តស្មា សម្ផប្បលាបំ បជហន្តេន អកាលវាទិតា បរិវជ្ជេតព្ពាតិ ទស្សេតុំ “**កាលវាទី**”តិ វុត្តំ។ កាលេ វទន្តេនាបិ ឧភយត្ថ អសាធនតោ អភូតំ បរិវជ្ជេតព្ពន្តិ អាហ “**ភូតវាទី**”តិ។ ភូតញ្ច វទន្តេន យំ ឥធលោកបរលោកហិតសម្បាទនកំ, តទេវ វត្តព្ពន្តិ វុត្តំ “**អត្ថវាទី**”តិ។ អត្ថំ វទន្តេនាបិ ន លោកិយធម្មនិស្សិតមេវ វត្តព្ពំ, អថ ខោ លោកុត្តរធម្មនិស្សិតម្បីតិ អាហ “**ធម្មវាទី**”តិ។ យថា ច អត្ថោ លោកុត្តរធម្មនិស្សិតោ ហោតិ, តថា ទស្សនត្ថំ “**វិនយវាទី**”តិ វុត្តំ។

បាតិមោក្ខសំវរោ, សតិញាណខន្តិវីរិយសំវរោតិ ហិ បញ្ចន្នំ សំវរវិនយានំ តទង្គប្បហានំ, វិក្ខម្ភនសមុច្ឆេទបដិប្បស្សទ្ធិនិស្សរណប្បហានន្តិ បញ្ចន្នំ បហានវិនយានញ្ច វសេន វុច្ចមានោ អត្ថោ និព្ពានាធិគមហេតុភាវតោ លោកុត្តរធម្មសន្និស្សិតោ ហោតិ។ ឯវំ គុណវិសេសយុត្តោ ច អត្ថោ វុច្ចមានោ ទេសនាកោសល្លេ សតិ សោភតិ, កិច្ចករោ ច ហោតិ, នាញ្ញថាតិ ទស្សេតុំ “**និធានវតី វាចំ ភាសិតា**”តិ វុត្តំ។ ឥទានិ តមេវ ទេសនាកោសល្លំ វិភាវេតុំ “**កាលេនា**”តិអាទិមាហ។ អជ្ឈាសយដ្ឋុប្បត្តីនំ, បុច្ឆាយ ច វសេន ឱតិណ្ណេ ទេសនាវិសយេ ឯកំសាទិព្យាករណវិភាគំ សល្លក្ខេត្វា ឋបនាហេតុទាហរណសំសន្ទនានិ តំតំកាលានុរូបំ វិភាវេន្តិយា បរិមិតបរិច្ឆិន្នរូបាយ គម្ភីរុទានបហូតត្ថវិត្ថារសង្គាហិកាយ ទេសនាយ បរេ យថាជ្ឈាសយំ បរមត្ថសិទ្ធិយំ បតិដ្ឋាបេន្តោ “ទេសនាកុសលោ”តិ វុច្ចតីតិ ឯវមេត្ថាបិ អត្ថយោជនា វេទិតព្ពា។

**វត្តព្ពយុត្តកាល**ន្តិ វត្តព្ពវចនស្ស អនុរូបកាលំ, តត្ថ វា បយុជ្ជិតព្ពកាលំ។ សភាវវសេនេវ ភូតតាតិ អាហ "**សភាវមេវា**"តិ។ អត្ថំ វទតីតិ **អត្ថវាទី។** អត្ថវទនញ្ច តន្និស្សិតវាចាកថនមេវាតិ អធិប្បាយេន វុត្តំ "ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកត្ថសន្និស្សិតមេវ កត្វា"តិ។ **ធម្មវាទី**"តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។

និធេតិ សន្និធានំ ករោតិ ឯត្ថាតិ **និធានំ។ ឋបនោកាសោ។** "ឋានវតី"តិ វុត្តេ តស្មឹ ឋានេ ឋបេតុំ យុត្តាតិបិ អត្ថោ សម្ភវតីតិ អាហ "**ហទយេ**"តិអាទិ។ និធានវតីបិ វាចា កាលយុត្តាវ អត្ថាវហា, តស្មា "កាលេនា"តិ ឥទំ "និធានវតី" វាចំ ភាសិតា"តិ ឯតស្សាបេក្ខវចនន្តិ ទស្សេតិ "**ឯវរូបិ**"ន្តិអាទិនា។ ឥច្ឆិតត្ថនិព្ពត្តនត្ថំ អបទិសិតព្ពោ, អបទិសីយតិ វា ឥច្ឆិតត្ថោ អនេនាតិ **អបទេសោ,** ឧបមា, ហេតុទាហរណាទិការណំ វា, តេន សហ វត្តតីតិ **សាបទេសា,** វាចា, តេនាហ "**សឧបមំ សការណន្តិ អត្ថោ**"តិ។ **បរិច្ឆេទំ ទស្សេត្វា**តិ យាវតា បរិយោសានំ សម្ភវតិ, តាវតា មរិយាទំ ទស្សេត្វា, តេន វុត្តំ "**យថា...បេ.... ភាសតី**"តិ។ សិខមប្បត្តា ហិ កថា អត្ថាវហា នាម ន ហោតិ។ **អត្ថសំហិត**ន្តិ ឯត្ថ **អត្ថ**-សទ្ទោ ភាសិតត្ថបរិយាយោតិ វុត្តំ "**អនេកេហិបី**"តិអាទិ។ ភាសិតត្ថោ ច នាម សទ្ទានុសារេន អធិគតោ សព្ពោបិ បកត្យត្ថបច្ចយត្ថភាវត្ថាទិកោ, តតោយេវ ភគវតោ វចនំ ឯកគាថាបទម្បិ សង្ខេបវិត្ថារាទិឯកត្ថាទិនន្ទិយាវត្តាទិនយេហិ អនេកេហិបិ និទ្ធារណក្ខមតាយ បរិយាទាតុមសក្កុណេយ្យំ អត្ថមាវហតីតិ។ ឯវំ អត្ថសាមញ្ញតោ សំវណ្ណេត្វា ឥច្ឆិតត្ថវិសេសតោបិ សំវណ្ណេតុំ "**យំ វា**"តិអាទិមាហ។ អត្ថវាទិនា វត្តុមិច្ឆិតត្ថោយេវ ហិ ឥធ គហិតោ។ ននុ សព្ពេសម្បិ វចនំ អត្តនា ឥច្ឆិតត្ថសហិតំយេវ, កិមេត្ថ វត្តព្ពំ អត្ថីតិ អន្តោលីនចោទនំ បរិសោធេតិ "**ន អញ្ញ**"ន្តិអាទិនា។ អញ្ញមត្ថំ បឋមំ និក្ខិបិត្វា អននុសន្ធិវសេន បច្ឆា អញ្ញមត្ថំ ន ភាសតិ។ យថានិក្ខិត្តានុសន្ធិវសេនេវ បរិយោសាបេត្វា កថេតីតិ អធិប្បាយោ។

**១០**. ឯវំ បដិបាដិយា សត្តមូលសិក្ខាបទានិ វិភជិត្វា សតិបិ អភិជ្ឈាទិប្បហានស្ស សំវរសីលសង្គហេ ឧបរិគុណសង្គហតោ, លោកិយបុថុជ្ជនាវិសយតោ ច ឧត្តរិទេសនាយ សង្គហិតុំ តំ បរិហរិត្វា បចុរជនបាកដំ អាចារសីលមេវ វិភជន្តោ ភគវា "ពីជគាមភូតគាមសមារម្ភា"តិអាទិមាហាតិ បាឡិយំ សម្ពន្ធោ វត្តព្ពោ។ តត្ថ វិជាយន្តិ វិរុហន្តិ ឯតេហីតិ **ពីជានិ។** បច្ចយន្តរសមវាយេ សទិសផលុប្បត្តិយា វិសេសការណភាវតោ វិរុហនសមត្ថានំ សារផលាទីនមេតំ អធិវចនំ។ ភវន្តិ, អហុវុន្តិ ចាតិ **ភូតា,** ជាយន្តិ វឌ្ឍន្តិ ជាតា, វឌ្ឍិតា ចាតិ អត្ថោ។ វឌ្ឍមានកានំ វឌ្ឍិត្វា, បិតានញ្ច រុក្ខគច្ឆាទីនំ យថាក្កមមធិវចនំ។ វិរូឡ្ហមូលា ហិ នីលភាវំ អាបជ្ជន្តា តរុណរុក្ខគច្ឆា ជាយន្តិ វឌ្ឍន្តីតិ វុច្ចន្តិ។ វឌ្ឍិត្វា ឋិតា មហន្តា រុក្ខគច្ឆា ជាតា វឌ្ឍិតាតិ។ **គាមោ**តិ សមូហោ, សោ ច សុទ្ធដ្ឋកធម្មរាសិ, ពីជានំ, ភូតានញ្ច តថាលទ្ធសមញ្ញានំ អដ្ឋធម្មានំ គាមោ, តេយេវ វា គាមោតិ តថា។ អវយវវិនិមុត្តស្ស ហិ សមុទាយស្ស អភាវតោ ទុវិធេនាបិ អត្ថេន តេយេវ តិណរុក្ខលតាទយោ គយ្ហន្តិ។

អបិច ភូមិយំ បតិដ្ឋហិត្វា ហរិតភាវមាបន្នា រុក្ខគច្ឆាទយោ ទេវតា បរិគ្គយ្ហន្តិ, តស្មា ភូតានំ និវាសនដ្ឋានតាយ គាមោតិ ភូតគាមោតិបិ វទន្តិ, តេ សរូបតោ ទស្សេតុំ "**មូលពីជ**"ន្តិអាទិមាហ។ មូលមេវ ពីជំ **មូលពីជំ។** សេសេសុបិ អយំ នយោ។ **ផឡុពីជ**ន្តិ បព្ពពីជំ។ បច្ចយន្តរសមវាយេ សទិសផលុប្បត្តិយា វិសេសការណភាវតោ វិរុហនសមត្ថេ សារផលេ និរុឡ្ហោ ពីជ-សទ្ទោ តទត្ថសិទ្ធិយា មូលាទីសុបិ កេសុចិ បវត្តតីតិ មូលាទិតោ និវត្តនត្ថំ ឯកេន ពីជ-សទ្ទេន វិសេសេត្វា "**ពីជពីជ**"ន្តិ វុត្តំ យថា "រូបរូបំ, ទុក្ខទុក្ខ"ន្តិ ច។ **នីលតិណរុក្ខាទិកស្សា**តិ អល្លតិណស្ស ចេវ អល្លរុក្ខាទិកស្ស ច។ **អាទិ**-សទ្ទេន ឱសធិគច្ឆលតាទយោ វេទិតព្ពា។ **សមារម្ភោ** ឥធ វិកោបនំ, តញ្ច ឆេទនាទិយេវាតិ វុត្តំ "**ឆេទនភេទនបចនាទិភាវេនា**"តិ។ ននុ ច រុក្ខាទយោ ចិត្តរហិតតាយ ន ជីវា, ចិត្តរហិតតា ច បរិប្ផន្ទនាភាវតោ, ឆិន្នេ វិរុហនតោ, វិសទិសជាតិកភាវតោ, ចតុយោនិអបរិយាបន្នតោ ច វេទិតព្ពា។ វុឌ្ឍិ បន បវាឡសិលាលវណាទីនម្បិ វិជ្ជតីតិ ន តេសំ ជីវតាភាវេ ការណំ។ វិសយគ្គហណញ្ច នេសំ បរិកប្បនាមត្តំ សុបនំ វិយ ចិញ្ចាទីនំ, តថា កដុកម្ពិលាសាទិនា ទោហឡាទយោ។ តត្ថ កស្មា ពីជគាមភូតគាមសមារម្ភា បដិវិរតិ ឥច្ឆិតាតិ? សមណសារុប្បតោ, តន្និស្សិតសត្តានុកម្បនតោ ច។ តេនេវាហ អាឡវកានំ រុក្ខច្ឆេទនាទិវត្ថូសុ "ជីវសញ្ញិនោ ហិ មោឃបុរិសា មនុស្សា រុក្ខស្មិ"ន្តិអាទិ (បារា. ៨៩)។

ឯកំ ភត្តំ **ឯកភត្តំ,** តមស្ស អត្ថិ ឯកស្មឹ ទិវសេ ឯកវារមេវ ភុញ្ជនតោតិ **ឯកភត្តិកោ។** តយិទំ ឯកភត្តំ កទា ភុញ្ជិតព្ពន្តិ សន្ទាយ វុត្តំ "**បាតរាសភត្ត**"ន្តិអាទិ, ទ្វីសុ ភត្តេសុ បាតរាសភត្តំ សន្ទាយាហាតិ អធិប្បាយោ។ បាតោ អសិតព្ពន្តិ **បាតរាសំ។** សាយំ អសិតព្ពន្តិ **សាយមាសំ,** តទេវ ភត្តំ តថា។ ឯក-សទ្ទោ ចេត្ថ មជ្ឈន្ហិកកាលបរិច្ឆេទភាវេន បយុត្តោ, ន តទន្តោគធវារភាវេនាតិ ទស្សេតិ "**តស្មា**"តិអាទិនា។

**រត្តិយា ភោជនំ** ឧត្តរបទលោបតោ រត្តិសទ្ទេន វុត្តំ, តទ្ធិតវសេន វា តថាយេវាធិប្បាយសម្ភវតោ, តេនាហ "**រត្តិយា**"តិអាទិ។ អរុណុគ្គមនតោ បដ្ឋាយ យាវ មជ្ឈន្ហិកា អយំ ពុទ្ធាទីនំ អរិយានំ អាចិណ្ណសមាចិណ្ណោ ភោជនស្ស កាលោ នាម, តទញ្ញោ វិកាលោ។ តត្ថ ទុតិយបទេន រត្តិភោជនស្ស បដិក្ខិត្តត្តា អបរន្ហោវ ឥធ

វិកាលោតិ បារិសេសនយេន តតិយបទស្ស អត្ថំ ទីបេតុំ “**អតិក្កន្តេ មជ្ឈន្ហិកេ**”តិអាទិ វុត្តំ។ ភាវសាធនោ ចេត្ថ ភោជន-សទ្ទោ អជ្ឈោហរណត្ថវាចកោតិ ទីបេតិ “**យាវ សូរិយត្ថង្គមនា ភោជន**”ន្តិ ឥមិនា។ កស្ស បន តទជ្ឈោហរណន្តិ? យាមកាលិកាទីនមនុញ្ញាតត្តា, វិកាលភោជនសទ្ទស្ស ច យាវកាលិកជ្ឈោហរណេយេវ និរុឡ្ហត្តា “យាវកាលិកស្សា”តិ វិញ្ញាយតិ។ អយំ បនេត្ថ អដ្ឋកថាវសេសោ អាចរិយានំ នយោ – ភុញ្ជិតព្ពដ្ឋេន **ភោជនំ**, យាគុភត្តាទិ សព្ពំ យាវកាលិកវត្ថុ។ យថា ច “រត្តូបរតោ”តិ ឯត្ថ រត្តិភោជនំ រត្តិសទ្ទេន វុច្ចតិ, ឯវមេត្ថ ភោជនជ្ឈោហរណំ ភោជនសទ្ទេន។ វិកាលេ ភោជនំ **វិកាលភោជនំ**, តតោ **វិកាលភោជនា។** វិកាលេ យាវកាលិកវត្ថុស្ស អជ្ឈោហរណាតិ អត្ថោតិ។ ឦទិសា គុណវិភូតិ ន ពុទ្ធកាលេយេវាតិ អាហ “**អនោមានទីតីរេ**”តិអាទិ។ អយំ បន បាឡិយំ អនុសន្ធិក្កមោ – ឯកស្មឹ ទិវសេ ឯកវារមេវ ភុញ្ជនតោ “ឯកភត្តិកោ”តិ វុត្តេ រត្តិភោជនោបិ សិយាតិ តន្និវារណត្ថំ “**រត្តូបរតោ**”តិ វុត្តំ។ ឯវំ សតិ សាយន្ហភោជីបិ ឯកភត្តិកោ សិយាតិ តទាសង្កានិវត្តនត្ថំ “**វិរតោ វិកាលភោជនា**”តិ វុត្តន្តិ។

សង្ខេបតោ “សព្ពបាបស្ស អករណ”ន្តិអាទិ (ទី. និ. ២.៩០; ធ. ប. ១៨៣; នេត្តិ. ៣០, ៥០, ១១៦, ១២៤) នយប្បវត្តំ ភគវតោ សាសនំ សឆន្ទរាគប្បវត្តិតោ នច្ចាទីនំ ទស្សនំ នានុលោមេតីតិ អាហ “**សាសនស្ស អននុលោមត្តា**”តិ។ វិសុចតិ សាសនំ វិជ្ឈតិ អននុលោមិកភាវេនាតិ **វិសូកំ,** បដិវិរុទ្ធន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ តត្រ ឧបមំ ទស្សេតិ “**បដាណីភូត**”ន្តិ ឥមិនា, បដាណីសង្ខាតំ កីលំ វិយ ភូតន្តិ អត្ថោ។ “វិសូក”ន្តិ ឯតស្ស **បដាណីភូត**ន្តិ អត្ថមាហាតិបិ វទន្តិ។ អត្តនា បយោជិយមានំ, បរេហិ បយោជាបិយមានញ្ច នច្ចំ នច្ចភាវសាមញ្ញតោ បាឡិយំ ឯកេនេវ នច្ចសទ្ទេន សាមញ្ញនិទ្ទេសនយេន គហិតំ, ឯកសេសនយេន វា។ តថា គីតវាទិតសទ្ទេហិ គាយនគាយាបនវាទនវាទាបនានីតិ អាហ “**នច្ចននច្ចាបនាទិវសេនា**”តិ។ សុទ្ធហេតុតាជោតនវសេន ហិ ទ្វាធិប្បាយិកា ឯតេ សទ្ទា។ នច្ចញ្ច គីតញ្ច វាទិតញ្ច វិសូកទស្សនញ្ច **នច្ចគីតវាទិតវិសូកទស្សនំ**, សមាហារវសេនេត្ថ ឯកត្តំ។ **អដ្ឋកថាយំ** បន យថាបាឋំ វាក្យាវត្តិកន្តរវចនេន សហ សមុច្ចយសមាសទស្សនត្ថំ “**នច្ចា ចា**”តិអាទិ វុត្តំ។ ឯវំ សព្ពត្ថ ឦទិសេសុ។ (ទស្សនវិសយេ មយូរនច្ចាទិបដិក្ខិបនេន នច្ចាបនវិសយេបិ បដិក្ខិបនំ ទដ្ឋព្ពំ) “**នច្ចាទីនិ ហី**”តិអាទិនា យថាវុត្តត្ថសមត្ថនំ។ ទស្សនេន ចេត្ថ សវនម្បិ សង្គហិតំ វិរូបេកសេសនយេន, យថាសកំ វា វិសយស្ស អាលោចនសភាវតាយ បញ្ចន្នំ វិញ្ញាណានំ សវនកិរិយាយបិ ទស្សនសង្ខេបសម្ភវតោ “**ទស្សនា**” ឥច្ចេវ វុត្តំ។ តេនេវាហ “បញ្ចហិ វិញ្ញាណេហិ ន កិញ្ចិ ធម្មំ បដិជានាតិ អញ្ញត្រ អតិនិបាតមត្តា”តិ។

“**វិសូកភូតា ទស្សនា ចា**”តិ ឯតេន អវិសូកភូតស្ស បន គីតស្ស សវនំ កទាចិ វដ្ដតីតិ ទស្សេតិ។ តថា ហិ វុត្តំ បរមត្ថជោតិកាយ **ខុទ្ទកបាឋដ្ឋកថាយ** “ធម្មូបសំហិតម្បិ ចេត្ថ គីតំ ន វដ្ដតិ, គីតូបសំហិតោ បន ធម្មោ វដ្ដតី”តិ (ខុ. បា. អដ្ឋ. បច្ឆិមបញ្ចសិក្ខាបទវណ្ណនា) កត្ថចិ បន ន-ការវិបរិយាយេន បាឋោ ទិស្សតិ។ ឧភយត្ថាបិ ច គីតោ ចេ ធម្មានុលោមត្ថបដិសំយុត្តោបិ ន វដ្ដតិ, ធម្មោ ចេ គីតសទ្ទបដិសំយុត្តោបិ វដ្ដតីតិ អធិប្បាយោ វេទិតព្ពោ។ “ន ភិក្ខវេ, គីតស្សរេន ធម្មោ គាយិតព្ពោ, យោ គាយេយ្យ, អាបត្តិ ទុក្កដស្សា”តិ (ចូឡវ. ១៤៩) ហិ ទេសនាយ ឯវ បដិក្ខេបោ, ន សវនាយ។ ឥមស្ស ច សិក្ខាបទស្ស វិសុំ បញ្ញាបនតោ វិញ្ញាយតិ “គីតស្សរេន ទេសិតោបិ ធម្មោ ន គីតោ”តិ។ យញ្ច **សក្កបញ្ហសុត្តវណ្ណនាយំ** សេវិតព្ពាសេវិតព្ពសទ្ទំ និទ្ធារេន្តេន “យំ បន អត្ថនិស្សិតំ ធម្មនិស្សិតំ កុម្ភទាសិគីតម្បិ សុណន្តស្ស បសាទោ វា ឧប្បជ្ជតិ, និព្ពិទា វា សណ្ឋាតិ, ឯវរូបោ សទ្ទោ សេវិតព្ពោ”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣៦៥) វុត្តំ, តំ អសមាទានសិក្ខាបទស្ស សេវិតព្ពតាមត្តបរិយាយេន វុត្តំ។ សមាទានសិក្ខាបទស្ស ហិ ឯវរូបំ សុណន្តស្ស សិក្ខាបទសំវរំ ភិជ្ជតិ គីតសទ្ទភាវតោតិ វេទិតព្ពំ។ តថា ហិ **វិនយដ្ឋកថាសុ** វុត្តំ “គីតន្តិ នដាទីនំ វា គីតំ ហោតុ, អរិយានំ បរិនិព្ពានកាលេ រតនត្តយគុណូបសំហិតំ សាធុកីឡនគីតំ វា, អសំយតភិក្ខូនំ ធម្មភាណកគីតំ វា, អន្តមសោ ទន្តគីតម្បិ, យំ “គាយិស្សាមា”តិ បុព្ពភាគេ ឱកូជិតំ ករោន្តិ, សព្ពមេតំ គីតំ នាមា”តិ (បាចិ. អដ្ឋ. ៨៣៥; វិ. សង្គ. អដ្ឋ. ៣៤.២៥)។

កិញ្ចាបិ **មាលា**-សទ្ទោ លោកេ ពទ្ធបុប្ផវាចកោ, សាសនេ បន រុឡ្ហិយា អពទ្ធបុប្ផេសុបិ វដ្ដតិ, តស្មា យំ កិញ្ចិ បុប្ផំ ពទ្ធមពទ្ធំ វា, តំ សព្ពំ “មាលា” ត្វេវ ទដ្ឋព្ពន្តិ អាហ “**យំ កិញ្ចិ បុប្ផ**”ន្តិ។ “យំ កិញ្ចិ គន្ធ”ន្តិ ចេត្ថ វាសចុណ្ណធូបាទិកំ វិលេបនតោ អញ្ញំ **យំ កិញ្ចិ គន្ធជាតំ។** វុត្តត្ថំ វិយ ហិ វុច្ចមានត្ថមន្តរេនាបិ សទ្ទោ អត្ថវិសេសវាចកោ។ **ឆវិរាគករណ**ន្តិ វិលេបនេន ឆវិយា រញ្ជនត្ថំ បិសិត្វា បដិយត្តំ យំ កិញ្ចិ គន្ធចុណ្ណំ។ បិឡន្ធនំ **ធារណំ។** ឩនដ្ឋានបូរណំ **មណ្ឌនំ។** គន្ធវសេន, ឆវិរាគវសេន ច សាទិយនំ **វិភូសនំ។** តទេវត្ថំ បុគ្គលាធិដ្ឋានេន ទីបេតិ “**តត្ថ បិឡន្ធន្តោ**”តិអាទិនា។ តថា ចេវ **មជ្ឈិមដ្ឋកថាយម្បិ** (ម. និ. អដ្ឋ. ៣.១៤៧) វុត្តំ, បរមត្ថជោតិកាយំ បន **ខុទ្ទកបាឋដ្ឋកថាយំ** “មាលាទីសុ ធារណាទីនិ យថាសង្ខ្យំ យោជេតព្ពានី”តិ (ខុ. បា. អដ្ឋ. បច្ឆិមបញ្ចសិក្ខាបទវណ្ណនា) ឯត្តកមេវ វុត្តំ។ តត្ថាបិ យោជេន្តេន យថាវុត្តនយេនេវ យោជេតព្ពានិ។ កឹ បនេតំ ការណន្តិ អាហ “**យាយា**”តិអាទិ។ យាយ ទុស្សីល្យចេតនាយ ករោតិ, សា ឥធ **ការណំ។** “តតោ បដិវិរតោ”តិ ហិ ឧភយត្ថ សម្ពន្ធិតព្ពំ, ឯតេនេវ “មាលា…បេ…. វិភូសនានំ ឋានំ, មាលា…បេ…. វិភូសនានេវ វា ឋាន”ន្តិ សមាសម្បិ ទស្សេតិ។ តទាការប្បវត្តោ ចេតនាទិធម្មោយេវ ហិ ធារណាទិកិរិយា។ តត្ថ ច ចេតនាសម្បយុត្តធម្មានំ ការណំ

សហជាតាទោបការកតោ, បធានតោ ច។ “ចេតយិត្វា កម្មំ ករោតិ កាយេន វាចាយ មនសា”តិ (អ. និ. ៦.៦៣) ហិ វុត្តំ។ ធារណាទិភូតា ឯវ ច ចេតនា ឋានន្តិ។ ឋាន-សទ្ទោ បច្ចេកំ យោជេតព្ពោ ទ្វន្ទបទតោ សុយ្យមានត្តា។

**ឧច្ចា**តិ ឧច្ចសទ្ទេន អការន្តេន សមានត្ថំ អាការន្តំ ឯកំ សទ្ទន្តរំ អច្ចុគ្គតវាចកន្តិ អាហ “**បមាណាតិក្កន្ត**”ន្តិ។ សេតិ ឯត្ថាតិ **សយនំ,** មញ្ចាទិ។ សមណសារុប្បរហិតត្តា, គហដ្ឋេហិ ច សេដ្ឋសម្មតត្តា អកប្បិយបច្ចត្ថរណំ “មហាសយន”ន្តិ ឥធាធិប្បេតន្តិ ទស្សេតុំ “**អកប្បិយត្ថរណា**”ន្តិ វុត្តំ។ និសីទនំ បនេត្ថ សយនេនេវ សង្គហិតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ យស្មា បន អាធារេ បដិក្ខិត្តេ តទាធារកិរិយាបិ បដិក្ខិត្តាវ ហោតិ, តស្មា “ឧច្ចាសយនមហាសយនា” ឥច្ចេវ វុត្តំ។ អត្ថតោ បន តទុបភោគភូតនិសជ្ជានិបជ្ជនេហិ វិរតិ ទស្សិតាតិ វេទិតព្ពំ។ អថ វា “ឧច្ចាសយនមហាសយនា”តិ ឯស និទ្ទេសោ ឯកសេសនយេន យថា “នាមរូបបច្ចយា សឡាយតន”ន្តិ (ម. និ. ៣.១២៦; សំ. និ. ២.១; ឧទា. ១) ឯតស្មិម្បិ វិកប្បេ អាសនបុព្ពកត្តា សយនកិរិយាយ សយនគ្គហណេនេវ អាសនម្បិ គហិតន្តិ វេទិតព្ពំ។ កិរិយាវាចកអាសនសយនសទ្ទលោបតោ ឧត្តរបទលោបនិទ្ទេសោតិបិ **វិនយដីកាយំ** (វិ. វិ. ដី. ២.១០៦) វុត្តំ។

ជាតមេវ រូបមស្ស ន វិប្បការន្តិ **ជាតរូបំ,** សត្ថុវណ្ណំ។ រញ្ជីយតិ សេតវណ្ណតាយ, រញ្ជន្តិ វា ឯត្ថ សត្តាតិ **រជតំ** យថា “នេសំ បទក្កន្ត”ន្តិ។ “ចត្តារោ វីហយោ គុញ្ជា, ទ្វេ គុញ្ជា មាសកោ ភវេ”តិ វុត្តលក្ខណេន វីសតិមាសកោ នីលកហាបណោ វា ទុទ្រទាមកាទិកោ វា តំតំទេសវោហារានុរូបំ កតោ **កហាបណោ។** លោហាទីហិ កតោ **លោហមាសកា**ទិកោ។ **យេ វោហារំ គច្ឆន្តី**តិ បរិយាទានវចនំ។ **វោហារ**ន្តិ ច កយវិក្កយវសេន សព្ពោហារំ។ អញ្ញេហិ គាហាបនេ, ឧបនិក្ខិត្តសាទិយនេ ច បដិគ្គហណត្ថោ លព្ភតីតិ អាហ “**ន ឧគ្គណ្ហាបេតិ ន ឧបនិក្ខិត្តំ សាទិយតី**”តិ។ អថ វា តិវិធំ បដិគ្គហណំ កាយេន វាចាយ មនសា។ តត្ថ កាយេន បដិគ្គហណំ ឧគ្គហណំ។ វាចាយ បដិគ្គហណំ ឧគ្គហាបនំ។ មនសា បដិគ្គហណំ សាទិយនំ។ តិវិធម្បេតំ បដិគ្គហណំ សាមញ្ញនិទ្ទេសេន, ឯកសេសនយេន វា គហេត្វា បដិគ្គហណាតិ វុត្តន្តិ អាហ “**នេវ នំ ឧគ្គណ្ហាតី**”តិអាទិ។ ឯស នយោ **អាមកធញ្ញបដិគ្គហណា**តិអាទីសុបិ។

នីវារាទិឧបធញ្ញស្ស សាលិយាទិមូលធញ្ញន្តោគធត្តា “**សត្តវិធស្សាបី**”តិ វុត្តំ។ សង្ខិទិនបរិបាកោ សុកធញ្ញវិសេសោ **សាលិ** នាម សលីយតេ សិលាយតេតិ កត្វា។ **ទព្ពគុណបកាសេ** បន –

> “អថ ធញ្ញំ តិធា សាលិ-សង្ខិកវីហិភេទតោ;
> សាលយោ ហេមន្តា តត្រ, សង្ខិកា គិម្ហជា អបិ;
> វីហយោ ត្វាសុទ្ធាខ្យាតា, វស្សកាលសមុព្ភ វា”តិ។ –

វុត្តំ។ វហតិ, ព្រូហេតិ វា សត្តានំ ជីវិតន្តិ **វីហិ,** សស្សំ។ យុវិតព្ពោ មិស្សិតព្ពោតិ **យវោ។** សោ ហិ អតិលូខតាយ អញ្ញេន មិស្សេត្វា បរិភុញ្ជីយតិ។ គុធតិ បរិវេធតិ បលិពុទ្ធតីតិ **គោធុមោ,** យំ “មិលក្ខភោជន”ន្តិបិ វទន្តិ។ សោភនត្តា កមនីយភាវំ គច្ឆតីតិ **កង្គុ,** អតិសុខុមធញ្ញវិសេសោ។ វរីយតិ អតិលូខតាយ និវារីយតិ, ឧទ្ទាបដិវិនយនតោ វា ភជីយតីតិ **វរកោ។** កោរំ រុធិរំ ទូសតីតិ **កុទ្រូសកោ,** វណ្ណសង្កមនេន យោ “កោរទូសោ”តិបិ វុច្ចតិ។ តានិ សត្តបិ សប្បភេទា និធានេ បោសនេ សាធុត្តេន “ធញ្ញានី”តិ វុច្ចន្តិ។ “**ន កេវលញ្ច**”តិអាទិនា សម្បដិច្ឆនំ, បរាមសនញ្ច ឥធ បដិគ្គហណសទ្ទេន វុត្តន្តិ ទស្សេតិ។ ឯវមីទិសេសុ។ “អនុជានាមិ ភិក្ខវេ, វសានិ ភេសជ្ជានិ អច្ឆវសំ មច្ឆវសំ សុសុការវសំ សូករវសំ គទ្រភវស”ន្តិ (មហាវ. ២៦២) វុត្តត្តា ឥទំ បញ្ចវិធម្បិ ភេសជ្ជំ ឱទិស្ស អនុញ្ញាតំ នាម។ តស្ស បន “កាលេ បដិគ្គហិត”ន្តិ វុត្តត្តា បដិគ្គហណំ វដ្ដតីតិ អាហ “**អញ្ញត្រ ឱទិស្ស អនុញ្ញាតា**”តិ។ មំស-សទ្ទេន មច្ឆានម្បិ មំសំ គហិតំ ឯវាតិ ទស្សេតុំ “**អាមកមំសមច្ឆាន**”ន្តិ វុត្តំ, តិកោដិបរិសុទ្ធំ មច្ឆមំសំ អនុញ្ញាតំ អទិដ្ឋំ, អសុតំ, អបរិសង្កិតន្តិ វា បយោគស្ស ទស្សនតោ វិរូបេកសេសនយោ ទស្សិតោ អនេនាតិ វេទិតព្ពំ។

កាមំ លោកិយា –

> “អដ្ឋវស្សា ភវេ គោរី, ទសវស្សា តុ កញ្ញកា;
> សម្បត្តេ ទ្វាទសវស្សេ, កុមារីតិភិធីយតេ”តិ។ –

វទន្តិ ។ ឥធ បន បុរិសន្តរគតាគតវសេន ឥត្ថិកុមារិកាភេទោតិ អាហ “**ឥត្ថីតិ បុរិសន្តរគតា**”តិអាទិ។ **ទាសិទាសវសេនេវា**តិ ទាសិទាសវោហារវសេនេវ។ **ឯវំ វុត្តេ**តិ តាទិសេន កប្បិយវចនេន វុត្តេ។ វិនយដ្ឋកថាសុ

អាគតវិនិច្ឆយំ សន្ធាយ “**វិនយវសេនា**”តិ វុត្តំ។ សោ **កុដិការសិក្ខាបទវណ្ណនា**ទីសុ (បារា. អដ្ឋ. ៣៦៤) គហេតព្ពោ។

ពីជំ ខិបន្តិ ឯត្ថ, ខិត្តំ វា ពីជំ តាយតីតិ **ខេត្តំ,** កេទារោតិ អាហ “**យស្មឹ បុព្ពណ្ណំ វុហតី**”តិ។ អបរណ្ណស្ស បុព្ពេ បវត្តមន្ទំ **បុព្ពណ្ណំ ន**-ការស្ស ណ-ការំ កត្វា, សាលិអាទិ ។ វសន្តិ បតិដ្ឋហន្តិ អបរណ្ណានិ ឯត្ថាតិ **វត្ថូ**តិ អត្ថំ ទស្សេតិ “**វត្ថុ នាមា**”តិអាទិនា។ បុព្ពណ្ណស្ស អបរំ បវត្តមន្ទំ **អបរណ្ណំ** វុត្តនយេន។ ឯវំ អដ្ឋកថានយានុរូបំ អត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ “ខេត្តំ នាម យត្ថ បុព្ពណ្ណំ វា អបរណ្ណំ វា ជាយតី”តិ (បារា. ១០៤) វុត្តវិនយបាឡិនយានុរូបម្បិ អត្ថំ ទស្សេន្តោ “**យត្ថ វា**”តិអាទិមាហ។ **តទត្ថាយា**តិ ខេត្តត្ថាយ។ **អកតភូមិភាគោ**តិ អបរិសង្ខតោ តទុទ្ទេសិកោ ភូមិភាគោ។ “**ខេត្តវត្ថុ សីសេនា**”តិអាទិនា និទស្សនមត្តមេតន្តិ ទស្សេតិ។ **អាទិ**-សទ្ទេន បោក្ខរណីកូបាទយោ សង្គហិតា។

ទូតស្ស ឥទំ, ទូតេន វា កាតុមរហតីតិ **ទូតេយ្យំ។ បណា**ន្តិ លេខសាសនំ។ **សាសន**ន្តិ មុខសាសនំ។ **ឃរាឃរ**ន្តិ អញ្ញស្មា ឃរា អញ្ញំ ឃរំ។ **ខុទ្ទកគមន**ន្តិ ទូតេយ្យគមនតោ អប្បតរគមនំ, អនទ្ធានគមនំ វស្សគមនន្តិ អត្ថោ។ តទុភយេសំ អនុយុញ្ជនំ អនុយោគោតិ អាហ “**តទុភយករណ**”ន្តិ។ **តស្មា**តិ តទុភយករណស្សេវ អនុយោគភាវតោ។

កយនំ **កយោ,** បរម្បរា គហេត្វា អត្តនោ ធនស្ស ទានំ។ កី-សទ្ទញ្ហិ ទព្ពវិនិមយេ បវត្តតិ វិក្កយនំ **វិក្កយោ,** បឋមមេវ អត្តនោ ធនស្ស បរេសំ ទានន្តិ វទន្តិ។ **សារត្ថទីបនិយា**ទីសុ បន “**កយ**”ន្តិ បរភណ្ឌស្ស គហណំ។ **វិក្កយ**ន្តិ អត្តនោ ភណ្ឌស្ស ទាន”ន្តិ (សារត្ថ. ដី. ២.៥៩៤) វុត្តំ។ តទេវ “កយិតព្ពំ ហោតិ បរភណ្ឌំ អត្តនោ ហត្ថគតំ ករោន្តេន, វិក្កិតព្ពំ អត្តនោ ភណ្ឌំ បរហត្ថគតំ ករោន្តេនា”តិ (បារា. អដ្ឋ. ៥១៥) វិនយដ្ឋកថាវចនេន សមេតិ។ **វញ្ចនំ** មាយាករណំ, បដិភានករណវសេន ឧបាយកុសលតាយ បរសន្តកគ្គហណន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ តុលា នាម យាយ តុលីយតិ បមីយតិ, តាយ កូដំ “**តុលាកូដ**”ន្តិ វុច្ចតិ។ តំ បន ករោន្តោ តុលាយ រូបអង្គគហណាការ បដិច្ឆន្នសណ្ឋានវសេន ករោតីតិ ចតុព្ពិធតា វុត្តា។ អត្តនា គហេតព្ពំ ភណ្ឌំ បច្ឆាភាគេ, បរេសំ ទាតព្ពំ បុព្ពភាគេ កត្វា មិនេន្តីតិ អាហ “**គណ្ហន្តោ បច្ឆាភាគេ**”តិអាទិ។ **អក្កមតិ** និប្បីឡេតិ, បុព្ពភាគេ អក្កមតីតិ សម្ពន្ធោ។ **មូលេ រជ្ជុ**ន្តិ តុលាយ មូលេ យោជិតំ រជ្ជុំ។ តថា **អគ្គេ។ ត**ន្តិ អយចុណ្ណំ។

កនតិ ទិព្ពតីតិ **កំសោ,** សុវណ្ណរជតាទិមយា ភោជនបានបត្តា។ ឥធ បន សោវណ្ណមយេ បានបត្តេតិ អាហ “**សុវណ្ណបាតី**”តិ។ **តាយ វញ្ចន**ន្តិ និកតិវសេន វញ្ចនំ។ “បតិរូបកំ ទស្សេត្វា បរសន្តកគហណញ្ហិ និកតិ, បដិភានករណវសេន បន ឧបាយកុសលតាយ វញ្ចន”ន្តិ និកតិវញ្ចនំ ភេទតោ **កណ្ហជាតកដ្ឋកថា**ទីសុ (ជា. អដ្ឋ. ៤.១០.១៩; ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១០; ម. និ. អដ្ឋ. ២.១៤៩; សំ. និ. អដ្ឋ. ៣.៥.១១៦៥; អ. និ. អដ្ឋ. ២.៤.១៩៨ អត្ថតោ សមានំ) វុត្តំ , ឥធ បន តទុភយម្បិ “វញ្ចន”មិច្ចេវ។ “**កថ**”ន្តិអាទិនា ហិ បតិរូបកំ ទស្សេត្វា បរសន្តកគហណមេវ វិភាវេតិ។ **សមគ្ឃតរ**ន្តិ តាសំ បាតីនំ អញ្ញមញ្ញំ សមកំ អគ្ឃវិសេសំ។ **បាសាណេ**តិ ភូតាភូតភាវសញ្ញានកេ បាសាណេ។ ឃំសនេនេវ សុវណ្ណភាវសញ្ញាបនំ សិទ្ធន្តិ “**ឃំសិត្វា**”ត្វេវ វុត្តំ។

**ហទយ**ន្តិ នាឡិអាទិមិននភាជនានំ អព្ភន្តរំ, តស្មឹ ភេទោ ឆិទ្ទករណំ **ហទយភេទោ។** តិលាទីនំ នាឡិអាទីហិ មិននកាលេ ឧស្សាបិតា សិខាយេវ សិខា, តស្សា ភេទោ ហាបនំ **សិខាភេទោ។**

រជ្ជុយា ភេទោ វិសមករណំ **រជ្ជុភេទោ។ តានី**តិ សប្បិតេលាទីនិ។ **អន្តោភាជនេ**តិ បឋមំ និក្ខិត្តភាជនេ។ **ឧស្សាបេត្វា**តិ ឧគ្គមាបេត្វា, ឧទ្ធំ រាសិ កត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ឆិន្ទន្តោ**តិ អបនេន្តោ។

កត្តព្ពកម្មតោ ឧទ្ធំ កោដនំ បដិហននំ **ឧក្កោដនំ។** អភូតការីនំ **លញ្ជគ្គហណំ,** ន បន បុន កម្មាយ ឧក្កោដនមត្តន្តិ អាហ “**អស្សាមិកេ...បេ.... គ្គហណ**”ន្តិ។ **ឧបាយេហី**តិ ការណបតិរូបកេហិ។ **តត្រា**តិ តស្មឹ វញ្ចនេ។ “វត្ថុ”ន្តិ អវត្វា “**ឯកំ វត្ថុ**”ន្តិ វទន្តោ អញ្ញានិបិ អត្ថិ ពហូនីតិ ទស្សេតិ។ អញ្ញានិបិ ហិ សសវត្ថុអាទីនិ តត្ថ តត្ថ វុត្តានិ។ **មិគ**ន្តិ មហន្តំ មិគំ។ **តេន ហី**តិ មិគគ្គហណេ ឧយ្យោជនំ, យេន វា ការណេន “មិគំ មេ ទេហី”តិ អាហ, តេន ការណេនាតិ អត្ថោ។ **ហិ**-សទ្ទោ និបាតមត្តំ។ **យោគវសេនា**តិ វិជ្ជាជប្បនាទិបយោគវសេន។ **មាយាវសេនា**តិ មន្តជប្បនំ វិនា អភូតស្សាបិ ភូតាការសញ្ញាបនាយ ចក្ខុមោហនមាយាយ វសេន។ យាយ ហិ អមណិអាទយោបិ មណិអាទិអាការេន ទិស្សន្តិ។ **បាមង្គោ** នាម កុលាចារយុត្តោ អាភរណវិសេសោ, យំ លោកេ “យញ្ញោបវិត្ត”ន្តិ វទន្តិ។ **វក្កលិត្ថេរាបទានេ**បិ វុត្តំ –

“បស្សថេតំ មាណវកំ, បីតមដ្ឋនិវាសនំ;

ហេមយញ្ញោបវិត្តង្គំ, ជននេត្តមនោហរ”ន្តិ។ (អប. ២.៥៤.៤០);

**តទដ្ឋកថាយម្បិ “បីតមដ្ឋនិវាសន**ន្តិ សិលិដ្ឋសុវណ្ណវណ្ណវត្ថេ និវត្ថន្តិ អត្ថោ។ **ហេមយញ្ញោបវិត្តង្គ**ន្តិ សុវណ្ណបាមង្គលគ្គិតគត្តន្តិ អត្ថោ”តិ (អប. អដ្ឋ. ២.៥៤.៤០) សវនំ សបនំ **សាវិ,** អនុជុកតា, តេនាហ **“កុដិលយោគោ”**តិ, ជិម្ហតាយោគោតិ អត្ថោ។ **“ឯតេសំយេវា”**តិអាទិនា តុល្យាធិករណតំ ទស្សេតិ។ **“តស្មា”**តិអាទិ លទ្ធគុណទស្សនំ។ យេ បន ចតុន្នម្បិ បទានំ ភិន្នាធិករណតំ វទន្តិ, តេសំ វាទមាហ **“កេចី”**តិអាទិនា។ តត្ថ **“កេចី”**តិ សារសមាសការកា អាចរិយា, ឧត្តរវិហារវាសិនោ ច, តេសំ តំ ន យុត្តំ វញ្ចនេន សង្គហិតស្សេវ បុន គហិតត្តាតិ ទស្សេតិ **“តំ បនា”**តិអាទិនា។

**មារណ**ន្តិ មុដ្ឋិបហារកសាតាឡនាទីហិ ហឹសនំ វិហេឋនំ សន្ធាយ វុត្តំ, ន តុ បាណាតិបាតំ។ វិហេឋនត្ថេបិ ហិ **វធ**-សទ្ទោ ទិស្សតិ “អត្តានំ វធិត្វា វធិត្វា រោទេយ្យា”តិអាទីសុ (បាចិ. ៨៨០) **មារណ**-សទ្ទោបិ ឥធ វិហេឋនេយេវ វត្តតីតិ ទដ្ឋព្ពោ។ កេចិ បន “បុព្ពេ បាណាតិបាតំ បហាយា’តិអាទីសុ សយំការោ, ឥធ បរំការោ”តិ វទន្តិ, តំ ន សក្កា តថា វត្តុំ “កាយវចីបយោគសមុដ្ឋាបិកា ចេតនា, ឆ បយោគា”តិ ច វុត្តត្តា។ យថា ហិ អប្បដិគ្គាហភាវសាមញ្ញេបិ សតិ បព្ពជិតេហិ អប្បដិគ្គហិតព្ពវត្ថុវិសេសភាវសន្ទស្សនត្ថំ ឥត្ថិកុមារិទាសិទាសាទយោ វិភាគេន វុត្តា។ យថា ច បរសន្តកស្ស ហរណភាវតោ អទិន្នាទានភាវសាមញ្ញេបិ សតិ តុលាកូដាទយោ អទិន្នាទានវិសេសភាវសន្ទស្សនត្ថំ វិភាគេន វុត្តា, ន ឯវំ បាណាតិបាតបរិយាយស្ស វធស្ស បុន គហណេ បយោជនំ អត្ថិ តថាវិភជិតព្ពស្សាភាវតោ, តស្មា យថាវុត្តោយេវត្ថោ សុន្ទរតរោតិ។

**វិបរាមោសោ**តិ វិសេសេន សមន្តតោ ភុសំ មោសាបនំ មុយ្ហនករណំ, ថេននំ វា។ ថេយ្យំ ចោរិកា មោសោតិ ហិ បរិយាយោ។ សោ ការណវសេន ទុវិធោតិ អាហ **“ហិមវិបរាមោសោ”**តិអាទិ។ **មុសន្តី**តិ ចោរេន្តិ, មោសេន្តិ វា មុយ្ហនំ ករោន្តិ, មោសេត្វា តេសំ សន្តកំ គណ្ហន្តីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **យ**ន្តិ ច តស្សា កិរិយាយ បរាមសនំ។ **មគ្គប្បដិបន្នំ ជន**ន្តិ បរបក្ខេបិ អធិការោ។ អាលោបនំ វិលុម្បនំ **អាលោបោ។** សហសា ករណំ **សហសាការោ។** សហសា បវត្តិតា **សាហសិកា,** សាវ កិរិយា តថា។

**ឯត្តាវតា**តិ “បាណាតិបាតំ បហាយា”តិអាទិនា “សហសាការា បដិវិរតោ”តិ បរិយោសានេន ឯតប្បរិមាណេន បាឋេន។ អន្តរភេទំ អគ្គហេត្វា បាឡិយំ យថារុតមាគតវសេនេវ ឆព្វីសតិសិក្ខាបទសង្គហមេតំ សីលំ យេភុយ្យេន សិក្ខាបទានមវិភត្តត្តា **ចូឡសីលំ** នាមាតិ អត្ថោ។ ទេសនាវសេន ហិ ឥធ ចូឡមជ្ឈិមាទិភាវោ វេទិតព្ពោ, ន ធម្មវសេន។ តថា ហិ ឥធសង្ខិត្តេន ឧទ្ទិដ្ឋានំ សិក្ខាបទានំ អវិភត្តានំ វិភជនវសេន មជ្ឈិមសីលទេសនា បវត្តា, តេនេវាហ **“មជ្ឈិមសីលំ វិត្ថារេន្តោ”**តិ។ចូឡសីលវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

### មជ្ឈិមសីលវណ្ណនា

**១១**. “យថា វា បនេកេ ភោន្តោ”តិអាទិទេសនាយ សម្ពន្ធមាហ **“ឥទានី”**តិអាទិនា។ តត្ថាយមដ្ឋកថាមុត្តកោ នយោ – **យថា**តិ ឱបម្មត្ថេ និបាតោ។ **វា**តិ វិកប្បនត្ថេ, តេន ឥមមត្ថំ វិកប្បេតិ “ឧស្សាហំ កត្វា មម វណ្ណំ វទមានោបិ បុថុជ្ជនោ បាណាតិបាតំ បហាយ បាណាតិបាតា បដិវិរតោ”តិអាទិនា បារាទ្ទេសិកនយេន វា សព្ពថាបិ អាចារសីលមត្តមេវ វទេយ្យ, ន តទុត្តរិ។ “យថាបនេកេ ភោន្តោ សមណព្រាហ្មណភាវំ បដិជានមានា, បរេហិ ច តថា សម្ភាវិយមានា តទនុរូបបដិបត្តឹ អជាននតោ, អសមត្ថនតោ ច ន អភិសម្ភុណន្តិ, ន ឯវមយំ។ អយំ បន សមណោ គោតមោ សព្ពថាបិ សមណសារុប្បបដិបត្តឹបូរេសិយេវា”តិ ឯវំ អញ្ញទ្ទេសិកនយេន វា សព្ពថាបិ អាចារសីលមត្តមេវ វទេយ្យ, ន តទុត្តរិន្តិ។ **បនា**តិ វចនាលង្ការេ វិកប្បនត្ថេនេវ ឧបន្យាសាទិអត្ថស្ស សិជ្ឈនតោ។ **ឯកេ**តិ អញ្ញេ។ “ឯកច្ចេ”តិបិ វទន្តិ។ **ភោន្តោ**តិ សាធូនំ បិយសមុទាហារោ។ សាធវោ ហិ បរេ “ភោន្តោ”តិ វា “ទេវានំ បិយា”តិ វា “អាយស្មន្តោ”តិ វា សមាលបន្តិ។ **សមណព្រាហ្មណា**តិ យំ កិញ្ចិ បព្ពជ្ជំ ឧបគតតាយ **សមណា**។ ជាតិមត្តេន ច **ព្រាហ្មណា**តិ។

**សទ្ធា** នាម ឥធ ចតុព្ពិធេសុ ឋានេសូតិ អាហ **“កម្មញ្ច”**តិអាទិ។ កម្មកម្មផលសម្ពន្ធេនេវ ឥធលោកបរលោកសទ្ទហនំ ទដ្ឋព្ពំ “ឯត្ថ កម្មំ វិបច្ចតិ, កម្មផលញ្ច អនុភវិតព្ព”ន្តិ។ តទត្ថំ ព្យតិរេកតោ ញាបេតិ **“អយំ មេ”**តិអាទិនា។ **បដិករិស្សតី**តិ បច្ចុបការំ ករិស្សតិ។ តទេវ សមត្ថេតុំ **“ឯវំទិន្នានិ ហី”**តិអាទិមាហ។ ទេសនាសីសមត្តំ បធានំ កត្វា និទស្សនតោ។ តេន ចតុព្ពិធម្បិ បច្ចយំ និទស្សេតីតិ វុត្តំ **“អត្ថតោ បនា”**តិអាទិ។

**“សេយ្យថិទ”**ន្តិ អយំ សទ្ទោ “សោ កតមោ”តិ អត្ថេ ឯកោ **និបាតោ,** និបាតសមុទាយោ វា, តេន ច ពីជគាមភូតគាមសមារម្ភបទេ សទ្ទក្កមេន អប្បធានភូតោបិ ពីជគាមភូតគាមោ វិភជិតព្ពដ្ឋានេ

បធានភូតោ វិយ បដិនិទ្ទិសីយតិ។ អញ្ញោ ហិ សទ្ទក្កមោ អញ្ញោ អត្ថក្កមោតិ អាហ “**កតមោ សោ ពីជគាមភូតគាមោ**”តិ។ តស្មិញ្ហិ វិភត្តេ តព្ពិសយសមារម្ភោបិ វិភត្តោវ ហោតិ។ ឥមមត្ថញ្ហិ ទស្សេតុំ “**យស្ស សមារម្ភំ អនុយុត្តា វិហរន្តី**”តិ វុត្តំ។ តេនេវ ច បាឡិយំ “មូលពីជ”ន្តិអាទិនា សោ និទ្ទិដ្ឋោតិ។ មូលមេវ ពីជំ **មូលពីជំ,** មូលំ ពីជំ ឯតស្សាតិបិ **មូលពីជ**ន្តិ ឥធ ទ្វិធា អត្ថោ។ សេសបទេសុបិ ឯសេវ នយោ។ អតោ ន ចោទេតព្ពមេតំ “កស្មា បនេត្ថ ពីជគាមភូតគាមំ បុច្ឆិត្វា ពីជគាមោ ឯវ វិភត្តោ”តិ។ តត្ថ ហិ បឋមេន អត្ថេន ពីជគាមោ និទ្ទិដ្ឋោ, ទុតិយេន ភូតគាមោ, ទុវិធោបេស សាមញ្ញនិទ្ទេសេន វា មូលពីជញ្ច មូលពីជញ្ច មូលពីជន្តិ ឯកសេសនយេន វា និទ្ទិដ្ឋោតិ វេទិតព្ពោ, តេនេវ វក្ខតិ “**សព្ពញ្ហេត**”ន្តិអាទី។ អតីវ វិសតិ ភេសជ្ជបយោគេសូតិ **អតិវិសំ, អតិវិសា** វា, យា “មហោសធ”ន្តិបិ វុច្ចតិ **កច្ឆកោ**តិ កាឡកច្ឆកោ, យំ “បិលក្ខោ”តិបិ វទន្តិ។ **កបិត្ថនោ**តិ អម្ពិលង្កុរជលោ សេតរុក្ខោ។ សោ ហិ កម្បតិ ចលតីតិ **កបិថនោ** ថនបច្ចយេន, **កបី**តិ វា មក្កដោ, តស្ស ថនសទិសំ ផលំ យស្សាតិ **កបិត្ថនោ។ “កបិត្ថនោ**”តិ បិប្បលិរុក្ខោ”តិ (វិសុទ្ធិ. ដី. ១.១០៨) ហិ **វិសុទ្ធិមគ្គដីកាយំ** វុត្តំ។ **ផន្ទពីជំ** នាម បព្ពពីជំ។ **អជ្ជុក**ន្តិ សេតបណ្ណាសំ។ **ផណិជ្ជក**ន្តិ សមីរណំ។ **ហិរិវេរ**ន្តិ វាវំ។ បច្ចយន្តរសមវាយេ សទិសផលុប្បត្តិយា វិសេសការណភាវតោ វិរុហនសមត្ថេ សារផលេ និរុឡ្ហោ ពីជសទ្ទោតិ ទស្សេតិ “**វិរុហនសមត្ថមេវា**”តិ ឥមិនា។ ឥតរញ្ហិ អពីជសង្ខ្យំ គតំ, តញ្ច ខោ រុក្ខតោ វិយោជិតមេវ។ អវិយោជិតំ បន តថា វា ហោតុ, អញ្ញថា វា “**ភូតគាមោ**”ត្វេវ វុច្ចតិ យថាវុត្តេន ទុតិយដ្ឋេន។ វិនយា (បាចិ. ៩១) នុរូបតោ តេសំ វិសេសំ ទស្សេតិ “**តត្ថា**”តិអាទិនា។ យមេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។

**១២**. សន្និធានំ **សន្និធិ,** តាយ ករិយតេតិ **សន្និធិការោ,** អន្នបានាទិ។ ឯវំ ការ-សទ្ទស្ស កម្មត្ថតំ សន្ធាយ “**សន្និធិការបរិភោគ**”ន្តិ វុត្តំ។ អយមបរោ នយោ – យថា “អាចយំ គាមិនោ”តិ វត្តព្ពេ អនុនាសិកលោបេន “អាចយគាមិនោ”តិ (ធ. ស. ១០) និទ្ទេសោ កតោ, ឯវមិធាបិ “សន្និធិការំ បរិភោគ”ន្តិ វត្តព្ពេ អនុនាសិកលោបេន “សន្និធិការបរិភោគ”ន្តិ វុត្តំ, សន្និធី កត្វា បរិភោគន្តិ អត្ថោ។ **វិនយវសេនា**តិ វិនយាគតាចារវសេន។ វិនយាគតាចារោ ហិ ឧត្តរលោបេន “វិនយោ”តិ វុត្តោ, កាយវាចានំ វា វិនយនំ វិនយោ។ សុត្តន្តនយបដិបត្តិយា វិសុំ គហិតត្តា វិនយាចារោយេវ ឥធ លព្ភតិ។ សម្មា កិលេសេ លិខតីតិ **សល្លេខោ**តិ ច វិនយាចារស្ស វិសុំ គហិតត្តា សុត្តន្តនយបដិបត្តិ ឯវ។ **បដិគ្គហិត**ន្តិ កាយេន វា កាយបដិពទ្ធេន វា បដិគ្គហិតំ។ **អបរជ្ជូតិ** អបរស្មឹ ទិវសេ។ **ទត្វា**តិ បរិវត្តនវសេន ទត្វា។ **ឋបាបេត្វា**តិ ច អត្តនោ សន្តកករណេន ឋបាបេត្វា។ តេសម្បិ សន្តកំ វិស្សាសគ្គាហាទិវសេន បរិភុញ្ជិតុំ វដ្ដតិ។ សុត្តន្តនយវសេន សល្លេខោ ឯវ ន ហោតិ។

**យានិ ច តេសំ អនុលោមានី**តិ ឯត្ថ សានុលោមធញ្ញរសំ, មធុកបុប្ផរសំ, បក្កឌាករសញ្ច ឋបេត្វា អវសេសា សព្ពេបិ ផលបុប្ផបត្តរសា អនុលោមបានានីតិ ទដ្ឋព្ពំ, យថាបរិច្ឆេទកាលំ អនធិដ្ឋិតំ អវិកប្បិតន្តិ អត្ថោ។

សន្និធីយតេតិ **សន្និធិ,** វត្ថមេវ។ បរិយាយតិ កប្បីយតីតិ **បរិយាយោ,** កប្បិយវាចានុសារេន បដិបត្តិ, តស្ស កថាតិ **បរិយាយកថា។** តព្ពិបរីតោ **និប្បរិយាយោ,** កប្បិយម្បិ អនុបគម្ម សន្តុដ្ឋិវសេន បដិបត្តិ, **បរិយាយ-**សទ្ទោ វា ការណេ, តស្មា កប្បិយការណវសេន វុត្តា កថា **បរិយាយកថា។** តទបិ អវត្វា សន្តុដ្ឋិវសេន វុត្តា **និប្បរិយាយោ។ “សចេ**”តិអាទិ អញ្ញស្ស ទានាការទស្សនំ។ បាឡិយា ឧទ្ទិសនំ **ឧទ្ទេសោ។** អត្ថស្ស បុច្ឆា **បរិបុច្ឆនំ។ “អទាតុំ ន វដ្ដតី**”តិ ឥមិនា អទានេ សល្លេខកោបនំ ទស្សេតិ។ **អប្បហោន្តេ**តិ កាតុំ អប្បហោនកេ សតិ។ **បច្ឆាសាយា**តិ ចីវរបដិលាភាសាយ។ **អនុញ្ញាតកាលេ**តិ អនត្ថតេ កថិនេ ឯកោ បច្ឆិមកត្តិកមាសោ, អត្ថតេ កថិនេ បច្ឆិមកត្តិកមាសេន សហ ហេមន្តិកា ចត្តារោ មាសា, បិដ្ឋិសមយេ យោ កោចិ ឯកោ មាសោតិ ឯវំ តតិយកថិនសិក្ខាបទាទីសុ អនុញ្ញាតសមយេ។ **សុត្ត**ន្តិ ចីវរសិព្ពនសុត្តំ។ **វិនយកម្មំ កត្វា**តិ មូលចីវរំ បរិក្ខារចោឡំ អធិដ្ឋហិត្វា បច្ឆាសាចីវរមេវ មូលចីវរំ កត្វា ឋបេតព្ពំ, តំ បុន មាសបរិហារំ លភតិ, ឯតេន ឧបាយេន យាវ ឥច្ឆតិ, តាវ អញ្ញមញ្ញំ មូលចីវរំ កត្វា ឋបេតុំ លព្ភតីតិ វុត្តនយេន, វិកប្បនាវសេន វា វិនយកម្មំ កត្វា។ កស្មា ន វដ្ដតីតិ អាហ “**សន្និធិ ច ហោតិ សល្លេខញ្ច កោបេតី**”តិ។

ឧបរិ មណ្ឌបសទិសំ បទរច្ឆន្នំ, សព្ពបលិគុណ្ឋិមំ វា ឆាទេត្វា កតំ **វយ្ហំ។** ឧភោសុ បស្សេសុ សុវណ្ណរជតាទិមយា គោបានសិយោ ទត្វា គរុឡបក្ខកនយេន កតា **សន្ទមានិកា។** ផលកាទិនា កតំ បីឋកយានំ **សិវិកា។** អន្ទោលិកាសង្ខាតា បដបោដលិកា **បាដង្កី។ “ឯកភិក្ខុស្ស ហី**”តិអាទិ តទត្ថស្ស សមត្ថនំ។ **អរញ្ញត្ថាយា**តិ អរញ្ញគមនត្ថាយ។ **ធោតបាទកត្ថាយា**តិ ធោវិតបាទានមនុរក្ខណត្ថាយ។ សំហនិតព្ពា ពន្ធិតព្ពាតិ **សង្ឃាដា,** ឧបាហនាយេវ សង្ឃាដា តថា, យុគឡភូតា ឧបាហនាតិ អត្ថោ។ **អញ្ញស្ស ទាតព្ពា**តិ ឯត្ថ វុត្តនយេន ទានំ វេទិតព្ពំ។

**មញ្ចោ**តិ និទស្សនមត្តំ។ សព្ពេបិ ហិ បីឋភិសាទយោ និសីទនសយនយោគ្គា គហេតព្ពា តេសុបិ តថាបដិបជ្ជិតព្ពតោ។

អាពាធបច្ចយា ឯវ អត្តនា បរិភុញ្ជិតព្ពា គន្ធា វដ្ដន្តីតិ ទស្សេតិ “**កណ្ឌុកច្ឆុឆវិទោសាទិអាពាធេ សតី**”តិ ឥមិនា។ “លក្ខណេ ហិ សតិ ហេតុត្ថោបិ កត្ថចិ សម្ភវតី”តិ ហេដ្ឋា វុត្តោយេវ។ តត្ថ **កណ្ឌូ**តិ ខជ្ជុ។ **កច្ឆូ**តិ វិតច្ឆិកា។ **ឆវិទោសោ**តិ កិលាសាទិ។ **អាហរាបេត្វា**តិ ញាតិបវារិតតោ ភិក្ខាចារវត្តេន វា ន យេន កេនចិ វា អាការេន ហរាបេត្វា។ ភេសជ្ជបច្ចយេហិ គិលានស្ស វិញ្ញត្តិបិ វដ្ដតិ។ “អនុជានាមិ ភិក្ខវេ , គន្ធំ គហេត្វា កវាដេ បញ្ចង្គុលិកំ ទាតុំ, បុប្ផំ គហេត្វា វិហារេ ឯកមន្តំ និក្ខិបិតុ”ន្តិ (ចូឡវ. ២៦៤) វចនតោ “**ទ្វារេ**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ឃរធូបនំ** វិហារវាសនា, ចេតិយឃរវាសនា វា។ **អាទិ**-សទ្ទេន ចេតិយបដិមាបូជាទីនិ សង្គណ្ហាតិ។

កិលេសេហិ អាមសិតព្ពតោ **អាមិសំ**, យំ កិញ្ចិ ឧបភោគារហំ វត្ថុ, តស្មា យថាវុត្តានម្បិ បសង្គំ និវារេតុំ “**វុត្តាវសេសំ ទដ្ឋព្ព**”ន្តិ អាហ, បារិសេសនយតោ គហិតត្តា វុត្តាវសេសំ ទដ្ឋព្ពន្តិ អធិប្បាយោ។ កឹ បនេតន្តិ វុត្តំ “**សេយ្យថិទ**”ន្តិអាទិ។ **តថារូបេ កាលេតិ** គាមំ បវិសិតុំ ទុក្ករាទិកាលេ។ **វល្លូរោ**តិ សុក្ខមំសំ។ **ភាជន**-សទ្ទោ សប្បិតេលគុឡសទ្ទេហិ យោជេតព្ពោ តទវិនាភាវិត្តា។ **កាលស្សេវា**តិ បគេវ។ **ឧទកកទ្ទមេ**តិ ឧទកេ ច កទ្ទមេ ច។ និមិត្តេ ចេតំ ភុម្មំ, ភាវលក្ខណេ វា។ **អច្ឆថា**តិ និសីទថ។ **ភុញ្ជន្តស្សេវា**តិ ភុញ្ជតោ ឯវ ភិក្ខុនោ, សម្បទានវចនំ, អនាទរត្ថេ វា សាមិវចនំ។ កិរិយន្តរាវច្ឆេទនយោគេន ហេត្ថ អនាទរតា។ **គីវាយាមក**ន្តិ ភាវនបុំសកវចនំ, គីវំ អាយមេត្វា អាយតំ កត្វាតិ អត្ថោ, យថា វា ភុត្តេ អតិភុត្តតាយ គីវា អាយមិតព្ពា ហោតិ, តថាតិបិ វដ្ដតិ។ **ចតុមាសម្បី**តិ វស្សានស្ស ចត្តារោ មាសេបិ។ **កុដុម្ពំ** វុច្ចតិ ធនំ, តទស្សត្ថីតិ **កុដុម្ពិកោ,** មុណ្ឌោ ច សោ កុដុម្ពិកោ ចាតិ **មុណ្ឌកុដុម្ពិកោ,** តស្ស ជីវិកំ តថា, តំ កត្វា ជីវតីតិ អត្ថោ។ នយទស្សន មត្តញ្ចេតំ អាមិសបទេន ទស្សិតានំ សន្និធិវត្ថូនន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

តព្ពិរហិតំ សមណបដិបត្តិំ ទស្សេន្តោ “***ភិក្ខុនោ បនា***”តិអាទិមាហ។ តត្ថ “គុឡបិណ្ឌោ តាលបក្កប្បមាណោ”ន្តិ **សារត្ថទីបនិយំ** វុត្តំ។ **ចតុភាគមត្ត**ន្តិ កុដុម្ពមត្តន្តិ វុត្តំ។ “**ឯកា តណ្ឌុលនាឡី**”តិ វុត្តត្តា បន តស្សា ចតុភាគោ ឯកបត្ថោតិ វទន្តិ។ វុត្តញ្ច –

> “កុឌុវោ បសតោ ឯកោ, បត្ថោ តេ ចតុរោ សិយុំ;
> អាឡ្ហកោ ចតុរោ បត្ថា, ទោណំ វា ចតុរាឡ្ហក”ន្តិ។

កស្មាតិ វុត្តំ “**តេ ហី**”តិអាទិ។ **អាហរាបេត្វាបិ បរិភុញ្ជតុំ វដ្ដតិ,** បគេវ យថាលទ្ធំ។ “**អថាសុកកាលេ**”តិអាទិនា សុទ្ធចិត្តេន បរិភុតស្ស បរិភោគោ សល្លេខំ ន កោបេតីតិ ទស្សេតិ។ សម្មុតិកុដិកាទយោ ចតស្សោ, អវាសាគារ ភូតេន វា ឧបោសថាគារាទិនា សហ បញ្ចកុដិយោ សន្ធាយ “**កប្បិយកុដិយ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ **សន្និធិ នាម នត្ថិ** តត្ថ អន្តោវុត្ថអន្តោបក្កស្ស អនុញ្ញាតត្តា។ “**តថាគតស្សា**”តិអាទិនា អធិការានុរូបំ អត្ថំ បយោជេតិ។ **បិលោតិក ខណ្ឌ**ន្តិ ជិណ្ណចោឡខណ្ឌំ។

**១៣**. “***គីវំ បសារេត្វា***”តិ ឯតេន សយមេវ អាបាថគមនេ ទោសោ នត្ថីតិ ទស្សេតិ។ **ឯត្តកម្បី**តិ វិនិច្ឆយ វិចារណា វត្ថុកិត្តនម្បិ។ **បយោជនមត្តមេវា**តិ បទត្ថយោជនមត្តមេវ។ យស្ស បន បទស្ស វិត្ថារកថំ វិនា ន សក្កា អត្ថោ វិញ្ញាតុំ, តត្ថ វិត្ថារកថាបិ បទត្ថសង្គហមេវ គច្ឆតិ។

កុតូហលវសេន បេក្ខិតព្ពតោ **បេក្ខំ,** នដសត្ថវិធិនា បយោគោ។ នដសមូហេន បន ជនសមូហេ កត្តព្ពវសេន “**នដសមជ្ជ**”ន្តិ វុត្តំ។ ជនានំ សម្មទ្ទេ សមូហេ កតន្តិ ហិ **សមជ្ជំ។ សារសមាសេ** បន “បេក្ខាមហ”ន្តិបិ វទន្តិ, “សមជ្ជទស្សនុស្សវ”ន្តិ តេសំ មតេ អត្ថោ។ ភារតនាមកានំ ទ្វេភាតុករាជូនំ, រាមរញ្ញោ ច យុជ្ឈនាទិកំ តប្បសុតេហិ អាចិក្ខិតព្ពតោ **អក្ខានំ។ គន្តុម្បិ ន វដ្ដតិ,** បគេវ តំ សោតុំ។ បាណិនា តាឡិតព្ពំ សរំ **បាណិស្សរ**ន្តិ អាហ “**កំសតាឡ**”ន្តិ, លោហមយោ តូរិយជាតិវិសេសោ កំសោ, លោហមយបត្តោ វា, តស្ស តាឡនសទ្ទន្តិ អត្ថោ។ បាណីនំ តាឡនសរន្តិ អត្ថំ សន្ធាយ **បាណិតាឡន្តិបិ វទន្តិ។** ឃនសង្ខាតានំ តូរិយ វិសេសានំ តាឡនំ **ឃនតាឡំ** នាម, ទណ្ឌមយសម្មតាឡំ សិលាតលាកតាឡំ វា។ **មន្តេនា**តិ ភូតាវិសនមន្តេន។ **ឯកេ**តិ សារសមាសាចរិយា, ឧត្តរវិហារវាសិនោ ច, យថា ចេត្ថ, ឯវមិតោ បរេសុបិ “ឯកេ”តិ អាគតដ្ឋានេសុ។ តេ កិរ ទីឃនិកាយស្សត្ថវិសេសវាទិនោ។ **ចតុរស្សអម្ពណកតាឡំ** នាម រុក្ខសារទណ្ឌាទីសុ យេន កេនចិ ចតុរស្ស អម្ពណំ កត្វា ចតូសុ បស្សេសុ ចម្មេន ឱនទ្ធិត្វា វាទិតភណ្ឌស្ស តាឡនំ។ តញ្ហិ ឯកាទសទោណប្បមាណមាន វិសេសសណ្ឋានត្តា “**អម្ពណក**”ន្តិ វុច្ចតិ, ពិម្ពិសកន្តិបិ តស្សេវ នាមំ។ តថា កុម្ភសណ្ឋានតាយ **កុម្ភោ,** យដោយេវ វា, តស្ស ធុននន្តិ ឧទ្ទកភាណកា។ **អព្ភោក្កិរណំ** រង្គពលិករណំ។ តេ ហិ នច្ចដ្ឋានេ ទេវតានំ ពលិករណំ នាម កត្វា កីឡន្តិ, យំ “នន្ទី”តិបិ វុច្ចតិ ។ ឥត្ថិបុរិសសំយោគាទិកិលេសជនកំ បដិភានចិត្តំ សោភនករណតោ **សោភនករំ** នាម។ “សោភនឃរក”ន្តិ **សារសមាសេ** វុត្តំ។ ចណ្ឌាយ អលន្តិ **ចណ្ឌាលំ, អយោគុឡកីឡា។ ចណ្ឌាលា**

នាម ហីនជាតិកា សុនខមំសភោជិនោ, តេសំ ឥទន្តិ **ចណ្ឌាលំ**។ សាណេ ឧទកេន តេមេត្វា អញ្ញមញ្ញំ អាកោដនកីឡា **សាណធោវនកីឡា**។ វំសេន កតំ កីឡនំ **វំសន្តិ** អាហ "**វេឡុំ ឧស្សាបេត្វា កីឡន**"ន្តិ។

**និខណិត្វា**តិ ភូមិយំ និខាតំ កត្វា។ **នក្ខត្តកាលេ**តិ នក្ខត្តយោគឆណកាលេ។ តមត្ថំ អង្គុត្តរាគមេ ទសកនិបាតបាឡិយា (អ. និ. ១០.១០៦) សាធេន្តោ "**វុត្តម្បិចេត**"ន្តិអាទិមាហ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ អដ្ឋិធោវនេ។ **ឥន្ទជាលេនា**តិ អដ្ឋិធោវនមន្តំ បរិជប្បេត្វា យថា បរេ អដ្ឋីនិយេវ បស្សន្តិ, ន មំសាទីនិ, ឯវំ មំសាទីនមន្តរធាបនមាយាយ។ ឥន្ទស្ស ជាលមិវ ហិ បដិច្ឆាទិតុំ សមត្ថនតោ "ឥន្ទជាល"ន្តិ មាយា វុច្ចតិ ឥន្ទចាបាទយោ វិយ។ **អដ្ឋិធោវន**ន្តិ អដ្ឋិធោវនកីឡា។

**ហត្ថិអាទីហិ សទ្ធិំ យុជ្ឈិតុ**ន្តិ ហត្ថិអាទិសុ អភិរុហិត្វា អញ្ញេហិ សទ្ធិំ យុជ្ឈនំ, ហត្ថិអាទីហិ ច សទ្ធិំ សយមេវ យុជ្ឈនំ សន្ធាយ វុត្តំ, ហត្ថិអាទីហិ សទ្ធិំ អញ្ញេហិ យុជ្ឈិតុំ, សយំ វា យុជ្ឈិតុន្តិ ហិ អត្ថោ។ **តេ**តិ ហត្ថិអាទយោ។ អញ្ញមញ្ញំ មថេន្តិ វិលោឋេន្តីតិ **មល្លា,** ពាហុយុទ្ធការកា, តេសំ យុទ្ធំ។ **សម្បហារោ**តិ សង្គាមោ។ ពលស្ស សេនាយ អគ្គំ គណនកោដ្ឋាសំ ករោន្តិ ឯត្ថាតិ **ពលគ្គំ,** "ឯត្តកា ហត្ថី, ឯត្តកា អស្សា"តិអាទិនា **ពលគណនដ្ឋានំ។** សេនំ វិយូហន្តិ ឯត្ថ វិភជិត្វា ឋបេន្តិ, សេនាយ វា ឯត្ថ ព្យូហនំ វិន្យាសោតិ **សេនាព្យូហោ,** "ឥតោ ហត្ថី ហោន្តុ, ឥតោ អស្សា ហោន្តូ"តិអាទិនា យុទ្ធត្ថំ ចតុរង្គពលាយ សេនាយ ទេសវិសេសេសុ វិចារណដ្ឋានំ, តំ បន ភេទតោ **សកដព្យូហាទិវសេន។ អាទិ**-សទ្ទេន ចក្កបទុមព្យូហានំ ទណ្ឌភោគមណ្ឌលាសំហតព្យូហានញ្ច គហណំ, "តយោ ហត្ថី បច្ឆិមំ ហត្ថានីកំ, តយោ អស្សា បច្ឆិមំ អស្សានីកំ, តយោ រថា បច្ឆិមំ រថានីកំ, ចត្តារោ បុរិសា សរហត្ថា បត្តី បច្ឆិមំ បត្តានីក"ន្តិ (បាចិ. ៣២៤ ឧយ្យោធិកសិក្ខាបទេ) កណ្ឌវិទ្ធសិក្ខាបទស្ស បទភាជនំ សន្ធាយ "**តយោ...បេ....អាទិនា នយេន វុត្តស្សា**"តិ អាហ។ តញ្ច ខោ "ទ្វាទសបុរិសោ ហត្ថី, តិបុរិសោ អស្សោ, ចតុបុរិសោ រថោ, ចត្តារោ បុរិសា សរហត្ថា បត្តី"តិ (បាចិ. ៣១៤ ឧយ្យុត្តសេនាសិក្ខាបទេ) វុត្តលក្ខណតោ ហត្ថិអាទិគណនេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ, ឯតេន ច "ឆ ហត្ថិនិយោ, ឯកោ ច ហត្ថី ឥទមេក"ន្តិ (មហាវ. អដ្ឋ. ២៤៥) **ចម្មក្ខន្ធកវណ្ណនាយំ** វុត្តមនីកំ បដិក្ខិបតិ។

**១៤**. ការណំ នាម ផលស្ស ឋានន្តិ វុត្តំ "**បមាទោ...បេ.... ឋាន**"ន្តិ។ **បទានី**តិ សារីអាទីនំ បតិដ្ឋានានិ។ **អដ្ឋាបទ**ន្តិ សញ្ញាយ ទីឃតា។ "**អដ្ឋបទ**"ន្តិបិ បឋន្តិ។ **ទសបទំ** នាម ទ្វីហិ បន្តីតិ វីសតិយា បទេហិ កីឡនជូតំ។ **អដ្ឋបទទសបទេសូ**តិ អដ្ឋបទទសបទផលកេសុ។ **អាកាសេយេវ កីឡន**ន្តិ "អយំ សារី អសុកបទំ មយា នីតា, អយំ អសុកបទ"ន្តិ កេវលំ មុខេនេវ វទន្តានំ អាកាសេយេវ ជូតស្ស កីឡនំ។ **នានាបថមណ្ឌល**ន្តិ អនេកវិហិតសារីមគ្គបរិវដ្តំ។ **បរិហរិតព្ព**ន្តិ សារិយោ បរិហរិតុំ យុត្តកំ។ ឥតោ ចិតោ ច សរន្តិ បរិវត្តន្តីតិ **សារិយោ,** យេន កេនចិ កតានិ អក្ខពីជានិ។ **តត្ថា**តិ តាសុ សារីសុ, តស្មិំ វា អបនយនុបនយនេ។ **ជូតខលិកេ**តិ ជូតមណ្ឌលេ។ "ជូតផលកេ"តិបិ អធុនា បាឋោ។ **បាសកំ** វុច្ចតិ ឆសុ បស្សេសុ ឯកេកំ យាវ ឆក្កំ ទស្សេត្វា កតកីឡនកំ, តំ វឌ្ឍេត្វា យថាលទ្ធំ ឯកកាទិវសេន សារិយោ អបនេន្តោ, ឧបនេន្តោ ច កីឡន្តិ, បសតិ អដ្ឋបទាទីសុ ពាធតិ, ផុសតិ ចាតិ ហិ **បាសកោ,** ចតុព្វីសតិវិធោ អក្ខោ។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ –

"អដ្ឋកំ មាលិកំ វុត្តំ, សាវដ្តញ្ច ឆកំ មតំ;
ចតុក្កំ ពហុលំ ញេយ្យំ, ទ្វិ ពិន្ទុសន្តិភទ្រកំ;
ចតុវីសតិ អាយា ច, មុនិន្ទេន បកាសិតា"តិ។

តេន កីឡនមិធ **បាសកកីឡនំ។ ឃដនំ** បហរណំ, តេន កីឡា **ឃដិកា**តិ អាហ "**ទីឃទណ្ឌកេនា**"តិអាទិ។ ឃដេន កុម្ភេន កីឡា **ឃដិកា**តិ ឯកេ។ **មញ្ជិដ្ឋិកាយ វា**តិ មញ្ជិដ្ឋិសង្ខាតស្ស យោជនវល្លិរុក្ខស្ស សារំ គហេត្វា បក្កកសាវំ សន្ធាយ វទតិ។ **សិត្ថោទកេន វា**តិ [បិដ្ឋោទកេន វា (អដ្ឋកថាយំ)] ច បក្កមធុសិត្ថោទកំ។ **សលាកហត្ថ**ន្តិ តាលហីរាទីនំ កលាបស្សេតំ អធិវចនំ។ ពហូសុ សលាកាសុ វិសេសរហិតំ ឯកំ សលាកំ គហេត្វា តាសុ បក្ខិបិត្វា បុន តញ្ញេវ ឧទ្ធរន្តា សលាកហត្ថេន កីឡន្តីតិ កេចិ។ **គុឡកីឡា**តិ គុឡផលកីឡា, យេន កេនចិ វា កតគុឡកីឡា។ បណ្ណេន វំសាការេន កតា នាឡិកា **បណ្ណនាឡិកា,** តេនេវាហ "**តំធមន្តា**"តិ។ ខុទ្ទកេ ក-បច្ចយោតិ ទស្សេតិ "**ខុទ្ទកនង្គល**"ន្តិ ឥមិនា។ ហត្ថបាទានំ មោក្ខេន មោចនេន ចយតិ បរិវត្តតិ ឯតាយាតិ **មោក្ខចិកា,** តេនាហ "**អាកាសេ វា**"តិអាទិ។ បរិព្ភមនត្ថាយេវ តំ ចក្កំ នាមាតិ ទស្សេតុំ "**បរិព្ភមនចក្ក**"ន្តិ វុត្តំ។

បណ្ណេន កតា នាឡិ **បណ្ណនាឡិ,** ឥមិនា បត្តាឡ្ហកបទទ្វយស្ស យថាក្កមំ បរិយាយំ ទស្សេតិ។ តេន កតា បន កីឡា **បត្តាឡ្ហកា**តិ វុត្តំ "**តាយា**"តិអាទិ។ ខុទ្ទកោ រថោ **រថកោ ក**-សទ្ទស្ស ខុទ្ទកត្ថវចនតោ។ ឯស នយោ សេសបទេសុបិ។ អាកាសេ វា យំ ញាបេតិ, តស្ស បិដ្ឋិយំ វា យថា វា តថា វា អក្ខរំ លិខិត្វា "ឯវមិទ"ន្តិ ជាននេន កីឡា **អក្ខរិកា,** បុច្ឆន្តស្ស មុខាគតំ អក្ខរំ គហេត្វា នដ្ឋមុត្តិលាភាទិជាននកីឡាតិបិ វទន្តិ។ **វជ្ជ**-សទ្ទោ

អបរាជន្តោតិ អាហ “**យថាវជ្ជំ នាមា**”តិអាទិ។ វាទិតានុរូបំ នច្ចនំ, គាយនំ វា យថាវជ្ជន្តិបិ វទន្តិ។ “ឯវំ កតេ ជយោ ភវិស្សតិ, ឯវំ កតេ បរាជយោ”តិ ជយបរាជយំ បុរក្ខត្វា បយោគករណវសេន បរិហារបថាទីនម្បិ ជូតប្បមាទដ្ឋានភាវោ វេទិតព្ពោ, បង្កចិរាទីហិ ច វំសាទីហិ កត្តព្ពា កិច្ចសិទ្ធិ, អសិទ្ធិ ចាតិ ជយបរាជយាវហោ បយោគោ វុត្តោ, យថាវជ្ជន្តិ ច កាណាទីហិ សទិសាការទស្សនេហិ ជយបរាជយវសេន ជូតកីឡិកភាវេន វុត្តំ។ សព្ពេបិ ហេតេ ជោតេន្តិ បកាសេន្តិ ឯតេហិ តប្បយោគិកា ជយបរាជយវសេន, ជវន្តិ ច គច្ឆន្តិ ជយបរាជយំ ឯតេហីតិ វា អត្ថេន ជូតសទ្ទវចនីយតំ នាតិវត្តន្តិ។

**១៥. បមាណាតិក្កន្តាសន**ន្តិ “អដ្ឋង្គុលបាទកំ ការេតព្ពំ សុគតង្គុលេនា”តិ វុត្តប្បមាណតោ អតិក្កន្តាសនំ។ កម្មវសេន បយោជនតោ “**អនុយុត្តា វិហរន្តីតិ បទំ អបេក្ខិត្វា**”តិ វុត្តំ។ **វាឡរូបានី**តិ អាហរិមានិ សីហព្យគ្ឃាទិវាឡរូបានិ។ វុត្តញ្ហិ ភិក្ខុនិវិភង្គេ “បល្លង្កោ នាម អាហរិមេហិ វាឡេហិ កតោ”តិ (បាចិ. ៩៨៤) “អកប្បិយរូបាកុលោ អកប្បិយមញ្ចោ បល្លង្កោ”តិ **សារសមាសេ** វុត្តំ។ **ទីឃលោមកោ មហាកោជវោ**តិ ចតុរង្គុលាធិកលោមោ កាឡវណ្ណោ មហាកោជវោ។ **កុវុច្ចតិ** បថវី, តស្សំ ជវតិ សោភនវិត្ថុជវសេនាតិ **កោជវោ។** “**ចតុរង្គុលាធិកានិ កិរ តស្ស លោមានី**”តិ វចនតោ ចតុរង្គុលតោ ហេដ្ឋា វដ្ដតីតិ វទន្តិ។ **ឧទ្ទលោមី ឯកន្តលោមី**តិ វិសេសទស្សនមេតំ, តស្មា យទិ តាសុ ន បវិសតិ, វដ្ដតីតិ គហេតព្ពំ។ **វានវិចិត្ត**ន្តិ ភិត្តិច្ឆទាទិអាការេន វានេន សិព្ពនេន វិចិត្រំ។ **ឧណ្ណាមយត្ថរណ**ន្តិ មិគលោមបកតមត្ថរណំ។ **សេតត្ថរណោ**តិ ធវលត្ថរណោ។ សីតត្ថិកេហិ សេវិតព្ពត្តា **សេតត្ថរណោ,** “ពហុមុទុលោមកោ”តិបិ វទន្តិ។ **ឃនបុប្ផកោ**តិ សព្ពថា បុប្ផាការសម្បន្នោ។ “**ឧណ្ណាមយត្ថរណោ**តិ ឧណ្ណាមយោ លោហិតត្ថរណោ”តិ (សារត្ថ. ដី. ២៥៨) **សារត្ថទីបនិយំ** វុត្តំ។ អាមលកបត្តាការាហិ បុប្ផបន្តីហិ យេភុយ្យតោ កតត្តា **អាមលកបត្តោតិបិ វុច្ចតិ។**

**តិណ្ណំ តូលាន**ន្តិ រុក្ខតូលលតាតូលបោដកីតូលសង្ខាតានំ តិណ្ណំ តូលានំ។ ឧទិតំ ទ្វីសុ លោមំ ទសា យស្សាតិ **ឧទ្ទលោមី** ត-ការស្ស អការំ, ត-ការស្ស លោបំ, ទ្វិភាវញ្ច កត្វា។ ឯកស្មិំ អន្តេ លោមំ ទសា យស្សាតិ **ឯកន្តលោមី។** ឧភយត្ថ **កេចី**តិ សារសមាសាចរិយា, ឧត្តរវិហារវាសិនោ ច។ តេសំ វាទេ បន ឧទិតមេកតោ ឧគ្គតំ លោមមយំ បុប្ផំ យស្សាតិ **ឧទ្ទលោមី** វុត្តនយេន។ ឧភតោ អន្តតោ ឯកំ សទិសំ លោមមយំ បុប្ផំ យស្សាតិ **ឯកន្តលោមី**តិ វចនត្ថោ។ **វិនយដ្ឋកថាយំ** បន “ឧទ្ទលោមីតិ ឯកតោ ឧគ្គតលោមំ ឧណ្ណាមយត្ថរណំ។ ‘ឧទ្ទលោមី’តិបិ បាឋោ។ ឯកន្តលោមីតិ ឧភតោ ឧគ្គតលោមំ ឧណ្ណាមយត្ថរណ”ន្តិ (មហាវ. អដ្ឋ. ២៥៤) វុត្តំ, នាមមត្តមេស វិសេសោ។ អត្ថតោ បន អគ្គហិតាវសេសោ អដ្ឋកថាទ្វយេបិ នត្ថីតិ ទដ្ឋព្ពោ។

កោសេយ្យញ្ច កដ្ដិស្សញ្ច **កដ្ដិស្សានិ** វិរូបេកសេសវសេន។ តេហិ បកតមត្ថរណំ **កដ្ដិស្សំ។** ឯតទេវត្ថំ ទស្សេតុំ “**កោសេយ្យកដ្ដិស្សមយបច្ចត្ថរណ**”ន្តិ វុត្តំ, កោសេយ្យសុត្តានមន្តរន្តរំ សុវណ្ណមយសុត្តានិ បវេសេត្វា វីតមត្ថរណន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ សុវណ្ណសុត្តំ កិរ “កដ្ដិស្សំ, កស្សដ”ន្តិ ច វទន្តិ។ តេនេវ “កោសេយ្យកស្សដមយ”ន្តិ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** (ទី. និ. ដី. ១.១៥) វុត្តំ។ **កដ្ដិស្សំ** នាម វាកវិសេសោតិបិ វទន្តិ។ **រតនបរិសិព្ពិត**ន្តិ រតនេហិ សំសិព្ពិតំ, សុវណ្ណលិត្តន្តិ កេចិ។ **សុទ្ធកោសេយ្យ**ន្តិ រតនបរិសិព្ពនរហិតំ។ **វិនយេ**តិ វិនយដ្ឋកថំ, វិនយបរិយាយំ វា សន្ធាយ វុត្តំ។ ឥធ ហិ សុត្តន្តិកបរិយាយេ “ឋបេត្វា តូលិកំ សព្ពានេវ គោនកាទីនិ រតនបរិសិព្ពិតានិ វដ្ដន្តី”តិ វុត្តំ។ វិនយបរិយាយំ បន បត្វា គរុកេ ឋាតព្ពត្តា សុទ្ធកោសេយ្យមេវ វដ្ដតិ, នេតរានីតិ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ, សុត្តន្តិកបរិយាយេ បន រតនបរិសិព្ពនរហិតាបិ តូលិកា ន វដ្ដតិ, ឥតរានិ វដ្ដន្តិ, សចេបិ តានិ រតនបរិសិព្ពិតានិ, ភូមត្ថរណវសេន យថានុរូបំ មញ្ចបីឋាទីសុ ច ឧបនេតុំ វដ្ដន្តីតិ។ សុត្តន្តទេសនាយ គហដ្ឋានម្បិ វសេន វុត្តត្តា តេសំ សង្គណ្ហនត្ថំ “**ឋបេត្វា...បេ.... ន វដ្ដន្តីតិ វុត្ត**”ន្តិ អបរេ។ **ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ**ន្តិ កត្ថចិ បាឋោ, បោរាណទីឃនិកាយដ្ឋកថាយន្តិ អត្ថោ។ **នច្ចយោគ្គ**ន្តិ នច្ចិតុំ បហោនកំ។ ករោន្តិ ឯត្ថ នច្ចន្តិ **កុត្តកំ,** តំ បន ឧទ្ទលោមីឯកន្តលោមីវិសេសមេវ។ វុត្តញ្ច –

“ទ្វិទសេកទសាន្យុទ្ទ-លោមីឯកន្តលោមិនោ;
តទេវ សោឡសិត្ថីនំ, នច្ចយោគ្គញ្ហិ កុត្តក”ន្តិ។

ហត្ថិនោ បិដ្ឋិយំ អត្ថរំ **ហត្ថត្ថរំ។** ឯវំ សេសបទេសុបិ។ **អជិនចម្មេហី**តិ អជិនមិគចម្មេហិ, តានិ កិរ ចម្មានិ សុខុមតរានិ, តស្មា ទុបដ្ដតិបដ្ដានិ កត្វា សិព្ពន្តិ។ តេន វុត្តំ “អជិនប្បវេណី”តិ, ឧបរូបរិ ឋបេត្វា សិព្ពនវសេន ហិ សន្តតិភូតា “បវេណី”តិ វុច្ចតិ។ **កទលីមិគោ**តិ មញ្ជារាការមិគោ, តស្ស ចម្មេន កតំ បវរបច្ចត្ថរណំ តថា។ “**តំ កិរា**”តិអាទិ តទាការទស្សនំ, តស្មា សុទ្ធមេវ កទលីមិគចម្មំ វដ្ដតីតិ វទន្តិ។ ឧត្តរំ ឧបរិភាគំ ឆាទេតីតិ **ឧត្តរច្ឆទោ,** វិតានំ។ តម្បិ លោហិតមេវ ឥធាធិប្បេតន្តិ អាហ “**រត្តវិតានេនា**”តិ។ “យំ វត្តតិ, តំ សឧត្តរច្ឆេទ”ន្តិ ឯត្ថ សេសោ, សំសិព្ពិតភាវេន សទ្ធឹ វត្តតីតិ អត្ថោ។ រត្តវិតានេសុ ច កាសាវំ វដ្ដតិ, កុសុម្ភាទិរត្តមេវ ន វដ្ដតិ, តញ្ច ខោ សព្ពរត្តមេវ។ យំ បន នានាវណ្ណំ វានចិត្តំ វា លេបចិត្តំ វា, តំ វដ្ដតិ។ បច្ចត្ថរណស្សេវ បធានត្តា

តប្បដិពទ្ធំ សេតវិតានម្បិ ន វដ្ដតីតិ វុត្តំ។ **ឧភតោ**តិ ឧភយត្ថ មញ្ចស្ស សីសភាគេ, បាទភាគេ ចាតិ អត្ថោ។ ឯត្ថាបិ សឧត្តរច្ឆទេ វិយ វិនិច្ឆយោ។ **បទុមវណ្ណំ វា**តិ នាតិរត្តំ សន្ធាយាហ។ **វិចិត្រំ វា**តិ បន សព្ពថា កប្បិយត្តា វុត្តំ, ន បន ឧភតោ ឧបធានេសុ អកប្បិយត្តា។ ន ហិ **លោហិតក**-សទ្ទោ ចិត្តេ វដ្ដតិ។ បដលិកគ្គហណេនេវ ចិត្តកស្សាបិ អត្ថរណស្ស សង្គហេតព្ពប្បសង្គតោ។ **សចេ បមាណយុត្ត**ន្តិ វុត្តមេវត្ថំ ព្យតិរេកតោ សមត្ថេតុំ អាហ **“មហាឧបធានំ បន បដិក្ខិត្ត”**ន្តិ។ **មហាឧបធាន**ន្តិ ច បមាណាតិក្កន្តំ ឧបធានំ។ សីសប្បមាណមេវ ហិ តស្ស បមាណំ។ វុត្តញ្ច “អនុជានាមិ ភិក្ខវេ, សីសប្បមាណំ ពិព្ពោហនំ កាតុ”ន្តិ (ចូឡវ. ២៩៧) **សីសប្បមាណ**ញ្ច នាម យស្ស វិត្ថារតោ តីសុ កណ្ណេសុ ទ្វិន្នំ កណ្ណានំ អន្តរំ មិនិយមានំ វិទត្ថិ ចេវ ចតុរង្គុលញ្ច ហោតិ។ ពិព្ពោហនស្ស មជ្ឈដ្ឋានំ តិរិយតោ មុដ្ឋិរតនំ ហោតិ, ទីឃតោ បន ទិយឌ្ឍរតនំ វា ទ្វិរតនំ វា។ តំ បន អកប្បិយត្តាយេវ បដិក្ខិត្តំ, ន តុ ឧច្ចាសយនមហាសយនបរិយាបន្នត្តា។ **ទ្វេបី**តិ សីសូបធានំ, បាទូបធានញ្ច។ **បច្ចត្ថរណំ ទត្វា**តិ បច្ចត្ថរណំ កត្វា អត្ថរិត្វាតិ អត្ថោ, ឥទញ្ច គិលានមេវ សន្ធាយ វុត្តំ។ តេនាហ **សេនាសនក្ខន្ធកវណ្ណនាយំ** “អគិលានស្សាបិ សីសូបធានញ្ច បាទូបធានញ្ចាតិ ទ្វយមេវ វដ្ដតិ។ គិលានស្ស ពិព្ពោហនានិ សន្ថរិត្វា ឧបរិ បច្ចត្ថរណំ កត្វា និបជ្ជិតុម្បិ វដ្ដតី”តិ (ចូឡវ. អដ្ឋ. ២៩៧) **វុត្តនយេនេវា**តិ វិនយេ ភគវតា វុត្តនយេនេវ។ កថំ បន វុត្តន្តិ អាហ **“វុត្តញ្ហេត”**ន្តិអាទិ។ យថា អដ្ឋង្គុលបាទកំ ហោតិ, ឯវំ អាសន្ទិយា បាទច្ឆិន្ទនំ វេទិតព្ពំ។ បល្លង្កស្ស បន អាហរិមានិ វាឡរូបានិ អាហរិត្វា បុន អប្បដិពទ្ធតាការណម្បិ ភេទនមេវ។ **វិជដេត្វា**តិ ជដំ និព្ពេធេត្វា។ **ពិព្ពោហនំ កាតុ**ន្តិ តានិ វិជដិតតូលានិ អន្តោ បក្ខិបិត្វា ពិព្ពោហនំ កាតុំ។

១៦. **“មាតុកុច្ឆិតោ និក្ខន្តទារកាន”**ន្តិ ឯតេន អណ្ឌជជលាពុជានមេវ គហណំ, មាតុកុច្ឆិតោ និក្ខន្តត្តាតិ ច ការណំ ទស្សេតិ, តេនេវាយមត្ថោ សិជ្ឈតិ “អនេកទិវសានិ អន្តោសយនហេតុ ឯស គន្ធោ”តិ។ **ឧច្ឆាទេន្តិ** ឧព្ពដ្ដេន្តិ។ **សណ្ឋានសម្បាទនត្ថ**ន្តិ សុសណ្ឋានតាសម្បាទនត្ថំ។ **បរិមទ្ទន្តី**តិ សមន្តតោ មទ្ទន្តិ។

**តេសំយេវ ទារកាន**ន្តិ បុញ្ញវន្តានមេវ ទារកានំ។ តេសមេវ ហិ បករណានុរូបតាយ គហណំ។ **មហាមល្លាន**ន្តិ មហតំ ពាហុយុទ្ធការកានំ។ **អាទាសោ** នាម មណ្ឌនកបកតិកានំ មនុស្សានំ អត្តនោ មុខឆាយាបស្សនត្ថំ កំសលោហាទីហិ កតោ ភណ្ឌវិសេសោ។ តាទិសំ សន្ធាយ **“យំ កិញ្ចិ…បេ…. ន វដ្ដតី”**តិ វុត្តំ។ **អលង្ការញ្ចនមេវ** ន ភេសជ្ជញ្ជនំ។ មណ្ឌនានុយោគស្ស ហិ អធិប្បេតត្តា តមិធានធិប្បេតំ។ លោកេ **មាលា**-សទ្ទោ ពទ្ធមាលាយមេវ “មាលា មាល្យំ បុប្ផទាមេ”តិ វចនតោ។ សាសនេ បន សុទ្ធបុប្ផេសុបិ និរុឡ្ហោតិ អាហ **“អពទ្ធមាលា វា”**តិ។ **កាឡុបិឡុកាទីន**ន្តិ កាឡវណ្ណបីឡកាទីនំ។ **មត្តិកកក្ក**ន្តិ ឱសធេហិ អភិសង្ខតំ យោគមត្តិកាចុណ្ណំ។ **ទេន្តី**តិ វិលេបេន្តិ។ **ចលិតេ**តិ វិការាបជ្ជនវសេន ចលនំ បត្តេ , កុបិតេតិ អត្ថោ។ **តេនា**តិ សាសបកក្កេន។ **ទោសេ**តិ កាឡុបិឡកាទីនំ ហេតុភូតេ លោហិតទោសេ។ **ខាទិតេ**តិ អបនយនវសេន ខាទិតេ។ **សន្និសិន្នេ**តិ តាទិសេ ទុដ្ឋលោហិតេ បរិក្ខីណេ។ **មុខចុណ្ណកេនា**តិ មុខវិលេបនេន ។ **ចុណ្ណេន្តី**តិ វិលិម្បេន្តិ។ **តំ សព្ព**ន្តិ មត្តិកាកក្កសាសបតិលហលិទ្ទិកក្កទានសង្ខាតំ មុខចុណ្ណំ, មុខវិលេបនញ្ច ន វដ្ដតិ។ អត្ថានុក្កមសម្ភវតោ ហិ អយំ បទទ្វយស្ស វណ្ណនា។ មុខចុណ្ណសង្ខាតំ មុខវិលេបនន្តិ វា បទទ្វយស្ស តុល្យាធិករណវសេន អត្ថវិភាវនា។

**ហត្ថពន្ធ**ន្តិ ហត្ថេ ពន្ធិតព្ពមាភរណំ, តំ បន សង្ខកបាលាទយោតិ អាហ **“ហត្ថេ”**តិអាទិ។ សង្ខោ ឯវ កបាលំ តថា។ **“អបរេ”**តិអាទិនា យថាក្កមំ “សិខាពន្ធ”ន្តិអាទិ បទានមត្ថំ សំវណ្ណេតិ។ តត្ថ **សិខ**ន្តិ ចូឡំ។ ចីរកំ នាម យេន ចូឡាយ ចិរករណត្ថំ, សោភនត្ថញ្ច វិជ្ឈតិ។ មុត្តាយ, មុត្តា ឯវ វា លតា **មុត្តាលតា,** មុត្តាវឡិ។ **ទណ្ឌោ** នាម ចតុហត្ថោតិ វុត្តំ **“ចតុហត្ថទណ្ឌំ វា”**តិ។ **អលង្កតទណ្ឌក**ន្តិ បន តតោ ឱមកំ រថយដ្ឋិអាទិកំ សន្ធាយាហ។ **ភេសជ្ជនាឡិក**ន្តិ ភេសជ្ជតុម្ពំ។ បត្តាទិឱលម្ពនំ វាមំសេយេវ អចិណ្ណន្តិ វុត្តំ **“វាមបស្សេ ឱលគ្គិត”**ន្តិ។ **កណ្ណិកា** នាម កូដំ, តាយ ច រតនេន ច បរិក្ខិត្តោ កោសោ យស្ស តថា។ **បញ្ចវណ្ណសុត្តសិព្ពិត**ន្តិ នីលបីតលោហិតោទាតមញ្ជិដ្ឋវសេន បញ្ចវណ្ណេហិ សុត្តេហិ សិព្ពិតំ តិរិវិធម្បិ ឆត្តំ។ **រតនមត្តាយាមំ ចតុរង្គុលវិត្ថត**ន្តិ តេសំ បរិចយនិយាមេន វា នលាដេ ពន្ធិតុំ បហោនកប្បមាណេន វា វុត្តំ។ **“កេសន្តបរិច្ឆេទំ ទស្សេត្វា”**តិ ឯតេន គទនជ្ឈោត្ថរណវសេន ពន្ធនាការំ ទស្សេតិ។ **មេឃមុខេ**តិ អព្ភន្តរេ។ **“មណិ”**ន្តិ ឥទំ សិរោមណឹ សន្ធាយ វុត្តន្តិ អាហ **“ចូឡាមណិ”**ន្តិ, ចូឡាយំ មណិន្តិ អត្ថោ។ ចមរស្ស អយំ ចាមរោ, ស្វេវ វាលោ, តេន កតា ពីជនី **ចាមរវាលពីជនី។** អញ្ញាសំ បន មកសពីជនីវាកមយពីជនីឧសីរមយពីជនីមោរបិញ្ឆមយពីជនីនំ, វិធូបនតាលវណ្ដានញ្ច កប្បិយត្តា តស្សាយេវ គហណំ ទដ្ឋព្ពំ។

១៧. ទុគ្គតិតោ, សំសារតោ ច និយ្យាតិ ឯតេនាតិ **និយ្យានំ,** សគ្គមគ្គោ, មោក្ខមគ្គោ ច។ តំ និយ្យានមរហតិ, តស្មឹ វា និយ្យានេ និយុត្តា, តំ វា និយ្យានំ ផលភូតំ ឯតិស្សាតិ **និយ្យានិកា,** វចីទុច្ចរិតកិលេសតោ និយ្យាតីតិ វា **និយ្យានិកា** ឦ-ការស្ស រស្សត្តំ, យ-ការស្ស ច ក-ការំ កត្វា។ អនីយ-សទ្ទោ ហិ ពហុលាកត្វត្ថាភិធាយកោ។ ចេតនាយ សទ្ធឹ សម្ផប្បលាបវិរតិ ឥធ អធិប្បេតា។ តប្បដិបក្ខតោ **អនិយ្យានិកា,** សម្ផប្បលាបោ, តស្សា ភាវោ **អនិយ្យានិកត្តំ,** តស្មា **អនិយ្យានិកត្តា។ តិរច្ឆានភូតា**តិ តិរោករណភូតា វិ

ពន្ធនភូតា។ **សោបិ នាមា**តិ ឯត្ថ **នាម**-សទ្ទោ គរហាយំ។ **កម្មដ្ឋានភាវេ**តិ អនិច្ចតាបដិសំយុត្តត្តា ចតុសច្ចកម្មដ្ឋានភាវេ។ **កាមស្សាទវសេនា**តិ កាមសង្ខាតអស្សាទវសេន។ សហ អត្ថេនាតិ **សាត្ថកំ,** ហិតបដិសំយុត្តន្តិ អត្ថោ។ **ឧបាហនា**តិ យានកថាសម្ពន្ធំ សន្ធាយ វុត្តំ។ សុដ្ឋុ និវេសិតព្ពោតិ **សុនិវិដ្ឋោ។** តថា **ទុន្និវិដ្ឋោ។ គាម**-សទ្ទេន គាមវាសី ជនោបិ គហិតោតិ អាហ "**អសុកគាមវាសិនោ**"តិអាទិ។

**សូរកថា**តិ ឯត្ថ **សូរ**-សទ្ទោ វីរវាចកោតិ ទស្សេតុំ "**សូរោ អហោសី**"តិ ឥមិនា។ **វិសិខា** នាម មគ្គសន្ធិវេសោ, ឥធ បន វិសិខាគហណេន តន្និវាសិនោបិ គហិតា "សព្ពោ គាមោ អាគតោ"តិអាទីសុ វិយ, តេនេវាហ "**សទ្ធា បសន្នា**"តិអាទិ។

កុម្ភស្ស ឋានំ នាម ឧទកដ្ឋានន្តិ វុត្តំ "**ឧទកដ្ឋានកថា**"តិ។ **ឧទកតិត្ថកថាតិបិ វុច្ចតិ** តត្ថេវ សមវរោធតោ។ អបិច កុម្ភស្ស ករណដ្ឋានំ **កុម្ភដ្ឋានំ។** តទុបទេសេន បន កុម្ភទាសិយោ វុត្តាតិ ទស្សេតុំ "**កុម្ភទាសិកថា វា**"តិ ឥមិនា។ បុព្ពេ បេតា កាលង្កតាតិ **បុព្ពបេតា។** "បេតោ បរេតោ កាលង្កតោ"តិ ហិ បរិយាយវចនំ។ ហេដ្ឋា វុត្តនយមតិទិសិតុំ "**តត្ថា**"តិអាទិ វុត្តំ។

**បុរិមបច្ឆិមកថាហិ វិមុត្តា**តិ ឥធាគតាហិ បុរិមាហិ, បច្ឆិមាហិ ច កថាហិ វិមុត្តា។ **នានាសភាវា**តិ អត្ថ-សទ្ទស្ស សភាវបរិយាយភាវមាហ។ **អសុកេន នាមា**តិ បជាបតិនា ព្រហ្មុនា, ឥស្សរេន វា។ ឧប្បត្តិឋិតិសម្ភារាទិវសេន លោកំ អក្ខាយតិ ឯតាយាតិ **លោកក្ខាយិកា,** សា បន លោកាយតសមញ្ញោ វិតណ្ឌសត្ថេ និស្សិតា សល្លាបកថាតិ ទស្សេតុំ "**លោកាយតវិតណ្ឌសល្លាបកថា**"តិ ឥមិនា។ លោកា ពាលជនា អាយតន្តិ ឯត្ថ ឧស្សហន្តិ វាទស្សាទេនាតិ **លោកាយតំ,** លោកោ វា ហិតំ ន យតតិ ន ឦហតិ តេនាតិ **លោកាយតំ។** តញ្ហិ គន្ថំ និស្សាយ សត្តា បុញ្ញកិរិយាយ ចិត្តម្បិ ន ឧប្បាទេន្តិ ។ អញ្ញមញ្ញវិរុទ្ធំ, សគ្គមោក្ខវិរុទ្ធំ វា កថំ តនោន្តិ ឯត្ថាតិ **វិតណ្ឌោ,** វិរុទ្ធេន វា វាទទណ្ឌេន តាឡេន្តិ ឯត្ថ វាទិនោតិ **វិតណ្ឌោ,** សព្ពត្ថ និរុត្តិនយេន បទសិទ្ធិ។

**សាគរទេវេន ខតោ**តិ ឯត្ថ សាគររញ្ញោ បុត្តេហិ ខតោតិបិ វទន្តិ។ វិជ្ជតិ បវេទនហេតុភូតា មុទ្ទា យស្សាតិ **សមុទ្ទោ** ជ-ការស្ស ទ-ការំ កត្វា, **សហ**-សទ្ទោ ចេត្ថ វិជ្ជមានត្ថវាចកោ "សលោមកោសបក្ខកោ"តិអាទីសុ វិយ។ **ភវោ**តិ វុទ្ធិ ភវតិ វឌ្ឍតីតិ កត្វា។ **វិភវោ**តិ ហានិ តព្ពិរហតោ។ ទ្វន្ទតោ បុព្ពេ សុយ្យមានោ ឥតិសទ្ទោ បច្ចេកំ យោជេតព្ពោតិ អាហ "**ឥតិ ភវោ ឥតិ អភវោ**"តិ។ **យំ វា តំ វា**តិ យំ កិញ្ចិ, អថ តំ អនិយមន្តិ អត្ថោ។ អភូតញ្ហិ អនិយមត្ថំ សហ វិកប្បេន យំតំ-សទ្ទេហិ ទីបេន្តិ អាចរិយា។ អបិច **ភវោ**តិ សស្សតោ។ **អភវោ**តិ ឧច្ឆេទោ។ **ភវោ**តិ វា កាមសុខំ។ **អភវោ**តិ អត្តកិលមថោ។

ឥតិ ឥមាយ ឆព្ពិធាយ ឥតិភវាភវកថាយ សទ្ធឹ ពាត្តឹស តិរច្ឆានកថា នាម ហោន្តិ។ អថ វា បាឡិយំ សរូបតោ អនាគតាបិ អរញ្ញបព្ពតនទីទីបកថា **ឥតិ**-សទ្ទេន សង្គហេត្វា ពត្តឹស តិរច្ឆានកថាតិ វុច្ចន្តិ។ បាឡិយញ្ហិ "**ឥតិ វា**"តិ **ឯត្ថ ឥតិ**-សទ្ទោ បការត្ថោ, **វា**-សទ្ទោ វិកប្បនត្ថោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ "ឯវំបការំ, ឥតោ អញ្ញំ វា តាទិសំ និរត្ថកកថំ អនុយុត្តា វិហរន្តី"តិ, អាទិអត្ថោ វា **ឥតិ**-សទ្ទោ ឥតិ វា ឥតិ ឯវរូបា "នច្ចគីតវាទិតវិសូកទស្សនា បដិវិរតោ"តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.១០, ១៦៤; ម. និ. ១.២៩៣, ៤១១; ២.១១, ៤១៨; ៣.១៤, ១០២; អ. និ. ១០.៩៩) វិយ, ឥតិ ឯវមាទី អញ្ញម្បិ តាទិសំ កថមនុយុត្តា វិហរន្តីតិ អត្ថោ។

**១៨**. វិរុទ្ធស្ស គហណំ **វិគ្គហោ,** សោ យេសន្តិ **វិគ្គាហិកា,** តេសំ កថា, វិរុទ្ធំ វា គណ្ហាតិ ឯតាយាតិ **វិគ្គាហិកា,** សាយេវ កថា តថា។ **សារម្ភកថា**តិ ឧបារម្ភកថា។ **សហិត**ន្តិ បុព្ពាបរាវិរុទ្ធំ។ តតោយេវ **សិលិដ្ឋំ**។ តំ បន អត្ថការណយុត្តតាយាតិ ទស្សេតុំ "**អត្ថយុត្តំ ការណយុត្តន្តិ អត្ថោ**"តិ វុត្តំ។ ន្តិ វចនំ។ **បរិវត្តិត្វា ឋិតំ** សបត្តកតោ អសមត្ថោ យោជោ វិយ ន កិញ្ចិ ជានាសិ, កិន្តុ សយមេវ បរាជេសីតិ អធិប្បាយោ។ **វាទោ ទោសោ**តិ បរិយាយវចនំ។ តថា **ចរ វិចរា**តិ។ **តត្ថ តត្ថា**តិ តស្មឹ តស្មឹ អាចរិយកុលេ។ **និព្ពេធេហី**តិ មយា រោបិតំ វាទំ វិស្សជ្ជេហិ។

**១៩**. ទូតស្ស កម្មំ **ទូតេយ្យំ,** តស្ស កថា តថា, តស្សំ។ **ឥធ, អមុត្រា**តិ ឧបយោគត្ថេ ភុម្មវចនំ, តេនាហ "**អសុកំ នាម ឋាន**"ន្តិ។ វិត្ថារតោ វិនិច្ឆយោ វិនយដ្ឋកថាយំ (បារា. អដ្ឋ. ៤៣៦-៤៣៧) វុត្តោតិ សង្ខេបតោ ឥធ ទស្សេតុំ "**សង្ខេបតោ បនា**"តិអាទិ វុត្តំ។ **គិហិសាសន**ន្តិ យថាវុត្តវិបរីតំ សាសនំ។ **អញ្ញេស**ន្តិ គិហីនញ្ញេវ។

**២០**. **តិវិធេនា**តិ សាមន្តជប្បនឥរិយាបថសន្និស្សិតបច្ចយបដិសេវនភេទតោ តិវិធេន។ **វិម្ហាបយន្តី**តិ "អយមច្ឆរិយបុរិសោ"តិ អត្តនិ បរេសំ វិម្ហយំ សម្បហំសនំ អច្ឆរិយំ ឧប្បាទេន្តិ។ វិបុព្ពញ្ហិ ម្ហិ-សទ្ទំ សម្បហំសនេ វទន្តិ សទ្ទវិទូ។ សម្បហំសនាការោ ច អច្ឆរិយំ។ **លបន្តី**តិ អត្តានំ វា ទាយកំ វា ឧក្ខិបិត្វា យថា សោ កិញ្ចិ ទទាតិ,

ឯវំ ឧក្កាចេត្វា ឧក្ខិបនវសេន ទីបេត្វា កថេន្តិ។ **និមិត្តំ សីលមេតេសន្តិ នេមិត្តិកា**តិ តទ្ធិតវសេន តស្សីលត្ថោ យថា “បំសុកូលិកោ”តិ (មហានិ. ៥២) អបិច និមិត្តេន វទន្តិ, និមិត្តំ វា ករោន្តីតិ **នេមិត្តិកា។ និមិត្តន្តិ** ច បរេសំ បច្ចយទានសញ្ញុប្បាទកំ កាយវចីកម្មំ វុច្ចតិ។ **និប្បេសោ** និប្បិសនំ ចុណ្ណំ វិយ ករណំ។ និប្បិសន្តីតិ វា **និប្បេសា**, និប្បេសាយេវ **និប្បេសិកា**, និប្បិសនំ វា **និប្បេសោ**, តំ ករោន្តីតិបិ **និប្បេសិកា។ និប្បេសោ** ច នាម ភដបុរិសោ វិយ លាភសក្ការត្ថំ អក្កោសនខុំសនទុប្បណ្ណនបរបិដ្ឋិមំសិកតា។ **លាភេន លាភ**ន្តិ ឥតោ លាភេន អមុត្រ លាភំ។ **និជិគីសន្តិ មគ្គន្តិ បរិយេសន្តី**តិ បរិយាយវចនំ។ កុហកាទយោ សទ្ទា កុហានាទីនិ និមិត្តំ កត្វា តំសមង្គិបុគ្គលេសុ បវត្តាតិ អាហ “**កុហនា...បេ.... អធិវចន**”ន្តិ។ **អដ្ឋកថញ្ចា**តិ តំតំបាឡិសំវណ្ណនាភូតំ បោរាណដ្ឋកថញ្ច។

មជ្ឈិមសីលវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

**មហាសីលវណ្ណនា**

**២១**. អង្គានិ អារព្ភ បវត្តត្តា អង្គសហចរិតំ សត្ថំ “**អង្គ**”ន្តិ វុត្តំ ឧត្តរបទលោបេន វា។ **និមិត្ត**ន្តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ, តេនាហ “**ហត្ថបាទាទីសុ**”តិអាទិ។ កេចិ បន “អង្គន្តិ អង្គវិការំ បរេសំ អង្គវិការទស្សនេនាបិ លាភាលាភាទិវិជាននន”ន្តិ វទន្តិ។ **និមិត្តសត្ថ**ន្តិ និមិត្តេន សញ្ជាននប្បការទីបកំ សត្ថំ, តំ វត្តនា វិភាវេតុំ “**បណ្ឌុរាជា**”តិអាទិមាហ។ **បណ្ឌុរាជា**តិ ច “ទក្ខិណាវាមាធិបតិ” ឥច្ចេវ វុត្តំ។ សីហឡទីបេ ទក្ខិណាវាមនាមកស្ស សង្ឃារាមស្ស ការកោតិ វទន្តិ។ “ទក្ខិណមធុរាធិបតី”តិ ច កត្ថចិ លិខិតំ, ទក្ខិណមធុរនគរស្ស អធិបតីតិ អត្ថោ។ **មុត្តាយោ**តិ មុត្តិកា។ **មុដ្ឋិយា**តិ ហត្ថមុទ្ទាយ។ **យវគោលិកាយា**តិ សរពុនា។ សោ “**មុត្តា**”តិ សញ្ញានិមិត្តេនាហ, សង្ខ្យានិមិត្តេន បន “**តិស្សោ**”តិ។

“**មហន្តាន**”ន្តិ ឯតេន អប្បកំ និមិត្តមេវ, មហន្តំ បន ឧប្បាទោតិ និមិត្តុប្បាទានំ វិសេសំ ទស្សេតិ។ **ឧប្បតិត**ន្តិ ឧប្បតនំ។ សុភាសុភផលំ បកាសេន្តោ ឧប្បជ្ជតិ គច្ឆតីតិ **ឧប្បាទោ, ឧប្បាតោបិ**, សុភាសុភសូចិកាភូតវិកតិ។ សោ ហិ ធូមោ វិយ អគ្គិស្ស កម្មផលស្ស បកាសនមត្តមេវ ករោតិ, ន តុ តមុប្បាទេតីតិ។ **ឥទ**ន្តិ ឥទំ នាម ផលំ។ **ឯវ**ន្តិ ឥមិនា នាម អាការេន។ **អាទិសន្តី**តិ និទ្ទិសន្តិ។ **បុព្ពណ្ហសមយេ**តិ កាលវសេន។ **ឥទំ នាមា**តិ វត្ថុវសេន វទតិ។ យោ វសភំ, កុញ្ជរំ, បាសាទំ, បព្ពតំ វា អារុឡ្ហមត្តានំ សុបិនេ បស្សតិ, តស្ស “ឥទំ នាម ផល”ន្តិអាទិនា ហិ វត្តុកិត្តនំ ហោតិ។ **សុបិនក**ន្តិ សុបិនសត្ថំ។ អង្គសម្បត្តិវិបត្តិទស្សនមត្តេន បុព្ពេ “អង្គ”ន្តិ វុត្តំ, ឥធ បន មហានុភាវតាទិនិប្ផាទកលក្ខណវិសេសទស្សនេន “លក្ខណ”ន្តិ អយមេតេសំ វិសេសោ, តេនាហ “**ឥមិនា លក្ខណេនា**”តិអាទិ។ លក្ខណន្តិ ហិ អង្គបច្ចង្គេសុ ទិស្សមានាការវិសេសំ សត្តិសិរិវច្ឆកទាបាសាទាទិកមធិប្បេតំ តំ តំ ផលំ លក្ខីយតិ អនេនាតិ កត្វា, សត្ថំ បន តប្បកាសនតោ **លក្ខណំ។ អាហតេ**តិ បុរាណេ។ **អនាហតេ**តិ នវេ។ **អហតេ**តិ បន បាឋេ វុត្តវិបរិយាយេន អត្ថោ។ **ឥតោ បដ្ឋាយា**តិ ទេវរក្ខសមនុស្សាទិភេទេន យថាផលំ បរិកប្បិតេន វិវិធវត្ថភាគេ ឥតោ វា ឯត្តោ វា សញ្ឆិន្នេ ឥទំ នាម ភោគាទិផលំ ហោតិ។ **ឯវរូបេន ទារុនា**តិ បលាសសិរិផលាទិទារុនា, តថា ទព្ពិយា។ យទិ ទព្ពិហោមាទីនិបិ អគ្គិហោមានេវ , អថ កស្មា វិសុំ វុត្តានីតិ អាហ “**ឯវរូបាយា**”តិអាទិ។ **ទព្ពិហោមា**ទីនិ ហោមោបករណាទិវិសេសេហិ ផលវិសេសទស្សនវសេន វុត្តានិ, **អគ្គិហោមំ** បន វុត្តាវសេសសាធនវសេន វុត្តន្តិ អធិប្បាយោ។ តេនាហ “**ទព្ពិហោមាទីនី**”តិអាទិ។

**កុណ្ឌកោ**តិ តណ្ឌុលខណ្ឌំ, តិលស្ស ឥទន្តិ **តេលំ,** សមាសតទ្ធិតបទានិ បសិទ្ធេសុ សាមញ្ញភូតានីតិ វិសេសករណត្ថំ “**តិលតេលាទិក**”ន្តិ វុត្តំ។ **បក្ខិបន**ន្តិ បក្ខិបនត្ថំ។ “បក្ខិបនវិជ្ជ”ន្តិបិ បាឋោ, បក្ខិបនហេតុភូតំ វិជ្ជន្តិ អត្ថោ។ **ទក្ខិណក្ខកជណ្ណុលោហិតាទីហី**តិ ទក្ខិណក្ខកលោហិតទក្ខិណជណ្ណុលោហិតាទីហិ។ “**បុព្វេ**”តិអាទិនា អង្គអង្គវិជ្ជានំ វិសេសទស្សនេន បុនវុត្តភាវមបនេតិ។ **អង្គុលដ្ឋី ទិស្វា**តិ អង្គុលិភូតំ, អង្គុលិយា វា ជាតំ អដ្ឋឹ បស្សិត្វា, អង្គុលិច្ឆវិមត្តំ អបស្សិត្វា តទដ្ឋិវិបស្សនវសេនេវ ព្យាករោន្តីតិ វុត្តំ ហោតិ។ “អង្គុលដ្ឋិន្តិ សរីរ”ន្តិ (ទី. និ. ដី. ១.២១) បន **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** វុត្តំ, ឯវំ សតិ អង្គបច្ចង្គានំ វិរុហនភាវេន លទ្ធិសទិសត្តា សរីរមេវ អង្គុលដ្ឋីតិ វិញ្ញាយតិ។ **កុលបុត្តោ**តិ ជាតិកុលបុត្តោ, អាចារកុលបុត្តោ ច។ **ទិស្វាបី**តិ ឯត្ថ **អបិ**-សទ្ទោ អទិស្វាបីតិ សម្បិណ្ឌនត្ថោ។ អត្តិនោ សត្ថំ **អព្ពោយ្ហំ**។ មាសុរក្ខេន កតោ គន្ថោ **មាសុរក្ខោ**។ រាជូហិ បរិភូត្តំ សត្ថំ **រាជសត្ថំ។** សព្ពានិបេតានិ ឧត្តវិជ្ជាបករណានិ។ **សិវ**-សទ្ទោ សន្តិអត្ថោតិ អាហ “**សន្តិករណវិជ្ជា**”តិ, ឧបសគ្គុបសមនវិជ្ជាតិ អត្ថោ។ សិវា-សទ្ទមេវ វស្សំ កត្វា ឯវមហាតិ សទ្ទាយ “**សិង្គាលរុតវិជ្ជា**”តិ វទន្តិ, សិង្គាលានំ រុតេ សុភាសុភសញ្ជាននវិជ្ជាតិ អត្ថោ។ “**ភូតវេជ្ជមន្តោ**តិ ភូតវសីករណមន្តោ។ **ភូរិឃរេ**តិ អន្តោបថវិយំ កតឃរេ, មត្តិកាមយឃរេ វា។ “ភូរិវិជ្ជា សស្សុពុទ្ធិករណវិជ្ជា”តិ **សារសមាសេ។ សប្បវ្ហាយនវិជ្ជា**តិ សប្បាគមនវិជ្ជា។ **វិសវន្តមេវ វា**តិ វិសវមានមេវ វា។ ភាវនិទ្ទេសស្ស ហិ មាន-សទ្ទស្ស អន្តព្យប្បទេសោ។ យាយ ករោន្តិ, សា វិស

វិជ្ជាតិ យោជនា។ “វិសតន្ត្រមេវ វា”តិបិ បាឋោ។ ឯវំ សតិ សរូបទស្សនំ ហោតិ, វិសវិចារណគន្ថោយេវាតិ អត្ថោ។ តន្ត្រន្តិ ហិ គន្ថស្ស បរសមញ្ញា។ **សបក្ខកអបក្ខកទ្វិបទចតុប្បទាន**ន្តិ បិង្គលមក្ខិកាទិសបក្ខកយរគោលិកាទិអបក្ខកទេវមនុស្សចង្កោរាទិទ្វិបទ- កណ្ហសសជម្ពុកាទិចតុប្បទានំ ។ **រុតំ** វស្សិតំ។ **គតំ** គមនំ, ឯតេន “**សកុណវិជ្ជា**”តិ ឥធ មិគសទ្ទស្ស លោបំ, និទស្សនមត្តំ វា ទស្សេតិ។ **សកុណញាណ**ន្តិ សកុណវសេន សុភាសុភផលស្ស ជាននំ។ ននុ សកុណវិជ្ជាយ ឯវ វាយសវិជ្ជាបវិដ្ឋាតិ អាហ “**តំ វិសុញ្ញេវ សត្ថ**”ន្តិ។ តំតំបកាសកសត្ថានុរូបវសេន ហិ ឥធ តស្ស តស្ស វចនន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

បរិបក្កគតភាវោ អត្តភាវស្ស, ជីវិតកាលស្ស ច វសេន គហេតព្ពោតិ ទស្សេតិ “**ឥទានី**”តិអាទិនា។ **អាទិដ្ឋញាន**ន្តិ អាទិសិតព្ពស្ស ញាណំ។ **សររក្ខណ**ន្តិ សរតោ អត្តានំ, អត្តនោ វា សរស្ស រក្ខណំ។ “**សព្ពសង្គាហិក**”ន្តិ ឥមិនា មិគ-សទ្ទស្ស សព្ពសកុណចតុប្បទេសុ បវត្តឹ ទស្សេតិ, ឯកសេសនិទ្ទេសោ វា ឯស ចតុប្បទេស្វេវ មិគ-សទ្ទស្ស និរុឡ្ហត្តា។ សព្ពេសម្បិ សកុណចតុប្បទានំ រុតជាននសត្ថស្ស មិគចក្កសមញ្ញា, យថា តំ សុភាសុភជាននប្បការេ សព្ពតោ ភទ្រំ ចក្កាទិសមញ្ញាតិ អាហ “**សព្ព...បេ.... រុត្ត**”ន្តិ។

**២២**. “**សាមិនោ**”តិអាទិ បសង្គាបសង្គការណវចនំ។ **លក្ខណ**ន្តិ តេសំ លក្ខណប្បកាសកសត្ថំ។ បារិសេសនយេន អវសេសំ **អាវុធំ**។ “**យម្ហិ កុលេ**”តិអាទិនា ឥមស្មឹ ឋានេ តថាជាននហេតុ ឯវ សេសំ លក្ខណន្តិ ទស្សេតិ។ **អយំ វិសេសោ**តិ “លក្ខណ”ន្តិ ហេដ្ឋា វុត្តា លក្ខណតោ វិសេសោ។ តទត្ថាវិករណត្ថំ “**ឥទញ្ចេត្ថ វត្ថុ**”តិ វុត្តំ។ **អគ្គឹ ធមមាន**ន្តិ អគ្គឹ មុខវាតេន ជាលេន្តំ។ **មក្ខេសី**តិ វិនាសេតិ។ **បិឡន្ធនកណ្ណិកាយា**តិ កណ្ណាលង្ការស្ស។ **គេហកណ្ណិកាយា**តិ គេហកូដស្ស, ឯតេន ឯកសេសនយំ, សាមញ្ញនិទ្ទេសំ វា ឧបេតំ។ **កច្ឆបលក្ខណ**ន្តិ កុម្មលក្ខណំ។ **សព្ពចតុប្បទាន**ន្តិ មិគ-សទ្ទស្ស ចតុប្បទវាចកត្តមាហ។

**២៣**. **អសុកទិវសេ**តិ ទុតិយាតតិយាទិតិថិវសេន វុត្តំ។ **អសុកនក្ខត្តេនា**តិ អស្សយុជភរណីកត្តិការោហណីអាទិនក្ខត្តយោគវសេន។ **វិប្បវុត្ថាន**ន្តិ វិប្បវសិតានំ សទេសតោ និក្ខន្តានំ។ ឧបសង្កមនំ **ឧបយានំ**។ **អបយានំ** បដិក្កមនំ។ **ទុតិយបទេបី**តិ “ពាហិរានំ រញ្ញំ...បេ.... ភវិស្សតី”តិ វុត្តេ ទុតិយវាក្យេបិ។ “អព្ភន្តរានំ រញ្ញំ ជយោ”តិអាទីហិ ទ្វីហិ វាក្យេហិ វុត្តា **ជយបរាជយា បាកដាយេវ**។

**២៤**. **រាហូ**តិ រាហុ នាម អសុរិស្សរោ អសុររាជា។ តថា ហិ **មហាសមយសុត្តេ** អសុរនិកាយេ វុត្តំ –

“សតញ្ច ពលិបុត្តានំ, សព្ពេ វេរោចនាមកា;
សន្នយ្ហិត្វា ពលិសេនំ, រាហុភទ្ទមុបាគមុ”ន្តិ។ (ទី. និ. ២.៣៣៩);

តស្ស ចន្ទិមសូរិយានំ គហណំ សំយុត្តនិកាយេ **ចន្ទិមសុត្តសូរិយសុត្តេហិ** ទីបេតព្ពំ។ **ឥតិ**-សទ្ទោ ចេត្ថ អាទិអត្ថោ “ចន្ទគ្គាហាទយោ”តិ វុត្តត្តា, តេន សូរិយគ្គាហនក្ខត្តគ្គាហា សង្គយ្ហន្តិ។ តស្មា ចន្ទិមសូរិយានមិវ នក្ខត្តានម្បិ រាហុនា គហណំ វេទិតព្ពំ។ តតោ ឯវ ហិ “**អបិ ចា**”តិអាទិនា នក្ខត្តគាហេ ទុតិយនយោ វុត្តោ។ **អង្គារកាទិគាហសមាយោគោបី**តិ អគ្គហិតគ្គហណេន អង្គារកសសិបុត្តសូរគុរុសុក្កវិសុតកេតុសង្ខាតានំ គាហានំ សមាយោគោ អបិ នក្ខត្តគាហោយេវ សហ បយោគេន គហណតោ។ សហបយោគោបិ ហិ វេទសមយេន គហណន្តិ វុច្ចតិ។ **ឧក្កានំ បតន**ន្តិ ឧក្កោភាសានំ បតនំ។ វាតសង្ឃាតេសុ ហិ វេគេន អញ្ញមញ្ញំ សង្ឃដ្ដេន្តេសុ ទីបិកោភាសោ វិយ ឱភាសោ ឧប្បជ្ជិត្វា អាកាសតោ បតតិ, តព្រាយំ ឧក្កាបាតវោហារោ។ **ជោតិសត្ថេ**បិ វុត្តំ –

“មហាសិខា ច សុក្ខគ្គា-រត្តានិលសិខោជ្ជលា;
បោរិសី ច បមាណេន, ឧក្កា នានាវិធា មតា”តិ។

**ទិសាកាលុសិយ**ន្តិ ទិសាសុ ខោភនំ, **តំ** សរូបតោ ទស្សេតិ “**អគ្គិសិខធូមសិខាទីហិ អាកុលភាវោ វិយា**”តិ ឥមិនា, អគ្គិសិខធូមសិខាទីនំ ពហុធា បាតុភាវោ ឯវ **ទិសាទាហោ** នាមាតិ វុត្តំ ហោតិ។ តទេវ “ធូមកេតូ”តិ លោកិយា វទន្តិ។ វុត្តញ្ច **ជោតិសត្ថេ** –

“កេតុ វិយ សិខាវតី, ជោតិ ឧប្បាតរូបិនី”តិ។

**សុក្ខវលាហកគជ្ជន**ន្តិ វុដ្ឋិមន្តរេន វាយុវេគចលិតស្ស វលាហកស្ស នទនំ។ យំ លោកិយា “និឃាតោ”តិ វទន្តិ។ វុត្តញ្ច **ជោតិសត្ថេ** –

“យទាន្តលិក្ខេ ពលវា, មារុតោ មារុតាហតោ;
បតត្យធោ ស នីយាតោ, ជាយតេ វាយុសម្ភវោ”តិ។

**ឧទយន**ន្តិ លគ្គនមាយូហនំ។

“យទោទេតិ តទា លគនំ, រាសីនមទ្វយំ កមា”តិ –

ហិ វុត្តំ។ **អត្ថង្គមន**ម្បិ គតោ សត្តមរាសិប្បមាណវសេន វេទិតព្ពំ។ អព្ភា ធូមោ រជោ រាហូតិ ឥមេហិ ចតូហិ ការណេហិ **អវិសុទ្ធតា។** គព្ភិនិមុត្តតា **វោទានំ។** វុត្តញ្ច “ចត្តារោមេ ភិក្ខវេ, ចន្ទិមសូរិយានំ ឧបក្កិលេសា, យេហិ ឧបក្កិលេសេហិ ឧបក្កិលិដ្ឋា ចន្ទិមសូរិយា ន តបន្តិ ន ភាសន្តិ ន វិរោចន្តិ។ កតមេ ចត្តារោ? អព្ភា ភិក្ខវេ, ចន្ទិមសូរិយានំ ឧបក្កិលេសា, យេន…បេ.… ធូមោ…បេ.… រជោ…បេ.… រាហុ ភិក្ខវេ…បេ.… ឥមេ ខោ…បេ.… ន វិរោចន្តី”តិ (អ. និ. ៤.៥០)។

**២៥**. **ទេវស្សា**តិ មេឃស្ស។ **ធារានុប្បវេច្ឆនំ** វស្សនំ។ **អវគ្គាហោ**តិ ធារាយ អវគ្គហណំ ទុគ្គហណំ, តេនាហ **“វស្សវិពាន្ធោ”**តិ។ **ហត្ថមុទ្ទា**តិ ហត្ថេន អធិប្បេតវិញ្ញាបនំ, តំ បន អង្គុលិសង្កោចនេន គណនាយេវាតិ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** (ទី. និ. ដី. ១.២១) វុត្តំ។ អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន បន “ហត្ថមុទ្ទា នាម អង្គុលិបព្ពេសុ សញ្ញំ ឋបេត្វា គណនា”តិ ទស្សិតា។ **គណនា វុច្ចតិ អច្ឆិទ្ទកគណនា** បរិសេសញាយេន, សា បន បាទសិកមិលក្ខកាទយោ វិយ “ឯកំ ទ្វេ”តិអាទិនា នវន្តវិធិនា និរន្តរគណនាតិ វេទិតព្ពា។ សម្ពូហនំ **សង្កលនំ** វិសុំ ឧប្បាទនំ អបនយនំ **បដុប្បាទនំ** [សដុប្បាទនំ (អដ្ឋកថាយំ)] “សទុប្បាទន”ន្តិបិ បឋន្តិ, សម្មា ឧប្បាទនន្តិ អត្ថោ។ **អាទិ**-សទ្ទេន វោកលនភាគហារាទិកេ សង្គណ្ហាតិ។ តត្ថ **វោកលនំ** វិសុំ សម្ពូហករណំ, វោមិស្សនន្តិ អត្ថោ។ ភាគករណំ **ភាគោ។** ភុញ្ជនំ វិភជនំ **ហារោ។ សា**តិ យថាវុត្តា បិណ្ឌគណនា **ទិស្វាតិ** ឯត្ថ ទិដ្ឋមត្តេន គណេត្វាតិ អត្ថោ គហេតព្ពោ។

**បដិភានកវី**តិ ឯត្ថ អង្គុត្តរាគមេ (អ. និ. ៤.២៣១) វុត្តានន្តិ សេសោ, កវីនំ កព្យករណន្តិ សម្ពន្ធោ, ឯតេន កវីហិ កតំ, កវីនំ វា ឥទំ **កាវេយ្យ**ន្តិ អត្ថំ ទស្សេតិ។ **“អត្តនោ ចិន្តាវសេនា”**តិអាទិ តេសំ សភាវទស្សនំ។ តថា ហិ វត្ថុំ, អនុសន្ធិញ្ច សយមេវ ចិរេន ចិន្តេត្វា ករណវសេន **ចិន្តាកវិ** វេទិតព្ពោ។ កិញ្ចិ សុត្វា សុតេន អសុតំ អនុសន្ទេត្វា ករណវសេន **សុតកវិ,** កិញ្ចិ អត្ថំ ឧបធារេត្វា តស្ស សង្ខិបនវិត្ថារណាទិវសេន **អត្ថកវិ,** យំ កិញ្ចិ បរេន កតំ កព្ពំ វា នាដកំ វា ទិស្វា តំសទិសមេវ អញ្ញំ អត្តនោ ឋានុប្បត្តិកបដិភានេន ករណវសេន **បដិភានកវី**តិ។ ន្តិ តមត្ថំ។ **តប្បដិភាគ**ន្តិ តេន ទិដ្ឋេន សទិសំ។ “កត្តព្ព”ន្តិ ឯត្ថ វិសេសនំ, “ករិស្សាមី”តិ ឯត្ថ វា ភាវនបុំសកំ។ **ឋានុប្បត្តិកបដិភានវសេនា**តិ ការណានុរូបំ បវត្តនកញាណវសេន។ **ជីវិកត្ថាយា**តិ បករណាធិគតវសេនេវ វុត្តំ។ កវីនំ ឥទន្តិ **កព្យំ,** យំ “គីត”ន្តិ វុច្ចតិ។

**២៦**. បរិគ្គហភាវេន ទារិកាយ គណ្ហនំ **អាវាហនំ។** តថា ទានំ **វិវាហនំ។** ឥធ បន តថាករណស្ស ឧត្តរបទលោបេន និទ្ទេសោ, ហេតុគព្ភវសេន វា, តេនាហ **“ឥមស្ស ទារកស្សា”**តិអាទិ។ **ឥតី**តិ ឯវំហោន្តេសុ, ឯវំភាវតោ វា។ **ឧដ្ឋាន**ន្តិ ខេត្តាទិតោ ឧប្បន្នមាយំ។ **ឥណ**ន្តិ ធនវឌ្ឍនត្ថំ បរស្ស ទិន្នំ បរិយុទញ្ចនំ។ បុព្ពេ បរិច្ឆិន្នកាលេ អសម្បត្តេបិ ឧទ្ធរិតមិណំ **ឧដ្ឋានំ,** យថាបរិច្ឆិន្នកាលេ បន សម្បត្តេ **ឥណ**ន្តិ កេចិ, តទយុត្តមេវ ឥណគហណេនេវ សិជ្ឈនតោ។ បរេសំ ទិន្នំ ឥណំ វា ធនន្តិ សម្ពន្ធោ។ **ថាវរ**ន្តិ ចិរដ្ឋិតិកំ។ ទេសន្តរេ ទិគុណតិគុណាទិគហណវសេន ភណ្ឌប្បយោជនំ **បយោគោ។** តត្ថ វា អញ្ញត្ថ វា យថាកាលបរិច្ឆេទំ វឌ្ឍិគហណវសេន បយោជនំ **ឧទ្ធារោ។** “ភណ្ឌមូលរហិតានំ វាណិជំ កត្វា ឯត្តកេន ឧទយេន សហ មូលំ ទេថា’តិ ធនទានំ **បយោគោ,** តាវកាលិកទានំ **ឧទ្ធារោ**”តិបិ វទន្តិ។ **អជ្ជ បយោជិតំ ទិគុណំ ចតុគុណំ ហោតី**តិ យទិ អជ្ជ បយោជិតំ ភណ្ឌំ, ឯវំ អបរជ្ជ ទិគុណំ, អជ្ជ ចតុគុណំ ហោតីតិ អត្ថោ។ សុភស្ស, សុភេន វា គមនំ បវត្តនំ **សុភគោ,** តស្ស ករណំ **សុភគករណំ,** តំ បន បិយមនាបស្ស, សស្សិរីកស្ស វា ករណមេវាតិ អាហ **“បិយមនាបករណ”**ន្តិអាទិ។ **សស្សិរីកករណ**ន្តិ សរីរសោភគ្គករណំ។ **វិលីនស្សា**តិ បតិដ្ឋហិត្វាបិ បរិបក្កមបាបុណិត្វា វិលោបស្ស។ តថា បរិបក្កភាវេន **អន្ធិតស្ស។** បរិយាយវចនមេតំ បទចតុក្កំ។ **ភេសជ្ជទាន**ន្តិ គព្ភសណ្ឋាបនភេសជ្ជស្ស ទានំ។ **តីហិ ការណេហី**តិ ឯត្ថ វាតេន, បាណកេហិ វា គព្ភេ វិនស្សន្តេ ន បុរិមកម្មុនា ឱកាសោ កតោ, តប្បច្ចយា ឯវ កម្មំ វិបច្ចតិ, សយមេវ បន កម្មុនា ឱកាសេ កតេ ន ឯកន្តេន វាតា, បាណកា វា អបេក្ខិតព្ពាតិ កម្មស្ស វិសុំ ការណភាវោ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **វិនយដ្ឋកថាយំ** (វិ. អដ្ឋ. ២.១៨៥) បន វាតេន បាណកេហិ វា គព្ភោ វិនស្សន្តោ កម្មំ វិនា ន វិនស្សតីតិ អធិប្បាយេន តមញ្ញាត្រ ទ្វីហិ ការណេហីតិ វុត្តំ។ **និព្ពាបនីយ**ន្តិ ឧបសមករំ។ **បដិកម្ម**ន្តិ យថា តេ ន ខាទន្តិ, តថា បដិករណំ។

**ពន្ធករណ**ន្តិ យថា ជី ចាលេតុំ ន សក្កោតិ, ឯវំ អនាលោឡិតករណំ។ **បរិវត្តនត្ថ**ន្តិ អាវុធាទិនា សហ ឧក្ខិត្ត ហត្ថានំ អញ្ញត្ថ បរិវត្តនត្ថំ, អត្តនា គោបិតដ្ឋានេ អខិបេត្វា បរត្ថ ខិបនត្ថន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **ខិបតី**តិ ច អញ្ញត្ថ ខិបតីតិ អត្ថោ។ **វិនិច្ឆយដ្ឋានេ**តិ អឌ្ឌវិនិច្ឆយដ្ឋានេ។ ឥច្ឆិតត្ថស្ស ទេវតាយ កណ្ណេ កថនវសេន ជប្បនំ **កណ្ណជប្បន**ន្តិ ច វទន្តិ។ **ទេវតំ ឱតារេត្វា**តិ ឯត្ថ មន្តជប្បនេន ទេវតាយ ឱតារណំ។ **ជីវិកត្ថាយា**តិ យថា បារិចរិយំ កត្វា ជីវិតវុត្តិ ហោតិ, តថា ជីវិតវុត្តិករណត្ថាយ។ **អាទិច្ចបារិចរិយា**តិ ករមាលាហិ បូជំ កត្វា សកលទិវសំ អាទិច្ចាភិមុខាវដ្ឋានេន អាទិច្ចស្ស បរិចរណំ។ “**តថេវា**”តិ ឥមិនា “ជីវិកត្ថាយា”តិ បទមាកឌ្ឍតិ។ **សិរវ្ហាយន**ន្តិ ឦ-ការតោ អ-ការលោបេន សន្ធិនិទ្ទេសោ, តេនាហ “**សិរិយា អវ្ហាយន**”ន្តិ។ “**សិរេនា**”តិ បន ឋានវសេន អវ្ហាយនាការំ ទស្សេតិ។ យេ តុ អ-ការតោ **អ**-ការស្ស លោបំ កត្វា “សិរវ្ហាយន”ន្តិ បឋន្តិ, តេសំ បាឋេ អយមត្ថោ “មន្តំ ជប្បេត្វា សិរសា ឥច្ឆិតស្ស អត្ថស្ស អវ្ហាយន”ន្តិ។

២៧. **ទេវដ្ឋាន**ន្តិ ទេវាយតនំ។ **ឧបហារ**ន្តិ បូជំ។ **សមិទ្ធិកាលេ**តិ អាយាចិតស្ស អត្ថស្ស សិទ្ធកាលេ។ **សន្តិ បដិស្សវកម្ម**ន្តិ ទេវតាយាចនាយ យា សន្តិ បដិកត្តព្ពា, តស្សា បដិស្សវករណំ។ **សន្តី**តិ ចេត្ថ មន្តជប្បនេន បូជាករណំ, តាយ សន្តិយា អាយាចនប្បយោគោតិ អត្ថោ។ **តស្មិ**ន្តិ យំ “សចេ មេ ឥទំ នាម សមិជ្ឈិស្សតី”តិ វុត្តំ, តស្មិំ បដិស្សវផលភូតេ យថាភិបត្ថិតកម្មស្មិំ។ **តស្សា**តិ យោ “បណិធី”តិ ច វុត្តោ, តស្ស បដិស្សវស្ស។ យថាបដិស្សវញ្ហិ ឧបហារេ កតេ បណិធិអាយាចនា កតា និយ្យាតិតា ហោតីតិ។ **គហិតមន្តស្សា**តិ ឧគ្គហិតមន្តស្ស។ **បយោគករណ**ន្តិ ឧបចារកម្មករណំ។ **ឥតី**តិ ការណត្ថេ និបាតោ, តេន វស្សវោស្ស-សទ្ទានំ បុរិសបណ្ឌកេសុ បវត្តិំ ការណភាវេន ទស្សេតិ, បណ្ឌកតោ វិសេសេន អសតិ ភវតីតិ **វស្សោ។** បុរិសលិង្គតោ វិរហេន អវអសតិ ហិឡិតោ ហុត្វា ភវតីតិ **វោស្សោ។** វិសេសោ រាគស្សវោ យស្សាតិ **វស្សោ។** វិគតោ រាគស្សវោ យស្សាតិ **វោស្សោ**តិ និរុត្តិនយេន បទសិទ្ធីតិបិ វទន្តិ។ **វស្សករណំ** តទនុរូបភេសជ្ជេន។ **វោស្សករណំ** បន ឧទ្ទតពីជតាទិនាបិ, តេនេវ **ជាតកដ្ឋកថាយំ** “វោស្សវរាតិ ឧទ្ទតពីជា ឱរោធបាលកា”តិ វុត្តំ ។ **អច្ឆន្ទិកភាវមត្ត**ន្តិ ឥត្ថិយា អកាមភាវមត្តំ។ **លិង្គ**ន្តិ បុរិសនិមិត្តំ។

**វត្ថុពលិកម្មករណ**ន្តិ ឃរវត្ថុស្មិំ ពលិកម្មស្ស ករណំ, តំ បន ឧបទ្ទវបដិពាហនត្ថំ, វឌ្ឍនត្ថញ្ច ករោន្តិ, មន្តជប្បនេន អត្តនោ, អញ្ញេសញ្ច **មុខសុទ្ធិករណំ។ តេស**ន្តិ អញ្ញេសំ។ **យោគ**ន្តិ ភេសជ្ជបយោគំ។ **វមន**ន្តិ បច្ឆិន្ទនំ។ **ឧទ្ធំវិរេចន**ន្តិ វមនភេទមេវ “ឧទ្ធំ ទោសានំ នីហរណ”ន្តិ វុត្តត្តា។ **វិរេចន**ន្តិ បកតិវិរេចនមេវ។ **អធោវិរេចន**ន្តិ សុទ្ធវត្ថិកសាវវត្ថិអាទិវត្ថិកិរិយា “អធោ ទោសានំ នីហរណ”ន្តិ វុត្តត្តា។ អថោ វមនំ ឧគ្គិរណមេវ, ឧទ្ធំវិរេចនំ ទោសនីហរណំ។ តថា វិរេចនំ វិរេកោវ, អធោវិរេចនំ ទោសនីហរណន្តិ អយមេតេសំ វិសេសោ បាកដោ ហោតិ។ **ទោសាន**ន្តិ ច បិត្តាទិទោសានន្តិ អត្ថោ។ សេម្ហនីហរណាទិ **សិរោវិរេចនំ។ កណ្ណពន្ធនត្ថ**ន្តិ ឆិន្នកណ្ណានំ សង្ឃដនត្ថំ។ **វណហរណត្ថ**ន្តិ អរុបនយនត្ថំ។ **អក្ខិតប្បនតេល**ន្តិ អក្ខីសុ ឧសុមស្ស នីហរណតេលំ។ យេន អក្ខិម្ហិ អញ្ជិតេ ឧណ្ហំ ឧសុមំ និក្ខមតិ។ យំ នាសិកាយ គណ្ហីយតិ, តំ **នត្ថុ។ បដលានី**តិ អក្ខិបដលានិ។ **នីហរណសមត្ថ**ន្តិ អបនយនសមត្ថំ។ **ខារញ្ជន**ន្តិ ខារកមញ្ជនំ។ សីតមេវ សច្ចំ និរុត្តិនយេន, តស្ស ការណំ អញ្ជនំ **សច្ចញ្ជន**ន្តិ អាហ “**សីតលភេសជ្ជញ្ជន**”ន្តិ។ **សលាកវេជ្ជកម្ម**ន្តិ អក្ខិរោគវេជ្ជកម្មំ។ សលាកសទិសត្តា សលាកសង្ខាតស្ស អក្ខិរោគស្ស វេជ្ជកម្មន្តិ ហិ **សាលាកិយំ។** ឥទំ បន វុត្តាវសេសស្ស អក្ខិរោគបដិកម្មស្ស សង្គហណត្ថំ វុត្តំ “តប្បនាទយោបិ ហិ សាលាកិយានេវា”តិ។ បដិវិទ្ធស្ស សលាកស្ស និក្ខមនត្ថំ វេជ្ជកម្មំ សលាកវេជ្ជកម្មន្តិ កេចិ, តំ បន សល្លកត្តិយបទេនេវ សង្គហិតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

សល្លស្ស បដិវិទ្ធស្ស កត្តនំ ឧព្ពាហនំ **សល្លកត្តំ**, តទត្ថាយ វេជ្ជកម្មំ **សល្លកត្តវេជ្ជកម្មំ។** កុមារំ ភរតីតិ **កុមារភតោ**, តស្ស ភាវោ **កោមារភច្ចំ**, កុមារោ ឯវ វា **កោមារោ**, ភតនំ **ភច្ចំ**, តស្ស ភច្ចំ តថា, តទភិនិប្ផាទកំ វេជ្ជកម្មន្តិ អត្ថោ។ មូលានិ បធានានិ រោគូបសមនេ សមត្ថានិ ភេសជ្ជានិ **មូលភេសជ្ជានិ**, មូលានំ វា ព្យាធីនំ ភេសជ្ជានិ តថា។ មូលានុពន្ធវសេន ហិ ទុវិធោ ព្យាធិ។ តត្រ មូលព្យាធិម្ហិ តិកិច្ឆិតេ យេភុយ្យេន ឥតរំ វូបសមតិ, តេនាហ “**កាយតិកិច្ឆតំ ទស្សេតី**”តិអាទិ ។ តត្ថ **កាយតិកិច្ឆត**ន្តិ មូលភាវតោ សរីរភូតេហិ ភេសជ្ជេហិ, សរីរភូតានំ វា រោគានំ តិកិច្ឆកភាវំ។ **ខារាទីនី**តិ ខារោទកាទីនិ។ **តទនុរូបេ វណេ**តិ វូបសមិតស្ស មូលព្យាធិនោ អនុច្ឆវិកេ អរុម្ហិ។ **តេស**ន្តិ មូលភេសជ្ជានំ។ **អបនយនំ** អបហរណំ, តេហិ អតិកិច្ឆនន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ ឥទញ្ច កោមារភច្ចសល្លកត្តសាលាកិយាទិវិសេសភូតានំ តន្តីនំ បុព្ពេ វុត្តត្តា បារិសេសវសេន វុត្តំ, តស្មា តទវសេសាយ តន្តិយា ឥធ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ, សព្ពានិ ចេតានិ អាជីវហេតុកានិយេវ ឥធាធិប្បេតានិ “មិច្ឆាជីវេន ជីវិកំ កប្បេន្តី”តិ (ទី. និ. ១.២១) វុត្តត្តា។ យំ បន តត្ថ តត្ថ បាឡិយំ “ឥតិ វា”តិ វុត្តំ។ តត្ថ **ឥតី**-តិ បការត្ថេ និបាតោ, **វា**-តិ វិកប្បនត្ថេ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – ឥមិនា បការេន, ឥតោ អញ្ញេន វាតិ។ តេន យានិ ឥតោ ពាហិរកបព្ពជិតា សិប្បាយតនវិជ្ជាដ្ឋានាទីនិ ជីវិកោបាយភូតានិ អាជីវិកបកតា ឧបជីវន្តិ, តេសំ បរិគ្គហោ កតោតិ វេទិតព្ពំ។

មហាសីលវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

## បុព្ពន្តកប្បិកសស្សតវាទវណ្ណនា

**២៨**. ឥទានិ សុញ្ញតាបកាសនវារស្សត្ថំ វណ្ណេន្តោ អនុសន្ធឹ បកាសេតុំ “**ឯវ**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **វុត្ត វណ្ណស្សា**តិ សហត្ថេ ឆដ្ឋីវចនំ, សាមិអត្ថេ វា អនុសន្ធិ-សទ្ទស្ស ភាវកម្មវសេន កិរិយាទេសនាសុ បវត្តនតោ។ **ភិក្ខុសង្ឃេន វុត្តវណ្ណស្សា**តិ “យាវញ្ចិទំ តេន ភគវតា”តិអាទិនា វុត្តវណ្ណស្ស។ តត្រ បាឡិយំ អយំ សម្ពន្ធោ – ន ភិក្ខវេ, ឯត្តកា ឯវ ពុទ្ធគុណា យេ តុម្ហាកំ បាកដា, អបាកដា បន “អត្ថិ ភិក្ខវេ, អញ្ញេ ធម្មា”តិ វិត្ថារោ។ “ឥមេ ទិដ្ឋិដ្ឋានា ឯវំ គហិតា”តិអាទិនា សស្សតាទិទិដ្ឋិដ្ឋានានំ យថាគហិតាការស្ស សុញ្ញភាវប្បកាសនតោ, “តញ្ច បជាននំ ន បរាមសតី”តិ សីលាទីនញ្ច អបរាមសនីយភាវទីបនេន និច្ចសារាទិវិរហប្បកាសនតោ, យាសុ វេទនាសុ អវីតរាគតាយ ពាហិរានំ ឯតានិ ទិដ្ឋិវិពន្ទកានិ សម្ភវន្តិ, តាសំ បច្ចយភូតានញ្ច សម្មោហាទីនំ វេទកការកសភាវាភាវទស្សនមុខេន សព្ពធម្មានំ អត្តត្តនិយតាវិរហទីបនតោ, អនុបាទាបរិនិព្ពានទីបនតោ ច អយំ ទេសនា សុញ្ញតាវិភាវនប្បធានាតិ អាហ “**សុញ្ញតាបកាសនំ អារភី**”តិ។

**បរិយត្តី**តិ វិនយាទិភេទភិន្នា មនសា វវត្ថាបិតា តន្តិ។ **ទេសនា**តិ តស្សា តន្តិយា មនសា វវត្ថាបិតាយ វិភាវនា, យថាធម្មំ ធម្មាភិលាបភូតា វា បញ្ញាបនា, អនុលោមាទិវសេន វា កថនន្តិ បរិយត្តិទេសនានំ វិសេសោ បុព្ពេយេវ វវត្ថាបិតោតិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយ “**ទេសនាយ, បរិយត្តិយ**”ន្តិ ច វុត្តំ។ **ឯវមាទីសូ**តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន សច្ចសភាវសមាធិបញ្ញាបកតិបុញ្ញាបត្តិញេយ្យាទយោ សង្គយ្ហន្តិ។ តថា ហិ អយំ **ធម្ម**-សទ្ទោ “ចតុន្នំ ភិក្ខវេ, ធម្មានំ អននុពោធា”តិអាទីសុ (អ. និ. ៤.១) សច្ចេ បវត្តតិ, “កុសលា ធម្មា អកុសលា ធម្មា”តិអាទីសុ (ធ. ស. តិកមាតិកា ១) សភាវេ, “ឯវំធម្មា តេ ភគវន្តោ អហេសុ”ន្តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.១៣, ៩៤, ១៤៥; ៣.១៤២; ម. និ. ៣.១៦៧; សំ. និ. ៥.៣៧៨) សមាធិម្ហិ, “សច្ចំ ធម្មោ ធិតិ ចាគោ, ស វេ បេច្ច ន សោចតិ”តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.២៤៦; សុ. និ. ១៩០) បញ្ញាយំ, “ជាតិធម្មានំ ភិក្ខវេ, សត្តានំ ឯវំ ឥច្ឆា ឧប្បជ្ជតី”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.១៣១; ៣.៣៧៣; បដិ. ម. ១.៣៣) បកតិយំ, “ធម្មោ សុចិណ្ណោ សុខមាវហាតី”តិអាទីសុ (សុ. និ. ១៨៤; ថេរគា. ៣០៣; ជា. ១.១០.១០២; ១៥.៣៨៥) បុញ្ញេ, “ចត្តារោ បារាជិកា ធម្មា”តិអាទីសុ (បារា. ២៣៣) អាបត្តិយំ, “សព្ពេ ធម្មា សព្ពាការេន ពុទ្ធស្ស ភគវតោ ញាណមុខេ អាបាថមាគច្ឆន្តី”តិអាទីសុ (មហានិ. ១៥៦; ចូឡនិ. ៨៥; បដិ. ម. ៣.៥) ញេយ្យេ បវត្តតិ។ **ធម្មា ហោន្តី**តិ សត្តជីវតោ សុញ្ញា ធម្មមត្តា ហោន្តីតិ អត្ថោ។ កិមត្ថិយំ គុណេ បវត្តនន្តិ អាហ “**តស្មា**”តិអាទិ។

**មកសតុណ្ឌសូចិយា**តិ សូចិមុខមក្ខិកាយ តុណ្ឌសង្ខាតាយ សូចិយា។ អលព្ភនេយ្យបតិដ្ឋោ វិយាតិ សម្ពន្ធោ។ **អញ្ញត្រ តថាគតា**តិ ឋបេត្វា តថាគតំ។ “**ទុទ្ទសា**”តិ បទេនេវ តេសំ ធម្មានំ ទុក្ខោគាហតា បកាសិតាតិ “**អលព្ភនេយ្យបតិដ្ឋា**” ឥច្ចេវ វុត្តំ។ លភិតព្ពាតិ **លព្ភនីយា**, សា ឯវ **លព្ភនេយ្យា**, លភីយតេ វា **លព្ភនំ**, តមរហតីតិ **លព្ភនេយ្យា**, ន លព្ភនេយ្យា **អលព្ភនេយ្យា**, បតិដ្ឋហន្តិ ឯត្ថាតិ **បតិដ្ឋា**, បតិដ្ឋហនំ វា **បតិដ្ឋា**, អលព្ភនេយ្យា បតិដ្ឋា ឯត្ថាតិ **អលព្ភនេយ្យបតិដ្ឋា**។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – សចេ កោចិ អត្តនោ បមាណំ អជានន្តោ ញាណេន តេ ធម្មេ ឱគាហិតុំ ឧស្សាហំ ករេយ្យ, តស្ស តំ ញាណំ អប្បតិដ្ឋមេវ មកសតុណ្ឌសូចិ វិយ មហាសមុទ្ទេតិ។ ឱគាហិតុមសក្កុណេយ្យតាយ “ឯត្តកា ឯតេ ឍទិសា វា”តិ តេ បស្សិតុំ ន សក្កាតិ វុត្តំ “**គម្ភីរត្តា ឯវ ទុទ្ទសា**”តិ។ យេ បន ទដ្ឋុមេវ ន សក្កា, តេសំ ឱគាហិត្វា អនុ អនុ ពុជ្ឈនេ កថា ឯវ នត្ថីតិ អាហ “**ទុទ្ទសត្តា ឯវ ទុរនុពោធា**”តិ។ សព្ពកិលេសបរិឡាហបដិប្បស្សទ្ធិសង្ខាតអគ្គផលមត្ថកេ សមុប្បន្នតា, បុរេចរានុចរវសេន និព្ពុតសព្ពកិលេសបរិឡាហសមាបត្តិសមោកិណ្ណត្តា ច **និព្ពុតសព្ពបរិឡាហា។** តព្ភាវតោ **សន្តា**តិ អត្ថោ។ **សន្តារម្មណានិ** មគ្គផលនិព្ពានានិ អនុបសន្តសភាវានំ កិលេសានំ, សង្ខារានញ្ច អភាវតោ។

អថ វា កសិណុគ្ឃាដិមាកាសតព្ពិសយវិញ្ញាណានំ អនន្តភាវោ វិយ សុសម្ពូហតវិក្ខេបតាយ និច្ចសមាហិតស្ស មនសិការស្ស វសេន តទារម្មណធម្មានំ សន្តភាវោ វេទិតព្ពោ។ អវិរជ្ឈិត្វា និមិត្តបដិវេធោ វិយ ឥស្សាសានំ អវិរជ្ឈិត្វា ធម្មានំ យថាភូតសភាវាវពោធោ សាទុរសោ មហារសោវ ហោតីតិ អាហ “**អតិត្តិករណដ្ឋេនា**”តិ, អតប្បនករណសភាវេនាតិ អត្ថោ។ សោហិច្ចំ តិត្តិ តប្បនន្តិ ហិ បរិយាយោ។ **អតិត្តិករណដ្ឋេនា**តិ បត្តេត្វា សាទុរសករណដ្ឋេនាតិបិ អត្ថំ វទន្តិ។ បដិវេធប្បត្តានំ តេសុ ច ពុទ្ធានមេវ សព្ពាការេន វិសយភាវូបគមនតោ ន តក្កពុទ្ធិយា គោចរាតិ អាហ “**ឧត្តមញាណវិសយត្តា**”តិអាទិ។ **និបុណា**តិ ញេយ្យេសុ តិក្ខប្បវត្តិយា ឆេកា។ យស្មា បន សោ ឆេកភាវោ អារម្មណេ អប្បដិហតវុត្តិតាយ, សុខុមញេយ្យគ្គហណសមត្ថតាយ ច សុបាកដោ ហោតិ, តស្មា វុត្តំ “**សណ្ហសុខុមសភាវត្តា**”តិ។ **បណ្ឌិតេហិ វេទិតព្ពា**តិ អវធារណំ សមត្ថេតុំ “**ពាលានំ អវិសយត្តា**”តិ អាហ។

អយំ អដ្ឋកថានយតោ អបរោ នយោ – វិនយបណ្ណត្តិអាទិគម្ភីរនេយ្យវិភាវនតោ **គម្ភីរា។** កទាចិយេវ អសង្ខ្យេយ្យេ មហាកប្បេ អតិក្កមិត្វាបិ ទុល្លភទស្សនតាយ **ទុទ្ទសា។** ទស្សនញ្ចេត្ថ បញ្ញាចក្ខុវសេនេវ វេទិតព្ពំ។ ធម្មទ្វយសង្ខាតស្ស អនុពោធស្ស កស្សចិទេវ សម្ភវតោ **ទុរនុពោធា។** សន្តសភាវតោ, វេនេយ្យានញ្ច សព្ពគុណសម្បទានំ បរិយោសានត្តា **សន្តា។** អត្តនោ បច្ចយេហិ បធានភាវំ នីតតាយ **បណីតា។** សមធិគតសច្ចលក្ខណតាយ អតក្កេហិ បុគ្គលេហិ, អតក្កេន វា ញាណេន អវចរិតព្ពតោ **អតក្កាវចរា។** និបុណំ, និបុណេ វា អត្ថេ សច្ចបច្ចយាការាទិវសេន វិភាវនតោ **និបុណា។** លោកេ អគ្គបណ្ឌិតេន សម្មាសម្ពុទ្ធេន វេទិតព្ពតោ បកាសិតព្ពតោ **បណ្ឌិតវេទនីយា។**

អនាវរណញាណបដិលាភតោ ហិ ភគវា "សព្ពាភិភូហមស្មិ, (ម. និ. ១.១៧៨; ២.៣៤២; ធ. ប. ៣៥៣; មហាវ. ១១) ទសពលសមន្នាគតោ ភិក្ខវេ, តថាគតោ"តិអាទិនា (សំ. និ. ២.២១; ២.២២) អត្តនោ សព្ពញ្ញុតាទិគុណេ បកាសេសិ, តេនេវាហ **"សយំ អភិញ្ញា សច្ឆិកត្វា បវេទេតី"**តិ។ **សយំ**-សទ្ទេន, និទ្ទាវិតាវធារណេន វា និវត្តេតព្ពមត្ថំ ទស្សេតុំ **"អនញ្ញនេយ្យោ ហុត្វា"**តិ វុត្តំ, អញ្ញេហិ អពោធិតោ ហុត្វាតិ អត្ថោ។ **អភិញ្ញា**តិ យ-ការលោបោ "អញ្ញាណតា អាបជ្ជតី"តិអាទីសុ (បរិ. ២៩៦) វិយាតិ ទស្សេតិ **"អភិវិសិដ្ឋេន ញាណេនា"**តិ ឥមិនា។ អបិច **"សយំ អភិញ្ញា"**តិ បទស្ស **អនញ្ញនេយ្យោ ហុត្វា**តិ អត្ថវចនំ, **"សច្ឆិកត្វា"**តិ បទស្ស បន **សយមេវ...បេ. ... កត្វា**តិ។ សយំ-សទ្ទោ ហិ សច្ឆិកត្វាតិ ឯត្ថាបិ សម្ពជ្ឈិតព្ពោ។ **អភិវិសិដ្ឋេន ញាណេនា**តិ ច តស្ស ហេតុវចនំ, ករណវចនំ វា។

តត្ថ កិញ្ចាបិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ ផលនិព្ពានានិ វិយ សច្ឆិកាតព្ពសភាវំ ន ហោតិ, អាសវក្ខយញាណេ បន អធិគតេ អធិគតមេវ ហោតិ, តស្មា តស្ស បច្ចក្ខករណំ សច្ឆិកិរិយាតិ អាហ **"អភិវិសិដ្ឋេន ញាណេន បច្ចក្ខំ កត្វា"**តិ។ ហេតុអត្ថេ ចេតំ ករណវចនំ, អគ្គមគ្គញាណសង្ខាតស្ស អភិវិសិដ្ឋញាណស្សាធិគមហេតូតិ អត្ថោ។ អភិវិសិដ្ឋញាណន្តិ វា បច្ចវេក្ខណាញាណេ អធិប្បេតេ ករណត្ថេ ករណវចនម្បិ យុជ្ជតេវ។ បវេទនញ្ចេត្ថ អញ្ញាវិសយានំ សច្ចាទីនំ ទេសនាកិច្ចសាធនតោ, "ឯកោម្ហិ សម្មាសម្ពុទ្ធោ"តិអាទិនា (មហាវ. ១១; កថា. ៤០៥) បដិជាននតោ ច វេទិតព្ពំ។ **គុណធម្មេហី**តិ គុណសង្ខាតេហិ ធម្មេហិ។ យថាភូតមេវ **យថាភុច្ចំ** សកត្ថេ ណ្យបច្ចយវសេន។

**វទមានា**តិ ឯត្ថ សត្តិអត្ថោ មានសទ្ទោ យថា "ឯកបុគ្គលោ ភិក្ខវេ, លោកេ ឧប្បជ្ជមានោ ឧប្បជ្ជតី"តិ, (អ. និ. ១.១៧០; កថា. ៤០៥) តស្មា វត្តុំ ឧស្សាហំ ករោន្តោតិ អត្ថោ។ ឯវំភូតា ហិ វត្តុកាមា នាម ហោន្តិ, តេនាហ **"តថាគតស្សា"**តិអាទិ ។ សាវសេសំ វទន្តាបិ វិបរីតវទន្តា វិយ សម្មា វទន្តីតិ ន វត្តព្ពាតិ យថា សម្មា វទន្តិ, តថា ទស្សេតុំ **"អហាបេត្វា"**តិអាទិ វុត្តំ។ តេន ហិ អនវសេសវទនមេវ សម្មា វទនន្តិ ទស្សេតិ។ **"វត្តុំ សក្កុណេយ្យុ"**ន្តិ ឥមិនា ច "វទេយ្យុ"ន្តិ ឯតស្ស សមត្ថនត្ថភាវមាហ យថា "សោ ឥមំ វិជដយេ ជដ"ន្តិ (សំ. និ. ១.២៣; បេដកោ. ២២; មិ. ប. ១.១.៩) យេ ឯវំ ភគវតា ថោមិតា, តេ ធម្មា កតមេតិ យោជនា។ "អត្ថិ ភិក្ខវេ, អញ្ញេវ ធម្មា"តិអាទិបាឡិយា "សព្ពញ្ញុតញ្ញាណ"ន្តិ វុត្តវចនស្ស វិរោធិភាវំ ចោទេន្តោ **"យទិ ឯវ"**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **យទិ ឯវ**ន្តិ ឯវំ "សព្ពញ្ញុតញ្ញាណ"ន្តិ វុត្តវចនំ យទិ សិយាតិ អត្ថោ។ **ពហុវចននិទ្ទេសោ**តិ "អត្ថិ ភិក្ខវេ"តិអាទីនិ សន្ធាយ វុត្តំ។ **អត្ថិ**-សទ្ទោបិ ហិ ឥធ ពហុវចនោយេវ "អត្ថិ ខីរា, អត្ថិ គាវោ"តិអាទីសុ វិយ និបាតភាវស្សេវ ឥច្ឆិតត្តា។ យទិបិ តទិទំ ញាណំ ឯកមេវ សភាវតោ, តថាបិ សម្បយោគតោ, អារម្មណតោ ច បុថុវចនប្បយោគមរហតីតិ វិស្សជ្ជេតិ **"បុថុចិត្ត...បេ.... រម្មណតោ"**តិ ឥមិនា។ **បុថុចិត្តសមាយោគតោ**តិ បុថូហិ ចិត្តេហិ សម្បយោគតោ។ បុថូនិ អារម្មណានិ ឯតស្សាតិ **បុថុអារម្មណំ**, តព្ភាវតោ សព្ពារម្មណត្តាតិ វុត្តំ ហោតិ។

អបិច បុថុ អារម្មណំ អារម្មណមេតស្សាតិ បុថុអារម្មណារម្មណន្តិ ឯតស្មឹ អត្ថេ "ឱដ្ឋមុខោ, កាមាវចរ"ន្តិអាទីសុ វិយ ឯកស្ស អារម្មណសទ្ទស្ស លោបំ កត្វា **"បុថុអារម្មណតោ"**តិ វុត្តំ, តេនស្ស បុថុញាណកិច្ចសាធកត្តំ ទស្សេតិ។ តថា ហេតំ ញាណំ តីសុ កាលេសុ អប្បដិហតញាណំ, ចតុយោនិបរិច្ឆេទកញាណំ, បញ្ចគតិបរិច្ឆេទកញាណំ, ឆសុ អសាធារណញាណេសុ សេសាសាធារណញាណានិ, សត្តារិយបុគ្គលវិភាវនកញាណំ, អដ្ឋសុ បរិសាសុ អកម្បនញាណំ, នវសត្តាវាសបរិជាននញាណំ, ទសពលញាណន្តិ ឯវមាទីនំ អនេកសតសហស្សភេទានំ ញាណានំ យថាសម្ភវំ កិច្ចំ សាធេតិ, តេសំ អារម្មណភូតានំ អនេកេសម្បិ ធម្មានំ តទារម្មណភាវតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **"តញ្ហី"**តិអាទិ យថាក្កមំ តព្ពិវរណំ។ **"យថាហា"**តិអាទិនា បដិសម្ភិទាមគ្គបាឡឹសាធកភាវេន ទស្សេតិ។ **តត្ថា**តិ អតីតធម្មេ។ ឯកវារវសេន បុថុអារម្មណភាវំ និវត្តេត្វា អនេកវារវសេន កមប្បវត្តិយា តំ ទស្សេតុំ **"បុនប្បុនំ ឧប្បត្តិវសេនា"**តិ វុត្តំ។ កមេនាបិ ហិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ វិសយេសុ បវត្តតិ, ន តថា សកឹយេវ ។ យថា ពាហិរកា វទន្តិ "សកឹយេវ សព្ពញ្ញូ សព្ពំ ជានាតិ, ន កមេនា"តិ។

យទិ ឯវំ អចិន្តេយ្យាបរិមេយ្យប្បភេទស្ស ញេយ្យស្ស បរិច្ឆេទវតា ឯកេន ញាណេន និរវសេសតោ កថំ បដិវេធោតិ, កោ វា ឯវមាហ “បរិច្ឆេទវន្តំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណ”ន្តិ។ អបរិច្ឆេទញ្ហិ តំ ញាណំ ញេយ្យមិវ។ វុត្តញ្ហេតំ “យាវតកំ ញាណំ, តាវតកំ ញេយ្យំ។ យាវតកំ ញេយ្យំ, តាវតកំ ញាណ”ន្តិ (មហានិ. ៦៩, ១៥៦; ចូឡនិ. ៨៥; បដិ. ម. ៣.៥ អធិប្បាយត្ថមេវ គហិតំ វិយ ទិស្សតិ) ឯវម្បិ ជាតិភូមិសភាវាទិវសេន, ទិសាទេសកាលាទិវសេន ច អនេកភេទភិន្នេ ញេយ្យេ កមេន គយ្ហមានេ អនវសេសបដិវេធោ ន សម្ភវតិយេវាតិ? នយិទមេវំ។ យញ្ហិ កិញ្ចិ ភគវតា ញាតុមិច្ឆិតំ សកលមេកទេសោ វា, តត្ថ អប្បដិហតចារិតាយ បច្ចក្ខតោ ញាណំ បវត្តតិ។ វិក្ខេបាភាវតោ ច ភគវា សព្ពកាលំ សមាហិតោតិ ញាតុមិច្ឆិតស្ស បច្ចក្ខភាវោ ន សក្កា និវារេតុំ។ វុត្តញ្ហិ “អាកង្ខាបដិពទ្ធំ ពុទ្ធស្ស ភគវតោ ញាណ”ន្តិអាទិ, (មហានិ. ៦៩, ១៥៦; ចូឡនិ. ៨៥; បដិ. ម. ៣.៥) ននុ ចេត្ថ ទូរតោ ចិត្តបដំ បស្សន្តានំ វិយ, “សព្ពេ ធម្មា អនត្តា”តិ វិបស្សន្តានំ វិយ ច អនេកធម្មាវពោធកាលេ អនិរូបិតរូបេន ភគវតោ ញាណំ បវត្តតីតិ គហេតព្ពន្តិ? គហេតព្ពំ អចិន្តេយ្យានុភាវតាយ ពុទ្ធញាណស្ស។ តេនេវាហ “ពុទ្ធវិសយោ អចិន្តេយ្យោ”តិ, (អ. និ. ៤.៧៧) ឥទំ បនេត្ថ សន្និដ្ឋានំ – សព្ពាការេន សព្ពធម្មាវពោធនសមត្ថស្ស អាកង្ខាបដិពទ្ធវុត្តិនោ អនាវរណញាណស្ស បដិលាភេន ភគវា សន្តានេន សព្ពធម្មបដិវេធសមត្ថោ អហោសិ សព្ពនេយ្យាវរណស្ស បហានតោ, តស្មា សព្ពញ្ញូ, ន សកឹយេវ សព្ពធម្មាវពោធតោ យថាសន្តានេន សព្ពស្ស ឥន្ធនស្ស ទហនសមត្ថតាយ បាវកោ “សព្ពភូ”តិ វុច្ចតីតិ។

កាមញ្ចាយមត្ថោ បុព្ពេ វិត្ថារិតោយេវ, បការន្តរេន បន សោតុជនានុគ្គហកាមតាយ, ឥមិស្សា ច បោរាណសំវណ្ណនាវិសោធនវសេន បវត្តត្តា បុន វិភាវិតោតិ ន ចេត្ថ បុនរុត្តិទោសោ បរិយេសិតព្ពោ, ឯវមីទិសេសុ។ ឯត្ថ ច កិញ្ចាបិ ភគវតោ ទសពលាទិញាណានិបិ អនញ្ញសាធារណានិ, សព្ពទេសវិសយត្តា បន តេសំ ញាណានំ ន តេហិ ពុទ្ធគុណា អហាបេត្វា គហិតា នាម ហោន្តិ។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្ស បន និប្បទេសវិសយត្តា តស្មឹ គហិតេ សព្ពេបិ ពុទ្ធគុណា គហិតា ឯវ នាម ហោន្តិ, តស្មា បាឡិអត្ថានុសារេន តទេវ ញាណំ គហិតន្តិ វេទិតព្ពំ។ បាឡិយម្បិ ហិ “យេហិ តថាគតស្ស យថាភុច្ចំ វណ្ណំ សម្មា វទមានា វទេយ្យុ”ន្តិ តមេវ បកាសិតំ តមន្តរេន អញ្ញស្ស និប្បទេសវិសយស្ស អភាវតោ, និប្បទេសវិសយេនេវ ច យថាភុច្ចំ សម្មា វទនសម្ភវតោតិ។

**អញ្ញេវា**តិ ឯត្ថ **ឯវ**-សទ្ទោ សន្និដ្ឋាបនត្ថោតិ ទស្សេតុំ “**អញ្ញេវាតិ ឥទំ បនេត្ថ វវត្ថាបនវចន**”ន្តិ វុត្តំ, **វវត្ថាបនវចន**ន្តិ ច សន្និដ្ឋាបនវចនន្តិ អត្ថោ, **សន្និដ្ឋាបន**ញ្ច អវធារណមេវ។ កថន្តិ អាហ “**អញ្ញេវា**”តិអាទិ។ “**ន បាណាតិបាតា វេរមណិអាទយោ**”តិ ឥមិនា អវធារណេន និវត្តិតំ ទស្សេតិ។ អយញ្ច **ឯវ**-សទ្ទោ អនិយតទេសតាយ ច-សទ្ទោ វិយ យត្ថ វុត្តោ, តតោ អញ្ញត្ថាបិ វចនិច្ឆាវសេន ឧបតិដ្ឋតីតិ អាហ “**គម្ភីរាវា**”តិអាទិ។ **ឥតិ**-សទ្ទេន ច អាទិអត្ថេន ទុទ្ទសាវ ន សុទសា, ទុរនុពោធាវ ន សុរនុពោធា, សន្តាវ ន ទរថា, បណីតាវ ន ហីនា, អតក្កាវចរាវ ន តក្កាវចរា, និបុណាវ ន លូខា, បណ្ឌិតវេទនីយាវ ន ពាលវេទនីយាតិ និវត្តិតំ ទស្សេតិ។ **សព្ពបទេហី**តិ យាវ “បណ្ឌិតវេទនីយា”តិ ឥទំ បទំ, តាវ សព្ពបទេហិ។

ឯវំ និវត្តេតព្ពតំ យុត្តិយា ទស្សិករោន្តោ “**សាវកបារមិញាណ**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **សាវកបារមិញាណ**ន្តិ សាវកានំ ទានាទិបារមិបារិបូរិយា និប្ផន្នំ វិជ្ជត្តយឆឡភិញ្ញាចតុបដិសម្ភិទាភេទំ ញាណំ, តថា បច្ចេកពុទ្ធានំ **បច្ចេកពោធិញាណំ។ តតោ**តិ សាវកបារមិញាណតោ។ **តត្ថា**តិ សាវកបារមិញាណេ។ **តតោបី**តិ អនន្តរនិទ្ទិដ្ឋតោ បច្ចេកពោធិញាណតោបិ។ **អបិ**-សទ្ទេន, **បិ**-សទ្ទេន វា កោ បន វាទោ សាវកបារមិញាណតោតិ សម្ភាវេតិ។ **តត្ថាបី**តិ បច្ចេកពោធិញាណេបិ។ **ឥតោ បនា**តិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណតោ បន, តស្មា ឯត្ថ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេ វវត្ថានំ លព្ភតីតិ អធិប្បាយោ។ គម្ភីរេសុ វិសេសា, គម្ភីរានំ វា វិសេសេន **គម្ភីរា។** អយញ្ច គម្ភីរោ អយញ្ច គម្ភីរោ ឥមេ ឥមេសំ វិសេសេន គម្ភីរាតិ វា **គម្ភីរតរា។** តរសទ្ទេនេវេត្ថ ព្យវច្ឆេទនំ សិទ្ធំ។

ឯត្ថាយំ យោជនា – កិញ្ចាបិ សាវកបារមិញាណំ ហេដ្ឋិមំ ហេដ្ឋិមំ សេក្ខញាណំ បុថុជ្ជនញាណញ្ច ឧបាទាយ គម្ភីរំ, បច្ចេកពោធិញាណំ បន ឧបាទាយ ន តថា គម្ភីរន្តិ “គម្ភីរមេវា”តិ ន សក្កា ព្យវច្ឆិជ្ជិតុំ, តថា បច្ចេកពោធិញាណម្បិ យថាវុត្តំ ញាណមុបាទាយ គម្ភីរំ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ បន ឧបាទាយ ន ឯវំ គម្ភីរន្តិ “គម្ភីរមេវា”តិ ន សក្កា ព្យវច្ឆិជ្ជិតុំ, តស្មា តត្ថ វវត្ថានំ ន លព្ភតិ។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណធម្មា បន សាវកបារមិញាណាទីនមិវ កិញ្ចិ ឧបាទាយ គម្ភីរាភាវាភាវតោ “គម្ភីរា ឯវា”តិ វវត្ថានំ លព្ភតីតិ។ យថា ចេត្ថ វវត្ថានំ ទស្សិតំ, ឯវំ សាវកបារមិញាណំ ទុទ្ទសំ។ “បច្ចេកពោធិញាណំ បន តតោ ទុទ្ទសតរន្តិ តត្ថ វវត្ថានំ នត្ថី”តិអាទិនា វវត្ថានសម្ភវោ នេតព្ពោ, តេនេវាហ “**តថា ទុទ្ទសាវ...បេ.... វេទិតព្ព**”ន្តិ។

**បុច្ឆាវិស្សជ្ជន**ន្តិបិ បាឋោ, តស្សា បុច្ឆាយ វិស្សជ្ជនន្តិ អត្ថោ។ **ឯត**ន្តិ យថាវុត្តំ វិស្សជ្ជនវចនំ។ **ឯវ**ន្តិ ឥមិនា ទិដ្ឋីនំ វិភជនាការេន។ ឯត្ថាយមធិប្បាយោ – ភវតុ តាវ និរវសេសពុទ្ធគុណវិភាវនុបាយភាវតោ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមេវ ឯកម្បិ បុថុនិស្សយារម្មណញាណកិច្ចសិទ្ធិយា “អត្ថិ ភិក្ខវេ, អញ្ញេវ ធម្មា”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.១៨)

ពហុវចនេន ឧទ្ទិដ្ឋំ, តស្ស បន វិស្សជ្ជនំ សច្ចបច្ចយាការាទិវិសយវិសេសវសេន អនញ្ញសាធារណេន វិភជននយេន អនារភិត្វា សនិស្សយានំ ទិដ្ឋិគតានំ វិភជននយេន កស្មា អារទ្ធន្តិ? តត្ថ យថា សច្ចបច្ចយាការាទីនំ វិភជនំ អនញ្ញសាធារណំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្សេវ វិសយោ, ឯវំ និរវសេសទិដ្ឋិគតវិភជនម្បីតិ ទស្សេតុំ **"ពុទ្ធានញ្ហី"**តិអាទិ អារទ្ធំ, តត្ថ **ឋានានី**តិ ការណានិ។ **គម្ភីរំ មហន្តំ ហោតី**តិ ទេសេតព្ពស្ស អត្ថស្ស អនេកវិធតាយ, ទុព្ពិញ្ញេយ្យតាយ ច នានានយេហិ បវត្តមានំ ទេសនាគម្ភីរំ មហន្តំ វិបុលំ, ពហុប្បភេទញ្ច ហោតិ ។ **ញាណំ អនុបវិសតី**តិ តតោ ឯវ ច ទេសនាញាណំ ទេសេតព្ពធម្មេ វិភាគសោ កុរុមានំ អនុបវិសតិ, តេ អនុបវិសិត្វា ឋិតំ វិយ ហោតីតិ អត្ថោ។

**ពុទ្ធញាណស្ស មហន្តភាវោ បញ្ញាយតី**តិ ឯវំវិធស្ស នាម ធម្មស្ស ទេសកំ, បដិវេធកញ្ចាតិ ពុទ្ធានំ ទេសនាញាណស្ស, បដិវេធញាណស្ស ច ឧឡារភាវោ បាកដោ ហោតិ។ **ទេសនា គម្ភីរា ហោតី**តិ សភាវេន គម្ភីរានំ តេសំ ចតុព្ពិធានម្បិ ទេសនា ទេសេតព្ពវសេន គម្ភីរាវ ហោតិ, សា បន ពុទ្ធានំ ទេសនា សព្ពត្ថ, សព្ពទា ច យានត្តយមុខេនេវាតិ វុត្តំ **"តិលក្ខណាហតា សុញ្ញតាបដិសំយុត្តា"**តិ, តីហិ លក្ខណេហិ អាហតា, អត្តត្តនិយតោ សុញ្ញភាវបដិសញ្ញុត្តា ចាតិ អត្ថោ។ ឯត្ថ ច កិញ្ចាបិ "សព្ពំ វចីកម្មំ ពុទ្ធស្ស ភគវតោ ញាណបុព្ពង្គមំ ញាណានុបរិវត្តី"តិ (មហានិ. ៦៩, ១៥៦; ចូឡនិ. ៨៥; បដិ. ម. ៣.៥; នេត្តិ. ១៥) វចនតោ សព្ពាបិ ភគវតោ ទេសនា ញាណរហិតា នាម នត្ថិ, សមសមបរក្កមនវសេន សីហសមានវុត្តិតាយ ច សព្ពត្ថ សមានុស្សាហប្បវត្តិ, ទេសេតព្ពធម្មវសេន បន ទេសនា វិសេសតោ ញាណេន អនុបវិដ្ឋា, គម្ភីរតរា ច ហោតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

កថំ បន វិនយបណ្ណត្តិំ បត្វា ទេសនា តិលក្ខណាហតា, សុញ្ញតាបដិសញ្ញុត្តា ច ហោតិ, ននុ តត្ថ វិនយបណ្ណត្តិមត្តមេវាតិ? ន តត្ថ វិនយបណ្ណត្តិមត្តមេវ។ តត្ថាបិ ហិ សន្និសិន្នបរិសាយ អជ្ឈាសយានុរូបំ បវត្តមានា ទេសនា សង្ខារានំ អនិច្ចតាទិវិភាវិនី សព្ពធម្មានំ អត្តត្តនិយតា, សុញ្ញភាវប្បកាសិនី ច ហោតិ, តេនេវាហ **"អនេកបរិយាយេន ធម្មិំ កថំ កត្វា"**តិអាទិ។ **វិនយបញ្ញត្តិ**ន្តិ វិនយស្ស បញ្ញាបនំ។ ញ្ញ-ការស្ស បន ណ្ណ-ការេ កតេ វិនយបណ្ណត្តិន្តិបិ បាឋោ។ **ភូមន្តរ**ន្តិ ធម្មានំ អវត្ថាវិសេសញ្ច ឋានវិសេសញ្ច។ ភវន្តិ ធម្មា ឯត្ថាតិ **ភូមី**តិ ហិ អវត្ថាវិសេសោ, ឋានញ្ច វុច្ចតិ។ តត្ថ **អវត្ថាវិសេសោ** សតិអាទិធម្មានំ សតិបដ្ឋានិន្ទ្រិយពលពោជ្ឈង្គមគ្គង្គាទិភេទោ "វច្ឆោ, ទម្មោ, ពលីពទ្ទោ"តិ អាទយោ វិយ។ **ឋានវិសេសោ** កាមាវចរាទិភេទោ។ **បច្ចយាការ-**សទ្ទស្ស អត្ថោ ហេដ្ឋា វុត្តោយេវ។ **សមយន្តរ**ន្តិ ទិដ្ឋិវិសេសំ, នានាវិហិតា ទិដ្ឋិយោតិ អត្ថោ, អញ្ញសមយំ វា, ពាហិរកសមយន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ វិនយបញ្ញត្តិំ បត្វា មហន្តំ គម្ភីរំ ហោតីតិអាទិនា សម្ពន្ធោ។ **តស្មា**តិ យស្មា គម្ភីរំ មហន្តំ...បេ.... បដិសំយុត្តា, តស្មា។ **អេជគាមិនី**តិ អតេកិច្ឆគាមិនី។

**ឯវំ ឱតិណ្ណេ វត្ថុស្មិ**ន្តិ យថាវុត្តនយេន លហុកគរុកាទិវសេន តទនុរូបេ វត្ថុម្ហិ ឱតរន្តេ។ យំ សិក្ខាបទបញ្ញាបនំ នាម អត្ថិ, តត្ថាតិ សម្ពន្ធោ។ **ថាមោ**តិ ញាណសាមត្ថិយំ។ **ពល**ន្តិ អកម្បនសង្ខាតោ វីរភាវោ។ **ថាមោ ពល**ន្តិ វា សាមត្ថិយវចនមេវ បច្ចវេក្ខណាទេសនាញាណវសេន យោជេតព្ពំ។ បច្ចវេក្ខណាញាណបុព្ពង្គមញ្ហិ ទេសនាញាណំ។ **ឯសា**តិ សិក្ខាបទបញ្ញាបនមេវ វុច្ចមានបទមបេក្ខិត្វា បុល្លិង្គេន និទ្ទិសតិ, ឯសោ សិក្ខាបទបញ្ញាបនសង្ខាតោ វិសយោ អញ្ញេសំ អវិសយោតិ អត្ថោ។ **ឥតី**តិ តថាវិសយាវិសយភាវស្ស ហេតុភាវេន បដិនិទ្ទេសវចនំ , និទស្សនត្ថោ វា **ឥតិ**-សទ្ទោ, តេន "ឥទំ លហុកំ, ឥទំ គរុក"ន្តិអាទិនយំ និទ្ទិសតិ។ ឯវមបរត្ថាបិ យថាសម្ភវំ។

យទិបិ កាយានុបស្សនាទិវសេន សតិបដ្ឋានាទយោ សុត្តន្តបិដកេ (ទី. និ. ២.៣៧៤; ម. និ. ១.១០៧) វិភត្តា, តថាបិ សុត្តន្តភាជនីយាទិវសេន អភិធម្មេយេវ តេ វិសេសតោ វិភត្តាតិ អាហ **"ឥមេ ចត្តារោ សតិបដ្ឋានា...បេ.... អភិធម្មបិដកំ វិភជិត្វា"**តិ។ តត្ថ **សត្ត ផស្សា**តិ សត្តវិញ្ញាណធាតុសម្បយោគវសេន វុត្តំ។ តថា **"សត្ត វេទនា"**តិអាទិបិ។ **លោកុត្តរា ធម្មា នាមា**តិ **ឯត្ថ ឥតិ**-សទ្ទោ អាទិអត្ថោ, បការត្ថោ វា, តេន វុត្តាវសេសំ អភិធម្មេ អាគតំ ធម្មានំ វិភជិតព្ពាការំ សង្គណ្ហាតិ។ ចតុវីសតិសមន្តបដ្ឋានានិ ឯត្ថាតិ **ចតុវីសតិសមន្តបដ្ឋាន**ន្តិ ពាហិរត្ថសមាសោ។ **"អភិធម្មបិដក"**ន្តិ ឯតស្ស ហិ ឥទំ វិសេសនំ។ ឯត្ថ ច បច្ចយនយំ អគ្គហេត្វា ធម្មវសេនេវ សមន្តបដ្ឋានស្ស ចតុវីសតិវិធតា វុត្តា។ យថាហ –

"តិកញ្ច បដ្ឋានវរំ ទុកុត្តមំ,
ទុកតិកញ្ចេវ តិកទុកញ្ច;
តិកតិកញ្ចេវ ទុកទុកញ្ច,
ឆ អនុលោមម្ហិ នយា សុគម្ភីរា...បេ....
ឆ បច្ចនីយម្ហិ...បេ.... អនុលោមបច្ចនីយម្ហិ...បេ....
បច្ចនីយានុលោមម្ហិ នយា សុគម្ភីរា"តិ។ [បដ្ឋា. ១.១.៤១(ក), ៤៤(ខ), ៤៨(គ), ៥២(ឃ)];

ឯវំ ធម្មវសេន ចតុវីសតិភេទេសុ តិកបដ្ឋានាទីសុ ឯកេកំ បច្ចយនយេន អនុលោមាទិវសេន ចតុព្ពិធំ ហោតីតិ ឆន្នវុតិសមន្តបដ្ឋានានិ។ តត្ថ បន ធម្មានុលោមេ តិកបដ្ឋានេ កុសលត្តិកេ បដិច្ចវារេ បច្ចយានុលោមេ ហេតុមូលកេ ហេតុបច្ចយវសេន ឯកូនបញ្ញាស បុច្ឆានយា សត្ត វិស្សជ្ជននយាតិអាទិនា ទស្សិយមានា អនន្តភេទា នយាតិ អាហ “**អនន្តនយ**”ន្តិ។

**នវហាការេហី**តិ ឧប្បាទាទីហិ នវហិ បច្ចយាការេហិ។ តំ សរូបតោ ទស្សេតុំ “**ឧប្បាទោ ហុត្វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ ឧប្បជ្ជតិ ឯតស្មា ផលន្តិ **ឧប្បាទោ**, ផលុប្បត្តិយា ការណភាវោ។ សតិ ច អវិជ្ជាយ សង្ខារា ឧប្បជ្ជន្តិ, នាសតិ។ តស្មា អវិជ្ជា សង្ខារានំ ឧប្បាទោ ហុត្វា បច្ចយោ ហោតិ, តថា បវត្តតិ ធរតិ ឯតស្មឹ ផលន្តិ **បវត្តំ។** និមីយតិ ផលមេតស្មិន្តិ **និមិត្តំ។** (និទទាតិ ផលំ អត្តនោ បច្ចយុប្បន្នំ ឯតេនាតិ និទានំ។) (ឯត្ថន្តរេ អដ្ឋកថាយ ន សមេតិ) អាយូហតិ ផលំ អត្តនោ បច្ចយុប្បន្នុប្បត្តិយា ឃដេតិ ឯតេនាតិ **អាយូហនំ។** សំយុជ្ជតិ ផលំ អត្តនោ បច្ចយុប្បន្នេន ឯតស្មិន្តិ **សំយោគោ។** យត្ថ សយំ ឧប្បជ្ជតិ, តំ បលិពុន្ធតិ ផលមេតេនាតិ **បលិពោធោ។** បច្ចយន្តរសមវាយេ សតិ ផលមុទយតិ ឯតេនាតិ **សមុទយោ។** ហិនោតិ ការណភាវំ គច្ឆតីតិ **ហេតុ។** អវិជ្ជាយ ហិ សតិ សង្ខារា បវត្តន្តិ, ធរន្តិ ច, តេ អវិជ្ជាយ សតិ អត្តនោ ផលំ (និទទន្តិ) (បដិ. ម. ១.៤៥; ទី. និ. ដី. ១.២៨ បស្សិតព្ពំ) ភវាទីសុ ខិបន្តិ, អាយូហន្តិ អត្តនោ ផលុប្បត្តិយា ឃដេន្តិ, អត្តនោ ផលេន សំយុជ្ជន្តិ, យស្មឹ សន្តានេ សយំ ឧប្បន្នា តំ បលិពុន្ធន្តិ, បច្ចយន្តរសមវាយេ ឧទយន្តិ ឧប្បជ្ជន្តិ, ហិនោតិ ច សង្ខារានំ ការណភាវំ គច្ឆតិ, តស្មា អវិជ្ជា សង្ខារានំ បវត្តំ ហុត្វា…បេ… បច្ចយោ ហុត្វា បច្ចយោ ហោតិ។ ឯវំ អវិជ្ជាយ សង្ខារានំ ការណភាវូបគមនវិសេសា ឧប្បាទាទយោ វេទិតព្ពា។ សង្ខារាទីនំ វិញ្ញាណាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។

តមត្ថំ បដិសម្ភិទាមគ្គបាឡិយា សាធេន្តេន “**យថាហា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ តិដ្ឋតិ ឯតេនាតិ **ឋិតិ,** បច្ចយោ, ឧប្បាទោ ឯវ ឋិតិ **ឧប្បាទដ្ឋិតិ។** ឯវំ សេសេសុបិ។ យស្មា បន “អាសវសមុទយា អវិជ្ជាសមុទយោ”តិ (ម. និ. ១.១០៣) វុត្តត្តា អាសវា អវិជ្ជាយ បច្ចយោ, តស្មា វុត្តំ “**ឧភោបេតេ ធម្មា “បច្ចយសមុប្បន្នា**”តិ, អវិជ្ជា ច សង្ខារា ច ឧភោបេតេ ធម្មា បច្ចយតោ ឯវ សមុប្បន្នា, ន វិនា បច្ចយេនាតិ អត្ថោ។ **បច្ចយបរិគ្គហេ បញ្ញា**តិ សង្ខារានំ, អវិជ្ជាយ ច ឧប្បាទាទិកេ បច្ចយាការេ បរិច្ឆិន្ទិត្វា គហណវសេន បវត្តា បញ្ញា។ **ធម្មដ្ឋិតិញាណ**ន្តិ បច្ចយុប្បន្នធម្មានំ បច្ចយភាវតោ ធម្មដ្ឋិតិសង្ខាតេ បដិច្ចសមុប្បាទេ ញាណំ។ “ទ្វាទស បដិច្ចសមុប្បាទា”តិ វចនតោ ហិ ទ្វាទស បច្ចយា ឯវ បដិច្ចសមុប្បាទោ។ អយញ្ច នយោ ន បច្ចុប្បន្នេ ឯវ, អថ ខោ អតីតានាគតេសុបិ, ន ច អវិជ្ជាយ ឯវ សង្ខារេសុ, អថ ខោ សង្ខារាទីនំ វិញ្ញាណាទីសុបិ លព្ភតីតិ បរិបុណ្ណំ កត្វា បច្ចយាការស្ស វិភត្តភាវំ ទស្សេតុំ “**អតីតម្បិ អទ្ធាន**”ន្តិអាទិ បាឡិមាហរិ។ **បដ្ឋានេ** (បដ្ឋា. ១.១) បន ទស្សិតា ហេតាទិបច្ចយាឯវេត្ថ ឧប្បាទាទិបច្ចយាការេហិ គហិតាតិ តេបិ យថាសម្ភវំ នីហរិត្វា យោជេតព្ពា។ អតិវិត្ថារភយេន បន ន យោជយិម្ហ, អត្ថិកេហិ ច វិសុទ្ធិមគ្គាទិតោ (វិសុទ្ធិ. ២.៥៩៤) គហេតព្ពា។

**តស្ស តស្ស ធម្មស្សា**តិ សង្ខារាទិបច្ចយុប្បន្នធម្មស្ស។ **តថា តថា បច្ចយភាវេនា**តិ ឧប្បាទាទិហេតាទិបច្ចយសត្តិយា ។ កម្មកិលេសវិបាកវសេន តីណិ វដ្ដានិ យស្សាតិ **តិវដ្ដំ។** អតីតបច្ចុប្បន្នានាគតវសេន តយោ អទ្ធា កាលា ឯតស្សាតិ **តិយទ្ធំ។** ហេតុផលផលហេតុហេតុផលវសេន តយោ សន្ធយោ ឯតស្សាតិ **តិសន្ធិ។** សង្ខិប្បន្តិ ឯត្ថ អវិជ្ជាទយោ, វិញ្ញាណាទយោ ចាតិ **សង្ខេបា,** ហេតុ, វិបាកោ ច។ អថ វា ហេតុ វិបាកោតិ សង្ខិប្បន្តីតិ **សង្ខេបា។** អវិជ្ជាទយោ, វិញ្ញាណាទយោ ច កោដ្ឋាសបរិយាយោ វា **សង្ខេប**សទ្ទោ។ អតីតហេតុសង្ខេបាទិវសេន ចត្តារោ សង្ខេបា យស្សាតិ **ចតុសង្ខេបំ។** សរូបតោ អវុត្តាបិ តស្មឹ តស្មឹ សង្ខេបេ អាកិរិយន្តិ អវិជ្ជាសង្ខារាទិគ្គហណេហិ បកាសីយន្តីតិ **អាការា,** អតីតហេតុអាទីនំ បការា។ តេ សង្ខេបេ បញ្ច បញ្ច កត្វា វីសតិ អាការា ឯតស្សាតិ **វីសតាការំ។**

ខត្តិយាទិភេទេន អនេកភេទភិន្នាបិ សស្សតវាទិនោ ជាតិសតសហស្សានុស្សរណាទិកស្ស អភិនិវេសហេតុនោ វសេន ចត្តារោវ ហោន្តិ, ន តតោ ឧទ្ធំ, អធោ វាតិ សស្សតវាទីនំ បរិមាណបរិច្ឆេទស្ស អនញ្ញវិសយតំ ទស្សេតុំ “**ចត្តារោ ជនា**”តិអាទិមាហ។ ឯស នយោ ឥតរេសុបិ។ តត្ថ **ចត្តារោ ជនា**តិ ចត្តារោ ជនសមូហាតិ អត្ថោ គហេតព្ពោ តេសុ ឯកេកស្សាបិ អនេកប្បភេទតោ។ **តេ**តិ ទ្វាសដ្ឋិទិដ្ឋិគតវាទិនោ។ **ឥទំ និស្សាយា**តិ ឥទប្បច្ចយតាយ សម្មា អគ្គហណំ។ តត្ថាបិ ច ហេតុផលភាវេន សម្ពន្ធានំ ធម្មានំ សន្តតិឃនស្ស អភេទិតត្តា បរមត្ថតោ វិជ្ជមានម្បិ ភេទនិពន្ធនំ នានត្តនយំ អនុបធារេត្វា គហិតំ ឯកត្តគ្គហណំ និស្សាយ។ **ឥទំ គណ្ហន្តី**តិ ឥទំ សស្សតគ្គហណំ អភិនិវិស្ស វោហរន្តិ, ឥមិនា នយេន ឯកច្ចសស្សតវាទាទយោបិ យថាសម្ភវំ យោជេត្វា វត្តព្ពា។ **ភិន្ទិត្វា**តិ “អាគប្បមន្ទាយា”តិអាទិនា វិភជិត្វា, “តយិទំ ភិក្ខវេ តថាគតោ បជានាតី”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៣៦) វា វិធមិត្វា។ **និជ្ជដ**ន្តិ អនោនទ្ធំ។ **និគុម្ព**ន្តិ អនាវុដំ។ អបិច វេឡុអាទីនំ ហេដ្ឋុបរិយសំសិព្ពនដ្ឋេន **ជដា។** កុសាទីនំ ឱវរណដ្ឋេន **គុម្ពោ។** តស្សទិសតាយ ទិដ្ឋិគតានំ ព្យាកុលា បាកដតា “ជដា, គុម្ពោ”តិ ច វុច្ចតិ, ទិដ្ឋិជដាវិជដនេន, ទិដ្ឋិគុម្ពវិវរណេន ច និជ្ជដំ និគុម្ពំ កត្វាតិ អត្ថោ។

“**តស្មា**”តិអាទិនា ពុទ្ធគុណេ អារព្ភ ទេសនាយ សមុដ្ឋិតត្តា សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ ឧទ្ទិសិត្វា ទេសនាកុសលោ ភគវា សមយន្តរំ វិគ្គាហណវសេន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមេវ វិស្សជ្ជេតីតិ ទស្សេតិ។

**២៨**. អត្ថិ បរិយាយោ **សន្តិ**-សទ្ទោ, សោ ច សំវិជ្ជន្តិបរិយាយោ, សំវិជ្ជមានតា ច ញាណេន ឧបលព្ភមានតាតិ អាហ “**សន្តី**”តិអាទិ។ សំវិជ្ជមានបរិទីបនេន បន “**សន្តី**”តិ ឥមិនា បទេន តេសំ ទិដ្ឋិគតិកានំ វិជ្ជមានតាយ អវិច្ឆិន្នតំ, តតោ ច នេសំ មិច្ឆាគាហតោ សិថិលករណវិវេចនេហិ អត្តនោ ទេសនាយ កិច្ចការិតំ, អវិតថតញ្ច ទីបេតិ ធម្មរាជា។ **អត្ថី**តិ ច សន្តិបទេន សមានត្ថោ បុថុវចនវិសយោ ឯកោ និបាតោ “អត្ថិ ឥមស្មឹ កាយេ កេសា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.៣៧៧; ម. និ. ១.១១០; ៣.១៥៤; សំ. និ. ៤.១២៧) វិយ។ **អាលបនវចន**ន្តិ ពុទ្ធាលបនវចនំ។ ភគវា យេវ ហិ “ភិក្ខវេ, ភិក្ខវោ”តិ ច អាលបតិ, ន សាវកា។ សាវកា បន “អាវុសោ, អាយស្មា”តិអាទិសម្ពន្ធនេនេវ។ “ឯកេ”តិ វុត្តេ **ឯកច្ចេ**តិ អត្ថោ ឯវ សង្ខ្យាវាចកស្ស ឯក-សទ្ទស្ស និយតេកវចនត្តា, ន សមិតពាហិតបាបតាយ សមណព្រាហ្មណាតិ អាហ “**បព្ពជ្ជូបគតភាវេនា**”តិអាទិ។ តថា វា ហោន្តុ, អញ្ញថា វា, សម្មុតិមត្តេនេវ ឥជាធិប្បេតាតិ ទស្សេតិ “**លោកេនា**”តិអាទិនា។ សស្សតាទិវសេន បុព្ពន្តំ កប្បេន្តីតិ **បុព្ពន្តកប្បិកា។** យស្មា បន តេសំ **បុព្ពន្តំ** បុរិមសិទ្ធេហិ តណ្ហាទិដ្ឋិកប្បេហិ **កប្បេត្វា** អាសេវនពលវតាយ, វិចិត្រវុត្តិតាយ ច **វិកប្បេត្វា** អបរភាគសិទ្ធេហិ អភិនិវេសភូតេហិ តណ្ហាទិដ្ឋិគាហេហិ **គណ្ហន្តិ** អភិនិវិសន្តិ បរាមសន្តិ, តស្មា វុត្តំ “**បុព្ពន្តំ កប្បេត្វា វិកប្បេត្វា គណ្ហន្តី**”តិ។ បុរិមភាគបច្ឆិមភាគសិទ្ធានំ វា តណ្ហាឧបាទានានំ វសេន យថាក្កមំ កប្បនគហណានិ វេទិតព្ពានិ។ តណ្ហាបច្ចយា ហិ ឧបាទានំ សម្ភវតិ។ បហុតបសំសានិន្ទាតិសយសំសគ្គនិច្ចយោគាទិវិសយេសុ ឥធ និច្ចយោគវសេន វិជ្ជមានត្ថោ សម្ភវតីតិ វុត្តំ “**បុព្ពន្ត កប្បោ វា**”តិអាទិ វុត្តញ្ច –

“បហុតេ ច បសំសាយំ, និន្ទាយញ្ចាតិសយនេ;
និច្ចយោគេ ច សំសគ្គេ, ហោន្តិមេ មន្តុអាទយោ”តិ។

**កោដ្ឋាសេសូ**តិ ឯត្ថ កោដ្ឋាសាទីសូតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ អាទិ-សទ្ទលោបេន, និទស្សននយេន ច វុត្តត្តា។ បទបូរណសមីបឧម្មគ្គាទីសុបិ ហិ **អន្ត**-សទ្ទោ ទិស្សតិ។ តថា ហិ “ឥង្ឃ តាវ សុត្តន្តេ វា គាថាយោ វា អភិធម្មំ វា បរិយាបុណស្សុ (បាចិ. ៤៤២), សុត្តន្តេ ឱកាសំ ការាបេត្វា”តិអាទីសុ (បាចិ. ១២២១) ច បទបូរណេ អន្ត-សទ្ទោ វត្តតិ, “គាមន្តសេនាសន”ន្តិអាទីសុ (វិសុទ្ធិ. ១.៣១) សមីបេ, “កាមសុខល្លិកានុយោគោ ឯកោ អន្តោ, អត្ថីតិ ខោ កច្ចាន អយមេកោ អន្តោ”តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.២៥៨; សំ. និ. ២.១១០) ច ឧម្មគ្គេតិ។

**អន្តបូរោ**តិ មហាអន្តអន្តគុណេហិ បូរោ។ “សា ហរិតន្តំ វា បន្ថន្តំ វា”តិ (ម. និ. ១.៣០៤) មជ្ឈិមនិកាយេ មហាហត្ថិបទោបមសុត្តន្តបាឡិ។ តត្ថ **សា**តិ តេជោធាតុ។ **ហរិតន្ត**ន្តិ ហរិតតិណរុក្ខមរិយាទំ ។ **បន្ថន្ត**ន្តិ មគ្គមរិយាទំ។ អាគម្ម អនាហារា និព្ពាយតីតិ សេសោ។ “អន្តមិទំ ភិក្ខវេ, ជីវិកានំ យទិទំ បិណ្ឌោល្យ”ន្តិ (សំ. និ. ៣.៨០; ឥតិវុ. ៩១) បិណ្ឌិយាលោបសុត្តន្តបាឡិ។ តត្ថ បិណ្ឌំ ឧលតិ គវេសតីតិ **បិណ្ឌោលោ,** បិណ្ឌាចារិកោ, តស្ស ភាវោ **បិណ្ឌោល្យំ,** បិណ្ឌចរណេន ជីវិកតាតិ អត្ថោ។ **ឯសេវា**តិ សព្ពបច្ចយសង្ខយភូតោ និព្ពានធម្មោ ឯវ, តេនាហ “**សព្ព…បេ…. វុច្ចតី**”តិ។ ឯតេន សព្ពបច្ចយសង្ខយនតោ អសង្ខតំ និព្ពានំ សង្ខតភូតស្ស វដ្ដទុក្ខស្ស បរភាគំ បរិយោសានភូតំ, តស្មា ឯត្ថ បរភាគោវ អត្ថោ យុត្តោតិ ទស្សេតិ។ **សក្កាយោ**តិ សក្កាយគាហោ។

**កប្បោ**តិ លេសោ។ **កប្បកតេនា**តិ តិណ្ណំ ទុព្ពណ្ណករណានំ អញ្ញតរទុព្ពណ្ណកតេន។ **អាទិ**-សទ្ទេន ចេត្ថ កប្ប-សទ្ទោ មហាកប្បសមន្តភាវកិលេសកាមវិតក្កកាលបញ្ញត្តិសទិសភាវាទីសុបិ វត្តតីតិ ទស្សេតិ។ តថា ហេស “ចត្តារិមានិ ភិក្ខវេ, កប្បស្ស អសង្ខ្យេយ្យានី”តិអាទីសុ (អ. និ. ៤.១៥៦) មហាកប្បេ វត្តតិ, “កេវលកប្បំ វេឡុវនំ ឱភាសេត្វា”តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.៩៤) សមន្តភាវេ, “សង្កប្បោ កាមោ រាគោ កាមោ សង្កប្បរាគោ កាមោ”តិអាទីសុ (មហានិ. ១; ចូឡនិ. ៨) កិលេសកាមេ, “តក្កោ វិតក្កោ សង្កប្បោ”តិអាទីសុ វិតក្កេ, “យេន សុទំ និច្ចកប្បំ វិហរាមី”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.៣៨៧) កាលេ , “ឥច្ចាយស្មា កប្បោ”តិអាទីសុ (សុ. និ. ១០១៨) បញ្ញត្តិយំ, “សត្ថុកប្បេន វត កិរ ភោ សាវកេន សទ្ធឹ មន្តយមានា ន ជានិម្ហា”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.២៦០) សទិសភាវេតិ។

តណ្ហាទិដ្ឋីសុ បវត្តី **មហានិទ្ទេសបាឡិយា** (មហានិ. ២៨) សាធេន្តោ “**វុត្តម្បិ ចេត**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឧទ្ទានតោ**តិ សង្ខេបតោ។ “**តស្មា**”តិអាទិ យថាវុត្តាយ អត្ថវណ្ណនាយ គុណវចនំ។ **តណ្ហាទិដ្ឋិវសេនា**តិ ឧបនិស្សយសហជាតភូតាយ អភិនន្ទនសង្ខាតាយ តណ្ហាយ ចេវ សស្សតាទិអាការេន អភិនិវិសន្តស្ស មិច្ឆាគាហស្ស ច វសេន។ បុព្ពេ និវុត្ថធម្មវិសយាយ កប្បនាយ ឥធ អធិប្បេតត្តា អតីតកាលវាចកោយេវ បុព្ព-សទ្ទោ, ន បន “មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា”តិអាទីសុ វិយ បធានាទិវាចកោ, រូបាទិខន្ធវិនិមុត្តស្ស កប្បនវត្ថុនោ

អភាវា អន្ត-សទ្ទោ ច កោដ្ឋាសវាចកោ, ន បន អព្ភន្តរាទិវាចកោតិ ទស្សេតុំ “**អតីតំ ខន្ធកោដ្ឋាស**”ន្តិ វុត្តំ។ **កប្បេត្វា**តិ ច តស្មឹ បុព្ពន្តេ តណ្ហាយនាភិនិវេសនានំ សមត្ថនំ បរិនិដ្ឋាបនមាហ។ **ឋិតា**តិ តស្សា លទ្ធិយា អវិជហនំ, បុព្ពន្តមេវ អនុគតា ទិដ្ឋិ តេសមត្ថីតិ យោជនា។ អត្ថិតា, អនុគតតា ច នាម បុនប្បុនំ បវត្តិយាតិ ទស្សេតិ “**បុនប្បុនំ ឧប្បជ្ជនវសេនា**”តិ ឥមិនា។ “**តេ ឯវ**”ន្តិអាទិនា “**បុព្ពន្តំ អារព្ភា**”តិអាទិបាឡិយា អត្ថំ សំវណ្ណេតិ។ តត្ថ **អារព្ភា**តិ អាលម្ពិត្វា។ វិសយោ ហិ តស្សា ទិដ្ឋិយា បុព្ពន្តោ។ វិសយភាវតោ ហេស តស្សា អាគមនដ្ឋានំ , អារម្មណបច្ចយោ ចាតិ វុត្តំ “**អាគម្ម បដិច្ចា**”តិ។ តទេតំ អញ្ញេសំ បតិដ្ឋាបនទស្សនន្តិ អាហ “**អញ្ញម្បិ ជនំ ទិដ្ឋិគតិតំ ករោន្តា**”តិ។

**អធិវចនបថានី**តិ [អធិវចនបអទានិ (អដ្ឋកថាយំ)] វុឌ្ឍិមត្តេន បញ្ញត្តិបថានិ។ ទាសាទីសុ ហិ សិរិវឌ្ឍកាទិសទ្ទា វិយ វចនមត្តមេវ អធិការំ កត្វា បវត្តិយា តថា បណ្ណត្តិយេវ **អធិវចនំ**, សា ច វោហារស្ស បថោតិ។ អថ វា **អធិ**-សទ្ទោ ឧបរិភាគេ, វុច្ចតីតិ **វចនំ។** អធិ ឧបរិភាគេ វចនំ **អធិវចនំ។** ឧបាទានិយភូតានំ រូបាទីនំ [ឧបាទាភូតរូបាទីនំ (ទី. និ. ដី. ១.២៩)] ឧបរិ បញ្ញាបិយមានា ឧបាទាបញ្ញត្តិ, តស្មា បញ្ញត្តិទីបកបថានីតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ បញ្ញត្តិមត្តញ្ហេតំ វុច្ចតិ, យទិទំ “អត្តា, លោកោ”តិ ច, ន រូបវេទនាទយោ វិយ បរមត្ថោតិ។ **អធិមុត្តិ**-សទ្ទោ ចេត្ថ អធិវចន-សទ្ទេន សមានត្ថោ “និរុត្តិបថោ”តិអាទីសុ (ធ. ស. ១០៧ ទុកមាតិកា) វិយ ឧត្តិសទ្ទស្ស វចនបរិយាយត្តា។ “**ភូតំ អត្ថ**”ន្តិអាទិនា បន ភូតសភាវតោ អតិរេកំ។ តមតិធាវិត្វា វា មុច្ចន្តីតិ **អធិមុត្តិយោ,** តាសំ បថានិ តទ្ទីបកត្តាតិ អត្ថំ ទស្សេតិ, អធិកំ វា សស្សតាទិកំ មុច្ចន្តីតិ **អធិមុត្តិយោ។** អធិកញ្ហិ សស្សតាទី, បកតិអាទី, ទព្ពាទី, ជីវាទី, កាយាទិញ្ច អភូតំ អត្ថំ សភាវធម្មេសុ អជ្ឈារោបេត្វា ទិដ្ឋិយោ បវត្តន្តិ។

**៣០. អភិវទន្តី**តិ “ឥទមេវ សច្ចំ, មោឃមញ្ញ”ន្តិ អភិនិវិសិត្វា វទន្តិ។ “អយមេវ ធម្មោ, នាយំ ធម្មោ”តិអាទិនា អភិភវិត្វាបិ វទន្តិ។ អភិវទនកិរិយាយ អជ្ជាបិ អវិច្ឆេទភាវទស្សនត្ថំ វត្តមានវចនំ កតន្តិ អយមេត្ថ បាឡិវណ្ណនា។ កថេតុកម្យតាយ ហេតុភូតាយ បុច្ឆិត្វាតិ សម្ពន្ធោ។ មិច្ឆា បស្សតីតិ **ទិដ្ឋិ,** ទិដ្ឋិ ឯវ **ទិដ្ឋិគតំ** “មុត្តគតំ, (អ. និ. ៩.១១) សង្ខារគត”ន្តិអាទីសុ (មហានិ. ៤១) វិយ គត-សទ្ទស្ស តព្ភាវវុត្តិតោ, គន្តព្ពាភាវតោ វា ទិដ្ឋិយា គតមត្តន្តិ **ទិដ្ឋិគតំ។** ទិដ្ឋិយា គហណមត្តមេវ, នត្ថញ្ញំ អវគន្តព្ពន្តិ អត្ថោ, ទិដ្ឋិបការោ វា **ទិដ្ឋិគតំ។** លោកិយា ហិ វិធយុត្តគតបការសទ្ទេ សមានត្ថេ ឥច្ឆន្តិ។ ឯកស្មិំយេវ ខន្ធេ “អត្តា”តិ ច “លោកោ”តិ ច គហណវិសេសំ ឧបាទាយ បញ្ញាបនំ ហោតីតិ អាហ “**រូបាទីសុ អញ្ញតរំ អត្តាតិ ច លោកោតិ ច គហេត្វា**”តិ។ **អមរំ និច្ចំ ធុវ**ន្តិ សស្សតវេវចនានិ, មរណាភាវេន វា **អមរំ។** ឧប្បាទាភាវេន សព្ពទាបិ អត្ថិតាយ **និច្ចំ។** ថិរដ្ឋេន វិការាភាវេន **ធុវំ។** “**យថាហា**”តិអាទិនា មហានិទ្ទេស បដិសម្ភិទាមគ្គបាឡីហិ យថាវុត្តមត្ថំ វិភាវេតិ។ តត្ថ “រូបំ គហេត្វា”តិ បាឋសេសេន សម្ពន្ធោ។ អយំ បនត្ថោ – “រូបំ អត្តតោ សមនុបស្សតិ។ វេទនំ, សញ្ញំ, សង្ខារេ, វិញ្ញាណំ អត្តតោ សមនុបស្សតី”តិ ឥមិស្សា បញ្ចវិធាយ សក្កាយទិដ្ឋិយា វសេន វុត្តោ, “រូបវន្តំ អត្តាន”ន្តិអាទិកាយ បន បញ្ចទសវិធាយបិ តទវសេសាយ សក្កាយទិដ្ឋិយា វសេន ចត្តារោ ខន្ធេ “អត្តា”តិ គហេត្វា តទញ្ញោ “លោកោ”តិ បញ្ញបេន្តីតិ អយម្បិ អត្ថោ លព្ភតេវ។ តថា ឯកំ ខន្ធំ “អត្តា”តិ គហេត្វា អញ្ញោ អត្តនោ ឧបភោគភូតោ “លោកោ”តិ ច។ សសន្តតិបតិតេ ខន្ធេ “អត្តា”តិ គហេត្វា តទញ្ញោ បរសន្តតិបតិតោ “លោកោ”តិ ច បញ្ញបេតីតិ ឯវម្បេត្ថ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯត្ថាហ – “សស្សតោ វាទោ ឯតេស”ន្តិ កស្មា ហេដ្ឋា វុត្តំ, ននុ តេសំ អត្តា ច លោកោ ច សស្សតោតិ អធិប្បេតោ, ន វាទោតិ? សច្ចមេតំ, សស្សតសហចរិតតាយ បន វាទោបិ សស្សតោតិ វុត្តោ យថា “កុន្តា បចរន្តី”តិ, សស្សតោ ឥតិ វាទោ ឯតេសន្តិ វា តត្ថ ឥតិ-សទ្ទលោបោ ទដ្ឋព្ពោ។ សស្សតំ វទន្តិ “ឥទមេវ សច្ចំ, មោឃមញ្ញ”ន្តិ អភិនិវិស្ស វោហរន្តីតិ **សស្សតវាទា** តិបិ យុជ្ជតិ។

**៣១. អាតាបនភាវេនា**តិ វិពាធនស្ស ភាវេន, វិពាធនដ្ឋេន វា។ បហានញ្ចេត្ថ វិពាធនំ។ **បទហនវសេនា**តិ សមាទហនវសេន។ **សមាទហនំ** បន កោសជ្ជបក្ខេ បតិតុមទត្វា ចិត្តស្ស ឧស្សាហនំ។ យថា សមាធិ វិសេសភាគិយតំ បាបុណាតិ, ឯវំ វីរិយស្ស ពហុលីករណំ **អនុយោគោ។** ឥតិ បទត្តយេន វីរិយមេវ វុត្តន្តិ អាហ “**ឯវំ តិប្បភេទំ វីរិយ**”ន្តិ។ យថាក្កមញ្ហិ តីហិ បទេហិ ឧបចារប្បនាចិត្តបរិទមនវីរិយានិ ទស្សេតិ។ ន បមជ្ជតិ ឯតេនាតិ **អប្បមាទោ,** សតិយា អវិប្បវាសោ។ សោ បន សតិបដ្ឋានា ចត្តារោ ខន្ធា ឯវ។ សម្មា ឧបាយេន មនសិ ករោតិ កម្មដ្ឋានមេតេនាតិ **សម្មាមនសិការោ,** សោ បន ញាណមេវ, ន អារម្មណវីថិជវនបដិបាទកា, តេនាហ “**អត្ថតោ ញាណ**”ន្តិ។ **បឋមនសិការោ**តិ ការណមនសិការោ។ តទេវត្ថំ សមត្ថេតិ “**យស្មិញ្ហី**”តិអាទិនា។ តត្ថ **យស្មឹ មនសិការេ**តិ កម្មដ្ឋានមនសិករណូបាយភូតេ ញាណសង្ខាតេ មនសិការេ។ “**ឥមស្មឹ ឋានេ**”តិ ឥមិនា សទ្ទន្តរសម្បយោគាទិនា វិយ បករណវសេនាបិ សទ្ទោ វិសេសវិសយោតិ ទីបេតិ។ **វីរិយញ្ចា**តិ យថាវុត្តេហិ តីហិ បទេហិ វុត្តំ តិប្បភេទំ វីរិយញ្ច។ **ឯត្ថា**តិ “អាតប្ប…បេ…. មនសិការមន្វាយា”តិ ឥមស្មឹ បាឋេ, សីលវិសុទ្ធិយា សទ្ធឹ ចតុន្នំ រូបាវចរជ្ឈានានំ អធិគមនបដិបទា ឥធ វត្តព្ពា, សា បន **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ២.៤០១) វិត្ថារតោ វុត្តាតិ អាហ “**សង្ខេបត្ថោ**”តិ។ **តថាជាតិក**ន្តិ តថាសភាវំ, ឯតេន ចុទ្ទសវិធេហិ ចិត្តបរិទមនេហិ

រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានស្ស បគុណតាបាទនេន ទមិតតំ ទស្សេតិ។ ចេតសោ សមាធិ **ចេតោសមាធិ**, សោ បន អដ្ឋង្គសមន្នាគតរូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានស្សេវ សមាធិ។ **យថា**-សទ្ទោ "**យេនា**"តិ អត្ថេ និបាតោតិ អាហ "**យេន សមាធិនា**"តិ។

វិជម្ភនភូតេហិ លោកិយាភិញ្ញាសង្ខាតេហិ ឈានានុភាវេហិ សម្បន្នោតិ **ឈានានុភាវសម្បន្នោ។ សោ ទិដ្ឋិគតិកោ ឯវំ វទតី**តិ វត្តមានវចនំ, តថាវទនស្ស អវិច្ឆេទភាវេន សព្ពកាលិកតាទស្សនត្ថន្តិ វេទិតព្ពំ។ អនិយមិតេ ហិ កាលវិសេសេ វិប្បកតកាលវចនន្តិ។ វនតិ យាចតិ បុត្តន្តិ **វញ្ឈា ឈ**-បច្ចយំ, ន-ការស្ស ច និគ្គហិតំ កត្វា, វធតិ បុត្តំ, ផលំ វា ហនតីតិបិ **វញ្ឈា** សបច្ចយយ្យ-ការស្ស ឈ-ការំ, និគ្គហិតាគមញ្ច កត្វា។ សា វិយ កស្សចិ ផលស្ស អជនេនាតិ **វញ្ឈោ**, តេនាហ "**វញ្ឈបសូ**"តិអាទិ។ ឯវំ បទត្ថវតា ឥមិនា កីទិសំ សាមត្ថិយត្ថំ ទស្សេតីតិ អន្តោលីនចោទនំ បរិហរិតុំ "**ឯតេនា**"តិអាទិមាហ។ ឈានលាភិស្ស វិសេសេន ឈានធម្មា អាបាថមាគច្ឆន្តិ, តម្មុខេន បន សេសធម្មាបីតិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយ "**ឈានាទីន**"ន្តិ វុត្តំ។ **រូបាទិជនកភាវ**ន្តិ រូបាទីនំ ជនកសាមត្ថិយំ។ **បដិក្ខិបតី**តិ "នយិមេ កិញ្ចិ ជនេន្តី"តិ បដិក្ខិបតិ។ កស្មាតិ ចេ? សតិ ហិ ជនកភាវេ រូបាទិធម្មានំ វិយ, សុខាទិធម្មានំ វិយ ច បច្ចយាយត្តវុត្តិតាយ ឧប្បាទវន្តតា វិញ្ញាយតិ, ឧប្បាទេ ច សតិ អវស្សំភាវី និរោធោតិ អនវកាសាវ និច្ចតា សិយា, តស្មា តំ បដិក្ខិបតីតិ។

**បិតោ**តិ និច្ចលំ បតិដ្ឋិតោ, **កូដដ្ឋ**-សទ្ទោយេវ វា លោកេ អច្ចន្តំ និច្ចេ និរុឡ្ហោ ទដ្ឋព្ពោ។ តិដ្ឋតីតិ **ឋាយី**, ឯសិកា ច សា ឋាយី ចាតិ **ឯសិកដ្ឋាយី**, វិសេសនបរនិបាតោ ចេស, តស្មា គម្ភីរនេមោ និច្ចលដ្ឋិតិកោ ឥន្ទខីលោ វិយាតិ អត្ថោ, តេនាហ "**យថា**"តិអាទិ។ "កូដដ្ឋោ"តិ ឥមិនា ចេត្ថ អនិច្ចតាភាវមាហ។ "ឯសិកដ្ឋាយី បិតោ"តិ ឥមិនា បន យថា ឯសិកា វាតប្បហារាទីហិ ន ចលតិ, ឯវំ ន កេនចិ វិការមាបជ្ជតីតិ វិការាភាវំ, វិការោបិ អត្ថតោ វិនាសោយេវាតិ វុត្តំ "**ឧភយេនាបិ លោកស្ស វិនាសាភាវំ ទស្សេតី**"តិ។

ឯវមដ្ឋកថាវាទំ ទស្សេត្វា ឥទានិ កេចិវាទំ ទស្សេតុំ "**កេចិ បនា**"តិអាទិ វុត្តំ។ **មុញ្ជតោ**តិ [មុញ្ជេ (អដ្ឋកថាយំ)] មុញ្ជតិណតោ។ **ឦសិកា**តិ កឡីរោ។ **យទិទំ** អត្តសង្ខាតំ ធម្មជាតំ **ជាយតីតិ វុច្ចតិ**, តំ សត្តិរូបវសេន បុព្ពេ **វិជ្ជមានមេវ** ព្យត្តិរូបវសេន **និក្ខមតិ**, អភិព្យត្តិំ គច្ឆតីតិ អត្ថោ។ "វិជ្ជមានមេវា"តិ ហិ ឯតេន ការណេ ផលស្ស អត្ថិភាវទស្សនេន ព្យត្តិរូបវសេន អភិព្យត្តិវាទំ ទស្សេតិ។ សាលិគព្ភេ សំវិជ្ជមានំ សាលិសីសំ វិយ ហិ សត្តិរូបំ, តទភិនិក្ខន្តំ វិយ ព្យត្តិរូបន្តិ។ កថំ បន សត្តិរូបវសេន វិជ្ជមានោយេវ បុព្ពេ អនភិព្យត្តោ ព្យត្តិរូបវសេន អភិព្យត្តិំ គច្ឆតីតិ? យថា អន្ធការេន បដិច្ឆន្នោ ឃដោ អាលោកេន អភិព្យត្តិំ គច្ឆតិ, ឯវមយម្បីតិ។

ឥទមេត្ថ វិចារេតព្ពំ – កឹ ករោន្តោ អាលោកោ ឃដំ បកាសេតីតិ វុច្ចតិ, យទិ ឃដវិសយំ ពុទ្ធឹ ករោន្តោ បកាសេតិ, អនុប្បន្នាយ ឯវ ពុទ្ធិយា ឧប្បត្តិទីបនតោ អភិព្យត្តិវាទោ ហាយតិ។ អថ ឃដវិសយាយ ពុទ្ធិយា អាវរណភូតំ អន្ធការំ វិធមន្តោ បកាសេតិ, ឯវម្បិ អភិព្យត្តិវាទោ ហាយតេវ។ សតិ ហិ ឃដវិសយាយ ពុទ្ធិយា កថំ អន្ធការោ តស្សា អាវរណំ ហោតីតិ។ យថា ច ឃដស្ស អភិព្យត្តិ ន យុជ្ជតិ, ឯវំ ទិដ្ឋិគតិកបរិកប្បិតស្ស អត្តនោបិ អភិព្យត្តិ ន យុជ្ជតិយេវ។ តត្ថាបិ ហិ យទិ ឥន្ទ្រិយវិសយាទិសន្និបាតេន អនុប្បន្នា ឯវ ពុទ្ធិ ឧប្បន្នា, ឧប្បត្តិវចនេនេវ អភិព្យត្តិវាទោ ហាយតិ អភិព្យត្តិមត្តមតិក្កម្ម អនុប្បន្នាយ ឯវ ពុទ្ធិយា ឧប្បត្តិទីបនតោ។ តថា សស្សតវាទោបិ តេនេវ ការណេន។ អថ ពុទ្ធិប្បវត្តិយា អាវរណភូតស្ស អន្ធការដ្ឋានិយស្ស មោហស្ស វិធមនេន ពុទ្ធិ ឧប្បន្នា។ ឯវម្បិ សតិ អត្តវិសយាយ ពុទ្ធិយា កថំ មោហោ តស្សា អាវរណំ ហោតីតិ, ហាយតេវ អភិព្យត្តិវាទោ, កិញ្ច ភិយ្យោ – ភេទសព្ភាវតោបិ អភិព្យត្តិវាទោ ហាយតិ។ ន ហិ អភិព្យញ្ជកានំ ចន្ទិមសូរិយមណិបទីបាទីនំ ភេទេន អភិព្យញ្ជិតព្ពានំ ឃដាទីនំ ភេទោ ហោតិ, ហោតិ ច វិសយភេទេន ពុទ្ធិភេទោ យថាវិសយំ ពុទ្ធិយា សម្ភវតោតិ ភិយ្យោបិ អភិព្យត្តិ ន យុជ្ជតិយេវ, ន ចេត្ថ វិជ្ជមានតាភិព្យត្តិវសេន វុត្តិកប្បនា យុត្តា វិជ្ជមានតាភិព្យត្តិកិរិយាសង្ខាតាយ វុត្តិយា វុត្តិមតោ ច អនញ្ញថានុជាននតោ។ អនញ្ញាយេវ ហិ តថា វុត្តិសង្ខាតា កិរិយា តព្ពន្តវត្ថុតោ, យថា ផស្សាទីហិ ផុសនាទិភាវោ, តស្មា វុត្តិមតោ អនញ្ញាយ ឯវ វិជ្ជមានតាភិព្យត្តិសង្ខាតាយ វុត្តិយា បរិកប្បិតោ កេសញ្ចិ អភិព្យត្តិវាទោ ន យុត្តោ ឯវាតិ។ យេ បន "ឦសិកដ្ឋាយី បិតោ"តិ បឋិត្វា យថាវុត្តមត្ថមិច្ឆន្តិ, តេ តទិទំ ការណភាវេន គហេត្វា "តេ ច សត្តា សន្ធាវន្តិ សំសរន្តិ ចវន្តិ ឧបបជ្ជន្តី"តិ បទេហិ អត្ថសម្ពន្ធម្បិ ករោន្តិ, ន អដ្ឋកថាយមិវ អសម្ពន្ធន្តិ ទស្សេន្តោ "**យស្មា ចា**"តិអាទិមាហ។ **តេ ច សត្តា សន្ធាវន្តី**តិ ឯត្ថ យេ ឥធ មនុស្សភាវេន អវដ្ឋិតា, តេយេវ ទេវភាវាទិឧបគមនេន ឥតោ អញ្ញត្ថ គច្ឆន្តីតិ អត្ថោ។ អញ្ញថា កតស្ស កម្មស្ស វិនាសោ, អកតស្ស ច អព្ភាគមោ អាបជ្ជេយ្យាតិ អធិប្បាយោ។

**អបរាបរ**ន្តិ អបរស្មា ភវា អបរំ ភវំ, អបរមបរំ វា, បុនប្បុនន្តិ អត្ថោ។ "**ចវន្តី**"តិ បទមុល្លិង្គេត្វា "**ឯវំ សង្ខ្យំ គច្ឆន្តី**"តិ អត្ថំ វិវរតិ, អត្តនោ តថាគហិតស្ស និច្ចសភាវត្តា ន ចុតូបបត្តិយោ។ សព្ពព្យាបិតាយ នាបិ

សន្ធាវនសំសរណានិ, ធម្មានំយេវ បន បវត្តិវិសេសេន ឯវំ សង្ខំ គច្ឆន្តិ ឯវំ វោហរីយន្តីតិ អធិប្បាយោ។ ឯតេន “អវដ្ឋិតសភាវស្ស អត្តនោ, ធម្មិនោ ច ធម្មមត្តំ ឧប្បជ្ជតិ ចេវ វិនស្សតិ ចា”តិ ឥមំ វិបរិណាមវាទំ ទស្សេតិ។ យំ បនេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ ឥមិស្សំ សស្សតវាទវិចារណាយមេវ “ឯវំគតិកា”តិ បទត្ថវិភាវនេ វក្ខាម។ ឥទានិ អដ្ឋកថាយំ វុត្តំ អសម្ពន្ធមត្ថំ ទស្សេតុំ “**អដ្ឋកថាយំ បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **សន្ធាវន្តីតិអាទិនា វចនេន អត្តនោ វាទំ ភិន្ទតិ** វិនាសេតិ សន្ធាវនាទិវចនសិទ្ធាយ អនិច្ចតាយ បុព្ពេ អត្តនា បដិញ្ញាតស្ស សស្សតវាទស្ស វិរុទ្ធភាវតោតិ អត្ថោ។ “**ទិដ្ឋិគតិកស្សា**”តិអាទិ តទត្ថសមត្ថនំ។ **ន និពទ្ធ**ន្តិ ន ថិរំ។ “សន្ធាវន្តី”តិអាទិវចនំ, សស្សតវាទញ្ច សន្ធាយ “**សុន្ទរម្បិ អសុន្ទរម្បិ ហោតិយេវា”តិ វុត្តំ។** សព្ពទា សរន្តិ បវត្តន្តីតិ **សស្សតិយោ** រ-ការស្ស ស-ការំ, ទ្វិភាវញ្ច កត្វា, បថវីសិនេរុចន្ទិមសូរិយា, សស្សតីហិ សមំ សទិសំ តថា, ភាវនបុំសកវចនញ្ចេតំ។ “អត្តា ច លោកោ ចា”តិ ហិ កត្តុអធិការោ។ **សស្សតិសម**ន្តិ វា លិង្គព្យត្តយេន កត្តុនិទ្ទេសោ។ សស្សតិសមោ អត្តា ច លោកោ ច អត្ថិ ឯវាតិ អត្ថោ, **ឥតិ**-សទ្ទោ ចេត្ថ បទបូរណមត្តំ។ ឯវ-សទ្ទស្ស ហិ ឯ-ការេ បរេ ឥតិ-សទ្ទេ ឥ-ការស្ស វ-ការមិច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ។ **សស្សតិសម**ន្តិ សស្សតំ ថាវរំ និច្ចកាលន្តិបិ អត្ថោ, សស្សតិសម-សទ្ទស្ស សស្សតបទេន សមានត្ថតំ សន្ធាយ **ដីកាយំ** (ទី. និ. ដី. ១.៣១) វុត្តោ។

**ហេតុំ ទស្សេន្តោ**តិ យេសំ “សស្សតោ”តិ អត្តានញ្ច លោកញ្ច បញ្ញបេតិ, តេសំ ហេតុំ ទស្សេន្តោ អយំ ទិដ្ឋិគតិកោ អាហាតិ សម្ពន្ធោ។ ន ហិ អត្តនោ ទិដ្ឋិយា បច្ចក្ខកតមត្ថំ អត្តនោយេវ សាធេតិ, អត្តនោ បន បច្ចក្ខកតេន អត្ថេន អត្តនោ អប្បច្ចក្ខភូតម្បិ អត្ថំ សាធេតិ, អត្តនា ច យថានិច្ឆិតំ អត្ថំ បរេបិ វិញ្ញាបេតិ, ន អនិច្ឆិតំ , ឥទំ បន ហេតុទស្សនំ ឯតេសុ អនេកេសុ ជាតិសតសហស្សេសុ ឯកោវាយំ មេ អត្តា ច លោកោ ច អនុស្សរណសម្ភវតោ។ យោ ហិ យមត្ថំ អនុភវតិ, សោ ឯវ តំ អនុស្សរតិ, ន អញ្ញោ។ ន ហិ អញ្ញេន អនុភូតមត្ថំ អញ្ញោ អនុស្សរិតុំ សក្កោតិ យថា តំ ពុទ្ធរក្ខិតេន អនុភូតំ ធម្មរក្ខិតោ។ យថា ចេតាសុ, ឯវំ ឥតោ បុរិមតរាសុបិ ជាតីសុ, តស្មា “សស្សតោ មេ អត្តា ច លោកោ ច, យថា ច មេ, ឯវំ អញ្ញេសម្បិ សត្តានំ សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ចា”តិ សស្សតវសេន ទិដ្ឋិគហណំ បក្ខន្ទន្តោ ទិដ្ឋិគតិកោ បរេបិ តត្ថ បតិដ្ឋបេតិ។ បាឡិយំ បន “អនេកវិហិតានិ អធិមុត្តិបថានិ អភិវទន្តិ, សោ ឯវមាហា”តិ វចនតោ បរានុគាហាបនវសេន ឥធ ហេតុទស្សនំ អធិប្បេតន្តិ វិញ្ញាយតិ។ **ឯត**ន្តិ អត្តនោ ច លោកស្ស ច សស្សតភាវំ។ “**ន កេវល**”ន្តិអាទិ អត្ថតោ អាបន្នទស្សនំ។ **ឋាន**-សទ្ទោ ការណេ, តញ្ច ខោ ឥធ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិយេវាតិ អាហ “**ឥទ**”ន្តិអាទិ។ ការណញ្ច នាមេតំ តិវិធំ សម្បាបកំ និព្ពត្តកំ ញាបកន្តិ។ តត្ថ អរិយមគ្គោ និព្ពានស្ស សម្បាបកការណំ, ពីជំ អង្កុរស្ស និព្ពត្តកការណំ, បច្ចយុប្បន្នតាទយោ អនិច្ចតាទីនំ ញាបកការណំ, ឥធាបិ ញាបកការណមេវ អធិប្បេតំ។ ញាបកោ ហិ អត្ថោ ញាបេតព្ពត្ថវិសយស្ស ញាណស្ស ហេតុភាវតោ ការណំ។ តទាយត្តវុត្តិតាយ តំ ញាណំ តិដ្ឋតិ ឯត្ថាតិ **ឋានំ**, វសតិ តំ ញាណមេត្ថ តិដ្ឋតីតិ “**វត្ថុ**”តិ ច វុច្ចតិ។ តថា ហិ ភគវតា វត្ថុ-សទ្ទេន ឧទ្ទិសិត្វាបិ ឋាន-សទ្ទេន និទ្ទិដ្ឋន្តិ។

**៣២-៣៣**. ទុតិយតតិយវារានំ បឋមវារតោ វិសេសោ នត្ថិ ឋបេត្វា កាលភេទន្តិ អាហ “**ឧបរិ វារទ្វយេបិ ឯសេវ នយោ**”តិ។ តទេតំ កាលភេទំ យថាបាឡិំ ទស្សេតុំ “**កេវលញ្ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ ឥតរេន ទុតិយតតិយវារា យាវ ទសសំវដ្តវិវដ្តកប្បា, យាវ ចត្តាលីសសំវដ្តវិវដ្តកប្បា ច អនុស្សរណវសេន វុត្តាតិ អធិប្បាយោ។ យទេវំ កស្មា សស្សតវាទោ ចតុធា វិភត្តោ, ននុ តិធា កាលភេទមកត្វា អធិច្ចសមុប្បត្តិកវាទោ វិយ ទុវិធេនេវ វិភជិតព្ពោ សិយាតិ ចោទនំ សោធេតុំ “**មន្ទបញ្ញោ ហី**”តិអាទិមាហ។ មន្ទបញ្ញាទីនំ តិណ្ណំ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណលាភីនំ វសេន តិធា កាលភេទំ កត្វា តក្កនេន សហ ចតុធា វិភត្តោតិ អធិប្បាយោ។ ននុ ច អនុស្សវាទិវសេន តក្កិកានំ វិយ មន្ទបញ្ញាទីនម្បិ វិសេសលាភីនំ ហីនាទិវសេន អនេកភេទសម្ភវតោ ពហុធា ភេទោ សិយា, អថ កស្មា សព្ពេបិ វិសេសលាភិនោ តយោ ឯវ រាសី កត្វា វុត្តាតិ? ឧក្កដ្ឋបរិច្ឆេទេន ទស្សេតុកាមត្តា។ តីសុ ហិ រាសីសុ យេ ហីនមជ្ឈិមបញ្ញា, តេ វុត្តបរិច្ឆេទតោ ឩនកមេវ អនុស្សរន្តិ។ យេ បន ឧក្កដ្ឋបញ្ញា, តេ វុត្តបរិច្ឆេទំ អតិក្កមិត្វា នានុស្សរន្តីតិ តត្ថ តត្ថ ឧក្កដ្ឋបរិច្ឆេទេន ទស្សេតុកាមតោ អនេកជាតិសតសហស្សទសចត្តារីសសំវដ្ដវិវដ្ដានុស្សរណវសេន តយោ ឯវ រាសី កត្វា វុត្តាតិ។ **ន តតោ ឧទ្ធ**ន្តិ យថាវុត្តកាលត្តយតោ, ចត្តារីសសំវដ្ដវិវដ្ដកប្បតោ វា ឧទ្ធំ នានុស្សរតិ, កស្មា? ទុព្ពលបញ្ញត្តា។ តេសញ្ហិ នាមរូបបរិច្ឆេទវិរហតោ ទុព្ពលា បញ្ញា ហោតីតិ អដ្ឋកថាសុ វុត្តំ។

**៣៤**. តប្បកតិយត្តោបិ កត្តុត្តោយេវាតិ អាហ “**តក្កយតី**”តិ។ តប្បកតិយត្តត្តា ឯវ ហិ ទុតិយនយោបិ ឧបបន្នោ ហោតិ។ តត្ថ **តក្កយតី**តិ ឩហយតិ, សស្សតាទិអាការេន តស្មិំ តស្មិំ អារម្មណេ ចិត្តំ អភិនិរោបយតីតិ អត្ថោ។ **តក្កោ**តិ អាកោដនលក្ខណោ, វិនិច្ឆយលក្ខណោ វា ទិដ្ឋិដ្ឋានភូតោ វិតក្កោ។ តេន តេន បរិយាយេន តក្កនំ សន្ធាយ “**តក្កេត្វា វិតក្កេត្វា**”តិ វុត្តំ **វីមំសាយ សមន្នាគតោ**តិ អត្ថវចនមត្តំ។ និព្ពចនំ បន តក្កីបទេ វិយ ទ្វិធា វត្តព្ពំ។ **វីមំសា** នាម វិចារណា, សា ច ទុវិធា បញ្ញា ចេវ បញ្ញាបតិរូបិកា ច។ ឥធ បន បញ្ញាបតិរូបិកាវ, សា ចត្ថតោ លោភសហគតចិត្តុប្បាទោ, មិច្ឆាភិនិវេសសង្ខាតោ វា អយោនិសោមនសិការោ។ បុព្ពភាគេ វា

មិច្ឆាទស្សនភូតំ ទិដ្ឋិវិប្ផន្ទិតំ, តទេតមត្ថត្តយំ ទស្សេតុំ “**តុលនា រុច្ចនា ខមនា**”តិ វុត្តំ។ “**តុលយិត្វា**”តិអាទីសុបិ យថាក្កមំ “លោភសហគតចិត្តុប្បាទេនា”តិអាទិនា យោជេតព្ពំ។ សមន្តតោ, បុនប្បុនំ វា អាហននំ **បរិយាហតំ**, តំ បន វិតក្កស្ស អារម្មណំ ឩហនមេវ, ភាវនបុំសកញ្ចេតំ បទន្តិ ទស្សេតិ “**តេន តេន បរិយាយេន តក្កេត្វា**”តិ ឥមិនា។ **បរិយាយេនា**តិ ច ការណេនាតិ អត្ថោ។ **វុត្តប្បការាយា**តិ តិធា វុត្តប្បភេទាយ។ **អនុវិចរិត**ន្តិ អនុបវត្តិតំ, វីមំសានុគតេន វា វិចារេន អនុមជ្ជិតំ។ តទនុគតធម្មកិច្ចម្បិ ហិ បធានធម្មេ អារោបេត្វា តថា វុច្ចតិ។ បដិភាតិ ទិស្សតីតិ **បដិភានំ**, យថាសមាហិតាការវិសេសវិភាវកោ ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តចិត្តុប្បាទោ, តតោ ជាតន្តិ **បដិភានំ**, តថា បញ្ញាយនំ, សយំ អត្តនោ បដិភានំ **សយំបដិភានំ** , តេនេវាហ “**អត្តនោ បដិភានមត្តសញ្ជាត**”ន្តិ។ **មត្ត**-សទ្ទេន ចេត្ថ វិសេសាធិគមាទយោ និវត្តេតិ។ អនាមដ្ឋកាលវចនេ វត្តមានវសេនេវ អត្ថនិទ្ទេសោ ឧបបន្នោតិ អាហ “**ឯវំ វទតី**”តិ។

បាឡិយំ “តក្កី ហោតិ វីមំសី”តិ សាមញ្ញនិទ្ទេសេន, ឯកសេសេន វា វុត្តំ តក្កីភេទំ វិភជន្តោ “**តត្ថ ចតុព្ពិធោ**”តិអាទិមាហ។ បរេហិ បុន សវនំ **អនុស្សុតិ**, សា យស្សាយំ **អនុស្សុតិកោ។** បុរិមំ អនុភូតបុព្ពំ ជាតឹ សរតីតិ **ជាតិស្សរោ។** លព្ភតេតិ **លាភោ**, យំ កិញ្ចិ អត្តនា បដិលទ្ធំ រូបាទិ, សុខាទិ ច, ន បន ឈានាទិវិសេសោ, តេនេវាហ បាឡិយំ “សោ តក្កបរិយាហតំ វីមំសានុវិចរិតំ សយំបដិភានំ ឯវមាហា”តិ។ អដ្ឋកថាយម្បិ វុត្តំ “អត្តនោ បដិភានមត្តសញ្ជាត”ន្តិ។ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរោបិ** វទតិ “មត្ត-សទ្ទេន វិសេសាធិគមាទយោ និវត្តេតី”តិ (ទី. និ. ដី. ១.៣៤) សោ ឯតស្សាតិ **លាភី។** សុទ្ធេន បុរិមេហិ អសម្មិស្សេន, សុទ្ធំ វា តក្កនំ **សុទ្ធតក្កោ**, សោ យស្សាយំ **សុទ្ធតក្កិកោ។ តេន ហី**តិ ឧយ្យោជនត្ថេ និបាតោ, តេន តថា វេស្សន្តររញ្ញោវ ភគវតិ សមានេតិ ទិដ្ឋិគ្គាហំ ឧយ្យោជេតិ។ **លាភិតាយា**តិ រូបាទិសុខាទិលាភីភាវតោ។ “**អនាគតេបិ ឯវំ ភវិស្សតី**”តិ ឥទំ លាភីតក្កិនោ ឯវម្បិ សម្ភវតីតិ សម្ភវទស្សនវសេន ឥធាធិប្បេតំ តក្កនំ សន្ធាយ វុត្តំ។ អនាគតំសតក្កនេនេវ ហិ សស្សតគ្គាហី ភវតិ។ “**អតីតេបិ ឯវំ អហោសី**”តិ ឥទំ បន អនាគតំសតក្កនស្ស ឧបនិស្សយនិទស្សនមត្តំ។ សោ ហិ “យថា មេ ឥទានិ អត្តា សុខី ហោតិ, ឯវំ អតីតេបីតិ បឋមំ អតីតំសានុតក្កនំ ឧបនិស្សាយ អនាគតេបិ ឯវំ ភវិស្សតី”តិ តក្កយន្តោ ទិដ្ឋឹ គណ្ហាតិ។ “**ឯវំ សតិ ឥទំ ហោតី**”តិ ឥមិនា អនិច្ចេសុ ភាវេសុ អញ្ញោ ករោតិ, អញ្ញោ បដិសំវេទេតីតិ ទោសោ អាបជ្ជតិ, តថា ច សតិ កតស្ស វិនាសោ អកតស្ស ច អជ្ឈាគមោ សិយា។ និច្ចេសុ បន ភាវេសុ អញ្ញោ ករោតិ, អញ្ញោ បដិសំវេទេតីតិ ទោសោ នាបជ្ជតិ។ ឯវញ្ច សតិ កតស្ស អវិនាសោ, អកតស្ស ច អនជ្ឈាគមោ សិយាតិ តក្កិកស្ស យុត្តិគវេសនាការំ ទស្សេតិ។

**តក្កមត្តេនេវា**តិ សុទ្ធតក្កនេនេវ។ **មត្ត**-សទ្ទេន ហិ អាគមាទីនំ, អនុស្សវាទីនញ្ច អភាវំ ទស្សេតិ។ “ននុ ច វិសេសលាភិនោបិ សស្សតវាទិនោ វិសេសាធិគមហេតុ អនេកេសុ ជាតិសតសហស្សេសុ, ទសសុ សំវដ្ដវិវដ្ដេសុ, ចត្តាលីសាយ ច សំវដ្ដវិវដ្ដេសុ យថានុភូតំ អត្តនោ សន្តានំ, តប្បដិពទ្ធញ្ច ធម្មជាតំ “អត្តា, លោកោ”តិ ច អនុស្សរិត្វា តតោ បុរិមតរាសុបិ ជាតីសុ តថាភូតស្ស អត្ថិតានុវិតក្កនមុខេន អនាគតេបិ ឯវំ ភវិស្សតីតិ អត្តនោ ភវិស្សមានានុតក្កនំ, សព្ពេសម្បិ សត្តានំ តថាភាវានុតក្កនញ្ច កត្វា សស្សតាភិនិវេសិនោ ជាតា, ឯវញ្ច សតិ សព្ពោបិ សស្សតវាទី អនុស្សុតិកជាតិស្សរលាភីតក្កិកា វិយ អត្តនោ ឧបលទ្ធវត្ថុនិមិត្តេន តក្កនេន បវត្តវាទត្តា តក្កីបក្ខេយេវ តិដ្ឋេយ្យ, តថា ច សតិ វិសេសភេទរហិតត្តា ឯកោវាយំ សស្សតវាទោ វវត្ថិតោ ភវេយ្យ, អវស្សញ្ច វុត្តប្បការំ តក្កនមិច្ឆិតព្ពំ, អញ្ញថា វិសេសលាភី សស្សតវាទី ឯកច្ចសស្សតិកបក្ខំ, អធិច្ចសមុប្បន្និកបក្ខំ វា ភជេយ្យាតិ? ន ខោ បនេតំ ឯវំ ទដ្ឋព្ពំ។ វិសេសលាភីនញ្ហិ ខន្ធសន្តានស្ស ទីឃទីឃតរំ ទីឃតមកាលានុស្សរណំ សស្សតគ្គាហស្ស អសាធារណការណំ។ តថា ហិ “អនេកវិហិតំ បុព្ពេនិវាសំ អនុស្សរាមិ។ ឥមិនាមហំ ឯតំ ជានាមី”តិ អនុស្សរណមេវ បធានការណភាវេន ទស្សិតំ។ យំ បន តស្ស “ឥមិនាមហំ ឯតំ ជានាមី”តិ បវត្តំ តក្កនំ, ន តំ ឥធ បធានំ អនុស្សរណំ បដិច្ច តស្ស អបធានភាវតោ, បធានការណេន ច អសាធារណេន និទ្ទេសោ សាសនេ, លោកេបិ ច និរុឡ្ហោ យថា “ចក្ខុវិញ្ញាណំ យវង្កុរោ”តិអាទិ។

ឯវំ បនាយំ ទេសនា បធានការណវិភាវិនី, តស្មា សតិបិ អនុស្សវាទិវសេន, តក្កិកានំ ហីនាទិវសេន ច មន្ទបញ្ញាទីនំ វិសេសលាភីនំ ពហុធា ភេទេ អញ្ញតរភេទសង្គហវសេន ភគវតា ចត្តារិដ្ឋានានិ វិភជិត្វា វវត្ថិតា សស្សតវាទានំ ចតុព្ពិធតា។ ន ហិ, ឥធ សាវសេសំ ធម្មំ ទេសេតិ ធម្មរាជាតិ។ យទេវំ អនុស្សុតិកាទីសុបិ អនុស្សវាទីនំ បធានភាវោ អាបជ្ជតីតិ? ន តេសំ អញ្ញាយ សច្ឆិកិរិយាយ អភាវេន តក្កបធានត្តា, “បធានការណេន ច អសាធារណេន និទ្ទេសោ សាសនេ, លោកេបិ ច និរុឡ្ហោ”តិ វុត្តោវាយមត្ថោតិ។ អថ វា វិសេសាធិគមនិមិត្តរហិតស្ស តក្កនស្ស សស្សតគ្គាហេ វិសុំ ការណភាវទស្សនត្ថំ វិសេសាធិគមោ វិសុំ សស្សតគ្គាហការណភាវេន វុត្តោ, សោ ច មន្ទមជ្ឈិមតិក្ខបញ្ញាវសេន តិវិធោតិ តិធា វិភជិត្វា, សព្ពតក្កិនោ ច តក្កីភាវសាមញ្ញតោ ឯកជ្ឈំ គហេត្វា ចតុធា ឯវ វវត្ថាបិតោ សស្សតវាទោ ភគវតាតិ។

**៣៥**. “អញ្ញតរេនា”តិ ឯតស្ស អត្ថំ ទស្សេតុំ **“ឯកេនា”**តិ វុត្តំ។ អដ្ឋានបយុត្តស្ស បន **វា**-សទ្ទស្ស អនិយមត្ថតំ សន្ធាយាហ **“ទ្វីហិ វា តីហិ វា”**តិ, តេន ចតូសុ វត្ថូសុ យថារហមេកច្ចំ ឯកច្ចស្ស បញ្ញាបនេ សហការីការណន្តិ ទស្សេតិ។ “ពហិទ្ធា”តិ ពាហ្យត្ថវាចកោ កត្តុនិទ្ទិដ្ឋោ និបាតោតិ ទស្សេតុំ **“ពាហី”**តិអាទិ វុត្តំ។ ឯត្ថាហ – កឹ បនេតានិ វត្ថូនិ អត្តនោ អភិនិវេសស្ស ហេតុ, ឧទាហុ បរេសំ បតិដ្ឋាបនស្សាតិ។ កិញ្ចេត្ថ, យទិ តាវ អត្តនោ អភិនិវេសស្ស ហេតុ, អថ កស្មា អនុស្សវណតក្កនានិយេវ គហិតានិ, ន សញ្ញាវិបល្លាសាទយោ។ តថា ហិ វិបរីតសញ្ញាអយោនិសោមនសិការអសប្បុរិសូបនិស្សយអសទ្ធម្មស្សវនាទីនិបិ ទិដ្ឋិយា បវត្តនដ្ឋេន ទិដ្ឋិដ្ឋានានិ។ អថ បន បរេសំ បតិដ្ឋាបនស្ស ហេតុ, អនុស្សវណហេតុភូតោ អធិគមោ វិយ, តក្កនបរិយេដ្ឋិភូតា យុត្តិ វិយ ច អាគមោបិ វត្ថុភាវេន វត្តព្ពោ, ឧភយថាបិ ច យថាវុត្តស្ស អវសេសការណស្ស សម្ភវតោ “នត្ថិ ឥតោ ពហិទ្ធា”តិ វចនំ ន យុជ្ជតេវាតិ? នោ ន យុជ្ជតិ, កស្មា? អភិនិវេសបក្ខេ តាវ អយំ ទិដ្ឋិគតិកោ អសប្បុរិសូបនិស្សយអសទ្ធម្មស្សវនេហិ អយោនិសោ ឧម្មុជ្ជិត្វា វិបល្លាសសញ្ញោ រូបាទិធម្មានំ ខណេ ខណេ ភិជ្ជនសភាវស្ស អនវពោធតោ ធម្មយុត្តឹ អតិធាវន្តោ ឯកត្តនយំ មិច្ឆា គហេត្វា យថាវុត្តានុស្សវណតក្កនេហិ ខន្ធេសុ “សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ចា”តិ (ទី. និ. ៣១) អភិនិវេសំ ឧបនេសិ, ឥតិ អាសន្នការណត្តា, បធានការណត្តា ច តគ្គហណេនេវ ច ឥតរេសម្បិ គហិតត្តា អនុស្សវណតក្កនានិយេវ ឥធ គហិតានិ។ បតិដ្ឋាបនបក្ខេ បន អាគមោបិ យុត្តិយមេវ ឋិតោ វិសេសេន និរាគមានំ ពាហិរកានំ តក្កគ្គាហិភាវតោ, តស្មា អនុស្សវណតក្កនានិយេវ សស្សតគ្គាហស្ស វត្ថុភាវេន គហិតានិ។

កិញ្ច ភិយ្យោ – ទុវិធំ បរមត្ថធម្មានំ លក្ខណំ សភាវលក្ខណំ, សាមញ្ញលក្ខណញ្ច។ តត្ថ សភាវលក្ខណាវពោធោ បច្ចក្ខញាណំ, សាមញ្ញលក្ខណាវពោធោ អនុមានញាណំ។ អាគមោ ច សុតមយាយ បញ្ញាយ សាធនតោ អនុមានញាណមេវ អាវហតិ, សុតានំ បន ធម្មានំ អាការបរិវិតក្កនេន និជ្ឈានក្ខន្តិយំ ឋិតោ ចិន្តាមយបញ្ញំ និព្ពត្តេត្វា អនុក្កមេន ភាវនាយ បច្ចក្ខញាណំ អធិគច្ឆតីតិ ឯវំ អាគមោបិ តក្កនវិសយំ នាតិក្កមតិ, តស្មា ចេស តក្កគ្គហណេន គហិតោវាតិ វេទិតព្ពោ។ សោ អដ្ឋកថាយំ អនុស្សុតិតក្កគ្គហណេន វិភាវិតោ, ឯវំ អនុស្សវណតក្កនេហិ អសង្គហិតស្ស អវសិដ្ឋស្ស ការណស្ស អសម្ភវតោ យុត្តមេវិទំ “នត្ថិ ឥតោ ពហិទ្ធា”តិ វចនន្តិ វេទិតព្ពំ។ “អនេកវិហិតានិ អធិមុត្តិបទានិ អភិវទន្តី”តិ (ទី. និ. ១.២៩), “សស្សតំ អត្តានញ្ច លោកញ្ច បញ្ញបេន្តី”តិ (ទី. និ. ១.៣០) ច វចនតោ បន បតិដ្ឋាបនវត្ថូនិយេវ ឥធ ទេសិតានិ តំទេសនាយ ឯវ អភិនិវេសស្សាបិ សិជ្ឈនតោ។ អនេកភេទេសុ ហិ ទេសិតេសុ យស្មឹ ទេសិតេ តទញ្ញេបិ ទេសិតា សិទ្ធា ហោន្តិ, តមេវ ទេសេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អភិនិវេសបតិដ្ឋាបនេសុ ច អភិនិវេសេ ទេសិតេបិ បតិដ្ឋាបនំ ន សិជ្ឈតិ អភិនិវេសស្ស បតិដ្ឋាបនេ អនិយមតោ។ អភិនិវេសិនោបិ ហិ កេចិ បតិដ្ឋាបេន្តិ , កេចិ ន បតិដ្ឋាបេន្តិ។ បតិដ្ឋាបនេ បន ទេសិតេ អភិនិវេសោបិ សិជ្ឈតិ បតិដ្ឋាបនស្ស អភិនិវេសេ និយមតោ។ យោ ហិ យត្ថ បរេ បតិដ្ឋាបេតិ, សោបិ តមភិនិវិសតីតិ។

**៣៦**. **តយិទ**ន្តិ ឯត្ថ **ត**-សទ្ទេន “សស្សតំ អត្តានញ្ច លោកញ្ច បញ្ញបេន្តី”តិ ឯតស្ស បរាមសនន្តិ អាហ **“តំ ឥទំ ចតុព្ពិធម្បិ ទិដ្ឋិគត”**ន្តិ។ **តតោ**តិ តស្មា បការតោ ជាននត្ថា។ បរមវជ្ជតាយ អនេកវិហិតានំ អនត្ថានំ ការណភាវតោ ទិដ្ឋិយោ ឯវ ឋានា **ទិដ្ឋិដ្ឋានា។** យថាហ “មិច្ឆាទិដ្ឋិបរមាហំ ភិក្ខវេ, វជ្ជំ វទាមី”តិ តទេវត្ថំ សន្ធាយ **“ទិដ្ឋិយោវ ទិដ្ឋិដ្ឋានា”**តិ វុត្តំ។ **ទិដ្ឋីនំ ការណម្បិ ទិដ្ឋិដ្ឋានមេវ** ទិដ្ឋីនំ ឧប្បាទាយ សមុដ្ឋានដ្ឋេន។ **“យថាហា”**តិអាទិ បដិសម្ភិទាបាឡិយា (បដិ. ម. ១.១២៤) សាធនំ។ តត្ថ **ខន្ធាបិ ទិដ្ឋិដ្ឋានំ** អារម្មណដ្ឋេន។ វុត្តញ្ហិ “រូបំ អត្តតោ សមនុបស្សតី”តិអាទិ, (សំ. និ. ៣.៨១) **អវិជ្ជាបិ** ឧបនិស្សយាទិភាវេន។ យថាហ “អស្សុតវា ភិក្ខវេ, បុថុជ្ជនោ អរិយានំ អទស្សាវី អរិយធម្មស្ស អកោវិទោ”តិអាទិ (ម. និ. ១.២; បដិ. ម. ១.១៣១) **ផស្សោបិ** ផុសិត្វា គហណូបាយដ្ឋេន។ តថា ហិ វុត្តំ “តទបិ ផស្សបច្ចយា (ទី. និ. ១.១១៨) ផុស្ស ផុស្ស បដិសំវេទេន្តី”តិ (ទី. និ. ១.១៤៤) **សញ្ញាបិ** អាការមត្តគ្គហណដ្ឋេន។ វុត្តញ្ហេតំ “សញ្ញានិទានា ហិ បបញ្ចសង្ខា”តិ (សុ. និ. ៨៨០; មហា. និ. ១០៩) បថវឹ បថវិតោ សញ្ញត្វា”តិ (ម. និ. ១.២) ច អាទិ។ **វិតក្កោបិ** អាការបរិវិតក្កនដ្ឋេន។ តេន វុត្តំ “តក្កញ្ច ទិដ្ឋីសុ បកប្បយិត្វា, សច្ចំ មុសាតិ ទ្វយធម្មមាហូ”តិ, (សុ. និ. ៨៩២; មហានិ. ១២១) “តក្កី ហោតិ វីមំសី”តិ (ទី. និ. ១.៣៤) ច អាទិ។ **អយោនិសោ មនសិការោបិ** អកុសលានំ សាធារណការណដ្ឋេន។ តេនាហ “តស្ស ឯវំ អយោនិសោ មនសិ ករោតោ ឆន្នំ ទិដ្ឋីនំ អញ្ញតរា ទិដ្ឋិ ឧប្បជ្ជតិ។ អត្ថិ មេ អត្តា’តិ វា អស្ស សច្ចតោ ថេតតោ ទិដ្ឋិឧប្បជ្ជតី”តិអាទិ (ម. និ. ១.១៩) **បាបមិត្តោបិ** ទិដ្ឋានុគតិ អាបជ្ជនដ្ឋេន។ វុត្តម្បិ ច “ពាហិរំ ភិក្ខវេ, អង្គន្តិ ករិត្វា នាញ្ញំ ឯកង្គម្បិ សមនុបស្សាមិ, យំ ឯវំ មហតោ អនត្ថាយ សំវត្តតិ, យថយិទំ ភិក្ខវេ, បាបមិត្តតា”តិអាទិ (អ. និ. ១.១១០) **បរតោឃោសោបិ** ទុរក្ខាតធម្មស្សវនដ្ឋេន។ តថា ចេវ វុត្តំ “ទ្វេមេ ភិក្ខវេ, បច្ចយា មិច្ឆាទិដ្ឋិយា ឧប្បាទាយ។ កតមេ ទ្វេ? បរតោ ច ឃោសោ, អយោនិសោ ច មនសិការោ”តិអាទិ (អ. និ. ២.១២៦) បរេហិ សុតា, ទេសិតា វា ទេសនា **បរតោឃោសោ។**

“**ខន្ធា ហេតូ**”តិអាទិបាឡិ តទត្ថវិភាវិនី។ តត្ថ ជនកដ្ឋេន **ហេតុ**, ឧបត្ថម្ភកដ្ឋេន **បច្ចយោ**។ **ឧបាទាយាតិ** ឧបាទិយិត្វា, បដិច្ចាតិ អត្ថោ។ “**ឧប្បាទាយា**”តិបិ បាឋោ, ឧប្បជ្ជនាយាតិ អត្ថោ។ សមុដ្ឋាតិ ឯតេនាតិ **សមុដ្ឋានំ**, ខន្ធាទយោ ឯវ។ ឥធ បន សមុដ្ឋានភាវោយេវ សមុដ្ឋាន-សទ្ទេន វុត្តោ ភាវលោបត្តា, ភាវប្បធានត្តា ច។ **អាទិន្នា** សកសន្តានេ។ **បវត្តិតា** សបរសន្តានេសុ។ **បរ**-សទ្ទោ អភិណ្ហត្ថោតិ វុត្តំ “**បុនប្បុន**”ន្តិ។ **បរិនិដ្ឋាបិតា**តិ “ឥទមេវ ទស្សនំ សច្ចំ, អញ្ញំ បន មោឃំ តុច្ឆំ មុសា”តិ អភិនិវេសស្ស បរិយោសានំ មត្ថកំ បាបិតាតិ អត្ថោ។ **អារម្មណវសេនា**តិ អដ្ឋសុ ទិដ្ឋិដ្ឋានេសុ ខន្ធេ សន្ធាយាហ។ **បវត្តនវសេនា**តិ អវិជ្ជាផស្សសញ្ញាវិតក្កាយោនិសោមនសិការេ។ **អាសេវនវសេនា**តិ បាបមិត្តបរតោឃោសេ។ យទិបិ សរូបត្ថវសេន វេវចនំ, សង្កេតត្ថវសេន បន ឯវំ វត្តព្ពោតិ ទស្សេតុំ “**ឯវំវិធបរលោកា**”តិ វុត្តំ។ យេន កេនចិ ហិ វិសេសនេនេវ វេវចនំ សាត្ថកំ សិយា។ បរលោកោ ច កម្មវសេន អភិមុខោ សម្បរេតិ គច្ឆតិ បវត្តតិ ឯត្ថាតិ **អភិសម្បរាយោ**តិ វុច្ចតិ។ “ឥតិ ខោ អានន្ទ, កុសលានិ សីលានិ អនុបុព្ពេន អគ្គាយ បរេន្តី”តិអាទីសុ (អ. និ. ១០.២) វិយ ហិ ចុរាទិគណវសេន **បរ**-សទ្ទំ គតិយមិច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ, អយមេត្ថ អដ្ឋកថាតោ អបរោ នយោ។

**ឯវំគតិកា**តិ ឯវំគមនា ឯវំនិដ្ឋា, ឯវមនុយុញ្ជនេន ភិជ្ជនទស្សនបរិយោសានាតិ អត្ថោ។ **គតិ**-សទ្ទោ ចេត្ថ “យេហិ សមន្នាគតស្ស មហាបុរិសស្ស ទ្វេវ គតិយោ ភវន្តី”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.២៥៨; ២.៣៣, ៣៥; ៣.១៩៩, ២០០; ម. និ. ២.៣៨៤, ៣៩៧) វិយ និដ្ឋានត្ថោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – ឥមេ ទិដ្ឋិសង្ខាតា ទិដ្ឋិដ្ឋានា ឯវំ បរមត្ថតោ អសន្តំ អត្តានំ, សស្សតភាវញ្ច តស្មិំ អជ្ឈារោបេត្វា គហិតា, បរាមដ្ឋា ច សមានា ពាលលបនាយេវ ហុត្វា យាវ បណ្ឌិតា ន សមនុយុញ្ជន្តិ, តាវ គច្ឆន្តិ, បាតុភវន្តិ ច, បណ្ឌិតេហិ សមនុយុញ្ជិយមានា បន អនវដ្ឋិតវត្ថុកា អវិមទ្ទក្ខមា សូរិយុគ្គមនេ ឧស្សាវពិន្ទូ វិយ, ខជ្ជោបនកា វិយ ច ភិជ្ជន្តិ, វិនស្សន្តិ ចាតិ។

តត្ថាយំ អនុយុញ្ជនេ សង្ខេបកថា – យទិ ហិ បរេហិ កប្បិតោ អត្តា លោកោ វា សស្សតោ សិយា, តស្ស និព្ពិការតាយ បុរិមរូបាវិជហនតោ កស្សចិ វិសេសាធានស្ស កាតុមសក្កុណេយ្យតាយ អហិតតោ និវត្តនត្ថំ, ហិតេ ច បដិបជ្ជនត្ថំ ឧបទេសោ ឯវ សស្សតវាទិនោ និប្បយោជនោ សិយា, កថំ វា តេន សោ ឧបទេសោ បវត្តីយតិ វិការាភាវតោ។ ឯវញ្ច សតិ បរិកប្បិតស្ស អត្តនោ អជដាកាសស្ស វិយ ទានាទិកិរិយា, ហឹសាទិកិរិយា ច ន សម្ភវតិ, តថា សុខស្ស, ទុក្ខស្ស ច អនុភវននិពន្ធោ ឯវ សស្សតវាទិនោ ន យុជ្ជតិ កម្មពទ្ធាភាវតោ។ ជាតិអាទីនញ្ច អសម្ភវតោ វិមោក្ខោ ន ភវេយ្យ, អថ បន ធម្មមត្តំ តស្ស ឧប្បជ្ជតិ ចេវ វិនស្សតិ ច, យស្ស វសេនាយំ កិរិយាទិវោហារោតិ វទេយ្យ, ឯវម្បិ បុរិមរូបាវិជហនេន អវដ្ឋិតស្ស អត្តនោ ធម្មមត្តន្តិ ន សក្កា សម្ភាវេតុំ, តេ វា បនស្ស ធម្មា អវត្ថាភូតា, តស្មា តស្ស ឧប្បន្នា អញ្ញេ វា សិយុំ អនញ្ញេ វា, យទិ អញ្ញេ, ន តាហិ អវត្ថាហិ តស្ស ឧប្បន្នាហិបិ កោចិ វិសេសោ អត្ថិ, យាហិ ករោតិ បដិសំវេទេតិ ចវតិ ឧប្បជ្ជតិ ចាតិ ឥច្ឆិតំ, ឯវញ្ច ធម្មកប្បនាបិ និរត្ថកា សិយា, តស្មា តទវត្ថោ ឯវ យថាវុត្តទោសោ, អថានញ្ញេ, ឧប្បាទវិនាសវន្តីហិ អវត្ថាហិ អនញ្ញស្ស អត្តនោ តាសំ វិយ ឧប្បាទវិនាសសព្ភាវតោ កុតោ ភវេយ្យ និច្ចតាវកាសោ, តាសម្បិ វា អត្តនោ វិយ និច្ចតាបវត្តិ, តស្មា ពន្ធវិមោក្ខានំ អសម្ភវោ ឯវាតិ ន យុជ្ជតិយេវ សស្សតវាទោ, ន ចេត្ថ កោចិ វាទី ធម្មានំ សស្សតភាវេ បរិសុទ្ធំ យុត្តឹ វត្តុំ សមត្ថោ ភវេយ្យ, យុត្តិរហិតញ្ច វចនំ ន បណ្ឌិតានំ ចិត្តំ អារាធេតិ, តេនាវោចុម្ហ “យាវ បណ្ឌិតា ន សមនុយុញ្ជន្តិ, តាវ គច្ឆន្តិ, បាតុភវន្តិ ចា”តិ។

**សការណំ សគតិក**ន្តិ ឯត្ថ **សហ**-សទ្ទោ វិជ្ជមានត្ថោ “សលោមកោ សបក្ខកោ”តិអាទីសុ វិយ, ន បន សមវាយត្ថោ **ច**-សទ្ទេន “តយិទំ ភិក្ខវេ, តថាគតោ បជានាតី”តិ វុត្តស្ស ទិដ្ឋិគតស្ស សមុច្ចិនិតត្តា, “តញ្ច តថាគតោ បជានាតី”តិ ឥមិនា ច ការណគតីនមេវ បជាននភាវេន វុត្តត្តា។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – តយិទំ ភិក្ខវេ, ការណវន្តំ គតិវន្តំ ទិដ្ឋិគតំ តថាគតោ បជានាតិ, ន កេវលញ្ច តទេវ, អថ ខោ តស្ស ការណគតិសង្ខាតំ តញ្ច សព្ពន្តិ។ “**តតោ…បេ…. បជានាតី**”តិ វុត្តវាក្យស្ស អត្ថំ វុត្តនយេន សំវណ្ណេតិ “**តតោ ចា**”តិអាទិនា។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្សេវិធ វិភជនន្តិ បករណានុរូបមត្ថំ អាហ “**សព្ពញ្ញុតញ្ញាណញ្ចា**”តិ, តស្មឹ វា វុត្តេ តទធិដ្ឋានតោ អាសវក្ខយញាណំ, តទវិនាភាវតោ វា សព្ពម្បិ ទសពលាទិញាណំ គហិតមេវាតិបិ តទេវ វុត្តំ។

**ឯវំវិធ**ន្តិ “សីលញ្ច”តិអាទិនា ឯវំវុត្តប្បការំ។ **បជានន្តោបី**តិ ឯត្ថ **បិ**-សទ្ទេន, **អបិ**-សទ្ទេន វា “តញ្ច”តិ វុត្តច-សទ្ទស្ស សម្ភាវនត្ថភាវំ ទស្សេតិ, តេន តតោ ទិដ្ឋិគតតោ ឧត្តរិតរំ សារភូតំ សីលាទិគុណវិសេសម្បិ តថាគតោ នាភិនិវិសតិ, កោ បន វាទោ វដ្ដាមិសេតិ សម្ភាវេតិ។ “**អហ**”ន្តិ ទិដ្ឋិមានវសេន បរាមសនាការទស្សនំ។ **បជានាមី**តិ ឯត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទេន បការត្ថេន, និទស្សនត្ថេន វា។ “**មម**”ន្តិ តណ្ហាវសេន បរាមសនាការំ ទស្សេតិ។ **តណ្ហាទិដ្ឋិមានបរាមាសវសេនា**តិ តណ្ហាទិដ្ឋិមានសង្ខាតបរាមាសវសេន។ ធម្មសភាវមតិក្កមិត្វា “អហំ មម”ន្តិ បរតោ អភូតតោ អាមសនំ **បរាមាសោ**, តណ្ហាទយោ ឯវ។ ន ហិ តំ អត្ថិ, យំ ខន្ធេសុ “អហ”ន្តិ វា “មម”ន្តិ វា គហេតព្ពំ សិយា, អបរាមសតោ អបរាមសន្តស្ស អស្ស តថាគតស្ស និព្ពុតិ វិទិតាតិ សម្ពន្ធោ។ “**អបរាមសតោ**”តិ ចេទំ និព្ពុតិបវេទនាយ (និព្ពុតិវេទនស្ស ទី. និ. ដី. ១.៣៦) ហេតុគព្ភវិសេសនំ ។ “វិទិតា”តិ

បទមបេក្ខិត្វា កត្តរិ សាមិវចនំ។ **អបរាមសតោ** បរាមាសរហិតបដិបត្តិហេតុ អស្ស តថាគតស្ស កត្តុភូតស្ស និព្ពុតិ អសង្ខតធាតុ វិទិតា, អធិគតាតិ វា អត្ថោ។ “អបរាមសតោ”តិ ហេទំ ហេតុម្ហិ និស្សក្កវចនំ។

“**អបរាមាសបច្ចយា**”តិ បច្ចត្តញ្ញេវ បវេទនាយ ការណទស្សនំ។ **អស្សា**តិ កត្តារំ វត្វាបិ បច្ចត្តញ្ញេវាតិ វិសេសទស្សនត្ថំ បុន កត្តុវចនន្តិ អាហ “**សយមេវ អត្តនាយេវា**”តិ។ **សយំ, អត្តនា**តិ វា ភាវនបុំសកំ។ និបាតបទញ្ហេតំ។ “អបរាមសតោ”តិ វចនតោ បរាមាសានមេវ និព្ពុតិ ឥធ ទេសិតា, តំទេសនាយ ឯវ តទញ្ញេសម្បិ និព្ពុតិយា សិជ្ឈនតោតិ ទស្សេតិ “**តេសំ បរាមាសកិលេសាន**”ន្តិ ឥមិនា, បរាមាសសង្ខាតានំ កិលេសានន្តិ អត្ថោ។ អបិច កាមំ “អបរាមសតោ”តិ វចនតោ បរាមាសានមេវ និព្ពុតិ ឥធ ទេសិតាតិ វិញ្ញាយតិ, តំទេសនាយ បន តទវសេសានម្បិ កិលេសានំ និព្ពុតិ ទេសិតា នាម ភវតិ បហានេកដ្ឋតាទិភាវតោ, តស្មា តេសម្បិ និព្ពុតិ និទ្ធារេត្វា ទស្សេតព្ពាតិ វុត្តំ “**តេសំ បរាមាសកិលេសាន**”ន្តិ, តណ្ហាទិដ្ឋិមានសង្ខាតានំ បរាមាសានំ, តទញ្ញេសញ្ច កិលេសានន្តិ អត្ថោ។ គោពលីពទ្ទនយោ ហេស។ **និព្ពុតី**តិ ច និព្ពាយនភូតា អសង្ខតធាតុ, តញ្ច ភគវា ពោធិមូលេយេវ បត្តោ, តស្មា សា បច្ចត្តញ្ញេវ វិទិតាតិ។

**យថាបដិបន្នេនា**តិ យេន បដិបន្នេន។ តប្បដិបត្តិំ ទស្សេតុំ “**តាសំយេវ...បេ.... អាទិមាហា**”តិ អនុសន្ធិទស្សនំ។ កស្មា បន វេទនានញ្ញេវ កម្មដ្ឋានមាចិក្ខតីតិ អាហ “**យាសុ**”តិអាទិ, ឥមិនា ទេសនាវិលាសំ ទស្សេតិ។ ទេសនាវិលាសប្បត្តោ ហិ ភគវា ទេសនាកុសលោ ខន្ធាយតនាទិវសេន អនេកវិធាសុ ចតុសច្ចទេសនាសុ សម្ភវន្តីសុបិ ទិដ្ឋិគតិកា វេទនាសុ មិច្ឆាបដិបត្តិយា ទិដ្ឋិគហនំ បក្ខន្ទាតិ ទស្សនត្ថំ តថាបក្ខន្ទនមូលភូតា វេទនាយេវ បរិញ្ញាភូមិភាវេន ឧទ្ធរតីតិ។ **ឥធា**តិ ឥមស្មិំ វារេ។ ឯវំ **ឯត្ថា**តិបិ។ **កម្មដ្ឋាន**ន្តិ ចតុសច្ចកម្មដ្ឋានំ។ ឯត្ថ ហិ វេទនាគហណេន គហិតា បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា ទុក្ខសច្ចំ។ វេទនានំ សមុទយគ្គហណេន គហិតោ អវិជ្ជាសមុទយោ សមុទយសច្ចំ, អត្ថង្គមនិស្សរណបរិយាយេហិ និរោធសច្ចំ, “យថាភូតំ វិទិត្វា”តិ ឯតេន មគ្គសច្ចន្តិ ឯវំ ចត្តារិ សច្ចានិ វេទិតព្ពានិ។ “យថាភូតំ វិទិត្វា”តិ ឥទំ វិភជ្ជព្យាករណត្ថបទន្តិ តទត្ថំ វិភជ្ជ ទស្សេតុំ “**តត្ថា**”តិអាទិ វុត្តំ។ វិសេសតោ ហិ “អវិជ្ជាសមុទយា វេទនាសមុទយោ”តិអាទិលក្ខណានំ វសេន សមុទយាទីសុ អត្ថោ យថារហំ វិភជ្ជ ទស្សេតព្ពោ។ អវិសេសតោ បន វេទនាយ សមុទយាទីនិ វិបស្សនាបញ្ញាយ អារម្មណបដិវេធវសេន, មគ្គបញ្ញាយ អសម្មោហបដិវេធវសេន ជានិត្វា បដិវិជ្ឈិត្វាតិ អត្ថោ។ **បច្ចយសមុទយដ្ឋេនា**តិ “ឥមស្មិំ សតិ ឥទំ ហោតិ, ឥមស្សុប្បាទា ឥទំ ឧប្បជ្ជតី”តិ (ម. និ. ១.៤០៤; សំ. និ. ២.២១; ឧទា. ១) វុត្តលក្ខណេន អវិជ្ជាទីនំ បច្ចយានំ ឧប្បាទេន ចេវ មគ្គេន អសមុគ្ឃាដេន ច។ យាវ ហិ មគ្គេន ន សមុគ្ឃាដីយតិ, តាវ បច្ចយោតិ វុច្ចតិ។ **និព្ពត្តិលក្ខណ**ន្តិ ឧប្បាទលក្ខណំ, ជាតិន្តិ អត្ថោ។ **បញ្ចន្នំ លក្ខណាន**ន្តិ ឯត្ថ ច ចតុន្នម្បិ បច្ចយានំ ឧប្បាទលក្ខណមេវ អគ្គហេត្វា បច្ចយលក្ខណម្បិ គហេតព្ពំ សមុទយំ បដិច្ច តេសំ យថារហំ ឧបការកត្តា។ តថា ចេវ សំវណ្ណិតំ “មគ្គេន អសមុគ្ឃាដេន ចា”តិ។ **បច្ចយនិរោធដ្ឋេនា**តិ “ឥមស្មិំ និរុទ្ធេ ឥទំ និរុទ្ធំ ហោតិ, ឥមស្ស និរោធា ឥទំ និរុជ្ឈតី”តិ (ម. និ. ១.៤០៦; ឧទា. ៣; សំ. និ. ២.៤១) វុត្តលក្ខណេន អវិជ្ជាទីនំ បច្ចយានំ និរោធេន ចេវ មគ្គេន សមុគ្ឃាដេន ច។ **វិបរិណាមលក្ខណ**ន្តិ និរោធលក្ខណំ, ភង្គន្តិ អត្ថោ។ **វយ**ន្តិ និរោធំ។ **យ**ន្តិ យស្មា បច្ចយភាវសង្ខាតហេតុតោ។ **វេទនំ បដិច្ចា**តិ បុរិមុប្បន្នំ អារម្មណាទិបច្ចយភូតំ វេទនំ លភិត្វា។ **សុខំ សោមនស្ស**ន្តិ សុខញ្ចេវ សោមនស្សញ្ច។ **អយ**ន្តិ បុរិមវេទនាយ យថារហំ បច្ឆិមុប្បន្នានំ សុខសោមនស្សានំ បច្ចយភាវោ។ **អស្សាទោ** នាម អស្សាទិតព្ពោតិ កត្វា។

អបរោ នយោ – **យ**ន្តិ សុខំ, សោមនស្សញ្ច។ **អយ**ន្តិ ច នបុំសកលិង្គេន និទ្ទិដ្ឋំ សុខសោមនស្សមេវ អស្សាទបទមបេក្ខិត្វា បុល្លិង្គេន និទ្ទិសីយតិ, ឥមស្មិំ បន វិកប្បេ សុខសោមនស្សានំ ឧប្បាទោយេវ តេហិ ឧប្បាទវន្តេហិ និទ្ទិដ្ឋោ, សត្តិយា, សត្តិមតោ ច អភិន្នត្តា។ ន ហិ សុខសោមនស្សមន្តរេន តេសំ ឧប្បាទោ លព្ភតិ។ ឥតិ បុរិមវេទនំ បដិច្ច សុខសោមនស្សុប្បាទោបិ បុរិមវេទនាយ **អស្សាទោ** នាម អស្សាទីយតេតិ កត្វា។ អយញ្ហេត្ថ សង្ខេបត្ថោ – បុរិមុប្បន្នំ វេទនំ អារព្ភ សោមនស្សុប្បត្តិយំ យោ បុរិមវេទនាយ បច្ចយភាវសង្ខាតោ អស្សាទេតព្ពាការោ, សោមនស្សស្ស វា ឧប្បាទសង្ខាតោ តទស្សាទនាការោ, អយំ បុរិមវេទនាយ អស្សាទោតិ។ កថំ បន វេទនំ អារព្ភ សុខំ ឧប្បជ្ជតិ, ននុ ផោដ្ឋព្ពារម្មណន្តិ? ចេតសិកសុខស្សេវ អារព្ភ បវត្តិយមធិប្បេតត្តា នាយំ ទោសោ។ អារព្ភ បវត្តិយញ្ហិ វិសេសនមេវ សោមនស្សគ្គហណំ សោមនស្សំ សុខន្តិ យថា “រុក្ខោ សីសបា”តិ អញ្ញបច្ចយវសេន ឧប្បត្តិយំ បន កាយិកសុខម្បិ អស្សាទោយេវ, យថាលាភកថា វា ឯសាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

“**យា វេទនា អនិច្ចា**”តិអាទិនា សត្តិមតា សត្តិ និទស្សិតា។ តត្រាយមត្ថោ – យា វេទនា ហុត្វា អភាវដ្ឋេន អនិច្ចា, ឧទយព្ពយបដិបីឡនដ្ឋេន ទុក្ខា, ជរាយ, មរណេន ចាតិ ទ្វិធា វិបរិណាមេតព្ពដ្ឋេន វិបរិណាមធម្មា។ តស្សា ឯវំភូតាយ អយំ អនិច្ចទុក្ខវិបរិណាមភាវោ វេទនាយ សព្ពាយបិអាទីនវោតិ។ អាទីនំ បរមការុញ្ញំ វាតិ ប

វត្តតិ ឯតស្មាតិ ហិ អាទីនវោ។ អបិចអាទីនំ អតិវិយ កបណំ បវត្តនដ្ឋេន កបណមនុស្សោ **អាទីនវោ,** អយម្បិ ឯវំសភាវោតិ គថា វុច្ចតិ។ សត្តិមតា ហិ សត្តិ អភិន្នា តទវិនាភាវតោ។

ឯត្ថ ច “**អនិច្ចា**”តិ ឥមិនា សង្ខារទុក្ខតាវសេន ឧបេក្ខាវេទនាយ, សព្ពាសុ វា វេទនាសុអាទីនវមាហ, “**ទុក្ខា**”តិ ឥមិនា ទុក្ខទុក្ខតាវសេនទុក្ខវេទនាយ, “**វិបរិណាមធម្មា**”តិ ឥមិនា វិបរិណាមទុក្ខតាវសេន សុខវេទនាយ។ អវិសេសេន វា តីណិបិ បទានិ តិស្សន្នម្បិ វេទនានំ វសេន យោជេតព្ពានិ។ **ឆន្ទរាគវិនយោ**តិ ឆន្ទសង្ខាតរាគវិនយនំ វិនាសោ។ “អត្ថវសា លិង្គវិភត្តិវិបរិណាមោ”តិ វចនតោ យំ ឆន្ទរាគប្បហានន្តិ យោជេតព្ពំ។ បរិយាយវចនមេវិទំ បទទ្វយំ។ **យថាភូតំ វិទិត្វា**តិ មគ្គស្ស វុត្តត្តា មគ្គនិព្ពានវសេន វា យថាក្កមំ យោជនាបិ វដ្ដតិ។ **វេទនាយា**តិ និស្សក្កវចនំ។ **និស្សរណ**ន្តិ នេក្ខម្មំ។ យាវ ហិ វេទនាបដិពទ្ធំ ឆន្ទរាគំ នប្បជហតិ, តាវាយំ បុរិសោ វេទនាយ អល្លីនោយេវ ហោតិ។ យទា បន តំ ឆន្ទរាគំ បជហតិ, តទាយំ បុរិសោ វេទនាយ និស្សដោ វិសំយុត្តោ ហោតិ, តស្មា ឆន្ទរាគប្បហានំ វេទនាយ និស្សរណំ វុត្តំ។ តព្ពចនេន បន វេទនាសហជាតនិស្សយារម្មណភូតា រូបារូបធម្មា គហិតា ឯវ ហោន្តីតិបិ បញ្ចហិ ឧបាទានក្ខន្ធេហិ និស្សរណវចនំ សិទ្ធមេវ។ វេទនាសីសេន ហិ ទេសនា អាគតា, តត្ថ បន ការណំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ លក្ខណហារវសេនាបិ អយមត្ថោ វិភាវេតព្ពោ។ វុត្តញ្ហិ អាយស្មតា **មហាកច្ចានត្ថេរេន –**

> “វុត្តម្ហិ ឯកធម្មេ, យេ ធម្មា ឯកលក្ខណា កេចិ;
> វុត្តា ភវន្តិ សព្ពេ, សោ ហារោ លក្ខណោ នាមា”តិ។ (នេត្តិ. ៤៨៥);

កាមុបាទានមូលកត្តា សេសុបាទានានំ បហីនេ ច កាមុបាទានេ ឧបាទានសេសាភាវតោ “**វិគតឆន្ទរាគតាយ អនុបាទានោ**”តិ វុត្តំ, ឯតេន “**អនុបាទាវិមុត្តោ**”តិ ឯតស្សត្ថំ សង្ខេបេន ទស្សេតិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – វិគតឆន្ទរាគតាយ អនុបាទានោ, អនុបាទានត្តា ច អនុបាទាវិមុត្តោតិ។ តមត្ថំ វិត្ថារេតុំ, សមត្ថេតុំ វា “**យស្មិ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **យស្មី ឧបាទានេ**តិ សេសុបាទានមូលភូតេ កាមុបាទានេ។ **តស្សា**តិ កាមុបាទានស្ស។ **អនុបាទិយិត្វា**តិ ឆន្ទរាគវសេន អនាទិយិត្វា, ឯតេន “អនុបាទាវិមុត្តោ”តិ បទស្ស យ-ការលោបេន សមាសភាវំ, ព្យាសភាវំ វា ទស្សេតិ។

**៣៧**. “**ឥមេ ខោ**”តិអាទិ យថាបុដ្ឋស្ស ធម្មស្ស វិស្សជ្ជិតភាវេន និគមនវចនំ, “បជានាតី”តិ វុត្តបជាននមេវ ច ឥម-សទ្ទេន និទ្ទិដ្ឋន្តិ ទស្សេតុំ “**យេ តេ**”តិអាទិមាហ។ **យេ តេ** សព្ពញ្ញុតញ្ញាណធម្មេ…បេ… អបុច្ឆី, យេហិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណធម្មេហិ…បេ… វទេយ្យុំ, តញ្ច…បេ… បជានាតីតិ ឯវំ និទ្ទិដ្ឋា ឥមេ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណធម្មា គម្ភីរា…បេ… បណ្ឌិតវេទនីយា ចាតិ វេទិតព្ពាតិ យោជនា។ “**ឯវ**”ន្តិអាទិ បិណ្ឌត្ថទស្សនំ។ តត្ថ កិញ្ចាបិ “អនុបាទាវិមុត្តោ ភិក្ខវេ, តថាគតោ”តិ ឥមិនា អគ្គមគ្គផលុប្បត្តិ ទស្សេតិ, “វេទនានំ, សមុទយញ្ចា”តិអាទិនា ច ចតុសច្ចកម្មដ្ឋានំ។ តថាបិ យស្សា ធម្មធាតុយា សុប្បដិវិទ្ធត្តា ឥមំ ទិដ្ឋិគតំ សការណំ សគតិកំ បភេទតោ វិភជិតុំ សមត្ថោ ហោតិ, តស្សា បទដ្ឋានេន ចេវ សទ្ធឹ បុព្ពភាគបដិបទាយ ឧប្បត្តិភូមិយា ច តទេវ បាកដតរំ កត្តុកាមោ ធម្មរាជា ឯវំ ទស្សេតីតិ វុត្តំ “**តទេវ និយ្យាតិត**”ន្តិ, និគមិតំ និដ្ឋាបិតន្តិ អត្ថោ ។ **អន្តរា**តិ បុច្ឆិតវិស្សជ្ជិតធម្មទស្សនវចនានមន្តរា ទិដ្ឋិយោ វិភត្តា តស្ស បជាននាការទស្សនវសេនាតិ អត្ថោ។

បឋមភាណវារវណ្ណនាយ លីនត្ថប្បកាសនា។

## ឯកច្ចសស្សតវាទវណ្ណនា

**៣៨**. “ឯកច្ចសស្សតិកា”តិ តទ្ធិតបទំ សមាសបទេន វិភាវេតុំ “**ឯកច្ចសស្សតវាទា**”តិ វុត្តំ។ សត្តេសុ, សង្ខារេសុ ច ឯកច្ចំ សស្សតមេតស្សាតិ **ឯកច្ចសស្សតោ,** វាទោ, សោ ឯតេសន្តិ **ឯកច្ចសស្សតិកា** តទ្ធិតវសេន, សមាសវសេន បន ឯកច្ចសស្សតោ វាទោ ឯតេសន្តិ **ឯកច្ចសស្សតវាទា**។ ឯស នយោ **ឯកច្ចអសស្សតិក**បទេបិ។ ននុ ច “ឯកច្ចសស្សតិកា”តិ វុត្តេ តទញ្ញេសំ ឯកច្ចអសស្សតិកភាវសន្និដ្ឋានំ សិទ្ធមេវាតិ? សច្ចំ អត្ថតោ, សទ្ទតោ បន អសិទ្ធមេវ តស្មា សទ្ទតោ បាកដតរំ កត្វា ទស្សេតុំ តថា វុត្តំ។ ន ហិ ឥធ សាវសេសំ កត្វា ធម្មំ ទេសេតិ ធម្មស្សាមិ។ “ឥស្សរោ និច្ចោ, អញ្ញេ សត្តា អនិច្ចា”តិ ឯវំបវត្តវាទា **សត្តេកច្ចសស្សតិកា** សេយ្យថាបិ ឥស្សរវាទា។ តថា “និច្ចោ ព្រហ្មា, អញ្ញេ អនិច្ចា”តិ ឯវំបវត្តវាទាបិ។ “បរមាណវោ និច្ចា, ទ្វិអណុកាទយោ អនិច្ចា”តិ (វិសិសិកទស្សនេ សត្តមបរិច្ឆេទេ បឋមកណ្ឌេ បស្សិតព្ពំ) ឯវំបវត្តវាទា **សង្ខារេកច្ចសស្សតិកា** សេយ្យថាបិ កាណាទា។ តថា “ចក្ខាទយោ អនិច្ចា, វិញ្ញាណំ និច្ច”ន្តិ (ន្យាយទស្សនេ, វិសេសិកទស្សនេ ច បស្សិតព្ពំ) ឯវំបវត្តវាទាបិ ។ **ឥធា**តិ “ឯកច្ចសស្សតិកា”តិ ឥមស្មឹ បទេ, ឥមិស្សា វា ទេសនាយ។ **គហិតា**តិ វុត្តា, ទេសិតព្ពភាវេន វា ទេសនាញាណេន សមាទិន្នា តថា ចេវ ទេសិតត្តា។ តថា ហិ ឥធ បុរិមកា តយោ វាទា

សត្តវសេន, ចតុត្ថោ សង្ខារវសេន ទេសិតោ។ “**សង្ខារេកច្ចសស្សតិកា**”តិ ឥទំ បន តេហិ សស្សតភាវេន គយ្ហមានានំ ធម្មានំ យាថាវសភាវទស្សនវសេន វុត្តំ, ន បន ឯកច្ចសស្សតិកមតទស្សនវសេន។ តស្ស ហិ សស្សតាភិមតំ អសង្ខតមេវាតិ លទ្ធិ។ តេនេវាហ បាឡិយំ “ចិត្តន្តិ វា…បេ…. ឋស្សតី”តិ។ ន ហិ យស្ស សភាវស្ស បច្ចយេហិ អភិសង្ខតភាវំ បដិជានាតិ, តស្សេវ និច្ចធុវាទិភាវោ អនុម្មត្តកេន សក្កា បដិជានិតុំ, ឯតេន ច “ឧប្បាទវយធុវតាយុត្តា សភាវា សិយា និច្ចា, សិយា អនិច្ចា, សិយា ន វត្តព្ពា”តិអាទិនា (ទី. និ. ដី. ១.៣៨) បវត្តសត្តភង្គវាទស្ស អយុត្តតា វិភាវិតា ហោតិ។

តត្រាយំ អយុត្តតាវិភាវនា – យទិ ហិ “យេន សភាវេន យោ ធម្មោ អត្ថីតិ វុច្ចតិ, តេនេវ សភាវេន សោ ធម្មោ នត្ថី”តិ វុច្ចេយ្យ, សិយា អនេកន្តវាទោ។ អថ អញ្ញេន, ន សិយា អនេកន្តវាទោ។ ន ចេត្ថ ទេសន្តរាទិសម្ពន្ធភាវោ យុត្តោ វត្តុំ តស្ស សព្ពលោកសិទ្ធត្តា, វិវាទាភាវតោ ច។ យេ បន វទន្តិ “យថា សុវណ្ណឃដេន មកុដេ កតេ ឃដភាវោ នស្សតិ, មកុដភាវោ ឧប្បជ្ជតិ, សុវណ្ណភាវោ តិដ្ឋតិយេវ, ឯវំ សព្ពសភាវានំ កោចិ ធម្មោ នស្សតិ, កោចិ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ, សភាវោ ឯវ តិដ្ឋតី”តិ។ តេ វត្តព្ពា “កឹ តំ សុវណ្ណំ, យំ ឃដេ, មកុដេ ច អវដ្ឋិតំ, យទិ រូបាទិ, សោ សទ្ទោ វិយ អនិច្ចោ។ អថ រូបាទិសមូហោ សម្មុតិមត្តំ, ន តស្ស អត្ថិតា វា នត្ថិតា វា និច្ចតា វា លព្ភតី”តិ, តស្មា អនេកន្តវាទោ ន សិយា។ ធម្មានញ្ច ធម្មិនោ អញ្ញថានញ្ញថា ច បវត្តិយំ ទោសោ វុត្តោយេវ សស្សតវាទវិចារណាយំ។ តស្មា សោ តត្ថ វុត្តនយេន វេទិតព្ពោ។ អបិច ន និច្ចានិច្ចនវត្តព្ពរូបោ អត្តា, លោកោ ច បរមត្ថតោ វិជ្ជមានតាបដិជាននតោ យថា និច្ចាទីនំ អញ្ញតរំ រូបំ, យថា វា ទីបាទយោ។ ន ហិ រូបាទីនំ ឧទយព្ពយសភាវានំ និច្ចានិច្ចនវត្តព្ពសភាវតា សក្កា វិញ្ញាតុំ, ជីវស្ស ច និច្ចាទីសុ អញ្ញតរំ រូបំ សិយាតិ, ឯវំ សត្តភង្គោ វិយ សេសភង្គានម្បិ អសម្ភវោយេវាតិ សត្តភង្គវាទស្ស អយុត្តតា វេទិតព្ពា (ទី. និ. ដី. ១.៣៨)។

ននុ ច “ឯកច្ចេ ធម្មា សស្សតា, ឯកច្ចេ អសស្សតា”តិ ឯតស្មឹ វាទេ ចក្ខាទីនំ អសស្សតភាវសន្និដ្ឋានំ យថាសភាវាវពោធោ ឯវ, អថ ឯវំវាទីនំ កថំ មិច្ឆាទស្សនំ សិយាតិ, កោ វា ឯវមាហ “ចក្ខាទីនំ អសស្សតភាវសន្និដ្ឋានំ មិច្ឆាទស្សន”ន្តិ? អសស្សតេសុយេវ បន កេសញ្ចិ ធម្មានំ សស្សតភាវសន្និដ្ឋានំ ឥធ មិច្ឆាទស្សនន្តិ គហេតព្ពំ, តេន បន ឯកវាទេ បវត្តមានេន ចក្ខាទីនំ អសស្សតភាវាវពោធោ វិទូសិតោ សំសដ្ឋភាវតោ វិសសំសដ្ឋោ វិយ សប្បិបិណ្ឌោ, តតោ ច តស្ស សកិច្ចករណាសមត្ថតាយ សម្មាទស្សនបក្ខេ ឋបេតព្ពតំ នារហតីតិ។ អសស្សតភាវេន និច្ឆិតាបិ វា ចក្ខុអាទយោ សមារោបិតជីវសភាវា ឯវ ទិដ្ឋិគតិកេហិ គយ្ហន្តីតិ តទវពោធស្ស មិច្ឆាទស្សនភាវោ ន សក្កា និវារេតុំ។ តេនេវាហ បាឡិយំ “ចក្ខុំ ឥតិបិ…បេ…. កាយោ ឥតិបិ អយំ អត្តា”តិអាទិ។ ឯវញ្ច កត្វា អសង្ខតាយ, សង្ខតាយ ច ធាតុយា វសេន យថាក្កមំ “ឯកច្ចេ ធម្មា សស្សតា, ឯកច្ចេ អសស្សតា”តិ ឯវំបវត្តោ វិភជ្ជវាទោបិ ឯកច្ចសស្សតវាទោយេវ ភវេយ្យាតិ ឯវម្បការា ចោទនា អនវកាសា ហោតិ អវិបរីតធម្មសភាវបដិបត្តិភាវតោ។ អវិបរីតធម្មសភាវបដិបត្តិយេវ ហេស វុត្តនយេន អសំសដ្ឋត្តា, អនារោបិតជីវសភាវត្តា ច។

ឯត្ថាហ – បុរិមស្មិម្បិ សស្សតវាទេ អសស្សតានំ ធម្មានំ “សស្សតា”តិ គហណំ វិសេសតោ មិច្ឆាទស្សនំ ភវតិ។ សស្សតានំ បន “សស្សតា”តិ គាហោ ន មិច្ឆាទស្សនំ យថាសភាវគ្គាហភាវតោ។ ឯវញ្ច សតិ ឥមស្ស វាទស្ស វាទន្តរតា ន វត្តព្ពា, ឥធ វិយ បុរិមេបិ ឯកច្ចេស្វេវ ធម្មេសុ សស្សតគ្គាហសម្ភវតោតិ, វត្តព្ពាយេវ អសស្សតេស្វេវ “កេចិទេវ ធម្មា សស្សតា, កេចិ អសស្សតា”តិ បរិកប្បនាវសេន គហេតព្ពធម្មេសុ វិភាគប្បវត្តិយា ឥមស្ស វាទស្ស ទស្សិតត្តា។ ននុ ច ឯកទេសស្ស សមុទាយន្តោគធត្តា អយំ សប្បទេសសស្សតគ្គាហោ បុរិមស្មឹ និប្បទេសសស្សតគ្គាហេ សមោធានំ គច្ឆេយ្យាតី? តថាបិ ន សក្កា វត្តុំ វាទី តព្ពិសយវិសេសវសេន វាទទ្វយស្ស បវត្តត្តា។ អញ្ញោ ឯវ ហិ ទិដ្ឋិគតិកា “សព្ពេ ធម្មា សស្សតា”តិ អភិនិវិដ្ឋា, អញ្ញេ “ឯកច្ចេវ សស្សតា, ឯកច្ចេ អសស្សតា”តិ។ សង្ខារានំ អនវសេសបរិយាទានំ, ឯកទេសបរិគ្គហោ ច វាទទ្វយស្ស បរិព្យត្តោយេវ។ កិញ្ច ភិយ្យោ – អនេកវិធសមុស្សយេ, ឯកវិធសមុស្សយេ ច ខន្ធបពន្ធេន អភិនិវេសភាវតោ តថា ន សក្កា វត្តុំ។ ចតុព្ពិធោបិ ហិ សស្សតវាទី ជាតិវិសេសវសេន នានាវិធរូបកាយសន្និស្សយេ ឯវ អរូបធម្មបុញ្ជេ សស្សតាភិនិវេសី ជាតោ អភិញ្ញាណេន, អនុស្សវាទីហិ ច រូបកាយភេទគហណតោ។ តថា ច វុត្តំ “តតោ ចុតោ អមុត្រ ឧទបាទិ”ន្តិ, (ទី. និ. ១.២៤៤; ម. និ. ១.១៤៨; បារា. ១២) “ចវន្តិ ឧបបជ្ជន្តី”តិ (ទី. និ. ១.២៥៥; ម. និ. ១.១៤៨; បារា. ១២) ច អាទិ។ វិសេសលាភី បន ឯកច្ចសស្សតិកោ អនុបធារិតភេទសមុស្សយេ ធម្មបពន្ធេ សស្សតាការគហណេន អភិនិវេសំ ជនេសិ ឯកភវបរិយាបន្នខន្ធសន្តានវិសយត្តា តទភិនិវេសស្ស។ តថា ហិ តីសុបិ វាទេសុ “តំ បុព្ពេនិវាសំ អនុស្សរតិ , តតោ បរំ នានុស្សរតី”តិ ឯត្តកមេវ វុត្តំ។ តក្កីនំ បន ឧភិន្នម្បិ សស្សតេកច្ចសស្សតវាទីនំ សស្សតាភិនិវេសវិសេសោ រូបារូបធម្មវិសយតាយ សុបាកដោយេវាតិ។

**៣៩**. សំវដ្ដដ្ឋាយិវិវដ្ដវិវដ្ដដ្ឋាយីសង្ខាតានំ តិណ្ណម្បិ អសង្ខ្យេយ្យកប្បានមតិក្កមេន បុន សំវដ្ដនតោ, អទ្ធា-សទ្ទស្ស ច កាលបរិយាយត្តា ឯវំ វុត្តន្តិ អាហ “**ទីឃស្សា**”តិអាទិ។ អតិក្កមា អយនំ បវត្តនំ **អច្ចយោ**។

អនេកត្ថត្តា ធាតូនំ, ឧបសគ្គវសេន ច អត្ថវិសេសវាចកត្តា **សំ**-សទ្ទេន យុត្តោ **វដ្ដ**-សទ្ទោ វិនាសវាចីតិ វុត្តំ “**វិនស្សតី**”តិ, **វត្ត**-សទ្ទោ វា គតិយមេវ។ សង្ខយត្ថជោតកេន បន **សំ**-សទ្ទេន យុត្តត្តា តទត្ថសម្ពន្ធេនេន វិនាសត្ថោ លព្ភតីតិ ទស្សេតិ “**វិនស្សតី**”តិ ឥមិនា។ សង្ខយវសេន វត្តតីតិ ហិ សទ្ទតោ អត្ថោ, ត-ការស្ស ចេត្ថ ដ-ការាទេសោ។ វិបត្តិករមហាមេឃសមុប្បត្តិតោ ហិ បដ្ឋាយ យាវ អណុសហគតោបិ សង្ខារោ ន ហោតិ, តាវ លោកោ សំវដ្ដតីតិ វុច្ចតិ។ បាឡិយំ **លោកោ**តិ បថវីអាទិភាជនលោកោ អធិប្បេតោ តទវសេសស្ស ពាហុល្លតោ, តទេវ សន្ធាយ “យេភុយ្យេនា”តិ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ “**យេ**”តិអាទិនា។ **ឧបរិព្រហ្មលោកេសូ**តិ អាភស្សរភូមិតោ ឧបរិភូមីសុ។ អគ្គិនា កប្បវុដ្ឋានញ្ហិ ឥធាធិប្បេតំ, តេនេវាហ បាឡិយំ “អាភស្សរសំវត្តនិកា ហោន្តី”តិ។ កស្មា តទេវ វុត្តន្តិ ចេ? តស្សេវ ពហុលំ បវត្តនតោ។ អយញ្ហិ វារនិយមោ –

> “សត្តសត្តគ្គិនា វារា, អដ្ឋមេ អដ្ឋមេ ទកា;
> ចតុសដ្ឋិ យទា បុណ្ណា, ឯកោ វាយុវរោ សិយា”តិ។ (អភិធម្មត្ថវិភាវនីដីកាយ បញ្ចមបរិច្ឆេទវណ្ណនាយម្បិ);

**អាភស្សរេសុ វា**តិ ឯត្ថ វិកប្បនត្ថេន **វា**-សទ្ទេន សំវដ្ដមានលោកធាតូហិ អញ្ញលោកធាតូសុ វាតិ វិកប្បេតិ។ ន ហិ សព្ពេ អបាយសត្តា តទា រូបារូបភវេសុ ឧប្បជ្ជន្តីតិ សក្កា វិញ្ញាតុំ អបាយេសុ ទីឃតរាយុកានំ មនុស្សលោកូបបត្តិយា អសម្ភវតោ, មនុស្សលោកូបបត្តិញ្ច វិនា តទា តេសំ តត្រូបបត្តិយា អនុបបត្តិតោ។ និយតមិច្ឆាទិដ្ឋិកោបិ ហិ សំវដ្ដមានេ កប្បេ និរយតោ ន មុច្ចតិ, បិដ្ឋិចក្កវាឡេយេវ និព្ពត្តតីតិ **អដ្ឋកថាសុ** (អ. និ. អដ្ឋ. ១.៣១១) វុត្តំ។ សតិបិ សព្ពសត្តានំ បុញ្ញាបុញ្ញាភិសង្ខារមនសា និព្ពត្តភាវេ ពាហិរបច្ចយេហិ វិនា មនសាវ និព្ពត្តត្តា រូបាវចរសត្តា ឯវ “មនោមយា”តិ វុច្ចន្តិ, ន បន ពាហិរបច្ចយបដិយត្តា តទញ្ញេតិ ទស្សេតុំ “**មនេន និព្ពត្តត្តា មនោមយា**”តិ អាហ។ យទេវំ កាមាវចរសត្តានម្បិ ឱបបាតិកានំ មនោមយភាវោ អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ, អធិចិត្តភូតេន អតិសយមនសា និព្ពត្តសត្តេសុយេវ មនោមយវោហារតោតិ ទស្សេន្តេន ឈាន-សទ្ទេន វិសេសេត្វា “**ឈានមនេនា**”តិ វុត្តំ។ ឯវម្បិ អរូបាវចរសត្តានំ មនោមយភាវោ អាបជ្ជតីតិ? ន តត្ថ ពាហិរបច្ចយេហិ និព្ពត្តេតព្ពតាសង្កាយ អភាវេន មនសា ឯវ និព្ពត្តាតិ អវធារណាសម្ភវតោ។ និរុឡ្ហោវាយំ លោកេ មនោមយវោហារោ រូបាវចរសត្តេសុ។ តថា ហិ អន្នមយោ បានមយោ មនោមយោ អានន្ទមយោ វិញ្ញាណមយោតិ បញ្ចធា អត្តានំ វេទវាទិនោ បរិកប្បេន្តិ។ ឧច្ឆេទវាទេបិ វក្ខតិ “ទិព្ពោ រូបី មនោមយោ”តិ, (ទី. និ. ១.៨៧) តេ បន ឈានានុភាវតោ បីតិភក្ខា សយំបភា អន្តលិក្ខចរាតិ អាហ “**បីតិ តេស**”ន្តិអាទិ, តេសំ អត្តនោវ បភា អត្ថីតិ អត្ថោ។ សោភនា វា ឋាយី សភា ឯតេសន្តិ **សុភដ្ឋាយិនោ**តិបិ យុជ្ជតិ។ **ឧក្កំសេនា**តិ អាភស្សរេ សន្ធាយ វុត្តំ។ បរិត្តាភាប្បមាណាភា បន ទ្វេ, ចត្តារោ ច កប្បេ តិដ្ឋន្តិ។ **អដ្ឋ កប្បេ**តិ ចតុន្នមសង្ខេយ្យកប្បានំ សមុទាយភូតេ អដ្ឋ មហាកប្បេ។

**៤០**. វិនាសវាចីយេវ **វដ្ដ**-សទ្ទោ បដិសេធជោតកេន ឧបសគ្គេន យុត្តត្តា សណ្ឋហនត្ថញ្ញាបកោតិ អាហ “**សណ្ឋាតី**”តិ, អនេកត្ថត្តា វា ធាតូនំ និព្ពត្តតិ, វឌ្ឍតីតិ វា អត្ថោ។ សម្បត្តិមហាមេឃសមុប្បត្តិតោ ហិ បដ្ឋាយ បថវីសន្ធារកុទកតំសន្ធារកវាយុអាទីនំ សមុប្បត្តិវសេន យាវ ចន្ទិមសូរិយានំ បាតុភាវោ, តាវ លោកោ វិវដ្ដតីតិ វុច្ចតិ។ **បកតិយា**តិ សភាវេន, តស្ស “សុញ្ញា”ន្តិ ឥមិនា សម្ពន្ធោ។ តថាសុញ្ញតាយ ការណមាហ “**និព្ពត្តសត្តានំ នត្ថិតាយា**”តិ។ បុរិមតរំ អញ្ញេសំ សត្តានមនុប្បន្នត្តាតិ ភាវោ, តេន យថា ឯកច្ចានិ វិមានានិ តត្ថ និព្ពត្តសត្តានំ ឆឌ្ឌិតត្តា សុញ្ញានិ, ន ឯវមិទន្តិ ទស្សេតិ។

អបរោ នយោ – សកកម្មស្ស បឋមំ ករណំ **បកតិ**, តាយ និព្ពត្តសត្តានន្តិ សម្ពន្ធោ, តេន យថា ឯតស្ស អត្តនោ កម្មពលេន បឋមំ និព្ពត្តិ, ន ឯវំ អញ្ញេសំ តស្ស បុរិមតរំ, សមានកាលេ វា និព្ពត្តិ អត្ថិ, តថា និព្ពត្តសត្តានំ នត្ថិតាយ សុញ្ញមិទន្តិ ទស្សេតិ។ ព្រហ្មបារិសជ្ជព្រហ្មបុរោហិតមហាព្រហ្មានោ ឥធ **ព្រហ្មកាយិកា**, តេសំ និវាសតាយ ភូមិបិ “**ព្រហ្មកាយិកា**”តិ វុត្តា, **ព្រហ្មកាយិកភូមី**តិ បន បាឋេព្រហ្មកាយិកានំ សម្ពន្ធិនី ភូមីតិ អត្ថោ។ **កត្តា** សយំ ការកោ។ **ការេតា** បរេសំ អាណាបកោ។ **វិសុទ្ធិមគ្គេ** បុព្ពេនិវាសញាណកថាយំ (វិសុទ្ធិ. ២.៤០៨) **វុត្តនយេន**, ឯតេន និព្ពត្តក្កមំ កម្មបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានភាវេ ច ការណំ ទស្សេតិ។ កម្មំ ឧបនិស្សយភាវេន បច្ចយោ ឯតិស្សាតិ **កម្មបច្ចយា។** អថ វា តត្ថ និព្ពត្តសត្តានំ វិបច្ចនកកម្មស្ស សហការីការកភាវតោ កម្មស្ស បច្ចយាតិ **កម្មបច្ចយា។** ឧតុ សមុដ្ឋានមេតិស្សាតិ **ឧតុសមុដ្ឋានា។** “កម្មបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានា”តិបិ សមាសវសេន បាឋោ កម្មសហាយោ បច្ចយោ, វុត្តនយេន វា កម្មស្ស សហាយភូតោ បច្ចយោតិ **កម្មបច្ចយោ,** សោ ឯវ ឧតុ តថា, សោវ សមុដ្ឋានមេតិស្សាតិ **កម្មបច្ចយឧតុសមុអានា។ រតនភូមី**តិ ឧក្កំសគតបុញ្ញកម្មានុភាវតោ រតនភូតា ភូមិ, ន កេវលំ ភូមិយេវ, អថ ខោ តប្បរិវារាបីតិ អាហ “**បកតី**”តិអាទិ។ **បកតិនិព្ពត្តដ្ឋានេ**តិ បុរិមកប្បេសុ បុរិមកានំ និព្ពត្តដ្ឋានេ។ **ឯត្ថា**តិ “ព្រហ្មវិមាន”ន្តិ វុត្តាយ ព្រហ្មកាយិកភូមិយា។ សាមញ្ញវិសេសវសេន ចេតំ អាធារទ្វយំ។ កថំ បណីតាយ ទុតិយជ្ឈានភូមិយា ឋិតានំ ហី

នាយ បឋមជ្ឈានភូមិយា ឧបបត្តិ ហោតីតិ អាហ “**អថ សត្តាន**”ន្តិអាទិ, និកន្តិវសេន បឋមជ្ឈានំ ភាវេត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ, បកតិយា សភាវេន និកន្តិ តណ្ហា ឧប្បជ្ជតីតិ សម្ពន្ធោ។ **វសិតដ្ឋានេ**តិ វុត្ថបុព្ពដ្ឋានេ។ **តតោ ឱតរន្តី**តិ ឧបបត្តិវសេន ទុតិយជ្ឈានភូមិតោ បឋមជ្ឈានភូមី អបសក្កន្តិ, គច្ឆន្តីតិ អត្ថោ។ **អប្បាយុកេ**តិ យំ ឧឡារបុញ្ញកម្មំ កតំ, តស្ស ឧបជ្ជនារហវិបាកបពន្ធតោ អប្បបរិមាណាយុកេ។ **តស្ស ទេវលោកស្សា**តិ តស្មិំ ទេវលោកេ, និស្សយវសេន វា សម្ពន្ធនិទ្ទេសោ។ **អាយុប្បមាណេនេវា**តិ បរមាយុប្បមាណេនេវ។ **បរិត្ត**ន្តិ អប្បកំ។ **អន្តរាវ ចវន្តី**តិ រាជកោដ្ឋាគារេ បក្ខិត្តតណ្ឌុលនាឡិ វិយ បុញ្ញក្ខយា ហុត្វា សកកម្មប្បមាណេន តស្ស ទេវលោកស្ស បរមាយុអន្តរា ឯវ ចវន្តិ។

កី បនេតំ បរមាយុ នាម, កថំ វា តំ បរិច្ឆិន្នប្បមាណន្តិ? វុច្ចតេ – យោ តេសំ តេសំ សត្តានំ តស្មិំ តស្មិំ ភវវិសេសេ វិបាកប្បពន្ធស្ស ឋិតិកាលនិយមោ បុរិមសិទ្ធភវបត្ថនូបនិស្សយវសេន សរីរវយវណ្ណសណ្ឋានប្បមាណាទិវិសេសា វិយ តំតំគតិនិកាយាទីសុ យេភុយ្យេន និយតបរិច្ឆេទោ ហោតិ, តព្ពសេយ្យកកាមាវចរទេវរូបាវចរសត្តានំ សុក្កសោណិតាទិឧតុភោជនាទិឧតុអាទិបច្ចយុប្បន្នបច្ចយូបត្ថម្ភិតោ ច, សោ អាយុហេតុកត្តា ការណូបចារេន អាយុ, ឧក្កំសបរិច្ឆេទវសេន បរមាយូតិ ច វុច្ចតិ។ យថាសកំ ខណមត្តាវដ្ឋាយីនម្បិ ហិ អត្តនា សហជាតានំ រូបារូបធម្មានំ ឋបនាការវុត្តិតាយ បវត្តកានិ រូបារូបជីវិតិន្ទ្រិយានិ ន កេវលំ នេសំ ខណដ្ឋិតិយា ឯវ ការណភាវេន អនុបាលកានិ, អថ ខោ យាវ ភង្គុបច្ឆេទា [ភវង្គុបច្ឆេទា (ទី. និ. ដី. ១.៤០)] អនុបពន្ធស្ស អវិច្ឆេទហេតុភាវេនាបិ។ តស្មា ចេស អាយុហេតុកោយេវ, តំ បន ទេវានំ, នេរយិកានញ្ច យេភុយ្យេន និយតបរិច្ឆេទំ, ឧត្តរកុរុកានំ បន ឯកន្តនិយតបរិច្ឆេទមេវ។ អវសិដ្ឋមនុស្សបេតតិរច្ឆានគតានំ បន ចិរដ្ឋិតិសំវត្តនិកកម្មពហុលេ កាលេ តំកម្មសហិតសន្តានជនិតសុក្កសោណិតបច្ចយានំ, តម្មូលកានញ្ច ចន្ទិមសូរិយសមវិសមបរិវត្តនាទិជនិតឧតុអាហារាទិសមវិសមបច្ចយានំ វសេន ចិរាចិរកាលតាយ អនិយតបរិច្ឆេទំ, តស្ស ច យថា បុរិមសិទ្ធភវបត្ថនាវសេន តំតំគតិនិកាយាទីសុ វណ្ណសណ្ឋានាទិវិសេសនិយមោ សិទ្ធោ, ទស្សនានុស្សវាទីហិ តថាយេវ អាទិតោ គហណសិទ្ធិយា, ឯវំ តាសុ តាសុ ឧបបត្តីសុ និព្ពត្តសត្តានំ យេភុយ្យេន សមប្បមាណំ ឋិតិកាលំ ទស្សនានុស្សវេហិ លភិត្វា តំ បរមតំ អជ្ឈោសាយ បវត្តិតភវបត្ថនាវសេន អាទិតោ បរិច្ឆេទនិយមោ វេទិតព្ពោ។

យស្មា បន កម្មំ តាសុ តាសុ ឧបបត្តីសុ យថា តំតំឧបបត្តិនិស្សិតវណ្ណាទិនិព្ពត្តនេ សមត្ថំ, ឯវំ និយតាយុបរិច្ឆេទាសុ ឧបបត្តីសុ បរិច្ឆេទាតិក្កមេន វិបាកនិព្ពត្តនេ សមត្ថំ ន ហោតិ, តស្មា វុត្តំ “**អាយុប្បមាណេនេវ ចវន្តី**”តិ។ យស្មា បន ឧបត្ថម្ភកបច្ចយសហាយេហិ អនុបាលកបច្ចយេហិ ឧបាទិន្នកក្ខន្ធានំ បវត្តេតព្ពាការោ អត្ថតោ បរមាយុកស្ស ហោតិ យថាវុត្តបរិច្ឆេទានតិក្កមនតោ, តស្មា សតិបិ កម្មាវសេសេ ឋានំ ន សម្ភវតិ, តេន វុត្តំ “**អត្តនោ បុញ្ញពលេន ឋាតុំ ន សក្កោន្តី**”តិ។ “អាយុក្ខយា វា បុញ្ញក្ខយា វា អាភស្សរកាយា ចវិត្វា”តិ វចនតោ បនេត្ថ កាមាវចរទេវានំ វិយ ព្រហ្មកាយិកានម្បិ យេភុយ្យេនេវ និយតាយុបរិច្ឆេទភាវោ វេទិតព្ពោ។ តថា ហិ ទេវលោកតោ ទេវបុត្តា អាយុក្ខយេន បុញ្ញក្ខយេន អាហារក្ខយេន កោបេនាតិ ចតូហិ ការណេហិ ច វន្តីតិ **អដ្ឋកថាសុ** (ធ. ប. អដ្ឋ. ១.អប្បមាទវគ្គោ) វុត្តំ។ **កប្បំ វា ឧបឌ្ឍកប្បំ វា**តិ ឯត្ថ អសង្ខ្យេយ្យកប្បោ អធិប្បេតោ, សោ ច តថារូបោ កាលោយេវ, **វា**-សទ្ទោ បន កប្បស្ស តតិយភាគំ វា តតោ ឧនមធិកំ វាតិ វិកប្បនត្ថោ។

**៤១. អនភិរតី**តិ ឯកកវិហារេន អនភិរមណសង្ខាតា អញ្ញេហិ សមាគមិច្ឆាយេវ។ តត្ថ “ឯកកស្ស ទីឃរត្តំ និវសិតត្តា”តិ បាឡិយំ វចនតោតិ វុត្តំ “**អបរស្សាបី**”តិអាទិ។ ឯវមេទ្ទយមត្ថំ ទស្សេត្វា ននុ ឧក្កណ្ឋិតាបិ សិយាតិ ចោទនាសោធនវសេន ព្យតិរេកំ ទស្សេតិ “**យា បនា**”តិអាទិនា។ បិយវត្ថុវិរហេន, បិយវត្ថុអលាភេន វា ចិត្តវិក្ខោភោ **ឧក្កណ្ឋិតា**, សា បនត្ថតោ ទោមនស្សចិត្តុប្បាទោវ, តេនាហ “**បដិឃសម្បយុត្តា**”តិ។ **សា ព្រហ្មលោកេ នត្ថិ** ឈានានុភាវបហីនត្តា។ តណ្ហាទិដ្ឋិសង្ខាតា ចិត្តស្ស បុរិមាវត្ថាយ ឧព្ពិជ្ជនា ផន្ទនា ឯវ ឥជ **បរិតស្សនា។** សា ហិ ទីឃរត្តំ ឈានរតិយា ឋិតស្ស យថាវុត្តានភិរតិនិមិត្តំ ឧប្បន្នា “អហំ មម”ន្តិ គហណស្ស ច ការណភូតា។ តេន វក្ខតិ “តណ្ហាតស្សនាបិ ទិដ្ឋិតស្សនាបិ វដ្ដតី”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៤១) ននុ វុត្តំ អត្ថទ្វារេ តម៌យេវ បាឡី នីហរិត្វា “អហោ វត អញ្ញេបិ សត្តា ឥត្ថត្តំ អាគច្ឆេយ្យុន្តិ អយំ តណ្ហាតស្សនា នាមា”តិ? សច្ចំ, តំ បន ទិដ្ឋិតស្សនាយ វិសុំ ឧទាហរណំ ទស្សេន្តេន តណ្ហាតស្សនមេវ តតោ និទ្ធារេត្វា វុត្តំ, ន បន ឯត្ថ ទិដ្ឋិតស្សនាយ អលព្ភមានត្តាតិ ន ទោសោ។ ឥទានិ សមានសទ្ទវចនីយានំ អត្ថានមុទ្ធរណំ កត្វា ឥធាធិប្បេតំ វិភាវេតុំ “**សា បនេសា**”តិអាទិមាហ។ បដិឃសង្ខាតោ ចិត្តុត្រាសោ ឯវ **តាសតស្សនា។** ឯវមញ្ញត្ថាបិ យថារហំ។ “**ជាតី បដិច្ចា**”តិអាទិ វិភង្គបាឡិ, (វិភ. ៩២១) តត្រាយមត្ថកថា – **ជាតី បដិច្ច ភយ**ន្តិ ជាតិបច្ចយា ឧប្បន្នភយំ។ **ភយានក**ន្តិ អាការនិទ្ទេសោ។ **ឆម្ភិតត្ត**ន្តិ ភយវសេន គត្តកម្បោ, វិសេសតោ ហទយមំសចលនំ។ **លោមហំសោ**តិ លោមានំ ហំសនំ, ភិត្តិយំ នាគទន្តានមិវ ឧទ្ធគ្គភាវោ, ឥមិនា បទទ្វយេន កិច្ចតោ ភយំ ទស្សេត្វា បុន **ចេតសោ ឧត្រាសោ**តិ សភាវតោ ទស្សិតន្តិ។ **ដីកាយំ បន** “ភយានកន្តិ ភេរវារម្មណនិមិត្តំ ពលវភយំ,

តេន សរីរស្ស ថទ្ធភាវោ ឆម្ពិតត្ត”ន្តិ (ទី. និ. ដី. ១.៤១) វុត្តំ, អនេនេវ ភយន្តិ ឯត្ថ ឧទ្ទកភយំ ទស្សិតំ, **ឥតិ** ឯត្ថ បយោគេ **អយំ** តស្សនាតិ ឯវំ សព្ពត្ថ អត្ថោ។ **បរិតស្សិតវិប្ផន្ទិតមេវាតិ** ឯត្ថ “ទិដ្ឋិសង្ខាតេន ចេវ តណ្ហាសង្ខាតេន ច បរិតស្សិតេន វិប្ផន្ទិតមេវ ចលិតមេវ កម្បិតមេវា”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១០៥-១១៧) អដ្ឋកថាយមត្ថំ វក្ខតិ។ តេន វិញ្ញាយតិ លព្ភមានម្បិ តណ្ហាតស្សនមន្តរេន ទិដ្ឋិតស្សនាយេវ និហដាតិ។ **“តេបី”**តិអាទិ សីហោបមសុត្តន្តបាឡិ (អ. និ. ៤.៣៣) តត្ថ **តេបី**តិ ទីឃាយុកា ទេវាបិ។ **ភយ**ន្តិ ភង្គានុបស្សនាបរិចិណ្ណន្តេ សព្ពសង្ខារគោ ភាយនវសេន ឧប្បន្នំ ភយញាណំ។ **សំវេគ**ន្តិ សហោត្តប្បញាណំ, ឱត្តប្បមេវ វា។ **សន្តាស**ន្តិ អាទីនវនិព្ពិទានុបស្សនាហិ សង្ខារេហិ សន្តាសនញាណំ។ **ឧបបត្តិវសេនា**តិ បដិសន្ធិវសេនេវ។

**សហព្យត**ន្តិ សហាយភាវមិច្ចេវ សទ្ទតោ អត្ថោ សហព្យ-សទ្ទស្ស សហាយត្ថេ បវត្តនតោ។ សោ ហិ សហព្យាយតិ បវត្តតិ, ទោសំ វា បដិច្ចាទេតីតិ **សហព្យោ**តិ វុច្ចតិ, តស្ស ភាវោ **សហព្យតា។** សហាយភាវោ បន សហភាវោយេវ នាមាតិ អធិប្បាយតោ អត្ថំ ទស្សេតុំ **“សហភាវ”**ន្តិ វុត្តំ។ សសាធនសមវាយត្ថោ វា **សហ**-សទ្ទោ អធិកិច្ចបទេ អធិសទ្ទោ វិយ, តស្មា សហ ឯកតោ វត្តមានស្ស ភាវោ **សហព្យំ** យថា “ទាសព្យ”ន្តិ តទេវ សហព្យតា, សកត្ថវុត្តិវសេន តមមេវត្ថំ សន្ធាយាហ **“សហភាវ”**ន្តិ។ អបិច សហ វាតិ បវត្តតីតិ **សហវោ,** តស្ស ភាវោ **សហព្យំ** យថា “វីរស្ស ភាវោ វីរិយ”ន្តិ, តទេវ **សហព្យតា**តិ ឯវំ វិមានដ្ឋកថាយំ (វិ. វ. អដ្ឋ. ១៧២) វុត្តំ, តស្មា តទត្ថំ ទស្សេតុំ ឯវំ វុត្តន្តិបិ ទដ្ឋព្ពំ។

**៤២**. ឥមេ សត្តេ អភិភវិត្វាតិ សេសោ។ អភិភវនា ចេត្ថ បាបសភាវេន ជេដ្ឋភាវេន “តេ សត្តេ អភិភវិត្វា ឋិតោ”តិ អត្ថនោ មញ្ញនាយេវាតិ វុត្តំ **“ជេដ្ឋកោហមស្មី”**តិ។ **អញ្ញទត្ថុ**តិ ទស្សនេ អន្តរាយាភាវវចនេន, **ទសោ**តិ ឯត្ថ ទស្សនេយ្យវិសេសបរិគ្គហាភាវេន ច អនាវរណទស្សាវិតំ បដិជានាតីតិ អាហ **“សព្ពំ បស្សាមីតិ អត្ថោ”**តិ។ ទស្សនេយ្យវិសេសស្ស ហិ បទេសភូតស្ស អគ្គហណេ សតិ គហេតព្ពស្ស និប្បទេសតា វិញ្ញាយតិ យថា “ទិក្ខិតោ ន ទទាតី”តិ, ទេយ្យធម្មវិសេសស្ស ចេត្ថ បទេសភូតស្ស អគ្គហណតោ បព្ពជិតោ សព្ពម្បិ ន ទទាតីតិ គហេតព្ពស្ស ទេយ្យធម្មស្ស និប្បទេសតា វិញ្ញាយតិ។ ឯវមីទិសេសុ។ វសេ វត្តេមីតិ **វសវត្តី។** អហំ-សទ្ទយោគតោ ហិ សព្ពត្ថ អម្ហយោគេន វចនត្ថោ។ សត្តភាជនភូតស្ស លោកស្ស និម្មាតា ចាតិ សម្ពន្ធោ។ **“បថវី”**តិអាទិ ចេត្ថ ភាជនលោកវសេន អធិប្បាយកថនំ។ **សជិតា**តិ រចិតា, វិភជិតា វា, តេនាហ **“ត្វំ ខត្តិយោ នាមា”**តិអាទិ។ **ចិណ្ណវសិតាយា**តិ សមាចិណ្ណបញ្ចវិធវសិភាវតោ។ **ឥត្ថា**តិ ភូតភព្យេសុ។ **អន្តោវត្តិម្ហី**តិ អន្តោគព្ភាសយេ។ **បឋមចិត្តក្ខណេ**តិ បដិសន្ធិចិត្តក្ខណេ។ **ទុតិយតោ**តិ បឋមភវង្គចិត្តក្ខណតោ។ **បឋមឥរិយាបថេ**តិ យេន បដិសន្ធី គណ្ហាតិ, តស្មិំ ឥរិយាបថេ។ ឥតិ អតីតវសេន, ភូត-សទ្ទស្ស វត្តមានវសេន ច ភព្យ-សទ្ទស្ស អត្ថោ ទស្សិតោ។ **ដីកាយំ** (ទី. និ. ដី. ១.៤២) បន ភព្យ-សទ្ទត្ថោ អនាគតវសេនាបិ វុត្តោ។ អហេសុន្តិ ហិ ភូតា។ ភវន្តិ, ភវិស្សន្តិ ចាតិ ភព្យា តព្ពានីយា វិយ ណ្យបច្ចយស្ស កត្តរិបិ បវត្តនតោ។

“ឥស្សរោ កត្តា និម្មាតា”តិ វត្វាបិ បុន “មយា ឥមេ សត្តា និម្មិតា”តិ វចនំ កិមត្ថិយន្តិ អាហ **“ឥទានិ ការណវសេនា”**តិអាទិ [ការណតោ (អដ្ឋកថាយំ)] ការណវសេន សាធេតុកាមតាយ បដិញ្ញាករណត្ថន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ ននុ ចេស ព្រហ្មា អនវដ្ឋិតទស្សនត្តា បុថុជ្ជនស្ស បុរិមតរជាតិបរិចិតម្បិ កម្មស្សកតាញាណំ វិស្សជ្ជេត្វា វិកុព្ពនិទ្ធិវសេន ចិត្តុប្បាទមត្តបដិពទ្ធេន សត្តនិម្មានេន វិបល្លត្ថោ “មយា ឥមេ សត្តា និម្មិតា”តិអាទិនា ឥស្សរកុត្តទស្សនំ បក្ខន្ទមានោ អភិនិវិសនវសេន បតិដ្ឋិតោ, ន បន បតិដ្ឋាបនវសេន។ អថ កស្មា ការណវសេន សាធេតុកាមោ បដិញ្ញំ ករោតីតិ វុត្តន្តិ? ន ចេវំ ទដ្ឋព្ពំ។ តេសម្បិ ហិ “ឯវំ ហោតី”តិអាទិនា បច្ឆា ឧប្បជ្ជន្តានម្បិ តថាអភិនិវេសស្ស វក្ខមានត្តា បរេសំ បតិដ្ឋាបនក្កមេនេវ តស្ស សោ អភិនិវេសោ ជាតោ, ន តុ អភិនិវិសនមត្តេន, តស្មា ឯវំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ តេនេវាហ “តំ កិស្ស ហេតូ”តិអាទិ។ បាឡិយំ **មនសោ បណិធី**តិ មនសោ បត្ថនា, តថា ចិត្តុប្បត្តិមត្តមេវាតិ វុត្តំ ហោតិ។

**ឥត្ថភាវ**ន្តិ ឥទប្បការភាវំ។ យស្មា បន សោ បការោ ព្រហ្មត្តភាវោយេវិធាធិប្បេតោ, តស្មា **“ព្រហ្មភាវ”**ន្តិ វុត្តំ។ អយំ បការោ **ឥត្ថំ,** តស្ស ភាវោ **ឥត្ថត្ត**ន្តិ ហិ និព្ពចនំ។ **កេវល**ន្តិ កម្មស្សកតាញាណេន អសម្មិស្សំ សុទ្ធំ។ **មញ្ញនាមត្តេនេវា**តិ ទិដ្ឋិមញ្ញនាមត្តេនេវ, ន អធិមានវសេន។ **វង្កឆិទ្ទេន វង្កអាណី វិយ ឱនមិត្វា** វង្កលទ្ធិកេន វង្កលទ្ធិកា ឱនមិត្វា **តស្សេវ** ព្រហ្មនោ **បាទមូលំ គច្ឆន្តិ,** តំបក្ខិកា ភវន្តីតិ អត្ថោ។ ននុ ច ទេវានំ ឧបបត្តិសមនន្តរំ “ឥមាយ នាម គតិយា ចវិត្វា ឥមិនា នាម កម្មុនា ឥធូបបន្នា”តិ បច្ចវេក្ខណា ហោតិ, អថ កស្មា តេសំ ឯវំ មញ្ញនា សិយាតិ? បុរិមជាតីសុ កម្មស្សកតាញាណេ សម្មទេវ និវិដ្ឋជ្ឈាសយានមេវ តថាបច្ចវេក្ខណាយ បវត្តិតោ។ តាទិសានមេវ ហិ តថាបច្ចវេក្ខណា សម្ភវតិ, សា ច ខោ យេភុយ្យវសេន, ឥមេ បន បុរិមាសុបិ ជាតីសុ ឥស្សរកុត្តទិដ្ឋិវសេន និពទ្ធាភិនិវេសា ឯវមេវ មញ្ញមានា អហេសុន្តិ។ តថា ហិ បាឡិយំ វុត្តំ “ឥមិនា មយ”ន្តិអាទិ។

**៤៣**. ឦសតិ អភិភវតីតិ **ឦសោ**, មហន្តោ ឦសោ **មហេសោ**, សុប្បតិដ្ឋិតមហេសតាយ បរេហិ “មហេសោ” ឥតិ អក្ខាយតីតិ **មហេសក្ខោ**, មហេសក្ខានំ អតិសយេន មហេសក្ខោតិ **មហេសក្ខតរោ**តិ វចនត្ថោ។ សោ បន មហេសក្ខតរភាវោ អាធិបតេយ្យបរិវារសម្បត្តិយា ការណភូតាយ វិញ្ញាយតីតិ វុត្តំ “**ឥស្សរិយបរិវារវសេន មហាយសតរោ**”តិ។

**៤៤**. កឹ បនេតំ ការណន្តិ អនុយោគេនាហ “**សោ តតោ**”តិអាទិ, តេន “ឥត្ថត្តំ អាគច្ឆតី”តិ វុត្តំ ឥធាគមនមេវ ការណន្តិ ទស្សេតិ។ **ឥធេវ អាគច្ឆតី**តិ ឥមស្មឹ មនុស្សលោកេ ឯវ បដិសន្ធិវសេន អាគច្ឆតិ។ **ឯត**ន្តិ “ឋានំ ខោ បនេតំ ភិក្ខវេ, វិជ្ជតី”តិ វចនំ។ បាឡិយំ **យំ អញ្ញតរោ សត្តោ**តិ ឯត្ថ **យ**ន្តិ និបាតមត្តំ, ការណត្ថេ វា ឯស និបាតោ, ហេតុម្ហិ វា បច្ចត្តនិទ្ទេសោ, យេន ឋានេនាតិ អត្ថោ, កិរិយាបរាមសនំ វា ឯតំ។ “ឥត្ថត្តំ អាគច្ឆតី”តិ ឯត្ថ យទេតំ ឥត្ថត្តស្ស អាគមនសង្ខាតំ ឋានំ, តទេតំ វិជ្ជតីតិ អត្ថោ។ ឯស ន សោ **បព្ពជតិ, ចេតោសមាធឹ ផុសតិ, បុព្ពេនិវាសំ អនុស្សរតី**តិ ឯតេសុបិ បទេសុ។ “ឋានំ ខោ បនេតំ ភិក្ខវេ, វិជ្ជតិ, យំ អញ្ញតរោ សត្តោ”តិ ហិ ឥមានិ បទានិ “បព្ពជតី”តិអាទីហិបិ បទេហិ បច្ចេកំ យោជេតព្ពានិ។ ន គច្ឆតីតិ **អគារំ**, គេហំ, អគារស្ស ហិតំ **អាគារិយំ**, កសិគោរក្ខាទិកម្មំ, តមេត្ថ នត្ថីតិ **អនាគារិយំ**, បព្ពជ្ជា, តេនាហ “**អគារស្មា**”តិអាទិ។ **ប**-សទ្ទេន វិសិដ្ឋោ **វជ**-សទ្ទោ ឧបសង្កមនេតិ វុត្តំ “**ឧបគច្ឆតី**”តិ។ **បរ**ន្តិ បច្ឆា, អតិសយំ វា, អញ្ញំ បុព្ពេនិវាសន្តិបិ អត្ថោ។ “ន សរតី”តិ វុត្តេយេវ អយមត្ថោ អាបជ្ជតីតិ ទស្សេតិ “**សរិតុ**”ន្តិអាទិនា។ **អបស្សន្តោ**តិ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណេន អបស្សនហេតុ, បស្សិតុំ អសក្កោន្តោ ហុត្វាតិបិ វដ្ដតិ។ មាន-សទ្ទោ វិយ ហិ អន្ត-សទ្ទោ ឥធ សាមត្ថិយត្ថោ។ **សទាភាវតោ**តិ សព្ពទា វិជ្ជមានត្តា។ **ជរាវសេនាបី**តិ ឯត្ថ **បិ**-សទ្ទេន មរណវសេនាបីតិ សម្បិណ្ឌេតិ។

**៤៥**. ខិឌ្ឌាបទោសិនោតិ កត្តុវសេន បទសិទ្ធិ, ខិឌ្ឌាបទោសិកាតិ បន សកត្ថវុត្តិវសេន, សទ្ទមនបេក្ខិត្វា បន អត្ថមេវ ទស្សេតុំ “**ខិឌ្ឌាយា**”តិអាទិ វុត្តំ។ “ខិឌ្ឌាបទោសកា”តិ វា វត្តព្ពេ ឥ-ការាគមវសេន ឯវំ វុត្តំ។ បទុស្សនំ វា **បទោសោ**, ខិឌ្ឌាយ បទោសោ **ខិឌ្ឌាបទោសោ**, សោ ឯតេសន្តិ **ខិឌ្ឌាបទោសិកា**។ “**បទូសិកាតិបិ បាឡឹ លិខន្តី**”តិ អញ្ញនិកាយិកានំ បមាទលេខតំ ទស្សេតិ ។ មហាវិហារវាសីនិកាយិកានញ្ហិ វាចនាមគ្គវសេន អយំ សំវណ្ណនា បវត្តា។ អបិច តេន បោត្ថការុឡ្ហកាលេ បមាទលេខំ ទស្សេតិ។ តម្បិ ហិ បទត្ថសោធនាយ អដ្ឋកថាយ សោធិតនិយាមេនេវ គហេតព្ពំ, តេនាហ “**សា អដ្ឋកថាយំ នត្ថី**”តិ។ វេលំ អតិក្កន្តំ **អតិវេលំ**, តំ។ ភាវនបុំសកញ្ចេតំ, តេនាហ “**អតិចិរ**”ន្តិ, អាហារូបភោគកាលំ អតិក្កមិត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **រតិធម្ម**-សទ្ទោ ហស្សខិឌ្ឌា-សទ្ទេហិ បច្ចេកំ យោជេតព្ពោ “ហស្សខិឌ្ឌាសុ រតិធម្មោ រមណសភាវោ”តិ។ ហសនំ **ហស្សោ**, កេឡិហស្សោ។ ខេឌនំ កីឡនំ **ខិឌ្ឌា**, កាយិកវាចសិកកីឡា។ អនុយោគវសេន តំសមាបន្នាតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**ហស្សរតិធម្មញ្ចេវា**”តិអាទិ។ កីឡា យេសំ តេ **កេឡិនោ**, តេសំ ហស្សោ តថា។ កីឡាហស្សបយោគេន ឧប្បជ្ជនកសុខញ្ចេត្ថ **កេឡិហស្សសុខំ។** តទវសិដ្ឋកីឡាបយោគេន ឧប្បជ្ជនកំ **កាយិកវាចសិកកីឡាសុខំ។**

“**តេ កិរ**”តិអាទិ វិត្ថារទស្សនំ។ **កិរ**-សទ្ទោ ហេត្ថ វិត្ថារជោតកោយេវ, ន តុ អនុស្សវនារុចិយាទិជោតកោ តថាយេវ បាឡិយំ, អដ្ឋកថាសុ ច វុត្តត្តា។ **សិរិវិភវេនា**តិ សរីរសោភគ្គាទិសិរិយា, បរិវារាទិសម្បត្តិយា ច។ **នក្ខត្ត**ន្តិ ឆណំ។ យេភុយ្យេន ហិ នក្ខត្តយោគេន កតត្តា តថាយោគោ វា ហោតុ, មា វា, នក្ខត្តមិច្ចេវ វុច្ចតិ។ **អាហារ**ន្តិ ឯត្ថ កោ ទេវានមាហារោ, កា ច តេសមាហារវេលាតិ? សព្ពេសម្បិ កាមាវចរទេវានំ សុធាហារោ។ ទ្វាទសបាបធម្មវិគ្ឃាតេន ហិ សុខស្ស ធារណតោ ទេវានំ ភោជនំ “សុធា”តិ វុច្ចតិ។ សា បន សេតា សង្ខូបមា អតុល្យទស្សនា សុចិ សុគន្ធា បិយរូបា។ យំ សន្ធាយ **សុធាភោជនជាតកេ** វុត្តំ –

> “សង្ខូបមំ សេត’មតុល្យទស្សនំ,
> សុចឹ សុគន្ធំ បិយរូប’មព្ភុតំ;
> អទិដ្ឋបុព្ពំ មម ជាតុ ចក្ខុភិ,
> កា ទេវតា បាណិសុ កឹ សុធោ’ទហី”តិ។ (ជា. ២.២១.២២៧);
>
> “ភុត្វា ច សា ទ្វាទសហន្តិ បាបកេ,
> ខុទ្ទំ បិបាសំ អរតឹ ទរក្លមំ;
> កោធូបនាហញ្ច វិវាទបេសុណំ,
> សីតុណ្ហ តន្ទិញ្ច រសុត្តមំ ឥទ”ន្តិ ច។ (ជា. ២.២១.២២៩);

សា ច ហេដ្ឋិមេហិ ហេដ្ឋិមេហិ ឧបរិមានំ ឧបរិមានំ បណីតតមា ហោតិ, តំ យថាសកំ បរិមិតទិវសវសេន ទិវសេ ទិវសេ ភុញ្ជន្តិ។ កេចិ បន វទន្តិ “ពិឡារបទប្បមាណំ សុធាហារំ តេ ភុញ្ជន្តិ, សោ ជិវ្ហាយ ឋបិតមត្តោ យាវ

កេសគ្គនខគ្គា កាយំ ផរតិ, យថាសកំ គណិតទិវសវសេន សត្ត ទិវសេ យាបនសមត្ថោ ហោតី”តិ។ កេចិវាទេ បនេត្ថ **ពិឡារបទ**-សទ្ទោ សុវណ្ណសង្ខាតស្ស សង្ខ្យាវិសេសស្ស វាចកោ។ បមាណតោ បន ឧទុម្ពរផលប្បមាណំ, យំ បាណិតលំ កពឡគ្គហន្តិបិ វុច្ចតិ។ វុត្តញ្ហិ **មធុកោសេ** –

> “បាណិរក្ខោ បិចុ ចាបិ, សុវណ្ណកមុទុម្ពរំ;
> ពិឡារបទកំ បាណិ-តលំ តំ កពឡគ្គហ”ន្តិ។

“**និរន្តរំ ខាទន្តាបិ បិវន្តាបី**”តិ ឥទំ បរិកប្បនាវសេន វុត្តំ, ន បន ឯវំ និយមវសេន តថា ខាទនបិវនានម និយមភាវតោ។ **កម្មជតេជស្ស ពលវភាវោ** ឧឡារបុញ្ញនិព្ពត្តត្តា, ឧឡារគរុសិនិទ្ធសុធាហារជីរណតោ ច។ **ករជកាយស្ស មន្ទភាវោ** បន សុខុមាលភាវតោ។ តេនេវ ហិ ភគវា ឥន្ទសាលគុហាយំ បកតិបថវិយំ បតិអាតុំ អសក្កោន្តំ សក្កំ ទេវរាជានំ “ឱឡារិកំ កាយំ អធិដ្ឋេហី”តិ អវោច។ មនុស្សានំ បន កម្មជតេជស្ស មន្ទភាវោ, ករជកាយស្ស ពលវភាវោ ច វុត្តវិបរិតេន វេទិតព្ពោ។ **ករជកាយោ**តិ ឯត្ថ **កោ** វុច្ចតិ សរីរំ, តត្ថ បវត្តោ។ រជោ **ករជោ**, កឹ តំ? សុក្កសោណិតំ។ តញ្ហិ “រាគោ រជោ ន ច បន រេណុ វុច្ចតី”តិ (មហានិ. ២០៩; ចូឡនិ. ៧៤) ឯវំ វុត្តរាគរជផលត្តា សរីរវាចកេន ក-សទ្ទេន វិសេសេត្វា ការណវោហារេន “ករជោ”តិ វុច្ចតិ។ តេន សុក្កសោណិតសង្ខាតេន ករជេន សម្ភូតោ កាយោ ករជកាយោតិ អាចរិយា។ តថា ហិ កាយោ មាតាបេត្តិក សម្ភវោតិ វុត្តោ។ **មហាអស្សបុរសុត្តន្តដីកាយំ** បន “ករិយតិ គព្ភាសយេ ខិបីយតីតិ ករោ, សម្ភវោ, ករតោ ជាតោតិ ករជោ, មាតាបេត្តិកសម្ភវោតិ អត្ថោ។ មាតុអាទីនំ សណ្ឋបនវសេន ករតោ ហត្ថតោ ជាតោតិ ករជោតិ អបរេ។ ឧភយថាបិ ករជកាយន្តិ ចតុសន្តតិរូបមាហា”តិ វុត្តំ។ ករោតិ បុត្តេ និព្ពត្តេតីតិ ករោ, សុក្កសោណិតំ, តេន ជាតោ ករជោតិបិ វទន្តិ។ តថា អសម្ភូតោបិ ច ទេវាទីនំ កាយោ តព្ពោហារេន “**ករជកាយោ**”តិ វុច្ចតិ យថា “បូតិកាយោ, ជរសិង្គាលោ”តិ។ **តេស**ន្តិ មនុស្សានំ។ **អច្ឆយាគុ** នាម បសន្នា អកសដា យាគុ។ **វត្ថុ**ន្តិ ករជកាយំ។ **ឯកំ អាហារវេល**ន្តិ ឯកទិវសមត្តំ, កេសញ្ចិ មតេន បន សត្តាហំ។

ឯវំ អន្វយតោ ព្យតិរេកតោ ច ទស្សេត្វា ឧបមាវសេនបិ តមាវិករោន្តោ “**យថា នាមា**”តិអាទិមាហ។ **តត្ត បាសាណេ**តិ អច្ចុណ្ហបាសាណេ។ វត្តសេតបទុមតោ អវសិដ្ឋំ **ឧប្បលំ**។ **អកថាយ**ន្តិ មហាអដ្ឋកថាយំ។ **អ វិសេសេនា**តិ “ទេវាន”ន្តិ អវិសេសេន, ទេវានំ កម្មជតេជោ ពលវា ហោតិ, ករជំ មន្ទន្តិ វា កម្មជតេជ ករជកាយានំ ពលវមន្ទតាសង្ខាត ការណសាមញ្ញេន។ តទេតញ្ហិ ការណំ សព្ពេសម្បិ ទេវានំ សមានមេវ, តស្មា សព្ពេបិ ទេវា គហេតព្ពាតិ វុត្តំ ហោតិ។ កពឡីការភូតំ សុធាហារំ ឧបនិស្សាយ ជីវន្តីតិ **កពឡីការាហារូបជីវិនោ**។ **កេចី**តិ អភយគិរិវាសិនោ។ “**ខិឌ្ឌាបទុស្សនមត្តេនេវ ហេតេ ខិឌ្ឌាបទោសិកាតិ វុត្តា**”តិ អយំ បាឋោ “**តេយេវ ច វន្តីតិ វេទិតព្ពា**”តិ ឯតស្សានន្តរេ បឋិតព្ពោ តទនុសន្ធិកត្តា។ អយញ្ហេត្ថានុសន្ធិ – យទិ សព្ពេបិ ឯវំ ករោន្តា កាមាវចរទេវា ចវេយ្យុំ, អថ កស្មា “ខិឌ្ឌាបទោសិកា”តិ នាមវិសេសេន ភគវតា វុត្តាតិ? វិចារណាយ ឯវមាហាតិ, ឯតេន ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ “សព្ពេបិ ទេវា ឯវំ ចវន្តាបិ ខិឌ្ឌាយ បទុស្សនសភាវមត្តំ បតិ នាម វិសេសេន តថា វុត្តា”តិ។ យទេកេ វទេយ្យុំ “កេចិវាទបតិដ្ឋាបកោយំ បាឋោ”តិ, តទយុត្តមេវ ឥតិ-សទ្ទន្តរិកត្តា, អន្តេ ច តស្ស អវិជ្ជមានត្តា។ អត្ថិកេហិ បន តស្ស កេចិវាទសមវរោធនំ អន្តេ ឥតិសទ្ទោ យោជេតព្ពោតិ។

**៤៧-៤៨**. មនោបទោសិនោតិ កត្តុវសេន បទសិទ្ធិ, មនោបទោសិកាតិ ច សកត្ថវុត្តិវសេន, អត្ថមត្តំ បន ទស្សេតុំ “**មនេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ “**មនោបទោសកា**”តិ វា វត្តព្ពេ ឥ-ការាគមវសេន ឯវំ វុត្តំ។ **មនេនា**តិ ឥស្សាបកតត្តា បទុដ្ឋេន មនសា។ អបរោ នយោ – ឧសូយនវសេន មនសា បទោសោ **មនោបទោសោ**, វិនាសភូតោ សោ ឯតេសមត្ថីតិ **មនោបទោសិកា**តិ។ “តេ អញ្ញមញ្ញម្ហិ បទុដ្ឋចិត្តា កិលន្តកាយា កិលន្តចិត្តា តេ ទេវា តម្ហា កាយា ចវន្តី”តិ វចនតោ “**ឯតេ ចាតុមហារាជិកា**”តិ អាហ។ មនេន បទុស្សនមត្តេនេវ ហេតេ មនោបទោសិកាតិ វុត្តា។ “**តេសុ កិរា**”តិអាទិ វិត្ថារោ។ **រថេន វីថឹ បដិបជ្ជតី**តិ ឧបលក្ខណមត្តំ អញ្ញេហិ អញ្ញត្ថាបិ បដិបជ្ជនសម្ភវតោ។ **ឯត**ន្តិ អត្តនោ សម្បត្តិំ។ **ឧទ្ធុមាតោ វិយា**តិ បីតិយា ករណភូតាយ ឧទ្ធតោ វិយ។ **ភិជ្ជមានោ វិយា**តិ តាយ ភិជ្ជន្តោ វិយ, បីតិយា វា កត្តុភូតាយ ភញ្ជិតោ វិយ។ **កុទ្ធា នាម សុវិជាននា ហោន្តិ**, តស្មា **កុទ្ធភាវមស្ស ញត្វា**តិ អត្ថោ។

**អកុទ្ធោ រក្ខតី**តិ កុទ្ធស្ស សោ កោធោ ឥតរស្មឹ អកុជ្ឈន្តេ អនុបាទានោ ចេវ ឯកវារមត្តំ ឧប្បត្តិយា អនាសេវនោ ច ហុត្វា ចាវេតុំ ន សក្កោតិ, ឧទកន្តំ បត្វា អគ្គិ វិយ និព្ពាយតិ, តស្មា អកុទ្ធោ ឥតរំ ចវនតោ រក្ខតិ។ ឧភោសុ បន កុទ្ធេសុ ភិយ្យោ ភិយ្យោ អញ្ញមញ្ញម្ហិ បរិវឌ្ឍនវសេន តិខិណសមុទាចារោ និស្សយទហនរសោ កោធោ ឧប្បជ្ជមានោ ហទយវត្ថុំ និទហន្តោ អច្ចន្តសុខុមាលករជកាយំ វិនាសេតិ, តតោ សកលោបិ អត្តភាវោ អន្តរធាយតិ , តមត្ថំ ទស្សេតុមាហ “**ឧភោសុ បនា**”តិអាទិ។ តថា ចាហ បាឡិយំ “តេ អញ្ញមញ្ញម្ហិ បទុដ្ឋចិត្តា កិលន្តកាយា កិលន្តចិត្តា តេ ទេវា តម្ហា កាយា ចវន្តី”តិ។ **ឯកស្ស កោធោ ឥតរស្ស បច្ចយោ ហោតិ, តស្សបិ**

**កោធោ ឥតរស្ស បច្ចយោ ហោតី**តិ ឯត្ថ កោធស្ស ភិយ្យោ ភិយ្យោ បរិវឌ្ឍនាយ ឯវ បច្ចយភាវោ វេទិតព្ពោ, ន ចវនាយ និស្សយទហនវសេន អត្តនោយេវ កោធេន ហទយវត្ថុំ និទហន្តេន អច្ចន្តសុខុមាលស្ស ករជកាយស្ស ចវនតោ។ **កន្ទន្តានំយេវ ឱរោធានន្តិ** អនាទរត្ថេ សាមិវចនំ។ **អយមេត្ថ ធម្មតា**តិ អយំ តេសំ ករជកាយមន្ទតាយ, តថាឧប្បជ្ជនកស្ស ច កោធស្ស ពលវតាយ ឋានសោ ចវនភាវោ ឯតេសុ ទេវេសុ រូបារូបធម្មានំ ធម្មនិយាមោ សភាវោតិ អត្ថោ។

**៤៩-៥២. ចក្ខាទីនំ ភេទំ បស្សតី**តិ វិរោធិបច្ចយសន្និបាតេ វិការាបត្តិទស្សនតោ, អន្តេ ច អទស្សនូបគមនតោ វិនាសំ បស្សតិ ឱឡារិកត្តា រូបធម្មភេទស្ស។ **បច្ចយំ ទត្វា**តិ អនន្តរបច្ចយាទិវសេន បច្ចយសត្តិំ ទត្វា, បច្ចយោ ហុត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ, តស្មា ន បស្សតីតិ សម្ពន្ធោ, ពលវតរម្បិ សមានំ ឥមិនា ការណេន ន បស្សតីតិ អធិប្បាយោ។ **ពលវតរន្តិ** ច ចិត្តស្ស លហុតរភេទំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តថា ហិ ឯកស្មិំ រូបេ ធរន្តេយេវ សោឡស ចិត្តានិ ភិជ្ជន្តិ។ **ចិត្តស្ស ភេទំ ន បស្សតី**តិ ឯត្ថ ខណេ ខណេ ភិជ្ជន្តម្បិ ចិត្តំ បរស្ស អនន្តរបច្ចយភាវេនេវ ភិជ្ជតិ, តស្មា បុរិមចិត្តស្ស អភាវំ បដិច្ឆាទេត្វា វិយ បច្ឆិមចិត្តស្ស ឧប្បត្តិតោ ភាវបក្ខោ ពលវតរោ បាកដោវ ហោតិ, ន អភាវបក្ខោតិ ឥទំ ការណំ ទស្សេតុំ "ចិត្តំ បនា"តិអាទិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ អយញ្ចត្ថោ អលាភចក្កនិទស្សនេន ទីបេតព្ពោ។ យស្មា បន តក្កីវាទី នានត្តនយស្ស ទុរវធានតាយ, ឯកត្តនយស្ស ច មិច្ឆាគហិតត្តា "យទេវិទំ វិញ្ញាណំ សព្ពទាបិ ឯវរូបេន បវត្តតិ, អយំ មេ អត្តា និច្ចោ"តិអាទិនា អភិនិវេសំ ជនេសិ, តស្មា តមត្ថំ **"សោ តំ អបស្សន្តោ"**តិអាទិនា សហ ឧបមាយ វិភាវេតិ។

### អន្តានន្តវាទវណ្ណនា

**៥៣.** អន្តានន្តសហចរិតោ វាទោ **អន្តានន្តោ** យថា "កុន្តា បចរន្តី"តិ, អន្តានន្តសន្និស្សយោ វា យថា "មញ្ចា ឧក្កុដ្ឋិំ ករោន្តី"តិ, សោ ឯតេសន្តិ **អន្តានន្តិកា**តិ អត្ថំ ទស្សេតុំ **"អន្តានន្តវាទា"**តិ វុត្តំ។ វុត្តនយេន អន្តានន្តសហចរិតោ, តន្និស្សយោ វា, អន្តានន្តេសុ វា បវត្តោ វាទោ ឯតេសន្តិ **អន្តានន្តវាទា។** ឥទានិ "អន្តវា អយំ លោកោ"តិអាទិនា វក្ខមានបាឋានុរូបំ អត្ថំ វិភជន្តោ **"អន្តំ វា"**តិអាទិមាហ។ អមតិ គច្ឆតិ ភាវោ ឱសានមេត្ថាតិ ហិ **អន្តោ,** មរិយាទា , តប្បដិសេធនេន **អនន្តោ។** អន្តោ ច អនន្តោ ច អន្តានន្តោ ច នេវន្តនានន្តោ ច **អន្តានន្តោ** ត្វេវ វុត្តោ សាមញ្ញនិទ្ទេសេន, ឯកសេសេនវា "នាមរូបបច្ចយា សឡាយតន"ន្តិអាទីសុ (ម. និ. ៣.១២៦; សំ. និ. ២.១; ឧទា. ១) វិយ។ ចតុត្ថបទញ្ចេត្ថ តតិយបទេន សមានត្ថន្តិ អន្តានន្តបទេនេវ យថាវុត្តនយទ្វយេន ចតុធា អត្ថោ វិញ្ញាយតិ។ កស្ស បនាយំ អន្តានន្តោតិ? លោកីយតិ សំសារនិស្សរណត្ថិកេហិ ទិដ្ឋិគតិកេហិ អវបស្សីយតិ, លោកិយន្តិ វា ឯត្ថ តេហិ បុញ្ញាបុញ្ញានិ, តព្ពិបាកោ ចាតិ "លោកោ"តិ សង្ខ្យំ គតស្ស អត្តនោ។ តេនាហ បាឡិយំ "អន្តានន្តំ លោកស្ស បញ្ញបេន្តី"តិ។ កោ បនេសោ អត្តាតិ? ឈានវិសយភូតំ កសិណនិមិត្តំ។ អយញ្ហិ ទិដ្ឋិគតិកោ បដិភាគនិមិត្តំ ចក្កវាឡបរិយន្តំ, អបរិយន្តំ វា វឌ្ឍនវសេន, តទនុស្សវាទិវសេន ច តត្ថ លោកសញ្ញី វិហរតិ, តថា ច អដ្ឋកថាយំ វក្ខតិ "តំ 'លោកោ'តិ គហេត្វា"តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៥៤-៦០) កេចិ បន វទន្តិ "ឈានំ, តំសម្បយុត្តធម្មា ច ឥធ អត្តា, លោកោតិ ច គហិតា"តិ, តំ អដ្ឋកថាយ ន សមេតិ។

ឯត្ថាហ – យុត្តំ តាវ បុរិមានំ តិណ្ណម្បិ វាទីនំ អន្តានន្តិកត្តំ អន្តញ្ច អនន្តញ្ច អន្តានន្តញ្ច អារព្ភ បវត្តវាទត្តា, បច្ឆិមស្ស បន តក្កិកស្ស តទុភយបដិសេធនវសេន បវត្តវាទត្តា កថំ អន្តានន្តិកត្តន្តិ? តទុភយបដិសេធនវសេន បវត្តវាទត្តា ឯវ។ អន្តានន្តបដិសេធនវាទោបិ ហិ សោ អន្តានន្តវិសយោយេវ តមារព្ភ បវត្តត្តា។ ឯតទត្ថមេវ ហិ សន្ធាយ អដ្ឋកថាយំ **"អន្តំ វា អនន្តំ វា អន្តានន្តំ វា នេវន្តានានន្តំ វា អារព្ភ បវត្តវាទា"**តិ វុត្តំ។ អថ វា យថា តតិយវាទេ ទេសបភេទវសេន ឯកស្សេវ លោកស្ស អន្តវតា, អនន្តវតា ច សម្ភវតិ, ឯវមេត្ថ តក្កីវាទេបិ កាលបភេទវសេន ឯកស្សេវ តទុភយសម្ភវតោ អញ្ញមញ្ញបដិសេធេន តទុភយញ្ញេវ វុច្ចតិ, ទ្វិន្នម្បិ ច បដិសេធានំ បរិយុទាសតា។ កថំ? អន្តវន្តបដិសេធេន ហិ អនន្តវា វុច្ចតិ, អនន្តវន្តបដិសេធេន ច អន្តវា។ ទ្វិបដិសេធោ ហិ បកតិយត្ថញាបកោ។ ឥតិ បដិសេធនវសេន អន្តានន្តសង្ខាតស្ស ឧភយស្ស វុត្តត្តា យុត្តោយេវ តព្ពិសយស្ស បច្ឆិមស្សាបិ អន្តានន្តិកភាវោតិ។ យទេវំ សោ អន្តានន្តិកវាទភាវតោ តតិយវាទសមវរោធេយេវ សិយាតិ? ន, កាលបភេទស្ស អធិប្បេតត្តា។ ទេសបភេទវសេន ហិ អន្តានន្តិកោ តតិយវាទី វិយ បច្ឆិមោបិ តក្កិកោ កាលបភេទវសេន អន្តានន្តិកោ ហោតិ។ កថំ? យស្មា អយំ លោកសញ្ញិតោ អត្តា អនន្តោ កទា ចិ សក្ខិទិដ្ឋោតិ អធិគតវិសេសេហិ មហេសីហិ អនុសុយ្យតិ, តស្មា នេវន្តវា។ យស្មា បនាយំ អន្តវា កទាចិ, សក្ខិទិដ្ឋោតិ តេហិយេវ អនុសុយ្យតិ, តស្មា នានន្តវាតិ។ អយំ តក្កិកោ អវឌ្ឍិតភាវបុព្ពកត្តា បដិភាគនិមិត្តានំ វឌ្ឍិតភាវស្ស ឧភយថា លព្ភមានស្ស បរិកប្បិតស្ស អត្តនោ អប្បច្ចក្ខការិតាយ អនុស្សវាទិមត្តេ ឋត្វា វឌ្ឍិតកាលវសេន "នេវន្តវា"តិ បដិក្ខិបតិ, អវឌ្ឍិតកាលវសេន បន "នានន្តវា"តិ, ន

បន អន្តានន្តានំ អច្ចន្តមភាវេន យថា តំ “នេវសញ្ញានាសញ្ញា”តិ។ យថា ចានុស្សុតិកតក្កិនោ, ឯវំ ជាតិស្សរតក្កិអាទីនម្បិ វសេន យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពំ។

កេចិ បន យទិ បនាយំ អត្តា អន្តវា, ឯវំ សតិ ទូរទេសេ ឧបបជ្ជនានុស្សរណាទិកិច្ចនិព្ពត្តិ ន សិយា។ អថ អនន្តវា, ឯវញ្ច ឥធ ឋិតស្សេវ ទេវលោកនិរយាទីសុ សុខទុក្ខានុភវនំ សិយា។ សចេ បន អន្តវា ចេវ អនន្តវា ច, ឯវម្បិ តទុភយទោសសមាយោគោ សិយា។ តស្មា “អន្តវា, អនន្តវា”តិ ច អព្យាករណីយោ អត្តាតិ ឯវំ តក្កនវសេន ចតុត្ថវាទប្បវត្តិំ វណ្ណេន្តិ។ យទិ បនេស វុត្តនយេន អន្តានន្តិកោ ភវេយ្យ, អថ កស្មា “យេ តេ សមណព្រាហ្មណា ឯវមាហំសុ ‘អន្តវា អយំ លោកោ បរិវដុមោ’តិ, តេសំ មុសា”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៥៧) តស្ស បុរិមវាទត្តយបដិក្ខេបោ វុត្តោតិ? បុរិមវាទត្តយស្ស តេន យថាធិប្បេតប្បការវិលក្ខណភាវតោ។ តេនេវ ហិ ការណេន តថា បដិក្ខេបោ វុត្តោ, ន បន តស្ស អន្តានន្តិកត្តាភាវេន, ន ច បរិយន្តរហិតទិដ្ឋិវាចាហិ បដិក្ខេបេន, អវស្សញ្ចេតំ ឯវមេវ ញាតព្ពំ។ អញ្ញថា ហេស អមរាវិក្ខេបបក្ខញ្ញេវ ភជេយ្យ ចតុត្ថវាទោ។ ន ហិ អន្តតាអនន្តតាតទុភយវិនិមុត្តោ អត្តនោ បការោ អត្ថិ, តក្កីវាទី ច យុត្តិមគ្គកោយេវ។ កាលភេទវសេន ច ឯកស្មិម្បិ លោកេ តទុភយំ នោ ន យុជ្ជតីតិ។ ភវតុ តាវ បច្ឆិមវាទីទ្វយស្ស អន្តានន្តិកភាវោ យុត្តោ អន្តានន្តានំ វសេន ឧភយវិសយត្តា តេសំ វាទស្ស។ កថំ បន បុរិមវាទីទ្វយស្ស បច្ចេកំ អន្តានន្តិកភាវោ យុត្តោ សិយា ឯកេកវិសយត្តា តេសំ វាទស្សាតិ? វុច្ចតេ – សមុទាយេ បវត្តមាន-សទ្ទស្ស អវយវេបិ ឧបចារវុត្តិតោ។ សមុទិតេសុ ហិ អន្តានន្តវាទីសុ បវត្តមានោ អន្តានន្តិ ក-សទ្ទោ តត្ថ និរុឡ្ហតាយ តទវយវេសុបិ បច្ចេកំ អន្តានន្តិកវាទីសុ បវត្តតិ យថា “អរូបជ្ឈានេសុ បច្ចេកំ អដ្ឋវិមោក្ខបរិយាយោ”, យថា ច “លោកេ សត្តាសយោ”តិ។ អថ វា អភិនិវេសតោ បុរិមកាលេ បវត្តវិតក្កវសេន អយំ តត្ថ វោហារោ កតោ។ តេសញ្ហិ ទិដ្ឋិគតិកានំ តថារូបចេតោសមាធិសមធិគមតោ បុព្ពកាលេ “អន្តវា នុ ខោ អយំ លោកោ, ឧទាហុ អនន្តវា”តិ ឧភយាការាវលម្ពិនោ វិតក្កស្ស វសេន និរុឡ្ហោ អន្តានន្តិកភាវោ បច្ឆា វិសេសលាភេន តេសុ អន្តានន្តវាទេសុ ឯកស្សេវ វាទស្ស សង្គហេ ឧប្បន្នេបិ បុរិមសិទ្ធរុឡ្ហិយា វោហារីយតិ យថា “សព្ពេ សត្តា មរណធម្មា”តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.១៣៣) អរហតិ សត្តបរិយាយោ, យថា ច ភវន្តរគតេបិ មណ្ឌូកាទិវោហារោតិ។

**៥៤-៦០**. បដិភាគនិមិត្តវឌ្ឍនាយ ហេដ្ឋា, ឧបរិ, តិរិយញ្ច ចក្កវាឡបរិយន្តគតាគតវសេន អន្តានន្តភាវោតិ ទស្សេតុំ **“បដិភាគនិមិត្ត”**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ ន្តិ បដិភាគនិមិត្តំ។ **ឧទ្ធមធោ អវឌ្ឍេត្វា តិរិយំ វឌ្ឍេត្វា**តិ ឯត្ថាបិ “ចក្កវាឡបរិយន្តំ កត្វា”តិ អធិការវសេន យោជេតព្ពំ។ **វុត្តនយេនា**តិ “តក្កយតីតិ តក្កី”តិអាទិនា (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៣៤) សទ្ទតោ, “ចតុព្ពិធោ តក្កី”តិអាទិនា (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៣៤) អត្ថតោ ច សស្សតវាទេ វុត្តនយេន។ **ទិដ្ឋបុព្ពានុសារេនា**តិ ទស្សនភូតេន វិញ្ញាណេន ឧបលទ្ធបុព្ពស្ស អន្តវន្តាទិនោ អនុស្សរណេន, ឯវញ្ច កត្វា អនុស្សុតិតក្កីសុទ្ធតក្កីនម្បិ ឥធ សង្គហោ សិទ្ធោ ហោតិ។ អថ វា ទិដ្ឋគ្គហណេនេវ “នច្ចគីតវាទិតវិសូកទស្សនា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.១០, ១៩៤) វិយ សុតាទីនម្បិ គហិតភាវោ វេទិតព្ពោ។ “អន្តវា”តិអាទិនា ឥច្ឆិតស្ស អត្តនោ សព្ពទាភាវបរាមសនវសេនេវ ឥមេសំ វាទានំ បវត្តនតោ សស្សតទិដ្ឋិសង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ តថា ហិ វក្ខតិ “សត្តេវ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិយោ, សេសា សស្សតទិដ្ឋិយោ”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៩៧, ៩៨)។

## អមរាវិក្ខេបវាទវណ្ណនា

**៦១**. **ន មរតី**តិ “ឯវមេវា”តិ សន្និដ្ឋានាភាវេន ន ឧបច្ឆិជ្ជតិ, អនេកន្តិកាយេវ ហោតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **បរិយន្តរហិតា**តិ ឱសានវិគតា, អនិដ្ឋង្គតាតិ អត្ថោ។ **វិវិធោ**តិ “ឯវម្បិ មេ នោ”តិអាទិនា នានប្បការោ។ **ខេបោ**តិ សកវាទេន បរវាទានំ ខិបនំ។ កោ បនេសោ អមរាវិក្ខេបោតិ? តថាបវត្តោ ទិដ្ឋិប្បធានោ តាទិសាយ វាចាយ សមុដ្ឋាបកោ ចិត្តុប្បាទោយេវ។ អមរាយ ទិដ្ឋិយា, វាចាយ ច វិក្ខិបន្តិ, វិវិធមបនេន្តីតិ វា **អមរាវិក្ខេបិនោ,** តេយេវ “អមរាវិក្ខេបិកា”តិបិ យុជ្ជតិ។ **“មច្ឆជាតិ”** ច្ចេវ អវត្វា **“ឯកា”**តិ វទន្តោ មច្ឆជាតិវិសេសោ ឯសោតិ ទស្សេតិ។ **ឥតោ ចិតោ ច សន្ធាវតិ** ឯកស្មិំ សភាវេ អនវដ្ឋានតោ។ យថា **គាហំ ន ឧបគច្ឆតិ,** តថា សន្ធាវនតោ, ឯតេន អមរាយ វិក្ខេបោ តថា, សោ វិយាតិ **អមរាវិក្ខេបោ**តិ អត្ថមាហ “សា ឧម្មុជ្ជននិមុជ្ជនាទិវសេនា”តិអាទិនា វិក្ខេបបទត្ថេន ឧបមិតត្តា។ អយមេវ ហិ អត្ថោ អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេនាបិ **សារត្ថទីបនិយំ** (សារត្ថ. ដី. ១.តតិយសង្គីតិកថាវណ្ណនា) វុត្តោ។ អមរា វិយ វិក្ខេបោ អមរាវិក្ខេបោតិ កេចិ។ អថ វា អមរា វិយ វិក្ខិបន្តីតិ **អមរាវិក្ខេបិនោ,** តេយេវ **អមរាវិក្ខេបិកា។**

**៦២**. វិក្ខេបវាទិនោ ឧត្តរិមនុស្សធម្មេ, អព្យាកតធម្មេ ច (អកុសលធម្មេបិ ទី. និ. ដី. ១.៦២) សភាវភេទវសេន បដិវិជ្ឈិតុំ ញាណំ នត្ថីតិ កុសលាកុសលបទានំ កុសលាកុសលកម្មបថវសេនេវ អត្ថោ វុត្តោ។ **វិឃាតោ** វិហេសា កាយិកទុក្ខំ “វិប្បដិសារុប្បត្តិយា”តិ ទោមនស្សស្ស ហេតុភាវេន វចនតោ, តេនាហ **“ទុក្ខំ**

**ភវេយ្យា**''តិ។ **មុសាវាទេ**តិ និមិត្តេ ភុម្មវចនំ, និស្សក្កត្ថេ វា។ មុសាវាទហេតុ, មុសាវាទតោ វា ឱត្តប្បេន ចេវ ហិរិយា ចាតិ អត្ថោ។ កីទិសំ អមរាវិក្ខេបមាបជ្ជតីតិ អាហ **''អបរិយន្តវិក្ខេប**''ន្តិ, តេន អមរាសទិសវិក្ខេបសង្ខាតំ ទុតិយនយំ និវត្តេតិ។ យថាវុត្តេ ហិ នយទ្វយេ បឋមនយវសេនាយមត្ថោ ទស្សិតោ, ទុតិយនយវសេន បន អមរាសទិសវិក្ខេបំ ទស្សេតុំ ''ឥទំ កុសលន្តិ បុដ្ឋោ''តិអាទិវចនំ វក្ខតិ។

**''ឯវន្តិបិ មេ នោ**''តិ យំ តយា បុដ្ឋំ, តំ ឯវន្តិបិ មេ លទ្ធិ នោ ហោតីតិ អត្ថោ។ ឯវំ សព្ពត្ថ យថារហំ។ **អនិយមិតវិក្ខេបោ**តិ សស្សតាទីសុ ឯកស្មិម្បិ បការេ អដ្ឋត្វា វិក្ខេបករណំ, បរវាទិនា យស្មឹ កិស្មិញ្ចិ បការេ បុច្ឆិតេ តស្ស បដិក្ខេបវិក្ខេបោតិ វុត្តំ ហោតិ។ អថ វា អបរិយន្តវិក្ខេបទស្សនំយេវ អដ្ឋកថាយំ កតំ ''ឯវន្តិបិ មេ នោតិ អនិយមិតវិក្ខេបោ''តិអាទិនា, ''ឥទំ កុសលន្តិ វា អកុសលន្តិ វា បុដ្ឋោ''តិអាទិនា ច។ ''ឯវន្តិបិ មេ នោ''តិអាទិនា ហិ អនិយមេត្វា, និយមេត្វា ច សស្សតេកច្ចសស្សតុច្ឆេទតក្កីវាទានំ បដិសេធនេន តំ តំ វាទំ បដិក្ខិបតោវ អបរិយន្តវិក្ខេបវាទត្តា។ ''អមរាវិក្ខេបិនោ''តិ ទស្សេត្វា អត្តនា បន អនវដ្ឋិតវាទត្តា ន កិស្មិញ្ចិ បក្ខេ អវតិដ្ឋតីតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ **''សយំ បន ឥទំ...បេ.... ន ព្យាករោតី**''តិ អាហ។ ឥទានិ កុសលាទីនំ អព្យាករណេន តទេវ អនវដ្ឋានំ វិភាវេតិ **''ឥទំ កុសលន្តិ បុដ្ឋោ**''តិអាទិនា។ តេនេវាហ **''ឯកស្មិម្បិ បក្ខេ ន តិដ្ឋតី**''តិ។ **កឹ នោ នោតិ តេ លទ្ធី**តិ នេវ ន ហោតីតិ តវ លទ្ធិ ហោតិ កិន្តិ អត្ថោ។ **នោ នោតិបិ មេ នោ**តិ នេវ ន ហោតីតិបិ មេ លទ្ធិ នោ ហោតិ។

**៦៣**. អត្តនោ បណ្ឌិតភាវវិសយានញ្ញេវ រាគាទីនំ វសេន យោជនំ កាតុំ **''អជានន្តោបី**''តិអាទិមាហ។ **សហសា**តិ អនុបធារេត្វា វេគេន។ **''ភទ្រមុខា**តិ បណ្ឌិតានំ សមុទាចិណ្ណមាលបនំ, សុន្ទរមុខាតិ អត្ថោ។ **តត្ថា**តិ តស្មឹ ព្យាករណេ, និមិត្តេ ចេតំ ភុម្មំ។ ឆន្ទរាគបទានំ សមានត្ថភាវេបិ វិកប្បនជោតកេន **វា**-សទ្ទេន យោគ្យត្តា គោពលីពទ្ទាទិនយេន ភិន្នត្ថតាវ យុត្តាតិ អាហ **''ឆន្ទោ ទុព្ពលរាគោ, រាគោ ពលវរាគោ**''តិ។ **ទោសបដិឃេសុ**បិ ឯសេវ នយោ។ **ឯត្តកម្បិ នាមា**តិ ឯត្ថ **អបិ**-សទ្ទោ សម្ភាវនេ វត្តតិ, **នាម**-សទ្ទោ គរហាយំ។ ន កេវលំ ឥតោ ឧត្តរិតរមេវ, អថ ខោ ឯត្តកម្បិ ន ជានាមិ នាម, បគេវ តទុត្តរិជាននេតិ អត្ថោ។ បរេហិ កតសក្ការសមានវិសយានំ បន រាគាទីនំ វសេន អយំ យោជនា – កុសលាកុសលំ យថាភូតំ អបជានន្តោបិ យេសមហំ សមវាយេន កុសលមេវ ''កុសល''ន្តិ, អកុសលមេវ ''អកុសល''ន្តិ ច ព្យាករេយ្យំ, តេសុ តថា ព្យាករណហេតុ ''អហោ វត រេ បណ្ឌិតោ''តិ សក្ការសម្មានំ ករោន្តេសុ មម ឆន្ទោ វា រាគោ វា អស្សាតិ។ **ទោសបដិឃេសុ**បិ វុត្តវិបរិយាយេន យោជេតព្ពំ។ ''តំ មមស្ស ឧបាទានំ, សោ មមស្ស វិឃាតោ''តិ ឥទំ អភិធម្មនយេន (ធ. ស. ១២១៩ អាទយោ) យថាលាភវចនំ យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពន្តិ អាហ **''ឆន្ទរាគទ្វយ**''ន្តិអាទិ។ តណ្ហាទិដ្ឋិយោ ឯវ ហិ ''ឧបាទាន''ន្តិ អភិធម្មេ វុត្តា (ធ. ស. ១២១៩ អាទយោ) ឥទានិ សុត្តន្តនយេន អវិសេសយោជនំ ទស្សេតិ **''ឧភយម្បិ វា**''តិអាទិនា។ សុត្តន្តេ ហិ ទោសោបិ ''ឧបាទាន''ន្តិ វុត្តោ ''កោធុបាទានវិនិពន្ធា វិឃាតំ អាបជ្ជន្តី''តិអាទីសុ (ទី. និ. ដី. ១.៦៣) **''ឧភយម្បី**''តិ ច អត្ថតោ វុត្តំ, ន សទ្ទតោ ចតុន្នម្បិ សទ្ទានមត្ថទ្វយវាចកត្តា។ **ទឡ្ហគ្គហណ**ន្តិ អមុញ្ចនគ្គហណំ។ បដិឃោបិ ហិ អារម្មណំ ន មុញ្ចតិ ឧបនាហាទិវសេន បវត្តនតោ, លោភស្សេវ ឧបាទានភាវេន បាកដត្តា ទោសស្សាបិ ឧបាទានភាវំ ទស្សេតុំ ឥទំ វុត្តំ។ **វិហននំ** វិហឹសនំ វិពាធនំ។ រាគោបិ ហិ បរិឡាហវសេន សារទ្ធវុត្តិតាយ និស្សយំ វិហនតិ។ **''រាគោ ហី**''តិអាទិនា រាគទោសានំ ឧបាទានភាវេ វិសេសទស្សនមុខេន តទត្ថសមត្ថនំ។ វិនាសេតុកាមតាយ អារម្មណំ គណ្ហាតីតិ សម្ពន្ធោ។ **ឥតី**តិ តស្មា គហណវិហននតោ។

**៦៤**. បឌតិ សភាវធម្មេ ជានាតិ, យថាសភាវំ វា គច្ឆតីតិ **បណ្ឌា**, សា យេសំ តេ បណ្ឌិតាតិ អត្ថំ ទស្សេតិ **''បណ្ឌិច្ចេនា**''តិអាទិនា។ បណ្ឌិតស្ស ភាវោ **បណ្ឌិច្ចំ**, បញ្ញា។ យេន ហិ ធម្មេន បវត្តិនិមិត្តភូតេន យុត្តោ ''បណ្ឌិតោ''តិ វុច្ចតិ, សោយេវ ធម្មោ **បណ្ឌិច្ចំ។** តេន សុតចិន្តាមយបញ្ញា វុត្តា តាសមេវ វិសយភាវតោ។ សមាបត្តិលាភិនោ ហិ ភាវនាមយបញ្ញា។ ''និបុណា''តិ ឥមិនា បន កម្មនិព្ពត្តំ បដិសន្ធិបញ្ញាសង្ខាតំ សាភាវិកញ្ញាណំ វុត្តន្តិ អាហ **''សណ្ហសុខុមពុទ្ធិនោ**''តិ។ **អត្ថន្តរ**ន្តិ អត្ថនានត្តំ, អត្ថមេវ វា។ **''វិញ្ញាតបរប្បវាទា**''តិ ឯតេន **កត**-សទ្ទស្ស កិរិយាសាមញ្ញវាចកត្តា ''កតវិជ្ជោ''តិអាទីសុ វិយ កត-សទ្ទោ ញាណានុយុត្តតំ វទតីតិ ទស្សេតិ។ **''កតវាទបរិចយា**''តិ ឯតេន បន ''កតសិប្បោ''តិអាទីសុ វិយ សមុទាចិណ្ណវាទតំ។ ឧភិន្នមន្តរា បន សមុច្ចយទ្វយេន សាមញ្ញនិទ្ទេសំ, ឯកសេសំ វាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ វាលវេធីនំ រូបំ សភាវោ វិយ រូបមេតេសន្តិ **វាលវេធិរូបា**តិ អាហ **''វាលវេធិធនុគ្គហសទិសា**''តិ។ សតធា ភិន្នស្ស វាលគ្គស្ស អំសុកោដិវេធកធនុគ្គហសទិសាតិ អត្ថោ។ តាទិសោយេវ ហិ **''វាលវេធី**''តិ អធិប្បេតោ។ **មញ្ញេ**-សទ្ទោ ឧបមាជោតកោតិ វុត្តំ **''ភិន្ទន្តា វិយា**''តិ។ **បញ្ញាគតេនា**តិ បញ្ញាបភេទេន, បញ្ញាយ ឯវ វា។ សមនុយុញ្ជនា លទ្ធិយា បុច្ឆា។ សមនុគាហនា តំការណស្សាតិ ទស្សេតិ **''កឹ កុសល**''ន្តិអាទិនា។ សមនុភាសនាបិ ឱវាទវសេន សមនុយុញ្ជនាយេវាតិ អាហ **''សមនុយុញ្ជេយ្យុ**''ន្តិ។ ''ន សម្បាយេយ្យ''ន្តិ ឯត្ថ ទ-ការស្ស យ-ការាទេសតំ, ឯយ្យ-សទ្ទស្ស ច សាមត្ថិយត្ថតំ ទស្សេតុំ **''ន សម្បាទេយ្យ**''ន្តិអាទិ វុត្តំ។

**៦៥-៦៦**. មន្ទា អតិក្ខា បញ្ញា យស្សាតិ **មន្ទបញ្ញោ**, តេនាហ “អបញ្ញស្សេវេតំ នាម”ន្តិ។ “មោហមូហោ”តិ វត្តព្ពេ ហ-ការលោបេន **“មោមូហោ”**តិ វុត្តំ, តញ្ច អតិសយត្ថទីបកំ បរិយាយទ្វយស្ស អតិរេកត្ថភាវតោតិ យថា “បទង្ខាន”ន្តិ វុត្តំ **“អតិសម្មូឡ្ហោ”**តិ។ សិទ្ធេ ហិ សតិ បុនារម្ភោ និយមាយ វា ហោតិ, អត្ថន្តរវិញ្ញាបនាយ វា។ យថា បុព្ពេ កម្មុនា អាគតោ, តថា ឥធាបីតិ **តថាគតោ**, សត្តោ។ ឯត្ថ ច កាមំ បុរិមានម្បិ តិណ្ណំ កុសលាទិធម្មសភាវានវពោធតោ អត្ថេវ មន្ទភាវោ, តេសំ បន អត្តនោ កុសលាទិធម្មានវពោធស្ស អវពោធនតោ វិសេសោ អត្ថីតិ។ បច្ឆិមោយេវ តទភាវតោ មន្ទមោមូហភាវេន វុត្តោ។ ននុ ច បច្ឆិមស្សាបិ អត្តនោ ធម្មានវពោធស្ស អវពោធោ អត្ថិយេវ “អត្ថិ បរោ លោកោ’តិ ឥតិ ចេ មេ អស្ស, ‘អត្ថិ បរោ លោកោ’តិ ឥតិ តេ នំ ព្យាករេយ្យំ, ឯវន្តិបិ មេ នោ”តិអាទិវចនតោតិ? កិញ្ចាបិ អត្ថិ, ន បន តស្ស បុរិមានំ វិយ អបរិញ្ញាតធម្មព្យាករណនិមិត្តមុសាវាទាទិភាយនជិគុច្ឆនាការោ អត្ថិ, អថ ខោ មហាមូឡ្ហោយេវាតិ តថាវេស វុត្តោ។ អថ វា “ឯវន្តិបិ មេ នោ”តិអាទិនា បុច្ឆាយ វិក្ខេបករណត្ថំ “អត្ថិ បរោ លោកោ”តិ ឥតិ ចេ មំ បុច្ឆសីតិ បុច្ឆាឋបនមេវ តេន ទស្សីយតិ, ន អត្តនោ ធម្មានវពោធាវពោធោតិ អយមេវ វិសេសេន “មន្ទោ មោមូហោ”តិ វុត្តោ។ តេនេវ ហិ តថាវាទីនំ សញ្ចយំ ពេលដ្ឋបុត្តំ អារព្ភ “អយញ្ច ឥមេសំ សមណព្រាហ្មណានំ សព្ពពាលោ សព្ពមូឡ្ហោ”តិ (ទី. និ. ១.១៨១) វុត្តំ។ តត្ថ “អត្ថិ បរោ លោកោ”តិ សស្សតទស្សនវសេន, សម្មាទិដ្ឋិវសេន វា បុច្ឆា។ យទិ ហិ ទិដ្ឋិគតិកោ សស្សតទស្សនវសេន បុច្ឆេយ្យ, យទិ ច សម្មាទិដ្ឋិកោ សម្មាទស្សនវសេនាតិ ទ្វិធាបិ អត្ថោ វដ្តតិ។ “នត្ថិ បរោ លោកោ”តិ នត្ថិកទស្សនវសេន, សម្មាទិដ្ឋិវសេន វា, “អត្ថិ ច នត្ថិ ច បរោ លោកោ”តិ ឧច្ឆេទទស្សនវសេន, សម្មាទិដ្ឋិវសេន វា, “នេវត្ថិ ន នត្ថិ បរោ លោកោ”តិ វុត្តបការត្តយបដិក្ខេបេ សតិ បការន្តរស្ស អសម្ភវតោ អត្ថិតានត្ថិតាហិ ន វត្តព្ពាការោ បរោ លោកោតិ វិក្ខេបញ្ញេវ បុរក្ខារេន , សម្មាទិដ្ឋិវសេន វា បុច្ឆា។ សេសចតុក្កត្តយេបិ វុត្តនយានុសារេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ បុញ្ញសង្ខារត្តិកោ វិយ ហិ កាយសង្ខារត្តិកេន បុរិមចតុក្កសង្គហិតោ ឯវ អត្ថោ សេសចតុក្កត្តយេន សត្តបរាមាសបុញ្ញាទិសផលតាចោទនានយេន (អត្តបរាមាសបុញ្ញាទិផលតាចោទនានយេន ទី. និ. ដី. ១.៦៥, ៦៦) សង្គហិតោ។ ឯត្ថ ហិ តតិយចតុក្កេន បុញ្ញាទិកម្មសផលតាយ, សេសចតុក្កត្តយេន ច សត្តបរាមាសតាយ ចោទនានយោ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

អមរាវិក្ខេបិកោ បន សស្សតាទីនំ អត្តនោ អរុច្ចនតាយ សព្ពត្ថ “ឯវន្តិបិ មេ នោ”តិអាទិនា វិក្ខេបញ្ញេវ ករោតិ។ តត្ថ “ឯវន្តិបិ មេ នោ”តិអាទិ តត្ថ តត្ថ បុច្ឆិតាការបដិសេធនវសេន វិក្ខេបាការទស្សនំ។ កស្មា បន វិក្ខេបវាទិនោ បដិក្ខេបោវ សព្ពត្ថ វុត្តោ។ ននុ វិក្ខេបបក្ខស្ស “ឯវមេវ”ន្តិ អនុជាននម្បិ វិក្ខេបបក្ខេ អវដ្ឋានតោ យុត្តរូបំ សិយាតិ? ន, តត្ថាបិ តស្ស សម្មូឡ្ហត្តា, បដិក្ខេបវសេនេវ ច វិក្ខេបវាទស្ស បវត្តនតោ។ តថា ហិ សញ្ចយោ ពេលដ្ឋបុត្តោ រញ្ញា អជាតសត្តុនា សន្ទិដ្ឋិកំ សាមញ្ញផលំ បុដ្ឋោ បរលោកត្ថិតាទីនំ បដិសេធនមុខេនេវ វិក្ខេបំ ព្យាកាសិ។

ឯត្ថាហ – ននុ ចាយំ សព្ពោបិ អមរាវិក្ខេបិកោ កុសលាទយោ ធម្មេ, បរលោកត្ថិតាទីនិ ច យថាភូតំ អនវពុជ្ឈមានោ តត្ថ តត្ថ បញ្ហំ បុដ្ឋោ បុច្ឆាយ វិក្ខេបនមត្តំ អាបជ្ជតិ, អថ តស្ស កថំ ទិដ្ឋិគតិកភាវោ សិយា។ ន ហិ អវត្តុកាមស្ស វិយ បុច្ឆិតត្ថមជាននន្តស្ស វិក្ខេបករណមត្តេន ទិដ្ឋិគតិកតា យុត្តាតិ? វុច្ចតេ – ន ហេវ ខោ បុច្ឆាយ វិក្ខេបករណមត្តេន តស្ស ទិដ្ឋិគតិកតា, អថ ខោ មិច្ឆាភិនិវេសវសេន។ សស្សតាភិនិវេសវសេន ហិ មិច្ឆាភិនិវិដ្ឋោយេវ បុគ្គលោ មន្ទពុទ្ធិតាយ កុសលាទិធម្មេ, បរលោកត្ថិតាទីនិ ច យាថាវតោ អប្បដិពុជ្ឈមានោ អត្តនា អវិញ្ញាតស្ស អត្ថស្ស បរំ វិញ្ញាបេតុមសក្កុណេយ្យតាយ មុសាវាទភយេន ច វិក្ខេបមាបជ្ជតីតិ។ តថា ហិ វក្ខតិ “យាសំ សត្តេវ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិយោ, សេសា សស្សតទិដ្ឋិយោ”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៩៧, ៩៨) អថ វា បុញ្ញបាបានំ, តព្ពិបាកានញ្ច អនវពោធេន, អសទ្ទហនេន ច តព្ពិសយាយ បុច្ឆាយ វិក្ខេបករណមេវ សុន្ទរន្តិ ខន្តិំ រុចិំ ឧប្បាទេត្វា អភិនិវិសន្តស្ស ឧប្បន្នា វិសុំយេវេសា ឯកា ទិដ្ឋិ សត្តភង្គទិដ្ឋិ វិយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថា ច វុត្តំ “បរិយន្តរហិតា ទិដ្ឋិគតិកស្ស ទិដ្ឋិ ចេវ វាចា” ចាតិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៦១)។ យំ បនេតំ វុត្តំ “ឥមេបិ ចត្តារោ បុព្ពេ បវត្តធម្មានុសារេនេវ ទិដ្ឋិយា គហិតត្តា បុព្ពន្តកប្បិកេសុ បវិដ្ឋា”តិ, តទេតស្ស អមរាវិក្ខេបវាទស្ស សស្សតទិដ្ឋិសង្គហវសេនេវ វុត្តំ។ កថំ បនស្ស សស្សតទិដ្ឋិសង្គហោតិ? ឧច្ឆេទវសេន អនភិនិវេសនតោ។ នត្ថិ ហិ កោចិ ធម្មានំ យថាភូតវេទី វិវាទពហុលត្តា លោកស្ស។ “ឯវមេវ”ន្តិ បន សទ្ទន្តរេន ធម្មនិជ្ឈានានា អនាទិកាលិកា លោកេ, តស្មា សស្សតលេសស្ស ឯត្ថ លព្ភនតោ សស្សតទិដ្ឋិយា ឯតស្ស សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។

## អធិច្ចសមុប្បន្នវាទវណ្ណនា

**៦៧**. អធិច្ច យទិច្ឆកំ យំ កិញ្ចិ ការណំ កស្សចិ ពុទ្ធិបុព្ពំ វិនា សមុប្បន្នោតិ អត្តលោកសញ្ញិតានំ ខន្ធានំ អធិច្ចុប្បត្តិអាការារម្មណទស្សនំ **អធិច្ចសមុប្បន្នំ** តទាការសន្និស្សយេនេវ បវត្តិតោ, តទាការសហចរិតតោ ច យថា “មញ្ចា ឃោសន្តិ, កុន្តា បចរន្តី”តិ, អធិច្ចសមុប្បន្នទស្សនំ វា អន្តបទលោបេន **អធិច្ចសមុប្បន្នំ** យថា

“រូបភវោ រូប”ន្តិ, ឥមមត្ថំ សន្ធាយ “**អធិច្ចសមុប្បន្នោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ **អការណសមុប្បន្ន**ន្តិ ការណមន្តរេន យទិច្ឆកំ សមុប្បន្នំ។

**៦៨-៧៣. អសញ្ញសត្តា**តិ ឯត្ថ **ឯតំ** អសញ្ញាវចនន្តិ អត្ថោ។ **ទេសនាសីស**ន្តិ ទេសនាយ ជេដ្ឋកំ បធានភាវេន គហិតត្ថា, តេន សញ្ញំ ធុរំ កត្វា ភគវតា អយំ ទេសនា កតា, ន បន តត្ថ អញ្ញេសំ អរូបធម្មានម្បិ អត្ថិតាយាតិ ទស្សេតិ, តេនេវាហ “**អចិត្តុប្បាទា**”តិអាទិ។ ភគវា ហិ យថា លោកុត្តរធម្មំ ទេសេន្តោ សមាធិំ, បញ្ញំ វា ធុរំ កត្វា ទេសេតិ, ឯវំ លោកិយធម្មំ ទេសេន្តោ ចិត្តំ, សញ្ញំ វា។ តត្ថ “យស្មិំ សមយេ លោកុត្តរំ ឈានំ ភាវេតិ (ធ. ស. ២៧៧), បញ្ចង្គិកោ សម្មាសមាធិ (ទី. និ. ៣.៣៥៥) បញ្ចញាណិកោ សម្មាសមាធិ, (ទី. និ. ៣.៣៥៥; វិភ. ៨០៤) បញ្ញាយ ចស្ស ទិស្វា អាសវា បរិក្ខីណា ហោន្តី”តិ, តថា “យស្មិំ សមយេ កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ, (ធ. ស. ១) កឹ ចិត្តោ ត្វំ ភិក្ខុ (បារា. ១៤៦, ១៨០) មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា, (ធ. ប. ១; នេត្តិ. ៩០; បេដកោ. ៨៣, ៨៤) សន្តិ ភិក្ខវេ, សត្តា នានត្តកាយា នានត្តសញ្ញិនោ, (ទី. និ. ៣.៣៣២, ៣៤១, ៣៥៧; អ. និ. ៧.៤៤; អ. និ. ៩.២៤; ចូឡនិ. ៨៣) នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតន”ន្តិ (ទី. និ. ៣.៣៥៨) ច ឯវមាទីនិ សុត្តានិ ឯតស្សត្ថស្ស សាធកានិ។ **តិត្ថំ** វុច្ចតិ មិច្ឆាលទ្ធិ តត្ថេវ ពាហុល្លេន បរិព្ភមនតោ តរន្តិ ពាលា ឯត្ថាតិ កត្វា, តទេវ អនប្បកានមនត្ថានំ តិត្ថិយានញ្ច សញ្ជាតិទេសដ្ឋេន, និវាសដ្ឋេន វា អាយតនន្តិ **តិត្ថាយតនំ**, តស្មិំ, អញ្ញតិត្ថិយសមយេតិ អត្ថោ។ តិត្ថិយា ហិ ឧបបត្តិវិសេសេ វិមុត្តិសញ្ញិនោ, សញ្ញាវិរាគាវិរាគេសុ អាទីនវានិសំសទស្សាវិនោ ច ហុត្វា អសញ្ញសមាបត្តឹ និព្ពត្តេត្វា អក្ខណភូមិយំ ឧបបជ្ជន្តិ, ន សាសនិកា, តេន វុត្តំ “**ឯកច្ចោ តិត្ថាយតនេ បព្ពជិត្វា**”តិ។ **វាយោកសិណេ បរិកម្មំ កត្វា**តិ ចតុត្ថេ ភូតកសិណេ បឋមាទីនិ តីណិ ឈានានិ និព្ពត្តេត្វា តតិយជ្ឈានេ ចិណ្ណវសី ហុត្វា តតោ វុដ្ឋាយ ចតុត្ថជ្ឈានាធិគមាយ បរិកម្មំ កត្វា, តេនេវាហ “**ចតុត្ថជ្ឈានំ និព្ពត្តេត្វា**”តិ។

កស្មា បនេត្ថ វាយោកសិណេយេវ បរិកម្មំ វុត្តន្តិ? វុច្ចតេ – យថេវ ហិ រូបបដិភាគភូតេសុ កសិណវិសេសេសុ រូបវិភាវនេន រូបវិរាគភាវនាសង្ខាតោ អរូបសមាបត្តិវិសេសោ សច្ឆិករីយតិ, ឯវំ អបរិព្យត្តវិគ្គហតាយ អរូបបដិភាគភូតេ កសិណវិសេសេ អរូបវិភាវនេន អរូបវិរាគភាវនាសង្ខាតោ រូបសមាបត្តិវិសេសោ អធិគមីយតិ, តស្មា ឯត្ថ “សញ្ញា រោគោ សញ្ញា គណ្ឌោ”តិអាទិនា, (ម. និ. ៣.២៤) “ធិ ចិត្តំ, ធិព្ពតេ តំ ចិត្ត”ន្តិអាទិនា (ទី. និ. ដី. ១.៦៨-៧៣) ច នយេន អរូបបវត្តិយា អាទីនវទស្សនេន, តទភាវេ ច សន្តបណីតភាវសន្និដ្ឋានេន រូបសមាបត្តិយា អភិសង្ខរណំ, រូបវិរាគភាវនា បន សទ្ធឹ ឧបចារេន អរូបសមាបត្តិយោ វិសេសេន បឋមារុប្បជ្ឈានំ។ យទិ ឯវំ “បរិច្ឆិន្នាកាសកសិណេបី”តិ វត្តព្ពំ។ តស្សាបិ ហិ អរូបបដិភាគតា លព្ភតីតិ? វត្តព្ពមេវេតំ គេសញ្ចិ, អវចនំ បន បុព្ពាចរិយេហិ អគ្គហិតភាវេន។ យថា ហិ រូបវិរាគភាវនា វិរជ្ជនីយធម្មភាវមត្តេ បរិនិព្ពិន្នា (វិរជ្ជនីយធម្ម ភាវមត្តេន បរិនិប្ផន្នា ទី. និ. ដី. ១.៦-៧៣) វិរជ្ជនីយធម្មបដិភាគភូតេ ច វិសយវិសេសេ បាតុភវតិ, ឯវំ អរូបវិរាគភាវនាបីតិ វុច្ចមានេ ន កោចិ វិរោធោ។ តិត្ថិយេហេវ បន តស្សា សមាបត្តិយា បដិបជ្ជិតព្ពតាយ, តេសញ្ច វិសយបទេសនិមិត្តស្សេវ តស្ស ឈានស្ស បដិបត្តិតោ តំ ការណំ បស្សន្តេហិ បុព្ពាចរិយេហិ ចតុត្ថេយេវ ភូតកសិណេ អរូបវិរាគភាវនាបរិកម្មំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ កិញ្ច ភិយ្យោ – វណ្ណកសិណេសុ វិយ បុរិមភូតកសិណត្តយេបិ វណ្ណបដិច្ឆាយាវ បណ្ណត្តិអារម្មណំ ឈានស្ស លោកវោហារានុរោធេនេវ បវត្តិតោ, ឯវញ្ច កត្វា **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ១.៩៦) បឋវីកសិណស្ស អាទាសចន្ទមណ្ឌលូបមាវចនញ្ច សមត្ថិតំ ហោតិ។ ចតុត្ថេ បន ភូតកសិណេ ភូតបដិច្ឆាយា ឯវ ឈានស្ស គោចរភាវំ គច្ឆតីតិ តស្សេវ អរូបបដិភាគតា យុត្តា, តស្មា វាយោកសិណេយេវ បរិកម្មំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

កថំ បស្សតីតិ អាហ “**ធិ ចិត្តំ**”តិអាទិ។ **សន្តោ**តិ និព្ពុតោ, ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានមេតន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **កាលំ កត្វា**តិ មរណំ កត្វា, យោ វា មនុស្សលោកេ ជីវនកាលោ ឧបត្ថម្ភកបច្ចយេហិ ករីយតិ, តំ ករិត្វាតិបិ អត្ថោ។ **អសញ្ញសត្តេសុ និព្ពត្តតី**តិ អសញ្ញសត្តសង្ខាតេ សត្តនិកាយេ រូបបដិសន្ធិវសេនេវ ឧបបជ្ជតិ, អញ្ញេសុ វា ចក្កវាឡេសុ តស្សា ភូមិយា អត្ថិតាយ អនេកវិធភាវំ សន្ធាយ បុថុវចននិទ្ទេសោតិបិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ឥធេវា**តិ បញ្ចវោការភវេយេវ។ **តត្ថា**តិ អសញ្ញីភវេ។ យទិ រូបក្ខន្ធមត្តមេវ អសញ្ញីភវេ បាតុភវតិ, កថំ អរូបសន្និស្សយេន វិនា តត្ថ រូបំ បវត្តតិ, ននុ សិយា អរូបសន្និស្សិតាយេវ រូបក្ខន្ធស្ស ឧប្បត្តិ ឥធេវ បញ្ចវោការភវេ តថា ឧប្បត្តិយា អទស្សនតោតិ ? នាយមនុយោគោ អញ្ញត្ថាបិ អប្បវិដ្ឋោ, កថំ បន រូបសន្និស្សយេន វិនា អរូបធាតុយា អរូបំ បវត្តតីតិ។ ឥទម្បិ ហិ តេន សមានជាតិយមេវ។ កស្មា? ឥធេវ អទស្សនតោ, កថញ្ច កពឡីការាហារេន វិនា រូបធាតុយា រូបំ បវត្តតីតិ។ ឥទម្បិ ច តំសភាវមេវ, កឹ ការណា? ឥធ អទស្សនតោយេវ។ ឥតិ អញ្ញត្ថាបិ តថា បវត្តិទស្សនតោ, កិមេតេន អញ្ញានិទស្សនេន ឥធេវ អនុយោគេន។ អបិច យថា យស្ស ចិត្តសន្តានស្ស និព្ពត្តិការណំ រូបេ អវិគតតណ្ហំ, តស្ស សហ រូបេន សម្ភវតោ រូបំ និស្សាយ បវត្តិ រូបសាបេក្ខតាយ ការណស្ស។ យស្ស បន និព្ពត្តិការណំ រូបេ វិគតតណ្ហំ, តស្ស វិនា រូបេន បវត្តិ រូបនិរបេក្ខតាយ ការណស្ស, ឯវំ យស្ស រូបប្បពន្ធស្ស និព្ពត្តិការណំ អរូបេ វិគតតណ្ហំ, តស្ស វិនា អរូបេន បវត្តិ អរូបនិរបេក្ខតាយ ការណស្ស, ឯវំ ភាវនាពលាភាវតោ បញ្ច

វោការភវេ រូបារូបសម្ភវោ វិយ, ភាវនាពលេន ចតុវោការភវេ អរូបស្សេវ សម្ភវោ វិយ ច។ អសញ្ញីភវេបិ ភាវនាពលេន រូបស្សេវ សម្ភវោ ទដ្ឋព្ពោតិ។

កថំ បន តត្ថ កេវលោ រូបប្បពន្ធោ បច្ចុប្បន្នបច្ចយរហិតោ ចិរកាលំ បវត្តតីតិ បច្ចេតព្ពំ, កិត្តកំ វា កាលំ បវត្តតីតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា **“យថា នាមា”**តិអាទិមាហ។ តេន ន កេវលំ ឥធ ចេវ អញ្ញត្ថ ច វុត្តោ អាគមោយេវ ឯតទត្ថញាបនេ, អថ ខោ អយំ បនេត្ថ យុត្តីតិ ទស្សេតិ។ **ជិយាវេគុក្ខិត្តោ**តិ ធនុជិយាយ វេគេន ខិបិតោ។ **ឈានវេគោ** នាម ឈានានុភាវោ ផលទានេ សមត្ថតា។ **តត្តកមេវ កាល**ន្តិ ឧក្កំសតោ បញ្ច មហាកប្បសតានិ។ **តិដ្ឋន្តី**តិ យថានិព្ពត្តឥរិយាបថមេវ ចិត្តកម្មរូបកសទិសា ហុត្វា តិដ្ឋន្តិ។ **ឈានវេគេ**តិ អសញ្ញសមាបត្តិបរិក្ខិត្តេ ចតុត្ថជ្ឈានកម្មវេគេ, បញ្ចមជ្ឈានកម្មវេគេ វា។ **អន្តរធាយតី**តិ បច្ចយនិរោធេន និរុជ្ឈតិ ន បវត្តតិ។ **ឥធា**តិ កាមាវចរភវេតិ អត្ថោ អញ្ញត្ថ តេសមនុប្បត្តិតោ។ **បដិសន្ធិសញ្ញា**តិ បដិសន្ធិចិត្តុប្បាទោយេវ សញ្ញាសីសេន វុត្តោ។ កថំ បន អនេកកប្បសតមតិក្កមេន ចិរនិរុទ្ធតោ វិញ្ញាណតោ ឥធ វិញ្ញាណមុប្បជ្ជតិ។ ន ហិ និរុទ្ធេ ចក្ខុបសាទេ ចក្ខុវិញ្ញាណមុប្បជ្ជមានំ ទិដ្ឋន្តិ? នយិទមេកន្តតោ ទដ្ឋព្ពំ។ និរុទ្ធម្បិ ហិ ចិត្តំ សមានជាតិកស្ស អន្តរា អនុប្បជ្ជនតោ សមនន្តរបច្ចយមត្តំ ហោតិយេវ, ន ពីជំ។ ពីជំ បន កម្មមេវ, តស្មា កម្មតោ ពីជភូតតោ អារម្មណាទីហិ បច្ចយេហិ អសញ្ញីភវតោ ចុតានំ កាមធាតុយា ឧបបត្តិវិញ្ញាណំ ហោតិយេវ, តេនាហ **“ឥធ បដិសន្ធិសញ្ញា ឧប្បជ្ជតី”**តិ។ ឯត្ថ ច យថា នាម ឧតុនិយាមេន បុប្ផគ្គហណេ និយតកាលានំ រុក្ខានំ វិទារណសង្ខាតេ វេខេ ទិន្នេ វេខពលេន អនិយមតា ហោតិ បុប្ផគ្គហណស្ស, ឯវមេវ បញ្ចវោការភវេ អវិប្បយោគេន វត្តមានេសុ រូបារូបធម្មេសុ រូបារូបវិរាគភាវនាសង្ខាតេ វេខេ ទិន្នេ តស្ស សមាបត្តិវេខពលស្ស អនុរូបតោ អរូបភវេ, អសញ្ញភវេ ច យថាក្កមំ រូបរហិតា, អរូបរហិតា ច ខន្ធានំ បវត្តិ ហោតីតិ វេទិតព្ពំ។

កស្មា បនេត្ថ បុន សញ្ញុប្បាទា ច បន “តេ ទេវា តម្ហា កាយា ចវន្តី”តិ សញ្ញុប្បាទោ តេសំ ចវនស្ស ការណភាវេន វុត្តោ, “សញ្ញុប្បាទា”តិ វចនំ វា កិមត្ថទស្សនន្តិ ចោទនាយ **“យស្មា បនា”**តិអាទិមាហ។ ឥធ បដិសន្ធិសញ្ញុប្បាទេន តេសំ ចវនស្ស បញ្ញាយនតោ ញាបកហេតុភាវេន វុត្តោ, “សញ្ញុប្បាទា”តិ វចនំ វា តេសំ ចវនស្ស បញ្ញាយនភាវទស្សនន្តិ អធិប្បាយោ។ “សញ្ញុប្បាទា”តិ ហិ ឯតស្ស សញ្ញុប្បាទេន ហេតុភូតេន ចវន្តិ, សញ្ញុប្បាទា វា ឧប្បាទសញ្ញា តេ ទេវាតិ សម្ពន្ធោ។ **សន្តភាវាយា**តិ និព្ពានាយ។ ននុ ចេត្ថ ជាតិសតសហស្សទសសំវដ្ដាទីនមត្ថកេ, តទព្ភន្តរេ វា បវត្តាយ អសញ្ញូបបត្តិយា វសេន លាភីអធិច្ចសមុប្បន្និកវាទោបិ លាភីសស្សតវាទោ វិយ អនេកភេទោ សម្ភវតីតិ? សច្ចមេវ, អនន្តរត្តា បន អាសន្នាយ អសញ្ញូបបត្តិយា វសេន លាភីអធិច្ចសមុប្បន្និកវាទោ នយទស្សនវសេន ឯកោវ ទស្សិតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អថ វា សស្សតទិដ្ឋិសង្គហតោ អធិច្ចសមុប្បន្និកវាទស្ស សស្សតវាទេ អាគតោ សព្ពោបិ ទេសនានយោ យថាសម្ភវំ អធិច្ចសមុប្បន្និកវាទេបិ គហេតព្ពោតិ ឥមស្ស វិសេសស្ស ទស្សនត្ថំ ភគវតា លាភីអធិច្ចសមុប្បន្និកវាទោ អវិភជិត្វា ទស្សិតោ, អវស្សញ្ចស្ស សស្សតទិដ្ឋិសង្គហោ ឥច្ឆិតព្ពោ សំកិលេសបក្ខេ សត្តានមជ្ឈាសយស្ស សស្សតុច្ឆេទវសេនេវ ទុវិធត្តា, តេសុ ច ឧច្ឆេទប្បសង្គាភាវតោ។ តថា ហិ អដ្ឋកថាយំ អាសយ-សទ្ទស្ស អត្ថុទ្ធារវសេន វុត្តំ “សស្សតុច្ឆេទទិដ្ឋិ ចា”តិ, តថា ច វក្ខតិ “យាសំ សត្តេវ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិយោ, សេសា សស្សតទិដ្ឋិយោ”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៩៧, ៩៨)។

ននុ ច អធិច្ចសមុប្បន្និកវាទស្ស សស្សតទិដ្ឋិសង្គហោ ន យុត្តោ “អហញ្ហិ បុព្ពេ នាហោសិ”ន្តិអាទិវសេន បវត្តនតោ អបុព្ពសត្តបាតុភាវគាហកត្តា។ សស្សតទិដ្ឋិ បន អត្តនោ, លោកស្ស ច សទាភាវគាហិនី “អត្ថិត្វេវ សស្សតិសម”ន្តិ បវត្តនតោតិ? នោ ន យុត្តោ អនាគតកោដិអទស្សនេន សស្សតគ្គាហសមរោធត្តា។ យទិបិ ហិ អយំ វាទោ “សោម្ហិ ឯតរហិ អហុត្វា សន្តតាយ បរិណតោ”តិ (ទី. និ. ១.៦៨) អត្តនោ, លោកស្ស ច អតីតកោដិបរាមសនវសេន បវត្តោ, តថាបិ វត្តមានកាលតោ បដ្ឋាយ ន តេសំ កត្ថចិ អនាគតេ បរិយន្តំ បស្សតិ, វិសេសេន ច បច្ចុប្បន្នានាគតកាលេសុ អបរិយន្តទស្សនបភាវិតោ សស្សតវាទោ, យថាហ “សស្សតិសមំ តថេវ ឋស្សតី”តិ (ទី. និ. ១.៣១ អត្ថតោ សមានំ) យទេវំ សិយា ឥមស្ស ច វាទស្ស, សស្សតវាទាទីនញ្ច បុព្ពន្តកប្បិកេសុ សង្គហោ ន យុត្តោយេវ អនាគតកាលបរាមសនវសេន បវត្តត្តាតិ? យុត្តោ ឯវ សមុទាគមស្ស អតីតកោដ្ឋាសិកត្តា។ តថា ហិ នេសំ សមុទាគមោ អតីតំសបុព្ពេនិវាសញាណេហិ, តប្បតិរូបកានុស្សវាទិបភាវិតេហិ ច តក្កនេហិ សង្គហិតោតិ, តថា ចេវ សំវណ្ណិតំ។ អថ វា សព្ពត្ថ អប្បដិហតញាណចារេន ធម្មស្សាមិនា និរវសេសតោ អគតី, គតិញ្ច យថាភូតំ សយំ អភិញ្ញា សច្ឆិកត្វា បវេទិតា ឯតា ទិដ្ឋិយោ, តស្មា យាវតិកា ទិដ្ឋិយោ ភគវតា ទេសិតា, យថា ច ទេសិតា, តាវតិកា តថា ចេវ សន្និដ្ឋានតោ សម្បដិច្ឆិតព្ពា, ន ចេត្ថ យុត្តិ វិចារណា កាតព្ពា ពុទ្ធវិសយត្តា។ អចិន្តេយ្យោ ហិ ពុទ្ធានំ ពុទ្ធវិសយោ, តថា ច វក្ខតិ “តត្ថ ន ឯកន្តេន ការណំ បរិយេសិតព្ព”ន្តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៧៨-៨២)។

ទុតិយភាណវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

## អបរន្តកប្បិកវាទវណ្ណនា

**៧៤**. “អបរន្តេញាណំ (ធ. ស. ១០៦៧), អបរន្តានុទិដ្ឋិនោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.៧៤) វិយ **អបរន្ត** –សទ្ទានំ យថាក្កមំ អនាគតកាលកោដ្ឋាសវាចកតំ សន្ធាយាហ **“អនាគតកោដ្ឋាសសង្ខាត”**ន្តិ។ “បុព្ពន្តំ កប្បេត្វា”តិអាទីសុ វុត្តនយេន **“អបរន្តំ កប្បេត្វា”**តិអាទីសុបិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ វិសេសមត្តមេវ ចេត្ថ វក្ខាម។

## សញ្ញីវាទវណ្ណនា

**៧៥**. អាឃាតនា ឧទ្ធន្តិ **ឧទ្ធមាឃាតនំ**, មរណតោ ឧទ្ធំ បវត្តោ អត្តាតិ អត្ថោ។ “ឧទ្ធមាឃាតន”ន្តិ បវត្តោ វាទោ **ឧទ្ធមាឃាតនោ** សហចរណវសេន, តទ្ធិតវសេន ច, អន្តលោបនិទ្ទេសោ វា ឯសៈ។ សោ ឯតេសន្តិ **ឧទ្ធមាឃាតនិកា។** ឯវំ សទ្ទតោ និប្ផន្នំ អត្ថតោ ឯវ ទស្សេតុំ **“ឧទ្ធមាឃាតនា អត្តានំ វទន្តី”**តិ វុត្តំ, អាឃាតនា ឧទ្ធំ ឧបរិភូតំ អត្តភាវន្តិ អត្ថោ។ តេ ហិ ទិដ្ឋិគតិកា “ឧទ្ធំ មរណតោ អត្តា និព្ពិការោ”តិ វទន្តិ។ **“សោ ឯតេស”**ន្តិអាទិនា អស្សត្ថិយត្ថំ ទស្សេតិ យថា “ពុទ្ធមស្ស អត្ថីតិ ពុទ្ធោ”តិ។ អយំ អដ្ឋកថាតោ អបរោ នយោ – សញ្ញីតិ បវត្តោ វាទោ **សញ្ញី** សហចរណាទិនយេន, សញ្ញី វាទោ ឯតេសន្តិ **សញ្ញីវាទា** សមាសវសេន។ សញ្ញីវាទោ ឯវ វាទោ ឯតេសន្តិ ហិ អត្ថោ។

**៧៦-៧៧**. **រូបី អត្តា**តិ ឯត្ថ កសិណរូបំ “អត្តា”តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ រូបវិនិមុត្តេន អត្តនា ភវិតព្ពំ “រូបមស្ស អត្ថី”តិ វុត្តេ សញ្ញាយ វិយ រូបស្សាបិ អត្តនិយត្តា។ ន ហិ “សញ្ញី អត្តា”តិ ឯត្ថ សញ្ញា ឯវ អត្តា, អថ ខោ “សញ្ញា អស្ស អត្ថី”តិ អត្ថេន អត្តនិយាវ, តថា ច វុត្តំ **“តត្ថ បវត្តសញ្ញញ្ចស្ស ‘សញ្ញា’តិ គហេត្វា”**តិ? ន ខោ បនេតមេវំ ទដ្ឋព្ពំ “រូបមស្ស អត្ថីតិ រូបី”តិ, អថ ខោ “រុប្បនសីលោ រូបី”តិ។ រុប្បនញ្ចេត្ថ រូបសរិក្ខតាយ កសិណរូបស្ស វឌ្ឍិតាវឌ្ឍិតកាលវសេន វិសេសាបត្តិ។ សា ហិ “នត្ថី”តិ ន សក្កា វត្តុំ បរិត្តវិបុលតាទិវិសេសសព្ភាវតោ។ យទេវំ សិយា “រុប្បនសីលោ រូបី”តិ, អថ ឥមស្ស វាទស្ស សស្សតទិដ្ឋិសង្គហោ ន យុជ្ជតិ រុប្បនសីលស្ស ភេទសព្ភាវតោតិ? យុជ្ជតេវ កាយភេទតោ ឧទ្ធំ បរិកប្បិតស្ស អត្តនោ និព្ពិការតាយ តេន អធិប្បេតត្តា។ តថា ហិ វុត្តំ “អរោគោ បរំ មរណា”តិ។ អថ វា “រូបមស្ស អត្ថីតិ រូបី”តិ វុត្តេបិ ន កោចិ ទោសោ កប្បនាសិទ្ធេន ភេទេន អភេទស្សាបិ និទ្ទេសទស្សនតោ យថា “សិលាបុត្តកស្ស សរីរ”ន្តិ។

អបិច អវយវវសេន អវយវិនោ តថានិទ្ទេសនិទស្សនតោ យថា “កាយេ កាយានុបស្សី”តិ (សំ. និ. ៥.៣៩០), រុប្បនំ វា រូបំ, រូបសភាវោ, តទស្ស អត្ថីតិ **រូបី**, អត្តា “រូបិនោ ធម្មា”តិអាទីសុ (ធ. ស. ១១.ទុកមាតិកា) វិយ, ឯវញ្ច កត្វា អត្តនោ រូបសភាវត្តា “រូបី អត្តា”តិ វចនំ ញាយាគតមេវាតិ វុត្តំ **“កសិណរូបំ អត្តា”**តិ។ **“គហេត្វា”**តិ ឯតេន ចេតស្ស សម្ពន្ធោ។ **តត្ថា**តិ កសិណរូបេ។ **អស្សា**តិ បរិកប្បិតស្ស អត្តនោ, អាជីវកាទយោ តក្កមត្តេន បញ្ញបេន្តិ វិយាតិ អត្ថោ។ អាជីវកា ហិ តក្កិកាយេវ, ន លាភិនោ។ និយតវាទិតាយ ហិ កម្មផលបដិក្ខេបតោ នត្ថិ តេសំ ឈានសមាបត្តិលាភោ។ តថា ហិកណ្ហាភិជាតិអាទីសុ កាឡកាទិរូបំ “អត្តា”តិ ឯកច្ចេ អាជីវកា បដិជានន្តិ។ បុរិមនយេន ចេត្ថ លាភីនំ ទស្សេតិ, បច្ឆិមនយេន បន តក្កិកំ។ ឯវមីទិសេសុ។ **រោគ**-សទ្ទោ ភង្គបរិយាយោ ភង្គស្សាបិ រុជ្ជនភាវតោ, ឯវញ្ច កត្វា អរោគ-សទ្ទស្ស និច្ចបរិយាយតា ឧបបន្នា ហោតិ, តេនាហ **“និច្ចោ”**តិ។ **រោគ**-សទ្ទោ វា ព្យាធិបរិយាយោ។ **អរោគោ**តិ បន រោគរហិតតាសីសេន និព្ពិការតាយ និច្ចតំ ទិដ្ឋិគតិកោ បដិជានាតីតិ ទស្សេតុំ **“និច្ចោ”**តិ វុត្តំ ។ កសិណុគ្ឃាដិមាកាសបឋមារុប្បវិញ្ញាណនត្ថិភាវាកិញ្ចញ្ញាយតនានិ យថារហមរូបសមាបត្តិនិមិត្តំ នាម។ និម្ពបណ្ណេ តប្បរិមាណោ តិត្តករសោ វិយ សរីរប្បរិមាណោ អរូបី អត្តា សរីរេ តិដ្ឋតីតិ តក្កមត្តេនេវ និគណ្ឋា “អរូបី អត្តា សញ្ញី”តិ បញ្ញបេន្តីតិ អាហ **“និគណ្ឋាទយោ វិយា”**តិ។

**តតិយា បនា**តិ “រូបី ច អរូបី ច អត្តា”តិ លទ្ធិ។ **មិស្សកគាហវសេនា**តិ រូបារូបសមាបត្តីនំ យថាវុត្តានិ និមិត្តានិ ឯកជ្ឈំ កត្វា ឯកោវ “អត្តា”តិ, តត្ថ បវត្តសញ្ញញ្ចស្ស “សញ្ញា”តិ គហណវសេន។ អយញ្ហិ ទិដ្ឋិគតិកោ រូបារូបសមាបត្តិលាភី តាសំ និមិត្តំ រូបភាវេន, អរូបភាវេន ច “អត្តា”តិ គហេត្វា “រូបី ច អរូបី ចា”តិ អភិនិវេសំ ជនេសិ អថេតវាទិនោ វិយ, តក្កមត្តេនេវ វា រូបារូបធម្មានំ មិស្សកគហណវសេន “រូបី ច អរូបី ច អត្តា”តិ អភិនិវិស្ស អដ្ឋាសិ។ **ចតុត្ថា**តិ “នេវ អរូបី ច នារូបី ច អត្តា”តិ លទ្ធិ។ **តក្កគាហេនេវា**តិ សង្ខារសេសសុខុមភាវប្បត្តធម្មា វិយ អច្ចន្តសុខុមភាវប្បត្តិយា សកិច្ចសាធនាសមត្ថតាយ ខម្ភកុច្ឆិ [ថម្ភកុដ្ដ (ទី. និ. ដី. ១៧៦-៧៧)] ហត្ថបាទាទិសង្ខាតោ វិយ នេវ រូបី, រូបសភាវានតិវត្តនតោ ន ច អរូបីតិ ឯវំ បវត្តតក្កគាហេនេវ។

អយំ អដ្ឋកថាមុត្តកោ នយោ – នេវរូបី នារូបីតិ ឯត្ថ ហិ អន្តានន្តិកចតុត្ថវាទេ វិយ អញ្ញមញ្ញបដិក្ខេបវសេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ សតិបិ ច តតិយវាទេន ឥមស្ស សមានត្ថភាវេ តត្ថ

ទេសកាលភេទវសេន វិយ ឥធ កាលវត្ថុភេទវសេន តតិយចតុត្ថវាទានំ វិសេសោ ទដ្ឋព្ពោ។ កាលភេទវសេន ហិ ឥធ តតិយវាទស្ស បវត្តិ រូបារូបនិមិត្តានំ សហអនុបដ្ឋានតោ។ ចតុត្ថវាទស្ស បន វត្ថុភេទវសេន បវត្តិ រូបារូបធម្មសមូហភាវតោតិ។ ទុតិយចតុក្កំ អន្តានន្តិកវាទេ វុត្តនយេន វេទិតព្ពំ សព្ពថា សទិសត្តតោ សមានត្តត្តា។ យំ បនេត្ថ វត្តព្ពំ, តម្បិ “អមតិ គច្ឆតិ ភាវោ ឱសានមេត្ថា”តិអាទិនា អម្ហេហិ វុត្តមេវ, កេវលំ បន តត្ថ បុព្ពន្តកប្បនាវសេន បវត្តោ, ឥធ អបរន្តកប្បនាវសេនាតិ អយំ វិសេសោ បាកដោយេវ។ កាមញ្ច នានត្តសញ្ញី អត្តាតិ អយម្បិ វាទោ សមាបន្នកវសេន លព្ភតិ។ អដ្ឋសមាបត្តិលាភិនោ ទិដ្ឋិគតិកស្ស វសេន សញ្ញាភេទសម្ភវតោ។ តថាបិ សមាបត្តិយំ ឯករូបេនេវ សញ្ញាយ ឧបដ្ឋានតោ លាភីវសេន ឯកត្តសញ្ញិតា សាតិសយំ យុត្តាតិ អាហ **“សមាបន្នកវសេន ឯកត្តសញ្ញី”**តិ។ ឯកសមាបត្តិលាភិនោ ឯវ វា វសេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ សតិបិ ច សមាបត្តិភេទតោ សញ្ញាភេទសម្ភវេ ពហិទ្ធា បុថុត្តារម្មណេយេវ សញ្ញានានត្តស្ស ឱឡារិកស្ស សម្ភវតោ តក្កីវសេនេវ នានត្តសញ្ញិតំ ទស្សេតុំ **“អសមាបន្នកវសេន នានត្តសញ្ញី”**តិ វុត្តំ។ **បរិត្តកសិណវសេនា**តិ អវឌ្ឍិតត្តា អប្បកកសិណវសេន, **កសិណ**គ្គហណញ្ចេត្ថ សញ្ញាយ វិសយទស្សនំ។ វិសយវសេន ហិ សញ្ញាយ បរិត្តតា, ឥមិនា ច សតិបិ សញ្ញាវិនិមុត្តធម្មេ “សញ្ញាយេវ អត្តា”តិ វទតីតិ ទស្សេតិ។ ឯស នយោ **វិបុលកសិណវសេនា**តិ ឯត្ថាបិ។ ឯវញ្ច កត្វា អន្តានន្តិកវាទេ ចេវ ឥធ ច អន្តានន្តចតុក្កេ បឋមទុតិយវាទេសុ សទិសត្ថមត្តតោ សមានេសុបិ សភាវតោ តេហិ ទ្វីហិ វាទេហិ ឥមេសំ ទ្វិន្នំ វាទានំ វិសេសោ សិទ្ធោ ហោតិ, អញ្ញថា វុត្តប្បការេសុ វាទេសុ សតិបិ បុព្ពន្តាបរន្តកប្បនភេទមត្តេន កេហិចិ វិសេសេ កេហិចិ អវិសេសោយេវ សិយាតិ។

អយំ បន អដ្ឋកថាមុត្តកោ នយោ – “អង្គុដ្ឋប្បមាណោ អត្តា, អណុមត្តោ អត្តា”តិអាទិលទ្ធិវសេន បរិត្តោ ច សោ សញ្ញី ចាតិ **បរិត្តសញ្ញី** កាបិលកាណាទបភុតយោ [កបិលកណាទាទយោ (ទី. និ. ដី. ១.៧៦-៧៧)] វិយ។ អត្តនោ សព្ពគតភាវបដិជាននវសេន អប្បមាណោ ច សោ សញ្ញី ចាតិ **អប្បមាណសញ្ញី**តិ។

ទិព្ពចក្ខុបរិភណ្ឌត្តា យថាកម្មូបគញាណស្ស ទិព្ពចក្ខុបភាវជនិតេន យថាកម្មូបគញាណេន ទិស្សមានាបិ សត្តានំ សុខាទិសមង្គិតា ទិព្ពចក្ខុនាវ ទិដ្ឋា នាមាតិ អាហ **“ទិព្ពេន ចក្ខុនា”**តិអាទិ។ ចតុក្កនយំ, បញ្ចកនយញ្ច សន្ធាយ **តិកចតុក្កជ្ឈានភូមិយ”**ន្តិ វុត្តំ។ ទិដ្ឋិគតិកវិសយាសុ ហិ បញ្ចវោការឈានភូមីសុ វេហប្ផលភូមី បបេត្វា អវសេសា យថារហំ ចតុក្កនយេ តិកជ្ឈានស្ស, បញ្ចកនយេ ច ចតុក្កជ្ឈានស្ស វិបាកដ្ឋានត្តា **តិកចតុក្កជ្ឈានភូមិយោ** នាម។ សុទ្ធាវាសា បន តេសមវិសយា។ **និព្ពត្តមាន**ន្តិ ឧប្បជ្ជមានំ។ ននុ ច “ឯកន្តសុខី អត្តា”តិអាទិនា បវត្តវាទានំ អបរន្តទិដ្ឋិភាវតោ “និព្ពត្តមានំ ទិស្វា”តិ បច្ចុប្បន្នវចនំ អនុបបន្នមេវ សិយា។ អនាគតវិសយា ហិ ឯតេ វាទាតិ? ឧបបន្នមេវ អនាគតស្ស ឯកន្តសុខីភាវាទិកស្ស បកប្បនាយ បច្ចុប្បន្ននិព្ពត្តិទស្សនេន អធិប្បេតត្តា។ តេនេវាហ “និព្ពត្តមានំ ទិស្វា ‘ឯកន្តសុខី’តិ គណ្ហាតី”តិ។ ឯត្ថ ច តស្សំ តស្សំ ភូមិយំ ពាហុល្លេន សុខាទិសហិតធម្មប្បវត្តិទស្សនំ បដិច្ច តេសំ “ឯកន្តសុខី”តិអាទិគហណតោ តទនុរូបាយេវ ភូមិ វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ សទ្ទន្តរាភិសម្ពន្ធវសេន វិយ ហិ អត្ថបករណាទិវសេនបិ អត្ថវិសេសោ លព្ភតិ។ “ឯកន្តសុខី”តិអាទីសុ ច ឯកន្តភាវោ ពហុលំ បវត្តិមត្តំ បតិ បយុត្តោ។ តថាបវត្តិមត្តទស្សនេន តេសំ ឯវំ គហណតោ។ អថ វា ហត្ថិទស្សកអន្ធា វិយ ទិដ្ឋិគតិកា យំ យទេវ បស្សន្តិ, តំ តទេវ អភិនិវិស្ស វោហរន្តិ។ វុត្តញ្ចេតំ ភគវតា **ឧទានេ** “អញ្ញតិត្ថិយា ភិក្ខវេ, បរិព្ពាជកា អន្ធា អចក្ខុកា”តិអាទិ, (ឧទា. ៥៥) តស្មា អលមេត្ថ យុត្តិមគ្គនាតិ។ “ទិព្ពេន ចក្ខុនា ទិស្វា”តិ វុត្តមត្ថំ សមត្ថេតុំ **“វិសេសតោ ហិ”**តិអាទិ វុត្តំ។

## អសញ្ញីនេវសញ្ញីនាសញ្ញីវាទវណ្ណនា

**៧៨-៨៣**. អថ ន កោចិ វិសេសោ អត្ថីតិ ចោទនំ សោធេតិ **“កេវលញ្ហី”**តិអាទិនា។ “អសញ្ញី”តិ ច “នេវសញ្ញីនាសញ្ញី”តិ ច គណ្ហន្តានំ តា ទិដ្ឋិយោតិ សម្ពន្ធោ។ **ការណ**ន្តិ វិសេសការណំ, ទិដ្ឋិសមុទាគមការណំ វា។ សតិបិ កិញ្ចិ ការណបរិយេសនសម្ភវេ ទិដ្ឋិគតិកវាទានំ អនាទរិយភាវំ ទស្សេតុំ **“ន ឯកន្តេន ការណំ បរិយេសិតព្ព”**ន្តិ វុត្តំ។ កស្មាតិ អាហ **“ទិដ្ឋិគតិកស្សា”**តិអាទិ, ឯតេន បរិយេសនក្ខមាភាវតោតិ អបរិយេសិតព្ពការណំ ទស្សេតិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – អសញ្ញីវាទេ អសញ្ញីភវេ និព្ពត្តសត្តវសេន បវត្តោ បឋមវាទោ, “សញ្ញំ អត្តតោ សមនុបស្សតី”តិ ឯត្ថ វុត្តនយេន សញ្ញំយេវ “អត្តា”តិ គហេត្វា តស្ស កិញ្ចនភាវេន ឋិតាយ អញ្ញាយ សញ្ញាយ អភាវតោ “អសញ្ញី”តិ បវត្តោ ទុតិយវាទោ, តថា សញ្ញាយ សហ រូបធម្មេ, សព្ពេ ឯវ វា រូបារូបធម្មេ “អត្តា”តិ គហេត្វា បវត្តោ តតិយវាទោ, តក្កគាហវសេនេវ ចតុត្ថវាទោ បវត្តោ។

ទុតិយចតុក្កេបិ កសិណរូបស្ស អសញ្ជាននសភាវតាយ អសញ្ញីតិ កត្វា អន្តានន្តិកវាទេ វុត្តនយេន ចត្តារោ វិកប្បា បវត្តា។ នេវសញ្ញីនាសញ្ញីវាទេ បន នេវសញ្ញីនាសញ្ញីភវេ និព្ពត្តសត្តស្សេវ ចុតិបដិសន្ធីសុ , សព្ពត្ថ វា បដុសញ្ញាកិច្ចំ កាតុំ អសមត្ថាយ សុខុមាយ សញ្ញាយ អត្ថិភាវបដិជាននវសេន បឋមវាទោ, អសញ្ញីវាទេ វុត្តនយេន សុខុមាយ សញ្ញាយ វសេន, សញ្ជាននសភាវតាបដិជាននវសេន ច ទុតិយវាទាទយោ បវត្តាតិ។ ឯវំ កេនចិ ប

ការេន សតិបិ ការណបរិយេសនសម្ភវេ ទិដ្ឋិគតិកវាទានំ បរិយេសនក្ខមាភាវតោ អាទរំ កត្វា មហុស្សាហេន តេសំ ការណំ ន បរិយេសិតព្ពន្តិ។ ឯតេសំ បន សញ្ញីអសញ្ញីនេវសញ្ញីនាសញ្ញីវាទានំ សស្សតទិដ្ឋិសង្គហោ “អរោគោ បរំ មរណា”តិ វចនតោ បាកដោយេវ។

## ឧច្ឆេទវាទវណ្ណនា

**៨៤**. អវិជ្ជមានស្ស វិនាសាសម្ភវតោ អត្ថិភាវហេតុកោ ឧច្ឆេទោតិ ទស្សេតុំ វិជ្ជមានវាចកេន សន្ត-សទ្ទេន “**សតោ**”តិ បាឡិយំ វុត្តន្តិ អាហ “**វិជ្ជមានស្ស**”តិ។ វិជ្ជមានតាបយុត្តោ ចេស ទិដ្ឋិគតិកវាទវិសយោ សត្តោយេវ ឥធ អធិប្បេតោតិ ទស្សេនត្ថំ បាឡិយំ “**សត្តស្ស**”តិ វុត្តំ, តេន ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ – យថា ហេតុផលភាវេន បវត្តមានានំ សភាវធម្មានំ សតិបិ ឯកសន្តានបរិយាបន្នានំ ភិន្នសន្តតិបតិតេហិ វិសេសេ ហេតុផលភូតានំ បរមត្ថតោ ភិន្នសភាវត្តា ភិន្នសន្តានបតិតានំ វិយ អច្ចន្តំ ភេទសន្និដ្ឋានេន នានត្តនយស្ស មិច្ឆាគហណំ ឧច្ឆេទាភិនិវេសស្ស ការណំ, ឯវំ ហេតុផលភូតានំ វិជ្ជមានេបិ សភាវភេទេ ឯកសន្តតិបរិយាបន្នតាយ ឯកត្តនយេន អច្ចន្តមភេទគហណម្បិ ការណមេវាតិ។ សន្តានវសេន ហិ បវត្តមានេសុ ខន្ធេសុ ឃនវិនិព្ភោគាភាវេន តេសំ ឥធ សត្តគាហោ, សត្តស្ស ច អត្ថិភាវគាហហេតុកោ ឧច្ឆេទវាទោ, អនុបុព្ព និរោធវសេន បន និរន្តរវិនាសោ ឥធ “ឧច្ឆេទោ”តិ អធិប្បេតោ យាវាយំ អត្តា ឧច្ឆិជ្ជមានោ ភវតិ, តាវាយំ វិជ្ជតិយេវាតិ គហណតោតិ អាហ “**ឧបច្ឆេទ**”ន្តិ។ **ឧ**-សទ្ទោ ហិ ឧប-សទ្ទបរិយាយោ, សោ ច ឧបសង្កមនត្ថោ, ឧបសង្កមនញ្ចេត្ថ អនុបុព្ពមុប្បជ្ជិត្វា អបរាបរំ និរោធវសេន និរន្តរតា។ អបិច បុនានុប្បជ្ជមានវសេន និរុទយវិនាសោយេវ **ឧច្ឆេទោ** នាម យថាវុត្តនយេន គហណតោតិ អាហ “**ឧបច្ឆេទ**”ន្តិ។ **ឧ**-សទ្ទោ, ហិ ឧប-សទ្ទោ ច ឯត្ថ ឧបរិភាគត្ថោ។ និរុទ្ធតោ បរភាគោ ច ឥធ ឧបរិភាគោតិ វុច្ចតិ។

និរន្តរវសេន , និរុទយវសេន វា វិសេសេន នាសោ **វិនាសោ**, សោ បន មំសចក្ខុបញ្ញាចក្ខូនំ ទស្សនបថាតិក្កមនតោ អទស្សនមេវាតិ អាហ “**អទស្សន**”ន្តិ។ អទស្សនេ ហិ **នាស**-សទ្ទោ លោកេ និរុឡ្ហោ “ទ្វេ ចាបរេ វណ្ណវិការនាសា”តិអាទីសុ (កាសិកា ៦-៣-១០៩ សុត្តំ បស្សិតព្ពំ) វិយ។ **ភាវវិគម**ន្តិ សភាវាបគមំ។ យថាធម្មំ ភវនំ ភាវោតិ ហិ អត្ថេន ឥធ **ភាវ**-សទ្ទោ សភាវវាចកោ។ យោ បន និរន្តរំ និរុទយវិនាសវសេន ឧច្ឆិជ្ជតិ, សោ អត្តនោ សភាវេន ឋាតុមសក្កុណេយ្យតាយ “ភាវាបគមោ”តិ វុច្ចតិ។ “**តត្ថ**”តិអាទិនា ឧច្ឆេទវាទស្ស យថាបាឋំ សមុទាគមំ និទស្សនមត្តេន ទស្សេតិ, តេន វក្ខតិ “តថា ច អញ្ញថា ច វិកប្បេត្វាវា”តិ។ **តត្ថា**តិ “សតោ សត្តស្ស ឧច្ឆេទំ វិនាសំ វិភវំ បញ្ញបេន្តី”តិ វចនេ។ **លាភី**តិ ទិព្ពចក្ខុញាណលាភី។ តទវសេសលាភី ចេវ សព្ពសោ អលាភី ច ឥធ អបរន្តកប្បិកដ្ឋានេ “**អលាភី**” ត្វេវ វុច្ចតិ។

**ចុតិ**ន្តិ សេក្ខបុថុជ្ជនានម្បិ ចុតិមេវ។ ឯស នយោ **ចុតិមត្តមេវា**តិ ឯត្ថាបិ។ **ឧបបត្តឹ អបស្សន្តោ**តិ ទដ្ឋុំ សមត្ថោបិ សតិ អនោលោកនវសេន អបស្សន្តោ។ **ន ឧបបាត**ន្តិ បុព្ពយោគាភាវេន, បរិកម្មាករណេន វា ឧបបត្តឹ ទដ្ឋុំ ន សក្កោតិ, ឯវញ្ច កត្វា នយទ្វយេ វិសេសោ បាកដោ ហោតិ។ កោ បរលោកំ ជានាតិ, ន ជានាតិយេវាតិ នត្ថិកវាទវសេន ឧច្ឆេទំ គណ្ហាតីតិ សហ បាបសេសេន សម្ពន្ធោ, នត្ថិកវាទវសេន មហាមូឡ្ហភាវេនេវ “ឥតោ អញ្ញោ បរលោកោ អត្ថី”តិ អនវពោធនតោ ឥមំ ទិដ្ឋឹ គណ្ហាតីតិ អធិប្បាយោ។ “ឯត្តកោយេវ វិសយោ, យ្វាយំ ឥន្ទ្រិយគោចរោ”តិ អត្តនោ ធីតុយា ហត្ថគ្គណ្ហនករាជា វិយ កាមសុខាភិរត្តតាយបិ គណ្ហាតីតិ អាហ “**កាមសុខគិទ្ធតាយ វា**”តិ។ វណ្ណតោ បតិតបណ្ណានំ វណ្ណេន អបដិសន្ធិកភាវំ សន្ទាយ “**ន បុន វិរុហន្តី**”តិ វុត្តំ។ **ឯវមេវ សត្តា**តិ យថា បណ្ឌុបលាសោ ពន្ធនា បវុត្តោ បុន ន បដិសន្ធីយតិ, ឯវមេវ សព្ពេបិ សត្តា អប្បដិសន្ធិកា មរណបរិយោសានា អបោនោព្ភវិកា អប្បដិសន្ធិកមរណមេវ និគច្ឆន្តីតិ អត្ថោ។ ឧទកបុព្ពុឡូបមា ហិ សត្តា បុន អនុប្បជ្ជមានតោតិ តស្ស លទ្ធិ។ **តថា**តិ “លាភី អនុស្សរន្តោ”តិអាទិនា [អរហតោ (អដ្ឋ)] និទស្សនវសេន វុត្តប្បការេន។ **អញ្ញថា**តិ តក្កនស្ស អនេកប្បការសម្ភវតោ តតោ អញ្ញេនបិ បការេន។ លាភិនោបិ ចុតិតោ ឧទ្ធំ ឧបបាតស្ស អទស្សនមត្តំ បតិ តក្កនេនេវ ឥមា ទិដ្ឋិយោ ឧប្បជ្ជន្តីតិ វុត្តំ “**វិកប្បេត្វាវា**”តិ។ តថា ច វិកប្បេត្វាវ ឧប្បន្នា អញ្ញថា ច វិកប្បេត្វាវ ឧប្បន្នាតិ ហិ សម្ពន្ធោ។ តត្ថ “ទ្វេ ជនា”តិអាទិនា ឧច្ឆេទគ្គាហកប្បភេទទស្សនេន ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ។ យថា អមរាវិក្ខេបិកវាទា ឯកន្តអលាភីវសេនេវ ទេសិតា, យថា ច ឧទ្ធមាឃាតនិកសញ្ញីវាទេ ចតុត្ថចតុក្កេ សញ្ញីវាទា ឯកន្តលាភីវសេនេវ ទេសិតា, នយិមេ។ ឥមេ បន សស្សតេកច្ចសស្សតវាទាទយោ វិយ លាភីអលាភីវសេនេវ ទេសិតាតិ។ យទេវំ កស្មា សស្សតវាទាទីសុ វិយ លាភីវសេន, តក្កីវសេន ច បច្ចេកំ ទេសនមកត្វា សស្សតវាទាទិទេសនាហិ អញ្ញថា ឥធ ទេសនា កតាតិ? វុច្ចតេ – ទេសនាវិលាសប្បត្តិតោ។ ទេសនាវិលាសប្បត្តា ហិ ពុទ្ធា ភគវន្តោ, តេ វេនេយ្យជ្ឈាសយានុរូបំ វិវិធេនាការេន ធម្មំ ទេសេន្តិ, ន អញ្ញថា។ យទិ ហិ ឥធាបិ ច តថាទេសនាយ និពន្ធនភូតោ វេនេយ្យជ្ឈាសយោ ភវេយ្យ, តថារូបមេវ ភគវា វទេយ្យ, កថំ? “ឥធ ភិក្ខវេ, ឯកច្ចោ សមណោ វា ព្រាហ្មណោ វា អាតប្បមន្វាយ…បេ…. យថា សមាហិតេ ចិត្តេ សត្តានំ ចុតូបបាតញាណាយ ចិត្តំ អភិនិន្នា

មេតិ, សោ ទិព្ពេន ចក្ខុនា វិសុទ្ធេន អតិក្កន្តមានុសកេន អរហតោ ចុតិចិត្តំ បស្សតិ, បុថុជ្ជនំ វា បរសត្តានំ, ន ហេវ ខោ តទុទ្ធំ ឧបបត្តឹ។ សោ ឯវមាហ ‘យតោ ខោ ភោ អយំ អត្តា រូបី ចាតុមហាភូតិកោ មាតាបេត្តិក សម្ភវោ កាយស្ស ភេទា ឧច្ឆិជ្ជតិ វិនស្សតិ, ន ហោតិ បរំ មរណា’តិអាទិនា” វិសេសលាភិនោ, តក្កិនោ ច វិសុំ កត្វា។ យស្មា បន តថាទេសនាយ និពទ្ធនភូតោ វេនេយ្យជ្ឈាសយោ ន ឥធ ភវតិ, តស្មា ទេសនាវិលាសេន វេនេយ្យជ្ឈាសយានុរូបំ សស្សតវាទាទិទេសនាហិ អញ្ញថាយេវាយំ ទេសនា កតាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

អថ វា សស្សតេកច្ចសស្សតវាទាទីសុ វិយ ន ឥធ តក្កីវាទតោ វិសេសលាភីវាទោ ភិន្នាការោ, អថ ខោ សមានប្បការតាយ សមានាការោយេវាតិ ឥមស្ស វិសេសស្ស បកាសនត្ថំ អយមុច្ឆេទវាទោ ភគវតា បុរិមវាទេហិ វិសិដ្ឋាការភាវេន ទេសិតោ។ សម្ភវតិ ហិ ឥធ តក្កិនោបិ អនុស្សវាទិវសេន អធិគមវតោ វិយ អភិនិវេសោ។ អបិច ន ឥមា ទិដ្ឋិយោ ភគវតា អនាគតេ ឯវំភាវីវសេន ទេសិតា, នាបិ ឯវមេតេ ភវេយ្យុន្តិ បរិកប្បនាវសេន, អថ ខោ យថា យថា ទិដ្ឋិគតិកេហិ “ឥទមេវ សច្ចំ, មោឃមញ្ញ”ន្តិ (ម. និ. ២.១៨៧, ២០៣, ៤២៧; ៣.២៧, ២៨; ឧទា. ៥៥) មញ្ញិតា, តថា តថាយេវ ឥមេ ទិដ្ឋិគតា យថាភុច្ចំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន បរិច្ឆិន្ទិត្វា បកាសិតា, យេហិ គម្ភីរាទិប្បការា អបុថុជ្ជនគោចរា ពុទ្ធធម្មា បកាសន្តិ, យេសញ្ច បរិកិត្តនេន តថាគតា សម្មទេវ ថោមិតា ហោន្តិ។

អបរោ នយោ – យថា ឧច្ឆេទវាទីហិ ទិដ្ឋិគតិកេហិ ឧត្តរុត្តរភវទស្សីហិ អបរភវទស្សីនំ តេសំ វាទបដិសេធវសេន សកសកវាទា បតិដ្ឋាបិតា, តថាយេវាយំ ទេសនា កតាតិ បុរិមទេសនាហិ ឥមិស្សា ទេសនាយ បវត្តិភេទោ ន ចោទេតព្ពោ, ឯវញ្ច កត្វា អរូបភវភេទវសេន ឧច្ឆេទវាទោ ចតុធា វិភជិត្វា វិយ កាមរូបភវភេទវសេនាបិ អនេកធា វិភជិត្វាយេវ វត្តព្ពោ, ឯវំ សតិ ភគវតា វុត្តសត្តកតោ ពហុតរភេទោ ឧច្ឆេទវាទោ អាបជ្ជតីតិ, អថ វា បច្ចេកំ កាមរូបភវភេទវសេន វិយ អរូបភវវសេនាបិ ន វិភជិត្វា វត្តព្ពោ, ឯវម្បិ សតិ ភគវតា វុត្តសត្តកតោ អប្បតរភេទោវ ឧច្ឆេទវាទោ អាបជ្ជតីតិ ច ឯវំបការាបិ ចោទនា អនវកាសា ឯវ ហោតិ។ ទិដ្ឋិគតិកានញ្ហិ យថាភិមតំ ទេសនា បវត្តាតិ។

**៨៥. មាតាបិតូនំ ឯត**ន្តិ តំសម្ពន្ធនតោ ឯតំ មាតាបិតូនំ សន្តកន្តិ អត្ថោ។ **សុក្កសោណិត**ន្តិ បិតុ សុក្កំ, មាតុ សោណិតញ្ច, ឧភិន្នំ វា សុក្កសង្ខាតំ សោណិតំ។ **មាតាបេត្តិកេ**តិ និមិត្តេ ចេតំ ភុម្មំ។ **ឥតី**តិ ឥមេហិ តីហិ បទេហិ។ “រូបកាយវសេនា”តិ អវត្វា “**រូបកាយសីសេនា**”តិ វទន្តោ អរូបម្បិ តេសំ “អត្តា”តិ គហណំ ញាបេតិ។ ឥមិនា បការេន **ឥត្ថ**ន្តិ អាហ “**ឯវមេកេ**”តិ។ **ឯវំ**-សទ្ទោ ហេត្ថ ឥទមត្ថោ, ឥមិនា បការេនាតិ អត្ថោ។ **ឯកេ**តិ ឯកច្ចេ, អញ្ញេ វា។

**៨៦**. មនុស្សានំ បុព្ពេ គហិតត្តា, អញ្ញេសញ្ច អសម្ភវតោ “កាមាវចរោ”តិ ឯត្ថ **ឆកាមាវចរទេវបរិយាបន្នោ**តិ អត្ថោ។ **កពឡីការោ** ចេត្ថ យថាវុត្តសុធាហារោ។

**៨៧. ឈានមនេន និព្ពត្តោ**តិ ឯត្ថ យំ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ មហាវយវោ **អង្គោ**, តត្ថ វិសុំ បវត្តោ **បច្ចង្គោ**, សព្ពេហិ អង្គបច្ចង្គេហិ យុត្តោ តថា។ **តេស**ន្តិ ចក្ខុសោតិន្ទ្រិយានំ។ **ឥតរេស**ន្តិ ឃានជិវ្ហាកាយិន្ទ្រិយានំ។ តេសម្បិ ឥន្ទ្រិយានំ សណ្ឋានំ បុរិសវេសវសេនេវ វេទិតព្ពំ។ តថា ហិ **អដ្ឋកថាសុ** វុត្តំ “សមានេបិ តត្ថ ឧភយលិង្គាភាវេ បុរិសសណ្ឋានាវ តត្ថ ព្រហ្មានោ, ន ឥត្ថិសណ្ឋានា”តិ។

**៨៨-៩២. អាកាសានញ្ចាយតន**-សទ្ទោ ឥធ ភវេយេវាតិ អាហ “**អាកាសានញ្ចាយតនភវ**”ន្តិ។ ឯត្ថាហ – យុត្តំ តាវ បុរិមេសុ តីសុ វាទេសុ “កាយស្ស ភេទា”តិ វត្តុំ បញ្ចវោការភវបរិយាបន្នំ អត្តភាវមារព្ភ បវត្តត្តា តេសំ វាទានំ, ចតុវោការភវបរិយាបន្នំ បន អត្តភាវំ និស្សាយ បវត្តេសុ ចតុត្ថាទីសុ ចតូសុ វាទេសុ កស្មា “កាយស្ស ភេទា”តិ វុត្តំ។ ន ហិ អរូបីនំ កាយោ វិជ្ជតិ។ យោ ភេទោតិ វុច្ចេយ្យាតិ? សច្ចមេតំ, រូបត្តភាវេ បន បវត្តវោហារេនេវ ទិដ្ឋិគតិកោ អរូបត្តភាវេបិ កាយវោហារំ អារោបេត្វា ឯវមាហ។ លោកស្មិញ្ហិ ទិស្សតិ អញ្ញត្ថភូតោបិ វោហារោ តទញ្ញត្ថសមារោបិតោ យថា តំ “សសវិសាណំ, ខំ បុប្ផ”ន្តិ។ យថា ច ទិដ្ឋិគតិកា ទិដ្ឋិយោ បញ្ញបេន្តិ, តថាយេវ ភគវាបិ ទេសេតីតិ។ អបិច នាមកាយភាវតោ ផស្សាទិធម្មសមូហភូតេ អរូបត្តភាវេ កាយនិទ្ទេសោ ទដ្ឋព្ពោ។ សមូហដ្ឋេនបិ ហិ “កាយោ”តិ វុច្ចតិ “ហត្ថិកាយោ អស្សកាយោ”តិអាទីសុ វិយ។ ឯត្ថ ច កាមាវចរទេវត្តភាវាទិនិរវសេសវិភវបតិដ្ឋាបកានំ ទុតិយាទិវាទានំ អបរន្តកប្បិកភាវោ យុត្តោ ហោតុ អនាគតតទ្ធវិសយត្តា តេសំ វាទានំ, កថំ បន ទិដ្ឋិគតិកស្ស បច្ចក្ខភូតមនុស្សត្តភាវាបគមបតិដ្ឋាបកស្ស បឋមវាទស្ស អបរន្តកប្បិកភាវោ យុជ្ជេយ្យ បច្ចុប្បន្នទ្ធវិសយត្តា តស្ស វាទស្ស។ ទុតិយវាទាទីនញ្ហិ បុរិមបុរិមវាទសង្គហិតស្សេវ អត្តនោ អនាគតេ តទុត្តរិភវូបបន្នស្ស សមុច្ឆេទពោធនតោ យុជ្ជតិ អបរន្តកប្បិកតា, តថា ចេវ វុត្តំ “នោ ច ខោ ភោ អយំ អត្តា ឯត្តាវតា សម្មា សមុច្ឆិន្នោ ហោតី”តិអាទិ (ទី. និ. ១.៨៥) យំ បន តត្ថ វុត្តំ “អត្ថិ ខោ ភោ

អញ្ញោ អត្តា”តិ, (ទី. និ. ១.៨៧) តំ មនុស្សត្តភាវាទិហេដ្ឋិមត្តភាវវិសេសាបេក្ខាយ វុត្តំ, ន សព្ពថា អញ្ញភាវតោ។ បឋមវាទស្ស បន អនាគតេ តទុត្តរិភវូបបន្នស្ស អត្តនោ សមុច្ឆេទពោធនាភាវតោ , “អត្ថិ ខោ ភោ អញ្ញោ អត្តា”តិ ឯត្ថ អញ្ញភាវេន អគ្គហណតោ ច ន យុជ្ជតេវ អបរន្តកប្បិកតាតិ? នោ ន យុជ្ជតិ ឥធលោកបរិយាបន្នត្តេបិ បឋមវាទវិសយស្ស អនាគតកាលិកស្សេវ តេន អធិប្បេតត្តា។ បឋមវាទិនាបិ ហិ ឥធលោកបរិយាបន្នស្ស អត្តនោ បរំ មរណា ឧច្ឆេទោ អនាគតកាលវសេនេវ អធិប្បេតោ, តស្មា ចស្ស អបរន្តកប្បិកតាយ ន កោចិ វិរោធោតិ។

## ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានវាទវណ្ណនា

**៨៣**. ញាណេន ទដ្ឋព្ពោតិ **ទិដ្ឋោ**, ទិដ្ឋោ ច សោ សភាវដ្ឋេន ធម្មោ ចាតិ **ទិដ្ឋធម្មោ**, ទស្សនភូតេន ញាណេន ឧបលទ្ធសភាវោតិ អត្ថោ។ សោ បន អក្ខានមិន្ទ្រិយានំ អភិមុខីភូតោ វិសយោយេវាតិ វុត្តំ “**បច្ចក្ខធម្មោ វុច្ចតី**”តិ។ តត្ថ យោ អនិន្ទ្រិយវិសយោ, សោបិ សុបាកដភាវេន ឥន្ទ្រិយវិសយោ វិយ ហោតីតិ កត្វា តថា វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ, តេនេវាហ “**តត្ថ តត្ថ បដិលទ្ធត្តភាវស្សេតំ អធិវចន**”ន្តិ, តស្មឹ តស្មឹ ភវេ យថាកម្មំ បដិលភិតព្ពត្តភាវស្ស វាចកំ បទំ, នាមន្តិ វា អត្ថោ។ **និព្ពាន**ញ្ចេត្ថ ទុក្ខវូបសមនមេវ, ន អគ្គផលំ, ន ច អសង្ខតធាតុ តេសមវិសយត្តាតិ អាហ “**ទុក្ខវូបសមន**”ន្តិ។ ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានេ បវត្តោ វាទោ ឯតេសន្តិ **ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានវាទា**តិបិ យុជ្ជតិ។

**៨៤**. កាមនីយត្តា កាមា ច តេ អនេកាវយវានំ សមូហភាវតោ សត្តានញ្ច ពន្ធនតោ គុណា ចាតិ **កាមគុណា**តិ អត្ថំ សន្ធាយាហ “**មនាបិយរូបាទីហី**”តិអាទិ។ យាវ ផោដ្ឋព្ពារម្មណញ្ចេត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន សង្គណ្ហាតិ។ **សុដ្ឋុ អប្បិតោ**តិ សម្មា ឋបិតោ។ ឋបនា ចេត្ថ អល្លីយនាតិ អាហ “**អល្លីនោ**”តិ។ បរិតោ តត្ថ តត្ថ កាមគុណេសុ យថាសកំ ឥន្ទ្រិយានិ ចារេតិ គោចរំ គណ្ហាបេតីតិ អត្ថំ ទស្សេតុំ “**តេសូ**”តិអាទិ វុត្តំ, តេនាហ “**ឥតោ ចិតោ ច ឧបនេតី**”តិ។ **បរិ**-សទ្ទវិសិដ្ឋោ វា ឥធ **ចរ**-សទ្ទោ កីឡាយន្តិ វុត្តំ “**បលឡតី**”តិអាទិ [លឡតិ (អដ្ឋកថាយំ)]។ **បលឡតី**តិ ហិ បការេន លឡតិ, វិលាសំ ករោតីតិ អត្ថោ។ “**ឯត្ថ ចា**”តិអាទិនា ឧត្តមកាមគុណិកានមេវ ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានំ បញ្ញបេន្តីតិ ទស្សេតិ។ មន្ធាតុមហារាជវសវត្តីទេវរាជកាមគុណា ហិ ឧត្តមតាយ និទស្សិតា, កស្មាតិ អាហ “**ឯវរូបេ**”តិអាទិ។

**៨៥**. **អញ្ញថាភាវា**តិ ការណេ និស្សក្កវចនំ។ **វុត្តនយេនា**តិ សុត្តបទេសុ ទេសិតនយេន, ឯតេន សោកាទីនមុប្បជ្ជនាការំ ទស្សេតិ។ ញាតិភោគរោគសីលទិដ្ឋិព្យសនេហិ ផុដ្ឋស្ស ចេតសោ អព្ភន្តរំ និជ្ឈាយនំ សោចនំ **អន្តោនិជ្ឈាយនំ**, តទេវ លក្ខណមេតស្សាតិ **អន្តោនិជ្ឈាយនលក្ខណោ។** តស្មឹ សោកេ សមុដ្ឋានហេតុភូតេ និស្សិតំ **តន្និស្សិតំ។** ភុសំ វិលបនំ **លាលប្បនំ**, តន្និស្សិតមេវ លាលប្បនំ, តទេវ លក្ខណមស្សាតិ **តន្និស្សិតលាលប្បនលក្ខណោ។** បសាទសង្ខាតេ កាយេ និស្សិតស្ស ទុក្ខសហគតកាយវិញ្ញាណស្ស បដិបីឡនំ **កាយបដិបីឡនំ**, សសម្ភារកថនំ វា ឯតំ យថា “ធនុនា វិជ្ឈតី”តិ តទុបនិស្សយស្ស វា អនិដ្ឋរូបស្ស បច្ឆា បវត្តនតោ “រូបកាយស្ស បដិបីឡន”ន្តិបិ វដ្ដតិ។ បដិឃសម្បយុត្តស្ស មនសោ វិហេសនំ **មនោវិឃាតំ។** តទេវ លក្ខណមស្សាតិ សព្ពត្ថ យោជេតព្ពំ។ ញាតិព្យសនាទិនា ផុដ្ឋស្ស បរិទេវនាយបិ អសក្កុណន្តស្ស អន្តោគតសោកសមុដ្ឋិតោ ភុសោ អាយាសោ **ឧបាយាសោ។** សោ បន ចេតសោ អប្បសន្នាការោ ឯវាតិ អាហ “**វិសាទលក្ខណោ**”តិ។ សាទនំ បសាទនំ **សាទោ**, បសន្នតា។ អនុបសគ្គោបិ ហិ សទ្ទោ សឧបសគ្គោ វិយ យថា វុត្តស្ស អត្ថស្ស ពោធកោ យថា “គោត្រភូ”តិ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។ តតោ វិគមនំ **វិសាទោ**, អប្បសន្នភាវោ។

**៨៦**. វិតក្កនំ **វិតក្កិតំ**, តំ បនត្ថតោ វិតក្កោវ, តថា **វិចារិត**ន្តិ ឯត្ថាបិ, តេន វុត្តំ “**អភិនិរោបនវសេន បវត្តោ វិតក្កោ**”តិអាទិ។ **ឯតេនា**តិ វិតក្កវិចារេ បរាមសិត្វា ការណនិទ្ទេសោ, ហេតុនិទ្ទេសោ វា។ តេនេតមត្ថំ ទីបេតិ “ខោភករសភាវត្តា វិតក្កវិចារានំ តំសហិតម្បិ ឈានំ តេហិ សឧប្បីឡនំ វិយ ហោតី”តិ, តេនាហ “**សកណ្ដកំ** [ភកណ្ឌកំ (អដ្ឋកថាយំ)] **វិយ ខាយតី**”តិ។ ឱឡារិកភាវោ ហិ វិតក្កវិចារសង្ខាតេន កណ្ដកេន សហ បវត្តកថា។ កណ្ដកសហិតភាវោ ច សឧប្បីឡនតា ឯវ, លោកេ ហិ សកណ្ដកំ ផរុសកំ ឱឡារិកន្តិ វទន្តិ។

**៨៧**. បីតិគតំ **បីតិយេវ** “ទិដ្ឋិគត”ន្តិអាទីសុ (ធ. ស. ៣៨១; មហានិ. ១២) វិយ គត-សទ្ទស្ស តព្ភាវវុត្តិតោ។ អយញ្ហិ សំវណ្ណកានំ បកតិ, យទិទំ អនត្ថកបទំ, តុល្យាធិករណបទញ្ច ឋបេត្វា អត្ថវណ្ណនា។ តថា ហិ តត្ថ តត្ថ ទិស្សតិ។ “យោបនាតិ យោ យាទិសោ, (បារា. ៤៥) និព្ពានធាតូតិ និព្ពាយនមត្ត”ន្តិ ច អាទិ។ យាយ និមិត្តភូតាយ ឧព្ពិលាវនបីតិយា ឧប្បន្នាយ ចិត្តំ **ឧព្ពិលាវិតំ** នាម, សាយេវ **ឧព្ពិលាវិតត្តំ** ភាវវាចកស្ស និមិត្តេ បវត្តនតោ។ ឥតិ បីតិយា ឧប្បន្នាយ ឯវ ចិត្តស្ស ឧព្ពិលាវនតោ តស្ស ឧព្ពិលាវិតភាវោ បីតិយា កតោ នាមាតិ អាហ “**ឧព្ពិលភាវករណ**”ន្តិ។

**៩៨**. អាភុជនំ មនសិករណំ **អាភោគោ**។ សម្មា អនុក្កមេន, បុនប្បុនំ វា អារម្មណស្ស អាហារោ **សមន្នាហារោ**។ អយំ បន **ដីកាយំ** (ទី. និ. ដី. ១.៩៨) វុត្តនយោ – ចិត្តស្ស អាភុគ្គភាវោ អារម្មណេ អភិនតភាវោ **អាភោគោ**។ សុខេន ហិ ចិត្តំ អារម្មណេ អភិនតំ ហោតិ, ន ទុក្ខេន វិយ អបនតំ, នាបិ អទុក្ខមសុខេន វិយ អនភិនតំ, អនបនតញ្ចាតិ។ ឯត្ថ ច "មនុញ្ញភោជនាទីសុ ឧប្បិបាសាទិអភិភូតស្ស វិយ កាមេហិ វិវេចិយ មានស្ស ឧបាទារម្មណបត្ថនាវិសេសតោ អភិវឌ្ឍតិ, មនុញ្ញភោជនំ ភុត្តាវិនោ វិយ បន ឧឡារកាមរសស្ស យាវទត្ថំ និចិតស្ស សហិតស្ស ភុត្តកាមតាយ កាមេសុ បាតព្យតា ន ហោតិ, វិសយានភិគិទ្ធនតោ វិសយេហិ ទុម្មោចិយេហិ ជលូកា វិយ សយមេវ មុច្ចតី"តិ ច អយោនិសោ ឧម្មុជ្ជិត្វា កាមគុណសន្តប្បិតតាយ សំសារទុក្ខ វូបសមំ ព្យាកាសិ បឋមវាទី។ កាមាទីនំ អាទីនវទស្សិតាយ, បឋមាទិឈានសុខស្ស សន្តភាវទស្សិតាយ ច បឋមាទិឈានសុខតិត្តិយា សំសារទុក្ខុបច្ឆេទំ ព្យាកំសុ ទុតិយាទិវាទិនោ។ ឥជាបិ ឧច្ឆេទវាទេ វុត្តប្បការោ វិចារោ យថាសម្ភវំ អានេត្វា វត្តព្ពោ។ អយំ បនេត្ថ វិសេសោ – ឯកស្មិម្បិ អត្តភាវេ បញ្ច វាទា លព្ភន្តិ។ បឋមវាទេ យទិ កាមគុណសមប្បិតោ អត្តា, ឯវំ សោ ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានប្បត្តោ។ ទុតិយាទិវាទេសុ យទិ បឋមវាទសង្គហិតោ សោយេវ អត្តា បឋមជ្ឈានាទិសមង្គី , ឯវំ សតិ ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានប្បត្តោតិ។ តេនេវ ហិ ឧច្ឆេទវាទេ វិយ ឥធ បាឡិយំ "អញ្ញោ អត្តា"តិ អញ្ញគ្គហណំ ន កតំ។ កថំ បន អច្ចន្តនិព្ពានបញ្ញាបកស្ស អត្តនោ ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានវាទស្ស សស្សតទិដ្ឋិយា សង្គហោ, ន ឧច្ឆេទទិដ្ឋិយាតិ? តំតំសុខវិសេសសមង្គិតាបដិលទ្ធេន ពន្ធវិមោក្ខេន សុទ្ធស្ស អត្តនោ សករូបេនេវ អវដ្ឋានទីបនតោ។ តេសញ្ហិ តថាបដិលទ្ធេន កម្មពន្ធវិមោក្ខេន សុទ្ធោ ហុត្វា ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានប្បត្តោ អត្តា សករូបេនេវ អវដ្ឋាសីតិ លទ្ធិ។ តថា ហិ **បាឡិយំ** "ឯត្តាវតា ខោ ភោ អយំ អត្តា បរមទិដ្ឋធម្មនិព្ពានំ បត្តោ ហោតី"តិ សស្សតភាវញាបកច្ឆាយាយ ឯវ តេសំ វាទទស្សនំ កតន្តិ។

"**ឯត្តាវតា**"តិអាទិនា បាឡិយត្ថសម្បិណ្ឌនំ។ តត្ថ **យាស**ន្តិ យថាវុត្តានំ ទិដ្ឋីនំ អនិយមនិទ្ទេសវចនំ។ តស្ស ឥមា ទ្វាសដ្ឋិ ទិដ្ឋិយោ កថិតាតិ និយមនំ, និយតានបេក្ខវចនំ វា ឯតំ "យំ សន្ធាយ វុត្ត"ន្តិ អាគតដ្ឋានេ វិយ។ **សេសា**តិ បញ្ចបញ្ញាស ទិដ្ឋិយោ។ តាសុ អន្តានន្តិកវាទាទីនំ សស្សតទិដ្ឋិសង្គហភាវោ តត្ថ តត្ថ បកាសិតោយេវ។ កឹ បនេត្ថ ការណំ, បុព្ពន្តាបរន្តា ឯវ ទិដ្ឋាភិនិវេសស្ស វិសយភាវេន ទស្សិតា, ន បន តទុភយមេកជ្ឈន្តិ? អសម្ភវោ ឯវេត្ថ ការណំ។ ន ហិ បុព្ពន្តាបរន្តេសុ វិយ តទុភយវិនិមុត្តេ មជ្ឈន្តេ ទិដ្ឋិកប្បនា សម្ភវតិ តទុភយន្តរមត្តេន ឥត្តរកាលត្តា។ អថ បន បច្ចុប្បន្នត្តភាវោ តទុភយវេមជ្ឈំ, ឯវំ សតិ ទិដ្ឋិកប្បនាក្ខមោ តស្ស ឧភយសភាវោ បុព្ពន្តាបរន្តេសុយេវ អន្តោគធោតិ កថំ តទុភយមេកជ្ឈំ អទស្សិតំ សិយា។ អថ វា បុព្ពន្តាបរន្តវន្តតាយ "បុព្ពន្តាបរន្តោ"តិ មជ្ឈន្តោ វុច្ចតិ, សោបិ "បុព្ពន្តកប្បិកា ច អបរន្តកប្បិកា ច បុព្ពន្តាបរន្តកប្បិកា ចា"តិ ឧបរិ វទន្តេន ភគវតា បុព្ពន្តាបរន្តេហិ វិសុំ កត្វា វុត្តោយេវាតិ ទដ្ឋព្ពោ។ អដ្ឋកថាយម្បិ "សព្ពេបិ តេ បុព្ពន្តាបរន្តកប្បិកេ"តិ ឯតេន សាមញ្ញនិទ្ទេសេន, ឯកសេសេន វា សង្គហិតោតិ វេទិតព្ពំ។ អញ្ញថា ហិ សង្កុឌ្ឍិត្វា វុត្តវចនស្ស និរវសេសសង្កឌ្ឍនាភាវតោ អនត្ថកតា អាបជ្ជេយ្យាតិ។ កេ បន តេ បុព្ពន្តាបរន្តកប្បិកាតិ? យេ អន្តានន្តិកា ហុត្វា ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានវាទាតិ ឯវមាទិនា ឧភយសម្ពន្ធាភិនិវេសិនោ វេទិតព្ពា។

**១០០-១០៤**. "**ឥទានិ**"តិអាទិនា អប្បនាវចនទ្វយស្ស វិសេសំ ទស្សេតិ។ តត្ថ **ឯកជ្ឈ**ន្តិ រាសិករណត្ថេ និបាតោ។ ឯកជា ករោតីតិ **ឯកជ្ឈ**ន្តិបិ នេរុត្តិកា, ភាវនបុំសកញ្ចេតំ។ **ឥតិ**-សទ្ទោ ឥទមត្ថោ, ឥមិនា បការេន បុច្ឆិត្វា វិស្សជ្ជេសីតិ អត្ថោ។ **អជ្ឈាសយ**ន្តិ សស្សតុច្ឆេទវសេន ទិដ្ឋិជ្ឈាសយំ។ តទុភយវសេន ហិ សត្តានំ សំកិលេសបក្ខេ ទុវិធោ អជ្ឈាសយោ។ តថា ហិ វុត្តំ –

> "សស្សតុច្ឆេទទិដ្ឋិ ច, ខន្តិ ចេវានុលោមិកា;
> យថាភូតញ្ច យំ ញាណំ, ឯតំ អាសយសទ្ទិត"ន្តិ។ (វិសុទ្ធិ. ដី. ១.១៣៦; ទី. និ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា; សារត្ថ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា, វេរញ្ជកណ្ឌវណ្ណនា; វិ. វិ. ដី. ១.វេរញ្ជកណ្ឌវណ្ណនាបិ បស្សិតព្ពំ);

តញ្ច ភគវា អបរិមាណាសុ លោកធាតូសុ អបរិមាណានំ សត្តានំ អបរិមាណេ ឯវ ញេយ្យវិសេសេ ឧប្បជ្ជនវសេន អនេកភេទភិន្នម្បិ "ចត្តារោ ជនា សស្សតវាទា"តិអាទិនា ទ្វាសដ្ឋិយា បភេទេហិ សង្គណ្ហនវសេន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន បរិច្ឆិន្ទិត្វា ទស្សេន្តោ បមាណភូតាយ តុលាយ ធារយមានោ វិយ ហោតីតិ អាហ "**តុលាយ តុលយន្តោ វិយា**"តិ។ តថា ហិ វក្ខតិ "អន្តោជាលីកតា"តិអាទិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១៤៦) "**សិនេរុបាទតោ វាលុកំ ឧទ្ធរន្តោ វិយា**"តិ បន ឯតេន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណតោ អញ្ញស្ស ញាណស្ស ឥមិស្សា ទេសនាយ អសក្កុណេយ្យតំ ទស្សេតិ បរមគម្ភីរតាវចនតោ។

ឯត្ថ ច "សព្ពេ តេ ឥមេហេវ ទ្វាសដ្ឋិយា វត្ថូហិ, ឯតេសំ វា អញ្ញតរេន, នត្ថិ ឥតោ ពហិទ្ធា"តិ វចនតោ, បុព្ពន្តកប្បិកាទិត្តយវិនិមុត្តស្ស ច កស្សចិ ទិដ្ឋិគតិកស្ស អភាវតោ យានិ តានិ សាមញ្ញផលាទិសុត្តន្តរេសុ វុត្តប្ប

ការានិ អកិរិយាហេតុកនត្ថិកវាទាទីនិ, យានិ ច ឥស្សរបកតិបជាបតិបុរិសកាលសភាវនិយតិយទិច្ឆាវាទាទិប្បភេទានិ ទិដ្ឋិគតានិ (វិសុទ្ធិ. ១.១៦០-១៦២; វិភ. អនុដី. ២.១៩៤-១៩៥ វាក្យខន្ធេសុ បសិ្សតព្ពំ) ពាហិរ្ទាបិ ទិស្សមានានិ, តេសំ ឯត្ថេវ សង្គហតោ អន្តោគធតា វេទិតព្ពា។ កថំ? អកិរិយវាទោ តាវ “វញ្ឈោ កូដដ្ឋោ”តិអាទិនា កិរិយាភាវទីបនតោ សស្សតវាទេ អន្តោគធោ, តថា “សត្តិមេ កាយា”តិអាទិ (ទី. និ. ១.១៧៤) នយប្បវត្តោ បកុធវាទោ, “នត្ថិ ហេតុ នត្ថិ បច្ចយោ សត្តានំ សំកិលេសាយា”តិអាទិ (ទី. និ. ១.១៦៨) នយប្បវត្តោ អហេតុកវាទោ ច អធិច្ចសមុប្បន្នវាទេ។ “នត្ថិ បរោ លោកោ”តិអាទិ (ទី. និ. ១.១៧១) នយប្បវត្តោ នត្ថិកវាទោ ឧច្ឆេទវាទេ។ តថា ហិ តត្ថ “កាយស្ស ភេទា ឧច្ឆិជ្ជតី”តិអាទិ (ទី. និ. ១.៨៥) វុត្តំ។ បឋមេន **អាទិ**-សទ្ទេន និគណ្ឋវាទាទយោ សង្គហិតា។

យទិបិ បាឡិយំ (ទី. និ. ១.១៧៧) នាដបុត្តវាទភាវេន ចាតុយាមសំវរោ អាគតោ, តថាបិ សត្តវិតាតិក្កមេន វិក្ខេបវាទិតាយ នាដបុត្តវាទោបិ សញ្ចយវាទោ វិយ អមរាវិក្ខេបវាទេសុ អន្តោគធោ។ “តំ ជីវំ តំ សរីរំ, អញ្ញំ ជីវំ អញ្ញំ សរីរ”ន្តិ (ទី. និ. ១.៣៧៧; ម. និ. ២.១២២; សំ. និ. ២.៣៥) ឯវំបការា វាទា បន “រូបី អត្តា ហោតិ អរោគោ បរំ មរណា”តិអាទិវាទេសុ សង្គហំ គច្ឆន្តិ។ “ហោតិ តថាគតោ បរំ មរណា, អត្ថិ សត្តា ឱបបាតិកា”តិ ឯវំបការា សស្សតវាទេ។ “ន ហោតិ តថាគតោ បរំ មរណា, នត្ថិ សត្តា ឱបបាតិកា”តិ ឯវំបការា ឧច្ឆេទវាទេ។ “ហោតិ ច ន ហោតិ ច តថាគតោ បរំ មរណា, អត្ថិ ច នត្ថិ ច សត្តា ឱបបាតិកា”តិ ឯវំបការា ឯកច្ចសស្សតវាទេ។ “នេវ ហោតិ ន ន ហោតិ តថាគតោ បរំ មរណា, នេវត្ថិ ន នត្ថិ សត្តា ឱបបាតិកា”តិ ឯវំបការា អមរាវិក្ខេបវាទេ។ ឥស្សរបកតិបជាបតិបុរិសកាលវាទា ឯកច្ចសស្សតវាទេ។ កណាទវាទោ, សភាវនិយតិយទិច្ឆាវាទា ច អធិច្ចសមុប្បន្នវាទេ សង្គហំ គច្ឆន្តិ។ ឥមិនា នយេន សុត្តន្តរេសុ, ពាហិរ្ទា ច អញ្ញតិត្ថិយសមយេ ទិស្សមានានំ ទិដ្ឋិគតានំ ឥមាសុយេវ ទ្វាសដ្ឋិយា ទិដ្ឋីសុ អន្តោគធតា វេទិតព្ពា។ តេ បន តត្ថ តត្ថាគតនយេន វុច្ចមានា គន្ថវិត្ថារករា, អតិត្ថេ ច បក្ខន្ទនមិវ ហោតីតិ ន វិត្ថារយិម្ហ។ ឥធ បាឡិយំ អត្ថវិចារណាយ អដ្ឋកថាយំ អនុត្តានត្ថបកាសនមេវ ហិ អម្ហាកំ ភារោតិ។

“ឯវមយំ យថានុសន្ធិវសេន ទេសនា អាគតា”តិ វចនប្បសង្គេន សុត្តស្សានុសន្ធយោ វិភជិតុំ “**តយោ ហី**”តិអាទិមាហ។ អត្ថន្តរនិសេធនត្ថញ្ហិ វិសេសនិទ្ធារណំ។ តត្ថ អនុសន្ធនំ **អនុសន្ធិ**, សម្ពន្ធមត្តំ, យំ ទេសនាយ ការណដ្ឋេន “សមុដ្ឋាន”ន្តិបិ វុច្ចតិ។ បុច្ឆាទយោ ហិ ទេសនាយ ពាហិរការណំ តទនុរូបេន ទេសនាបវត្តនតោ។ តំសម្ពន្ធោបិ តន្និស្សិតត្តា ការណមេវ។ អព្ភន្តរការណំ បន មហាករុណាទេសនាញាណាទយោ។ អយមត្ថោ ឧបរិ អាវិ ភវិស្សតិ។ បុច្ឆាយ កតោ អនុសន្ធិ **បុច្ឆានុសន្ធិ**, បុច្ឆំ អនុសន្ធឹ កត្វា ទេសិតត្តា សុត្តស្ស សម្ពន្ធោ បុច្ឆាយ កតោ នាម ហោតិ។ បុច្ឆាសង្ខាតោ អនុសន្ធិ **បុច្ឆានុសន្ធី**តិបិ យុជ្ជតិ។ បុច្ឆានិស្សិតេន ហិ អនុសន្ធិនា តន្និស្សយភូតា បុច្ឆាបិ គហិតាតិ។ អថ វា អនុសន្ធហតីតិ **អនុសន្ធិ**, បុច្ឆាសង្ខាតោ អនុសន្ធិ ឯតស្សាតិ **បុច្ឆានុសន្ធិ**, តំតំសុត្តបទេសោ។ បុច្ឆាយ វា អនុសន្ធីយតីតិ **បុច្ឆានុសន្ធិ**, បុច្ឆំ វចនសម្ពន្ធំ កត្វា ទេសិតោ តំសមុដ្ឋានិកោ តំតំសុត្តបទេសោវ។ **អជ្ឈាសយានុសន្ធិ**ម្ហិបិ ឯសេវ នយោ។ អនុសន្ធីយតីតិ អនុសន្ធិ, យោ យោ អនុសន្ធិ, អនុសន្ធិនោ អនុរូបំ វា **យថានុសន្ធិ**។

បុច្ឆាយ, អជ្ឈាសយេន ច អននុសន្ធិកោ អាទិម្ហិ ទេសិតធម្មស្ស អនុរូបធម្មវសេន វា តប្បដិបក្ខធម្មវសេន វា បវត្តោ ឧបរិសុត្តបទេសោ។ តថា ហិ សោ “យេន បន ធម្មេន…បេ.… កកចូបមា អាគតា”តិអាទិនា (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១០០-១០៤) អដ្ឋកថាយំ វុត្តោ, យថាបាឡិមយំ វិភាគោតិ ទស្សេតិ “**តត្ថា**”តិអាទិនា។ តត្ថ “ឯវំ វុត្តេ នន្ទោ គោបាលកោ ភគវន្តំ ឯតទវោចា”តិ បឋន្តិ, តំ ន សុន្ទរំ សុត្តេ តថា អភាវតោ។ “ឯវំ វុត្តេ នន្ទគោបាលកសុត្តេ ភគវន្តំ ឯតទវោចា”តិ បន បឋិតព្ពំ តស្មិំ សុត្តេ “អញ្ញតរោ ភិក្ខុ ភគវន្តំ ឯតទវោចា”តិ អត្ថស្ស ឧបបត្តិតោ។ តទញ្ហិ សំយុត្តាគមវរេ **សឡាយតនវគ្គេ** សង្គីតសុត្តំ។ គង្គាយ វុយ្ហមានំ ទារុក្ខន្ធំ ឧបមំ កត្វា សទ្ធាបព្ពជិតេ កុលបុត្តេ ទេសិតេ នន្ទោ គោបាលកោ “អហមិមំ បដិបត្តិំ បូរេស្សាមី”តិ ភគវតោ សន្តិកេ បព្ពជ្ជំ, ឧបសម្បទញ្ច គហេត្វា តថាបដិបជ្ជមានោ នចិរស្សេវ អរហត្តំ បត្តោ។ តស្មា “នន្ទគោបាលកសុត្ត”ន្តិ បញ្ញាយិត្ថ។ “កឹ នុ ខោ ភន្តេ”តិអាទីនិ បន អញ្ញតរោយេវ ភិក្ខុ អវោច។ វុត្តញ្ហិ តត្ថ “ឯវំ វុត្តេ អញ្ញតរោ ភិក្ខុ ភគវន្តំ ឯតទវោច ‘កឹ នុ ខោ ភន្តេ, ឱរិមំ តីរ’ន្តិអាទិ”។

តត្រាយមត្ថោ – **ឯវំ វុត្តេ**តិ “សចេ ខោ ភិក្ខវេ, ទារុក្ខន្ធោ ន ឱរិមំ តីរំ ឧបគច្ឆតី”តិអាទិនា គង្គាយ វុយ្ហមានំ ទារុក្ខន្ធំ ឧបមំ កត្វា សទ្ធាបព្ពជិតេ កុលបុត្តេ ទេសិតេ។ **ភគវន្តំ ឯតទវោចា**តិ អនុសន្ធិកុសលតាយ “កឹ នុ ខោ ភន្តេ”តិអាទិវចនមវោច។ តថាគតោ ហិ “ឥមិស្សំ បរិសតិ និសិន្នោ អនុសន្ធិ កុសលោ អត្ថិ, សោ មំ បញ្ហំ បុច្ឆិស្សតី”តិ ឯត្តកេនេវ ទេសនំ និដ្ឋាបេសិ។ **ឱរិមំ តីរ**ន្តិ ឱរិមភូតំ តីរំ។ តថា **បារិមំ តីរ**ន្តិ។ **មជ្ឈេ សំសីទោ**តិ វេមជ្ឈេ សំសីទនំ និមុជ្ជនំ។ **ថលេ ឧស្សាទោ**តិ ជលមជ្ឈេ ឧដ្ឋិតេ ថលស្មិំ ឧស្សារិតោ អារុឡ្ហោ។

**មនុស្សគ្គាហោ**តិ មនុស្សានំ សម្ពន្ធីភូតានំ, មនុស្សេហិ វា គហណំ។ តថា **អមនុស្សគ្គាហោ**តិ **អាវដ្ដគ្គាហោ**តិ ឧទកាវដ្ដេន គហណំ។ **អន្តោបូតី**តិ វក្កហទយាទីសុ អបូតិកស្សាបិ កុណបានំ បូតិភាវេន អព្ភន្តរបូតីតិ។

“**អថ ខោ អញ្ញតរស្ស ភិក្ខុនោ**”តិអាទិ មជ្ឈិមាគមវរេ ឧបរិបណ្ណាសកេ **មហាបុណ្ណមសុត្តំ** (ម. និ. ៣.៨៨-៩០) តត្រាយមត្ថោ – **ឥតិ កិរា**តិ ឯត្ថ **កិរ**-សទ្ទោ អរុចិយំ, តេន ភគវតោ យថាទេសិតាយ អត្ត សុញ្ញតាយ អត្តនោ អរុចិយភាវំ ទីបេតិ។ **ភោ**តិ ធម្មាលបនំ, អម្ភោ សភាវធម្មាតិ អត្ថោ។ យទិ រូបំ អនត្តា...បេ.... វិញ្ញាណំ អនត្តា។ ឯវំ សតីតិ សបាបសេសយោជនា។ **អនត្តកតានី**តិ អត្តនា ន កតានិ, អនត្តភូតេហិ វា ខន្ធេហិ កតានិ។ **កមត្តានំ ផុសិស្សន្តី**តិ កីទិសមត្តភាវំ ផុសិស្សន្តិ។ អសតិ អត្តនិ ខន្ធានញ្ច ខណិកត្តា តានិ កម្មានិ កំ នាម អត្តានំ អត្តនោ ផលេន ផុសិស្សន្តិ, កោ កម្មផលំ បដិសំវេទិស្សតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ តស្ស ភិក្ខុនោ ចេតោបរិវិតក្កំ អត្តនោ ចេតសា ចេតោ – បរិយញ្ញាណសម្បយុត្តេន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណសម្បយុត្តេន វា អញ្ញាយ ជានិត្វាតិ សម្ពន្ធោ។

**អវិទ្វា**តិ សុតាទិវិរហេន អរិយធម្មស្ស អកោវិទតាយ អបណ្ឌិតោ។ **វិទ្វា**តិ ហិ បណ្ឌិតាធិវចនំ វិទតិ ជានាតីតិ កត្វា។ **អវិជ្ជាគតោ**តិ អវិជ្ជាយ ឧបគតោ, អរិយធម្មេ អវិនីតតាយ អប្បហីនាវិជ្ជោតិ អត្ថោ។ **តណ្ហាធិបតេយ្យេន ចេតសា**តិ “យទិ អហំ នាម កោចិ នត្ថិ, ឯវំ សតិ មយា កតស្ស កម្មស្ស ផលំ កោ បដិសំវេទេតិ, សតិ បន តស្មឹ សិយា កម្មផលូបភោគោ”តិ តណ្ហាធិបតិតោ អាគតេន អត្តវាទុបាទានសហគតេន ចេតសា។ **អតិធាវិតព្ព**ន្តិ អតិក្កមិត្វា ធាវិតព្ពំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – ខណិកត្តេបិ សង្ខារានំ យស្មឹ សន្តានេ កម្មំ កតំ, តត្ថេវ ផលូបបត្តិតោ ធម្មបុញ្ជមត្តស្សេវ សិទ្ធេ កម្មផលសម្ពន្ធេ ឯកត្តនយំ មិច្ឆា គហេត្វា ឯកេន ការកវេទកភូតេន ភវិតព្ពំ, អញ្ញថា កម្មកម្មផលានមសម្ពន្ធោ សិយាតិ អត្តត្តនិយសុញ្ញតាបកាសនំ សត្ថុសាសនំ អតិក្កមិតព្ពំ មញ្ញេយ្យាតិ។ ឥទានិ អនតិធាវិតព្ពតំ វិភាវេតុំ “**តំ កិំ មញ្ញថា**”តិអាទិមាហ។

**ឧបរិ ទេសនា**តិ ទេសនាសមុដ្ឋានធម្មទីបិកាយ ហេដ្ឋិមទេសនាយ ឧបរិ បវត្តិតា ទេសនា។ ទេសនាសមុដ្ឋានធម្មស្ស អនុរូបបដិបក្ខធម្មប្បកាសនវសេន ទុវិធេសុ យថានុសន្ធីសុ អនុរូបធម្មប្បកាសនវសេន យថានុសន្ធិទស្សនមេតំ “**ឧបរិ ឆ អភិញ្ញា អាគតា**”តិ។ តទវសេសំ បន សព្ពម្បិ បដិបក្ខធម្មប្បកាសនវសេន។ មជ្ឈិមាគមវរេ មូលបណ្ណាសកេយេវ ចេតានិ សុត្តានិ។ **កិលេសេនា**តិ “លោភោ ចិត្តស្ស ឧបក្កិលេសោ”តិអាទិនា កិលេសវសេន។ **ភណ្ឌនេនា**តិ វិវាទេន។ **អក្ខន្តិយា**តិ កោបេន។ **កកចូបមា**តិ ខរបត្តឧបមា។ **ឥមស្មិម្បី**តិ **បិ**-សទ្ទោ អបេក្ខាយំ “អយម្បិ បារាជិកោ”តិអាទីសុ (វិ. ១.៧២-៧៣, ១៦៧, ១៧១, ១៩៥, ១៩៧) វិយ, សម្បិណ្ឌនេ វា, តេន យថា វត្ថសុត្តាទីសុ បដិបក្ខធម្មប្បកាសនវសេន យថានុសន្ធិ , ឯវំ ឥមស្មិម្បិ ព្រហ្មជាលេតិ អបេក្ខនំ, សម្បិណ្ឌនំ វា ករោតិ។ តថា ហិ និច្ចសារាទិបញ្ញាបកានំ ទិដ្ឋិគតានំ វសេន ឧដ្ឋិតាយំ ទេសនា និច្ចសារាទិសុញ្ញតាបកាសនេន និដ្ឋាបិតាតិ។ “**តេនា**”តិអាទិនា យថាវុត្តសំវណ្ណនាយ គុណំ ទស្សេតិ។

## បរិតស្សិតវិប្ផន្ទិតវារវណ្ណនា

**១០៥-១១៧. មរិយាទវិភាគទស្សនត្ថ**ន្តិ ទិដ្ឋិគតិកានំ តណ្ហាទិដ្ឋិបរាមាសស្ស តថាគតានំ ជាននបស្សនេន, សស្សតាទិមិច្ឆាទស្សនស្ស ច សម្មាទស្សនេន សង្ករាភាវ-វិភាគប្បកាសនត្ថំ។ តណ្ហាទិដ្ឋិបរាមាសោយេវ តេសំ, ន តុ តថាគតានមិវ យថាភូតំ ជាននបស្សនំ។ តណ្ហាទិដ្ឋិវិប្ផន្ទនមេវេតំ មិច្ឆាទស្សនវេទយិតំ, ន តុ សោតាបន្នស្ស សម្មាទស្សនវេទយិតមិវ និច្ចលន្តិ ច ហិ ឥមាយ ទេសនាយ មរិយាទវិភាគំ ទស្សេតិ។ តេន វក្ខតិ “យេន ទិដ្ឋិអស្សាទេន...បេ.... តំ វេទយិត”ន្តិ, “ទិដ្ឋិសង្ខាតេន ចេវ...បេ.... ទស្សេតី”តិ ច។ “តទបី”តិ វុត្តត្តា យេន សោមនស្សជាតា បញ្ញាបេន្តីតិ អត្ថោ លព្ភតីតិ ទស្សេតុំ “**យេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ សាមត្ថិយតោ ហិ អវគតត្ថស្សេវេត្ថ ត-សទ្ទេន បរាមសនំ។ **ទិដ្ឋិអស្សាទេនា**តិ ទិដ្ឋិយា បច្ចយភូតេន អស្សាទេន។ “**ទិដ្ឋិសុខេនា**”តិអាទិ តស្សេវ វេវចនំ។ អជានន្តានំ អបស្សន្តានំ តេសំ ភវន្តានំ សមណព្រាហ្មណានំ តទបិ វេទយិតំ តណ្ហាគតានំ វេទយិតន្តិ សម្ពន្ធោ។

“**យថាភូតធម្មានំ សភាវ**”ន្តិ ច អវិសេសេន វុត្តំ។ ន ហិ សង្ខតធម្មសភាវំ អជាននមត្តេន មិច្ឆា អភិនិវិសន្តិ។ សាមញ្ញជោតនា ច វិសេសេ អវតិដ្ឋតិ។ តស្មាយមេត្ថ វិសេសយោជនា កាតព្ពា – “សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ចា”តិ ឥទំ ទិដ្ឋិដ្ឋានំ ឯវំគហិតំ ឯវំបរាមដ្ឋំ ឯវំគតិកំ ហោតិ ឯវំអភិសម្បរាយន្តិ យថាភូតមជានន្តានំ អបស្សន្តានំ អថ វា យស្មឹ វេទយិតេ អវីតតណ្ហតាយ ឯវំទិដ្ឋិកតំ ឧបាទីយតិ, តំ វេទយិតំ សមុទយ អត្ថង្គមាទិតោ យថាភូតមជានន្តានំ អបស្សន្តានន្តិ។ ឯវំ វិសេសយោជនាយ ហិ យថា អនាវរណញាណសមន្តចក្ខូហិ តថាគតានំ យថាភូតមេត្ថ ជាននំ, បស្សនញ្ច ហោតិ, ន ឯវំ ទិដ្ឋិគតិកានំ, អថ ខោ តេសំ តណ្ហា

ទិដ្ឋិបរាមាសោយេវាតិ ឥមមត្ថំ ឥមាយ ទេសនាយ ទស្សេតីតិ បាកដំ ហោតិ។ ឯវម្បិ ចាយំ ទេសនា មរិយាទវិភាគទស្សនត្ថំ ជាតា។

**វេទយិត**ន្តិ "សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ចា"តិ (ទី. និ. ១.៣១) ទិដ្ឋិបញ្ញាបនវសេន បវត្តំ ទិដ្ឋិស្សាទសុខំ បរិយាយេន វុត្តំ, តទបិ អនុភវនំ។ **តណ្ហាគតាន**ន្តិ តណ្ហាយ ឧបគតានំ, បវត្តានំ វា តទេវ វុត្តិនយេន វិវរតិ **"កេវលំ...បេ.... វេទយិត"**ន្តិ។ **តញ្ច ខោ បនេត**ន្តិ ច យថាវុត្តំ វេទយិតមេវ បច្ចាមសតិ, តេនេតំ ទីបេតិ – "តទបិ វេទយិតំ តណ្ហាគតានំ វេទយិតមេវា"តិ វត្វិន្ទិត្វា "តទបិ វេទយិតំ បរិតស្សិតវិប្ផន្ទិតមេវា"តិ បុន សម្ពន្ធោ កាតព្ពោតិ។ តទបិ តាវ ន សម្បាបុណាតីតិ ហេដ្ឋិមបរិច្ឆេទេន មរិយាទវិភាគំ ទស្សេតុំ **"ន សោតាបន្នស្ស ទស្សនមិវ និច្ចល"**ន្តិ វុត្តំ។ **ទស្សន**ន្តិ ច សម្មាទស្សនសុខំ, មគ្គផលសុខន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ កុតោ ចាយមត្ថោ លព្ភតីតិ ឯវ-សទ្ទសាមត្ថិយតោ។ "បរិតស្សិតវិប្ផន្ទិតមេវា"តិ ហិ វុត្តេន មគ្គផលសុខំ វិយ អវិប្ផន្ទិតំ ហុត្វា ឯករូបេ អវតិដ្ឋតិ, អថ ខោ តំ វដ្ដាមិសភូតំ ទិដ្ឋិតណ្ហាសល្លានុវិទ្ធតាយ សឧប្បីឡត្តា វិប្ផន្ទិតមេវាតិ អត្ថោ អាបន្នោ ហោតិ, តេនេវាហ **"បរិតស្សិតេនា"**តិអាទិ។ អយមេត្ថ អដ្ឋកថាមុត្តកោ សសម្ពន្ធនយោ។

ឯវំ វិសេសការណតោ ទ្វាសដ្ឋិ ទិដ្ឋិគតានិ វិភជិត្វា ឥទានិ អវិសេសការណតោ តានិ ទស្សេតុំ **"តត្រ ភិក្ខវេ"**តិអាទិកា ទេសនា អារទ្ធា។ សព្ពេសញ្ហិ ទិដ្ឋិគតានំ វេទនា, អវិជ្ជា, តណ្ហា ច អវិសិដ្ឋការណំ។ តត្ថ **តទបី**តិ "សស្សតំ អត្តានញ្ច លោកញ្ច បញ្ញបេន្តី"តិ ឯត្ថ យទេតំ "សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ចា"តិ បញ្ញាបនហេតុភូតំ សុខាទិភេទំ តិវិធម្បិ វេទយិតំ, តទបិ យថាក្កមំ ទុក្ខសល្លានិច្ចតោ, អវិសេសេន សមុទយត្ថង្គមស្សាទាទីនវនិស្សរណតោ វា យថាភូតមជានន្តានំ អបស្សន្តានំ ហោតិ, តតោ ឯវ ច សុខាទិបត្ថនាសម្ភវតោ, តណ្ហាយ ច ឧបគតត្តា តណ្ហាគតានំ តណ្ហាបរិតស្សិតេន ទិដ្ឋិវិប្ផន្ទិតមេវ ទិដ្ឋិចលនមេវ។ "អសតិ អត្តនិ កោ វេទនំ អនុភវតី"តិ កាយវចីទ្វារេសុ ទិដ្ឋិយា ចោបនប្បត្តិមត្តមេវ, ន បន ទិដ្ឋិយា បញ្ញបេតព្ពោ កោចិ ធម្មោ សស្សតោ អត្ថីតិ អធិប្បាយោតិ។ ឯកច្ចសស្សតាទីសុបិ ឯស នយោ។

### ផស្សបច្ចយវារវណ្ណនា

**១១៨. បរម្បរបច្ចយទស្សនត្ថ**ន្តិ យំ ទិដ្ឋិយា មូលការណំ, តស្សាបិ ការណំ, បុន តស្សបិ ការណន្តិ ឯវំ បច្ចយបរម្បរទស្សនត្ថំ។ យេន ហិ តណ្ហាបរិតស្សិតេន ឯតានិ ទិដ្ឋិគតានិ បវត្តន្តិ, តស្ស វេទយិតំ បច្ចយោ, វេទយិតស្សាបិ ផស្សោ បច្ចយោតិ ឯវំ បច្ចយបរម្បរវិភាវិនី អយំ ទេសនា។ កិមត្ថិយំ បន បច្ចយបរម្បរទស្សនន្តិ ចេ? អត្ថន្តរវិញ្ញាបនត្ថំ។ តេន ហិ យថា ទិដ្ឋិសង្ខាតោ បញ្ញាបនធម្មោ, តប្បច្ចយធម្មា ច យថាសកំ បច្ចយវសេនេវ ឧប្បជ្ជន្តិ, ន បច្ចយេហិ វិនា, ឯវំ បញ្ញបេតព្ពធម្មាបិ រូបវេទនាទយោ, ន ឯត្ថ កោចិ សស្សតោ អត្តា វា លោកោ វាតិ ឯវមត្ថន្តរំ វិញ្ញាបិតំ ហោតិ។ តណ្ហាទិដ្ឋិបរិផន្ទិតំ តទបិ វេទយិតំ ទិដ្ឋិការណភូតាយ តណ្ហាយ បច្ចយភូតំ ផស្សបច្ចយា ហោតីតិ អត្ថោ។

**១៣១. តស្ស បច្ចយស្សា**តិ តស្ស ផស្សសង្ខាតស្ស បច្ចយស្ស។ **ទិដ្ឋិវេទយិតេ** ទិដ្ឋិយា បច្ចយភូតេ វេទយិតេ, ផស្សបធានេហិ អត្តនោ បច្ចយេហិ និប្ផាទេតព្ពេ។ សាធេតព្ពេ ចេតំ ភុម្មំ។ **ពលវការណភាវទស្សនត្ថ**ន្តិ ពលវការណភាវទស្សនត្ថំ។ តថា ហិ វិនាបិ ចក្ខាទិវត្ថូហិ, សម្បយុត្តធម្មេហិ ច កេហិចិ វេទនា ឧប្បជ្ជតិ, ន បន កទាចិបិ ផស្សេន វិនា, តស្មា ផស្សោ វេទនាយ ពលវការណំ។ ន កេវលំ វេទនាយ ឯវ, អថ ខោ សេសសម្បយុត្តធម្មានម្បិ។ សន្និហិតោបិ ហិ វិសយោ សចេ ចិត្តុប្បាទោ ផុសនាការវិរហិតោ ហោតិ, ន តស្ស អារម្មណបច្ចយោ ភវតីតិ ផស្សោ សព្ពេសម្បិ សម្បយុត្តធម្មានំ វិសេសបច្ចយោ។ តថា ហិ ភគវតា **ធម្មសង្គណីបករណេ** ចិត្តុប្បាទំ វិភជន្តេន "ផស្សោ ហោតី"តិ ផស្សស្សេវ បឋមមុទ្ធរណំ កតំ, វេទនាយ បន សាតិសយមធិដ្ឋានបច្ចយោ ឯវ។ "បដិសំវេទិស្សន្តី"តិ វុត្តត្តា "តទបី"តិ ឯត្ថាធិការោតិ អាហ **"តំ វេទយិត"**ន្តិ។ គម្យមានត្ថស្ស វា-សទ្ទស្ស បយោគំ បតិ កាមចារត្តា, លោបត្តា, សេសត្តាបិ ច ឯស ន បយុត្តោ។ ឯវមីទិសេសុ។ ហោតិ ចេត្ថ –

> "គម្យមានាធិការតោ, លោបតោ សេសតោ ចាតិ;
> ការណេហិ ចតូហិបិ, ន កត្ថចិ រវោ យុត្តោ"តិ។

**"យថា ហី"**តិអាទិនា ផស្សស្ស ពលវការណតាទស្សនេន តទត្ថំ សមត្ថេតិ។ តត្ថ **បតតោ**តិ បតន្តស្ស។ **ថូណា**តិ ឧបត្ថម្ភកទារុស្សេតំ អធិវចនំ។

### ទិដ្ឋិគតិកាធិដ្ឋានវដ្ដកថាវណ្ណនា

**១៤៤**. កិញ្ចាបិ ឥមស្មឹ ឋានេ បាឡិយំ វេទយិតមនាគតំ, ហេដ្ឋា បន តីសុបិ វារេសុ អធិកតត្តា, ឧបរិ ច “ផុស្ស ផុស្ស បដិសំវេទេន្តី”តិ វក្ខមានត្តា វេទយិតមេវេត្ថ បធានន្តិ អាហ **“សព្ពទិដ្ឋិវេទយិតានិ សម្បិណ្ឌេតី”**តិ។ “យេបិ តេ”តិ តត្ថ តត្ថ អាគតស្ស ច បិ-សទ្ទស្ស អត្ថំ សន្ធាយ **“សម្បិណ្ឌេតី”**តិ វុត្តំ។ យេ តេ សមណព្រាហ្មណា សស្សតវាទា...បេ.... សព្ពេបិ តេ ឆហិ ផស្សាយតនេហិ ផុស្ស ផុស្ស បដិសំវេទេន្តីតិ ហិ វេទយិតកិរិយាវសេន តំតំទិដ្ឋិគតិកានំ សម្បិណ្ឌិតត្តា វេទយិតសម្បិណ្ឌនមេវ ជាតំ។ សព្ពម្បិ ហិ វាក្យំ កិរិយាបធានន្តិ។ **ឧបរិ ផស្សេ បក្ខិបនត្ថាយា**តិ “ឆហិ ផស្សាយតនេហី”តិ វុត្តេ ឧបរិ ផស្សេ បក្ខិបនត្ថំ, បក្ខិបនញ្ចេត្ថ វេទយិតស្ស ផស្ស បច្ចយតាទស្សនមេវ។ “ឆហិ ផស្សាយតនេហិ ផុស្ស ផុស្ស បដិសំវេទេន្តី”តិ ឥមិនា ហិ ឆហិ អជ្ឈត្តិកាយតនេហិ ឆទ្វារម្មណបដិសំវេទនំ ឯកន្តតោ ឆផស្សហេតុកមេវាតិ ទស្សិតំ ហោតិ, តេន វុត្តំ **“សព្ពេ តេ”**តិអាទិ។

**កម្មោជោ**តិ ឯវំនាមកំ រដ្ឋំ។ តថា **ទក្ខិណាបថោ**។ **“សញ្ជាតិដ្ឋានេ”**តិ ឥមិនា សញ្ជាយន្តិ ឯត្ថាតិ អធិករណត្ថោ **សញ្ជាតិ**-សទ្ទោតិ ទស្សេតិ។ ឯវំ **សមោសរណ**-សទ្ទោ។ **អាយតន**-សទ្ទោបិ តទុភយត្ថោ។ **អាយតនេ**តិ សមោសរណភូតេ ចតុមហាបថេ។ **ន**ន្ទិ មហានិគ្រោធរុក្ខំ។ ឥទញ្ហិ អង្គុត្តរាគមេ បញ្ចនិបាតេ សទ្ធានិសំសសុត្តបទំ។ តត្ថ ច សេយ្យថាបិ ភិក្ខវេ សុភូមិយំ ចតុមហាបថេ មហានិគ្រោធោ សមន្តា បក្ខីនំ បដិសរណំ ហោតី”តិ (អ. និ. ៥.៣៨) តន្និទ្ទេសោ វុត្តោ។ **សតិ សតិអាយតនេ**តិ សតិសង្ខាតេ ការណេ វិជ្ជមានេ, តត្រ តត្រេវ សក្ខិតព្ពតំ បាបុណាតីតិ អត្ថោ។ អាយតន្តិ ឯត្ថ ផលានិ តទាយត្តវុត្តិតាយ បវត្តន្តិ, អាយភូតំ វា អត្តនោ ផលំ តនោតិ បវត្តេតីតិ **អាយតនំ**, ការណំ។ **សម្មន្តី**តិ ឧបសម្មន្តិ អស្សាសំ ជនេន្តិ។ **អាយតន**-សទ្ទោ អញ្ញេសុ វិយ ន ឯត្ថ អត្ថន្តរាវពោធកោតិ អាហ **“បណ្ណត្តិមត្តេ”**តិ, តថា តថា បញ្ញត្តិមត្តេតិ អត្ថោ។ រុក្ខគច្ឆសមូហេ បណ្ណត្តិមត្តេ ហិ អរញ្ញវោហារោ, អរញ្ញមេវ ច អរញ្ញាយតនន្តិ។ **អត្តត្ថយេបី**តិ ឯត្ថ **បិ**-សទ្ទេន អាករនិវាសាធិដ្ឋានត្ថេ សម្បិណ្ឌេតិ។ “ហិរញ្ញាយតនំ សុវណ្ណាយតន”ន្តិអាទីសុ ហិ អាករេ, “ឥស្សរាយតនំ វាសុទេវាយតន”ន្តិអាទីសុ និវាសេ, “កម្មាយតនំ សិប្បាយតន”ន្តិអាទីសុ អធិដ្ឋានេ បវត្តតិ, និស្សយេតិ អត្ថោ។

អាយតន្តិ ឯត្ថ អាករោន្តិ, និវសន្តិ, អធិដ្ឋហន្តីតិ យថាក្កមំ វចនត្ថោ។ ចក្ខាទីសុ ច ផស្សាទយោ អាកិណ្ណា, តានិ ច នេសំ វាសោ, អធិដ្ឋានញ្ច និស្សយបច្ចយភាវតោ។ តស្មា តទេតម្បិ អត្ថត្តយមិធ យុជ្ជតិយេវ។ កថំ យុជ្ជតីតិ អាហ **“ចក្ខាទីសុ ហី”**តិអាទិ។ ផស្សោ វេទនា សញ្ញា ចេតនា ចិត្តន្តិ ឥមេ ផស្សបញ្ចមកា ធម្មា ឧបលក្ខណវសេន វុត្តា អញ្ញេសម្បិ តំសម្បយុត្តធម្មានំ អាយតនភាវតោ, បធានវសេន វា។ តថា ហិ ចិត្តុប្បាទំ វិភជន្តេន ភគវតា តេយេវ “ផស្សោ ហោតិ, វេទនា, សញ្ញា, ចេតនា, ចិត្តំ ហោតី”តិ បឋមំ វិភត្តា។ **សញ្ជាយ**ន្តិ តន្និស្សយារម្មណភាវេន តត្ថេវ ឧប្បត្តិតោ។ **សមោសរ**ន្តិ តត្ថ តត្ថ វត្ថុទ្វារម្មណភាវេន សមោសរណតោ។ តានិ ច នេសំ ការណំ តេសមភាវេ អភាវតោ។ អយំ បន យថាវុត្តោ សញ្ជាតិទេសាទិអត្ថោ រុឡ្ហិវសេនេវ តត្ថ តត្ថ និរុឡ្ហតាយ ឯវ បវត្តត្តាតិ **អាចរិយអានន្ទត្ថេរេន** វុត្តំ។ អយំ បន បទត្ថវិវរណមុខេន បវត្តោ អត្ថោ – អាយតនតោ, អាយានំ តននតោ, អាយតស្ស ច នយនតោ **អាយតនំ**។ ចក្ខាទីសុ ហិ តំតំទ្វារម្មណា ចិត្តចេតសិកា ធម្មា សេន សេន អនុភវនាទិកិច្ចេន អាយតន្តិ ឧដ្ឋហន្តិ ឃដេន្តិ វាយមន្តិ, អាយភូតេ ច ធម្មេ ឯតានិ តនោន្តិ វិត្ថារេន្តិ, អាយតញ្ច សំសារទុក្ខំ នយន្តិ បវត្តេន្តីតិ។ **ឥតិ ឥមិនា នយេនា**តិ ឯត្ថ អាទិអត្ថេន **ឥតិ** សទ្ទេន “សោតំ បដិច្ចា”តិអាទិបាឡឹ សង្គណ្ហាតិ។

តត្ថ **តិណ្ណ**ន្តិ ចក្ខុបសាទរូបារម្មណចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ តិណ្ណំ វិសយិន្ទ្រិយវិញ្ញាណានំ។ តេសំ សមាគមនភាវេន គហេតព្ពតោ **“ផស្សោ សង្គតី”**តិ វុត្តោ។ តថា ហិ សោ “សន្និបាតបច្ចុបដ្ឋានោ”តិ វុច្ចតិ។ ឥមិនា នយេន អារោបេត្វាតិ សម្ពន្ធោ។ តេន ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ – យថា “ចក្ខុំបដិច្ច...បេ.... ផស្សោ”តិ (ម. និ. ១.២០៤; ៣.៤២១, ៤២៥, ៤២៦; សំ. និ. ២.៤៣, ៤៥; ២.៤.៦១; កថា. ៤៦៥) ឯតស្មិំ សុត្តេ វិជ្ជមានេសុបិ សញ្ញាទីសុ សម្បយុត្តធម្មេសុ វេទនាយ បធានការណភាវទស្សនត្ថំ ផស្សសីសេន ទេសនា កតា, ឯវមិធាបិ “ផស្សបច្ចយា វេទនា”តិអាទិនា ផស្សំ អាទឹ កត្វា អបរន្តបដិសន្ធានេន បច្ចយបរម្បរំ ទស្សេតុំ “ឆហិ ផស្សាយតនេហី”តិ ច “ផុស្ស ផុស្សា”តិ ច ផស្សសីសេន ទេសនា កតាតិ។ **ផស្សាយតនាទីនី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន “ផុស្ស ផុស្សា”តិ វចនំ សង្គណ្ហាតិ។

**“កិញ្ចាបី”**តិអាទិនា សទ្ទមត្តតោ ចោទនាលេសំ ទស្សេត្វា **“តថាបី”**តិអាទិនា អត្ថតោ តំ បរិហរតិ។ ន អាយតនានិ ផុសន្តិ រូបានមនារម្មណភាវតោ។ ផស្សោ អរូបធម្មោ វិសមានោ ឯកទេសេន អារម្មណំ អនល្លិយមានោបិ ផុសនាការេន បវត្តោ ផុសន្តោ វិយ ហោតីតិ អាហ **“ផស្សោវ តំ តំ អារម្មណំ ផុសតី”**តិ។ តេនេវ សោ “ផុសនលក្ខណោ, សង្ឃដ្ដនរសោ”តិ ច វុច្ចតិ។ “ឆហិ ផស្សាយតនេហិ ផុស្ស ផុស្សា”តិ អផុសនកិច្ចានិបិ និស្សិតវោហារេន ផុសនកិច្ចានិ កត្វា ទស្សនមេវ ផស្សេ ឧបនិក្ខិបនំ នាម យថា “មញ្ចា ឃោសន្តី”តិ។ **ឧបនិក្ខិបិត្វា**តិ ហិ ផុសនកិច្ចារោបនវសេន ផស្សស្មឹ បវេសេត្វាតិ អត្ថោ។ ផស្សគតិកានិ កត្វា ផស្សបថារំ អារោបេត្វាតិ វុត្តំ

ហោតិ។ ឧបចារោ នាម វោហារមត្តំ, ន តេន អត្ថសិទ្ធិ អត្ថសភាវតោ។ អត្ថសិជ្ឈនកោ បន តំសភាវោយេវ អត្ថោ គហេតព្ពោតិ ទស្សេតុំ **“តស្មា”**តិអាទិមាហ។ យថាហុ –

“អត្ថញ្ហិ នាថោ សរណំ អវោច,
ន ព្យញ្ជនំ លោកហិតោ មហេសី”តិ។

អត្ថនោ បច្ចយភូតានំ ឆន្នំ ផស្សានំ វសេន ចក្ខុសម្ផស្សជា យាវ មនោសម្ផស្សជាតិ សង្ខេបតោ ឆព្ពិធំ សន្ធាយ **“ឆផស្សាយតនសម្ភវា វេទនា”**តិ វុត្តំ។ វិត្ថារតោ បន –

“ផស្សតោ ឆព្ពិធាបេតា, ឧបវិចារភេទតោ;
តិធា និស្សិតតោ ទ្វីហិ, តិធា កាលេន វជ្ឈិតា”តិ។ –

អដ្ឋសតបរិយាយេ វុត្តនយេន អដ្ឋសតប្បភេទា។ មហាវិហារវាសិនោ ចេត្ថ យថា វិញ្ញាណំ នាមរូបំ សឡាយតនំ , ឯវំ ផស្សំ, វេទនញ្ច បច្ចយបច្ចយុប្បន្នម្បិ សសន្តតិបរិយាបន្នំ ទីបេន្តោ វិបាកមេវ ឥច្ឆន្តិ, អញ្ញេ បន យថា តថា វា បច្ចយភាវោ សតិ ន សក្កា វជ្ជេតុន្តិ សព្ពមេវ ឥច្ឆន្តិ។ **សា**តិ យថាវុត្តប្បភេទា វេទនា។ **រូបតណ្ហាទិភេទាយា**តិ “សេដ្ឋិបុត្តោ ព្រាហ្មណបុត្តោ”តិ បិតុនាមវសេន វិយ អារម្មណនាមវសេន វុត្តាយ រូបតណ្ហា យាវ ធម្មតណ្ហាតិ សង្ខេបតោ ឆព្ពិធាយ។ វិត្ថារតោ បន –

“រូបតណ្ហាទិកា កាម-តណ្ហាទីហិ តិធា បុន;
សន្តានតោ ទ្វិធា កាល-ភេទេន គុណិតា សិយុ”ន្តិ។ –

ឯវំ វុត្តអដ្ឋសតប្បភេទាយ។ **ឧបនិស្សយកោដិយា**តិ ឧបនិស្សយសីសេន។ កស្មា បនេត្ថ ឧបនិស្សយបច្ចយោវ ឧទ្ធដោ, ននុ សុខា វេទនា, អទុក្ខមសុខា ច តណ្ហាយ អារម្មណមត្តអារម្មណាធិបតិ អារម្មណូបនិស្សយបកតូបនិស្សយវសេន ចតុធា បច្ចយោ, ទុក្ខា ច អារម្មណមត្តបកតូបនិស្សយវសេន ទ្វិធាតិ? សច្ចមេតំ, ឧបនិស្សយេ ឯវ បន តំ សព្ពម្បិ អន្តោគធន្តិ ឯវមុទ្ធដោ។ យុត្តំ តាវ អារម្មណូបនិស្សយស្ស ឧបនិស្សយសាមញ្ញតោ ឧបនិស្សយេ អន្តោគធតា, កថំ បន អារម្មណមត្តអារម្មណាធិបតីនំ តត្ថ អន្តោគធភាវោ សិយាតិ? តេសម្បិ អារម្មណសាមញ្ញតោ អារម្មណូបនិស្សយេន សង្គហិតត្តា អារម្មណូបនិស្សយវសមោធានភូតេវ ឧបនិស្សយេ ឯវ អន្តោគធតា ហោតិ។ ឯតទត្ថមេវ ហិ សន្ធាយ “ឧបនិស្សយេនា”តិ អវត្វា “ឧបនិស្សយកោដិយា”តិ វុត្តំ។ សិទ្ធេ ហិ សត្យារម្ភោ និយមាយ វា ហោតិ អត្ថន្តរវិញ្ញាបនាយ វាតិ។ ឯវមីទិសេសុ។

**ចតុព្ពិធស្សា**តិ កាមុបាទានំ យាវ អត្តវាទុបាទានន្តិ ចតុព្ពិធស្ស។ ននុ ច តណ្ហាវ កាមុបាទានំ, កថំ សាយេវ តស្ស បច្ចយោ សិយាតិ? សច្ចំ, បុរិមតណ្ហាយ បន ឧបនិស្សយបច្ចយេន បច្ឆិមតណ្ហាយ ទឡ្ហភាវតោ បុរិមាយេវ តណ្ហា បច្ឆិមាយ បច្ចយោ ភវតិ។ តណ្ហាទឡ្ហត្តមេវ ហិ “កាមុបាទានំ ឧបាយាសោ ឧបកដ្ឋា”តិអាទីសុ វិយ **ឧប**-សទ្ទស្ស ទឡ្ហត្ថេ បវត្តនតោ។ អបិច ទុព្ពលា តណ្ហា តណ្ហាយេវ, ពលវតី តណ្ហា កាមុបាទានំ។ អថ វា អបត្តវិសយបត្ថនា តណ្ហា តមសិ ចោរានំ ហត្ថបសារណំ វិយ, សម្បត្តវិសយគ្គហណំ កាមុបាទានំ ចោរានំ ហត្ថគតភណ្ឌគ្គហណំ វិយ។ អប្បិច្ឆតាបដិបក្ខា តណ្ហា។ សន្តុដ្ឋិតាបដិបក្ខំ កាមុបាទានំ។ បរិយេសនទុក្ខមូលំ តណ្ហា, អារក្ខទុក្ខមូលំ កាមុបាទានំ។ អយម្បិ តេសំ វិសេសោ កេចិវាទវសេន អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន (ទី. និ. ដី. ១.១៤៤) ទស្សិតោ បុរិមនយស្សេវ វិសុទ្ធិមគ្គេ (វិសុទ្ធិ. ១.១៤៤) សកវាទភាវេន វុត្តត្តា។

អសហជាតស្ស ឧបាទានស្ស ឧបនិស្សយកោដិយា, សហជាតស្ស បន សហជាតកោដិយាតិ យថាលាភមត្ថោ គហេតព្ពោ។ តត្ថ អសហជាតា អនន្តរនិរុទ្ធា អនន្តរសមនន្តរអនន្តរូបនិស្សយនត្ថិវិគតាសេវនបច្ចយេហិ ឆធា បច្ចយោ។ អារម្មណភូតា បន អារម្មណមត្តអារម្មណាធិបតិ អារម្មណូបនិស្សយេហិ តិធា, តំ សព្ពម្បិ វុត្តនយេន ឧបនិស្សយេនេវ សង្គហេត្វា **“ឧបនិស្សយកោដិយា”**តិ វុត្តំ។ យស្មា ច តណ្ហាយ រូបាទីនិ អស្សាទេត្វា កាមេសុ បាតព្យតំ អាបជ្ជតិ, តស្មា តណ្ហា កាមុបាទានស្ស ឧបនិស្សយកោដិយា បច្ចយោ។ តថា រូបាទិភេទេ សម្មូឡ្ហោ “នត្ថិ ទិន្ន”ន្តិអាទិនា (ទី. និ. ១.១៧១; ម. និ. ១.៤៤៥; ២.៩៤-៩៥, ២២៥; ៣.៩១, ១១៦, ១៣៦; សំ. និ. ៣.២១០; អ. និ. ១០.១៧៦, ២១៧; ធ. ស. ១២២១; វិភ. ៩០៧, ៩២៥, ៩៧១) មិច្ឆាទស្សនំ, សំសារតោ មុច្ចិតុកាមោ អសុទ្ធិមគ្គេ សុទ្ធិមគ្គបរាមសនំ, ខន្ធេសុ អត្តត្តនិយគាហភូតំ សក្កាយទស្សនញ្ច គណ្ហាតិ។ តស្មា ឥតរេសម្បិ តិណ្ណំ តណ្ហា ឧបនិស្សយកោដិយា

បច្ចយោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ សហជាតា បន សហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយសម្បយុត្តអត្ថិអវិគតហេតុវសេន សត្តធា សហជាតានំ បច្ចយោ។ តម្បិ សព្ពំ សហជាតបច្ចយេនេវ សង្គហេត្វា “**សហជាតកោដិយា**”តិ វុត្តំ។

**ភវស្សា**តិ កម្មភវស្ស ចេវ ឧបបត្តិភវស្ស ច។ តត្ថ ចេតនាទិសង្ខាតំ សព្ពំ ភវគាមិកម្មំ កម្មភវោ។ កាមភវាទិនវវិធោ ឧបបត្តិភវោ។ តេសុ ឧបបត្តិភវស្ស ចតុព្ពិធម្បិ ឧបាទានំ ឧបបត្តិភវហេតុភូតស្ស កម្មភវស្ស ការណភាវតោ, តស្ស ច សហាយភាវូបគមនតោ បកតូបនិស្សយវសេន បច្ចយោ។ កម្មារម្មណករណកាលេ បន កម្មសហជាតមុបាទានំ ឧបបត្តិភវស្ស អារម្មណវសេន បច្ចយោ។ កម្មភវស្ស បន សហជាតស្ស សហជាតមុបាទានំ សហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយសម្បយុត្តអត្ថិអវិគតវសេន ចេវ ហេតុមគ្គវសេន ច អនេកធា បច្ចយោ។ អសហជាតស្ស បន អនន្តរស្ស អសហជាតមុបាទានំ អនន្តរសមនន្តរអនន្តរូបនិស្សយនត្ថិវិគតាសេវនវសេន, ឥតរស្ស ច នានន្តរស្ស បកតូបនិស្សយវសេន, សម្មសនាទិកាលេសុ អារម្មណាទិវសេន ច បច្ចយោ។ តត្ថ អនន្តរាទិកេ ឧបនិស្សយបច្ចយេ, សហជាតាទិកេ ច សហជាតបច្ចយេ បក្ខិបិត្វា តថាតិ វុត្តំ, រូបូបហារត្ថោ វា ហេស អនុកឌ្ឍនត្ថោ វា។ តេន ហិ ឧបនិស្សយកោដិយា ចេវ សហជាតកោដិយា ចាតិ អត្ថំ ទស្សេតិ។

**ភវោ ជាតិយា**តិ ឯត្ថ **ភវោ**តិ កម្មភវោ អធិប្បេតោ។ សោ ហិ ជាតិយា បច្ចយោ, ន ឧបបត្តិភវោ។ ជាតិយេវ ហិ ឧបបត្តិភវោតិ, សា ច បឋមាភិនិព្ពត្តខន្ធា។ តេន វុត្តំ “**ជាតីតិ បនេត្ថ សវិការា បញ្ចក្ខន្ធា ទដ្ឋព្ពា**”តិ, តេនាយំ ចោទនា និវត្តិតា “ននុ ជាតិបិ ភវោយេវ, កថំ សោ ជាតិយា បច្ចយោ”តិ, កថំ បនេតំ ជានិតព្ពំ “កម្មភវោ ជាតិយា បច្ចយោ”តិ ចេ? ពាហិរបច្ចយសមត្តេបិ កម្មវសេនេវ ហីនបណីតាទិវិសេសទស្សនតោ។ យថាហ ភគវា “កម្មំ សត្តេ វិភជតិ យទិទំ ហីនបណីតតាយា”តិ (ម. និ. ៣.២៨៩) **សវិការា**តិ និព្ពត្តិវិការេន សវិការា, ន អញ្ញេហិ, តេ ច អត្ថតោ ឧបបត្តិភវោយេវ, សោ ឯវ ច តស្ស ការណំ ភវិតុមយុត្តោ តណ្ហាយ កាមុបាទានស្ស បច្ចយភាវេ វិយ បុរិមបច្ឆិមាទិវិសេសានមសម្ភវតោ, តស្មា កម្មភវោយេវ ឧបបត្តិភវសង្ខាតាយ ជាតិយា កម្មបច្ចយេន ចេវ បកតូបនិស្សយបច្ចយេន ច បច្ចយោតិ អត្ថំ ទស្សេតុំ “កម្មបច្ចយំ ឧបនិស្សយេនេវ សង្គហេត្វា ឧបនិស្សយកោដិយា បច្ចយោ”តិ វុត្តំ។ យស្មា បន ជាតិយា សតិ ជរាមរណំ, ជរាមរណាទិនា ផុដ្ឋស្ស ច ពាលស្ស សោកាទយោ សម្ភវន្តិ, នាសតិ, តស្មា ជាតិជរាមរណាទីនំ ឧបនិស្សយវសេន បច្ចយោតិ អាហ “**ជាតិ…បេ…. បច្ចយោ**”តិ វិត្ថារតោ អត្ថវិនិច្ឆយស្ស អកតត្តា, សហជាតូបនិស្សយសីសេនេវ បច្ចយវិចារណាយ ច, ទស្សិតត្តា, អង្គាទិវិធានស្ស ច អនាមដ្ឋត្តា “**អយមេត្ថ សង្ខេបោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ មហាវិសយត្តា បដិច្ចសមុប្បាទវិចារណាយ និរវសេសា អយំ កុតោ លទ្ធព្ពាតិ ចោទនមបនេតិ “**វិត្ថារតោ**”តិអាទិនា។ “**ឥធ បនស្សា**”តិអាទិនា បាឡិយម្បិ បដិច្ចសមុប្បាទកថា ឯកទេសេនេវ កថិតាតិ ទស្សេតិ។ តត្ថ **ឥធា**តិ ឥមស្មិំ ព្រហ្មជាលេ។ **អស្សា**តិ បដិច្ចសមុប្បាទស្ស។ **បយោជនមត្តមេវា**តិ ទិដ្ឋិយា ការណភូតវេទនាវសេន ឯកទេសមត្តំ បយោជនមេវ។ “មត្តមេវា”តិ ហិ អវធារណត្ថេ បរិយាយវចនំ “អប្បំ វស្សសតំ អាយុ, ឥទានេតរហិ វិជ្ជតី”តិអាទីសុ វិយ អញ្ញមញ្ញត្ថាវពោធនវសេន សបយោជនត្តា, **មត្ត**-សទ្ទោ វា បមាណេ, បយោជនសង្ខាតំ បមាណមេវ, ន តទុត្តរីតិ អត្ថោ។ “**មត្ត**-សទ្ទោ អវធារណេ **ឯវ**-សទ្ទោ សន្និដ្ឋានេ”តិបិ វទន្តិ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។ ហោតិ ចេត្ថ –

“មត្តមេវាតិ ឯកត្ថំ, មត្តបទំ បមាណកេ;
មត្តាវធារណេ វា, សន្និដ្ឋានម្ហិ ចេតរ”ន្តិ។

ឯកទេសេនេវិធ បាឡិយំ កថិតត្តា បដិច្ចសមុប្បាទស្ស តថា កថនេ សទ្ធិំ ឧទាហរណេន ការណំ ទស្សេន្តោ “**ភគវា ហី**”តិអាទិមាហ។ តេន ឥមមធិប្បាយំ ទស្សេតិ “វដ្ដកថំ កថេន្តោ ភគវា អវិជ្ជា-តណ្ហា-ទិដ្ឋីនមញ្ញតរសីសេន កថេសិ, តេសុ ឥធ ទិដ្ឋិសីសេនេវ កថេន្តោ វេទនាយ ទិដ្ឋិយា ពលវការណត្តា វេទនាមូលកំ ឯកទេសមេវ បដិច្ចសមុប្បាទំ កថេសី”តិ។ ឯតានិ ច សុត្តានិ អង្គុត្តរនិកាយេ ទសនិបាតេ (អ. និ. ១០.៦១ វាក្យខន្ធេ) តត្ថ **បុរិមកោដិ ន បញ្ញាយតី**តិ អសុកស្ស នាម សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស, ចក្កវត្តិនោ វា កាលេ អវិជ្ជា ឧប្បន្នា, ន តតោ បុព្ពេតិ ឯវំ អវិជ្ជាយ បុរិមោ អាទិមរិយាទោ អប្បដិហតស្ស មម សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្សាបិ ន បញ្ញាយតិ តតា មរិយាទស្ស អវិជ្ជមានត្តាតិ អត្ថោ។ **ឯវញ្ចេត**ន្តិ ឥមិនា មរិយាទាភាវេន អយំ អវិជ្ជា កាមំ វុច្ចតិ។ **អថ ច បនា**តិ ឯវំ កាលនិយមេន មរិយាទាភាវេន វុច្ចមានាបិ។ **ឥទប្បច្ចយា**តិ ឥមស្មា បញ្ចនីវរណសង្ខាតបច្ចយា **អវិជ្ជា** សម្ភវតីតិ ឯវំ ធម្មនិយាមេន អវិជ្ជាយ កោដិ **បញ្ញាយតី**តិ អត្ថោ។ “កោ ចាហារោ អវិជ្ជាយ, ‘បញ្ច នីវរណា’ តិស្ស វចនីយ”ន្តិ (អ. និ. ១០.៦១) ហិ តត្ថេវ វុត្តំ, ដីកាយំ បន “អាសវបច្ចយា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.១៤៤) អាហ, តំ ឧទាហរណសុត្តេន ន សមេតិ។ អយំ បច្ចយោ **ឥទប្បច្ចយោ** ម-ការស្ស ទ-ការាទេសវសេន។ សទ្ទវិទូ បន “ឦទិសស្ស បយោគស្ស ទិស្សនតោ ឥទ-សទ្ទោយេវ បកតី”តិ វទន្តិ, អយុត្តមេវេតំ វណ្ណវិការាទិវសេន នានាបយោគស្ស ទិស្សមានត្តា។ យថា ហិ វណ្ណវិការេន “អម្ហ”តិ វុត្តេបិ “អស្ម”តិ

ទិស្សតិ, “ឥមេសូ”តិ វុត្តេបិ “ឯសូ”តិ, ឯវមិធាបិ វណ្ណវិការោ ច វាក្យេ វិយ សមាសេបិ លព្ភតេវ យថា “ជានិបតិ តុទម្បតី”តិ។ កិមេត្ថ វត្តព្ពំ, បភិន្នបដិសម្ភិទេន អាយស្មតា មហាកច្ចាយនត្ថេរេន វុត្តមេវ បមាណន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

**ភវតណ្ហាយា**តិ ភវសញ្ញោជនភូតាយ តណ្ហាយ។ **ឥទប្បច្ចយា**តិ ឥមស្មា អវិជ្ជាបច្ចយា។ “កោ ចាហារោ ភវតណ្ហាយ, ‘អវិជ្ជា’ តិស្ស វចនីយ”ន្តិ ហិ វុត្តំ។ **ភវទិដ្ឋិយា**តិ សស្សតទិដ្ឋិយា។ **ឥទប្បច្ចយា**តិ ឥធ បន វេទនាបច្ចយាត្វេវ អត្ថោ។ ននុ ទិដ្ឋិយោ ឯវ កថេតព្ពា, កិមត្ថិយំ បន បដិច្ចសមុប្បាទកថនន្តិ អនុយោគេនាហ **“តេនា”**តិអាទិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – អនុលោមេន បដិច្ចសមុប្បាទកថា នាម វដ្ដកថា, តំ កថេនេនេវ ភគវា ឯតេ ទិដ្ឋិគតិកា យាវិទំ មិច្ឆាទស្សនំ ន បដិនិស្សជ្ជន្តិ, តាវ ឥមិនា បច្ចយបរម្បរេន វដ្ដេយេវ និមុជ្ជន្តីតិ ទស្សេសីតិ។ **ឥតោ** ភវាទិតោ។ **ឯត្ថ** ភវាទីសុ។ ឯស នយោ សេសបទទ្វយេបិ។ ឥមិនា អបរិយន្តំ អបរាបរុប្បត្តឹ ទស្សេតិ។ **វិបន្នដ្ឋា**តិ វិវិធេន នាសិតា។

## វិវដ្ដកថាទិវណ្ណនា

**១៤៥. ទិដ្ឋិគតិកាធិដ្ឋាន**ន្តិ ទិដ្ឋិគតិកានំ មិច្ឆាគាហទស្សនវសេន អធិដ្ឋានភូតំ, ទិដ្ឋិគតិកវសេន បុគ្គលាធិដ្ឋានន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ បុគ្គលាធិដ្ឋានធម្មទេសនា ហេសា។ **យុត្តយោគភិក្ខុអធិដ្ឋាន**ន្តិ យុត្តយោគានំ ភិក្ខូនមធិដ្ឋានភូតំ, ភិក្ខុវសេន បុគ្គលាធិដ្ឋានន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **វិវដ្ដ**ន្តិ វដ្ដតោ វិគតំ។ **“យេហី”**តិអាទិនា ទិដ្ឋិគតិកានំ មិច្ឆាទស្សនស្ស ការណភូតាយ វេទនាយ បច្ចយភូតំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ ផស្សាយតនមិធ គហិតំ ទេសនាកុសលេន ភគវតាតិ ទស្សេតិ។ **វេទនាកម្មដ្ឋានេ**តិ “វេទនានំ សមុទយ”ន្តិអាទិកំ ឥមំ បាឡឹ សន្ធាយ វុត្តំ។ កិញ្ចិមត្តមេវ វិសេសោតិ អាហ **“យថា បនា”**តិអាទិ។ ន្តិ “ផស្សសមុទយា, ផស្សនិរោធា”តិ វុត្តំ ការណំ។ **“អាហារសមុទយា”**តិអាទីសុ កពឡីការោ អាហារោ វេទិតព្ពោ។ សោ ហិ “កពឡីការោ អាហារោ ឥមស្ស កាយស្ស អាហារបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ៤២៩) **បដ្ឋានេ** វចនតោ កម្មសមុដ្ឋានានម្បិ ចក្ខាទីនំ ឧបត្ថម្ភកបច្ចយោ ហោតិយេវ។ **“នាមរូបសមុទយា”**តិអាទីសុ វេទនាទិក្ខន្ធត្តយមេវ នាមំ។ ននុ ច “នាមរូបបច្ចយា សឡាយតន”ន្តិ វចនតោ សព្ពេសុ ឆសុ ផស្សាយតនេសុ “នាមរូបសមុទយា នាមរូបនិរោធា” ឥច្ចេវ វត្តព្ពំ, អថ កស្មា ចក្ខាយតនាទីសុ “អាហារសមុទយា អាហារនិរោធា”តិ វុត្តន្តិ? សច្ចមេតំ អវិសេសេន, ឥធ បន ឯវម្បិ ចក្ខាទីសុ សម្ភវតីតិ វិសេសតោ ទស្សេតុំ តថា វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

ឧត្តរិតរជាននេនេវ ទិដ្ឋិគតស្ស ជាននម្បិ សិទ្ធន្តិ កត្វា បាឡិយមនាគតេបិ **“ទិដ្ឋិញ្ច ជានាតី”**តិ វុត្តំ។ **សីលសមាធិបញ្ញាយោ** លោកិយលោកុត្តរមិស្សកា, **វិមុត្តិ** បន ឥធ ហេដ្ឋិមា ផលសមាបត្តិយោ “យាវ អរហត្តា”តិ អគ្គផលស្ស វិសុំ វចនតោ។ បច្ចក្ខានុមានេន ចេត្ថ បជាននា, តេនេវាហ **“ពហុស្សុតោ គន្ថធរោ ភិក្ខុ ជានាតី”**តិអាទិ, យថាលាភំ វា យោជេតព្ពំ។ **ទេសនា បនា**តិ ឯត្ថ **បន**-សទ្ទោ អរុចិយត្ថោ, តេនិមំ ទីបេតិ – យទិបិ អនាគាមិអាទយោ យថាភូតំ បជានន្តិ, តថាបិ អរហតោ ឧក្កំសគតិវិជាននវសេន ទេសនា អរហត្តនិកូដេន និដ្ឋាបិតាតិ។ សុវណ្ណគេហោ វិយ រតនមយកណ្ណិកាយ ទេសនា អរហត្តកណ្ណិកាយ និដ្ឋាបិតាតិ អត្ថោ។ ឯត្ថ ច “យតោ ខោ…បេ…. បជានាតី”តិ ឯតេន ធម្មស្ស និយ្យានិកភាវេន សទ្ធឹ សង្ឃស្ស សុប្បដិបត្តឹ ទស្សេតិ, តេនេវ អដ្ឋកថាយំ “កោ ឯវំ ជានាតីតិ? ខីណាសវោ ជានាតិ, យាវ អារទ្ធវិបស្សកោ ជានាតី”តិ បរិបុណ្ណំ កត្វា ភិក្ខុសង្ឃោ ទស្សិតោ, តេន យទេតំ ហេដ្ឋា វុត្តំ “ភិក្ខុសង្ឃវសេនាបិ ទីបេតុ”ន្តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៨), តំ យថារុតវសេនេវ ទីបិតំ ហោតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

**១៤៦. “ទេសនាជាលវិមុត្តោ ទិដ្ឋិគតិកោ នាម នត្ថី”**តិ ទស្សនំ ទេសនាយ កេវលបរិបុណ្ណតំ ញាបេតុន្តិ វេទិតព្ពំ។ អន្តោ ជាលស្សាតិ **អន្តោជាលំ**, ទព្ពបវេសនវសេន អន្តោជាលេ អកតាបិ តន្និស្សិតវាទប្បវេសនវសេន កតាតិ **អន្តោជាលីកតា**, អន្តោ ជាលស្ស តិដ្ឋន្តីតិ វា **អន្តោជាលា**, ទព្ពវសេន អនន្តោជាលាបិ តន្និស្សិតវាទវសេន អន្តោជាលា កតាតិ **អន្តោជាលីកតា។** អភូតតព្ភាវេ ករាសភូយោគេ វិការវាចកតោ ឦបច្ចយោ, អន្តសរស្ស វា ឦការាទេសោតិ សទ្ទវិទូ យថា “ធវលីការោ, កពឡីការោ”តិ (សំ. និ. ១.១៨១), ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ **“ឥមស្សា”**តិអាទិ វុត្តំ។ និស្សិតា អវសិតាវ ហុត្វា ឧម្មុជ្ជមានា ឧម្មុជ្ជន្តីតិ អត្ថោ។ **មាន**-សទ្ទោ ចេត្ថ ភាវេនភាវលក្ខណត្ថោ អប្បហីនេន ឧម្មុជ្ជនភាវេន បុន ឧម្មុជ្ជនភាវស្ស លក្ខិតត្តា, តថា **“ឱសីទន្តា”**តិអាទីសុបិ **អន្ត**-សទ្ទោ។ ឧម្មុជ្ជនេនេវ អវុត្តស្សាបិ និមុជ្ជនស្ស គហណន្តិ ទស្សេតិ **“ឱសីទន្តា”**តិអាទិនា។ តត្ថ អបាយូបបត្តិវសេន អធោ ឱសីទនំ, សម្បត្តិភវវសេន ឧទ្ធមុគ្គមនំ។ តថា បរិត្តភូមិមហគ្គតភូមិវសេន, ទិដ្ឋិយា ឱលីនតាតិធាវនវសេន, បុព្ពន្តានុទិដ្ឋិអបរន្តានុទិដ្ឋិវសេន ច យថាក្កមំ យោជេតព្ពំ។ **បរិយាបន្នា**តិ អន្តោគធា។ តព្ភាវោ ច តទាពទ្ធេនាតិ វុត្តំ **“ឯតេន អាពទ្ធា”**តិ។ **“ន ហេត្ថា”**តិអាទិនា យថាវុត្តបាឡិយា អាបន្នត្ថំ ទស្សេតិ។

តទានិ ឧបមាសំសន្ទនមាហ “**កេវដ្ដោ វិយា**”តិអាទិនា។ កេ ឧទកេ វដ្ដតិ បរិចរតីតិ **កេវដ្ដោ**, មច្ឆពន្ធោ។ កាមំ កេវដ្ដន្ត្ថេវាសីបិ បាឡិយំ វុត្តោ, សោ បន តទនុគតិកោវាតិ តថា វុត្តំ។ **ទសសហស្សិលោកធាតូ**តិ ជាតិក្ខេត្តំ សន្ធាយាហ តត្ថេវ បដិវេធសម្ភវតោ, អញ្ញេសញ្ច តគ្គហណេនេវ គហិតត្តា។ អញ្ញត្ថាបិ ហិ ទិដ្ឋិគតិកា ឯត្ថ បរិយាបន្នា អន្តោជាលីកតាវ។ **ឱឡារិកា**តិ បាកដភាវេន ថូលា។ **តស្សា**តិ បរិត្តោទកស្ស។

**១៤៧**. “**សព្ពទិដ្ឋីនំ សង្គហិតត្តា**”តិ ឯតេន វាទសង្គហណេន បុគ្គលសង្គហោតិ ទស្សេតិ។ **អត្តនោ…បេ…. ទស្សេន្តោ**តិ ទេសនាកុសលតាយ យថាវុត្តេសុ ទិដ្ឋិគតិកានំ ឧម្មុជ្ជននិមុជ្ជនដ្ឋានភូតេសុ កត្ថចិបិ ភវាទីសុ អត្តនោ អនវរោធភាវំ ទស្សេន្តោ។ **នយន្តី**តិ សត្តេ តច្ឆិតដ្ឋានមាវហន្តិ, តំ បន តថាអាកឌ្ឍនវសេនាតិ អាហ “**គីវាយា**”តិអាទិ។ “**នេត្តិសទិសតាយា**”តិ ឥមិនា សទិសវោហារំ, ឧបមាតទ្ធិតំ វា ទស្សេតិ។ “**សា ហិ**”តិអាទិ សទិសតាវិភាវនា។ **គីវាយា**តិ ឯត្ថ មហាជនានន្តិ សម្ពន្ធីនិទ្ទេសោ **នេតី**តិ ឯត្ថាបិ កម្មភាវេន សម្ពជ្ឈិតព្ពោ នី-សទ្ទស្ស ទ្វិកម្មិកត្តា, អាខ្យាតបយោគេ ច ពហុលំ សាមិវចនស្ស កត្តុកម្មត្ថជោតកត្តា។ **អស្សា**តិ អនេន ភគវតា, សា ភវនេត្តិ ឧច្ឆិន្នាតិ សម្ពន្ធោ។ **បុន អប្បដិសន្ធិកភាវា**តិ សាមត្ថិយត្ថមាហ។ ជីវិតបរិយាទានេ វុត្តេយេវ ហិ បុន អប្បដិសន្ធិកភាវោ វុត្តោ នាម តស្សេវ អទស្សនស្ស បធានការណត្តា។ “**ន ទក្ខន្តី**”តិ ឯត្ថ អនាគតវចនវសេន បទសិទ្ធិ “យត្រ ហិ នាម សាវកោ ឯវរូបំ ញស្សតិ វា ទក្ខតិ វា សក្ខី វា ករិស្សតី”តិអាទីសុ (បារា. ២២៨; សំ. និ. ២.២០២) វិយាតិ ទស្សេតិ “**ន ទក្ខិស្សន្តី**”តិ ឥមិនា។ កឹ វុត្តំ ហោតីតិ អាហ “**អបណ្ណត្តិកភាវំ គមិស្សន្តី**”តិ។ **អបណ្ណត្តិកភាវ**ន្តិ ច ធរមានកបណ្ណត្តិយា ឯវ អបណ្ណត្តិកភាវំ, អតីត បណ្ណត្តិយា បន តថាគតបណ្ណត្តិ យាវ សាសនន្តរធានា, តតោ ឧទ្ធម្បិ អញ្ញពុទ្ធុប្បាទេសុ បវត្តតិ ឯវ យថា អធុនា វិបស្សិអាទីនំ។ តថា ហិ វក្ខតិ “វោហារមត្តមេវ ភវិស្សតី”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១៤៧) បញ្ញាយ ចេត្ថ បណ្ណ ទេសោតិ នេរុត្តិកា។

**កាយោ**តិ អត្តភាវោ, យោ រូបារូបធម្មសមូហោ។ ឯវញ្ហិស្ស អម្ពរុក្ខសទិសតា, តទវយវានញ្ច រូបក្ខន្ធចក្ខាយតនចក្ខុធាតាទីនំ អម្ពបក្កសទិសតា យុជ្ជតិ។ **តន្តិ** កាយំ។ **បញ្ចបក្កទ្វាទសបក្កអដ្ឋារសបក្ក បរិមាណា**តិ បញ្ចបក្កបរិមាណា ឯកា, ទ្វាទសបក្កបរិមាណា ឯកា, អដ្ឋារសបក្កបរិមាណា ឯកាតិ តិវិធា បក្កម្ពផលបិណ្ឌី វិយ។ បិណ្ឌោ ឯតស្សាតិ **បិណ្ឌី**, ថវកោ។ **តទន្វយានី**តិ វណ្ដានុគតានិ, តេនាហ “**តំយេវ វណ្ដំ អនុគតានី**”តិ។

**មណ្ឌូកកណ្ដកវិសសម្ផស្ស**ន្តិ វិសវន្តស្ស ភេកវិសេសស្ស កណ្ដកេន, តទញ្ញេន ច វិសេន សម្ផស្សំ, មណ្ឌូកកណ្ដកេ វិជ្ឈមានស្ស វិសស្ស សម្ផស្សំ វា។ សកណ្ដកោ ជលចារី សត្តោ ឥធ មណ្ឌូកោ នាម, យោ “បាសាណកច្ឆបោ”តិ វោហរន្តិ, តស្ស នង្គុដ្ឋេ អគ្គកោដិយំ ឋិតោ កណ្ដកោតិបិ វទន្តិ។ ឯកំ វិសមច្ឆកណ្ដកន្តិបិ ឯកេ។ **កិរា**តិ អនុស្សវនត្ថេ និបាតោ។ ឯត្ថ ច វណ្ដច្ឆេទេ វណ្ដូបនិពន្ធានំ អម្ពបក្កានំ អម្ពរុក្ខតោ វិច្ឆេទោ វិយ ភវនេត្តិច្ឆេទេ តទុបនិពន្ធានំ ខន្ធាទីនំ សន្តានតោ វិច្ឆេទោតិ ឯត្តាវតាវ បាឡិយមាគតំ ឱបម្មំ, តទវសេសំ បន អត្ថតោ លទ្ធមេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

**១៤៨**. **ពុទ្ធពល**ន្តិ ពុទ្ធានំ ញាណពលំ។ **កថិតសុត្តស្ស នាមា**តិ ឯត្ថ **នាម**-សទ្ទោ សម្ភាវនេ និបាតោ, តេន “ឯវម្បិ នាម កថិតសុត្តស្សា”តិ វុត្តនយេន សុត្តស្ស គុណំ សម្ភាវេតិ។ **ហន្ទា**តិ វោស្សគ្គត្ថេ។ តេន ហិ អធុនាវ គណ្ហាបេស្សាមិ។ ន បបញ្ចំ ករិស្សាមីតិ វោស្សគ្គំ ករោតិ។

**ធម្មបរិយាយេ**តិ ធម្មទេសនាសង្ខាតាយ បាឡិយា។ **ឥធត្ថោ**តិ ទិដ្ឋធម្មហិតំ។ **បរត្ថោ**តិ សម្បរាយហិតំ, តទុភយត្ថោ វា។ ភាសិតត្ថោបិ យុជ្ជតិ “ធម្មជាល”ន្តិ ឯត្ថ តន្តិធម្មស្ស គហិតត្តា។ **ឥហាតិ** ឥធ សាសនេ។ **ន**ន្តិ និបាតមត្តំ “ន នំ សុតោ សមណោ គោតមោ”តិអាទីសុ វិយ។ ន្តិ **ធម្មា**តិ បាឡិធម្មា។ សព្ពេន សព្ពំ សង្គណ្ហនតោ អត្ថសង្ខាតំ ជាលមេត្ថាតិ **អត្ថជាលំ។** តថា **ធម្មជាលំ ព្រហ្មជាលំ ទិដ្ឋិជាល**ន្តិ ឯត្ថាបិ។ សង្គាមំ វិជិនាតិ ឯតេនាតិ **សង្គាមវិជយោ**, សង្គាមោ ចេត្ថ បញ្ចហិ មារេហិ សមាគមនំ អភិយុជ្ឈនន្តិ អាហ “**ទេវបុត្តមារម្បិ**”តិអាទិ។ អត្ថសម្បត្តិយា ហិ **អត្ថជាលំ។** ព្យញ្ជនសម្បត្តិយា, សីលាទិអនវជ្ជធម្មនិទ្ទេសតោ ច **ធម្មជាលំ។** សេដ្ឋដ្ឋេន ព្រហ្មភូតានំ មគ្គផលនិព្ពានានំ វិភត្តត្តា **ព្រហ្មជាលំ។** ទិដ្ឋិវិវេចនមុខេន សុញ្ញតាបកាសនេន សម្មាទិដ្ឋិយា វិភត្តត្តា **ទិដ្ឋិជាលំ។** តិត្ថិយវាទនិម្មទ្ទនុបាយត្តា **អនុត្តរោ សង្គាមវិជយោ**តិ ឯវម្បេត្ថ អត្ថយោជនា វេទិតព្ពា។

**និទានាវសានតោ**តិ “អថ ភគវា អនុប្បត្តោ”តិ វចនសង្ខាតនិទានបរិយោសានតោ។ មរិយាទាវធិវចនញ្ចេតំ។ អបិច **និទានាវសានតោ**តិ និទានបរិយោសានេ វុត្តត្តា និទានាវសានភូតតោ “មមំ វា ភិក្ខវេ, បរេ អវណ្ណំ ភាសេយ្យុ”ន្តិអាទិ (ទី. និ. ១.៥, ៦) វចនតោ។ អាភិវិធិអវធិវចនញ្ចេតំ។ ឥទញ្ច “**អវោចា**”តិ

កិរិយាសម្ពន្ធនេន វុត្តំ។ “និទានេន អាទិកល្យាណ”ន្តិ វចនតោ បន និទានម្បិ និគមនំ វិយ សុត្តបរិយាបន្ន មេវ។ **អលព្ភ...បេ.... គម្ភីរន្តិ** សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្ស វិសេសនំ។

**១៤៩**. យថា អនត្តមនា អត្តនោ អនត្ថចរតាយ បរមនា វេរិមនា នាម ហោន្តិ, យថាហ ធម្មរាជា **ធម្មបទេ, ឧទានេ** ច –

“ទិសោ ទិសំ យំ តំ កយិរា, វេរី វា បន វេរិនំ;
មិច្ឆាបណិហិតំ ចិត្តំ, បាបិយោ នំ តតោ ករេ”តិ។ (ធ. ប. ៤២; ឧទា. ៣៣);

ន ឯវមិមេ អនត្តមនា, ឥមេ បន អត្តនោ អត្ថចរតាយ **អត្តមនា** នាម ហោន្តីតិ អាហ **“សកមនា”**តិ។ សកមនតា ច បីតិយា គហិតចិត្តត្តាតិ ទស្សេតិ **“ពុទ្ធគតាយ”**តិអាទិនា។

អយំ បន អដ្ឋកថាតោ អបរោ នយោ – **អត្តមនា**តិ សមត្តមនា, ឥមាយ ទេសនាយ បរិបុណ្ណមនសង្កប្បាតិ អត្ថោ។ **ទេសនាវិលាសោ** ទេសនាយ វិជម្ភនំ, តញ្ច ទេសនាកិច្ចនិប្ផាទកំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមេវ។ ករវីកស្ស រុតមិវ មញ្ជុមធុរស្សរោ យស្សាតិ **ករវីករុតមញ្ជុ,** តេន។ **អមតាភិសេកសទិសេនា**តិ កាយចិត្តទរថវូបសមកំ សព្ពសម្ភារាភិសង្ខតំ ឧទកំ ទីឃាយុកតាសំវត្តនតោ **អមតំ** នាម។ តេនាភិសេកសទិសេន។ ព្រហ្មុនោ សរោ វិយ អដ្ឋង្គសមន្នាគតោ សរោ យស្សាតិ**ព្រហ្មស្សរោ**, តេន។ **អភិនន្ទតី**តិ តណ្ហាយតិ, តេនាហ **“តណ្ហាយម្បិ អាគតោ”**តិ។ អនេកត្ថត្តា ធាតូនំ **អភិនន្ទន្តី**តិ ឧបគច្ឆន្តិ សេវន្តីតិ អត្ថោតិ អាហ **“ឧបគមនេបិ”**តិ។

តថា **អភិនន្ទន្តី**តិ សម្បដិច្ឆន្តីតិ អត្ថមាហ **“សម្បដិច្ឆនេបី”**តិ។ **អភិនន្ទិត្វា**តិ វុត្តោយេវត្ថោ **“អនុមោទិត្វា”**តិ ឥមិនា បកាសិតោតិ សន្ធាយ **“អនុមោទនេបិ”**តិ វុត្តំ។

ឥមមេវត្ថំ គាថាពន្ធវសេន ទស្សេតុំ **“សុភាសិត”**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ សទ្ទតោ **សុភាសិតំ,** អត្ថតោ **សុលបិតំ។** សិលប្បកាសនេន វា សុភាសិតំ, សុញ្ញតាបកាសនេន **សុលបិតំ។** ទិដ្ឋិវិភជនេន វា **សុភាសិតំ,** តន្និព្ពេឋកសព្ពញ្ញុតញ្ញាណវិភជនេន **សុលបិតំ។** ឯវំ អវណ្ណវណ្ណនិសេធនាទីហិបិ ឥធ ទស្សិតប្បការេហិ យោជេតព្ពំ។ **តាទិនោ**តិ ឥដ្ឋានិដ្ឋេសុ សមបេក្ខនាទីហិ បញ្ចហិ ការណេហិ តាទិភូតស្ស។ ឥមស្ស បទស្ស វិត្ថារោ “ឥដ្ឋានិដ្ឋេ តាទី, ចត្តាវីតិ តាទី, វន្តាវីតិ តាទី”តិអាទិនា (មហានិ. ៣៨) **មហានិទ្ទេសេ** វុត្តោ, សោ ឧបរិ អដ្ឋកថាយម្បិ អាវិភវិស្សតិ។ កិញ្ចាបិ “កតមញ្ច តំ ភិក្ខវេ”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៧) តត្ថ តត្ថ បវត្តាយ កថេតុកម្យតាបុច្ឆាយ វិស្សជ្ជនវសេន វុត្តត្តា ឥទំ សុត្តំ វេយ្យាករណំ នាម ភវតិ។ ព្យាករណមេវ ហិ វេយ្យាករណំ, តថាបិ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនាវសេន បវត្តំ សុត្តំ សគាថកំ ចេ, គេយ្យំ នាម ភវតិ។ និគ្គាថកំ, ចេ អង្គន្តរហេតុរហិតញ្ច, វេយ្យាករណំ នាម។ ឥតិ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនាវសេន បវត្តស្សាបិ គេយ្យសាធារណតោ, អង្គន្តរហេតុរហិតស្ស ច និគ្គាថកភាវស្សេវ អនញ្ញសាធារណតោ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនភាវមនបេក្ខិត្វា និគ្គាថកភាវមេវ វេយ្យាករណហេតុតាយ ទស្សេន្តោ **“និគ្គាថកត្តា ហិ ឥទំ វេយ្យាករណ”**ន្តិ អាហ។

កស្មាតិ ចោទនំ សោធេតិ **“ភញ្ញមានេតិ ហិ វុត្ត”**ន្តិ ឥមិនា។ ឧភយសម្ពន្ធបទញ្ហេតំ ហេដ្ឋា, ឧបរិ ច សម្ពជ្ឈនតោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – “ភញ្ញមានេ”តិ វត្តមានកាលវសេន វុត្តត្តា ន កេវលំ សុត្តបរិយោសានេយេវ, អថ ខោ ទ្វាសដ្ឋិយា ឋានេសុ អកម្បិត្ថាតិ វេទិតព្ពាតិ។ យទេវំ សកលេបិ ឥមស្មិំ សុត្តេ ភញ្ញមានេ អកម្បិត្ថាតិ អត្ថោយេវ សម្ភវតិ, ន បន តស្ស តស្ស ទិដ្ឋិគតស្ស បរិយោសានេ បរិយោសានេតិ អត្ថោតិ? នាយមនុយោគោ កត្ថចិបិ ន បវិសតិ សម្ភវមត្តេនេវ អនុយុញ្ជនតោ, អយំ បន អត្ថោ ន សម្ភវមត្តេនេវ វុត្តោ, អថ ខោ ទេសនាកាលេ កម្បនាកាលេនេវ អាចរិយបរម្បរាភតេន។ តេនេវ ហិ អាការេនាយមត្ថោ សង្គីតិមារុឡ្ហោ, តថារុឡ្ហនយេនេវ ច សង្គហការេន វុត្តោតិ និដ្ឋមេត្ថ គន្តព្ពំ, ឥតរថា អតក្កាវចរស្ស ឥមស្សត្ថស្ស តក្កបរិយាហតកថនំ អនុបបន្នំ សិយាតិ។ ឯវមីទិសេសុ។ **“ធាតុក្ខោភេនា”**តិអាទីសុ អត្ថោ **មហាបរិនិព្ពានសុត្តវណ្ណនាយ** (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.១៧១) គហេតព្ពោ។

**អបរេសុបី**តិ ឯត្ថ **បិ**-សទ្ទេន បារមិបវិចយនំ សម្បិណ្ឌេតិ។ វុត្តញ្ហិ **ពុទ្ធវំសេ** –

“ឥមេ ធម្មេ សម្មសតោ, សភាវសរសលក្ខណេ;
ធម្មតេជេន វសុធា, ទសសហស្សី បកម្បថា”តិ។ (ពុ. វំ. ១៦៦);

តថា សាសនបតិដ្ឋានន្តរធានាទយោបិ។ តត្ថ សាសនបតិដ្ឋានេ តាវ ភគវតោ វេឡុវនបដិគ្គហណេ, មហាមហិន្ទត្ថេរស្ស មហាមេឃវនបដិគ្គហណេ, មហាអរិដ្ឋត្ថេរស្ស វិនយបិដកសជ្ឈាយនេតិ ឯវមាទីសុ សាសនស្ស មូលានិ ឱតិណ្ណានីតិ បីតិវសំ គតា នច្ចន្តា វិយ អយំ មហាបថវី កម្បិត្ថ។ សាសនន្តរធានេ បន “អហោ ឦទិសស្ស សទ្ធម្មស្ស អន្តរធាន”ន្តិ ទោមនស្សប្បត្តា វិយ យថា តំ កស្សបស្ស ភគវតោ សាសនន្តរធានេ។ វុត្តញ្ហេតមឞ**បទានេ** –

> “តទាយំ បថវី សព្ពា, អចលា សា ចលាចលា;
> សាគរោ ច សសោកោវ, វិនទី ករុណំ គិរ”ន្តិ។ (អប. ២.៥៤.១៣១);

**ពោធិមណ្ឌូបសង្កមនេ**តិ វិសាខាបុណ្ណមទិវសេ បឋមំ ពោធិមណ្ឌូបសង្កមនេ។ **បំសុកូលគ្គហណេ**តិ បុណ្ណំ នាម ទាសី បារុបិត្វា អាមកសុសានេ ឆឌ្ឌិតស្ស សាណមយបំសុកូលស្ស តុម្ពមត្តេ បាណេ វិធុនិត្វា មហាអរិយវំសេ ឋត្វា គហណេ។ **បំសុកូលធោវនេ**តិ តស្សេវ បំសុកូលស្ស ធោវនេ។ **កាឡការាមសុត្តំ** (អ. និ. ៤.២៤) អង្គុត្តរាគមេ ចតុក្កនិបាតេ។ **គោតមកសុត្ត**ម្បិ (អ. និ. ៣.១៧៦) តត្ថេវ តិកនិបាតេ។ **វីរិយពលេនា**តិ មហាភិនិក្ខមនេ ចក្កវត្តិសិរិបរិច្ចាគហេតុភូតវីរិយប្បភាវេន។ **ពោធិមណ្ឌូបសង្កមនេ** –

> “កាមំ តចោ ច ន្ហារុ ច, អដ្ឋិ ច អវសិស្សតុ;
> ឧបសុស្សតុ និស្សេសំ, សរីរេ មំសលោហិត”ន្តិ។ (ម. និ. ២.១៨៤; សំ. និ. ២.២២, ២៣៧; អ. និ. ២.៥; ៨.១៣; មហានិ. ១៩៦; អវិទូរេនិទានកថា);

វុត្តចតុរង្គសមន្នាគតវីរិយានុភាវេនាតិ យថារហមត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **អច្ឆរិយវេគាភិហតា**តិ វិម្ហយាវហកិរិយានុភាវឃដ្ដិតា។ បំសុកូលធោវនេ ភគវតោ បុញ្ញតេជេនាតិ វទន្តិ។ បំសុកូលគ្គហណេ យថា អច្ឆរិយវេគាភិហតាតិ យុត្តំ វិយ ទិស្សតិ, តំ បន កទាចិ បវត្តត្តា “**អកាលកម្បនេនា**”តិ វុត្តំ។ វេស្សន្តរជាតកេ (ជា. ២.២២.១៦៥៥) បន បារមីបូរណបុញ្ញតេជេន អនេកក្ខត្តុំ កម្បិតត្តា អកាលកម្បនំ នាម ភវតិ។ សក្ខិនិទស្សនេ កថេតព្ពស្ស អត្ថស្សានុរូបតោ សក្ខិ វិយ ភវតីតិ វុត្តំ “**សក្ខិភាវេនា**”តិ យថា តំ មារវិជយកាលេ (ជា. អដ្ឋ. ១.អវិទូរេនិទានកថា)។ **សាធុការទានេនា**តិ បករណានុរូបវសេន វុត្តំ យថា តំ ធម្មចក្កប្បវត្តនសង្គីតិកាលាទីសុ (សំ. និ. ៥.១០៨១; មហាវ. ១៣; បដិ. ម. ៣.៣០១)។

“**ន កេវល**”ន្តិអាទិនា អនេកត្ថបថវីកម្បនទស្សនមុខេន ឥមស្ស សុត្តស្ស មហានុភាវតាយេវ ទស្សិតា។ តត្ថ **ជោតិវនេ**តិ នន្ទវនេ។ តញ្ហិ សាសនស្ស ញាណាលោកសង្ខាតាយ ជោតិយា បាតុភូតដ្ឋានត្តា ជោតិវនន្តិ វុច្ចតីតិ **វិនយសំវណ្ណនាយំ** វុត្តំ។ **ធម្ម**ន្តិ អនមតគ្គសុត្តាទិធម្មំ។ **បាចីនអម្ពលដ្ឋិកដ្ឋាន**ន្តិ បាចីនទិសាភាគេ តរុណម្ពរុក្ខេន លក្ខិតដ្ឋានំ។

**ឯវ**ន្តិ ភគវតា ទេសិតកាលាទីសុ បថវីកម្បនមតិទិសតិ។ **អនេកសោ**តិ អនេកធា។ សយម្ភុនា ទេសិតស្ស ព្រហ្មជាលស្ស យស្ស សុត្តសេដ្ឋស្សាតិ យោជនា។ **ឥធា**តិ ឥមស្មិំ សាសនេ។ **យោនិសោ**តិ មិច្ឆាទិដ្ឋិប្បហានសម្មាទិដ្ឋិសមាទានាទិនា ញាយេន ឧបាយេន បដិបជ្ជន្តូតិ អត្ថោ។ អយំ តាវេត្ថ អដ្ឋកថាយ លីនត្ថវិភាវនា។

## បករណនយវណ្ណនា

> “ឥតោ បរំ អាចរិយ-ធម្មបាលេន យា កតា;
> សមុដ្ឋានាទិហារាទិ-វិវិធត្ថវិភាវនា។
>
> ន សា អម្ហេហុបេក្ខេយ្យា, អយញ្ហិ តព្ពិសោធនា;
> តស្មា តម្បិ បវក្ខាម, សោតូនំ ញាណវុឌ្ឍិយា។

អយញ្ហិ បករណនយេន បាឡិយា អត្ថវណ្ណនា – បករណនយោតិ ច តម្ពបណ្ណិភាសាយ វណ្ណនានយោ។ “នេត្តិបេដកប្បករណេ ធម្មកថិកានំ យោជនានយោតិបិ វទន្តី”តិ **អភិធម្មដីកាយំ** វុត្តំ។ យស្មា បនាយំ ទេសនាយ សមុដ្ឋានបយោជនភាជនេសុ, បិណ្ឌត្ថេសុ ច បឋមំ និទ្ធារិតេសុ សុករា, ហោតិ សុវិញ្ញេយ្យា ច, តស្មា –

> សមុដ្ឋានំ បយោជនំ, ភាជនញ្ចាបិ បិណ្ឌត្ថំ;

និទ្ទារេត្វាន បណ្ឌិតោ, តតោ ហារទយោ សំសេ។

តត្ថ **សមុដ្ឋានំ** នាម ទេសនានិទានំ, តំ សាធារណមសាធារណន្តិ ទុវិធំ, តថា សាធារណម្បិ អជ្ឈត្តិកពាហិរតោ។ តត្ថ សាធារណំ អជ្ឈត្តិកសមុដ្ឋានំ នាម ភគវតោ មហាករុណា។ តាយ ហិ សមុស្សាហិតស្ស លោកនាថស្ស វេនេយ្យានំ ធម្មទេសនាយ ចិត្តំ ឧទបាទិ, តំ សន្ធាយ វុត្តំ “សត្តេសុ ការុញ្ញតំ បដិច្ច ពុទ្ធចក្ខុនា លោកំ វោលោកេសី”តិអាទិ។ ឯត្ថ ច តិវិធាវត្ថាយបិ មហាករុណាយ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ យាវទេវ សទ្ធម្មទេសនាហត្ថទានេហិ សំសារមហោឃតោ សត្តសន្តារណត្ថំ តទុប្បត្តិតោ។ យថា ច មហាករុណា, ឯវំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណទសពលញាណាទយោបិ ទេសនាយ សាធារណមជ្ឈត្តិកសមុដ្ឋានំ នាម។ សព្ពញ្ហិ ញេយ្យធម្មំ តេសំ ទេសេតព្ពាការំ, សត្តានំ អាសយានុសយាទិកញ្ច យាថាវតោ ជានន្តោ ភគវា ឋានាដ្ឋានាទីសុ កោសល្លេន វេនេយ្យជ្ឈាសយានុរូបំ វិចិត្រនយទេសនំ បវត្តេសិ។ ពាហិរំ បន សាធារណសមុដ្ឋានំ ទសសហស្សិមហាព្រហ្មបរិវារស្ស សហម្បតិព្រហ្មុនោ អជ្ឈេសនំ។ តទជ្ឈេសនុញ្ហិ បតិ ធម្មគម្ភីរតាបច្ចវេក្ខណាជនិតំ អប្បោស្សុក្កតំ បដិប្បស្សម្ភេត្វា ធម្មស្សាមី ធម្មទេសនាយ ឧស្សាហជាតោ អហោសិ។

អសាធារណម្បិ អជ្ឈត្តិកពាហិរតោ ទុវិធមេវ។ តត្ថ អជ្ឈត្តិកំ យាយ មហាករុណាយ, យេន ច ទេសនាញាណេន ឥទំ សុត្តំ បវត្តិតំ, តទុភយមេវ។ សាមញ្ញាវត្ថាយ ហិ សាធារណម្បិ សមានំ មហាករុណាទិ វិសេសាវត្ថាយ អសាធារណំ ភវតិ, ពាហិរំ បន អសាធារណសមុដ្ឋានំ វណ្ណាវណ្ណភណនន្តិ អដ្ឋកថាយំ វុត្តំ។ អបិច និន្ទាបសំសាសុ សត្តានំ វេនេយ្យាយាតានន្ទាទិភាវមនាបត្តិ។ តត្ថ ច អនាទីនវទស្សនំ ពាហិរមសាធារណសមុដ្ឋានមេវ, តថា និន្ទាបសំសាសុ បដិបជ្ជនក្កមស្ស, បសំសាវិសយស្ស ច ខុទ្ទកាទិវសេន អនេកវិធស្ស សីលស្ស, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្ស ច សស្សតាទិទិដ្ឋិដ្ឋានេ, តទុត្តរិ ច អប្បដិហតចារតាយ, តថាគតស្ស ច កត្ថចិបិ ភវាទីសុ អបរិយាបន្នតាយ សត្តានមនវពោធោបិ ពាហិរមសាធារណសមុដ្ឋានំ។

**បយោជន**ម្បិ សាធារណាសាធារណតោ ទុវិធំ។ តត្ថ សាធារណំ អនុបាទាបរិនិព្ពានំ វិមុត្តិរសត្តា សព្ពាយបិ ភគវតោ ទេសនាយ, តេនេវាហ “ឯតទត្ថា កថា, ឯតទត្ថា មន្តនា”តិអាទិ (បរិ. ៣៦៦) អសាធារណំ បន ពាហិរសមុដ្ឋានតោ វិបរិយាយេន វេទិតព្ពំ។ និន្ទាបសំសាសុ ហិ សត្តានន្ទេនេយ្យាយាតានន្ទាទិភាវប្បត្តិអាទិកំ ឥមិស្សា ទេសនាយ ផលភូតំ ការណភាវេន ឥមំ ទេសនំ បយោជេតិ។ ផលញ្ហិ តទុប្បាទកសត្តិយា ការណំ បយោជេតិ នាម ផលេ សតិយេវ តាយ សត្តិយា ការណភាវប្បត្តិតោ។ អថ វា យថាវុត្តំ ផលំ ឥមាយ ទេសនាយ ភគវន្តំ បយោជេតីតិ **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន** វុត្តំ។ យញ្ហិ ទេសនាយ សាធេតព្ពំ ផលំ, តំ អាកង្ខិតព្ពត្តា ទេសនាយ ទេសកំ បយោជេតិ នាម។ អបិច កុហនលបនាទិនានាវិធមិច្ឆាជីវវិទ្ធំសនំ, ទ្វាសដ្ឋិទិដ្ឋិជាលវិនិវេឋនំ, ទិដ្ឋិសីសេន បច្ចយាការវិភាវនំ, ឆផស្សាយតនវសេន ចតុសច្ចកម្មដ្ឋាននិទ្ទេសោ, សព្ពទិដ្ឋិគតានំ អនវសេសបរិយាទានំ, អត្តនោ អនុបាទាបរិនិព្ពានទីបនញ្ច បយោជនមេវ។

**ភាជនំ** បន ទេសនាធិដ្ឋានំ។ យេ ហិ វណ្ណាវណ្ណនិមិត្តអនុរោធវិរោធវន្តចិត្តា កុហនាទិវិវិធមិច្ឆាជីវនិរតា សស្សតាទិទិដ្ឋិបង្កនិមុគ្គា សីលក្ខន្ធាទីសុ អបរិបូរការិនោ អពុទ្ធគុណវិសេសញាណា វេនេយ្យា, តេ ឥមិស្សា ទេសនាយ ភាជនំ។

**បិណ្ឌត្ថោ** បន ឥធ លព្ភមានបទេហិ, សមុទាយេន ច សុត្តបទេន យថាសម្ភវំ សង្គហិតោ អត្ថោ។ អាឃាតាទីនំ អករណីយតាវចនេន ហិ ទស្សិតំ បដិញ្ញានុរូបំ សមណសញ្ញាយ និយោជនំ, តថា ខន្តិសោរច្ចានុដ្ឋានំ, ព្រហ្មវិហារភាវនានុយោគោ, សទ្ធាបញ្ញាសមាយោគោ, សតិសម្បជញ្ញាធិដ្ឋានំ, បដិសង្ខានភាវនាពលសិទ្ធិ, បរិយុដ្ឋានានុសយប្បហានំ, ឧភយហិតបដិបត្តិ, លោកធម្មេហិ អនុបលេបោ ច –

បាណាតិបាតាទីហិ បដិវិរតិវចនេន ទស្សិតា សីលវិសុទ្ធិ, តាយ ច ហិរោត្តប្បសម្បត្តិ, មេត្តាករុណាសមង្គិតា, វីតិក្កមប្បហានំ, តទង្គប្បហានំ, ទុច្ចរិតសំកិលេសប្បហានំ, វិរតិត្តយសិទ្ធិ, បិយមនាបគរុភាវនីយតានិប្ផត្តិ, លាភសក្ការសិលោកសមុទាគមោ, សមថវិបស្សនានំ អធិដ្ឋានភាវោ, អកុសលមូលតនុករណំ, កុសលមូលរោបនំ, ឧភយានត្ថទូរីករណំ, បរិសាសុ វិសារទតា, អប្បមាទវិហារោ, បរេហិ ទុប្បធំសិយតា, អវិប្បដិសារាទិសមង្គិតា ច –

“គម្ភីរា”តិអាទិវចនេហិ ទស្សិតំ គម្ភីរធម្មវិភាវនំ, អលព្ភនេយ្យបតិដ្ឋតា, កប្បានមសង្ខ្យេយ្យេនាបិ ទុល្លភបាតុភាវតា, សុខុមេនបិ ញាណេន បច្ចក្ខតោ បដិវិជ្ឈិតុមសក្កុណេយ្យតា, ធម្មន្វយសង្ខាតេន អនុមានញាណេនាបិ ទុរធិគមនីយតា, បស្សទ្ធសព្ពទរថតា, សន្តធម្មវិភាវនំ, សោភនបរិយោសានតា, អតិត្តិករភាវោ, បធានភាវប្បត្តិ, យថាភូតញាណគោចរតា, សុខុមសភាវតា, មហាបញ្ញាវិភាវនា ច។

ទិដ្ឋិទីបកបទេហិ ទស្សិតា សមាសតោ សស្សតឧច្ឆេទទិដ្ឋិយោ លីនតាតិធាវនវិភាវនំ, ឧភយវិនិពន្ធនិទ្ទេសោ , មិច្ឆាភិនិវេសកិត្តនំ, កុម្មគ្គបដិបត្តិប្បកាសនំ, វិបរិយេសគ្គាហញាបនំ, បរាមាសបរិគ្គហោ, បុព្ពន្តាបរន្តានុទិដ្ឋិបតិដ្ឋាបនា, ភវវិភវទិដ្ឋិវិភាគា, តណ្ហាវិជ្ជាបវត្តិ, អន្តវានន្តវាទិដ្ឋិនិទ្ទេសោ, អន្តទ្វយាវតារណំ, អាសវោឃយោគកិលេសគន្ថសំយោជនុបាទានវិសេសវិភជនញ្ច –

តថា “វេទនានំ សមុទយ”ន្តិអាទិវចនេហិ ទស្សិតា ចតុន្នមរិយសច្ចានំ អនុពោធបដិពោធសិទ្ធិ, វិក្ខម្ភនសមុច្ឆេទប្បហានំ តណ្ហាវិជ្ជាវិគមោ, សទ្ធម្មដ្ឋិតិនិមិត្តបរិគ្គហោ, អាគមាធិគមសម្បត្តិ, ឧភយហិតបដិបត្តិ, តិវិធបញ្ញាបរិគ្គហោ, សតិសម្បជញ្ញានុដ្ឋានំ, សទ្ធាបញ្ញាសមាយោគោ, វីរិយសមតានុយោជនំ, សមថវិបស្សនានិប្ផត្តិ ច –

“អជានតំ អបស្សត”ន្តិ បទេហិ ទស្សិតា អវិជ្ជាសិទ្ធិ, តថា “តណ្ហាគតានំ បរិតស្សិតវិប្ផន្ទិត”ន្តិ បទេហិ តណ្ហាសិទ្ធិ, តទុភយេន ច នីវរណសញ្ញោជនទ្វយសិទ្ធិ, អនមតគ្គសំសារវដ្ដានុបច្ឆេទោ, បុព្ពន្តាហរណាបរន្តានុសន្ធានានិ, អតីតបច្ចុប្បន្នកាលវសេន ហេតុវិភាគោ, អវិជ្ជាតណ្ហានំ អញ្ញមញ្ញានតិវត្តនំ, អញ្ញមញ្ញូបការិតា, បញ្ញាវិមុត្តិចេតោវិមុត្តីនំ បដិបក្ខនិទ្ទេសោ ច –

“តទបិ ផស្សបច្ចយា”តិ បទេន ទស្សិតា សស្សតាទិបញ្ញាបនស្ស បច្ចយាធីនវុត្តិតា, តេន ច ធម្មានំ និច្ចតាបដិសេធោ, អនិច្ចតាបតិដ្ឋាបនំ, បរមត្ថតោ ការកាទិបដិក្ខេបោ, ឯវំធម្មតានិទ្ទេសោ, សុញ្ញតាបកាសនំ សមត្ថនិរីហ បច្ចយលក្ខណវិភាវនញ្ច –

“ឧច្ឆិន្នភវនេត្តិកោ”តិអាទិនា ទស្សិតា ភគវតោ បហានសម្បត្តិ, វិជ្ជាវិមុត្តិវសីភាវោ, សិក្ខត្តយនិប្ផត្តិ, និព្ពានធាតុទ្វយវិភាគោ, ចតុរធិដ្ឋានបរិបូរណំ, ភវយោនិអាទីសុ អបរិយាបន្នតា ច –

សកលេន បន សុត្តបទេន ទស្សិតោ ឥដ្ឋានិដ្ឋេសុ ភគវតោ តាទិភាវោ, តត្ថ ច បរេសំ បតិដ្ឋាបនំ, កុសលធម្មានំ អាទិភូតធម្មទ្វយនិទ្ទេសោ សិក្ខត្តយូបទេសោ, អត្តន្តបាទិបុគ្គលចតុក្កសិទ្ធិ, កណ្ហកណ្ហវិបាកាទិកម្មចតុក្កវិភាគោ, ចតុរប្បមញ្ញាវិសយនិទ្ទេសោ, សមុទយត្ថង្គមាទិបញ្ចកស្ស យថាភូតាវពោធោ, ឆសារណីយធម្មវិភាវនា, ទសនាថកធម្មបតិដ្ឋាបនន្តិ ឯវមាទយោ យថាសម្ភវំ សង្គហេត្វា ទស្សេតព្ពា អត្ថា បិណ្ឌត្ថោ។

## សោឡសហារវណ្ណនា

## ទេសនាហារវណ្ណនា

ឥទានិ នេត្តិយា, បេដកោបទេសេ ច វុត្តនយវសេន ហារាទីនំ និទ្ធារណំ។ តត្ថ “អត្តា, លោកោ”តិ ច ទិដ្ឋិយា អធិដ្ឋានភាវេន, វេទនាផស្សាយតនាទិមុខេន ច គហិតេសុ បញ្ចសុ ឧបាទានក្ខន្ធេសុ តណ្ហាវជ្ជិតា បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា **ទុក្ខសច្ចំ។** តណ្ហា **សមុទយសច្ចំ។** តំ បន “បរិតស្សនាគហណេន តណ្ហាគតាន”ន្តិ, “វេទនាបច្ចយា តណ្ហា”តិ ច បទេហិ សមុទយគ្គហណេនញ្ច បាឡិយំ សរូបេន គហិតមេវ។ អយំ តាវ សុត្តន្តនយោ។

អភិធម្មេ បន វិភង្គប្បករណេ អាគតនយេន អាឃាតានន្ទាទិវចនេហិ, “អាតប្បមន្វាយា”តិអាទិបទេហិ, ចិត្តបទោសវចនេន, សព្ពទិដ្ឋិគតិកបទេហិ, កុសលាកុសលគ្គហណេន, ភវគ្គហណេន, សោកាទិគ្គហណេន, ទិដ្ឋិគ្គហណេន, តត្ថ តត្ថ សមុទយគ្គហណេន ចាតិ សង្ខេបតោ សព្ពលោកិយកុសលាកុសលធម្មវិភាវនបទេហិ គហិតា ធម្មកិលេសា **សមុទយសច្ចំ។** តទុភយេសមប្បវត្តិ **និរោធសច្ចំ។** តស្ស បន តត្ថ តត្ថ វេទនានំ អត្ថង្គមនិស្សរណបរិយាយេហិ បច្ចត្តំ និព្ពុតិវចនេន, អនុបាទាវិមុត្តិវចនេន ច បាឡិយំ គហណំ វេទិតព្ពំ។ និរោធបជាននា បដិបទា **មគ្គសច្ចំ។** តស្សបិ តត្ថ តត្ថ វេទនានំ សមុទយាទីនិ យថាភូតបដិវេធនាបទេសេន ឆន្នំ ផស្សាយតនានំ សមុទយាទីនិ យថាភូតបជាននបរិយាយេន, ភវនេត្តិយា ឧច្ឆេទវចនេន ច គហណំ វេទិតព្ពំ។

តត្ថ សមុទយេន **អស្សាទោ**, ទុក្ខេន **អាទីនវោ**, មគ្គនិរោធេហិ **និស្សរណ**ន្តិ ឯវំ ចតុសច្ចវសេន, យានិ បាឡិយំ សរូបេនេវ អាគតានិ អស្សាទាទីនវនិស្សរណានិ, តេសញ្ច វសេន ឥធ អស្សាទាទយោ វេទិតព្ពា។ វេនេយ្យានំ តាទិភាវាបត្តិអាទិ **ផលំ។** យញ្ហិ ទេសនាយ សាធេតព្ពំ ហេដ្ឋា វុត្តំ បយោជនំ។ តទេវ ផលន្តិ វុត្តោវាយមត្ថោ។ តទត្ថញ្ហិ ឥទំ សុត្តំ ភគវតា ទេសិតំ។ អាឃាតាទីនមករណីយតា, អាឃាតាទិផលស្ស ច អនញ្ញសន្តានភាវិតា និន្ទាបសំសាសុ យថាសភាវំ បដិជានននិព្ពេឋនាទីតិ ឯវំ តំតំបយោជនាធិគមហេតុ

**ឧបាយោ។** អាឃាតាទីនំ ករណបដិសេធនាទិអបទេសេន អត្ថកាមេហិ តតោ ចិត្តំ សាធុកំ រក្ខិតព្ពន្តិ អយំ អាណារហស្ស ធម្មរាជស្ស **អាណត្តី**តិ។ អយំ អស្សាទាទីនវនិស្សរណផលូបាយាណត្តិវសេន ឆព្ពិធធម្មសន្ទស្សនលក្ខណោ **ទេសនាហារោ** នាម។ វុត្តញ្ច –

> “អស្សាទាទីនវតា , និស្សរណម្បិ ច ផលំ ឧបាយោ ច;
> អាណត្តី ច ភគវតោ, យោគីនំ ទេសនាហារោ”តិ។

**វិចយហារវណ្ណនា**

កប្បនាភាវេបិ វោហារវសេន, អនុវាទវសេន ច “មម”ន្តិ វុត្តំ។ និយមាភាវតោ វិកប្បនត្ថំ វាគ្គហណំ។ តំគុណសមង្គិតាយ, អភិមុខីករណាយ ច “ភិក្ខវេ”តិ អាមន្តនំ។ អញ្ញភាវតោ, បដិវិរុទ្ធភាវតោ ច “បរេ”តិ វុត្តំ, វណ្ណបដិបក្ខតោ, អវណ្ណនីយតោ ច “អវណ្ណ”ន្តិ, ព្យត្តិវសេន, វិត្ថារវសេន ច “ភាសេយ្យុ”ន្តិ, ធារណសភាវតោ, អធម្មបដិបក្ខតោ ច “ធម្មស្សា”តិ, ទិដ្ឋិសីលេហិ សំហតភាវតោ, កិលេសានំ សង្ឃាតករណតោ ច “សង្ឃស្សា”តិ, វុត្តបដិនិទ្ទេសតោ, វចនុបន្យាសតោ ច “តត្រា”តិ, សម្មុខីភាវតោ, បុថុភាវតោ ច “តុម្ហេហី”តិ, ចិត្តស្ស ហននតោ, អារម្មណាភិឃាតតោ ច “អាឃាតោ”តិ, អារម្មណេ សង្កោចវុត្តិយា អនភិមុខតាយ, អតុដ្ឋាការតាយ ច “អប្បច្ចយោ”តិ, អារម្មណចិន្តនតោ, និស្សយតោ ច “ចេតសោ”តិ, អត្ថស្ស អសាធនតោ, អនុអនុ អនត្ថសាធនតោ ច “អនភិរទ្ធី”តិ, ការណានរហត្តា, សត្ថុសាសនេ

បិតេហិ កាតុមសក្កុណេយ្យត្តា ច “ន ករណីយា”តិ វុត្តំ។ ឯវំ តស្មិំ តស្មិំ អធិប្បេតត្ថេ បវត្តតានិទស្សនេន, អត្ថសោ ច –

មមន្តិ សាមិនិទ្ទិដ្ឋំ សព្ពនាមបទំ។ វាតិ វិកប្បននិទ្ទិដ្ឋំ និបាតបទំ។ ភិក្ខវេតិ អាលបននិទ្ទិដ្ឋំ នាមបទំ។ បរេតិ កត្តុនិទ្ទិដ្ឋំ នាមបទំ។ អវណ្ណន្តិ កម្មនិទ្ទិដ្ឋំ នាមបទំ។ ភាសេយ្យុន្តិ កិរិយានិទ្ទិដ្ឋំ អាខ្យាតបទំ។ ធម្មស្ស, សង្ឃស្សាតិ ច សាមិនិទ្ទិដ្ឋំ នាមបទំ។ តត្រាតិ អាធារនិទ្ទិដ្ឋំ សព្ពនាមបទំ។ តុម្ហេហីតិ កត្តុនិទ្ទិដ្ឋំ សព្ពនាមបទំ។ **ន**-ឥតិ បដិសេធនិទ្ទិដ្ឋំ និបាតបទំ។ អាឃាតោ, អប្បច្ចយោ, អនភិរទ្ធីតិ ច កម្មនិទ្ទិដ្ឋំ នាមបទំ។ ចេតសោតិ សាមិនិទ្ទិដ្ឋំ នាមបទំ។ ករណីយាតិ កិរិយានិទ្ទិដ្ឋំ នាមបទន្តិ។ ឯវំ តស្ស តស្ស បទស្ស វិសេសតានិទស្សនេន, ព្យញ្ជនសោ ច វិចយនំ **បទវិចយោ។** អតិវិត្ថារភយេន បន សក្កាយេវ អដ្ឋកថំ, តស្សា ច លីនត្ថវិភាវនំ អនុគន្ត្វា អយមត្ថោ វិញ្ញុនា វិភាវេតុន្តិ ន វិត្ថារយិម្ហ។

“តត្រ ចេ តុម្ហេ អស្សថ កុបិតា វា អនត្តមនា វា, អបិ នុ តុម្ហេ បរេសំ សុភាសិតំ ទុព្ភាសិតំ អាជានេយ្យាថា”តិ អយំ **អនុមតិបុច្ឆា។** សត្តាធិដ្ឋានា, អនេកាធិដ្ឋានា, បរមត្ថវិសយា, បច្ចុប្បន្នវិសយាតិ ឯវំ សព្ពត្ថ យថាសម្ភវំ បុច្ឆាវិចយនំ **បុច្ឆាវិចយោ។** “នោ ហេតំ ភន្តេ”តិ ឥទំ វិស្សជ្ជនំ ឯកំសព្យាករណំ, និរវសេសំ, សឧត្តរំ, លោកិយន្តិ ឯវំ សព្ពស្សាបិ វិស្សជ្ជនស្ស យថារហំ វិចយនំ **វិស្សជ្ជនាវិចយោ។**

“មមំ វា ភិក្ខវេ បរេ អវណ្ណំ ភាសេយ្យុំ…បេ…. ន ចេតសោ អនភិរទ្ធិ ករណីយា”តិ ឥមាយ បឋមទេសនាយ “មមំ វា…បេ…. តុម្ហំយេវស្ស តេន អន្តរាយោ”តិ អយំ ទុតិយទេសនា សំសន្ទតិ។ កស្មា? បឋមាយ មនោបទោសំ និវារេត្វា ទុតិយាយ តត្ថាទីនវស្ស ទស្សិតត្តា។ តថា ឥមាយ ទុតិយទេសនាយ “មមំ វា…បេ…. អបិ នុ តុម្ហេ បរេសំ សុភាសិតំ ទុព្ភាសិតំ អាជានេយ្យាថា”តិ អយំ តតិយទេសនា សំសន្ទតិ។ កស្មា? ទុតិយាយ តត្ថាទីនវំ ទស្សេត្វា តតិយាយ វចនត្ថសល្លក្ខណមត្តេបិ អសមត្ថភាវស្ស ទស្សិតត្តា។ តថា ឥមាយ តតិយទេសនាយ “មមំ វា…បេ…. ន ច បនេតំ អម្ហេសុ សំវិជ្ជតី”តិ អយំ ចតុត្ថទេសនា សំសន្ទតិ។ កស្មា? តតិយាយ មនោបទោសំ សព្ពថា និវារេត្វា ចតុត្ថាយ អវណ្ណដ្ឋានេ បដិបជ្ជិតព្ពាការស្ស ទស្សិតត្តាតិ ឥមិនា នយេន បុព្ពេន អបរំ សំសន្ទិត្វា វិចយនំ **បុព្ពាបរវិចយោ។** អស្សាទវិចយាទយោ វុត្តនយាវ។ តេសំ លក្ខណសន្ទស្សនមត្តមេវ ហេត្ថ វិសេសោ។

“អបិ នុ តុម្ហេ បរេសំ សុភាសិតំ ទុព្ភាសិតំ អាជានេយ្យាថា”តិ ឥមាយ បុច្ឆាយ “នោ ហេតំ ភន្តេ”តិ អយំ វិស្សជ្ជនា សមេតិ។ កុបិតោ ហិ នេវ ពុទ្ធបច្ចេកពុទ្ធអរិយសាវកានំ ន មាតាបិតូនំ ន បច្ចត្ថិកានំ សុភាសិតទុព្ភាសិតស្ស អត្ថំ អាជានាតិ។ “កតមញ្ច តំ ភិក្ខវេ, អប្បមត្តកំ…បេ…. តថាគតស្ស វណ្ណំ វទមានោ វទេយ្យា”តិ ឥមាយ បុច្ឆាយ “បាណាតិបាតំ បហាយ បាណាតិបាតា បដិវិរតោ”តិអាទិកា អយំ វិស្សជ្ជនា សមេតិ។ ភគវា ហិ អនុត្តរេន បាណាតិបាតវិរមណាទិគុណេន សមន្នាគតោ, តញ្ច ខោ សមាធិ, បញ្ញញ្ច ឧបនិធាយ អប្បមត្តកំ ឱរមត្តកំ សីលមត្តកំ។ “កតមេ ច តេ ភិក្ខវេ, ធម្មា គម្ភីរា ទុទ្ទសា”តិអាទិកាយ បុច្ឆាយ “សន្តិ ភិក្ខវេ, ឯកេ

សមណព្រាហ្មណា បុព្ពន្តកប្បិកា”តិអាទិកា វិស្សជ្ជនា សមេតិ។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណគុណា ហិ អញ្ញត្រ តថាគតា អញ្ញេសំ ញាណេន អលព្ភនេយ្យបតិដ្ឋត្តា គម្ភីរា ទុទ្ទសា ទុរនុពោធា សន្តា បណីតា អតក្កាវចរា និបុណា បណ្ឌិតវេទនីយាតិ ឥមិនា នយេន វិស្សជ្ជនាយ បុច្ឆានុរូបតាវិចយនមេវ ឥធ សង្គហគាថាយ អភាវតោ **អនុគីតិវិចយោ**តិ។ អយំ បទបញ្ហាទិឯកាទសធម្មវិចយនលក្ខណោ **វិចយហារោ** នាម។ វុត្តញ្ច “យំ បុច្ឆិតញ្ច វិស្សជ្ជិតញ្ច”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.២)។

## យុត្តិហារសំវណ្ណនា

មមន្តិ សាមិនិទ្ទេសោ យុជ្ជតិ សភាវនិរុត្តិយា តថាបយោគទិស្សនតោ, អវណ្ណស្ស ច តទបេក្ខត្តា។ វាតិ វិកប្បនត្ថនិទ្ទេសោ យុជ្ជតិ នេបាតិកានមនេកត្ថត្តា, ឯត្ថ ច និយមាភាវតោ។ ភិក្ខវេតិ អាមន្តននិទ្ទេសោ យុជ្ជតិ តទត្ថេយេវ ឯតស្ស បយោគស្ស ទិស្សនតោ, ទេសកស្ស ច បដិគ្គាហកាបេក្ខតោតិ ឯវមាទិនា ព្យញ្ជនតោ ច –

សព្ពេន សព្ពំ អាឃាតាទីនមករណំ តាទិភាវាយ សំវត្តតីតិ យុជ្ជតិ ឥដ្ឋានិដ្ឋេសុ សមប្បវត្តិសព្ភាវតោ។ យស្មិំ សន្តានេ អាឃាតាទយោ ឧប្បន្នា, តន្និមិត្តកា អន្តរាយា តស្សេវ សម្បត្តិវិពន្ធាយ សំវត្តន្តីតិ យុជ្ជតិ កម្មានំ សន្តានន្តរេសុ អសង្កមនតោ។ ចិត្តមភិភវិត្វា ឧប្បន្នា អាឃាតាទយោ សុភាសិតទុព្ភាសិតសល្លក្ខណេបិ អសមត្ថតាយ សំវត្តន្តីតិ យុជ្ជតិ កោធលោភានំ អន្ធតមសភាវតោ។ បាណាតិបាតាទិទុស្សីល្យតោ វេរមណី សព្ពសត្តានំ បាមោជ្ជបាសំសាយ សំវត្តតីតិ យុជ្ជតិ សីលសម្បត្តិយា មហតោ កិត្តិសទ្ទស្ស អព្ភុគ្គតត្តា។ គម្ភីរតាទិវិសេសយុត្តេន គុណេន តថាគតស្ស វណ្ណនា ឯកទេសភូតាបិ សកលសព្ពញ្ញុគុណគ្គហណាយ សំវត្តតីតិ យុជ្ជតិ អនញ្ញសាធារណត្តា។ តជ្ជអយោនិសោមនសិការបរិក្ខតានិ អធិគមតក្កនានិ សស្សតវាទាទិអភិនិវេសាយ សំវត្តន្តីតិ យុជ្ជតិ កប្បនជាលស្ស អសមុគ្ឃាដិតត្តា។ វេទនាទីនំ អនវពោធេន វេទនាបច្ចយា តណ្ហា វឌ្ឍតីតិ យុជ្ជតិ អស្សាទានុបស្សនាសព្ភាវតោ, សតិ ច វេទយិតភាវេ (វេទយិតរាគេ (ទី. និ. ដី. ១.១៤៨) តត្ថ អត្តត្តនិយគាហោ, សស្សតាទិគាហោ ច វិបរិប្ផន្ទតីតិ យុជ្ជតិ ការណស្ស សន្និហិតត្តា។ តណ្ហាបច្ចយា ហិ ឧបាទានំ សម្ភវតិ។ សស្សតាទិវាទេ បញ្ញបេន្តានំ, តទនុច្ឆវិកញ្ច វេទនំ វេទយន្តានំ ផស្សោ ហេតូតិ យុជ្ជតិ វិសយិន្ទ្រិយវិញ្ញាណសង្គតិយា វិនា តទភាវតោ។ ឆផស្សាយតននិមិត្តំ វដ្ដស្ស អនុបច្ឆេទោតិ យុជ្ជតិ តត្ថ អវិជ្ជាតណ្ហានំ អប្បហីនត្តា។ ឆន្នំ ផស្សាយតនានំ សមុទយត្ថង្គមាទិបជាននា សព្ពទិដ្ឋិគតិកសញ្ញំ អតិច្ច តិដ្ឋតីតិ យុជ្ជតិ ចតុសច្ចបដិវេធភាវតោ។ ឥមាហិយេវ ទ្វាសដ្ឋិយា សព្ពទិដ្ឋិគតានំ អន្តោជាលីកតភាវោតិ យុជ្ជតិ អកិរិយវាទាទីនំ, ឥស្សរវាទាទីនញ្ច តទន្តោគធត្តា, តថា ចេវ ហេដ្ឋា សំវណ្ណិតំ។ ឧច្ឆិន្នភវនេត្តិកោ តថាគតស្ស កាយោតិ យុជ្ជតិ ភគវតោ អភិនីហារសម្បត្តិយា ចតូសុ សតិបដ្ឋានេសុ បត្វា សត្តន្នំ ពោជ្ឈង្គានំ យថាភូតំ ភាវិតត្តា។ កាយស្ស ភេទា បរិនិព្ពុតំ ន ទក្ខន្តីតិ យុជ្ជតិ អនុបាទិសេសនិព្ពានប្បត្តិយំ រូបាទីសុ កស្សចិបិ អនវសេសតោតិ ឥមិនា នយេន អត្ថតោ ច សុត្តេ ព្យញ្ជនត្ថានំ យុត្តិតាវិភាវនលក្ខណោ **យុត្តិហារោ** នាម យថាហ “សព្ពេសំ ហារានំ, យា ភូមី”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.៣)។

## បទដ្ឋានហារវណ្ណនា

វណ្ណារហាវណ្ណទុព្ពណ្ណតានាទេយ្យវចនតាទិ វិបត្តីនំ បទដ្ឋានំ។ វណ្ណារហវណ្ណសុព្ពណ្ណតាសទ្ទេយ្យវចនតាទិ សម្បត្តីនំ បទដ្ឋានំ។ តថា អាឃាតាទយោ និរយាទិទុក្ខស្ស បទដ្ឋានំ។ អាឃាតាទីនមករណំ សគ្គសម្បត្តិយាទិសព្ពសម្បត្តីនំ បទដ្ឋានំ។ បាណាតិបាតាទិបដិវិរតិ អរិយស្ស សីលក្ខន្ធស្ស បទដ្ឋានំ, អរិយោ សីលក្ខន្ធោ អរិយស្ស សមាធិក្ខន្ធស្ស បទដ្ឋានំ។ អរិយោ សមាធិក្ខន្ធោ អរិយស្ស បញ្ញាក្ខន្ធស្ស បទដ្ឋានំ។ គម្ភីរតាទិវិសេសយុត្តំ ភគវតោ បដិវេធប្បការញាណំ ទេសនាញាណស្ស បទដ្ឋានំ។ ទេសនាញាណំ វេនេយ្យានំ សកលវដ្ដទុក្ខនិស្សរណស្ស បទដ្ឋានំ។ សព្ពាយបិ ទិដ្ឋិយា ទិដ្ឋុបាទានភាវតោ សា យថារហំ នវវិធស្សបិ ភវស្ស បទដ្ឋានំ។ ភវោ ជាតិយា។ ជាតិ ជរាមរណស្ស, សោកាទីនញ្ច បទដ្ឋានំ។ វេទនានំ យថាភូតំ សមុទយត្ថង្គមាទិបដិវេធនា ចតុន្នំ អរិយសច្ចានំ អនុពោធបដិវេធោ ហោតិ។ តត្ថ អនុពោធោ បដិវេធស្ស បទដ្ឋានំ។ បដិវេធោ ចតុព្ពិធស្ស សាមញ្ញផលស្ស បទដ្ឋានំ។ “អជានតំ អបស្សត”ន្តិ អវិជ្ជាគហណំ។ តត្ថ អវិជ្ជា សង្ខារានំ បទដ្ឋានំ, សង្ខារា វិញ្ញាណស្ស។ យាវ វេទនា តណ្ហាយ បទដ្ឋានន្តិ នេត្វា តេសំ “វេទនាបច្ចយា តណ្ហា”តិអាទិនា បាឡិយមាគតនយេន សម្ពន្ធិតព្ពំ។ “តណ្ហាគតានំ បរិតស្សិតវិប្ផន្ទិត”ន្តិ ឯត្ថ តណ្ហា ឧបាទានស្ស បទដ្ឋានំ។ “តទបិ ផស្សបច្ចយា”តិ ឯត្ថ សស្សតាទិបញ្ញាបនំ បរេសំ មិច្ឆាភិនិវេសស្ស បទដ្ឋានំ។ មិច្ឆាភិនិវេសោ សទ្ធម្មស្សវនសប្បុរិសូបនិស្សយយោនិសោមនសិការធម្មានុធម្មបដិបត្តីហិ វិមុខតាយ អសទ្ធម្មស្សវនាទីនញ្ច បទដ្ឋានំ។ “អញ្ញត្រ ផស្សា”តិអាទីសុ ផស្សោ វេទនាយ បទដ្ឋានំ។ ឆ ផស្សាយតនានិ ផស្សស្ស, សកលស្ស ច វដ្ដទុក្ខស្ស បទដ្ឋានំ។ ឆន្នំ ផស្សាយតនានំ យថាភូតំ សមុទយាទិបជាននំ និព្ពិទាយ បទដ្ឋានំ, និព្ពិទា

វិភត្តិតោ ភគ្គសតោ, យាវ អនុបាទាបរិនិព្ពានំ នេតព្ពំ។ ភគវតោ ភវនេត្តិសមុច្ឆេទោ សព្ពញ្ញុតាយ បទដ្ឋានំ, តថា អនុបាទាបរិនិព្ពានស្ស ចាតិ។ អយំ សុត្តេ អាគតធម្មានំ បទដ្ឋានធម្មា, តេសញ្ច បទដ្ឋានធម្មាតិ យថាសម្ភវំ បទដ្ឋានធម្មនិទ្ធារណលក្ខណោ **បទដ្ឋានហារោ** នាម។ វុត្តញ្ហិ “ធម្មំ ទេសេតិ ជិនោ, តស្ស ច ធម្មស្ស យំ បទដ្ឋាន”ន្តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.៤)។

## លក្ខណហារវណ្ណនា

អាឃាតាទិគ្គហណេន កោធូបនាហមក្ខបលាសឥស្សាមច្ឆរិយសារម្ភបរម្ភនាទីនំ សង្គហោ បដិឃចិត្តុប្បាទបរិយាបន្នតាយ ឯកលក្ខណត្តា។ អានន្ទាទិគ្គហណេន អភិជ្ឈាវិសមលោភមានាតិមានមទប្បមាទានំ សង្គហោ លោភចិត្តុប្បាទបរិយាបន្នតាយ ឯកលក្ខណត្តា។ តថា អាឃាតគ្គហណេន អវសិដ្ឋគន្ថនីវរណានំ សង្គហោ កាយគន្ថនីវរណលក្ខណេន ឯកលក្ខណត្តា។ អានន្ទគ្គហណេន ផស្សាទីនំ សង្គហោ សង្ខារក្ខន្ធលក្ខណេន ឯកលក្ខណត្តា។ សីលគ្គហណេន អធិចិត្តាធិបញ្ញាសិក្ខានំ សង្គហោ សិក្ខាលក្ខណេន ឯកលក្ខណត្តា។ ទិដ្ឋិគ្គហណេន អវសិដ្ឋឧបាទានានំ សង្គហោ ឧបាទានលក្ខណេន ឯកលក្ខណត្តា។ “វេទនាន”ន្តិ ឯត្ថ វេទនាគ្គហណេន អវសិដ្ឋឧបាទានក្ខន្ធានំ សង្គហោ ឧបាទានក្ខន្ធលក្ខណេន ឯកលក្ខណត្តា។ តថា ធម្មាយតនធម្មធាតុបរិយាបន្នវេទនាគ្គហណេន សម្មសនុបគានំ សព្ពេសម្បិ អាយតនានំ, ធាតូនញ្ច សង្គហោ អាយតនលក្ខណេន, ធាតុលក្ខណេន ច ឯកលក្ខណត្តា។ “អជានតំ អបស្សត”ន្តិ ឯត្ថ អវិជ្ជាគ្គហណេន ហេតុអាសវោឃយោគនីវរណាទីនំ សង្គហោ ហេតាទិលក្ខណេន ឯកលក្ខណត្តា, តថា “តណ្ហាគតានំ បរិតស្សិតវិប្ផន្ទិត”ន្តិ ឯត្ថ តណ្ហាគ្គហណេនបិ។ “តទបិ ផស្សបច្ចយា”តិ ឯត្ថ ផស្សគ្គហណេន សញ្ញាសង្ខារវិញ្ញាណានំ សង្គហោ វិបល្លាសហេតុភាវេន, ខន្ធលក្ខណេន ច ឯកលក្ខណត្តា។ ឆផស្សាយតនគ្គហណេន អវសិដ្ឋខន្ធាយតនធាតិន្ទ្រិយាទីនំ សង្គហោ ផស្សុប្បត្តិនិមិត្តតាយ, សម្មសនីយភាវេន ច ឯកលក្ខណត្តា។ ភវនេត្តិគ្គហណេន អវិជ្ជាទីនំ សំកិលេសធម្មានំ សង្គហោ វដ្ដហេតុភាវេន ឯកលក្ខណត្តាតិ។ អយំ សុត្តេ អនាគតេបិ ធម្មេ ឯកលក្ខណតាទិនា អាគតេ វិយ និទ្ធារណលក្ខណោ **លក្ខណហារោ** នាម។ តថា ហិ វុត្តំ “វុត្តម្ហិ ឯកធម្មេ, យេ ធម្មា ឯកលក្ខណា”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.៥)។

## ចតុព្យូហហារវណ្ណនា

មមន្តិ អនេរុត្តបទំ, តថា វាតិ ច។ ភិក្ខនសីលា ភិក្ខូ។ បរេន្តិវិរុទ្ធភាវមុបគច្ឆន្តីតិ បរា, អញ្ញត្ថេ បនេតំ អនេរុត្តបទន្តិ ឯវមាទិនា **នេរុត្តំ,** តំ បន “ឯវ”ន្តិអាទិនិទានបទានំ, “មម”ន្តិអាទិបាឡិបទានញ្ច អដ្ឋកថាវសេន, តស្សា លីនត្ថវិភាវនីវសេន ច សុវិញ្ញេយ្យត្តា អតិវិត្ថារភយេន ន វិត្ថារយិម្ហ។ យេ តេ និទ្ទាបសំសាហិ សម្មាកម្បិតចេតសា មិច្ឆាជីវតោ អនោរតា សស្សតាទិមិច្ឆាភិនិវេសិនោ សីលាទិធម្មក្ខន្ធេសុ អប្បតិដ្ឋិតា សម្មាសម្ពុទ្ធគុណរសស្សាទវិមុខា វេនេយ្យា, តេ កថំ នុ ខោ យថាវុត្តទោសវិនិមុត្តា សម្មាបដិបត្តិយា ឧភយហិតបរា ភវេយ្យុន្តិ អយមេត្ថ ភគវតោ **អធិប្បាយោ។** ឯវមធិប្បេតា បុគ្គលា, ទេសនាភាជនដ្ឋានេ ច ទស្សិតា ឥមិស្សា ទេសនាយ **និទានំ**។

**បុព្ពាបរានុសន្ធិ** បន បទសន្ធិបទត្ថនិទ្ទេសនិក្ខេបសុត្តទេសនាសន្ធិវសេន ឆព្ពិធា។ តត្ថ “មម”ន្តិ ឯតស្ស “អវណ្ណ”ន្តិ ឥមិនា សម្ពន្ធោតិអាទិនា បទស្ស បទន្តរេន សម្ពន្ធោ **បទសន្ធិ។** “មម”ន្តិ វុត្តស្ស ភគវតោ “អវណ្ណ”ន្តិ វុត្តេន បរេហិ ឧបវទិតេន អគុណេនសម្ពន្ធោតិអាទិនា បទត្ថស្ស បទត្ថន្តរេន សម្ពន្ធោ **បទត្ថសន្ធិ។** “មមំ វា ភិក្ខវេ, បរេ អវណ្ណំ ភាសេយ្យុ”ន្តិអាទិទេសនា សុប្បិយេន បរិព្ពាជកេន វុត្តអវណ្ណានុសន្ធិវសេន បវត្តា។ “មមំ វា ភិក្ខវេ, បរេ វណ្ណំ ភាសេយ្យុ”ន្តិអាទិទេសនា ព្រហ្មទត្តេន មាណវេន វុត្តវណ្ណានុសន្ធិវសេន បវត្តា។ “អត្ថិ ភិក្ខវេ, អញ្ញេវ ធម្មា គម្ភីរា ទុទ្ទសា ទុរនុពោធា”តិអាទិទេសនា ភិក្ខូហិ វុត្តវណ្ណានុសន្ធិវសេន បវត្តាតិ ឯវំ នានានុសន្ធិកស្ស សុត្តស្ស តំតទនុសន្ធីហិ, ឯកានុសន្ធិកស្ស ច បុព្ពាបរភាគេហិ សម្ពន្ធោ **និទ្ទេសសន្ធិ។ និក្ខេបសន្ធិ** បន ចតុព្ពិធសុត្តនិក្ខេបវសេន។ **សុត្តសន្ធិ** ច តិវិធសុត្តានុសន្ធិវសេន អដ្ឋកថាយំ ឯវ វិចារិតា, អម្ហេហិ ច បុព្ពេ សំវណ្ណិតា។ ឯកិស្សា ទេសនាយ ទេសនាន្តរេហិ សទ្ធឹ សំសន្ទនំ **ទេសនាសន្ធិ,** សា បនេវំ វេទិតព្ពា – “មមំ វា ភិក្ខវេ…បេ… ន ចេតសោ អនភិរទ្ធិ ករណីយា”តិ អយំ ទេសនា “ឧភតោទណ្ឌកេន ចេបិ ភិក្ខវេ, ករចេន ចោរា ឱចរកា អង្គមង្គានិ ឱកន្តេយ្យុំ, តត្រាបិ យោ មនោ បទូសេយ្យ, ន មេ សោ តេន សាសនករោ”តិ (ម. និ. ១.២៣២) ឥមាយ ទេសនាយ សទ្ធឹ សំសន្ទតិ។ “តុម្ហំយេវស្ស តេន អនន្តរាយោ”តិ អយំ “កម្មស្សកា មាណវ សត្តា កម្មទាយាទា កម្មយោនី កម្មពន្ធូ កម្មបដិសរណា កម្មំ សត្តេ វិភជតិ, យទិទំ ហីនប្បណីតតាយា”តិ (ម. និ. ៣.២៨៩-២៩៧) ឥមាយ, “អបិ នុ តុម្ហេ…បេ… អាជានេយ្យាថា”តិ អយំ –

“កុទ្ធោ អត្ថំ ន ជានាតិ, កុទ្ធោ ធម្មំ ន បស្សតិ;

អន្ធំ តមំ តទា ហោតិ, យំ កោធោ សហតេ នរ’’ន្តិ។ (អ. និ. ៧.៦៤; មហានិ. ៥, ១៥៦, ១៩៥); –

ឥមាយ, ‘‘មមំ វា ភិក្ខវេ, បរេ វណ្ណំ…បេ…. ន ចេតសោ ឧព្ពិលាវិតត្តំ ករណីយ’’ន្តិ អយំ ‘‘ធម្មាបិ វោ ភិក្ខវេ, បហាតព្ពា, បគេវ អធម្មា’’តិ (ម. និ. ១.២៤០), ‘‘កុល្លូបមំ វោ ភិក្ខវេ, ធម្មំ ទេសេស្សាមិ និត្ថរណត្ថាយ, នោ គហណត្ថាយា’’តិ (ម. និ. ១.២៤០) ច ឥមាយ, ‘‘តត្រ ចេ តុម្ហេ…បេ…. តុម្ហំយេវស្ស តេន អន្តរាយោ’’តិ អយំ –

‘‘លុទ្ធោ អត្ថំ ន ជានាតិ, លុទ្ធោ ធម្មំ ន បស្សតិ;
អន្ធំ តមំ តទា ហោតិ, យំ លោភោ សហតេ នរ’’ន្តិ។ (ឥតិវុ. ៨៨; មហានិ. ៥, ១៥៦; ចូឡនិ. ១២៨) ច –

‘‘កាមន្ធា ជាលសញ្ឆន្នា, តណ្ហាឆទនឆាទិតា;
បមត្តពន្ធុនាពទ្ធា, មច្ឆាវ កុមីនាមុខេ;
ជរាមរណមន្វេន្តិ, វច្ឆោ ខីរបកោវ មាតរ’’ន្តិ។ (ឧទា. ៦៤; នេត្តិ. ២៧, ៩០; បេដកោ. ១៤) ច –

ឥមាយ, ‘‘អប្បមត្តកំ ខោ បនេតំ សីលមត្តក’’ន្តិ អយំ ‘‘វិវិច្ចេវ កាមេហិ…បេ…. បឋមំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតិ, អយម្បិ ខោ ព្រាហ្មណ យញ្ញោ បុរិមេហិ យញ្ញេហិ អប្បដ្ឋតរោ ច អប្បសមារម្ភតរោ ច មហប្ផលតរោ ច មហានិសំសតរោ ចា’’តិ (ទី. និ. ១.៣៥៣) ឥមាយ បឋមជ្ឈានស្ស សីលតោ មហប្ផលមហានិសំសតរតាវចនេន ឈានតោ សីលស្ស អប្បផលអប្បានិសំសតរភាវទីបនតោ។

‘‘បាណាតិបាតំ បហាយា’’តិអាទិទេសនា ‘‘សមណោ ខលុ ភោ គោតមោ សីលវា អរិយសីលេន សមន្នាគតោ’’តិអាទិទេសនាយ (ទី. និ. ១.៣០៤), ‘‘អញ្ញេវ ធម្មា គម្ភីរា’’តិអាទិទេសនា ‘‘អធិគតោ ខោ ម្យាយំ ធម្មោ គម្ភីរោ ទុទ្ទសោ ទុរនុពោធោ’’តិអាទិទេសនាយ, (ទី. និ. ២.៦៧; ម. និ. ១.២៨១; ២.៣៣៧; សំ. និ. ១.១៧២; មហាវ. ៧, ៨) គម្ភីរតាទិវិសេសយុត្តធម្មបដិវេធេន ហិ ញាណស្ស គម្ភីរាទិភាវោ វិញ្ញាយតិ។

‘‘សន្តិ ភិក្ខវេ, ឯកេ សមណព្រាហ្មណា បុព្ពន្តកប្បិកា’’តិអាទិទេសនា ‘‘សន្តិ ភិក្ខវេ, ឯកេ សមណព្រាហ្មណា បុព្ពន្តកប្បិកា…បេ…. អភិវទន្តិ សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ច, ឥទមេវ សច្ចំ, មោឃមញ្ញន្តិ ឥត្ថេកេ អភិវទន្តិ, អសស្សតោ, សស្សតោ ច អសស្សតោ ច, នេវសស្សតោ ច នាសស្សតោ ច, អន្តវា, អនន្តវា, អន្តវា ច អនន្តវា ច, នេវន្តវា ច នានន្តវា ច អត្តា ច លោកោ ច, ឥទមេវ សច្ចំ, មោឃមញ្ញន្តិ ឥត្ថេកេ អភិវទន្តី’’តិអាទិទេសនាយ (ម. និ. ៣.២៧)។

តថា ‘‘សន្តិ ភិក្ខវេ, ឯកេ សមណព្រាហ្មណា អបរន្តកប្បិកា’’តិអាទិទេសនា ‘‘សន្តិ ភិក្ខវេ …បេ…. អភិវទន្តិ សញ្ញី អត្តា ហោតិ អរោគោ បរំ មរណា។ ឥត្ថេកេ អភិវទន្តិ អសញ្ញី, សញ្ញី ច អសញ្ញី ច, នេវសញ្ញី ច នាសញ្ញី ច អត្តា ហោតិ អរោគោ បរំ មរណា។ ឥត្ថេកេ អភិវទន្តិ សតោ វា បន សត្តស្ស ឧច្ឆេទំ វិនាសំ វិភវំ បញ្ញាបេន្តិ, ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានំ វា បនេកេ អភិវទន្តី’’ន្តិអាទិទេសនាយ (ម. និ. ៣.២១), ‘‘វេទនានំ សមុទយញ្ច…បេ…. តថាគតោ’’តិអាទិទេសនា ‘‘តយិទំ សង្ខតំ ឱឡារិកំ, អត្ថិ ខោ បន សង្ខារានំ និរោធោ, អត្ថេតន្តិ ឥតិ វិទិត្វា តស្ស និស្សរណទស្សាវី តថាគតោ តទុបាតិវត្តោ’’តិអាទិទេសនាយ (ម. និ. ៣.២៩), ‘‘តទបិ តេសំ…បេ…. វិប្ផន្ទិតមេវា’’តិ អយំ ‘‘ឥទំ តេសំ វត អញ្ញត្រេវ សទ្ធាយ អញ្ញត្រ រុចិយា អញ្ញត្រ អនុស្សវា អញ្ញត្រ អាការបរិវិតក្កា អញ្ញត្រ ទិដ្ឋិនិជ្ឈានក្ខន្តិយា បច្ចត្តំយេវ ញាណំ ភវិស្សតិ បរិសុទ្ធំ បរិយោទាត’ន្តិ នេតំ ឋានំ វិជ្ជតិ។ បច្ចត្តំ ខោ បន ភិក្ខវេ, ញាណេ អសតិ បរិសុទ្ធេ បរិយោទាតេ យទបិ តេ ភោន្តោ សមណព្រាហ្មណា តត្ថ ញាណភាគមត្តមេវ បរិយោទាបេន្តិ, តទបិ តេសំ ភវតំ សមណព្រាហ្មណានំ ឧបាទានមក្ខាយតី’’តិអាទិទេសនាយ (សំ. និ. ២.៤៣), ‘‘តទបិ ផស្សបច្ចយា’’តិ អយំ ‘‘ចក្ខុញ្ច បដិច្ច រូបេ ច ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ, តិណ្ណំ សង្គតិ ផស្សោ, ផស្សបច្ចយា វេទនា, វេទនាបច្ចយា តណ្ហា, តណ្ហាបច្ចយា ឧបាទាន’’ន្តិ (សំ. និ. ២.៤៥), ‘‘ឆន្ទមូលកា ឥមេ អាវុសោ ធម្មា មនសិការសមុដ្ឋានា ផស្សសមោធានា វេទនាសមោសរណា’’តិ (បរិយេសិតព្ពំ) ច អាទិទេសនាយ, ‘‘យតោ ខោ ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ ឆន្នំ ផស្សាយតនាន’’ន្តិអាទិទេសនា ‘‘យតោ ខោ ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ នេវ វេទនំ អត្តតោ សមនុបស្សតិ, ន សញ្ញំ, ន សង្ខារេ, ន វិញ្ញាណំ អត្តតោ សមនុបស្សតិ, សោ ឯវំ អសមនុបស្សន្តោ ន កិញ្ចិ លោកេ ឧបាទិយតិ, អនុបាទិយំ ន បរិតស្សតិ, អបរិតស្សំ បច្ចត្តំយេវ បរិនិព្ពាយតី’’តិអាទិទេសនាយ, ‘‘សព្ពេតេ ឥមេហេវ ទ្វាសដ្ឋិយា វត្ថូហិ អន្តោជាលីកតា’’តិអាទិទេសនា ‘‘យេ ហិ កេចិ ភិក្ខវេ…បេ…. អភិវទន្តិ, សព្ពេតេ ឥមានេវ បញ្ច កាយានិ អភិវទន្តិ ឯតេសំ វា អញ្ញតរ’’ន្តិអាទិទេសនាយ (ម. និ. ៣.២៦), ‘‘កាយស្ស ភេទា…បេ…. ទេវមនុស្សា’’តិ អយំ –

“អច្ចី យថា វាតវេគេន ខិត្តា (ឧបសិវាតិ ភគវា),
អត្ថំ បលេតិ ន ឧបេតិ សង្ខំ;
ឯវំ មុនី នាមកាយា វិមុត្តោ,
អត្ថំ បលេតិ ន ឧបេតិ សង្ខ”ន្តិ។ (សុ. និ. ១០៨០) –

អាទិទេសនាយ សទ្ធិំ សំសន្ទតីតិ។ អយំ នេរុត្តមធិប្បាយទេសនានិទានបុព្ពាបរានុសន្ធីនំ ចតុន្នំ វិភាវនលក្ខណោ **ចតុព្យូហហារោ** នាម។ វុត្តម្បិ ចេតំ “នេរុត្តមធិប្បាយោ”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.៦)។

**អាវត្តហារវណ្ណនា**

អាឃាតាទិនមករណីយតាវចនេន ខន្តិសោរច្ចានុដ្ឋានំ។ តត្ថ ខន្តិយា សទ្ធាបញ្ញាបរាបការទុក្ខសហគតានំ សង្គហោ, តថា សោរច្ចេន សីលស្ស។ សទ្ធាទិគ្គហណេន ច សទ្ធិន្ទ្រិយាទិសកលពោធិបក្ខិយធម្មា អាវត្តន្តិ។ សីលគ្គហណេន អវិប្បដិសារាទយោ សព្ពេបិ សីលានិសំសធម្មា អាវត្តន្តិ។ បាណាតិបាតាទីហិ បដិវិរតិវចនេន អប្បមាទវិហារោ, តេន សកលំ សាសនព្រហ្មចរិយំ អាវត្តតិ។ គម្ភីរតាទិវិសេសយុត្តធម្មគ្គហណេន មហាពោធិបកិត្តនំ។ អនាវរណញាណបទដ្ឋានញ្ហិ អាសវក្ខយញាណំ, អាសវក្ខយញាណបទដ្ឋានញ្ច អនាវរណញាណំ មហាពោធីតិ វុច្ចតិ, តេន ទសពលាទយោ សព្ពេ ពុទ្ធគុណា អាវត្តន្តិ។ សស្សតាទិទិដ្ឋិគ្គហណេន តណ្ហាវិជ្ជានំ សង្គហោ, តាហិ អនមតគ្គំ សំសារវដ្ដំ អាវត្តតិ។ វេទនានំ យថាភូតំ សមុទយាទិបដិវេធនេន ភគវតោ បរិញ្ញាត្តយវិសុទ្ធិ, តាយ បញ្ញាបារមិមុខេន សព្ពាបិ បារមិយោ អាវត្តន្តិ។ “អជានតំ អបស្សត”ន្តិ ឯត្ថ អវិជ្ជាគ្គហណេន អយោនិសោមនសិការបរិគ្គហោ, តេន ច នវ អយោនិសោមនសិការមូលកា ធម្មា អាវត្តន្តិ។ “តណ្ហាគតានំ បរិតស្សិតវិប្ផន្ទិត”ន្តិ ឯត្ថ តណ្ហាគ្គហណេន នវ តណ្ហាមូលកា ធម្មា អាវត្តន្តិ។ “តទបិ ផស្សបច្ចយា”តិអាទិ សស្សតាទិបញ្ញាបនស្ស បច្ចយាធីនវុត្តិទស្សនំ, តេន អនិច្ចតាទិលក្ខណត្តយំ អាវត្តតិ។ ឆន្នំ ផស្សាយតនានំ យថាភូតំ បជាននេន វិមុត្តិសម្បទានិទ្ទេសោ, តេន សត្តបិ វិសុទ្ធិយោ អាវត្តន្តិ។ “ឧច្ឆិន្នភវនេត្តិកោ តថាគតស្ស កាយោ”តិ តណ្ហាបហានំ វុត្តំ, តេន ភគវតោ សកលសំកិលេសប្បហានំ អាវត្តតីតិ អយំ ទេសនាយ គហិតធម្មានំ សភាគវិសភាគធម្មវសេន អាវត្តនលក្ខណោ **អាវត្តហារោ** នាម។ យថាហ “ឯកម្ហិ បទដ្ឋានេ, បរិយេសតិ សេសកំ បទដ្ឋាន”ន្តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.៧)។

**វិភត្តិហារវណ្ណនា**

អាឃាតានន្ទាទយោ អកុសលា ធម្មា, តេសំ អយោនិសោមនសិការាទិ បទដ្ឋានំ។ យេហិ បន ធម្មេហិ អាឃាតានន្ទាទីនំ អករណំ អប្បវត្តិ, តេ អព្យាបាទាទយោ កុសលា ធម្មា, តេសំ យោនិសោមនសិការាទិ បទដ្ឋានំ។ តេសុ អាឃាតាទយោកាមាវចរាវ, អព្យាបាទាទយោ ចតុភូមកា, តថា បាណាតិបាតាទីហិ បដិវិរតិ កុសលា វា អព្យាកតា វា, តស្សា ហិរោត្តប្បាទយោ ធម្មា បទដ្ឋានំ។ តត្ថ កុសលា សិយា កាមាវចរា, សិយា លោកុត្តរា។ អព្យាកតា លោកុត្តរាវ។ “អត្ថិ ភិក្ខវេ, អញ្ញេវ ធម្មា គម្ភីរា”តិ វុត្តធម្មា សិយា កុសលា, សិយា អព្យាកតា។ តត្ថ កុសលានំ វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនា បទដ្ឋានំ។ អព្យាកតានំ មគ្គធម្មា, វិបស្សនា, អាវជ្ជនា វា បទដ្ឋានំ។ តេសុ កុសលា លោកុត្តរាវ, អព្យាកតា សិយា កាមាវចរា, សិយា លោកុត្តរា, សព្ពាបិ ទិដ្ឋិយោ អកុសលាវ កាមាវចរាវ, តាសំ អវិសេសេន មិច្ឆាភិនិវេសេ អយោនិសោមនសិការោ បទដ្ឋានំ។ វិសេសតោ បន សន្តតិឃនវិនិព្ភោគាភាវតោ ឯកត្តនយស្ស មិច្ឆាគាហោ អតីតជាតិអនុស្សរណតក្កសហិតោ សស្សតទិដ្ឋិយា បទដ្ឋានំ។ ហេតុផលភាវេន សម្ពន្ធភាវស្ស អគ្គហណតោ នានត្តនយស្ស មិច្ឆាគាហោ តជ្ជាសមន្នាហារសហិតោ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិយា បទដ្ឋានំ។ ឯវំ សេសទិដ្ឋីនម្បិ យថាសម្ភវំ វត្តព្ពំ។

“វេទនាន”ន្តិ ឯត្ថ វេទនា សិយា កុសលា, សិយា អកុសលា, សិយា អព្យាកតា, សិយា កាមាវចរា, សិយា រូបាវចរា, សិយា អរូបាវចរា, តាសំ ផស្សោ បទដ្ឋានំ។ វេទនានំ យថាភូតំ វេទនានំ សមុទយាទិបដិវេធនំ មគ្គញាណំ, អនុបាទាវិមុត្តិ ច ផលញាណំ, តេសំ “អញ្ញេវ ធម្មា គម្ភីរា”តិ ឯត្ថ វុត្តនយេន ធម្មាទិវិភាគោ នេតព្ពោ។ “អជានតំ អបស្សត”ន្តិអាទីសុ អវិជ្ជាតណ្ហា អកុសលា កាមាវចរា, តាសុ អវិជ្ជាយ អាសវា, អយោនិសោមនសិការោ ឯវ វា បទដ្ឋានំ។ តណ្ហាយ សំយោជនិយេសុ ធម្មេសុ អស្សាទទស្សនំ បទដ្ឋានំ។ “តទបិ ផស្សបច្ចយា”តិ ឯត្ថ ផស្សស្ស វេទនាយ វិយ ធម្មាទិវិភាគោ វេទិតព្ពោ។ ឥមិនា នយេន ផស្សាយតនាទីនម្បិ យថារហំ ធម្មាទិវិភាគោ នេតព្ពោតិ អយំ សំកិលេសធម្មេ, វោទានធម្មេ ច សាធារណាសាធារណតោ, បទដ្ឋានតោ, ភូមិតោ ច វិភជនលក្ខណោ **វិភត្តិហារោ** នាម។ យថាហ “ធម្មញ្ច បទដ្ឋានំ, ភូមិញ្ច វិភជតេ អយំ ហារោ”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.៨)។

## បរិវត្តនហារវណ្ណនា

អាយាតាទីនមករណំ ខន្តិសោរច្ចានិ អនុព្រូហេត្វា បដិសង្ខានភាវនាពលសិទ្ធិយា ឧភយហិតបដិបត្តិមាវហតិ។ អាយាតាទយោ បន បវត្តិយមានា ទុព្ពណ្ណតំ, ទុក្ខសេយ្យំ, ភោគហានឹ, អកិត្តឹ, បរលោហិទុរុបសង្កមនតញ្ច និប្ផាទេន្តា និរយាទីសុ មហាទុក្ខមាវហន្តិ។ បាណាតិបាតាទិបដិវិរតិ អវិប្បដិសារាទិកល្យាណំ បរម្បរមាវហតិ។ បាណាតិបាតាទិ បន វិប្បដិសារាទិអកល្យាណំ បរម្បរមាវហតិ។ គម្ភីរតាទិវិសេសយុត្តំ ញាណំ វេនេយ្យានំ យថារហំ វិជ្ជាភិញ្ញាទិគុណវិសេសមាវហតិ សព្ពញ្ញេយ្យស្ស យថាសភាវាវពោធតោ។ តថា គម្ភីរតាទិវិសេសរហិតំ បន ញាណំ ញេយ្យេសុ សាធារណភាវតោ យថាវុត្តគុណវិសេសំ នាវហតិ។ សព្ពាបិ ចេតា ទិដ្ឋិយោ យថារហំ សស្សតុច្ឆេទភាវតោ អន្តទ្វយភូតា សក្កាយតីរំ នាតិវត្តន្តិ អនិយ្យានិកសភាវត្តា។ សម្មាទិដ្ឋិ បន សបរិក្ខារា មជ្ឈិមបដិបទាភូតា សក្កាយតីរមតិក្កម្ម បារំ គច្ឆតិ និយ្យានិកសភាវត្តា។ វេទនានំ យថាភូតំ សមុទយាទិបដិវេធនា អនុបាទាវិមុត្តិមាវហតិ មគ្គភាវតោ។ វេទនានំ យថាភូតំ សមុទយាទិអសម្បដិវេធោ សំសារចារការរោធមាវហតិ សង្ខារានំ បច្ចយភាវតោ។ វេទយិតសភាវបដិច្ឆាទកោ សម្មោហោ តទភិនន្ទនមាវហតិ, យថាភូតាវពោធោ បន តត្ថ និព្ពេទំ, វិរាគញ្ច អាវហតិ។ មិច្ឆាភិនិវេសេ អយោនិសោមនសិការសហិតា តណ្ហា អនេកវិហិតំ ទិដ្ឋិជាលំ បសារេតិ។ យថាវុត្តតណ្ហាសមុច្ឆេទោ បឋមមគ្គោ តំ ទិដ្ឋិជាលំ សង្កោចេតិ។ សស្សតវាទាទិបញ្ញាបនស្ស ផស្សោ បច្ចយោ អសតិ ផស្សេ តទភាវតោ។ ទិដ្ឋិពន្ធនពទ្ធានំ ផស្សាយតនាទីនមនិរោធនេន ផស្សាទិអនិរោធោ សំសារទុក្ខស្ស អនិវត្តិយេវ យាថាវតោ ផស្សាយតនាទិបរិញ្ញា សព្ពទិដ្ឋិទស្សនានិ អតិវត្តតិ, តេសំ បន តថា អបរិញ្ញា ទិដ្ឋិទស្សនំ នាតិវត្តតិ។ ភវនេត្តិសមុច្ឆេទោ អាយតឹ អត្តភាវស្ស អនិព្ពត្តិយា សំវត្តតិ, អសមុច្ឆិន្នាយ ភវនេត្តិយា អនាគតេ ភវប្បពន្ធោ បរិវត្តតិយេវាតិ អយំ សុត្តេ និទ្ទិដ្ឋានំ ធម្មានំ បដិបក្ខតោ បរិវត្តនលក្ខណោ **បរិវត្តនហារោ** នាម។ កិមាហ "កុសលាកុសលេ ធម្មេ, និទ្ទិដ្ឋេ ភាវិតេ បហីនេ ចា"តិអាទិ។

## វេវចនហារវណ្ណនា

"មមំ មម មេ"តិ បរិយាយវចនំ។ 'វា យទិ ចា"តិ បរិយាយវចនំ។ "ភិក្ខវេ សមណា តបស្សិនោ"តិ បរិយាយវចនំ។ "បរេ អញ្ញេ បដិវិរុទ្ធា"តិ...បេ.... នំ។ "អវណ្ណំ អកិត្តឹ និន្ទ"ន្តិ...បេ.... នំ។ "ភាសេយ្យុំ ភណេយ្យុំ កថេយ្យុ"ន្តិ...បេ.... នំ។ "ធម្មស្ស វិនយស្ស សត្ថុសាសនស្សា"តិ...បេ.... នំ។ "សង្ឃស្ស សមូហស្ស គណស្សា"តិ...បេ.... នំ។ "តត្រ តត្ថ តេសូ"តិ...បេ.... នំ។ "តុម្ហេហិ វោ ភវន្តេហី"តិ...បេ.... នំ។ "អាឃាតោ ទោសោ ព្យាបាទោ"តិ...បេ.... នំ "អប្បច្ចយោ ទោមនស្សំ ចេតសិកទុក្ខ"ន្តិ...បេ.... នំ។ "ចេតសោ ចិត្តស្ស មនសោ"តិ...បេ.... នំ។ "អនភិរទ្ធិ ព្យាបត្តិ មនោបទោសោ"តិ...បេ.... នំ។ "ន នោ អ មា"តិ...បេ.... នំ។ "ករណីយា ឧប្បាទេតព្ពា បវត្តេតព្ពា"តិ បរិយាយវចនំ។ ឥមិនា នយេន សព្ពបទេសុ វេវចនំ វត្តព្ពន្តិ អយំ តស្ស តស្ស អត្ថស្ស តំតំបរិយាយសទ្ទយោជនាលក្ខណោ **វេវចនហារោ** នាម។ វុត្តញ្ហេតំ "វេវចនានិ ពហូនិ តុ, សុត្តេ វុត្តានិ ឯកធម្មស្សា"តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.១០)។

## បញ្ញត្តិហារវណ្ណនា

អាឃាតោ វត្ថុវសេន ទសវិធេន, ឯកូនវីសតិវិធេន វា បញ្ញត្តោ។ អបច្ចយោ ឧបវិចារវសេន ឆធា បញ្ញត្តោ។ អានន្ទោ បីតិអាទិវសេន វេវចនេន នវធា បញ្ញត្តោ។ បីតិ សាមញ្ញតោ បន ខុទ្ទិកាទិវសេន បញ្ចធា បញ្ញត្តោ។ សោមនស្សំ ឧបវិចារវសេន ឆធា, សីលំ វារិត្តចារិត្តាទិវសេន អនេកធា, គម្ភីរតាទិវិសេសយុត្តំ ញាណំ ចិត្តុប្បាទវសេន ចតុធា, ទ្វាទសធា វា, វិសយភេទតោ អនេកធា ច, ទិដ្ឋិសស្សតាទិវសេន ទ្វាសដ្ឋិយា ភេទេហិ, តទន្តោគធវិភាគេន អនេកធា ច, វេទនា ឆធា, អដ្ឋសតធា, អនេកធា ច, តស្សា សមុទយោ បញ្ចធា, តថា អត្ថង្គមោបិ, អស្សាទោ ទុវិធេន, អាទីនវោ តិវិធេន, និស្សរណំ ឯកធា , ចតុធា ច, អនុបាទាវិមុត្តិ ទុវិធេន, "អជានតំ អបស្សត"ន្តិ វុត្តា អវិជ្ជា វិសយភេទេន ចតុធា, អដ្ឋធា ច, "តណ្ហាគតាន"ន្តិអាទិនា វុត្តា តណ្ហា ឆធា, អដ្ឋសតធា, អនេកធា ច, ផស្សោ និស្សយវសេន ឆធា, ឧបាទានំ ចតុធា, ភវោ ទ្វិធា, អនេកធា ច, ជាតិ វេវចនវសេន ឆធា, តថា ជរា សត្តធា, មរណំ អដ្ឋធា, នវធា ច, សោកោ បញ្ចធា, បរិទេវោ ឆធា, ទុក្ខំ ចតុធា, តថា ទោមនស្សំ, ឧបាយាសោ ចតុធា បញ្ញត្តោតិ អយំ បភេទបញ្ញត្តិ, សមូហបញ្ញត្តិ ច។

"សមុទយោ ហោតី"តិ បភវបញ្ញត្តិ, "យថាភូតំ បជានាតី"តិ ទុក្ខស្ស បរិញ្ញាបញ្ញត្តិ, សមុទយស្ស បហានបញ្ញត្តិ, និរោធស្ស សច្ឆិកិរិយាបញ្ញត្តិ, មគ្គស្ស ភាវនាបញ្ញត្តិ។ "អន្តោជាលីកតា"តិអាទិសព្ពទិដ្ឋីនំ សង្គហបញ្ញត្តិ។ "ឧច្ឆិន្នភវនេត្តិកោ"តិអាទិ ទុវិធេន បរិនិព្ពានបញ្ញត្តីតិ ឯវំ អាឃាតាទីនំ បភវបញ្ញត្តិបរិញ្ញាបញ្ញត្តិអាទិវសេន។ តថា "អាឃាតោ"តិ ព្យាបាទស្ស វេវចនបញ្ញត្តិ។ "អប្បច្ចយោ"តិ ទោមនស្សស្សវេវចន

បញ្ញត្តីតិអាទិវសេន ច បញ្ញត្តិភេទោ វិភជ្ជិតព្ពោតិ អយំ ឯកេកស្ស ធម្មស្ស អនេកាហិ បញ្ញត្តីហិ បញ្ញបេតព្ពាការវិភាវនលក្ខណោ **បញ្ញត្តិហារោ** នាម, តេន វុត្តំ “ឯកំ ភគវា ធម្មំ, បណ្ណត្តីហិ វិវិធាហិ ទេសេតី”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.១១)។

## ឱតរណហារវណ្ណនា

អាយាតគ្គហណេន សង្ខារក្ខន្ធសង្គហោ, តថា អនភិរទ្ធិគ្គហណេន។ អប្បច្ចយគ្គហណេន វេទនាក្ខន្ធសង្គហោតិ ឥទំ **ខន្ធមុខេន ឱតរណំ។** តថា អាឃាតាទិគ្គហណេន ធម្មាយតនំ, ធម្មធាតុ, ទុក្ខសច្ចំ, សមុទយសច្ចំ វា គហិតន្តិ ឥទំ **អាយតនមុខេន, ធាតុមុខេន, សច្ចមុខេន** ច **ឱតរណំ** ។ តថា អាឃាតាទីនំ សហជាតា អវិជ្ជា ហេតុសហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយសម្បយុត្តអត្ថិអវិគតបច្ចយេហិ បច្ចយោ, អសហជាតា បន អនន្តរនិរុទ្ធា អនន្តរសមនន្តរអនន្តរូបនិស្សយនត្ថិវិគតាសេវនបច្ចយេហិ បច្ចយោ។ អនននន្តរា បន ឧបនិស្សយវសេនេវ បច្ចយោ។ តណ្ហាឧបាទានាទិ ផស្សាទីនម្បិ តេសំ សហជាតានំ, អសហជាតានញ្ច យថារហំ បច្ចយភាវោ វត្តព្ពោ។ កោចិ បនេត្ថ អធិបតិវសេន, កោចិ កម្មវសេន, កោចិ អាហារវសេន, កោចិ ឥន្ទ្រិយវសេន, កោចិ ឈានវសេន កោចិ មគ្គវសេនាបិ បច្ចយោតិ អយម្បិ វិសេសោ វេទិតព្ពោតិ ឥទំ **បដិច្ចសមុប្បាទមុខេន ឱតរណំ។** ឥមិនាវ នយេន អានន្ទាទីនម្បិ ខន្ធាទិមុខេន ឱតរណំ វិភាវេតព្ពំ។

តថា សីលំ បាណាតិបាតាទីហិ វិរតិចេតនា, អព្យាបាទាទិចេតសិកធម្មា ច, បាណាតិបាតាទយោ ចេតនាវ, តេសំ, តទុបការកធម្មានញ្ច លជ្ជាទយាទីនំ សង្ខារក្ខន្ធធម្មាយតនាទីសុ សង្គហតោ បុរិមនយេនេវ ខន្ធាទិមុខេន ឱតរណំ វិភាវេតព្ពំ។ ឯស នយោ ញាណទិដ្ឋិវេទនាអវិជ្ជាតណ្ហាទិគ្គហណេសុបិ។ និស្សរណានុបាទាវិមុត្តិគ្គហណេសុ បន អសង្ខតធាតុវសេនបិ ធាតុមុខេន ឱតរណំ វិភាវេតព្ពំ, តថា “វេទនានំ…បេ.… អនុបាទាវិមុត្តោ”តិ ឯតេន ភគវតោ សីលាទយោ បញ្ចធម្មក្ខន្ធា, សតិបដ្ឋានាទយោ ច ពោធិបក្ខិយធម្មា បកាសិតា ហោន្តីតិ តំមុខេនបិ ឱតរណំ វេទិតព្ពំ។ “តទបិ ផស្សបច្ចយា”តិ សស្សតាទិបញ្ញាបនស្ស បច្ចយាធីនវុត្តិតាទីបនេន អនិច្ចតាមុខេន ឱតរណំ, តថា ឯវំធម្មតាយ **បដិច្ចសមុប្បាទមុខេន ឱតរណំ។** អនិច្ចស្ស ទុក្ខានត្តភាវតោ **អប្បណិហិតមុខេន, សុញ្ញតាមុខេន ឱតរណំ។** សេសបទេសុបិ ឯសេវ នយោ។ អយំ បដិច្ចសមុប្បាទាទិមុខេហិ សុត្តត្ថស្ស ឱតរណលក្ខណោ **ឱតរណហារោ** នាម។ តថា ហិ វុត្តំ “យោ ច បដិច្ចុប្បាទោ, ឥន្ទ្រិយខន្ធា ច ធាតុអាយតនា”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.១២)។

## សោធនហារវណ្ណនា

“មមំ វា ភិក្ខវេ, បរេ អវណ្ណំ ភាសេយ្យុ”ន្តិ អារម្ភោ។ “ធម្មស្ស វា អវណ្ណំ ភាសេយ្យុំ សង្ឃស្ស វា អវណ្ណំ ភាសេយ្យុ”ន្តិ បទសុទ្ធិ, នោ អារម្ភសុទ្ធិ។ “តត្រ តុម្ហេហិ ន អាឃាតោ, ន អប្បច្ចយោ, ន ចេតសោ អនភិរទ្ធិ ករណីយា”តិ បទសុទ្ធិ ចេវ អារម្ភសុទ្ធិ ច។ ទុតិយនយាទីសុបិ ឯសេវ នយោ, តថា “អប្បមត្តកំ ខោ បនេត”ន្តិអាទិ អារម្ភោ។ “កតម”ន្តិអាទិ បុច្ឆា។ “បាណាតិបាតំ បហាយា”តិអាទិ បទសុទ្ធិ, នោ អារម្ភសុទ្ធិ។ នោ ច បុច្ឆាសុទ្ធិ។ “ឥទំ ខោ”តិអាទិ បុច្ឆាសុទ្ធិ ចេវ បទសុទ្ធិ ច, អារម្ភសុទ្ធិ។

តថា “អត្ថិ ភិក្ខវេ”តិអាទិ អារម្ភោ។ “កតមេ ច តេ”តិអាទិ បុច្ឆា។ “សន្តិ ភិក្ខវេ”តិអាទិ អារម្ភោ។ “កិមាគម្មា”តិអាទិ អារម្ភបុច្ឆា ។ “យថា សមាហិតេ”តិអាទិ បទសុទ្ធិ, នោ អារម្ភសុទ្ធិ, នោ ច បុច្ឆាសុទ្ធិ។ “ឥមេ ខោ”តិអាទិ បទសុទ្ធិ ចេវ បុច្ឆាសុទ្ធិ ច អារម្ភសុទ្ធិ ច។ ឥមិនា នយេន សព្ពត្ថ អារម្ភាទយោ វេទិតព្ពា។ អយំ បទារម្ភានំ សោធិតាសោធិតភាវវិចារណលក្ខណោ **សោធនហារោ** នាម, វុត្តម្បិ ច “វិស្សជ្ជិតម្ហិ បញ្ហេ, គាថាយំ បុច្ឆិតាយមារព្ភា”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.១៣)។

## អធិដ្ឋានហារវណ្ណនា

“អវណ្ណ”ន្តិ សាមញ្ញតោ អធិដ្ឋានំ។ តមវិកប្បេត្វា វិសេសវចនំ “មមំ វា”តិ។ ធម្មស្ស វា សង្ឃស្ស វាតិ បត្ថេបិ ឯស នយោ។ តថា “សីល”ន្តិ សាមញ្ញតោ អធិដ្ឋានំ។ តមវិកប្បេត្វា វិសេសវចនំ “បាណាតិបាតា បដិវិរតោ”តិអាទិ។ “អញ្ញេវ ធម្មា”តិអាទិ សាមញ្ញតោ អធិដ្ឋានំ, តមវិកប្បេត្វា វិសេសវចនំ “តយិទំ ភិក្ខវេ, តថាគតោ បជានាតី”តិអាទិ, តថា “បុព្ពន្តកប្បិកា”តិអាទិ សាមញ្ញតោ អធិដ្ឋានំ។ តមវិកប្បេត្វា វិសេសវចនំ “សស្សតវាទា”តិអាទិ។ ឥមិនា នយេន សព្ពត្ថ យថាទេសិតមេវ សាមញ្ញវិសេសា និទ្ធារេតព្ពា។ អយំ សុត្តាគតានំ ធម្មានំ អវិកប្បនាវសេន យថាទេសិតមេវ សាមញ្ញវិសេសនិទ្ធារណលក្ខណោ **អធិដ្ឋានហារោ** នាម, យថាហ “ឯកត្តតាយ ធម្មា, យេបិ ច វេមត្តតាយ និទ្ទិដ្ឋា”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.១៤)។

## បរិក្ខារហារវណ្ណនា

អាហាតាទីនំ “អនត្ថំ មេ អចរី”តិអាទីនិ (ធ. ស. ១២៣៧; វិភ. ៩០៩) ឯកូនវីសតិ អាឃាតវត្ថូនិ ហេតុ។ អានន្ទាទីនំ អារម្មណាភិសិនេហោ ហេតុ។ សីលស្ស ហិរិឱត្តប្បំ, អប្បិច្ឆតាទយោ ច ហេតុ។ “គម្ភីរា”តិអាទិនា វុត្តធម្មស្ស សព្ពាបិ បារមិយោ ហេតុ។ វិសេសេន បញ្ញាបារមី។ ទិដ្ឋីនំ អសប្បុរិសូបនិស្សយោ, អសទ្ធម្មស្សវនំ មិច្ឆាភិនិវេសេន អយោនិសោមនសិការោ ច អវិសេសេន ហេតុ។ វិសេសេន បន សស្សតវាទាទីនំ អតីតជាតិអនុស្សរណាទិ ហេតុ។ វេទនានំ អវិជ្ជា, តណ្ហា, កម្មាទិផស្សោ ច ហេតុ។ អនុបាទាវិមុត្តិយា អរិយមគ្គោ ហេតុ។ អញ្ញាណស្ស អយោនិសោមនសិការោ ហេតុ។ តណ្ហាយ សំយោជនិយេសុ អស្សាទានុបស្សនា ហេតុ។ ផស្សស្ស សឡាយតនានិ ហេតុ។ សឡាយតនស្ស នាមរូបំ ហេតុ ។ ភវនេត្តិសមុច្ឆេទស្ស វិសុទ្ធិភាវនា ហេតូតិ អយំ បរិក្ខារសង្ខាតេ ហេតុបច្ចយេ និទ្ធារេត្វា សំវណ្ណនាលក្ខណោ **បរិក្ខារហារោ** នាម, តេន វុត្តំ “យេ ធម្មា យំ ធម្មំ, ជនយន្តិប្បច្ចយា បរម្បរតោ”តិអាទិ។

## សមារោបនហារវណ្ណនា

អាឃាតាទីនមករណីយតាវចនេន ខន្តិសម្បទា ទស្សិតា ហោតិ។ “អប្បមត្តកំ ខោ បនេត”ន្តិអាទិនា សោរច្ចសម្បទា។ “អត្ថិ ភិក្ខវេ”តិអាទិនា ញាណសម្បទា។ “អបរាមសតោ ចស្ស បច្ចត្តញ្ញេវ និព្ពុតិ វិទិតា”តិ, “វេទនានំ…បេ…. យថាភូតំ វិទិត្វា អនុបាទាវិមុត្តោ”តិ ច ឯតេហិ សមាធិសម្បទាយ សទ្ធឹ វិជ្ជាវិមុត្តិវសីភាវសម្បទា ទស្សិតា។ តត្ថ ខន្តិសម្បទា បដិសង្ខានពលសិទ្ធិតោ សោរច្ចសម្បទាយ បទដ្ឋានំ, សោរច្ចសម្បទា បន អត្ថតោ សីលមេវ, សីលំ សមាធិសម្បទាយ បទដ្ឋានំ។ សមាធិ ញាណសម្បទាយ បទដ្ឋានន្តិ អយំ **បទដ្ឋានសមារោបនា។**

បាណាតិបាតាទីហិ បដិវិរតិវចនំ សីលស្ស បរិយាយវិភាគទស្សនំ។ សស្សតវាទាទិវិភាគទស្សនំ បន ទិដ្ឋិយា បរិយាយវចនន្តិ អយំ **វេវចនសមារោបនា។**

សីលេន វីតិក្កមប្បហានំ, តទង្គប្បហានំ, ទុច្ចរិតសំកិលេសប្បហានញ្ច សិជ្ឈតិ។ សមាធិនា បរិយុដ្ឋានប្បហានំ, វិក្ខម្ភនប្បហានំ, តណ្ហាសំកិលេសប្បហានញ្ច សិជ្ឈតិ។ បញ្ញាយ ទិដ្ឋិសំកិលេសប្បហានំ, សមុច្ឆេទប្បហានំ, អនុសយប្បហានញ្ច សិជ្ឈតីតិ អយំ **បហានសមារោបនា។**

សីលាទិធម្មក្ខន្ធេហិ សមថវិបស្សនាភាវនាបារិបូរី គច្ឆតិ បហានត្តយសិទ្ធិតោតិ អយំ **ភាវនាសមារោបនា។** អយំ សុត្តេ អាគតធម្មានំ បទដ្ឋានវេវចនបហានភាវនាសមារោបនវិចារណលក្ខណោ **សមារោបនហារោ** នាម។ វុត្តញ្ហេតំ “យេ ធម្មា យំ មូលា, យេ ចេកត្ថា បកាសិតា មុនិនា”តិអាទិ, (នេត្តិ. ៤.១៦) អយំ សោឡសហារយោជនា។

សោឡសហារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

## បញ្ចវិធនយវណ្ណនា

## នន្ទិយាវដ្ដនយវណ្ណនា

អាឃាតាទីនមករណវចនេន តណ្ហាវិជ្ជាសង្កោចោ ទស្សិតោ។ សតិ ហិ អត្តត្តនិយវត្ថូសុ សិនេហេ, សម្មោហេ ច “អនត្ថំ មេ អចរី”តិអាទិនា អាឃាតោ ជាយតិ, នាសតិ។ តថា “បាណាតិបាតា បដិវិរតោ”តិអាទិវចនេហិ “បច្ចត្តញ្ញេវ និព្ពុតិ វិទិតា, អនុបាទាវិមុត្តោ, ឆន្នំ ផស្សាយតនានំ…បេ…. យថាភូតំ បជានាតី”តិអាទិវចនេហិ ច តណ្ហាវិជ្ជានំ អច្ចន្តប្បហានំ ទស្សិតំ ហោតិ។ តាសំ បន បុព្ពន្តកប្បិកាទិបទេហិ, “អជានតំ អបស្សត”ន្តិអាទិបទេហិ ច សរូបតោបិ ទស្សិតានំ តណ្ហាវិជ្ជានំ រូបធម្មា, អរូបធម្មា ច អធិដ្ឋានំ។ យថាក្កមំ សមថោ ច វិបស្សនា ច បដិបក្ខោ, តេសំ បន ចេតោវិមុត្តិ, បញ្ញាវិមុត្តិ ច ផលំ។ តត្ថ តណ្ហា សមុទយសច្ចំ, តណ្ហាវិជ្ជា វា, តទធិដ្ឋានភូតា រូបារូបធម្មា ទុក្ខសច្ចំ, តេសមប្បវត្តិ និរោធសច្ចំ, និរោធបជាននា សមថវិបស្សនា មគ្គសច្ចន្តិ ឯវំ, ចតុសច្ចយោជនា វេទិតព្ពា។

តណ្ហាគ្គហណេន ចេត្ថ មាយាសាឋេយ្យមានាតិមានមទប្បមាទបាបិច្ឆតាបាបមិត្តតា អហិរិកានោត្តប្បាទិវសេន សព្ពោបិ អកុសលបក្ខោ នេតព្ពោ។ តថា អវិជ្ជាគ្គហណេនបិ វិបរីត

មនសិការកោធុបនាហមក្ខបទ្បាសតស្សាមច្ឆរិយសារម្ភ ទោវចស្សតា ភវទិដ្ឋិវិភវទិដ្ឋាទិវសេន។ វុត្តវិបរិយាយេន បន អមាយាអសាឋេយ្យាទិវសេន, អវិបរីតមនសិការាទិវសេន ច សព្ពោបិ កុសលបក្ខោ នេតព្ពោ។ តថា សមថបក្ខិយានំ សទ្ធិន្ទ្រិយាទីនំ, វិបស្សនាបក្ខិយានញ្ច អនិច្ចសញ្ញាទីនំ វសេនាតិ អយំ តណ្ហាវិជ្ជាហិ សំកិលេសបក្ខំ សុត្តត្ថំ សមថវិបស្សនាហិ ច វោទានបក្ខំ ចតុសច្ចយោជនមុខេន នយនលក្ខណស្ស **នន្ទិយាវដ្ដនយស្ស ភូមិ។** វុត្តញ្ហិ "តណ្ហញ្ច អវិជ្ជម្បិ ច, សមថេន វិបស្សនាយ យោ នេតី"តិអាទិ។

## តិបុក្ខលនយវណ្ណនា

អាឃាតាទីនមករណវចនេន អទោសសិទ្ធិ, តថា បាណាតិបាតផរុសវាចាហិ បដិវិរតិវចនេនាបិ។ អានន្ទាទីនមករណវចនេន បន អលោភសិទ្ធិ , តថា អព្រហ្មចរិយតោ បដិវិរតិវចនេនាបិ។ អទិន្នាទានាទីហិ បន បដិវិរតិវចនេន តទុភយសិទ្ធិ។ "តយិទំ ភិក្ខវេ , តថាគតោ បជានាតី"តិអាទិនា អមោហសិទ្ធិ។ ឥតិ តីហិ អកុសលមូលេហិ តេហិ តេហិ តប្បដិបក្ខតោ អាឃាតាទីនមករណវចនេន ច តីណិ កុសលមូលានិ សិទ្ធានិយេវ ហោន្តិ។ តត្ថ តីហិ អកុសលមូលេហិ តិវិធទុច្ចរិតសំកិលេសមលវិសមាកុសលសញ្ញាវិតក្កបញ្ញាទិវសេន សព្ពោបិ អកុសលបក្ខោ វិត្ថារេតព្ពោ។ តថា តីហិ កុសលមូលេហិ តិវិធសុចរិតវោទានសមកុសលសញ្ញាវិតក្កបញ្ញាសទ្ធម្មសមាធិ- វិមោក្ខមុខវិមោក្ខាទិវសេន សព្ពោបិ កុសលបក្ខោ វិភាវេតព្ពោ។

ឯត្ថ ចាយំ សច្ចយោជនា – លោភោ **សមុទយសច្ចំ,** សព្ពានិ វា កុសលាកុសលមូលានិ, តេហិ បន និព្ពត្តា តេសមធិដ្ឋានគោចរភូតា ឧបាទានក្ខន្ធា **ទុក្ខសច្ចំ,** តេសមប្បវត្តិ **និរោធសច្ចំ,** និរោធបជាននា វិមោក្ខាទិកា **មគ្គសច្ច**ន្តិ។ អយំ អកុសលមូលេហិ សំកិលេសបក្ខំ, កុសលមូលេហិ ច វោទានបក្ខំ ចតុសច្ចយោជនមុខេន នយនលក្ខណស្ស **តិបុក្ខលនយស្ស ភូមិ។** តថា ហិ វុត្តំ –

"យោ អកុសលេ សមូលេហិ,
នេតិ កុសលេ ច កុសលមូលេហី"តិអាទិ។ (នេត្តិ. ៤.១៨);

## សីហវិក្កីឡិតនយវណ្ណនា

អាឃាតានន្ទាទីនមករណ-វចនេន សតិសិទ្ធិ។ មិច្ឆាជីវាបដិវិរតិវចនេន វីរិយសិទ្ធិ។ វីរិយេន ហិ កាមព្យាបាទវិហឹសាវិតក្កេ វិនោទេតិ, វីរិយសាធនញ្ច អាជីវបារិសុទ្ធិសីលន្តិ។ បាណាតិបាតាទីហិ បដិវិរតិវចនេន សតិសិទ្ធិ។ សតិយា ហិ សាវជ្ជានវជ្ជោ ទិដ្ឋោ ហោតិ។ តត្ថ ច អាទីនវានិសំសេ សល្លក្ខេត្វា សាវជ្ជំ បហាយ អនវជ្ជំ សមាទាយ វត្តតិ។ តថា ហិ សា "និយ្យាតនបច្ចុបដ្ឋានា"តិ វុច្ចតិ។ "តយិទំ ភិក្ខវេ, តថាគតោ បជានាតី"តិអាទិនា សមាធិបញ្ញាសិទ្ធិ។ បញ្ញាវា ហិ យថាភូតាវពោធោ សមាហិតោ ច យថាភូតំ បជានាតីតិ។

តថា "និច្ចោ ធុវោ"តិអាទិនា អនិច្ចេ "និច្ច"ន្តិ វិបល្លាសោ, "អរោគោ បរំ មរណា, ឯកន្តសុខី អត្តា, ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានប្បត្តោ"តិ ច ឯវមាទីហិ អសុខេ "សុខ"ន្តិ វិបល្លាសោ។ "បញ្ចហិ កាមគុណេហិ សមប្បិតោ"តិអាទិនា អសុភេ "សុភ"ន្តិ វិបល្លាសោ។ សព្ពេហេវ ទិដ្ឋិប្បកាសនបទេហិ អនត្តនិ "អត្តា"តិ វិបល្លាសោតិ ឯវមេត្ថ ចត្តារោ វិបល្លាសា សិទ្ធា ហោន្តិ, តេសំ បដិបក្ខតោ ចត្តារិ សតិបដ្ឋានានិ សិទ្ធានេវ។ តត្ថ ចតូហិ យថាវុត្តេហិ ឥន្ទ្រិយេហិ ចត្តារោ បុគ្គលា និទ្ទិសិតព្ពា។ កថំ ទុវិធោ ហិ តណ្ហាចរិតោ មុទិន្ទ្រិយោ តិក្ខិន្ទ្រិយោតិ, តថា ទិដ្ឋិចរិតោបិ។ តេសុ បឋមោ អសុភេ "សុភ"ន្តិ វិបល្លត្ថទិដ្ឋិកោ សតិពលេន យថាភូតំ កាយសភាវំ សល្លក្ខេត្វា សម្មត្តនិយាមំ ឱក្កមតិ។ ទុតិយោ អសុខេ "សុខ"ន្តិ វិបល្លត្ថទិដ្ឋិកោ "ឧប្បន្នំ កាមវិតក្កំ នាធិវាសេតី"តិអាទិនា (ម. និ. ១.២៦; អ. និ. ៤.១៤; ៦.៥៨) វុត្តេន វីរិយសំវរសង្ខាតេន វីរិយពលេន តំ វិបល្លាសំ វិធមតិ។ តតិយោ អនិច្ចេ "និច្ច"ន្តិ វិបល្លត្ថទិដ្ឋិកោ សមាធិពលេន សមាហិតភាវតោ សង្ខារានំ ខណិកភាវំ យថាភូតំ បដិវិជ្ឈតិ។ ចតុត្ថោ សន្តតិសមូហកិច្ចារម្មណឃនវិចិត្តត្តា ផស្សាទិធម្មបុញ្ជមត្តេ អនត្តនិ "អត្តា"តិ វិបល្លត្ថទិដ្ឋិកោ ចតុកោដិកសុញ្ញតាមនសិការេន តំ មិច្ឆាភិនិវេសំ វិទ្ធំសេតិ។ ចតូហិ ចេត្ថ វិបល្លាសេហិ ចតុរាសវោឃយោគគន្ថអគតិតណ្ហុប្បាទុបាទានសត្តវិញ្ញាណដ្ឋិតិអបរិញ្ញាទិវសេន សព្ពោបិ អកុសលបក្ខោ នេតព្ពោ។ តថា ចតូហិ សតិបដ្ឋានេហិ ចតុព្ពិធឈានវិហារាធិដ្ឋានសុខភាគិយធម្មអប្បមញ្ញាសម្មប្បធានឥទ្ធិបាទាទិវសេន សព្ពោបិ វោទានបក្ខោ នេតព្ពោ។

ឯត្ថ ចាយំ សច្ចយោជនា – សុភសញ្ញាសុខសញ្ញាហិ, ចតូហិបិ វា វិបល្លាសេហិ **សមុទយសច្ចំ,** តេសមធិដ្ឋានារម្មណភូតា បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា **ទុក្ខសច្ចំ,** តេសមប្បវត្តិ **និរោធសច្ចំ,** និរោធបជាននា សតិបដ្ឋានាទិកា **មគ្គសច្ច**ន្តិ។ អយំ វិបល្លាសេហិ សំកិលេសបក្ខំ, សទ្ធិន្ទ្រិយាទីហិ វោទានបក្ខំ ចតុសច្ចយោជនមុខេន នយន

លក្ខណស្ស **សីហវិក្កីឡិតនយស្ស ភូមិ,** យថាហ “យោ នេតិ វិបល្លាសេហិ, កិលេសេ ឥន្ទ្រិយេហិ សទ្ធម្មេ”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.១៩)។

## ទិសាលោចនអង្កុសនយទ្វយវណ្ណនា

ឥតិ តិណ្ណំ អត្ថនយានំ សិទ្ធិយា វោហារនយទ្វយម្បិ សិទ្ធមេវ ហោតិ។ តថា ហិ អត្ថនយត្តយ ទិសាភូតធម្មានំ សមាលោចនមេវ **ទិសាលោចននយោ។** តេសំ សមានយនមេវ **អង្កុសនយោ។** តស្មា យថាវុត្តនយេន អត្ថនយានំ ទិសាភូតធម្មសមាលោកននយនវសេន តម្បិ នយទ្វយំ យោជេតព្ពន្តិ, តេន វុត្តំ “វេយ្យាករណេសុ ហិ យេ, កុសលាកុសលា”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.២០)។ អយំ បញ្ចនយយោជនា។

បញ្ចវិធនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

## សាសនបដ្ឋានវណ្ណនា

ឥទំ បន សុត្តំ សោឡសវិធេ សាសនបដ្ឋានេ សំកិលេសវាសនាសេក្ខភាគិយំ តណ្ហាទិដ្ឋាទិសំកិលេសានំ សីលាទិបុញ្ញកិរិយស្ស, អសេក្ខសីលាទិក្ខន្ធស្ស ច វិភត្តត្តា, សំកិលេសវាសនានិព្ពេធាសេក្ខភាគិយមេវ វា យថាវុត្តត្ថានំ សេក្ខសីលក្ខន្ធាទិកស្ស ច វិភត្តត្តា។ អដ្ឋវីសតិវិធេ បន សាសនបដ្ឋានេ លោកិយលោកុត្តរំ សត្តធម្មាធិដ្ឋានំ ញាណញេយ្យំ ទស្សនភាវនំ សកវចនបរវចនំ វិស្សជ្ជនីយាវិស្សជ្ជនីយំ កម្មវិបាកំ កុសលាកុសលំ អនុញ្ញាតបដិក្ខិត្តំ ភវោ ច លោកិយលោកុត្តរាទីនមត្ថានំ ឥធ វិភត្តត្តាតិ។ អយំ សាសនបដ្ឋានយោជនា។

បករណនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ សុមង្គលវិលាសិនិយា ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ បរមសុខុមគម្ភីរទុរនុពោធត្ថបរិទីបនាយ សុវិមលវិបុលបញ្ញាវេយ្យត្តិយជននាយ អជ្ជវមទ្ទវសោរច្ចសទ្ធាសតិធិតិពុទ្ធិខន្តិវីរិយាទិធម្មសមង្គិនា សាដ្ឋកថេ បិដកត្តយេ អសង្គាសំហីរវិសារទញាណចារិនា អនេកប្បភេទសកសមយសមយន្តរគហនជ្ឈោគាហិនា មហាគណិនា មហាវេយ្យាករណេន **ញាណាភិវំសធម្មសេនាបតិ**នាមថេរេន មហាធម្មរាជាធិរាជគរុនា កតាយ សាធុវិលាសិនិយា នាម លីនត្ថបកាសនិយា ព្រហ្មជាលសុត្តវណ្ណនាយ លីនត្ថវិភាវនា។

ព្រហ្មជាលសុត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បឋមោ ភាគោ និដ្ឋិតោ។